Universidad de Deusto
Biblioteca

1546

IHS

Archivo de Loyola

Sección 3ª Serie 2ª N.º 103

Est. 13.

Plut. 4.

I. H. S.

Escritos de

(Archivo de Loyola)

Archivo de Loyola

Estante .....

Plúteo .....

I. H. S.

Reverendissimi Dom. Thomæ de Vio Caietani, Card. S. Sixti in omnes authenticos veteris testamenti historiales libros commentarii. Parisiis ap. Poncetum le Preux.

Año 1546.

(Archivo de Loyola).

Universidad de Deusto
Biblioteca

I-1-34
103
154
Reimer
6/5

Universidad de Deusto
Biblioteca

REVERENDISSIMI DOMINI, DOMINI THOMAE DE VIO CAIETANI

Cardinalis sancti Xysti: in omnes authenticos veteris testamenti historiales libros, cõmentarii.

In Iehosuam	Paralipomena
Iudices	Hezram
Ruth	Nehemiam
Reges	Et Ester.

De Sancta Maria
De prædeluat

Societatis Jesu. Burdi. 1862.

PARISIIS,

Apud Poncetum le Preux in via S. Iacobi subintersignio Lupi è regione Matburinorum.

1546.

Universidad de Deusto
Biblioteca

AD CLEMENTEM SEPTI-
mum Pontificem maximum, Thomas de Vio Caietanus Cardinalis sancti Xysti.

DIVO Hieronymo pater beatissime vniuersa ecclesia latina plurimũ debet: non solum ob annotatas ab eo in libris veteris ac noui testamẽti particulas tum adiectitias tũ ambiguas, sed etiam propter discretos ab eodem libros canonicos à nõ canonicis. liberauit siquidem nos ab Hebræotũ opprobrio, quòd fingamus nobis antiqui canonis libros aut librorum partes, quibus ipsi penitus carent. Quocirca quum disposuissem prosequi commentarios in libros veteris testamenti post librorũ Moysi expositionem iam æditam, libros historiales omnes in vnum volumen coegi: videlicet Iosuę, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomenõ, Hezdræ, Nehemiæ & Ester libros, omissis reliquis à Hieronymo inter apocrypha supputatis. Quare, B.V. quæ sacrarum literarum consuetudine delectatur, cuiusque censuræ doctorum quorumcunque documenta iure subduntur, hoc qualecunque opus ipsi dicatum solita suscipiat benignitate, & fœlix in æuum valeat.

INDEX RERVM AC GESTORVM QVAE IN HOC OPERE continentur, qui & singula capita, eorumq; argumenta paucissimis verbis aperit.

Libri Iosue ca. primũ f. 1. a
Dominus animat Iosue ad inuadẽdum terrã promissam.
Iosue hortatur tribum Rubẽ, Gad, & Menasse ad reducendum fratres.
Cap. ii. fol. 3. a.
Iosue mittit exploratores in Iericho.
Rachab abscondit exploratores, quæ petit sibi fieri misericordiam.
Cap. iii. fol. 5. b.
Iosue cũ populo siccatis aquis transit Iordanem.
Miraculis ostẽdit deus se esse cum Iosue.
Cap. iiii. fol. 8. a.
Duodecim lapides ĩ memoriã siccati Iordanis erigũt.
Iordanis in alueũ reuertitur
Cap. v. fol. 9. a
Chananæi terrentur.
Secunda circuncisio Iosuæ.
Iosue soluit calceamentum.
Cap. vi fol. 10. b.
Capta vrbe Iericho seruatur Rachab.
Maledict⁹ reædificator vrbis Iericho.
Cap. vii. fol. 12. b.
Exploratur Hai.
Achã propter anathema lapidatur. Cap. viii. fo. 15. a
Expugnatur Hai.
Rex eius suspenditur populo occiso.
Cap. ix. fol. 18. a.
Gabaonitæ callidi impetrãt pacẽ à Iosue, postea maledicuntur.
Cap x. fol. 19. a.
Amorrhæi pugnantes cõtra Gabaonitas, vicũt à Iosue.
Quinq; reges suspẽduntur.
Cap. xi. fo. 21 b.
Multi reges occisi cum Heuæis & Iebusæis.
Heuę⁹ ĩdurat⁹ à Deo, resistit
Cap. xii. fo. 23. a.
Reges percussi à filiis Israel & Iosue.
Cap. xiii. fol. eodem b.
Iubetur Iosue diuidere terrã Israelitis.
Possessio Rubẽ, Gad, & dimidiæ tribus Manasse.
Cap. xiiii. fo. 24. b.
Caleb postulat promissam sibi hæreditatem.
Cap. xv. fol. 25. b.
Sors filiorũ Iudæ, & Caleb.
Vrbes possessionis Iudæ.
Cap. xvi. fo. 27. a.
Sors Ephraim.
Cap. xvij. fo. eodem b.
Sors dimidiæ trib⁹ Manasse.
Chananęi tributarij filiis Israel.

Manasse & Ephraim petunt maiorem hæreditatem.
Cap.xviij.fo.28.b.
Mittuntur qui terram describãt reliquis septẽ tribub⁹.
Cap.xix.fol.29.b.
Sors Simeõ, Zabulõ. Issachar, Aser, Nephthali, Dã, Iosue.
Cap.xx.fol.31.a.
Ciuitates refugii.
Cap.xxi.fol.31.b
Promissiones de terra Chanaan impletæ.
Pax Israelitis.
Cap.xxii.fol.33.a
Rubẽ, Gad & dimidia tribus Manasse remissi in possessiones ædificãt altare ĩ memoriam, propter quod iratis fratribus purgant se.
Cap.xxiii.fo.35.a
Iosue dehortatur populũ, ne adhæreat gẽtib⁹, néve alii q̃ soli Deo fidat, q promissiones suas adimpleuit eis.
Cap.xxiiii.fol.36.b
Iosue hortatur Israelitas ad obseruationem legis.
Fœdus populi cum Deo.
Moritur Iosue.
Libri Iudicũ ca.primũ f.40.b
Iudas dux Israelitarum expugnat Chananæos. Adonibezec. Ierusalem. Dabir.
Bethel expugnatur.
Chananæi tributarii.
Cap.ii.fo.43.b
Angelus exprobrat populo quòd fœdus fecerint cum Chananæis.
Idolatræ puniũtur, nec tamẽ relinquũt suas adinuẽtiones
Cap.iii.fol.46.a
Chananæi quare relicti inter Israelitas.
Othoniel liberat populum.
Cap.iiii.fol.48.b
Israelitæ traduntur inter manus Iabin.
Cap.v.fol.50.a
Cãticũ & gratiarũ actio Deborę & Barac post victoriã.
Cap.vi.fol.54.a
Israel idolatra opprimitur à Madianitis. Mittitur Gedeon à deo liberator.
Signo accepto in vellere certus est de victoria.
Cap.vii.fol.58.a
Gedeon cũ trecẽtis viris tradit deus Madianitas.
Oreb & Zeb occiduntur.
Cap.viii.fol.60.a
Ephraimitę insurgẽtes in Gedeona mitigantur.
Præficitur Gedeon Israelitis.
Cap.ix.fo.62.a
Abimelech occisis 70 fratribus suis constituitur rex.
Cap.x.fo.65.a
Tholæ duci succedit Iair.
Israelitæ tradũtur Philisthęis.
Cap.xi.fo.66.a
Iephte dux Israelitarum spiritu dei accensus occidit Ammonitas: voto coactus occidit filiam suam.
Cap.xii.fol.69.a
Iephte pugnat cũ Ephraim.
Moritur Iephte.

Cap.

Cap.xiii.fol.eodem b
Samsonis natiuitas prænunciatur patri suo Manuæ.
Nascitur Samson.
Cap xiiii.fol.71.b
Samson ducit Philisthęam in vxorẽ. Lacerat catulũ leõis
Cap.xv.fo.72.b
Samson incẽsis vulpiũ caudis segetes Philisthęorũ exurit
Maxilla asini occidit mille Philisthæos.
Cap.xvi.fol.74.a
Samson defert portas Gasæ in montem.
Dalida meretrix indicat Philisthæis in quo sit Sãsonis fortitudo.
Cap.xvii.fol.76.b
Michæ iubet mater idolum fieri, cui sacerdotem Bethlehemitem præficit.
Cap.xviii.fo.77.b
Tribus Dã mittit exploratores in Lais, qui auferũt idola Michæ, & vrbe succensa illic habitant.
Cap.xix.fol.79.b
Gabaonitæ abutuntur vxore cuiusdam Leuitæ vsque ad mortem.
Cap.xx.fo.81.a
Pugna totius Israel contra Beniamin, pro vxore Leuitæ, qua abusi fuerant.
Cap.21.fo.84.a
Iurant Israelitæ se non daturos reliquiis Beniamin filias in vxores.
Virgines in Silo capiuntur à Beniaminitis.
Libri Ruth cap.i. fo.86.a
Elimelech moritur.
Noemi reuertit in Bethlehẽ.
Cap.2.fo.eod.b
Ruth colligẽs spicas in agro Booz, inuenit gratiam coram eo.
Cap.iii.fol.87.a
Ruth dormiẽs ad pedes Booz agnoscitur propinqua ei.
Cap.iiii.fol.eod.b
Booz accipit Ruth in vxorẽ.
Primi regũ cap.primũ f.88.b
Anna Elcanæ vxor diu sterilis, impetrat à deo filiũ Samuelem, quem offert dño.
Cap.ii.fol.91.a
Annæ canticum.
Heli corripitur ob peccatum filiorum suorum.
Cap.iii.fo.96.a
Quater vocat Samuel a deo.
Prædicit deus Samueli punitionem Heli.
Cap.iiii.fol.98.a
Israelitæ cædũtur à Philisth.
Arca capitur.
Nascitur Ichabod.
Cap.v.fol.99.b
Arca iuxta Dagon collocata corruit Dagon.
Cap.vi.fol.100.b
Vaccæ reducunt arcã cũ muneribus. Cap.vii.f.102.b
Arca reducitur ab Abinadab
Oratio Samuelis exauditur.
Corde soli deo seruiendum.
Cap.viii.fol.104.b
Filii Samuel iudices auari.
Cap.ix.fol.105.b

Saul quærenti asinas patris Samuel indicat iuuentas: eumq; & loco & cibo honorat.
Cap.x.fo.107.b.
Saul vngitur in regem.
Signa suæ vnctionis.
Prophetat Saul.
Cap.xi.fol.110.b.
Ammonitę obsidentes Iabes Galaad percutiũtur à Saule spiritu dei accenso.
Cap.xii.fo.111.b.
Samuel iudex innocẽs etiam populi testimonio, arguit populum ingratitudinis, qp regem petierint.
Pœnitẽti & fidẽti parcit deꝰ propter promissiones.
Cap.xiii.fol.113.b.
Percutiũt Philisthæi à Saule.
Saul inobediẽs præcepto Dei abiicitur ab ipso.
Cap.xiiii.fol.117.a.
Ionathas fiducia in deũ profligat Philisthæos.
Victoria est dei.
Ionathas occidendus à patre ob degustatũ mel, liberatur à populo.
Cap.xv.fol.121.a.
Iussus Saul occidere Amalecitas ad internecionẽ vsque, prędã & Agag seruat.
Arguitur inobedięntię à Sam.
Abiicitur à Deo.
Confitetur peccatum.
Cap.xvi.fol.123.b.
Vngitur Dauid in regẽ à Samuele timido.
Spiritu malo correp. Saul, qui psallẽte Dauide recedit ab eo. Ca.xvij.f.126.a
Goliath occiditur à Dauide fidente in dei potentia.
Occiduntur Philisthæi.
Cap.xviii.fol.129.a.
Fœdus Dauidis cũ Ionatha.
Dauidem præfectum militię suæ nititur Saul occidere correptus à spiritu malo.
Cap.xix.fol.131.a
Saul iubet Dauidem occidi, quẽ seruat Ionathas & Michol demittẽs p fenestram.
Cap.xx.fol.132.b.
Dauid in angustiis cõqueritur cum Ionatha.
Dauidem liberat Ionathas.
Cap.xxi.fol.135.b.
Dauid fugit ad Abimelech.
Comedit sanctos panes necessitate coactus. Corã regis Achis insaniã simulat.
Cap.xxii.fo.137.a.
Dauid fugit ad regẽ Moab.
Doeg prodit Dauidem.
Abiathar fugit ad Dauidem.
Cap.xxiii.fo.139.a.
Dauid liberat Ceilam à Philisthæis.
Moratur cũ Ziphæis, à quibꝰ proditur.
Percutit fœdus cũ Ionatha.
Cap.xxiiii.fol.141.a.
Dauid in spelũca latitãs prescindit oram clamidis Saulis, vidictam deo reseruãs.
Saul agnoscit manũ Dei, peccatũ suum, & Dauidis innocentiam.
Cap.xxv.fol.142.b.
Moritur Samuel.
Dauidi poscenti victum pro suis denegat Nabal ipius.
Moritur Nabal.
Dauid accipit Abigail ĩuxorem.
Cap.xxvi.fo.145.b.
Ziphæi prodũt dauidẽ Sauli.
Dauid dormienti Sauli aufert hastam & scyphum.
Agnoscit Saul peccatum, & miãm à Dauide sibi factam
Cap.xxvii.fol.147.a.
Dauid angustiatus fugit ad Achis.
Occidit Philisthæos.
Cap.xxviii.fo.148.a.
Dauid custos regis Achis.
Saul ablatis magis & ariolis nihilominus pythonissam adit, q̃ suscitat ei Samuelẽ.
Reiicitur à deo, vnde desperat.
Cap.xxix.fol.151.a.
Dauid cõtra Saulem pugnaturus remittitur à Philisthæis, laudaturq; ab Achis
Cap.xxx.fol.152.a.
Siceleg incensa persequitur Dauid succensores, quos occidit, & prędam reducit, eãq; ex equo oĩbus diuidit
Cap.xxxi.fol.153.a.
Israelitæ cũ Saule & filij occiduntur à Philisthæis.
Ionathas moritur.
Secũdi Regũ cap.1.f.154.b.
Fletus & ieiuniũ Dauidis ob mortem Saulis inimici, & Ionathæ amici.
Occidi iubet qui se occidisse Saulem narrabat.
Cap.ii.fo.156.a.
Dauid in Hebrõ vngit ĩ regẽ.
Isboseth rex super Israelem.
Cap.iii.fo.158.b.
Abner trãsfugit ad Dauidẽ.
Dauid reperit vxorem suam Michol.
Cap.iiii.fol.154.b.
Raana & Rechab quòd occidissent Isboseth iussu Dauidis occiduntur.
Cap.v.fo.156.a.
Vngitur Dauid sup Israelẽ.
Dauid capit arcem Sion.
Percutit Philisthæos.
Cap.vi.fo.159.a.
Reducens Dauid arcam iudit instrumentis.
Dauid saltans despicitur à Michol.
Cap.vii.fol.161.b.
Dauid prohibetur ædificare domum domino.
Optat Dauid promissiones Dei impleri.
Cap.viii.fol 165.b.
Philisthæos facit sibi Dauid tributarios.
Idumæa seruit Dauidi.
Cap.ix.fol.166.b.
Miphiboseth filio Ionathæ restituit Dauid õnes agros Saulis. Cap.x.fo.167.b
Seruos Dauidis remittit Hanon cum ignominia.
Ammonitæ & Syri debellã-

tur à Dauide. Ca.xi.f.168.b
Rabba obsidetur.
Dauidis adulteriũ cũ Bethsabee. Vrias pfert literas mor Cap.xii.f.170.a (tis suæ.
Similitudine pauperis & diuitis ꝓposita à Nathan cõdemnat seipsum Dauid.
Puer Dauidis moritur.
Nascitur Salomon. Cap.xiii.fo.173.a
Incestus Amnon cũ Thamar sorore Absalom.
Amnonem Absalom celebrato conuiuio occidit.
Fugit Absalom. Cap.xiiii.fo.175.
Astu mulieris reuocat Absa- Cap.xv.fo.178.a (lom
Absalom animos populi sibi conciliat.
Oratio Dauidis cõtra Achito Cap.xvi.fo.180.b (phel
Sibæ mendaci dat Dauid bona Mephiboseth.
Cõcumbit Absalom cum cõcubinis patris. Cap.xvii. fo.182.a
Dissipatur à Deo consilium Achitophel.
Fugit Dauid, quẽ persequitur Absalom.
Achitophel suspẽdit seipsum. Cap. xviii.fo.184.a
Absalom ꝓlio victus in quercu pendens interimitur.
Eũ Dau. accepto nũcio plã- Cap.xix.fo.194.a (git.
Ioab cõsolatur Dauidẽ flentem occisum Absalom.
Dauid reducitur in Ierusalẽ. Cap.xx.fo.197.a
Seba separat Israelẽ à Dauide
Cõcubinę Dauidis includũt.
Caput Sebæ traditur Ioab. Cap.xxi.fo.199.a
Fames trium annorũ ob violatam Gabaonitis fidem.
Da. ꝓstat iuramẽtũ Ionathe.
Septẽ filii Saul suspendũtur. Cap.xxii.fo.201.b
Canticum Dauid pro liberatione ab omnib⁹ inimicis.
Abiectio Iudæorũ, & gentiũ Ca.xxiii.f.202.a (electio.
Nouissima verba Dauidis ꝑ quẽ locutus spiritus sanctus. Cap.xxiiii.fo.206.a
Israel ob numeratũ à Dauide populum percutitur à Deo: propter quod dolet Dauid.
Tertii Regũ Cap.i.f.208.b
Abisag puella senem Dauid calefacit.
Adonias occupat regnũ inscio patre.
Præcepto Dauidis Salomon vngitur in regem. Cap.ii.fo.211.a
Moritur Dauid.
Abiathar priuat sacerdotio.
Interficiuntur Ioab & Semei. Cap.iii.fo.214.a
Salomon ducit filiã Pharaonis in vxorem.
Petit sapientiam à Deo.
Iudicium Salomonis de duabus meretricibus Cap.iiii.fo.215.b
Salomonis prĩcipes & ꝓfecti.

Numerus

Numer⁹ equorũ Salomonis.
Sapientia & parabolę eiusdẽ. Cap.v.fo.217.a
Hiram dat ligna Salomoni petenti in ædificationem templi. Cap.vi.fo.218.b
Fabrica & forma templi.
Salomonem non derelicturus deus ambulãtẽ in præceptis ipsius. Cap.vii.fo.223.b
Domus Salomonis in saltu.
Domus filiæ Pharaonis.
Hirã fundit columnas, mare fusile, bases æneas, luteres. Cap.viii.fo.232.b
Collocata in templo arca templum impletur caligine.
Orat Salomõ vt exaudiantur qui in templo orauerint. Cap.ix.fo.237.a
Deus secundò apparet Salo.
Dat Salomõ oppida regi Hi-
Mittit classẽ pro auro. (rã. Cap.x.fo.239.a
Regina Saba.
Census Salomonis annuus.
Thron⁹, vasa aurea, currus, equites, argenti abundantia. Cap.xi.fo.242.a
Salomoni colẽti idola, regnũ diuidendum prædicitur.
Salomõe mortuo regnat Roboam. Cap.xii.fo.245.b
Roboam cõsilium iuuenum secutus, super duas tantum tribus regnat.
Aduram lapidatur.
Ieroboã regnat super decem tribus Israel.
Roboam dehortatur deus ne bellet contra fratres.
Ieroboã facit vitulos aureos. Cap.xiii.fo.248.a
Ieroboam corripitur à prophetа, quem vult occidere.
Arefacta manus eius sanatur orante propheta. Cap.xiiii.fo.250.a
Vxor Ieroboam consulit Ahiam de morbo Abiæ filii.
Ieroboam eradicandus propter idolatriam.
Moritur Abia & Ieroboã pa-
Idolatria Iudæ. (ter. Cap.xv.fo.252.a
Abiam regnat super Iudam.
Asa succedit.
Iosaphat succedit Asæ.
Domus Ieroboã destructio. Cap.xvi.fo.254.a
Baasa mortuo succedit Ela.
Iezabel vxor Achab.
Reædificatur Iericho. Cap.xvii.fo.255.b
Elias pascitur à coruis.
Fugit ad Sarepthanã mulierem.
Oratione eius suscitatur filius hospitæ suæ. Cap.xviii.fo.257.b
Elias missus à Deo arguit Achab.
Interficiuntur sacerdotes. Cap.xix.fo.261.a (Baal.
Elias fugiens Iezabelem pascitur ab angelo.
Hazael iubetur inungi.

Cap.

Cap.xx.fo.264.a
Achab vincit regẽ Syriæ obsidentem Samariam.
Benadad exercitus superatur
ob blasphemiam Achab.
Irascitur deus ob reseruatum Benadad.
Cap.xxi.fo.267.a
Naboth ob denegatã regi Achab vineam lapidatur.
Achab increpatus ab Elia agit pœnitentiam.
Cap.xxii.fo.269.a
Achab & Iosaphat contra Ramoth Galaad.
Michæas prædicit Achab occidendum in prælio.
Iosaph. mortuo succedit Ior.
Quarti reg. cap.i. fo. 273.a
Ochozias ægrotãs & cõsulẽs
Beelzebub corripit ab Elia.
Quinquagenarii ad Eliã missi, igne consumuntur.
Cap.ii.fo.274.b
Elisæus comes Eliæ.
Elias diuidit aquas pallio.
Raptus in cœlũ nõ inuenitur.
Elisæus diuidit aquas pallio.
Elisæum irridentes pueri lacerantur ab vrsis.
Cap.iii.fo.277.b
Ioram filius Achab regnat.
Elisæ⁹ impetrat aquã à Deo.
Cap.iiii.fo.279.b
Pauperculæ viduæ dat deus oleum per Elisæum.
Hospitæ suæ filiũ mortuum Elisæus suscitat.
Pulmẽtum amarũ dulcescit.
Cap.v.fo.283.b
Naaman Syrus per Elisæum curatur à lepra.
Giezi lepra percutitur ob accepta munera à Naaman.
Cap.vi.fo.286.b
Elisæus ferrum natare facit.
Syri inuadunt Israelitas.
Mulieres in Samaria fame vrgente comedunt filios.
Cap.vii.fo.289.a
Sine hominum manu liberat deus Israelitas à bello & fame.
Desperãtes leprosi annũciãt prouidentiã Dei Israelitis.
Dux incredulus conculcatus à turba.
Cap.viii.fo.290.a
Famem septem annorũ fugit Sunamitis.
Cap.ix.fo.292.b
Iehu vngitur in regẽ Israel.
Interficit Ioram & Ochoziã.
Præcipitata Iezabel comeditur à canibus.
Cap.x.fo.296.a
Iehu occidit.70.filios Achab & .40.fratres eiusdem.
Israel percutitur ab Hazael.
Cap.xi.fo.298.a
Athalia interficit omne semẽ regium.
Ioas absconsus tandẽ rex cõ
Nathã interficit (stituitur.
Cap.xii.fo.300.a
Ioas sacerdotibus nõ instaurantibus templũ aufert pecuniam, & in vsus templi expandit.
Cap.xiii.fo.302.b

Ioachaz

Ioachaz traditur ĩ manus Syrorum cum populo.
Elisæus moritur.
Propter promissiones miseretur deus.
Cap.xiiii.fo.304.a
Amasias occidit occisores pa
Percutit Edom. (tris.
Capitur à Ioa.
Ioas direpto tẽplo Dei mori
Cap.xv.fo.306.a (tur.
Azarias rex leprosus moritur.
Succedit Ioatham.
Cap.xvi.fo.308.b
Achaz cõsecrat filiũ per ignẽ.
Ierusalem obsessa petit auxilium à rege Assyriorum.
Cap.xvii.fo.310.b
Osææ transfertur ĩ Assyrios.
Samaria capitur.
Deus timendus & adorãdus.
Cap.xviii.fo.313.b
Ezechias confringit serpentem æneum.
Salmanasar transfert Israelẽ in Assyrios.
Cap.xix.fo.316.b
Ezechię pmittit de⁹ victoriã.
Orantem Ezechiam consolatur Isaias.
Sennacherib occiditur à filiis, exercitus autem eius ab angelo.
Cap.xx.fo.320.b
Aegrotãs Ezechias accipit signũ sanitatis in horologio.
Recipit munera à rege Merodach.
Increpat ob ostẽtatos thesau
Cap.xxi.fo.324.a (ros.
Manasses ĩpius instaurat ido
Moritur. (la.
Succedit Amon.
Amoni occiso succedit Iosias pius.
Cap.xxii.fo.325.b
Iosias inuento libro Deuteronomii, cõsulit dominum per Holdã prophetissam.
Cap.xxiii.fo.327.a
Iosias legit Deuteronomium corã populo.demolit idola,
Celebrat phase
Occiditur Iosias.
Succedit Ioachaz.
Capitur à Pharaone.
Substituitur Eliacim siue Ioa
Cap.xxiiii.fo.330.a (cim.
Ioacim moritur.
Succedit Ioachin.
Transfertur cum populo Ierusalem in Babylonem.
Substituitur Matthatias, qui & Sedecias.
Caput xxv.fo.332.b
Sedecias rebellis capitur à Nabuchodonosor.
Sedecias occisis filiis exocutatur.
Libri primi Paralipomenon
Cap.i.fo.334.b
Breuis repetitio totius genealogiæ Adam vsque ad filios Esau & Iacob.
Cap.ii.fo.335.b
Filii Iacob & Iudæ, Hesron, Isai, Iesse, Saruiæ, Iair, Ierameel, Caleb.
Cap.iii.fo.336.b
Filii Dauidis.

Reges

Reges Iudæ à Salomone vsque ad Sedeciam.
Cap.iiii.fo.337.b
Genealogia Iudæ.
Genealogia Simeon.
Cap.v.fo.339.a
Genealogia Ruben, Gad, & dimidiæ tribus Manasse, & eorum habitatio.
Cap.vi.fo.340.a
Genealogia filiorum Leui & Aaron cum habitaculis.
Cãtores, Hemã, Asaph. Ethã.
Vrbes refugii.
Cap.vii.fo.341.b
Genealogia filiorũ Issachar. Beniamin, Nephthali, Machir.
Cap.viii.fo.343.a
Genealogia filiorum Benia.
Cap.ix.fo.eod.b
De sacerdotibus, Leuitísque, & officiis eorum.
Panes propositionis.
Familia Saulis.
Cap.x.fo.346.b
Saul cũ filiis occiditur à Philisth. quos Galaad. sepeliũt.
Cap.xi.fo.347.b
Vngitur Dauid in regem.
Catalogus fortium Dauidis.
Cap.xii.fo.350.a
Qui trãsierint ad Dauidem cũ adhuc fugeret Saulem, & numerus eorum.
Cap.xiii.fo,352.b
Reducit arca de Cariathiarĩ.
Oza occiditur à Deo q; arca non portaretur à Leuitis.
Cap.xiiii.fo.353.b
Hirã mittit ligna & artifices.
Bina Dauidis victoria cõtra Philisthæos.
Cap.xv.fo.354.b
Arca reducitur à Leuitis cũ cãticis. saltans Dauid irridetur à Michol.
Cap.xvi.fo.356.a
Allata arca Dauid constituit ministros.
Cap.xvii.fo.357.a
Prohibetur Dauid ædificare domum Deo.
Laudat Dauid Deum.
Misericordia Dei.
Cap.xviii.fo.359.a
Philisthæi victi.
Moabitæ tributarii.
Adarezer victus.
Syria tributaria.
Idumæa seruit Dauidi.
Cap.xix.fo.eod.b.
Hamon ignominia affectos Dauidis seruos remittit.
Ammonitæ & Syri vincuntur à Dauide.
Cap.xx.fo.361.a
Rabba destruitur.
Ammonitæ affliguntur.
Vincuntur Philisthæi.
Cap.xxi.fo.eod.b
Ob numeratum à Dauide populum intereũt peste 70. millia hominum.
Cessat pestis oblato holocausto. Cap.xxii.f.363.b
Dauid pręparatis necessariis iubet Salomoni vt domum Dei ædificet.
Cap.xxiii.fo,465.b

Dauid

Dauid senex regẽ constituit Salomonem.
Leuitis officia assignat.
Cap.xxiiii.fo.368.a
Assignat Dauid officia filiis Aaron. Sors.
Cap.xxv.fo.369.b
Ordinantur cãtores, eorúmque vices & sortes.
Cap.xxvi.fo.371.b
Ordinãtur ianitores templi.
Præfecti thesaurorum.
Cap.xxvii.fo.374.b
Prefecti & principes Dauidi ministrantes.
Præfecti substantiæ, & officiarii.
Gap.xxviii.fo.376.a
Dauid hortatur populũ & Salomonẽ ad ędificãdũ tẽplũ.
Descriptio templi, & omnia necessaria.
Cap.xxix.fo.378.b
Quę Dauid, eiúsq; principes obtulerunt in ædificationem templi.
Dauidis gratiarum actio.
Mortuo Dauidi succedit Salomon.
Secundi libri Paralipo.
cap.i.fo.380.b
Salomon hortatu Dei, petit ab ipso sapientiam.
Cap.ii fo.381.b
Artifices Salomonis.
Templũ ad quid ędificatum.
Cap.iii.fo.383.a
Templum ædificatur,
Cap.iiii.fo.385.a
Fabricatio altaris, marisboũ, concharum, candelabrorum, mensarũ, phialarum, & atrii.
Cap.v.fo.386.b.
Salomon infert quæ dicauerat pater in templum Dei, & arcã. Quid in arca.
Bonus & misericors Deus.
Cap.vi.fo.387.b
Salomon benedicit congregationi.
Corda solus Deus nouit.
Cap.vii.fo.389.b
Ignis deuorat sacrificium in dedicatione.
Cap.viii.fo.390.a
Ciuitates ædificat Salomon.
Cap.ix.fo.391.b
Regina Saba inuisit Salomo.
Census Salomonis aureus.
Cap.x.fo.393.b
Roboam cõsilium iuuenum secutus, super duas tantum tribus regnauit.
Cap.xi.fo.394.a
Roboam prohibetur pugnare contra Ieroboam.
Voluntate Dei diuisum regnum Roboam.
Ieroboam sacerdotes vitulis constituit.
Cap.xii.fo.395.a
Iudas traditur in manus Sesac, & quare.
Admonitus peccati populus, conuertitur ad Deum.
Roboã mortuo succed. Abia
Cap.xiii.fo.eod.b
Abia sperans in domino, & orans occidit Ieroboam.

Cap.

Cap.xiiij.fo.397.a
Abia mortuo ſuccedit Aſa, qui hortatur populum ad quærendum Deum.
Aſa in fide vincit Aethiopes.
Cap.xv.fo.eodem b.
Regnum Iſrael ſine Deo, ſacerdote, doctore, & lege.
Ad Aſam confugiunt multi quærentes Deum.
Cap.xvi.fo.398.b
Aſa inito cum Benadad fœdere corripitur à Deo.
Aſa moritur.
Cap.xvii.fo.400.a
Ioſaphat Deo fidenti diuitiæ adſunt & gloria.
Mittit prædicatores per vniuerſum Iudam.
Cap.xviii.fo.eod.b.
Ioſaphat iũct⁹ impio Achab, pliatutus quærit verbũ dei.
Michæas reſiſtit 400.pſeudoprophetis.
Cap.xix.fo.402.a
Ioſaphat punitur ob præſtitũ impio Achab auxilium.
Hortatur Ioſaphat iudices & Leuitas.
Cap.xx.fo.403.a
Ioſaphat vincit Ammonitas & Moabitas.
Ioſaphat reprehẽditur quòd Ochoziæ iungatur.
Cap.xxi.fo.405.b
Ioſaphat mortuo ſuccedit Ioram idolatra.
Elias prædicit interitum regi Ioram.
Cap.xxii.fo.407.a
Ochozias impius pugnat cõtra Hazael.
Cap.xxiii.fo.408.a
Ioas vngitur in regem.
Domus Baal deſtruitur.
Cap.xxiiii.fo.409.a
Ioas tẽpore Ioiadę ſeruat legem, inſtaurat templum.
Ioas ad idola declinat mortuo Ioiada.
Occidit Zachariam.
Cap.xxv.fo.411.a
Amaſias occidit interfectorẽ patris ſui.
Percutit Idumæos.
Occiditur.
Cap.xxvi.fo.412.b
Ozias quærit Deum & vincit Philiſthæos.
Vſurpãs ſacerdotũ officium percutitur lepra.
Cap.xxvii.fo.413.b
Ioatham prius vincit Ammonitas.
Eo mortuo ſuccedit Achaz
Cap.xxviii.fo.414.a
Achaz impius traditur Syris.
Achaz ſeruit idolis.
Eo mortuo ſuccedit Ezech.
Cap.xxix.fo.416.a
Ezechias inſtaurat tẽplũ dei.
Oratio Ezechiæ ad ſacerdotes & Leuitas.
Cap.xxx.fo.419.a
Ezechię iuſſu celebrat phaſe.
Orat pro populo.
Benedicunt Leuitæ populo.
Cap.xxxi.fo.421.b
Populus ſimulachra & lucos demolitur.

Ezechias

Ezechias ſacerdotes & Leuitas conſtituit.
Cap.xxxii.fo.423.a
Sennacherib blaſphemus inuadit Iudam.
Orãte Ezechia angelus percutit Aſſyrios.
Sennacherib interficitur à filiis.
Cap.xxxiii.fo.425.b
Manaſſes inſtaurat excelſa.
Ducitur captiuus in Babylo.
Cap.xxxiiii.fo.427.a
Ioſias ſubuertit idola.
Iubet inſtaurari templum.
Deuteronomio inuẽto acleẽto terretur, cõſultq; deũ.
Percutit fœdus coram Deo.
Cap.xxxv.fo.428.b
Ioſias celebrat Phaſe.
Mortuus lugetur à populo.
Cap.xxxvi.fo.431.a
Ioachaz ducitur ĩ Aegyptũ.
Eliacim in Babylonem.
Ieruſalem deſtruitur.
Populus captiuus.
Cyrus remittit populum in Ieruſalem.
Libri Eſdræ cap.i.
fo.433.b
Cyrus à Deo inſpiratus redditis vaſis templi, remittit populũ ad reædificandum Ieruſalem.
Cap.ii.fo.435.a
Numerus reuertẽtium è captiuitate.
Cap.iii fo.436.b
Ioſue & Zorobabel ædificãt altare.
Solennitas tabernaculorum.
Cap.iiii.fo.437.b
Impeditur ædificatio.
Cap.v.fo.439.b
Adhortatione Aggæi & Zacharie reædificatur tẽplũ.
Cap.vi.fo.440.b
Darius ipſe iubet templum extrui.
Celebratur paſcha.
Cap.vii.fo.442.a
Eſdras doctor legis ſumptis comitibus aſcẽdit Ieruſalẽ cum edicto Artaxerxis.
Cap.viii.fo.444.a
Qui cum Eſdra aſcenderunt Ieroſolymam.
Prædicato ieiunio orãt à deo dirigi viam ſuam.
Cap.ix.fo.445.a
Dolet Eſdras populum cum gentibus commiſtum.
Cõfitetur peccatũ populi & ſuum orans pro omnibus.
Cap.x.fo.446.b
Populum peccati pœnitet.
Alienigenas vxores abiicit.
Libri Nehemiæ cap.i.
fo.448.b
Nehemias pro populo Iſrael orat.
Peccata agnoſcentium miſeretur Deus.
Cap.ii.fo.449.b
Nehemias impetratis literis à rege Artaxerxe venit Ieroſolymam.
Aedificãtur muri Ieruſalem.
Cap.iii.fo.450.b
Catalogus eorum qui muros ædifi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ædificarunt.
Cap.iiii fo.452.a
Sanabellat & Tobias murorum ędificationē prohibēt.
Cap.v.fo.454.a
Populo fame laboranti vsuras prohibet Nehemias.
Cap.vi.fo.455.b
Rursus impeditur ędificatio.
Cap.vii.fo.457.a
Extructo muro applicantur custodes per Nehemiam.
Numeratur populus.
Cap.viii.fo.458.a
Populū cōsolatur Nehemias.
Festum tabernaculorum.
Cap.ix.fo.459.b
Populus vxores alienigenas abiicit.
Misericordia & beneficia Dei in populum.
Percutit fœd⁹cū deo popul⁹
Cap.x.fo.463.a
Signatores fœderis.
Quid populus sī fœdere Deo promiserit.
Cap.xi.fo.465.a
Qui instaurata Ieruſalē habitauerunt in ea.
Cap.xii.fo.466.a
Numerātur ſacerdotes & Leuitæ, qui cum Zorobabel venerunt Ieruſalem.
Cap.xiii.fo.468.b
Separantur alienigenę.
Sabbati trāſgreſſores reprehenduntur, & alienigenas accipientes in vxores.

Libri Eſther cap.i.f.470.a
Aſſuerus in cōuiuio potētiā & gloriam ſuam oſtentat.
Vaſthi regina recuſat venire ad eum.
Cap.ii.fo.472.b
Eſther cum cæteris ſeruatur puellis in domo regis.
Eſther regina efficitur.
Cap.iii.fo.475.a
Aman exaltatū à rege Mardocheus non adorat.
Aman Iudæorum interitum impetrat ab Aſſuero.
Cap.iiii.fo.476.a
Mardoche⁹ ſuadet Eſther vt regē ꝓ populo deprecetur.
Eſther iubet pro ſe orari.
Cap.v.fo.477.a
Eſther ſuitat regē ad cōuiuiū
Cap.vi.fo.eod.b
Mardocheū honorari iubet rex, quem ipſe Aman honorat triſtis.
Cap.vii.fo.478.a
Eſther pro Iudæis orat.
Aman ſuſpenditur.
Cap.viii.fo.479.a
Bona Aman traduntur reginæ Eſther.
Præcipit Iudæis rex vt ſuos inimicos interficiant.
Cap.ix.fo.480.a
Iudæi inimicos ſuos interficiunt.
Decē filii Aman interficiunt.
Dies celebris inſtituitur in memoriam.

FINIS INDICIS.

Vxores veſtræ, paruuli veſtri & iumenta veſtra manebunt in terra quam dedit vobis Moſes trans Iarden: vos autem tranſibitis armati ante fratres veſtros omnes potentes manu & adiuuabitis eos: donec quieſcere faciat dominus fratres veſtros ſicut vos, & poſſideant etiam ipſi terram quam dominus Deus veſter dat vobis & reuertemini ad terram poſſeſſionis veſtræ, & poſſidebitis eam quam dedit vobis Moſes ſeruus domini trans Iarden ad ortum ſolis. Reſponderuntq; ad Iehoſuam dicendo: omnia quæ præcepiſti nobis faciemus & quocūque miſeris ibimus. Sicut obediuimus in cunctis Moſi obediemus tibi, tantùm ſit dominus Deus tuus tecum ſicut fuit cum Moſe. Senſus eſt ex parte noſtra nō deerit obedire: hoc dūtaxat exigitur, vt fons eſſendi gubernator tuus ſit tecum quemadmodum fuit cum Moſe. *Qui contradixerit ori tuo & non obedierit verbis tuis in omnibus quæ præceperis ei, moriatur: tātùm conforta te & robora te.* Expone hoc, vt in præcedēti textu. eſt enim ſenſus quòd executioni mādabitur punitio inobedientium tibi, dummodo tu ex parte tua inualeſcas, & robores teipſum magnanimitate.

CAPVT II.

Miſit igitur. Iuxta Hebræū habetur. *Et miſit Iehoſua filius Nun de Sittim duos viros exploratores.* Cōſidera prudens lector, diſparitatem, nā promulgatio præparationis ad tranſitum Iordanis deſcripta eſt, quo ad tempus (videlicet triduū ante tranſitum) nec eſt deſcripta quo ad locum: miſſio verò exploratorū deſcribitur quo ad locū (videlicet de Sittim in quo erant caſtra Iſrael) nec deſcribitur quo ad tempus. Veruntamen ex ſubiunctis inſinuatur tum locus promulgatæ præparationis, tum tempus quando miſſi ſunt exploratores: ex eo enim quòd vna tantùm nocte fuit populus ſuper ripā Iordanis (vt Hebraica veritas manifeſtat in capitulo tertio) habetur quod in loco Sittim fuit promulgata prēparatio ad tranſitū Iordanis, & ibidē requiſiti Reubenitę & gaditę: & ſimiliter ex eo ꝙ exploratores pluſquā tres dies conſumpſerunt (nam tribus diebus latitarunt in montanis) patet miſſos eos fuiſſe priuſquā promulgaretur prēparatio populi. Quot autem diebus fuerint prius miſſi, incertum eſt: quanuis certum ſit, quòd fuerunt prius miſſi. At ſi quæris cur præpoſtero ordine hæc ſcripta ſint, in prō-

ptu causa est: missio siquidem exploratorum processit à Iehosua humano consilio, promulgatio autem præparationis processit ex diuina reuelatione: par autem fuit vt liber gestorum Iehosuæ initium à diuina dispositione haberet, & quod humano fuerat consilio factum subiungeretur. Nec propterea intelligas peccasse Iehosuam mittendo exploratores: cum actus iste non sit contra vel prꝛter rectam rationem, & ad accendendum magis animos populi sciẽs exterritos Chananæos hoc feciſſe credẽdus est. *in absconditо dicẽs.* Non est vsquequaq; clarũ an missio hæc scribatur clandestina relatiuè ad populum Israël vel relatiuè ad indumenta & exteriora signa exploratorũ: vtrũque enim potest intelligi. *ite considerate terram vrbémque Iericho.* Iuxta Hebræũ habetur. *& Iericho.* Quod ideo annotauerim vt intelligamus duo fuisse exploratoribus mandata: alterũ cõsiderare terram, alterum cõsiderare Iericho. Et quantum subiuncta relatio exploratorum insinuat, mandatum est istis vt viderẽt terram Chananæam in genere, & Iericho in specie. nam retulerunt de vniuersa terra & non solùm de Iericho.

Qui pergentes ingressi sunt. Iuxta Hebræum habetur. *& iuerunt & ingressi sunt.* Quod ideo annotauerim, vt ex diuersitate orationum libertatem habeamus intelligẽdi quòd exploratores iuerũt absq; impedimẽto aliquo per terrã Chananæã vsquequo venerũt Iericho & ingressi sunt domũ. *mulieris meretricis nomine Rachab.* Non est clarum an mulier hęc scribatur meretrix an caupona. Hebraica siquidẽ dictio anceps dicitur & argumẽta vtrinque sunt. nã ꝙ fuerit caupona officiũ eius testatur: ꝙ autẽ fuerit meretrix, frequẽs huius dictiõis vsus apud Hebr. insinuat. Siue autẽ fuerit meretrix siue nõ, viduã fuisse apparet ex eo ꝙ nulla fit mariti mẽtio & puellã virginẽ exercere officiũ cauponæ dedecet: præsertim cũ ipsa describatur domina domus & habẽs patrem, matrẽ, fratres ac sorores in ciuitate. *& quieuerunt apud eam.* Iuxta Hebræũ habetur. *& dormierunt* (seu potius iacuerunt) *ibi.* Hinc habetur quòd nocte illa quietè dormierũt in domo Rachab: & relatio facta regi Iericho fuit nõ illa prima noctè sed sequenti vespere. *Nunciatúmque est regi Iericho dicẽdo: ecce viri venerũt huc nocte de filiis Israel vt explorẽt terrã.* Vndiq, manifestatur quòd vespertina hora venerũt exploratores

ratores in Iericho. Missitq; rex Iericho ad Rachab dicẽs: educ viros qui venerunt ad te & ingressi sunt domum tuam, quia ad explorandum totam terram venerunt.

Tulitq; mulier duos viros & abscondit eos, & ait: certè venerũt ad me viri, sed nesciebam vnde essent. Et fuit dum porta clauderetur in tenebris viri exierunt, nec scio quo ierunt. De porta ciuitatis est sermo: & in principio noctis eos recessisse antequã porta clauderetur, mentita est mulier mendacio officioso.

Et hinc clarè apparet quod nocte & die exploratores fuerunt in Iericho absque molestia, ex eo enim quod nocturno tempore venerant & in domo mulieris dormierãt, & vt rem credibilem mulier dixit quod recesserunt antequam porta clauderetur, consequens est quòd non de eadẽ qua venerãt nocte est sermo, cũ dicit eos egressos in tenebris anteq̃ porta clauderetur: sed cũ toto die lustrassent ciuitatẽ, & redissent vespere ad domũ Rachab, nũciatũ est regi ab iis qui perspicacius inspexerũt eos in die ꝙ exploratores sunt. *Persequimini citò, & cõprehẽdetis eos.* Arguta exhortatio ad repellẽdũ eos, ne inquirerẽt & scrutarẽtur domũ, an ibi laterẽt. *Ipsa autem fecit ascendere viros in solariũ domus suæ, operuitq; eos stipula lini, quæ ibi erat.* Prius descripsit factum absconsionis, & postea describit modum eiusdẽ: videlicet ꝙ super tectũ domus sub culmis lini expãsi, abscõditi fuerint. *Li autem qui missi fuerant, secuti sunt eos per viam, quæ ducit ad vada Iardẽ: illiſq; egressis, statim porta clausa est.* Ciuitatis porta per quam egressi sunt inquisitores exploratorum describitur clausa egressis illis, ad significãdum quòd non patebat exitus exploratoribus per portam ciuitatis.

Necdum obdormierant qui latebant. Iunge hanc negatiuam cũ affirmatiua prænarrata, videlicet quòd dormierunt ibi: & perpendes quòd de secunda nocte est sermo in hac negatiua, & de prima in illa affirmatiua. eadem enim dictio habetur hîc & ibi. *Et ecce mulier ascendit ad eos.* Deficit. *super tectum.* plana siquidem sunt tecta domorũ regionis illius, quẽadmodũ pauimẽta sub diuo. *Et ait eis, noui quòd tradiderit vobis dominus terrã: cecidit enim irruit in nos terror vester, & elanguerũt oẽs habitatores terræ, à facie vestra. Audiuimus enim quòd siccauerit dominus aquas maris rubri, à facie vestra cũ exiretis ex Aegyp. et quæ feceritis duob⁹ regib⁹ Emorreorũ qui erãt trãs Iardẽ.*

Sichon & Hog quos interemistis. Et hæc audiẽtes pertimuimus, & elanguit cor nostrũ, nec remansit in nobis spiritus à facie vestra: dominus enim Deus *vester est* Deus *in cœlo sursum & in terra deorsum.* Vide in muliere ista non solum timorem sed fidem ac manifestam confessionem quod Iehouah qui est Elohe Israël, ipse est Elohim in cœlo & terra: & propterea non est mirum si seruata est: quam enim Deus illuminauit intus & effecit seruatricem electorum suorum, seruauit quoque à clade Iericho. *Et nunc iurate quæso mihi per dominum quia feci vobiscum misericordiam, quòd facietis etiam vos cum domo patris mei misericordiam.* Legendum est vtrobique gratiam: est enim illa dictio quæ quanuis cõmuniter interpretetur misericordia, secundum tamen veritatem Hebraicam diligẽtius perspectam significat gratiam: eò quòd nõ est nomen passionis animi, sed collationis sine merito quã latinè gratiam dicimus. *detisque mihi verum signum.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *& dabitis mihi signum veritatis.* Iuramentum appellat mulier signum veritatis. ac si apertius dixisset: iurate mihi per Iehouah tali modo vt sit signum futurę veritatis. Et dixit hoc ad excludendum cauillationes iurãtium dum in timore & necessitate sunt constituti. *Et saluabitis patrem meum & matrem meam, & fratres meos & sorores meas, & omnia quæ eorũ sunt: & eripietis animas nostras à morte.* *Qui responderunt ei, anima nostra sit pro vobis in mortem, si tamen non prodideris nos.* Iuxta hebræum habetur. *si non prodideritis verbum nostrum hoc.* Per modum fœderis iurant isti. & quia nesciebant adhuc se mittendos per fenestram, cauent ne cõmunicata notitia occultationis eorum patri & matri, fratribus & sororibus mulieris manifestentur: ideo sub pacto ponũt, si non prodideritis rem nostrã hãc. *quinque tradiderit nobis dominus terram, faciemus tecum misericordiam.* Legendum est. *gratiam & veritatem.* Repetitur enim supradicta dictio. & gratiam appellant beneficium vitæ: veritatem autem fidelitatem seruando promissa.

Demisitq; eos per funem de fenestra: domus enim eius hærebat muro. Dixitq; ad eos, ad montem pergite ne occurrant vobis insequẽtes: ibique latitate tribus diebus donec redeant, & postea ibitis per viam vestram Ratio numeri fuit, quia rationabile erat, vt inquisitores discurrendo scrutarentur vias omnes ad Iordanem;

nem; ac per hoc triduo opus esset ad eundũ, scrutandum & redeundum. *Qui dixerunt ad eam: innoxij erimus à iuramẽto tuo hoc quo nos iurare fecisti.* Supplent tria tacita in fœdere. primum est signum funis alligandi in fenestra illa: secundum congregatio consanguineorum in domum illam: tertium occultatio emissionis eorum in mõtana. Et hęc omnia valde consona erant pacto: vt patet consideranti. *Si ingredientibus nobis terram signum non fuerit funiculus iste coccineus, & nisi ligaueris eum in fenestra per quam nos demisisti: & patrem tuũ ac matrem fratrésque & omnem cognationem tuam congregaueris in domum tuam.* Verbum præteriti temporis, demisisti nos, quæstionem parit: quia si iam descenderant de fenestra, non erat commodum neque tutum colloquium, ne à vicinis audirentur. Et cõfirmatur hoc: quia post hæc verba subiungit litera, quòd mulier demisit eos: antequam ergo descenderent dicta videntur hæc verba: sed in oppositum vrget verbum præteriti temporis, per quam descendere fecisti nos. Solutio est quòd quia medium sapit naturam extremorum, induit quandoque modo rationem vnius extremi & modo alterius: & propterea vtrũque contrariorũ verificat: sicut fuscum modò induit rationẽ albi modò nigri, & quod est vtriusque verificat. In hac itaque historia negocium demissionis erat in medio: ita quòd alter iam descenderat, alter tũc erat descẽsurus: & ille descensurus hæc verba dixit nomine sui & socii. Sic enim verificantur omnia absque aliqua dissonantia: nam relatiuè ad retentionẽ verificatur descendere fecisti nos: & relatiuè ad integram libertatem verificatur quòd post hæc verba demisit eos. *Qui ostium domus tuæ egressus fuerit, sanguis ipsius erit in caput eius et nos erimus innoxij: cunctorum autem sanguis qui tecũ in domo fuerint, redundabit in caput nostrum siquis eos tetigerit. Si autem nos prodere volueris, & sermonem istum proferre in medium.* Non tot habentur iuxta Hebræũ: sed habetur. *Et si prodideris verbum nostrum hoc.* videlicet quòd nos latitamus in montibus. *erimus mundi ab hoc iuramento tuo, quo nos iurare fecisti.* timent enim mulieris instabilitatem: & propterea silentii curam in ea augere nituntur. *Et illa respondit, sicut locuti estis ita fiat: dimittẽsque eos, vt pergerent appendit funiculum coccineum in fenestra.* Quanuis antiquus interpres simul dimissionem exploratorum

ploratorum & appensionē funiculi significauerit, hebraica tamen litera simultatem non significat: quoniam multis orationibus has actiones describit dicēdo. *& dimisit eos & abierunt: & ligauit filum coccineum in fenestra.* ex his enim verbis non habetur quando appendit funiculum illum in fenestra: sed duntaxat quod ligauit illū ibi. quod post multos dies fieri potuit & decuit: sed hoc in loco scribitur ad terminandam narrationem gestorum à muliere.

Illi verò ambulantes peruenerunt ad montem, & manserūt ibi tres dies donec reuerterentur qui fuerant insecuti: quærentes enim per omnē viam non inuenerunt: eos. quibus vrbem ingressis. Superfluunt istæ tres dictiones. *Reuersi sunt & descenderunt exploratores de mōte.* Legendum est. *Et reuersi sunt ambo viri & descenderunt de monte.* Reuersio manifestat quòd ad remotiora loca iuerant, vt omnino tuti essent ab inquisitoribus. *& transierunt, veneruntq; ad Iehosuam filiū Nun: & narrauerunt ei omnia quæ acciderant eis.* Ex hoc ꝙ nulla fit mētio pontificis, nulla mentio seniorum, coniicitur quòd Iehosua nescientibus aliis misit hos viros: & similiter quod clādestina fuerit relatio. *Dixeruntq; ad Iehosuam quòd tradidit dominus in manus nostras omnem terram hanc.* Superfluit, hanc. Hæc relatio exploratorum insinuat quod lustrauerant non solùm Iericho sed alias terras Chananęorum. Signū autem vnde cognouerint futuram victoriā subiungunt timorem illarum gentium tam vehemētem vt tanquam dissolutis animis sint. *& etiam timore dissoluti sunt cuncti habitatores eius.* Legendum est. *Habitatores terræ à facie nostra.* Miserat enim deus timorem vehemētem in Chananęos relatiuè ad præsentiam populi Israël.

CAPVT III.

SIGitur *Iehosua de nocte cōsurgens mouit castra.* Iuxta hebræum habetur. *Et surrexit Iehosua mane.* Nō dicitur mane immediatè sequenti (nescitur enim certꝰ dies quo reuersi sunt exploratores) sed author libri redit ad prosequendā historiā executionis diuini mādati. Narrauerat enim quòd deꝰ præcepit Iehosuæ, vt tunc surgeret & trāsiret Iordanē, narrauerat & inchoatā executionē quo ad duo: & quo ad vocationē Reu benitarū &c. & quo ad monitionē populi, vt præpararet se ad trāseundū post triduū Iordanē. Narrat modò cōsequēter quòd

ꝙ postq̄ populus præparatꝰ est, surrexit Iehosua: proculdubiò à strato & quiete sua mane. Et ītelligo fuisse mane noni diei mēsis primi, vt duos dies ad pręparandū alimēta ad colligēdum res suas, disponēdūq; omnia ad iter habuerit: eodē enim die venerūt de Sittim ad Iordanē vt subiūgitur. *Egrediēteſq; de Sittim venerūt ad Iardē ipſe & oēs filij Iſrael: & morati ſunt ibi per tres dies.* Iuxta hebręū habetur: *& dormierūt ibi antequā tranſirēt. Et fuit à fine triū dierū, tranſierunt præfecti per mediū caſtrorū.* Vide quantę diuersitatis sensuū causa est ītērptatio iuxta ītelligētiā intērpretis. Nō dicitur in hebr. litera, ꝙ morati fuerint in Iordane dies tres: sed insinuatur oppositū, dicēdo & dormierūt ibi antequā transirēt. Si triduo ibidē fuissent, ridiculū esset scribere ꝙ dormierūt ibi antequā trāsirent. nūquid ad excludendū tres dies insomnes licuit scribere, & dormierūt ibi antequā transirēt? Hęc absurditas manifesta declarat ꝙ ad significandū illos non statī vt appulerūt trāsisse, sed vnicā noctē ibidē pegisse, hęc verba scripta sunt. Descripta aūt mora vnius noctis iuxta Iordanē ante trāsitū, describit verificatū fuisse tps ꝓmulgatū à Iehosua in Sittī, adhuc tres dies & transibitis Iordanē.

Dicēdo & fuit, hīc fiat pūctus. phrasis est hebraica dicere absolutè et fuit, vel et erit: et posteà subiūgere rē ꝑteritā vel futurā. Vnde & hīc subdit actio præterita à fine triū dierū: hoc est in die 10. mēsis primi. nā ille dies erat statim ex fine triū dierū prędictorū à Iehosua ꝓmulgāte in Sittim, adhuc tres dies & transibitis Iordanē. Illo itaq; die decimo ꝑfecti monuerūt populū vt seqrentur arcā: mane eī illius diei facta est hęcmonitio. *Et præceperūt populo dicēdo: quādo videritis arcā fœderis domini dei veſtri & ſacerdotes leuitas portātes eam, mouebimini de loco veſtro & ibitis poſt illā.* Quāuis arca in itinere cōsueuerit prędcedere populū, nō tamēsic prędcedebat vt esset penitꝰ prima in itinere, sed multi ibant ante illā. & propterea ad tollendū in hoc transitu iordanis talis multitudinis prędcessionē, monetur populꝰ vt nullꝰ præcedat arcam, sed oēs sequantur eā. *Sitq; inter vos & arcā ſpatiū circiter duorum millium cubitorū: vt procul magis videre poſſitis & noſſe per quā viā ingrediamini.* Iuxta hebręū habetur. *Nō appropinquabitis ei vt cognoſcatis viā per quā ambuletis.* Si apꝑ pīquasset multitudo arcæ, impedita fuisset visio arcæ ab vniuersis legi-

legionibus populorũ ordinatè progredientium occupando magnam terræ latitudinem: sed distante arca per duo millia cubitorũ ab vniuersa multitudine, vniuersa capita progredientiũ videre poterant, qua via vnicuique incedendum esset sequendo semper arcam. *quia prius nõ ambulastis per eã.* Iuxta Hebræum habetur. *quia non transistis per viã ab heri & nudiustertius.* Ratio dictæ cautelæ redditur disparitas huius viæ quanuis exiguæ & aliarum. erant enim ibi fortè ex exuberantia Iordanis multa loca immeabilia: & propterea opus erat vt præcedentem arcam à longè viderent & eligeret quodlibet vexillum propriam viam meabilem, nec aberraret à sequela arcæ. Est itaque sensus quòd diu est, quòd per similem viam non ambulastis, quòd ista via non est similis viæ solitæ ab heri & nudiustertius, hoc est præteritis diebus. *Dixitq; Iehosua ad populum, sanctificamini: cras enim faciet dominus inter vos mirabilia.* Præposterо ordine narrantur gesta, nam die nono Iehosua monuit populum vt mundent corda sua præparando se ad susceptionem Dei in stupendo miraculo die crastina. *Et ait Iehosua ad sacerdotes, tollite arcam fœderis & præcedite populum: qui iussa complentes tulerunt arcam, & ambulauerunt ante populum.*

Dixitq; dominus ad Iehosuam, hodie incipiam exaltare te coram omni Israel: vt sciãt quòd sicut fui cum Mose sic ero tecum. Hæc est secunda reuelatio facta Iehosuæ, die decimo primi mensis quo trãsierunt Iordanem. Nec reuelatur modus transeundi: quoniam prima reuelatione fuerat ei manifestatus, & ipse iam die nono prædixerat populo, cras faciet dominus mirabilia. sed reuelatur ei tum magnificatio propria coram populo, tum modus quo sacerdotes portãtes arcã progrederentur dicendo. *Et tu præcipies sacerdotibus qui portãt arcam fœderis dicẽdo, cum ingressi fueritis partem aquæ Iordanis state in ea.* Clarius habetur in Hebræo. *Cum ingressi fueritis vsque ad extremum aquæ Iarden, in Iardem stabitis.* Ecce modus progrediendi: videlicet quod sacerdotibus portantibus arcam ingressis extremum non solùm aluei, sed aquæ Iordanis (ita vt pedes in prima extremitate aquarum tenerent) sisterent ibidem. Quod intellige donec aquæ Iordanis, descendentes deficerent, & superiores seipsas continerẽt: quod ferè statim perfectum est, & sacerdotes progressi sunt

sunt ad medium Iordanis locum iam siccum.

Dixitq; Iehosua ad filios Israel: accedite huc, & audite verbum domini Dei vestri. Mane diei decimi fuit hic sermo. *Et rursum.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et ait Iehosua.* Prius dixit accedite & audite: postq̃ verò accesserunt, dixit subiũcta, videlicet ꝙ videbũt mirabilẽ effectũ in quo manifestè cognoscent diuinã præsentiam. *in hoc, inquit, scietis quòd dominus viuẽs in medio vestri.* Iuxta Hebrẽũ habetur. *in hoc cognoscetis, quòd El viuus in medio vestri: & expellẽdo expellet à facie vestra Chenahaneũ & Chittheum, & Hiueũ & Perizeũ, & Ghirgascum, & Emoreum, & Iebuscum.* Nominat Deum El, à fortitudine diuina cognoscenda ad debellãdos chananæos: vitium autem ad differentiam idolorum quæ colebantur à gentibus: manifesta enim opera viuentis Dei visuri erant. *Ecce arca fœderis domini totius terræ trãsit ante vos in Iarden.* Nõ habetur hîc aliquod dei nomẽ: sed propriè scribitur domini vniuersæ terræ, ad significãdũ quod ille qui veneratur in arca illa, est dominus nõ solum Israëlis & terrę Chananęorum, sed omnis terrę. *Parate duodecim viros de duodecim tribubus Israel, singulos per singulas tribus.* Mandat Iehosua vt ex qualibet tribu tollatur vir vnus, vt sint comites sacerdotum portãtium arcam domini, & singillatim videant etiam modum miraculi. Vnde & in Hebræo non dicitur parate: sed dicitur. *Et nunc tollite vobis duodecim viros, virum vnum, virum vnum per tribum.* decreuit enim vt tunc assumerentur duodecim viri tanquam comites sacerdotum & arcæ vice duodecim tribuum Israel. *Et cum posuerint vestigia pedum suorum sacerdotes.* Legendum est. *Et erit, cum quieuerint plãtæ pedum sacerdotum.* Manifestè prædicit modum miraculi: vt diuulgetur in populo, & læti ac securi proficiscantur laudãdo Deũ. *portantium arcam fœderis domini Dei totius terræ in aquis Iarden.* Iuxta Hebræum nullũ Dei nomen habetur: sed Adon (hoc est domini) omnis terræ, vt superius dictum est. *aquæ Iarden deficient, aquæ descendentes desuper: & stabunt aceruo vno.*

Et fuit, cùm moueretur populus de tentoriis suis ad trãseundum Iarden, sacerdotes portabant arcam fœderis ante populum. Ingressisq; eis Iarden & pedibus eorum in extremo aquæ tinctis (Iordanis autem ripas aluei sui tempore messis impleuerat) *steterunt aquæ descendentes in loco vno.* Ad declarandum Iordanem tũc non

non caruisse exuberantia aquarum, interponit author tantam fuisse abundantiam aquæ in Iordane vt repleuerit omnes ripas, nõ impetu vnius diei, sed omnibus diebus messis: comprehendendo sub messe hordeaceam messem quæ prior est triticea. erat enim tunc tẽpus messis hordeaceæ cũ esset decimus dies primi mẽsis. *& instar mõtis intumescẽtes apparebant procul ab vrbe quæ vocatur Edom vsq; ad locũ Zarthan.* Iuxta Hebræum nihil dicitur de apparentia (sed interpres expositoris officio fũctus est) sed habetur. *elõgando valde ab Adam vrbe quæ ex latere Zarthan.* describitur siquidẽ tumor aquarum superiorum nõ ad instar mõtis, sed acerui vnius longi valde: vtpote ab vrbe Adam quæ erat iuxta superiorem partem Iordanis. Ita quòd sensus est quòd aceruus seu tumulus aquarũ superiorũ extendebatur vsque ad locum Iordanis superiorẽ, qui erat iuxta vrbem Adam. hoc enim secundũ planũ sensum significat litera Hebraica dicens: & steterũt aquæ quę descẽdebãt desuper, steterũt aceruo vno, elõgando valde appositiué ab Adã vrbe quæ ex latere Zarthan. Magna enim elõgatio acerui explicatur ex elõgatione terminata desuper ad vrbem Adã. *quæ autẽ inferiores erãt, in mare solitudinis quod nũc vocatur mare mortuũ descenderũt vsquequo omnino deficerẽt.* Parui refert qđ Hebraicè loco maris mortui habetur mare salis. In idem enim redit. multis enim nominib⁹ lacus ille appellatur in quo aqua Iordanis absorbetur. *populus autẽ incedebat cõtra Iordanẽ.* Iuxta Hebr. habetur. *populus autem transierũt è regione Iericho.* Manifestatur per quam partem fluminis transierunt ipsum: videlicet quæ est è regione Iericho. *Et sacerdotes qui portabant arcam fœderis domini, stabant super siccã humum in medio Iordanis accincti.* Iuxta Hebræum habetur. *in medio Iarden præparando.* Duo hinc habentur. alterum quòd sacerdotes portantes arcam progressi sunt vsque ad medium Iordanis postquam aquæ incisæ sunt: alterum quòd in medio Iordanis firmiter manserunt ad reddendam viam per alueũ Iordanis siccam, donec vniuersus populus transiret: hoc enim significatur cum dicitur præparãdo. *& totus Israel transibat per siccũ, donec transisset tota gens Iarden.*

CAP.

CAPVT IIII.

QVibus transgressis dixit dominus ad Iehosuam. Elige duodecim viros per singulas tribus: & præcipe eis, vt tollant de medio alueo Iarden, vbi steterunt pedes sacerdotum præparantium duodecim lapides, quos ponetis in loco castrorum vbi fixeritis nocte tentoria. Vocauitque Iehosua duodecim viros quos elegerat de filiis Israel, singulos de singulis tribubus: & ait ad eos. ite ante arcam domini Dei vestri ad medium Iarden: & portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris iuxta numerum filiorum Israel, vt sit signum inter vos. Et quando interrogauerint vos filij vestri cras, dicentes quid sibi volunt isti lapides? respondebitis eis quòd defecerunt aquæ Iarden ante arcam fœderis domini cum transiret ipsum: ideo positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israel vsque in æternum.

FEcerunt ergo filij Israel sicut eis præcepit Iehosua, portantes de medio Iardẽ duodecim lapides (vt ei dominus imperauerat iuxta numerum tribuum filiorum Israel) vsque ad locum in quo castrametati sunt, ibique posuerunt eos. Si isti duodecim viri non essent diuersi ab illis duodecim in precedenti capitulo electis ante ingressum in Iordanem, non diceretur post egressum populum de Iordane tollite è populo duodecim viros. sed illi comites erant sacerdotum: isti autem iam trãsierãt, & præcipitur eis vt eant ad locũ coram arca Dei &c. *Alios quoq; duodecim lapides posuit Iehosua in medio Iardẽ sub loco vbi steterãt pedes sacerdotũ portantiũ arcam fœderis & fuerunt ibi vsque in præsentem diem.* Quoniã Hebraicè scribitur quòd Iehosua istos duodecim lapides erexit, significatur quòd non qualitercunque disposuit ibidem lapides istos, sed erectos, simul iunctos ac fixos ibidẽ locauit, vt perseuerarent ibi ad perpetuã memoriã quod ibi steterũt pedes sacerdotũ portãtiũ arcã dei. Et hinc cõsequẽter habetur quòd lapides isti erãt lõgi ac grãdes: & quòd per multos viros fecerit Iehosua portari illos, ac erectos simul figi vt se mutuo tuerẽtur. & propterea op⁹ hoc in litera attribuitur nõ illis duodecim viris, sed Iehosuę principi populi. *Sacerdotes autẽ qui portabãt arcã fœderis stabãt in medio Iarden donec omnia cõplerentur quæ Iehosuæ vt loqueretur ad populũ præceperat dominus & dixerat ei Moses.* Legendum est. *donec consummaretur omne verbum quod præcepit Iehouah ad Iehosuam vt loqueretur ad populũ, sicut omnia quæ præcepit Moses Iehosuæ.* Aduerbium, sicut, refertur ad

verbum loqueretur. Et est sensus: vt Iehosua loqueretur ad populum omnia verba Dei ad ipsum, sicut loquebatur ad populum omnia præcepta Mosis ad ipsum Iehosuam. Et per hoc manifestatur quòd Iehosua tam securè loquebatur ad populum diuina ad eũ verba, sicut indubiè & securè loquebatur quæ audierat à Mose: significatur enim clara reuelatio diuina & indubiè percepta ab ipso Iehosua. *Et festinauerunt populus & transierunt* prius descripsit transitũ populi, per Iordanem: & modò describit modum transeundi, videlicet festinanter. *Cumq; transissent omnes, transiuit & arca domini: sacerdotes quoque pergebant ante populum.* Legẽdum est. *& sacerdotes ante populum.* alia siquidem sentẽtia est describens ordinem progressus populi post transitum Iordanis: videlicet quòd sacerdotes portantes arcam domini præcedebant populum. *Filij quoque Reuben & Gad & dimidia tribus Manassis armati præcedebant fratres suos filios Israel: sicut locutus fuerat eis Moses.* Ad ordinem progrediendi spectat hoc: describitur enim quòd tam in trãsitu q̃ in progressu Reubenitæ cum Gaditis & dimidia tribu Menassis ibant ante populũ Israël. *Circiter quadraginta millia pugnatorũ per turmas & cuneos incedebant, per plana atque campestria vrbis Iericho.* Iuxta Hebræum habetur. *transierũt ante dominum ad prælium ad cãpestria Iericho.* Describitur quòd illa quadraginta millia armatorum ibant ante arcã Domini post transitum Iordanis: ita quod ordo progressus erat vt primum isti armati, deinde arca Domini, & tertiò populus incederet.

In die illa magnificauit dominus Iehosuam coram omni Israel: & timuerunt eum sicut timuerãt Mosem dum adhuc viueret. Iuxta Hebræum habetur. *omnibus diebus vitæ eius.* Et pronomen eius, demonstrat Iehosuam: significatur enim magnificatio tam efficax, vt populus quemadmodũ Mosem timeret Iehosuam omnibus diebus vitæ ipsius. *Dixitq; dominus ad Iehosuam: præcipe sacerdotibus, qui portant arcam testimonij, vt ascẽdant ex Iarden. Qui præcepit eis dicens, ascendite de Iarden.* Iam bis in hoc capitulo clarè vides prius descriptam fuisse rem gestam, & postea interiectis nonnullis describi modos rerum gestarum. nam descriptus prius fuit transitus arcæ, nũc autem describitur modus quo arca transiuit: videlicet præcipiente Deo Iehosuæ, & ipso Iehosua præcipiente sacerdotibus.

Cúmque ascendissent portantes arcã fœderis domini de medio Iardẽ, & siccam humum calcare cœpissent. Non quòd in loco non sicco pedes habuissent quandiu subsistiterunt in medio Iordanis: sed terra solita perseuerare in siccitate significatur nomine sicci, ad differentiã aluei Iordanis soliti manere sub aqua. *reuersæ sunt aquæ in alueum suum, & fluebãt sicut ante consueuerant.*

POpulus autem ascendit de Iarden decima die mẽsis primi. proculdubio mẽsis in quo celebratur pascha. *& castrametati sunt in Ghilgal cõtra orientalem plagã vrbis Iericho.* Iuxta Hebr. habetur. *in extremo oriẽtis Iericho.* hoc est in extrema parte territorii vrbis Iericho versus oriẽtem. *Duodecim quoque lapides quos ex Iarden sumpserant, posuit Iehosua in Ghilgal. Et dixit ad filios Israel: quãdo interrogauerint filij vestri cras patres suos, dicẽdo quid sibi volunt lapides isti? docebitis eos dicẽdo, per arẽtem alueum trãsiuit Israel Iarden istũ: siccante domino Deo nostro aquas eius in cõspectu nostro donec trãsiremus, sicut fecerat prius in mari rubro qd̃ siccauit donec transiremus. vt discãt omnes terrarũ populi fortem esse manum Dei, & vt vos timeatis Deum vestrum omni tempore.*

CAPVT V.

POstquam ergo audierunt omnes reges Emoræorũ qui habitabant trãs Iarden ad occidẽtalem plagam, & cũcti reges Chenahanæi qui erant iuxta mare quòd siccasset dominus aquas Iarden corã filiis Israel donec transirẽt: dissolutum est cor eorum, & non remansit in eis spiritus timentium introitum filiorum Israel Legẽdum est. *à facie filiorum Israel.* clarior enim est litera, & sensus planior.

Eo tẽpore ait dominus ad Iehosuam: fac tibi cultros lapideos. Iuxta Hebræũ habetur. *cultros acutos.* Nec sis ita rudis vt intelligas tunc efficiendos nouos gladios, sed tũc acuẽdos. *& circũcide secundo filios Israel.* Iuxta Hebræũ habetur. *& reuertere circuncide filios Israel.* Et est sensus circũcide filios Israel non omnes simul, sed primũ vnã partem & secũdo alterã partem. Et est ordo literę. reuertere secũdo & circũcide filios Israël. In prõptu autẽ ratio est reuertendi secundo ad circuncidendum filios Israël (nõ in eisdem sed diuersis personis) ne tãta multitudo simul affecta dolore vulneris esset. *Et fecit sibi Iehosua cultros acutos: & circuncidit filios Israel in colle præputiorum.* Collis ille à præputiis denominatus est.

Hæc autem est causa secundæ circuncisionis. Non habetur in

Hebræo, secundæ, sed duntaxat. Et *hoc propter quod circumcidit Iehosua.* subiuncta enim causa huius generalis circumcisionis demonstratur. *totus populus qui egressus est de Aegypto, masculi omnes viri bellatores mortui erãt in deserto in via, quãdo egressi sunt de Aegypto, qui omnes circumcisi fuerant: populus autem qui natus est in deserto quando egressi sunt ex Aegypto, non fuerat circumcisus.* Aduerte prudens lector, quòd tria masculorum genera litera manifestat. primum egressorum de Aegypto, qui omnes circũcisi fuerant. sed hoc distinguitur in duo genera: videlicet in viros bellatores, hoc est numeratos iuxta montem Sinai à viginti annis & supra. & hi omnes mortui erant tempore transitus Iordanis præter Iehosuam & Chaleb. Aliud verò genus circumcisorum egressorũ de ægypto cõtinebat omnes masculos qui tempore numerationis nõ erant viginti annorũ: qui nõ erant mortui, sed erãt viri perfecti in trãsitu Iordanis. Tertiũ autem genus erat masculorũ natorũ post egressum de Aegypto. & hos solos oportuit circuncidi, quia non fuerãt circuncisi in via. Ratio autem quare non fuerint circũcisi in via redditur, quia nesciebatur quãdo colũna nubis profectionẽ imperaret. nouiter enim circũcisis motus nocet. *Nam quadraginta annis ambulauerunt filij Israel per desertũ, donec consumeretur omnis generatio virorum bellatorũ, qui egressi erant ex Aegypto, qui nõ audierant vocẽ domini: & quibus iurauerat vt ostẽderet eis terram lacte & melle manãtem.* falsa est litera. nã iuxta Hebræũ habetur. *quibus iurauit dominus quòd nõ ostẽderet eis terram super quam iurauit dominus patribus eorũ, vt daret nobis, terrã fluentem lacte & melle.* Cernis hîc prudens lector, quàm contraria veritati sit quandoque vulgata editio. nam oppositum habet Hebraica litera, & sensum quadrantem libris Mosis. *Horum filij in locum patrũ successerũt & circumcisi sunt à Iehosua, quia sicut nati fuerant, in præputio erant, nec eos in via aliquis circumciderat. Postquam autem omnes circumcisi sunt, manserunt in eodem castrorum loco donec sanarẽtur. Dixitque dominus ad Iehosuam hodie abstuli opprobrium Aegypti à vobis* Iuxta Hebręum habetur. *hodie reuolui opprobrium Aegypti à vobis.* Et est sensus, hodie reuolui in laudem & gloriã vituperationem seruitutis & ignominiæ quã passi estis in Aegypto. Et attribuit Deꝰ hãc reuolutionẽ hodierno diei quo est perfecta circũcisio, nõ ratione solius circumcisionis, sed ratione inchoatæ possessionis terræ promissę Abrahę, Ishac & Iahacob: profitẽtẽ iã per circumcisionem vniuerso Israële fidem Abrahæ. Ita quòd hodie

demõstrat diẽ vtriusq; simul & initii possessionis, & assimulationis ad Abrahã vniuersi Israëlis. Verè enim tunc reuoluit opprobriũ in gloriã: & quod diuturna in Aegypto habitatio ac oppressio incredibile reddiderat, immò in opprobriũ Israëliticę gẽtis reddiderat, Deus adimplẽdo promissa Abrahæ Ishac & Iahacob, illo die reuoluit in laudẽ & gloriã. oppresso siquidẽ Israële in Aegypto, exprobrabatur eis gloria quã diuulgauerãt se esse habituros à Deo promissam patribus. *Vocatúmq; est nomẽ loci illius Galgala vsq; in præsentẽ diẽ.* Corruptũ est vocabulum istius loci: dicẽdum esset, Ghilgal. à reuoluẽdo siquidẽ locus ille nominatus est: eò quòd Deus dixit tibi, hodie reuolui opprobrium &c.

Manserũntq; filij Israel in Ghilgal: & fecerũt Pesach quartadecima die mẽsis ad vesperũ in cãpestribus Iericho. Hoc est tertiũ paschа. nã primũ in Aegypto, secũdũ iuxta montẽ Sinai, & tertiũ in Galgalis celebratũ est. *& comederũt de frugibus terræ die altero & azymos panes & polentã eiusdẽ anni.* Legẽdum est. *in crastino paschæ infermẽtata & tosta, in ipso die.* Recole legis præceptũ esse quòd ante oblatũ homer granorũ ex ipsis nulli fas erat edere de nouis frugibus terræ. & quia homer granorũ offerebatur Deo in crastino paschæ, ideo narratur in litera qꝺ in crastino paschæ comederũt de frugibus terræ tũ Azymos panes, tũ tosta grana quæ interpretes appellãt polentã. post oblationẽ siquidẽ factã Deo comederũt hæc. *Defecitq; man.* Iuxta Hebr. adiũgitur. *in crastino.* ita quòd tertio die ab immolato pesach cessauit manna: hoc est non prouidit Deus amplius illis mãna. *postquã comederũt de frugibus terræ nec vltra sunt vltrà illo cibo filij Israel. sed comederunt de fructibus terræ Chenahan anno ipso.*

Quum autẽ esset Iehosua in agro ciuitatis Iericho, leuauit oculos, & vidit virũ stantẽ cõtra se euaginatũ tenentem gladium perrexitq; ad eũ. Visio corporalis fuit ista, quemadmodũ viderat Moses rubũ ardentem. in specie siquidem viri armati apparuit angelus è regione ipsius Iehosuæ stans. Et quia non fit mentio aëris, sed quòd Iehosua iuit ad eum, insinuatur quòd apparuit stãs in terra. *& ait ei, noster es an ex aduersariis? Qui respondit nequaquam.* sum ex aduersariis. *sed sum princeps exercitus domini.* Ex eo quòd Dani. 10. dicitur qꝺ Michael est princeps gentis Iudæorum, rationabiliter infertur quòd iste angelus fuit Michaël archangelus. fatetur enim

se esse principem Israëlitici exercitus quia est exercitus dei: hoc est quatenus est exercitus Dei, quatenus diuinis obtemperat mandatis. *& nũc venio.* Parui refert q̃ iuxta Hebræum habetur. *nunc veni.* proculdubio in specie sensibili ad manifestandum spiritualẽ meam præsentiã assistẽtẽm exercitui Israël. *Et cecidit Iehosua in faciem suam in terrã, & adorauit.* Proculdubio dei legatũ veneratus est: adorãdo deũ in illo, quẽadmodum in legato põtificis honoratur põtifex. *& dixit ei, quid dominus meus loquitur ad seruum suum?* Si hominem principem seu regẽ licitè sic alloquimur, multò magis licuit Iehosuæ angelum Dei sic alloqui. *Solue, inquit, calciamentũ tuum de pedibus tuis: locus enim in quo stas sanctus est.* Quẽadmodum templum in quo consulebatur Deus & diuina responsa habebantur, ex hoc ipso erat sanctum, ita locus ille in quo Iehosua meruit videre angelum, cõsulere Deum & habere reuelationem modi, quo superanda erat Iericho, ex hoc ipso sanctus seu sanctitas dicitur: & propterea nuditate pedũ venerandus. Simile quid fuit mandatum Mosi in apparitione rubi ardentis. simile etiam mandatur sacerdoti ministranti in templo. *& fecit Iehosua sic.*

CAPVT VI.

1 *Ericho autem clausa erat: atque munita timore filiorum Israel.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et Iericho claudẽs viros suos & clausa à facie filiorum Israel: non erat egrediens nec ingrediens.* Interponitur dispositio vrbis Iericho antequam narretur quid dixerit angelus ad Iehosuã de vrbe Iericho. Narrantur autem duæ dispositiones. altera quòd omnes viros territorii sui concluserat intra vrbem: altera quòd vrbs ipsa erat clausa, ita vt nullus egrederetur aut ingrederetur propter præsentiam filiorum Israel.

Dixitque dominus ad Iehosuam. Quanuis angelus loqueretur, attribuitur tamen Iehouah ista locutio, ad significãdum quòd angelus in persona Dei locutus est. *ecce dedi.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Vide dedi in manum tuam Iericho & regem eius, viros fortes. Circumite ciuitatem cuncti bellatores semel per diem: sic facietis sex diebus.* ad hoc enim venerat angelus vt in persona Dei instrueret Iehosuam modum quo capienda erat ciuitas Iericho: & ante omnia reddit ipsum attentum ad considerandum quæ dicit. Et primùm victoriam integram manifestat: deinde modum vincendi, subiungendo quòd viri bellatores gyrent ciuitatem sex diebus. *Septimo autem.* Deficit ante hæc verba vna integra clausula: videlicet. *Et septem sacerdotes tollent septem cornua Iobeleorum ante arcam.* disponit nanque non solum de bellatoribus, sed etiam de arca, & præcedentibus septem sacer dotibus cum tubis septem non argenteis, sed ex cornibus arietum quibus vtebantur in Iobeleo. Et statim sequitur. *die autem septimo circumibunt ciuitatem septem vicibus: & sacerdotes clangent tubis.* Disparitas inter præcedentes sex dies & diem septimam manifesta describitur penes numerum circumituum, *Cúmque insonuerit vox tubæ longior atque concisior, & in auribus vestris increpuerit, cõclamabit omnis populus vociferatione magna.* Disponitur quid agendum est die septimo in fine tot circumituum: videlicet quòd in fine vltimi circũitus fiat sonus tubæ corneæ longior, ita quòd ipsa protractio sonitus erit signum quòd populus vociferetur clamore magno. Prædicitque effectum. *& muri funditus corruẽt ciuitatis.* Iuxta Hebræ. plus habetur, *& cadet murus ciuitatis sub ea.* Dicẽdo sub ea, manifestat quòd vel in fossam circumcirca, vel maiori miraculo sub terram casurus erat murus: vt Israëlitæ non impedirentur à ruinis muri, sed liberum haberent ingressum circumcirca in ciuitatem. *ingredientúrque singuli per locum contra quem steterunt.* Vocauitque Iehosua filius Nun sacerdotes, *& dixit ad eos, tollite arcam fœderis, & septem alij sacerdotes tollant septem Iobeleorum buccinas, & incedant ante arcam domini.* Non est in Hebræo alii (fortè enim non erãt tũc tot sacerdotes vt sufficerent ad vtrunque officium, & portandi arcam & vtendi septem tubis præcedendo arcam) sed Iehosua sacerdotibus dicit vt tollant arcam per seipsos vel leuitas, & septem sacerdotes tollant septem tubas arietinas: quæ in vulgata editione appellantur, quarum vsus est in Iobeleo. *Ad populum quoque ait: ite & circumite ciuitatem, armati præcedentes arcam domini.* Legendum est. *transite & circumite ciuitatem, & armatus transeat ante arcam domini.* Præcedẽs diuinũ mandatum manifestat duo tãtum hominum genera debere cõuenire ad gyrandũ ciuitatem: videlicet omnes viros bellatores & sacerdotes cum tubis & arca Dei. & propterea intelligendum est, quòd iuxta formam mandati diuini Iehosua mandauerit populo non vt vniuersus populus, sed vt vniuersi bellatores circumirent, sic quòd quadraginta millia armatorum ex tribubus Reuben, Gad & Menassis transirent

ante arcam, reliqui autem bellatores sequerentur arcam.

Cumq; Iehosua verba finisset ad populũ, septem sacerdotes septem buccinis clanxerunt ante arcam fœderis domini. Omnisque populus præcedebat armati exercitus. Iuxta Hebræum habetur. *Et armatus ibat ante sacerdotes clangentes tubis.* Armati nomen appropriatur Reubenitis, Gaditis & dimidiæ tribui Menassis: eò quòd ad hoc solùm veniebant cum Israël vt armati essent & pugnarent, immò & præcederent filios Israël armati. *reliquum vulgus arcam sequebatur.* Iuxta Hebræum habetur. *& aggregator ibat post arcam* Iehosua aggregator virorum bellatorum Israël significatur, quòd vsus officio aggregatoris (hoc est aggregatis bellatoribus) sequebatur arcam. Simili siquidem more Salomon rex secutus est arcam quãdo in tẽplum portata est. *ac buccinis omnia concrepabant.* Iuxta Hebræũ habetur. *eundo & sonando cornibus.* Qualis erat differentia inter tubas corneas Iobelei & tubas corneas militum non inuenio. *Præceperat autem Iehosua populo dicens: nõ clamabitis nec audietur vox vestra neque vllus sermo ex ore vestro prodibit, donec veniat dies in quo dicam vobis clamate & vociferamini. Circumiit ergo arca Domini ciuitatem semel per diem: & reuersi sunt ad castra manseruntque ibi.*

IGitur *Iehosua de nocte consurgente.* Legendum est, *Et surrexit Iehosua mane.* proculdubio secundi diei. *& tulerunt sacerdotes arcam domini. Et septem sacerdotes portantes septem buccinas: Iobelei ante arcam domini, eundo ibant, & clangebant buccinis: & armatus populus ibat ante eos.* Superfluit dictio populus: & intellige vt supra. *vulgus autem reliquum.* Iuxta Hebræum habetur. *& aggregator ibat post arcam Domini eundo & clangendo cornibus.* & intellige vt supra. *Circumierũntque ciuitatem secundo die semel, & reuersi sunt in castra: sic fecerunt sex diebus. Die autem septimo diluculo consurgentes, circumierunt ciuitatem sicut dispositum erat septies.* Iuxta Hebræum habetur. *sicut ratio ista septem vicibus.* significatur enim quòd solito more aliarum gyrationum circumierunt ciuitatem septem vicibus illo die septimo. Et ad hoc magis explicandum subiungitur in Hebræo. *tantum in die ipso circumierunt septem vicibus.* Deinde immediate sequitur. *Et fuit in septima vice clanxerunt sacerdotes cornibus.* Et est sermo non de sonitu qualicunque (quoniam in quolibet circumitu sacerdotes clangebant cornibus) sed de sonitu protracto vt mandauerat Deus pro signo claman-

di. *& dixit Iehosua ad populum: vociferamini, tradidit enim vobis dominus ciuitatem.* Prius narratur res gesta: videlicet prolixus sonitus editus á sacerdotibus. deinde ratio rei gestę, quę ratio præcesserat. verba enim hæc Iehosuæ prius fuerunt dicta quàm sacerdotes prolixum illum sonitum ederent: sed & tunc quando sacerdotes actualiter protrahebant sonitum erant præpositi per exercitum sparsi dicentes militibus vociferamini. Quæ autem sequuntur, dicta proculdubio fuerant prius: & nihilominus rationabile est vt Iehosua dispoſuerit vt primates in ipso ingressu ciuitatis repeterent passim monita hæc, *Erítque ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt domino: tantùm Rachab meretrix viuet cum vniuersis qui cum ea in domo sunt. abscondit enim nuncios quos misimus. Vos autem cauete ne de iis quæ prohibita sunt vobis quippiam contingatis & sitis prævaricationis rei: & omnia castra Israel sub peccato sint atque turbẽtur. Quicquid autem auri aut argenti fuerit & vasorum æreorum, ac ferreorum, domino consecretur, repositum in thesauris eius.* Alias diximus quòd dictio interpretata anathema, sonat destructionem. Et est sensus quòd ciuitas ista erit tãquam voto destructionis dicata Deo: hoc est quòd ad honorem Dei destruetur ipsa cum omnibus quæ in ea sunt, excepta Rachab, & argẽto, auro, ære & ferro quæ in thesauros domus domini inferentur. ita quòd nulla pars militibus debetur, sed totum erit Dei vel per modum destructionis vel per modum oblationis tanquam primitiæ ciuitatum terræ promissionis. Et merito, quia solus Deus expugnauit ciuitatem hanc. *Igitur omni populo vociferante & clangentibus tubis, postquam in aures multitudinis vox sonitusq; increpuit, muri ilico corruerũt: & ascendit vnusquisque per locum qui contra se erat, & ceperunt ciuitatem. Et euerterunt omnia quæ erant in ea (à viro vsque ad mulierem, ab infante vsque ad senẽ, & vsque ad bouẽ & ouẽ & asinum) acie gladij.*

Duobus autem viris qui exploratores missi fuerant dixit Iehosua: ingredimini domum mulieris meretricis, & educite eam & omnia quæ illius sunt sicut illi iurastis. Ingressiq; iuuenes eduxerũt Rachab & parẽtes eius, fratres quoq; & cunctã suppellectilem ac cognationẽ eius Iuxta Hebr. habetur. *& omnes progenies eius.* comprehẽdit enim filios & filias nepotes &c. *& extra castra Israel manere fecerũt.* Intellige hoc aliquot dieb⁹, tãquã dieb⁹ purgatoriis iquib⁹ eorũ masculi circũcisi sunt & mulieres ablutę: deinde habitarũt inter Israelitas vt proselyti, vt inferi⁹ subditur.

Cuiuxtem autem succenderunt igni, & omnia quæ erant in ea: tantum argẽtum & aurum & vasa ærea ac ferrea posuerunt in thesauro domus domini. Rachab verò meretricem & domum patris eius, & omnia quæ habebat fecit Iehosua viuere, & habitauit in medio Israel vsque in præsentem diem: quia abscondit nuncios quos miserat Iehosua, vt explorarent Iericho.

In tempore illo imprecatus est. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et adiurauit Iehosua in tempore illo dicens.* significatur enim quòd non humano voto, sed diuina authoritate tãquam adiurans execrationem hanc protulit. *maledictus vir corã domino qui suscitauerit & ædificauerit ciuitatem hanc Iericho in primogenito suo fundabit eam.* hoc est in mortem primogeniti sui iaciet fundamentum. *& in nouissimo liberorum.* Quanuis Hebraicè habeatur. *& in paruo suo statuet portas eius.* sensus tamẽ in idem redit. Et est sensus, & in mortem filii sui paruuli statuet portas eius. Et intendit per hoc amissionem omnium filiorum à principio ædificationis vsque ad clausuram ciuitatis. Diuinam autem fuisse hanc sententiam testatur historia 3. Reg. cap. 16. nam sic euenisse restauratori Iericho ibidem scribitur. *Fuit ergo dominus cum Iehosua: & nomen eius in omni terra vulgatum est.*

CAPVT VII.

Filij autẽ Israel præuaricati sunt mãdatum & tulerunt de anathemate: mã *Hachan filius Charmi, filij Zabdi filij Zerach de tribu Iehudæ tulit de anathemate.* Quẽadmodum Romano vno aliquid agente consueuit dici Romani fecerunt hoc, ita vno Israelita peccãte scribitur filii Israel præuaricati seu mẽtiti sunt: subiungendo tamen nomen peccatoris. *& iratus est furor domini contra filios Israel.* Occultæ sunt nobis rationes diuinorũ iudiciorum. vnus peccauit & furor Dei excãduit in populum. Huiusmodi enim iustitia non imitanda, sed admirãda proponitur hominibus. homo enim non potest huiusmodi pœnas extendere: quia nõ est dominus mortis & vitæ, nõ subest potestati eius occidere & viuificare: Deus autẽ nulli iniuriã facit etiam si omnia annihilaret, quia vteretur iure suo.

Misitq; Iehosua viros de Iericho in Hai quæ est iuxta Bethauen ad orientem Bethel, & dixit eis ascendite & explorate terram: & ascenderũt viri & explorauerũt Hai. Intellige extrinsecus: non enim est rationabile quòd ingredi potuerint ciuitatem tam propinquã & inimicam. *Et reuersi dixerũt ei, nõ ascẽdat omnis populus, sed duo vel tria millia virorum pergant & deleãt Hai: quare omnis populus frustra vexabitur cõtra hostes pauciss imos?* viderant enim oppidulum esse: & propterea dicebant quòd pauci sunt. *Ascenderunt ergo è populo circiter tria millia virorum: & fugerunt coram viris Hai, & percusserunt ex eis viri Hai circiter triginta & sex viros, & persecuti sunt eos coram porta vsque Sebarim, & ceciderunt per prona fugientes.* Prius more solito narrata est res gesta: videlicet quòd Israëlitæ fugerunt & trigintasex percussi sunt. deinde narratur modus quo res gesta est: videlicet quòd persecuti sunt eos intra loci spatiũ quod erat coram porta ciuitatis vsque ad locũ fractionum. Sebarim enim non est nomen propriũ, sed appellatiuum significãs fractiones: qualitas enim loci pendentis inter fracta saxa significatur. Vnde & Hebraicè non dicitur & ceciderunt per prona fugiẽtes, sed dicitur. *& percusserũt eos in pendulo.* in loco enim pendulo illarum fractionum percusserũt eos. *& liquefactum est cor populi, & fuit in aquam.*

Iehosua verò scidit vestimẽta sua, & pronus cecidit in terram coram arca Domini vsque ad vesperam, ipse & senes Israel miseruntque puluerem super capita sua. Et dixit Iehosua, heu domine Deus. Hebraicè habetur. *Heu domini mei Iehouah cur trãsire fecisti populum hunc Iarden.* Modus reuerenter alloquendi Deũ in numero plurali insinuatur solitus, dicendo Deo adonai, hoc est domini mei. *vt traderes nos in manus Emoræi & perderes.* Secundum ordinem quem præ se ferebat plaga illa Intellige dictũ vt traderes nos in manus Emoræi. Et similiter iuxta eundem ordinem perditionis intellige quod subiungitur, *vtinam vt cœpimus mansissemus trans Iordanem.* Quãuis Hebraicè habeatur: *& vtinam voluissemus & sedissemus trans Iarden.* verè enim hoc erat eligibilius quã euẽtus, quem præ se ferebat plaga illa. *Mi domine Deus.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Obsecrò adonai.* Et est aduerbium obsecrò. imperfecta est oratio more stupentis & dolentis. Vnde & subditur. *quid dicam.* subaudi nescio. Et ratio subditur collatio plagæ istius cum pollicitis à te. *postquã vertit Israel ceruicem à facie inimicorum suorum? Audient Chenahanæi & omnes habitatores terræ, & pariter cõglobati circundabunt nos atque delebunt nomen nostrum de terra.* Confert Iehosua futurum euentũ ex fama talis plagę. & inde infert, *& quid facies nomini tuo magno?* Acsi apertiꝰ dixisset: quanuis

quanuis nos deleri parum sit, magnipẽdenda tamen est fama nominis tui magni quæ ex huiusmodi effectu multum lædetur: quia sub vmbra nominis tui venimus possessuri terram hanc.

Dixitq; domin⁹ ad Iehosuã, surge. Deficit, *tibi* hoc est surge ad tuã celsitudinẽ. *cur iaces pronus in terra?* Nõ ignorantis aut inquirentis aut arguẽtis, sed insinuãtis q̃ nõ sufficit supplicare sed alio opus esse remedio, est vox ista. *Peccauit Israel & præuaricatus est pactũ meũ quod præcepi eis: tulerintq; de anathemate, & furati sunt atq; mẽtiti, & abscondẽrũt inter vasa sua.* Considera prudens lector, quòd Deus pedetentim reuelat peccatum cõmissum. & primũ quidem in genere dicit peccauit Israel: deinde descẽdendo, dicit & etiã præuaricati sunt pactũ meũ quod præcepi eis. præceperat enim vt Iericho dicaretur penitus Deo. Postea ad speciem peccati descẽdens, dicit & etiã abstulerunt de destructione. & amplius specificando, subiũgit & etiã furati sunt, ad significãdũ quòd occultè hoc fecerunt. Et accumulando crimen crimini subiungit, & etiã mẽtiti sunt. per quod insinuatur q̃ Hachan post cõmissum furtum mẽtitus est se innocentẽ sicut & reliquos. rationi siquidem consentaneũ est vt præpositi à Iehosua cõtinuè monuerint ne aliquis vsurparet sibi quicquã de rebus Iericho, & q̃ monuerint post incẽsam ciuitatẽ omnes vt seruẽt decretum anathema, & Hachan cũ aliis dixerit se seruasse. Et demũ reuelat Deus locum occultati furti, dicẽdo & etiã posuerũt in vasis suis. Hebraico siquidẽ idiomate valde generale nomen est vas. *Nec poterunt filij Israel stare ante hostes suos, cernicem vertent coram inimicis suis, quia fuerunt in anathemate: non ero vltrà vobiscum nisi disperdatis anathema è medio vestri. Surge, sanctifica populũ.* Modus autẽ subiũgitur. *& dices sanctificamini in crastinum.* Ipsa monitio populi vt sanctificet se appellatur actiua sanctificatio Iosuę. Qualiter autẽ populus sanctificauit seipsum pro die crastino, scriptũ nõ est: sed proculdubio monentur vt mundent corda sua contritione peccatorum, & sic seipsos præparent diuino examini in crastinũ. *sic enim dicit dominus deus Israel, anathema est in medio tui Israel non poteris stare coram hostib⁹ tuis donec remoueatis anathema è medio vestri.* Scripta est hęc diuina reuelatio, vt intelligam⁹ hinc perseuerare diuinã irã quãdiu nõ purgatur peccatũ. Et merito, quia quãdiu nõ purgatur peccatũ perseuerat materia iustitię vindicatiuę.

Et

Et hoc si annotarent & curarent vt fieret principes tam sæculares quàm ecclesiastici, placarent sæpius iram dei. *Accedetisq; mane per tribus vestras: & quãcunq; tribum sors inuenerit.* Iuxta Hebræũ habetur. *& erit, tribus quã ceperit eam Iehouah.* ita quòd nulla fit mentio sortis, sed Dei capientis tribum. Et similiter subiungitur de cognationib⁹ & domibus, *accedet per familias: & familia quam ceperit eam Iehouah, accedet per domos: & domus quam ceperit eam Iehouah, accedet per viros. Et quicunq; deprehensus fuerit in anathemate, comburetur igni cum omni substantia sua.* Iuxta Hebræũ habetur. *& omne quod ei.* Quod ideo annotauerim vt libretur mandatum Dei præcipientis comburi virũ, qui accepit de destructione & omnia quæ illius sunt, seu & omnes qui illi sunt. *quoniã preuaricatus est pactum domini, & fecit nefas in Israel.*

SVrgens itaque Iehosua manè, *applicuit Israel per tribus suas.* Iuxta Hebræum habetur. *fecit appropinquare Israel per tribus suas.* Et similiter subiungitur de familiis & domibus: verũ nescimus modum huiusmodi appropinquationis. & similiter nescimus modum deprehensionis cum subiungitur. *& fuit deprehensa tribus Iehudæ. Et appropinquare fecit familiã Iehudæ. & deprehẽdit familiam Zarchi: & appropinquare fecit familiam Zarchi per viros, & deprehensus est Zabdi. Et appropinquare fecit domũ eius per viros, & deprehensus est Hachan filius Charmi filij Zabdi filij Zerach de tribu Iehudæ.* fortè enim appropinquatio fiebat oblatione tribuum, familiarum, domorum virorumq; coram Deo: & diuino aliquo signo deprehendebatur certa tribus, certa familia, certa domus, cert⁹ vir. *Dixitq; Iehosua ad Hachan: fili mi da gloriã domino deo Israel.* Parui refert quòd hebraicè dicitur. *Pone nunc honorem Iehouah Elohe Israel.* Blandè monet Iehosua deprehensum virum vt quanuis pręterito tempore peccauerit, nunc saltem deprehensus ponat in manifestatione veritatis honorem debitum fonti essendi iudici Israël. *& confitere.* Iuxta Hebræum habetur. *& da ei laudem.* seu cõfessionẽ. Declarat in specie in qua re ponendus sit honor diuinus: videlicet in confessione seu laude diuini signi quo deprehensus est. *& indica mihi quid feceris, non abscondas à me.* Ad specialissima descẽdit: manifestãdo q̃ indicare mihi quid feceris erit ponere honorem deo, & dare cõfessionẽ laudis illi. *Respondítq; Hachã Iehosuæ & dixit: vere ego peccaui domino deo Israel & sic & sic feci. Vidi enim inter*

spolia

spolia pallium coccineum. Iuxta hebræum habetur. *Pallium babylonicū vnum bonum.* Precioſum ſeu ſingulare aliquid ſonat tunc notiſsimum, nunc autem ignotum. *& ducentos ſiclos argenti.* Intellige pecuniā argenteam. *regulamq;.* Iuxta hebræū habetur. *& linguam auri vnam ponderis quinquaginta ſiclorum.* ſub figura enim linguæ formatum erat aurum illud. *& concupiui & abſtuli ea: & ecce abſcondita ſunt in terra cōtra medium.* Iuxta hebræū habetur. *in medio tentorij mei.* in ipſo enim tentorio ſignificatur occultatum furtum. *argentūmque foſſa humo operui.* Iuxta hebræum habetur. *& argentum ſub ea.* videlicet lingua ac veſte.

Miſitque Iehoſua nuncios & cucurrerunt ad tentorium: & ecce abſconditum erat in tentorio eius & argentum ſub eo. Auferentesq; de tentorio, tulerunt ea ad Iehoſuam & ad omnes filios Iſrael: proieceruntq; ante dominum. Iuxta Hebræum habetur. *& ſtatuerunt ea coram Iehouah. Et tulit Iehoſua Hachan filium Zerach & argentū & pallium & linguā aureā, & filios ac filias eius, boueſq; & aſinos & oues & tentoriū eius, & omne quod erat ei, & omnis Iſrael cum eo.* Narratur non ſolum ipſum & res eius, ſed etiam filios & filias ductas fuiſſe vel ad ſupplicium vel ad videndū ſupplicū patris. *& duxerunt eos ad vallem Hachor.* hoc eſt vallem conturbationis. Hachor ſiquidem non eſt nomen proprium, ſed eſt nomē appellatiuum ſignificans turbationem. Et fuit appropriatum (vt in calce huius capituli dicitur) illi valli propter verba Ioſuæ. *Dixitq; Iehoſua quia turbaſti nos turbabit te Iehouah in die iſto.* ſunt enim verba ſententiæ quā tulit Ioſua aduerſus Hachan. *Lapidauitq; eum omnis Iſrael, & cūcta quæ illius erant igne conſumpta ſunt.* Iuxta Hebræum habetur. *& combuſſerunt eos igni & lapidauerunt eos lapidibus.* Tria narrātur, primum quòd omnis Iſraël lapidauit Hachan: ſecundum quòd combuſſerunt eos igni: & tertium quòd lapidauerunt eos. Vnde naſcuntur multæ difficultates. prima eſt circa ordinem pœnarum, an prius fuerit lapidatio an cōbuſtio. Secunda eſt an pronomen eos comprehēdat filios & filias, cum lege Moſis prohibitum ſit occidere filios pro peccatis parentum. Tertia quare duabus pœnis affectus fuerit, lapidationis & combuſtionis. Solutio primæ eſt quòd quia deus in hoc eodē ca. mandauerat quòd deprehenſus in anathemate comburetur igni, ideo ſimul & ſemel Hachan cōbuſtus eſt & lapidatus: inter lapidandū enim comburebatur,

&

& inter cōburendū lapidabatur. Et ſimiliter intellige de ſuis demonſtratis per pronomen, eos. Quòd pronomen demonſtrare oues, aſinos, boues, & reliqua quæ ipſius Hachá erant, non eſt dubium: carentes ſiquidē hebræi neutro genere, vtūtur maſculino genere etiam pro neutro. An autē cōprehendantur filiæ & filii non eſt clarū, quia nō eſt certū an fuerint ætatis adultæ & participes criminis. & rurſus nō certū eſt an dicente deo comburetur ipſe & omne quod ei, ſeu & oēs qui ei, mandauerit comburi ipſum & filios etiam paruulos. Certum eſt enim quòd filij & filiæ ducti ſunt ad locū ſupplicij, & cōtextus ſonat quòd fuerūt cōbuſti & lapidati: ſed nō humana, ſed diuina authoritate in dictis verbis ītellecta. Quod enim interpretes dicunt & omne quod ei, Hebraicè poteſt in numero plurali & maſculino genere ſonare & omnes qui ei: & hunc ſenſum tanquam magis conſonum literę complectendum reor. Duplicis autem pœnæ ratio non rigor iuſtitiæ ſed clementia potius videtur. præceperat ſiquidē deus inuētum in hoc crimine comburi, nec fas erat diuinam ſententiam prætcrire. quia tamen Hachan confeſſus eſt dando deo gloriam peccatum ſuum, temperauit Ioſua incendium lapidatione: vt confeſſus qui abſolui non poterat minus ſentiret tormentum incendij lapidatione, & citius & mitius in igne moriens. *Erexeruntque ſuper eum aceruum lapidum magnum qui permanet vſq; in præſentem diem, & auerſus eſt dominus ab ira furoris ſui.* Ceſſante materia vindictæ per punitionem malefactoris, ceſſauit & deus iraſci: hoc eſt perſeuerare in punitiōe. magna enim punitio erat non adiuuare illos contra hoſtes. *vocatūq; eſt nomen loci illius vallis Hachor vſque in hanc diem.*

CAPVT VIII.

Dixit autem dominus ad Iehoſuam: nō timebis neq; formidabis. Iuxta Hebræū habetur. *& non te franges.* Purgato anathemate confortat Deus Ioſuam vt non frangatur animo, ſed ad priſtinam integritatem redeat & aggrediatur ciuitatem Hai. *tolle tecum totū populum bellatorem, & ſurge aſcende in Hai: vide tradidi in manū tuam regem eius & populū, ciuitatemq; & terrā. Facieſq; Hai & regi eius ſicut feciſti Iericho & regi eius: tantùm ſpolia & animalia eius diripietis vobis.* Excipit à ſimilitudine tractandi Hai. ſicut Iericho prædam, concedendo ipſam populo. *pone inſidias ciuitati*

nitati à tergo eius. Si peccatum esset vti insidiis in bello iusto, non doceret ac mandaret deus hoc.

SVrrexit q; Iehosua & totus populus bellatorum cum eo vt ascenderent in Hai: & electa triginta millia virorũ fortiũ misit nocte. Iuxta Hebræum habetur. *& elegit Iehosua triginta millia virorum potentium fortitudine & misit eos nocte.* Non dicit litera quòd misit omnes eos, sed dicit & misit eos. vt enim paulò inferius patebit, quinq; millia duntaxat misit ex electis triginta millibus. *Præcepitque eis dicens, videte insidiamini ciuitati à tergo ipsius, nec longius recedatis.* Deficit. *à ciuitate valde.* mãdat enim vt non multum elongentur à ciuitate Hai. *& eritis omnes parati.* Deficit, vos. Legendum est. *& eritis omnes vos parati.* alloquitur enim illa quinque millia quę mittebat ad insidias. *Ego autem & tota multitudo quæ mecum est accedemus ad ciuitatem.* Multitudo vigintiquinq; millium electorũ refertur. *cumq; exierint contra nos, sicut ante fecimus fugiemus ante eos, donec persequẽtes à ciuitate longius protrahantur: putabunt enim nos fugere sicut prius.* Quemadmodum vti licet insidiis, ita occultare & differre pugnam fugiendo ad trahẽdum hostes in locũ vbi facilius superentur. *Nobis ergo fugientibus & illis persequentibus consurgetis de insidiis & vastabitis ciuitatem: tradétque eam dominus deus vester in manus vestras. Cumq; ceperitis ciuitatẽ succendite eam, & sic omnia facietis vt iussi.* Iuxta Hebræum habetur. *sicut verbum Iehouah facietis, videte præcepi vobis.* Monet eos Iosua vt iuxta imperium Dei incendant ciuitatem. *Dimisitq; eos, & perrexerunt ad locũ insidiarum sederuntq; inter Bethel & Hai ad occidentalem plagam Hai.* Nota locum propter ea quæ paulò post subiunguntur. *Iehosua autẽ nocte illa mansit in medio populi. Surgens q; diluculo recensuit socios.* Iuxta Hebræum habetur. *ordinauit populum.* proculdubio vigintiquinq; millium bellatorum. *& ascendit cum senioribus in fronte exercitus, vallatus auxilio pugnatorũ.* Sensus recte redditur: quamuis hebraicè habeatur nõ exercitus sed populus. esse enim sermonem de populo bellatore testantur subiuncta verba statim in hebræo. *Et omnis populus belli qui cum ipso ascenderunt & appropinquarunt & venerunt contra ciuitatem.* hinc enim clarè apparet quòd de populo bellatore est sermo. Præcedebant autem senes, ne viri robusti turpe reputarent fugere, sed senũ authoritate regerentur. *castrametatiq; sunt ab aquilone Hai, & vallis*

vallis erat inter eos & Hai. Quinq; autẽ millia viros elegerat. Iuxta Hebreũ habetur. *Et accepit sicut quinq; millia virorum, & posuit eos insidiatores inter Bethel & inter Hai ab occidente ciuitati.* Suppletio est explicatiua numeri missorũ ad insidias. nam nõ dicitur quòd ex triginta millib⁹ missis reuocauit viginti quinque millia: sed dicitur quòd accepit proculdubio ex triginta millibus electis quinq; millia, & posuit ea mandato ad occidentalẽ plagam ciuitatis. Et idem penitus locus describitur insidiarũ hîc & paulo superius: quo non perrexit Iosua qui in septentrionali plaga substitit. *Omnis verò reliquus exercitus ad aquilonem aciem dirigebat, ita vt nouissimi multitudinis occidentalem plagã ciuitatis attingerent.* Iuxta Hebræum habetur. *Et posuerunt populus omnia castra quæ erant ab aquilone ciuitati, & insidias suas ab occidente ciuitati.* repetitur siquidem ad integram simul descriptionem exercitus dispositio vtriusq; partis: videlicet quòd populus cum Iosua erat ad septentrionem, insidiæ autẽ ad occidens ciuitatis. *& perrexit Iehosua nocte illa in medium vallis.* Suppletur progressus Iosuæ in vallẽ. narratum enim fuerat quòd erat vallis inter ipsos & ciuitatem: suppletur modo describendo quòd non sic erat vallis media quòd Iosua cum suis maneret extra vallem: sed vsque ad dimidium, vallis progressus fuit: ita quòd media vallis supererat inter Iosuam & ciuitatem.

Quod cum vidisset rex Hai, festinauit mane & egressus est cum toto populo ciuitatis: direxitque aciem contra desertum. Iuxta Hebræum habetur. *ad aduationem in faciebus planicie.* Congregatio enim quæ erat cum Iosua describitur. versus enim illam progrediebatur rex cum populo suo. *& nesciebat quòd insidiæ essent sibi à tergo ciuitatis. Iehosua verò & omnis Israel cesserũt loco simulãtes metũ.* Iuxta Hebreũ habetur. *Et plagati fuerũt Iehosua & omnis Israel coram eis: & fugerunt per viam solitudinis.* Sic ad verbum scribitur Hebraicè. Qualis autem fuerit plaga non narratur: leuissimi tamen aliqui ictus creduntur attigisse Israelitas. *Et vociferati sunt omnis populus in ciuitate ad persequendum eos: & persecuti sunt Iehosuam, & euulsi sunt à ciuitate. Et non remansit vir in Hai & in Bethel qui non egressi sint post Israel.* Crediderim ego Bethel oppidulum valde propinquum Hai, & tanquam vllam fuisse vrbis Hai, vnde & prædæ ipsius non fit specialis mentio. *& reliquerunt*

aperta

aperta oppida. Iuxta Hebræum habetur. *& reliquerunt ciuitatem apertam, & persecuti sunt Israel.* Tanquam pro nihilo habeatur Bethel. sola Hai describitur aperta.

Dixitq; dominus ad Iehosuam, leua clypeum qui in manu tua est cõtra ciuitatem Hai. Iuxta hebræũ habetur. *inclina manum tuã in lancea quæ in manu tua ad Hai.* hoc est inclina lanceã versus Hai sustentando eam manu tua. Vnde patet quòd nõ in signum militibus positis ad insidias, sed in sacramẽtum actio ista facta est. *quoniam in manum tuam tradam eam, cumq; eleuasset clypeum ex aduerso ciuitatis.* Iuxta Hebræum habetur. *& inclinauit Iehosua lanceam quæ in manu sua ad ciuitatem.* Ex quibus manifestè patet quòd mysterij gratia iussa est huiusmodi inclinatio lanceæ. quod clarius paulò inferius manifestatur. *Et insidiæ quæ latebant surrexerunt eõfestim: & pergentes ad ciuitatem ceperũt & succenderunt eam.* Diuina proculdubio operatione factum est vt extẽdente Iosua manum suam versus ciuitatem insidiæ surrexerint & ceperint atq; succenderint ciuitatem. Hebraicè enim repetitur inclinatio manus: nam legitur. *Et insidiator surrexit citò è loco suo, & cucurrerũt inclinante Iehosua manũ suam, & venerunt ad ciuitatem & ceperunt eam: festinauerunt q; & succenderunt ciuitatem igni.* Vbi clarè patet quòd inclinatio manus ratio fuit surgẽdi: operante Deo simul vtrũq; (sed mediante inclinatione manus Iosuæ) quòd constituti in insidiis surgerent festini ad capiendam ciuitatẽ. *Viri autem ciuitatis qui persequebantur Iehosuam, respicientes post se & videntes fumum ciuitatis vsque ad cœlum conscendere, nõ potuerunt huc illuc q; diffugere: præsertim cum ij qui simulauerant metum & tendebant ad solitudinem, contra persequentes fortissimè restitissent.* Iuxta hebræum habetur. *& populus qui fugerat in desertum, versus est ad persequentes.* plus enim dicitur quàm resistere. *Videntesq; Iehosua & omnis israel quòd capta esset ciuitas & fumus ciuitatis ascenderet, reuersi percusserunt viros Hai. Siquidem & illi qui ceperãt & succenderant ciuitatẽ egressi ex ciuitate contra suos.* legendum est. *contra eos.* videlicet viros Hai. *medios ferire cœperunt. Cum ergo ex vtraque parte aduersarij cæderentur ita vt nullus de tanta multitudine saluaretur, regem quoque ciuitatis Hai apprehẽderunt viuentem & obtulerunt Iehosuæ. Igitur omnibus interfectis qui Israelem ad deserta tendentem fuerant persecuti & in eodem loco gladio corruẽtibus, reuersi filij Israel percusserunt ciuitatem in ore gladij.* interfecerũt enim mulieres & par-

paruulos. *Fuerunt autem qui die illa ceciderũt à viro vsque ad mulierem duodecim millia: omnes viri Hai. Iehosua verò non contraxit manum quam in sublime porrexerat tenens clypeum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et Iehosua non reduxit manum suam quam inclinauit in lancea vsquequo interfecit omnes habitantes Hai.* Hinc manifestissimè habetur quòd inclinatio manus ac lanceę versus ciuitatem diuinum fuit mysterium: vt intelligamus quòd quemadmodum pugnante Israële contra Hamalecitas, erectio manuum Mosis continuata ratio erat vincendi, ita pugnante Israële contra Hai, perseuerantia extensæ manus ac lanceæ Iosuæ cõtra ciuitatem ratio fuit vincendi. Disposuit autem Deus intercedentibus huiusmodi signis sensibilibus victorias istas, ad clarius manifestandum quòd ipse Deus est author victoriæ. tensa enim manus Iosuæ cum lancea versus Hai signum erat diuinum diuinę pugnæ contra ciuitatẽ illã. *Tantùm iumenta & prædam ciuitatis diuiserunt sibi filij Israel: sicut præceperat dominus Iehosuæ. Et succendit Iehosua Hai: & posuit eam tumulum sempiternum. Regem quoque eius suspendit in ligno vsque ad tempus vespertinum: & post solis occasum præcepit Iehosua, & deposuerunt cadauer eius de ligno, proiecerũtque illud ad introitum portæ ciuitatis, congregato super ipsum magno aceruo lapidum qui permanet vsque in præsentem diem.*

TVnc ædificauit Iehosua altare domino deo Israel *in monte Hebal, sicut Moses seruus domini præceperat filiis Israel.* Deute. 27. *& scriptum est in volumine legis Mosis.* Exod. 20. *altare ex lapidibus impolitis quos ferrum non tetigit: & obtulit super ipsum holocausta domino, immolauitque victimas pacificas. Et scripsit super lapides.* Legendum est. *Et scripsit ibi super lapides.* Deutero 27 mandauit Moses non solum ædificari altare in monte Hebal, sed etiam erigi ibidem magnos lapides liniendos calce vt possit in illis scribi. & propterea huius mandati executio narratur, dicendo & scripsit ibi super lapides. est siquidem sermo de istis lapidibus magnis linitis calce. *Deuteronomium legis Mosis quod ille digesserat.* Iuxta Hebr. habetur. *secũditatem legis Mosis quã scripsit coram filiis Israel.* Vt Hebraica dictio intelligatur, fictum est nomen abstractum à secundus secunda secundum. significat enim Hebraica dictio non secundam legem, sed (si dici licet) secunditatem. Et hæc litera insinuat quòd in his lapidibus scripta erant præcepta illa quæ Deut. 6. explicauit Moses: videlicet de vnitate Dei & de amore

Dei. hæc enim sunt præcipua & præcipuè explicata in secũdaria traditione legis quam fecit Moses vt doctor legis à Deo traditæ.

Omnis autem Israel & seniores eius & duces ac iudices stabant ex vtraque parte arcæ in conspectu sacerdotum leuitarum portãtium arcam fœderis domini, vt peregrinus sic indigena, dimidia pars eorum iuxta montem Gherizim, & dimidia iuxta montem Hebal. Ordo tacitus in Deuteronomio manifestatur hîc: tria enim circa localem dispositionem populi in hoc solenni actu declarãtur. Primum quòd diuisus erat populus in duas partes: alteram à dextris, alteram à sinistris arcæ. Secundum quòd ambę partes erant in conspectu sacerdotum portantium arcam: ita quòd non erat pars populi post arcã & pars ante arcã, sed omnes erant in prospectu sacerdotũ portantiũ arcã. Tertiũ est q̃ populus erat diuisus in duas medietates, sic q̃ vna medietas erat iuxta mõtẽ Hebal, & altera iuxta mõtem Gherizim. *sicut præceperat Moses seruus domini, & primũ quidem benedixit populo Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *ad benedicendum populo Israel primum.* Lege capitulum vigesimum septimũ Deuteronomii iuxta Hebraicã veritatẽ: & inuenies scriptũ à Mose, isti stabunt ad benedicendũ populũ super montẽ Gherizim. & intelliges præsentis literę sensum esse q̃ populus cõuenerat sic locatus ad benedicendũ in primis ipsum Israel populum. Quãuis enim benedictiones & maledictiones tunc legerentur, ordo tamen hic declaratur quòd primum legebãtur benedictiones. *Post hæc legit omnia verba benedictionis & maledictionis, & cuncta quæ scripta fuerant in legis volumine.* Iuxta Hebræum habetur. *Et postea sic legit omnia verba legis, benedictionem & maledictionẽ: iuxta omne quod scriptum est in libro legis.* Prius narrata est tam localis dispositio populi quàm ordo seruandus inter benedicendum & maledicendũ: modò narratur executio, dicendo quòd post conuentum populi sic locati legit (proculdubio Iosua per sacerdotes seu leuitas) omnia verba legis, appositiuè benedictionẽ & maledictionem, iuxta omne scriptum in libro legis. interpres enim vulgatæ editionis mutauit vt voluit. *Nihil ex iis quæ Moses iusserat reliquit intactũ, sed omnia replicauit* Iuxta Hebr. habetur. *Non fuit verbũ ex omnibus quæ præcepit Moses quod non legit Iehosua.* Intellige vt dictũ est per sacerdotes. *corã omni multitudine Israel, & mulieribus ac paruulis & peregrinis qui inter eos morabantur.*

CAP.

CAPVT IX.

Vibus auditis cuncti reges qui erant trans Iarden in monte & in planicie & in omni littore maris magni contra Libanum (Chiteus & Emoræus, Chenahanæus & Pherizeus, Chiueus & Iebuscus) congregati sunt pariter, vt pugnarent cõtra Iehosuam & Israel ore vno.

ET *habitatores Ghibbon audierunt quod fecerat Iehosua Iericho & Hai. Et fecerunt etiam ipsi callidè, & tulerunt sibi cibaria.* Iuxta Hebræum habetur. *& iuerunt & legatos egerunt.* Significatur enim quòd personas legatorum assumpserunt: finxerunt enim se legatos gentis remotæ regionis. hoc est enim quod cum ingenio fecisse describũtur. *ceperúntque saccos veteres quos asinis imposuerunt & vtres vinarios scissos atque cõsutos, & calciamenta perantiqua quæ ad indicium vetustatis pictaciis consuta erant, induti veteribus vestimentis: panes quoq; quos portabant ob viaticum, duri erant & in frusta comminuti.* Subiungit signa legatorum à valde remotis partibus: videlicet saccos veteres, & vtres veteres scissos & colligatos, calceos similiter veteres & resarcitos, vestes quoque veteres, & demum panes siccos & mucidos. quanuis vulgata ęditio aliter habeat. *Perrexerúntque ad Iehosuam ad castra Ghilgal, & dixerunt ei atque simul omni Israeli.* Iuxta Hebræum habetur. *& ad virum Israel, de terra longinqua venimus, & nunc percutite nobiscũ fœdus.* significatur enim quòd passim interrogantibus Israelitis hoc dicebant.

Respondérúntque viri Israel ad eos. Iuxta Hebræum habetur. *ad Chiueum.* Nomẽ est nationis Gabaonitarum & eorum ciuitatum. *atque dixerunt, ne forte in terra quæ nobis sorte debetur habitetis & non possimus fœdus inire vobiscum. Dixerúntque ad Iehosuam, serui tui sumus: quibus Iehosua ait, quinam estis & vnde venistis? Et dixerunt ei, de terra longinqua valde venerunt serui tui in nomine domini Dei tui.* Annotabis prudens lector, quòd profitentur Gabaonitæ se venisse in nomine Iehouah Elohe Israel, vt intelligas iam proferre se paratos ad cultũ summi Dei qui colitur ab Israel. *audiuimus enim famam eius & omnia quæ fecit in Aegypto, & omnia quæ fecit duobus regibus Emoræi qui erant trans Iarden: Sichon regi Chesbon & Hog regi Basan qui erant in Hastaroth.* Non faciunt mentionem gestorum

ſtorum contra Iericho & Hai,ne conuincerentur vicini.geſta enim tempore Moſis poterant ſciri etiam à remotis regionibus: nuperrimè autem geſta à Ioſua contra Iericho & Hai,non erant tunc nota niſi vicinis. *Dixerúntque nobis ſeniores noſtri & omnes habitatores terræ noſtræ,tollite in manibus veſtris cibaria pro itinere & ite in occurſum eorum:ac dicite,ſerui veſtri ſumus & nunc percutite nobiſcum fœdus. En panes quando egreſſi ſumus de domibus noſtris,vt veniremus ad vos, calidos ſumpſimus: & nunc ſicci facti ſunt & vetuſtate nimiá comminuti. Vtres vini nouos impleuimus, nunc rupti ſunt & ſoluti:veſtes & calciamenta quibus induimur & quæ habemus in pedibus ob longitudinẽ viæ trita ſunt & penè cõſumpta. Suſceperunt igitur de cibariis eorũ.* In ſignum cõmunionis & pacis ſumpſerũt Iſraëlitę de alimẽtis Ghabaonitarũ.*& os domini nõ interrogauerũt.* Ecce defectus culpaque omiſſi recurſus ad Deum.debebant enim Ioſua & primates conſulere Deum, cum ſuſpicarẽtur illos legatos veniſſe de regione propinqua. *Fecítque Iehoſua cum eis pacem,& inito fœdere pollicitus eſt quòd non occiderentur:principes quoque multitudinis iurauerunt eis.*

Poſt dies autem tres initi fœderis audierunt quòd vicini eſſent ſibi & in medio ſui habitarent. Mouerúntque caſtra filij Iſrael. Iuxta Hebræum habetur. *Et profecti ſunt filij Iſrael, & venerũt in ciuitates eorũ die tertio:quarũ hæc ſunt nomina, Ghibbon & Cephira & Beeroth & Ciriath Iearim.* Nõ ſignificatur quòd trãſmigrarũt caſtra populi ex Ghilgal,ſed quòd exercitus bellatorũ venit die tertio ad ciuitates(hoc eſt ad territoria ciuitatũ)Ghabaonitarũ:& tũc audierunt quòd ciuitates illæ erant cum quibus fecerãt fœdus. *Et non percuſſerunt eos filij Iſrael, eò quòd iurãſſent eis principes multitudinis per dominum Deum Iſrael: & murmurauit tota multitudo contra principes. Qui reſponderunt eis,iurauimus eis per dominũ Deũ Iſrael:& idcirco non poſſumus eos cõtingere.* Primates qui iurauerant cenſuerunt ſeruãdum eſſe iuramẽtũ ob reuerẽtiã diuini nominis. Et meritò.quia quãuis decepti debebãt tamen admittere Ghabaonitas non induratos in cultu idololatriæ,ſed paratos ad cultũ ſummi dei & timẽtes iudicia eius.diuinum enim decretum Exod.34.& Num.33.intelligi de obſtinatis manifeſtatur inferius in cap. 11.vbi redditur ratio diſparitatis inter Ghabaonitas & alios populos penes indurationẽ aliorũ & non indurationẽ Ghabaonitarũ. Iuramentũ itaque nõ fuit aduerſus decreta Dei:

& propterea ſeruandum erat.quãuis errauerint in modo paciſcendi:quia os domini non interrogauerunt. *Sed hoc faciemus eis:reſeruentur quidẽ vt viuãt,ne contra nos ira domini concitetur ſi peierauerimus.* Iurauerant enim nõ occidere illos, & propterea integrum ſeruandum cenſent iuramentum: ad ſedãdum autem tumultum militum addicti ſunt quidam publicę ſeruituti.*ſed ſic viuant vt in vſus vniuerſæ multitudinis ligna cædant aquasq; comportent,quemadmodum locuti ſunt eis principes.* Senſus eſt,vice vniuerſæ ſynagogæ Iſraël erunt ad incidendum ligna & ad hauriẽdum aquam in vſum (vt inferius exprimitur)domus Dei. In fauorem itaque Iſrael hoc intellige.tenebatur enim populus Iſrael prouidere de lignis & aqua domui Dei:& exoneratus eſt ac abſolutus ab hoc debito per hanc ſeruitutem Ghabaonitarum & propterea in bonum populi ſcribitur hoc pactum,quanuis ſeruitutis vtilitas directè reſpiceret domũ Dei: & propterea & domus Dei & populi mentio in litera fit. *Vocauítque eos Iehoſua, & locutus eſt ad eos dicendo:cur decepiſtis nos, dicendo longinqui ſumus à vobis valde, & vos in medio noſtri habitatis? Et nunc maledicti eſtis, ſpecies enim mali ſeruitus eſt, & non deficient de ſtirpe veſtra cædentes ligna & haurientes aquam domui domini dei mei. Quíreſponderunt: cum indicatum eſſet ſeruis tuis omne quod præcepit dominus Deus tuus Moſi ſeruo eius, ad dandum vobis omnem terram & ad diſperdendum omnes habitatores terræ à facie veſtra, timuimus valde animabus noſtris à facie veſtra & fecimus hoc.* Et hinc quoque apparet Ghabaonitas timuiſſe Deum Iſrael, & non fuiſſe induratum cor eorum quẽadmodum aliorum populorum. *Nũc autem in manu tua ſumus: quod tibi bonum & rectum videtur,fac nobis. Fecit ergo Iehoſua vt dixerat: & liberauit eos de manibus filiorum Iſrael vt non interficerentur. Decreuítque in illo die eos eſſe in miniſterio cuncti populi & altaris domini, cædentes ligna & aquam comportantes vſque in tempus præſens in locum quem dominus elegiſſet.*

CAPVT X.

Qvæ cum audiſſet Adoniſedec rex Ieruſalaim. Quemadmodũ rex Salem honorabatur titulo Melchiſedec(hoc eſt rex meus iuſtitię)ita rex Ieruſalem habebat pro titulo Adoniſedec,hoc eſt dominus meus iuſtitiæ. Et hinc cõiectura eſt q̃ illa Salem eſt Ieruſalem:titulus enim regis vnus atque idem hoc innuit.

quòd scilicet cepisset Iehosua Hai & euertisset eam, quẽadmodum fecerat Iericho & regi eius sic fecisset Hai & regi eius, & quòd pacẽ fecissent habitatores Ghibhon cũ Israel & essent in medio eorũ) timuit valde. Ciuitas enim magna erat Ghibhon & vna de regalibus ciuitatibus: & maior Hai & omnes viri eius fortes. Misitq; Adonisedec rex Ierusalaim ad Hohan regem Chebron, & ad Piram regem Iarmuth & ad Iaphiah regẽ Lachis, & ad Debir regẽ Heglon, dicẽdo: ascẽdite ad me & auxiliamini mihi, & percutiemus Ghibhon, quia pacem fecit cum Iehosua & cum filiis Israel. Congregati igitur ascenderunt quinq; reges Emoræorũ (rex Ierusalem, rex Chebron, rex Iarmuth, rex Lachis, rex Heglon) simul cum exercitibus suis: & castrametati sunt contra Ghibhon oppugnãtes eam. Viri autem Ghibhon miserunt ad Iehosuam qui tũc morabatur in castris apud Ghilgal, dicendo ne retrahas manus tuas ab auxilio seruorũ tuorum: ascẽde citò & libera nos, ferq; præsidium, quia congregati sunt cõtra nos omnes reges Emoræorum habitantes in monte.

Ascenditque Iehosua de Ghilgal, ipse & omnis populus belli cum eo & omnes potẽtes viribus. Dixit autem dominus ad Iehosuã ne timeas eos: in manus enim tuas tradidi illos, nec stabit quisquam ex eis in conspectu tuo. Irruit itaque Iehosua super eos repentè, tota nocte ascendens de Ghilgal Magna ratio vincendi, in celeritate aggressionis improuisæ ab hostibus constituta est: & fortè nunquam fefellit vtentes ea. Et conturbauit. Iuxta Hebræum habetur. Et attonitos reddidit eos dominus à facie Israel. Iunge has duas causas secundas (celeritatem improuisam & hostes attonitos) ad præsentiam Israël: & facilè perpendes diuinum opus per causas secundas impleri. contriuitque eos plaga magna in Ghibhon: & persecutus est eos per viã ascensus Beth choron, & percussit eos vsque ad Haxecam & Maccedam. Hinc apparet quòd ibidem obsidentes Ghabaon, primam stragem acceperunt & in fugam versi sunt. Cúmque fugerent filios Israel & essent in descensu Beth choron, dominus misit super eos lapides magnos de cœlo vsque ad Haxecam. Vt inferius exponitur, non lapides, sed grãdines tanquam lapides magni fuerunt. plures fuerunt qui mortui sunt lapidibus grandinis quàm quos interfecerũt filij Israel gladio.

Tunc locutus est Iehosua domino in die qua tradidit dominus Emoræum in conspectu filiorum Israel: dixitque coram eis, sol contra Ghabaon ne moueris & Luna contra vallem Hailon. Iuxta Hebræum habetur. sol in Ghibhon expecta & Luna in valle Aialon.

quam

quam enim corruptè dicimus Ghabaon, Hebraicè vocant Ghibhon. Iunge prudens lector, duo hîc scripta: videlicet q; tunc locutus est Iosua domino fonti essendi, & quòd direxit sermonem ad Solem & Lunam: vt perpendas quòd primùm eleuauit mentem in Deũ supplicãdo pro integra victoria, & quòd Deus inspirauit illi vt indiceret Soli ac Lunæ moram. Et dicendo expecta, insinuat q; occidebat Sol nisi enim occasum solis imminentẽ vidisset nõ dixisset Soli expecta. *Steterúntque Sol & Luna donec vleisceretur gens de inimicis suis.* Maximum omnium miraculorũ vsque ad tempus illud fuit hoc. *Nónne scriptum est hoc in libro iustorum?* Iuxta Hebræum habetur. *Super librum Iasar.* hoc est rectum. Quis autem fuerit iste liber rectus, ignotũ est nobis. nullus enim inuenitur authenticus tunc liber in quo hoc scriptum sit: sed multos perditos esse libros sacros, perspicuum est ex iactura librorum multorum prophetarum. *stetitque Sol in medio cœli.* hoc est in Hemisphærio nostro. Hemisphærium enim dimidium cœli significat. *& non festinauit occumbere spatio vnius diei.* Fuit ergo dies ille artificialis duplus secundum tempus ad diem eundem artificialem secundum cursum naturæ tunc. æquale siquidem fuit tempus expectationis tempori motus solis vnius diei tunc, tempore proculdubio æstiuo aut circa finem veris: quoniam modicum temporis intercessit à transitu Iordanis vsque ad hanc victoriam: vt patet conferendo gesta. *Non fuit ante & posteà tam longa dies.* Dicendo non fuit, manifestat se loqui de præterito tempore: hoc est quòd nec ante diem illius victoriæ, nec post illum diem vsque ad tempus quo scriptus est liber iste nõ fuit sicut dies ipse, sic enim habet Hebræa litera: quanuis interpres bene exponendo dixerit tam longa dies. *obediente domino voci hominis & pugnante pro Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *audiente Iehouah in voce viri: quia Iehouah pugnauit pro Israel.* Ratio obsequii diuini operis in sole redditur, quia summus Deus erat tanquam bellator pro Israël. Quasi diceretur: par fuit vt Deus audiret facto vocem Iosuæ, qui ipse erat ille qui pugnabat in viribus & manibus Israëlitarum, quia prælium Israelitarũ erat prælium ipsius Dei.

Reuersusq; est Iehosua & omnis Israel cum eo ad castrá in Ghilgal. Reuersio ista scribitur hîc, quãuis fuerit secũdum historiam completa post aliqua gesta subiuncta: ad significãdum

quòd incepit reuerti post completum illum longum diem. Ita quòd sensus est quòd completo illo lõgo die reuersus est Iosua cũ omni Israële bellatore secum existente in Ghilgal, vbi erant mulieres, paruuli, tẽtoria, armenta &c. reuersus inquam, non cõsummatè, sed inchoatiuè. inceperunt enim reuerti tũc versus Ghilgal, quãuis nõ tũc peruenerint ad Ghilgal occupati circa Maccedam & alias ciuitates capiendas. *Fugerúntque quinque reges isti, & absconderunt se in spelunca in Macceda. Et nũciatum est Iehosuæ quòd inuenti essent quinque reges absconditi in spelunca in Macceda. Qui dixit socio.* Nulla fit in Hebræo mentio sociorum, *voluite saxa ingentia ad os speluncæ: & ponite viros qui clausos custodiant. Vos autem ne stetis, sed persequimini hostes & extremos quosque fugiẽtium cædite.* Hinc patet quòd in illo die longo fuit hoc gestum durante adhuc fuga hostium. *non sinatis eos intrare ciuitates suas, quia tradidit eos dominus in manus vestras. Cæsis ergo aduersariis plaga magna & vsque ad internecionem penè consumptis, ij qui Israel effugere potuerunt, ingressi sunt ciuitates munitas.*

Reuersusq; est omnis populus ad Iehosuam in Macceda vbi tunc erant castra. Perpende hinc quòd Iosua prius venit ad territorium Maccedæ cũ multitudine militũ: & quia ibidẽ substitit expectando alios qui lõgius persecuti sunt hostes, ideo scribitur quòd reuersi sunt ad castra ad Iosuã in Macceda. *sani & integro numero.* Exppositio est: nã Hebraicè habetur. *in pace.* Hebræi siquidem pacis nomine salutem appellare cõsueuerunt. Et ratio pacifici regressus subiungitur dicendo. *nullus cõtra filios Israel mutire ausus est.* circunstantes siquidem ciuitates narrantur cõtinuisse suos intra se, & non exisse cõtra Israelitas milites regredientes. *Dixítque Iehosua: aperite os spelũcæ, & adducite ad me quinque reges illos qui in ea latitant.* Rem hãc fuisse gestã altero die testatur subiũcta litera, narrãs reges hos fuisse suspensos vsque ad vesperã, & cũ occubuit sol fuisse depositos de lignis. dies enim ille lõgus occupatus fuit persequendo hostes, & alio die fuerunt mane suspensi reges isti. & propterea dicitur ꝙ mãserũt suspẽsi vsque ad vesperã. *Fecerunt́q; ita, & adduxerũt ad eũ quinq; reges de spelũca: regẽ Ierusalaim, regẽ Chebron, regẽ Iarmuth, regem Lachis, regem Heglon. Cũq; adducti essent ad eũ, vocauit oẽs viros Israel & ait ad principes exercitus qui cũ eo erãt: ite & ponite pedes vestros super colla regum istorũ: qui accesserũt & posuerũt pedes suos super colla eorũ. Dixitq; ad*

eos Iehosua, ne timeatis & ne frãgamini, confortamini & estote robusti: sic enim faciet dominus cũctis hostibus vestris cõtra quos pugnatis. Et post hoc percussit eos Iehosua & interfecit ipsos, atque suspendit super quinque stipites: fuerúntq; suspensi vsque ad vesperum. Cumq; occũberet sol præcepit Iehosua & deposuerũt eos de lignis, & proiecerũt eos in spelunca in qua se absconderant: & posuerũt super os speluncæ saxa ingentia quæ permanent vsque in præsens.

EOdem die Maccedam quoque cepit Iehosua. Non est sensus ꝙ illomet die quo gesta sunt hæc prædicta: sed est sensus quòd vno die non diuersis diebus cepit Iosua ciuitatẽ Maccedam. explicatur enim ꝙ vno solo die fuit occupatus ad capiendũ Maccedam. Vnde & Hebraicè habetur. *Et Maccedam cepit Iehosua in die ipso.* Eadémque verba repetuntur inferius in expugnatione Heglon: vbi vulgata quoque ęditio habet eadem die. secundũ nanque historiæ veritatem expugnatio Maccedæ fuit post illũ longum diẽ & post suspẽsos reges. *& percussit eam in ore gladij regémque illius interfecit & omnes habitatores eius, non dimisit in ea saltem paruas reliquias: fecítque regi Maccedæ sicut fecerat regi Iericho. Transiuit autem Iehosua cum omni Israel de Macceda in Libnam, & pugnauit cum Libna. Tradiditque dominus eam in manus Israel & regem eius: percussítque eam in ore gladij & omnes habitatores eius, non dimisit in ea vllas reliquias: & fecit regi eius sicut fecerat regi Iericho.* De Libna *autem transiuit Iehosua cum omni Israel in Lachis: & exercitu per gyrũ dispósito oppugnauit eã. Tradiditq; dominus Lachis in manus filiorum Israel: & cepit eã die altero.* hoc est die secunda: vt clarè explicatur in Hebræo, Et est sermo de secunda die ab initio oppugnationis ciuitatis Lachis. Ratio autẽ quare secundus adiunctus est dies, subiungitur quia rex Ghezer venit in auxilium Lachis. *& percussit eã in ore gladij & omnem animam quæ erat in ea, iuxta omnia quæ fecerat Libnæ. Tũc ascẽdit Horam rex Ghezer vt auxiliaretur Lachis: & percussit eum Iehosua & populum eius vsque ad internecionem,* Transiuítque Iehosua & omnis Israel cum eo de Lachis in Heglon, & circundedit atque expugnauit eam in eadem die. hoc est in vnico die, vt prius declarauimus. *percussítque eam in ore gladij & omnes animas quæ erant in ea: iuxta omnia quæ fecerat Lachis.* Ascẽdit quoq; cũ omni Israel de Heglon in Chebron. Intellige de omni Israel bellatore. non enim vniuersus populus qui erat in Ghalgalis, sed vniuersi bellatores cum Iosua ascenderunt de Heglon in Chebron.

&

& pugnauit contra eã. Et cepit ac percussit cũ in ore gladij & regem eius. Hinc apparet q; nouus rex succesſerat in Chebrõ: nã regem Chebron ſuſpenderat cũ quatuor aliis regibus Ioſua. & illũ quidem ſuſpenderat: ſucceſſorẽ autẽ eius gladio occidit, vt hîc dicitur. *& omnia oppida regionis illius.* Parui refert quòd Hebraicè legitur. *& omnes ciuitates eius.* Sed hinc patet quòd nõ vrbs aliqua ſed omnes vrbes Chebron ſubactæ fuerunt à Ioſua occiſis vniuerſis hominibus earum. Quæſtio autem quæ ex cap. 14. & 15. libri huius, & ex 1. cap. Iudi. mouetur circa hãc hiſtoriã, Iudi. primo ſoluetur. Sat ſit hic noſſe, rem geſtã narrari hîc ſummatiè, ibi verò modum quo res geſta eſt. *& omnem animã quæ erat in ea. nõ reliquit in ea vllas reliquias, ſicut fecerat Heglon, ſic fecit & Chebron, cuncta quæ in ea reperit cõſumens gladio. Et reuerſus eſt Iehoſua & omnis Iſrael cũ eo in Debir, & pugnauit cõtra eam.* Situs terrarum manifeſtatur per reuerſionem. *Cepitq; eam & regem eius & omnes ciuitates eius, & percuſſerunt eos in ore gladij & interfecerũt omnem animã quæ erat in ea. non remanſit ſuperſtes: ſicut fecerat Chebron & Libnæ ac regibus earum, ſic fecit Debir & regi eius.*

Percuſſit itaque Iehoſua omnem terram montanam & meridianam ac campeſtrem & Aſedoth & omnes reges eorum: nõ dimiſit vllas reliquias, ſed omne quod ſpirare poterat interfecit. Gaudet interpres copia vocabulorũ. nam Hebraicè habetur. *& omnem animam interfecit.* Et ne intelligeres etiam animalia bruta interfecta, ſubiungitur. *ſicut præceperat Iehouah Elohe Iſrael.* qui homines tantùm præceperat occidi. *Et percuſſit eos Iehoſua à Cades Barneah vſq; ad Hazam.* hoc eſt à territorio olim cades barneah &c. eſt enim territorium illud vltra Iordanem. nam ibi fuerunt filii Iſraël cum Moſe. *& omnem terram Ghoſen vſque ad Ghibbon. Et omnes reges iſtos & terram eorum cepit Iehoſua vice vna.* Vniuerſus iſte progreſſus præliorum hactenus recitatorum pro vna vice ſupputatur. *quia dominus Deus Iſrael pugnabat pro Iſrael. Et reuerſus eſt Iehoſua & omnis Iſrael cũ eo ad caſtra in Ghilgal.* Cõſummatio reuerſionis ſcribitur. his enim geſtis reuerſus eſt ſic q; peruenit ad Ghilgal vbi erat populus cũ mulieribus & paruulis.

CAP. XI.

Vt cum audiſſet Iabin rex Chazor, miſit ad Iobab regem Malon ad regem Simron & ad regem Achſaph. & ad reges qui erant ab aquilone in monte & in planicie ad meridiem Chinneroth & in campeſtribus & in Naphoth dor ab occidente.

dente. Chenahaneum ab Oriente & Occidente, & Emoræum & Hitheum & Perizzum Iebuſeum in monte: & Chiueum ſub Chermon in terra Miſpe. Egreſſiq; ſunt ipſi & omnia caſtra eorum cũ eis, populus multus ſicut arena quæ eſt in littore maris: & equi ac currus multi valde. Conuenerunt q; omnes reges iſti in vnum ad aquas Merom vt pugnarent contra Iſrael. Dixitq; dominus ad Iehoſuam, ne timeas eos: cras enim eadem hora ego tradam omnes iſtos vulnerandos in conſpectu Iſrael. Iuxta hebræum habetur. *omnes ipſos occiſos coram Iſrael.* Intellige ſermonem Dei humano more. principes enim promittentes ſibi victoriam certam vtuntur tali loquẽdi modo, cras dabo omnes iſtos hoſtes interfectos ad ſignificandum plenitudinem victoriæ, & non ad ſignificandum quòd reuera omnes illi occidentur. multi enim ſalnati ſunt fugiendo. *equos eorum ſubneruabis & currus eorũ combures igne.*

Venitq; Iehoſua & omnis populus belli cum eo contra eos ad aquas Merom ſubito, & irruerunt in eos. Ecce prouidentia Ioſuę repẽtina ac improuiſa aggreſsiõe irruere ſuper hoſtes. *Tradiditq; eos dominus in manus Iſrael, & percuſſerunt eos & perſecuti ſunt ipſos vſque ad Zidon magnam & vſque ad Miſrephot aquarum & vſque ad campum Miſpe ad orientem: & percuſſit eos ita vt nullas dimitteret ex eis reliquias. Fecitq; eis Iehoſua ſicut dixerat ei dominus: equos eorũ ſubnerauit & currus eorũ combuſſit igni. Reuerſusq; eſt Iehoſua ſtatim & cepit Chazor, & regẽ eius percuſſit gladio: Chazor enim antea fuit caput omnium regnorum iſtorum.* Ad Situm vbi erat ſpectat reuerſio, & prudentiſsimè abſque temporis interuallo aggreſſ⁹ eſt caput antequàm reſpiraret & muniret ſe rex Chazor, qui excitauerat omnes reges alios & fugerat à facie Ioſuę. *Percuſſitq; omnẽ animã quæ erat in ea, in ore gladij interficiẽdo: nõ remanſit in ea anima aliqua, & Chazor combuſſit igni. Et omnes per circumitũ ciuitates regés; earum cepit, percuſſit atque deleuit,* lunge hanc particulam non cum præcedenti verbo combuſsit, ſed cum ſequenti verbo cepit. nõ enim ſcribitur quòd combuſsit Chazor & omnes per circũitum ciuitates: ſed quòd Chazor quidem combuſſit, ciuitates autem per circumitum & reges earum cepit. Vnde & hebraicè habetur. *Et oẽs ciuitates regũ iſtorũ & oẽs reges earũ cepit Iehoſua & percuſsit eos, ore gladij interficiẽdo eos ſicut præceperat Moſes ſeru⁹ domini.* hęc eſt em Hebraica litera. Et ad hoc magis explicãdũ ſpectat ſubiũcta litera ĩ vulgata edi-

editione corrupta,dicente. *Absque vrbibus quæ erant in collibus & in tumulis sitæ,cæteras succẽdit Israel.* Nam oppositum legitur Hebraicè. *Tantum omnes ciuitates stantes super forte suum nõ combussit eas Israel:nisi Chazor,solã ipsam combussit Iehosua.* Vbi clare vides nullam vrbem istorum regum combustam nisi Chazor. Et dicitur stantes super forte suum,ad differentiam ciuitatúm ve absq; muris vel semidirutarum & huiusmodi. *Omnémque prædam istarum ciuitatum & iumenta diuiserunt sibi filij Israel:cunctis hominibus interfectis. Sicut præceperat dominus Mosi seruo suo ita præcepit Moses Iehosuæ: & sic fecit Iehosua, ne verbum quidẽ præteriit ex omnibus quæ præceperat dominus Mosi.*

CEpitq; *Iehosua omnem terram istam montanam & meridianam, & omnem terram Ghosen & planiciem & campestria: mõtemq; Israel & planiciem eius.* Suspicor montẽ Israël appellari montẽ illũ quẽ Iahacob dicit Genes. 48. tulisse de manu Emoræi iure belli: & ideo appellari montẽ Israël, tanq̃ propriũ ipsius Iahacob qui vocatus est Israel. *A monte leni qui ascẽdit in Sehir vsq; Bahal Gad in planicie libani sub mõte Chermon: & omnes reges eorum cepit,percussit & occidit. Multo tempore pugnauit Iehosua contra reges istos.* ne errares putando tam cito expedita hæc prælia,quemadmodum narratũ fuerat prius aliquas ciuitates captas aliquas vno die aliquas secundo die. *Non fuit ciuitas quæ se non traderet filiis Israel.* Corrupta est litera. Legendum est enim absque negatione intermedia, non fuit ciuitas quæ se traderet filiis Israel. Vnde & hebraicè habetur. *Non fuit ciuitas quæ fecit pacẽ cum filiis Israel,nisi Chiuei sedentes Ghibhon.* Et statim subditur, *omnes ceperunt in prælio. Quia à Iehouah fuit ad roborãdum cor eorum in occursum belli cum Israel.* Clare narratur in primis quòd soli Ghabaonitæ petierunt pacẽ,& quòd omnes alij prælio superati sunt:vt hinc habeatur ratio belli iusti ex parte israelitarũ etiam secũdum humanæ legis rationem. ex hoc enim quod Chananæi occurrerunt ad præliandum contra Israel, manifesta patet ratio iusti belli Israel contra eos.& propterea redditur deinde ratio ex parte Dei roborantis cor eorũ ad bellum contra Israel. Quod intellige vt in Exodo de indurationẽ cordis Pharaonis expositum est. quod enim interpretes vocant indurationem cordis,hebraicè appellatur roborare cor. Concurrunt siquidem ad effectũ istum duo: alterum negatiuum,videlicet negatio diuinę gratię inclinantis

tis cor ad ea quæ dei sunt. alterũ positiuũ: videlicet pronitas firmitasq; animi ad obuiandum israelitis tanquã hostibus. Et illud quidẽ est à deo negatiuè: hoc autem fuit à Deo positiuè: omnis enim actio cũ omni positiua conditione eius in quocũq; peccatore etiam in dæmonibus est à Deo effectiuè. *vt caderent & non mererentur vllam clementiam ac perirent, sicut præceperat dominus Mosi.* Hĩc clarè habes quòd si Chananæi petiissent pacem suscipiendo cultum veri Dei non fuissent deleti, sed induratio eorum meruit deletionem ipsorũ. Et hinc vt prędiximus habetur sensus decretorum diuinorũ circa delendos Chananæos absque vllo fœdere. manifestatur siquidem hinc quòd de induratis Chananæis decreta loquuntur: & nõ de pœnitentibus, quales fuerunt soli Ghabaonitæ.

In tempore illo venit Iehosua,& excidit Hanacim de monte,de Chebron,de Debir,de Hanab & de omni mõte Iehudæ & de omni monte Israel: ciuitatésque eorum deleuit. Non remanserunt Hanacim in terra filiorum Israel:tãtum in Haza,in Gath & in Asdod remanserũt. Ex hoc quod apud ciuitates quasdam Philistinorum duntaxat remanserunt gigantes, manifestum redditur quòd secundũ rei gestæ ordinem Iosua cepit Chebron integrè nullo relicto tam ibi quam alibi in reliqua vniuersa terra promissionis gigante. *Cepitq; Iehosua omnem terram sicut locutus est dominus ad Mosem,& tradidit eam in possessionem filiis Israel secũdum partes & tribus eorum: & terra quieuit à prælijs.* Intellige communibus omni Israel,ad differentiam præliorum particularium aliquarum tribuum particularium. his enim peractis prælijs communibus diuisa est terra tribubus Israel:& cum bona gratia Iosuæ & populi redierunt ad propria Reubenitæ Gaditæ & dimidia tribus Menassis. & propterea dicitur quòd quieuit terra à bello.

CAPVT XII.

HI *autem sunt reges terræ quos percusserunt filij Israel & possederũt terrã eorum trans Iarden ad ortum solis:à torrente Arnon vsque ad mõtem Chermon & omnem planiciem orientalem. Sichon rex Emoræus habitãs in Chesbon,dominãs ab Haroher quæ super ripam torrentis Arnon,& medio torrentis & dimidio Ghilhad & vsque ad torrentem Iabboc terminum filiorum Ammon & planicei vsque ad mare Chinneroth ad orientẽ & vsq; ad mare planicei mare salis ad oriẽtem per viam Beth Iesimoth: &*

ab

ab austro sub Asdoth Pisghe. Et terminus Hog regis Basan de reliquo Rephaim, habitantis in Hastaroth & in Edrehi. & dominantis in monte Chermon & in Salcha & in toto Basan vsque ad terminum Gheſurei & Mahachathei: & dimidio Ghilhad termino Sichon regis Chesbon. Moses seruus domini & filij Israel percusserunt eos: deditq; eam Moses seruus domini in possessionem Reubenitis & Gaditis & dimidiæ tribui Menasse.

ET hi sunt reges terræ quos percussit Iehosua & filij Israel trans Iarden ab occidente à Bahal gad in Campo Libani vsque ad montem Lenem ascendentem in Seir: tradiditq; eam Iehosua tribubus Israel in possessionem, singulis partes suas. In monte & in planicie & in cãpestri & in Asedoth & in deserto & in austro, Chitheus, Emoræus, Chenahanæus, Perizeus, Chiueus & Iebuseus. Rex Iericho vnus. Rex Hai quæ est ex latere Bethel vnus. Rex Ierusalem vnus. Rex Chebron vnus. Rex Iarmuth vnus. Rex Lachis vnus. Rex Hec'lon vnus. Rex Ghezer vnus. Rex Debir vnꝰ. Rex Gheder vnus. Rex chorme vnus. Rex Harad vnus. Rex Libnæ vnꝰ. Rex Hadullam vnus. Rex Maccedæ vnus. Rex Bethel vnus. Rex Tapuach vnus. Rex chepher vnꝰ. Rex Aphec vnus. Rex Lassaron vnus. Rex Madon vnus. Rex Chazor vnus. Rex Simron merõ vnus. Rex Achsaph vnus. Rex Thahanac vnus. Rex Megiddo vnus. Rex Cedes vnus. Rex Iochnehã in Charmel vnus. Rex Dor in prouincia Dor vnus. Rex Gentium in Ghilgal vnus. Rex Thirzæ vnus: omnes Reges triginta & vnus.

IN hoc capitulo præter correctionẽ vocabulorũ nihil scribendum occurrit.

CAPVT XIII.

IEhosua autem senuit, venit in dies: & dixit Dominus ad eũ, tu senuisti, veneris in dies, & terra latissima derelicta est quæ necdum sorte diuisa est. Iuxta Hebræum habetur. & terra relicta multa valde ad hæreditandum eam. significatur enim quòd multæ terræ supererant acquirendæ infra terminos terræ promissionis. dixerat enim deus Mosi quòd non simul expulsurus esset gentes omnes ex terra promissionis, ne terra maneret inculta, & multiplicarentur bestiæ, quia populus Israël non erat tam multiplicatus vt sufficeret ad habitandum & colendum vniuersam terrã promissionis. omnis videlicet Galilea, Philistim. Iuxta hebræũ habetur. Ista terra quæ relicta est, omnes Prouinciæ pelistinorũ & totus Gheſurcus. describitur enim terra adhuc acquirẽda. A fluuio

uio turbido qui irrigat Aegyptũ. Iuxta Hebræũ habetur. A sichor super faciem Aegypti vsq; ad terminum Hec'ron ad aquilonem Chenahanæo computabitur. Sichor est nomen fluminis à nigredine sumptum, & est flumen hoc diuidens inter Aegyptum & terram promissionis, Rinochorula appellatum à ciuitate Rinochorula per quam transit. quinque principes Pelistinorum, Haxatheus Hasdodeus, Escaloneus, Ghitteus & Hec'Roneus & Hauuim. Ab austro omnis terra Chenahanæi & Mehara quæ est Zidoniis vsque ad Aphec, vsque ad terminum Emoræi. Et terra Ghibli & totus libanus ad ortum solis à Bahal gad sub monte Chermõ, donec ingrediaris Chamath. Omnes habitatores montis à libano vsq; ad Misrephoth aquarũ, omnes Zidonios ego expellam à facie filiorũ Israel: veniat ergo in partem hæreditatis Israel. Iuxta Hebræum habetur. tantùm fac cadere ipsam Israeli in hæreditatem sicut præcepi tibi. Quanuis non sit acquisita tota terra promissionis. ac per hoc non potes ponere Israelem in possessionẽ totius, attamen fac duntaxat definitionẽ omnium partium terræ, ita quòd facias cadere sub sortibus portionũ vniuscuiusque tribus etiam terras acquirendas. Et propterea subditur.

Et nunc diuide terram istam in hæreditatem nouẽ tribubus & dimidiæ tribui Menasse. noli expectare vt acquiratur tota, sed diuide nunc terrã. Cum ea Reubenitæ & Gaditæ acceperũt partes suas, quas dedit eis Moses seruus domini trans Iarden ad orientem, sicut dedit eis Moses seruus domini. Ab Haroher quæ est super ripã torrẽtis Arnon, & ciuitatẽ quæ est in medio torrentis: & totã planiciem Medbæ vsque ad Dibon. Et omnes ciuitates Sichon regis Emoræi qui regnauit in Ghesbon: vsq; ad terminum filiorum Hammon. Et Ghilhad & terminum Gheſuræi & Mahachathei, & totũ mõtem Chermõ & totum Basan vsque Salcham. Omnia regna Hog in Basan qui regnauit in Hastaroth & in Edrehi: ipse remanserat de reliquiis Rephaim: & percussit eos Moses & expulit ipsos. Non expulerũt filij Israel Gheſuræos & Mahachatheos: habitauitq; Gheſur & Mahachath in medio Israel vsque in diem hanc. Tantùm tribui Leui non dedit hæreditatẽ: incensum domini dei Israel ipsum est hæreditas eius, sicut locutus est ei.

DEditque Moses tribui filiorum Reuben per familias eorum. Et fuit eis terminus ab Haroher quæ est super ripam torrentis Arnon, & ciuitas quæ est in medio torrentis, & tota planicies super Medbam. Chesbon & omnes ciuitates eius quæ sunt in planicie: Dibon & Bameth Bahal, & Beth Bahal mehõ. & Iahza & cede-

Cedemoth & Mephahath,& ciuitatem Iathaim & Sibma & Zereth Sahar in monte vallis. Et Beth pehor & Asdoth Pisgæ & Beth Iesimoth. Et omnes ciuitates planitiei & omnia regna Sichon regis Emoræi qui regnauit in Chesbon:quem percussit Moses,ipsum & principes Mid Iã Eui & Recẽ & Zur & Chur & Rebah,duces Sichon habitatores terræ. Et Bilham filium Behor diuinatorẽ occiderunt filij Israel gladio ad interfectos eorum. Et fuit terminus filiorum Reuben Iarden & terminus:hæc est hæreditas filiorum Reuben per familias eorum ciuitates & villæ earum.

Deditq; Moses tribui Gad, filijs Gad per familias eorum. Et fuit eis terminus Iahzer,& omnes ciuitates ghilhad,& dimidium terræ filiorum Hammon: vsque Haroher quæ est coram Rabba. & Achesbon vsque ad Ramath mispe & Betonim:& à machanaim vsq; ad terminũ Debir. Et in valle Beth Harã & Beth nimre & Succhoth & zaphon residuum regni Sichon regis Chesbon, Iarden & terminus: vsque ad extremum maris chinnereth trans Iarden ad orientẽ Hæc est hæreditas filiorum Gad per familias eorũ:ciuitates & villæ earum.

Dedit quoque Moses dimidiæ tribui Menassis:& fuit dimidiæ tribui filiorum Menassis per familias eorum. Fuitq; terminus eorum à Machanaim totus Basan,totũ regnum Hog regis Basan,& omnes villæ Iair quæ sunt in Basan sexaginta ciuitates. Et dimidiũ Ghilhad & Hastaroth & Edrehi, ciuitates regni Hog in Basan, filiis Machir filij Menassis,dimidio filiorũ Machir per familias eorũ. Hæc est hæreditas quam diuisit Moses in campestribus Moab trans Iardẽ contra Iericho ad orientem. Tribui autem Leui non dedit Moses hæreditatem: dominus deus Israel ipse est hæreditas eorũ, sicut locutus est eis,

CAPVT XIIII.

ET hæc sunt quæ hæreditarũt filij Israel in terra chenaã:quæ hæreditate accipere fecerũt eos Elhazar sacerdos & Iehosua filius Nun, & capita patrum tribuum filiis Israel. Per sortem hæreditas eorũ: sicut præceperat dominus per manum Mosis nouem tribubus & dimediæ tribui. Dederat enim Moses hæreditatem duabus tribubus & dimidiæ tribui trans Iardẽ: Leuitis autem non dedit hæreditatem in medio eorũ. Fuerũt enim filij Ioseph duæ tribus, Menasses & Ephraim: & non dederũt partem Leuitis in terra præter ciuitates ad habitandũ,& suburbana earum pro iumentis & pecoribus eorũ. Sicut præceperat dominus Mosi sic fecerunt filij Israel: & diuiserũt terrã.

Accesse-

ACcesserúntque filij Iehudæ ad Iehosuam in Ghilgal,& dixit ad eũ Chaleb filius Iephũnæ Cenizeus:tu nosti verbũ quod locutus est dominus ad Mosem virum Dei de rationibus meis & rationibus tuis in Cades barneah. Filius quadraginta annorum erã quãdo misit Moses seruus domini me de Cades barneah ad explorandum terram:& retuli ei verbum sicut cum corde meo. Fratres autem mei qui ascenderunt mecum dissoluerunt cor populi:& ego compleui ire post Deum meum. In capitulo decimo narrata est debellatio Chebron facta à Iosua:hîc autem narratur modus quo prouocatus est Iosua ad bellum gerendum contra Chebron, videlicet prouocante eũ Chaleb ex iureiurãdo Mosis & promissione Dei. Ita quod secundum ordinem historiæ iste additus Chaleb ad Iosuam fuit prius quàm Iosua aggrederetur Chebron, quanuis sit scriptus postea:quia scribitur non quatenus fuit prouocatio ad bellum, sed quatenus fuit donatio Chebron ipsi Chaleb. Iurauitq; Moses in die illo dicens,si nõ terra quam calcauit pes tuus tibi erit in hæreditatem & filiis tuis in æternum:quia complesti vt ires post dominum Deum meum. Et hinc clarè apparet non omnia quæ dicta sunt quãuis spectãtia ad res gerendas, fuisse scripta à Mose: hæc enim promissio hîc primo scribitur, quæ tamen olim à Mose facta est. Et nunc ecce viuere fecit dominus me sicut locutus est istis quadragintaquinque annis ab eo tempore quo locutus est dominus verbum hoc ad Mosem, quibus ambulauit Israel per desertum:& nunc ecce sum hodie filius octogintaquinque annorum. Adhuc sum hodie fortis sicut in die qua misit me Moses,sicut fortitudo mea tunc,sic fortitudo mea nunc: ad bellum & ad exeundum & ingrediendum. Et nunc da mihi montem istum vt locutus est dominus in die illa:tu enim audisti in die illa quòd Hanacim sunt ibi,& ciuitates grãdes munitæ. Hinc conuincitur quòd iste sermo fuit ante debellationem Chebron factam per Iosuam. ex eo enim quòd Chaleb dicit quòd ibi sunt gigantes, & in cap. 11. scriptum est quòd tunc Iosua excidit gigantes tam de Chebron quàm de reliquis terris excepta terra Philistinorum, manifestũ est quòd sermo iste fuit ante historias superius recitatas. si fortè sit dominus mecum & potero delere eos sicut promisit mihi. Iuxta Hebr. habetur. fortè Iehouah mihi,& faciã expellere eos sicut locutus est Iehouah. Non excluditur per hæc verba concursus Iosuæ cũ toto exercitu ad debellandum Chebron iuxta superius scripta: sed significatur spes diuinæ opis intuitu ipsius Chaleb, qui fideliter &

constanter adhæserat Deo contra alios exploratores & rebellem populum.

Benedixitq; ei Iehosua: & dedit Chebron Chaleb filio Iephunnæ in hæreditatẽ. Propter hoc fuit Chebron Caleb filio Iephunnæ Cenizeo in hæreditatem vsq; ad diẽ hãc: pro eo quòd cõpleuit vt iret post dominũ Deũ Israel. Ecce ratio quare hoc in loco quia agitur de diuisione terræ, recitatus est iste aditus Chaleb ad Iosuam. Nomen Chebron ante vocabatur Ciriath Arbah, Adã maximus ibi inter Hanacim situs est. Expositoris officio functꝰ est interpres: & occasio fuit fabellæ ꝙ Adam primus parẽs sepultus est in Chebron. nã iuxta Hebr. habetur. Et nomen Chebron antea Ciriath Arbah, Adã magnus in gigãtibus ipse. Manifestè Hebraica litera exponit quis fuerit Arbah, dicẽdo Adã magnus in gigãtibus ipse. nã Adã Hebraicè dicitur, latinè homo: & significatur ꝙ Arbah à quo Chebron denominata est ciuitas Arbah, fuit homo magnꝰ inter gigãtes. & terra cessauit à præliis. Repetitio huius sentẽtiæ scriptæ in calce vndecimi capituli, facta est ad insinuãdum quòd vniuersus iste sermo fuit ante illas res gestas post quas scriptũ est & terra cessauit à bello.

CAPVT XV.

Et fuit sors tribui filiorum Iehudæ per familias eorum: ad terminum Edom deserti Zin ad austrũ ab extremo austri. Fuitq; eis terminus meridies ab extremo maris salis, à lingua quæ respicit ad meridiem. Egredieturque à meridie ad ascẽsum scorpionum & transibit in Zin, & ascendet à meridie in Cades barnea: & transibit Chezron, & ascendet in Adar, & circumibit in Carcahab. Et transibit in Asmon & egredietur ad torrentem Aegypti, & erunt egressus termini ad occidentem: hic erit vobis terminus meridianæ plagæ. Et terminus ad Orientem mare salis vsque ad extremum Iarden: & terminus anguli Aquilonaris à lingua maris, ab extremo Iarden. Ascẽdétque terminus in domũ Choglæ, & trãsibit ab Aquilone ad domũ Harabæ & ascendet terminus ad lapidem Boha filij Reuben. Ascendétque terminus in Debir à valle Hachor & ad Aquilonem respiciens ad Ghilgal quæ est contra ascensum Adummim, qui ab austro torrenti: transibitque terminus ad aquas fontis solis, & erunt exitus eius ad fontem Rogel. Et ascender terminus vallem filij Himnon ad latus Iebusæi à meridie, hæc est Ieruſalaim: ascendétque terminus ad verticem montis qui est super faciem vallis Himnom ad Occidentem, quæ est in extremo vallis Rephaim ad Aquilonem. Et descendet terminus à vertice montis ad fontem aquæ Nephthoach, & egredietur ad ciuitates montis Hephron: & descendet terminus ad Bahal, ipsa est Ciriath Iharim. Et circumibit terminus de Bahala ad Occidentem ad montem Schir & transibit ad latus montis Iharim ab Aquilone, ipsa est Chesalon: & descendet in Beth semes & transibit ad Thimnam. Et egredietur terminus ad latus Hecron ad Aquilonem, & descendet terminus in Sicchron & transibit montẽ Bahalæ & egredietur Iabneel: eruntque exitus termini ad mare. Et terminus occidẽtis ad mare magnũ & terminus: iste terminus filiorũ Iehudæ per circumitũ per familias eorũ.

Chalebque filio Iephunnæ dedit partem in medio filiorum Iehudæ sicut præceperat dominus Iehosuæ: Ciriath Arbah patris Hanac, ipsa est Chebron. Arbah quem superius descripsit hominem magnum in gigãtibus, modò describit patrem gigãtum: multi enim gigantes ex eo nati insinuantur, & præcipuæ famæ inter gigãtes. Expulitq; inde Chaleb tres filios Hanac: Sesai & Achiman & Thalmai, natos Hanac. Quod in cap. 11. attributum fuit Iosuæ, hic attribuitur Chaleb. Et vtrũque est verum: quoniam Iosua debellauit gigantes tanquam imperator exercitus, Chaleb verò tanquam caput illius aciei quæ aggressa est Chebron. ipse enim erat vnus principũ & populi & exercitus. Et quia ei fuerat dono data Chebrõ, ideo ipse primus cũ portione exercitus sibi credita aggressus est Chebron & debellauit eam. & propterea tanquam speciali capiti illius Cunei attribuitur ei hæc victoria.

Ascenditq; inde ad habitatores Debir: & nomen Debir antea fuit Ciriath Sepher, id est ciuitas literarum. Dixitque Chaleb, qui percusserit Ciriath sepher & ceperit eã, dabo ei Hachsam filiã meam in vxorem. Hæc verba intellige dicta à Chaleb tanquã à speciali capite illius aciei, & quia res eius agebatur. Cepitq; eã Hothniel filius Cenam frater Chaleb iunior. Superfluit, iunior. & dedit ei Hachsam filiam suam in vxorem. Non est prohibitum in lege Mosis coniugium inter patruum & neptem, quanuis sit prohibitum coniugium inter amitã & nepotem. & propterea nihil contra legem Mosis actum est in coniugio isto. Et fuit cùm ipsa veniret, suasit ei vt peteret à patre suo agrum, suspiravitque sedens in asino. Iuxta Hebræum habetur. & consixit se de super Asinum. Motus enim quidam tanquã cadẽtis ex integro velut lãguentis de Asino significatur. finxit enim mulier per hunc motũ se lãguere, & permisit seipsam cadere totã simul de Asino, ita quòd tanquam cõfixa fuit in terra. & propterea

subditur. *dixitq; ei Chaleb quid tibi?* subaudi accidit vt sis immobilis in terra, tanquam cõfixa in terra. *Et dixit, da mihi benedictionem, quia terram australem & arentem dedisti mihi, iunge & irriguam.* Iuxta Hebræũ habetur. *da mihi fontes aquarum.* Et statim subditur. *& dedit ei fontes superos & fontes inferos.* vt vniuersus ager irrigari posset. *Ista est hæreditas tribus filiorũ Iehudæ per familias eorum.*

Fueruntq; ciuitates ab extremo tribui filiorum Iehudæ ad terminum Edom in meridie: Cabseel & Heder & Iagur. & Cina & Dimona & Hadhada. & Cedes & Chazor & Ithnam. Ziph & Telem & Behaloth. & Chazor Chadattha, & Cirioth Chezron, ipsa est Chazor. Amam & Semah & Molada. & Chazar Gadda & Chesmõ & Beth palet. & Chazar Suhal & Beersebah & Bizioth ia. Bahala & Hiim & Hazẽ & Eltholad & Chesil & Chorma & Ziclag & Madmanna & Sansanna. & Lebaoth & Silchim & Hain & Rimmon: oẽs ciuitates vigintinouẽ & villæ earum. In planicie, Esthaol & Zarha & Asna. & Zanoach & Hen gãnim, Thapuach & Henã. Iarmuth & Hadullam, Socho & Hazeca. & Saharim & Haditham & Ghedera & Gederothaim: ciuitates quatuordecim & villæ earum. Zenam & Chadasa & Migdal gad. & Dilham & Mixpe & Ioctheel. Lachis & Bazecath & Heglon. & Chabbon & Lachmas & Chithlis. & Gederoth, Beth dagon & Nahama & Macceda: ciuitates sedecim et villæ earũ. Libna & Ether & Hasan. & Iphtach & Asna & Nezib. & Cehila & Achzib & Maresa: ciuitates nouem & villæ earũ. Hecron & filiæ eius & villæ eius. Ab Hecron & ad mare, omnes quæ super manũ Asdod & villæ earũ. Asdod & filiæ eius & villæ eius. Haza & filiæ eiꝰ & villæ eius vsq; ad torrẽtem Aegypti. & mare magnũ & terminus. Et in mõte, Samir & Iatthir & Socho. & Danna & Ciriath sanna, ipsa est Debir. & Hanab & Esthemo & Hanim. & Gosen & Cholon & Gilo: ciuitates vndecim & villæ earum. Arab & Duma & Eshan. & Ianum & Beth tapuach & Apheca. & Chumta & Ciriath Arbah (ipsa est Chebron) & Zihor: ciuitates nouem & villæ earum. Mahon, Charmel & Ziph & Iuta. & Izrehel & Iocdeham & Zanoach. Cain, Ghibha & Thimna: ciuitates decẽ & villæ earum. Chalchul, Beth Zur & Gedor. & Maharath & Beth hanoth & Eltheco: ciuitates sex & villæ earũ. Ciriath Baal (ipsa est Ciriath Ieharim) & Harabba: ciuitates duæ & villæ earum. In deserto, Beth harabbe, Middin & Sechacha. & Nibsan & ciuitas Salis & Henghedi: ciuitates sex & villæ earum.

Et

Et Iebusæos habitatores Ierusalaim non potuerunt filij Iehudæ expellere: habitauitq; Iebuseus cum filiis Iehudæ in Ierusalaim vsque ad diem hunc. Quæstio occurrit: eò q; Ierusalem nõ cõprehendebatur sub sorte Iudæ, sed sub sorte Beniamin, & tamen in litera attribuitur Iudæ nõ valuisse expugnare Ierusalem & habitasse simul in Ierusalem cũ Iebuseis filios Iudę.

Solutio est, quòd collatis istis cum scriptis inferius cap. 18. apparet q; Ierusalem in duarũ tribuũ sortes cecidit: videlicet Iudæ & Beniamin (nõ pro indiuiso, sed secũdũ diuersas partes eius) propter diuersitatẽ vt reor funiculorũ seu linearum relatiuè ad plagas cœli. Notabilis siquidem disparitas quæ oriebatur inter lineas diuisorias si totus ambitꝰ Ierusalẽ sub vna comprehẽsus esset linea diuisoria, occasio videtur fuisse vt particula quædã Ierusalem in sortem supputata fuerit Iudæ. Dico autẽ particula, quia principaliter cecidit sub sorte Beniamin. cuius signum est, quia simpliciter & absolutè Ierusalem supputatur in sorte Beniamin: vt clarè patet inferius cap. 18. Causa autem quare filii Iudæ non valuerunt expellere Iebuseos de Ierusalem sed simul habitauerint in ea (procuidubio ex condicto) scripta non est authenticè.

CAPVT XVI.

Exiitq; sors filiis Ioseph à Iarden Iericho ad aquas Iericho ab Oriẽte desertũ ascendẽs de Iericho in montem Bethel. Et exibit de Bethel in Luz; & trãsibit ad terminũ archi Hataroth. Et descendet ad Occidentẽ ad terminum Iaphleti vsq; ad terminũ Bethchoron inferiorem & vsque ad Ghazer: eruntq; exitus eius ad mare. Et hæreditauerunt filij Ioseph, Menasses & Ephraim.

Et fuit terminus filiorũ Ephraim per familias eorũ: & fuit terminus hæreditatis eorũ ad Orientẽ Hatroth Addar, vsq; ad Bethchoron superiorẽ. Et exibit terminus ad mare Michmethath ab Aquilone, & circũibit terminus ad oriẽtẽ Thaanath silo: & trãsibit ipsum ab oriẽte ad Ianocham. Et descẽdet à Ianocha in Hatavoth & Naharoth: & perueniet in Iericho & exibit ad Iarden. A Tapuach ibit terminus ad mare torrentis arundinis, & erũt exitus eius ad mare: hæc est hæreditas tribus filiorum Ephraim per familias eorum. Et ciuitates separatæ filiis Ephraim in medio hæreditatis filiorum Menasis: omnes ciuitates & villæ earũ. Intellige nõ quo ad proprietatem sed quo ad sitũ ciuitates aliquas Ephraim in medio Menasis, nõ enim ablatæ sunt à Menasse & datæ Ephraim, sed sitæ describuntur inter terminos Menassis hinc & inde: vt in ca-

pitulo sequenti manifestari videtur.

Et non expulerunt Chenahanæum habitantem in Gazer: habitauitq; Chenahanæus in medio Ephraim vsque ad diem hanc.& fuit tributo seruiens. Author istius libri iunxit gesta post mortem Iosuæ gestis viuente ipso.hæc enim de seruitute sub tributo, post mortem Iosuæ facta fuisse patet ex eo quòd Iosua non est transgressus diuina præcepta.

CAPVT XVII.

T fuit sors tribui Menassis,quia ipse fuit primogenitus Ioseph:
E *Machir primogenito Menassis patri Ghilhad, quia ipse fuit vir bellicosus,& fuit ei Ghilhad & Basan.Fuitq; filiis Menassis reliquis per familias eorũ,filiis Abihezer & filiis Cheleb,& filiis Asriel,& filiis Sechẽ & filiis Chepher & filiis Semidah:isti sunt filij Menassis filij Ioseph mares per familias suas. Et Zelophchad filio Chepher filij Ghilhad filij Machir filij Menassis nõ fuerũt filij sed filiæ:& ista sunt nomina filiarũ eius,Machla & Noha,Chogla,Milcha & Thirza.Et accesserũt in cõspectu Elhazar sacerdotis & Iehosuæ filij Nun & principũ dicẽdo,dominus præcepit Mosi vt daret nobis hæreditatẽ in medio fratrũ nostrorũ:dedítque eis iuxta sermonem domini hæreditatem in medio fratrum patris eatum.* Et ceciderũt funiculi *Menassis decem: præter terram Ghilhad & Basan quæ sunt trans Iarden. Filiæ enim Menassis hæreditauerũt hæreditatẽ in medio filiorum eius:& terra Ghilhad fuit filiis Menassis reliquis.*

Fuitq; terminus Menassis ab Aser Michmethath super faciẽ Sechem,& ibit terminus ad dexteram ad habitatores fontis Tapuach. Menassi *fuit terra Tapuach: & Tapuach ad terminum Menassis filiis Ephraim.Descendétque terminus ad torrẽtem arundinis ad meridiem torrenti,ciuitates istæ erant Ephraim in medio ciuitatũ Menassis:& terminus Menassis ad Aquilonem torrenti, & fuit exitus eius ad mare. Ad meridiem Ephraimo & ad Aquilonem Menassi, & fuit mare terminus eius:& in Aser contingent se ab Aquilone & in Isaschar ab Oriente.Fuitq; Menassi in Isaschar & in Aser Bethsean & filiæ eius & Ibleham & filiæ eius, & habitatores Dor & filiæ eius & habitatores Hẽdor & filiæ eius,& habitatores Tahanac & filiæ eius & habitatores Megiddo & filiæ eius: tres prouinciæ. Et nõ potuerũt filij Menassis hæreditare ciuitates istas:cœpitq; Chenahanæus habitare in terra ista.* Hoc ad literam verificatur tempore Iosuæ.iam enim scriptum est superius quòd magna pars terræ supererat acquirenda postquam cessauit cõmune bellum.Ideo enim attribuitur filiis Menassis nõ valuisse expellere

pellere Chananæum intra terminos sortis suæ habitantem, quia finitis cõmunibus bellis supradictis data est vnicuique tribui sua pars cum cura acquirendi quicquid intra sortem suam acquirẽdum supererat. *Postquam autem conualuerunt filij Israel, fecerunt Chenahanæum tributarium, & expellendo non expulerunt eum.* Hoc fuit secundum historiam post mortem Iosuæ.tunc enim etiam filii Menassis transgressi sunt præcepta Dei, non expellendo Chananæos à sorte sua, sed malentes eos sub tributo.

Locutiq; sunt filij Ioseph ad Iehosuam dicẽdo: quare dedisti mihi hæreditatẽ sortis vnius & partem vnã,& ego populus multus vsquequo sic benedixerit mihi dominus? Ad quos Iehosua ait,si populus multus es ascende tibi in syluam & succide tibi ibi in terra Perizei & Rephaim:quia angustus est tibi mõs Ephraim. Hinc clarè apparet quòd quæstio erat non de paruitate terræ datæ Ephraim,sed de paruitate terræ habitatæ simul & acquisitę. montem enim Ephraim acquisierãt,sed quia syluestris erat, nõ erat tunc habitabilis.& propterea Iosua dicit eis vt succidant syluas & reddãt terrã habitabilem. *Dixerúntque filij Ioseph,non poterimus ad montana cõscendere.* Iuxta Hebr.habetur. *non sufficiet nobis mons.* Replicant filii Ephraim allegãtes duo. alterum quòd mons non sufficit eis: alterũ quòd pars sortis eorũ in planicie est valde munita & fortis sub potestate Chananæorum habitantium ibidem.nam iuxta Hebręũ subiungitur statim copulatiuè. *& currus ferri in omni Chenahanæo habitante in terra vallis, cui in Bethsean & filiis eius & cui in valle Izrehel.* Vnde & Iosua ad vtrunque respondet.

Dixitq; Iehosua ad domũ Ioseph, Ephraimo & Menassi dicẽdo: populus multus es & fortitudo magna est tibi,non erit tibi sors vna. Ex multitudine & fortitudine satisfacere intẽdit. ex multitudine quidẽ cõsentit q; eis nõ sufficit sors vna nisi extẽdatur ad occupanda finitima acquisitæ & habitatæ terræ. non enim intendit dare tribui Ephraim de sortibus aliarum tribuũ,sed cõsentire q; sola sors quo ad terrã acquisitã & habitatã nõ sufficit eis.Hũc enim esse germanũ sensum testantur subiuncta remedia à Iosua duo,Alterum. *Sed transibis ad montem.* Iuxta Hebræum habetur. *Quia mõs erit tibi,quia sylua ipse & succides ipsam.* Hoc est primum remedium ad extendendi sortem, vt quia multi & fortes sunt,reddant montem habitabilem. Alterũ est. *& poteris vltra procedere cum subuerteris*

Chananæum quem dicis ferreos habere currus & esse fortissimũ. Iuxta Hebræũ habetur. *& erunt tibi exitus eius, quia expelles Chenahanæum, quòd currus ferri ei, quòd fortis ipse.* Non est vsquequaque clarum an per exitus significentur prouẽtus seu fructus exeuntes ex mõte iam culto, an fruitio libera terminorum syluæ iam succisæ significetur. Quicquid autem significetur, ad primum spectat remedium: clarum enim est quòd remedium secundum est futura debellatio Chananæi etiam quòd habeat currus ferreos & sit valde fortis. Et hoc ex fortitudine populi promittit. Ex his autẽ duobus remediis cõsistentibus in extensione cultæ terræ & habitatæ, manifestatur quo sensu dixerit Iosua tribui Ephraim non erit tibi sors vna. hinc enim clarè patet quòd nõ de numero sortis, sed de quãtitate sortis quo ad terrã habitatã ac acquisitã est sermo.

CAPVT XVIII.

Congregatique sunt omnes filij Israel in Silo. Plus dicitur C iuxta Hebræum. nam tota synagoga filiorum Israël congregata in Silo describitur Et significatur quòd vniuersitas populi cum mulieribus & paruulis ex Ghalgalis venerunt in Silo, vt Iosephus dicit anno sexto à transitu Iordanis. Est autem Silo ciuitas in sorte tribus Ephraim, ex qua tribu erat ipse Iosua. *ibique fixerunt tabernaculum testimonij.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& fecerunt castrametari ibi tentorium adunationis.* Ad significandum quòd non militares viri duntaxat sed vniuersus cœtus populi migrauit in Silo, non qualitercunque, sed firmando tabernaculum Dei ibidem apponuntur hæc. & par fuit vt in sorte principis locaretur diuinus cultus. *& fuit eis terra subiecta.* Iuxta Hebræum habetur. *& terra acquisita fuit in faciebus eorum.* Et est proculdubio sensus quòd terra iam acquisita erat liberè ac pacifice in potestate eorum. an autem significetur etiam quòd terra acquisita erat in prospectu existẽtium in Silo, affirmare non audeo.

REmanserántque in filiis Israel quæ non acceperant hæreditatem suam, septem tribus. *Dixitque Iehosua ad filios Israel: vsquequo vos pigritamini ad ingrediendum, vt possideatis terram quam dedit vobis dominus Deus patrum vestrorum? Eligite vobis tres viros per tribum: & mittam eos, & surgent ac ambulabunt per terram.* Duæ tribus & dimidia habuerant sortes suas trans Iordanem à Mose: duæ quoque aliæ tribus & dimidia (videlicet

licet Iudæ Ephraim & reliqua medietas Menassis) habuerãt sortes suas à Iosua. Et istæ impigræ ac fortes iuerant ad possidendum sortes suas: septem autem tribus excusa tribu leuitica, neglexerant ire ad accipiẽdum possessionem sortium suarum. & propterea Iosua in Silo castrametatus arguit eas pigritiæ: & disponit vt ex singulis earum eligantur tres viri ad considerandum & conferendum partes terræ inter sese, vt diuisio careret iniquitate nec relinqueretur locus querelę. *& describent eam iuxta numerum vniuscuiusque multitudinis, referéntque ad me quod descripserint.* Iuxta Hebræum habetur. *& scribent eã in ore hæreditatis eorum, & veniẽt ad me.* Metaphoricè transfertur os ad hæreditatem. & est sensus vt diuidendo terram in septem hæreditates, describant cuiusque hæreditatis partes sibiinuicem cohærentes, vt omnes singulæ hæreditatis partes adsint tanquam in ore ipsius hæreditatis existentes. *Et diuidite vobis terram in septem partes: Iehuda stabit super terminum suum à meridie, domus Ioseph stabunt super terminos suos ab Aquilonæ. Vósque describetis terram in septem partes, & venietis ad me huc: & iaciã vobis sortem hic coram domino Deo nostro. Non enim est pars Leuitis in medio vestri, quia sacerdotium domini est hæreditas eorum: Gad autem & Reuben & dimidia tribus Manassis acceperunt hæreditatem suã trãs Iarden ad Orientẽ, quam dedit eis Moses seruus domini.*

Cúmque surrexissent viri vt pergerent ad describendum terram, præcepit eis Iehosua dicens: circumite terram & describite eã ac reuertimini ad me, & hic iaciam vobis sortẽ corã domino in Silo. Perrexerúntque viri & transierunt in terram, & descripserunt eam per ciuitates in septem partes in libro: & reuersi sunt ad Iehosuã ad castra in Silo. Et iecit eis Iehosua sortem in Silo coram domino: diuisitq; terram filiis Israel in septem partes. Si quæritur quomodo seruatũ est præceptũ diuinũ scriptũ Num. 26. pluribus maiorem partẽ dabis & paucioribus minorẽ, nã si partes septem descriptæ erãt ab illis missis ad diuidendum terrã, & postea sorte partes illæ datæ sunt, nõ seruabãt diuinũ præceptum vt darent pluribus maiorem partẽ. ita enim sors maioris partis cadere poterat super pauciores sicut super plures. Solutio est quòd quia diuina illa lex pro pace inter tribꝰ decreta est, potuit de cõsensu partium absque diuinæ legis iniuria renunciari beneficio illius legis, accedẽte authoritate principis. visum est enim Iosuæ & populo sic expedire communi bono:

quia

quia modica erat disparitas secundum multitudinem inter has septem tribus. non sic autem fuit diuisa terra maioribus tribubus, Iudæ videlicet & Ephraim: vt suprascripta testãtur.

ET ascendit sors tribus filiorũ Biniamin per familias eorum: & exiuit terminus sortis eorũ inter filios Iehudæ & filios Ioseph. Fuitq; eis terminus ad latus Aquilonis à Iarden: & ascẽdit terminus ad latus Iericho ab Aquilone, & ascẽdet in montẽ ad mare: fueruntque exitus eius ad desertũ Bethauẽ. Et transibit inde terminus in Luz ad latus ad Luz ad meridiẽ, ipsa est Bethel: descendẽtque terminus in Hateroth adar super mõtem qui est à meridie Beth choron inferiori. Et descendet terminus & circumibit ad latus maris ad meridiem à monte qui est super faciem Beth choron ad meridiem, & erũt exitus eius ad Ciriath Baal, ipsa est ciuitas Icharim ciuitas filiorum Iehudæ: hoc est latus maris. Et latus ad meridiẽ ab extremo Ciriath Icharim: & exibit terminus ad mare, & exibit ad fontẽ aquæ Nephtoah. Et descendet terminus ad extremum mõtis qui est super faciem vallis Benhinnom quæ est in valle Rephaim ad Aquilonem: descendẽtq; vallis Hinnom ad latus Iebus ad meridiem: & descẽdet ad fontem Rogel. Et descendet ab Aquilone & exibit ad Hensemes (id est fontem Solis) & exibit ad Gheliloth quæ sunt contra ascensum Adummim: descendẽtq; ad Eben Buhan. (id est lapidem Buhan) filij Reuben. Et transibit ad latus cõtra planiciem ad Aquilonẽ: & descendet in Harabath. Et transibit terminus ad latus Beth Choglæ ad Aquilonem, & erunt exitus termini ad linguã maris salis ad Aquilonem ad extremum Iarden ad meridiem: iste est terminus meridiei. Et Iarden terminabit eum ad latus ad orientem: ista est hæreditas filiorum Biniamin per terminos eius in circumitu per familias eorum.

Fuerũntque ciuitates tribui filiorum Biniamin per familias eorũ: Iericho & Beth choglæ & vallis Cezim. & Beth harabæ et Zemaraim & Bethel. & Hauuim & Para & Hophra. & Chepher Hãmonai & Hophni & Gaba: ciuitates duodecim & villæ earũ. Ghibhon & Rama & Beeroth. & Mizpe & Chephira & Moza et Recem & Irpeel & Tarala. & xelah, Eleph & Iebusi (ipsa est Ierusalaim) Ghibbath Ciriath, ciuitates quatuordecim & villæ earum: ista est hæreditas filiorum Biniamin per familias eorum.

CAPVT XIX.

EGressa est sors secunda Simhoni, tribui filiorũ Simhonis per familias eorum: & fuit hæreditas eorum in medio hæreditatis filiorum Iehudæ. Fuitque eis in hæreditatem ipsorum

ipsorum: Beer sebah & sebag & Molada & Chazur suhal & Bala & Haxem. & Eltholad & Bethul & Chorma. & Zic Lag & Beth marchaboth & Chazar Susa. & Beth Lebahoth & Saruchẽ: ciuitates tredecim & villæ earũ. Hain Rimmon & Hether & Hasan: ciuitates quatuor & villæ earum. Et omnes villæ per circumitũ ciuitatum istarum vsque ad Bahalath Beer Ramath ad meridiẽ: ista est hæreditas tribus filiorum Simhonis per familias eorũ in possessione & funiculo filiorum Iehudæ quia maior erat. Iuxta Hebræum habetur. De sorte filiorum Iehudæ hæreditas filiorum Simhon: quia fuit pars filiorũ Iehudæ multa præ ipsis, & hæreditauerunt filij Simhon in medio hæreditatis eorum. Clarè enim manifestatur quòd quia pars quam acceperat tribus Iudæ excedebat necessariã partem ad habitãdum filiis Iudæ, ideo ex sorte filiorum Iudæ amputata est hæreditas Simeon. Et hinc dicitur quòd Simeon non habuit sortem propriam, eo quòd sors eius fuerit intra sortem Iudæ.

Ascendit; sors tertia filiis Zebulum per familias eorũ: & fuit terminus hæreditatis eorũ vsq; ad Sarid. Et ascendet terminus eorũ ad mare & Mar Halã & pertinget ad Dabbaseth: pertingetq; ad torrentẽ qui est super faciẽ Iocnehã. Et reuertetur de Sarid ad orientẽ ad ortũ solis super terminũ Chisloth Thabor: exibitq; ad Dob Rath & ascẽdet in Iaphiah. Et inde transiuit ad orientẽ ad ortũ ad Ghittam Ghepher ad Hitthã Cazin: & exibit Rimmõ Gyrantẽ ad Nehah. Et circũibit eã terminus ab aquilone ad Chanathon: erũtq; exitus eius ad vallem Iphthach el & Cattath & Nahalal & Simron & Idhala & Beth Lachem: ciuitates duodecim & villæ earũ. Hæc est hæreditas filiorũ Zebulũ per familias eorũ: ciuitates istæ & villæ earum. Isaschar exiuit sors quarta: filiis Isaschar per familias eorũ Fuitq; terminus eorũ Ixrchela & Chesuloth & Sunẽ. & Chapharaim & Liõ & Anacharath. & Harabbith & Cision & Abez & Remethz & Hen Gannim, & Henchadda & Beth Pazez. & perueniet terminus in Thabor & Sachazimã & Beth Semes. & erunt exitus termini eorũ ad Iarden: ciuitates sedecim & villæ earũ. Hæc est hæreditas tribus filiorũ Isaschar per familias eorum, ciuitates & villæ earum.

Et exiuit sors quinta tribui filiorũ Aser per familias eorum. Fuitq; terminus eorũ Chelchath & Chali & Beten & Achsaph. & Alamelech & Hamhad & Mis al: & perueniet in Charmel ad mare & in Sichor Libnath. Et reuertetur ab ortu solis Beth Dagon, & perueniet in Zebulum & in vallem Iphtachel ad aquilonem Beth

Hemec

Hemec & Nehiel: exibitq; ad Chabul à sinistra. & Hæbrō & Rechob & Chammon & Canam, vsque ad Zidon magnam. Et reuertetur terminus in Ramam & vsq; ad ciuitatē munitam Tor: reuerturq; terminus in chosam, & erūt exitus eius ad mare à funiculo ad Achzib. Et Hummā & Aphec & Rechob: ciuitates vigintiduæ & villæ earum. Hæc est hæreditas tribus filiorum Aser per familias eorum ciuitates istæ & villæ earum.

Filiis Naphthali exiuit sors sexta: filiis Naphthali per familias eorum. Et fuit terminus eorū à Cheleph ab Elon in Zahananim & Adami ipsius Neceb & Iabneel vsq; ad lacum: fuitq; exitus eius ad Iarden. Et reuertetur terminus ad mare Aznoth Thabor & exibit ūnde ad Chucocam: peruenietq; in Zebulum à meridie & in Aser peruenit ab occidente, & in Iehudam ad Iarden ab ortu solis. Et ciuitates munitæ: Ziddim Zer & Chammath Raccath & Chinnereth. & Adamæ & Harama & Chazor. & Cedes & Edrehi & Hen chazor. & Iron & Migdal el, Chorem & Beth hanath & Beth semes: ciuitates nouemdecim & villæ earum. Hæc est hæreditas tribus filiorum Maphthali per familias eorum: ciuitates & villæ earū.

Tribui filiorum Dan per familias eorum, exiuit sors septima. Et fuit terminus hæreditatis eorum: Zarha & Esthaolz & Hirsemes. i. ciuitas solis. & Sahalabbim & Aialon & Ithela. & Elon & Thimnata & Hecron. & Elthece & Zibbethō & Bahalath. & Hud & Beneberach & Gathrimmon, & aquæ Iarcon & Haracon: cum termino contra Iapho. Et exiuit terminus filiorum Dan ab eis: ascenderuntq; filij Dan & pugnauerunt cum Lesem, ceperūntque eam & percusserunt eam in ore gladij & hæreditauerunt eam & habitarūt in ea. Quando res hæc gesta fuerit (an tempore Iosuæ an post) certum non est; hoc tamen certum est quòd isti seruauerunt legem interficiendo omnes habitatores Lesem. vocantes nomē eius Lesendā. Corrupta est litera: ita quòd superfluit pronomē, eius: nam hebraicè habetur. & vocauerunt Lesem dan in nomine Dan patris sui. Et est casus datiui Lesem: per quem manifestè significatur quòd nomē Dan impositū fuit ipsi Lesem. Nec ex idētitate nominis Dan impositi Lesem & impositi Iais Iudicū. 18. argumentū habetur sufficiens quòd eadē ciuitas fuerit Lesē & Iais. nō solū eīn nomina sunt diuersa sed etiam actiones, nam Lais scribitur combusta à filiis Dan & reædificata: Lesem autē nō fuit combusta, sed vt hîc scribitur fuit capta & habitata à filiis Dan mutato ciuitatis nomine. Hæc est hæreditas tribus filiorū Dan per familias eorum, ciui-

ciuitates istæ & villæ earum.

Compleuerūntq; in hæreditatem diuidere terram per terminos suos: & dederunt filij Israel hereditatem Iehosuæ filio Nun in medio sui. Quemadmodū data fuit absque sorte Chebron Chaleb, ita datur hæreditas Iosuæ absque sorte. soli enim ipsi superstites erant ex sexcentis millibus numeratis in deserto, & ambo fuerant exploratores relationem secundum Deum facientes. Iuxta verbum domini dederūt ei ciuitatem quam postulauit, Timnath Serach in monte Ephraim: ædificauitq; ciuitatē & habitauit in ea. Quemadmodū non sunt scripta in libris Mosis quæ fuerunt dicta pro hæreditate Chaleb, ita nō est scriptum in eisdem libris huiusmodi verbum diuinum pro hæreditate Iosuę: sed hîc primò scribitur. Hæ sunt possessiones quas sorte diuiserunt Elhazar sacerdos & Ichosua filius Nun & principes familiarum ac tribuum filiorum Israel in Silo coram domino ad ostium tentorij adunationis: & finierunt diuidere terram.

CAPVT XX.

ET locutus est dominus ad Ichosuam dicēs. Loquere ad filios Israel dicens: date vobis ciuitates refugij quas locutus sum ad vos per manum Mosis. Vt fugiat illuc homicida, percutiens animam per errorem absq; scientia: eruntq; vobis in refugium à redemptore sanguinis. Et fugiet ad vnam ex ciuitatibus istis, stabitq; ad ostium portæ ciuitatis, & loquetur in auribus senioru ciuitatis illius verba sua: recolligentq; eum in ciuitatem ad se, & dabūt ei locum & habitabit cum eis. Mandatis diuinis scriptis nu. 35. & deute. 16. explicādo adiungitur modus quo homicida inuolūtarius cōfugiens ad ciuitatem refugij recipiendus erat: videlicet manifestando causam suam senioribus ciuitatis in porta, quæ tunc erat celebrior ciuitatis locus. Et cum secutus fuerit redemptor sanguinis post eum, non tradent homicidam in manum eius: quia ignorans percussit proximum suum, & non odio habuerat eum ab heri & nudiustertius. Et habitabit in ciuitate illa donec steterit ante synagogam ad iudicium, donec moriatur sacerdos magn⁹ qui erit in diebus illis: tūc reuertetur homicida, & veniet ad ciuitatem suā & ad domum suam, ad ciuitatem vnde fugerat illuc. Summariè tanguntur, in supradictis libris scripta. tanguntur enim duo, donec: alterum temporis intermedii vsque ad diffinitiuam sententiam inuoluntarii homicidii: alterū temporis fluentis post huiusmodi diffinitiuam sententiam vsque ad mortem summi sacerdotis. vtroq; enim tempore securus

erat

erat in ciuitate refugij.

DEcreuerũtq; Cedes in Ghalil in monte Naphthali, & Sechẽ in monte Ephraim: & Cir Iath arbah (ipsa est Chebron) in monte Iehudæ. Et trans Iarden ad orientalem plagã Iericho, statuerunt Pezer in deserto in planicie de tribu Reuben: & Ramoth in Ghilhad de tribu Gad, & Gholan in Basan de tribu Menassis. Hæ ciuitates constitutæ sunt cunctis filiis Israel & aduenis qui habitabant inter eos, vt fugeret ad eas qui animam nescius percussisset: & non moreretur in manu redemptoris sanguinis donec staret ante populum expositurus causam suam.

CAPVT XXI.

ACcesserũtq; principes patrum Leuitarum, ad Elhazar sacerdotem & ad Iehosuam filium Nun: & ad principes patrum tribuum filiorum Israel. Locutiq; sunt ad eos in Silo in terra Chenahan dicendo: dominus præcepit per manum Mosis vt darentur nobis ciuitates ad habitandum, & suburbana earum pro animalibus nostris.

ET dederunt filij Israel Leuitis de hæreditate sua iuxta verbum domini, ciuitates istas & suburbana earum. Egressaq; est sors per familias Cehathitarum: & fuit filiis Aharon sacerdotis de Leuitis, de tribu Iehudæ & de tribu Simhon & de tribu Biniamin per sortem ciuitates tredecim. & immediatè pòst, filiis autẽ Cehath reliquis. & paulò inferius & filiis Gerson. & demũ subditur, filiis Merari. Ex his collige prudens lector, ante mentis prospectũ vniuersæ tribus Leuiticæ familias quidem tres (videlicet Cehathitas, Gersonitas & Meraritas) partes autem quatuor quia Cehathitę diuisi sunt in duas partes. quarũ vna cõstat ex sacerdotib⁹, & hæc vocatur filiorũ Aharõ, altera Leuitico dũtax at gradu cõtenta fuit, sicut & Gersonitę & Meraritæ. Et propterea secundum has quatuor portiones quatuor sortes in hoc capitulo narrantur. Filiis autem Cehath reliquis, de familiis tribus Ephraim & de tribu Dan & de dimidia tribu Menassis per sortẽ ciuitates decem. Et filiis Gerson de familiis tribus Issachar & de tribu Aser & de tribu Naphthali & de dimidia tribu Menassis in Basan per sortem, ciuitates tredecim. Filiis Merari per familias eorum de tribu Reuben & de tribu Gad & de tribu Zebulum ciuitates duodecim. Dederũtq; filiis Israel Leuitis ciuitates has & suburbana earũ: sicut præcepit dominus per manum Mosis per sortem.

Et

ET dederũt de tribu filiorum Iehudæ & de tribu filiorũ Simhon ciuitates istas quas vocabit nomine. Dederuntq; filiis Aharon de familiis Cehathitarum de filiis Leui (eis enim erat sors prima) Cir Iath Arbah patru Hanac ipsa est Chebron in monte Iehudæ. & suburbana eius per circumitum eius. Agrum verò ciuitatis & villas eius dederunt Chaleb filio Iephunnæ in possessionem eius.

Quanuis ciuitas Chebron fuerit Chaleb, quia tamen sorte contigit vt esset ciuitas sacerdotum oportuit Chaleb quemadmodum & aliarum tribuum principes cõsentire vt ciuitas Chebron esset tribus Leuiticæ quo ad vsum habitãdi. Immo hic consensus fuit ante sortes istas, eo ipso quòd decreuerũt ciuitatem Chebron esse ciuitatem refugij: quoniam Nu. 35. decernit deus vt ciuitates refugij sint Leuitarum. & propterea si pri⁹ decretę sunt ciuitates refugij, prior fuit Chaleb cõsensus. Verùm vt in litera dicitur, vniuersus Ager Chebron cum villis eius apud Chaleb mãsit. sola enim ciuitas Chebrõ cum suburbano fuit vsui sacerdotum. Et filiis Aharon sacerdotis dederunt ciuitatem refugij homicidæ, Chebrõ & suburbana ei⁹: & Libnam ac suburbana eius: & Iathir & suburbana eius. Esthemoah ac suburbana eius. & Cholõ & suburbana eius, & Debir ac suburbana eius, & Hain & suburbana eius, & Iurtã & suburbana eius, & Beth Semes ac suburbana eius: ciuitates nouẽ de duabus tribubus istis. De tribu verò Biniamin Ghibhon & suburbana eius: Ghebah ac suburbana eius. Hanathoth & suburbana eius, Halmon & suburbana eius: ciuitates quatuor. Omnes ciuitates filiorum Aharon sacerdotum, tredecim ciuitates & suburbana earum. Et familiis filiorum Cehat Leuitarum reliquorũ de filiis Cehat: fuerunt q; ciuitates sortis eorũ de tribu Ephraim. Et dederũt eis ciuitatẽ refugij homicidæ Sechem & suburbana eius in monte Ephraim: & Ghezer ac suburbana eius & Cibzaim & suburbana eius, & Beth Chorõ ac suburbana eius: ciuitates quatuor. Et de tribu Dan Elthece & suburbana eius, & Ghibbethon ac suburbana eius, Aialon & suburbana eius, Gath Rimmon ac suburbana eius: ciuitates quatuor. Et de dimidia tribu Menassis Thanach & suburbana eius. & Ghath Rimmon ac suburbana eius, ciuitates duæ. Omnes ciuitates decem & suburbana earum, datæ sunt filiis Cehath inferioris gradus. Iuxta Hebræum habetur. familiis filiorum Cehath reliquis. quoniam vltimi Leuitarum sunt Meraritæ.

Filiis quoque Gerson de familiis Leuitarum, de dimidia

tribu

tribu Menassis ciuitatē refugij homicidæ Gholam in Basan & suburbana eius,& Beheestherath ac suburbana eius:ciuitates duæ.Et de tribu Issachar Cision & suburbana eius: Dobrath ac suburbana eius:Iarmuth & suburbana eius & Hegānim ac suburbana eius:ciuitates quatuor.Et de tribu Aser,Mis al & suburbana eius Habdon & suburbana eius.Chelcath & suburbana eius , & Rechob ac suburbana eius:ciuitates quatuor. Et de tribu Naphthali ciuitatē refugij homicidæ.Cedes in Ghalil & suburbana eius, & Chamoth Dor ac suburbana eius,& Charthan & suburbana eius: ciuitates tres.Omnes ciuitates Gersonitarū per familias eorum, tredecim ciuitates & suburbana earum. Familiis autem filiorum Merari leuitarum reliquorum,de tribu Zebulun Iocneha & suburbana eius:carthā & suburbana eius.Dimnā & suburbana eius,Nachala ac suburbana eius: ciuitates quatuor.Et de tribu Reuben Bezer & suburbana eius : & Iahzam ac suburbana eius. Cedemoth & suburbana eius, & Mephahath ac suburbana eius:ciuitates quatuor.Et de tribu Gad ciuitatem refugij homicidæ Ramoth in Ghilhad & suburbana eius, & Machanaim ac suburbana eius.Chesbon & suburbana eius. Iahzer ac suburbana eius:omnes ciuitates quatuor.Omnes ciuitates filiorum Merari per familias eorum residuorum de familiis leuitarum,ciuitates duodecim.Omnes ciuitates leuitarum in medio possessionis filiorum Israel, ciuitates quadragintaocto & suburbana earum. Erunt ciuitates istæ ciuitas ciuitas & suburbana eius per circumitum ipsius:sic omnibus ciuitatibus istis.

Deditq; dominus israeli omnem terram quam iurauit dare patribus eorum. Quæstio magna oritur circa verificationē huius sententię.nam & superius ca.13.dictū est & inferi⁹.ca. 23. repetitur, multam adhuc superesse terrā non acquisitam quæ tamen acquirēda supererat cū promissione quòd Deus disperdet gentes illas:quomodo ergo verificatur & dedit Iehouah israeli omnem terram quam iurauit ad dandum partribus eorum?Et quod sit sermo quod dedit cū effectu, subiuncta manifestant.& hæreditauerunt ipsam & habitauerunt in ipsa.Solutio est quòd sententia hæc verificatur secundū formam promissionis diuinæ.modus enim & forma promissionis fuit vt non simul sed temporibus congruis daret deus omnem terram promissionis. Expresse enim scribitur Exo. 23 .iste modus . & assignatur ratio quia si in principio Deus daret eis vniuersam terram illam, cum ipsi non sufficerent ad habitandum & collendū eam , multiplicarentur agrestia ani-

malia aduersus eos. Quia itaq; deus de facto dedit tempore Iosuæ terrā sufficientē populo Israel pro tūc,ideo verificatur quòd dedit Israeli omnem terrā quam iurauit se daturum . subintelligitur enim secundum formam & modum promissionis . Dataq; est à Deo pax in omnes per circumitum nationes.Iuxta Hebr.plus habetur.Et requiem dedit Iehouah eis à circumitu,sicut omne quod iurauit patribus eorum.Perspicuum est adimpletum esse hoc tempore Iosuæ : quoniam terræ non subactæ quiescebant nec molestæ erant Israëlitis. nullúsque eis hostium resistere ausus est.Iuxta Hebræum habetur. & nō stetit vir in faciebus eorum ex omnibus inimicis ipsorum.Significatur enim non negatio audaciæ ad resistendum,sed negatio subsistentiæ inimicorum,non absolutè sed in faciebus Israëlitarum : hoc est in congressu cum Israëlitis . omnes enim cum quibus prælium fuit,debellati sunt:cum relictis autem terris non acquisitis,nō commisit prælium Israël. & propterea verificatur quod in faciebus eorum nullus inimicorum stetit. sed cuncti in eorum ditionem redacti sunt.Iuxta Hebręum habetur.omnes inimicos eorum dedit Iehouah in manus ipsorum. Inimici Israëlis appellantur hoc in loco illi qui egressi fuerant ad bellum contra Israel. omnes enim istos traditos fuisse manibus Israel perspicuum est. Ne vnum quidem verbum quod illis præstaturum se esse promiserat,irritum fuit:sed rebus expleta sunt omnia.Iuxta Hebræum habetur. Non cecidit verbū ex omni verbo bono quod locutus est Iehouah domui Israel:omne venit. Dicitur ex omni verbo bono,ad differentiam diuinorum verborum ad puniēdum Israëlitas.huiusmodi enim verbum est ad malum pœnæ inferendum Israëli:& ideo distinguitur à verbo bono,hoc est collatiuo boni. Multa enim mala comminatus fuerat Deus quæ non executioni mandauerat , sed bonum omne quod promisit,venit.

CAPVT XXII.

TVnc vocauit Iehosua Reubenitas & Gaditas & dimidiā tribum Menassis.Et dixit ad eos:vos custodistis omnia quæ præcepit vobis Moses seruus domini, & obedistis voci meæ in cunctis quæ præcepi vobis. Non reliquistis fratres vestros iam diebus multis vsque in diem hunc : & seruastis custodiam præcepti domini Dei vestri. Et nunc requieuit fecit dominus Deus vester fratres vestros sicut locutus est eis : & nunc reuertimini & ite vobis ad

tentoria vestra, ad terram possessionis quam dedit vobis Moses seruus domini trans Iarden. Tantùm custodiatis attentè, vt faciatis mandatum & legem quam præcepit vobis Moses seruus domini, vt diligatis dominum Deum vestrum & ambuletis in omnibus viis eius & seruetis præcepta eius & adhærcatis ei: & seruiatis ei in toto corde vestro & in tota anima vestra. Benedixítque eis Iehosua: & dimisit eos, abieruntque in tentoria sua. Dimidiæ autem tribui Menassis dederat Moses in Basan: dimidiæ verò eius dedit Iehosua cũ fratribus eorum trans Iarden ad occidentem. Et etiam cum dimitteret eos in tentoria sua & benediceret eis, dixit ad eos, cum diuitiis multis reuertimini ad tentoria vestra & cum armento multo valde, cum argento & auro & ære & ferro & vestibus multis valde, diuidite prædam hostium vestrorum cum fratribus vestris. Quẽadmodum tempore Mosis diuisa fuit præda Madianitarum (vt patet Nume. 31.) ex præcepto Dei ita quòd medietas fuit pugnãtium & medietas reliqui populi, ita nunc Iosua mãdat quadraginta millibus ex Reubẽ, Gad & Menasse, vt redeũtes ad propria diuidant prædam cum fratribus suis, qui non venerant ad bellum. *Reuersíq; sunt & abierunt filij Reuben & filij Gad & dimidia tribus Menassis à filiis Israel de Silo quæ est in terra Chenahan: vt intrarẽt Ghilhad terram possessionis suæ, quam obtinuerant iuxta imperium domini in manu Mosis.*

CVmq; *venissent ad tumulos Iordanis*. Iuxta Hebræum habetur. *ad volutabra Iarden quæ in terra Chenahan*. Regio iuxta Iordanem inutilis ad semina ex hoc quod inuoluitur Iordanis alluuione, significatur vltra Iordanem eundo à Ierusalem versus Iordanem. *ædificauerunt iuxta Iarden altare infinitæ magnitudinis.* Iuxta Hebræum habetur. *altare magnũ visu.* vt ex hoc ipso pateret quòd non ad sacrificandum, sed ad videndum eleuatum erat, vt postea declararunt constructores eius. *Quod cùm audissent filij Israel & ad eos certi nuncij detulissent.* Interpres expositoris officio fungitur. nam iuxta Hebræum habetur tantummodo. *Et audierunt filij Israel dicere: ecce ædificauerũt filij Reuben & filij Gad & dimidia tribus Menassis altare in terra Chenahan super Iordanis tumulos contra filios Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *è regione terræ Chenahan ad volutabra Iarden, ad transitum filiorum Israel.* Et hinc clarè habetur quòd altare hoc ædificatum est non in terra Chanahan, sed in terra Rubenitarum, Gaditarum & dimidiæ tribus Menassis:

Menassis: hoc est trans Iordanem relatiuè ad Ierusalem: terra enim Chanahan est cis Iordanem relatiuè ad Ierusalem. *Audieruntque filii Israel, & conuenerunt omnes in Silo vt ascenderent contra eos ad pugnam.*

ET *interim miserunt ad illos in terram Ghilhad, Pinchas filium Elhazari sacerdotis & decem principes cum eo, singulos de singulis tribubus.* Deficit hîc tota sequens clausula: *& vnusquisque caput domus patrum suorum ipsi in millibus Israel.* manifestatur enim per hoc quòd legati isti fuerunt viri primarii, vtpote capita familiarum patrum suorum: hoc est Iudæ, Simeonis, Aser, Dan, &c. continentium singillatim multa millia hominum in Israel.

Qui venerunt ad filios Reuben & ad filios Gad & ad dimidiam tribum Menassis in terram Ghilhad: locutique sunt ad eos dicendo. sic dixerunt omnis populus domini, quæ est ista transgressio qua reliquistis dominum Deum Israel ædificantes altare sacrilegum. Superfluit, sacrilegum. *& à cultu illius recedentes? An parum vobis est quòd peccastis in Beelphegor, & vsque in præsentem diem maculata huius sceleris in vobis permanet, multique de populo corruerunt?* Iuxta Hebræum habetur. *An parum nobis iniquitas Pehor qua non sumus mundi vsque in diem istum: & fuit plaga in synagoga domini?* In prima loquuntur persona, commune agnoscunt & fatentur peccatum commissum tempore Mosis, allicientibus mulieribus Madianitis & Moabitis ad cultum Pehor: vt scriptum est Nume. 25. Aiunt autem non esse se mundos adhuc ab illa iniquitate, vel quia reliquiæ pœnarum adhuc erant, vel (quòd potius crediderim) intelligebant diuinam vltionem esse suspensam. *& vos hodie reliquistis dominum, & cras in vniuersum Israel ira eius desæuiet.* Iuxta Hebræum habetur. *Et vos reuertemini hodie ex post Iehouah: & erit, vos rebellabitis hodie Iehouah & cras vniuersæ synagogæ Israel irascetur.* Sẽtentia clara est quòd propter peccatum vestrum patiemur omnes statim. huiusmodi enim tempus significatur per hodie & cras. *Quod si putatis immundam esse terram possessionis vestræ.* ratione absentiæ tabernaculi domini intercedente flumine: cum secundum veritatem vniuersa terra filiorum Israel ex tabernaculo domini in quacunque tribu moretur, redderetur munda ad diuinum cultum, & seruanda esset munda à superstitionibus & iniquitatibus lege prohibitis.

transite vobis ad terram in qua tabernaculum domini est & habitate inter nos: tantùm à domino & consortio nostro non recedatis, ædificando vobis altare præter altare domini Dei nostri. Nónne Hachan filius Zerach præteriit mãdatum domini, & super omnem populum Israel ira incubuit: & ipse vir vnus non periit in iniquitate sua? Ex recentiori facto scripto superius cap. 7. probant quod dixerant: videlicet quod vobis peccantibus omnes patiemur.

Respondérúntque filij Reuben & filij Gad & dimidia tribus Menassis: locutíq; sunt ad principes milliũ Israel. Fortissimus dominus Deus Israel ipse nouit & Israel simul intelligat. Iuxta Hebræum habetur: *El Elohim Iehouah, El Elohim Iehouah ipse sciens & Israel ipse sciet: si in rebellionem & si in prævaricationem in dominum, non saluabit nos in die hac.* Inuocant Deum testem, bis nominando eum tribus nominibus pluries declaratis, nominant siquidem Deum ab essentia Iehouah, à potentia seu fortitudine El, à iudicio autem seu gubernatione Elohim: vt integritatem suæ fidei profiteantur. & ad certitudinis exaggerationem eadem repetunt profitendo quòd ipse nouit qua intentione ædificatum est altare illud, & ex eorum verbis sciet omnis Israël intẽtionem eorum. *Et si ea mẽte fecimus vt holocaustum & sacrificium & pacificas victimas super ipsum imponeremus: dominus ipse requirat. & si non ea magis cogitatione atque tractatu vt diceremus: cras dicent filij vestri filiis nostris, quid vobis & domino Deo Israel, terminum posuit dominus inter nos & vos ô filij Reuben & filij Gad Iarden fluuium & idcirco partem non habetis in domino. & per hanc occasionem auerterent filij vestri filios nostros à timore domini. Putauimus itaque melius & diximus: extruamus nobis altare non in holocausta neque ad victimas offerendas, sed in testimonium inter nos & vos & sobolem nostram vestrámque progeniem, vt seruiamus domino, & iuris nostri sit offerre holocausta & victimas et pacificas hostias* Paraphrasis est: nam Hebraicè nihil aliud habetur nisi. *ad seruiendum seruitutem Iehouah in faciebus eius in holocaustis nostris & in sacrificiis nostris & pacificis nostris.* fatẽtur enim feciſſe altare in testem, ad testificandum quòd ipsi quoque addicti sunt ad exhibendum seruitutem Deo in facie ipsius Dei: hoc est in tabernaculo Dei ad offerendum coram eo holocausta &c. Et appellant seruire seruitutem concursum cum aliis ad sumptus & quæcunque alia necessaria ad diuinum cultum in tabernaculo Dei. *Et nequaquam dicant eras filij vestri filiis nostris non est vobis*

vobis pars in domino. Quod si voluerint dicere, respondebunt eis. ecce altare domini quod fecerunt patres nostri, non in holocaustum neque in sacrificium, sed vt testis sit inter nos & vos. Absit à nobis hoc scelus vt recedamus à domino & eius vestigia relinquamus, extructo altari ad holocausta & sacrificia & victimas offerendas præter altare domini Dei nostri quod extructum est ante tabernaculum eius.

Quibus auditis Pinchas sacerdos & principes legationis Israel qui erant cum eo, placati sunt: & verba filiorum Reuben & Gad & dimidiæ tribus Menassis libentissimè susceperũt. Dixítque Pinchas filius Elhazari sacerdotis ad eos: nunc scimus quòd nobiscum sit dominus quoniam alieni estis à prævaricatione hac, & liberastis filios Israel de manu domini. Quemadmodum si peccassent Reubenitæ cum sociis exposuissent populum Israel diuinis flagellis, ita non peccando liberauerunt populum Israel de manu Dei per negationẽ peccati prouocatiui diuinæ vltionis. *Reuersúsque est cum principibus à filiis Reuben & Gad de terra Ghilhad ad terram Chenahan ad filios Israel: & retulerunt eis rem. Placuítque sermo cunctis audientibus: & laudauerunt Deum filij Israel, & nequaquam vltra dixerunt vt ascenderent contra eos atque pugnarent, & delerẽt terram possessionis eorum.* Nomen est Elohim: significatur enim quod laudauerũt Deum vt gubernatorem populi. *Vocauerúntque filij Reuben & filij Gad altare quod extruxerant testimonium nostrum.* Iuxta Hebræum habetur duntaxat. *testis.* nominauerunt enim altare testis. Et ratio nominis subiũgitur, *quòd dominus ipse sit Deus.* Iuxta Hebræum habetur, *quia testis ipsum inter nos quòd Iehouah ipse Elohim.* Officium altaris declarant testificari quòd primum essendi principium est iudex & gubernator cultus ab eis.

CAPVT XXIII.

Voluto autem multo tempore postquam dederat dominus E *pacem Israeli ab omnibus inimicis eius in circũitu Iehosua senuit, venit in dies. Vocauítque Iehosua omnem Israel, seniores eius & capita eius & iudices eius ac præfectos eius.* Si Iosepho creditur annis viginti sex præfuit Iosua populo. & quia anno sexto creditur terminasse bella cum transtulit tabernaculum in Silo, ideo vigesimo anno post quietem à præliis conuocatio ista fuit. nam expressè in hoc dicitur capitulo ℣ Iosua erat vicinus morti.

Dixítque ad eos, ego senui, veni in dies: vósque vidistis omnia

quæ fecit dominus Deus vester cunctis per circumitum nationibus, quomodo pro vobis ipse pugnauerit. Et nunc quia vobis sorte diuisit omnem terram ab orientali parte Iordanis vsque ad mare magnũ. Aduerte prudens lector, quòd nullum interpretem inuenio contextum sequentem reddidisse iuxta Hebraicam veritatem. nam Hebraicè hæc scribuntur in prima persona ex ore Iosuæ. *Videte feci cadere vobis gentes residuas istas in hæreditatem tribubus vestris à Iarden & omnes gentes quas feci destruere, & mare magnum occasum solis.* Deinde immediatè sequitur. *Et Iehouah Elohe vester ipse faciet impellere eas à faciebus vestris & faciet expellere eas à facieb⁹ vestris: & hæreditabitis terram earum sicut locutus est Iehouah Elohe vester vobis.* Hic est contextus literæ iuxta Hebraicam veritatem. in qua Iosua monet primum quòd considerent vniuersas partes terræ quas ipse fecit cadere sub sortibus eorum, distinguendo in tres partes: videlicet in gentes residuas, hoc est adhuc non acquisitas. distribuerat enim terras earum sub sortibus tribuum Israel, vt quãdo acquirerentur non esset lis ad quam tribum spectaret ista vel illa pars. secundo autem loco supputat gẽtes iam destructas: hoc est terras earum quas acquisierant & actualiter possidebant. & tertio supputat mare magnum quod est in parte Occidentali terræ promissionis. Et appellat mare mediterraneum mare magnum, ad differentiam maris Galilææ quod etiam Hebraicè vocatur mare, quanuis secundum veritatem sit lacus. Deinde promittit Iosua quòd gentes quæ supersunt destruendæ, Deus faciet destruere tempore congruo quia adimplebit verbũ suum quod locutus est per Mosem vobis. *Tantùm confortamini & estote soliciti.* Parui refert q̃ Hebraicè habetur. *Et roboramini valde ad custodiendum & ad faciendum omne scriptum in volumine legis Mosis, & non declinetis ab ea ad dexteram & ad sinistram.* Semper Deus per prophetas suos apponit pollicitis mandatum seruandi legem: vt intelligeretur quòd si ipsi ponent obicem pollicitis non seruando legem, sibiipsis imputent non impleri diuinas promissiones. *Ne postquam intraueritis ad gentes quæ inter vos futuræ sunt.* Iuxta Hebræum habetur. *Non venietis in gentes istas, residuas istas cum vobis.* prohibetur enim vt non cõueniant cum gentibus residuis adhuc non destructis, sed destruẽdis iuxta diuinum præceptum, vt nullum ineant fœdus cum gentibus

destruẽ-

destruendis. *iuretis.* Ante prohibitionẽ iuramenti deficit vna clausula: videlicet. *& in nomine Elohe eorũ non facietis recordari.* Deinde sequitur. *& non iurabitis & non seruietis eis, & non incuruabimini eis.* Quatuor enim prohibentur. primũ nomina deorum gentium nec reuocare in memoriam: deinde non iurare per eorum nomina, quod spectat ad linguam. postea non seruire eis, quod spectat ad sacrificia & opera. & demum non incuruari eis, quod spectat ad signa venerationis. *Sed adhæreatis domino Deo vestro.* Iuxta Hebræum habetur. *Quòd si adhærebitis Iehouah Elohe vestro.* Et sententia est conditionalis pendens vsque ad illam conclusionem, vir vnus ex vestris persequetur mille. *sicut fecistis vsque in diem istum.* Verificatur hoc de tẽpore quo præfuit Iosua. affirmat enim Iosua quòd toto tempore sui principatus vsque in diem illum populus adhæserit domino. *Et tunc auferet dominus Deus à conspectu vestro gentes magnas & robustissimas, & nullus vobis resistere poterit.* Iuxta Hebræum habetur in præterito. *Et expulit Iehouah à faciebus vestris gentes magnas & fortes, & vobis non stetit vir in faciebus vestris vsque in diem istum.* continuatur enim sententia hæc cum immediatè præcedente, videlicet sicut fecistis vsque in diem istum. Declarat siquidem Iosua ab experientia quòd quia vobis seruantibus legem vsque in diem istum Deus expulit gentes magnas & fortes & nullus bellantium potuit subsistere in conspectu vestro, scitote quòd in futuro. *Vir vnus ex vobis persequetur mille: quia dominus Deus vester ipse pugnat pro vobis sicut locutus est vobis.* hucusque enim pendet constructio literæ superioris quòd si adhærebitis Iehouah. *Hoc tantùm diligentissimè præcauete vt diligatis dominum Deum vestrum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et eritis custoditi valde animis vestris, ad amandum Iehouah Elohe vestrum.* Quia amor interna est actio, ideo monet magnam valde adhibendam esse curam animorum propriorum ad amandum fontem essendi iudicem eorum.

Quòd si volueritis gentium harum quæ inter vos habitant erroribus adhærere. Iuxta Hebræum habetur. *quòd si reuertendo reuertemini & adhærebitis residuo gentium istarum, residuarum istarum cum vobis.* hoc est si reuertendo ad peccatum conuenietis cum residuis gentibus quæ destruendæ supersunt, contra diuinum præceptum.

Deinde sequitur. *& affinitatem contrahetis cum eis, & venietis in eis & ipsi in vobis.* mutua enim amicitia conuersatio ac cõmunicatio significatur, quanuis minus congruè latino sermone. *Iam nunc scitote quòd dominus deus vester non eas delebit ante faciem vestram: sed erunt vobis in foueam ac laqueum & offendiculum ex lateribus vestris.* Superfluit, fouea: sed adiungitur Hebraicè post laqueum & offendiculum tertio loco. *& in flagellum in lateribus vestris.* Quod autem subiungitur. *& spines in oculis vestris*, Hebraicè habetur. *& in rubos in oculis vestris.* Grossiores spinæ significantur infestæ oculis. Et hæ omnia euentus docuit. nam peccantibus Israelitis & conuenientibus cum gentibus impegerunt in idololatrias earũ, & capti sunt in seruitutem, & flagellati sunt, & afflicti valde sicut oculi à spinis cruentati, *donec vos disperdat de terra hac bona quam tradidit vobis. En ego hodie ingrediar viã vniuersæ terræ.* Hinc apparet quòd circa finem vitæ suæ Iosua hanc monitionem fecit. Quod autem dicit hodie, tanquam præsentem describit propinquam mortem, senectute iam excludente vitã. *& cognoscetis toto corde vestrò & tota anima vestra quòd de omnibus verbis quæ se dominus præstiturum vobis esse pollicitus est vnum non præterierit incassum.* Iuxta Hebræũ habetur breuissimè. *quòd ex omnibus verbis bonis quæ locutus est Iehouah Elohe vester super vos omnia venerunt vobis, nõ cecidit ex eo verbum vnum.* Vulgata editio quibusdam caret, & bonitatem circũloquitur superfluè. Iosua enim (vt subiuncta testãtur) distinguit verba Dei in bona & mala: & monet eos vt quemadmodum experientia testatur quòd verba bona venerunt omnia, sic sciant quòd venient etiam verba mala si peccauerint. *Et erit, sicut venit super vos omne verbum bonum quod locutus est dominus Deus vester vobis, sic adducet dominus super vos omne verbum malum donec disperdat vos de terra bona ista quam dedit vobis dominus Deus vester. Cum trangressi fueritis pactum domini Dei vestri quod præcepit vobis, & ieueritis & seruieritis diis alienis & incuruati fueritis eis: irascetur furor domini contra vos, & peribitis citò de terra bona quam dedit vobis.*

CAPVT XXIIII.

Congregauitque Iehosua omnes tribus Israel in Sechem: & vocauit seniores Israel, & capita eius & iudices eius ac præfectos eius. Non esse alium conuentum istum in Sechem

Sechem à conuentu prænarrato in præcedente capitulo, apparet ex eo quòd inferius subditur quòd in Sechem proposuit populo præceptum & iudicium: hæc enim duo perspicuum est proposuisse Iosuam populo in præcedente capitulo. Narrantur autem tanquam distinctæ vocationes populi hæc & illa, quia secundum veritatem fuerunt duæ vocationes diuersis diebus iuxta diuersitatem materiæ, sed conuentus fuit vnus: ita quòd in vno eodémque conuentu, altero die vocauit eos ad fœdus ineundum de cultu Dei, altero autem die vocauit eosdem monendo eos ad seruandum præcepta legis & præcipuè ad amandum Deum, proposuitque eis diuina iudicia ad bonum & malum: vt in præcedenti patet capitulo. *Steterúntque in conspectu domini.* Patui refert quòd iuxta Hebræum habetur. *Et statuerunt se in facie Elohim.* hoc est statuerunt se versis vultibus ad faciem tabernaculi diuini quod erat in Silo. Simile quid habes Nume. 19. in cæremoniis vaccæ rufæ quæ extra castra iugulatur. Iosua siquidem & omnis populus in suis senibus capitibus iudicibus & præfectis congregatus in Sechem, quia longè erant à tabernaculo domini statuerunt se versus anteriorem partem tabernaculi, vt sic supplerent situ quod distantia locorum impediebat. & propterea dicitur quòd statuerunt se in conspectu Elohim.

Dixítque Iehosua ad omnem populum: sic dicit dominus Deus Israel, trans fluuium. proculdubio Euphratem. *habitauerunt patres vestri ab initio.* Legẽdũ est. *à seculo.* Et est sensus q̃ à seculo patrum vestrorum ex quo diuisæ sunt linguæ habitauerunt trans Euphratem. *Therac pater Abraham & Nachor.* Iuxta Hebræum habetur. *& pater Nachor.* Ita quòd quanuis dixerit patres vestri, nõ tamen multos sed vnũ duntaxat patrẽ cõmemorat: videlicet dicendo Therach pater Abrahã & pater Nachor. *seruierúntque diis alienis.* Legẽdum est. *aliis.* nam Hebraicè habetur. *& seruierunt Elohim aliis.* non siquidem significatur quòd seruierunt diis mutuatis ex aliis gentibus, sed quòd seruierunt diis aliis à vero Deo. Et dicendo in numero plurali seruierunt, insinuat quòd non solus Therach, sed etiam aliquis alius auus Israelitici populi seruiuit diis aliis. nisi supputetur Nachor inter patres Israëlitici populi, pro quanto fuit pater Ribecæ, ex qua originem habuit vniuersus populus Israel. *Tulíque patrem vestrum Abraham de Mesopotamiæ*

Iopotamiæ finibus. Iuxta Hebræum habetur. *de trans flumen.* quę regio Mesopotamia appellatur, eò quòd sit in medio Tigris & Euphratis. *Et adduxi eum in terram Chanahan.* Iuxta Hebr. habetur. *& duxi eum in omnẽ terrã Chenahan.* Lege Genesim, & inuenies Abraham nõ solũ venisse in terrã Chanahan, sed etiã lustrasse eã. *multiplicauiq; semen eius & dedi ei Ishac. Illique rursum dedi Iahacob & Esau.* Iuxta Hebræum scribitur clarè. *Et dedi Ishac, Iahacob & Esau.* vt non sit opus glosa. *& dedi Esau montem Schir ad hæreditandum ipsum: Iahacob autem & filij eius descẽderunt in Aegyptum. Misiq; Mosem & Aharon & percussi Aegyptum, multis signis atque portẽtis.* Iuxta Hebræum habetur. *sicut feci in medio eius.* Summariè comprehendit omnia gesta à Deo in Aegypto non explicando signa aut miracula. *eduxique vos & patres vestros de Aegypto.* Iuxta Hebræum habetur. *& postea eduxi vos. Et eduxi patres vestros de Aegypto.* Quia multi adhuc superstites erant qui exierant ex Aegypto infantes pueri vel adolescẽtes infra vigesimum annum, ideo verificatur quo ad illos & eduxi vos: relatiuè autem ad natos in deserto verificatur, & eduxi patres vestros. *& venistis ad mare: persecutiq; sunt Aegyptij patres vestros cum curribus & æquitatu vsque ad mare rubrum. Clamauerunt autem ad dominum, & posuit tenebras inter vos & Aegyptios.* Clarè scribitur hîc qđ subintelligendum relictum est Exodi decimoquarto, videlicet quòd obscuritas fuit inter Aegyptios & Israëlitas in transitu maris rubri. *adduxitque super eos mare & operuit eos, & viderunt oculi vestri quæ fecerim in Aegypto: & habitastis in solitudine diebus multis. Introduxique vos in terram Emoræi qui habitabat trans Iarden: cúmque pugnarent contra vos tradidi eos in manus vestras & possedistis terram eorum, atque interfeci eos.* Iuxta Hebræum habetur. *& destruxi eos à faciebus vestris.* Sibiipsi attribuit Deus delectionẽ Emoræorum. *Surrexitque Balac filius Zipor rex Moab, & pugnauit contra Israelem.* Quæstio de verificatione huius sententiæ est: quia Deuterono. cap. secundo: narratur tum inhibitio diuina pugnandi contra Moabitas & Hammonitas, tum quòd Moabitæ dederunt Israël transitum & alimenta: quomodo ergo verificatur quòd rex Moabitarum pugnauit contra Israël? Solutio est quòd rex Moabitarum pugnauit, hoc est bellum inchoauit, non ab armis, sed à maledictione prophetica per Bilham. Ita quòd subiuncta

subiuncta verba. *Et misit & vocauit Bilham filium Behor ad maledicendum vos.* intelligenda sunt expositiuè: hoc est subiuncta ad exponendum bellum quo pugnauit rex Moabitarum aduersus Israel. Non est itaque hic sermo de pugna armati exercitus in executione, sed de pugna inchoata ab attentata maledictione per Bilham: & propterea nõ aduersantur hęc scriptis in deuteronomio. *Et ego nolui audire eum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nolui audire Bilham.* Vbi clarè patet animus Bilham ad maledicendum populo Israel promptus, imò supplex: quod in libro numeri non clarè habetur. *benedixit q; benedicendo vobis, & liberauit vos de manu eius.*

Transistisq; Iarden & venistis ad Iericho, pugnauerunt q; contra vos viri ciuitatis eius. Iuxta Hebræum habetur. *& pugnauerunt contra vos heri Iericho.* Et statim subditur. *Emoræus & Perizæus & Chenahanæus & Chithæus & Ghirgasæus & Chiuæus & Iebusæus.* Obscura est litera: & anceps an sit sermo de pugna post captam Iericho, an etiam de pugna in ipsa Iericho. Et eò amplius augetur difficultas, quia Iericho habebat herũ propriũ (regem scilicet quem interfecit Iosua) nec vnquam Iericho pugnauit contra Israel. Solutio est quòd sermo est de bello quo pugnauerunt aduersus Israel nationes istæ post captam Iericho tanquam vltores Iericho. hoc enim significatur secundũ planum literæ sensum, dicendo quod contra Israel pugnauerunt heri Iericho Emoræus & Perizæus &c. est enim sensus quod tanquam heri Iericho pugnauerũt aduersus Israel. Et per hoc narratur causa moti belli ab istis nationibus contra Israel: videlicet quia erant tanquam heri Iericho, quia erant tanquam patroni causæ Iericho, Et ratio (vt reor) fuit quia confœderati erant cum Iericho. *& tradidi eos in manus vestras. Misiq; ante vos scabrones & eieci eos de locis suis.* Iuxta Hebræum habetur. *Et misi ante vos vespam & expulit eos à faciebus vestris, duos reges Emoræi non in gladio tuo & non in arcu tuo.* Quod tacitum fuit tam Nu. 21, quàm deute. 2. &. 3. de istis vespis suppletur hîc. Nec est sensus quòd multitudo istarum vesparum sic pugnauerit vt excluderet gladios filiorum Israel: sed quòd præcipua ratio victoriæ non fuit gladius aut arcus militum Israelis, sed multitudo horum animalium, quę vespę appellãtur quia similia vespis creduntur. Variis enim modis monstrauit Deus in diuersis locis se pugnare pro Israel. nam contra Emoræos vespis, contra Iericho

cho sono tubarum,contra exercitum quinq; regum lapidibus grandinum, contra exercitum verò reliquorum regum mora solis in cœlo se pugnare manifestauit. *Deditq; vobis terram in qua non laborastis & ciuitates quas non ædificastis,& habitastis in eis:vineas & olineta quæ non plantastis comeditis.*

NVnc ergo timete dominũ, *& seruite ei perfecto corde atq; verissimo.* Iuxta Hebræum habetur. *in perfectione & in veritate.* Duas conditiones exigit seruitutis diuinę.alteram veritatis, excludẽdo omnem fictionem omnemq; hypocrisim: alteram perfectionis,excludendo omnem diminutionem vt integrè seruetur lex diuina quo ad omnia. *& auferte deos quibus seruierũt patres vestri in Mesopotamia & in Aegypto & seruite domino.* Quæstio oritur:quia in præcedẽti capitulo dixit Iosua sicut fecistis vsq; in diem istum,loquendo de populi adhæsione ad Deum.si enim omnibus diebus Iosuę adhæserat populus Deo,incõgruè monetur populus vt separet à se deos quibus seruierunt patres eorũ in Mesopotamia & in Aegypto.Solutio est vel quòd Iosua dubitabat aliquod simulachrum ex Mesopotamia aut Aegypto occultè seruari apud aliquem,vel est sermo de separatione ab animis,ne sint affecti ad imitandum patres suos quo ad cultum deorum. Cum vtroque autem sensu stat veritas supradictorũ verborũ,quòd populus tam communiter quàm priuatim non coluit palam nisi verum Deum toto tempore quo præfuerat Iosua. *Si autẽ malum vobis videtur seruire domino,elegite vobis hodie cui seruiatis,an diis quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Emoræorum in quorum terra habitatis.* Non ad significãdum libertatem licitam sed ad prouocandum vt ex libero arbitrio eligant seruire Deo dicuntur hæc verba. *ego autem & domus mea seruiemus domino.* Respondit̃q; *populus & Ait:absit à nobis vt relinquamus dominũ & seruiamus diis alienis.* Legendum est. *diis aliis.*proculdubio à Deo vero. *Quia dominꝰ Deus noster ipse eduxit nos & patres nostros de terra Aegypti,de domo seruitutis:fecitq; videntibus nobis signa ingẽtia,& custodiuit nos in omni via per quã ambulauimus & in cũctis populis per quos trãsiuimus. Et eiecit dominus omnes populos,Emoræũ habitatorẽ terræ quã nos intrauimus.* Legendum est. *& Emoræũ habitatorẽ terræ à faciebus nostris.* Loco cuius vulgata editio habet,quam nos intrauimus. *seruiemus igitur domino,quia ipse est Deus noster.* Dictio interpretata Deus est nomen Elohe.seruiemus inquiunt fonti essendi,quia ipse est gubernator noster.

Dixitq; Iehosua ad populum: non poteritis seruire domino: Deus enim sanctus & fortis æmulator est. Iuxta Hebrẽum habetur. *non poteritis seruire Iehouah, quia Elohim sancti ipse:el æmulator ipse.* In plurali numero scribitur Elohim sancti:&(vt in principio Geneseos diximus,& sæpe textus Mosis cõprobat)modus loquẽdi venerabiliter ratio fuit appellandi Deum tam nomine Elohim quã nomine Adonai in numero plurali:sunt enim hæc nomina communia Deo & creaturis: & consueuerãt in plurali numero vti eis nominando honorabiliter suos principes.Et iuxta hunc loquendi morem (vt pote honorabiliorem) nominabant etiam Deum dicendo in numero plurali quòd ipse est Elohim sancti:non intendentes per hoc significare quòd ipse esset multi iudices sancti, sed honorabiliter nominare pluraliter. cuius signum est quòd pronomine vtũtur singulari.Et intendit Iosua per hæc verba proponere populo rationes difficilis perseuerantiæ in cultu summi Dei,tũ ex eo quòd ipse est iudex mundus,ac per hoc iustitiam exercens contra immundos, tum ex eo quòd ipse est fortis æmulator: ac per hoc impatiens consortij alterius Dei & potens ad vindictam, propter quod subditur. *non ignoscet rebellionibus vestris & peccatis vestris. Si dimiseritis dominũ & seruieritis Deo alieno conuertet se & malefaciet vobis & euertet vos postquã bene fecerit vobis.* Dixitq; *populus ad Iehosuam:non vt loqueris erit,quia domino seruiemus.*

Et *dixit Iehosua ad populum,testes estis in vobis quòd vos elegistis vobis dominum vt seruiatis ei.* Ipsosmet rogat testes in seipsis. *& dixerunt,testes. Nunc ergo,ait,auferte deos alienos de medio vestri.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc facite separare Elohe alienos qui in medio vestri.* Intellige hoc mandatũ propter cautelã si aliquod simulachrum occultatum esset vel potius relatiuè ad animos. vnde & subditur quòd inclinent corda ad verum Deũ, & nulla subiungitur responsio aut executio de eiectione simulachrorum.Signum enim est quòd de separatione ab animis erat sermo: alioquin saltem secũdo monenti hoc Iosuæ respondissent aliquid de hoc.Et scito q; dictio interpretata alienos,nõ plenè redditur. significat enim alienũ in abstracto:acsi dici liceret deos extraneitatis. Et simile quid habetur Deut.31. Et potest intelligi reflexè super ipsos deos:vt describantur quòd sunt dij non ad proprium hominis bonũ, sed

sed ad extraneū à salute humana. & ideo nominantur Elohe extraneitatis tam à Deo ibi alloquente Mosem, quam à Iosua hîc alloquente populū. *& inclinate corda vestra ad dominum Deum Israel. Dixitq; populus ad Iehosuam: domino Deo nostro seruiemus & voci eius obediemus. Percussitq; Iehosua in die illo fœdus.* deficit. *populo.* Ad confirmandū & renouandum ex parte populi fœdus olim initum cum deo, fecit hoc Iosua propter instabilitatē populi. *& proposuit ei præcepta atq; iudicia in Sechem.* Hinc diximus quòd vocatio scripta in præcedenti capitulo fuit etiam in Sechē. in illa enim vt declaratū est, proposuit populo præceptum atq; iudicium dei.

Et scripsit Iehosua omnia verba hæc in libro legis domini. Tanquā appēdicem memoriam, scripsit Iosua in eodem volumine in quo scripta erat lex domini renouationē huius fœderis. vt quibus cōmunicaretur exēplar legis, simul etiā cōmunicaretur renouatio fœderis *tulitq; lapidē grandē.* Non sat fuit Iosuæ scribere hanc renouationē fœderis, sed lapidē grandē erexit in testē renouati fœderis etiā nescientibus legere ad perpetuā rei memoriā. *posuitq; eū subter quercū quæ erat in sanctuario domini.* Iuxta Hebræum habetur. *& fecit erigere eum ibi sub arbore quæ in sancto Iehouah.* Aduerte aduerbium locale, ibi, vt manifestè perpendas quòd ibi (proculdubio in Sechem) erectus est lapis iste grādis. Nec in litera Hebraica habetur quercus, sed nescio quæ arbor infructuosa: & propterea nomine cōmuni arbor appellatur à nobis Hebraicè enī habetur ela. Et idem nomē scribitur. Gene. 35. nominādo arborē sub qua Iahacob suffodit simulachra Deorum. & propterea eandem ego arborē intelligo fuisse hanc sub cuius vmbra Iosua erexit lapidē istum, & sub cuius terra Iahacob sepeliuit simulachra deorū. & propterea hanc arborē quā perspicuum est ex Genesi fuisse in Sechem, nominatam fuisse sanctā Iehouah. Ita quod ad describendum hanc arborem fuisse illam quæ sanctificata fuit à Iahacob ad ignominiam deorum, scribitur quod erexit lapidē sub arbore quæ in sancto Iehouah: hoc est quę sanctificata est Iehouah ob sub ea posita idola à Iahacob patriarcha. vt vnus atq; idē locus qui testis erat abdicatorum idolorum tempore Iahacob, esset quoque testis renouati fœderis per filios Israël quod penitus abdicauerint à secultum idolorum & elegerint seruire summo deo. *Dixitq; Iehosua ad totū populum: en lapis iste erit vobis in testimoniū quod*

audieritis omnia verba domini quæ locutus est vobis, ne forte postea negare velitis & mentiri domino Deo vestro. Iuxta Hebræum habetur. *quia ipse audiuit omnia dicta Iehouah quæ locutus est nobiscum: & erit in vobis in testimonium, ne quādo mētiamini in Elohe vestro.* Metaphorico sermone attribuitur lapidi quòd ipse audiuit dicta dei ad Iehosuam & populū. Et est sensus quòd lapis iste erit testimonium tanquām si audisset non solū verba nostra, sed etiam verba dei nobiscum. Cautè autem locutus est Iosua non dicēdo quòd lapis iste audiuit verba nostra sed quòd audiuit dicta dei nobiscum: eò quòd omnes creaturæ obediunt deo tanquam si audirent mandata eius. Lapidem itaq; tanquam conscium diuinorum dictorum ratione summę obedientię ad deum acsi audiret accommodat in testimonium. *Dimisitq; Iehosua populum, vnumquemque in hæreditatem suam.*

ET fuit post hæc verba, mortuus est Iehosua filius Nun seruus domini filius centum & decem annorum. Sepelieruntq; eum in termino possessionis suæ. Legendū est. *hæreditatis suæ.* appositiuè eī adiungitur. *in Thimnath Serach.* Nomen est ciuitatis quę olim data fuerat Iosuæ. *quæ est in monte Ephraim, ab aquilone montē Ghahas. Et seruiuit Israel domino omnibus diebus Iehosuæ & omnibus diebus seniorum qui longo vixerūt tempore post Iehosuam: & qui nouerant omnia opera domini quæ fecit Israeli.* Annotabis hęc duo tempora (videlicet Iosuæ & senum qui nouerant opera dei) propter intelligentiam historiarum libri sequentis.

Ossa quoque Ioseph quæ ascendere fecerāt filij Israel ex Aegypto, sepelierunt in Sechem in parte agri quam emerat Iahacob à filiis Chamor patris Sechem centum nouellis ouibus. Iuxta Hebræū habetur. *centum nummis.* quantum autem valeret nummus vnus nescimus. *& fuerunt filiis Ioseph in hæreditatem. Elhazar quoq; filius Aharon mortuus est: & sepelierunt eum in Ghibhath, Pinchas filij eius, quæ data est ei in monte Ephraim.* Quāuis dictio Ghibhath significet collem, pro proprio tamen nomine loci datī Pinchas in monte Ephraim hîc poni videtur. Et sic finitur liber Iosuę. Romæ die. XXIIII. Iunij. M.D. XXXI.

COMMENTARIORVM THOMAE DE
Vio Caietani, Cardinalis sancti
Xysti in Iosuam,
FINIS.

THOMAE DE VIO
CAIETANI, CARDINALIS SANCTI Xysti in iudices commentarij.

ET *fuit post mortem Iehosuæ.* Tempus senum qui nouerãt opera dei significatur, illud enim tempus continuatũ fuit tẽpori Iosuę & vtroq; tẽpore (vt ĩ fine prę cedentis libri scriptũ est) seruiuit popul⁹ Israel deo. Vnde & subditur. *consuluerunt filij Israel dominum dicẽtes.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& interrogauerũt filij Israel in Iehouah dicendo.* Non dicitur q̃ ipsi interrogauerũt summũ Deum, sed quòd interrogauerũt in summo Deo: ad insinuandum quòd more legis interrogauerunt per sacerdotem, innitendo non diis aliis sed confidendo in ipso fonte essendi. *quis ascendet ante nos contra Chenahanæum & erit dux belli?* Expositoris officio fungitur interpres, & vtinam bene. nam Hebraicè habetur. *quis ascendet nobis ad Chenahanæum in principio ad pugnandum in eum?* Subiũcta executio manifestat sensum petitionis, nõ enim subiungitur quòd Iudas fuerit dux belli, immo nullũ subiungitur cõmune bellũ, nullus subiũgitur cõmunis exercitus: sed subiũgũtur multa particularia bella diuersarũ tribuum, vniuscuiusq; ad residuum propriæ sortis acquirendũ. Et hinc habetur quòd cùm cõmuniter filij Israël deliberassent vt quęlibet trib⁹ progrederetur ad acquirendũ residuum suę sortis debellando Chananęos habitatores terrę residuæ interrogauerũt vt scirent à Deo quæ tribus primũ inchoaret huiusmodi bella. Res enim cõmunis agebatur, quanuis per singulas tribus singillatim, & propterea in litera dicitur. quis ascẽdet nobis. Et magni referebat primos aggressores vincere vel perdere: quoniam fama primæ victoriæ multum conferebat aliis tribubus.

Dixitq; dominus. Nomen est tetragrammaton: & quemadmodum in pręcedentibus diximus de nominibus diuinis, ita intelligas in vniuersis cõsequentibus: videlicet q̃ vbi nominatur dñs, Hebraicè habetur nomẽ tetragrãmaton: & vbi dicitur dominus Deus noster, seu domin⁹ deus Israel vel eiusmodi: Hebraicè habetur Iehouah Elohe noster, Iehouah Elohe Israelis & huiusmodi. Modus quo Deus dixit respõdẽdo, intelligẽdus est modus aliquis quo solitus est Deus reuelare prophetis vel dormiẽdo vel vigilãdo. incert⁹ est enim nobis in specie modus quo Deus reuelauit hoc in loco. *Iehuda ascẽdet: ecce dedi terrã in manũ eius.* Non est hominis sed tribus nomen Iudas: vt subiuncta testãtur. *Et dixit Iehuda Simhoni fratri suo.* certum est enim quòd nominibus patriarcharum significantur hîc non personæ ipsorum, sed tribus eorum. Et ex hoc quòd nulla persona sed tribus Iudæ proponitur diuina responsione, patet quod prædiximus, non fuisse petitum à Deo ducem belli sed quæ tribus primùm congredi deberet. *ascende mecum in sortem meam & pugnabimus contra Chenahanæum, & ibo etiam ego tecum in sortem tuã: & iuit cum eo Simhon.* Hinc clarè patet quòd de particularibus bellis tribuum ad proprias sortes tractabatur.

Ascenditq; Iehuda, & tradidit dominus Chenahanæum ac Perizæum in manus eorum: & percusserunt in Bezec decem millia virorum. Inueneruntque Adoni Bezec in Bezec, & pugnauerũt cũ eo: & percusserunt Chenahanæum & Perizæum. Fugitq; Adoni Bezec, & persecuti sunt eum. cõprehenderunt ĩq; eũ cæsis summitatibus manuũ eius ac pedum. Iuxta Hebræum significatur incisio mõtis pollicis cũ ipso pollice: ex qua incisione manus reddebatur tam impotẽs vt ferè ad nihil valeret. *Dixitque Adoni Bezec: septuaginta reges amputatis manuum ac pedum summitatibus colligebant sub mensa mea ciborum reliquias, sicut feci ita reddidit mihi Deus.* Nomen est Elohim. agnouit iste diuinum iudicium. *adduxerũntque eum in Ierusalem & ibi mortuus est.* Nomine Ierusalem intellige territorium Ierusalem. adduxerũt enim dominum Bezec cæsis manibus & pedibus modo dicto secum in exercitu ad expugnationem Ierusalem. Vnde sequitur. *Et pugnauerunt filij Iehudæ contra Ierusalaim, & ceperunt ipsam & percusserunt eam in ore gladij.* Hinc prudens lector, clarè habes duo. alterum quòd iste progressus bellicus Iudæ est alter à progressu eiusdem scripto Iosuæ cap. 15. nam in illo progressu clare dicitur quòd filii Iudæ non potuerũt delere Iebusæum habitatorem Ierusalem, sed habitauerunt simul in Ierusalem

filij Iudę & Iebuſęi: in hoc verò progreſſu narratur q̃ filij Iudæ prævaluerunt in Ieruſalem & percuſſerunt habitatores eius in ore gladij, nec habitauerunt eum Iebuſæis ſed incenderunt ciuitatem. Et hinc inſinuatur alterum: videlicet quòd Iebuſæi, Ieroſolimitæ defecerant à tribu Iudæ. & propterea in hoc progreſſu (tempore Senum) tribus Iudæ pugnauit cõtra Ieruſalem tanquam rebellem: & quam in primo progreſſu tempore Ioſuæ (quia impares ſe cognoſcebant ad vincendum) ſuſceperunt vt confœderatam, poſtea tẽpore Senum rebellem trucidarunt. & quod plus eſt. *tradentes cunctam incendio ciuitatem.* Iuxta Hebræum habetur. *& ciuitatem miſerũt in igne.* hoc eſt & miſerunt ignem in ciuitate. Et hæc fuit prima combuſtio Ieruſalem. quo tamen igne non eſſe combuſtam Ieruſalẽ penitus ipſe modus loquendi innuit dicendo & miſerunt, tanquam ignem accenderint & receſſerint paruipendendo an ignis creſcat an extinguatur.

ET *poſtea deſcenderunt filij Iehudæ ad pugnandum contra Chenahanæum habitantẽ in monte & meridie & planicie.* Quãuis ad præliandum contra Chananæum habitantem in mõte deſcendentes tamen deſcribuntur, quia ex ſublimiori loco ibant: ex monte enim celſiore quãuis eatur ad montem alium, deſcenditur tamen. *Pergẽſque Iudas contra Chenahanæum qui habitabat in Chebron.* Iuxta Hebræum initium eſt alterius clauſulæ. *Et iuit Iehuda ad Chenahanæum habitantem in Chebron, & nomen Chebron fuit antea Cir'iath Arbah.* Nõ dicitur & poſtea iuit Iudas ad Chananæum habitantem in Chebron: quoniam vt prædicta diuerſitas geſtorum in Ieruſalem teſtatur, iſte progreſſus ad Chebrõ iam fuerat tẽpore Ioſuæ. vt etiam identitas geſtorum quæ ſubiunguntur hîc & narrata ſunt tẽpore Ioſuæ teſtatur: ex eo quòd deletio gigantũ ex Chebron & reliqua terra exceptis terris Peliſtinorum attribuitur Ioſuæ in 11. cap. quod non poſſet verificari ſi ſecundum hiſtoriæ ordinem hæc quæ ſubiunguntur circa Chebron, geſta fuiſſent poſt mortem Ioſuæ tempore Senum. Ex iſtis igitur duobus teſtimoniis indubiè ſentiẽdum eſt hiſtoriam hanc Chaleb circa Chebron & Cir'iath Sepher & Debir fuiſſe tempore Ioſuæ, repeti autẽ hîc ad magnificandum geſta tribus Iudæ noua ex ſimilibus ſeu maioribus paulò antè geſtis tempore Ioſuæ ab eadem tribu. intẽtio enim authoris huius libri (vt manifeſtæ repetitiones ſubiunctæ teſtantur)

ſtantur) fuit iungere illa duo tempora (videlicet tempus Ioſuæ & tempus Senum) & ferè pro vno tempore ſupputare. & propterea geſta tempore Senum iũgit geſtis tempore Ioſuæ tanquã ſub vno contextu. Et quoniam ſubiuncta expoſita fuerunt in libro Ioſuæ cap. 15. vide ibi: & corrige textum hîc vt ibi. *& percuſſerunt Seſai & Achiman & Thalmai. Et iuit inde ad habitatores Debir: & nomen Debir fuit antea Cir'iath Sepher, id eſt ciuitas literarum. Dixítque Chaleb: qui percuſſerit Cir'iath Sepher & ceperit eam, dabo ei Hachſam filiam meam in vxorem. Et cepit eam Hothniel filius Cenam frater Chaleb minor eo: deditque ei Hachſam filiam ſuam in vxorem. Quam pergentem in itinere monuit vir eius vt peteret à patre ſuo agrum: quæ cum ſuſpiraſſet ſedens in Aſino, dixit ei Chaleb quid habes? At illa reſpondit, da mihi benedictionem, quia terram arentem dediſti mihi da & irriguam aquis: deditque ei Chaleb irriguum ſuperius & irriguum inferius.*

Filij autem Cinei cognati Moſis. Iuxta Hebræum habetur. *Et filij Ceni ſoceri Moſis.* Multitudo filiorũ inſinuat q̃ vniuerſa progenies originem habẽs ex ſocero Moſis orta ex Chobab qui venit cum Moſe per deſertum (vt colligitur ex Nu. 10.) ſignificatur. *aſcenderunt de ciuitate palmarum cum filiis Iehudæ.* Iericho iam deſtructa appellabatur ciuitas palmarum, & ex illius territorio aſcendiſſe narrantur. *in deſertum ſortis eius.* Clarè in Hebræo dicitur. *Deſertum Iehudæ quod in meridie Harad.* Et per hæc omnia nihil aliud ſignificatur niſi q̃ iſti deſcendentes à ſocero Moſis habitauerunt in ſorte Iudæ & cum vniuerſo populo Iſrael quieuerunt. nam vbi vulgata editio habet. *& habitauerunt cum eo.* Iuxta Hebræum habetur. *& iuit & habitauit populus.* hoc eſt & habitauit tanquam pars populi Iſrael. *Et iuit Iehuda cum Simhone fratre ſuo.* Ad inſinuandũ quòd interiecta ſunt hæc (vtpote geſta tẽpore Ioſuæ) redeundo ad inchoatam hiſtoriam tempore Senum de progreſſu Iudæ cum Simeone fratre ſuo, dicit author libri & iuit Iudas cum Simeone fratre ſuo. *Et percuſſerunt Chenahanæum habitatorem Zephath: & euerterunt eam, vocatúmque eſt nomen ciuitatis Horma.* Legendum eſſet. *chorma.* Ad quod interpres exponendum adiecit. *id eſt anathema.* Secundum tamen vocabuli proprietatem ſignificat deſtructionem. ex eo enim quòd deſtruxerunt illam penitus, appellata eſt deſtructio.

Cepitq; Iehuda Hazzam cum finibus eius, & Aſcelon cum finibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

eius: & Hec'ron cum finibus eius. Fuitque dominus cum Iehuda & montem possedit: nec potuit delere habitatores vallis quia ferreis curribus abundabant. Diuina prouidentia fert opem secundum mensuram suæ dispositionis. & propterea vtrũque dicit scriptura: & quòd fuit Iehouah cum Iuda, & quòd non fuit cum eo ad expellendum habitatores vallis. Non enim Hebraicè scribitur & non potuerunt: sed & fuit Iehouah cum Iuda & hæreditauit montem, quòd non ad expellendum habitatores vallis: hoc est fuit Iehouah cum Iuda ad hoc vt possideret montem, ita quòd non ad expellendum habitatores vallis. facilè siquidem fuisset Deo ferre opem contra secundas causas subiunctas curruum ferreorum.

Dederúntque Chaleb Chebron, sicut locutus fuerat Moses: & expulit inde tres filios Hanac. Iterum miscet gesta tempore Iosuę ratione supradicta. *Iebusæum autem habitatorem Ierusalaim non expulerunt filij Biniamin: habitauitq; Iebusæus cum filiis Biniamin in Ierusalaim vsque in præsentem diem.* Transitur à gestis Iudæ ad gesta tribus Beniamin tẽpore Senum. Intelligimus enim quòd derelicta Ierusalem à filiis Iudæ, habitata est à filiis Beniamin & Iebusæis simul qui supererant ex clade facta à filiis Iudæ. Ierusalem enim in sorte Beniamin supputata est Iosuæ 18.

Domus quoque Ioseph ascendit in Beth'hel: & fuit dominus cum ea. Bonũ opus nec Ephraim nec Menassi sed domui Ioseph attribuitur: ad insinuandum vel quòd merito patriarchę Ioseph vel quòd imitatoribus Ioseph Deus opem tulit. *Et explorare fecerunt domus Ioseph Beth'hel: & nomen ciuitatis fuit antea Luz. Videruntq; hominem.* Iuxta Hebræum habetur. *Et viderunt custodes virum exeuntem de ciuitate.* hoc est custodes viderunt virum egredientem quidem de ciuitate, sed nõ viderunt qua parte egressus esset: occultè enim egressus fuerat, nec custodes aliud perpenderunt nisi quòd de ciuitate exierat. & propterea petunt ab apprehenso homine vt ostẽdat eis qua parte ipse exierit, vt per eãdem ipsi possent introire occultè. *dixerúntque ad eum, ostende nobis quæsumus introitum ciuitatis & faciemus tecum misericordiam.* Legendum est. *gratiam.* iam enim erat captus, & promittunt libertatẽ non solũ ei, sed & familiæ eius vniuersæ: vt testantur subiuncta. *Et ostendit eis introitum ciuitatis, & percusserunt ciuitatem in ore gladij: virũ autem & omnem familiam eius dimiserũt. Iuitq; vir in terram Ethim,*

Legendum

Legendum est. *Chitthim.* Quod ideo annotauerim quia hinc argumentum habetur quòd Chittim nomen est regionis nõ multum remotæ à terra promissionis: & hoc propter prophetias Balaham. *ædificauitq; ciuitatem & vocauit nomen eius Luz, quæ ita appellatur vsque in præsentem diem.*

Menasses quoq; non delcuit Beth'sean & filias eius, & Thanac & filias eius, & habitatores Dor & filias eius, & habitatores Iib'leham & filias eius, & habitatores Megiddo & filias eius: voluitq; Chenahanæus habitare in terra ista. Et fuit cum roboratus est Israel, posuit Chenahanæum tributarium: & expellendo non expulit eum. Eph'raim etiam nõ expulit Chenahanæum habitantem in Ghazer: habitauitque Chenahanæus in medio eius in Ghazer. Malum non attribuitur filiis Ioseph, sed nominibus propriis Menassis & similiter Ephraim: de ambobus enim dicitur quòd neuter expulit Chenahanæum habitantem in sua sorte contra mandatum Dei.

Zebulun non expulit habitatores Cit'ron & habitatores Nahalol: habitauitque Chenahanæus in medio eius, & fuit ei tributarius. Aser non expulit habitatores Haccho & habitatores Zidon: & Ach'lab & Achzib & Chelbe, & Aphic & Rechob. Habitauitq; Aserita in medio Chenahanæi habitatoris terræ: quia non expulit eum. Naphthali non expulit habitatores Beth'semes & habitatores Beth'hanath, habitauitque in medio Chenahanæorum habitatorum terræ: & habitatores Beth'semes & Beth'hanath fuerunt eis tributarij.

Et compulerunt Emoræi filios Dan ad montem: non enim dederũt eis vt descenderent in vallem. Narratis malis culpæ multarum tribuum inobedientium præceptis diuinis, subiungitur malum pœnę illatum tribui Dan. quo autem peccato hanc pœnam meruerit tribus Dan, non scribitur. *Habitauitque in mõte Cheres (quod interpretatur testatio) in A'ialon & Sahalbim.* Iuxta Hebræum habetur. *Et cœpit Emoræus ad habitãdum in mõte Cheres, in A'ialon & in Sa'halbim.* Reliqua addidit interpres. & sententia est manifesta, nisi quòd loca sunt ignota. Mons tamen Cheres sonat montem solis in sorte Ephraim: & consonat subiunctæ obuiationi. *Et aggrauata est manus domus Ioseph.* Iuxta Hebræum habetur. *& aggrauauit manus domus Ioseph.* Et est sensus quòd attentantibus Emoræis appropriare sibi montem Cheres cum dictis ciuitatibus, filij Ioseph insurrexerunt aduersus eos nõ dolendo eos, sed facien-

do eos tributarios. nam iuxta Hebræum subiungitur. *& fuerunt tributarij.* Emoræi enim referuntur subiecti tributo & nõ deleti. Et propterea subiunguntur termini terræ quam habitabant, *Et terminus Emoræi ab ascensu scorpionum, à petra & supra.*

CAPVT II.

Scenditque angelus domini de Ghilgal ad locum flẽtium.

A Postremo gesta tempore Senum describuntur. diuina siquidem benignitatis videns tot tribus Israël præteriisse mãdata sua tẽpore Senũ quo ad duo (videlicet gẽtes delendas sub fœdere tributi accipere, & aras idolorum non subuertere) antequã ad peiora progrederentur misit angelum suum, arguentem eos prouocantemque ad pœnitentiã. Et quia narratur quòd angelus de Ghalgalis ascendit ad locum qui postea appellatus est locus flentium, insinuatur ꝙ angelus primò apparuit in Ghalgalis: sed quomodo concurrerit populus ad eum, nõ est scriptũ. Nec est scriptum an mandauerit populum congregari in loco flentium, an ipse cum populo congregato in Ghalgalis ascenderit ad locum flentium. *& ait, eduxi vos de Aegypto & introduxi in terram quã iuraui patribus vestris.* Angelus Dei non tanquam nuncius, sed in persona Dei loqui se manifestat, dicendo eduxi vos de Aegypto & introduxi in terram quam iuraui patribus vestris &c. *& pollicitus sum.* Legendum est. *& dixi, non soluã pactum meum vobiscum in æternum. Et vos non ferietis fœdus cum habitatoribus terræ huius.* Inter beneficia diuina collata populo, commemorat se affirmasse quòd non franget in sempiternum pactum suum cum eis, & quòd ipsi fœdus non inirẽt &c. *& Aras eorum diruetis: & non audistis vocem meam, cur hoc feciſtis?* Libra prudens lector, verba angelica, & prædicta duo tantùm peccata inuenies: ita quòd adhuc non declinauerat populus in idolatriam. *Quamobrem nolui delere eos à facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinam.* Iuxta Hebræum habetur. *Et etiam dixi, non expellam eos à faciebus vestris: & erunt vobis in laqueos, & dij eorum erunt vobis in offendiculum.* Commemorat angelus olim à Deo prædicta: videlicet quòd non omnes gentes delendas simul deleret (hoc enim dixerat Deus Exod. 23.) & quod olim monuerat eos ꝙ à gentibus interim relictis cauendum esset vt à laqueis, & à diis earũ vt ab offendiculis: hoc enim millies prædictum est.

Cúmq;

Cúmque loqueretur angelus domini hæc verba ad omnes filios Israel. Hinc clarè apparet conueniisse populum Israël ad angelum. *Eleuauerunt vocem suam & fleuerunt.* Ecce pœnitentia populi. *Vocauerúntque nomen loci illius Bochim.* Ex isto fletu locus ille sortitus est nomen Bochim: hoc est ploratores. *& immolauérunt ibi domino.* Non solis clamore & fletu, sed etiã sacrificio pœnitentiam egerunt. Et ex apparitione angeli ibidem, licere sibi sacrificare in loco interdicto secundũ legem reputauerunt. nam secundum legem nullibi fas erat offerre sacrificium nisi vbi erat tabernaculum Dei.

Dimisit ergo Iehosua populum: & abierunt filij Israel vnusquisq; in possessionem suam vt obtinerent eam. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et misit Iehosua populum: & iuerunt filij Israel, quilibet ad hæreditatem suam ad hæreditandum terram.* Hæc verba sumpta sunt ex calce libri Iosuæ, & est manifesta repetitio, & vt prima fronte apparet extra propositum: sed reuera non est extra propositum authoris, intendentis ex tribus temporibus summare duo tẽpora: hoc est ex tempore Iosuæ & ex tempore Senum & ex tempore Iudicum summare duo tempora, alterum Iosuæ & Senum, alterum Iudicum: eò quòd relatiuè ad cultum Dei tempus Iosuæ & tempus Senum conuenerunt, vt infra clarè subiungitur. Et similiter vniuersa tempora Iudicũ conuenerunt. illa quidem in perseuerantia cultus solius veri Dei: ista autem in alterius diuino cultu & cultu idolorũ: quod etiam inferius clarè subiungitur. Post narrata itaque gesta tempore Senũ, vniturus author tempus Iosuæ & tempus Senũ relatiuè ad cultum Dei, resumit extrema Iosuæ. *Seruieruntque populus domino omnibus diebus Iehosuæ: & omnibus diebus seniorum, qui longo tempore vixerunt post Iehosuam, & qui nouerant omnia opera domini magna quæ fecit Israeli.* Ecce manifestè explicatur cõuenientia temporis Iosuæ & temporis Senũ quo ad cultũ Dei. Et benè nota ꝙ nõ dicitur quòd seruauerũt præcepta domini, sed quòd seruierũt populus Iehouah: hoc est coluerũt ipsum solũ omnibus diebus Iosuæ & omnibus diebus Senum.

Mortuúsque est Iehosua filius Nun seruus domini, filius centum & decem annorum. Et sepelierunt eum in termino hæreditatis eius in Thimnat Cheres in monte Ephraim, ab Aquilone monti Ghahas. Aduerte quòd nomẽ ciuitatis hui⁹ variatur hîc & Iosuę vltimo, nã ibi nominatur Thimnath Serach, hîc verò Thimnath

Cheres, ad insinuandum quòd ciuitas quæ prius vocabatur prohibitio residui (nescio à quo euentu) vocata fuerit post reædificationem à Iosua prohibitio solis, in memoriam prohibiti à Iosua solis ne progrederetur. Thimnath enim prohibitionem, Serach residuum, Cheres verò solem significat.

Omnísque illa generatio cõgregata est ad patres suos. Descripturus tẽpus iudicum, prænarrat mortem tam Iosuæ quàm Senum, vt post mortem Senum manifestior fiat qualitas successorũ. de quibus subditur. *& surrexerunt alij qui non nouerant dominum, & opera quæ fecerat cũ Israel.* Iuxta Heb. plus habetur. *& surrexit generatio altera post eos qui nescierũt Iehouah, & etiam opus quod fecit Israeli.* Ad differentiam senum qui fuerãt post Iosuã, describitur ab oppositis cõditionibus generatio noua comprehendẽs vniuersam generationem tempore Iudicum.

Fecerúntque filij Israel malum in conspectu domini, & seruierũt Behalim. Et dimiserunt dominum Deum patrum suorum qui eduxerat eos de terra Aegypti, & iuerunt post Deos alienos ex diis populorum qui erant in circuitu eorum & adorauerunt eos: & ad iracundiam concitauerunt dominum. Dimiserúntque dominum, & seruierunt Bahal & Hastaroth. Perlege subiuncta: & inuenies describi vniuersam generationem tẽpore Iudicum relatiuè ad diuinum cultũ. narratur enim quòd seruierunt aliis diis. Et in hoc manifestatur ꝙ longè deteriores fuerunt illis qui fuerunt tẽpore Senum. nam tẽpore Senum peccauerũt omissione destruendi tum gentes tum aras gentilium: tẽpore autem posteriore peccauerunt peccato commissionis maximo colendo Deos alios: immo (quod peius est) reliquerunt dominum Deũ patrũ suorũ qui eduxit eos de terra Aegypti. Et in hoc fuerunt peiores Samaritanis. nam Samaritani colebãt & Deum verum & deos alios: isti autem ſiꝙ coluerunt deos alios quòd dereliquerunt cultum Dei veri. Hæc enim crimina clarè narrantur in litera.

Iratúsq; est furor domini cõtra Israel. Narratis criminibus nouæ generationis, narratur punitio eiusdẽ similiter in genere. Et vt sæpe dictũ est, ad similitudinem irati describitur furor Dei punientis Israel. *& tradidit eos in manus diripientium.* Ecce prima pœna quo ad facultates. *qui ceperunt eos.* Legẽdũ est. *& diripuerunt eos.* Executio cũ effectu direptionis rerum describitur. *& vendiderũt hostibus qui habitabant per gyrum.* Iuxta Hebræum habetur. *& vendidit eos in manus inimicorum eorum*

in circuitu. De Deo dicitur quòd vẽdidit eos. & est sensus ꝙ venales eos reddidit sub manibus inimicorũ eorum in circũitu. Et per hoc describitur secunda pœna maior priore, quãto seruitus maior est pœna quàm pati direptionẽ rerum. fecit enim eos Deus seruos venales in circũitu inimicorum eorũ. *nec potuerunt resistere aduersariis suis.* Iuxta Hebræum habetur *& non potuerunt adhuc stare coram inimicis suis.* Tertia ſiquidem pœna describitur impotentia standi coram inimicis suis etiam post direptionem & venalitatem: hoc est ꝙ multis direptis & multis venditis residui adhuc sunt puniti impotentia standi coram inimicis suis. Et hæc impotentia declaratur subiungendo. *In omni quo egressi sunt manus Iehouah fuit in eis in malum.* Siue egrederentur ad resistendum siue ad aggrediendum, semper manus Dei fuit eis in malum pœnę. *sicut locutus est dominus, & sicut iurauit dominus eis: & angustari fecit eos valde.* Quãuis pluries Deus legatur comminatus vltionem huiusmodi, iuramentum tamen non apparet alibi scriptum nisi hîc commemorando illud. Nec est dubitãdum sic fuisse: multa enim dixit Deus quæ non sunt scripta in libris Mosis, quæ tamen vel per reuelationem diuinam vel per traditionem paternam nouerunt & scripserunt authores sacræ scripturæ.

Súscitauitque dominus iudices: & liberauerunt eos de manu diripientium eos. Tempus Iudicum distinguit author in tempus peccati, in tempus punitionis & in tempus diuinæ benignitatis eleuantis iudicem aliquem ad liberãdum populum de manu diripientium eos. *Sed nec eos audire voluerunt, fornicantes cum diis alienis & adorantes eos: recesserunt citò de via per quam ambulauerunt patres eorum ad audiendum præcepta domini, non fecerunt sic.* Intellige hanc sententiam vt inferius declaratur. dicitur enim hoc non ad narrandum quòd etiam viuentibus iudicibus populus nollet eos audire: sed ad narrãdum instabilitatem populi, quòd non perseuerabãt in bono post visam salutem datam à Deo per iudicem, sed tanquam si iudicem non audissent reuertebantur ad idololatriam citò.

Cúmque dominus iudices suscitaret. Ad declarandum proposita ambo (videlicet & bonum tempore iudicis & malum quod iudices non audiebant) dicit author quòd quando viuebant iudices benè res gerebatur, mortuo autem iudice reuertebantur ad vomitum. *in diebus eorum flectebatur misericordia, &*

audiebat

audiebat afflictorum gemitus & liberabat eos de cæde vastantium. Paraphrasis est: nam Hebraicè scribitur. *& erit Iehouah cum iudice, & faciet seruare eos de manu inimicorum eorũ omnibus diebus iudicis: quia pœnitebit Iehouah à clamore eorum à facie bus oppressorum eorum & impulsorum eorum*. Benignitas Dei ad saluandum eos viuente iudice cum ratione benignitatis (pœnitentia scilicet diuina afflicti populi) declaratur. Sed pœnitẽtiam metaphoricè intellige in Deo quemadmodum iram. ad instar siquidem pœnitentis quantũ ad effectũ describitur tanquã motus ad pœnitendũ ψ afflixerit populũ à clamore populi oppressi & continuè ad peiora redacti ab inimicis. diuina enim opera more humano describũtur. *Postquam autem mortuus esset iudex reuertebantur & corrumpebantur magis quàm patres eorum, sequentes deos alienos, seruiendo eis & adorando eos: non dimiserunt ꝺpera sua & viam suam duram per quam ambulare consueuerant.*

Iratúsque est *furor domini in Israel, & ait: quia transgressa est gẽs ista pactum meum quod præcepi patribus eorum & non obedierunt voci meæ: etiam ego non delebo virum à facie eorum de gentibus quas dimisit Iehosua, & mortuus est.* Narrauerat maiorẽ effectum diuinæ iræ, videlicet tradere Israelitas in manus hostiũ: narrat modò minorẽ effectũ, videlicet non delere gentes relictas à Iosua. Hebraico enim more à maiore ad minus procedit oratio. *Vt in ipsis experiar Israel vtrũ custodiant viam domini & ambulent in ea sicut custodierunt patres eorum, an non.* Quãuis anceps sit experiẽdi verbũ, in Hebræo an referatur ad Iosuã an ad deũ, quia tamen mortuus nõ potest experiri, rectè refertur ad Deũ. Et quẽadmodũ pœnitere & irasci attribuuntur Deo metaphoricè, ita & experiri seu tẽtare, pro quãto efficit ad instar tẽtantis & experientiã videre volẽtis. Sicut enim Deus reliquit obiecta tentationum quibus homines tentantur ad peccata (puta delectabilia secũdum sensum, & delectabilia secundum animum, honorem gloriam & huiusmodi) tanquam ad experientia teste videndum an homines seruent præcepta diuinæ legis an non, ita reliquit illas gentes post mortem Iosuæ vt experientia manifestaret animos Israelitarum in lege Dei erga illas gentes. Dimisitq; *dominus gentes istas, non delendo eas citò: & non tradidit eas in manum Iehosuæ.* Prædictam rationem reddit author quare Deus non deleuit per manus Iosuæ gentes istas.

CAP.

CAPVT III,

Staq; sunt gentes quas dimisit dominus. Occasione con-
I memoratarum gentium quas nõ subegit Iosua, subiungitur quæ sint istæ gentes. *vt eruditet in eis israelem & omnes qui non nouerant bella Chananæorum.* Iuxta Hebręum habetur. *ad probandum in eis Israel: omnes qui nescierunt omnia bella Chenahan.* Alia adiungitur ratio quare relictæ sint istæ gentes: videlicet vt Israelitę scirent præliari. Et declaratur in litera quòd est sermo de Israelitis nescientibus prælia Chanahan: hoc est qui non interfuerunt præliis contra Chananæos tempore Iosuæ, propterea enim absque coniunctione copulatiua in textu Hebraico subiũgitur appositiuè, omnes qui nescierunt omnia bella Chanahan. Et ad hoc magis explicandum statim subditur. *Tantùm vt scirent generationes filiorum Israel ad docendum eos prælium.* Et declarãdo pro nomen, eos, statim subditur. *tantum q ui prius nescierunt ea.* Ratio itaq; relictarũ gentiũ istarum fuit vt Israelitę exercerentur ad bellum, ita quòd filij nõ alerentur à parentibus absq; arte militari subsistente causa debellandi gẽtes istas. Ex quibus iunctis iis quæ tradidit Moses, triplex ratio colligitur quare relictæ sunt istæ gentes paulatim delendæ. prima quia populus Israel non sufficiebat ad habitandum & colendum terram illam totã: succreuissent enim bestiæ aduersus eos si terra fuisset inculta. secunda vt exercerẽtur animi Israelitarum in iis quæ religionis & morum sunt, iuxta se positis gẽtibus idolatris & malorum morum. tertia vt exercerẽtur Israelitarũ filij in arte militari, habendo iuxta se delendos hostes. Et omnes istæ rationes cõcernunt bonum populi Israel. prima enim ad quietam vitam, secũda ad liberum exercitiũ virtutis ac meriti, tertia ad effugandam ignauiam molliciẽque à populo spectat. Et scripta sunt hęc in doctrina sacra, attributaq; deo, vt intelligamus gratã esse deo non solùm pugnam aduersus vitia, sed etiam ipsam armatam militiam aduersus hostes, quàm hodie vituperant vitia militum: sed eorum iniquitas non militia ipsa in culpa est. *Quinque principes Philistinorũ, omnemq; Chenahanæũ & Zidonium & Chiuæum habitantem in monte Libano: à monte Baal Chermon vsq; ad introitum Chamath.*

FVerúntque *ad probandum in eis israelem: ad sciendum an audirent præcepta domini quæ præcepit patribus eorum per manum*

Mosis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mosis. Et filij Israel habitauerũt in medio Chenahanæi, Hithæi & Emoræi & Perizæi & Chiuæi & Iebusæi, acceperũtq; filias eorum sibi in vxores, & filias suas dederunt filiis eorum: & seruierunt diis eorum. Epilogat author statum filiorũ Israel post tempus Senum adiungendo crimini idolatriæ peccata affinitatum inhibitarum in lege. & hîc terminatur summarium temporum Iudicũ in genere. Vbi prudens lector, aduerte quòd ex eò q̃ author libri antequam tractet de singulis iudicib⁹ summauit alterna bona & mala totius temporis iudicũ manifestè patet q̃ liber iste nõ est scriptus tempore quo res gerebantur, sed post tempora iudicũ completa. Ex annalibus autẽ Israel credẽdum est authorem libri habuisse notitiam præteritorum gestorum: nescitur enim author. Fecerunt q; malum in conspectu domini, & obliti sunt domini dei sui. Redit author ad historiam narrando quę citò subsecuta sunt post tempus Senũ. ex tunc enim supputatur tempus iudicum, & propterea non repetendo sed ad narrandũ in specie generationis illius quę immediatè succesit tempori Senum peccata, dicit & fecerũt filij Israel malũ in oculis Iehouah. &c. Quòd aũt subditur. seruiẽtes Bahalim & Astaroth. luxta Hebræũ habetur. & seruierũt Behalim & quercubus. Et Behalim quidẽ nomen est idolorũ: quercus autẽ diuinum cultũ exhibitũ arboribus cõsecratis dęmonibus significant. nã dicitut quòd seruierũt quercubus. Iratusq; est furor domini cõtra Israel. Prima afflictio Israelis tempore iudicum describitur. & tradidit eos. Iuxta Hebræum habetur. & vendidit eos. tum quia in seruos venales dedit: tũ quia pro precio alicuius boni operis quod fecerat subiunct⁹ rex dedit eos, iuxta reuelationem factam Ezechieli ca. 29. de mercede Nabuchodonosor. in manus Chusan Rishathaim regis Mesopotamiæ. Iuxta Hebręum habetur. regis Aram fluuiorum. Aram ciuitas est in qua peregrinatns est Iacob, vnde orta est Ribeca. quæ appellatur Aram fluuiorũ, eò quòd sita est inter Tigrim & Euphratem. seruieruntq; ei octo annis. Non solũ effecti sunt venales multi eorum, sed manentes in vrbibus seruierunt regi.

Et clamauerunt filij Israel ad dominum. Tandẽ ad cor reuersi, ex intimo corde, magno feruore (non oris clamore) inuocarunt fontem essendi. suscitauitq; dominus saluatorem filiis Israel & liberauit eos: Hothniel filium Cenam, fratrem Chaleb minorem eo. Hinc apparet quàm paruum tempus fuerit tempus Senum.

senum. nam iste Hothniel fuerat tantæ ætatis tempore Iosuę vt primus debellator Cir' iath Sepher fuerit. Fuitq; super eum spiritus domini. Ecce mod⁹ quomodo suscitauit deus Hothnielem in saluatorem populi, infundendo scilicet spiritum suũ in eum, proculdubio spiritum accensiuum populi ad seruitutem dei, ad vendicandum se in libertatem, ad bellum. & iudicauit Israel. Primus iudex israelitici populi fuit Hothniel. Egressusq; est ad pugnã. Ecce mod⁹ quo saluauit Israel. & tradidit dominus in manus eius Chusan Rishathaim regẽ Syriæ. Legendum est. regem Aram. Non intelligo personã regis sed exercitum eius traditum in manũ Hothnielis. In cuius signũ sequitur. & oppreßit eum. Iuxta Hebræum habetur. & roborauit manum eius super Chusan Rishathaim. significatur enim quòd deus non solùm dedit victoriam aduersus exercitum regis Aram, sed etiam roborauit potentiã Hothnielis super regem illum. Et hinc describitur effectus. Quieuitq; terra annis quadraginta. vsque videlicet ad mortem Hothnielis. & mortuus est Hothniel filius Cenam.

Et addiderunt filij Israel. proculdubio prioribus peccatis. ad faciendum malum in oculis domini: qui confortauit. Parui refert quòd Hebraicè habetur. & roborauit Iehouah Heg'lon regem Moab contra Israel, propterea quòd fecerant malum in oculis domini. Proculdubio tanquàm instrumento iustitiæ suę vtendo rege illo, roborauit & animũ & vires eius ad bellũ contra Israel. Et copulauit ei filios Hammon & Hamalech. Non est perspicuum in textu Hebraico an deo an regi attribuatur adunatio ista. nam potest legi & adunauit ei: & tunc significatur deus. & potest legi & adunauit sibi: & tunc significaretur rex. Prima tamen lectio magis quadrat, ad significandũ modum quo deus roborauit regem Moab: videlicet adiungendo illi Hãmonitas & Hamalecitas in fœdus: vt tutus vndiq; totum robur suũ conuerteret aduersus Israel. Nõ enim scribitur quòd cum Hãmonitis & Hamalecitis progressus fuerit ad bellum, sed duntaxat quòd adunati sunt ei. Si quis tamen tanquam auxiliares milites adunatos hos intellexerit, nõ errat. abiitq; & percußit Israelem & possederunt ciuitatẽ palmarũ. Territoriũ Iericho significatur specialiter possessum, quia in eo collocauit præsidium militare rex Moab ad continendum Israel sub seruitute. Seruierãt filij Israel Heg'lon regi Moab decem & octo annis. Hæc est secunda afflictio israelis ma-

maior priore. nam prima fuit octo annis, hæc autem decem & octo.

Et *clamauerunt filij Israel ad dominum*. Intellige vt prius clamore cordis. *suscitauitq; dominus eis saluatorem nomine Aioth*. Corruptum est vocabulum: nam Hebraicè vocatur Ehud: sed innumeræ sunt huiusmodi corruptiones. *filium Gheræ filij Iemini*. Nõ vertitur in dubiũ apud Hebrẽos significari Beniamĩ: in tribu enim Beniamin supputatur Aioth. Et hinc vniuersaliter ītellige appellatiõe Iemini intelligi Beniamĩ. *qui vtraq; manu pro dextera vtebatur*. Iuxta Hebrẽũ habetur. *virũ clausum manũ dextera sua*. Vbi clarè patet non significari virum vtentẽ vtraq; manu ꝓ dextera sed clausũ quo ad vsum dexteræ manus. Clausa siquidem, significatur vis motiua, ne diffunderetur ad naturale robur dexteræ manus: impedimentũ enim naturæ appellatur. ab authore clausura. Aiũt tamẽ Hebræi in hodiernum vsque diem appellari apud eos clausum eum quẽ vulgo siniſtrum dicimus. Significatur itaque quòd homo iſte ſiniſter erat ſecundũ vſum manus. *miſeruntq; filij Iſrael per manum eius munus Hegʿlon regi Moab*. *Fecitq; ſibi Ehud gladium ancipitem, habentem in medio capulũ*. Hæ vltimæ quatuor dictiones non habentur in Hebrẽo. *longitudinis palmæ manus*. Iuxta Hebræum habetur. *menſura vnius brachij viri lõgitudo eius*. Duæ conditiones gladij huius deſcribuntur. altera ꝙ erat duarũ acierũ: altera quòd erat longitudinis vnius cubiti. *& accinctus eſt eò ſubter Sagum in dextro femore ſuo*. Speciẽ pro genere interpres poſuit. nam Hebraicè ſub veſtibus abſque veſtis ſpecie deſcribitur. *Obtuliſtque munus Hegʿlon regi Moab: Hegʿlon autem erat vir craßus valde. Cúmque obtuliſſet munus, dimiſit populum, qui detulerat munus. Et reuerſus de Ghalgalis vbi erant idola*. Iuxta Hebrẽum habetur. *Et ipſe reuerſus eſt ab inciſionibus quæ cum Ghilhal*. Et dictio interpretata inciſionibus, Hebraico more ſignificare poteſt concretum: hoc eſt inciſa. Quo vocabulo quandoque ſignificantur ſimulachra inciſionibus figurata: ſignificatæ ſunt etiam tabellæ lapideæ decem præceptorum inciſæ à Moſe. nonnulli autem intelligunt ibidem fuiſſe lapidicinam. Et quia inciſionis nomen commune eſt, non niſi diuinando definire poſſem quid in hac litera ſignificetur per inciſiones. notiſsimus ſiquidem locus videtur ſignificari: & propterea intelligere lapidicinas non abnuo. *& dixit, verbũ ſecretũ eſt mihi ad te ò rex: & ille impe-*

imperauit ſilentium. Minus dicitur & plus ſignificatur: videlicet egreſſus aliorum. *Egreſſiq; ſunt ab eo omnes qui ſtabãt apud eum. Et Ehud ingreſſus eſt ad eum*. hoc eſt appropinquauit ad alloquendum eum. non enim ſumitur ingredi pro introire, ſed pro venire: vt Hebraica teſtatur veritas. *ipſe autem ſedebat in æſtiuo cœnaculo, ſolus*. Iuxta Hebræũ habetur. *quod ipſi, ſoli ipſi*. De aula refrigerationis dicitur. quæ ipſi, regi, ſoli ipſi regi, erat vſui. *dixitq; Ehud, verbũ Dei habeo ad te & ſurrexit de ſolio*. Nomen Elohim ſcribitur hîc. Et finxit Aioth relaturũ ſeverbum ex parte Dei iudicantis & gubernantis, multiplici ratione tum ex parte ipſius Aioth, vt non genuflexus ſed ſtans alloqueretur regem vt commodius poſſet occidere eum. nũcius enim dei quanto honore afficeretur, teſtatur aſſurrectio regis. Et hæc fuit præcipua cauſa huius fictionis, quam comitabatur ſitus regis facilior ad hoc vt vnico ictu vehementius percuteretur ſtans quàm ſedens: nec non quòd dum rex attendit ad exhibendam Deo reuerentiam, minus aduertat ad manum percuſſoris. *Miſitq; Ehud ſiniſtram manum ſuam, & tulit gladium de dextro femore ſuo: & infixit eum in ventrem eius tam valide vt capulus ſequeretur ferrum in vulnere, ac pinguiſsimo adipe ſtringeretur. Nec eduxit gladiũ, ſed ita vt percuſſerat reliquit in corpore: & exierunt excrementa. Ehud autem clauſis per ſe oſtiis cœnaculi & offirmatis ſera*. Iuxta Hebrẽũ habetur. *& claudet*. hoc eſt quòd ita clauſit oſtia aulæ per ſeipſum quòd ſubſecuta eſt clauſio, ſignificatur enim quòd ſera erat ſic fabrefacta vt ſolo tractu clauderetur, ſic ꝙ nõ niſi claue aperiri poſſet: vt frequentiſsimo vſu videmus. *Per poſticum egreſſus eſt*. Iuxta Hebræum habetur. *Egreſſus eſt ad ordinationem*. hoc eſt ad locum in quo ordinariẽ curiales manere conſueuerant. ſignificatur enim quòd exiuit per ordinaria loca tanquã nihil mali egiſſet, nullam ſui ſuſpitionem dans curialibus. *Seruiq; regis ingreſſi, viderunt clauſas fores cœnaculi: atque dixerunt, forſitan purgat aluum in æſtiuo cœnaculo. Expectantesq; diu donec erubeſcerent*. Iuxta Hebræũ habetur. *Et expectarunt vſquequo tardaret*. Sententia eſt clara. *& ecce non aperiebat fores cœnaculi: cepérúntque clauem & aperuerunt, & ecce dominus eorum ceciderat in terram mortuus. Ehud autem euaſit dum illi turbarentur*. Iuxta Hebræum habetur. *dum illi tardarent*. expectando dominum ſuum vt aperiret. *& pertranſiit locum idolorum vnde reuerſus fuerat: venitque in Sehirath*. Interpres addidit:

nam

Universidad de Deusto
Biblioteca

nam hebraicè nihil aliud scribitur nisi quòd transiit incisiones & euasit in Sehirath. Sensus tamẽ in idẽ redit: nisi quòd ambiguum est incisionis nomen vt prædictum fuit.

Et fuit dum veniret, clanxit buccina in mõte Ephraim: descenderũtq; cum eo filij Israel de monte, ipso ante eos gradiente. Dixitq; ad eos, sequimini me: tradidit enim dominus inimicos vestros Moabitas in manus vestras: descenderuntq; post eum, & ceperunt vada Iordanis Moabitis, & non permiserunt quenquam transire. Præsidium militum regis Moab ad continendum Israel sub seruitute habitabat in Iericho quæ est cis Iordanem in terra chanahan. & propterea prudenter Aioth occupauit vada Iordanis ad Moab (quæ est trans Iordanem) vt regium præsidium concluderetur flumine, & sic interficeretur: vt rei probauit euẽt⁹. *Percusserũtq; Moab in tempore illo circiter decem millia virorum, omnes robustos.* Hebraicè habetur. *pingues & fortes viros.* describũtur enim decem millia virorum in præsidium omnes viri non solùm fortes, sed etiam corpulenti. *& nõ euasit quisquam.* Ex his gestis habes prudens lector, quòd licitè occiditur tyrannus qui non est dominus gentis non solùm à populo, sed etiam à quolibet populi: tanquam hostis publicus, habens continuè iniustum bellum aduersus populum violenter tenendo eum in seruitute. *Humiliatusq; est Moab in die illo sub manu Israel, & quieuit terra octoginta annis.*

ET *post hũc fuit Samgar filius Hanath.* Hic fuit tertius iudex qui modico tẽpore floruisse videtur. *qui percussit Philistim sexcentos viros vomere.* Iuxta Hebræum habetur. *in stimulo bouis.* Hebraico more singularis numeri nomine multitudo describitur stimulorum. insurrexit enim hic cum aliis loco gladiorum & lancearum habentibus stimulos bouinos, & percussit sexcẽtos Philistinos molestos Israeli. *& etiã ipse saluauit Israel.* Quanuis vnicum tantùm gestum ab hoc referatur, inter saluatores tamen israelis in textu supputatur, quia eo tempore quo rexit, seruauit populum ab oppressionibus exterorum.

CAPVT IIII.

Dideruntq; filij Israel facere malũ in conspectu domini, post mortẽ Aioth. Parui refert quòd iuxta Hebræũ habetur. *& Ehud mortuus est.* significatur enim quòd ipso mortuo reuersi sunt filij Israel ad malum. Et tam pãruo tẽpore rexit Sãgar, vt pro nihilo supputetur: & propterea solus Ehud dicitur mortuus. *& tradidit illos dominus.* Iuxta Hebræum

habetur. *Et vendidit eos Iehouah in manus Iabin regis Chenahã.* Expone vẽditionẽ vt supra. Et est hæc tertia afflictio Israel sub potestate Iabin regis Chanahã. *qui regnauit in Chazor.* Hæc est ciuitas quam cõbusserat Iosua: & reædificata fuit à Chananæis, in qua residebat Iabin rex. *& princeps exercitus eius erat Sisera, ipse autem habitabat in Charosceth gẽtium.* Iuxta Hebræum habetur. *& ipse habitans in sylua gẽtium.* Pronomen, ipse, demõstrat Siserã principẽ exercitus. Quis autẽ locus appelletur sylua gẽtium, non facilè hodie sciri potest.

CLamauerũntque filij Israel ad dominũ: nong. nos enim Habebat falcatos currus, & ipse oppressit Israelem vehementer viginti annis Hæc tertia afflictio longior tam prima quàm secũda describitur & meritò, quia peccata multiplicata erant.

Erat autem Delbora prophetes. Iuxta Hebr. habetur. *Et Debora mulier prophetes vxor Lapidoth.* Vbi scito quòd dictio interpretata vxor propriè significat vxorẽ. Quod ideo annotauerim ne fallaris. erat enim verè vxor viri nomine Lapidoth. *quæ iudicabat Israelem in tempore illo.* Officium iudicis in mulierem translatum quarto loco describitur, honestando muliebrem sexum dono prophetiæ. hoc enim donum ratio fuit vt ipsa esset iudex israëlis. *Et sedebat sub palma quæ nomine illius vocabatur.* Palma quæ vocabatur debora significatur. nam Hebraicè nihil aliud scribitur quàm. *sub palma Debora inter ramam & Beth'el in monte Ephraim.* Multitudo enim palmarum cognominata à delbora habitatrice loci inferioris palmis significatur. *& ascendebant ad eam filij Israel ad iudicium.* Quæ misit & vocauit Barac filiũ Abinohã de Cedes Naphthali: dixitq; ad eum, nõne præcepit dominus Deus Israel? vade & trahe in montem Thabor, & tolle tecum decem millia virorum de filiis Naphthali & de filiis Zebulun. Et traham ad te ad torrentem Cison Siserã principem exercitus Iabin, & currus eius & multitudinem eius: & tradam eum in manum tuam. Dixitq; ad eam Barac: si veneris mecum ibo, & si non veneris mecum non ibo. Et dixit, cũdo ibo tecum, verumtamen non erit gloria tua tecum in via qua ambulas, quia in manum mulieris vẽdet dominus Siseram: surrexitq; Debora, & iuit cum Barac in Cedes.

Qui cõgregauit Zebulun & Naphthali. Deficit. *in Cedes.* illic enim cõgregauit exercitum. *& ascendit cũ decem millibus pugnatorum.* Iuxta Hebr. habetur. *& ascendit in pedibus suis cum decem millibus virorum.* pedestris enim exercitus significatur

ascendisse in montem Thabor. *ascenditq; cũ eo Debora. Habor autem Cineus recesserat quondam à cæteris Cineis fratribus suis filiis Obab cognati Moysi.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et Cheber Cineus fuit separatus à Cain, à filiis Chobab socerí Mosis, & tetendit tentorium suum vsq; ad quercum in Zahanaim quæ cũ Cedes.* Narratur incidenter segregatio istius Cenei ab aliis, propter subsecutum euẽtum occisionis Siseræ apud istũ. Nomina autem locorum quorum hîc fit mẽtio, quia ignota sunt nobis pertrãseo. *Nunciatúmque est Siseræ quòd ascendisset Barac filius Abinoham in montem Thabor. Et congregauit Sisera omnes currus suos, nongentos currus ferreos, & omnem populum qui erat cum eo: de Sylua gentium ad torrentem Cison.*

Dixitq; Debora ad Barac, surge: hæc enim est dies in qua tradidit dominus Siseram in manum tuam, nónne dominus egressus est ante faciem tuam? & descendit Barac de monte Thabor, & decem millia virorum post eum. Et perterruit dominus Siserã & omnem currum ac omnia castra in ore gladij ante faciẽ Barac. Iuxta Heb. plusquã terror significatur: videlicet ꝙ sic terruit ꝙ reddidit eũ attonitũ, ita vt trucidarẽtur gladiis Israẽlitarũ tanq̃ attoniti versi in fugã. *descenditq; Sisera de curru & fugit pedibus suis. Barac autẽ persecutus est currus & castra vsq; ad syluã gentiũ: & ceciderũt omnia castra Siseræ in ore gladij, non remansit vsque ad vnum.*

Sisera autem fugit pedibus suis ad tẽtorium Iahel vxoris Cheber Cenei: quia erat pax inter Iabin regem Chazor & domum Cheber Cenei. Et egressa est Iahel in occursum Siseræ, dixitq; ad eũ declina domine mi declina ad me, ne timeas: & declinauit ad eã in tentoriũ, & operuit eũ stragulo. Dixitq; ad eã, da bibere mihi quæso paululũ aquæ quia sitio: quæ aperuit vtrẽ lactis & dedit ei bibere, & operuit illũ. Dixitq; ad eã sta ad ostiũ tentorij: & erit, siquis venerit & interrogauerit te & dixerit, éstne hic quisquã? dices nõ. Et cepit Iahel vxor Cheber clauum tentorij, & posuit malleum in manu sua, & ingressa est ad eum clam, & infixit clauum in tempus eius, & confixit se in terram, ipsaq; soporatus & lassus mortuus est. Et ecce Barac sequens Siseram: egressáque est Iahel in occursum eius, & dixit veni & ostendam tibi virum quem quæris. intrauitque ad eam, & ecce Sisera ceciderat mortuus, & clauus in tẽpore eius. Humiliauitq; Deus in die illo Iabin regem Chenahan coram filiis Israel. Nomen est Elohim. summo iudici ascribitur humiliatio Iabin regis, vepote iusto iudicio effecta. *Et ibat manus filiorum Israel eundo, & dura erat contra Iabin regem Chenahan, donec exciderent eum*

Ecinerúntq; Debora & Barac filius Abinoham in die illo, dicendo. Præponitur Delbora tanquam principalior in constructione huiuscantici: ipsa enim dono prophetiæ condidit illud. *Qui sponte obtulistis de Israel animas vestras ad periculum.* Mãca est litera. Hebraicè enim incipit cãticum. *In soluendo solutionem in Israel, in esse spõtaneum populum, benedicite Iehouah.* Inuitat enim ad laudãdum fontem essendi in duobus beneficiis: videlicet in vltione, quæ significatur per metaphoram solutionis tãquam ipsa vltio sit solutio debiti inimicis. Alterũ verò beneficiũ est libertas populi, significata per hoc quòd populus redditus est spontaneus ad pugnandum pro libertate: ac per hoc redditus est liber ac spõtaneus in suis rebus ac operibus. *Audite reges, auribus percipite principes: ego sum ego sum quæ domino canam, psallã domino Deo Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *ego Iehouah ego canam, psallam Iehouah Elohe Israel.* Et est datiui casus Iehouah. sententia est clara.

Domine cum exires de Sehir. Alludit ad dicta Mosis in principio benedictionis filiorum Israel Deute. 33. ibi enim dicit Moses quòd dominus ortus est Israelitis de Sehir: quod ibi declarauimus. Commemorat itaque Delbora miracula facta tẽpore Mosis: & apparitiones diuinas in monte Sinai, tãquam procedentes ex illa plaga cœli sub qua est mons Sehir describit, quod in lib. Exodi tacitum est: secundũ enim sensibilẽ apparitionẽ dicitur, domine dũ exires de Sehir. *& trãsires per regiones Edom.* Legendũ est iuxta Hebræũ. *dũ ambulares ex agro Edom.* Explanatio est exitus. declaratur enim ꝙ exiuit de Sehir ad mõtem Sinai per modũ ambulantis ex regione Idumææ: species enim illa sensibilis quasi ambulans venit ex plaga cœli supra Idumæam ad locum supra montem Sinai. *Terra mota est.* Iuxta Hebræum habetur. *terra tremuit.* ad literam enim mõs Sinai tremuit: vt scribitur Exod. decimonono. iuxta Hebraicam veritatem. *cœliq; ac nubes distillauerunt aquis.* Iuxta Hebræum habetur. *etiam cœli stillauerunt, etiam nubes stillauerunt aquas.* Nullibi in libris Mosis scriptum est nubes stillasse aquas. quod autem dicitur de stillatione cœlorum nisi ad manna referatur, nullibi etiam legitur quandiu populus fuit in deserto. Veruntamen quæ non sunt ibi scripta hîc supplentur: & pluuiæ datæ mirabiliter

populo significantur. *Montes fluxerunt à facie domini.* Hoc verificatur (si contextus pateretur) de fluxu aquarum ex petra mirabiliter bis per Mosem effecto: aquæ enim illæ tanquam fluentes ex montibus significantur: vt quemadmodum niues fluunt ex superficie extrinseca montium, ita aquæ illæ ex internis montium fluentes significentur. *& Sinai à facie domini Dei Israel.* Iuxta Hebræum absque cõiunctione habetur. *iste Sinai à facie Iehouah Elohe Israel.* Et cõtextus quidem sonat quòd appositiuè dicitur mõtes fluxerũt iste Sinai. Veruntamen nescimus quis fluxus fuerit corporeus in monte Sinai: nisi metaphoricè applicetur fluxus ad fumũ ignémq; & sonitũ buccinæ quæ apparuerunt in mõte Sinai. Vel (quod cõtextui huic quadrat) suppletam intelligamus hîc pluuiam tacitã Exod. 20. ita quòd manifestetur hîc quòd apparente Deo in mõte Sinai, nõ solùm ignis ardens & fumus, sed etiã inter tonitrua coruscationes ac nubes, cœli per nubes stillauerint aquas pluuiæ, simúlque ex mõte Sinai fluxerint aquæ pluuiales. Hic enim sensus valde consonat huic contextui, nec dissonat ab Exodo: quoniam perspicuum est ex Deuteronomio fuisse in eo tacita multa: & in descriptis nubibus obscuris cum tonitruis & coruscationibus insinuatur implicitè pluuia in monte cuius hîc mẽtio fit. Et hic est apud me sensus literalis.

In diebus Samgar filij Hanath in diebus Iahel cessauerunt semitæ: & ambulantes per vias, iuerunt per semitas tortuosas. Post cõmemorata diuina opera mirabilia tẽpore patrum priscorum transit ad statum populi paulò ante hanc victoriam, vt oppositа iuxta se posita magis eluceseant. ad hoc enim tempora Samgar commemorat, vt monstret disparitatem inter tẽpus Samgar & tempus istius victoriæ. Quare autem iungatur tempus Iahelis, aliũde nescitur. hæc enim litera insinuat quòd Iahel aliquo tempore concurrerit ad curam populi Israël: nam significatur quòd in diebus vtriusque (videlicet Samgar & Iahel) itinera non erant tuta, sed oportuit itinerãtes per tortuosas incedere vias, vt effugerent hostes. *Cessauerunt fortes in Israel & quieuerunt donec surgeret Delbora, surgeret mater in Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *Cessauerunt villæ in Israel, cessauerunt: donec surrexi Debora, surrexi mater in Israel.* Narrat quòd nõ solum viæ cessauerunt ab officio suo, sed etiam villæ cessauerunt ab habitatione anteq̃ ipsa regeret: eò quòd

q̃ nec itinerantes irent tuti, nec in villis securè poterat habitari propter hostes. *Noua bella elegit dominus.* Iuxta Hebræũ habetur. *Eliget Elohim nouos.* Quod dixerat donec surrexi Delbora mater in Israel, modo repetit, sub officio iudicis, manifestans se electam à Deo. Nõ sibiipsi sed Deo tribuit hanc nouitatem quòd mulier sit iudex in Israel. hoc enim significatur dicendo, Deus eliget nouos Elohim, hoc est nouos iudices. Et vtitur plurali numero, vel propter adiunctum Barac, vel quia Elohim pluralis est numeri etiã quando ponitur pro singulari. Vtitur autem futuri temporis verbo, non relatiuè ad tẽpus cantici, sed relatiuè ad tempus prærecitatũ quo & villæ & viæ erant desertæ. *& portas hostium ipse subuertit.* Iuxta Hebræum habetur. *tunc oppugnauit portas.* Tempus electionis suæ describit amplius. describserat enim illud ex hoc quòd tam vias quàm villas inuenit desertas: describit modò illudmet ex hoc quòd vsque ad portas ciuitatũ veniebant hostes, ita quòd etiã intra portas ciuitatis existentes Israëlitas oportebat se defendere aduersus vexatores vsq, ad portas discurrentes. *clypeus & hasta si apparuerunt in quadraginta millibus Israel.* Describit adhuc tẽpus electionis suæ, etiam ex hoc quòd Israëlitæ erant adeò inermes vt nec vnus clypeus aut vna lancea inueniri posset in Israel intra quadraginta millia hominum. tanta raritas armorum describitur, vt supputato populo Israel & supputatis armis, nõ inueniebantur tot arma vt quadraginta millibus hominum responderet vnus clypeus & vna lancea. describũtur enim per hoc Israëlitæ tunc inermes.

Cor meum diligit principes Israel. Iuxta Hebræum habetur. *Cor meum ad scribas Israel.* Descripto tempore quo electa est, describit remedium: videlicet quòd videns populum sic angustatum & inermem, cor suum direxit ad doctrinam legis scriptã à Mose & Iosua, quos appellat scribas Israelis. *qui propria voluntate obtulistis vos discrimini.* Iuxta Hebræum habetur. *quia spontaneos se exhibent, in populo benedicite Iehouah.* Et est ordo literæ. benedicite fonti essendi in populo, quia spõtaneos se exhibent, obediendo diuino mandato promulgato per me vt eant ad bellum contra Siseram. *Qui ascenditis super nitentes asinos.* Iuxta Hebræum habetur. *Equitatores asinarum albarum.* Gens aliqua habens asinas albas inuitatur. *& sedetis supra in iudicio & ambulatis in via.* Iuxta Hebræum ha-

 betur.

betur. *habitantes super Middim & ambulãtes in via.* Nomen loci est Middim. *loquimini.* Magis quadrat vt legatur. *canite.* inuitãtur enim equitatores asinarũ habitantes super Middim & ambulantes per vias ad cantandum. E regione siquidem antedictorum temporum quibus desertæ erant viæ & villæ, describũtur viæ & villæ iam redditæ securitati & habitationi. viq; quidem inuitando ambulantes in via ad Cantandum: villæ autem inuitando ad idem equitatores Asinarum albarum habitantes super Middim. *Vbi collisi sunt currus & hostiũ suffocatus est exercitus, ibi narrentur iustitiæ domini & clementia in fortes Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *A voce sagittatorũ inter haustores aquarum ibi conferent iustitias Iehouah, iustitias villæ eius in Israel.* Modus quo Deus pugnauit pro Israël cõtra exercitum regis Iabin, describitur præpostero ordine. nã prius descripta est securitas viarum & villarum quæ fuit effectus victoriæ, & postea describitur modus vincendi. Et intendit per vocem sagittatorum tonitrua diuinorum fulminũ in locis vbi hauritur aqua: hoc est iuxta torrẽtes vbi superatus est exercitus Chananæorum. & propterea dicitur quòd ibi conferent cõmemorando iustitias domini aduersus Chananæos, & in specie iustitias vindicatiuas villarum suarum in Israël quæ fuerãt desertæ. vniuersa enim hæc inuitatio refertur ad habitatores villarum & viatores. Deinde subditur. *tunc descẽdit populus domini ad portas, & obtinuit principatum.* Non habetur in Hebræo & obtinuit principatum: sed declarata securitate viarum ac villarum, declaratur libertas ciuitatum ex eadem victoria secuta. è regione enim eius quòd dixerat oppugnari olim portas ciuitatum, manifestat redditam libertatem populis Israël eundi ad portas ciuitatum in quibus sedebant senes, fiebant iudicia &c.

Exurge exurge Debora, exurge exurge loquere canticum: surge Barac & apprehende captiuos tuos. Iuxta Hebræum habetur. *& apprehende prædam tuam fili Abinoham.* Non sunt hæc commonentis verba, sed cantantis res gestas cũ exultatione narrando acsi essent in facto. *Saluatæ sunt reliquiæ populi.* Iuxta Hebræum habetur. *Tunc dominabitur reliquus in fortibus populi.* Et immediatè sequitur. *Iehouah dominabitur in potentibus.* Effectus victoriæ describitur quòd reliquus populus (qui scilicet relictus est ab oppressoribus) dominabitur super fortes Chananæos: & resoluẽdo rationem dominij in Deum qui

qui erat actor victoriæ & dominij, subiungitur quòd Deus dominabitur in potentibus Israëlitis super Chananæos.

EX *Eph'raim deleuit eos in Hamalec.* Iuxta Hebræum habetur. *De Eph'raim radix eorum in Hamalec.* Narrata victoria cum illius effectu ex diuino auxilio, narrat qualiter se habuerunt tribus Israel ad illud bellum: sic tamen vt aliquas tribus laudando (non quo ad hoc) inserat pro communi lætitia, vt aliunde laudentur quæ ex hoc facto laude carent. Et incipit à tribu Ephraim de qua erat ipsa Delbora: vt testatur habitatio eius scripta in præcedente capitulo. Laudat autem tribum Ephraim tanquam non nouitiam ad huiusmodi opera bellica, eò quòd radix victoriæ bellicæ fuerit Iosua ex tribu Ephraim in prælio contra Hamalecitas in egressu de Aegypto. Et nominando radicem, insinuat exortos inde ramos tot victoriarum postea contra Chananæos eiusdem Iosuæ. Acsi apertius dixisset. non est mirum quòd ex tribu Ephraim prodiit hoc bellum, quoniam radix præliorum & victoriarum ex illa fuit ex quo ceperunt bella, à primo bello videlicet contra Hamalec. *& post eum in Biniamin in populos tuos ô Hamalec.* Iuxta Hebræum habetur. *post te Biniamin in populis tuis.* Nihilque dicitur de Hamalec. Et commẽdatur ad literam tribus Beniamin, ex qua fuit Aioth qui liberauit populũ de manu Moabitarum. & propterea dicitur & post te Ephraim: hoc est imitator tui fuit Beniamin in populis tuis liberandis de manu hostium. *de Machir principes descenderunt.* Iuxta Hebræum non habetur principes, sed scribæ: tribus enim Menassis ex qua erat Machir commendatur quòd scribas produxerit: hoc est sapientes ad regimen. Et ad literam meminit Machir, eò quòd (vt patet Nume. vltimo) filij Machir consuluerunt moderamen legis de nuptiis filiarum Hæredum: videlicet vt nuberent suis propinquis ne hæreditates sortium confunderentur. *& de Zabulon qui exercitum ducerent ad bellandum.* Iuxta Hebræum habetur. *& de Zebulun tractores in stylo scribæ.* Ignotæ nobis historiæ inducunt ad intelligendum quòd tribus Zabulon laudetur in arte scribendi, tanq; aliis præstarẽt in hoc. Aduerte prudẽs lector, q; hinc habes per modũ laudis cõmemorari à Delbora hæc quæ impertinentia videntur. ex hoc enim quòd tribus Zabulon quam perspicuum est ad bellum hoc concurrisse prælaudatur de arte scribendi, insinuatur q;

reliqua quæ de aliis tribubus commemorantur, non nisi laudabiliter commemorentur. Et rationi consentaneum est vt Delbora iudex (ac per hoc persona communis vniuerso Israeli) in publica laude illarum trium tribuum quæ affuerũt, ne inuidiam excitaret in aliis tribubus (ac per hoc dissensionem) laudes aliarum tribuum pro bono pacis inseruerit.

Duces Isachar fuere cum Delbora, & Barac vestigia sunt secuti. Iuxta Hebræum habetur. *Et principes in Isaschar cum Debora & Isaschar.* Significatur enim quòd nõ solũ principes tribus Isachar sed etiã ipsa tribus Isachar cõuenerũt cum Delbora. Deinde immediatè subiungitur. *sic Barac in vallem fuit missus in pedibus suis.* Hinc clarè apparet q̃ quando Barac descendit de monte Thabor cũ decẽ millibus ex Nephtalim & Zabulon, cõcurrerunt in valle principes Isachar cum multitudine ex tribu illã. hoc enim significatur dicendo, sic Barac missus fuit in vallem. aduerbium siquidem, sic, ad cõuẽtum Isachar refertur. *diuiso contra se Ruben magnanimorum reperta est cõtentio.* Iuxta Hebræum habetur. *in elongationibus Reuben magnæ scriptiones cordis.* Quia Rubenitæ separabantur flumine ab aliis Israelitis in terra promissionis, ideo in elongationibus describuntur. & quia viri erant multum meditãtes, ideo laudantur quòd erant magni scriptores in cordibus: figebant enim cordibus propriis cogitamina sua. *Quare habitas inter duos terminos?* Iuxta Hebræum habetur. *vt quid habitasti inter confinia? ad audiendos sibilos gregum.* Lege. 32. caput Numeri: & inuenies Rubenitas petiisse habitationẽ in confinibus propter multitudinem gregum quibus pascendis apta erat terra illa. & propterea commemorantur in confinibus ad audiendum sibilos gregum. Nec dicitur vt quid, ad denotandum vanitatem aut quancunque ignominiam seu reprehensionem: sed cùm per modum interrogãtis dictum fuisset, vt quid habitasti inter confinia, subiuncta est responsio ad audiendum sibilos gregum. ratio enim habitandi inter confinia, redditur copia magna animalium. ita quòd ad laudem opulentiæ Rubenitarum hoc spectat. *diuiso contra se Ruben, magnanimorum reperta est contentio.* Iuxta Hebræum habetur. *in elongationibus Reuben magna scrutinia cordis.* Sententia eadem est cum priore. exaggerãdo enim laudatur Ruben circa cordis meditationes: quod ad laudem consilij spectat. *Ghalaad trans Iordanem quiescebat.* Legendum est. *Ghilhad trãs Iarden*

Iarden mansit. Ghilhad nomen est filij Machir filij Menassis. de quo nihil aliud dicitur nisi quòd trans Iordanem habitauit. iungitur enim cum Rubenitis. *& Dan vacabat nauibus.* Iuxta Hebræum habetur. *& Dan quare habitabit in nauibus?* quasi dicat, non frustra habitat iuxta mare mediterraneum & maritimis lucris attendit. *Aser habitabat in littore maris, & in portubus morabatur.* Iuxta Hebræum habetur. *Aser habitauit in portu maris, & super fracturas eius castrametabitur.* Fracturas maris appellat collisiones vndarum maris. laudatur enim quòd negociatur nauigando non obstantibus marinis collisionibus. *Zabulon verò & Neptalim obtulerunt animas suas morti in regione Meromæ* Iuxta Hebræum habetur. *Zebulun populus dehonestauit animam suam ad moriẽdum & Naphthali, super celsitudines campi.* Laudantur istæ duæ tribus quòd dehonestationi exposuerũt vitam suam cùm decem millia ex eis ascenderunt in montem Thabor. est enim sensus quòd secũdum humanum iudicium non solùm exposuerunt vitã suam morti, sed etiam opprobrio, quòd tam pauci pedites contra tantum exercitum & tam validum se erigerent. Et ex hoc magis commendantur, tanquam fidentes diuino auxilio.

Venerunt reges pugnauerunt, tunc pugnauerunt reges Chenahan in Tahanac iuxta aquas Migiddo: & tamen nihil tulere prædantes. Vel plurale ponitur pro singuli (eò quòd Iabin rex virtualiter æquiualebat pluribus regibus) vel milites à pluribus regibus concurrerunt.

De cœlo dimicatum est contra vos: Stellæ manentes in ordine & cursu suo aduersus Siseram pugnauerunt. Iuxta Hebræum habetur. *E cœlis pugnauerunt stellæ: de gradibus suis pugnauerunt cum Sisera.* Pugna stellarum creditur coruscationibus, grandinibus & huiusmodi fuisse. Et adiungitur de gradibus suis, hoc est absque mutatione cursus sui: ne intelligeretur quòd stellæ passæ fuerint simile aliquid fixioni solis & lunæ tempore Iosuæ. *Torrens Cison traxit eos, torrens Cedumim, torrẽs Cison.* Et hinc apparet quòd tanta aduersus hostes erupit pluuia vt torrens aqua plenus traxerit cadauera eorum. Nec sis solicitus de nominibus torrentium, quia ignota sunt nobis. *Conculca anima mea robustos.* Iuxta Hebræum habetur. *dirriges anima mea fortitudinem.* Vox est prophetissæ interponentis desiderium suum vt semper anima populi dirigat fortitudinem: hoc est non obliquet fortitudinem à Deo vero in deos

gentium

gentium,sed semper fortitudinem suam locet in vero Deo. hoc est enim verè dirigere fortitudinem. *Vngulæ equorũ ceciderunt: fugientibus impetu & per præceps ruẽtibus fortissimis hostium* Iuxta Hebræum habetur. *Tunc calcanea equorũ fregerunt: à calcationibus, calcationibus fortium suorum*. describitur enim quòd fortes Chananæi etiam hac pœna mulctati sunt, quòd calcati sunt à propriis equis fractisque pedibus equorũ suorum.

MAledicite Meroz. Ex hoc quòd reprehenditur sola terra Meroz eo quòd non venerit in adiutorium populo Israël, insinuatur quod superius diximus: videlicet quòd nõ reprehensiuè commemorantur aliæ tribus Israel in hoc cantico quæ non scribuntur conuenisse ad bellum hoc. Et ratio diuersitatis videtur esse, quia istæ aliæ tribus non fuerũt requisitæ, habitatores autem Meroz requisiti, noluerunt opem ferre. *dixit angelus domini*. Seipsam appellat Delbora angelũ domini, eò quòd tãquã nuncius Dei maledictionem aduersus Meroz proferebat. posset nihilominus intelligi Barac, eò q̃ fuerit nuncius Dei ad cõgregandum exercitum pro liberatione populi. In idem autem redit siquis angelũ Iehouah intelligat angelũ, qui reuelabat Delboræ agenda. Et hic sensus quadrat Hebraicæ literæ. in qua non est articulus genitiui casus Iehouah: sed solito more describẽdi verè angelos Dei, scribitur hic angelus Iehouah. tanquã appositiuè diceremus angelus Deus: hoc est agẽs personã Dei: hoc est Deus in suo angelo. quãuis interpretes cõmuniter vbique transferant angelus domini. *Maledicẽdo maledicite habitatoribus eius: quia non venerunt ad auxilium domini, in adiutoriũ fortissimorum eius.* Iuxta Hebræum habetur. *quia non venerunt in adiutorium Iehouah, in adiutoriũ Iehouah in fortibus* Habebant enim habitatores Meroz viros fortes: & quia nõ venerunt cũ fortibus viris, maledictione dignos se reddiderunt. Et in hoc tãgitur disparitas inter istos & tribus Israel quæ non conuenerant: eò quòd apud istos essent viri fortes potentes ad bellũ, apud tribus autem illas non erant, sed erant vacantes gregibus alendis vel maritimis exercitiis & huiusmodi aliis: vt in hoc cantico prærecitatum est ad excusandos eos. Reliqua huius capituli correctione aliqua indigerent, sed quoniam materia valde tenuis est, pertranseo.

Benedicatur inter mulieres Iahel vxor Cheber cinei, inter mulieres in tentorio benedicatur. Aquam petẽti lac dedit: in phiala principum obtulit butyrum. Manum suam ad clauum misit & dexteram suam ad malleũ fabrorum: & percussit Siseram, abscidit caput eius & perfodit & incidit tempus eius. Inter pedes eius incuruatus est. cecidit dormiuit: inter pedes eius incuruatus est cecidit, vbi incuruatus est ibi cecidit vastatus.

Per fenestram respiciens vlulabat mater Siseræ, & de cœnaculo loquebatur: cur moratur regredi currus eius, cur tardauerunt pedes quadrigarum eius? Sapientes domicellæ eius responderunt ei: etiam ipsa respondit verba sua, forsitan nunc diuidit spolia, & pulcherrima fœminarum eligitur ei: vestes diuersorum colorum Siseræ tradũtur in prædam, & suppellex varia ad ornandum collum congeritur. Sic pereant omnes inimici tui domine, qui autem diligunt te sicut sol in ortu suo splendet ita rutilent: quieuitq; terra quadraginta annis.

CAPVT VI.

FEcerũt autem filij Israel malum in oculis domini: & tradidit eos dominus in manum Mid`ian septem annis.

Minus (vt reor) malum fecerunt quàm patres eorũ & propterea nõ dicitur, & addiderunt ad faciendũ malũ. sed fecerũt malũ: nec dicitur q̃ vendidit eos sed dedit eos Iehouah in manũ Madiam. & tempus pœnæ breuius scribitur: videlicet septem annorũ. Et est hæc quarta afflictio populi.

Et *inualuit manus Midian super Israel: à facie Mid`ian fecerunt sibi filij Israel antra in montibus, & spelũcas & munitiones. Et erat si seminabat Israel, ascendebat Mid`ian & Hamalec: & filij Cedem ascendebant contra eum. Et figebant tentoria contra eos, & sicut erãt in herbis cuncta vastabant* Iuxta Hebræum habetur. *& destruebant prouentum terræ vsque ad introitum Hazze: & non relinquebant victum in Israel, non oues non boues non asinos. Ipsi enim & greges eorum ascendebant cum tentoriis suis, veniebantq; tanquam locustæ in multitudine, & ipsorum & camelorũ eorum non erat numerus: & veniebant in terram ad deuastandũ eam.* Isti qui hodie appellantur Arabes discurrẽtes in curribus cum vxoribus & filiis modò hîc & modò illic castrametãtes & alienas messes secantes. & cætera. aut similes eis describuntur. viuunt enim alienis sudoribus & cõculcant omnia quæ nõ rapiũt. *Humiliatusq; est.* Iuxta Hebrẽũ habetur. *Et attenuatus est Israel valde à facie Mid`ian.* in rebus exterioribus puni: valde est. *& clamauit ad dominum, postulans auxilium contra Mid`ianitas.*

Qui

QVi misit ad filios Israel virum prophetam. Ne intelligeremus angelum,manifestè dicitur virum prophetã, quãuis nesciamus quis fuerit iste sanctus vir veri Dei propheta.*dixitq; ad eos,sic dixit dominus* Deus *Israel,ego ascendere feci vos ex* Aegypto *& eduxi vos de domo seruitutis. Et liberaui vos de manu* Aegyptiorum *& de manu omnium opprimentium vos: expuliq; eos à facie vestra,& dedi vobis terram eorum. Et dixi vobis,ego dominus* Deus *vester, non timeatis* Deos Emoræorum *in quorum terra habitatis:& noluistis audire vocem meam.*

Venit *autem angelus domini.*Vide benignitatem diuinã.prius misit prophetam ad filios Israel vt præpararet populum ad diuinum beneficium: deinde mittit angelũ ad Gedeonem. *& sedit sub quercu quæ erat in Ophra, & pertinẽbat ad* Ioas *patrẽ* Hezritarum.Ex hoc quòd sedit,manifestè patet quòd in specie sensibili in forma humana apparuit angel⁹iste.Nec sit tibi curæ de proprietate arboris: Hebraicè enim habetur non quercus,sed Ela.*Ghidhonq; filius eius excutiebat frumẽta in torculari vt fugeret* Madian.Legendum est.*vt faceret fugere à facie* Mid'ian. Significatur quòd occultè excutiebat frumenta in torculari ne caperẽtur à Madiantis. *Et apparuit ei angelus domini,dixitq; ad eum.* Non solũ describitur angelus sedens sub Ela, etiam quòd fuit visus ab ipso Gedeone & quòd allocutus est Gedeonem. *Dominus tecum virorũ fortissime.* Iuxta Hebræum habetur.*vir fortitudinis.*Ita tamen q; viri nomine non intelligas virum communiter,sed virum eximium.Salutatur siquidem ab angelo tum à coniunctione Dei dicendo Iehouah tecum,tum à præcipua fortitudine, dicendo vir fortitudinis.

Dixítque ei Ghidhon:obsecro mi domine,si dominus nobiscum est cur ergo apprehenderunt nos hæc omnia? Hinc apparet quòd Gedeõ cœpit suspicari quòd angelus seu propheta domini salutasset eum:& ex ipsa salutatione argumentum sumpsit interrogandi causam tantorum malorum quæ patiebantur à Madianitis.Admirabatur enim quòd starent simul duo hęc: videlicet Deum esse cum eis,& pati eos tot mala. intellexerat enim verbum angeli non solùm relatiuè ad personã propriam sed ad populum:& propterea dicit,si dominus est nobiscum.*Et vbi sunt omnia mirabilia eius quæ narrauerũt nobis patres nostri dicendo,nõne de* Aegypto *eduxit nos dominus? nunc dereliquit nos dominus & tradidit nos in manũ* Mid'ian.Reddit rationem

hem interrogationis suæ ex effectibus contrariis: videlicet quòd Deus fecit tot mirabilia pro populo quando erat cum eis,nunc autem dereliquit eos sub potestate Madianitarum. *Respexitq; ad eum dominus.*Iuxta Hebræum habetur. *Et vertit Iehouah ad eũ.*Sit⁹ mutatio describitur.insinuatur enim quòd sedens angelus non secundum rectæ lineæ prospectum ante faciem suã habebat Gedeonẽ,sed vel ad dexteram vel ad sinistram:& propterea scribitur quòd vertit proculdubio faciẽ versus Gedeonem intuendo ipsum. Et qui prius nominatus est angelus nunc nominatur Iehouah,quia Dei personam agebat. *& ait, vade in fortitudine tua ista & saluum facies Israel de manu Mid'ian.*Non dicit vade in fortitudine tua,sed adiũgit pronomen ista:ad insinuãdum quòd de fortitudine fiduciæ in Deo, de fortitudine Gedeonis innixa Deo loquitur. Professus enim erat Gedeon,à Deo fuisse salutem patrum & à Deo fuisse se traditos in manũ Madian,& mirari quòd deus sit cum eis & non liberet eos:in hac ergo fortitudine liberaturus dicitur Israelẽ.*scito quòd miserim te.*Parui refert quòd Hebraicè habetur.*an nõ misi te?* Interrogatiuè legendum est, ad affirmandum quòd misi te. tacitæ siquidẽ obiectioni,qua authoritate ibo:respondet quòd ego misi te.Et nõ dicit misto sed misi, ad manifestandum quòd olim elegerat ipsum & disposuerat vt iret ad liberandum populum. *Qui respondens ait,obsecro mi domine.*Parui refert quòd Hebraicè habetur.*adonai in quo liberabo Israel.* Pe nsantis seipsum tum ex qualitate sortis suę,tum ex propria persona verba sunt.*ecce familia mea infima est in Menasse.* Iuxta Hebræum habetur. *ecce millenarius meus pauper in Menasse, & ego paruus in domo patris mei.*nec sociorum diuitiæ nec authoritas propriæ personę suppetit tanto operi,Vt intelligas textum,recole quòd populus Israel distinctus erat per tribus duodecim:& quælibet tribus erat distincta primò per millenos, postea per centenos, postea per quinquagenos,Gedeon itaque de tribu Menassis citat paupertatem sui millenarij sub quo conprehendebantur & centeni & quiquageni.*Dixitq; ad eum dominus,quia ero tecum: percutiesq; Mid'ian quasi virum vnum.*

*Et ait ad eum:si inueni gratiam in oculis tuis,da mihi signum quòd tu sis qui loqueris ad me.*Iuxta Hebræum habetur.*fac mihi signũ quòd tu loquens mecum.* Opinatus Gedeon illum qui loquebatur secum diuina authoritate fultum (dicendo ego misi te,

ego

ego ero tecũ & percuties Madianitas tanquam virum vnũ) esse angelum vel prophetam Dei, quærit fieri certior petens ab eo signum.

Vbi prudens lector, libra verba & facta. verba sonant signũ nõ alicuius rei occultę sed manifestę ipsi Gedeoni: videlicet ꝙ tu loquens mecũ. Nõ dicit quòd tu sis deus vel angelꝰ dei sed quòd tu loquens mecum. Similiter facta Gedeonis non sonant sacrificium (vt vulgata habet editio) sed munus. subiungitur enim Hebraicè. *Ne quæso recedas hinc donec veniã ad te, & educam munus meũ & ponam coram te.* hęc enim vt allata testantur sonant prandium non sacrificium. Signum itaque firmi ac benefici sermonis petit sibi fieri expectando prandiũ de manu ipsius Gedeonis. Nec dissonat à suspitione (seu etiã opinione) ꝙ esset angelus dei oblatio prandij: quoniam vulgatũ erat apud Hebræos angelos in domo abrahæ pransos fuisse: nec Gedeon idiota sciebat tot subtilitates quòd angeli non vere comederent, sed in corporibus assumptis exercerent opera similia operibus vitalibus: comedere, bibere & ambulare. &c. Quemadmodum igitur angeli apud Abraham & apud Lot signũ familiaris firmi ac benefici colloquij exhibuerunt facto comedendi & bibendi, ita Gedeõ incertus adhuc quis ille esset diuino nomine tanta promittens, petit pro signo familiaris firmi ac benefici colloquij vt expectet prandium de manu sua. *qui respondit, ego præstolabor aduentum tuum.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *ego sedebo donec reuertaris.* Sicut apparuerat sedens, ita expectaturum se dixit. *Ingressus est itaque Ghidhon & coxit Hædum & de modio farinæ Azymos panes.* Hebraicè habetur. *& fecit Hædũ caprarum & modium farinæ azymorum.* Subiũcta de iure carniũ, manifestant quòd lixauit Hædum: Azymos autem coxit panes vt celerius perficeret. Et hinc habetur quòd nõ in sacrificium sed in prandium parauit hæc. non enim carnes coctæ portabantur ad sacrificandum, sed adeps cremabatur in primis deo, & deinde coquebantur carnes: hîc autẽ nulla fit mentio adipis, sed duntaxat quòd carnes elixas & panem & ius carnium detulit. *carnes posuit in canistro & ius carnium posuit in olla: & tulit omnia sub quercu & obtulit ei.* Iuxta Hebræum habetur. *& eduxit ad eũ sub Ela, & appropinquauit.* Et est sensus qnòd ad angelum sub Ela sedẽtem eduxit ea & appropinquauit ad eum. Ita quòd nõ significatur quòd posuerit

rit res illas sub Ela, sed quòd ipse accesserit propiꝰ ad angelum. rationabile si quidem est quòd cũ seruis seu ancillis deferentibus res venerit, & ipse propius accesserit monstrans prandium paratum. *Cui dixit angelus dei.* Iuxta Hebręum habetur. *angelus Elohim.* Nõ sine mysterio fuit hæc mutatio nominum. retributurus siquidem quasi mercedẽ oblati prandij nomen Elohim induit: iustitiæ enim opus est retributio. *tolle carnem & Azyma, & pone ad petram hanc & ius carniũ effũde: & fecit sic. Extenditq; angelus domini.* Hebraicè habetur. *angelus Iehouah.* Gratiã mira uli à fonte essendi procedere ipsa nominis mutatio significat. *summitatem virgæ quam tenebat in manu sua.* Iuxta Hebræum significatur baculus quo vtimur ad sustentandum. Et hinc innuitur quòd viatoris vel senis habitũ præ se ferebat angelus vtens baculo. *tetigitq; carnem & Azyma: & ascendit ignis de petra, & carnẽ Azymaq; consumpsit: angelus autẽ domini euanuit.* Iuxta Hebręũ habetur. *iuit ab oculis eius.* subiuncta enim manifestant quòd nõ repentè euanuit, sed statim agnitus ire cœpit, proculdubio versus cœlũ.

Vidensq; Gedeon quòd esset angelus domini. Rectius texitur Hebraicè. *Et vidit Ghidhon quòd angelus Iehouah ipse.* Ex miraculo ignis ascendentis de petra & consumentis carnes & panes agnouit Gedeon quòd ille qui loquebatur secum erat angelus Iehouah. *Et dixit Ghidhon, Heu mi domine deus quia vidi angelum domini.* Iuxta Hebręũ habetur. *heu me Adonai Iehouah, quòd super sic vidi angelũ Iehouah facie ad faciem.* Quia dixerat deus Mosi non videbit me homo & viuet, vulgatum erat ꝙ ille cui apparuisset deus visibiliter citius moreretur: & propterea Gedeõ timens mortem, dixit heu me (clamando ad deum) quia super sic, hoc est quia propterea vt morerer vidi deum quasi nuncium facie ad faciem.

Dixitq; ei dominus. Hebraicè habetur. *Et dixit ei Iehouah: pax tibi, ne timeas, non morieris.* Illemet angelus nomen dei induit quia à fonte essendi & vita & pax nostra procedit. Et hinc habetur quòd angelus non penitus recesserat statim vt Gedeon agnouit eum: sed timenti mortem locutus est, Hebraico more dicendo pax tibi (significant enim pacis nomine sospitatem salutem & huiusmodi bonorum collectionem) & timorem exclusit mortis, & sic iuit. ita quod cum primũ Gedeon cognouit illũ esse angelũ, & angelus incepit recedere, & Gedeon incepit dolere, & recedendo angelus con-

Universidad de Deusto
Biblioteca

consolatus est eũ. *Aedificauitq; ibi Ghidhon altare domino* Nõ insolito scripturæ more priꝰ narratur factum,& deinde causa & modus faciendi.altare siquidem hoc fuit ædificatũ non tunc sed post reuelationem subsequentem: sed ratione nominis prænarratur hic.nec dicitur & ædificauit tunc,sed dicitur & ædificauit ibi,videlicet in lapide illo ex quo exierat ignis.*vocauitq; illud domini pax.* Hebraicè habetur.*Iehoua pax vsq; ad diẽ hãc.* Ex eo ꝙ deus ibi dixerat ei pax tibi nõ morieris,ideo altari nomẽ imposuit à diuina pace.*cumq; adhuc esset in Ephra quæ est familiæ Hezri.* Iuxta Hebræũ habetur.*adhuc ipse in Hophrat patris Hezyitarum.* Non est vsquequaque clarũ an pronomẽ,ipse,demonstret Gedeonem vt interpretes vulgatæ editionis intellexit)an demonstret altare vt alij interpretes intelligunt.contextus enim fauet huic secũdo intellectui:eo quòd immediatè subiungitur.

ET *fuit in nocte ipsa.* ex eo enim quòd nocte immediatè sequẽte describitur hęc reuelatio,satis manifestatur quòd Gedeon erat ibidem,nec oportuit dicere quod adhuc erat ibi.*& dixit ad eum Iehouah.* Nocturna hæc locutio dormiẽte Gedeone intelligitur:inter species enim prophetiæ non infimum tenet locum audire in somno alloquentem sibi Deũ. *tolle taurum bouis qui est patri tuo.* Adiungitur bouis, ad differentiam tauri bubalorum.*& alterum taurum.* Iuxta Hebræũ habetur.*& taurũ secundum septem annorum.* Subiuncta de vnius duntaxat tauri immolatione mouent me ad intelligendũ verba hæc exposituè: vt non duo tauri sed vnus duntaxat tollendus præcipiatur,qui appellabatur secũdus & erat annorum septem. suspicor enim quod à prosperitate appellatur secundus taurus ille qui alebatur pro sacrificio prosperitatis iuxta superstitiones ethnicorũ. *destruesq; Aram Bahal quæ est patri tuo,& nemus quod circa Aram est, succide.* Iuxta Hebræũ habetur. *& quercũ quæ super ipsam succides.* altare enim Bahal erat sub quercu.*Et ædificabis altare domino Deo tuo.* Priꝰ narrata fuit ędificatio istius altaris,& modò narratur præceptum ædificandi: nunc ordo rei gestæ scribitur, prius verò res ipsa sine ordine scripta est. *in summitate petræ huius super quã ante sacrificiũ posuisti.* Iuxta Hebrę.parcissimè scribitur. *super verticẽ fortitudinis huius in ordinatione.* Facile est intelligere quid significetur dicẽdo in ordinatiõe .mãdatur eũ vt ædificetur altare secundum ordinationem legis Mosis videlicet

delicet ex terra seu lapidibꝰ quos ferrũ nõ tetigit. Sed quod dicitur super verticem fortitudinis istius, non facilè patet. antiquus interpres intellexit lapidẽ illum in quo fuerat oblatum sacrificium. Et quia nescimus situm loci illius, & demõstratio fit ad sensum,à ratione alienum non est vt intelligi possit quòd lapis vnde ascendit ignis, rupes erat.& propterea hîc dicitur super caput fortitudinis istius: hoc est super caput istius rupis,à fortitudine denominatę,vel quia durissimus lapis erat,vel quia arcis fundamẽtum seu vices præ se ferebat.Et iuxta hunc sensum mandatur quòd in summitate illius rupis ædificetur Deo vero altare secundum ordinem legis.*tollésque taurum secundum.* Nulla fit mentio alterius tauri.*& ascendere facies holocaustum.* Aduerte prudens lector, quòd Deus præcipit duo contra legem Mosis. alterum ædificari altare extra locum vbi erat tabernaculum diuinũ: alterum offerri ibi holocaustum à nõ sacerdote seu leuita. *super struem lignorum quæ de nemore succideris.* Iuxta Hebræum habetur. *in lignis quercus quam succides.* Super ligna quercus Bahal præcipit offerri holocaustum.

Tulitq; Ghidhon decem viros de seruis suis,& fecit sicut locutus est ad eum dominus:timens autem familiam patris sui & viros ciuitatis,in die non fecit sed in nocte. Cúmque surrexissent viri ciuitatis manè, viderunt destructam aram Bahal quercúmque succisam: & taurum secundum impositum super altare quod tunc ædificatum erat. Dixerúntque ad inuicem,quis fecit hoc? Cúmque perquirerent authorem facti, dictum est Ghidhon filius Ioas fecit hoc. Et dixerunt viri ciuitatis ad Ioas: educ filium tuum & moriatur, quia destruxit aram Bahal & succidit quercum quæ erat iuxta illam. Quibus ille respondit.nunquid vltores estis Bahal vt pugnetis pro eo? qui aduersarius est eius moriatur antequam lux crastina veniat,si Deus est,vindicet se de eo qui suffodit aram eius. Iuxta Hebræum habetur.*num vos litigabitis pro Bahal? num vos facietis saluare eum? qui litigabit in eum morietur vsque mane: si Elohim ipse, litigabit in eum quia destruxit altare eius.* Tria dicit ad retrahendum homines ab impetitione filij. primum quòd non spectat ad eos vindicare Bahal:deindè imprecatur mortem actori criminis infra breuissimum tempus:& demum authorem mortis imprecatæ implorat ipsum Bahal.Et quoniam hæc verba sedarunt impetum populi,intelligenda sunt affectu condolentis dicta, & reuerenter reseruantis causam vindictæ ipsi Bahal:

acsi apertius promisisset quòd Bahal faciet vindictam celerrimè. *Et vocauit eum in die illa Ieroboal.* Legendum esset. *Ierubbahal dicẽdo.* Et ratio nominis cõpositi in litera subditur sententia patris. cõponitur enim nomen hoc ex lite & Bahal. dixerat enim pater. *litigabit in eum Bahal quia diruit altare eius,* hoc est pugnabit aduersus eum Bahal &c.

Igitur omnis Mid'ian & Hamalec & Orientales populi cõgregati sunt simul: & transeuntes Iordanem. Interpres addidit Iordanem pro claritate literæ. ingressi enim significantur terram promissionis. *castrametati sunt in valle Iezrael.* Legendum esset. *Izrehel.* Nomẽ est propriũ. *Spiritus autẽ domini induit Ghidhõ,* Describitur spiritus diuinus instar indumenti Gedeonis, ad significãdum quòd exterioribus signis apparuit Gedeon tãquam actus & motus à diuino spiritu. reluxit siquidẽ in eo diuinus spiritus quẽadmodum in induto veste regia relucet regius fauor. *& clãxit tuba, & cõgregata est domus Abihezer post eũ. Misitq; nũcios in totũ Menassẽ qui & ipse secutus est eũ, & nũcios misit in Aser & in Zebulũ & in Naphthali, qui ascẽderunt in occursum eorũ.* *Dixitq; Ghidhon ad Deũ.* Nomen est Elohim, eò ꝙ ad Deũ tanquã ad gubernatorem recurrit. *si saluas per manum meam Israel sicut locutus es. ecce ego statuo vellus lanæ in area: si ros fuerit ad vellus tantũ & super totã terram fuerit siccitas, sciam quòd saluũ facies Israel per manũ meã sicut locutus es.* Quod non pro seipso sed pro populo petiit Gedeon huiusmodi signũ (& propterea nõ peccauit nec tentauit Deũ: sed pro vtilitate populi vt securus sequeretur illũ ad bellũ, petiit signũ) insinuatur in primis ex eo quòd fuit petitio signi cõgregato iã exercitu. deinde quòd ipse Gedeon repetit indubiè Deum hoc dixisse: nõ ergo vt ipse nosset (qui iam nouerat) sed vt populus sciret, signum petiit. *Et fuit ita & surrexit in crastino, & expresso rore de vellere. Conham implcuit aqua. Dixitq; Ghidhon ad Deũ.* Nomẽ est Elohim ob dictã rationẽ. *ne irascatur furor tuus in me & loquar tantũ semel.* Et hinc tertiò apparet ꝙ humiliter petebat quẽadmodũ Abrahã: & quòd charitate motus erga populũ, petebat secundũ signum futurę victoriæ. *tentabo obsecro tantum semel in vellere, sit obsecro siccitas ad vellus tãtùm & super totam terram sit ros.* Ad satisfaciendum populo experimentum iterum in vellere petiit. fortè enim opponebant aliqui quòd casu acciderat primum signum. *Fecitq; Deus sic in nocte illa: & fuit siccitas ad vellus tãtum, & super totam terram fuit ros.*

CAP.

Surrexit Ierubbahal (ipse est Ghidhon) & totus populus qui erat cum eo, & castrametati sunt iuxta fontẽ Charod: castraq; Mid'ian erant ei ab Aquilone à colle More in valle. Dixitq; dominus ad Ghidhon, multus est populus qui tecũ est ad dandũ me Mid'ian in manũ eorũ: ne glorietur cõtra me Israel dicẽdo, meis viribus liberatus sum. Et nunc loquere ad populũ & cũctis audientibus prædica, qui formidolosus & timidus est reuertatur. Hoc fuit secundum legem Mosis. *recesseritq; de monte Galahad.* Iuxta Hebreum habetur. *qui timens & tremens, reuertetur & diluculabit è monte Ghilhad.* Sed quæstio oritur quomodo verificatur reuersio de mõte Galahad, cum nõ ibi essent. nã mons Galahad est vltra Iordanem eũdo à Ierusalem versus Iordanẽ: Gedeon autẽ erat citra Iordanem in terra promissionis, vt subiuncta testãtur. Solutio est quòd multi venerãt ad exercitũ Gedeonis ex regione vltra Iordanẽ: vt patet ex eo quòd in cap. præcedenti scribitur ꝙ misit Gedeon nũcios in omnẽ Menassem qui secutus est eũ. perspicuum est enim ꝙ dimidia trib⁹ Menassis habitabat trãs Iordanẽ: immò (vt Nu. 32. scribitur) mõs Galahad datus est à Mose Machir filio Menassis. Quia itaq; cõuenerant ad exercitũ multi ex regione trans Iordanẽ, clamatũ est voce præconũ vt quilibet timid⁹ vndecũq; esset etiã ex mõte Galahad reuertatur, ita ꝙ mõs Galahad nõ noiatur vt termin⁹ à quo reuersionis, sed vt extẽsio patriarũ vnde venerãt. Et meminit specialiter mõtis Galahad ad insinuandũ tũ quòd etiã remotissimi, tum quòd etiã cõtribules Gedeonis reuerterẽtur si timerẽt. *& reuersa sunt de populo viginti duo millia, & decẽ millia remanserunt.*

Dixitq; dominus ad Ghidhon: adhuc populus multus est, fac descendere eos ad aquas & ibi probabo illos. Iuxta Hebr. habetur. *& purificabo eum tibi ibi.* Ad similitudinẽ purificantis discretum se promittit populum separãdo magnã ab eo partẽ. *et de quo dixero tibi vt tecũ vadat, ipse pergat: quẽ verò ire prohibuero, reuertatur. Cumq; descendisset populus ad aquas, dixit dominus ad Ghidhon: qui lingua lãbuerint aquas sicut solẽt canes lãbere, separabis eos seorsum: qui autem curuatis genibus biberint, in altera parte erũt. Fuit itaq; numerus eorũ qui manu sua ad os lãbuerãt trecẽti viri: omnis autẽ reliqua multitudo flexo poplite biberat. Et ait dominus ad Ghidhon in trecẽtis viris qui lãbuerũt aquas liberabo vos & tradam in manum tuam Mid'ian: omnis autem reliqua multitudo*

reuertatur in locum suum. Sumptis itaque pro numero cibariis & tubis, omnem reliquam multitudinem abire præcepit in tentoria sua: & ipse cum trecentis viris se certamini dedit Iuxta Hebręum habetur. *& in trecentis viris fecit robur.* Vniuersum enim exercitus robur constituit in trecentis viris. *castra autem Mid'ian erant ei subter in valle.*

EAdémque nocte dixit dominus ad eum. Nocturnum tempus allocutionem in somno insinuat. Ad quod etiam facit quod dicitur. *surge.* iacenti enim dicitur surge. *& descende in castra, quia tradidi ea in manum tuam. Et si formidas solus descendere, descendat tecum Pura puer tuus. Et cum audieris quid loquantur, tunc confortabuntur manus tuæ, & securior ad hostiũ castra descendes.* Ad suauẽ diuinæ gubernationis dispositionem spectat confortare animos hominum ex sensibilibus signis: inter quæ supputãtur ab hominibus sumpta omnia. nã magnifiebant apud priscos huiusmodi omina tanquã à superis data. *descenditq; ipse & Pura puer eius in partem castrorum vbi erant armatorum vigiliæ. Mid'ian autem & Hamalec & omnes orientales populi fusi iacebant in valle vt locustæ in multitudine: cameli autem eorum innumerabiles erant sicut arena quæ iacet in littore maris. Cumq; venisset Ghidhon, narrabat vnus somnium proximo suo: & in hunc modum referebat quod viderat. vidi somnium, & videbatur mihi quasi subcinericius panis ex hordeo, volui & in castra Mid'ian descendere.* Rectius legitur. *& ecce tremor panis hordeorum voluẽtis se in castra Mid'ian.* Hebraica dictio interpretata tremor, quãuis nõ significet propriè tremorem, quia tamen ad tremorem pertinet, nominatur tremor ob penuriam nominũ. significatur enim ad literam q̃ cõmotio quædã terribilis apparuit panis hordeacei voluẽtis se. Et ex eo quòd describitur voluẽtis se, insinuatur q̃ huiusmodi panis erat orbicularis figuræ. Hęc enim figura ad motũ reuolutionis valde est habilis. Nec intelligo per panem, panem vnũ, sed multitudinem panis. quem admodum & per tentorium nõ significatur tentorium vnicũ, sed vniuersitas tentoriorum cũ subiungitur. *& venit vsque ad tẽtorium & percussit illud & cecidit, & voluit illud insupra & cadet tentorium.* Ita iacet in Hebræo. describitur enim multitudo panum terribili motù voluentium se in castra Madian ita quòd venerunt non solũ ad loca excubiarum sed etiã vsque ad ipsa tentoria & percusserũt tentoria & ceciderũt. Statimq; subiũgitur modus percussionis

nis & modus casus. modus quidem percutiendi, dicendo & voluit ipsum in supra: hoc est nõ solùm percussit verum vertit partes inferiores in superiores. Et hoc modo secutus tentoriorũ casus describitur in futuro relatiuè ad motum huiusmodi percussionis. *Respondítq; is cui loquebatur, non est hoc aliud nisi gladius Ghidhonis filij Ioas viri Israelitæ: tradidit enim dominus in manum eius Mid'ian.* Nomen est Elohim: Deus quatenus gubernat significatur. *& omnia castra.* Hinc apparet verũ esse quod diximus: videlicet somniantem vidisse omnia tẽtoria percussa. *Cúmq; audisset Ghidhon somnium & interpretationem eius, adorauit.* gratias agendo Deo de huiusmodi omine dato. *& reuersus est ad castra Israel & ait: surgite, tradidit enim dominus in manus vestras castra Mid'ian.*

DIuisítq; trecẽtos viros in tres partes. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *in tria capita.* tres siquidem centuriones instituit. *& dedit tubas in manum omnium eorum, lagenásque vacuas & lampades.* Rectius legeretur. *& torres in medio lagenarũ.* ligneæ siquidem faces optimè ardentes intelliguntur. *Et dixit ad eos, quod me facere videbitis hoc facite, ingrediar partem castrorum.* Legendum est. *in extremum castrorũ, & erit, sicut faciam sic facietis. Clãglámq; tuba & omnis qui erit mecum: & clãgetis tubis etiam vos per circumitus omnium castrorũ, & dicetis, domino & Ghidhoni. Ingreßúsque est Ghidhon & trecenti viri qui erant cum eo in partẽ castrorũ.* Iuxta Hebręũ habetur. *in extremum castrorũ.* Quod autem sequitur. *incipientibus vigiliis noctis mediæ.* Iuxta Hebręũ habetur. *caput custodiæ mediæ.* Antiquus interpres retulit hoc ad tẽpus: litera autẽ anceps est an referatur ad locũ quo venit Gedeon (videlicet q̃ venit ad angulum castrorum caput custodiæ mediæ) an quòd venerit in principio vigiliæ mediæ. *& custodibus suscitatis.* Iuxta Hebræum habetur. *tatum surgendo fecerunt surgere custodes.* & est dictum quòd non attentauerunt aliquid facere aduersus Madian, sed duntaxat excitare custodes, proculdubio facto aduentus. *& clanxerunt tubis & collisserunt inter se lagenas quas habebant in manibus suis. Cúmque pergyrum castrorum in tribus personarent locis & lagenas confregissent, tenuerunt sinistris manibus lampades.* Iuxta Hebræum habetur. *roborauerunt in manu sinistra sua torre., & in manu dextera sua tubas clangendo.* Et tali siquidem robore apparet quòd faces ligneæ erant: quæ motu roborantur ad ardendum & ad apparendum in maiori multitudine. *clamauerúntque*

rúntque, gladius domino & Ghidhoni. Steterúntque quisque in loco suo per circumitum castrorum: & omnia castra turbata sunt. Parui refert quòd hebraicè habetur. *& cucurrerunt omnia castra.* Velox motus timentium describitur. *& vociferátes vlulantesque fugerunt.* Rectius legeretur. *& clanxerunt & fugerunt.* Ita quòd clangere intelligatur actio Hebræorum, fugere verò Madianitarum. Deinde immediatè sequitur. *Et sonarunt trecenti cornibus.* Exponit quod dixerat & clanxerunt, explicando numerum clangentium. *immisítq; dominus gladium in omnibus castris: & mutua se cæde truncabant, fugientes vsque ad Beth-sitte in Zeradath, vsque ad Labrum Abel meehole super Tabath.* Quali occæcatione mentis Deus hoc fecerit, scriptum non est. *Conclamantes autem viri Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit adunatus vir Israel de Naphtali & Aser & toto Menasse, & persecuti sunt Mid'ian.* Ex eò quòd subiungitur Gedeonem misisse nuncios in montem Ephraim, insinuatur quòd misit similiter nuncios ad Neptalim, Aser & Menassem vt persequerentur Madianitatis. Meminit autem in specie nuncio rum ad Ephraim, quia istis mandata est specialis cura præueniendi transitus aquarum ne euadere possent Madianitæ.

Misítq; Ghidhon nuncios in omnem montem Ephraim dicens: descendite in occursum Mid'ian, & capite eis aquas vsque ad Beth'bare & Iarden. & congregatus est omnis vir Ephraim, & ceperunt aquas vsque ad Beth'bare & Iarden. Et comprehenderunt duos principes Mid'ian, Horeb & Zeeb: & interfecerunt Horeb in petra Horeb, & Zeeb occiderunt in torculari Zeeb. Non est ista petra Choreb ex qua Moses eduxit aquas in deserto: sed est quædam petra in terra promissionis denominata petra Horeb à cæde regis Horeb ibidem. sicut & torcular Zeeb denominatum est à cæde regis Zeeb ibi. *& persecuti sunt Midian: caputq; Horeb & Zeeb attulerunt ad Ghidhon trans Iarden.* Author libri ad terminandum gesta Ephraim iam inchoata, narrat ea quæ postea gesta sunt: prius enim Gedeon persecutus est vltra Iordanem alios duos reges & victoriam habuit integram, & postea gestum est hoc quod modò narratur: videlicet quòd viri Ephraim portauerũt capita Horeb & Zeeb ad Gedeonem trans Iordanem. sed (vt dictum est) ad continuandum gesta Ephraim prænarratio ista fit.

CAP.

CAPVT VIII.

D *Ixeruntq; ad eum viri Eph'raim cur hoc feciſti nobis vt non vocares nos cum pergeres ad pugnandum contra Midian? iurgantes fortiter & propè vim inferentes.* Superfiunt quatuor vltimæ dictiones. Elati siquidem viri Ephraim tumebant aduersus Gedeonem principem exercitus & caput tantæ victoriæ. *Dixitq; ad eos, quid enim tale facere potui quale vos feciſtis?* Iuxta Hebræum legendum potius est. *quid feci nũc sicut vos?* Magnificat gesta ab eis vt sic elatos mitiget. *nónne melior est racemus Eph'raim vindemia Abihezer?* ipse enim erat ex progenie Abihezer. *In manum vestram dedit dominus principes Mid'ian, Horeb & Zeeb, quid potui facere sicut vos? quod cum locutus esset, requieuit spiritus eorum quo tumebant cõtra eum.*

CVmq; veniſſet Ghidhon ad Iarden, transiuit cum & trecenti viri qui cum eo erant. Redit ad ordinem historiæ: iste enim trãsitus fuit prius antedicto iurgio Ephraim. *& præ lassitudine fugientes persequi non poterant.* Iuxta Hebræum habetur. *fessi & sequentes.* non enim substiterant præ lassitudine. *Dixitq; viris Succhoth, date obsecro panes populo qui mecum est: quia lassi sunt, & ego persequens Zebach & Zalmũnah reges Midian. Dixeruntq; principes Succhoth: forsitan palmæ manuum Zebach & Zalmunnah nunc in manu tua sunt, & idcirco postulas vt demus exercitui tuo panes.* Hinc clarè apparet quòd principes in culpa fuerunt. Succhoth autem ciuitas erat trans Iordanem in loco vbi Iacob ædificauit sibi domum & gregi suo fecit tabernacula Gene. 33. *Quibus ille ait: idcirco cum tradiderit dominus Zebach & Zalmunnah in manum meam, conteram carnes vestras cum spinis tribulisque deserti. Et inde conscendens venit in Penuel, locutúsq; est ad viros loci illius similia.* Penuel est locus vbi Iacob luctatus est cum angelo Genes. 32. *cui & illi responderunt sicut responderant viri Succhoth. Dixitque eis: cum reuersus fuero victor in pace diruam turrim hanc.*

Zebach autem & Zalmunnah erant in Carcor cum exercitu suo: circiter enim quindecim millia virorum remanserant ex omnibus turmis orientalium populorum, cæsis centum & viginti millibus virorum educentium gladium. Hinc coniici potest quàm ingẽs fuerit multitudo oriẽtalium discurrẽtium. erant enim inter eos tot millia bellatorũ. *Ascendit q; Ghidhon per viã eorũ qui in tento riis morabãtur, ab oriẽte Nobach & Iogbehe: & percussit castra, quæ secura erant & nihil aduersi suspicabantur. Fugerúntque Zebach*

& Zalmunnah: quos persequens Ghidhon comprehendit turbato omni exercitu eorum.

Et reuersus est Ghidhon filius Ioas de bello ante solis ortum Anceps est Hebraica litera. nã legi potest. *ab ascensu solis.* vel. *ante ascensum solis.* Vtrouis autem modo legatur, insinuatur quòd nocte aggressus est reges istos, ita quòd reuersus est ante meridiem. tunc enim completur solis ascensus, & tunc verificatur adhuc ascensus solis. *Cepitque puerum de viris Succhoth, & interrogauit eum nomina principum & seniorũ Succhoth: & descripsit sibi septuaginta septem viros. Venitq; ad homines Succhoth & ait: en Zebach & Zalmunnah & de quibus exprobrastis mihi dicentes, forsitan manus Zebach & Zalmunnah nunc in manu tua sunt & idcirco postulas vt demus viris tuis lassis panes. Tulit ergo seniores ciuitatis & spinas deserti ac tribulos, & contriuit cum eis atque comminuit viros Succhoth.* Iuxta Hebræum habetur. *& fecit cognoscere in eis viros Succhoth.* afflictio siquidem principum Succhoth cum spinis & rubis (siue per modum flagellationis siue alio modo) describitur per experimentalem cognitionem qua senserunt in propriis carnibus spinas & rubos vt promiserat Gedeon: nam dixerat teram carnes vestras spinis & rubis. *Turrim quoque Penuel diruit, occisis habitatoribus ciuitatis.* Mirum est quòd principes Succhoth non occidit, viros autem ciuitatis Phanuel occidit. Crediderim ego disparitatem hanc ortam ex eo quòd viri Succhoth redeunti Gedeoni humiles se exhibuerunt (cuius signum est quòd solum colloquium inter Gedeonem & eos describitur) viri verò Phanuel confidentes in turri non se humiliauerunt. & propterea Gedeon non solùm turrim destruxit (vt comminatus fuerat) sed etiam viros ciuitatis vtpote adhuc resistẽtes occidit.

Dixitq; ad Zebach & Zalmunnah, quales viri fuerunt quos interfeciſtis in Thabor? qui responderunt, similes tibi & vnus ex eis quasi filius regis. Et ait. fratres mei filij matris meæ erant. viuit dominus. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *viuus Iehouah si seruassetis eos non vos occiderem.* Modus erat iurãdi afferendo vitã Dei in testimoniũ dicti. *Dixitq; Iether primogenito suo. surge, interfice eos: & nõ eduxit puer gladium suũ, timebat enim quia adhuc puer erat. Dixitq; Zebach & Zalmũnah surge tu & occide nos quia iuxta ætatẽ robur est hominis: surrexitq; Ghidhõ & interfecit Zebach & Zalmunnah, tulitq; Lunulas quæ erãt in collis Camelorũ eorum.*

Dixe-

Dixerũntque viri Israel ad Ghidhonem, dominare nobis tu & filius tuus & filius filij tui, quia liberasti nos de manu Mid'ian. Quibus ille ait: non dominabor vobis nec dominabitur filius meus vobis, dominabitur vobis dominus. Respuit Gedeon dominatum, deferẽs domini nomen Deo. & propterea inter iudices supputatur quintus.

Dixitque ad eos Ghidhon, vnam petitionem postulo à vobis, date mihi inaures ex præda vestra: inaures enim aureæ erant eis quia Ismahelitæ erant. Et dixerunt, dando dabimus: & extenderunt pallium, & proiecerunt ibi quisque inaures spoliorum suorum. Et fuit pondus inaurium aurearum quas postulauerunt mille & septingentorum aureorum: præter Lunulas & monilia & vestes purpureas quæ erant super reges Mid'ian, & præter torques quæ erant in collis camelorum eorum.

Fecitque ex eo Gedeon Ephod. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et fecit illud Ghidhon in Ephod, & fecit manere ipsum in ciuitate sua in Hophra, & fornicati sunt omnes Israel post ipsum ibi: & fuit Ghidhoni & domui eius in offendiculum.* Quia anceps est sensus, textum vt iacet afferendum censui. Nomen Ephod, significat indumentum superhumerale ex quacunque materia sit. non enim est nomen proprium indumenti sacerdotalis, sed commune cuilibet tali indumento. Vnde & mater Samuelis fecit Samueli puero Ephod lineum: & Dauid deducendo arcam domini accinctus erat Ephod lineo, vt patet 2. Reg. 6. Et quantũ coniicere possum, erat indumentum tegens humeros & pectus, apertum in vtroque latere, non tegens brachia: quale videmus in militibus quod vulgari Italico Zorneam appellãt. Lineo autẽ Ephod vtũtur viq; in hodiernũ diẽ clerici Germaniæ. Hæc idcirco dixerim, vt appareat ꝙ ex proprietate nominis nõ significatur quòd Gedeon fecerit Ephod põtificale, sed dũtaxat ꝙ fecerit Ephod. Et si materia cõsiderata fuerit, apparebit ꝙ nõ fecit Ephod sacerdotale: quoniã clarè in textu dicitur & fecit illud in Ephod. materia ergo Ephod facti à Gedeone fuit aurũ: sacerdotalis autẽ vestis appellata Ephod nõ erat aurea (sed de auro, hyacintho, purpura, cocco & byssо) & erat texta opere polymitario: vt patet Exod. 28. Manifesta siquidẽ disparitas est secundum materiã: quia superhumerale põtificium textum erat ex filis aureis, lineis & laneis adminus: superhumerale autem factum à Gedeone erat ex auro: hoc est ex auro

ductili,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ductili,quale erat aurum inaurium:hoc enim significat litera.Et huic sensui consonant subiuncta verba, & fecit ipsum manere in ciuitate sua. nullus enim vsus huius vestis aureæ describitur nisi quòd fecit manere ipsam in ciuitate sua:erat enim velut lorica nõ ferrea, sed aurea stans in seipsa. Fornicatio autem subiuncta quia cõmunis scribitur Gedeoni & toti Israël(dicendo & fornicati sunt omnis Israël post eũ ibi (nõ est intelligẽda fornicatio idolatrię:nã Gedeõ semper fidelis perstitit in cultu vnius Dei,vt testatur subiuncta in calce istius capituli. sed superstitio aliqua commissa & ab ipso Gedeone in illo superhumerali, & à toto Israel exẽplo Gedeonis: & propterea dicitur post eũ. Qualis autẽ fuerit huiusmodi superstitio, scriptũ non est. Potest tamen facilè intelligi ꝙ exaltauit vestem illam vt memoriã perpetuã suorũ gestorum:& consequenter cõueniebant ibidẽ offerendo sacrificia pacifica Deo vero. sed hoc erat superstitionis quòd tanquã honorãdo signũ illud,sacrificabant:prẽter hoc quòd extra locũ vbi erat tabernaculũ diuinũ immolabant. sed ratione primi dicuntur fornicati:vnde scriptũ est quòd hoc superhumerale fuit in offendiculũ casus & ipsi & domui eius. Et de casu quidẽ culpæ nõ est dubiũ,cum fornicati scribantur:de casu autẽ pœnæ quo ad domum eius patet in sequẽti capitulo:quo ad ipsum verò nihil aliud scriptũ est.sed potest intelligi quòd mors filiorum fuit iniuria irrogata patri:vt in calce sequentis capituli scribitur. *Humiliatúsque est Midian coram filiis Israel,& non addiderunt vt eleuarẽt caput suum:& quieuit terra quadraginta annis in diebus Ghidhon.*

ABiit itaque Ierubbahal filius Ioas, & habitauit in domo sua. Habuitq; septuaginta filios qui egressi sunt de femore eius: eò quòd plures haberet vxores. Concubina autem eius quam habebat in Sechem,peperit ei etiam ipsa filium:& posuit nomen eius Abimelech. Mortuúsque est Ghidhon filius Ioas in senectute bona: & sepultus est in sepulchro Ioas patris sui in Hophra,patris Hezritarum.

Postquam autem mortuus est Ghidhon, reuersi sunt filij Israel & fornicati sunt post Behalim:percussérúntque cũ Bahal fœdus vt esset eis in Deum. Hinc apparet quòd quãdiu vixit Gedeon, populus Israel coluit verum Deum. *Nec recordati sunt filij Israel domini Dei sui, qui eripuit eos de manu omnium inimicorum eorum per circumitum.* Nec fecerunt misericordiam. Legendum esset. *Et non fecerunt gratiam cum domo Ierubbahal iuxta omnia bona quæ*

quæ fecerat cum Israel. ingrati siquidem describũtur erga domum Gedeonis.

CAPVT IX.

ABiit autem Abimelech filius Ierubbahal in Sechem ad fratres matris suæ:& locutus est ad eos & ad omnem familiam domus patris matrisq; suæ dicendo. Superfluit coniunctio,que est enim sermo de domo genitoris matris eius. *Loquimini obsecro ad omnes Heros Sechem:quid vobis est melius vt dominentur vobis septuaginta viri (omnes filij Ierubbahal) an vt dominetur vobis vnus vir?mementote quòd os vestrum & caro vestra sum.* Et *locuti sunt fratres matris eius de eo ad omnes Heros Sechẽ omnes sermones istos:& inclinatũ est cor eorũ post Abimelech,dixerunt enim frater noster est. Dederuntq; ei septuaginta argenteos è domo Bahal Berith: qui conduxit sibi ex eis viros inopes & vagos.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *viros vacuos & festinos.* ociosos enim & veloces ad arma conduxit. Nec alienum est vt festinatio referatur ad animum:& significentur viri præcipites, quales sunt iuuenes qui mercede currũt ad bellum. *& secuti sunt eum.* Et *venit in domum patris sui in Hophram, & interfecit fratres suos filios Ierubbahal septuaginta viros super lapidem vnũ: remansitq; Iotham filius Ierubbahal paruus, quia fuit absconditus.* Congregati *sunt autem omnes Heri Sechem & omnes familiæ vrbis* Mello. Legẽdum est. *& omnu domus* Millo. Nomẽ est proprium. *abieruntq; & constituerunt regem Abimelech.* Aduerte quòd nõ fuit ab vniuersis Israele nec etiam à tota vna tribu, sed dũtaxat à Sechemitis & Millonitis cõstitutus rex Abimelech. & propter ea nõ supputatur in catalogo regum Israel tanquam primus rex: sed honor iste attribuitur Sauli, qui ab vniuerso populo electus fuit rex primus. *iuxta quercũ quæ stabat in Sechem.* Iuxta Hebręum habetur. *in Elon fixa quæ in Sechem* Nõ significatur quercus ,sed arbor cuius sæpe mẽtio facta est,& describitur fixa ad differentiam arborũ quas licitum erat incidere & eradicare: hæc enim arbor perseuerabat semper tanquam res immobilis & diuina. Et ipsa est sub qua Iacob suffodit idola, & Iosua posuit lapidem magnum in testem. Arbitrantur tamẽ quidam Elon significare non arborem sed planiciem:& quia in illa planicie fixa manebat statua vel columna aliqua, ideo appellari planiciem fixam à signo ibidem fixo. & hanc dicunt esse veram literã Hebraicam.

Quod

QVod cum nunciatum esset Iotham, iuit & stetit in vertice montis Gherizim, eleuataq; voce clamauit: & dixit, audite me Heri Sechem ita vt audiat vos dominus. Iuxta Hebræum habetur. & audiet vos Elohim. Imprecando diuinam vltionẽ dicit hæc verba, cupiendo vt attendat iniquitati eorum deus iustus iudex. Eundo ierunt ligna vt vngerent super se regem: dixeruntq; oliuæ, regna super nos. Parabola hæc quorsum tendat, manifestatur clarè in litera: videlicet ad imprecandũ malũ inter Abimelech & Sechemitas ac Millonitas. Meminit autem oliuæ, ficus & vitis respuentium regnum, ad insinuandum ternario numero vniuersos viros probos qui fuerunt iudices in Israel non aspirasse ad regnũ. vel ad insinuádum quòd requisiti Gedeon, filius eius & filius filij respuerunt regnum (vt patet in capitulo præcedente) tanquam viri optimi. Abimelech autem tanquam sentes non solum pũgens sed emittens ignem, ambiuit tam crudeliter regnum. Dixitq; eis oliua: an deseram pinguedinem meam qua & dij vtuntur & homines. Iuxta Hebræum habetur. quam in me honorabunt Elohim & homines. Literalis ratio tam huius dicti quàm subiuncti de vino quod lętificat Elohim & homines, nõ est quęrenda alia quàm hyperbole iuxta consuetas poetarũ fabellas. & vadam vt promouear super ligna? Dixeruntq; ligna ad ficũ: veni tu, regna super nos. Quæ respondit eis: an deseram dulcedinem meam & fructum meũ bonum, & vadam vt promouear super ligna? Dixeruntq; ligna ad vitem: veni tu, regna super nos. Quæ respondit eis: an deseram mustum meum quod lætificat Deum & homines, & vadã vt promouear super ligna? Dixeruntq; omnia ligna ad Rhamnum: veni tu, regna super nos. Qui respondit eis: si in veritate vngitis me in regem super vos venite & requiescite sub vmbra mea, & si non egrediatur ignis de rhamno & deuoret cedros libani.

Et nunc si in veritate & simplicitate fecistis & regnare fecistis Abimelech: & si benè egistis cum Ierubbahal & cum domo eius, & si secundum retributionem manum eius fecistis ei, qui pugnauit pro vobis: & animam suam dedit periculo, & liberauit vos de manu Mid'ian. Et vos surrexistis contra domum patris mei hodie, & interfecistis filios eius septuaginta viros super lapidem vnum: & regnare fecistis Abimelech filium ancillæ eius super Heros Sechem, quia frater vester est. Et si in veritate & simplicitate egistis cũ Ierubbahal & cum domo eius die hac, lætemini in Abimelech & lætetur etiã ipse in vobis. Et si nõ, egrediatur ignis de Abimelech & deuoret Heros Sechem & domum Millo: egrediaturq; ignis de Heris Sechem & de domo Millo, & deuoret Abimelech. Quæ cum dixisset Iotham, fugit & abiit in Beer: & mansit ibi à facie Abimelech fratris sui.

REgnauit itaq; Abimelech super Israel tribus annis. Quanuis à Sechemitis & Millonitis duntaxat fuisset electus rex Abimelech, tyrannide tamen sua imperauit super Israel annis tribus. Misitq; dominus spiritum pessimum. Parui refert quòd Hebraicè habetur. Et misit Elohim spiritum malum inter Abimelech & Heros Sechem. Deus iustus iudex misit vel dæmonem (qui est spiritus malus) ad efficiendam discordiam inter Abimelech & Sechemitas: vel per spiritũ malũ significatur malus affectus mutuus inter Abimelech & Sechemitas. Vtrouis autẽ modo intelligas verificatur q̃ deus misit tanquã author efficiẽdo quicquid positiui entis fuit in hoc malo, permittẽdo autẽ malũ culpę. qui cœperũt eum detestari. Iuxta Hebręũ habetur. & mẽtiti sunt primates Sechẽ in Abimelech. Rebellio scribitur primatũ contra fidẽ datã regi suo. & scelus interfectionis septuaginta filiorũ Ierubbahal & effusionem sanguinis eorum conferre in Abimelech fratrem suum: & inter cæteros Sichimorum principes qui cum adiuuerant. Interpres mutauit etiam sensum: quoniam iuxta Hebręũ non significatur actio Sechemitarũ reiiciens scelus in Abimelech: sed significatur quorsum deus miserit spiritum malũ cum subsecuto effectu rebellionis, dicendo. Vt veniret iniuria septuaginta filiorum Ierubbahal: & sanguis eorum ad ponendum super Abimelech fratrem eorum qui occidit eos, & super Heros Sechem qui roborauerunt manus eius ad occidendum fratres suos. Sententia est clara, explicãs finem ad quem deus ordinauit spiritum malum: videlicet ad vltionem occisorum fratrum tam contra Abimelech quàm Sechemitas. Posuerunt q; ei Heri Sechem insidias super cacumina montium, & prædabantur omnem qui transibat iuxta ea per viam & nunciatum est Abimelech. Rebellio Sechemitarum absente Abimelech facta describitur (quanuis non describatur eam rebellionis) & effectus: videlicet quòd Sechemitæ cõstituerunt insidias in cacuminibus montium ad occidẽdum Abimelech venturum. Venit autem Ghahal filius Hebed & fratres eius & transierunt in Sechem: sperauerũtq; in eo Heri Sechem. Nõ inuenio quis fuerit iste Ghahal. Et egressi sunt in agrum. Proculdubio describuntur Sechemitæ animæquiores effecti expræsentia ghahal ita quòd publicè manifestarunt rebellionẽ

bellionem ſuam egrediendo in agrum, *vaſtantes vineas vuaſq; calcantes.* Iuxta Hebræum habetur. *& vindemiarunt vineas ſuas & calcauerũt & fecerũt lætitias.* Quia erat tempus vindemiarum, calcatio rectè refertur ad vuas vt antiquus intellexit interpres: ita quòd etiam vuas calcauerunt cum lętitia in torcularibus. *Et ingreſſi ſunt domum dei ſui, & comederũt ac biberunt, & maledixerunt Abimelech: clamãte Ghahal filio Hobed.* Iuxta Hebræum habetur. *Et dixit Ghahal filius Hebed.* Nihil dicitur de clamore: ſed videns Ghahal populũ apertè cõtra Abimelech loquentẽ: oblata occaſione maledicentiũ manifeſtauit ambitionem ſuã. *quis eſt Abimelech & quæ eſt Sechẽ vt ſeruiamus ei? nónne filius Ierubbahal.* Comparationẽ facit inter Abimelech & Sechẽ, indignũ aſſerens vt Sechẽ ſeruiat Abimelech. Et dicendo vt ſeruiamus ei, ſignificat ſe eſſe Sechemitã. Ratio autẽ indignitatis ſubiũgitur, quia Abimelech eſt filius Ierubbahal nõ præferendi Sechemitis. *& conſtituit principẽ Zebul ſeruũ ſuũ ſuper viros Chamor patris Sechẽ.* Lõge aliter habetur Hebraicè. *& Zebul præpoſitus eius?* Exaggerãdo indignitatẽ, adiungit & Zebul præpoſitus eius: quia indigni⁹ eſt ſeruire duobus quã vni. Deinde ſequitur. *ſeruite viris Chamor patris Sechẽ, & quare ſeruiemus ei nos?* Suadet populo vt ſeruiãt nõ filio Ierubbahal, ſed viris ex Sechẽ. ex antiquitate generis Chamor patris Sechemitarũ (cuius mentio fit geneſ. 34) indignũ declarat vt populus ciuitatis quę gloriatur in tã antiquo patre ſeruiat ciui alterius ciuitatis. Et ſimul captat beneuolentiã omniũ Sechemitarũ: de quorum numero ſe eſſe manifeſtat, dicens & quare nos ſeruiemus ei? Et quia Zebul creditur quoq; Sechemita, ex his verbis nõ offendit eum dicendo in genere, ſeruite viris Chamor, nõ dicit, mihi aut illi. *Et quis dabit populũ iſtũ in manu mea.* Cautè loquitur: nõ dicit quis faciet me regẽ aut dominũ: ſed quis faciet me ducẽ populi ad bellum. *vt auferẽ de medio Abimelech.* Iuxta Hebræum habetur. *& remouebo Abimelech?* Non promittit ſe occiſurum Abimelech, ſed ablaturũ principatũ eius ſuper Sechẽ ſi ipſe Ghahal fieret dux populi. *dictũq; eſt Abimelech, congrega exercitus multitudinẽ & veni.* Iuxta Hebręum habetur. *& dixit ad Abimelech, auge exercitum tuũ & egredere.* Senſus eſt. & Ghahal dixit inſultãdo & irridẽdo ad Abimelech abſentẽ, vt conſueuerunt cõfidentes in ſuis viribꝰ ad oſtentationẽ ſui & deſpectionẽ inimici abſentis iactanter dicere.

Zebul

Zebul enim princeps ciuitatis auditis ſermonibus Ghahal filij Hobed. Legendũ eſt. *Et audiuit Zebul princeps ciuitatis verba Ghahal filij Hebed.* Non redditur ratio antedicti ſed accumulatur cauſæ mouendi Abimelech ad bellũ: prius enim narratũ eſt ꝙ nunciatum fuit Abimelech de inſidiis poſitis. *& iratus eſt valde.* Vel ira iſta fuit ſimulata contra Abimelech, vel ſi fuit vera fuit occulta. Primus tamẽ ſenſus quadrat ſubiuncto familiari colloquio Ghahal cũ Zebul. *Et miſit clãm.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et miſit nuncios ad Abimelech in dolo dicendo.* Ex hoc ꝙ in dolo miſit nũcios, inſinuatur Zebul ſimulaſſe amicitiam cum Ghahal: nã dolus relatiuè ad Ghahal ſcribitur. *ecce Ghahal filius Hebed & fratres eius venerunt in Sechẽ, & oppugnant aduerſum te ciuitatẽ.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *& anguſtãt ciuitatẽ ſuper te.* Accuſat eos eò quòd anguſtã redderent ciuitatẽ regimini ipſius Abimelech, paucos relinquentes illi beniuolos. *Surge itaq; nocte cũ populo qui tecum eſt, & latita in agro. Et primo mane oriente ſole irrue ſuper ciuitatẽ: illo autẽ egrediente cõtra te cum populo ſuo, fac ei quod potueris. Surrexitq; Abimelech cũ omni exercitu ſuo nocte: & tetendit inſidias iuxta Sechem in quatuor locis.* Hebraicè habetur. *quatuor capitibus.* ſiue ſignificentur capita locorũ ſiue capita militũ. *Egreſſusq; eſt Ghahal filiꝰ Hebed, & ſtetit in introitu portæ ciuitatis: ſurrexitq; Abimelech & omnis exercitus cũ eo de inſidiarũ loco. Cũq; vidiſſet populũ Ghahal dixit ad Zebul, ecce de mõtibus multitudo deſcẽdit: & ait ad eũ Zebul, vmbrã montiũ vides quaſi homines. Rurſumq; Ghahal ait: ecce populus de vmbiculo terræ deſcẽdit, & dux vnꝰ venit per viã quæ reſpicit quercũ. Cui dixit Zebul, vbi eſt nunc os tuũ quo dicebas quis Abimelech vt ſeruiamꝰ ei? nõne hic eſt populus quẽ deſpiciebas? egredere obſecro nunc & pugna contra eum.* Hinc clarè apparet ꝙ hactenus ſimulauerat amicitiã Zebul cum Ghahal. *Abiit ergo Ghahal expectante Sichimorum populo.* Iuxta Hebręũ habetur. *Et exiuit Ghahal in faciebus Herorũ Sechẽ.* hoc eſt exiuit ante Heros Sechẽ tanq; dux belli, ita ꝙ primates Sechem ſecuti ſunt eum. *& pugnauit contra Abimelech. Et perſecutus eſt eum Abimelech, & fugit à facie eius: & ceciderũt vulnerati multi vſque ad introitũ portæ. Et manſit Abimelech in Rahama.* Legendum eſt. *in Aruma.* Nomen eſt proprium loci. *& expulit Zebul Ghahal & fratres eius ex Sechem.*

ET *fuit, ſequenti die egreſſus eſt populus in campum.* Expulſo Ghahal credidit populus Sechem quietè ſe viuere ſub

Zebul

Universidad de Deusto
Biblioteca

Zebul præpoſito ab Abimelech,& exiuit in agrum (vel ad proſequendas vindemias vt Ioſephus dicit, vel ad ruralia opera (ſed male ſucceſsit propter ſpiritum malum Abimelech erga Sechemitas.*& nunciatum eſt Abimelech*. *Et cepit populum diuiſit eos in tres turmas, & inſidiatus eſt in agro: videnſque quòd egrederetur populus de ciuitate, ſurrexit contra eos & percuſsit eos. Et Abimelech cum turmis quæ erant cum eo graſſatus eſt, & ſtetit ad introitum portæ ciuitatis: duæ autem turmæ graſſatæ ſunt contra omnes qui erant in agro & percuſſerunt eos. Et Abimelech pugnauit contra ciuitatem tota die illa,& cepit ciuitatem & populum qui erat in ea interfecit: diruitq; ciuitatem & ſeminauit in ea ſal.*

Et audierunt omnes Heri turris Sechem. Hinc habetur quòd turris Sichimorũ diſtabat à ciuitate Sechem. *& ingreſsi ſunt phanum Dei ſui Berith*. Iuxta Hebræum habetur. *& venerunt ad locum altum, domus El Berith*. Sæpe dictum eſt quòd El ſignificat deum quatenus eſt fortis: Berith autem ſignificat fœdus. Ita quòd eſt ſenſus: venerunt in excelſum locum vbi erat domus dei fœderis, tanquam eſſet deus fortis ad ſeruãdum fœdera. *Abimelech quoque cum audiſſet omnes Heros turris Sechem congregatos, aſcendit in montem Zalmon cũ toto populo ſuo: & arrepta ſecuri præcidit arboris ramum & portauit eum, & poſuit ſuper humerum ſuum: dixitq; ad populum qui erat cum eo, quòd vidiſtis feci, feſtinate, facite ſicut ego. Igitur certatim ramos de arboribus præcidentes ſequebantur ducem: quos circundantes præſidium ſuccenderunt*. Iuxta Hebræum habetur. *& poſuerunt ſuper locum celſum, & combuſſerunt ſuper eos locum celſum in igne.*

Non apparet perſpicue modus applicãdi ignem: eo quòd dicitur quòd poſuerũt ramos arborum ſuper locum celſum: ſonant enim verba quòd ſuper tectum illius templi poſuerunt ligna,& appoſito igne combuſſerunt & domum & exiſtentes in ea: veruntamen modus quo huiuſmodi ligna poſuerunt ſuper domum, non ſcribitur. Poſſet tamen intelligi appoſita fuiſſe ligna ſuper locum altum, hoc eſt ſuper latera illius loci excelſi: & ſic redditur facilis intellectus literæ. *Itaque factum eſt vt fumo & igne mille homines necarentur*. Iuxta Hebræum nihil habetur de fumo: ſed ſtatim ſubiungitur. *& mortui ſunt etiam omnes homines turris Sechem, circiter mille viri & mulieres*. Ex quibus apparet quòd etiam Zebul mortuus eſt cum reliquis Sechemitis.

Abimelech autem inde proficiſcens iuit ad Thebez: & caſtrametatus eſt contra Thebez & cepit ipſam. Inſinuatur q; hoc oppidũ non obediebat Abimelech. *Erat autẽ turris fortis in medio ciuitatis, ad quam confugerãt omnes viri & mulieres & omnes Heri ciuitatis clauſa firmiſsimè ianua: & aſcenderant ſuper tectum turris. Et venit Abimelech vſque ad turrim & pugnabat cõtra eã: appropinquauitq; vſq; ad oſtium turris vt cõbureret illud igni. Et proiecit mulier vna fragmen mole ſuper caput Abimelech: & confregit cerebrũ eius*. Non fiat vis in verbo cerebrũ: quia dictio Hebraica ſonat cõfuſè vniuerſas capitis partes. *Qui vocauit citò armigerũ ſuũ & ait ad eũ, euagina gladiũ tuũ & percute me ne forte dicatur q; uòd à fœmina interfectus ſim: qui iuſſa perficiens interfecit eum. Illoque mortuo omnes qui cum eo erãt de Iſrael, reuerſi ſunt in ſedes ſuas. Et reddidit Deus malum Abimelech*. Nomen eſt Elohim, quadrans vltioni. *quod fecerat cõtra patrem ſuũ, interficiẽs ſeptuaginta fratres ſuos*. Ecce quid habetur mali pœnæ illati Gedeoni ex peccato Ephod. *Et omne malum hominum Sechem reddidit Deus in caput eorum: & venit ſuper eos maledictio Iotham filij Ierubbahal*. Propterea ſiquidem narrata eſt ſuperius in hoc codẽ cap. parabola huius Iotham vt monſtraretur verificata.

CAPVT X.

POſt *Abimelech ſurrexit dux in Iſrael*. Iuxta Hebr. habetur. *Surrexitq; poſt Abimelech ad faciẽdũ ſaluare Iſrael*. Nullus titulus ducis aut principis ſed officium ſaluãdi deſcribitur. Significãtius autem dicitur quòd ſurrexit, ad differẽtiam miſſorum à Deo & electorum à populo. nec ſcribitur modus quo ambiuit officium ſaluatoris. *Tholah*. Hic eſt ſextus iudex Iſrael. *filius Pue patrui Abimelech*. Non habetur in Hebræo patrui Abimelech: ſed legitur. *filius Pue filij Dodo viri de Iſaſchar: & ipſe habitans in Samir in monte Ephraim*. Nulla cõſanguinitas ad Abimelech ratio huius principatus innuitur: immò ex alia tribu deſcribitur, habitans tamen in monte Ephraim. *Et iudicauit Iſrael viginti & tribus annis*. Hinc inter iudices ſupputatur. *mortuúſque eſt ac ſepultus in Samir*. Nullum præclarè geſtum ab hoc recitatur. *Huic ſucceſsit*. Iuxta Hebræum habetur. *Et ſurrexit poſt eum Iair Ghiladites*. Hinc inſinuatur & quòd iſte ambiuit principatum,& quòd fuerit de tribu Menaſſis: ex illa videlicet dimidia tribu quæ erat trans Iordanem: nam Ghalahad erat Machir filij Menaſſis. *qui iudicauit Iſrael viginti & duobus annis*. Septimus ergo iudex fuit iſte Iair. *Qui habuit triginta filios æquitantes*

tantes super triginta pullos asinarum. Superfluit, asinarum. pulli enim equorum intelligẽdi potius sunt: quoniã pro gloria patris hæc referũtur. *& principes triginta ciuitatum: quæ ex nomine eius sunt appellatæ* Chauoth Iair (*id est oppida* Iair) *vsq; in præsentẽ diem, quæ erãt in terra* Ghilhad. *Mortuúsque est* Iair, *& sepultus in* Camon. Nec istius iudicis præclarũ aliquid scribitur pro populo factum.

Filij autem Israel peccatis veteribus iungentes noua, fecerunt malum in cõspectu domini, & seruierunt Behalim *&* Hastharoth *& diis Syriæ*. Iuxta Hebræum habetur non Syria sed Aram: quæ est in Mesopotamia. *& diis* Zidonis *&* diis Moab *&* diis *filiorum* Hammon *&* diis Pelistim: *dereliquerúntque dominũ & non seruierunt ei. Iratúsque est furor domini cõtra Israel: & tradidit eos.* Iuxta Hebræum habetur. *& vendidit eos in manum* Pelistim *& in manũ filiorum* Hãmon. Hoc est venales eos effecit sub manu Pelistinorũ & Hãmonitarũ. *Afflictiq; sunt & vehemẽter oppressi.* Omittitur in vulgata editione vna clausula: videlicet. *& contuderũt & fregerũt filios Israel in anno ipso.* Narratur ꝙ vno eodemq; anno Pelestini & Hãmonitæ nõ solũ contuderũt, sed etiã fregerũt filios Israel. & hoc quidem narratur in genere sub metaphora cõtusionis & fractionis: deinde distinguendo per partes narrãtur subsecuta & gesta. *decẽ & octo annis omnes filios Israel qui erãt trãs* Iardẽ *in terra Emoræi quæ est in* Ghilhad. Incipit à parte Israëlis quæ erat trãs Iordanẽ, narrãdo quòd annis decẽ & octo oppressa fuit pars illa. *In tantũ vt filij Hãmon Iordane trãsmisso vastarẽt Iudã.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et trãsierunt filij Hãmon* Iarden *ad præliãdum etiã contra* Iehudã *& cõtra* Biniamin *& cõtra domum* Ephraim: *& angustatus est Israel valde.* Altera pars Israëlis quæ erat in terra promissionis afflicta narratur etiã ab Hãmonitis: afflicta autẽ in potẽtioribus tribubus, vt ex his intelligerẽtur magis afflictæ aliæ tribus. Et quãuis prælibatũ fuerit Israëlitas oppressos fuisse etiã à Philistinis, nihil tamen in specie subiũgitur de Philistinis, qa Hãmonitę erãt principales: & subiũct⁹ saluator, cõtra Hãmonitas bellũ suscepit. Et hęc est quinta afflictio populi Israel.

Clamauerunt q; filij Israel ad dominum dicendo: peccauimus tibi, quia dereliquimus te dominum Deum *nostrum & seruiuimus* Behalim. *Quibus dixit dominus: nõnne Aegyptij & Emoræi & filij* Hammon *&* Pelistim *&* Zidonij *&* Hamalec *&* Mahon *oppresserũt vos, clamastisq; ad me & eripui vos de manu eorũ?* Modus quo

quo locutus est, & similiter per quem locutus est Deus filiis Israel, latet nos. *Et vos dereliquistis me & seruistis diis alienis: idcirco non addam vt vltrà vos liberem.* Diuina hæc verba intelligenda sunt secundum præsentem iustitiam: non enim merebantur liberari. *Ite & inuocate deos quos elegistis: ipsi vos liberent in tempore angustiæ vestræ*. Non mandantis, sed exprobrantis sunt verba. *Dixerunt q; filij Israel ad dominum: peccauimus, fac tu nobis secundum quòd bonum est in oculis tuis, tãtùm libera nos quæsumus in die hac.* Et *proiecerunt de finibus suis omnia alienorum deorum idola & seruierunt domino*. Veræ pœnitentiæ opus demonstrarunt relinquendo idolatriã & colendo verum Deũ. *qui doluit super miseriis eorum*. Iuxta Hebræum habetur. *& decurtata est anima eius in labore Israel.* Tristitiæ est retrahere animum, quemadmodum lætitiæ est animum extendere: & propterea ad instar tristati describitur Deus vtendo similitudine decurtati animi. Humano siquidem more describitur Deus condolens Israeli afflicto: vt non Israelis merito, sed diuinæ misericordiæ attribuatur secuta liberatio populi.

Conclamauerunt q; filij Hammon proculdubio tubis & huiusmodi. *& castrametati sunt in Ghilhad: contra quos congregati filij Israel, castrametati sunt in Mizpa.* Congregatio Israelitarum in Mizpa, post aduentum Iepthæ intelligenda est. narratur enim more solito prius res gesta, & deinde causa seu modus rei gestæ. Vnde statim subiũgitur modus quo habitus est dux exercitus, subiungendo concilium Ghalahadi-tarum contra quos directè tendebat bellum: & fuit conclusio concilij quòd caput exercitus esset princeps in regione Ghalahad. *Dixerúntque principes Ghilhad quilibet ad proximum suum: quicunque cœperit pugnare contra filios Hammon, erit dux omnibus habitatoribus Ghilhad.*

CAPVT XI.

Fvitque illo tempore Iipthach Ghilhadites vir fortis, filius mulieris meretricis: qui natus est de Galahad. Legendum esset. *& genuit Ghilhad Iipthach*. Et est sensus quòd de muliere illa meretrice genuit Galahad Iepthan. corruptis tamen nominibus istis vtor propter consuetudinem. Et scito quòd Galahad nomen est æquiuocum: nam & est nomen proprium patris Iepthæ, & est nomen proprium loci. *Habuit autẽ Ghilhad vxorem de qua suscepit filios: qui postquam*

crenerunt, eiecerunt Iiphthach, & dixerunt eĩ, hæres in domo patris nostri esse non poteris quia de adultera matre natus es. Iuxta Hebræum habetur. *quia filius mulieris alteræ tu.* Nihil dicitur de adulterio: sed duntaxat quòd mater eius esset mulier alia. Et est sensus quòd erat mulier neque vxor neq; concubina patris. concubinæ enim erant veræ vxores quãtum ad thorum, quãuis non quantum ad dignitatem: & filij earũ inter hæredes supputabãtur nisi pater aliter disposuisset, vt fecit Abraham: nam filij Iacob omnes fuerũt hæredes. Sed iste Ieptha natus erat ex muliere quæ non erat mulier patris Iepthæ: & propterea dicitur mulier alia, hoc est mulier aliena à patre eorum: vtpote nullo vinculo illi iuncta, sed fornicario duntaxat coitu. *Quos ille fugiens habitauit in terra Tob, congregatiq; sunt ad eum viri inopes & latrocinantes.* Iuxta Hebræum habetur. *viri vacui.* Nihil dicitur de latrocinio, sed de paupertate: erant enim vacui opibus. *& egressi sunt cum eo.*

Et *fuit post aliquot dies, pugnauerunt filij Hammon contra Israel.* Redit author ad ordinem historiæ. *Quibus acriter instantibus.* Non habetur hoc in Hebræo. *Et fuit, cum pugnarent filij Hammon cõtra Israel, perrexerunt seniores Ghilhad vt tollerẽt Iiphthach de terra Tob. Dixerúntque ad eũ: veni & esto princeps noster, & pugna cõtra filios Hammon.* *Quibus ille respondit: nónne vos estis qui odistis me & eiecistis de domo patris mei, & cur venistis ad me cum angustia est vobis?* Hinc apparet quod Senũ authoritate expulsus fuerat Ieptha è domo patris sui publico mandato, ita vt fugere illum oportuerit. *Dixeruntq; seniores Ghilhad ad eum: ob hanc causam nũc reuersi sumus ad te vt proficiscaris nobiscum & pugnes cõtra filios Hammon, sisq; dux omnium qui habitant in Ghilhad.* Fatentur senes ob suam angustiam quam patiebantur ab Hammonitis reuersos se ad Ieptham. Et aiunt reuersi sumus ad te, non quòd bis venerint: sed quòd animum denuo verterint ad ipsum, quemadmodum prius bonum habuerant erga ipsum animũ antequã expellerent eũ. *Dixitq; Iiphthach ad eos: si reuerti facitis me ad pugnandum cõtra filios Hãmon tradideritq; eos dominus coram me, ego ero vobis in ducem?* *Qui responderunt ei: dominus qui hæc audit, ipse mediator ac testis est quòd nostra promissa faciemus.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Iehouah erit audiens inter nos inuicem si non secundum verbum tuum sic faciemus.* Deum testem ac iudicẽ inuocant si non fecerint secundũ verbum Iepthæ. *Iuitq; Iiphthach cũ senioribus Ghilhad,*

had, posuitq; cum populus super se caput & ducẽ: locutusq; est Iiphthach omnes sermones suos corã domino in Mizpa. De verbis Iepthæ habitis cum populo quando constitutus est princeps, est sermo. narratur enim deuotio eius erga verum Deum in assecutione principatus: & hoc in Mizpa ciuitate sua.

Et *misit Iiphthach nuncios ad regem filiorũ Hammon dicendo.* Quia Hammonitæ inferebãt bellum aduersus Galahaditas, optimo officio principis incipit fungi Ieptha interogãdo causam belli. *quid mihi & tibi quod venisti ad me vt pugnes cõtra terrã meã?* Interrogantis sunt quid commune vtrique sit causa belli. *Quibus ille respõdit: quia tulit Israel terrã meam quãdo ascẽdit ex Aegypto, ab Arnon vsque ed Iabboc & vsque ad Iarden, & nunc redde eam cum pace.* Hinc apparet quòd rex iste erat etiam rex Moab. nam terra quam repetebat, Moabitarũ olim fuerat: vt scribitur Num. 21.

Addidit autem adhuc Iiphthach: & misit nũcios ad regem filiorum Hammon. Et *imperauit eis vt dicerent regi Hammon: hæc dicit Iiphthach, non tulit Israel terram Moab & filiorum Hammon. Sed cum ascenderẽt ex Aegypto, ambulauit Israel per solitudinem vsque ad mare rubrum, & venit in Cades. Misitq; Israel nuncios ad regem Edom dicendo, dimitte obsecro vt transeam per terram tuam: qui noluit acquiescere precibus eius. Misit quoque ad regem Moab: qui & ipse transitum præbere noluit.* Intellige hãc legationem missam anno secundo egressionis ex Aegypto: & perpende tacitam fuisse à Mose huiusmodi legationem ante regressum exploratorum. *mãsitq; Israel in Cades. Ambulauitq; per desertũ, & circumiuit terrã Edom & terrã Moab, venitq; ab ortu solis terræ Moab & castrametati sunt trans Arnon: nec intrauerunt terminum Moab: Arnon enim est terminus Moab. Misitq; Israel nuncios ad Sichon regem Emoræum, regem Chesbon: & dixit ei Israel, transeam obsecro per terram tuam vsque ad locum meum.* Hoc est vsq; ad terram promissionis. *Qui & ipse Israel verba despiciens, non dimisit eum transire per terminos suos.* Honestius narrat Hebraica litera. *Et non credidit Sichon Israelem transire per terminum suũ.* Diffidẽtia scribitur ratio negati transitus, *sed infinita multitudine cõgregata egressus est contra eum in Iasa, & fortiter resistebat.* Iuxta Hebræum habetur. *& congregauit Sichon totum populum suum, & castrametati sunt in Iahza: & pugnauit cum Israel.* Bellum offensiuum ex parte regis Seon describitur aduersus Israelem. *Tradiditque eum dominus in manus Israel cum omni exercitu suo.*

Iuxta Hebręum habetur. *Et dedit Iehouah Elohe Israelis Sichon & omnem populum eius in manum Israel, & percusserunt eos.* Sūmus Deus tanquam proprius Deus Israelis donator victoriæ significatur. *& possedit Israel omnē terram Emoræi habitatoris terræ illius. Et possederunt omnem terminum Emoræi ab arnum vsque ad Iabboc, & à solitudine vsque ad Iarden. Et nunc dominus Deus Israel expulit Emoræum, pugnante contra illum populo suo Israel.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *à facie populi sui Israel.* Deum largitorem illius terræ probat ex eo quòd expulit Emoræum ad præsentiam filiorum Israel. *& tu possidebis eum?* *Nónne quæ possedit Chamos Deus tuus tibi iure debētur?* Iuxta Hebræū habetur. *Nónne quod faciet possidere te Chemos Elohe tuus illud possidebis? & quicquid possidere fecit dominus Deus noster à facie nostra, illud possidebimus.* Cōfirmat rationem à simili seu pari secundū opinionem deorū. *Et nunc an melior es Balac filio Zipor rege Moab?* Accumulat rationes ex parte illius regis qui regnabat in Moab tempore quo Israelitę acceperunt terram illam. *aut docere potes quòd iurgatus sit contra Israel & pugnauerit cōtra eum?* Iuxta Hebræum habetur. *num litigando litigauit cum Israel: num pugnando pugnauit contra eos?* Sententia est clara. *Quando habitauit Israel in Chesbon & in filiabus eius & in Harhor & in filiabus eius & in omnibus ciuitatibus quæ sunt super terminos Arnon, per trecētos annos.* Intellige cōsueto loquendi modo dixisse Ieptham trecentos annos, quia parum deerat tēporis à possessione illius terrę ad trecētesimum annum. *quare tanto tempore nihil super hac repetitione tentastis?* Iuxta Hebræū habetur. *& quare non feciſtis cruere in tempore ipso?* sed sententia in idem redit. *Egò q; non peccaui tibi, & tu facis mihi malum pugnando cōtra me: iudicet dominus arbiter huius diei.* Iuxta Hebręū habetur. *iudicabit Iehouah, iudicans hodie inter filios Israel & inter filios Hammon.* Remittit causam in iudicium diuinum demonstrandum victoria partis habentis ius. Et honorat Deum verum officio iudicandi, dicens quòd hodie (hoc est in præsenti tempore) inter filios Israel & filios Hammon iudicabit summus Deus iudicans: hoc est ad quem spectat iudicium. *Noluitque acquiescere rex filiorum Hammon verbis Iephthach quæ miserat ad eum.*

FActus est ergo super Iepthā spiritus domini: & circumiens Ghalahad & Menasse, Masphat quoque Ghalahad, & inde trāsiens ad filios Hammon. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et fuit super*

super Iephthach spiritus Iehouah, & transiuit Ghilhad & Menassem: & transiuit Mizpe Ghilhad, & de Mizpe Ghilhad transiuit ad filios Hammon. Effectus diuini spiritus manifestè significatur transitus Iepthæ ad filios Hammon. qui describitur in litera primo quo ad regiones pertrāsitas, dicēdo & transiuit Ghilhad & Menassem: deinde quo ad viam, dicendo quòd trāsiuit Mizpe Ghilhad, & de Mizpe Ghilhad transiuit ad filios Hāmon. Et dicit Mizpe Ghilhad ad differētiā alterius Mizpe quę est in tribu Iudæ, cuius fit mentio 1. Reg. 7. *votum vouit domino dicēs.* Iuxta Hebræum habetur. *Et vouit Iephthach votum Iehouah dicendo.* Quod ideo annotauerim, vt ab omnibus sciatur aliam esse orationem in contextu Hebraico: ne sumatur argumentum ex contextu quòd hoc votum profectum est à spiritu domini. nam ex contextu efficacia huius argumenti non apparet, nec etiam cōtextus excludit hoc argumentum. *si tradendo tradideris filios Hammon in manum meam, quicunque primus fuerit egressus è foribus domus meæ in occursum meum cum reuersus fuero in pace à filiis Hammon.* Non est in Hebræo dictio primus. quanuis subintelligatur: alioquin voluisset sacrificare omnes è domo sua egredientes obuiam reuertenti. *eum holocaustum offeram domino.* Plus habetur Hebraicè. *& erit Iehouah, & offeram eum holocaustum.* Itaque quòd duo vouet: & quòd egrediens sibi obuiam erit fonti essendi (hoc est dicabitur summo Deo) & offeram eum in holocaustum, quod totum cremabatur Deo. Et hæc annotabis vt librare possis varia dicta de isto voto. *Transiuitque Iephthach ad filios Hammon vt pugnaret contra eos: & tradidit eos dominus in manū eius. Et percussit eos ab Haroher vsquequo venias in Minnith viginti ciuitates & vsque ad Abel vineārū, plaga magna valde: humiliatique sunt filij Hammon à facie filiorum Israel.*

VEnitq; Iephthach in Mizpam ad domū suam, & ecce filia eius egrediebatur in occursum eius cū tympanis & choris: & tantū ipsa sola, non erat ei ex se filius vel filia. *Quæ visa scidit vestimēta sua & ait: heu me filia mea decepisti me.* Iuxta Hebræum habetur. *genuflectendo feciſti genuflectere me.* Et est sermo metaphoricus. est enim sensus q; humiliasti me ad instar genuflexi. Genuflexio enim species est humiliationis tū secundū situm corporalē, tū secundum affectum animi, tū secūdum robur: ex eo enim q; vniuersum semē suū se amittere ex hoc occursu perpēdebat, valde humiliatum se doluit. *& ipsa decepta es.*

Iuxta Hebræum habetur. *& tu fuisti inter conturbantes me.* vbi credidisti lætificare me conturbasti me, quo ad animũ. *aperui enim os meum ad dominum & non potero retractare. Cui illa respondit: pater mi si aperuisti os tuum ad dominum fac mihi quicquid pollicitus es, concessa tibi vltione atque victoria de hostibus tuis, de filiis Hãmon. Dixitq; patri suo, hoc solum mihi præsta, dimitte me duobus mensibus vt circumeam montes.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& ibo & descendã super montes.* Nõnulla vagandi species describitur. nisi credamus dicentibus q̃ dictio interpretata descendam interpretãda est lamentabor. Et hæc interpretatio magis quadrat materiæ. *& flebo super virginitatẽ meã ego & sodales meæ. Cui ille respondit vade, dimisitq; eam duobus mensibus: cúnque abisset cum sociis ac sodalibus suis.* Iuxta Hebrẽũ habetur. *& iuit ipsa & Sodales eius.* Nihilque dicitur de sociis. *& fleuit super virginitatem suam in montibus.*

Et fuit circa finem duorum mensium, reuersa est ad patrem suum. & fecit ei sicut vouerat. Iuxta Hebræum clarius habetur. *& fecit ei votum suum quod vouit.* Recole quòd vouit & erit domi ↄ & offeram eum holocaustum: & clarè scribi cognosces q̃ non solùm dicauit eam Deo sed etiam obtulit eam in holocaustũ: alioquin non verificaretur scriptura, dicens & fecit ei votum suum quod vouit. De quæstione autem an bene vel male fecerit adimplendo sic votum, nihil certi habeo: quoniam potest intelligi quòd ex spiritu diuino qui fuit super eum fecit huiusmodi votum & adimpleuit. in cuius signum in epistola ad Hebræos supputatur Ieptha in catalogo sanctorum. Et potest intelligi quòd ex mala intelligentia legis Mosis promulgatæ Leuit. vlti. (vt ibi diffusè declarauimus) adimpleuit votum hoc; vt sic Ieptha excusetur nõ à toto, sed à tanto. Videtur enim quòd hac ignorantia laborauerit non ipse solus sed etiam sacerdos illius temporis. nam cùm ipse esset princeps, & duobus mensibus prorogata fuerit executio voti iam in publicum deducti, rationi consentaneum est vt nec summus sacerdos sciuerit declarare sensum legis: supposito quòd spiritu Dei hoc nõ fecerit, sed arbitratus se obligari ad votum ex lege. *& ipsa non cognouit virum, exinde mos increuit in Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *& fuit statutum in Israel.* Plusquam mos aut cõsuetudo scribitur. *vt post anni circulum.* Legendum est. *Annuatim.* quod clarius sonat perpetuitatem. *conueniant in vnum.* Iuxta Hebræum habetur. *Ibunt filiæ Israel.*

Nota de voto Iepte

Israel. & nihil dicitur de conuentu. *ad plãgendum filiam Iephthach Ghilhaditæ, quatuor diebus in anno.*

CAPVT XII.

Ece autem in Ephraim orta est seditio Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit congregatus vir Ephraim, & transiuit ad septentrionem.* Et est sermo de congregatione cum sono tubarum: significatur enim congregatio exercitus, malusque animus Ephraitarum erga Iepthã describitur. *dixeruntq; ad Iephthach: quare transisti ad pugnãdum cum filiis Hammõ & nos non vocasti vt pergeremus tecum? domum tuam incendemus.* Deficit. *super te.* minãtur enim incendere & ipsum & domum eius. *Quibus ille respondit: disceptatio erat mihi & populo meo cõtra filios Hammon vehemens.* Populum Ghalahaditem appellat populum suum. *vocauique vos.* Plus habetur Hebraicè. *& clamaui ad vos.* Vnde patet mentitos fuisse Ephraitas, dicendo se non fuisse vocatos. *& non saluastis me de manu eorum. Quod cernens posui animam meam in manibus meis.* Metaphoricus est sermo, significans quòd exposui vitam meam periculo pugnæ quæ fit per manus. *transiuiq; ad filios Hammon, & tradidit eos dominus in manum meam: quid commerui vt aduersum me consurgatis hodie ad prælium?*

Vocatis itaque ad se cunctis viris de Ghilhad, pugnauit contra Ephraim: percusserúntque viri Ghilhad Ephraim, quia dixerat fugitiuus est Ghilhad de Ephraim & habitat in medio Ephraim & Menassis. Iuxta Hebræum habetur. *euasi de Ephraim vos Ghilhad, in medio Ephraim in medio Menassis.* Ad explanãdum Hebraicam dictionem, finximus participium passiuum euasi. ignominia siquidem affecti fuerant Ghalahaditæ tanquam fugitiui ex Ephraim, tanquam fugaces reputati tam à tribu Ephraim quàm à tribu Menassis cuius pars erat Ghalahad. Cur autem hãc ignominiam protulerint, liquidam occasionem nescimus: cùm nulla occurrat historia tradens de Ghalahaditis aliquid huiusmodi. *Occupauerúntque viri Ghilhaditæ vada Iarden per quæ Ephraim reuersurus erat: & fuit quando dicebant fugitiui Ephraim transibo, dicebant ei viri Ghilhad an tu es Ephrateus? & dicebat non. Dicebántque ei: dic ergo Siboleth, quod interpretatur spica: qui respondebat Cheboleth, eadem litera spicam exprimere non valens.* Iuxta Hebræum habetur. *Scibboleth: & dixit Siboleth, & non faciet dirigere ad loquendũ sic. interpres enim antiquus expositoris officium assumpsit.* Quod autem

dicitur

dicitur in futuro tempore de Ephraita & non faciet dirigere linguam suam ad loquendū sic,relatiuè ad interrogationem describitur. Ex vsu autem loquendi Ephraitarum defectus iste proferendi accidisse videtur eis: quemadmodum experimur in Italia aliquam nationem loco corui proferre crouum. *Statimq; apprehensum iugulabant in ipso transitu Iarden: & ceciderunt in illo tempore de Ephraim quadraginta duo millia.* *Iudicauitq; Iiphthach Ghilhadites Israelem sex annis.* Octauus iudex fuit Ieptha:ita quòd relatiuè ad Ghalahad fuit dominus,relatiuè verò ad Israel fuit iudex. *& mortuus est ac sepultus in ciuitate sua Ghilhad.* Superfluit sua. non enim explicatur in qua ciuitate sepultus fuerit:sed duntaxat quòd sepultus est in ciuitatibus Ghalahad.Fortè in loco communi pluribus ciuitatibus sepultus fuit : & propterea scribitur sepultus in ciuitatibus Ghalahad.

Post huncq;.Tres iudices(videlicet nonus, decimus & vndecimus)subiungūtur sine præclaris gestis. *Iudicauit Israelem Ibzan de Beth lechem. Qui habuit triginta filios & totidē filias:quas emittens foras maritis dedit, & eiusdem numeri filiis suis accepit vxores introducens eas in domum suam:iudicauitq; Israelem septem annis.* *Et mortuus est Ibzan,ac sepultus in Beth lechem.* *Cui successit Elon Zebulonites:iudicauitq; Israelem decem annis.* *Et mortuus est Elon Zebulonites,ac sepultus in Aialon in terra Zebulun.*

Post huncque iudicauit Israelem Habdon filius Hillel,Pirathonites. Qui habuit quadraginta filios & triginta ex eis nepotes equitantes super septuaginta pullos asinarum. Superfluit,asinarū. pulli enim equorum ad eorum gloriam significantur. *& iudicauit Israelem octo annis.* *Mortuusque est Habdon filius Hillel Pirathonites : & sepultus est in Pirathon in terra Ephraim in monte Hamalecitarum.*

CAPVT XIII.

Vrsumq; filij Israel fecerunt malum . Iuxta Hebræū habetur. *Et addiderunt filij Israel ad faciendum malum in oculis domini* . Progressus de malo in peius describitur. *Tradiditq; eos dominus in manum Philistinorum quadraginta annis.* Sexta est hæc afflictio populi Israel,diuturnior reliquis supradictis post ingressum in terram promissionis.

Fuitq; vir vnus de Zarha de familia Danitarum,& nomen eius Manoach:& vxor eius sterilis & nō peperit. *Apparuitq; angelus domini mulieri & dixit ei:ecce nūc sterilis es & non peperisti , concipies*

cipies autē & paries filium. Caue ergo ne bibas vinum & siceram, & ne immundum quicquam comedas. Quia concipies & paries filium,& nouacula non ascendet super caput eius,quia erit nazaræus dei ab infantia sua & ex matris vtero. Non habetur in Hebræo ab infantia sua:sed duntaxat. *quia Neziræus Elohim erit puer ab vter.*.Lege capitulum sextum numeri: & inuenies legem Nazarçorum.Sed sat est hîc nosse quòd ratio inhibendi matri quæ inhibita sunt Nazarçis,redditur in litera vt puer incipiat Nazarçatū suum ex materno vtero: quia enim puer in vtero alitur ex sanguine matris,ideo abstinētia matris ab inhibitis Nazaræo ,imputatur filio . *& ipse incipiet liberare, Israelem de manu Philistinorum.* Significanter non dicit liberabit sed incipiet liberare , quia Samson non liberauit sed incepit liberare Israelem à Philistinis. *Quæ cum venisset ad maritū suū,dixit ei: vir dei.* Iuxta Hebrçū habetur.*vir Elohim venit ad me.* Et hinc clarè apparet q; in specie viri apparuit angelus. *habens vultum angelicum.* Parui refert quòd Hebraicè habetur . *& aspectus eius sicut aspectus angeli Elohim terribilis valde.* Dictio interpretata terribilis , sonat potius formidatum . Non apparuit sub specie viri amabilis sed timendi, quia mulieri iuueni apparebat:nec decebat eam trahere ad sui amorem sed reuerentiam. & propterea aptius interpretaretur reuerendus valde:vt etiam ipsa verba vxoris eximerent maritum ab omni suspitione noui amoris in vxore. *quē cum interrogassem quis esset & vnde venisset & quo nomine vocaretur noluit mihi dicere.* Iuxta Hebræum habetur. *& non interrogaui cum quo ab isto ipse, & nomen suum non indicauit mihi.* Manifestat mulier se nihil aliud scire de conditionibus angeli qui apparuit, quia nescit nomen illius & non interrogauit quo iret à loco isto. & per hoc manifestat quòd nescit vbi habitet, aut quo diuerterit . *Dixitq; mihi: ecce concipies & paries filium,caue ne vinum bibas & siceram & ne aliquo vescaris immundo,erit enim puer Neziræus dei ab infantia sua ex vtero matris suæ.* Iterum habetur Elohim: nec habetur ab infantia sua,sed ex vtero. *vsque in diem mortis suæ.* Perpetuitas Nazarçatus Samsonis prænūciatur.quæ res fuit valde singularis:nam secundum legem,Nazaræatus erat ad tempus & nō per totam vitam hominis:vt patet numeri.10.

Orauit

ORauit itaq; Manoach ad dominum & ait: obsecro domine. Nomen est Adonai, blandè precantem manifestans. *vt vir dei quem misisti veniat iterum, & doceat nos quid debeamus facere de puero qui nasciturus est.* Dictio interpretata dei, est nomen Elohim. existimabat enim angelũ qui apparuerat vxori esse virum iustum, timẽtem deũ ac prophetam: & propterea appellauit ipsum virum Elohim. *Exaudiuitq; deus deprecationem Manoach.* Et hîc deus nominatur Elohim, consonãs gubernationi: iterumque idem nomen repetitur subiungendo apparitionem angeli domini. appellatur enim angelus Elohim ab officio gubernandi. *Et apparuit rursum angelus domini vxori eius sedenti in agro, & Manoach vir eius non erat cum ea. Quæ festinauit & cucurrit ad virũ suum: & nunciauit ei dicens ecce apparuit mihi vir quem ante videram,*

Qui surrexit & iuit post vxorem suam: veniensq; ad virum dixit ei, tu es qui locutus es mulieri? & ait, sum. Dixitq; Manoach: quando sermo tuus fuerit expletus, quid vis vt faciat puer aut à quo se obseruare debebit. Iuxta Hebræum habetur. *quod erit iudicium pueri & opus eius?* Iudicium appellat decretum de vita pueri, & specialiter operis eius. *Et dixit angelus domini ad Manoach: ab omnibus quæ locutus sum mulieri caueat. de omni quod ex vite nascitur ne comedat, & vinum & sicerã non bibat, & nihil immũdum comedat, omne quod ei præcepi custodiat.* Scito prudens lector, quòd non referuntur hæc verba angeli ad puerum sed ad vxorem: quia in textu Hebraico omnia hæc verba tertiæ personæ (cauebit, comedet, bibet, coſtodiet) sunt fœminini generis. Quãuis enim Manue interrogauerit de puero, angelus tamen secundum hęc scripta distinctius respondet de vxore, de puero autem quid dixerit non est scriptum, sed ex his perpendendum author libri reliquit: puta quòd erit Nazaræus vsque ad mortem: & quòd incipiet liberare populũ à Philistinis.

Dixit itaque Manoach ad angelũ domini: obsecro te vt acquiescas precibus meis. Iuxta Hebræũ habetur. *retinebimus obsecro te & faciemus tibi hædum caprarum.* Prandium seu cœnam volebat ei præparare. *Cui respondit angelus domini: si retinueris me non comedam de pane tuo, si vero feceris holocaustũ, offer illud domino: quia nesciebat Manoach quòd angelus domini esset. Dixitq; ad eum: quod est nomen tuum, quia veniet sermo tuus & honorabimus te? Cui ille respondit: cur quæris nomen meũ quod est mirabile?* Hebraica

bræica dictio quanuis interpretari quoque possit occultum, subiunctis tamen quadrat vt interpretetur mirabile, quadrat etiam gestis Samsonis admiratione dignis quem annunciare venerat. *Tulitq; Manoach hædum caprarum & libamenta.* Iuxta Hebræum habetur. *& munus.* De quo diffusè scriptum est in Leuitici capitulo secũdo: significat enim florem farinę cum oleo. &c. *& obtulit super petrã domino, qui facit mirabilia.* Iuxta Hebręũ habetur. *& mirando ad faciendum: Manoach autem & vxor eius intuebantur.* describitur siquidem ad literam quòd Manue posuit super petram hædum & munus ad offerendum summo deo: & ipse non obtulit deo, sed rogauit angelum qui appellatur mirandus vt faceret holocaustum: & ipse & vxor eius intuebantur angelum facientẽ holocaustum. Hinc in primis habes quòd nomen angeli interpretãdum est mirabile: nam inde author libri nominat ipsum admirandum. Habes deinde quòd hædus non coctus delatus est: quia in holocaustum offer ẽdus portabatur, iuxta mãdatum angeli respuentis comedere, & monentis vt offerret holocaustum. Habes tertio quòd angelus officium sacerdotis exercuit faciendo quæcunque erant secundum legem holocausti. Nec mutatur sensus si legatur actiuè facienti mirari ad faciendum. nam etiam sic significatur quod angelo facienti mirari dedit ad faciendum holocaustum. Siue ergo legatur Hebraica dictio actiuè siue passiuè, in idem redit sententia. *Cunq; ascenderet flamma supra altare in cælum, angelus domini pariter in flamma ascendit.* Quia nulla fit mentio ligno-rũ, nulla fit mentio ignis delati sed solius flammæ (non qualiscunque sed ascendentis in cœlos) insinuatur implicitè flãmã illã subitò ex lapide erupisse angelico ministerio. *Manoach autem & vxor eius intuebantur, & ceciderunt super faciẽ suam in terram. Et vltra non apparuit eis angelus domini: tuncq; intellexit Manoach angelum domini esse.*

Dixitq; ad vxorem suam: morte moriemur quia vidimus dominum. Nomen est Elohim: & sæpe dicta est ratio similis timoris. *Cui respondit vxor eius: si dominus nos vellet occidere, non suscepisset de manibus nostris holocaustum & libamenta.* Legendum est. *& munus*, vt supra exposuimus. *nec ostendisset nobis omnia hæc: neq; ea quæ ventura sunt dixisset.* Iuxta Hebræum habetur. *& sicut tempus non fecit audire nos sicut hoc.* Obscura sunt verba, sensus tamen est quòd non fecisset nos audire tum spectantia ad tem-

tempus futurũ tum ſpectantia ad talia futura: videlicet abſtinentiam meam à vino.&c. nazaræatum pueri naſcituri & alendi. arguit enim mulier tũ ex gratia ſuſcepti holocauſti, tum ex beneficio viſus tũ ex beneficio auditus. Et hinc prudens lector, ex hoc quòd mulier aſſerit deum ſuſcepiſſe holocauſtum & munus de manu eorum, confirmatur quòd ſenſibili ſigno erumpentis ignis de petra viderant holocauſtũ ſuſceptum fuiſſe à deo.

PEperitq; mulier filium, & vocauit nomen eius Simſon: creuitq; puer & benedixit ei dominꝰ. Benedicere dei eſt benefacere: ac per hoc beneficium augmenti omni ex patre perfectum ſignificatur. *Cœpitq; ſpiritus dei agitare eum.* Dictio interpretata agitare, ſignificat agitare ſeu aliquid ſimile, puta concutere: ſed quia bonum ſignificatur, rectius exprimitur per agitare. Quo autem vel quali ſigno ſenſibili cœperit hæc agitatio, non eſt ſcriptũ. *in caſtris Dan inter Zorham & Eſthaol.* Locus in quo diuinus ſpiritus cœpit commouere Samſonem deſcribitur non ciuitas ſed caſtra Dan, quia inter tentoria hic effectus apparuit.

CAPVT XIIII.

DEſcenditq; Simſon in Thimnath: & vidit mulierem in Thimnath de filiabus Peliſtinorũ. Aſcenditq; & nunciauit patri ſuo & matri ſuæ dicens: mulierẽ vidi in Thimnath de filiabus Peliſtinorum, & nunc accipite eam mihi in vxorẽ. Cui dixerunt pater & mater eius: an non eſt in filiabus fratrum tuorum & in toto populo meo mulier, quòd tu vadis vt accipias vxorẽ de Peliſtinis incircunciſis? dixitq; Simſon patri ſuo, eam accipe mihi quia placuit in oculis meis. Parentes autem eius neſciebant quòd res à domino fieret & quæreret occaſionem contra Peliſtinos. Iunge dicta in calce præcedentis capituli quòd ſpiritus dei incepit commouere Samſonem & quòd petiit vxorẽ Peliſtinam vt quæreret occaſionem aduerſus Peliſtinos, cum ignorantia parentum eius quòd res iſta procederet à deo: & perpendes quòd Samſon motus ſpiritu dei, ſciens & prudens petiit huiuſmodi coniugium quanuis cõtra legem Moſis. ideo enim non Samſonem ſed parentes eius latere diuinum conſilium ſcribitur. *eo enim tẽpore Peliſtini dominabãtur iſraeli.* Ad reddẽdã rationẽ iuſtæ occaſionis quęſitæ à Samſone aduerſus Peliſtinos, adiungitur hic dominiũ Peliſtinorum ſupra Iſrael. contra tyrannos enim iuſtè quæritur occaſio lædendi.

Deſcendit

DEſcendit itaq; Simſon cũ patre ſuo & matre in Thimnath: venerũtq; ad vineas Thimnath, & ecce catulus leonum ſæuus & rugiens. Iuxta Hebręũ habetur. *clamans in occurſum eius*, nec dicitur aliquid de ſæuitia. *Irruit autem ſpiritus domini in Simſon.* Iuxta Hebræum habetur. *Et ſecundauit ſuper eum ſpiritus Iehouah.* Si liceret dicere legendum eſſet & proſperauit. nam ſucceſſum proſperum in Samſone diuini ſpiritus ſignificat: vt effectus ſubſecutus teſtatur. *& dilacerauit eum quaſi hædũ in fruſta decerperet. nihil omnino habens in manu ſua: & non indicauit patri ſuo & matri quod fecerat.* Hinc clarè habetur quòd Samſon declinauerat à via qua incedebant parentes eius, & extra viam occurrit ei catulus leonis. *Deſcenditq; & locutus eſt mulieri: & placuit in oculis Simſon.*

Et reuerſus eſt poſt aliquot dies vt acciperet eam: declinauitq; vt videret cadauer leonis: & ecce examen apum erat in corpore leonis & mel. Quod cùm ſumpſiſſet in manibus, iuit eundo & comedendo veniensq; ad patrem ſuum & matrem dedit eis partem & comederunt, & non indicauit eis quòd de corpore leonis tuliſſet mel. Deſcẽdit itaque pater eius ad mulierem: & fecit ibi Simſon conuiuium, ſic enim iuuenes facere conſueuerant.

CVmq; ciues loci illius vidiſſent eum, dederunt ei ſodales triginta qui eſſent cum eo. Niſi Samſonis perſona præ ſe tuliſſet virum robuſtum & procerum, nõ redderetur pro cauſa datorum triginta ſodaliũ aſpectus eius. dati ſiquidẽ videtur ſub ſpecie cõuiuarũ, ad cauendũ tamẽ nequid mali ex Samſonis robore proficiſceretur *Quibus dixit Simſon: proponã vobis problema quod ſi ſolueritis mihi intra ſeptem dies conuiuij, dabo vobis triginta Syndones & totidem tunicas: ſi autem non potueritis ſoluere, vos dabitis mihi triginta Syndones & triginta tunicas. Qui reſponderunt ei: propone problema vt audiamus. Dixitq; eis, de comedente exiuit cibus & de forti egreſſa eſt dulcedo: nec potuerunt per tres dies propoſitionem ſoluere.*

Cumq; adeſſet dies ſeptimus dixerunt vxori Simſon: ſuade viro tuo vt indicet tibi quid ſignificet problema, ne comburamus te & domum patris tui igni: vt ſpoliaret nos vocaſti nos nónne? Fleuitq; vxor Simſon iuxta eum & ait: profectò odis me & non diligis, idcirco problema quod propoſuiſti filiis populi mei non vis mihi exponere. cui ille reſpõdit, patri meo & matri non indicaui & tibi indicabo? Septem igitur diebus conuiuij flebat ante eum: tandemq; die ſeptimo cum ei eſſet moleſta, expoſuit. Literalis qnæſtio

ſub-

Universidad de Deusto Biblioteca

ſuboritur: quoniã paulò ſuperius dictum eſt,tum quòd per tres dies ſoluere non potuerunt ænigma, tum quòd iſti ſodales die ſeptimo requiſiuerunt vxorem Samſonis: quomodo ergo nunc dicitur quòd fleuit vxor ſeptem diebus conuiuij?Solutio eſt quòd ſecundum ordinem hiſtorię triduo ſtuduerunt ad ſoluendum ænigma:quarto autem die ad vxorem Samſonis recurrerunt ſimpliciter, ſeptimo autẽ die adiecerunt minas incendendi ipſam & domũ patris:vxor autẽ Samſonis quatuor diebus vltimis moleſta erat ipſi Samſoni inquirendo veritatem ænigmatis: & Samſone renuente vſque ad diem ſeptimum , tandem ſeptimo die vicit improbitas mulieris.Senſus autem literæ huius non eſt quòd diebus ſeptem vniuerſis fleuerit ,ſed quòd infra illos dies ſeptem conuiuij fleuit . ad librandum enim quòd tempore cõuiuij nuptialis illa fleuerit, ſcriptũ eſt quòd flebat ſeptem diebus conuiuij:hoc eſt non obſtante quòd duraret ſeptenarius numerus dierum conuiuij nuptialis. *quæ ſtatim indicauit ciuibus ſuis.Et illi dixerunt ei die ſeptimo ante ſolis occubitum,quid dulcius melle & quid fortius leone? qui ait ad eos, ſi non araſſetis in vitula mea non inueniſſetis propoſitionem meam.*

Irruit itaque in eum ſpiritus domini. Iuxta Hebræum repetũtur ſupradicta verba. *Et proſperatus eſt ſuper eum ſpiritus Iehouah,deſcenditq; in Aſcellon & percuſſit ex eis triginta viros, quorũ ablatas veſtes dedit iis qui problema ſoluerant.*Proſperior ſucceſſus deſcribitur ad percutiendum triginta Peliſtinos quàm fuerat ad diſcerpendum leonem. Si miraris diuinum ſpiritũ inter hos iuueniles ludos admiſcere opus ſuum,recole quòd angelus annũciator Samſonis dixit cur quæris nomen meũ quod eſt mirabile?Et hoc oportet præoculis habere in ſubiunctis Samſonis factis, quæ ſunt mirabiliora. *iratusq; eſt furor eius & aſcendit in domum patris ſui. Fuitq; vxor Simſon ſodali eius qui ſocieratem fecerat ei.*

CAPVT XV.

ET fuit poſt dies aliquot in diebus meſis triticeæ,viſitauit Simſon vxorem ſuam cum hædo caprarũ , dixitq; ingrediar ad vxorem meam in cubiculum, & non permiſit eã pater eius vt intraret.Dixitq;ei pater eius:putaui quòd odiſſes eam. Quia Samſon iratus receſſerat à domo ſoceri(vt in calce dicitur precedẽtis capituli(& vxor proditrix illius fuerat,ideo ſocer dicit putaui quòd odiſſes eam. vere enim digna erat odio

odio Samſonis. *& ideo tradidi illam amico tuo:ſed habet ſororem quæ iunior & pulchrior illa eſt.ſit tibi pro ea vxor . Cui Simſon reſpondit:ab hac die non erit culpa in me contra Peliſtinos,faciã enim eis malum.*

Perrexitque & cepit trecentas vulpes : caudáſque earum iunxit ad caudas & faces ligauit in medio. Iuxta Hebræum habetur. *& poſuit facẽ vnã inter duas caudas in medio.*deſcribit enim particulariter numerũ:videlicet quòd binas iũxit vulpes in caudis cũ face in medio duarũ caudarũ . Ligneas autẽ crediderim faces prius ligatas, & deinde accenſas ſtatim emittendo cõbinationem illã:non enim dicitur ꝙ omnes ſimul emiſit. *Quas igne ſuccedens dimiſit vt huc illúcq; diſcurrerent quæ ſtatim perrexerunt in ſegetes Peliſtinorum:quibus ſuccenſis,& comportatæ iam fruges & adhuc ſtãtes in ſtipula cõcrematæ ſunt,intantũ vt vineas quoq; & oliueta flãma cõſumeret.*Iuxta Heb.habetur.*Et ſuccendit ignem in facibus,& miſit in ſegetes Peliſtinorum:& fecit cõburere ab acerno vſque ad ſegetem , & vſque ad vineam & oleam.* Vbi clarè patent quatuor damna:quorum prima fuerũt granorum tum aceruatim adhuc manentium in agris, tum manentium in culmis inexpertis meſſorum falcem. *Dixerúntque Peliſtini,quis fecit hanc rem?quibus dictũ eſt, Simſon gener Thimnitæ quia tulit vxorem eius & dedit eam ſodali eius: aſcéderúntque Peliſtini & combuſſerunt eam & patrem eius igni.*

Quibus ait Simſon:licet hoc feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam vltionem,& tũc quieſcam. Iuxta Hebræum habetur.*ſi facietis ſicut iſtam?quia ſi vindicaui in vos & poſtea ceſſabo?*Obſcura valde ſententia eſt.nec occurrit mihi magis conſonus ſenſus quàm iſte:videlicet an facietis ſicut iſtã?quaſi dicat non: hoc eſt an facietis vindictã de aliis quemadmodum feciſtis de ſocero & de vxore? Et explicando negatiuam, ſubiungit an quia vindicaui in vos & poſtea ceſſabo?hoc eſt,ſignum ꝙ nõ facietis iuſtitiam,eſt quòd ratio facti veſtri (quam interrogatiuè proponit, an quia vindicaui in vos & poſtea ceſſabo?)ratio inquam mouens animum veſtrum non eſt iuſtitia, ſed ſpes quòd ego ceſſabo à vindicta quia vindicaui in vos, comburendo ſegetes. Vniuerſa ergo ſententia ad duo capita pertinet:nam prima interrogatiua ſententia negationem iuſtitiæ in illis , ſecunda autem ſpem quietis Samſonis poſt huiuſmodi duas vindictas(alteram ab ipſo , alteram à Peliſtinis) affirmat . Et per hæc manifeſtat nullum in ipſis eſſe

zelum iustitiæ.propter quod subiungitur. *Percussitque eos ingenti plaga,ita vt stupentes suram fœmori imponerent.* Sæpe interpres expositoris officium vsurpat.nam iuxta Hebræum habetur. *Et percussit eos tibia super coxam percussione magna.* Scito tamen quòd nō est certus casus dictionis interpretatæ tibia, an sit accusatiui an ablatiui.Potest enim legi in casu accusatiuo : & sic significaret rem percussam . & potest legi in casu ablatiuo:& sic significaret instrumentum percutiēdi.Et quidem si percussa res significatur , intelliguntur nomine tibiæ pedites, nomine coxæ equites, quia illi super tibias , isti super crura sustinentur.Si verò instrumentum percutiendi intelligitur,mirabilis percutiēdi modus significatur : videlicet quòd pede percusserit fœmora eorum.Et hic sensus quadrat negotio.nam isti Philistini loquentes cum Samsone,aduenerant vt Samson agnita combustione soceri & vxoris facta ab eis cessaret à vindicta , nec erat multitudo magna : & propterea facilè potuit Samson monstrata iniustitia eorū , contra ipsos insurgere pede percutiendo fœmora eorum, & fugientium posteriores partes.vtræque enim partes significantur dicendo,super coxam. Et quoniam vehementes erant ictus,ideo dicitur plaga magna. *descendénsque habitauit in spelunca petræ Hetam .* In tribu Iudæ rupes hæc erat:vt testantur subsecuta gesta à Philistinis cōtra Iudā & ab ipsis Iudæis.

Ascenderúntque Philistini, & castrametati sunt in Iehuda in loco qui postea vocatus est Lechi,id est maxilla . Dixerúntque ad eos viri de tribu Iehudæ,cur ascendistis contra nos?qui responderunt, vt ligemus Simson ascendimus ad faciendum ei sicut fecit nobis.Descenderúntque tria millia virorum de Iehuda ad specum silicis Hetam & dixerunt ad Simson, nónne nosti quòd Philistini nobis imperant? cur hoc fecisti nobis?quibus ille ait,sicut fecerunt mihi sic feci eis.Dixerúntque ei,ad ligandum te descendimus vt demus in manum Philistinorum:quibus dixit Simson, iurate mihi quòd non occidetis me. Iuxta Hebræum habetur. *quòd non aduersabimini mihi vos.* Nolebat Samson contra Iudæos præliari: & propterea petiit vt ipsi Iudæi non pugnarent contra eum. *Dixerúntque ei , non te occidemus sed vinctum trademus : & ligauerunt eum duobus nouis funibus , & ascendere fecerunt eum de petra Hetam.* Intellige eum ligatum sponte tradentem se eis sub fide non aliter lædendi eum . huc enim tetendit totum colloquium habitum cum Samsone. *Qui cum venisset ad locum Maxillæ,& Philistini vociferantes*

vociferantes occurrissent ei,irruit spiritus domini in eum. Iuxta Hebræum habetur. *prosperatus est super eum spiritus Iehouah.* Longè maior prosperitatis successus describitur & penè incredibilis. *& sicut solent ad ardorem ignis lina consumi , ita vincula quibus ligatus erat dissipata sunt & soluta . Inuenítque maxillam asini.* Iuxta Hebræum additur. *recentem.* paulò antè siquidem mortuus fuerat asinus. *misítq; manū suam & accepit eā,& percussit in ea mille viros. Et ait Simson.* cantando canticum. *in maxilla asini asini acetuorum,in maxilla asini percussi mille viros .* Sic iacet in Hebræo:nisi quòd multi Hebræi asinum secūdo nominatum intelligunt aceruum,& legunt aceruum aceruorū. Et intelligo referri capita cantici:vt primum quòd sola maxilla asini,deinde quòd aceruos virorū fugauerit & demum quòd mille viros percusserit,cecinerit diffusè . Nō est autem diffusè scriptū Sāsonis canticū sicut cāticū Delborę,quia nihil Deo attribui in hoc cātico,hæc tria capita recitata testātur. Propter quod non irrationabiliter Iosephus Samsonem elatum gloria vana describit. in cuius signum sacra scriptura nec introducendo Samsonem incipientem canticum nec describendo finisse canticum dicit quòd cecinit domino:sed duntaxat quòd Samson locutus est,nullam mentionem Dei aut domini faciendo. *Cúmque compleuisset loqui,proiecit maxillam de manu sua : & vocauit locum illum Ramath Lechi, quod interpretatur eleuatio maxillæ. Sitiénsque valde,clamauit ad dominum & ait:tu dedisti in manu serui tui salutem hanc magnam , & nunc morior siti incidámque in manus incircuncisorum . Et rupit Deus molarem dentem qui erat in maxilla, & egressæ sunt ex eo aquæ,quibus haustis reuersus est spiritus eius & vixit : idcirco vocauit nomen eius fons inuocantis qui erat in maxilla vsque in præsentem diem. Iudicauítque Israel in diebus Philistim viginti annis.* Duodecimus iudex Samson scribitur, dominantibus tamen super Israel Philistinis . Et hinc clarè habes quòd iudices Israel quanuis essent primi in populo,nō tamen habebant dominium sed officium iudicandi duntaxat.

CAPVT XVI.

A *Biit quoque Simson in Hazzam:vidítq; ibi mulierem meretricem,& ingressus est ad eam.Cumq; dictum esset Hazxitis Simson venit huc,circundederunt eum,positis in porta ciuitatis custodibus qui ibi tota nocte cum silentio præstolarentur vt facto mane exeuntem occiderent. Dormiuit autem Simson vsque ad*

medium noctis, surrexitq; media nocte & apprehẽdit fores portæ ciuitatis cum duobus postibus & sera : impositásque humeris suis portauit ad verticem montis qui respicit Chebron.

ET *fuit post hæc, dilexit mulierem in valle Sorec : & vocabatur* Dalila. Nescitur an mulier ista fuerit Hebræa an Philistina: ex eo tamen quòd non scribitur Philistina, innuitur quòd nõ erat alienigena sed Hebræa. Parui autẽ refert q̃ Hebraicè legitur. *in torrente Sorec.* Et quo ad nomen mulieris legendum esset Delila. *Venerúntque ad eam principes Philistinorum & dixerunt ei : decipe eum & vide in quo sit fortitudo eius magna, & quomodo eum superare valeamus & vinctum affligere : quod si feceris dabimus tibi singuli mille & centum argenteos.* Quot fuerint isti satrapæ Philistinorum non est scriptum: quia tamen quinque erant Philistinorum ciuitates præcipuæ, creduntur fuisse quinque. & tum authoritate (dominabantur enim Philistini Hebræis) tum magnitudine pecuniæ, tũ leuitate mali quod comminabantur inferre Samsoni (nõ enim eum eme-bant ad occidendum aut vulnerandum sed ad affligendum) facilè muliebrem animum corruperunt.

Dixitque Delila ad Simson: indica quæso mihi in quo est fortitudo tua magna, & quid sit quo ligatus crumpere ne queas. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& quo ligeris ad affligendum te.* in idem enim redit sententia. *Dixitq; ei Simson: si septem neruicei funibus necdum siccis & adhuc humentibus.* Iuxta Hebręum habetur. *funibus recentibus quæ non fuerunt siccatæ ligatus fuero, infirmus ero & vt cæteri homines.* Incerta est materia horũ funiculorum: quanuis certum sit quòd inuenitur quãdoque sicca & quandoque recens. & si libratum fuerit recens contra exiccatum, apparebit quòd recens ponitur pro viridi : & significantur funiculi ex virgultis viridibus. *Attulerunt q; ad eã satrapæ Philistinorum septem funes vt dixerat: quibus vinxit eum, latentibus apud eam insidiis & in cubiculo finem rei expectantibus. Dixitq; ad eum, Philistim super te Simson.* Aduerte prudẽs lector, quòd mulier nõ studebat ad hoc vt occideretur Samson (facilè enim fuisset dormientem à latẽtibus in aula occidi) sed laborabat vt vinctus traderetur Philistinis affligẽdus: & propterea interpres pro claritate historię apposuit finem rei expectãtibus. Ligato enim Samsone & dicente muliere Philisthim super te Samson, tentabatur an ex huiusmodi incussione timoris tanquam superuenientium Philistinorum Samson

prævaleret

prævaleret vinculis: vt si prævaleret, incussisse timorem iocando fingeret mulier: si autem non prævaleret, prodirẽt latẽtes in cubiculo Philistini & caperent eum. Et hoc modo intellige singulis vicibus repetita vincula & repetitas cõminationes seu excitationes Philisthim super te Sãson, cũ latẽtib⁹. *insidiis & rupit funes sicut rũpitur filum stupæ quãdo odorat ipsum ignis: & non est cognita fortitudo eius.* *Dixítque Delila ad Simson: ecce illusisti mihi & falsum locutus es, nunc indica quæso mihi quo ligari debeas. Cui ille respõdit: si ligueris me nouis funibus quibus non est factum opus, infirmus ero & aliis hominibus similis. Quibus rursum Delila vinxit eum, & dixit ei Philisthim super te Simson, insidiæ autem manebant in cubiculo: & rupit eos de brachiis suis sicut filum.* *Dixitq; Delila ad eum, vsquequo decipies me & falsum loqueris, indica mihi quo ligari debeas: dixitq; ad eam si sept. m crines capitis mei licio texueris & clauum his circumligatum terræ fixeris, infirmus ero.* Aiunt capillos Samsonis diuisos fuisse in septem partes quasi septem cincinnos, & propterea scriptum esse septem crines: quia tamen hoc non est certum, tutius est per septẽ crines intelligere crines vniuersos. erat enim Nazaræus habens longos crines, & septenario numero vniuersitatem significari perspicuum est. *Quod cum fecisset Delila, dixit ad eum Philisthim super te Simson : qui consurgens de somno, extraxit clauum cum crinibus & licio.* *Dixitq; ad eũ Delila: quomodo dicis quòd amas me, cum animus tuus non sit mecum? iam ter illusisti mihi & non indicasti mihi in quo sit fortitudo tua magna.*

Et fuit cum coartaret eum verbis suis omnibus diebus & molestaret eum, lassata est anima eius vsque ad mortem. Cerne quanta est vis insani amoris muliebris. & hyperbolico sermone describitur lassitudo animi vsque ad mortem. *Indicauitque ei totum cor suum & dixit ei : nouacula nunquam ascendit super caput meum, quia Nezíræus Dei sum ab vtero matris meæ.* Iuxta Hebręum habetur nomen Elohim. *si rasum fuerit caput meum, recedet à me fortitudo mea & deficiam, & ero sicut cæteri homines.* Hinc clarè apparet quòd fortitudo Samsonis agnoscebatur ab ipsomet non ex naturalibus viribus, sed speciale donum Dei. capilli enim non conferunt vires : & consequenter rasus non perdit vires naturales. *Vidénsque Delila quòd indicasset sibi totum cor suum, misit & vocauit principes Philistinorum dicendo, ascendite adhuc semel quia nunc indicauit mihi totum cor suum: qui ascenderunt assumpta pecunia quam promiserant.* *At illa dor-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

mire eum fecit super genua sua, vocauitq; tonsorem & rasit septem crines eius. Intellige hæc vt supra. *& cœpit abigere eum.* Iuxta Hebreum habetur. *& cœpit affligere eũ, & recessit fortitudo eius ab eo. Dixitq; Philisthim super te Simson.* Qualis fuerit afflictio non est scriptum. opinetur quisque vt sibi videtur: veruntamen perpendat quòd duo simul patrauit mulier. nam & facto afflixit eum, & verbo excitauit eum solita cõminatione Philisthim super te Samson, & vtrunque ad tentãdum si verè recessisset ab eo fortitudo eius. Vnde & subditur quòd expergefactus proposuit facere sicut aliis vicib⁹ fecerat. *qui de somno consurgens dixit in animo suo, egrediar sicut ante feci & excutiam me, nesciẽs quòd recessisset ab eo dominus.* Mirum est quòd nescisse dicatur quod se scire prædixerat, dicẽdo si rasus fuero recedet à me fortitudo mea. Solutio est quòd expergefactus non animaduertit ad caput suũ rasum, sed animũ applicauit ad vtendũ solito robore. in repentinis enim operamur secũdũ præexistẽtẽ habitũ: & propterea dicitur nescies quo ad actualem notitiã in illa excitatione. Significantius autẽ dicitur q. Iehouah recessit à super eum: tũ ad insinuãdum propriã causam fortitudinis Samsonis fuisse Deũ manẽtem super Sãsonem, manẽtem autẽ nõ localiter sed secũdum speciale donum assistendi ad vtendum mẽbris Sãsonis ad opera tantæ fortitudinis. tum ad insinuandum spiritũ diuinum super Samsonem fuisse gratiã gratis datam ad externas actiones fortitudinis: ideo enim scribitur nõ solùm quòd recessit ab eo fortitudo eius, sed etiam quòd recessit ab eo Iehouah.

Quem cum apprehendissent Philisthim. Cõperto per experiẽtiam quòd Samson perdiderat fortitudinẽ suã, vocati à muliere Philistini in aula latentes comprehenderunt eum. *statim eruerunt oculos eius.* Superfluit, statim. Sed violauerunt fidem effodiẽdo oculos Sãsonis. nam promisetãt mulieri ligare eũ dũtaxat ad affligendum. *& descendere fecerũt eũ in Hazzã vinctũ catenis, & clausum in carcere molere fecerũt.* Iuxta Heb. habetur. *& ligauerunt ipsum in cõpedibus ferri, & fuit molitor in domo vinctorũ.* Sententia est clara. *Iamq; capilli eius renasci cœperant.* Iuxta Hebræum habetur. *Et cœpit capillus eius germinare sicut fuit rasus.* Et est sensus quòd raso capite nõ fuit priuat⁹ Sãson germine capillorũ, sed iuxta solitũ naturæ cursum cœperunt capilli crescere. Et scribitur hoc ad significandum regressum Nazaræatus in Samsone. iuxta legis enim sanctionem si Nazaræus

zaræus infra tempus Nazaræatus fuisset rasus, oportebat iterum incipere Nazaræatum: vt patet Nume. 10.

Et principes Philistinorum congregati sunt ad sacrificandum sacrificium magnum Dagon Deo suo & ad lætitiam: dixerúntque tradidit nobis Deus noster in manum nostram Simson inimicum nostrum. Quod etiam videns populus laudabat Deum suum: dicebat enim, tradidit Deus noster in manus nostras inimicum nostrum & delentem terram nostram & qui occidit plurimos. Et fuit cum iucundum esset cor eorũ, dixerunt vocate Simson & faciat ridere nos: qui adductus de carcere ludebat ante eos, fecerúntque eum stare inter columnas. Dixitq; Simson ad pucrũ qui tenebat manum eius: duc me & fac me tangere columnas super quas domus firmatur, & innitar eis. Domus autem erat plena virorum ac mulierum, & ibi erant omnes principes Philisthinorum: & super tectum circiter tria millia virorum & mulierum qui spectabãt cum luderet Simson. At ille inuocato domino ait: domine Deus meus memento mei. Iuxta Hebreum habetur. *Adonai Iehoui memento mei quæso.* Supplicantis blandis nominibus sunt preces. *& robora me obsecro tãtum hac vice Elohim.* Tertium adiicit diuinum nomen. primum domine mi, deinde fontem essendi, & demum gubernatorem ac iudicem vniuersorum inuocat. Nec confidit in auctis capillis qui obsecrat supplex pro robore hac vice. *& vlciscar vltione vna de duobus oculis meis de Philisthinis.* Quanuis Philisthini deos suos laudarent, nihil tamen scribitur zeli diuini in Sãsone, sed dũtaxat amor vindicãdi oculos proprios: vt intelligamus Philisthinos quidem ex sua idolatria meruisse occidi, Samsonem autẽ persistentem in cultu veri Dei obtinuisse à Deo robur ad vltionem propriam quam Deus ordinabat ad vltionem quoque diuinam. *Et apprehendens Simson duas colũnas medias quibus innitebatur domus, alterámque earum dextera & alteram leua tenens, ait moriatur anima mea cum Philisthim.* Anima proculdubio pro vita corporali sumitur Hebraico loquendi more. elegisse siquidem se mori simul cum Philisthinis manifestat: quemadmodum princeps exercitus prostraturus hostes, mortem propriam concomitantem nõ respuit.

Non elegitur in huiusmodi casibus mors propria in seipsa: sed per se eligitur mors hostium, & concomitans propria mors toleranda admittitur propter bonum vltionis. Perspicuum est autem humanas actiones morales iudicandas esse bonas vel malas moraliter ex per se obiecto consono vel

dissono à ratione recta, quicquid sit de concomitantibus: vt patet de hominem iniquum occidente se defendendo, quãuis iniqui cõcomitetur æterna mors in inferno. quia defendens hæc non intendit quanuis cognoscat, sed intendit defendere se, ad quod sequitur & mors corporis & animæ alterius. *Concussisque fortiter columnis, cecidit domus super omnes principes & cæteram multitudinem quæ ibi erat: pluresque interfecit moriens quàm antè viuus interfecerat. Descenderunt autem fratres eius & tota domus patris eius, & tulerunt eum & ascenderunt, & sepelierunt eum inter Zorham & Esthaol in sepulchro Manoach patris eius: iudicauitq; Israel viginti annis.*

CAPVT XVII.

F *Vitq; vir de monte Ephraim, cuius nomen erat Michaiehu. Qui dixit matri suæ: mille & centum argẽtei quos separaueras.* Iuxta Hebræum habetur. *qui fuerunt ablati à te.* Fuerant enim furtiuè ablati. *& super quibus me audiente iuraueras.* Iuxta Hebræum habetur. *& tu iurasti maledicẽdo & etiam dixisti in auribus meis.* Inuocauerat enim Deum imprecando malum, vt cõsueuerũt mulieres amissis rebus execrationes dicere. *ecce ego habeo eos & apud me sunt.* Iuxta Heb. habetur. *ecce argẽtũ mecũ est, ego accepi ipsum.* Fatetur filius se abstulisse argẽtũ illud, & adhuc esse apud se. *& dixit mater eius, benedictus filius meus domino.* Nomẽ est tetragrãmaton. Et mirũ est ꝙ mulier idolatra verũ Deũ inuocat ad opus idolatrię. ideo enim benedicit filio, quia adimpletura se iam videt votũ suũ ad faciẽdũ idola: vt testatur subiũcta. Solutio est ꝙ isti arbitrabãtur obsequiũ se præstare Deo vero, venerando idola quædã nullius specialis Dei nomine insignita. Coniectura autẽ huius habetur, tum ex eo quòd pluries in hoc negotio repetitur nomen domini tetragrãmaton, quod est nomen proprium veri Dei. tum quòd idola absq; aliquo nomine proprio alicuius Dei aut animalis scribũtur in litera. Vnde & mater subiungit se sanctificasse argẽtum hoc domino. & est nomen Tetragrãmaton, clarè significans obsequij sui votum directum vero Deo. *Et reddidit mille & centum argenteos matri suæ: dixitq; mater eius, sanctificando sanctificaui argẽtum domino de manu mea filio meo ad faciendũ sculptile atque conflatile. & nunc trado illud tibi.* Iuxta Hebr. habetur. *& nũc reddã ipsum tibi.* Litera Hebraico more texitur: prius narrando factũ (videlicet quòd filius restituit marri argentũ) deinde narrãdo

do verba matris ad filium interiecta antequã restitutio fieret (videlicet quòd sanctificauerat argentum illud Deo, interce dente tamen executione filij: & propterea reddet illud filio ad exequendum votum) & demum repetẽdo restitutionem. *Redditq; argentũ matri suæ: quæ tulit ducentos argenteos, & dedit eos argentario.* Intellige eam dedisse per filium. *& fecit ex eis sculptile atque cõflatile, quod fuit in domo Michaiehu. Vivoq; Michæ fuit domus Dei.* Nomen est Elohim: quod est nomen commune vero Deo & diis secũdum opinionem. *& fecit Ephod & Theraphim* Quod autem sequitur (*id est vestem sacerdotalem & idola*) Interpres addidit. Et Ephod significat vestẽ superhumeralẽ qua vtebantur in sacris: Theraphim autẽ obscurę est significationis. certũ tamen est & ex Gen 31. & hinc ꝙ nomen est simulachrorum: nã quæ prius dixerat sculptile & conflatile, modò appellat Theraphim. Aiunt autem Theraphim esse nomen officij, ita quòd statuæ ad officium diuinandi appellabantur Theraphim. & si hoc est verum, explicauit author quorsum hæc simulachra (alterum incisione, alterum fusione facta) culta fuerint. *Implenitq; vnius filiorũ suorũ manum, & fuit ei in sacerdotẽ.* Sæpe legitur actus iste implendi manum ad cõstituendum sacerdotem, sed adhuc non cõperi quid esset. suspicari licet quòd implebãt manus oleo, tanquã cõsecrãdo illius manus: vel ꝙ implerẽtur manus aliquo offerẽdo primũ Deo. Crediderim tamen ego ꝙ implere sumitur pro perficere. & est sensus. perfecit manus perfectione requisita ad manus sacerdotales: quod est vngere manus mixtura ex oleo & sanguine: vt in vnctione sacerdotum legalium apparet. Et hæc sufficiãt pro expositione similium vbi repetuntur. *In diebus illis non erat rex in Israel: sed vnusquisque quod sibi rectum videbatur hoc faciebat.* Non dicitur non erat iudex: & propterea incertum restat tẽpus quo hæc gesta fuerunt quæ narrantur ab hoc capitulo vsque ad finem huius libri. iudices enim non dominabantur quemadmodum reges dominantur: & propterea dicendo non erat rex, significatur quòd non erat aliquis dominus, non erat aliquis habens potestatem coercendi inuitos & puniẽdi &c. & propterea vnusquisque suo arbitrio regebatur.

F *Vitq; in tempore illo adolescens de Bethlechem Iudæ, ex cognatione eius.* Clarius scribitur Hebraicè. *de familia Iudæ: eratq; ipse Leuita & peregrinabatur ibi.* Mirũ est ꝙ iste simul

scribitur

scribitur & Leuita & de familia Iudę: cum tribus Leui & tribus Iudæ essent diuersæ tribus. Cessat autẽ admiratio, intelligendo Leuitã maternũ genus ex tribu Iudæ, paternũ verò ex tribu Leui duxisse. *Abiitq; vir de ciuitate Beth lechem Iehudæ ad peregrinandũ vbicunq; sibi cõmodũ inuenisset: venitq; in mõtẽ Ephraim vsque ad domũ Michæ, faciẽs iter suũ. Dixitq; ei Michas, vnde venis? & dixit ei Leuita, ego sum de Beth lechem Iehudæ & vado ad peregrinandum vbicunq; inuenero. Dixitq; ei Michas: mane apud me & esto mihi in patrẽ ac sacerdotẽ, & dabo tibi decem argẽteos annuatim ac vestẽ duplicẽ.* Parui refert quòd Heb. habetur. *& ordinationẽ vestiũ.* integra siquidẽ prouisio vestiũ promittitur. *& victũ tuũ: acquiescitq;.* Iuxta Heb. habetur. *& iuit Leuita.* Deinde sequitur. *Et voluit Leuita manere cũ viro.* Insinuatur q̃ extra domũ colloquiũ hoc fuerit: & q̃ his auditis Leuita iuit domum & vidit eã, & quòd visis omnibus placuit ei manere ibidẽ *& fuit adolescẽs ei sicut vnus ex filiis eius. Impleuitq; Michas manũ Leuitæ.* Expone vt supra. *& fuit ei adolescẽs in sacerdotẽ: fuitq; in domo Michæ. Dixitq; Michas: nũc scio quòd benefaciet mihi dominus, quia est mihi Leuita in sacerdotẽ.* Dictio interpretata dominus, est nomen tetragrãmaton: vt hinc etiã cõiiciamus quòd arbitrabatur Michas in cultu illo obsequiũ se præstare vero Deo.

CAP. XVIII.

IN diebus illis non erat rex in Israel: & in diebus illis tribus Danitarum quærebat sibi hæreditatem ad habitandum, nõ enim acceperat vsque ad diem illum in medio tribuum filiorum Israel hæreditatem. Quia incertum est nobis tẽpus de quo est sermo, tutum est intelligere de sorte sufficiẽte ad habitandum præsentibus tunc Danitis. Et nisi negligentia Danitarum intercessisset, nequaquam scriptura diceret quòd vsque ad diem illum non acceperat hæreditẽ suam tribus Dan. *Miseruntq; filij Dan de familia sua quinque viros de extremo suo viros filios fortitudinis de Zorha & de Esthaol ad explorandum terram & considerandum eam, & dixerunt eis ite cõsiderate terram: venerúntq; in montem Ephraim vsque ad domũ Michæ, & manserunt ibi. Ipsis; existentibus apud domum Michæ, agnouerunt vocem adolescentis Leuitæ.* Alium fuisse modum proferẽdi apud Ephraim & alium apud Iudam, ipsa agnitio vocis testatur. *declinauerúntque illud & dixerunt ei, quis huc te adduxit, quid hic agis, & quid est tibi hic? Dixitq; ad eos: hæc & hæc præstitit mihi Michas, & me mercede conduxit vt sim ei in sacerdotem.*

Et dixerunt q̃; ei: consule quæsumus deum an secundabit viam nostram per quam ambulamus. Dictio interpretata deum, est nomen Elohim. Parua istis cura fuit an verum deum an opinatos deos consulerent. *Dixitq; eis sacerdos: ite in pace, dominus respicit viam vestram & iter quo pergitis.* Iuxta Hebræum habetur. Iehouah *in frõte viæ vestræ per quam ambulatis.* Verum deũ respondet Leuita præcedere eos ad prosperum iter.

Abierunt igitur quinque viri & venerunt in Lais: viderunt; populum qui erat in medio eius habitantem confidenter, iuxta consuetudinem Zidoniorum quietum & securum, nullo ei penitus resistente. Iuxta Hebręũ habetur. *& nõ faciens pudere verbo, in terra hæres coactor.* Et est sensus quòd nullus erat vexãs eos verbis comminatoriis, nullus vexans eos iure hæreditatis tanquam hæres dominij super eos, nullus demum vexans eos facto bellico. Deinde immediatè sequitur. *& distantes ipsi à Zidoniis, & verbum non cis cum homine.* Recole tamen quòd apud Hebręos verbũ sumitur quandoq; pro re, & significatur ad literam quòd ciuitas ista nullam rem habebat communẽ cum aliis. *Venerunt; ad fratres suos in Zorham & Esthaol: & dixerunt eis fratres eorum, quid vos? Qui respondérũt surgite & ascẽdamus ad eos: vidimus enim terrã & ecce est bona valde, nolite negligere, nolite cessare.* Iuxta Hebræum habetur. *& vos tacentes?* Arguẽtis verba sunt. Deinde immediatè sequitur. *ne pigritabimini ad eundum vt ingrediamini ad hæreditandum terram.* Hinc clarè apparet negligentia Danitarum ob quam nõ acceperant hæreditatem, ponendo obicem executioni diuinæ promissionis. *Quando intrabitis, venietis ad populum securũ & terram latam manibus, quia tradidit eam deus in manus vestras: locũ in quo non est defectus alicuius rei quæ est in terra.* Dictio interpretata deus, est nomen Elohim.

PRofecti; sunt inde de familia Danitarũ de Zorha & Esthaol, sexcenti viri accincti armis bellicis. Et ascenderunt & castrametati sunt in Cir iath Iearim in Iehuda. hoc est iuxta ciuitatem illam: vt subiuncta testantur. *propter quod vocauerunt locũ illum castra Dan vsque ad diem hanc, & est post Cir iath Iearim Transieruntq; inde in montem Ephraim: & venerunt vsque ad domum Michæ. Locutiq; sunt quinq; viri qui iuerant ad explorandã terram Lais, & dixerunt fratribus suis: nostis quòd in domibus istis sit ephod.* Iuxta Hebræum habetur. *num nostis quòd in domibus istis ephod & theraphim & sculptile & conflatile?* Aduerte prudens

dens lector, contextum cum coniunctionibus copulatiuis: quoniam hinc argumẽtum sumitur quòd theraphim distinguitur contra sculptile & conflatile Dici tamen potest quòd proculdubio distinguitur tanquam nomen officij cõtra nomina artium: hoc est tanquàm officium contra res in quibus exercebatur officium illud. *& nunc videte quid faciatis.*

Declinauerunt́q; illuc & venerunt ad domum adolescentis leuitæ, domum Michæ: & salutauerunt eum pacificè. Et sexcẽti viri accincti armis bellicis suis stabant ad ostiũ portæ: qui erant de filijs Dan. Et ascendentes quinq; viri qui inierant ad explorãdum terrã ingressi sunt illuc ad tollendum sculptile & ephod & theraphim & conflatile: sacerdośq; stabat ad ostium portæ, & sexcenti viri accincti armis bellicis. Et isti ingressi sunt domũ Michæ, & tulerũt sculptile & ephod & theraphim & conflatile: dixit́q; ad eos sacerdos, quid vos facitis? Qui responderunt ei: tace & pone manum tuam super os tuum & veni nobiscum & sis nobis in patrem & sacerdotem, quid est melius esse te sacerdotem domus viri vnius aut esse te sacerdotem tribus & familiæ in Israel? Et iucundum fuit cor sacerdotis: tulit́q; ephod & theraphim & sculptile, & ingressus est medium populi. Verterunt́q; se & abierunt: & posuerunt paruulos ac iumenta & preciosa ante se. Ne intelligas res raptas ex domo Michæ: sed quia cum vxoribus & filiis & vniuersa supellectili sexcenti isti viri proficiscebantur ad nouas sedes, timẽtes quod euenit (videlicet quòd homines de familia Michæ congregarentur aduersus eos pro furto idolorum) præmiserunt cautè pueros & reliqua ante se, ne lęsio aliqua inferretur eis à familiaribus Michæ.

Ipsi longè erant à domo Michæ: & viri qui erãt in domibus quæ erant apud domum Michæ congregati sunt & persecuti sunt filios Dan. Clamaueruntq; ad filios Dan: qui verterunt facies suas & dixerunt ad Micham, quid habes quòd congregatus es? Qui respondit eis: deos meos quos feci tulistis & sacerdotem & abistis. Idola illa quæ theraphim appellata sunt, vocat deos suos. *& omnia quæ habeo.* Iuxta Hebræum habetur. *& quid mihi vltra?* Non conqueritur quòd Danitæ acceperint omnia quæ habebat: sed quòd ea quæ acceperant (videlicet deos & sacerdotem) tanti pendebat vt illis perditis nihil sibi superesse videretur. *& dicitis mihi, quid tibi est? Dixerunt́q; ei filij Dan: caue ne vltra loquaris ad nos, ne veniant ad te viri animo concitati & ipse cum domo tua pereas. Abierunt́q; viri Dan in viam suam: videns autem Micha*

Micha quòd fortiores se essent, vertit se, & reuersus est in domum suam.

Et ipsi acceperunt quæ fecerat Micha & sacerdotem qui fuerat ei: venerunt́q; in Lais ad populum quiescentem & securum, & percusserunt eos in ore gladij, & ciuitatem succenderunt igni. Quæstio an hæc ciuitas sit illamet cuius mentio facta est Iosuæ. 19. tractata est ibidem conferendo scripta hîc cum scriptis ibi. *Et non fuit liberator, quia longinqua erat à Zidone & commercium nõ erat eis cum homine, & ipsa erat in valle quæ erat Beth'rechob: ædificaueruntq; ciuitatem & habitauerunt in ea. Vocaueruntq; nomen ciuitatis Dan in nomine Dan patris eorũ qui natus est Israeli: & quidem Lais nomen ciuitatis erat in principio.*

Posueruntq; sibi sculptile. Iuxta Hebræũ habetur. *Et fecerũt surgere sibi filij Dan sculptile.* Intellige hæc verba de filiis Dan qui habitabant siue ibi siue alibi: vt intelligamus quòd nõ solùm isti sexcenti Danitæ sed communiter filij Dan erexerunt sibi sculptile. *& Iehonatham filius Gherſom filij Mosis.* Varia est lectio. antiqui codices Hebræorũ habent filij Meseh: moderni habent Menasseh. Et legendo Meseh, intelligunt Mosem (quamuis nusquam alibi sic scribatur Moses) vel quòd auus Ionathã vocabatur Menasses. Deinde immediatè subiungitur. *ipse & filij eius fuerunt sacerdotes tribui Dan vsque ad diem captiuitatis terræ.* Ex eo quòd dicitur tribui Dã trahor ad intelligendum hæc de tribu Dan communiter. q; facile verificari potest nõ multiplicando sculptilia & sacerdotes: nam potest intelligi quòd vniuersa tribus Dan cõcurrebat ad hoc sculptile & vtebatur hoc sacerdote. Et dicit vsq; ad diem captiuitatis terræ, non vniuersæ sed illius. sed hoc ad durationem istorum sacerdotũ duntaxat refertur: vt cõtextus ipse sonat. Deinde immediatè sequitur. *Et posuerunt sibi sculptile quod fecit Micha, omnibus diebus quibus fuit domus Elohim in Silo.* Vide disparitatem. sacerdotium Ionathan in filiis durauit vsque ad captiuitatem terrę: sculptile autẽ Michæ durauit quandiu domus domini fuit in Silo. Et domus quidem domini quanuis quo ad ipsum tabernaculum sine termino certo fuerit in Silo, quo ad officium tamen domus domini desiit esse in Silo in morte Heli sacerdotis: & de durationę quo ad officium intellige literam hanc. An autem Ionathan sit nomen propriũ illius leuitæ qui ex domo Michę perrexit cum ipsis sexcentis viris, quanuis non explanetur

tur in litera: cõsentaneum tamen rationi est vt quemadmodum explicatur in calce quòd sculptile trib⁹ Dan erat sculptile quod fecit Michas, ita explanetur nomen sacerdotis sæpe repetiti absque nomine proprio.

Vna tamen superest quæstio, de duratione sacerdotij vsque ad diem captiuitatis terrę: quia captiuitas terrę fuit pòst tempora Dauidis: tempore autem Dauidis ordinatũ fuit sacerdotium, nec in tribu aliqua permisit Dauid huiusmodi abusus. Crediderim ego propter hanc rationem q̃ nõ est sermo de captiuitate terræ quæ facta post tẽpora Dauidis, sed de aliqua alia particulari captiuitate illius terrę facta prius: non enim omnia sunt scripta.

CAPVT XIX.

E T *fuit in diebus illis, non erat rex in Israel: fuitq; vir Leuita peregrinans in latere.* Iuxta Hebręum habetur. *in pedibus montis Ephraim.* Ima pars mõtis significatur. *qui accepit vxorem.* Iuxta Hebręũ habetur. *mulierem concubinã.* Vxor significatur quo ad thorum: sic enim prisci patres appellabant concubinas quæ quo ad thorum duntaxat erant vxores. *de Beth lechem Iehudæ.* ad differentiam alterius Beth lechem in Zabulon. *Et reliquit eum.* Deficit ante hanc clausulam vna clausula: videlicet. *Et fornicata est super eum concubina eius.* Hæc est causa quare recessit à marito, quia fornicata est. Deinde sequitur. *& recessit ab eo ad domum patris sui in Beth lechem Iehudæ: mansitq; apud eum quatuor mensibus.* Iuxta Hebræum habetur. *annum quatuor menses.* Quanuis dictio interpretata annum, interpretari possit dies: & sic legendum esset. *dierum quatuor menses.* Elige lector, quem malueris sensum. *Surrexitq; vir eius & iuit post eam vt loqueretur ad cor eius ad reducendũ eam, & puer eius erat cum eo & par asinorũ: quæ introduxit eum in domũ patris sui, & vidit eum pater puellæ & lætatus est in occursu eius. Et amplexat⁹ est eũ socer eius pater puellæ, & mansit cũ eo tribus diebus: comederũtq; & biberũt & mãserunt ibi.*

Et fuit die quarta, surrexerunt mane, & surrexit vt abiret: dixitq; pater puellæ ad generum suum, fulci cor tuũ bucellapanis & postea ibitis. Sederuntq; ac comederunt ambo simul, & biberunt: dixitq; pater pnellæ ad virum, quæso vt hodie maneas & lætetur cor tuum. Surrexitq; vir vt abiret: & compulit eum socer eius, & reuersus est & mansit ibi. Surrexitq; mane die quinta vt abiret: & dixit ei pater puellæ, fulci quæso cor tuum, & remoratus est eum vsque ad in-

clinationem diei. Non est verisimile quòd hæc verba dixerit mane, sed post prandium ad euitandum calorem meridianum. *comederuntq; ambo. Surrexitq; vir vt abiret cum concubina sua & puero: & dixit ei socer eius pater puellæ, ecce nunc dies ad occasum tendit, mane quæso etiã hodie hic & lætetur cor tuũ, crastinq; surgetis in viam vestram & ibis in tentoria tua.*

Noluitq; vir manere, sed surrexit & abiit & venit contra Iebus, ipsa est Ierusalaim: ducens secum duos asinos onustos & concubinam. Ipsis Existentibus iuxta Iebus, dies inclinatus erat valde: dixitq; puer ad dominum suum, veni obsecro & declinemus ad ciuitatem hanc Iebusæorum & maneamus in ea.

Cui respondit dominus eius: non declinemus ad ciuitatem gentis alienæ quæ nõ est de filiis Israel. Hinc sumitur argumentũ quòd historia hæc fuit tanquam Ierurusalem esset tam Iudæ quã Beniamin. Dici tamen posset quòd historia hæc fuit medio tempore: videlicet post cõbustionem illã Ierusalẽ quæ facta est à tribu Iudæ antequam habitaret Beniamin in ea cũ Iebusæis. *sed transeamus vsque ad Ghibham: & cum illuc peruenerimus, manebimus in ea aut certè in Rama. Transierũq; & abierunt: & occubuit eis sol iuxta Ghibham quæ est in tribu Biniamin. Diuerteruntq; ad eam vt manerent ibi: quo cum intrassent sedebant in platea ciuitatis, & nullus eos recipere volebat hospitio. Et ecce vir senex venit ab opera sua ex agro in vespera: qui & ipse de mõte erat Ephraim & peregrinabatur in Ghibha, homines autem loci illius erant filij Iemini.* hoc est filij Beniamin. describitur enim quòd nõ solùm ciuitas erat in sorte Beniamin sed habitatores erant filij Beniamin: iste autem qui hospitalitati vacauit peregrin⁹ erat, vt pote de tribu Ephraim. *Eleuatisq; oculis suis vidit senex sedentem hominem.* Iuxta Hebræum habetur. *virum viatorem.* Et ad hoc clarificandum interpres addidit. *cum sarcinulis suis.* hoc enim in textu non habetur: sed ad explanandum quomodo cognouerit illum esse viatorem, adiunctum est. *in platea ciuitatis: & dixit ad eum, quo vadis & vnde venis? Qui respondit ei: transimus de Beth lechem Iehudæ vsque ad pedes montis Ephraim vnde sum & perrexi vsque ad Beth lechem Iehudæ, ad domumq; domini vado.* Nomen est tetragrãmaton. dom⁹ siquidẽ dei tũc erat in sorte Ephraim. *& nõ est vir colligẽs me in domũ. Palea & fœnũ est asinis nostris, & etiã panis & vinũ est mihi & ãcillæ tuæ & puero cũ seruo tuo: nulla re indigemus nisi hospitio. Cui respõdit senex: pax tibi sit, ego præbebo omnia quæ necessaria*

sunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

sunt,tantùm in platea ne maneas. Introduxit ergò eum in domum suam & pabulum asinis præbuit: & laverunt pedes suos, comederuntq; ac biberunt.

Illis epulantibus,ecce vencrunt viri ciuitatis viri filij Beliahal, *id est,absque iugo.* Optimè interpres addidit,id est,absq; iugo: viri enim liberi ad malum tanquã sine lege significãtur. *& circũdantes domũ pulsauerunt ad ostium:dixeruntq; ad virũ dominum domus senem dicendo; educ virum qui ingressus est domum tuam vt abutamur eo.* Quanuis Hebraicè habetur. *& cognoscemus eum.* cognitio tamen pro actu venereo ponitur: vt subiũcta senis verba manifestè testantur. *Egressusq; est ad eos senex & ait:non,fratres mei,nõ faciatis malum hoc,quia ingressus est vir iste domum meam, cessate ab hac stultitia.* Legendum esset. *ignominia.* fuisset enim ignominia magna. *Habeo filiã virginẽ & hic vir habet concubinam,educam eas ad vos,humilietis eas & vestram libidinem compleatis.* Iuxta Hebræum honestius habetur. *& facite eis bonum in oculis vestris.* Sic enim locutus fuerat etiam Lot. vbi disputauimus de peccato offerentium filias, vide ibi. *tantùm obsecro ne scelus hoc contra naturam operemini in virũ.* Iuxta Hebræũ habetur. *& viro isti nõ facietis rem ignominiæ huius.* circumloquitur enim abusum viri. *Et nolebãt acquiescere sermonibus eius: quod cernens homo, eduxit ad eos concubinã suam & eis tradidit illudendam.* Iuxta Hebræũ habetur. *& apprehendit vir in cõcubina sua,& fecit exire ad eos foras:& cognouerunt eam & abusi sunt ea tota nocte vsque mane,dimiseruntq; eã in ascensu auroræ.* Mirum est quòd non acquiescentes verbis senis offerentis concubinam hospitis & propriam filiam,acquieuerint facto hospitis concedentis eis solam concubinã.

Solutio est quòd multa alia interceserunt quæ hîc tacẽtur, nam inferius leuita iste refert coram senioribus Israel quòd viri isti quærebant occidere ipsum leuitam: quod hîc tacetur. Secundum igitur rei gestę ordinem viri isti primùm quæsiuerunt abuti leuita illo,nec acquieuerunt precibus senis, deinde vel difficultate vel ira vel nescio qua occasione mutati,ad occidendum leuitam se verterunt: quo se tuente cum aliis qui domi erãt,tandem ad hoc deuentum est vt data illis concubina leuitæ desisterent à vexatione domus: & sic leuita quasi violentè apprehendit cõcubinam propriam & compulit illam ad exeundũ foras. Hîc ordo quadrat scriptis vtrobique: diuinare enim oportet.

Sed

Sed tunc occurrit antiqua quæstio,quomodo licuit Leuitę flagitium flagitio repensare: ipse enim facto dedit vxorem suam illis. Solutio est quòd flagitium flagitio repẽsare nunq̃ licet: sed repensare passionem inferẽdam sibi ex vno alieno flagitio altera passione inferenda ex minore alieno quoque flagitio,nullum peccatum est. In proposito autem Leuita pati mortem propriã repensauit supplicio vxoris. ita quòd non cõsensit in adulteriũ vxoris,sed in supplicium quo affligẽda erat à tot vexatoribus secũdum actus venereos: & quemadmodum vxor inuita passa est (& ideo excusatur) ita Leuita inuitus vxoris supplicium pertulit vt vitam propriam seruaret,non credens vxorem inde morituram. Sed restat quæstio an licuerit viro passionem propriam repensare passione vxoris inuitæ? Solutio est quòd excusatur à tanto (eò quòd vxor est aliquid viri) sed non à toto: quia non subditur vxor viro quo ad hoc. *Et mulier recedentibus tenebris venit ad ostium domus vbi erat dominus eius,& ibi corruit.*

Manéque facto surrexit dominus eius,& aperuit ostiũ domus, & egressus est vt iret in viam suam:& ecce cõcubina eius iacebat ante ostium, & manus eius erant super limen. Et dixit ad eã, surge & eamus:qua nihil respondente intelligens quòd esset mortua, tulit eam & imposuit asino, reuersusque est in domum suam.

Quam cum esset ingressus,accepit gladium:& cadauer vxoris cum ossibus eius in duodecim frusta concidit, & misit in omnes terminos Israel. Fortè duo misit in tribum Menassis,quia media trans flumen habitabat Iordanis. & fortè etiam ad ipsam tribum Beniamin misit suam partem, ne non requisita videretur. *Quod cum vidissent singuli conclamabant.* Parui refert quòd aliter introducitur Hebraicè. *Et erit omnis videns & dicet,non fuit & non fuit visum sicut hoc à die quo ascenderunt filij Israel è terra Aegypti vsque ad diem hanc:ponite vobis super hoc,consulite & loquimini.* Verùm quoniam sentẽtia in idem redit,transeo huiusmodi leuia.

CAPVT XX.

Egressi; sunt omnes filij Israel,& congregatus est cœtus tãquã vir vnus à Dan vsq; ad Beersebah,& terra Ghilhad. Meminit specialiter terræ Ghalagad,quia erat extra terram promissionis. Et appellatione Ghalahad venit vniuersa regio trans Iordanem,in qua erant duæ tribus & dimidia. *ad dominum in Mizpa.* Optimũ principium cõuenire ad supplicandum

L

plicandũ Deo. Et est sermo de Maspha quæ erat in tribu Iudæ. *Steterũtq; anguli totius populi omnium tribuum Israel.* hoc est principes totius populi quos capitaneos milites appellant. *in ecclesia populi Dei, quadraginta millia virorum peditum pugnatorum.* Dictio interpretata Dei, est nomen Elohim. descripto enim loco vbi conuenerunt, describitur vnitas populi colentis vnum Deum, vt zelus Dei ratio conueniendi declaretur. *Et audierunt filij Biniamin quòd ascẽdissent filij Israel in Mizpam: dixeruntq; filij Israel, loquimini quomodo fuit malum hoc.*

Respondítque vir Leuita maritus mulieris occisæ & ait: veni in Ghibbam Biniamin cum vxore mea ad hospitandum. Et surrexerũt aduersum me hoc Ghibbæi: & circumdederunt nocte domum in qua manebam volentes me occidere. Ecce ex relatione Leuitæ appareret quòd tacitum fuit in precedente capitulo. *Vxorem q; meam vexarunt & mortua est. Quam arreptam in frusta concidi, misiq; eam in omnes terminos possessionis vestræ.* Iuxta Hebræũ habetur. *hæreditatis Israel.* Et statim sequitur. *quia fecerunt fornicationem & ignominiam in Israel.* Et statim sequitur. *Ecce omnes vos filij Israel: date vobis verbum & consilium hic.* Modus loquendi variatur, sententia autem in idem redit: & propterea in huiusmodi leuibus pertransimus.

Surrexítque totus populus tanquam vir vnus dicendo: non recedemus in tentoria nostra nec in suam domum quisque declinabit. Sed hoc contra Ghibbam in sorte faciemus. decem viri accipiantur è cẽtum ex omni tribu Israel, & cẽtum de mille, & mille de decem millibus vt comportent exercitui cibaria vt possimus pugnantes contra Ghebah Biniamin reddere ei quod pro scelere meretur. Conuenítque omnis vir Israel in ciuitatem tanquam vir vnus socij. Quãuis non explicetur nomen ciuitatis, subiuncta tamen insinuant quòd in ciuitatem Maspha venerint: explicatum enim fuerat nomen ciuitatis. nam in capitulo vltimo clarè dicitur quòd in Maspha iurauerunt quòd non darent filias suas filiis Biniamin: hoc autem iuramentum fuit post negatam iustitiam à Beniamitis. *Miserúntque tribus Israel nuncios ad totam tribum Biniamin dicẽdo: quod malum hoc quod factum est in vobis? Et nũc tradite homines de Ghibba qui hoc flagitium perpetrarunt vt moriantur & auferatur malum de Israel.* Non fuerat in culpa vniuersa tribus Beniamin & propterea tota tribus requiritur ad opus iustitiæ, ad vindictam malefactorum. *Qui noluerunt fratrum suorum filiorum Israel vocem audire: sed congregati sunt filij Biniamin*

Biniamin è ciuitatibus in Ghibbam vt exirent ad bellum contra filios Israel. Inuntáque sunt de Biniamin vigintiquinq; millia. Corrupta est litera, Legẽdum est. *viginti & sex millia virorum educentium gladium.* sic enim habet Hebraica veritas. *Præter habitatores Ghibbæ qui septingẽti trãt, viri fortes ita sinistra vt dextera præliantes.* Oppositum habetur Hebraicè: nam legitur. *vir electus, clausus manum dexteram suam.* De quolibet istorum septingentorum dicitur clausus manum dexterã suam, quia sinistra vtebantur pro dextra: vt latius declaratũ fuit superius cum de Aioth idem scriptũ fuit. *omnes isti funda iaciebant lapides ad capillum, & non deficiebant.* Hyperbolicus est sermo.

Vlrorum quoque Israel præter filios Biniamin inuẽta sunt quadringenta millia educentium gladios & paratorum ad pugnã. Qui surrexerunt & venerunt in domum Dei, hoc est in Silo. Iuxta Heb habetur. *& ascenderũt in Beth'el.* sed interpres exposuit, hoc est in Silo. Verè venerũt in domum Dei. ita quòd Bethel nõ est nomen proprium loci, sed sunt duæ dictiones. Beth enim significat domum; & El significat Deũ. Testátur enim subiuncta quòd de domo Dei hoc est de tabernaculo vbi erat arca fœderis & summus sacerdos, est sermo. *cõsuluerunt q; Deum.* Nomen est Elohim, cuius est iudicia vindictæ decernere. *atque dixerunt, quis erit in exercitu nostro princeps certaminis?* Similis accidit hîc varietas ei quæ commissa est in principio huius libri. nam Hebraicè habetur. *quis ascendet nobis in principio ad bellum contra filios Biniamin?* Non petitur dux exercitus: sed quæ tribus primam aciem habebit. *quibus respondit dominus Iudas sit dux vester.* Iuxta Hebræum habetur. *Iehuda erit in principio.* Caput totius exercitus decernitur tribus Iudę: vt videlicet sit prima ad pugnandum.

Surrexerúntq; filii Israel mane, & castrametati sunt cõtra Ghibbam. & egressi sunt viri Israel ad prælium contra filios Biniamin: & disposuerũt viri Israel cõtra eos præliũ ad Ghibbã. Egressíq; filii Biniamin de Ghibba, postráuerunt de filiis Israel die illo viginti-duo millia virorum. Et cõfortatus est populus virorum Israel: & addiderant vt disponerent prælium in loco in quo disposuerant die prima. Ascenderúntque filii Israel & fleuerunt ante dominum vsque ad vesperam: & interrogauerunt in domino dicendo, addã vltra procedere ad dimicandum contra filios Biniamin fratris mei an nõ? quibus respondit dominus, ascendite ad eum. Accessérúntque filii Israel ad filios Biniamin die secunda. & egressus est Biniamin in occursum

eorum de Ghibha die secunda: & prostrauerunt de filiis Israel adhuc decem & octo millia virorum educentium gladium. Mirus euentus. deo siquidem approbrante immò dãte eis caput aggressi sunt iustissimum bellum, & tamen bis cæsi sunt & tanta multitudo perempta cum turpi fuga. Occulta sunt nobis iudicia Dei quo ad eorũ rationes in specie: in genere autem scimus quòd iusta sunt. in litera siquidem nulla innuitur ratio nisi quòd tertia duntaxat vice fit mentio maioris humilitatis ac deuotionis in Deum Israelitarum, narrando quòd tunc non aliqui, sed omnes filij Israel venerũt ad domum Dei, & quòd nõ solùm fleuerunt (vt secunda vice) sed etiã quòd ieiunauerunt, & tertio quòd obtulerunt holocausta & pacifica: & demũ fit mẽtio quòd erat ibi arca dei & Phinees põtifex stabat ante arcã, & quod per ipsum cõsuluerunt Deum. Hæc tamen duo vltima de arca & de Phinees nõ arctantur ad tertiã vicem: quoniã expresse veritas Hebraica habet quòd arca erat ibi in diebus illis, & similiter Phinees in diebus illis: per hoc enim insinuatur quòd nõ tantũ illa tertia vice sed in illis diebus quibus fuit bellũ erat ibi & arca & põtifex. Nulla itaque ex hac scriptura habetur ratio ex parte Dei quare prima & secunda vice Israëlitæ succubuerunt, tertia autem victores fuerunt, nisi quia tertia vice fuit concursus totius populi, & adiunctum est ieiunium cũ holocaustis & pacificis. Dico autem ex parte Dei, ad differentiã humanæ industriæ quæ adhibita fuit non prioribus vicibus sed tertia: videlicet de ordinata simulatione fugæ ad educendum Beniamitas longè à ciuitate & diuidendum eos in diuersas vias, & ordinatis simul insidiis tum ad comburendum ciuitatem tum ad percutiendum euadere volentes.

Ascenderuntq; omnes filij Israel & totus populus & venerunt in domum Dei: fleuerúntque ac manserunt ibi corã domino & ieiunauerunt die illa vsque ad vesperam: & obtulerunt holocausta & pacifica coram domino. Interrogauerunq; filij Israel in dominum: & ibi erat arca fœderis Dei in diebus illis. Nomen est Elohim, cõsonans fœderi tabularum quæ erant in arca. *Et Pinchas filius Elhazari filij Aharon stabat ante eam in diebus illis dicendo, addamne vltra egredi ad prælium contra filios Biniamin fratris mei an cessabo? Hinc patet rem hanc gestã fuisse viuente adhuc Phinees.* *dixitq; dominus, ascendite quia cras dabo eum in manum tuam.*

Posuitq; Israel insidias cõtra Ghibham per circumitum. ascenderuntq;

runtque filij Israel ad filios Biniamin die tertia, & disposuerunt ad Ghibham sicut semel & iterum. Egressiq; filijs Iniamin in occursum populi, euulsi sunt à ciuitate: & cœperunt percutere de populo fugiẽte sicut semel & iterum per duas semitas. Arte fugiebant per diuersas vias vt diuiderent persecutores. *quarum vna ascendebat in Bethel.* Duæ sunt dictiones, vt prædictum est. *& altera in Ghibham* Iuxta Hebr. adiũgitur. *in campo.* & deinde sequitur. *circiter triginta viros in Israel.* Scito quòd Ghabaha quãdoque est nomen proprium: vt hactenus ciuitas in qua commissum fuit tantum scelus vocata est Ghabaha. quandoque verò est nomen appellatiuum, & significat collem; & sic sumitur hic. propter quod adiungitur in cãpo. Discerne ergo prudẽs lector, quando est nomen proprium & quando appellatiuum. *Putauerunt enim filij Biniamin eos fugere sicut prius: filij autem Israel dixerunt, fugiamus & euellamus eos ex ciuitate ad semitas.* *Omnes itaque viri Israel surgentes de loco suo struxerunt aciem in Balathamar: insidiæq; Israel paulatim se aperire cœperunt & ab occidentali ciuitatis parte procedere. Et venerunt cõtra Ghibham decem millia virorum electorum de Israel, & prælio aggrauatum est: illíque non intellexerunt quòd ex omni parte ipsis instaret interitus. Percussitq; eos dominus in conspectu filiorum Israel.* Summo Deo attribuit scriptura victoriam. *& interfecerunt filij Israel de Biniamin in die illa vigintiquinque millia & centũ viros, omnes bellatores & educentes gladium.* Hic quidem describitur numerus occisorum Beniamitarum quantum ad tempus, videlicet illo die: inferius autem describitur idẽ numerus in tres diuisus partes, quia describitur quo ad locum. & horum decem & octo millia in loco vno, quinq; millia verò alibi, & duo millia demum vltra tendentia occisa sunt.

Filij autem Biniamin cum se inferiores esse vidissent, cœperunt fugere quod cernentes filij Israel dederunt eis ad fugiẽdum locum, vt ad præparatas insidias deuenirent quas iuxta ciuitatem posuerãt. Quæ cum repente de latibulis surrexissent & Biniamin terga cedentibus daret, ingressi sunt ciuitatem & percusserunt eã in ore gladij. Signum autem dederant filij Israel iis quos in insidiis collocauerant, vt postquam ciuitatem cepissent ignem accenderent: vt ascendente in altum fumo captam ciuitatem demonstrarent. Verterúntque se filij Israel in prælio: filij autem Biniamin putauerunt eos fugere, & instantius persequebantur cæsis ex exercitu Israel circiter triginta viris. Combustio autem cœpit ascendere è ciuitate vt columna fumi:

 *resp*exitq;

respexitq; Beniamin post se,& ecce ascendebat combustio ciuitatis ad cœlum. Viri autem Israel reuerterunt se: quod cum vidissent filij Beniamin in fugã versi sunt.& ad viam deserti ire cœperunt, illuc quoq; eos aduersarij persequentibus:& ij qui ciuitatem succẽderant occurrerunt eis. Atque ita factum est vt ex vtraque parte ab hostibus cæderentur,& sine quiete conculcarentur vsque ad oriẽtalem plagam ciuitatis Ghibhæ. Ceciderunt q; de Beniamin decem & octo millia virorum: & omnes ij erant viri fortes. Quod cum vidissent qui remãserant de Beniamin, verterunt se & fugerunt in solitudinem ad petram Rimmon, in qua fuga occisa sunt in semitis quinque millia virorum:& persecuti sunt filij Israel Beniamin vsque ad Ghibhon,& percusserunt ex eo duo alia millia virorum.

Fueruntq; omnes qui ceciderunt de Beniamin in diuersis locis vigintiquinque millia virorum, educentium gladium in die illa. Non aduersatur hæc summa prius scriptæ summæ vigintiquinque milliũ & centum: subintelliguntur enim centum taciti. *Remanserunt itaque de omni numero Beniamin qui cadere potuerunt & fugere in solitudinem, sexcenti viri: mãseruntq; in petra Rimmon quatuor mẽsibus.* Supputãdo filios Beniamin superius scriptos, perspicuum est fuisse vigintisex millia & septingentos, mortuos autem ex his vigintiquinque millia & centũ: residui igitur fuerunt mille & sexcẽti: quo itaque pacto verificatur ista litera narrans quòd residui fuerunt sexcenti viri? Solutio est quòd mille viri occisi in primis duobus congressibus subtracentur: nulla enim in litera sit mentio de Beniamitis occisis in primis duobus prælijs: sed narrando demum remansisse duntaxat sexcẽtos, insinuat quòd mille occisi fuerant in primis prælijs. *Regressi autem viri Israel ad filios Beniamin, omnes reliquias ciuitatis à viris vsque ad iumenta gladio percusserunt: cunctáisque ciuitates quæ inuentæ sunt vorax flãma cõsumpsit.* Magna apparet crudelitas sæuire in mulieres ac infantes ex tribu Beniamin nulli ætati nulliq; sexui parcẽdo: nescio quo iure hoc fecerint, cum in lege Mosis clarè inhibeatur occidere filios pro peccatis parentum. Suspicor autem ab exẽp'o maiorum didicisse quòd quandocunque domus vel ciuitas decerneretur anathema (siue alieni siue Israelitici generis) tũc interimebant omnes sine discretione.& propterea tales censuerunt tunc filios Beniamin. Et mos iste fultus est authoritate legis Deuterono. 13. vbi decernitur quòd ciuitas Israelita declinans ad idolatriam puniatur sic. similiter fultus est à iudicio Iosuæ qui Hachan cum suis omnibus obruit.

CAPVT XXI.

Vrauerant autem filij Israel in Mizpa dicendo: nullus ex
I *nobis dabit filiam suam Beniamin in vxorem.* Hinc clarè habes quòd in Maspha existẽtes filij Israel acceperant responsum negatæ iustitiæ à filiis Beniamin. nam post negatam iustitiam iurauerunt se non tradituros illis filias suas in vxores. *Veneruntque omnes ad domum Dei in Silo.* Iuxta Hebræum habetur. *Et venit populus Beth'el,& sederunt ibi vsque ad vesperam in conspectu Elohim: leuauerũntque vocem suam & fleuerunt fletu magno.* Commiseratio populi respectu tribus Beniamin describitur. Ac *dixerunt: quare domine Deus Israel.* Solita sunt nomina. *Iehouah Elohe Israel.* implorãt enim summi Dei ac gubernatoris eorum consilium. *fuit hoc in Israel, vt deficeret hodie ex Israel vna tribus?* Angustiæ erãt vndique. nam dare residuis in vxores proprias filias, erat periuriũ: admittere autem mulieres finitimas, erat contra legem.

Altera autem die diluculo consurgentes extruxerunt altare: ob-
tulerũntque ibi holocausta & pacificas victimas. Mirum est quòd ibi (videlicet in loco domus Dei) ædificauerint altare, propterea quòd altare holocaustorum erat ibi secundum legis decretum. Solutio est quòd altare factũ à Mose non erat sufficiẽs ad sacrificia populi: & propterea in supplementum ædificatum est nouũ altare, vel antiquũ illud altare passum ruinã fuerat. Ignoramus enim gesta illius tẽporis. *Dixerũntq; filij Israel, quis nõ ascendit in exercitũ domini de vniuersis tribubus Israel? magno enim iuramẽto se cõstrinxerant cũ essent in Mizpa, interfici eos qui defuissent.* Et alterũ iuramentũ (videlicet interficiendi Israelitas qui deessent huic cõmuni bello) factũ narratur in Maspha. *Et ducti pœnitentia filij Israel super fratrẽ suum Beniamin dixerũt: ablata est hodie tribus vna de Israel. Vnde accipiẽt ij qui remãserũt vxores? omnes enim in cõmune iurauimus per dominũ, non daturos nos eis filias nostras in vxores.* Idcirco *dixerunt, quis est de omnibus tribubus Israel qui non ascendit ad dominum in Mizpã? & ecce inuenti sunt habitatores Iabes Ghilhad in illo exercitu non fuisse.* Iuxta Heb. habetur. *& ecce non venit vir ad castra ex Iabes Ghilhad ad congregationem.* Narratur factum: videlicet quòd Iabitæ non venerant ad congregationem castrorum. *Eo quoq; tempore cum essent in Silo, nullus ex eis ibi repertus est.* Iuxta Heb. habetur. *Et numeratus est populus: & ecce non*

ibi vir ex habitatoribus Iabes Ghilhad. Prius narratum est quòd non interfuerunt Iabitæ: nunc narratur modus quo compertum est quòd Iabitæ non interfuerunt, videlicet recensendo populum qui interfuit exercitui.

Miserunt itaque decem millia. Legẽdum est. *Miserúntque illuc congregationem duodecim millium virorum fortium*. sic enim habet Hebraica veritas. *& præceperunt eis dicendo, ite & percutite habitatores Iabes Ghilhad in ore gladij, & mulieres & paruulos. Et hoc est quod obseruare debetis: omnem masculum & omnem mulierem quæ cognouit virum interficite*. Ecce iterum fœuitia in innocentes Israelitici generis: & certè non ob magnum scelus, sed ob negligentiam maiorum. *Inuentæq; sunt de habitatoribus Iabes Ghilhad quadringentæ puellæ virgines quæ non nouerant viri thorum & adduxerũt eas ad castra in Silo in terra Chenahan.* Dicitur in terra Chanahan, quia Iabes Ghalahad erat trans Iordanem vbi erãt duæ tribus & dimidia, nec erat pars terræ promissionis quæ appellatur terra Chanahã. *Misitq; tota congregatio & locuta est ad filios Biniamin qui erant in petra Rimmon: & vocauit eos in pace. Et reuersus est Biniamin in tempore illo, & dederunt eis mulieres quas viuificauerant ex mulieribus Iabes Ghilhad. & non suffecerunt eis sic.*

Totúsque Israel valde doluit, quia fecit dominus fracturam in tribubus Israel. Dixerunq; seniores congregationis, quid faciemus reliquis qui nõ acceperunt vxores? omnes enim de Biniamin fœminæ concidерũt. Et dixerunt: opus est vt sit hæreditas iis qui euaserunt de Biniamin, vt non deleatur vna tribus ex Israel. Nósque non possumus dare eis vxores de filiabus nostris: constricti iuramento quo diximus, maledictus qui dederit vxorem Biniamin. Et dixerunt: ecce solemnitas domini est in Silo anniuersaria, quæ sita est ad septẽtrionem vrbis Beth'el ad orientalem plagam viæ quæ de Beth'el tẽdit ad Sichimam, & ad meridiem oppidi Libona. Interpres expositoris officio fungitur. nam Hebraicè habetur. *quæ à Septentrione ad Beth'el ad Orientem viæ ascendenti à Beth'el ad Sechem, & à meridie ad Lebonam.* Sic describitur in textu Hebræo situs huius festiuitatis. festiuitas enim ista erat quidem festiuitas domini in ciuitate Silo vbi erat arca Dei: sed extendebatur quasi processio festiua vsque ad certum locum extra ciuitatem, cuius loci situs describitur relatiuè ad tres cœli plagas.

Præceperúntque filiis Biniamin dicendo, ite & latitate in vineis: cumq; videritis filias Silo ad ducendos choros ex more procedere, exite

amore nuptiarum reuersa fuerat. Tertium de diuinis nominibus dicendum esset, quia bis in hoc primo capitulo deus nominatur Sadai: nisi alias hoc idem nomen in libris Mosis tractassemus.

Demum in calce libri genealogia à Phares vsq; ad Dauidem scripta testatur libellum hunc scriptum fuisse non solùm post natum Dauidem sed etiam postquã Dauid factus est rex. hoc enim insinuatur ex hoc quòd solus Dauid hîc nominatur filius Isai. Quis autem fuerit author libri huius nescitur. Plura non occurrunt scribenda circa libellũ hunc.

LIBRI RVTH CA. I.

T fuit in diebus quando iudicabant iudices, fuit fames
E *in terra: abiitq; vir de Beth'lechem Iehudæ vt peregrinaretur in regione Moab, ipse & vxor eius & duo liberi eius. Nomenq; viri Elimelech, & nomẽ vxoris eius Nahomi, & nomen duorum filiorum eius Mach'lon & Chil'ion Eph'rathæi de Beth'lechem Iehudæ: ingressiq; sunt regionem Moab, & fuerũt ibi.*

Et mortuus est Elimelech vir Nahomi: & remansit ipsa ac duo filij eius. Acceperuntq; sibi vxores Moabitidas, nomen vnius Horpa & nomen alterius Ruth: & manserunt ibi circiter decem annos. Et mortui sunt etiam ambo ipsi, Mach'lon & Chil'ion: remansitq; mulier orbata duobus liberis ac marito.

Surrexitq; ipsa & nurus eius, & reuersa est ex regione Moab: audierat enim in regione Moab quòd visitasset dominus populũ suũ, dando eis panem. Et egressa est è loco in quo erat & duæ nurus eius cùm ea: abieruntq; per viam redeundo ad terram Iehudæ. Dixitq; Nahomi duabus nuribus suis: ite redite vnaquæq; in domum matris suæ, faciat dominus vobiscum misericordiam sicut fecistis cum mortuis & mecum. Det dominus vobis vt inueniatis requiem vnaquæq; in domo viri sui: & osculata est eas, leuauerunt q; vocem suam & fleuerunt. Dixeruntq; ei: tecum pergemus ad populum tuum. Quibus illa respondit: reuertimini filiæ meæ, cur venitis mecum? num vltra habebo filios in vtero meo vt viros ex me sperare possitis? Reuertimini filiæ meæ ite, iam enim nimis senui vt sim viro: si dicerem est mihi spes, etiam si essem hac nocte cum viro & etiam parerem filios. an eos expectabitis donec crescant? an ligabimini ab esse viris? non filiæ meæ quia amaritudo esset mihi valde magis quàm vobis, quia egressa est in me manus domini. Leuauerunt q; vocem suam & rursum fleuerunt: osculatáque est Horpa socrum suam, Ruth verò adhæsit ei. Et dixit: ecce reuersa est fratria tua ad

po-

populum ſuum & ad deos ſuos, reuertere poſt eam. Dixitq; Ruth, nō roges me vt relinquā te vt recedam à te: quocunq; enim perrexeris, pergam & vbi morata fueris morabor: populus tuus populus meus & deus tuus deus meus. Vbi morieris moriar & ibi ſepeliar: ſic faciat dominus mihi & ſic addat vt ſola mors inter me & te faciet diuiſionem. Viditq; quòd indurata eſſet ad eundum ſecum, & ceſſauit loqui ad eam.

Et perrexerūt ambæ donec venirent in Beth lechem: & fuit cū ingreſſæ ſunt Bet lechem, commota eſt tota ciuitas ſuper eas, & dixerunt an hæc eſt Nahomi? Quibus ait: ne vocetis me Nahomi (id eſt pulchram) vocate me mara (id eſt amaram) quia amaritudine repleuit omnipotens me valde. Ego plena abij, & vacuam reduxit me dominus: cur vocatis me Nahomi, quam dominus humiliauit & afflixit omnipotens? Et reuerſa eſt Nahomi & Ruth Moabitis nurus eius cum ea, reuerſa eſt ex regione Moab: & venerūt in Beth lechem in principio meſſis hordeaceæ.

CAPVT II.

Erat autem Nahomi cognoſcens maritum eius, vir potens
E *& magnarum opum de familia Elimelech, & nomē eius Bohaz. Dixitq; Ruth Moabitis ad Nahomi, ibo nunc in agrum & colligam ſpicas in agro illius in cuius oculis inuenero gratiam: & dixit ei, vade filia mea.*

Abiit itaque & venit & collegit in agro poſt meſſores: accidit q; vt pars agri eſſet ipſius Bohaz qui erat de familia Elimelech. Et ecce Bohaz venit de Beth lechem, dixitq; meſſoribus dominus vobiſcum: qui reſponderunt ei: benedicat tibi dominus. Dixitq; Bohaz puero ſuo qui præerat meſſoribus: cuius eſt puella hæc? Cui reſpondet puer: hæc eſt Moabitis quæ venit cū Nahomi de regione Moab, & rogauit vt ſpicas colligeret poſt meſſores: & à manè vſq; nunc ſtat in agro, & nec ad momētum quidem domum reuerſa eſt. Et ait Bohaz ad Ruth: audi filia mea ne vadas in alium agrum ad colligendū nec tranſeas ab hoc loco, ſed hic adhærebis puellis meis. Oculi tui erunt in agro quem meſſuerint, pergeſq; poſt eas: an non mandaui pueris vt non tangant te? & ſi ſitieris perge ad vaſa, & bibe de iis quæ hauſerint pueri.

Et cecidit in faciem ſuam & incuruauit ſe in terram: dixitq; ei, vnde inueni gratiam in oculis tuis vt cognoſceres me quæ ſum alienigena? Cui ille reſpondit, nunciata mihi ſunt omnia quæ feciſti ſorui tuæ poſt mortem viri tui, & reliquiſti patrem tuum & matrē tuam & terram natiuitatis tuæ, & veniſti ad populum quem non

nouiſti ad heri & nudiuſtertius. Reddat tibi dominus pro opere tuo: & plenam mercedem recipias à domino deo Iſrael, ad quem veniſti & ſub cuius alas cōfugiſti. Et dixit: inueniam gratiam in oculis tuis domine mi, quia conſolatus es me & quia locutus es ad cor ancillæ tuæ, & ego non ero ſicut vna ancillarum tuarum? Dixitq; ei Bohaz: tempore cibi accede huc, & comede de pane, & intinge buccellam tuam in aceto: ſedit itaque ex latere meſſorum & porrexit ei polentam, comeditq; & ſaturata eſt & ſuperfluit. Surrexitq; ad colligendum: & præcepit Bohaz pueris ſuis dicendo, etiam inter manipulos colligat & non pudore afficiatis eam. Et etiam dimittendo dimittetis ei de manipulis: relinquetisq; & colliget, & non increpabitis eam.

Et collegit in agro vſq; ad veſperam: excuſſitq; quod collegerat, & fuit circiter Epha hordeorum. Portauitq; & ingreſſa eſt ciuitatem, & vidit ſocrus eius quod collegerat: & protulit deditq; ei quod ſuperfuerat cibi de ſaturitate ſua. Dixitq; ei ſocrus eius, vbi collegiſti hodie & vbi operata es? ſit cognoſcens te benedictus & indicauit ſocrui ſuæ cum quo operata erat, & ait nomen viri cū quo operata ſum hodie eſt Bohaz. Dixitq; Nahomi nurui ſuæ, benedictus ipſe domino qui non reliquit miſericordiam ſuam cum viuentibus nec cum mortuis: & ait ei Nahomi, coniūctus nobis eſt vir, de propinquis noſtris eſt. Dixitq; ei Ruth Moabitis: etiam dixit mihi, pueris qui ſunt mihi adhærebis donec compleuerint totam Meſſem quæ eſt mihi. Et ait Nahomi ad Ruth nurum ſuam: bonum eſt filia mea quòd exeas cum puellis eius, & non obuiabunt tibi in agro alio.

Et adhæſit puellis Bohaz ad colligendum, donec finiretur Meſsis hordeorum & Meſsis frumentorum: reuerſaq; eſt ad ſocrum ſuam.

CAPVT III.

Dixitq; ei Nahomi ſocrus eius: filia mea nónne queram ti-
D *bi requiem vt bene ſit tibi? Bohaz iſte cui puellis in agro iūcta es propinquus noſter eſt: & in hac nocte areā hordei ventilat. Lauare igitur & vngere & induere veſtimentis tuis, ac deſcende in aream: non te videat vir donec eſum potumq; finierit. Quando autem ierit ad dormiendum, nota locū in quo dormiet, & venies & diſcooperies à parte pedum eius & accumbes: ipſeq; indicabit tibi quid facias. Et dixit ad eam, omnia quæ dixeris mihi faciam.*

Deſcenditq; in aream: & fecit iuxta omnia quæ præceperat ei ſocrus eius. Cumq; comediſſet Bohaz ac bibiſſet & factus eſſet hilarior, iſſetq; ad dormiendum in extremo acerui: venit abſconditè & diſco-

discooperuit à parte pedum & accubuit. Et fuit media nocte, expauit vir & inclinauit se: & ecce mulier dormiebat ad pedes eius. Et ait illi, quæ es? illaq; respondit, ego sum Ruth ancilla tua, expande pallium tuum super ancillam tuam quia propinquus es. Et dixit: benedicta tu domino filia mea, & priorem misericordiam posteriore superasti, quia non es secuta iuuenes siue pauperes siue diuites. Et nũc filia mea ne timeas, omnia quæ dixeris faciam tibi: scit enim tota ciuitas populi mei quòd vxor virtuosa es. Nec abnuo me propinquũ, sed est alius me propinquior, quiesce hac nocte, & facto mane si te voluerit propinquitatis iure retinere, bene retineat: si autem ille noluerit, ego suscipiã te viuit dominus, dormi vsque mane. Dormiuit itaque ad pedes eius vsque mane, surrexitq; antequam homines cognoscerent se mutuo: & dixit, non sciatur quòd venerit mulier ad aream. Et dixit, affer linteum quod est super te & tene illud, & tenuit illud: mensusq; est sex hordei mensuras & posuit super eam: & ingressa est ciuitatem.

Et venit ad socrum suam, quæ dixit ei, quid egisti filia mea? narrauitq; ei omnia quæ sibi fecerat vir. Et ait, sex hordei mensuras hæ dedit mihi: dixit enim mihi non reuerteris vacua ad socrum tuam. Dixitq; expecta filia donec cognoscas quem exitum res habeat, quia non quiescet vir donec compleuerit rem hodie.

CAPVT IIII.

Ascenditq; Bohaz ad portam & sedit ibi, & ecce propinquus transiens de quo locutus fuerat Bohaz, & dixit declina, sede hic talis viduæ: qui declinauit & sedit. Tulitq; decem viros de senioribus ciuitatis, & dixit sedete hic & sederũt. Et dixit propinquo: partem agri quæ erat fratris nostri Elimelech vendidit Nahomi quæ reuersa est de regione Moab. Egoq; dixi, aperiam aurem tuam dicendo, acquire coram habitatoribus & coram senioribus populi mei: si vis esse propinquus esto propinquus, & si nõ vis esse propinquus indica mihi, & sciam quòd non est præter te vt sit propinquus & ego sum post te, & dixit, ego propinquus ero.

Et dixit Bohaz in die qua acquisieris agrũ de manu Nahomi, Ruth quoque Moabitidem vxorem defuncti acquires ad suscitandum nomen defuncti in hæreditate eius. Dixitq; propinquus: nõ possum esse propinquus, ne deleam hæreditatẽ meam, sis tu propinquus propinquitate mea quia non possum esse propinquus. Hoc autem erat antiquitus in Israel in propinquitatis cessione ad confirmandam totam rem, soluebat vir calciamentum suum & dabat proximo suo: & hoc erat testimonium in Israel. Dixitq; propinquus ad Bohaz, acquire tibi

tibi, & soluit calciamentum suum.

Et dixit Bohaz ad seniores & totum populum: testes estis hodie quòd acquisiui omnia quæ erant Elimelech & omnia quæ erant Chil'ion & Mach'lon, de manu Nahomi. Et etiam Ruth Moabitidem vxorem Mach'lon acquisiui mihi in vxorem ad suscitandum nomen defuncti in hæreditate eius, & non excidetur nomen defuncti à fratribus eius & à porta loci eius: testes estis hodie. Et dixerũt totus populus qui erat in porta & seniores, testes sumus: det dominus mulierem quæ ingreditur domũ tuam sicut Rachelem & sicut Leã quæ ædificauerunt domum Israel, & faciat virtutem in Eph'rathæ & celebre nomen in Beth'lechem. Sitq; domus tua sicut domus Perez, quem peperit Thamar Iehudæ: de semine quod dederit dominus tibi de puella hac.

Tulitq; Bohaz Ruth, & fuit ei in vxorẽ & ingressus est ad eam, & dedit ei dominus conceptum & peperit filium. Dixeruntq; mulieres ad Nahomi: benedictus dominus qui non cessare fecit tibi propinquum hodie, & vocabitur nomen eius in Israel. Et erit tibi ad quiescendum animum & ad alendum senectutem tuam: quia nurus tua quæ diligit te peperit eum, quæ est melior tibi quàm septem filij. Cepitq; Nahomi infantem, & posuit eum in sinu suo: & fuit ei in nutricem. Et vocauerunt ei vicinæ nomen, dicendo natus est filius Nahomi: vocaueruntq; nomen eius Hobed, ipse est pater Iisai patris Dauid.

Et hæ sunt generationes Perez: Perez genuit Chezron. Chezron autem genuit Ram: & Ram genuit Hamminadab. Hamminadab autem genuit Nachson: & Nachson genuit Salmam. Salman autem genuit Bohaz: & Bohaz genuit Hobed. Hobed autem genuit Iisai: & Iisai genuit Dauidem.

THO-

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XYSTI, in libros regum commentarij. Et primùm in eum qui primus Semuelis inscribitur.

ET fuit vir vnus. Titulus tã libri huius quàm sequentis apud doctores Hebræos est Samuel, tum quia initium eius de Samuele tractat, tum quia author primæ partis libri creditur Samuel, perspicuũ est enim q̃ gesta post mortem Samuelis non scripsit ipse. *de Ramathaim Zophim de monte Ephraim.* Aiunt Ramathaim significare duas Ramah, sed ratione antepositæ præpositionis significare alteram duarũ Ramah. Ita quòd sensus est, & fuit vir vnus de altera Ramah. duas enim fuisse ciuitates appellatas Ramah autumant: alteram in Ephraim de qua est sermo (nã subiungitur de monte Ephraim) alterã in Beniamin.

Dictio quoque Zophim est pluralis numeri: sed non loci nomen creditur, & significat speculantes seu speculatores. Quare autẽ ista Ramah cognominata sit Ramah speculatorum: non est vsquequaque certũ an ex habilitate loci ad videndum procul circumcirca: an ex officio speculatorum ibidem deputatorũ tempore belli, an ex multitudine prophetarũ contemplationi vacantiũ. Vndecunq; autẽ cognomen hoc acceperit, appellatur à Iosepho Ramatha quæ Hebraicè vt dictũ est vocatur Ramah. *& nomen eius Elcana.* Vt scribitur, primi parali. 6. hic fuit Leuita de stirpe Coræ: ita quòd non fuit de tribu Ephraim sed de tribu Leui habitans in monte Ephraim. erat enim tribus Leuitica dispersa per omnes tribus Israel. *filius Ierocham, filij Elihu, filij Tochu, filij Zuph Ephrathæus.* Quemadmodũ iudi. 13. Leuita ille qui habitauit cum Micha supputatus est in familia Iudæ & descriptus est Leuita & ex familia Iudæ: ita Elcana Leuita de monte

mõte Ephraim describitur quoq; Ephrathæus (hoc est Bethlehemita) quia maternũ genus ex Bethlehẽ traxerat. Sũt tamen nõnulli putãtes nõ esse patriũ nomen Ephrathæus, sed esse nomen appellatiuũ: significareq; Hebraicè quod Latinè diceremus augustus, nã ab augmẽto deriuatur. ita q̃ describitur Elcana vir nõ cõmunis, sed augustus, ab augmento (vt creditur) opum & honoris. Et hic sensus literalis videtur. minus nãque quadrat vt post descriptã patriã cum tot circũstãtiis, postque descriptũ genus nõ breui genealogia, subiunctũ sit alterius patriæ cognomen: sed optimè quadrat vt eximia qualitas viri subiuncta sit. elige tamen quod vis. *Et erãt duæ vxores, nomen vnius Channa & nomen secundæ Peninna: erántque Peninnæ liberi, Channæ autem non erant liberi.*

Et ascendebat vir ille de ciuitate sua statutis diebus. Iuxta Hebræum habetur. *annuatim ad adorãdum & sacrificandum.* Et sic non explicatur quòd pluries in anno, sed duntaxat quòd annuatim ascendebat ad duo officia exhibenda Deo: videlicet adorare & sacrificare. Dico autem & sic, quia apud Hebræos anceps est sensus ad singulos annos vel ad singula tempora: hoc est de tempore in tempus. & sic litera sonaret quòd tẽporibus singulis ibat Elcana in Silo: non enim est ratio excipiendi vnum tẽpus magis quàm aliud. Tẽpora autem eundi in domum Dei secundum legem erant tria: pascha, pentecoste & festum tabernaculorum. *domino exercituum.* Iuxta Hebræum habetur. *Iehouah exercituum in Silo.* Et hic est locus in quo primùm Deus cognominatus est Iehouah exercituũ. Et quia Iehouah est nomen essentiæ, author huius libri ex Genesi sumpsisse videtur hãc appellationem. nam Gen. 2. Deus, creator vniuersorum exercituum cœlorũ & terræ scribitur. inde siquidẽ Iehouah exercituũ (hoc est fons essendi dãs esse omnibus exercitibus tam spiritualibus q̃ corporeis) dicitur. Et hunc sensum retine: ne oporteat sæpe repetere dum sæpe in scriptura deinceps Deus appellatur Dominus exercituũ. *& ibi erant duo filij Heli (Cophni & Pinchas) sacerdotes domino. Venit ergo dies & immolauit Elcana: deditque Peninnæ vxori suæ & omnibus filiis eius & filiabus eius partes. Channæ autem dedit partem vnã.* De parte victimæ pacificæ est sermo, distribuebat enim eã proportionaliter: & propterea Peninnę & filiis ac filiabus dedit partes multas, Annę autẽ carẽti prole dedit vnã, *tristiu quia Channam diligebat, & dominus concluserat vuluã eius.*

Dictio interpretata tristis, iuxta Hebræum sonat furores vel facies. Et quoniam sine omni tam articulo quàm prepositione dictio hæc scribitur, varias sortitur expositiones. nam à quibusdam refertur ad virum dantem partẽ: & mutantes furorem in tristitiam, dicunt quòd dedit tristis partem vnã eo quòd voluisset ei dare partes multas: hoc est voluisset Annam habere filios vt occasionem dandi ei multas partes haberet. Ab aliis verò referentibus quoque ad virum, dicitur q̃ Elcana dedit partem vnam, sed facie benigna quia Annam diligebat: ita quòd defectum multarum partium suppleuit iucunditate vultus. Qui autem referunt hanc dictionem nõ ad virum, sed ad partem vnã quam dabat, legunt dedit partem vnã facies: hoc est partem vnam gratiosam seu dignam aspectu, quia Annam diligebat. Quancunque autem elegeris expositionem, aduerte quòd in litera ratio partis vnius redditur quia Deus conclusserat vuluam eius: ratio autem siue tristitiæ siue iucunditatis siue honorabilis partis, redditur quia Annam diligebat.

Affligebat quoque eam æmula eius & vehementer angebat: intãtum vt exprobraret quòd cõclusisset dominus vuluã eius. Iuxta Hebreũ habetur. *Et contristabit eã angustatrix eius etiã ira, vt faciat irasci eã: quia clausit Iehouah vuluã eius.* Vbi vides describi Phenennã tactam inuidia maioris amoris quẽ vir ostẽdebat Annæ, tendentẽ ad addendũ afflictionem afflictæ: ita q̃ etiã excãdescebat aduersus eã vt maiorem ei tristitiam inferret, improperando sterilitatem nõ qualitercunque, sed inflictam à Deo. *Sicq̃ faciebat per singulos annos à tẽpore quo ascẽdebat ipsa in domũ domini, sic irritabat eã.* Vide disparitatem vel explanationẽ. disparitatem quidem si superius legitur quòd Elcana ascendebat in Silo de tempore in tempus. nam ipse quidem ascendebat ad domum Dei omnibus temporibus decretis à lege: ipse verò cũ familia sua ascendebat semel in anno. clarè enim hîc scribitur quòd sic faciet annuatim. *illa verò flebat & nõ comedebat. Dixitq; ei Elcana vir eius: Chãna cur fles, & cur non comedis, & cur affligitur cor tuũ: nõne melior sum tibi quã decem filij?* Cõmuni modo loquendi vtitur consolando eã. proponendo enim magnitudinem amoris proprij erga illam, optime reuocat ab amore filiorum quibus caret etiam si decem haberet. Nec falsum dixit: quia contingit meliorem esse mulieri maritum valde diligentem ipsam quàm decem filios:

lios: vt experientia quandoque & fortè sæpe testatur.

Surrexitq; Channa postquã comederat & biberat. Iuxta Heb. habetur. *post comedere in Silo & post bibere.* ita quòd impersonaliter describitur comedere & bibere. Nec ex ista litera habetur quòd ipsa comedit aut bibit: sed quòd nõ surrexit è medio prandio, sed post finitum prandium. Rationabile tamen est vt quanuis prius fleuerit & non comederit, post cõsolationem tamen mariti comederit & biberit: cuius signum est quòd ipsa ad Heli existimantem illam ebriam non dixit sum ieiuna, sed dixit quòd non bibit aliquid inebriatiuũ. *& Heli sacerdos sedebat super sellam iuxta postes templi domini. Et ipsa erat amaro animo: orauitq; ad dominum & flendo flenit. Vouitque votum & ait: domine exercituum si videndo videris afflictionem ancillæ tuæ, & recordatus fueris mei & non fueris oblitus ancillæ tuæ, dederisque ancillæ tuæ semen virile, dabo illud domino omnibus diebus vitæ eius, & nouacula non ascendet super caput eius.* Non vouet Nazaræatũ filij perpetuum quo ad omnia spectantia ad Nazaræatum, sed quo ad exemptionem capitis à rasorio gladio.

Et fuit cùm diu oraret coram domino, Heli obseruabat os eius. Channa autem loquebatur in corde suo, tantum labia illius mouebantur & vox eius non audiebatur: existimauitq; eam Heli temulentam. Clarè scribitur Hebraicè. *ebriam.* humana enim vsus est coniectura. *Dixitque ad eam Heli: quousque ebria eris? digere pauliſper vinum quo mades.* *Respondit q; Channa & ait: nõ domine mi, nam mulier infelix nimis ego sum.* Iuxta Hebræũ habetur. *mulier dura spiritus ego, vinumq; & siceram non bibi, sed effudi animam meam coram domino.* Ad instar rei duræ quæ non cedit tangenti, quæ nec flectitur sed perseuerat in suo rigore, describit proprium spiritum circa prolem generandam. Et est sensus quòd spiritus meus non cedit consolantibus nec flectitur diuturnitate temporis, sed perseuerat desiderãdo prolem, & propterea effudi animam meam (hoc est vniuersos affectus meos) coram summo Deo. *Ne reputes ancillam tuam quasi vnam de filiabus Beli'ahal.* Alias dictũ est quòd Beli'ahal significat absque iugo: & applicatur ad omne vitium, pro quanto describit personam tanquam sine lege agentem. *quia ex multitudine doloris.* Iuxta Heb. habetur. *quia ex multitudine eloquij mei.* proculdubio interni. *& mœroris mei locutã sum vsq; in præsens. Respõditq; Heli & dixit, vade in pace, & deus Israel det tibi*

petitionem quam rogasti cum. Iuxta Hebræum habetur. *& Elohe Israel dabit petitionem tuam.* An imprecantis an prophetantis fuerint verba nescitur. *Et illa dixit, inueniat ancilla tua gratiam in oculis tuis.* Cupientis gratiam sacerdotis summi, vt intercedat pro ea apud Deum verba sunt. *abiitq; mulier in viam suam & comedit, & vultus illius non sunt amplius in diuersa mutati.* Quanuis Hebraicè non tot scribantur, sententia tamen rectè redditur. refocillata siquidem tum animo ex oratione propria & verbo pontificis, tum corpore ex sumpto cibo cõuenienti, non est passa amplius mutationem vultus: qualis accidere solet turbatis animo & minus refectis corpore. *Et surrexerunt mane & adorauerunt coram domino. & reuersi sunt & venerunt ad domum suam in Ramam: cognouitq; Elcana Channam vxorem suam. & recordatus est eius dominus.* Post regressum in propriam domum scribitur vsus cõiugii, ad insinuandum & abstinuerunt ab illo diebus quibus fuerunt in Silo.

ET *fuit post circulum dierum, cõcepit Channa & peperit filium: vocauitque nomen eius Samuel.* Legendum esset. *Semuel, cõquòd à domino postulasset eum.* Et est Semuel nomen compositũ ex integro & corrupto: hoc est ex El quod est nomẽ Dei, & semo deducto à postulatione: vt litera ipsa testatur reddẽdo nominis rationem. *Ascendit autem vir Elcana & tota domus eius vt immolaret domino hostiam solemnem.* Iuxta Hebræum habetur. *sacrificium dierum & votum suum.* hoc est sacrificium congruum tempori, & præter hoc solitum sacrificiũ ad persoluendum votum suum, quod tacitũ fuerat. insinuatur enim quod voto vxoris addidit maritus aliquod proprium votum, ad quod persoluendum describitur venisse. *Et Channa nõ ascendit: dixit enim viro suo, nõ ascendã donec ablactetur infans, & adducam eum vt appareat ante conspectum domini, & maneat ibi vsquc in seculum. Et ait ei Elcana vir eius: fac quod bonum est in oculis tuis, mane donec ablactes eum, precorq; vt impleat dominus verbum suũ.* Iuxta Hebræum habetur. *tantum firmet Iehouah verbũ suum.* Incertum est an verbum Heli põtificis ad Annam (dabit tibi Deus petitionem tuam) appelletur verbum Iehouah, an votum vxoris quia directè tendebat in Deum appelletur verbum Iehouah, an aliqua reuelatio diuina de Samuele præcesserit, & fuerit narrando tacita (quemadmodum & votum ipsius Elcanæ hactenus fuit tacitum) & nunc cõmemorando manifestetur. Et hic tertius sensus amplectendus videtur: quoniam

quoniam sæpe in sacra scriptura multa tacentur narrando, quæ postea supplentur commemorando. *mansitq; mulier, & lactauit filium suum donec ablactaret eum.*

Et adduxit eum secum postquam ablactauerat. Hebraicè habetur. *quando ablactauit eum.* Nisi fuisset consuetudo vt puelli trium annorum dicati Deo (saltem Leuitici generis) in domo domini manerent, nequaquam fuisset oblatus & receptus Samuel triennis. *in vitulis tribus & tribus modiis farinæ & amphora vini.* Iuxta Heb. vnicus tãtum modius farinę scribitur. *& adduxit eum ad domum domini in Silo: puer autem erat adhuc infantulus.* Sententia recte redditur: quanuis Hebraicè habeatur. *& puellus puellus,* idem enim pueritiæ nomen repetitur. *& immolauerunt vitulum: & adduxerunt puerum ad Heli.*

Et dixit: obsecro domine mi, viuit anima tua. Deficit, *domine mi.* repetitur enim hoc à muliere. Et sunt verba iurantis, ad affirmandũ se esse illã mulierem olim ibi orantem pro prole &c. quẽadmodum hodie frequenter iuratur per vitam vel meã, vel filij mei, vel patris mei, & huiusmodi. *ego sum mulier quæ steti tecũ hic, orando ad dominum. Pro puero isto oraui & dedit mihi dominus petitionem meam quam petij ab eo. Et etiã ego cõmodaui eũ domino, omnibus diebus quibus fuit, ipse cõmodatus domino: & incuruauit se ibi domino.* Aduerte prudens lector, vt fiat punctus post verbum fuit: nam explanatio est temporis coæui. Et est sensus: cunctis diebus quibus fuit Samuel, ipse commodatus est domino. Nec mireris quòd non dixit quibus erit, sed aduerte quòd commodatio præsupponit esse: & hoc significat præteritum fuit relatiuè ad commodatum. Quanuis possit etiam hoc referri ad tunc præteritum: explanãdo quòd non nũc incipio dicare ipsum Deo, sed ex quo Samuel fuit etiam in meo vtero, fuit commodatus Deo. *Et orauit Channa & ait.* Verè hinc incipere deberet capitulum secundum. sequens itaque canticum oratio appellatur, quia verè fuit eleuatio mentis in Deum ad gratias agendum.

CAPVT II.

EXultauit *cor meum in domino, exaltatum est cornu meum in domino, dilatatum est os meum super inimicos meos: quia lætata sum in salute tua.* Materia huius cantici est dispositio humanarum actionum & rerum non secundum rationes humanas, sed secundum rationes diuinæ prouidentiæ & fortitudinis: hæc est materia quæ diffusè tractatur in

cantico hoc. Occasionalis autem materia eiusdem cãtici est diuina prouidentia benefica ipsi Annæ,cõcedendo ei fœcũditatem & filios: ac per hoc deprimẽdo elationem Phenennæ,improperãtis Annæ q̃ Deus cõcluserat vuluam eius. Ab hac itaque occasione inchoat cãticum manifestando tũ proprij cordis gaudiũ in Deo,tum proprij posse exaltationem in Deo(exaltata siquidem est potentia eius generatiua: cõsueuerunt enim Hebræi potentiam appellare cornu)tũ dilatationem proprij oris ad loquendũ super inimicos suos, hoc est Phenẽnam,prius enim flebat & tacebat,genito autem filio materiam habuit loquendi pleno ore. Et omnium trium rationem reddit,quia lætata sum in salute tua.donum siquidem filij appellat salutem sibi collatã à Deo:sluauit siquidem eam Deus per hoc à malo sterilitatis cum lætitia nõ solum prolis, sed primogeniti maris. *Non est sanctus vt dominus,quia non est præter te: et non est fortis sicut Deus noster.* Ex manifestata dispositione propria ascendit ad diuinas laudes, tum quo ad sanctitatem tum quo ad deitatem tum quo ad fortitudinem.sic enim ordinantur in litera: quia secũda laus affertur vt ratio primæ. Sed secundum rectum ordinem secundæ debetur primus locus. primum enim est quòd Iehouah est solus:solus enim est sic quòd deesse nulla ratione potest.& hinc sequitur quòd nõ est sanctus sicut Iehouah: hoc est non est mundus aliquis sicut fons essendi, quia ipse solus est actus purus mundus ab omni potentialitate:reliqua enim omnia immundiciæ aliquid habent,eò q̃ admixtum habent aliquid potentialitatis. Tertium autẽ (videlicet quòd nõ est fortis sicut Elohe noster) ad fortitudinem potestatis manifestè spectat:quòd ex primis perspicuum est consequi. *Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes.* Parui refert q̃ Hebraicè habetur. *Non multiplicabitis,loquemini celsitudinem celsitudinem.* Vtrique materię verba hæc cõgruũt.nam & Phenenna multiplicabat quotannis verba celsitudinis propriæ,& filij huius seculi multiplicauerunt ac multiplicant verba propriæ celsitudinis & vt subiungitur fortitudinis, confidentes in celsitudinibus & fortitudinib⁹ propri:s. Et negatio repetita subintelligitur:non multiplicabitis,non loquemini. *recedant vetera.* Quanuis legi possit. *exibit vetustas.* magis tamen contextui quadrat vt legatur. *exibit fortitudo de ore vestro.* quadrat enim vt reprehensos de sermone propriæ celsitudinis reprehendat

hẽdat quoq; de sermone propriæ fortitudinis:hæc enim duo (videlicet celsitudo & fortitudo,hoc est potentia)cõcurrunt communiter simul vt sint materia iactantiæ. *quia Deus scientiarum dominus est.* Iuxta Hebræum habetur. *quia El scientiarum Iehouah.* Ratio redditur vitandæ iactantiæ vtriusque, quia fons essendi est El sciẽtiarũ:hoc est,est summè fortis ad dirigendum & faciendum omnia quæ sciri possunt. vel est El scientiarum, hoc est fortitudine propria superat omnes scientias. Et est sermo de scientiis practicis:hoc est de rationibus rerum agendarum.hoc enim directè tollit iactantiam humanam tam propriæ celsitudinis quàm fortitudinis. Vnde & aptissimè subditur. *& ipsi præparantur cogitationes.* Iuxta Hebræum enim habetur. *& non fuerunt directa opera.* Quanuis etiã legi posse dicant Hebræi. *& ipsi directa opera.* veruntamen prima lectio scripta est Hebraicè, secunda autem secundum nescio quam regulam sustinetur. Et sensus quidem secundę lectionis non est alienus à proposito: nam significatur quòd deo reseruata sunt directa opera. quia enim solus est El scientiarum.ideo ei propria sunt directa opera;hoc est opera quę adimplentur secundum directionem intendentis. Et dicitur hoc ad differentiam hominum multa dirigẽtium secundum intentionem propriam quæ longè aliter eueniũt. Prima verò lectio sonat defectũ humanorũ agẽtiũ,penes hoc quòd eorum opera non eueniunt secundũ directionem præcedentium rationum. Et tu prudens lector,facilè cernere potes ambas lectiones in eandem resolui sententiam. ratio igitur vitandæ iactantię humanę integratur & ex hoc q̃ Deus est El scientiarum,& ex hoc quòd directio operum non adimpletur secundum rationes humanas.

Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore. Hebræo more ab vltimo inchoatur.declaratur siquidem hoc vltimum(videlicet & nõ fuerũt directa opera) tripliciter. primo quo ad opera roboris corporalis dicendo. *Arcus fortium fracti,& qui cespitabant accincti sunt robur.* Perpende in istis nõ fuisse euentum secundum rationes humanas,sed potius contrarium. nam arcui fortium secundum humanam rationem non respondet fractio:& cespitantibus non respõdet robur. *Repleti prius, pro panibus se locauerunt, & famelici saturati sunt.* Simile quoque perpende in operibus spectantibus ad victum. repletis enim seu saturatis opibus, non respondet

secundum humanã rationem euentus tam miser vt locẽt seipsos pro pane habendo : & similiter inopibus vsqueadeò vt sint famelici, nõ respõdet euentus vitę tam opulentæ vt cessent à labore.nam vbi vulgata editio habet saturati sunt, Hebraica veritas habet cessauerunt,proculdubio à quęstu & labore.*donec sterilis peperit plurimos,& quæ multos habebat filios infirmata est.*Iuxta Heb.habetur.*vsquequo sterilis genuit septem,& multa filiorum fuit incisa.* Et est sensus quòd opera humana nõ esse directa,non solum apparet in operibus fortitudinis & in euentibus opulenti & inopis, sed etiam extenditur vsque ad opera partis vegetatiuæ : vsque scilicet ac hoc quòd sterilis genuit septem,& multiplicata in filiis secta est.rationi siquidem sterilis non respondet generatio septem filiorum : & similiter multiplicatæ in filiis nõ respondet orbatam se inuenire filiis. An autem hoc vltimum dixerit Anna propter seipsam & æmulam suam,an in genere,litera ipsa aperire videtur:videlicet quòd in genere hod dixit ,quẽadmodum & alia duo præcedentia.Nã clare inducitur sterilis quæ genuit septem:& perspicuum est quòd ipsa Anna nõ genuit septem, sed quinq; vel ad summũ sex:vt inferius subiuncta testatur. rursus scriptura nõ dicit Fenennam orbatam fuisse filiis,nec etiam cessasse à generatione aliorum filiorũ. In genere itaque hæc tria dicta intelligenda sunt,quemadmodum etiam & ea quæ subiunguntur.

Dominus mortificat & viuificat. Tractato vltimo tractat primum:videlicet El scientiarum Iehouah. Tractat autem manifestando Deum facere contraria non solùm inter se (puta mortem & vitam , diuitias & paupertatem & alia eiusmodi) sed etiam facere hæc contra rationes rerũ:puta dispositũ ad viuere mortificat,& econuerso dispositum ad mortem viuificat:& similiter pauperem facit diuitem & econuerso,& sic de reliquis. Ex his enim directè manifestatur q; solus Deus est El scientiarum, quòd prouidentiæ eius dispositione contraria omnia fiunt.*deducit ad inferos & reducit* Iuxta Heb. habetur. *facit descendere in foueam & fecit ascendere*. Ex eo quòd verbo præteriti temporis dicitur & fecit ascendere, cogor nomine foueæ nec infernum nec sepulchrum , sed carcerem intelligere.à principio nanque mundi vsque ad tempus Annæ nullus ascẽderat ex inferno,nullus surrexerat à mortuis: sed multos liberos & innocentes fecerat Deus descendere

in carcerem,& vinctos multos fecerat inde ascendere. *Dominus pauperem facit & Ditat:humiliat & subleuat. Suscitat de puluere pauperem,è stercore eleuabit mendicum,vt sedeant cum principibus & solium gloriæ teneant : domini enim sunt cardines terræ.* Parui refert quòd Hebraicè habetur.*fortitudines* (seu vires) *terræ,& posuit super eas orbem.* Interpretes enim cardines metaphoricè apposuerunt. Et hoc pro ratione affertur irreprehẽsibilis dispositionis diuinæ circa res humanas.ex eo enim quòd ipsius Dei sunt omnes vires terræ & super eas effecit habitabiles partes mundi(quas orbem interpretes appellãt) nullus potest conqueri . vtitur enim omnium dominus iure suo,distribuendo vt vult.

Pedes sanctorum suorum seruabit Iuxta Hebræum habetur. *Pedes misericordium suorum custodiet.* Hactenus de dispositione rerum humanarum præter rationes humanas tractauit , ad confundendum humanam iactantiam de celsitudine & fortitudine: nunc contra eandem superbiam humanam tractat de diuina prouidentia in specie erga bonos & malos relatiuè ad vitam æternam . & propterea incipit à discretione inter bonos & malos penes diuinam custodiam,dicendo quòd etiam pedes misericordium suorum custodiet Deus:siue per pedes intelligas affectus siue extremam corporis partem, vt à fortiori custodiam reliqui corporis intelligamus. *& impij in tenebris conticescent.*Iuxta Hebræum habetur.*erunt taciti.*seu incisi. Relatiuè ad futuram vitam hæc verificantur : in qua obmutescent priuati lumine gratiæ & gloriæ, & incisi erunt ab vniuersis bonis impij. Vnde & aptissimè ratio subditur . *quia non in fortitudine sua roborabitur vir.* nullus enim ex propriis viribus saluabitur. *Dominum formidabunt aduersarij eius.* Iuxta Hebræum habetur. *Iehouah , frangẽtur litigatores eius super eum.* Et est vocatiui casus Iehouah. apostrophat enim ad ipsum summum Deum,cõfitendo quòd aduersantes Deo frangentur super eum:hoc est super quemlibet ipsorum . Et hoc iuxta contextum literæ ad futuram quoque vitam spectat : in qua hoc adimplebitur manifestè. Vnde & aptissimè subditur in Hebraico.*in cœlis faciet frangere eos.* Modus autem quo faciet Deus in cœlis frangere eos,subiungitur dicendo. *dominus iudicabit fines terræ.* quod perspicuũ est futurũ esse in die iudicij,iuxta prophetata per Iob. *& dabit imperiũ regi suo.* Iuxta Heb.habetur.*& dabit fortitudinem regi suo,& sublimabit*

cornu

cornu Christi sui. Adhuc non erant instituti reges in Israel: & propterea de rege Messia dicit q; Deus dabit ei fortitudinẽ & sublimabit potestatẽ ei⁹. Messias enim Hebraicè ab vnctione dicitur: à qua etiã Græcè dicitur Christus: perspicuũ autẽ est q; tempore iudicij veniet Christus in fortitudine & celsitudine maxima. Et per hoc manifestatur q; homo erit qui iudicabit fines terræ, iuxta prophetiam Iob. Et hic est quartus textus in quo clarè Messias prænunciatur. primum enim tempore Abrahæ, deinde tempore Iacob, & tertio tempore Mosis, & quarto tempore Samuelis prænunciatus legitur: præter scripta in libro Iob.

ET *abiit Elcana in Ramã ad domũ suã: puer autẽ erat minister in conspectu domini ante faciẽ Heli sacerdotis.* Ne intelligas Samuelẽ in tã tenella ætate ministrasse domino, sed describi ipsum in ętate qua poterat ministrare. *Filij autẽ Heli filij Belial, nõ cognoscebãt dominũ.* De scięntia practica (quæ est ratio agẽdi) est sermo. nesciebãt enim notitia electiua Deũ vt rationẽ agẽdi. *Et officiũ.* Legendũ est. *Et iudiciũ sacerdotũ cũ populo.* hoc est, ius inter sacerdotes & populũ. *omni viro sacrificãti, sacrificiũ veniebat puer quãdo coquebatur caro, & fuscinula tridẽs erat in manu ei⁹. & mittebat eã in cõchã vel in ollã vel in lebetẽ vel in cacabũ, & omne quod leuabat fuscinula tollebat sacerdos sibi: sic faciebãt vniuerso Israeli, venientibus illuc in Silo.* Primũ peccatũ filiorũ Heli scribitur tollere ex sacrificiis pacificis absq; discretione. secundũ enim legẽ determinata erat pars sacerdotis. *Etiã antequã adolerẽt adipẽ.* Secundũ peccatũ scribitur quo ad tẽpus quia secundum legẽ primum cremari debebat Deo adeps. *veniebat puer sacerdotis & dicebat viro immolãti, da carnẽ vt coquã.* Iuxta Heb. habetur. *ad assandũ sacerdoti.* Et similiter cum subiũgitur. *& non accipiet à te carnem coctã.* Iuxta Hebr. habetur. *carnem elixatã,* adiungitur enim malum malo; videlicet præuẽtioni tẽporis diuersitas modi per quẽ tollebatur à parte sacerdotis ratio sacrificij, quod fiebat lixãdo. *sed crudã.* Iuxta Hebræum habetur. *sed viuã,* aiunt enim Hebręi nõ aliter in lingua sua significari crudum q̃ per viuũ. Quod ideo annotauerim vt magis capaces reddantur lectores expositi sensus verborũ scriptorum Gene. 9. carnẽ in anima eius sanguinẽ eius non comedetis. *Dicebatq; ad eũ vir, adoleatur primũ iuxta morẽ hodie adeps & tolle tibi sicut desiderat anima tua, & dicebat, nequaquam sed nunc dabis, & si nõ dederis accipiã vi. Eratq; peccatum*

peccatum puerorum magnum valde coram domino: quia detrahebãt homines à sacrificio domini. Iuxta Hebræum habetur. *quia abominabantur homines munus Iehouah.* Peccatum sacerdotum & ministrorum eorum grande valde apud deum describitur, ex eo quòd causabat in aliis abominationem diuinorum sacrificiorum.

Samuel autem ministrabat corã domino. Repetitur hoc ad narrandum Samuelem exemptum fuisse ab huiusmodi peccato. *puer accinctus Ephod lineo.* Hinc clarè patet superhumeralẽ vestem cõmunem fuisse Leuitis: loco cuius hodie omnes clerici in templo dei vtuntur lineo amictu quem vocant vulgo cotta. *Et tunicam paruam faciebat ei mater eius, & afferebat ei statutis diebus.* Iuxta Hebræum habetur. *annuatim.* Onus vestiendi puerum deo dicatum, apud parentes manebat. *quando ascendebat cum viro suo ad immolandum hostiam solennem & votum suum.* Iuxta Hebræum habetur. *hostiam dierum.* hoc est cõgruam tempori. *Et benedixit Heli Elcanæ & vxori eius & dixit, ponat tibi dominus semen de muliere hac pro fœnore quod commodasti domino.* Iuxta Hebręum habetur. *pro commodato quem commodauit domino.* eo quòd ad vsum datus erat Samuel. *& abierunt in locum suum. Quia visitauit dominus Channam, concepit & peperit tres filios & duas filias.* Si præter Samuelem supputatur, sex proles edidit Anna: si autem ipse in hoc numero clauditur, edidit duntaxat quinq;. *& magnificatus est puer Samuel apud dominum.* Iuxta Hebræum habetur. *& granduit puer Samuel cum Iehouah.* Augmentum non solùm corporis sed animi versus deum fuisse significatur.

HEli *autem erat senex valde: & audiuit omnia quæ faciebant filij eius toti Israeli, & quomòdo dormiebant cum mulieribus.* Tertium peccatum fornicationis seu adulterij manifestè describitur. *quæ obseruabant ad ostium tentorij adunationis.* Dictio interpretata quæ obseruabant, participium est præsentis temporis deductum ab exercitu, & est numeri pluralis: ita quòd significantur mulieres per modum exercitus conuenientes ad hostium tabernaculi. Per quod Intelligo mulieres quæ gregatim veniebant ad ostium tabernaculi.

Et dixit ad eos: quare facitis res istas, quas ego audio res malas à toto populo isto? Non filij mei ita faciatis: quia non est fama bona quam audio, vt transgredi faciatis populum domini. Hoc refertur ad male gesta circa sacrificia. faciebant enim popu-

populum transgredi, quia faciebãt ipsum abominari sacrificia diuina. Vnde & aptissimè subiungitur. *Si peccauerit vir in virum, placari potest ei deus.* Iuxta Hebræum habetur. *Si peccauerit vir in virum, iudicabit cum Elohim.* Deinde immediatè sequitur. *& si Iehouah peccabit vir, quis orabit ei?* Ex eo quòd peccatum in deum proculdubio iudicabit deus, trahor ad intelligendum nomine Elohim non Deum sed iudices. nam sic saluatur distinctio inter peccatum in hominem & peccatum in deum: penes hoc quòd peccatũ in hominem expiatur per hominem, saltẽ per iudices facientes repensari homini læso: peccatum autem in deum, non potest per hominem repensari. nisi forte supplicãdo: sed quis inuenitur tam sanctus tam amicus Dei vt audeat intercedere in causa contra Deũ? Loquitur enim Heli humano more. rarus enim inuenitur tam amicus humani principis vt in causa alterius cõtra principẽ audeat apud principem intercedere. *& non audierunt vocem patris sui, quia voluit dominus occidere eos. Puer autẽ Semuel ambulabat & crescebat: & placebat tam Deo quàm hominibus.*

VEnit autem vir dei ad Heli. Nescitur quis fuerit iste vir dei & nominatur deus Elohim. *& ait ad eum: sic dicit dominus, nónne manifestando manifestaui me domui patris tui cum esse nt in Aegypto in Domo pharonis?* Lege exodũ: & inuenies pluries deum manifestasse se Aharon. *Et elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, vt ascenderet ad altare meum, ad adolendum incensum & portandum coram me Ephod.* Sæpe dictũ est Ephod sonare vestẽ superhumeralem in genere: sed hîc sumitur pro habitu pontificali. *& dedi domui patris tui omnia de sacrificiis.* Iuxta Hebræũ habetur. *omnia incensa filiorum Israel.* Lege leuiticum: & inuenies differentiam inter incensa & victimas pacificas, cunctaque incensa fuisse sacerdotum. *Quare calce abiecistis victimã meam & munus meum quæ præcepi vt offerrentur in templo.* Ad instar calcitrãtis in sacrificia, describitur peccatum filiorum Heli in supra scriptis malis officiis erga victimas domini. *& magis honorasti filios tuos quã me.* Hinc clarè apparet peccatum Heli, præponendo honorem filiorũ honori diuino. Et hoc intellige non secundum intẽtionem explicitam, sed secũdum factum & affectum: quia vsque adeò affectus fuit filiis vt non efficacem curam adhiberet circa ea quæ erant diuini honoris. *vt comederetis primitias omnis sacrificij Israel.* Iuxta Hebræũ habetur. *ad satiandum*

vos de primitiis omnis muneris Israel populi mei. Et referũtur hæc verba ad antecedentia ante prædictam sententiã quare calcitrabitis. Ita quòd iungũtur hęc diuina verba cum illa sententia & dedi domui patris tui omnia incensa. adiungit enim deus quòd dedit etiam eis primitias oblationũ totius populi Israel.

Propterea dixit dominus deus Israel. dicendo dixit domus tua et domus patris tui ministrabit in conspectu meo vsque in seculum. Cerne etiam hîc prudens lector, commemorando manifestari dicta olim, quæ tamen prius narrata non fuerunt in scriptura nunquam enim hactenus scriptum est deum reuelasse vt domus Heli ministraret ei in seculum, & tamen hîc commemorando asseritur. *& nũc dicit dominus, absit à me quia honorantes me honorificabo.* Non mutauit deus consilium suum, sed sententiam quã protulerat reuelando quòd domus Heli ministraret illi in pontificatu. hanc inquam sententiã se mutare dicit propter honorem diuinum contemptum ab Heli & filiis eius: vt hinc intelligamus deum sæpe mutare sententiam iuxta meritorum humanorum mutationem, quanuis nunquam mutet consilium suum. *qui autẽ contemnunt me, erũt ignobiles.* Iuxta Hebræũ habetur. *cõtemnentur.* repetitur enim idem verbum. Et vide differentiam. nam ait honorantes me honorificabo, & non subiungit contemnentes me cotemnam: vt propensior ad nostrum bonũ deus describatur quã ad malum pœnæ. Ecce *dies veniunt, & præcidam brachium tuum & brachium domus patris tui, vt non sit senex in domo tua.* Iuxta Hebręum habetur. *præcidam fortitudinem tuam & fortitudinem domus patris tui, ab esse senem in domo tua.* Clara est pœna: videlicet diminutio vitæ vt non perueniatur ad senectutem. ipsa enim materia cogit vt intelligamus de fortitudine vitali esse sermonem. ad literam enim dicit deus se præcisurum fortitudinem vitalem domus Heli vt nullus fiat senex: vt Hebraica sonat hæc litera, & subiuncta contestantur. Verum appellatione domus Heli intelligendam esse non solũ originem trahentes ab ipso sed etiam originem trahentes à patre Heli, patet. nam in litera dicitur præcidam fortitudinem tuam (proculdubio in filiis) & fortitudinem domus patris tui, ab hoc: videlicet ab esse senẽ in domo tua. hinc enim insinuatur quòd domus patris Heli cognominata est domꝰ Heli, eò quòd Heli fuerit iudex annis quadraginta (vt inferius

rius subditur)& ab ab ipso tanquam à præcipuo denominata est domus patris eius. Ita quòd dicendo ab esse senem in domo tua,intelligitur domus Heli comprehendẽs etiã domum patris eius. *Et videbis æmulũ tuũ in templo in vniuersis prosperis Israel.* Hebraicè habetur. *Et videbis angustatorem habitaculum in omni quod benefaciet cùm Israel.* Ita iacet in Hebræo. & ad literam prædicitur tempus opulenti habitaculi in domo dei tempore Salomonis, videndum ab ipso Heli in filiis suis non ad lætitiam sed ad angustiam. Et hæc est secunda pœna Heli. Ita quòd sensus literæ est, & videbis in semine tuo tanquam angustatorem habitaculum in domo domini refertum omni re de qua benè agitur cum Israel: hoc est omni re vtili & delectabili & honorabili in Israel. *& non erit senex in domo tua omnibus diebus.* Hebraico more primùm describtæ sunt summariè ambæ pœnæ,deinde tractãtur distinctius. Prima itaque pœna tractatur,declarando perpetuitatem pœnæ: ita quòd in perpetuum non erit senex in domo tua.& aiunt Hebræi in hodiernum vsque diem verificari. *Et virum non excidam penitus ab altari meo, vt deficiant oculi tui & tabescat anima tua.* Secunda pœna tractatur,declarando illam particulam & videbis angustatorem habitaculũ. declaratur enim modus: videlicet vt deficiant oculi tui & tabescat anima tua,videndo tantam opulentiam & te priuatum illa.Nec est dubiũ quòd hæc dicuntur ad Heli non in persona propria sed in persona seminis eius. *Et pars magna domus tuæ morietur cùm ad virilem ætatem venerit.* Iuxta Hebræum habetur. *& omnis faciens surgere domum tuam, morientur homines.* Dictio interpretata homines,significare dicitur homines ætatis robustæ. declaratur siquidem amplius prima pœna,non quòd magna pars sed quòd omnes qui essent dispositi ad subleuandum domum Heli,morientur iuuenes seu quasi iuuenes. Vnde clarè apparet quòd ad literam in istis pœnis Heli, senex est nomen ætatis. & dicunt Hebræi, nullum de domo Heli transire annum ætatis quinquagesimum.

Hoc autem erit tibi signum quod venturum est duobus filiis tuis, Cophni & Pinchas:in die vna morientur ambo. Quia comminatæ pœnæ futuræ erant nec videndæ ab ipso Heli in propria persona,datur illi signum veritatis futurorum mors vtriusq; filij tempore ipsius Heli futura vno eodemque die: vt vi-sohoc signo non dubitetur de veritate prędictorum. Et verificatum est hoc signum:vt inferius scribitur.cap.4.

Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum & animam meam faciet. Amplius explanatur secunda pœna,declarando transferendum pontificatum â domo eius in aliam domum. Et sacerdos iste ad literam fuit Sadoc, qui à Salomone eiecto Abiathar ex stirpe Heli surrogatus est in pontificem.& clarè textus.3.reg.2.dicit hoc factum fuisse ad adimplendum verbum propheticum quod hîc scribitur. Sadoc enim nõ fuit ex stripe Heli qui descendit ex Ithamar filio Aharon,sed ex stirpe Eleazari successoris Aharon. *& ædificabo ei domũ fidelem, & ambulabit corã Christo meo omnibus diebus.* Cum adhuc nõ essent reges in Israel, prophetat iste hoc adimplendum esse tempore quo erunt reges in Israel. & ad literam significatur Salomon:vt rei manifestauit euentus.

Et erit omnis qui remanserit in domo tua, veniet vt oretur pro eo & offerat nummum argenteum & tortam panis. Iuxta Hebræum habetur. *veniet ad orandum pro nummo argenti & buccella panis: & dicet iunge me obsecro ad vnam partem sacerdotalem ad comedendum fruſtum panis.* Ex eo quod scribitur & dicet iunge me obsecro,insinuatur quòd ad orandum pontificem veniet. nam pontifici dicet iunge me obsecro vni parti sacerdotali. Explanatur itaque amplius secunda pœna,declarando indigentiam seminis Heli in hoc quòd reliquię seminis Heli cogentur inopia venient ad põtificem illum ad orandum vt habeant aliquid pecuniæ & aliquid panis.hoc enim ipsum explanatur per subiunctas preces. Et explicantur hæc minima (videlicet buccella panis & nummus argenteus)ad declarandum eorum indigentiam magnam.

CAPVT III.

Puer autẽ Samuel ministrabat domino corã Heli. Tertio repetitur ministratio Samuelis ad narrandũ perseuerantiã eius in officio sancto. *& sermo domini erat pretiosus in diebus illis,non erat visio manifesta.* Non venalis significatur sermo domini sed charus, quemadmodũ preciosa non vilipendũtur sed sunt nobis chara. Ratio autẽ quare sermo domini erat tunc temporis charus, subiũgitur quia non erat visio manifesta. Et hinc habes q̃ de sermone prophetico dicitur q̃ erat charus & nõ de sermone doctrinę:nam visio manifesta ad prophetiã spectat. Erãt itaq; tunc temporis & apparitiões in somnis & ecstases in vigilia & inspiratiões

inter-

internæ, sed non visiones tales quæ essent manifestæ reuelationes diuinæ.

Et *fuit in die quadam, Heli dormiebat in loco suo: & oculi eius caligauerant.* Iuxta Hebræum habetur. *& oculi eius inceperant caligare.* Non plena obscuritas sed inchoata oculorũ obscuratio significatur. *nec poterat videre lucernam.* Quia litera ista diuersimodè contexitur, referenda est vt iacet in Hebræo. *nõ poterit ad videndum & lucernam Elohim ante extinguetur, & Samuel iacens in templo Ichouah in quo erat arca dei.* Libra prudens lector, tot coniunctiones copulatiuas, & quòd lucerna nullum articulum demonstrantem cuius casus sit habet: & deinde elige quam malueris constructionem. Mihi quidem videtur quòd ad explicandũ qualis fuerit caligatio oculorum Heli tunc, dictum sit non poterit ad videndũ (pro etiã) lucernam Elohim ante extinguetur: hoc est cum esset prope extinctionem: ita quòd quanuis posset videre lucernã Elohim plenè ardentem & lucentem, non tamen poterat videre eam minus ardentem minusq; lucentem cum propinqua erat extinctiõi. Et hic sensus nihil habet superflui: & ad differentiam subiungẽdæ in capitulo quarto obscurationis oculorum eiusdem Heli in fine vitæ eius, narratur. Quòd autem dicitur Samuelẽ dormisse in templo, nõ significat quòd intra tabernaculũ dei iaceret, sed intra habitaculum quod erat iuxta templum. in ipsum enim templum nefas erat etiã ingredi Leuitas. *Vocauitq; dominus Samuel: qui respondens ait, ecce ego. Et cucurrit ad Heli, & dixit, ecce ego quia vocasti me, qui dixit, non vocaui te, reuertere & dormi: & abiit & dormiuit.*

Et adiecit dominus vocare rursum Samuel, consurgensq; Samuel abiit ad Heli & dixit, ecce ego quia vocasti me: qui respondit, non vocaui te fili mi, reuertere & dormi. Ex eo quòd nõ discernebat Samuel vnde vocaretur, insinuatur quòd dormiẽs vocabatur & ipsa vocãtis voce nomine proprio excitabatur à somno, Et quia ad Heli ibat vt vocantem, insinuatur quòd vox diuina sonabat Heli vocantem. *Porro Samuel nondum nouerat dominum, neq; reuelatus fuerat ei sermo domini.* Adiecit hoc author libri, tum ad declarandum quòd ista fuit prima reuelatio diuina facta Samueli: tum ad reddendum rationem quare Samuel fallebatur, putans se vocari ab Heli. Nescire autẽ dominum intellige notitia experientiæ. non enim expertus fuerat dominum alloquentem, quanuis audisset & crederet deum

Deum allocutum fuisse Mosem & prophetas. Et ratio huiusmodi insciticæ subiungitur, quia sermo diuinus adhuc non erat ei manifestatus. *Additque dominus vocare Samuelem tertio: qui consurgens abiit ad Heli & ait, ecce ego quia vocasti me: & intellexit Heli quòd dominus vocaret puerum. Et dixit Heli ad Samuel, vade & dormi: & si deinceps vocauerit te, dices loquere domine quia audit seruus tuus.* Ex eo quòd non dicit, & si deinceps vocauero te, insinuatur quòd Heli quod intellexit manifestauit Samueli: videlicet quòd Deus vocauerat eum. & propterea dicit & si deinceps vocauerit te. *abiitque Samuel & dormiuit in loco suo.*

Venitq; dominus & stetit. Nisi tribus vicibus vocasset per modum trãseuntis, nequaquam hac quarta vice deseriberetur stetisse. *& vocauit sicut vocauerat secundo.* Iuxta Hebræum habetur. *& vocauit sicut vice in vice.* hoc est sicut qualibet priore vice. Et significatur per hoc modus vocandi similis prioribus: videlicet quòd vocauit eum per modum excitantis à somno. sic enim vocauerat eum prioribus vicibus. Deinde immediatè sequitur. *Samuel Samuel.* Quanuis modus vocandi fuerit similis prioribus, conduplicatio tamen proprij nominis propria est huic quartæ vocationi. *& dixit Samuel, loquere quia audit seruus tuus.* Non solùm ex modo vocandi simili prioribus, sed etiam ex hac Samuelis obedientia exequentis præceptum Heli, insinuatur quòd vigilans Samuel respõdit Deo. si enim dormisset, caruisset arbitrio libero respõdendi vt Heli iusserat. Expergefactus itaque Samuel, sensibili voce dixit, loquere quia audit seruus tuus.

Et dixit dominus ad Samuel. Quia inferius in hoc eodẽ capitulo diuinus iste sermo appellatur visio: ideo hoc diuinum dicere internum fuit. ita quòd vigilanti Samueli non exteriore voce, non sensibili sermone, sed interna apparitione Deus locutus est: quemadmodum apparet nobis dormientibus aliquis loquens. Et hinc perpendimus à quanta excellẽtia prophetiæ inceperit Samuelis gratia prophetica. celsus enim prophetiæ gradus est, vigilantem hominem videre & audire intus Deum loquẽtem sibi. *ecce ego facio verbum in Israel.* Propter propinquam executionem vtitur præsenti tempore. *quod quicunque audierit, tinniẽt ambæ aures eius.* ob stuporem rei auditæ. *In die illo suscitabo aduersus Heli omnia quæ locutus sum super domum eius.* per virum Dei quem misi ad Heli.

incipiam & complebo. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *incipiendo & finiẽdo.* vt intelligeretur q; nõ solùm citò exequeretur incipiẽdo, sed quòd etiã prosequeretur vsque ad finem. *Prædixi enim ei quòd iudicaturus essem domũ eius in æternum propter iniquitatem eius: eò quòd nouerat indignè agere filios suos.* Iuxta Hebræum habetur. *Et indicabo ei quòd ego iudicans domum eius in seculum: in iniquitate quam sciuit, quia blasphemãtes eis filij eius.* Sacrilegia filiorum superius scripta circa diuinas victimas appellantur blasphemiæ. Pronomen autem eis demonstrat propriè sacerdotes. irrogabant enim ignominiam magnam quasi blasphemiam sacerdotibus omnibus. *& non corripuit eos.* Hebraica dictio significat prohibere posthabita ratione honoris eius cui fit inhibitio. In hoc enim peccauit Heli quòd quãuis arguerit filios, nõ tamen sic vt honorem Dei præposuerit honori filiorum. noluit enim confundere filios: vt superius dicta per prophetam ad Heli testantur. *Et idcirco iurauì domui Heli, si expiabitur iniquitas domus Heli sacrificio & munere vsque in seculum.* Ad manifestandum immobilitatem diuinæ sententiæ scribitur iuramentum.

Dormiuit autem Samuel vsque mane, aperuitq; ostia domus domini. Intellige ostia atrij in quo erat altare holocaustorum. hæc enim ostia aperienda erant vt iuge sacrificium mane celebraretur. *& Samuel timebat indicare visionem Heli.* Sic etiã Hebraicè habetur. & præscripta reuelatio facta Samueli appellatur visio. *Vocauitque Heli Samuelem & dixit, Samuel fili mi: qui respondens dixit, ecce ego. Et dixit, quis est sermo quem locutus est ad te? oro te ne celaueris me, hæc faciat tibi Deus & hæc addat.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *sic faciet tibi Elohim & sic addet, si abscõderis à me verbũ ex omni verbo quod locutus est ad te.* Interpres enim sæpissimè mutat sic in hæc. & sunt verba adiurantis cum imprecatione, vt consueuerunt homines dicere. *Indicauitq; ei Samuel omnia verba, & non abscondit ab eo: cui ille respondit, dominus est.* Hebraicè habetur. *Iehouah ipse, bonum in oculis suis faciet.* Verba optimæ patientiæ sunt. agnoscit enim ipsum esse fontem omnis esse: & humiliter sustinẽdum fatetur quicquid bonum censetur diuino iudicio.

Creuit autem Samuel, & dominus erat cum eo: & non cecidit ex omnibus verbis eius in terram. Narrato initio prophetiæ gratiæ in Samuele, narrat consequenter author libri gratiam propheticam in eodem postquam creuit. & summariè describit

describit & Deum fuisse cum ipso, & verba eius prophetica fuisse impleta, & effectum subsecutæ gloriæ: videlicet. *Et cognouit totus Israel à Dan vsque Beer'sebah quòd fidelis Samuel propheta esset domini.* Clarius habetur Hebraicè. *quòd fidelis Samuel in prophetam Iehouah.* in casu datiuo. Ad differẽtiã p rophetarũ fallacium loquentiũ ex parte Dei, dicitur quòd Samuel agnitus est fidelis in officio prophetæ relatiuè ad summũ Deũ: hoc est quòd nõ fallebat dicendo se habere reuelationẽ diuinã, quæ verè nõ esset diuina. hic enim effectus profectus est ex eo quòd omnes prophetiæ Samuelis adimplebãtur. *Et addidit dominus vt appareret in Silo.* Non de vna sola superueniẽte visione dicitur, sed summariè multiplicatæ apparitiones diuinæ factæ in Silo scribuntur. & dicitur in Silo ad differentiam aliarum visionum quas habuit Samuel postquam recessit à Silo. *quoniam reuelatus fuerat dominus Samueli in Silo.* Simul manifestatur cui apparuit Deus in Silo (videlicet Samueli) & ratio cogniti Samuelis ab vniuersis: quia. *in verbo Iehouah.* ex eo enim q; nihil prophetabat Samuel quod nõ eueniret, agnoscebatur Samuel loquẽs in verbo domini. dederat enim Deus in Deute. signũ prophetæ nõ sui, si propheta ille dixisset aliquid falsum. *& euenit.* Iuxta Heb. habetur. *& fuit verbum Samuelis vniuerso Israeli.* Ad quos extensus est sermo propheticus Samuelis describitur.

CAPVT IIII.

Egressus est autem Israel in occursum Philisthim ad bellum, & castrametati sunt iuxta lapidem adiutorij. Hoc est locum illum qui postea appellatus est lapis adiutorij. *Philisthim autem castrametati sunt in Aphec. Et struxerunt aciẽ Philisthim contra Israel, & inito certamine cæsus est Israel coràm Philisthim: & percusserunt in acie in agro circiter quatuor millia virorum.*

Et venit populus ad castra, dixeruntq; seniores Israel cur percussit nos dominus hodie coràm Philisthim? accipiamus ad nos de Silo arcam fœderis domini, & veniat in medium nostri vt saluet nos de manu inimicorum nostrorum. Deuota intentio ac cõmendanda spes, si facta respondissent intentioni ac spei. Fiducia enim in arca domini quãuis in se bona ac sancta sit, insufficiẽs tamen est nisi bonis operibus comprobetur. recurrerunt isti ad exteriorem cerimoniam omittentes internam pœnitentiam peccatorum suorum. & in hoc peccauerunt, relinquentes veram causam percussionis eorũ. *Misitq; populus in Silo, & tulerũt*

in Ie arcam fœderis domini exercituum. Iam dictum est quòd Hebraicè habetur. *Iehouah exercituum, sedentis super cherubim.* Parui refert quòd Hebraicè habetur, *sedentis cherubinorum.* Ad literam quia propitiatorium quod erat in templo velut sedes Dei, sustētabāt duo angeli aurei, ideo appellatur Deus sedēs cherubinorū. Verùm ex his figuris Moses docuit quòd deus regnat quietè super omnes cherubinos & seraphinos & vniuersam cœli militiam. & propterea quo ad significatū optimè dicitur sedens (hoc est quietè regnās) in omnibus supernis spiritibus per cherubinos insinuatis. *erātq; ibi duo filij Heli cū arca fœderis domini, Cophni & Pinchas. Cumq; venisset arca fœderis domini in castra, vociferatus est totus Israel vociferatione magna: & personuit terra. Audierūtq; Philisthim vocē vociferationis, & dixerūt quæ est vox vociferationis huius magnæ in castris Hebræorum? & cognouerunt quòd arca domini venisset in castra. Timuerúntque Philisthim, quia dixerunt venit Deus in castra.* Nomen est Elohim: quod in subiūctis Philisthinorū verbis, bis repetitur. *& dixerunt, væ nobis quia non fuit sicut hoc Heri & nudiustertius. Væ nobis, quis nos saluabit de manu deorum fortium istorum? hi sunt dij qui percusserunt Aegyptum omni plaga in deserto.* Manifesti apud Philisthinos timoris verba sunt propter fortitudinem Elohim Israel, quam confitentur ex percussione Aegyptiorum in deserto: hoc est in mari rubro persequentibus Aegyptiis Israelem eūtem in desertū. *Confortamini & estote viri philisthim, ne seruiatis Hebræis sicut ipsi seruierunt nobis: estote viri & bellate.* Potest ista vox esse eorundem timentium: vt timor ipse qui est pater consilij, induxerit eos ad exhortandum omnes ad viriliter agendum contra tam fortem inimicum, ex quo prœliari oportebat ne seruirent Israelitis. Potest nihilominus vox hæc esse aliorum Philisthinorum arguentium timentes quosdam Philisthinos qui dixerant væ nobis &c.

Pugnauerūtq; Philisthim, & cæsus est Israel, & fugit vnusquisq; in tentorium suum: & facta est plaga magna valde, & ceciderunt de Israel triginta millia peditum. Et arca Dei capta est. Nomē scribitur Elohim, vt iusto Dei iudicio scribatur capta arca. *duoq; filij Heli mortui sunt, Cophni & Pinchas.* Ecce adimpletum signum datum Heli de morte filiorum vno die. *Cucurrítque vir de Biniamin ex acie, & venit in Silo in die illa: & vestes eius scissæ erant, & terra super caput eius. Cúmq; ille venisset, Heli sedebat super Sellam contra viam spectans: erat enim cor eius pauens pro arca*

Dei

Dei. Rectè redditur sensus, & eius ratio: tremor videlicet cordis soliciti pro arca Elohim ne eueniret quod euenit. *& vir venit annunciando ciuitati: & vlulauit tota ciuitas. Et audiuit Heli vocem clamoris, & dixit quæ est vox tumultus huius? vir autem festinauit & venit, & nunciauit Heli. Heli autem erat nonaginta & octo annorum, & oculi eius caligauerant & videre non poterat.* Iuxta Hebræum habetur. *& oculos suos finiuit, & nō poterit ad videndum.* Vide disparitatem: superius dixerat & oculi eius inceperant caligare: modò dicit & oculos suos finiuit. Et cōsequenter superius dixerat & non poterat ad videndum etiā lucernam ante extinctionem: modò dicit & non poterit ad vidēdum absolutè: vt intelligamus quòd erat penitus priuatus visu. *Dixitq; vir ad Heli, ego venio ex acie & ex acie fugi hodie: & dixit, quæ fuit res fili mi? Respondítq; nuncians & dixit: fugit Israel coram Philisthim, & etiam plaga magna fuit in populo & etiam duo filij tui mortui sunt (Chopni & Pinchas) & arca Dei capta est.* Nomen est Elohim, & similiter cum subiungitur.

CVmq; ille nominasset arcam Dei, cecidit de sella retrorsum iuxta locum portæ, & confractum est occiput eius & mortuus est: senex enim erat vir & grādæuus. Vbi etiam aduerte sanctam mentem Heli, in hoc quòd nec audita ruina populi, nec audita morte filiorum motus est: sed audita arca Dei capta, vsqueadeò commotus est vt rueret retro, & fracto occipite (seu vt aliis placet fracta iunctura) mortuus est. *& ipse iudicauit Israel quadraginta annis.* Non solùm pōtificis sed etiam iudicis functus est officio.

Nurus quoque eius vxor Pinchas prægnans ad pariendum, audito nuncio quòd capta esset arca Dei. Et hic quoque nomen est Elohim. *& mortuus esset socer eius, & vir eius, incuruauit se & peperit, irruerant enim in eam dolores eius. In ipso autē momento mortis eius.* Iuxta Hebræum habetur. *Et sicut tempus mori eius.* Non scribitur mortua, sed quasi mortua, sed acsi moreretur. nam subiuncta testantur quòd tunc non est mortua. subiungitur enim quòd ipsa non respondit nec animaduertit: ita quòd nec intus nec extra tunc aduertit circa filiū. & cum hoc subiungitur quòd nominauit filium Ichabod: ergo rediit ad seipsam, & nomen imposuit filio. non igitur tunc mortua fuit. *locutæ sunt quæ stabant iuxta eam, ne timeas quia filium peperisti: quæ non respondit nec animaduertit. & vocauit puerum Ichabod.* hoc est vbi honor, seu non honor. alterum enim horum sc-

nat Hebraica dictio: quæ tamen nomen proprium illius virî qui postea fuit sacerdos, est. *dicendo, translata est gloria domini de Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *reuolutus est honor ab Israel.* Ratio nominis impositi filio redditur. Et quadrat ratio vtrique sensui. nam reuolutio honoris ex Israel, seruit & migrationi significatæ vbi honor, & negationi significatæ non honor. *quia capta est arca Dei.* Iuxta Hebræum tria hæc (videlicet capta arca, & socer & maritus) simul ordinantur in casu accusatiuo immediatè post illa verba reuolutus est honor de Israel. Ita quòd subiungitur. *ad esse captam arcam Elohim & ad socerum suum & maritũ suum.* Et est sensus quòd imposuit hoc nomen relatiuè ad hæc tria. Deinde immediatè subiungitur. *Et dixit: reuolutus est honor ab Israel, quia capta est arca Elohim.* Duo dixerat mulier: alterum est Ichabod, alterum est, reuolutus est honor ab Israel. & in litera declaratur ad quid retulit mulier ambo. Prius enim declaratur quòd nomen infantis retulit ad tria: ad arcam, ad socerum & ad maritum: modò declarat quòd reuolutionem gloriæ retulit ad arcam Elohim captam.

CAPVT V.

Eliſthim autem tulerunt arcam Dei: & asportauerũt eam
P *à lapide adiutorij in Asdod. Tuleruntq; Philisthim arcam*
Dei, & intulerunt eam in domum Dagon: & statuerũt eam
iuxta Dagon. An causa honorandi arcam, an causa honorandi Dagon posuerint arcã Dei iuxta Dagon, incertum est. vtrũque enim intelligi potest. Primum tamẽ magis insinuatur ex situ: videlicet quòd ad latus Dagon iuxta Hebraicam veritatem posuerunt eam. Secundum autem magis quadrat elatæ victoriæ, vt arcam tanquam trophæa posuerint corã Dagon Deo eorum. *Surrexerintque Asdodij in crastino. & ecce Dagon ceciderat in faciem suam in terram coram arca domini.* Verè Deus semper vtitur malis ad bonum. *& tulerunt Dagon, & restituerunt eum in locum suum. Et surrexerunt manè in crastino, & ecce Dagon ceciderat in faciem suam in terram coram arca domini.* Verè mõstrat Deus Israel non fuisse se victum à Deo Philisthinorum hoc manifesto miraculo. *capútque Dagon & duæ palmæ manuum eius abscissæ erãt ad limen, porro Dagon solus trũcus remanserat in loco suo.* Iuxta Hebræum habetur. *tantùm Dagon relectus est super ipsum.* Considera prudens lector, quòd hac secũda vicè Dagon cecidit in faciem suam ad terram, coram arcã,

arca, & quòd caput & manus incisæ super limen fuerunt: & sic intellige textum istum sonare non quòd Dagon truncus relictus fuerit in loco suo (iam enim dictum est quòd cecidit in terram super faciem suam) sed sonare quòd in ipso idolo non remãsit nisi Dagon: hoc est forma piscis. apud Hebræos siquidem Dagon sonat piscem. Et aiunt idolum illud fuisse idolum hominis mixti pisci: ita quòd caput & manus erant hominis, reliquũ verò corpus erat piscis. Et hoc valde quadrat literæ Hebraicæ, clarè sonanti tantùm Dagon relictus fuit super ipsum. abscissis enim membris humanis, tantùm piscis relictus est in ipso, prostrato coram arca Dei. *Propter hãc causam nõ calcant sacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediuntur domũ Dagon super limen Dagon in Asdod, vsque in præsentẽ diem.* Ex vsu deinceps ingredientium templum Dagon in ciuitate Azoti, manifestat seruari memoriam tãti miraculi. *Aggrauata est autẽ manus domini super Asdodios & demolitus est eos: & percussit eos morisis, Asdod & fines eius.* Primũ percussit Deus Philisthinorum Deum: deinde percutit homines ciuitatis Azoti. *Et ebullierunt villæ & agri in medio regionis illius, & nati sunt mures: & facta est confusio mortis magna in ciuitate.* Vniuersa hęc clausula superflua est: nam in Hebræo non habetur.

Videntes autem viri Asdodij huiusmodi plagam, dixerunt: non maneat arca Dei Israel apud nos. Nomen est Elohe Israel. & idem nomen repetitur in subsequentibus ter. *quia dura est manus eius super nos & super Dagon Deũ nostrũ. Miseruntq; & cõgregauerunt omnes satrapas Philisthinorum ad se, & dixerunt quid faciemus arcæ Dei Israel? respõderuntq; Ghethei circũducatur arca Dei Israel, & circumduxerũt arcã Dei Israel. Et fuit postquã circũduxerũt eã, fuit manus domini super singulas ciuitates.* Iuxta Hebræũ habetur. *in ciuitatem contritione magna valde.* Verùm an sit sermo de sola ciuitate Geth, an vt interpres intellexit de singulis ciuitatibus, non est perspicuum. nam & inferius vbi vulgata editio habet, *& percutiebat viros vniuscuiusque vrbis.* Iuxta Heb. habetur. *& percussit viros ciuitatis à paruo vsque ad magnum.* Iuxta tamẽ ordinẽ literę ciuitas Geth significari videtur, ex eo q̃ subiũgitur missio arcę ad Hec`ron. *& cõputrescebãt prominẽtes extales eorũ.* Iuxta Heb. habetur. *& fuerũt absciditæ eis mariscæ.* Ad interiora corporis retracta plaga mariscarum describitur. Quod autẽ subditur in vulgata editione. *Inierũtq; Gethei cõsiliũ, & fecerũt sibi sedes pelliceas.* superfluum

est. nam in Hebræo non habetur: sed statim subditur.

ET *miserunt arcam Elohim in Hec'ron.* Idemque Elohim nomen repetitur in aduētu arcæ in Hec'ron. cum verò dicitur circūduxerunt ad me arcam dei Israel, nomen est Elohe. & similiter cum subditur dimittite arcam Dei &c. *cūq; venisset arca Dei in Hec'ron, exclamauerunt Hec'ronitæ dicendo, circumduxerunt ad me arcam Dei Israel ad interficiendum me & populum meum. Miserūntque & congregauerunt omnes Satrapas Philisthinorum & dixerunt, dimittite arcam Dei Israel & reuertatur in locum suum & non interficiat me & populum meū: erat enim pauor mortis in omni ciuitate.* Iuxta Hebræū scribitur passio quædam qua homines fiunt attoniti. & scribitur hæc passio non qualiscunque sed mortalis, ita quòd in qualibet ciuitate multi moriebantur sic. *& grauissima valde manus domini Dei.* Iuxta Heb. habetur. *aggrauauit valde manus Elohim ibi.* hoc est in qualibet ciuitate. *Et viri qui non fuerant mortui, percussi sunt marisc is: ascendit q; clamor ciuitatis in cœlum.*

CAPVT VI.

Vit autem arca domini in regione Philisthinorum septē mē-

F *sibus.* Vide quòd à principio cœpit Deus percutere Philisthinos, inchoando à Dagon eorū Deo, & prosequendo in populis. *Vocauerūntque Philisthini sacerdotes & diuinos dicendo.* Postremum consilium fuit hoc. *quid faciemus arcæ domini?* Nomen tetragrammaton hic scribitur nominatum à Philisthinis: ita quòd fatētur arcam illam esse arcam summi Dei qui est fons essendi. Nec quærunt quid faciemus de arca, sed quid faciemus arcæ. decreuerant enim mittere ipsam in locum suum in terram Israel, & petunt quid exhibendum sit arcæ. Vnde & subiungunt. *indicate nobis in quo mittemus ipsam ad locum suum.* sic enim habet Hebraica veritas. Et quicquid intellexerint dicendo in quo mittemus, perspicuum tamen est quòd deliberauerant mittere, sed petunt an vehenda curru ab hominibus & cum quo honore.

Qui dixerunt, si remittitis arcam Dei Israel. Nomen est Elohe. *non dimittite eā vacuā, sed quod debetis ei reddite pro peccato.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *quia restituendo restituetis ei Asam* hoc est pro delicto. In Leuitico dictum est quod Chatath significat quod offertur pro peccato: Asam verò significat quod offertur pro delicto, & de hoc est sermo in proposito. *tūc curabimini & scietis cur nō recedat manus eius à vobis.* Duo promit-

promittūt: videlicet sanitatē corporis, & notitiā diuinæ animaduersionis. *& dixerunt, quod est Asam quod restituemus ei? & dixerūt, iuxta numerū prouinciarū.* Iuxta He. habetur nō prouinciarū, sed. *dominorū Philisthinorū.* erant enim quinq; principes Philisthinorū. *quinq; marisc æ aureæ & quinq; mures aurei.* Hic primū meminit scriptura alterius plagæ illatę à deo per mures. Qualis autē fuerit plaga hæc, scriptura subiunget. *quia plaga vna est omnibus illis, & satrapis vestris.* Iuxta Heb. habetur. *& dominis vestris.* Fortè satrapæ vocātur domini. *Facietis q; imagines marisc arū vestrarū & imagines muriū vestrorum qui demoliti sunt terrā.* Iuxta Heb. habetur. *destruentiū terrā.* Ecce plaga ex muribus. *& dabitis gloriā Deo Israel.* Nomē est Elohe. & aiūt non gloriā sed honorē significari: sed in idē redit, quia honor redūdat in gloriā. *si fortè relcuet manū suā à vobis & à diis vestris & à terra vestra.* Tria percussa colligūt: videlicet hoīes, Deū eorū, & terrā. Et hinc habetur q̄ sacerdotes isti & diuini accersiti ad dādum cōsilium, nō erāt Philisthini sed alienæ gētis. loquūtur enim ad Philisthinos in secūda persona: sup vos, super Elohe vestrū, super terrā vestrā. Et subiūgunt. *Et quare aggrauabitis cor vestrum sicut aggrauauerunt Aegyptij & Pharo cor suū?* Alienigenæ ergo erant ipsi exēpti ab huiusmodi plagis, à Philisthinorū populo, Deo & terra. Monitio autē hæc nō indurādi cor respicit ad id quod dixerāt date honorem Elohe Israel. nisi enim difficiles existimassent aut vidissent Philisthinos ad hāc humilitatē vt darent honorē Elohe Israel, nequaquā monuissent eos ne imitarētur Aegyptios & Pharaonem. *nōme postquā percussus est.* Vertit interpres actiuā in passiuam: quia actiua vox anceps est ad. *operatus est.* vel, *illusit.* seu, *irrisit in eis.* proculdubio Aegyptiis. *dimiserūt eos & abierūt?* Et si legitur operatus est, de operibus diuinis patratis in Aegyptios est sermo. si verò legitur illusit, eādē diuinæ operationes significātur sub specie illusionis, pro quāto Deus (vt etiā Moses scripsit) ad instar illudentis Pharaoni differebat educere Israelē de Aegypto inferēdo tot plagas: vt ibi declarauimus. *Et nunc tollite & facite plaustrum nouum vnū, & duas vaccas lactātes quibus nō est impositum iugū: & ligate vaccas in plaustro, & reducite filios earū qui sunt post eas in domū. Tolletis q; arcā domini.* Nomen est tetragrāmaton. fatētur siquidē & isti alienigenæ arcā illā esse arcam summi Dei fontis essendi. *& ponite eā in plaustro, & vasa aurea quæ restituistis ei pro delicto, ponetis in Capsella*

Universidad de Deusto
Biblioteca

psella à latere eius: & dimittite eam vt vadat. Et aspicite, si viâ finium suorum ascenderit in Bethsemes, ipse fecit nobis hoc malũ magnum: & si non, sciemus quòd non manus eius tetigit nos, sed accidẽs fuit nobis. Connumerant sacerdotes ac diuini seipsos patientibus ratione amicitiæ. & diuino factum est nutu vt humana præsumptione statuerent sibiipsis signum discernẽdi authorem plagarum illarum, an fuerit Deus Israel, an casu euenerint istæ plagæ simul cum arca Dei.

Fecerunt; viri sic: & tulerunt duas vaccas lactantes & ligauerunt in plaustro, & filios earum recluserunt domi. Et posuerunt arcam Dei super plaustrum: & capsellam & mures aureos & imagines mariscarum suarum. Et direxerũt se vaccæ in viam quæ ducit Bethsemes, itinere vno iuerunt cundo & mugiendo, & non declinauerunt ad dexteram & ad sinistram: & satrapæ Philisthinorum iuerunt post eas vsque ad terminũ Bethsemes. Porro *Bethsimsitæ metebant triticum in valle: & cum eleuassent oculos suos viderunt arcam, & gauisi sunt cum vidissent.* Legendum est. *ad videndum.* Peccatum describitur Bethsemitarum, non quòd primum viderint arcam Dei, sed quòd lætati sunt ad videndum eam. nunquam enim secundum legem populus videbat arcam Dei: immò & Leuitæ non nisi inuolutam à sacerdotibus videbant eam cum vecturi essent illam: vt patet Nume. 4. vbi clarè mors scribitur imminere si aliter viderint eam. Lætitia itaque ad videndum (quæ & perseuerantiam & concursum ad videndum arcam Dei insinuat) culpatur. *Et plaustrum venit in agrum Iehosuæ Bethsimsitæ & stetit ibi, & ibi erat lapis grandis: cecideruntq; ligna plaustri, & vaccas immolauerunt in holocaustum domino.*

Et leuitæ deposuerũt arcam domini. Quãuis errauerint circa visionem non errauerunt tamen circa tactũ: verum & hic quia nihil dicitur de adhibito velamine, Leuitarũ quoq; peccatũ omittendo velare arcam non caret suspitione. *& capsellam quæ erat cum ea in qua erant vasa aurea, & posuerunt super lapidem grandem: homines autem Bethsimsitæ obtulerunt holocausta & immolauerunt victimas in die illa domino. Et quinque satrapæ Philisthinorum viderunt: & reuersi sunt in Hecron in die illa.*

Iste autem sunt mariscæ aureæ quas reddiderunt Philisthim pro delicto domino: pro Asdod vna, pro Hazza vna, pro Ascelon vna, pro Ghath vna, pro Hecron vna. Et mures aurei secundum numerum ciuitatum Philisthim quinque prouinciarum. Legendum est. *quinque*

quinque dominorum à ciuitate murata vsque ad villam absq; muro. Et est sensus quòd licet ani aurei fuerint quinque, numerus tamen murium fuit longè maior: quia fuit iuxta numerum non solùm ciuitatum, sed etiam iuxta numerum villarum quas possidebant quinq; principes Philisthinorum. Declarando autem vsq; ad quem terminum extenderentur istę villæ, subiungitur. *& vsq; ad Abel magnũ super quem posuerunt arcam domini, vsq; ad diem hanc in agro Iehosuæ Bethsimsitæ.* Dictio Abel apud Hebręos sonat luctum vel planicię, et siquidem legitur planicies, sensus est quòd numerus muriũ fuit iuxta numerum etiam villarũ, quæ erant vsque ad planiciem magnam super quam posuerunt arcam domini. Ita quòd à quatuor describitur vbi posita est arca. primũ à lapide magno tanquã loco propriissimo: deinde ab agro Iosuę tanquã loco prędicti lapidis: tertio à magna planicie tanquam loco communi, cuius pars erat ille ager: & demũ à ciuitate Bethsemes tanquam à proprietate territorij. Si autem legeretur luctus, non potest legi vt luctus est nomen appellatiuũ: quia discordaret in genere cum adiectiuo magnũ: nam Hebraicè adiectiuum hoc est fœmini generis. Sed oporteret legere luctum vt nomen proprium ciuitatis. ita quòd ipsa Bethsemes appelletur luctus grandis propter subsecutum in ea magnũ luctum, & ad differentiam alterius Abel paruæ ex qua clamauit mulier ad Ioab. Prima tamen expositio quadrat literæ: nec eget hac adinuentione noui nominis ciuitatis Bethsemes: elige tamen quod malueris.

Percussit autem de hominibus Bethsemes, eò quòd vidissent arcam domini. Nihil refert quòd Hebraicè habetur. *quia viderunt in arca Iehouah.* significatur enim non quòd viderint interiora arcæ, sed quòd curiosè inspexerint in ea quæ elaborata erant ab artificibus tempore Mosis in ea. *& percussit de populo septuaginta viros & quinquaginta millia plebis.* Iuxta Hebræum legendum est. *& percussit in populo septuaginta viros quinquaginta millia virorum.* Nec habetur quòd aliqui fuerint ex plebe & aliqui ex populo. sed minor numerus sæpe præponitur maiori: sicut consueuimus dicere septuaginta viros supra quinquaginta millia virorum. *luxitq; populus, quia percussit dominus populum plaga magna. Et dixerunt viri Bethsemes: quis poterit stare in conspectu domini Dei sancti huius?* Iuxta Hebræum habetur. *in conspectu Iehouah Elohim sancti huius?*

huius? Nominant deum primũ nomine proprio, deinde nomine iudicis,& demũ à munditia,videntes iudicia eius proficiſci à ſumma mundicia: quia tanquã indignos tanta mũdicia percuſsit populum. Et verè indigni erant vt viderent arcam tam ſanctam, & velut rem prophanam tractauerunt eam concurrendo ad videndum eam. *& ad quem aſcendet à nobis? Miſeruntq; nuncios ad habitatores Cir'iath Ieharim dicendo.* Nomen eſt ciuitatis, ſonans latinè ciuitatem ſyluarum: & eſt in ſorte tribus Iudæ. *reduxerunt Peliſthim arcam domini, deſcendite,facite aſcendere eam ad vos.*

CAPVT VII.

Enerunt ergo viri Cir'iath Ieharim,& aſcendere fecerũt arcam domini,& intulerunt eam in domum Abinadab in Ghibha. Alias diximus quòd Ghibha quandoq; eſt nomen proprium,& quandoque eſt nomen apellatiuum ſignificans collem. Hîc autem eſt nomen appellatiuum. niſi enim ciuitatis vna pars fuiſſet collis, altera planicies, non diceretur in colle: ſed ad deſcribendum in qua parte ciuitatis erat domus Abinadab, dicitur quòd intulerunt eam in domum Abinabad in colle. Et hoc eſt rationabilius quàm intelligere collem eſſe ſuburbanum ciuitati. minus enim fuiſſet honorata arca: quoniam ſecundum legem Moſis debebat eſſe in medio populi. Et tu prudẽs lector, aduerte quòd in hoc loco fuit arca dei poſtquàm ex Beth'ſemes tranſlata eſt: fuit inquam & primo & vltimo, vſquequo Dauid rex tranſtulit eam. manifeſtè ſiquidẽ ſcriptura teſtatur vtrumque: nam & hîc narrat de Beth'ſemes deductam in Cir'iath Ieharim in domum Abinadab in colle. &.2. reg.6. & 1.paral.13. clarè dicitur quòd ex hoc loco trãſtulit ipſam Dauid. An autem in medio tempore fuerit arca Dei alibi, alia quæſtio eſt, tractanda vbi fiet mentio de arca alibi exiſtente. Aduertant tamen ſtudioſi in ſacra ſcriptura, nullam poſt hanc legi tranſlationem arcæ ante trãſlationem factam à Dauidè: quanuis legatur arca ſemel deducta in caſtra tẽpore Saulis. 1.reg.14. *& Elhazarum filium eius ſanctificauerunt vt cuſtodiret arcam domini.* Leuiticæ ſtirpis fuiſſe Abinadab. ex officio cuſtodiẽdi arcam domini inſinuatur. ritus autem ſanctificandi, ſcriptus eſt in Leuitico.

ET fuit à die qua manſit arca in Cir'iath Ieharim, multiplicati ſunt dies: erat quippe iam annus vigeſimus. Iuxta Hebræũ habetur. *multiplicati ſunt dies & fuerunt anni viginti.* hoc eſt à die quo fuit arca in Cir'iath Ieharim, trãſierunt multi dies, ita ꝙ fuerunt anni viginti. Et ſignificatur tempus ſubiunctarum actionum populi & Samuelis: quòd videlicet fuerint infra viginti annos à die manſionis arcæ in Cir'iath Ieharim. Hic enim ſenſus quadrat rebus geſtis & ſolicitudini ac bonæ famæ Samuelis: vt quàm primum potuerit poſtquam ceſſauit clades Beth'ſemitarum, per viginti annos non deſtiterit vacare iis quæ ad ſalutem erant populi. *& requieuit.* Iuxta Hebræum habetur. *& luxerunt omnis domus Iſrael poſt Iehouah.* Ecce prima actio populi infra iſtos viginti annos: & eſt actio pœnitentię propter offenſum deum. ab hac enim incipit Samuel conuertere populum peccatorem.

Ait autem Samuel ad vniuerſam domum Iſrael dicendo: ſi in toto corde veſtro reuertimini ad dominum: auferte deos alienos de medio veſtri & Haſtharoth,& præparate cor veſtrum domino & ſeruite ei ſoli, & liberabit vos de manu Peliſthinorum. Ecce ſecunda actio in illis annis. Et verè conſequenter ſe habet hæc ſecunda ad primam. vera enim pœnitentia non eſſet niſi abiicerent deos alienos. *Abſtulerunt ergo filij Iſrael Bchalim & Haſtharoth: & ſeruierunt domino ſoli.* Hinc clarè apparet quòd infecti erant idolatria multiplici filij Iſrael.

Dixitq; Samuel: congregate vniuerſum Iſrael in Miſpam. Ecce tertia actio in illis annis. & eſt proculdubio ſermo de Maſpha in tribu Iudæ. *vt orem.* Iuxta Hebræũ habetur. *& orabo pro vobis ad dominum.* finis enim huius cõgregationis (vt ſubiungitur) non fuit oratio Samuelis, ſed communis ac publica abrenunciatio idolatrię cum cõfeſſione & ſatisfactione. Dicendo autem & orabo pro vobis ad Iehouah, non pontificis officium vſurpat. tum quia propheta erat,& vt propheta oraturus erat ad Iehouah. tum quia non fiebat hęc oratio in templo dei: nam tabernaculũ dei erat in Silo, & arca erat in Cir'iath Ieharim: hæc autem congregatio fiebat in Maſpha, vbi nunquàm ſcriptura tradit fuiſſe arcam aut tabernaculum. *Et congregati ſunt in Miſpam, & hauſerunt aquam & effuderunt in conſpectu Iehouah.* Noua eſt hæc cærimonia, ad ſignificandum ſenſibili ſigno totalem abdicationem idolatriæ. adhoc enim hauſtam aquam publicè effuderunt coram deo: vt quẽadmodũ aqua ſic abiicitur ꝙ nihil eius remanet in vaſe (non color, non odor, non ſapor) ita monſtrabant ſe

ſic

sic abdicare Idolatriã,vt nihil eius in ipsis remaneret. Quod autẽ dicitur in conspectu Iehouah ad testimoniũ spectat q̃ in veritate ita intus se habebãt quemadmodũ foris effundẽdo aquam significabant. acsi dictum fuisset quòd effuderũt aquam inuocando deum testẽ,seu tanquã in præsentia Dei inspicientiscorda. *& ieiunauerũt die illo,& dixerũt ibi,peccauimus Iehouah.* in casu datiuo.Collige has actiones:& perpendẽ cõfessionẽ dicendo peccauimus Iehouah,satisfactionem verò ieiunando: signum autẽ veræ contritionis effusionem aquæ in conspectu dei. Et hic fuit finis cõgregationis istius inMaspha.fuit enim consummatio veræ pœnitentiæ.& cõfirmatio populi sub iudicio Samuelis.propter quod subiungitur.*iudicauitq; Semuel filios Israel in Mizpa.* Ex qua sententia habes tum q̃ Samuel fuerit iudex: tum quòd à Samuele tanquam propheta inductus est populus ad hanc publicam professionem pœnitẽtiæ: tum quòd exinde incepit esse iudex,qui prius erat duntaxat propheta.ad hoc enim insinuãdum scribitur officium iudicis in Samuele primùm in Maspha,cõgregato ibidem populo ad professionẽ pœnitentiæ.

ET audierũt Philisthim quòd cõgregati essent filij Israel in Mizpã,& ascenderunt satrapæ Philisthim ad Israel. Suspicantes cõgregationem Israelis parituram rebellionem, parauerunt se adprælium. *Audieruntq; filij Israel,& timuerunt à facie Philisthim. Et dixerunt filij Israel ad Semuel: ne cesses pro nobis clamare ad dominum deum nostrum,vt saluet nos de manu Philisthim.* Confidebant in Samuelis oratione quia propheta domini erat.*Tulitq; Semuel agnum lactis vnum,& obtulit illum holocaustum totum domino.* Certè vides Samuelem non sacerdotem sed Leuitam(prophetam tamen) & offerre holocaustum & extra locum tabernaculi domini: videlicet in Maspha. *& clamauit Semuel ad dominum pro Israel.* non exterioris vocis sono,sed magna cordis deuotione. *& exaudiuit eũ dominus.* Iuxta Hebræum habetur. *& respondit ei dominus.* Fortè tamen respondere pro exaudire ponitur.nam Hebræi nullum verbum habent significans propriè exaudire.*Et fuit cùm Semuel offerret holocaustum domino,Philisthim iniere prælium contra Israel:intonuit autẽ dominus.* Cerne hîc quantũ valeat oratio prophetæ ad debellandos hostes. *fragore magno.* Hebraicè habetur.*in voce grandi in die illa super Philisthim.* Magna tonitrua sonasse aduersus Philisthinos significatur.effectus autẽ

eorum subiungitur. *& exterruit eos. & cæsi sunt à filiis Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *& reddidit eos attonitos, & fuerunt mortificati in conspectu Israelis.* Deus pugnauit primùm tonitruis,cum efficacia reddendi Philisthinos attonitos & mortificandi eos.Et hinc coniicitur non fuisse tonitrua pura sed etiam fulmina.

Egressiq; sunt homines Israel de Mizpa,& persecuti sunt Philisthinos. Hinc apparẽt duo.alterum quòd Philisthini prælium inierant aduersus ipsam ciuitatem Maspha: alterum quòd Israelitæ videtes Philisthinos reiectos à deo,egressi è ciuitate persecuti sunt fugientes. *& percusserunt eos vsque ad locum qui est sub Beth'char.* Primę duę percussiones fuerunt à deo: hæc autem tertia fuit humanis manibus effecta. *Tulit autem Semuel lapidem vnum, & posuit eum inter Mizpam & inter Sen,& vocauit nomen eius lapis adiutorij: dixitq;, hucusque auxiliatus est nobis dominus.* Hic est locus cuius mentio facta est superius.4.&.5.cap.sub hoc nomine,quod modò impositum est à Samuele.

ET humiliati sunt Philisthim, & non addiderunt vltra vt venirent in terminos Israel: & fuit manus domini contra Philisthim omnibus diebus Semuelis. Gesta meritis Samuelis à deo, supputantur in illis viginti annis. *Et redierunt ciuitates quas tulerãt Philisthim ab Israel ad Israelem ab Hæc'ron vsque Ghath, & terminum earum,liberauit Israel de manu Philisthinorum,fuitq; pax inter Israel & inter Emoræum.* Nec tempore Samsonis nec tempore Heli tantum beneficium collatum legitur Israeli. *Iudicauitq; Israelem cunctis diebus vitæ suæ.* Hinc apparet quòd quanuis creatus fuerit Saul rex, non tamen depositus est Samuel à dignitate & authoritate iudicis: quanuis non exerceret officium iudicis propter senectutem ob quàm creauit regem. Tempore autem quo exercebat officium, ob commoditatem populi (vt in litera subiungitur) annuatim ad tria se conferebat loca ad exercenda iudicia. residentia tamen eius ordinaria erat in Rama vbi natus est.*Et ibat per singulos annos & circumibat Beth'el & Ghilhal & Mizpam: & iudicabat Israelem in omnibus locis istis. Reuertebaturq; in Ramam (quia ibi erat domus eius) & ibi iudicabat Israelem:& ædificauit ibi altare domino.* Nec arca dei nec tabernaculum dei legitur aliquando fuisse in Rama, & tamen ibi ædificauit Samuel altare domino.

CAP-

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT VIII.

Factum est autem cum senuisset Samuel, posuit filios suos
F *iudices super Israel. Et fuit nomen filij eius primogeniti*
Ioel, & nomen secundi Abi'ra: iudicum in Beersebah.

Locus in quo filij Samuelis iudicabant describitur. *Et non ambulauerunt filij eius in viis illius, sed declinauerunt post auaritiam: acceperuntq; munera & peruerterunt iudicium.* Peccatum filiorum Samuelis circa iudicium describitur rectissimo ordine triplex: videlicet interna cupiditas rerum, exterior acceptio munerum, & vtriusque effectus iniustum iudicium.

Congregatiq; sunt omnes seniores Israel: & venerunt ad Samuelem in Ramam. Et dixerunt ei: ecce tu senuisti, & filij tui non ambulant in viis tuis, nunc constitue nobis regem vt iudicet nos sicut omnes gentes. Displicuitq; sermo in oculis Samuelis, quo dixerant da nobis regem vt iudicet nos: & orauit Samuel ad dominum. Quanuis humana ratione & passione displicuerit Samueli huiusmodi petitio (quia redundabat in abiectionē & ipsius & filiorum) attamen deum consulere non est oblitus.

Dixit autem dominus ad Samuelem: audi vocem populi in omnibus quæ dicent tibi. Mandat deus fieri regem petente populo: quia bonum absolutè petebāt consonum legi, quanuis non petierint bonū stāte dispositione diuina de seipso rege Israelis. *quia non te abiecerunt sed me ne regnem super eos.* Verba hęc diuina cōsolatoria fuut Samuelis humano more. declarat siquidē deus Samueli quòd hęc petitio non est directè contra ipsum Samuelem, quia ipse Samuel nō est rex: sed potius est cōtra ipsum deum regnantē super Israel. Vnde et Hebraicè habetur. *quia nō te abominati sunt, quia me abominati sunt à regnare super eos.* Lege decimumnonum capitulum exodi: & inuenies inter alia pollicita populo à deo, & vos eritis mihi regnum sacerdotum. Regem ergo Israelis deus seipsum exhibere dignatus est, eoipso quòd promittit si bene egerint quòd erunt ipsi deo regnum: regnum enim ad regem refertur. & propterea nunc dicit quòd Israelitæ petendo regem hominē, abominati sunt ipsum Deū regē, tanquam non sufficeret ipse deus rex. Et intellige hæc non secundum intentionem, sed quo ad factum & quo ad rationem affectus. nō enim intendebant abiicere deum regem sed sub ipso habere regem hominem, veruntamen ipsum factum excludebat ab ipsis Israelitis rationē regni relatinè ad deum vt regem.

Ratio quoque affectus si fuisset quia lex disposuit populum posse habere regem, irreprehensibilis fuisset: sed non legalis sed & ethnica ratio affertur, dicendo se velle habere regem ad instar aliarum gentium. hinc enim manifestè apparet eos paruipendisse singulare priuilegium Dei quo præstabāt cæteris gētibus, in hoc quòd ipsi erant electi & erecti in regnū cuius rex esset Deus. Et propterea assimilat deus hoc factum populi aliis olim factis ab egressu ex Aegypto aduersus ipsum Deum. *Iuxta omnia opera quæ fecerunt à die quo ascendere feci eos ex Aegypto vsque ad diem hanc, & dereliquerūt me & seruierunt diis alienis, sic ipsi faciunt etiam tibi.* Prius consolatus est Samuelem quòd quantum ad titulum regium non contra ipsum Samuelem, sed cōtra Deum agunt: modò cōsolatur eūdem quo ad abiectionem ipsius Samuelis (ad quam suaptè natura tendit petitio regis) ex simili facto cōtra ipsum Deū, dicendo quòd quemadmodum reliquerūt colere me Deum & seruierunt aliis diis, sic faciunt tibi relinquentes te & volentes regem qui iudicet eos. *Et nunc audi vocem eorum: verumtamèn contestando cōtestare eis.* Verè benignus erga populum Deus, mandando adimpleri petitionem populi, prædeclarando ipsi populo omnis generis oppressionem futuram eis à rege: ne postea pœnitentes citarent se nescisse huiusmodi oppressiones futuras. *& indica eis ius regis.* Iuxta Hebræū habetur. *iudicium regis qui regnaturus est super eos.* Et attentè annota quòd dicendo ius siue iudicium regis, diminuendo rationem iuris & iudicij dicitur. Ita quòd limitatur iudicium conditione etiam diminuente: & non est sensus quòd infrascripta sint iuris, sed iuris regis: hoc est erunt iuris, quia rex volet esse ius.

Dixítque Samuel omnia verba domini ad populum, qui petebant ab eo regem. Et dixit, hoc erit iudicium regis qui regnaturus est super vos: filios vestros tollet, & ponet sibi in curribus suis, faciétque eos equites & præcursores curruum suorum. Et constituet sibi principes millenarios & principes quinquagenarios: & aratores agrorum suorum & messores segetum suarum, & fabros armorum & curruum suorum. Filiásque vestras tollet, in vnguentarias & coquinarias & panificas. Et agros vestros & vineas vestras & olueta vestra bona tollet: & dabit seruis suis. Et semina vestra & vineas vestras addecimabit: & dabit Eunuchis suis & seruis suis. Seruos etiam vestros & ancillas vestras & iuuenes vestros bonos & asinos vestros

tollet: & ponet in opere suo. Pecora vestra addecimabit: & eritis ei serui. Et clamabitis in die illa à facie regis vestri quem elegeritis vobis: & non exaudiet dominus vos in die illa. Et venuit populus audire vocem Samuel: & dixerũt, *non, sed rex erit super nos. Et erimus etiam nos sicut omnes gentes: iudicabitq; nos rex noster. & egredietur ante nos & pugnabit bella nostra.* Audiuitq; Samuel *omnia verba populi: & locutus est ea in auribus domini.* Pertinacis populi sententiam circa habendum regem refert Samuel ad Deũ, iterum consulendo ipsum: in hoc ostendens se nolle recedere à diuina voluntate.

Dixitq; dominus ad Samuelem, audi vocem eorum & constitue super eos regem: & ait Samuel ad homines Israel, ite vnusquisque in ciuitatem suam. Minus scribitur & plus significatur: videlicet quòd congregabit populum in Maspha pro electione regis. misit enim eos lætos (vtpote exauditos) sed ad propria tunc rege, quia non pro tunc commodum erat iustituere regem.

CAPVT IX.

T fuit vir de Biniamin nomine Cis filius Abi'iel, filij Zeror, filij Bechorath, filij Aphi'ach, filij viri Iemini. Alias diximus, Iemini poni pro Beniamin. explicatur namque quòd paternum genus duxit ex Beniamin. *fortis robore.* Ad ipsum Cis refertur hoc. *Et ei erat filius nomine Saul, electus.* Non est hic sermo de electione ad cœlestem patriam, sed de electione ad humanas actiones. erat enim non vir gregarius, sed inter electos: vtpote prudens & strenuus. *& bonus, & non erat vir de filiis Israel melior illo.* Non solùm commendatur à sensu & militia, sed etiam à bonitate tanta vt subiũgatur quòd etsi haberet pares non tamen haberet meliorem in Israel. Etsi sic vt sonat litera intelligatur, vel hyperbolica est locutio, vel quo ad actiones ciuiles relatiuè ad cõmunem populum intelligitur. Dico autem ad cõmunem populum, quia Samuel erat melior illo. Et dixi si sic vt sonat litera: quia Hebraica dictio quanuis bonitatem sonet, pro pulchritudine tamen ponitur. extenditur enim apud Hebræos boni nomen & ad lætum & ad pulchrum. Vnde crediderim sensum literalem esse, & non erat pulchrior illo in Israel. in cuius signum absque coniunctione aliqua subiungitur. *ab humero suo & sursum celsior omni populo.* hoc enim ad manifestandam illius pulchritudinem spectat. exigitur enim ad pulchritudinem hominis magnitudo corporis: nam parui bene proportionati, specioſi

specioſi non pulchri sunt. Et ex hoc iuncto præcedenti dicto quòd non erat pulchrior illo, habetur quòd huiusmodi proceritas Saulis erat cum proportione membrorum: alioquin non fuisset pulcher.

PErierant autem asinæ Cis patri Saul: dixitq; Cis ad Saul filium suum, *tolle quæso tecum vnum de pueris & surge, vade quære asinas. Et transiuit in montem Eph'raim & in terram Salisæ & nõ inuenerunt: transierunt; in terram Sahalim, & non erant & transiuit in terram Iemini, & non inuenerunt. Ipsi venerunt in terram Zuph: & Saul dixit puero qui erat cum eo, veni & reuertamur, ne fortè dimiserit pater meus asinas & solicitus sit pro nobis.* De dimissione curæ est sermo: vt testatur Hebraica veritas, sonãs nequando cessauerit pater meus ab asinis: hoc est à cura asinarum. Et est sensus, ne maior solicitudo de nobis excludat à patre meo solicitudinẽ de asinis. rationabiliter enim verebatur ingerere patri maiorem solicitudinem ex nimia mora. *Et dixit ei: ecce obsecro vir Dei est in ciuitate ista* Nomẽ est Elohim. *vir nobilis.* Iuxta Hebræum habetur. *vir honoratus, omne quod loquetur, veniendo veniet: nunc eamus illuc, si fortè indicet nobis viam nostram per quam ambulauimus.* hoc est fructum intentum per viam nostram. *Dixitque Saul puero suo: ecce ibimus, & quid afferemus viro?* Non ad precium sed ad honorem hoc refertur. nam non vendebat Samuel prophetiam: nec viri boni (in quorum numero erat Saul) offerebant prophetæ munuscula vt precium, sed quẽadmodũ offerunt Deo causa venerationis. *quia panis defecit de vasis nostris, & sportulam non habemus.* Iuxta Hebræum habetur. *& munus non est.* Et hinc patet quòd nõ precium, sed munus intendebat offerre. *vt afferamus viro Dei* Nomen est Elohim. Et ratio offerendi tangitur dicendo viro Elohim. vice enim Dei offerebant prophetæ. *nec quicquam aliud.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *quid cum nobis?* quasi dicat nihil quod offerre valeamus. *Rursusque puer respondit Sauli, & dixit: ecce inuenitur in manu mea quarta pars stateris argenti.* Iuxta Hebræum habetur. *quarta pars secli argenti, quam dabo viro Dei & indicabit nobis viam nostram.* Sæpe in libris Mosis facta est mentio secli, quod corruptè dicitur siclus. habebat siquidem iste nũmum argenteum quinque obolorum dandum viro Elohim. *Olim in Israel.* Interponitur hoc ad intelligentiam subsequentium in quibus non nominabitur vir Elohim sed videns: & quòd author, licet

verba Saulis & famuli inter sese referat sub appellatione viri Dei, ipsi tamen vtebantur nomine videntis. *sic dicebat vnusquisque vadens consulere Deum.* Nomen est Elohim. *venite & eamus vsque ad videntem: qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim vidēs.* Dixitq; *Saul ad puerum suum, bonus est sermo tuus veni eamus: & ierunt in ciuitatem in qua erat vir Dei.* Nomen est Elohim.

Cumq; *ascenderent cliuum ciuitatis, inuenerunt puellas egredientes ad hauriendā aquā: & dixerunt eis: num hic est vidēs? Quæ respōderunt & dixerunt, est, ecce ante te.* hoc est ecce obuius erit tibi. *festina nunc, hodie enim venit in ciuitatem quia sacrificium est hodie populi in excelso.* Iuxta Hebræum habetur. *quia sacrificium diei populo in Bama.* Et hæc quoque dictio quādoque nomen appellatiuum sonans excelsum, quandoque nomen propriū loci est. Crediderim ego hic esse nomen appellatiuum: & in excelso sacrificium offerri etiam à viris sanctis, hīc patet. Et appellatur sacrificium diei, quia non durabat nisi vno die: ad differentiam sacrificiorum quibus vacabant diebus multis, continuando diem diei & sacrificium sacrificio. *Cum ingressi fueritis ciuitatem, statim inuenietis eum antequam ascēdat excelsum ad vescendum: non enim comedet populus donec ille veniat, quia ipse benedicit hodie.* Iuxta Hebræum habetur. *benedicet sacrificium & postea comedent qui inuitati sunt.* Res sacrificata quę comedenda erat, appellatur sacrificium benedicendū arteq; comedant inuitati. *& nunc ascendite, quia hodie reperietis eum.* Iuxta Heb. habetur. *quia eū sicut hodie reperietis eū.* hoc est quia occurret vobis sicut occurrit vobis hic dies. certitudinem occursus manifestare intendūt puellæ ex similitudine occursus hodierni diei. *Et ascenderunt in ciuitatem: cumq; peruenissent in medium ciuitatis, ecce Samuel egrediebatur in occursum eorū vt ascēderet in excelsum.*

Dominus autem reuelauerat aurem Samuelis die vna antequam veniret Saul dicendo. Hac ipsa hora quæ nunc est cras mittam virum ad te. Iuxta Hebræum habetur. *Sicut tempus cras, mittam tibi virum de terra Biniamin, & vnges eum in ducē super populum meum Israel, & saluabit populum meum de manu Philisthinorum: respexi enim populum meum, quia venit clamor eius ad me.* Et est cras genitiui casus: nullaque fit mentio horæ, sed duntaxat temporis diei crastini. Et est sensus, quando erit tempus diei crastini, mittam tibi virum &c.

Cumq;

Cumq; *aspexisset Samuel Saulem, dominus allocutus est cū: ecce vir quē dixi tibi, iste dominabitur populo meo. Accessit autem Saul ad Samuelē in medio portæ.* Paulò antè narrauit quòd Saul & famulus eius erāt in medio ciuitatis Samuele occurrente obuiam: modò verò dicitur quòd appropinquauit Saul ad Samuelem in medio portæ, proculdubio ciuitatis: aduersari siquidē sibi inuicem hæc vidētur. Solutio est quòd interpretes causant tantam ambiguitatem: quia Hebraica dictio interpretata in medio, interpretāda erat in intra. narratur siquidem prius quòd iam intrauerāt ciuitatem quādo Samuel domum exiit & obuius fuit eis: narratur modò vsque ad quā partē ciuitatis ingressi appropinquauerūt Samueli, videlicet ad medium portæ hoc est plateæ quæ erat iuncta portę ciuitatis. *& dixit, indica oro mihi vbi est hic domus videntis. Et respondit Samuel Sauli dicendo: ego sum videns, ascende ante me in excelsum & comedetis mecum hodie & dimittam te mane, & omnia quæ sunt in corde tuo annunciabo tibi.* Quādo adimpleuerit hoc Samuel, nō est scriptum: potest tamen intelligi hoc adimplesse quando locutus est ei super tectum. *Et de asinabus quas perdidisti nudiustertius ne solicitus sis, quia inuētæ sunt: & cui erūt optima quæque Israel, nónne tibi & toti domui patris tui?* Non potest se continere Samuel à prænūciando Sauli futurum regnum Israel. Respondítq; *Saul & dixit: nónne filius Iemini sum de minima tribu Israel, & cognatio mea nouissima inter omnes familias tribus Biniamin? & cur locutus es mihi sermonem istum?* Admirationis & humilitatis verba sunt argumentantia à tribu & à familia. Recole tamen quòd carent superlatiuis Hebræi quibus vtitur interpres. Hebraicè enim positiua nomina paruitatis scribuntur.

Assumpsit autem Samuel Saulem & puerum eius, & introduxit eos in triclinium: & dedit eis locum in capite eorum qui erant inuitati, qui erant circiter triginta viri. hospitibus siquidem honorem exhibuit. Dixítque *Samuel coquo: da partem quam dedi tibi & præcepi vt reponeres apud te.* Leuauítque *coquus armum.* Deficit. *& super eum.* vel vt alij putant & caudam. Prima tamen lectio magis quadrare videtur: & significare pectusculum quod est super armum. *& posuit ante Saul: dixitq; Samuel, ecce quod remānsit pone ante te & comede quia de industria seruatum est tibi quando populum vocaui.* Rectè totus hic sensus redditur, & lōgè clarius quàm scribatur Hebraicè. Et hinc apparet quòd

incertus erat die hesterno Samuel de hora qua venturus esset ille homo ex Beniamin qui vngendus erat in ducem Israel.ideo enim quando vocauit populum ,seruandam iussit hanc portionem,quia nesciebat an hora conuiui futurus esset præsens. & propterea dicit quòd de industria seruata est ista portio tibi,quanuis adhuc ignoto in particulari. *& comedit Saul cum Samuele in die illa. Descenderũtq; de excelso in ciuitatem: & locutus est cum Saule in solario.* Iuxta Heb.habetur. *super tectum.* Quid autẽ locutus fuerit,non est scriptũ:sed creditur quòd tũc indicauit Sauli quicquid erat in corde eius,vt promiserat. *straũitque Saul in solario & dormiuit.* Clausula hæc superflua est, eò quòd in Hebræo non habetur. *Surrexerúntque manè: & cum dies illucesceret, vocauit Samuel Saulem in solarium.* Iuxta Hebræum habetur. *ad tectum dicendo.* Locus ad quem vocabatur Saul describitur.significatur enim quòd ascenderet ad ipsum Samuelem ad tectum. *surge & dimittam te:surrexitq; Saul,& egressi sunt ambo(ipse & Samuel) foras. Cumq; descenderẽt in extrema parte ciuitatis,Samuel dixit ad Saul, dic puero vt antecedat nos & transeat.* Iuxta Hebræum habetur. *& trãsiuit.*famulus antecedendo eos *tu autem subsiste paulisper vt indicem tibi sermonem domini.* Iuxta Hebræum habetur. *& tu sta sicut hodie,& audire faciam te verbum Elohim.* Et est sensus, & tu sta feliciter sicut hodie est dies felicitatis tuæ. Non desunt tamen qui transpositam legunt similitudinem,ordinantes eam cum sequenti sententia. Ita vt sensus sit.& sicut hodie audire te faciam verbũ Elohim , hoc est ita certum sicut est hodiernus dies. Elige quam malueris constructionem.

CAPVT X.

Vlit autem Samuel lenticulam olei & effudit. Iuxta Hebræum habetur. *& colauit.* quod minus est quàm effundere. *super caput eius,& osculatus est eum: & ait, ecce vnxit te Deus.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *an non quia vnxit te Iehouah super hæreditatem suam in ducem?* Et est sensus , quia non alia ratione sit ista colatio nisi quia summus Deus vnxit te super hæreditatem suam in ducem.

Et liberabis populum eius de manibus inimicorum eius qui in circuitu eius sunt: & hoc tibi signum quia vnxit te dominus in principem. Vniuersa hæc superflua sunt : vtpote quæ in Hebræo non habentur:sed immediatè sequitur.

In

In ire tuo hodie à mecum, reperies duos homines iuxta sepulchrũ Rachel in termino Biniamin in Zelzach. Sententia est clara. *dicentque tibi, inuentæ sunt asinæ quas ieras quæsitum & ecce dimisit pater tuus negocium asinarum, & timet vobis dicendo quid faciam de filio meo?* Legendum est in casu datiuo. *filio meo.* solicitudo enim significatur erga filium quasi perditum recuperãdum. *Cúmque abieris inde & vltra trãsieris & veneris ad quercum Thabor.* Iuxta Hebræum habetur. *Elon Thabor.* Aliàs diximus arborem significari quam interpres sæpe quercum appellat. *inuenient te ibi tres viri ascendentes ad Deum in Beth'el.* Iuxta Hebræum habetur. *ad Elohim Beth'el.* Non est enim sermo de loco appellato Beth'el sed de domo Dei quæ tunc erat in Silo. ascendebant enim isti cum oblationibus ad Deum in domo Dei. *vnus portans tres hædos, & vnus portans tres tortas panis, & vnus portans lagenam vini. Et salutabunt te cum pace: dabúntque tibi duos panes, & accipies de manu eorum. Postea venies ad collem Dei vbi est statio Philisthinorum.* Parui refert quòd iuxta Hebræum habetur. *vbi præfecti Philisthinorum.* nihil enim aliud significari videtur quàm præsidium quod ibi habebant Philisthini. in hodiernum siquidem vsque diem retinent principes aliquas arces munitas quanuis restituant ciuitates. & sic intelligimus Philisthinos & restituisse ciuitates tempore Samuelis , & tamen tenuisse præsidia in aliquibus arcibus. *& cum ingressus fueris ibi vrbem.* Iuxta Hebræum habetur. *& erit sicut venire tuum illuc ad ciuitatem, obuium habebis cœtum prophetarum descendentium de excelso, & ante eos erunt lyra & tympanum & tibia & cithara.* Ante ingressum in ciuitatẽ prænunciatur obuiaturus cœtus prophetarum descendentium de excelso cum instrumentis musicis quatuor ante eos. De nominibus autem instrumentorum non oportet solicitari : quia ignota sunt nobis quæ illo tempore vsui erãt. *& ipsi prophetantes*, hoc est diuinas laudes canentes. *Et insiliet in te spiritus domini.* Iuxta Hebræum habetur. *Et proficiet super te spiritus Iehouah.* Ad instar proficientis describitur diuinus spiritus in homine secũdum nouum donũ operans, eò quòd tanquam prius existens in homine progreditur de bono in melius.nõ proficit itaque spiritus Dei in seipso, sed in homine. *& prophetabis cũ eis: & verteris in virũ alterum.* Discerne effectus spiritus diuini.facit enim exterius prophetare cũ

aliis (hoc est cantare diuinas laudes quas prius nesciebat) & intus mutat hominem in virum alterum. *Quãdo ergo venerint signa ista tibi, fac quæcunque inuenerit manus tua.* Iuxta Hebræũ habetur. *fac tibi quod inueniet manus tua, quia Elohim tecum.* Significanter dicit fac tibi, & nõ dicit absolutè fac: quia adhuc non erat promulgatus rex, sed in iis quæ ad eum spectabant liberam manifestat facultatem in quocunque occurrẽti negocio, quia Deus est gubernator eius.

Et descendes ante me in Ghilghal. Hæc verba præsupponunt multa in scriptura tacita: videlicet quòd congregato populo promulgabitur rex. nam hoc mãdatũ descendendi in Ghalghala, ad tempus post promulgationem regis referri, testantur scripta inferius in cap. 13. *ego quippe descendam ad te vt offeras oblationem & immoles victimas pacificas,* Iuxta Hebræum habetur. *& ecce ego descendens ad te, ad faciendum ascendere holocaustum, ad sacrificandum sacrificia pacificorũ.* Hoc est primum officium ad quod se vẽturum promittit Samuel. Deinde immediatè subiungitur. *septem diebus expectabis vsque venire meũ ad te.* Ex scriptis quoque in eodẽ capitulo manifestum est sic esse legendum: ita quòd septem dies referuntur ad expectationem. clarè siquidem ibidem dicitur Saulem expectasse septem dies secundum tempus quod dixerat Samuel. *& ostendam tibi quid facias* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& faciam scire te quæ facies.* Et hoc est alterum officiũ quod promittit Samuel: post videlicet oblata sacrificia indicare regi id quod erat facturus ipse rex, proculdubio relatiuè ad regnum. quod magnum fuisset beneficium si adimpletũ fuisset. Et tu prudens lector siste, & diligentius confer subiuncta omnia vsque ad tertiumdecimum capitulum: & videbis sensum quidem verborum Samuelis esse quem diximus, sed aliò tendere quàm ad scripta in cap. 13. nam quod ibi scribitur, lõge pòst fuit gestum: & ante illud gestum in Ghalghalis, prius conuenerunt in eisdem Ghalghalis Samuel & Saul cum vniuerso populo, cum magna lætitia innouando regnũ vt scribitur inferius cap. 11. post superatos Hammonitas. Nõ ergo ad conuentum illum referuntur hæc Samuelis verba: sed cum audissent Nahas regem hammonitarum præparare bellum aduersus Israelem, & propterea (vt in cap. 12. manifestatur) Israelitæ petiissent regem, cogitauit prudenter Samuel quòd promulgato rege conueniendum esset in Ghalghalis,

ghalis, loco propinquo Iordani: ac per hoc idoneo ad tuendum Israel ab Hammonitis qui erat trans Iordanem. & propterea mandat ex nũc Sauli vt cum fuerit promulgatus rex, descendat ante ipsum in Ghalghala expectaturus ipsum septem diebus (quibus populus congregandus erat cum victualibus) promittendo quòd ipse sequetur ad duo prædicta officia: hoc est ad sacrificia & ad indicandum ei quid facturus esset ad tuẽdum Israelem ab Hammonitis. Sed superueniente inopinato nuncio ex Iabes Ghalahad, non potuit seruari mandatum hoc. repentino enim opus fuit remedio: vt manifestè subiungitur in cap. 11. Et hic sensus tanquam literalis complectendus est: vtpote rationi & contextui rerum scriptarum ac gestarum consonus, & nihil habens obstaculi. Nisi aliquis putauerit dari à Samuele Sauli mandatum generale vt quoties opus fuerit cõgregare populum, præueniat per septem dies in Ghalghalis quia ipse Samuel subsequetur ad dicta duo exercenda officia.

ET *fuit cum vertisset humerum suum vt abiret à Samuel, immutauit ei Deus cor aliud.* Nomen est Elohim. Vide benignitatem Dei: non expectauit tempus prædictum à Samuele, sed statim vt à Samuele abiit Saul, immutauit ei cor. *& venerunt omnia signa hæc in die illa.* Veneruntque *ad prædictum collem.* Iuxta Hebræum habetur. *Et venerunt illuc ad collem.* proculdubio collem Elohim: sed nescimus quare fuerit appellatus collis Elohim. Præmittitur autem aduerbium locale, ad manifestandum quòd venerunt ad illum locum quem designauerat Samuel. *& ecce cuneus prophetarum in occursum eius: & insiliit super eum spiritus Dei.* Iuxta Hebræum habetur. *& proficit super eum spiritus Elohim.* Intellige hanc sententiam iuxta prius declarata cum prædixit eam Samuel. Et similiter quòd subiungitur. *& prophetauit in medio eorum.* cãtauit enim cum prophetis laudes diuinas quas fortè nunquam audiuerat. *Videntes autem omnes qui nouerant eum ab heri & nudiustertius, quòd cum prophetis prophetaret, dixerunt adinuicem, quænam res accidit filio Cis? num & Saul inter prophetas?* Respondítque *vir inde & dixit, & quis pater eorum?* Ad augmentum admirationis scribitur huiusmodi colloquium. quidam enim admirabantur considerantes ipsum Saulem, quidam autem spectantes ad patrem: quoniam nec ex parte ipsius nec ex parte patrum videbant rationem prophetandi in

di in Saule, nulla siquidem erat eis communio cum prophetis. *propterea versum est in prouerbium: num & Saul inter prophetas?* Cessauit *autem prophetare.* Verè ad mensuram dat Deus spiritum. *& venit in excelsum.* Iuxta Hebræum habetur. *& venit in Bamam.* Nomen proprium loci significari puto.

Dixitque patruus Saul ad eum & ad puerum eius, quo abistis? & dixit, ad quærendum asinas, quas cum non inuenissemus, venimus ad Samuelem. Et dixit patruus Saul: indica quæso mihi quid dixit vobis Samuel. Dixitque Saul ad patruum suum, indicando indicauit nobis quòd inuentæ essent asinæ: verbum autem regni nō indicauit ei quod dixerat Samuel.

ET cōuocauit *Samuel populum ad dominum in Mizpam.* Quære hunc locum pro electione regis elegerit Samuel, non est scriptum. Et dicitur cōgregasse in Maspha ad dominum, quia sub titulo diuino fiebat congregatio: quemadmodum etiam Iudi. 20. congregatus quoque scribitur populus ad dominum in Maspha. Quod ideo annotauerim ne hinc sumatur argumentum quòd arca Dei fuerit tunc in Maspha: nam tempore Iudicum quo cōgregati sunt ad dominum in Maspha, perspicuum est non fuisse ibidem arcam Dei. verùm cōgregatio ista Samuelis ea ratione dicitur ad dominum, quia ad audiendum & exequendum verbum domini fiebat. Vnde & Samuel à verbis diuinis incipit alloqui populum: subditur enim. *Dixitq; ad filios Israel: sic dixit Iehouah Elohe Israel.* Sic habetur Hebraicè. *ego ascendere feci Israel de Aegypto, & eripui vos de manu Aegyptiorum & de manu omnium regnorum & eorum qui affligebāt vos. Vos autem hodie proiecistis dominum Deum vestrum.* Iuxta Hebræum habetur. *abominati estis Elohe vestrum.* quod intellige vt supra expositum est. *qui saluat vos ab omnibus malis vestris & angustiis vestris, dixistisque nequaquam, sed regem constitue super nos.* Iuxta Hebræum habetur. *& dixistis ei quòd regem pones super nos.* Hinc habes quòd Samuel nunciauerat populo petenti regem prima vice non solùm protestationem iuris regis, sed etiā verba dei dicta ad ipsum Samuelem: videlicet quòd Israelitæ abominati sunt ipsum Deum regem, & cætera. hæc enim modo Samuel commemorat, explicando pertinaciam Israelitarum relatiuè ad Deum, quam superius explicauerat relatiuè ad ipsum Samuelem. talem enim pertinaciam commemorat referēdo & dixistis ei (procul dubio Deo) quòd regem pones super nos. *& nunc state coram*

coram domino. Religiosus vsus sortium significatur per stare coram summo deo: vt non ex casu sed ex diuina prouidentia expectarent effectum sortis, eleuatis mentibus in deum & deuotè commēdando causam Deo. *per tribus vestras & per familias.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& per millia vestra.* amplas enim familias à remotissimis auis significat, comprehendentes multas magis speciales familias.

Et *applicuit Samuel omnes tribus Israel.* Modus huius sortis non est scriptus: & propterea nobis ignotus. *& cecidit sors super tribum Biniamin.* Iuxta Hebræum habetur. *& capta fuit tribus Biniamin.* tali enim loquendi modo vtitur Hebraica litera. Nec meminit sortis, sed similiter subiungit quòd fuit capta familia, & quòd fuit captus Saul. & certum est quòd non significatur capta corporaliter persona Saulis (cùm esset absens) & multo minus nec sic capta tribus aut familia: sed modus ignotus est nobis, quia ignota est nobis qualitas sortium. Et *applicuit tribum Biniamin per familias eius, & capta est familia Matri: & captus est Saul filius Cis, quæsieruntq; eum & non est inuentus. Et consuluerunt post hæc dominum.* Iuxta Hebræum habetur. Et *interrogauerunt adhuc in Iehouah.* Nota prudens lector, aduerbium, adhuc: quoniam relatiuè ad inquisitionem per sortes, dicitur & interrogauerunt adhuc in Iehouah. vt intelligamus quòd illa per sortes inquisitio futuri regis fuit celebrata in Iehouah. *vtrúmnam venturus esset illuc.* Iuxta Hebræum habetur. *si venit adhuc huc vir.* Non interrogant futurum: sed præteritum extensum vsq; ad præsens, an hactenus huc venit Saul. Et est præteriti temporis venit. *dixitq; dominus, ecce absconditus est domi.* Iuxta Hebræum habetur. *ecce ipse & absconditus in vasis.* Præsens erat, & propterea respondit Deus: ecce ipse. Et quia absconderat se inter multitudinem vasorum, vel in domo vasorum, ideo dicit & absconditus in vasis. Nec est tutū diffinire genus vasorum: quoniam apud Hebræos vasis nomen communissimum est: & propterea non irrationabiliter creditur quòd appellatione vasorum significentur hic res populi qui conuenerat repositæ alicubi. inter illas siquidem quasi sarcinas populi occultauerat se Saul, humilitatis spiritu actus ad indignum se regno profitendum. *Cucurrerúntque & tulerunt eum inde: stetitque in medio populi, & altior fuit toto populo*

ab

ab humero suo & supra. Et *ait Samuel ad totum populum, nónne vidistis quem elegit dominus, quòd non est similis ei in toto populo? clamauitq; totus populus & ait, viuat rex.*

Locutusq; est Samuel ad populũ iudicium regni, & scripsit in libro & reposuit coram domino. hoc est in tabernaculo domini prope locum vbi positum erat volumen legis scriptæ à Mo se. *& dimisit Samuel totum populum, vnumquemque in domum suam. Et etiam Saul iuit in domum suam in Ghibham: & ierũt cũ eo fortes quorũ tetigerat deus cor.* Nomen est Elohim. *Filij verò Beliʾiahal dixerunt, quid saluabit nos iste? & despexerunt eum & non attulerunt ei munera: ille autem dissimulabat se audire.* Iuxta Hebræum habetur. *& fuit sicut tacens.* hęc enim tacendi prudentia respõdet tribus iniuriis: videlicet verborũ (num saluabit nos iste?) & cõtemptus, & non oblati munusculi: quibus omnibus respondet dissimulatio audiendi.

CAPVT XI.

Factum est quasi post mensem. Superflua sunt hæc, E sumpta ex Iosepho. nam iuxta Hebræum habetur. *Et ascendit Nachas Hammonites.* Primum præclare gestũ à Saule rege narratur: & si Iosepho creditur, fuit hoc vno mense post electionem Saulis in regem. *& castrametatus est cõtra Iabes Ghilhad.* Ciuitas vltra iordanem remota à nouem tribubus Israel, est. *dixeruntq; omnes homines Iabes ad Nachas, feri nobiscũ fœdus & seruiemus tibi. Et dixit ad eos Nachas Hammonites: in hoc feriam vobiscum fœdus vt eruam omnium vestrum oculos dexteros, ponamq; vos opprobrium in vniuerso Israel. Et dixerunt ad eos seniores Iabes: concede nobis septem dies vt mittamus nuncios ad omnes terminos Israel, & si non fuerit qui defendat nos egrediemur ad te.*

Veneruntq; nuncij in Ghibham Saulis, & locuti sunt verba in auribus populi; & leuauit totus populus vocem suam & fleuit. Et ecce Saul veniebat post boues ex agro. Quanuis electꝰ rex, quia tamẽ adhuc regnare non cœperat, rurali operi incumbebat. *& dixit Saul, quid habet populus quòd plorat? & narrauerunt ei verba virorum Iabes.*

Et insiliit spiritus domini in Saul. Iuxta Hebræum habetur. *Et prosperatus est spiritus Elohim super Saul cum audisset verba hæc.* Assimilatur prosperitati donum hoc spiritus diuini, tũ quia velut successus prosper erat relatiuè ad prętérita & expectata: tum quia ad prosperitatem regni tendebat nouа

ua hæc commotio spiritus Saulis à spiritu diuino. qui aptè nominatur spiritus Elohim, eò quòd erat spiritus dei quatenus gubernat *& iratus est furor eius valde.* Ecce effectus internus motus animi ad iram. Et hinc habes quòd diuinus spiritus mouet quandoque animum hominis ad iram: & consequenter quòd ira est instrumentum virtutis, si moderatè assumitur. mouebat enim spiritus sanctus animum Saulis ad vindictam: & ideo congruum fuit vt faceret ipsum excandescere. *Et assumpsit vtrunque bouem.* Clarius dixisset vt habetur Hebraicè. *Et accepit par boum.* ne videretur significari quòd duos tantùm boues habuerit. *& in frusta concidit illud: misitq; in omnes terminos Israel per manum nũciorum dicendo, qui non exierit post Saul & Samuel sic fiet bobus eius.* Hinc coniicitur verum esse quod diximus: videlicet quòd inter Saulẽ & Samuelem habitus fuerat sermo de exercitu congregãdo ad occurrẽdum Hammonitis. hoc enim innuunt Saulis verba, ex improuiso sonantia quòd populus egrediatur ad bellum sequendo ipsum Saulem & Samuelem. *Inuasit ergo timor domini populum.* Parui refert quod Hebraicè habetur. *& cecidit timor Iehouah super populum.* Non timor perdendi boues sed timor dei narratur mouẽs populum: vt verè comprobetur prosperitas spiritus mouẽtis Saulem. *& egressi sunt tanquam vir vnus. Et recensuit eos in Bezec: fueruntq; filiorum Israel trecenta millia, & virorum Iehudæ triginta millia. Et dixerũt nunciis qui venerant: sic dicetis viris Iabes Ghilhad, cras erit vobis salus cum incaluerit sol.* Vide quàm celeriter fuerit congregatio tantæ multitudinis & facta & ducta ad locum idoneum: hoc est ad Iordanis ripam. vt reor sic deceptus est Nahas rex Hammonitarum, putans eos non posse tam citò occurrere. *veneruntq; nuncij & nunciauerũt viris Iabes, & lætati sunt. Et dixerũt viri Iabes: manè exibimus ad vos, & facietis nobis omne quòd bonum est in oculis vestris.*

Et fuit cum venisset dies crastinus, disposuit Saul populum in tres partes. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *in tria capita.* in idem enim redit sentẽtia. *& ingressus est media castra.* proculdubio Hammonitarum. *in vigilia matutina.* hoc est in custodia matutina quæ est vltima custodia noctis. Et hîc appareret prudentia Saulis nocte siquidem magnum iter peregerunt vt ex improuiso aggrederentur hostes dormiẽtes: semper enim similis celeritas peperit victoriã. *& percussit Ham-*

mon

mon vsquequo inualesceret dies: qui autem remanserunt dispersi sunt, & non remanserunt ex eis duo simul.

Dixitq; populus ad Samuel, quis est iste qui dixit Saul nõ regnabit super nos? Sententia recte redditur: quanuis Hebraicè interrogatiuè scribatur absque negatione. *date viros & interficiemus eos. Dixitq; Saul: non morietur quisquam die hac, quia hodie fecit dominus salutem in Israel.* Hinc clarè apparet quòd Saul & Samuel simul erant in die victoriæ.

Dixit autem Samuel ad populum: venite & eamus in Ghilghal, & innouemus ibi regnum. Suauem elegit Samuel modum ad confirmandum regnum Saulis de consensu omnium absque punitione eorum qui despexerãt Saulem: vt sic illi pœnitẽtes concurrerent vnanimiter cum reliquis ad regnũ Saulis. *Et perrexit totus populus in Ghilghal, & fecerunt ibi regem Saul coram domino in Ghilghal.* Iuxta Hebreum habetur. *& fecerũt regnare ibi Saul in cõspectu Iehouah in Ghilghal.* regem siquidẽ prius fecerant, sed modò fecerunt eum regnare: hoc est regalem statum assumere & officium exercere in conspectu domini: hoc est cum ea reuerentia diuina perinde acsi astarent coram deo. *& immolauerunt ibi victimas pacificas corã domino.* Ecce Saul & Samuel simul in Ghalghalis sacrificantes deo absq; vlla dissensione: vt hinc perpendamus verũ esse quod diximus in præcedẽti capitulo, verba illa Samuelis ad Saulẽ descendes ante me in Ghalghala, aut esse mandatum generale aut finisse mandatũ de descensu in Ghaghala ante prælium contra Hammonitas: quod angustia temporis nõ permisit impleri. *& lætatus est ibi Saul & omnes viri Israel nimis.* Iuxta Hebræum habetur. *vsque valde.* Magnitudo letitiæ nõ excessiua sed vsque ad lætitiam maximam describitur.

CAPVT XII.

Dixit autem Samuel ad vniuersum Israel: ecce audiui vocem vestram in omnibus quæ dixistis mihi, & constitui super vos regem. Hæc Samuelis verba ad populum, coram Saule rege ibidem (hoc est in Ghalghalis) innouato regno intellige dicta. tunc enim iudicio se suppositit regis siquis aliquid aduersus eum haberet. *Et nunc ecce rex graditur ante vos egóque senui & incanui, & filij mei ecce sunt vobiscum: & ego ambulaui coram vobis ab adolescentia mea vsque ad diem hanc.* Liberam proponit facultatem populo petendi iustitiam aduersus filios suos & aduersus se, diuersimodè tamen quoniam circa filios non se extendit, sed sat esse censuit obtulisse eos iudicio: de seipso autem diffusè prosequitur. Vnde & subiungitur. *Ecce adsum, loquimini de me coram domino & coram christo eius.* Et Hebraicè habetur. *testificamini in me coram Iehouah & coram vncto eius.* Et hinc apparet quòd Saul fuit publicè vnctus in regem. nisi enim publicè vnctus fuisset in Maspha quando creatus est rex, & fortè iterum in Ghalghalis quando fecerũt ipsum regnare, non dixisset Samuel publicè & coram vncto eius. *vtrum bouem cuiuspiam tulerim aut asinum, si quempiam calumniatus sum.* Iuxta Hebræum habetur. *fraudaui.* Quod autem subditur. *si oppressi aliquem.* Iuxta Hebræum habetur. *si complacui.* Et est sermo de violatione iudicij ad placendum alicui. *si de manu cuiusquam munus accepi, & contemnam illud hodie.* Iuxta Hebræum habetur. *& faciam celare oculos meos in eo.* est enim pars inchoatæ clausulæ de muneribus. Præmittitur enim iuxta Hebreum. *& de manu cuiusquam accepi precium.* statimque subditur. *& faciam celare oculos meos in eo.* Et est sensus si accepi quãcunque rem precio æstimabilem vt velarem oculos meos à prosequenda iustitia ob ipsum precium. & solito more futurum faciam respicit præteritum accepi. Deinde immediatè sequitur. *& restituam vobis.* Plenè exponit se iudicio & satisfactioni.

Et dixerunt: non es calumniatus nos neq; oppressisti. Iuxta Hebræum habetur. *non fraudasti nos & non complacuisti nobis.* repetuntur enim supra dicta verba. *neque tulisti de manu alicuius quippiam. Dixitq; ad eos, testis est dominus aduersum vos & testis christus eius in die hac quòd non inueneritis in manu mea quippiam: & dixit, testis.*

Et ait Samuel ad populum. Iustificato ipso Samuele à populo corã deo & rege, manifestat Samuel populo quòd populus ipse non est iustificatus relatiuè ad deum tempore regiminis ipsius Samuelis, sed peccauit petendo regem. *dominus qui fecit Mosem & Aharõ, & qui ascendere fecit patres vestros ex Aegypto, adest.* In Hebræo non est verbum adest: verũ congruè subintelligitur, vt declaret Samuel præsentiã summi dei subiunctis verbis tanquam ex diuino instinctu procedentibus. intendit enim loqui vt propheta. *Et nunc state vt iudicio contendam aduersum vos coram domino.* Iuxta Hebræum habetur. *& iudicabor vobiscum in conspectu Iehouah.*

Et

Et est sensus q̃ agam personam partis vnius & vos personam alterius tanquam in iudicio coram deo. vtraque enim pars(accusator videlicet & reus) comparent in iudicio vt iudicandi:& propterea dixit & iudicabor vobiscum. *de omnibus misericordiis domini.* Iuxta Hebræum habetur. *de omnibus iustitiis Iehouah quas fecit vobiscum & cum patribus vestris.* Beneficia diuina collata & ipsis & patribus appellat iustitias summi dei secundum effectum:quia reddebant eos debitores secundum iustitiã deo.huiusmodi enim debita sunt materia causæ quæ proponitur in hoc iudicio.

Quomodo ingressus est Iahacob in Aegyptum: & clamauerunt patres vestri ad dominũ,misitq; dominus Mosem & Aharõ, & eduxerũt patres vestros ex Aegypto,& habitare fecerũt eos in loco hoc. Incipit commemorare in specie huiusmodi iustitias dei.

Et obliti sunt domini dei vestri:tradiditq; eos in manũ Siseræ principis militiæ Chazor & in manum Pelisthinorum & in manum regis Moab,& pugnauerunt cum eis. Non ordinatè scribuntur historiæ:nam(vt patet in libro iudicum) prior fuit oppressio à rege Moab quàm à rege Chazor,& demum fuit oppressio à Pelisthinis. *Clamaueruntq; ad dominum & dixerunt:peccauimus quia dereliquimus dominũ & seruiuimus Behalim & Hastharoth, & nunc libera nos de manu inimicorum nostrorum & seruiemus tibi. Misitq; dominus Ierubbahal & Bedan.*

Quis fuerit iste Bedan, in libro iudicum non legitur sub hoc nomine:aiũt autem ipsum esse Samsonem. *& Iephthach & Semuel: & liberauit vos de manu inimicorum vestrorũ per circumitum,& habitastis confidenter. Et vidistis quòd Nachas rex filiorum Hammon venit contra vos.* Vsque in locum hunc distulit author libri scribere alteram causam,quæ mouit populũ ad petendum regem: videlicet quòd quia viderunt Nahas regem Hammonitarum præparasse bellum, immo venisse contra Israel, petierũt regem. ex eo enim quòd apertè litera sonat venisse, intelligendum est quòd inceperat venire quando petierũt regem:sed obsidio Iabes Ghalahad postea superuenit. *& dixistis mihi,nequaquam,* manebimus vt hactenus. *sed rex regnabit super nos:cũ dominus deus vester regnaret in vobis.* Pertinacia populi superius narrata, vnico verbo negatione nequaquam describitur cum ratione culpæ: videlicet paruipensione tanti beneficij quòd Iehouah Elohe vester esset rex vester. sic enim habetur Hebraicè. *Et nunc ecce rex quem*

quem elegistis & petistis:& ecce dedit dominus regem super vos. Si timebitis dominum & seruietis ei,& audietis vocem eius & non exasperabitis os domini. Iuxta Hebræum habetur. *& non rebellabitis ori Iehouah.* Sententia est clara. *eritis & vos & rex qui regnauerit super vos,sequẽtes dominum Deum vestrum. Si autem non audietis vocem domini, sed exasperabitis sermonem domini.* Iuxta Hebræum habetur. *rebellabitis ori Iehouah,* contemnendo præcepta eius. *erit manus domini super vos & super patres vestros.* hoc est reges vestros qui debent vestri patres esse. è regione enim prius dicti & vos & rex vester, dicit modo in vos & in patres vestros.

Et etiam nunc state & videte rem hanc grandem, quam dominus facit in oculis vestris. Nónne messis tritici est hodie? inuocabo dominum & dabit voces. hoc est tonitrua. *& pluuiã: & scitote & videte quòd grande malum feceritis vobis in conspectu domini.* Iuxta Hebræum habetur. *quòd malum vestrum magnum quod fecistis in oculis Iehouah petendo vobis regem.* Perpẽde moderamen. contestatur enim & quòd peccauerunt grauiter petendo regem: & præmisit quòd ex quo factus est rex in facultate eorum est vt bene vel male succedat. si enim timuerint Deum & obedierint ei,bene succedet:sin autem,erit manus domini super eos. Ratio autem peccati petẽdo regem,in litera redditur quia Deus erat rex eorum. Intellige prudens lector, q̃ quãuis petere regem nullum peccatum sit ex proprio genere,peccatum tamen fit præsupposita dispositione diuina qua ordinauerat seipsum regem Israel:ita quòd eleuauerat Israelem in regnũ peculiare ipsi Deo. Et ex hac circũstantia peccatum fuit & graue petere regem:& propterea Samuel hanc rationem repetit.& ad hoc affert diuinum testimonium per pluuiam ac tonitrua tempore insolito: vt populus agnoscat peccatum suum,& interna pœnitentia deleat illud.

Et clamauit Semuel ad dominum, & dedit dominus voces & pluuiam in die illo:& timuit totus populus valde dominum & Semuelem. Ecce effectus intẽtus in populo:diuinus videlicet timor cum agnitione peccati quod commiserant petendo regem.

Dixitque totus populus ad Semuelem: ora pro seruis tuis ad dominum Deum tuum vt non moriamur:addidimus enim omnibus peccatis nostris malum petẽdo nobis regem. Dixit autem Semuel ad populum: ne timeatis, vos fecistis totum malum hoc. Timorem mortis corporalis formidatæ ex fulminibus excludit ab eis:

ita tamen vt eos dediſſe occaſionem huic malo affirmet. *verumtamen nolite recedere à tergo domini*. Iuxta Hebræum habetur. *tantum ne recedite ex poſt Iehouah*. quanuis peccaueritis (vt diuino videtis teſtimonio) hoc tamen duntaxat à vobis exigitur vt non ceſſetis ſequi Iehouah. *ſed ſeruite domino in toto corde veſtro. Et nolite declinare poſt vana*. Iuxta Hebræum habetur. *Et non declinabitis poſt inania*. Vniuerſa ſimulachra appellat inania eo quòd vacua ſecundum veritatem ſunt deitate quæ illis attribuitur. *quæ non proderunt nec liberabunt quia vana ſunt*. Hebraicè habetur. *quia inania ipſa*. eadem enim dictio repetitur. *Non enim derelinquet dominus populum ſuum propter nomen ſuum magnum: quia iurauit*. Iuxta Hebræum habetur. *quia voluit facere vos ſibi in populum*. & nihil dicitur de iuramento. *Abſit etiam à me vt peccem domino ceſſando orare pro vobis: docebóque vos viam bonam & rectam*. Vide iuſtitiam Samuelis prophetę: peccare ſe fatetur coram ſummo Deo ſi ceſſaret orare pro populo: debitorem ſiquidem ſe agnoſcit tum ad orandum pro populo, tum ad docendum eos viam bonam ac rectam. Et dixit hoc ad tollendum à populo ſuſpitionem vindictæ: hoc eſt quòd Samuel tanquam vltor iniuriæ ſibi illatæ à populo volendo regem qui iudicaret eos, deſineret intercedere pro ipſis ad Deum. *Igitur timete dominum*. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Tantum timete Iehouah & ſeruite ei in veritate in toto corde veſtro*. Tertio repetit neceſſitatem timoris diuini. nec aliud ab eis exigit quàm timere ſummum Deum & ſeruire illi in veritate ex toto corde. *vidiſtis enim magnifica quæ in vobis geſſerit dominus*. Iuxta Hebræum habetur. *videte enim quæ fecit grandeſcere vobiſcum*. Ad inſtar rerum grandeſcentium deſcribit beneficia diuina collata populo, eò quòd fiebant quotidie maiora accumulatione beneficiorum. *Quod ſi perſeueraueritis in malicia*. Iuxta Hebræum habetur. *Et ſi malignando malignabimini*. vt primum referatur ad animum, alterum ad opus. *& vos & rex veſter peribitis*.

CAPVT XIII.

Filius vnius anni erat Saul cùm regnare cœpiſſet. Iuxta hebræum ad verbum habetur. *Filius anni Saul in regnare ſuo*. hoc eſt ad inſtar filij anni vnius innocens regnabat Saul. deſcribitur ſiquidem qualitas regnandi, & nihil dicitur de initio regnandi. *& duobus annis regnauit ſuper*

ſuper Iſrael. Occurrit ſtatim quæſtio de veritate horũ verborum: quoniã perſpicuũ eſt Saulem tot bella geſſiſſe quæ inferius narrãtur, multo plures annos regni eius conteſtantia: & Paulus apoſt. Act. 13. clare dicit Saulem regnaſſe annis quadraginta: quanuis Ioſephus in calce libri ſexti de antiquitatibus dicat Saulem regnaſſe annis viginti ac decẽ & octo viuẽte Samuele, & duos mortuo Samuele. Solutio eſt quòd hic non ſupputantur regni Saulis anni abſolutè, ſed anni antedictæ qualitatis regnandi. deſcriptus enim fuerat Saul regnans tanq̃ filius vnius anni: ſubiũgitur conſequẽter quãto tẽpore durauit tale regnare, & dicitur quòd duobus annis regnauit (ſubaudi tãquam filius vnius anni) ſuper Iſrael. *Et elegit ſibi Saul tria millia de Iſrael*. Electio iſta facta videtur tunc quãdo erant in Ghalghalis poſt victoriam contra Hãmonitas: nam ſubiungitur ꝙ reliquum populũ remiſit ad propria. Oportuit autem habere iugiter tria millia virorum electorum in prõptu, propter Peliſthinos adhuc retinẽtes præſidia in pluribus locis Iſraelitarum. *& erant cum Saul duo millia in Michmas & in monte Beth'el & mille erãt cum Ionathan in Ghibha Biniamin: & cæterum populum remiſit, vnumquemque in tentoria ſua*.

Et percuſſit Ionathan ſtationem Peliſthinorum quæ erat in Ghabaa. Iuxta Hebræum habetur. *præfectum Peliſthinorum qui in Ghebah*. Sed ſenſus in idem redit: quoniam percuſſum intelligitur præſidium Peliſthinorum cum ſuo præfecto quod in Ghebah, quæ corruptè dicitur Ghabaa. *quod cum audiſſent Peliſthim*. Rectius contexitur Hebraicè. *& audierunt Peliſthini*. exploſum videlicet fuiſſe præſidium eorum ex Ghebah. Deinde immediatè ſequitur. *& Saul ſonuit cornu in omni terra dicendo, audiant Hebræi*. Duos effectus ſubſecutos (alterum apud Peliſthinos, alterũ apud Saulem & Hebræos) narrat: videlicet vtrobique auditã fuiſſe percuſſionẽ præſidis Peliſthinorũ. *Et totus Iſrael audiuit huiuſmodi famã, percuſſit Saul præfectum Peliſthinorum & erexit ſe Iſrael aduerſus Peliſthim*. Iuxta Hebræũ habetur. *& etiam faſtidierunt Iſraelem Peliſthini*. Altera cauſa ex parte Iſraelis adiungitur: vt intelligamus ꝙ ſubiuncta populi cõgregatio orta eſt tum ex percuſſione præſidis Peliſthinorum facta à Ionathan, tum ex faſtidio Peliſthinorũ. *clamauit ergo populus poſt Saul in Ghalghala*. Iuxta Heb. habetur. *& congregati ſunt populus poſt Saul in Ghilghal*. quod corruptè dicitur Ghalghala. Dictio interpretata cõgregati, ſignificat

congregationem cum clamore seu sono: ad sonũ enim buccinæ congregatos fuisse significatur.

Et *Philisthim congregati sunt ad præliandum contra Israel triginta millia curruũ & sex millia equitum, & populus sicut arena quæ est in littore maris in multitudine.* Ecce effectus subsecutus apud Philisthinos ex percussione sui præsidij audita. *ascenderúntque & castrametati sunt in Michmas ad orientem Beth'auen. Quod cũ vidissent viri Israel se in arcto positos.* Iuxta Hebræum contextus est clarus. *Et viri Israel viderunt quòd angustia ei, quia fuit oppressus populus.* Consideratio futuri euentus conferendo Israelem exercitui Philisthinorum describitur. multi enim videntes tantum Philisthinorum exercitum bene armatum &c. Israelem verò absque vllo gladio aut lãcea (vt inferius subiungitur) censuerũt populum angustari & opprimi à Philisthinis: & propterea timuerunt. *& abscondit se populus in spelunceis & in abditis.* Iuxta Hebræum habetur. *& in scissuris* montium. *in petris quoq;.* Rectius diceretur. *& in rupibus.* hoc enim quadrat & antecedentibus & sequentibus. *& in antris.* Iuxta Hebręum habetur. *& in acutis.* Loca siquidẽ inhabitabilia in acutis summitatibus describuntur. *& in cisternis. Hebræi autem transierunt Iordanem.* Iuxta Hebræum habetur. *Et Hebræi transierunt Iarden in terram Gad & Ghilhad.* Et est sensus ꝙ multi Hebræi transierunt ex terra promissionis in terram tribus Gad & tribus Menassis, cuius erat terra Ghalahad. Cerne in quot partes scissus est populus Israel qui erat cũ Saule. *cumq; adhuc esset Saul in Ghilghal.* Quanuis prius descripta fuerit sparsio populi sequentis Saulem, nõ tamen fuit prius dispersio populi quàm fuerit res quæ subiũgitur gesta: sed (vt subiuncta testantur) Saule existente in Ghalghalis & expectante Samuelem, prænarrata sparsio populi facta est. Et scribitur Saul adhuc in Ghalghalis ad insinuandum tum locum vbi expectauit Samuelem, tum quòd ipso Saule prẽsente ibidem vbi congregatus fuerat populus pro bello contra Philisthinos, prędicta gesta sunt: ne pũtaretur quòd hęc gesta fuerint Saule recedente ex Ghalghalis ad collem Beniamin, quasi absentia vel abscessus regis fuisset occasio dispersionis. *totus populus perterritus est qui sequebatur Saulem.* Ecce initium dispersionis populi congregati internus timor, seu tremor vt Hebræa sonant.

Et expectauit septem diebus iuxta placitum Samuelis. Iuxta Hebræum

Hebræum habetur. *Et expectauit septem dies ad tempus quod dixit Samuel.* Pondera testimonium sacræ scripturæ, asserentis quòd Saul expectauit septem dies quos dixerat Samuel. Aduerte quoque quòd si hîc ad literam commemoratur dictum Samuelis cap. 10. oportet consequẽter fateri quòd illud mãdatum fuerit mandatum generale, nam res hæc quæ modò narratur gesta in Ghalghalis, gesta est post biennium à regno Saulis: vt patet ex eo quòd modo in hac re Saul peccauit ita vt mereretur deiici à regno: per biennium autem sine crimine regnauit. Et si illud non fuit generale mandatum, hic primum per modum commemorationis narratur Samuelem dixisse ex parte Dei Sauli similia verba illis quæ scripta sunt cap. 10. *& non venit Samuel in Ghilghal: dilapsúsque est populus ab eo.* Ecce quãdo dispersio supranarrata facta est. *Aitq; Saul, afferte mihi holocaustum & pacifica: & obtulit holocaustum.* Intellige iuxta solitum loquendi morem in scriptura quòd Saul obtulit holocaustum, non vt sacerdos sed vt laicus. nam & de Elcana patre Samuelis scriptum est in primo huius libri capitulo quòd Elcana immolauit: & tamen nõ intelligitur quòd sacerdotis officium vsurpauerit, sed quòd immolauerit vt Laicus. & de Salomone scriptum est ꝙ obtulit super altare in holocaustum mille hostias 3. Reg. 3. & tamen non intelligitur ꝙ obtulerit vt sacerdos sed vt Laicus. Cum ergo scribitur ꝙ Saul obtulit holocaustum, intelligẽdum est quòd obtulerit vt laicus secundum ritum legis scriptum in Leuitico, & non quòd vsurpauerit sacerdotis officium. videẽs enim Samuelem non venisse, iussit afferri ad se animalia quę præparauerat offerenda tam in holocaustum quàm in hostiam pacificorum, vt secũdum ritum legis fungeretur officio laici offerentis. *Cumq; complesset offerre holocaustum, ecce Samuel venit: & egressus est Saul obuiam ei vt salutaret eum.*

Et *dixit Samuel, quid fecisti? dixitq; Saul quia vidi quòd diladeretur populus à me, & tu non venisti iuxta placitos dies & Philisthim congregati erant in Michmas. dixi: nunc descendent Philisthim ad me in Ghilghal, & faciem domini non placaui.* Iuxta Hebręũ habetur. *non præcatus sum,* insinuatur enim hinc quòd holocaustum obtulerat ad supplicandum Deo vt reuelaret quid esset agendum. *& necessitate compulsus obtuli holocaustum.* Iuxta Hebræum habetur. *& roboraui me & obtuli holocaustum.* Roboraui inquit me, hoc est animæquiorem me reddidi ad

consulendum Deum te absente. *Dixitque Samuel ad Saul: stulte egisti.* Iuxta Hebr. habetur. *despuisti.* arguitur enim interne imprudentiæ: deinde externæ inobedientiæ. *nec custodisti mãdata domini Dei tui quæ præcepi tibi.* Iuxta Hebræum habetur. *nõ custodisti mandatũ Iehouah Elohe tui quod præcepit tibi.* asserit enim Deum præcepisse mandatũ quod Saul violauit Et cõmunis hinc quæstio oritur, quod est illud præceptũ Dei violatum à Saule. teste nanque scriptura ipse expectauit dies septem, & se expectasse dies septem dixit Samueli: nec Samuel de hoc ipsum reprehendit. At si dicatur mãdatum Sauli fuisse vt expectaret Samuelem ad consulendum dominum, absurdum videtur quòd expectatio huiusmodi non esset definita ad certum tempus, puta septem dierum: alioquin prorogaretur in infinitum. Solutio est quòd hoc mandatum diuinum violatum à Saule nõ fuit mandatum legis, sed mãdatum particulare, per Samuelem nunciatum Sauli. Et quãtum coniicio mandatum hoc fuit, vt Saul expectaret dies septem Samuelem ad consultandum Deum intercedente holocausto: vt sic Deus reuelaret Samueli quid agẽdum esset, & Samuel indicaret regi quid esset acturus circa bellum. hęc enim colligo ex scriptis hic & in cap. 10. Violatio autẽ Saulis consistere videtur in hoc quòd non expectauit septimum diem integrum. ita quòd & verificatur scriptura quòd expectauit dies septem, quoniam etiam aliquanta parte diei septimi expectauit: & verificatur promissio Samuelis scripta tam cap. 10. quàm hic insinuata, videlicet quòd veniret infra septem dies. implesse siquidẽ promissionem suã Samuelem significat scriptura, narrãdo quòd in fine oblationis holocausti venit Samuel: manifestans per hoc quod si Saul per vnam vel duas horas amplius expectasset, non obtulisset holocaustum sine Samuele. igitur quia in nõ expectatione horarum inobedientia fuit, cõcludendum est violatam esse expectationem septimi diei integri ad cõsulendum Deum per holocaustũ præsente Samuele, vt dictũ est. Nec ex istis inferas inhibitũ fuisse vniuersaliter Sauli offerre holocausta aut cõsulere Deum absq; Samuele: sed hoc fuit speciale mãdatum pro illa vice, vel fuit generale mãdatum quotiescunque vniuersus populꝰ cõgregabatur à rege ad bellũ. *quod si non fecisses, iam nunc præparasset dominus regnum tuum super Israel in sempiternum. Sed nequaquam regnum tuum vltra consurget.* Iuxta Hebræum

Hebræum habetur. *quia nunc fecit dirigere Iehouah regnũ tuum super Israel vsque semper. Et nunc regnũ tuum non firmabitur.* Duo dicit. alterum præteritum iunctum præsenti, dicendo quia nunc fecit: alterum futurum iunctum similiter præsenti, dicendo, & nunc nõ firmabitur. Insinuatur enim per hæc quòd tam fecit dirigere quàm firmabitur, pendent ex nunc: hoc est ex præsenti merito. Et est sensus quòd Deus secundum præsens meritum si fuisset meritum obedientię ordinauit regnũ tuum in seculum, & secundum præsens meritum inobedientiæ regnum tuum non firmabitur. Nec tu lector, rationem quæras huius diuinæ ordinationis: quoniam verba prophetæ sunt, ex mera diuina voluntate pendentia. *quæsiuit dominus sibi virum secũdum cor suum.* Vide reuelationem proppheticam. & dicit quæsiuit, quia ad similitudinem quærentis inter tot Israëlitas elegit Dauidem tãquam virum secundum cor suũ. *& præcepit ei vt sit dux super populum suum.* Pronomen, ei, demonstrat Dauidem qui hic dicitur vir secundum cor Dei. Et dicitur præcepit ei & non dicitur nunciauit ei, quia præceptum quidem decreuit, sed præceptum non promulgauit. nihil enim sciebat Dauid de huiusmodi dispositione diuina.

Et hinc habes prudens lector, quòd multo tempore regnauerat Saul quando hæc gesta sunt, vel Dauid puerulus erat: quod minus quadrat laudi Dauidis, scilicet quòd erat vir secundum cor Dei. *quia non seruasti quod præcepit tibi dominus.*

SVrrexit autem Samuel, & ascendit de Ghilghal in Ghibbam Biniamin: & reliqui populi ascenderũt post Saul obuiam populo qui expugnabant eos venientes de Ghalghalis in Ghabaa in colle Biniamin. Vniuersa hæc vltima clausula de ascensu populi in Ghabaa, superflua est. nam in Hebræo non habetur: sed statim post narratum ascẽsum Samuelis in collẽ Beniamin subiungitur. *& recensuit Saul populum inuentos cum eo, sicut sexcentos viros.* Perpende quòd recesserant à Saule nõ solum qui cõuenerãt in Ghalghala, sed etiã tria millia quæ prius elegerat: ita quòd ex omnibus non nisi sexcenti remanserunt cum eo & Ionatha. *Et Saul & Ionathan filius eius & populus qui inuentus est cum eis, manebant in Ghebah Biniamin.* In eundem itaque locum tutum iuerunt Samuel & Saul ac Ionathas. *Philisthim autem castrametati erant in Michmas.*

Et egressi sunt ad prædandum de castris Philisthinorum tres cunei.

Iuxta Hebræum habetur. *& exiuit vastator de castris Philisthiim in tria capita.* Describitur quòd congregatus exercitus Philisthinorum quum non haberet cum quo prælium committeret, ad officium vastãdi Israelitas securus diuisus est in tria capita per tres vias. *caput vnum vertebat se ad viam Ephraim ad terram Saul.* Corrupta est litera: legendum est. *ad viam Ophrah ad terram Suhal.* Nomina sunt propria. *Et caput vnum vertebat se ad viam Beth'choron: & caput vnum vertebat se ad viam termini respicientis super vallem Zeboim ad desertum.*

FAberque ferrarius non inueniebatur in tota terra Israel: dixerãt enim Philisthim, ne forte faciant Hebræi gladium aut lanceam. Descendebat{q} omnis *Israel ad Philisthim: vt acueret vnusquisq; vomerem suum & ligonem suum & securim suam & sarculum suum.* Clarè hinc apparet quòd quanuis Israelitæ haberent regem, tanta tamen seruitute opprimebantur à Philisthinis vt nec faber inueniretur in Israel. Nec sis solicitus de nominibus instrumentorum ad colendum terram quæ in litera numerantur: quoniam vna est ratio omnium. *Retusæ itaque erant acies vomerum & ligonum & tridentium & securium vsque ad stimulum corrigendum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et erit multiplicatum os vomeribus & ligonibus & securibus: & ad rectificãdum stimulum.* Duplexque sensus potest esse. alter vt significetur effectus subsecutus ex percussione præsidij Philisthinorũ acta à Ionatha: videlicet quòd ex tunc Israelitæ tanquam rebelles Philisthinis nõn ausi sunt ire ad terrã Philisthinorum ad acuẽdum huiusmodi instrumenta agriculturæ: & propterea narratur quòd in huiusmodi instrumentis effecta sunt ora multa, quod nos diceremus effectos in eis dentes multos. Alter sensus est vt significetur remedium adinuentum in tali necessitate: videlicet quòd vtebantur lima ad acuendos vomeres ligones & stimulos: lima enim infinita habet ora. & significatur verbo futuri temporis relatiuè ad præteritum quod contigerat. Primus tamen sensus complectendus videtur ad literam: tum quia magis quadrat gestis à Ionatha: tum quia tanta multitudo limarum permissa Israelitis, minus quadrat priuationi prænarratæ. tum quia contextus defectus narrat subsecutos ex priuatione fabrorum: & primum narrat multiplicatũ os in instumentis agriculturæ. deinde eodem stylo immediatè subiungit. *Et erit in die belli & nõ fuit inuẽtus ensis & lãcea in manu totius populi qui erat cũ Saul & cũ Ionathan: &*

& inuentus est Sauli & Ionathan filio eius. Sed admiratione nõ caret quòd ante istũ conuẽtum populi in Ghalghalis ad bellum præcesserat victoria contra Hammonitas. mirum enim videtur quòd ex tanta victoria non retulerint Israëlitæ multitudinem ensium & lancearum ex Hammonitis: iam enim habebant regem ad respirandum contra Philisthinos. *Egressa est autem statio Philisthinorum ad transitum Michmas.* Ne sæpe oporteat idem repetere, vbicunque in hoc tractatu de Philisthinis in vulgata editione legitur statio, legendum esset præfectus seu præses.

CAPVT XIIII.

ET accidit in quadam die, Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et fuit dies.* fortè enim significatur dies proximus aduẽtui eorum in collem Bẽiamin. *& dixit Ionathan filius Saul ad puerum armigerum suum, veni & trãseamus ad præfectum Philisthinorum qui est trans locum illum: patrique suo non indicauit. Et Saul manebat in extrema parte Ghibhæ sub malogranato quod est in Mig'ron: populúsque qui erat cum eo, erat circiter sexcentorum virorum. Et Achi'iah filius Achitub, fratris Ichabod, filij Pinchas, filij Heli sacerdotis domini in Silo.* Pronepos erat iste Heli. fuit enim filius Achitub, filij Phinees, filij Heli: quia Achitub frater fuit Ichabod posthumi Phinees mortui in bello quo capta est arca Dei. *portabat ephod.* hoc est sacerdotalem habitum secum habebat ad sacerdotio fungendum. *populúsque ignorabat quòd abisset Ionathan.*

Et inter transitus quibus quærebat Ionathan transire ad præfectum Philisthim, erat dens petræ à transitu hinc & dens petræ à trãsitu inde: nomẽque vnius Bozez, & nomen alterius Seneh. Dens vnus stabat ab Aquilone contra Michmas: & alter à meridie contra Ghebah. Dixítque Ionathan ad puerum armigerum suum: veni & transeamus ad præfectũ incircunciforum istorũ. fortè faciet dominus nobis, quoniam non est domino difficile saluare vel in multis vel in pauci. Iuxta Heb. habetur. *quoniam non Iehouah retentor ad saluandum in multo vel in pauco.* Et est sensus: quoniam nullus est qui retineat summum Deum à saluando in multo vel in pauco. Magna fiducia, sed non imitanda. euentus siquidem testatur diuinitus fuisse inspiratam. *Dixítque ei Armiger eius: fac totum quod est in corde tuo, perge quo cupis, ecce sum tecum secundum cor tuum. Et dixit Ionathan, ecce nos transimus ad viros & apariemur eis. si ita dixerint nobis expectate donec veniamus ad*

vos,

vos,ſtemus in loco noſtro,nec aſcendamus ad eos: & ſi ſic dixerint, aſcendite ad nos,aſcendamus quia tradidit eos dominus in manus noſtras:& hoc erit nobis ſignũ. Et decernere ſibi hoc omen ſine diuina inſpiratione,illicitũ quoq; fuiſſet.nã fuiſſet nõnullũ diuinationis peccatum:ſicut & illud fuiſſet tentare deum. *Apparuerũntque ambo præfecto Peliſthinorum:& dixerunt Peliſthini, ecce Hebræi egrediuntur de cauernis,in quibus ſe abſconderant. Locutique ſunt viri præfecti ad Ionathan,& armigerum eius & dixerunt,aſcendite ad nos & oſtendemus vobis rem.* Mos loquendi,in confuſo ſignificans quòd clarè intelligitur,ratione materiæ de qua agitur. *& dixit Ionathan ad armigerum ſuum : aſcende poſt me, quia tradidit eos dominus in manum Iſrael*

Aſcendit autem Ionathan reptans manibus & pedibus,& armiger eius poſt eum. Quanuis verum ſit Ionathan ſic aſcendiſſe, non tamen dicitur quòd ſic aſcenderit videntibus Peliſthinis:rationi enim conſentaneum eſt quòd aſcenderint per viam inopinatã à Peliſthinis,hoc enim inſinuat deſcripta via immeabilis:& propterea more quadrupedũ à Ionathan pertranſita.*itaque cùm vidiſſent faciem Ionathan,alij cadebant ante Ionathan,alios armiger eius interficiebat ſequens eum.* Iuxta Hebræum habetur.*& ceciderunt in faciebus Ionathan & armigeri eius interficientis poſt eum.* Poteſt tamen legi in caſu nominatiuo,& armiger eius interficiens poſt eum: ita vt caſus Peliſthinorum attribuatur Ionathæ,mors autem etiam armigero.Modus quo res hæc geſta eſt,humanus non apparet:quãuis Ioſephus dicat quòd Peliſthini exiſtẽtes in præſidio dormientes occiſi ſunt.Sed ſacræ ſcripturę textui hic modus nõ quadrat,dum narratur quòd ceciderunt in faciẽ Ionathę:cõ textui autẽ quadrat,vt diuinitus redditi attoniti ceciderint ante faciem Ionathæ.nã ſubiungitur quòd deus immiſit tremorem in caſtra Peliſthinorum:hinc enim inſinuatur quòd tremor iſte incepit in illo præſidio,& extenſus eſt ad caſtra Peliſthinorum &c.*Et fuit plaga prima,qua percuſſit Ionathan & armiger eius circiter viginti viros,velut in dimidia parte iugeri terræ.* Non ſat fuit narrare numerum occiſorum,ſed etiã deſcribitur quantitas terræ,in qua iſti percuſſi ſunt:ad inſinuãdum quòd nõ ſunt progreſſi,vltra Ionathas & armiger eius ad percutiendum iſtos viginti.vt hinc appareat magnitudo facti,quòd nõ vagè lõgeq; ſparſos iſtos viginti occiderint, ſed in

ſed in tam paruo ſpatio terræ vt eſſent quaſi ſimul.*Et factum eſt miraculum in caſtris,& per agros.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit tremor in caſtris,in agro,& in toto populo.* Deinde immediatè ſequitur. *præfectus & vaſtator tremuerunt etiam ipſi : & tremuit terra,& fuit in tremorem Elohim* . Vide quantũ differt vulgata editio ab hebraica veritate.deſcribitur cauſa ſubiũctæ victoriæ tremor diuinitus immiſſus,& in caſtra Peliſthinorũ,& in ſparſos Peliſthinos per agros,& in omnẽ populũ eorum,nec ſolum in vulgus,ſed etiam in præfectos,& in vaſtatores ſuperius deſcriptos,diſtinctos in tres cuneos:& demũ manifeſtatur quòd tremuit terra.Et quoniã diſtinctè hominũ ſpecies narrauerat tremuiſſe, adiũgendo tremorẽ terræ,ſignificare videtur corporalẽ tremorẽ ipſius terræ: vt intelligamus fuiſſe tremorẽ,& internum in animis hominum, & externum in ipſa terra in qua erant:ita quòd tremor terræ externus fuerit cauſa tremoris interni.

Et reſpexerunt ſpeculatores Saul in Ghibha Biniamin. Narratur mod⁹ quo quę gerebãtur inter Peliſthinos,innotuerunt Sauli.*& ecce multitudo proſtrata, & huc illucq; diffugiens.* Iuxta Heb.habetur.*& ecce tumultuãs liquefactus eſt,& iuit & fregit ſe.* Et eſt ordo literæ,quòd tumultuans turba iuit & fregit ſe,& fuit liquefacta.Hebræi ſiquidem maius præponunt minori.Diſperſi itaq; Peliſthini viſi ſunt tanquam ea que liquefiunt . *Et ait Saul populo qui erat cum eo,quærite & videte quæſo quis abierit ex nobis:cumq; quæſiſſent , inuentum eſt non adeſſe Ionathan & armigerum eius.Et ait Saul ad Achi'iam* Recto graditur ordine,conſulendo deum per ſacerdotẽ.*applica arcam domini.* Legendum eſſet, applica te ad arcam elohim.ſæpe enim hebraica litera omittit præpoſitionem.*erat enim ibi.* Non habetur in hebręo,ibi. Quod ideo annotauerim vt intelligamus,ꝙ arca Elohim non erat allata vt eſſet ibi, ſed vt eſſet cũ exercitu filiorũ Iſraël:ad hoc enim inſinuãdũ hebraica veritas habet.*quia fuit theca Elohim in die illo,et filij Iſrael.* Ratio itaq; pręſentiæ arcæ fuit cõcomitãtia filiorum Iſrael, quorũ dũtaxat remanſerãt ſimul ſexcẽti viri cũ rege.reliqui enim diſperſi erãt:vt in pręcedẽti cap.ſcriptũ eſt.*Cũq; loqueretur Saul ad ſacerdotẽ,tumultus magnus exortus eſt in caſtris Peliſthinorũ,creſcebatq; paulatim,& clarius reſonabat .* Iuxta Heb. habetur. *Et fuit vſquequo locutus eſt Saul ſacerdoti,& tumultus qui in caſtris Peliſthinorũ & iuit eundo & multiplicando:& dixit*

Saul

Saul sacerdoti, congrega manum tuam. Conferendo hæc vltimo dicta verba ad sacerdotem, apparet q̃ dum loqueretur Saul sacerdoti ad consulendum dominum audiuit Saul (vel per seipsum vel per nuncios aut speculatores) tumultum in castris Philisthinorũ magis ac magis augeri: & quòd sacerdos vacante Saule ad percipiendum argumẽtum hoc tumultus, incepit extendere manus secundum ritum consuetum ad supplicandum deo: & quòd Saul percipiens deum iam facto respondisse, dixit sacerdoti vt desisteret à cõsulendo deum, volens tunc progredi ad persequendos Philisthinos.

Sed quæstio oritur quo pacto verificantur hęc duo videlicet quòd speculatores viderunt Philisthinos frangere se & liquefactos, & q̃ postea tumultus in castris magis ac magis creuerit. Solutio est q̃ vtrũq; est verũ respectu diuersorum. quædam enim multitudo visa est frangens se & iens quasi liquefieret: animæquiores autem in castris manserunt tumultuantes, & horum tumultus describitur auctus.

Conclamauitq; Saul & totus populus qui erat cum eo. Dictio interpretata conclamauit, significat congregationem cum clamore seu sonitu buccinæ ad congregandum populum. *& venerunt vsque ad prælium: & ecce erat gladius vniuscuiusque in proximum eius, & cædes magna nimis.* Iuxta Hebręum habetur. *attonitio magna valde.* Fingere liceat vocabulum attonitionis ad manifestandum Hebraicam veritatem. Ratio siquidẽ redditur quare Philisthini percutiebant Philisthinos quia erãt attoniti valde. deus enim fecit eos attonitos: ex tremore enĩ superius descripto effecti sunt attoniti. *Et Hebræi qui fuerant cum Philisthim sicut heri & nudiustertius, ascenderantq; cum eis in castra.* Deficit. *in circumitu.* insinuatur enim per hoc q̃ Hebræi venerant cum Philisthinis non pugnaturi, sed seruituri vehendo opportuna ad victum exercitus. & propterea dicitur quòd erant in circumitu castrorum tãquam ad commoditatem omnium. Et ne putares istos Hebræos fuisse transfugas ex Israel ad Philisthinos, describũtur Hebræi Philisthinorum sicut heri & nudiustertius: hoc est soliti seruire Philisthinis, qui videlicet habitabant inter Philisthinos. *etiam ipsi reuersi sunt vt essent cum Israel qui erat cum Saul & Ionathan. Et omnes viri Israel qui se absconderant in monte Ephraim, audierũt quòd fugerent Philisthim: & persecuti sunt etiam ipsi eos in prælio. & erant cum Saul quasi decem millia virorum.* Superfluæ sunt istæ

istæ vltimæ octo dictiones: nam in Hebræo non habentur. *Et saluauit dominus deus in die illa Israelem.* Explicatur causa tantæ salutis summus deus. *pugnâque transiuit Beth'auen.*

Et viri Israel sociati sunt sibi in die illa. Iuxta Hebræum habetur. *Et vir Israel oppressus fuit in die illo.* More solito prius summariè narratur res gesta, & deinde subiungitur modus quo res est gesta. describitur siquidẽ prius populus oppressus fame à Saule rege, & deinde qualiter Saul afflixit populum fatigatione & inedia. *adiurauitq; Saul populum dicendo, maledictus vir qui comederit panem vsque ad vesperam & vindicabor de inimicis meis: & non gustauit totus populus panem.* More imperatorum exercitus pœnam maledictionis valde grauẽ apud Hebræos apponit comedenti vsque ad vesperam, non vt prohibeat refectionem sed ne impediatur persecutio hostium tunc exequenda. Nihilq; inordinati præceptũ istud in secontinet: quoniã recti ordinis ratio exigit vt præsentanea persecutio hostium tam necessaria pręponeretur cibo illius diei. pro minoribus siquidem causis indicitur quandoq; ieiunium vsque ad vesperam. *Et tota terra venit in syluam: eratq; mel super faciem agri. Ingressusq; est populus syluam, & apparuit fluens mel: & nullus applicuit manum suam ad os suum, timebat enim populus iuramentum.*

Ionathan autem non audierat quando adiurauerat pater eius populum, misitq; extremitatem virgæ quam habebat in manu sua & intinxit in fauum mellis: conuertitq; manum suam ad os suum, & illuminati sunt oculi eius. Præ labore multo debiles effecti spiritus refocillati sunt, ita vt sensibiliter immutatio appareret in oculis tanquã restauratus fuerit visus. *Respondítque vir de populo & dixit, adiurando adiurauit pater tuus populum dicendo maledictus vir qui comederit panem hodie: defecerat autem populus.* Iuxta Hebræũ habetur. *& fatigatus est populus.* Ecce modus quo oppressus est populus: fatigatione videlicet cum inedia. *Dixitq; Ionathan, turbauit pater meus terram.* Ab effectu experto in seipso & effectu quem videbat in populo, censet Ionathas præceptum patris turbasse populum. *vidistis ipsi.* Iuxta Hebræum habetur. *videte obsecro.* vel nunc. Testes inuocat populum. *quòd illuminati sunt oculi mei quia gustaui paululum mellis huius. Quãto magis si comedẽdo comedisset hodie populus de præda inimicorum suorum quam reperit, nónne maior facta fuisset plaga in Philisthim?* Verum dicit si mora comedendi

non

non fuisset impedimento præsentaneæ persecutioni. iuuenilis sententia videtur. *Percusserúntque in die illa Philisthim à Michmas vsque ad Aialon: & fatigatus est populus nimis.* Legendum est. *valde.* Terminus diei describitur in quo comedere concessum est.

Et versus est populus ad prædam, & tulerũt oues & boues & filios bouis, & mactauerunt in terra, comeditque populus cum sanguine. Nunciauerúntque Sauli dicendo, ecce populus peccauit domino comedendo cum sanguine. Ad sensum patet quòd si iuguletur animal in terra, non perfectè purgatur à sanguine. Oportet enim iugulum pẽdere ad hoc vt sanguis totus defluat. & propterea hinc factum est vt populus comederet cũ sanguine: hoc est carnes non plenè purgatas à sanguine. Et quia hoc erat contra legem Mosis, ideo scribitur populum peccasse. *& dixit, præuaricati estis, voluite ad me hodie lapidem grandem. Dixítque Saul: dispergimini in populum & dicetis eis afferte ad me vnusquisque bouem suum & vnusquisque pecus suũ, & mactabitis hic & vescemini, & nõ peccabitis domino comedẽdo cum sanguine.* Cerne zelum boni regis: authoritatem præsentiæ suæ interponit ad hoc vt efficax sit monitio ne iugulent animalia in terra, sed veniant iugulaturi super lapidẽ grandem: vnde possint animaliũ iugula pendere, & sic totus sanguis effluere. *adduxitq; totus populus vnusquisque bouem suum in manu sua vsque ad noctem.* Iuxta Hebræum habetur. *nocte. & mactauerunt ibi.* Pars enim noctis significatur occupata iugulando animalia super lapidẽ. *Et ædificauit Saul altare domino.* Intellige non ẽdificasse duntaxat altare, sed etiã sacrificasse super illud summo deo. nõ enim frustra ædificauit altare sed ad altaris vsum. *tuncq; primum cœpit.* Iuxta Hebræũ habetur. *ipsũ incepit ædificare altare domino.* Declaratur illud alare fuisse primum altare ædificatum à Saule rege. sacrificia siquidẽ quæ pri⁹ obtulerat, super altaria ab aliis cõstructa obtulerat.

ET dixit Saul: descendamus post Philisthinos nocte, & vastemus eos donec illucescat mane nec relinquamus ex eis virum. Sumpto cibo hæc dixit. *& dixerũt, omne quod bonum est in oculis tuis fac: & ait sacerdos.* Nec in tam celeri persecutione defuit sacerdos. *Accedamus huc ad Elohim.* Regem inuitat ad appropinquandum ad altare ad consulendũ deum. *Et cõsuluit Saul in deo, an persequar Philisthim? an trades eos in manum Israel?* Dictio interpretata deum, est nomen Elohim. *& non respondit*

ei in die illa. Dixitq; Saul, accedite huc omnes anguli populi. hoc est vniuersa capita populi tãq; per angulos distincti. *& scitote & videte in quo sit hoc peccatũ hodie.* Indubiè putabat Saul deũ non respondisse propter peccatũ aliquod illo die cõmissum. *Quia viuit dominus saluans Israelem.* Modus iurandi illo tempore est. *quòd si fuerit illud in Ionathã filio meo, absq; retractatiõe morietur.* Iuxta Hebr. habetur. *moriendo morietur.* Præceps fuit hoc iuramentum fundatum super falsum. nam neq; peccatũ oportuit esse occasionem negatę responsionis diuinæ: & esto quòd fuisset peccatum, non oportuit fuisse peccatum morte dignum: vt rei probauit euentus. *ad quod nullus contra dixit ei.* Iuxta Hebræũ habetur. *& no respondẽs ei ex omni populo.* quòd plus est q̃ non contradicere. *Et ait ad vniuersum Israel, vos eritis in parte vna, & ego ac Ionathan filius meus erimus in parte altera: respondítq; populus ad Saul, quod bonum est in oculis tuis fac.*

Et dixit Saul ad dominum Deum Israel, da iudicium. Iuxta Hebræum habetur. *da perfectum.* Reliqua autem quæ subiungũtur in vulgata editione dicta à Saule deo (videlicet. *quid est quod non responderis seruo tuo hodie? si in me aut in Ionathan filio meo est iniquitas hæc, da ostentionem: aut si hæc iniquitas est in populo tuo, da sanctitatẽ*) superflua sunt. nam in Hebræo non habentur: sed immediatè post illa verba da perfectum, subiungitur & deprehensus est Ionathã & Saul. Petendo autem da perfectum, supplicat vt opus inquisitionis huius ad debitam pefectionem deducatur, vt nulla ex parte deficiat, vt nihil illi desit. *& deprehensus est Ionathã & Saul, populus autem exiuit. Et ait Saul, mittite sortem.* Sensus rectè redditur: verũ Hebraicè scribitur. *facite iacere inter me & inter Ionathan filium meum.* Quid autem esset illud iaciendũ non scribitur. *& captus est Ionathã. Dixitq; Saul ad Ionathan, indica mihi quid feceris: & indicauit ei Ionathan & ait, gustãdo gustaui in summitate virgæ quæ erat in manu mea paululũ mellis & ecce ego morior.* Parui refert q̃ Hebraicè habetur. *ecce ego moriar.* Et sunt verba non affirmãtis sed conquerentis quòd pro tam leui causa sit occidẽdus. *Dixitq; Saul: sic faciat mihi deus & sic addat, quia moriẽdo morieris Ionathan.* Dictio interpretata deũ, est nomen Elohim. Inexcusabile est hoc nouũ iuramẽtũ per execrationẽ: quia cognita iam causa nõ solũ leuissima, sed etiã absq; peccato vllo (quoniã nesciens paternũ præceptũ sumpserat Ionathas parum mellis) abstinere debebat à cõminata morte in genere.

Di-

Dixitq; populus ad Saul: an Ionathan morietur qui fecit salutem hanc magnam in Israel? hoc nefas est. Iuxta Hebræum habetur. *absit, viuit dominus si ceciderit de capillo capitis eius in terram.* Ad tuendum innocentẽ excitatus est populus, tum propter beneficium magnum ab eo susceptum, tum. *quia cum deo operatus est hodie.* Rectius legeretur. *quia cum Elohim fecit diem istum.* Et est sensus quòd non solum fecit nobis salutem magnam, sed etiam cum deo summo iudice gubernatoreq; nostro fecit hunc diem salutarem, & propterea tanquam minister & cooperator dei seruandus est. *liberauit ergo populus Ionathan vt non moreretur.* Iuxta Hebræum habetur. *& redemerunt populus Ionathan, & non est mortuus.* Tanquam redemptio censetur officium populi pro Ionathæ, quia Ionathæ iniustam vexationem à rege redemerunt iureiurando ac ratione duplici.

Sed oritur quæstio, quonã pacto verificatur Ionathæ innocentia hinc & inde verificatur deprehensio Ionathæ diuino testimonio. si enim innocens fuisset Ionathas, nequaquam deus petenti regi ob cuius culpam negata responsio fuisset, Ionathan demonstrasset: nam indicatio Ionathæ, responsiua fuit petitioni regis quis fuisset in culpa. Solutio est quòd Ionathas fuit quidẽ innocens sumendo mel inscius paternæ maledictionis: sed peccauit audito mandato regio probando factum propriæ comestionis, arguens patrem qui præceperat. Fuit itaq; Ionathas dupliciter in culpa. primum sumẽdo mel: & sic non fuit in culpa secundum animum, sed secundum damnatam operationem. deinde secundum probationem facti & secundum animum & secundum verba peccauit: vnde merito diuino testimonio deprehensus est pecasse. Verum minus intelligentes diuinum testimonium & Saul & Ionathas & populus, librauerunt duntaxat factum damnatę comestionis: vt clarè sonat litera & propterea tanquam innocens iniustè vexatus, redemptus est à populo.

Ascenditq; Saul de retro Philisthim: & Philisthim abierunt in loca sua.

ET *Saul confirmato regno super Israel, pugnauit per circuitum contra omnes inimicos suos: contra Moab & filios Hammon & Edon, & reges Zobah & Philisthinos.* Summariè colliguntur præclara Saulis gesta deinceps: quoniam author libri nõ intendit scribere gesta Saulis in particulari, sed ad Dauidem propc-

properat. propter quod illa tantum gesta Saulis subiunguntur inferius quæ relationem habent admixtã ad ea quæ sunt Dauidis: quale est bellum contra Hamalec, cuius occasione reprobatus est Saul, & vnctus Dauid. & simile quid inuenitur in subiunctis bellis cum Philisthinis. *& quocunque se vertebat superabat.* Iuxta Hebræum habetur. *& in omnibus ad quæ vertet, faciet iniquare.* Et est sensus, faciet pati pœnam iniquitatis suæ. dixerat enim quòd Saul pugnauit cum quinque nationibus: subiungit cõsequenter quod omnes hostes fecit pati pœnam iniquitatum suarum. Ad explicandum autem Hebraicam dictionem finximus verbum iniquare tanquam deductum à nomine iniquus, ad significandum vsum iniquitatis. Sed hic significatur iniquitatis vsus non actiuè, sed passiuè. Saul enim vincẽdo eos, fecit eos iniquos quo ad pœnam. Et scriptum est hoc, ad manifestandum bella prædictorum hostium Israel fuisse iniqua. *Cõgregatóque exercitu.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fecit fortitudinem.* hoc est congregauit gẽtem fortem: describitur enim mediũ quo Saul vicit tot nationes. Et deinde immediatè sequitur. *& percussit Hamalec.* Ad differentiam aliarum supradictarum nationum (quæ nõ fuerũt deletæ à Saule) dicitur specialiter quòd percussit Hamalec, delen o eos. *& eruit Israel de manu vastatorũ eius.* Ecce fructus victoriarum Saulis, non subactio hostium, sed liberatio Israelis à vastatoribus eius.

Fuerunt autem filij Saulis, Ionathan & Iesui & Malchisuah: & nomina duarum filiarum eius, nomen primogenitæ Merab, & nomen minoris Michal. Et nomen vxoris Saul, Achimoham filia Achimam: & nomẽ principis militiæ eius Abiner filius Ner patrui Saul. Et Cis pater Saul: & Ner pater Abner filius Abiel, Fuitq; bellum forte contra Philisthinos omnibus diebus Saulis: nam quemcunque viderat Saul virum fortem & aptum ad bellum, sociabat eum sibi. Ecce modus quo Saul congregauit gentem fortem.

CAPVT XV.

ET *dixit Samuel ad Saul: me misit dominus vt vngerem te in regem super populum eius, super Israel, nunc ergo audi vocem verborum domini. Sic dicit dominus exercituum: recensui.* Iuxta Hebræum habetur. *recordatus sum.* hoc est ad instar recordati me habui. quemadmodum enim metaphoricè dicitur Deus iratus, ita dicitur recordatus secundũ similitudinem effectus, siue loquendo siue faciendo quemadmodum

recordatus homo facit seu loquitur. *quæ fecit Hamalec Israeli, quomodo restitit ei in via.* Iuxta Hebræum habetur. *quæ posuit ei in via cum ascenderet ex Aegypto.* Lege 17. capitulum Exodi, & 25. Deute. & inuenies res gestas ab Hamalec contra Israelem in via ex Aegypto venientem. *Nunc vade & percute Hamalec, & demoliemini omnia quæ sunt eius & non parces ei: & non concupisces ex rebus ipsius aliquid.* Superfluæ sunt hæ vltimæ septē dictiones. *sed interficies à viro vsque ad mulierem, à paruulo vsque ad lactentem, à boue vsque ad agnum, à camelo vsque ad asinum.*

Præcepit itaque Saul populo. Iuxta Hebræum habetur. *Et congregauit Saul populum.* executio siquidem narratur diuini præcepti. *& recensuit eos quasi agnos.* Iuxta Hebræum habetur. *& numerauit eos in agnis ducenta millia peditum, & decem millia virorum Iehudæ.* Non desunt tamen dicentes dictionem interpretatam agnis, esse nomen proprium loci in quo Saul recensuit congregatum populum. & legunt. *in Telaim.* Et hic sensus quadrat rationi. nam legendo in agnis, sensum aiunt esse quòd ad euitandam numerationem populi, singuli dederunt singulos agnos: vt sic ex numero agnorum sciretur numerus populi, & tamen non essent numerati in seipsis, sed in agnis. hoc enim minus rationi cōsentaneum est: nec in lege prohibita est numeratio populi conuenientis ad bellum, sed numeratio vniuersi populi à viginti annis & supra, nisi &c. *Et venit Saul vsque ad ciuitatem Hamalec: tetenditq; insidias in torrente. Dixitq; Saul ad Cenæum: ite, recedite, descendite de medio Hamalecitarum ne disperdam te cum eo.* Natio ista Cenæorum ex socero Mosis originem traxerat, & benigne se habuerat cum Israelitis: & propterea Saul gratus beneficiis receptis monet vt recedendo se saluet. *& tu feciſti misericordiam.* Legendum est *gratiam cum omnibus filiis Israel quando ascenderunt ex Aegypto.* Hæc gratia innuitur. Nume. 10. *& recessit Cenæus de medio Hamalec. Percussitq; Saul Hamalec, à cauila donec venias in Sur quæ est super faciē Aegypti. Cepitq; Agag regem Hamalec viuum: & totum populum interfecit in ore gladij.* Ecce iam armatus ensibus populus Israel, cuius paulo ante nullus habebat ensem aut lanceam præter Saulem & Ionatham. *Et pepercit Saul & populus Agag, & bonis ouibus & bobus.* Directè contra mandatum Dei misericordia ista fuit: vt suprascripta testantur. *& vestibus.* Iuxta Hebræum habetur. *& pinguibus & arietibus.* nullaque fit mentio vestium. *& vniuersis quæ pulchra*

chra erant. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& omni bono.* clausula enim generalis est, comprehendens quicquid boni inuentum fuit non fuisse destructum, sed seruatum: ad differentiam rerum vilium, vt subiungitur. *& non voluerunt disperdere eas: quidquid verò vile fuit & reprobum, disperdiderunt.*

Factus verbum domini ad Samuel dicendo, pœnitet me quòd cōstituerim Saul regem. Metaphoricè attribuitur Deo pœnitere; pro quanto ad instar pœnitentis hominis reuelat aut operatur. *quia dereliquit me.* Parui refert quòd Hebraicè habetur: *quia reuersus est ex post me.* hoc est quia auersus est à sequendo me. *& verba mea non implenit: contristatusque est Samuel.* Iuxta Hebræum habetur. *& iratus est Samuel.* Tanta significatur Samuelis tristitia vt excanduerit, quemadmodum excandescere soliti sunt ministri principis cum audiunt à principe displicere illi opus factum ab ipsis ministris de mādato eiusdem principis. apprehenditur siquidem hoc à ministro tanquam redundans in ipsius ministri dedecus. *& clamauit ad dominum tota nocte.* non voce sensibili, sed cordis magno desiderio supplicans pro regno Saulis. *Et surrexit Samuel de nocte.* Aurora potius quàm nox significatur. *vt iret ad Saul mane: nunciatúmque fuit Samueli dicendo, venit Saul in Charmel & erexit sibi fornicem triumphalem.* Iuxta Hebræum habetur. *& ecce faciens stare sibi manum.* vel locum. Et dicitur manum vel locum, quia Hebraica dictio anceps est ad manum vel locum. Et si legitur locum, sensus est quòd Saul statuit sibi in Charmelo locum certum in memoriam tantæ victoriæ: si verò legitur manum, declaratur quale signum tantæ victoriæ in monte Charmeli statuerit: videlicet figuram manus, eò quòd manu valida deleuerit Hamalec. *& reuersus transiuit.* Iuxta Hebræum habetur. *& circumiuit & transiuit, & descendit in Ghilghal.* hoc est in Ghalghala vbi inuenit eum Samuel. *Et Saul offerebat holocaustum domino de initiis prædarum quæ attulerat de Hamalec, & cum venisset Samuel ad Saul.* Totum hoc superfluum est: nā in textu Hebraico nō habetur. in quo sequitur immediatè. *Veniq; Samuel ad Saul, & dixit ei Saul, benedictus tu Iehouah.* in casu dativo. & nulla fit mētio sacrificij. *impleui verbū domini. Dixitq; Samuel: & quæ est vox ouium harū in auribus meis, & vox boū quā ego audio? Et ait Saul, ex Hamalecitis adduxerunt eas: quia pepercit populus bonis ouibus & bobus ad immolādū domino deo tuo, reliqua verò occidimus.*

Dixítque Samuel ad Saul, permitte & indicabo tibi quæ locutus est dominus mihi nocte: & dixit ei, loquere. Et ait Samuel: nónne cũ parvulus esses in oculis tuis, caput tribuum Israel factus es, vnxítque te dominus in regem super Israel? Perpende quãtum placeat Deo humilitatis virtus: & simul intellige quòd à virtute humilitatis recesserat Saul cui dicitur, cum esses parvulus in oculis tuis. *Et misit te dominus in viam: & ait, vade & interfice peccatores Hamalec.* Iuxta Hebræum habetur. *vade & facies destruere peccatores Hamalec.* Prius enim fuerãt nominati destruẽdi Hamalecitæ: modò declaratur ratio quare destruendi sunt quia sunt peccatores, vt iustitia præcepti manifestetur. *& pugna cõtra eos vsq; ad internitionem eorum. Et cur non audisti vocem domini, sed versus es ad prædam & fecisti malum in oculis domini?*

Dixitq; Saul ad Samuel: immò audiui vocem domini, & ambulaui in via per quàm misit me dominus, & adduxi Agag regẽ Hamalec & Hamalec interfeci. Tulit autẽ populꝰ de præda oues & boues, primitias perdẽdorũ, ad immolandum domino Deo tuo in Ghilghal. Sibiipsi attribuit Saul quod fuit obediẽtiæ: minus aduertens quòd nõ cõstat sibiipsi, immiscendo quòd adduxi Agag regẽ Hamalec: fuerat enim præceptũ vt interficeret eũ. Populo autem attribuit quòd fuit inobedientiæ, excusando tamen populum prætextu religionis: tanquam quæ seruata sunt, fuerint seruata quasi primitiæ offerendæ Deo. Et ad placandum Samuelẽ vtitur pronomine tuo, dicendo Iehouah Elohe tuo. *Et ait Samuel: nũquid vult dominus holocausta & victimas, & non potius vt obediatur voci domini?* Si nosse vis textum vt iacet in Hebræo. *an voluntas Iehouah in holocaustis & sacrificiis sicut audire in voce Iehouah?* Per quæ manifestatur quòd non placent Deo holocausta & sacrificia quemadmodum obedire diuinæ voci. Deinde immediatè sequitur. *ecce audire præ sacrificio bonum, & auscultare præ adipe arietum.* Prius dixerat quòd non æquantur sacrificia obedientiæ: modo amplius declarando dicit quòd obedientia præstat sacrificio & incenso adipi, qui erat singularissima pars dicata Deo. Deinde immediatè sequitur. *Quia peccatum diuinandi, rebellio, & iniquitas & Theraphin, cogere.* Postquam confutauit rationem Saulis ex parte religionis, manifestat exaggerando quàm graue fuerit peccatum inobedientiæ: assimilando rebellionem superstitioni diuinandi, & assimilando oblationem quæ fit Deo, quasi inuito peccato iniquitatis & venerantium theraphim: hoc est simulachra.

simulachra. Nã cogere significat cogere eũ cui offertur munus ad suscipiendum illud: quẽadmodum de Iacob scriptum est quòd coẽgit Hesau ad suscipiendum munus. simile enim quid declarauit Samuel accidere Sauli & populo, offerentibus Deo prædam Hamalecitarum quam Deus nolebat. perinde enim agebant acsi cogere vellent Deũ ad suscipiendum eorum munera. Et per hæc manifestat Samuel eorum peccatum, tum inobedientiæ tum irreligiositatis, offerendo Deo quod illi displicet: vt omni ex parte confutet excusationem allatam. *pro eo quòd abiecisti verbum domini, abiecit te dominus ne sis rex.*

Dixitq; Saul ad Samuel: peccaui, quia transgressus sum os domini & verba tua. Non ex integro corde confitetur peccatum suum qui falsam apponit causam sui peccati, subiungẽdo. *quia timui populum & obediui voci eorũ.* ipse enim Saul præcipua causa fuerat seruãdi ea quæ seruata sunt. *Sed porta quæso.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc leua quæso peccatum meum,* sed Hebræi leuare peccatum vocant ignoscere peccatum. *& reuertere mecum.* Ecce ratio qua mouebatur Saul ad confitendum peccatum, vt Samuel iret cum eo placatus. Et dicit reuertere mecum, quia occurrerat illi obuiam vt reuertenti comes esset. *& adorabo dominum.*

Et ait Samuel ad Saul, non reuertar tecum: quia proiecisti sermonem domini, proiecit te dominus ne sis rex super Israel. Vertitq; se Samuel vt abiret: ille autem apprehendit orã pallij eius, & scissa est. Et ait ad eum Samuel: scidit dominus regnũ Israel à te hodie, & tradet proximo tuo meliori te. Interpretatus est Samuel scissionem sui pallij signũ esse scissionis regni à Saule decretæ à Deo. *Porrò triumphator in Israel non parcet & penitudine non flectetur: non enim homo est vt agat pœnitentiã.* Iuxta Heb. habetur. *Et etiã fortitudo Israelis non mentietur & non pœnitebit: quia nõ homo ipse ad pœnitendũ.* Deũ appellat fortitudinẽ Israelis nõ solũ quia ipse est verè fortitudo populi Israel, sed potius ad significandum quòd is qui est summa fortitudo, nullã in se cõpatitur mutabilitatẽ, qualis est in mẽdace & in pœnitẽte. Et vt hoc melius perciperetur, dicit naturã Dei lõge distare à natura hoĩs, cuius est pœnitere. *Et dixit, peccaui.* Et hãc quoq; cõfessionẽ nõ proficisci ex integra agnitione peccati corã Deo, testatur adiũcta petitio honoris mũdi huius. *nũc honora me quæso corã senioribꝰ populi mei & corã Israel: reuertereq; mecũ, & adorabo dominum*

num Deum tuum. Et reuersus est Samuel post Saulem: & adorauit Saul dominum.

DIxitq; Samuel, *adducite ad me Agag regẽ Hamalec; & oblatus est ei Agag pinguissimus tremẽs.* Iuxta Heb. habetur. *& iuit ad eũ Agag delitiarũ.* vel catenarũ. Dictio Hebraica anceps est ad delitias vel catenas, an significetur Agag delitiosus vel vinctus catenis. Et *dixit Agag, siccine separat amara mors?* Iuxta Heb. habetur. *certè separauit amaritudo mortis.* Videṡ se ductum ad mortem violentam, dicit se iam mortuũ separatione amaræ mortis ab hac vita. *Dixitq; Samuel, sicut orbauit mulieres gladius tuus sic orbabitur præ mulieribus mater tua: & in frusta concidit eum.* Iuxta Hebræum habetur. *& scidit Samuel Agag coram domino in Ghilghal,* nihilque dicitur de frustis.

Abiitq; Samuel in ramã: Saul verò ascẽdit ad domũ suã in Ghibhã. Deficit. *Saulis.* Describitur domus Saulis in colle Saulis. *Et nõ vidit Samuel vltra Saul.* Iuxta Heb. habetur. *Et nõ addidit Samuel ad videndũ Saulẽ vsq; ad diẽ quo mortuus est.* Annotabis prudẽs lector, nõ scribi & nõ vidit, sed scribi & nõ addidit ad videndũ: quoniã hinc soluitur quæstio quæ mouetur ex gestis scriptis inferius cap. 19. videlicet q̃ Saul prophetauit corã Samuele. Aliud est enim addere ad videndũ & aliud est videre. vidit siquidẽ post hæc hic scripta Samuel Saulẽ ante diẽ mortis suæ, sed nõ addidit ad videndũ Saulem: quia nunquã iuit ad videndũ eũ, vt prius sæpe fecerat: hoc enim significatur dicendo & nõ addidit Samuel ad videndũ Saulẽ, cũ qua veritate stat quòd tanq̃ casu acciderit Saulem videri à Samuele: vt cõtigit in iis quæ narrãtur ca. 19. *verũtamen luxit Samuel Saulẽ: quoniã dominũ pœnitebat.* Iuxta Heb. habetur. *& Iehouah pœnituit quòd regnare fecisset Saulẽ super Israel.* Nõ habetur cõiũctio qñ, sed cõiũctio &. narrãtur siquidẽ duo: alterũ q̃ Samuel q̃uis nõ iret ad videndũ Saulẽ, lugebat tamẽ eũ, & quòd summum Deũ pœnituit quòd fecit regnare Saulem super Israel.

CAPVT XVI.

Ixitq; dominus ad Samuelẽ: vsquequo tu luges super Saul, cũ ego proiecerim eum. Iuxta Heb. habetur. *& ego abominatus sum eum à regnãdo super Israel?* nõ enim reprehendit Deus Samuelem perseuerantẽ in luctu tãquã agentem cõtra diuinam definitionem: sed reuelat imponendum esse terminum huiusmodi tristitiæ quia diffinita est reprobatio Saulis à regno. *imple cornu tuum oleo & veni, mittam te ad Iisai Bethlechemitem,*

lechemitem: prouidi enim in filiis eius mihi regem. Quis surrogãdus sit rex, atque ab ipso Samuele vngendus, aptissimè reprobato Saule reuelatur Samueli ad consolandum eum. Et *ait Samuel, quomodo vadam.* Timẽtis sunt verba interrogatiuè legenda, ad consulendũ deũ de periculo imminẽtis sibi mortis ex huiusmodi obedientia. *audiet enim Saul, & interficiet me: dixitq; dominus, vitulum bouis tolles in manu tua, & dices ad immolandum domino veni.* Docet deus Samuelẽ, vt tacita causa principali itineris sui, manifestet dũtaxat minus intentã: vt hinc discamus nullum esse peccatum, cùm simile quid homines sæpe faciunt. Et *vocabis Iisai ad sacrificium: & ego ostendam tibi quid facturus sis, vngesq; mihi quem monstrauero tibi.*

Fecitq; Samuel *quod locutus erat dominus, & venit in Bethlechem. & admirati sunt seniores.* Iuxta hebræum habetur. *& tremuerunt senes ciuitatis ad occursum eius.* Tremor internus significatur ex inopinato aduentu Samuelis: timendo ne fortè fugeret à facie Saulis regis, & ciuitas angustaretur, hinc Samuele, inde Saule instantibus. *& dixerunt, pacificús ne est ingressus tuus?* Et *dixit, pacificus, ad immolandum domino veni, sanctificamini.* Inuitat ad sacrificium senes ciuitatis qui occurrerant ei, volentes tamen interesse sacrificio. *& venite mecum.* Iuxta heb. habetur. *& venietis mecum ad sacrificium.* Samuel enim nõ erat sacerdos, sed leuita: & sine dispẽsatione nõ licebat ei sacrificare exercendo sacerdotis officiũ, de quo nihil in litera scribitur. *& sanctificauit Iisai, & filios eius, & vocauit eos ad sacrificium.* Specialis mẽtio fit Isai: quia propter filios eius principaliter venerat. & propterea nõ solũ Isai tanquã senex, sed & filij eius sanctificati narrãtur à Samuele, proculdubio secundum ritum legis ab eo mundati, sicut & alij inuitati sacrificio affuturi. *Cúnque ingressi essent.* Iuxta hebr. habetur. Et *fuit venientibus eis.* proculdubio filiis Isai. insinuant siquidem hæc collata cum subiunctis, (videlicet quòd Isai vocabat singillatim filios ad Samuelem) rem gestam fuisse hoc ordine: videlicet quòd in aulam, in qua erat Samuel, ingressus est primũ Isai cũ primogenito suo: & facta reuelatione diuina ad Samuelẽ, q̃ nõ esset ille futurus rex, Isai vocabat aliũ filiũ: & sic successiuè introduxit omnes filios ad Samuelẽ. Talẽ autẽ ordinẽ Samuelẽ disposuisse, ex hoc insinuat litera, q̃ nõ omnes simul introduxit pater, qui tamen omnes ingressi aulam Samuelis, non singillatim exibant, sed manebant in

ea:quemadmodum testatur vnctio Dauidis in medio fratrũ subiuncta.*vidit Eliab & dixit,num coram domino est Christus eius?* Iuxta Hebræum habetur.*tantum coram Iehouah vnctus eius.* Et sunt verba interrogantis quidem deum,declinantis tamen in partem affirmatiuã,proponendo quòd iste duntaxat sit quem vnxerit Deus.in cuius declinationis signum respondetur à Deo non esse spectandum ad aspectum illius, & altitudinem staturæ.hæc enim inuitauerant Samuelem ad suspicandum quòd ille electus esset in regem.

Et dixit dominus ad Samuelem,ne respicias vultum eius. Legendum est.*ad aspectum eius,& ad altitudinem staturæ eius, quia reprobaui eum:quia non iuxta intuitum homini iudico:homo enim videt quæ parent oculis,Deus autem intuetur cor.Et vocauit Iisai Abinadab,& adduxit eum coram Samuel:& dixit,etiam hunc non elegit dominus.* Adduxitq; *Iisai Sammam:& dixit, etiam hunc nõ elegit dominus.* Ex his autem clarè habetur progressus diuinæ reuelationis de nouo rege.nam primum reuelatum fuit Samueli quòd Deus translaturus erat regnum in virũ meliorẽ Saule:deinde reuelatũ est illi q̃ vir ille esset vn⁹ filiorũ : Isai bethlehemitæ,sed nõ est ei reuelatũ quis ex filiis Isai esset:& demũ reuelatũ est ei q̃ vir ille esset Dauid.*Adduxit itaq; Iisai septẽ filios suos corã Samuele.* Quæstio oritur de numero filiorũ Isai:eo q̃ in.1.para.ca.2.septẽ dũtaxat supputãtur filij Isai cõprehẽso Dauide.Soluitur cõmuniter,dicẽdo q̃ tã hic q̃ in sequẽti cap. supputãtur octo filij Isai,eo q̃ Ionathã filius adoptiuus cõnumeratur inter filios Isai:in lib.verò Paral. supputãtur filij naturales dũtaxat.*& dixit Samuel ad Iisai, nõ elegit dominus ex istis.* Hinc apparet q̃ Samuel secreto cõmunicauerat Isai diuinã reuelationẽ sibi factã de vno filiorũ ei⁹ electo à Deo:alioquin non dixisset ei,non elegit dominus ex istis.

Dixitq; *Samuel ad Iisai,an finiti sunt pueri? & dixit,adhuc reliquus est paruulus,& ecce pascit oues: & dixit Samuel ad Iisai, mitte,& tolle eum,nec enim discumbemus .* Iuxta Hebræum habetur.*quia non circumibimus .* hoc est circulariter consedebimus.modus siquidem quo tunc commensales simul edebant describitur.*donec veniat huc. Misitq; & venire fecit eum: erat autem rufus & pulcher aspectu,decoraq; facie.* Iuxta Heb.habetur.*& ipse rubeus.cum pulchritudine oculorum, & bonitate aspectus.* cõmendatur enim specialiter de pulchritudine oculorum.*& ait dominus surge,vnge eũ,quia hic ipse.Tulitq; Samuel cornu olei,*

& vnxit eum in medio fratrum eius . Nulla verba dixit Samuel vngendo Dauidem,quemadmodũ dixerat vngendo Saulem. Ita q̃ in duob⁹ differũt istę vnctiões.primũ q̃ sup caput Saulis effudit seu colauit oleum,Dauidem verò vnxit:deinde q̃ ibi declarauit deum vnxisse Saulem in ducem &c.hic autem nullum profert verbum: timebat enim manifestare quorsum fieret illa vnctio tot personis , ne peruenirent ad aures Saulis. Quocirca fratres Dauidis quãuis præsentes vnctioni,nescierũt tñ ad qd vngeretur.nec fortè patri manifestatũ est q̃ vngeretur in regẽ,sed in electũ à deo.putare aũt facile poterãt q̃ vngeretur in electũ à deo in prophet.*& directus est spiritus domini* iuxta heb.habetur.*& prosperatus est spiritus Iehouah in Dauid à die illa.& deinceps.* Internũ donũ diuini impulsus, appellatur spiritus Iehouah ,psperos habẽs successus in Dauide à die illa & deinceps.*surrexitq; Samuel,& abiit in Ramam.*

Spiritusq; domini recessit à Saul. Similiter diuini impulsus donum internum scribitur recessisse à Saule.subtraxit siquidem Deus huiusmodi gratuitum donum,Saule reddente se indignum illo ob superbiam & inobedientiam.*& exagitabat eum spiritus nequam à domino .* Iuxta Hebræum habetur. *& terruit eum spiritus malus à Iehouah.* Quemadmodum spiritus bonus in Dauide , non significat angelum sanctum , sed gratuitum donum interni diuini impulsus,ita spiritus malus in Saule non significat dæmonem,sed spiritum melancholicum impellentem ad malum terrendo Saulem. Vbi interueniebat duplex passio immissa à Deo.altera corporis,in motu spiritus melancholici mali:hoc est nociui.altera animi: quoniam ex motu spiritus melancholici formabantur in internis sensibus apparitiones exterrentes Saulem. Et vtraque passio est ægritudinis naturalis:sed deo attribuitur,tum quia opus naturæ est opus dei:tum quia subtrahente deo gratuitũ donum interni impulsus diuini compescẽtis huiusmodi passionem in Saule , inualuit spiritus melancholicus terrens & impellens ad malas actiones.nam vt infra subiungitur , impellebat eum ad occidendum Dauidem. *Dixeruntq; serui Saul ad eum,ecce spiritus domini malus exagitat te.* Iuxta Heb. habetur.*ecce nunc spiritus Elohim malus terret te.* Cognouerunt serui eius spiritum melancholicum esse terrificum, vel referente ipso Saule terrores,quos patiebatur in imaginatione, vel ex exterioribus verbis aut factis : vt sæpe perpendimus

huiusmodi melancholicos terreri ex iis quæ dicunt aut faciunt dum terrentur. *Dicat obsecro dominus noster, & serui tui qui coram te sunt, quærent virum scientem psallere in cithara.* Ne oporteat sæpe repetere, in toto hoc tractatu intellige psallere, & psallentem pro sonare, & sonantem: sic enim hebraicè habetur. *vt quando arripuerit te spiritus dei malus, psallat manu sua, & leuius feras.* Iuxta Hebræum habetur. *& erit existente super te spiritu elohim malo: & sonabit manu sua, & bene tibi.* Prædicunt isti non solum leuius tolerare, sed etiam quòd bene erit ei.

Et ait Saul ad seruos suos: prouidete ergo mihi aliquem bene psallentem, & adducite ad me. Et respondit vnus è pueris, & dixit: ecce vidi filium Iisai Beth'lechemitæ scientem psallere, & fortissimum robore. Carent superlatiuo Hebræi: & rectius circunloqui videntur hebraicum transferentes. *potentem robore, & virum belli, & prudentem in verbis, & virum pulchrum.* Nec vlla istarum comendationum fuit falsa: nam omnes istæ cõditiones verificãtur de Dauide proportionaliter intellectæ iuxta ætatem illius. *Et dominus est cum eo. Misit ergo Saul nuncios ad Iisai, & dixit: mitte ad me Dauid filium tuum, qui est cum ouibus. Tulit itaq; Iisai asinum plenum panibus, & lagenam vini.* Iuxta Hebræum habetur. *asinum panis, & vtrem vini, & hædum caprarum vnum,* clarè enim significatur asinus onustus pane. *& misit per manum Dauid filij sui Sauli. Et venit Dauid ad Saul, & stetit coram eo: & ille dilexit eum nimis.* Interpres sæpe vtitur nimis pro valde. *fuitq; ei armiger. Misitq; Saul ad Iisai dicendo: stet obsecro Dauid in conspectu meo, quia inuenit gratiã in oculis meis. Igitur quandocunque spiritus domini malus arripiebat Saul.* Iuxta Hebræum habetur. *Et erit existente spiritu Elohim malo in Saule.* Quòd ideo annotauerim ne extrinseca operatio significata intelligatur. *tollebat Dauid citharam, & psallebat manu sua: & refocillabatur Saul.* Iuxta Hebræum habetur. *& dilatabitur Sauli.* Dilatatio cordis ex musica describitur. *& leuius habebat, recedebat enim ab eo spiritus malus.* Iuxta Heb, habetur. *& bene ipsi, & recedet ex super eum spiritus malus.* Non est mirum quòd musica non solum mitiget, sed etiã penitus sedet commotionem spiritus melãcholici: quũ ægritudo corporalis sit redũdans in phantasiã, & proportionata melodia delectet animũ, trãquillitatẽq; reddat turbatis motib⁹, & animi, & corporis. nã quẽadmodũ passiones corporis redundãt in animũ, ita è conuerso passiones animi redundant in corpus: vt quotidiana experientia testatur. Hæc quoque litera contestatur quod prior insinuauit, videlicet spiritum hunc malum fuisse spiritum impulsus melancholici: alioquin non scriberetur recedere ex musica: hæc enim sola causa in litera redditur.

Nec prætereas ordinem effectuum in Saule ex musica. primus enim effectus erat dilatatio cordis, directè contraria melancholico motui: nam melancholicus motus restrictiuus est spirituum, lætitia autem dilatatiua est. & hinc consequebatur bene se habere Saulem, & demum liberari ab illa melancholica vexatione pro illa vice: paulatim enim effectum operantur naturalia agentia.

CAPVT XVII.

C *Congregauerunt autem Philisthim agmina sua ad prælium, & congregati sunt in Socho Iehudæ: & castrametati sunt inter Socho & Hazecam, in finibus Dammim. Saul verò, & filij Israel congregati sunt in valle Elah: & disposuerunt prælium in occursum Philisthim. Et Philisthim stabant super montem hinc, & Israel stabant super montem ex altera parte: vallisq; erat inter eos.*

Et egressus est vir spurius. Iuxta hebræum habetur. *vir de medio de castris Philisthinorum.* Et describitur per hoc quòd non egressus est ex latere vno vel altero, sed ita egressus est ex castris Philisthinorum, quòd egressus est è medio castrorũ: ad insinuandũ quòd de cõsensu exercitus Philisthinorum egressus est. *Goliath nomen eius de Gath: altitudo eius sex cubitorum & palmi. Et galea ærea super caput eius, & lorica hamata induebatur.* Iuxta hebræum habetur. *& lorica squamarum ipse indutus.* fabrefacta siquidem describitur lorica laminis æreis ad similitudinem squamarum piscis: ita quòd induebatur lorica squamosa: hoc est lamina laminam contegente, sicut squama squamæ iungitur in pisce. *ponduſq; loricæ quinq; millium siclorum æris erat. Et ocreas æreas habebat in cruribus.* Iuxta heb. habetur. *Et lamina æris super pedes eius.* Ad instar laminæ protegẽtis frontem, aiunt has laminas super pedes fuisse. *& clypeus æreus tegebat humeros eius.* Iuxta hebræum habetur. *& spiculũ calybis inter humeros eius.* Significatur teli paruuli missilis ex calybe fabrefacti gestatio inter humeros. *Hastileq; lanceæ eius sicut liciatorium texentium: & ferrum lanceæ eius sexcentorum siclorum ferri: & armiger eius.* Iuxta hebr. habetur. *& gestator*

scuti

scuti vadens ante eum. daturus scutum ei, cùm ad pugnam veniret. *Stetitq; & clamauit ad acies Israel, & dixit eis: cur existis ad disponendũ prælium? nónne ego Philisthæus & vos serui Saul? eligite vobis virum, & descendat ad me. Si potuerit pugnare mecum & percusserit me, erimus vobis serui: si autem ego potuero in eum, & percussero eum, eritis nobis serui, & seruietis nobis. Dixitq; Philisthæus: ego exprobraui aciebus Israel hodie, date mihi virum, & pugnabimus simul. Audiuit autem Saul & totus Israel, sermones Philisthei hos: & stupuerunt.* Iuxta Hebræũ habetur. *& fracti sunt & timuerunt valde.* Fracti animo, & consequenter valde metuentes describuntur.

DAuid autem filius viri Eph'rathei. Similis dictio hic scribitur ei quæ scripta est in principio huius libri de Elcana patre Samuelis: & videtur in simili sensu interpretanda, vt pater Dauidis vir augustus describatur. nam patria clarè subiungitur ex Bethlehem Iudæ. *de quo supra dictum est.* Iuxta Heb. habetur. *iste ex Bethlechẽ Iehudæ.* ad differentiã alterius Bethlehem in tribu zabulon. *& nomen eius Iisai, & ei octo filij.* connumerato adoptiuo, vt prædictum est. *& vir in diebus Saulis, senex venit inter homines. Abierunt autem tres filij Iisai maiores, abierunt post Saul ad bellum: & nomina trium filiorum eius qui perrexerunt ad bellum, Eli'ab primogenitus, & secundus eius Abinadab, & tertius Samma. Dauidq; erat minimus: & tres maiores abierunt post Saul. Dauid verò abiuit & reuersus est à Saul: ad pascendum oues patris sui in Beth'lechem.* Ratio quare Dauid à Saule reuersus est ad pascendum oues patris sui, redditur tri um maiorum fratrum egressus ad bellum cum Saule. *Accedebat autem Philisthæus mane & vesperi: & stetit quadraginta diebus.*

Dixit autem Iisai ad Dauid filium suum: accipe quæso fratribus tuis Ephaũ pollentæ huius & decem panes hos. Nomen est mẽsuræ aridorum Epha: polenta autem pro granis tostis sumitur. *& curre in castra ad fratres tuos. Et decem formellas caseï has deferes tribuno: fratresq; tuos visitabis, si rectè agant.* Iuxta Hebræum habetur. *in pace.* pacis enim nomine Hebræi bona cuncta significabant. *& cum quibus ordinati sunt disce.* Iuxta Hebræũ habetur. *& pignus eorum tolles,* hoc est redimes quicquid in pignus dederint pro debito aliquo. subintelligitur enim quòd Isai dederit pecuniã Dauidi ad redimẽdũ pignora fratrũ suorũ si opus esset. *Saul autẽ & ipsi, & omnes viri Israel erãt in valle tere-*

binthi. Iuxta Hebræum habetur. *Ela.* Nomen est arboris, vt aliàs dictum est. *pugnantes cum Philisthim.*

Surrexit Dauid mane & reliquit oues curæ custodis, & onustus abiit sicut præceperat ei Iisai: & venit ad locum Mahgala. Iuxta Hebræum habetur *ad circulum.* hoc est ad vallum seu fossam circularem cingentem exercitum, vt moris est. *& ad exercitũ, qui egressus ad pugnam vociferatus erat in certamine.* Iuxta Hebræum habetur. *& gens fortitudinis egrediens ad aciem, & vociferati sunt in prælio.* Narratur accidens tunc cõmotio ad præliandum hinc & inde. *Disposueratq; Israel & Philisthim, aciem in occursum aciei. Dereliquitq; Dauid vasa quæ secum attulerat in manu custodis sarcinarum, & cucurrit in aciem: & venit & interrogauit si omnia erga fratres suos rectè agerẽtur.* Interpres iterum exponit: nam in Hebræo habetur duntaxat. *& interrogauit fratres suos in pace.* vt supra diximus. *Cúmque adhuc loqueretur cum eis apparuit vir ille spurius.* Iuxta Hebræum habetur. *& ecce vir medij ascendens (Gol'iath Philistheus nomen eius de Ghath) de aciebus Philisthinorum.* repetuntur enim supra dicta. *locutus est iuxta verba hæc: & audiuit Dauid. Omnes autem viri Israel cũ vidissent virum fugerunt à facie eius & timuerunt valde. Et dixit vir Israel: num vidistis.* Iuxta Hebræum habetur. *num vidistis virum ascendentem huc, quòd ad exprobrandum Israeli ascendit?* Nõ dirigitur sermo ad solum Dauidem. *& erit virum qui percusserit eum ditabit rex diuitiis magnis, & filiam suam dabit ei, & domum patris eius faciet absque tributo.* Iuxta Hebræum habetur. *Liberam in Israel.* quod plus est quàm absque tributo.

ET ait Dauid ad viros stantes secum dicendo: quid fiet viro qui percusserit Philistheum hunc, & remouerit opprobrium ab Israel? Certiorem reddi seipsum quærebat Dauid de præmio q̃ audierat. *quis est enim hic Philistheus incircumcisus, quòd exprobrauit aciebus dei viuentis?* Iuxta Hebræum habetur. *Elohim viuorum?* Et est proculdubio sermo de vero deo. hinc enim clarè colligimus consuetũ fuisse apud Hebræos nominare deũ honoris gratia in numero plurali. & propterea nominando deum Elohim, cõsequenter nominauit eum viuos: nam Elohim est numeri pluralis. Nec prætereas diuinum impulsum apparẽtem in Dauide, dum refert iniuriam illatam Israeli iniuriã dei: vt hinc perpẽdamus q̃ spiritu dei agebatur Dauid ad congrediendũ cum Philisthino. *Dixiq; ei populus secundum hunc sermonem dicens: sic fiet viro qui percusserit eum. Et audi-*

uit

uit Eliab frater eius maior,cum loqueretur ad homines: iratusq; est cõtra Dauid & ait,cur huc descẽdisti, & cuius curæ reliquisti paucas oues illas in deserto?ego noui superbiam tuam & maliciam cordis tui,quoniam vt videres prælium descendisti. Parui refert contumelias has discutere,quæ ex irato pectore non absque inuidia proficisci videntur. *Et dixit Dauid:quid feci,nunquid nõ verbum est?* Parui refert quòd Hebraicè habetur.*quid feci nũc, an non verbum ipsum ?* Subaudi liberum est. hic enim sensus quadrat dicenti quid feci nunc, loquendo & audiendo ? an non liberum est loqui,an ipsum quòd feci est aliud quã verbũ? *Et declinauit paululum ab eo ad aliũ.* Interpres addidit paululum.*dixitq; eundem sermonem: & respondit ei populus verbum sicut prius. Audita sunt autem verba quæ locutus est Dauid:& nũciata sunt in conspectu Saul, & tulit eum. Dixitq; Dauid ad Saul: non concidat cor cuiusquam in eo,seruus tuus ibit & pugnabit cum Philistheo isto.* Pronomen eo,demonstrat Philisthinum.hortatur enim Dauid regẽ & astantes ne cuiusquã animus cadat propter Philisthinum illum. Et rationem subdit,quia ipse pugnabit aduersus eum *Et ait Saul ad Dauid: non vales resistere Philistheo isti nec pugnare aduersus eum.* Iuxta Hebræum habetur.*nõ valebis ad eundum ad Philisthinum istum, ad pugnandum cum eo.* Hæc est litera Hebraica:& sententia clara est.*quia puer es,& ipse vir bellator ab adolescentia sua.*

Dixitq; Dauid ad Saul, pastor erat seruus tuus patri suo in ouibus: & venichat leo vel vrsus. Iuxta Hebræum habetur. *leo & vrsus.* cum coniunctione copulatiua.*& tollebat arietem de medio gregis.* Iuxta Hebræum habetur. *agnum de grege.* nec aliud dicitur.*Et persequebar eos & percutiebam,eruebamq; de ore eorũ: & illi consurgebant aduersum me,& apprehendebam mentum eorum: & suffocabam interficiebamq; eos.* Legendum est in numero singulari. *Et exiui post eum & percussi eum & feci euadere de ore eius:& surrexit super me, & inualui in mentum eius & percussi eũ & occidi eũ.* Hęc est litera Hebraica,in qua explicatur modus quo congressus fuerat Dauid tam cũ leone q̃cũ urso:subiungit enim vtrunque se percussisse. *Nam leonem & vrsum interfeci.* Legendum est.*percussit seruus tuus.* nam sic habetur in Hebræo.*eritq; Philistheus iste incircuncisus tãquam vnus ex eis.* Vndiq; Dauid ad diuina consurgit. nam prius ad negatã Philisthino circuncisionis gratiam spectat.*qui ausus est maledicere exercitui dei viuentis.* Iuxta Hebrẽũ habetur.*quia vituperauit*

acies Elohim viuorum. Deinde intorquet iterum Dauid iniuriam in deum: vt certiores simus quòd spiritu dei agebatur, vnde & fiduciam suam in summo deo se habere subiungit.

Et ait Dauid,dominus qui eripuit me de manu Leonis & de manu vrsi,ipse me eripiet de manu Philisthei huius. Dixit autem Saul *ad Dauid:vade & dominus tecũ sit.* Parui refert quòd Hebraicè habetur.*& Iehouah erit tecum.* Hebræi enim nullum habẽt futurũ nisi indicatiui modi. *Et induit Saul Dauidem vestimentis suis, & posuit galeam æream super caput eius: & induit eũ lorica. Et accinxit Dauid gladium suum super vestes suas, & voluit ire quia non habebat vsum:dixitq; Dauid ad Saul,non possum cum istis incedere quia nec habeo vsum,& remouit ea Dauid à se. Et tulit baculum suum in manu sua : & elegit sibi quinque limpidissimos.* Iuxta Hebræum habetur. *lenes lapides de torrente.* vt habiles essent vt iacerentur funda. *& posuit eos in vase pastorali quod habebat & in pera,& fũda eius erat in manu eius:& processit ad Philistheum. Ibat autem Philistheus cundo & appropinquando ad Dauidem:& armiger eius.* Legendum est. *& gestator scuti ante eum.* vt supra.

Aspexitq; Philisteus & vidit Dauidem,& despexit eum:quia erat puer & rubeus. Legendum est.*rubeus.* vt supra. *& pulcher aspectu. Et dixit Philistheus ad Dauid, an ego sum canis quòd venis ad me cum baculis? maledixitq; Philistheus Dauid per deos suos.* Significatur autẽ despectiua maledictio. Et scribitur hoc vt vtrinque causa dei appareat . nam ex parte Philisthini inuocatio suorum deorũ,ex parte vero Dauidis fiducia in summo deo describitur. *Dixitq; Philistheus ad Dauid:veni ad me,& dabo carnem tuam volatilibus cœli & bestiis campi.*

Dixit autem Dauid ad Philistheũ:tu venis ad me cum gladio & lancea & clypeo. Iuxta Hebræum habetur. *& in spiculo.* quod prænarratum est gestari inter humeros Philisthini. *& ego venio ad te in nomine domini exercituũ dei acierum Israel quibus exprobrasti.* Dictio interpretata dei,est nomen Elohe. manifestat quòd tanquam dei causam agens procedit aduersus eum. *Die hac tradet te dominus in manum meã,& percutiã te, & auferam caput tuũ à te, & dabo cadauera castrorum Philisthim die hac volatilibus cœli & animãtibus terræ:& sciet omnis terra quòd est deus Israeli.* Nomẽ est Elohim. Et aptè ad testificandũ vniuersorum iudicem gubernare Israelem, daturum victoriam

spon-

spondet. *Et sciet tota cõgregatio ista quòd non in gladio & lancea saluat dominus: ipsius enim est bellum.* Iuxta Hebræum habetur. *quia Iehouah bellum.* & est datiui casus Iehouah. Et potest esse duplex sensus. alter quia bellũ infertur ipsi summo deo, alter quia in potestate summi dei consistit bellum & non in vi lãceæ & gladij. Et hic secundus sensus quadrat modo loquendi Hebræorum, & tam antecedentibus quàm sequentibus. *& tradet vos in manus nostras. Cunq; surrexisset Philisthæus, & veniret & appropinquaret in occursum Dauid, festinauit Saul & occurrit ad pugnam ex aduerso Philisthei.* Iuxta Hebræum habetur. *& occurrit in aciem in occursum Philisthini.* Sententia clara est. & ratio cursus fuit vt maior esset vis iactus fundæ. *Et misit Dauid manum suam ad vas, & tulit inde lapidem & funda iecit, & percussit Philistheum in fronte eius: infixusq; est lapis in fronte eius, & cecidit super faciem suam in terram.*

Prævaluitq; Dauid aduersus Philistheum in funda & lapide, percussitq; Philistheum & interfecit eum: & gladius non erat in manu Dauid. Cucurritq; Dauid & stetit super Philistheum & cepit gladium eius & eduxit eum è vagina sua, & interfecit eũ, & præcidit cũ eo caput eius. Ex hoc duello non licet ab exemplo Dauidis suscipere indictum duellum ab altero: quia singularis spiritus diuinus in Dauide, ex antedictis creditur mouisse Dauidẽ ad hoc duellum. *viderunt q; Philisthim quòd mortuus esset fortis eorum, & fugerunt. Surrexerunt q; viri Israel & Iehudæ, & vociferati sunt & persecuti sunt Philistheos vsquequo veniæ in vallem & vsque ad portas Hecron: & ceciderunt occisi Philisthim in via Saharim, & vsque ad Ghath & vsque ad Hecron. Et reuersi sunt filij Israel à persequendo Philisthim, & inuaserunt.* Iuxta Hebræum habetur. *& diripuerunt castra eorũ.* quod plus est quàm inuadere. *Cepitq; Dauid caput Philisthei, & attulit illud in Ierusalaim.* Hoc prænarratur hic ad complendum historiam rei gestæ: non quòd tunc attulerit caput Philisthini in Ierusalem, sed post ea quę inferius subiunguntur quando Saul triumphans venit in Ierusalem. *& arma eius posuit in tentorio suo.* Sic etiam habetur in Hebræo: nisi quòd in plurali numero in quibusdam codicibus antiquis scribitur in tentoriis eius. Quocirca duplex quæstio suboritur. altera an sit sermo de tentoriis Dauidis, an de tentoriis Ierusalem. altera quomodo hæc verificantur: quum inferius ca. 21. gladius Goliath in tabernacvlo domini in ciuitate Nobę recõditus scribatur.

So-

Solutio primæ videtur quòd sit sermo de tentoriis Ierusalem: quia in numero plurali tentoria significantur: Dauid autem non habebat tentoria multa tẽpore triumphi Saulis. Solutio verò secundæ est, vel quòd hic non est sermo de armis omibus Philisthini, sed de armis eiusdem excepto gladio, qui oblatus fuit in tabernaculo domini in memoriam concessæ victoriæ: vel quòd post triumphum ex Ierusalem translatus est gladius in Nobe in tabernaculum domini.

Qvando autem vidit Saul Dauidem egredientem in occursum Philisthei, dixit ad Abner principem militiæ, de qua stirpe descendit hic adolescens? Iuxta Hebræum habetur. *filius cuius est iste puer Abner?* Non de stirpe sed de patre inquirit. *dixitq; Abner, viuit anima tua rex si noui ẽi?* Modus loquendi Hebraicus est, interrogatiuè significans negationem. Ita quòd sensus est, non noui. hanc enim negationem asserit adhibito iuramento per vitam regis. *Et dixit rex: interroga tu cuius filius sit iste adolescens. Quando autem reuersus est Dauid à percutiendo Philistheum, tulit eum Abner & adduxit eum ante Saul: & caput Philisthei erat in manu eius. Dixitq; ad eum Saul, cuius filius es adolescẽs? & dixit Dauid, filius serui tui Isai Bethlechemitæ.* Subooritur hîc quæstio quomodo Dauidem nõ agnoscebat Saul, qui fuerat cũ eo & sonuerat cithara, fueratque armiger eius dilectus ab eo: vt superius narratũ est cap. præcedente. Solutio est quod mutatio de pueritia in adolescẽtiam magna plerũque fit, ita vt non agnoscatur adolescens qui cognitus erat puer. transitus enim ad pubertatem cum augmento notabili staturæ (interueniente præsertim magnitudine barbæ) valde magnam parit mutationem in aliorum aspectu. & propterea non est mirum quòd Saul nõ agnouerit Dauidem mutatum in adolescentem tempore quo fuit absens ab eo.

CAPVT XVIII.

Et fuit cum complesset loqui ad Saul, anima Iehonathan conglutinata est animæ Dauid: & dilexit eum Iehonathan sicut animam suam. Tulitque eum Saul in domum suam in die illa: & non concessit ei vt reuerteretur in domum patris sui. Inierunt autem Dauid & Iehonathan fœdus. proculdubio vnanimitatis fraternæ. *diligebat enim eum sicut animam suam. Expoliauitq; se Iehonathan pallio quo erat indutus & dedit ipsum Dauidi: & vestes suas, & vsq; ad gladium suũ & vsq; ad arcũ suum, & vsq; ad balthæũ suum.* Ad tollendã admirationẽ q̃ regis filius

fœdus iniſſet cum Dauide, ſubiungitur pro rarione facti ingens amor Ionathæ erga Dauidē tanquā ſeipſum. In cuius ſignum veſtiuit eum tāquam ſeipſum, dum proprias exuit veſtes & arma deditq; Dauidi. *Egreſſus quoque Dauid, in omnibus ad quæ mittebat eum Saul prudēter ſe gerebat, poſuitq; eū Saul ſuper viros belli: & acceptus erat in oculis totius populi, maximeq; in conſpectu.* Iuxta Hebræū habetur. *& etiam in oculis ſeruorum Saul.* narratur enim gratia Dauidis tam in oculis populi quàm in oculis curialium regis.

PORRÒ cùm reuerteretur percuſſo Peliſtheo Dauid & ferret caput eius in Ieruſalē. Iuxta Heb. habetur. *Et fuit veniētibus eis reuertente Dauide à percutiēdo Peliſthinū, & egreſſæ ſunt mulieres de omnibus ciuitatibus Iſrael cātantes & choros ducentes, in occurſum Saulis regis.* Sic habetur in Hebræo: quanuis vulgata editio & ſubtraxerit & addiderit. Author libri huius diſtulit hāc hiſtoriam, eo quòd intendebat eā ſcribere vt initiū odij Saulis erga Dauidē. narrauit enim hactenus Dauidē placuiſſe, & Sauli & Ionathæ & Abner & curialibus & omni populo: ſubiūgit modò vnde initiū habuit odiū Saulis verſus Dauidē. & dicit veniētib⁹ eis (videlicet rege & principibus exercitus) procul dubio triumphando ob victoriā habitā cōtra Peliſthinos. *cum tympanis lætitiæ.* Parui refert quòd Heb. habetur. *cum tympanis in lætitia.* deſcribuntur enim inſtrumēta muſica, deſcribitur & gaudiū perſonarū. *& cū ſiſtris.* Iuxta Heb. habetur. *& cū tertiis.* Inſtrumētum muſicū trium chordarū valde differēs à ſiſtro, ſignificatur. *Et præcinebāt mulieres ludentes atque dicebāt.* Iuxta Heb. habetur. *Et reſpōderunt mulieres ridētes & dixerūt.* Modus quo cātabant deſcribitur: videlicet vt chorus choro reſponderet, ita quòd alter proponebat, alter reſpondebat: & chorus reſpondentium cum riſu cecinit ſubiuncta. *percuſſit Saul mille & Dauid decem millia.* Parui refert quòd Hebraicè vtrobique additur pronomen. *percuſſit Saul in millibus ſuis, & Dauid in Myriadibus ſuis.* ſic enim ad verbum iacet in Hebræo. *Iratus eſt autē Saul valde, & diſplicuit in oculis eius ſermo iſte: & dixit, dederunt Dauidi myriades & mihi dederūt millia: quid ei ſupereſt niſi ſolū regnū?* Nō *rectis ergo oculis Saul aſpiciebat Dauidem.* Circūlocutio eſt dictionis Hebraicæ ſonātis, ſi dici licet, oculator. ita quòd legendū eſſet. *Et fuit Saul oculator Dauidis à die illo & deinceps.* Inuidia ergo initium odij deſcribitur.

Et fuit in craſtino, inuaſit ſpiritus Dei malus Saul. Iuxta Hebræum

bræum habetur. *& profecit ſpiritus Elohim malus in Saule.* Dictio interpretata profecit, eſt illamet, quæ interpretata eſt ſuperius, & proſperatus eſt ſpiritus Dei in Dauide: quoniam in idem redit ſignificatio verbi, ſed magis quadrat profectus quàm proſperitatis nomen in malis. Vexatio itaq; maior ſignificatur dicendo, & profecit ſpiritus (hoc eſt impulſus internus) in Saule, iuſto Dei iudicio malus: vtpote & nociuus & ad malum. *& prophetabat in medio domus ſuæ.* hoc eſt & inſaniuit ad ſimilitudinem prophetantiū aliena à cōmuni ratione agentium & dicentium, & hoc erat primum nocumentum cōſequens cōmotionem ſpiritus melācholici. *& Dauid pſallebat manu ſua ſicut cōſueuerat per ſingulos dies: & lācea erat in manu Saul. Iaculatúſq; eſt Saul lanceā, putās quòd cōfigere poſſet Dauid cū pariete.* Iuxta Heb. habetur. *& dixit percutiam in Dauid & in parietem.* Et hoc annotandū duxi vt perpendamus quòd quanuis Saul tunc inſaniret, in ipſa tamen inſania odiū ſuum exequebatur: vel quia quēadmodū in repentinis homo operatur ſecundū præexiſtētem habitū, ita Saul à vehementi paſſione melancholiæ actus, ad præcōceptum odiū exequēdum impellebatur: vel quia nō penitus abſorbebatur rationis vſus, quāuis vehemēter perturbaretur ita quòd & ad geſtus & verba inſanorū impellebatur in medio domus ſuæ. *& declinauit Dauid à facie eius ſecundo.* Iuxta Heb. habetur. *& vertit Dauid à facie eius duabus vicibus.* Quia nuſquā antea Saul fecerat ſimilē actū cōtra Dauidē, oportet ſecundū planum literæ ſenſum intelligere ꝙ duabus vicib⁹ ante ea quæ inferius ſubiūgētur, Saul iaculatus fuerit lāceā ad percutiendū Dauidē, & vtraq; vice Dauid auertit ſe à facie Saulis. An autem iſtæ duæ vices fuerint in vna eadēq; inſania, an in duab⁹, ſcriptura nō dicit, ſed rationi cōſentaneū eſt quòd fuerint ī diuerſis inſanię diebus: tū quia dū furor in curſu eſt, prudētis viri eſt cedere furori: tū quia ſubiūcta geſta inſinuāt, quòd Saul rediēs in ſeipſum aiebat ſe nō iaculatū eſſe ex induſtria lāceā in Dauidē, ſed extra ſe poſitū id feciſſe, & ſic Dauid credulus reuertebatur ad Saulē. *Et timuit Saul à facie Dauidis: quia dominus erat cū eo & à Saule receſſerat.* Nō timuit Saul malū inferendū à Dauide ꝓſonę ſuæ, ſed priuationē ſucceſſionis in regno inferēdā ex eo quòd De⁹ erat cū Dauide. *Amouit ergo eū Saul à ſe, & poſuit eū ſibi tribunū mille virorū.* Iſta amotio fuit poſt ſecūdā vicē. ita ꝙ expertus bis quòd Dauidē nō ꝓcuſſiſſet in inſania

positus, verentem (vt rationabile est) Dauidem redire ad domesticum obsequium regis, ne tertio se exponeret huiusmodi periculo, amouit Saul à domesticis obtequiis & fecit eum tribunum militū. *& egrediebatur & ingrediebatur ante populum.* Hebræo more per egredi & ingredi vniuersa officia alicui congrua significantur.

In omnibúsque viis suis Dauid prudentur se gerebat: & dominus erat cum eo. Viditq; Saul quòd prudens esset nimis. Alias dictum est quòd interpres vtitur nimis pro valde. *& cœpit cauere eum.* Iuxta Hebræum habetur. *& timuit à facie eius.* Superius dictum est quòd timuit eum adhuc domesticum: modò dicitur quòd timuit eum etiam tribunum. *Totus autem Israel & Iehouah diligebat Dauid: ipse autem.* Legendū est. *quia ipse egrediebatur & ingrediebatur ante eos.* Ratio redditur quare omnis Israel & Iuda amabat Dauidem. *Dixitq; Saul ad Dauid: ecce filia mea maior Merab, ipsam dabo tibi in vxorem, tantummodo esto vir fortis.* Iuxta Hebræum habetur. *tantum esto mihi in filium fortitudinis & præliare bella domini.* Verba quidē bona & pulchra, sed veneni plena: quod venenum manifestatur à scriptura subiungente machinationem Saulis: vt videlicet occideretur Dauid à Philisthinis. *Saul autem dicebat, nō sit manus mea in eum, sed sit in eum manus Philisthinorum.*

Dixit autē Dauid ad Saul: quis ego sum, & quæ vita mea, aut cognatio patris mei Israel vt sim gener regis? Et *fuit, tēpore quo danda erat Merab filia Saul Dauidi, data est Hadrieli Mecholathita in vxorē. Dilexit autē Michal filia Saul Dauidē: nūciatúmq; est Sauli, & placuit verbum in oculis eius. Dixitque Saul, dabo eam ei vt sit ei in scandalum.* proculdubio supradictum: videlicet vt ratione affinitatis exponeret se periculis mortis aduersus Philisthinos, & sic occideretur. hoc enim clarè subiūgitur. *& sit in eum manus Philisthinorum: dixitq; Saul ad Dauid, in duabus gener meus eris hodie.* hoc est in duabus filiabus affinitatem mecum hodie contrahes: nam prius contraxerat ratione maioris, & modò ratione minoris. *Et præcepit Saul seruis suis: loquimini ad Dauid clam dicendo, ecce places regi & omnes serui eius diligunt te, nunc ergo esto gener regis. Et locuti sunt serui Saul in auribus Dauidis verba hæc: dixitq; Dauid: num parum vobis videtur generum esse regis, & ego sum vir pauper & despectus? Et nunciauerunt serui Saul ei dicendo: huiusmodi verba locutus est Dauid.*

Dixit autē Saul: sic dicetis ad Dauid, nō habet rex spōsalia necesse.

Iuxta

Iuxta Hebræū habetur. *nō voluntas regi in dote.* Mos antiquus insinuatur vt gener regis dotē daret. Ambigo tamē an de dote tota sit sermo: vt sat existimarent eleuari in regis generum: & propterea vxorem dotaret gener. *sed in centum præputiis Philisthinorum vt fiat vltio de inimicis regis: porro Saul cogitabat facere occidi Dauid per manum Philisthim. Nunciauerunt̄q; serui eius Dauidi verba hæc, & placuit sermo in oculis Dauid vt fieret gener regis: & post paucos dies.* Iuxta Hebræum habetur. *& non impleuerunt dies.* Certū insinuatur tempus consuetum vel decretum à die sponsalium vsque ad diem nuptiarum: & antequam complerentur dies illi Dauid ducentos Philisthinos occidit. Deinde sequitur. *Surrexitque Dauid & iuit, ipse & viri eius, & percussit ex Philisthim ducentos viros: & attulit Dauid præputia eorum, & impleuerunt ipsa regi ad contrahendum affinitatem cum rege.* Adimpletio promissionis factæ significatur in duplo. *& dedit ei Saul Michal filiam suam in vxorem. Viditque Saul & cognouit quòd dominus esset cum Dauid: & Michal filia Saul diligebat eum. Et Saul magis cœpit timere Dauid.* Iuxta Hebræum habetur. *Et addidit Saul ad timendum à facie Dauid adhuc.* Nec affinitas minuit sed auxit timorem. *factusq; est Saul.* Iuxta Hebræum habetur. *& fuit Saul inimicās Dauidi omnibus diebus.* Ecce peius timore, inimicitię odiū.

Et egressi sunt. proculdubio ad bellū. *principes Philisthinorum: & fuit a tempore egressionis eorum prudenter se gessit Dauid præ omnibus seruis Saul, & celebre factum est nomen eius valde.* Parui refert quòd Hebraicè habetur verbum significans argumentum rei charę seu preciosæ, tanquam diceretur & magnipēsum est nomen eius valde.

CAPVT XIX.

Locutus est autem Saul ad Iehonathan filium suum & ad omnes seruos suos vt occiderent Dauid. Iuxta Hebręum habetur. *ad faciendum mori Dauid.* Ecce inimicitiæ odium non valens amplius latere in animo Saulis, patefit filio & domesticis: nec dicitur eis vt ocidāt Dauidem, sed manifestat eis procurandā esse mortem Dauidis. *& Iehonathan filius Saul diligebat Dauidem valde. Nunciauitq; Iehonathan Dauidi dicendo: quærit Saul pater meus occidere te.* Hinc patet quòd Saul proposuerat inquirendū esse modum aliquem quo moreretur Dauid. *quapropter caue tibi quæso mane & manebis in occulto & absconderis. Ego autem egrediar & stabo ad manum patris*

mei in agro, vbicunque fuerit. Iuxta Hebræum habetur. *in quo tu ibi.* Certus significatur ager vtrique notus. *& ego loquar de te ad patrem meum videboq; quid respondeat & nunciabo tibi.*

Locutus est ergo Ichonathan de Dauid bonum ad Saul patrem suum: dixitq; ad eum, ne peccet rex in seruum suum in Dauid, quia non peccauit tibi & quia opera eius sunt bona tibi valde. Et posuit animam suam in manu sua. Iuxta Hebræū habetur. *in manu sua.* Modus est loquendi illius temporis. significabāt enim exponere se manifesto periculo mortis, similitudine ponentis animam (hoc est vitam) suā in manu sua, quasi prompti ad perdendū eam. *& percussit Philistheū, fecitq; dominus salutem magnā toti Israeli: vidisti & lætatus es, cur ergo peccas?* Legendū est. *peccabis in sanguinem innocentē.* futurū enim significatur peccatū. *interficiendo Dauid qui est absq; culpa.* Iuxta Hebræū habetur. *gratis?* hoc est absq; merito: non enim meruerat mortē Dauid. *Audiuitq; Saul vocem Ichonathan: & iurauit Saul, viuit dominus si morietur. Vocauit itaque Ichonathan Dauidem, & nunciauit ei omnia verba hæc: & adduxit Ichonathan Dauidem ad Saul, & fuit ante eum sicut heri & nudiustertius.*

Motum est autem rursus bellum, egressusq; est Dauid & pugnauit cū Philisthim, percussitq; eos plaga magna, & fugerunt à facie eius. Fuit autem spiritus domini malus super Saul: eratq; in domo sua sedens & habens lanceam suam in manu sua. Non describitur prophetās in medio dom⁹ suæ gestib⁹ & verbis sed sedēs, ne Dauid timeret insaniente, *Dauid autē psallebat manu: Quæsiitq; Saul percutere lancea Dauidem & parietē, & declinauit à facie Saul & percussit lāncea parietē: & Dauid fugit & euasit nocte illa.*

Misit autem Saul nuncios ad domū Dauid, vt custodirent eum & occiderent ipsum mane: nunciauitq; Dauidi Michal vxor eius dicendo, nisi saluaueris animam tuam nocte cras morieris. Descēderesq; fecit Michal Dauidē per fenestrā, & abiit & fugit & saluatus est. Tulit autem Michal statuam. Scito quòd Hebraicè habetur. *theraphim.* vt hinc clarè cognoscamus theraphim significare simulachrum. *& posuit in lecto, & pellem pilosam.* Iuxta Hebræum habetur. *& puluinar caprarū posuit sub capite eius.* proculdubio ad mentiendum capillatum caput simulachri. *& operuit veste. Misit autem Saul apparitores qui raperent eum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et misit Saul nuncios ad tollendum Dauidem: & dixit Michal, ægrotus ipse.*

Misitq; Saul nuncios ad videndum Dauidem dicendo: afferte eū ad

me in lecto vt occidatur. Veneruntq; nuncij: & ecce theraphim in lecto, & puluinar caprarum sub capite eius. Dixitq; Saul ad Michal, cur sic decepisti me, & dimisisti inimicum meum & saluatus est? & dixit Michal ad Saul, ipse dixit mihi, dimitte me, alioquin interficiam te. Dauid autem fugit, & euasit, & venit ad Samuelem in Ramam, & nūciauit ei omnia quæ fecerat ei Saul, abiitq; ipse et Samuel, & morati sunt in Naioth.

Et nunciatum est Sauli dicendo: ecce Dauid in Naioth in Rama. Hinc insinuatur quòd Naioth locus quidam erat in territorio ciuitatis Ramæ, quæ erat ciuitas Samuelis in monte Ephraim: vt in principio huius libri patet. Aiunt autem Naioth fuisse habitaculum amœnum cum horto seu pomario. *Misitq; lictores vt raperent Dauid.* Corrige vt supra: & lege. *nuncios ad tollendū Dauid: videruntq; cuneū prophetarum, prophetātiū & Samuelē stantē super eos.* Iuxta Hebrēū habetur. *& Samuelem stantem præsidentem super eos.* Vide disparitatē. congregatio prophetarum prophetabat: hoc est cantabant, saltabāt, seu choreas ducebant. Samuel autem stabat & præsidebat illis prophetantibus, dirigendo, proponendoque fortè diuinarum laudum materiam, aut carminis metrum, vel exhortando. *& fuit super nuncios Saul spiritus dei.* Nomen est Elohim. *& prophetare cœperunt etiam ipsi.* Simili modo prophetasse istos nuncios, quemadmodum prophetabant alij, intelligimus. *Quod cùm nunciatum esset Sauli, misit alios nuncios, & prophetauerunt etiam ipsi: addiditq; Saul, & misit tertios nuncios, & prophetauerunt etiam ipsi. Et iratus iracundia Saul.* In hebræo non habetur, & iratus iracundia Saul: sed duntaxat. *Et iuit etiam ipse in Ramā.* Prius describitur terminus ad quē, quàm medium: de quo subiungitur. *& venit vsque ad cisternam magnam, quæ est in Socchoth.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *vsque ad puteum magnum, qui est in Secho.* Locus medius cuneo prophetarum describitur: vt demonstratio respondentium subiuncta testatur, dicendo. *& interrogauit, & dixit, vbi est Samuel & Dauid? dictúmque est, ecce in Naioth in Rama.* demonstrantis enim locum verba sunt. *Et iuit illuc ad Naioth in Rama: & fuit super eum etiam spiritus dei.* Nomē est Elohim. Nec est dubium quòd de spiritu bono sit sermo: gratuitum siquidem donum internum diuini impulsus ad actus & verba prophetica, describitur in istis omnibus. *& ambulabat ingrediens.* Iuxta Hebræum clarius habetur. *& iuit*

eundo & prophetando vsquequo veniret in Na'ioth in Rama. Gesta Saulis à puteo magno vsque in Naioth referuntur: videlicet quòd in illo itinere ibat prophetando, vt intelligamus plus collatum ei quàm nunciis eius. *Et expoliauit etiam se ipse vestimentis suis.* Hæc expoliatio facta fuit in Na'ioth: & dicendo etiam ipse, insinuat quòd similiter nunciꝰ eius expoliauerant se vestes suas quando prophetauerũt. *& prophetauit cum cæteris coram Semuele.* Iuxta Heb. habetur. *& prophetauit etiã ipse corã Semuele.* Dicẽdo etiã ipse, significat ꝙ cũ aliis ꝓphetãtibus ꝓphetauit corã Samuele præsidẽte ꝓphetãtibus. & hoc nõ aduersari scriptis in ca. 15. declaratũ ibidẽ est. *& cecinit nudus.* Iuxta Hebr. habetur. *& cecidit nudus tota die illa & nocte.* Nõ narratur ꝙ cantauerit, sed ꝙ ceciderit, nudusque permãserit prostratus tota die illa & tota nocte: disponente hoc deo ad dandũ tempus Dauidi, vt abiret tutus, & saluaret se. Nec nudũ intelligas absq; omni operimẽto, sed absq; summis vestibus: puta cum sola camisia vel huiusmodi. nam simili modo expoliati describuntur nunciꝰ Saulis. *vnde exiuit prouerbium, num & Saul inter prophetas?* Superius in ca. 10. eadem sententia habita est: verùm ibi nouitas, hîc autem contrarietas meritorum, ratio prouerbij fuit.

CAPVT XX.

F *Vgit autẽ Dauid de Na'ioth in Rama: venitq; & dixit coram Ichonathan, quid feci? quæ est iniquitas mea, & quod peccatum meum coram patre tuo, quòd quærit animam meam? Qui dixit ei, absit non morieris: ecce non faciet pater meus rem magnam, vel rem paruam, quam non reuelabit auri meæ, & cur abscondet à me pater meus, rem hanc & non illam?* Hinc apparet quòd Ionathas absens fuerat, quãdo Saul misit ad apprehẽdendũ Dauidẽ vt occideretur: si enim fuisset prẽsens, sciuisset gesta illa, & similiter absens fuerat Ionathas, quãdo Saul misit ter viros ad tollendũ Dauidẽ ex Naioth. *Et iurauit adhuc Dauid.* Ionathan iurasse intelligimus ad confirmandũ vltima verba, nequaquã erit istud: videlicet ꝙ me inscio pater meus quæret te occidere. Intelligitur autem iurasse nõ promittendo factum alienum, scilicet patris sui: sed factum proprium, scilicet adhibiturũ se tantum studium quòd sciet paternã voluntatẽ. Hebræa tamen litera sonat quòd Dauid adhuc iurauit: hoc est non solum asseruit, sed etiam iuramẽto firmauit quæ dixerat & iterum subiuncta, quòd videlicet

quærebat Saul ipsum occidere. Vnde in hebr. subiũgitur. *& ait.* & non, vt vulgata habet editio. *& ille ait.* superfluit enim ille. *sciendo sciuit pater tuus quòd inueni gratiam in oculis tuis, & dicet nesciat hoc Ichonathan ne dolore afficiatur: & certè viuit dominus & viuit anima tua quia vno tantum, vt ita dicam, gradu ego morsq; diuidimur.* Iuxta Hebreũ habetur. *quòd sicut passus inter me & inter mortem.* Minima distãtia mortis ab ipso exprimitur ex distantia vnius passus, vt intelligat Ionathas periculũ in quo fuit. *Et ait Ichonathan ad Dauid: quicquid dixerit mihi anima tua faciam tibi.*

Dixit autem Dauid ad Ichonathan: ecce calendæ sunt cras, & sedendo sedere soleo ad vescendum iuxta regem. Iuxta Hebræum habetur. *cum rege.* non enim significatur quòd solitus esset sedere immediatè post regem. *dimitte ergo me vt abscondar in agro vsque ad vesperam tertiæ diei.* Iuxta Hebræum habetur. *& dimittes me: & ero absconditus in agro vsque ad vesperã tertiam.* Tria hinc habentur. vnum quòd Dauid nõ intendebat ire in Beth'lechem, sed occultare se in agro vsque ad vesperam tertij diei: ita quòd absconsio continuanda erat vsq; ad vesperam tertij diei. hoc enim significat clarè litera. Alterum ꝙ tertia vespera erat tertia, inchoando à vespera non illius diei quo loquebãtur Dauid & Ionathas: quia quanuis nõ dicatur vsque ad vesperã tertiam à calẽdis, sed dicitur absolute vsque ad vesperam tertiã, subiuncta tamen in hoc eodẽ capitulo (quòd videlicet post secundũ diem mensis mane iuit Ionathas ad iaciendũ sagittas) testantur quòd vsq; ad vesperã tertij diei mensis perseueratur⁹ erat Dauid in occulto. Et dicitur vsq; ad vespertinam horã, quia nesciebant si cõmoditas affutura erat die tertio mẽsis ante prandiũ seu mane Ionathę ad exercendum se ad iaciendum sagittas. Et hinc insinuatur tertium: quòd celebritas illa duabus duntaxat durabat diebus, primo videlicet & secundo die mensis: nã die prẽcedente calendas fuit hoc colloquium (vt in textu clare dicitur) & vsq; ad transactũ secundũ diem mensis mora Dauidis occulta decernitur. *Si requirẽdo requisierit me pater tuus, dices ei: rogauit me Dauid vt iret celeriter in Beth'lechem ciuitatẽ suã, quia victimæ solennes sunt ibi omnibus contribulibus suis.* Iuxta Hebræũ habetur. *quia sacrificiũ dicrum ibi toti familiæ.* Officiosum mendacium docuit dicere. sacrificium autem votiuum vel potius condictum ab vniuersa familia paternæ domus ad certos

dies,

dies, appellatur sacrificium dierum. *Si sic dixerit, bene, pax erit seruo tuo: si autem irascendo fuerit iratus, scito quòd completa est malitia eius. Fac ergo misericordiam cum seruo tuo, quia in fœdus domini feci sti venire seruum tuum tecum: & si est in me iniquitas, interfice me tu, & vsque ad patrem tuum ne introducas me.*

Et *ait Iehonathan, absit hoc à me.* Iuxta Hebræum habetur. *absit à te.* videlicet vt incidas in manus patris mei. *neque enim fieri potest, vt si certè cognouero completam esse patris mei maliciam contra te, non annunciem tibi. Dixitq; Dauid ad Iehonathan: quis renunciabit mihi, si quid responderit pater tuus duri? Et ait Iehonathan ad Dauid, veni & egrediamur in agrum.* Aliqua insinuatur commoditas colloquendi in agro, quæ non erat in loco vbi erant. *Et egressi sunt ambo in agrum.*

Dixitq; Iehonathan ad Dauid: domine deus Israel. Legendum est. *dominus deus Israel.* sunt enim iurantis verba. Quemadmodum enim iurabãt, viuit dominus, ita iste iurat Iehouah, Elohe Israelis. subauditur enim verbum substantiuũ: & quẽ admodũ Iehoua Elohe Israelis est, ita inuocatur testis subiũctorum. *si inuestigauero sententiam patris mei, crastino vel perendie.* Non redditur sensus hebraici sermonis nobis minus clari. *sicut tẽpus cras tertiæ.* hoc est crastini vel tertij diei: quod dixit interpres cras, vel perendie. *& ecce bonum ad Dauid, & non tunc misero ad te, & notum tibi fecero: hæc faciat Deus Iehonathan, & hæc augeat.* Corrupta est litera: legendum esset. *sic faciet Iehouah Iehonathan, & sic addet.* Modus iurandi est per execrationem: adiungitur enim hic alter iurandi modus prior. *Si autem perseuerauerit patris mei malicia contra te, reuelabo aurem tuam, & dimittam te vt vadas in pace: & sit dominus tecũ.* Iuxta hebr. habetur. *& erit Iehouah tecum, sicut fuit cum patre meo.* Prædicentis regnum verba sunt, quòd deus faciet te regem, quemadmodum fecit patrem meum, per electionem à populo. *Et si vixero, facies mihi misericordiam domini, & non moriar. Si verò mortuus fuero, non auferes misericordiam tuam à domo mea in sempiternum: aut si non fecero quando eradicauerit dominus inimicos Dauid vnumquemque de terra, auferat Dauid Iehonathan de domo sua.* Scito quòd in litera hebraica valde obscurè scribuntur hæc & subiuncta: sed quoniam sensus in idem redit cum iis quæ vulgata habet editio, non immorandum puto. Verba tamen illa, aut si non fecero, non habentur in hebræo

bræo. & similiter verba illa auferat Dauid Ionathan de domo sua, non habentur in hebræo. Et propter ea sententia hęc mutata est: & legendum esset. *& nec faciente abscindere Iehouah inimicos Dauid, vnumquemque è superficie terræ.* nihil enim aliud, in hebræo habetur. Et est sensus quòd nec etiam quando deus abscindet inimicos Dauid, tollet Dauid gratiam suam à domo mea. explicat enim quòd licet iusto dei iudicio exercenda occurret vindicta contra domum Saulis inimicã Dauidi, non tamen propterea Dauid tollet gratiam suam à domo mea. Deinde immediatè sequitur. *Et pepigit fœdus Iehonathan cum domo Dauidis.* proculdubiò super prædictis. Et significanter dicitur cum domo Dauidis, vt intelligamus Dauidem pro se, & sua domo pepigisse fœdus cum Ionatha & domo eius. Deinde immediatè sequitur. *& requiret Iehouah de manu inimicorum Dauidis.* Vnde patet vulgatam editionem bis hanc clausulam habere, & finxisse nescio quæ. Verùm obscura est intentio huius clausulæ: crediderim tamen ego hic sicut, & alibi apud Hebræos transpositam esse hanc clausulam, & esse partem verborum Ionathæ. Ita quòd ordo literæ sit, & requiret dominus de manu inimicorum Dauid: & nec faciente abscindere domino inimicos Dauidis, vnũquemque è superficie terræ. Et sic planus esset contextus.

At si vt iacet in loco, in quo posita est clausula, hæc intelligitur, sensus est, & quæret Iehouah vltionem aduersus Dauidem: quia per inimicos Dauidis intelligitur ipse Dauid: vt patet ex simili in ca. 25. Mos enim erat nominare inimicos, & significare ipsum principem in huiusmodi execrationibus: ne malum sonaret omen imprecatio malorum sub proprio nomine principis, cui imprecabatur malum, si non adimpleretur dictum. & sic similiter sunt hæc verba Ionathæ, honorabiliter imprecantis mala Dauidi, si non adimplet fœdus. Et hic sensus quadrat manifestè modo loquendi inferius in ca. 25. *Et addidit Iehonathan deierare.* hoc est valde iurare, super ea quæ dixerat amoris sui erga Dauidem. *eo quòd diligeret eum: sicut enim animam suam, ita diligebat eum.*

Dixitq; ad eum Iehonathan: cras sunt calendæ, & requireris. Requiretur enim sessio tua. Et vsque perendie. Iuxta Hebr. habetur verbum significans, si dici licet, tertiare. ita quòd legendum esset. *Et tertiabis te.* hoc est in tertium vsque diem te seruabis. *descendes festinum.* Iuxta Heb. habetur. *descendes valde.*

hoc

hoc est non parum sed in locum valde imum descendes. antrum enim profundum insinuatur ibi. *& venies in locum vbi celandus es in die quando operari licet.* Iuxta Hebræum habetur. *& venies ad locum in quo fuisti absconditus ibi in die operis.* Cõmemoratur idem locus in quo aliàs fuerat absconditus Dauid, iuxta ea quæ scripta sunt in ca. 19. Et dicitur in die operis, hoc est in die quo ego operatus sum apud patrem meum vt non occideret te: vt in prædicto patet capitulo. *& sedebis iuxta lapidem cui nomen est Exel.* Iuxta Hebræum habetur. *viatoriũ.* mandat enim vt in loco imo vbi aliàs latuerat, quiescat prope lapidem viatorium: qui scilicet monstrat viam iter agentibus. *Et ego tres sagittas iaciam ad latus eius: iaciam quasi exercens me ad signum. Et ecce mittam puerum dicens ei, vade inueni sagittas. si dicendo dixero puero, ecce sagittæ à te & infra sunt, cape eum & veni, quia pax est tibi & nihil est mali viuit dominus. Si vero sic dixero puero, ecce sagittæ à te & vltra sunt, vade quia misit te dominus.* Nescient Ionathas si in tali euentu commoditas dabitur alloquendi Dauidem, dicit quòd hoc signo audito non expectet eum amplius sed vadat. *Verbum autẽ quod locuti sumus ego & tu, ecce dominus inter me & inter te vsq; in seculũ.*

Absconditus est ergo Dauid in agro: & fuerunt calendæ, & sedit rex ad comedendum panem. Seditq; rex super cathedram suam, sicut consueuerat super cathedram iuxta parietem: & surrexit Iehonathan, & sedit Abner ex latere Saul, vacúsque apparuit locus Dauid. Nescio diuinare ad quid surrexerit Ionathas: sed hoc est certum, ꝙ sedit ad comedendum. nisi enim sedisset, nequaquam scriberetur & surrexit Ionathas. Et quia non dicitur quemadmodum inferius surrexit Ionathas & non comedit, insinuatur quòd sedit & comedit, & surrexit. Et quoniã subiungitur & sedit Abner ad latus Saulis, insinuatur quòd Ionathas surrexit, hoc est non perseuerauit vsque ad finem conuiuij: & inde secutum est quòd Abner remansit sedens ad latus Saulis: hoc est nullo sedente medio inter Saulem & Abner. surrexerat enim Ionathas medius, nec loca mutabantur: vt testatur locus Dauidis apparens vacuus. hoc enim est signum quòd vnicuique eorum etiam absenti seruabatur locus proprius. *Et non est locutus Saul quicquam in die illa: cogitabat enim quod casu euenisset ei vt non esset mundus nec purificatus.* De immundicia & purificatione legali est sermo.

Et fuit in crastino calendarum secundo, rursum vacuus apparuit locus

locus Dauid: dixitq; Saul ad Ionathan filium suum, cur non venit filius Isai nec heri nec hodie ad vescendum? Occurrit quæstio tam de Saule quàm de Dauide. mirum siquidem est & quòd Dauid postquam fugerat per fenestram & postea fugerat de Naioht, inquirere voluerit per Ionathan si Saul quærebat ipsum occidere. & similiter mirum est quòd Saul post hæc facta contra Dauidem quæsierit cur non venit filius Isai ad mensam?

Solutio est quòd quemadmodum quod vellent miseri facilè credunt, ita magnates miseriam sibi imminentẽ eo quòd multum abhorreant, quanuis credant certiores fieri procurant antequam manifestum eligant exilium. De Saule autẽ facilè credi potest quòd excæcabat eum iniquitas eius, vt nõ aduerteret gesta sua peruenisse ad notitiam Dauidis. præcedentia enim (videlicet) quòd in die calendarum Saul putauit Dauidem impeditum aliqua legali immundicia) & sequentia (videlicet furor in Ionathan) testantur quod nõ fictè Saul quęsierit cur nõ venit Dauid ad mẽsam? *Et respõdit Iehonathã Saul: rogauit me obnixè vt iret vsque in Bethlechem. Et ait, dimitte me obsecro quoniam sacrificium familiæ est nobis in ciuitate, & vnus de fratribus meis accersiuit me, nunc ergo si inueni gratiam in oculis tuis vadam citò & videbo fratres meos: ob hanc causam non venit ad mensam regis.*

Iratusq; est furor Saulis in Iehonathã, & dixit ei: fili mulieris vltro virum rapientis. Iuxta Hebræum habetur. *fili tortificantis rebellis.* Matrem appellat facientem tortum, quod distinguitur cõtra rectum. Ignominiosè nominatur mater Ionathæ rebellis marito, adulterij probro: vt Ionathan tanquam ex matre cõtrahentem crimen rebellionis ad patrem, filiumque suum adulterinum non germanum significet: vt potè non imitantem patrem sed matrem, dum Dauidi fauet contra regnum in propria domo ex paterna succesione. *an non noui quod diligis filium Isai.* Iuxta Hebræum habetur. *quòd eligens tu filium Isai, in cõfusionem tuam & in confusionem ignominiæ matris tuæ.* hoc est quòd ex electione præponis filium Isai in confusionem tuam ad succesisonem in regnum, & iterum intorquet in genus ex matre animũ Ionathæ. *Omnibus enim diebus quib⁹ filius Isai vixerit super terrã, non stabilieris tu, neque regnum tuũ.* Manifestat rationem venenosi animi aduersus Dauidem. *nunc igitur mitte, & adduc eum ad me, quia filius mortis est.* Hebræo

bræo more dignus morte apellatur filius mortis. Causa autẽ iam manifestata erat, quia impedimento erat stabili successioni regni. Et certè Saul verum iudicium habuit: vt rei probauit euentus. *Respondit autem Ionathan ad Saulem patrẽ suũ & dixit ei: cur morietur? quid fecit? Et arripuit.* Iuxta Hebrẽũ habetur. *Et iaculatus est Saul lanceam cõtra eum vt percuteret eum.* In tantum exarsit furorem, vt etiam filium percutere attentauerit. *& intellexit Ionathan quòd diffinitũ esset à patre suo vt interficeretur Dauid. Surrexitq; Ionathan è mensa in ira furoris, & non comedit in die calendarum secunda panem: contristatus est enim super Dauid, quia confudit eum pater eius.*

CVnq; illuxisset mane egressus est Ionathan in agrum iuxta placitum Dauid, & puer paruus cum eo. Hinc apparet quòd tertia dies decreta inter Dauidem & Ionathã erat tertia à die calendarum. *Et dixit ad puerum suum, curre inueni quasso sagittas quas iacio: cucurritque puer & iecit sagittas trans illum. Venitque puer ad locum sagittæ quam iecerat Ionathan, & clamauit Ionathan post puerum & dixit, sagitta vltra te est. Clamauitq; iterum Ionathan post puerum, accelera, festina, ne steteris: & collegit puer Ionathan sagittas, & venit ad dominum suum. & puer non intellexit quicquam: tantum Ionathan & Dauid nouerant rem.*

Deditq; Ionathan arma sua puero qui erat ei: & dixit ei, vade, defer in ciuitatem. Cúmque abisset puer, surrexit Dauid de loco qui vergebat ad austrum, & cecidit in faciem suam in terrã, & teradorauit: & osculati sunt se inuicem & luxerunt se inuicem, donec Dauid magnificatus est. Dixitq; Ionathã ad Dauid, vade in pace: quod iurauimus ambo nos in nomine domini dicendo, dominus sit inter me & te, & inter semen meum & semen tuum vsque in seculum. Ex hac litera manifestum est fœdus vtrinque firmatum non solum pro seipsis, sed etiam pro vtriusque semine, non ad tempus sed in perpetuum. *Et surrexit Dauid & abiit: & Ionathan ingressus est ciuitatem.*

CAPVT XXI.

VEnit autem Dauid in Nobe ad Achimelech sacerdotem, & obstupuit. Iuxta Hebræum habetur. *& tremuit Achimelech.* nõ corpore sed animo. *eo quòd venisset Dauid.* Iuxta Hebræum habetur. *ad occursum Dauidis.* occurrente siquidem Dauide ex improuiso absque solita societate, præsagus mali animus tremuit. *quare tu solus, & nullus est tecum?*

cum? Iuxta Hebrẽum habetur. *& vir non tecum?* Et est sensus, & multitudo virorum (hoc est militum) non est tecum. Hunc enim esse sensum, testatur dominus Math. 12. clarè dicens aliquos fuisse cum Dauide. *Et ait Dauid ad Achimelech sacerdotem: rex præcepit mihi verbum & dixit, nemo sciat rem propter quam mitto te, & quæ præcepi tibi.* Mendaciũ officiosum dixit. *pueris autem meis condixi in illum & illum locum.* Iuxta Hebræũ habetur. *ad locum occultum & mutum.* Finxit Dauid quòd milites disposuerit in loco non solùm occulto aliis, sed etiam tacito ad similitudinem muti, tanquam ad insidias. *Nunc igitur quod est in manu tua, quinque panes trade mihi: vel quicquid inueneris. Respondit; sacerdos ad Dauid, & ait ei: non habeo panẽ profanum ad manum sed panem sanctum, si mundi sunt pueri maxime à mulieribus, manducent.* Iuxta Hebrẽum habetur. *si fuerũt custoditi pueri tantùm à muliere.* Non interrogat de ipso Dauide explicitè sed de iis qui cum eo erant, honoris gratia: vt tamen intelligat Dauid, idem requiri ab eo. Vnde Dauid respondet de seipso & aliis.

Et respondit Dauid sacerdoti, & dixit ei: si de mulieribus agitur, continuimus ab heri & nudiustertius, quando egrediebar & fuerunt vasa puerorum sancta. Hebrẽo more vasis nomen generale est: & hîc significat corpora vel generationis organa fuisse munda. *Porro via hæc polluta est, sed & ipsa hodie sanctificabitur in vasis.* Iuxta Hebræum habetur. *& ipse via profana, & etiam quòd hodie sanctificabitur in vase.* Masculini generis est pronomen ipse: & demonstrat panem sanctum, de quo erat sermo. Et est sensus quòd ipse panis quanuis sanctus, etiam si hodie sanctificandus perseueraret in vase, hoc est in mensa propositionis, declinat in viam profanam vrgente necessitate. Ita quòd dicit, quòd nõ solum isti panes, qui iam fuerant sublati à facie domini & ad vsum sacerdotũ addicti, sed etiam illi panes qui sunt adhuc coram domino super mensam propositionis, qui adhuc non sunt addicti ad usum sacerdotum, diuertendi essent in laicum vsum propter hanc vrgentem necessitatem. propter quod vt subditur sacerdos dedit ei panem sanctum. *Deditq; ei sacerdos panẽ sanctum: non enim erat ibi panis, nisi panis propositionis.* Iuxta Hebræum habetur. *panis facierum.* Apellatur panis ille panis facierum, quia erat panis iugiter manens oblatus faciebus Dei. caret enim singulari numero facies apud Hebrẽos. Et quia singulis sabbatis renouabãtur, nũq; decerant

erant faciei diuinæ præsentes. *qui sublatus fuerat à facie domini.* Ne verteretur in dubiũ de quo pane sancto est sermo, manifestatur clare quòd de panibus propositionis non adhuc perseuerantibus in mensa propositionis sed amotis est sermo. *vt poneretur panis calidus.* Deficit. *in die quo sublatus ipse.* Declaratur quòd eodem die quo sublatus fuerat panis quidatus est Dauidi, appositus est panis calidus iuxta legis mandatum. Ex eo autem quòd in ciuitate Nobę erat mensa propositionis, insinuatur translatum fuisse tabernaculum Mosis de Silo in ciuitatem Nobæ: & nescitur quando.

Erat autem ibi vir de seruis Saul in die illa intus in tabernaculo domini. Iuxta Hebræum habetur. *retentus in facie Ichouah, & nomen eius Doeg adomeus.* An voto an occasione sacrificij aut purificationis alicui⁹ protraheretur mora Doeg coram deo nescitur. *potentissim⁹ pastorũ Saul.* Iuxta Hebręũ habetur poti⁹ maximus q̃ potentissimus. An autem sit hic sermo de pastoribus animalium brutorum an de pastoribus populi, quanuis in litera non explicetur, rationi tamen consentaneũ est quòd de pastoribus populi sit sermo: eo quòd iste primus inter seruos Saulis inferius describitur. & dicitur maximus pastorum Saulis, ad differentiam Abner qui erat princeps exercitus. *Hic pascebat mulas Saul.* Non habetur hæc clausula in Hebræo.

Dixitq; Dauid ad Achimelech: si habes hic ad manum lanceam vel gladium da mihi, quia gladium meum & arma mea non tuli mecum: sermo enim regis vrgebat. Et dixit sacerdos: gladius Gol'iath Pelisthei quem percussisti in valle Terebinthi. Iuxta Hebræũ habetur. *Ela.* nomẽ est arboris. *ecce est inuolutus panno post Ephod.* Hinc clarè habes gladium Gol'iath oblatum fuisse deo in memoriam tantæ victoriæ, & necessitate cogente accepit eũ Dauid. *si istum vis tollere, tolle, quia non est alius hic præter ipsum: dixitq; Dauid, non est similis illi, da eum mihi.*

ET surrexit Dauid & fugit in die illa à facie Saulis: & venit ad Achis regem Ghath, proculdubio alendus stipendiis eius. *Dixerũtq; serui Achis ad eum, nõne iste est Dauid rex terræ? nõne huic cantabant in choris dicendo, percussit Saul in millibus suis, & Dauid in myriadibus suis.* Quo sensu appellauerint Dauidem regem terræ, explicatur per subiunctum testimoniũ triumphi. est enim sensus quòd Dauid erat tanquam rex terræ, vt cãtus in triumpho habitus testatur. *Posuit autem Dauid verba hæc*

hæc in corde suo: & timuit valde à facie Achis regis Gath. Et mutauit os suum coram eis. Iuxta hebræum habetur. *Et mutauit ipse saporem suum in oculis eorum.* Nomine saporis prudentia significatur, tanquam dictum sit quod mutauit sapere suum in oculis eorũ: hoc est in apparenti conspectu illorum, *& collabebatur inter manus eorum.* Iuxta hebræum habetur. *& insaniuit in manu eorũ.* gestus insanos exercendo circa eos *& impingebat in ostia portæ.* Iuxta hebræum habetur. *& defignauit super ostia portæ.* more enim insani signa formabat in valuis. *& fecit descendere saliuam suam ad barbam suam.* Vniuersa hu iusmodi fictio ex timore procedens ea ratione excusatur qua dicitur stultitiam simulare loco prudentia summa est. *Et ait Achis ad seruos suos: ecce vidistis virũ insanum cur adduxistis eum ad me? An desunt nobis furiosi?* Iuxta hebræum habetur. *Defeci insanis ego.* Et est interrogatiue legendum cũ sequenti clausula. *quid adduxistis hunc ad insaniendum corã me? dimittite illum hinc.* In hebræo non habetur dimittite illum hinc: sed duntaxat. *num iste veniet ad domum meam?* quasi dicat, nequaquam.

CAP. XXII.

ABiit ergo inde Dauid & fugit. Iuxta hebræum habetur. *& Euasit ad speluncam hadullam.* proculdubio de periculo mortis apud Achis regẽ Geth. *audierũntque fratres eius & tota domus patris eius & descenderunt ad eum illuc.* Hinc colligitur quod Saul affligebat domum patris Dauid, nisi enim afflicti fuissent non reliquissent & domos & agros ad vagandum in speluncis & desertis. *Et conuenerunt ad eum omnes qui erant in angustiis constituti & oppressi ære alieno.* Iuxta hebræũ habetur. *& omnis vir cui mutuator.* Et propterea suboritur quæstio an licuerit Dauidi admittere istos debitores in præiudicium creditorum qui mutuauerant. Solutio est quod isti si habebant domum, agrum aut vineam, intelligun tur cessisse bonis: si autem impotentes penitus erant ad soluendum debita, ipsa impotẽtia excusabantur vsque ad pinguiorem fortunam. Quod enim Dauid omnes ad se cõuenientes optime instruxerit cum moraretur in eadem spelunca, testatur psalmus, benedicam dominum in omni tempore, cõtinens ad literam doctrinam datã à Dauide ibidem militibus. non igitur in præiudiciũ creditorũ suscepit istos Dauid. *& omnis vir amarus animo, fuitq; eis in princip ẽ: & fuerunt cum eo circiter quadringenti viri.*

Et *profectus est* Dauid *inde in* Mixpe Moab. ad differentiam Mizpe in Iudæa. *& dixit ad regem* Moab, *egrediatur quæso pater meus & mater mea & maneant vobiscũ.* Personas inhabiles ad bellũ intellige relictas apud Moabitas. *donec sciam quid faciat mihi Deus.* Nomen est Elohim iudicans & gubernans omnia. *Et reliquit.* Parui refert quod hebraice habetur. *Et duxit eos ante regẽ* Moab. Ordo rei gestæ fuit quod Dauid prius allocutus est regem Moab & obtinuit gratiam: deinde duxit patrem & matrem coram rege. *& manserunt cum eo omnibus diebus quibus Dauid fuit in præsidio.* Iuxta hebraum habetur. *in arce.* Tam hic quam inferius cũ repetitur præsidium, insinuatur quod ad custodiam alicuius arcis deputatus fuerit Dauid cum suis militibus. *Dixitq; Ghad propheta ad Dauid.* Introducit scriptura prophetã absque genealogia cum Dauide: vt hinc cognoscamus Dauidem comitatum non solum viris oppressis, sed etiam sanctis & prophetico vsum cõsilio. *ne maneas in arce, proficiscere & vade.* Legendum est. *vade & ingredere tibi.* hoc est ad bonum tuum. *terram Iehuda.* Quale autem bonum non scribitur: sed rationi consentaneum est quod ad bonũ authoritatis apud Israelitas seruãdum ac cumulandum spectauerit, vt enim rei probauit euentus, mãsio Dauidis in Iudæa fuit multis vtilis & plurimum ei authoritatis attulit: quorum neutrum secutum fuisset, si mansisset in terra Moab. Et ex hoc quod propheta dicit, vade tibi, fabellam apparet esse quod inordinate recesserit ex arce, nõ est enim fas prophetam consulentem bonũ consulere inordinatã actionem. Proinde fabella apparet quod rex Moab indignatus occiderit patrem & matrem Dauidis: sed vt paulo ante scripta testantur, recedente Dauide ex arce pater & mater eius non fuerunt amplius apud regem Moab, nec est scriptũ explicite an iuerint cũ Dauide, an alibi mãserint. *& profectus est Dauid & venit in saltũ Chareth.*

Et *audiuit Saul quod apparuisset Dauid & viri qui erant cum eo: Saul autem cũ maneret in Ghibha.* Tempus huius historiæ post suprascriptam reuersionẽ Dauidis in Iudæam fuisse testatur fuga Ab'iathar ad Dauidẽ in Cehilam iuxta ea quæ inferius scribuntur. Nec in hebræo continuatur sic litera: sed post natratum aduentum Dauidis in syluam Hareth & auditum à Saule aduentum eius statim subditur. *& Saul sedens in colle sub ela in rama, & lãcea eius in manu eius & omnes*

& omnes serui eius stantes iuxta eum. Et vere quadrat vt ad subiuncta verba excitatus fuerit Saul, ex eo quod audierit Dauidem cognitum fuisse in Israel. *Dixitque Saul seruis suis stantibus iuxta eum: audite quæso filii Iemini.* Iam dictum est Beniamin significari nomine Iemini. *etiam omnibus vobis dabit filius Iisai agros & vineas omnes vos faciet Tribunos & Centuriones. Quia coniuraſtis omnes cõtra me & non qui reuelet aurem meam, fœdus iniit filius meus cum filio Iisai & nõ est qui doleat super me & qui reuelet aurem meam: quia suscitauit filius meus seruum meum contra me insidiantem mihi vsque hodie.*

Respondit autem Doeg Adomeus qui erat primus inter seruos Saul. Parui refert quod hebraicè habetur. *& ipse caput super seruos Saul.* hinc enim apparet quod Doeg non fuit pastor animalium, sed pastor curialium Saulis: præerat enim reliquis curialibus. Nam dictio interpretata caput, non significat caput, sed præfectum seu præsidẽtem: circumloquimur enim. *& dixit vidi filium Iisai venientem in Nobe ad Achimelech filium Achitub sacerdotem. Et cõsuluit pro eo Dominum & tibaria dedit ei: gladiumque Gholiath Philisthei dedit ei.* Non simplici, sed iniquo animo hæc retulisse testantur subiuncta gesta, interpretatus siquidẽ quæ viderat à sacerdote fieri bona in malam partem accusat eum tãquam zelans pro rege. *Misitq; rex ad vocandum Achimelech filium Achitub sacerdotem & totam domum patris eius sacerdotes qui erant in Nob: & venerunt omnes ad regem.*

Et *ait Saul, audi quæso fili Achitub: & dixit ecce ego domine mi. Dixitque ad eum Saul: cur coniuraſtis cõtra me tu & filius Iisai & dediſti ei panẽ & gladium & cõsuluiſti pro eo Deum, vt cõsurgeret cõtra me insidiator vsque in præsentẽ diem?* Dictio interpretata Deũ est nomen Elohim, apte cõgruens proposito.

Respondítque Achimelech regi & ait: & quis in omnibus seruis tuis sicut Dauid fidelis & gener regis & pergẽs ad imperium tuum & glorioſus? Iuxta hebræũ habetur. *& honoratus in domo tua?* Hæc omnia commemorat ad narrandũ quod arbitrans obsequiũ se præstare regi, fecerat quæ fecit. *An hodie cœpi cõsulere pro eo Deum?* Nomen est Elohim eadem ratione. *absit mihi: ne imponat rex seruo suo quippiam in tota domo patris mei, quia non nouit seruus tuus de omnibus his quicquam paruum vel magnũ. Dixitque rex: moriẽdo morieris Achimelech tu & tota domus patris tui.* Vide sentẽtiã iniquiſſimã aduersus etiã omnẽ do-

mum patris eius. *Dixitque rex emissariis.* Hebraice habetur. *cursoribus.* hoc est viris fortibus, agilibus velocisque cursus. tales enim habitos fuisse in precio tunc temporis testatur laus Hasaelis fratris Ioab inferius subiuncta in libro secundo. *qui stabant iuxta eum: conuertimini & interficite sacerdotes Domini, quia etiã manus eorum est cũ Dauid & quia cognouerũt quod fugeret & non indicauerunt mihi: & noluerunt serui regis mittere manum suam ad interficiendum sacerdotes Domini.* Timentes deum renuerunt parere tam iniquo mãdato: dando exemplũ ministris principum vt manifeste iniustis mandatis principum non pareant, quia obedire oportet magis Deo quã hominibus. *Dixit autem rex ad Doeg, conuertere tu & interfice sacerdotes: & cõuersus est Doeg Adomeus & interfecit sacerdotes.* Significãter scribitur Idumæus qui diuino posthabito timore irruit in sacerdotes domini Israelitis renuẽtibus committere tãtum facinus. *& trucidauit in die illa octogintaquinque viros vestitos ephod lineo.* Hebraica dictio nõ sonat vestitos, sed portatores. quod potest verificari etiam si tunc actualiter non essent vestiti ephod: quoniam sufficit quod isti octogintaquinq; viri essent soliti ministrare Deo cum ephod lineo. Et dicitur lineo ad differentiam superhumeralis vestis pontificis. An autem omnes isti essent sacerdotes an inter eos essent aliqui leuitæ qui simul ministrabant in domo domini, non est vsquequaque clarum. *Nob autem ciuitatem sacerdotũ percussit in ore gladii à viro vsque ad mulierem, à parulo vsque ad lactentem: & bouem & asinum & ouem in ore gladii.* Vide crudelitatem plusquam ferinam.

Evasit autem filius vnus Achimelech filii Achitub & nomen eius Eb'iathar: & fugit post Dauid, & nunciauit Eb'iathar Dauidi quod occidisset Saul sacerdotes domini. Dixitq; Dauid ad Eb'iathar: sciebã enim in die illa quod cũ ibi esset Doeg Idumæus procul dubio annũciaret Sauli. Hebraice habetur. *sciui in die illo quod ibi Doeg Adomæus quod annunciando annunciabit Sauli.* Scire refertur ad præsentiã Doeg Idumæi: & non ad futurã tũc annũciationẽ, nisi in sua causa videlicet presentia Doeg. Nõ enim in tabernaculo dei positus sciuerat Dauid futurã denunciationẽ: sed sciuerat illius causã videlicet præsentiã Doeg Idumæi. & propterea nõ dicit se sciuisse futurã annũciationẽ nisi præmissa præsentia doeg. Et quia scire annunciationẽ futurã in causa cõtingente (quæ scilicet potest annunciare

nũciare & potest nõ annunciare) nõ est scire simpliciter, sed in causa ad vtrũlibet, ideo notitia quã profitetur se habuisse Dauid nõ redũdauit in culpã ipsius dauidis. vt videlicet ipse exposuerit sacerdotẽ domini tanto periculo, quanuis ipse subiũgat. *ego sum reus omniũ animarũ patris tui.* Iuxta Hebræũ habetur. Ego cõuerti *in omnẽ animã domus patris tui.* Et est sensus, ego cõuerti gladiũ Saulis in omnẽ vitã dom⁹ patris tui. Seipsum occasionẽ præbuisse tãtæ cladi fatetur, quod verissimum fuit pro quanto non ex intentione, sed ex facto eius occasio accepta est sæuiendi in sacerdotes. Mane mecũ ne timeas quoniã qui quæret animã meã, quæret animã tuam quoniam mecum seruaberis.

CAP. XXIII.

ET annunciauerunt Dauidi dicẽdo: ecce Philisthei pugnant contra Cehilam & diripiũt areas: Consuluit igitur Dauid Dominum dicẽdo, an vadam & percutiam Philistheos istos? dixitq; Dominus ad Dauid, vade & percuties Philistheos & saluabis Cehilam. Dixerũntque viri Dauid ad eum: ecce nos hic in Iehuda timemus, quanto magis cũ inierimus in Cehilam ad acies Philisthinorum? Rursus ergo Dauid consuluit Dominum: & respondit ei Dominus & dixit, surge, descende in Cehilã, quia ego do Philisthinos in manũ tuam. Iuit ergo Dauid & viri eius in Cehilã, & pugnauit cum Philisthinis & abegit iumẽta eorũ & percussit eos plaga magna: & saluauit Dauid habitatores Cehilæ. Ecce vtilitas ex præsentia Dauidis in Iudæa simul cum augmento authoritatis.

ET fuit cũ fugeret Eb'iathar filius Achimelech ad Dauid in Cehilam. Hinc habes quod supra diximus: videlicet eadem sacerdotum fuisse post reditum Dauid ex Moab. nam hic scribitur Ab'iathar fugisse ad Dauid in Cehilã. *Ephod se cum habens descendit.* Parui refert quod hebraice habetur. *Ephod descendit in manu sua.* ad significandum quod nõ vestitus Ephod venerat, sed portans secũ illud. *Nunciatum autem fuit Sauli quod venisset Dauid in Cehilã: & ait Saul, concluſit eũ deus in manu mea, quia clausus est veniẽdo in ciuitatem portarum & vectis.* Dictio interpretata deus est nomen Elohim, tanquã ex diuino iudicio traditũ in manu sua Dauidẽ existimabat. *Et præcepit Saul omni populo vt ad pugnam descenderet in Cehilam.* Iuxta hebræũ habetur. *Et congregauit Saul omnem populum ad bellum.* Et hic fiat punctus: quoniã hoc dur-

taxat innotuit populo videlicet quod congregabant ad bellum. Quod autē in hebraica litera subiungitur. *Ad desecēdendum in Cehilā ad illaqueandum Dauidem & viros eius.* Ad intentionē refertur Saulis: quæ tamen intētio nō erat penitus occulta, sed dicebatur vt moris est. *Resciuitq; Dauid quod super eum Saul cogitans malū.* Hinc habetur quod Saul nō promulgauerat intentionē suā, sed tacite cogitabat malū Dauidi inferre congregato exercitu. *& dixit ad Eb'iathar sacerdotem.* Iam præsente sacerdote nō cōsulit Dauid Deū nisi per sacerdotē. *Applica Ephod,* proculdubio tibi induendo illudi vt in habitu sacro sacerdos consuleret Deum.

Et ait Dauid, proponendo supplicationē suā super qua desiderabat instrui intercedēte sacerdote à Deo. *Domine Deus Israel audiuit famā seruus tuus.* Iuxta hebraū habetur. *audiendo audiuit seruus tuus quod quærēs Saul venire in Cehilā ad euertendū ciuitatē propter me. Antradēt me primates Cehilæ in manum eius an descendet Saul sicut audiuit seruus tuus? Domine Israel indica quæso seruo tuo.* Quia ex auditu mouebatur, proponit vt dubias interrogationes. *dixitque Dominus, descendet.* Tā hanc diuinā responsionem quā subiunctam alterā tradent, intellige affirmatiue secundum secundarum causarum dispositionem relatam ad perseuerantiā Dauidis in Cehila, directe siquidem respondet Deus quærenti Dauidi. Dubitabat enim an perseuerante se in Cehila descenderet Saul aduersus ciuitatem & similiter an perseuerantē se in ciuitate traderent primates Cehilæ in manus Saulis: Deus autē directe respondit asseruite ad vtranque quæstionē. Et dixit verum: quia dispositio causarum secundarū (videlicet Saulis & primatum Cehilæ) erat ad illos effectus efficiēdos. Quocirca nulla restat difficultas circa verificationē responsionū diuinarū eo quod neuter effectus subsecutus est: quia tā interrogatio quā responsio loquitur Dauide perseuerante in Cehila, & propterea cessante perseuerantia Dauidis in Cehila nulla remanet quæstio. *Dixitque Dauid, an tradent primates Cehilæ me & viros meos in manum Saulis? & dixit Dominus, tradent.*

Surrexit ergo Dauid & viri eius (circiter sexcenti viri) & egressi sunt è Cehila & huc atque illuc vagabantur incerti; Sauliq; fuit nunciatum quod euasisset Dauid è Cehila & cessauit exire. Mansit autem Dauid in deserto in locis firmis & mansit in monte in deserto Ziph in monte opaco. In Hebræo non habetur in monte opaco.

opaco. *quæsiuitque eum Saul omnibus diebus.* per se vel alios, solicitudine, vel opere. *& non tradidit eum deus in manū eius. Et vidit Dauid quòd egressus esset Saul vt quæreret animam eius: & Dauid erat in deserto Ziph in sylua.*

Surrexit autē Ichonathan filius Saul, & iuit ad Dauid in syluam: & cōfortauit manum eius in Deo. Nomen est Elohim gubernantis omnia. *Dixitque ad eum: ne timeas, quia non inuenict te manus Saul patris mei, & tu regnabis super Israel & ego ero tibi secundus, & etiam Saul pater meus scit hoc, percusseruntq; ambo fœdus.* Iam secundo percusserunt simul fœdus pro se & suis successoribus: videlicet prius in agro & modò in sylua. fœdus autem inter eosdem à principio initū statim vt Dauid percusit Goliath, fuit fœdus duntaxat amicitiæ personalis. *corā domino,* hoc est in veritate teste Deo. *mansitq; Dauid in sylua, Ichonathan autem abiit in domum suam.*

Ascenderunt autem Ziphei ad Saul in gibbam dicendo. Ziphæi est nomen gentis quæ erat pars tribus Iudæ. *nonne Dauid latitat apud nos in locis tutioribus in sylua in colle chachilæ ad dexteram deserti.* Iuxta Hebraū habetur. *quæ à dextris Iesimon?* Nomē est propriū loci. *Nunc ergo sicut desiderauit anima tua vt descenderes, descende.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc ad omne desiderium animæ tuæ rex, ad descendendum descende.* hoc est quandocunque tibi placuerit descendere, descende. *Et nostrū erit tradere eū in manum regis. Dixitque Saul: benedicti vos domino, quia doluistis vicē meam. Ite quæso & præparate adhuc & scitote & considerate.* Iuxta Hebræum habetur. *& videte locū eius vbi erit pes eius.* Tria in his verbis mādat: videlicet præparare homines auxiliares aduersus Dauidem, & scire per certitudinem vbi sit Dauid, & demum videre locum ipsum. *velociter.* Superfluit. *vel quis viderit eum vbi dixisti.* Iuxta Hebræum habetur. *quis vidit eum ibi.* Dixerat videte non omnes, sed aliquis videat. & propterea mandat quarto vt notificent sibi personam viri qui vidit Dauidem ibi: vt ex qualitate personæ discernat an verum diceret. *recogitat enim de me quòd callide insidier ei.* Iuxta Hebræum habetur. *quia dixit mihi ingeniādo ingeniabitur ipse.* Et est sensus, quia Dauid dixit in animo suo spectando ad me, ingeniando ingeniabitur ipse Saul ad capiendū me: hoc est vtetur ad me capiēdū vniuersa ingenij facultate & propterea.

Scitote & videte omnia latibula eius in quibus abscõditur & reuertimi ad me cum re certa, & ibo vobiscum: quòd si etiam in terra se obstruxerit. Iuxta Hebræũ habetur. *& erit si ipse in terra, & quæram eum in omnibus millibus Iehudæ.* interpres enim exaggerauit. *Surrexerúntque & abierũt in Ziph ante Saul: Dauid vero & viri eius erant in deserto Mahon in campestribus ad dexteram Iesimon.*

Iuit ergo Saul & socij eius. Legendũ est. *& viri eius ad quærendum.* Insinuatur hinc q; Ziphæi redierant ad Saulẽ nunciando locum certum in quo erat Dauid. *& nunciatũ est Dauidi, statimque descendit ad petram.* Interpres addidit statim, *& mansit in deserto Mahon.* eunte siquidẽ Saule ad locum vbi erat Dauid, recessit prudẽter inde Dauid & venit in desertum Mahon. *audiuitque Saul, & persecutus est Dauidem in deserto Mahon. Et ibat Saul & viri eius ex latere montis hinc, & Dauid ac viri eius ex latere montis inde: porro Dauid desperabat se posse euadere à facie Saul.* Iuxta Hebræum habetur. *& fuit Dauid festinans ad eundum à facie Saul.* Non desperatio, sed festinatio ad recedẽdum vt euaderet, describitur. *itaq; Saul.* Iuxta hebræũ habetur. *& Saul & viri eius circũdederunt Dauidem & viros eius vt caperent eos.* Impedimentum appositum festinantibus ad euadẽdum describitur circundatio Dauidis & suorũ à Saule & suis. Sapienter enim cinxit montem viris suis in modum coronæ ad capiẽdum Dauidem & viros eius, postquam perpendit quòd Dauid cum viris suis erat in opposita parte eiusdem mõtis. Multitudine enim virorum vsus cinxit montem.

Et nuncius venit ad Saulem dicens: festina & veni, quoniam extenderũt se Philisthim super terram. Deficiente humano præsidio, diuina prouidentia subuenit Dauidi diuertendo Saulem ad Philisthinos. *Reuersusq; est Saul à persequendo Dauidẽ, & perrexit in occursum philisthinorum.* Boni regis officio functus est, præponens bonũ publicum priuato. *propter hoc vocauerunt locum illum petrã diuidentem.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *petram diuisionum.* videlicet Saulis & suorum à Dauide & suis. Et hinc apparet quòd vnus atque idem significatus est locus quum dictũ est quòd descendit Dauid ad petrã & sedit in deserto Mahon. Illa enim petra appellata est petra diuisionũ: & erat rupes, pars non modica montis illius deserti Mahon.

Caput

CAPVT XXIIII.

A *Sceditq; Dauid inde, & mansit in tutioribus locis Hen' ghedi. Cúmque reuersus esset Saul postquam persecutus est Philistheos.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et fuit quando reuersus est Saul à Philisthim.* Nihil dicitur de persecutione, *nunciauerũt ei dicendo, ecce Dauid est in deserto Hen' ghedi. Tulit ergo Saul tria millia virorum electorum ex toto Israel: & iuit ad quærendum Dauidem & viros eius etiam super abruptissimas petras quæ solis ibicibus peruiæ sunt.* Circũlocutio est: nam Hebraice breuissime scribitur. *super facies petrarum Iehelim.* Et aiũt Iehelim significare arietes seu capreas syluestres: quas antiquus interpres vocat ibices, eo quòd ibix species sit caprearum syluestrium. *Et venit ad caulas ouium iuxta viam, & ibi erat spelunca, & ingressus est Saul ad purgandum ventrẽ: porro Dauid & viri eius in lateribus speluncæ manebant.*

Dixerúntque viri Dauid ad eum, ecce dies de qua dixit Dominus ad te, ecce ego do inimicum tuum in manum tuam & facies ei sicut placebit in oculis tuis. Hinc quoque clarissime habetur multa in sacra scriptura commemorando referri, quæ tamẽ nunquã scripta fuerant. Hæc enim reuelatio hactenus scripta non fuit: nec scitur quando fuerit facta, nec sciretur, nisi nunc commemorata fuisset. *& surrexit Dauid, & præcidit oram chlamydis Saul silenter.* Admirãda dexteritas atque agilitas Dauidis, vt Saul non sentiret pallium quo indutus erat præcidi, nullumq; motum Dauidis perciperet. *Post hæc percussit cor suum Dauid.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et fuit post sic, & percussit cor Dauidis eũ, eo quòd abscidit oram quæ erat Sauli.* Remorsus quidam conscientiæ describitur in Dauide, eo quòd incidisset oram palij Saulis. Bonarum siquidem mentium est etiam ibi culpam timere, vbi culpa minime reperitur. Ratio remorsus fuit, quia præcisio illa pallij ex proprio genere iniuriosa erat personæ regis. Absque culpa tamen fuit: tum quia diuina authoritate collatum ei erat, vt faceret Sauli quod bonum videbatur in oculis ipsius Dauidis, tum quia recta ratio dictabat vt Dauid signum beneuolentiæ suæ erga Saulẽ posset mõstrare euidentissimo testimonio cõuincente Saulẽ, vt vel sic desisteret Saul à tam iniqua persecutione: non potuit autem melius testimoniũ offerre quàm oram chlamydis præcisam tunc ibidem. Actio ergo materialiter iniuriosa non est patrata sub forma iniuriæ,

sed

sed necessarij signi ad testificandum veritatem recti animi Dauidis erga Saulem: quemadmodum sæpe verba tam detractionis quàm contumeliæ materialiter tantum, licite dicuntur ob aliquem bonum & necessarium finem à viris iustis. *Dixitq; ad viros suos: propitius sit mihi Dominus.* Iuxta Hebræum imprecatio mali significatur. *abesse mihi à Iehouah.* Subintelligitur verbum substatiuum. est enim sensus, abesse à Iehouah sit mihi: quod esset malum maximum. *ne faciam.* Legendum est. *si faciam hoc Domino meo Christo domini, mittendo manum meã in eum.* sic enim habetur Hebraice. *quia Christus Domini est.* Duas rationes tetigerat: alteram domino meo, alteram Christo domini, quia tamen præcipua ratio erat, quia Saul erat vnctus à summo Deo, ipsam solã repetit. *Viuit dominus quòd nisi dominus percusserit eum, aut dies eius venerit & moriatur, aut descendẽs in prælium perierit, propitius sit mihi dominus vt non mittam manum meam in Christũ domini.* Tota ista clausula superflua est: quia in Hebræo nõ habetur, sed immediate subiũgitur. *Et cõfregit Dauid viros suos verbis, & non permisit eis vt consurgerent in Saulem.* Nõ solum abstinuit à percussione Saulis, sed etiam continuit suos volentes occidere Saulem: vt omni ex parte benignitas Dauidis innotesceret. *& Saul surrexit de spelũca, & iuit viam suam.*

SVrrexit autem Dauid post hæc, & egressus est de spelunca, & clamauit post Saulem dicendo domine mi rex; respexitq; Saul post se, & incuruauit Dauid faciem in terram & adorauit eũ. Dixitque Dauid ad Saulem: cur audis verba hominum dicentiũ, ecce Dauid quærit malum tuum? Ecce hodie viderunt oculi tui quòd tradiderit te dominus in manum meam in spelũca, & cogitaui de te occidendo, sed peperci tibi: & dixi, non mittam manum meam in dominũ meum, quia Christus Domini est. Et pater mi vide etiam vide oram chlamydis tuæ in manu mea: quia cum abscinderẽ oram chlamydis tuæ nõ occidi te, scito & vide quòd non est in manu mea malum neque iniquitas. Iuxta Hebræum habetur. *neque rebellio neque peccaui tibi.* Excludit ab opere suo retrogrado ordine omne peccatũ: nam postremo peccatum in Saulem, & prius rebellionem in regem, & primum vniuersaliter malum excludit. *Tu autẽ insidiaris animæ meæ vt auferas eam. Iudicet dominus inter me & te, & vlciscatur me dominus de te: manus autẽ mea non sit in te.* Verba hæc omnia non sunt optãtis, sed prædicẽtis & expectantis. sunt enim temporis futuri, modi indicatiui

dicatiui in textu Hebraico: iudicabit, vlciscetur, non erit. *Sicut dicit prouerbium antiquum, ab impiis egredietur impietas.* Prouerbium hoc directe seruit, tum ad manifestandum pietatem Dauidis abstinentem ab omni specie impietatis: tum ad manifestandum impietatem supradictorum hominũ dicentium Sauli malum de Dauide: tum ad confutandum ipsum Saulem impie persequentem. *& manus mea non erit in te. Post quem egressus est rex Israel, quem tu persequeris? post canem mortuum post pulicem vnum. Sit dominus in iudicem, & iudicet inter me & te: & iudicet causam meam, & eruat me de manu tua.* Iterum verba hæc corrige: quia in futuro indicatiui scribũtur: erit, iudicabit &c.

Cum autem complesset Dauid loqui sermones hos ad Saulem, dixit Saul nónne vox tua hæc fili mi Dauid? & leuauit Saul vocẽ suam & fleuit. Dixitq; ad Dauid, iustior tu es quàm ego. Debuisset dicere iustus tu es non ego: vt subiũcta ipsius Saulis verba testantur, dum manifestãt opus bonum Dauidis & opus malũ ipsius Saulis. *tu enim retribuisti mihi bonum, ego autem retribui tibi malum. Et tu indicasti hodie quod feceris mecum bonũ: quòd conclusit me dominus in manu tua & non occidisti me. Et si inuenerit quispiam inimicum suum, dimittet eum in viam bonam? sed dominus reddat tibi vicissitudinem hanc.* Iuxta Hebræum habetur. *reddet tibi bonum pro eo quod hodie operatus es in me,* prædicit enim quòd Deus non relinquet sine præmio tantum virtutis opus. *Et nunc quia scio quòd certissime regnaturus sis, & habiturus in manu tua regnum Israel,* Iuxta Hebræũ habetur. *Et nunc ecce noui quod regnando regnabis: & firmabitur in manu tua regnum Israel.* Ecce præmiũ quod præuidebat Sauli dandum à Deo Dauidi. *Et nunc iura mihi per dominũ quod non abscindes semen meum post me, & non auferes nomen meum de domo patris mei.*

Et iurauit Dauid Sauli? Libra hoc iuramentum, annotando materiam eius non se extẽdere, nisi ad duo: videlicet ad non delendum semen Saulis & ad non tollendum nomen Saulis è domo patris sui. Est autem inter hæc duo differentia: quia primum significat deletionem tam masculorum quàm fœminarum ex Saule, secundum autem deletionem nominis siue ex naturali siue ex legali successione. *abiitque Saul in domum suam, & Dauid ac viri eius ascenderunt ad tutiora loca.*

Caput

Universidad de Deusto
Biblioteca

MOrtuúsque est Samuel. Si Iosepho creditur, decimo octauo anno regni Saulis mortuus est Samuel. & congregatus est totus Israel & planxerunt eum in mis. Superfluit nimis. & sepelierunt eum in rama in domo sua. hoc est in sepulchro patris & fratrum suorum: domus enim pro familia ponitur. surrexitq; Dauid & descendit in desertum Paran.

ERat autem vir in solitudine Mahon. Superfluit solitudine. significatur enim ꝙ vir iste habitabat in Mahon, quod est ciuitatis nomen. & possessio eius in Charmel. Quãuis Nabal habitaret in Mahon, oues tamen eius erant in Charmelo. & erat vir magnus valde, & erãt ei tria millia ouium & mille capræ: fuitq; dum tonderet oues suas in Charmel. Et nomen viri erat Nabal, nomẽ vero vxoris eius Abigail: erátque illa mulier prudentissima & speciosa. Iuxta Hebræum habetur, bona intellectu & pulchra aspectu. laudatur enim & quo ad prudentiam in anima, & quo ad pulchritudinem in corpore. porrò vir eius durus & pessimus & malicioſus. Iuxta Hebræum habetur. & vir durus & malus operibus. Nec plures describũtur malæ cõditiones illius, sed secundum animum describitur durus, non cedens rationi ac persuasioni: secũdum vero opera describitur malus. & erat de genere Chaleb.

Audiuit autem Dauid in deserto quòd tõderet Nabal oues suas. Et misit Dauid decem pueros: dixitque Dauid pueris, ascendite in Charmel & ite ad Nabal, & salutate eum nomine meo pacifice. Et sic dicetis. Deficit hic vna dictio, quæ interpretatur vel viuus vel dies, & propterea legendum est. Et dicetis sic diuitimagis enim quadrat proposito dies q̃ viuus. sit fratribꝰ meis & tibi pax, & domui tuæ & omnibus quæcunque habes sit pax. Iuxta Hebræũ habetur. & tu pax, & domus tua pax, & omnia quæ tibi pax. Modus est loquendi vsitatus tũc tẽporis & nomine pacis vt alias dictũ est, cõprehendunt omne bonum. Ex multis annis saluos faciens tuos & omnia tua. Superflua est hæc clausula: nam in Hebræo immediate subiũgitur. Et nũc audiui quòd tonsores tibi, nunc pastores qui tibi fuerunt nobiscum, non ignominia affecimus eos, nec defuit eis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Charmel. Interroga pueros tuos & annũciabunt tibi, inueniant ergo pueri gratiam in oculis tuis, quia in die bona venimus: da quæso quod inuenerit manus tua seruis tuis & filio tuo Dauid. Venerúntque pueri Dauid, & locuti sunt ad Nabal iuxta omnia verba hæc nomine Dauid, & quieuerunt.

RESpondit autem Nabal seruis Dauid & dixit: quis Dauid & quis filius Iisai? hodie multiplicati sunt serui qui diuidunt se à facie dominorum suorum. Tollam ergo panem meum & aquam meam & carnes pecorum quæ occidi tõsoribus meis, & dabo viris quos nõ noui vnde sint. Relatiue ad ipsum Nabal intellige inscitiam vnde sint, vt pote impertinentes. Regressíque sunt pueri Dauid ad viam suã: & reuersi sunt & venerunt, & annunciauerunt ei iuxta omnia verba hæc. Et dixit Dauid pueris suis, accingite vnusquisque gladiũ suum, & accinxit vnusquisque gladium suum, & accinxit etiam Dauid gladium suum: ascenderúntque post Dauidem circiter quadringenti viri, & ducenti manserunt ad vasa.

Abigail autem vxori Nabal nunciauit puer vnus è pueris dicẽdo: ecce misit Dauid nuncios è deserto ad benedicendum dominum nostrum, & auersatus est eos. Iuxta Hebræum habetur. & fecit volare eos. hoc est expulit eos leues & celeres tãquam aues expulsas. Et homines boni satis. Legẽdũ est. boni nobis valde. nã sic habetur Hebraice. & nõ fuimus ignominia affecti, nec defuit nobis quicquam omnibus diebus quibus ambulauimus cum eis cum essemus in agro. Murus fuerunt nobis tum nocte, tum die omnibus diebus quibus cum eis pauimus oues. Et nũc scito & vide quid faciας, quia completa est malitia aduersus virum tuum & aduersus domum tuam. Iuxta Hebræum habetur. quia completum est malum ad dominum nostrum & super omnem domum eius. Prudens seruus prædicit quòd ad finem peruenit malum imminens eorum domino. & ipse est filius Beli'ahal à loquendo ad eum. Hebræo more appellatur filius Belial (hoc est licentiæ absque iugo) qui quasi congenitam habet libertatem à iugo legis. Verùm non absolutè appellatur Nabal absque iugo, sed quo ad hoc quòd nõ potest quis ei loqui: hoc est renuit audire bonas suggestiones. Et quadrat descriptioni suprædictæ, quòd erat durus.

Festinauítque Abigail, & tulit ducentos panes, & duos vtres vini, & quinque arietes coctos. Iuxta Hebræũ habetur. & quinque oues factas. hoc est paratas. & quinque sata polentæ, & centum ligaturas vuarum siccarũ, & ducentas massas caryearum: & posuit super asinos. Dixitq; pueris suis, transite ante me, ecce ego post vos venio: & viro suo Nabal non indicauit.

Cum

CVm ergo *ascendisset asinum & descenderet ad radicem mõtis*. Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit ipsa equitans super asinum & descendens in abscondito montis*. hoc est per illa mõtis partem quæ occultabatur venientibus ex alio monte per quem descendebat Dauid: ad pedes enim vtriusque montis occurrerunt sibiinuicem Dauid & Abigail. *& ecce Dauid & viri eius descẽdentes in occursum eius, & occurrit eis. Et Dauid dixit: vere frustra*. Iuxta Hebræum habetur. *tantum ad falsitatem custodiui omnia quæ huic in deserto & nõ defuit ex omnibus quæ ei quicquam, & reddidit mihi malũ pro bono*. Solito more prius descriptum est factum itineris armatorum: deinde narratur ratio eundi. huiusmodi enim ratio manifestatur narrando verba Dauidis quæ dixit ab initio itineris quãdo præcepit suis arma sumere. Et dicit tantum ad falsitatem custodiui res Nabal, eo quòd & ipsum Dauidẽ fefellit ratio quæ habenda merito erat officij eius ergares Nabal, & ipse Nabal fallens fuit pro quanto contumeliam reddidit pro officio. *Hæc faciat Deus inimicis Dauid & hæc addat*. Iuxta Hebræũ habetur. *Sic faciet Elohim inimicis Dauidis & sic addet*. Modus iurandi est per imprecationem malorum. Et nomine inimicorum Dauidis intelligo ipsummet Dauidem: alioquin nulla esset imprecatio mali, nullúmque esset iuramentum.

Sed oritur hic quæstio qua ratione licuerit Dauidi iurare se occisurum tot innocẽtes qui erant in familia Nabal, propter ingratitudinem ipsius Nabal & propter verborum iniuriam quis est Dauid &c. Solutio est quòd Dauid peccauit manifeste contra legem diuinam in hac deliberatione iuramento firmata: nam diuina lege Deute. 24. prohibetur occidi filium pro peccato patris. Nec in crimine læsæ maiestatis licitũ fuisse occidere filium pro peccato patris, inferius in 4. li. reg. cap. 14. manifestatur. *si reliquero ex omnibus quæ sunt ei vsque mane mingentem ad parietem*. Ad comprehendẽdam cladem omnium, etiam canes se occisurum dicit, vel etiam paruulos se occisurum dicit. canes enim mingunt ad parietem & mares humani generis.

Vidit autem Abigail Dauidem, & festinauit & descẽdit de asino: procidit́q; coram Dauid super faciem suam, & adorauit in terra. Et cecidit ad pedes eius & dixit, in me sit Domine mi hæc iniquitas. Iuxta Hebræum habetur. *obsecro ego domine mi iniquitas*. Aduerbium præponit obsecrantis: deinde in seipsam reiicit

reiicit iniquitatem veniam petendo, vt sibi cõdonetur peccatum viri sui. *& loquatur obsecro ancilla tua in auribus tuis, & audi verba ancillæ tuæ. Ne quæso ponat Dominus meus rex*. Superfluit rex. *cor suum super virum istum iniquum Nabal, quia secundum nomen suum stultus est & stultitia est cum eo*. Parui refert quòd Hebraice habetur. *ad virũ Beli'ahal istũ super Nabal, quia sicut nomen eius sic ipse, Nabal nomen eius & ignominia cum ipso*. Aduerte quòd Hebræi dicũt quòd Nabal ab ignominia deriuatur: quod manifestãt ex pluribus scripturæ locis. ita quòd Nabal sonat hominẽ vt ita dicã vituperosum. & hic sensus cõsonat cõditionibus suprascriptis Nabal. *ego autẽ ancilla tua nõ vidi pueros domini mei quos misisti. Et nũc domine mi viuit dominus & viuit anima tua, qui prohibuit te dominus ne venires in sanguinẽ, & saluauit animã tuã tibi*. Iuxta Hebræũ habetur. *& facit seruare manũ tuã tibi* retinẽdo eã à percussione innocentũ. *& nũc siãr*. Iuxta Heb. habetur. *& nunc erũt sicut Nabal inimici tui, & quærẽtes domino meo malũ*. Optãtis verba sunt vt inimici Dauidis subsint potestati eius quẽadmodũ Nabal vita subdebatur potestati Dauidis. *Quapropter suscipe benedictionẽ hãc quã attulit ancilla tua tibi Domino meo: & da pueris qui sequũtur te Dominũ meũ*. Iuxta Hebræum habetur. *Et nũc munus hoc quod attulit ancilla tua domino meo, dabitur pueris ambulantibus ad pedes domini mei*. rogat enim vt munus illud detur societati Dauidis. *Auser iniquitatẽ*. Iuxta Hebræum habetur. *Leua obsecro rebellionẽ ancillæ tuæ*. Vtuntur Hebrei vt aliàs diximus eleuãdi verbo pro ignoscere. & Abigail peccatũ illud tanquã suũ ignosci petit. *quia faciẽdo faciet dominus domino meo domũ fidelẽ*. Rectius legeretur. *domũ stabilem*. ad differentiã domus Saulis, cuius domus præuidebatur nõ futura stabilis in regno. *quia prælia domini dominus meus præliatur, malicia ergo non inueniatur in te omnibus diebus vitæ tuæ*. Iuxta Heb. habetur. *& malũ non inuenietur in te à diebus tuis*. De malo culpæ, quod posset impedire stabilitatẽ domus est sermo. reputabat enim (sicut & erat) malum culpæ fore occidere tot innocẽtes domus Nabal. *Si enim surrexerit aliquãdo homo persequẽs te & quærẽs animã tuã, erit anima domini mei custodita quasi in fasciculo viuẽtiũ apud dominum Deũ tuũ: porro inimicorũ tuorũ animas rotabitur quasi in impetu & circulo fũdæ*. Iuxta Heb. habetur. *Et surrexit homo ad sequendũ te & ad quærendũ animã tuam: & erit anima domini mei ligata in li-*

in ligamine vitarum cum Domino Deo tuo. Hebræo more describitur in præterito persecutio & salus in futuro: perinde ac si diceretur quòd post persecutionẽ erit salus. & nihilominus iam surrexerat homo Saul ad persequendum Dauidem. Similitudo autem assumpta ad significandum salutem animæ Dauidis & instabilitatem animæ inimicorum eius, consistit in disparitate inter reconditum in ligamine vitarũ seu viuorum ex vna parte & positum in medio plantæ fundæ ex altera parte. valde siquidẽ manifesta & magna est inter hæc differentia: nam res recondita in ligamine quo ligantur vitæ seu viui, ad hoc reconditur vt seruetur inter viuentes: quod vero ponitur in medio sedis fundę, ad hoc ponitur vt funda illud iaculetur. Vnde iuxta Hebræum legendum esset. *& animam inimicorum tuorum iaculabitur funda in medio plantæ fundæ.* quod antiquus interpres circunlocutione explicauit. *Et erit cũ fecerit dominus domino meo secũdum omne quod locutus est bonum super te, & præceperit tibi vt sis dux super Israel, non erit hoc tibi in singultum & in scrupulum.* Iuxta Hebræum habetur. *in offensionem & in offendiculũ cordis Domino meo.* Mala quæ sequerentur ex hac clade proponit, quorum primum est internum offendiculum cum offensione, discurrẽti animo per ea quæ gessit opera: prædicit enim quòd quando regnabit, & in corde suo tanquam ambulans inquiret opera quæ fecit discutiendo illa, non inueniet offendiculum huius cladis. *quòd effuderis sanguinem innoxium.* Iuxta Hebræum habetur. *& ad effundendum sanguinem gratis.* Alterum malum quod sequeretur proponit: videlicet effundere sanguinẽ gratis: hoc est sine merito. nullus enim merebatur puniri nisi Nabal. Et est ordo literæ. & non erit hoc tibi ad offensionẽ &c. & non erit hoc tibi ad effundendum sanguinem gratis. *aut ipse te vltus fueris.* Iuxta Hebræum habetur. *& ad faciendum seruare dominum meum sibi.* Affirmatiue intelligenda est hæc particula, & est sensus, & erit ad faciendum seruare dominum meum sibi. post proposita siquidem mala quæ sequerẽtur ex hac clade, proponit bona quæ sequentur ex abstinentia ab ista clade, quorum primum est quòd seruabit dominum meum sibi: hoc est seruabit dominum meum proprio bono, quod est bonum animæ. Et dicit hoc quemadmodum prius dixerat, & facit seruare manum tuam tibi. *cum benefecerit.* Iuxta Hebræum habetur. *& benefaciet*

faciet dominus domino meo. Alterum subiũgitur bonum futurum hinc. deinde immediate subiungitur conclusio. *& recordaberis ancillæ tuæ.* Nec habetur in Hebræo & tu benefacies ei, quod vulgata habet æditio.

ET ait Dauid ad Abigail: benedictus dominus Deus Israel qui misit te hodie in occursum mei, & benedictum eloquium tuum & benedicta tu: quæ prohibuisti me hodie ne venirẽ in sanguinem, & saluasti manum meam mihi. Et profectò viuit dominus Deus Israel, qui prohibuit me ne malefacerem tibi: quòd nisi festinasses & venisses in occursum mei, non remansisset Nabali vsque ad lucẽ matutinam mingens ad parietem. Et tulit Dauid de manu eius quod attulerat ei, dixitque ei, ascende in pace in domum tuam, ecce audiui vocem tuam & honoraui faciem tuam. Parui refert quòd Hebraice habetur. *vide audiui vocem tuam, & eleuaui faciem tuam.* Sensus enim in idem redit. Laudabiliter autem Dauid mutauit sententiam: tum quia iniusta fuerat quo ad innocentes: tum quia impeditiua erat maioris boni occisio Nabal. longe siquidem maius bonum fuit clementia quàm fuisset vindicta in personam Nabal quantumcunque licita.

Venitque Abigail ad Nabal, & ecce erat ei conuiuium in domo eius sicut conuiuium regis, & cor Nabal iucundum in eo, erat enim ebrius nimis. Iuxta Hebræum habetur. *& ipse ebrius vsque valde.* ad explicandum quòd non erat parum ebrius. *& non indicauit ei verbum parum & magnum vsque ad lucem matutinam. Diluculo autem cum digessisset vinum Nabal.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit in mane in exitu vini à Nabal.* non enim significatur diluculum. *indicauit ei vxor eius verba ista: & mortuum est cor eius in medio eius.* Mors cordis appellatur tam mala dispositio interna in animo vt tanquam mortuus animus fuerit sine opere & sine resipiscentia, & redundauerit in partes corporis vitales. *& factus est quasi lapis.* Destitutum corpus à corde non effundente vires suas, fuit frigidum ac immobile quasi lapis. *Cúnque pertransissent circiter decem dies: percussit dominus Nabal.* Iuxta Hebræum habetur. *mortificauit Iehouah Nabal & mortuus est.* Et scriptum est hoc ad tollendã omnem suspicionem humanæ interfectionis.

ET audiuit Dauid quòd mortuus esset Nabal & dixit: benedictus dominus qui vindicauit causam opprobrij mei de manu Nabal, & seruum suum custodiuit à malo, & malum Nabal reddidit dominus in caput eius. Gratias agit Deo de iustitia, non de

morte Nabal. *misitq; Dauid & locutus est ad Abigail vt sumeret eam sibi in vxorem. Et venerunt serui Dauid ad Abigail in Charmel: & locuti sunt ad eam dicẽdo, Dauid misit nos ad te vt accipiat te sibi in vxorem.*

Quæ surrexit & adorauit prona in terram: & ait, ecce ancilla tua in ancillam ad lauandum pedes seruorum domini mei. Absentem tanquam præsentem Dauidem alloquitur. *Festinauitq; ac surrexit Abigail & equitauit super asinum, & quinque puellæ eius ambulabant ad pedes eius: & iuit post nuncios Dauid, & fuit ei in vxorem. Et Achinoham tulit Dauid de Iezrehel, & fuit vtraque in uxorem eius.* Vide quanta erat pronitas quantúmve studium Hebræorum ad generandum, vt etiam inter vagandum per speluncas multiplicauerint vxores. *Saul autem dedit Michal filiam suam vxorem Dauid, Palti filio Lais qui erat de Gallim.*

CAPVT XXVI.

ET venerunt Ziphæi ad Saulem in Ghibham dicendo. Ecce iterum Ziphæi quanuis eiusdem essent tribus cuius erat Dauid, solicitant Saulem cõtra Dauidem. *ecce Dauid absconditus est in colle Chachile quæ est ex aduerso solitudinis.* Iuxta Hebræũ habetur. *super faciem Iesimon.* Nomen est proprium loci, & idem est nomen cum iterum repetitur solitudinis, describendo locum in quo castrametatus est Saul. *Et surrexit Saul & descendit in desertum Ziph, & cum eo tria millia virorum electorum Israelis: ad quærendum Dauidem in deserto Ziph. Et castrametatus est Saul in colle Chachile quæ est super faciem solitudinis iuxta viam: Dauid autem manebat in deserto, & vidit quòd venisset Saul post se in desertum. Misitq; Dauid exploratores & cognouit quò venisset Saul certissime.* Quæstio subditur: si vidit, quare misit ad explorandum, & si misit ad explorandum, quomodo verificatur quòd vidit? Solutio est quòd vidit à lõge multitudinem venientem post se: sed non erat certus an illa multitudo quam venisse viderat, esset multitudo Saulis cũ ipso, & propterea vtrunque verificatur: & quòd vidit, & quòd misit exploratores vt certior fieret.

Et surrexit Dauid, & venit ad locum in quo castrametatus erat Saul, & vidit Dauid locum vbi iacebat Saul & Abner filius Ner princeps militiæ eius: Saúlque iacebat in tentorio. Hebraice non significatur explicite tentorium, sed quid rotũdum: per quod intelligo

intelligo rotundum tentorium quasi conopœum. eadémque dictio repetitur inferius vbi repetitur tentorium. *& populus castrametatus erat per circumitum eius. Respondítq; Dauid & dixit ad Achimelech Chitthcũ & ad Abisai filium Zeruiæ fratrẽ Ioab dicendo, quis descendet mecum ad Saul ad Castra? & dixit Abisai, ego descendam tecum. Venerunt ergo Dauid & Abisai ad populum nocte: & ecce Saul iacebat dormiens in tentorio, & lancea eius fixa erat in terra ad caput eius, & Abner & populus iacebant per circumitum eius.*

Dixitque Abisai ad Dauid, cõclusit Deus hodie inimicum tuum in manu tua. Nomen est Elohin, congruum proposito. *& nunc percutiam eum quæso in lancea & in terra semel, & non iterabo ei. Et dixit Dauid ad Abisai: ne interficias eum, quis enim extendet manum suam in Christum domini & innocens erit?* Semper Dauid fixũ in corde & in ore habuit honorem summi Dei, adeò vt innocentem nullum censuerit quiin vnctum à Deo manus extenderit.

Et dixit Dauid: viuit dominus nisi dominus percusserit eum, aut dies eius venerit & moriatur, aut in prælium descenderit & perierit. Propitius mihi sit dominus. Iuxta Hebræum habetur. Abesse mihi à Iehouah. vt superius expositum est. verum subiungitur. *à mittendo manum meam in Christũ domini.* hoc est si mittam manum meam in Christum domini. *& nunc tolle quæso lanceam quæ est ad caput eius & scyphum aquæ, & abeamus.* Legendum est. *& ibimus nobis.* hoc est ad nostrum bonum. *Tulitq; Dauid lanceam & scyphum aquæ qui erat ad caput Saulis, & abierunt sibi: & non fuit videns nec cognoscens nec euigilans, sed ipsi omnes dormiebant, quia sopor domini irruerat super eos.* Vide assistentiam diuinam benignitati Dauidis.

ET transiuit Dauid in aduersum, & stetit super verticem montis ad longe: magnum interuallum erat inter eos. Clamauitque Dauid ad populum & ad Abner filium Ner dicendo, nónne respondebis Abner? respondit Abner & dixit, quis es tu qui clamas & inquietas regem? Parui refert quòd Hebraice habetur. *quis tu clamasti ad regem?* proculdubio excitandum tuo clamore. *Dixit autẽ Dauid ad Abner: nónne vir es tu? & quis sicut tu in Israel? & cur nõ custodisti dominũ tuũ regẽ? venit enim vnus è populo ad perdẽdũ regem dominũ tuũ. Nõ est bonũ hoc quod fecisti: viuit dominus quòd filij mortis vos, qui nõ custodistis dominũ vestrũ Christũ domini.* Occurrit quæstio quomodo verificantur hæc

verba Dauidis iuramento firmata: quoniam non erant digni morte quos sopor immissus à Deo oppresserat ne sentirent venientes ad regem. Solutio est quòd quanuis custodes regis excusabiles essent ex parte eorum propter soporem immissum à Deo, ex parte tamen actus erat digni morte: quoniam omissio custodiæ regis ex proprio genere damnabilis est & digna morte, relatiue ad eos qui deputati sunt ad custodiam regis dormientis. & sic verificantur verba Dauidis. *& nũc vide vbi sit lancea regis, & scyphus aquæ qui erat ad caput eius.*

Cognouit autem Saul vocem Dauidis & dixit, nónne vox tua hæc fili mi Dauid? & dixit Dauid, vox mea est domine mi rex. Et ait, cur persequitur dominus meus seruum suum? quid enim feci, & quod est in manu mea malum? Et nunc audiat quæso dominus meus rex verba serui sui: si dominus incitat te contra me, odoretur sacrificium. Iuxta Hebræum habetur. *odorabit munus.* Et est sensus, Placebit Deo persecutio qua me persequeris quẽadmodum placet ei munus quod ei offertur. *& si filij hominis, maledicti sunt coram domino: quia eiecerunt me hodie ab habitando in hæreditate domini dicendo, vade, serui diis alienis. Et nunc non effundatur sanguis meus in terra coram domino.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc non cadet sanguis meus in terram à coram facie Iehouah.* Ad immediate præcedentia verba osorum Dauidis hæc sententia refertur. & est sensus quòd quanuis illi me eiecerint vt seruiam diis alienis, non tamen erunt voti compotes, quia à coram facie domini (hoc est à tribunali diuino) non cadet sanguis meus in terram: vt pote qui nunquam seruiam diis alienis. *quia egressus est rex Israel ad quærendũ pulicem vnũ, sicut persequitur perdix.* Legendum est. *perdicem in mõtibus.* cõparat enim se perdici & regẽ persecutori perdicis. *Et ait Saul, peccaui, reuertere fili mi Dauid, quia non malefaciam tibi amplius eo quòd pretiosa fuit anima mea in oculis tuis hodie: apparet enim quòd stulte egerim & ignorauerim multa nimis.* Legendũ est. *ecce insaniui & erraui multum valde.* Recordatus quòd alias simile beneficium receperat à Dauide, fatetur nõ solum se errasse, sed etiã insanisse multũ valde persequendo iterum Dauidem. *Respondit q; Dauid & dixit: ecce lancea regis, trãseat vnus de pueris & tollat eã. Dominus autẽ reddat vnicuique iustitiã suã & fidem suam: quia tradidit te hodie in manum meam, & noluí extendere manum meam in Christum domini. Et ecce sicut magnificata est anima tua in oculis meis hodie, sic magnificetur anima mea in*

in oculis domini, & liberet me de omni angustia. Ait q; Saul ad Dauid, benedictus tu fili mi Dauid, etiam faciens facies & etiam potens poteris: & iuit Dauid in viam suam, & Saul reuersus est in locum suum.

CAPVT XXVII.

Et ait Dauid in corde suo, aliquando incidam vna die in manus Saul. Iuxta Hebræũ habetur. *nunc cõsumar die vno in manu Saulis.* Manifeste timet aliquo die se occidẽdum à Saule. Sed oritur quæstio quomodo Dauid dubitauerit se occidẽdum à Saule: quia huiusmodi dubium reddubat in iniuriam diuinæ reuelationis quòd ipse esset futurus rex Israel. Solutio est quòd absque iniuria diuinæ reuelationis licuit Dauidi dubitare de euentu incidendi in manus Saulis: quoniam dubitare poterat de mutatione diuinæ sententiæ ex propriis demeritis, quẽadmodum mutatã intellexerat diuinã sententiã de regno Saulis. agnoscebat siquidẽ Dauid peccata propria: & inde rationem habebat timendi ne mutaretur diuina sentẽtia de regno ipsius manifestata ei per Samuelẽ. *nónne melius est vt fugiam & saluer in terra Philisthinorum.* Iuxta Hebræum habetur. *nónne mihi bonum quòd euadendo euadam in terram Philisthim.* & nihil dicitur de fuga. *vt desperet Saul, cessetq; me quærere in cunctis finibus Israel.* Iuxta Heb. habetur. *& fastidiã ego Saulẽ ad quærendũ me adhuc in omni termino Israel, & euadam è manu eius?* Sententia est clara: & sic iacet in Hebræo. nisi quòd dictio interpretata euadam, interpretanda esset passiue: puta euasus ero si liceret dicere.

Et surrexit Dauid, & transiuit ipse & sexcenti viri qui erant cũ eo ad Achis filium Mahuch regem Gath. Ideo iste Achis defertur filius Mahuch (ni fallor) vt insinuetur quòd nõ est illemet Achis rex Geth qui expulerat Dauidẽ tanq; insanũ, iuxta scripta superius in cap. 21. *Et habitauit Dauid cum Achis in Gath, ipse & viri eius, vnusquisque cum domo sua: Dauid & duæ vxores eius, Achinohã Iiz rehelithis & Abigail vxor Nabal Charmelithis. Et nunciatum est Sauli quòd fugisset Dauid in Gath: & non addidit vltra quærere eum.*

Dixit autẽ Dauid ad Achis: si quæso inueni gratiã in oculis tuis, det mihi locũ in vna ex ciuitatibus regiõis & habitabo ibi, cur enim manet seruus tuus in ciuitate regia tecũ? Deditq; ei Achis in die illa Ziclag: propter quod fuit Ziclag regibus Iehudæ vsq; ad diem hãc.

FVit autem numerus dierum quibus habitauit Dauid in regione Philisthinorum, quatuor mensium. Iuxta Hebræum habetur. annus & quatuor menses. Veruntamen scito quòd dictio interpretata annus, anceps est ad annũ vel dies: & propterea ambiguum restat tempus quo Dauid mansit apud Philisthinos. considerata tamen mora Dauidis prius in ciuitate Geth (ita quòd & habitauit prius in Geth & postea transtulit se ad habitandum in Siceleg) cum tot excursionibus ex Siceleg patratis & visitationibus regis cũ muneribus ex prædis, rationi consentaneum videtur vt intelligamus non quatuor menses & aliquot dies, sed annum & quatuor menses. Et ascendit Dauid & viri eius, & agebant prædas de Gheſuri & de Ghezre & de Hamalecitis. Iuxta Hebræum habetur. & extenderũt se ad Gheſuritam & Ghirzitam. proculdubio per modũ excursionis aggredientes & prædantes. & Hamalecitam. Ex subiunctis clare habetur quòd contra istos Hamalecitas Saul non pugnauit: quia isti non habitabant in regno Hamalec, sed in terra promissionis, nec fuerant participes criminis regni Hamalec quod surrexit aduersus Israel in egressu ex Aegypto antequam peruenirent ad mõtem Sinai. Hi enim pagi habitabant in terra antiquitus. Iuxta Hebræum habetur, quia ipsi habitantes terram à semper, veniente te Sur & vsque ad terram Aegypti. Ratio redditur quare in istos potius quàm in alios extendebat se Dauid & fuit: quia videlicet isti erant habitantes terram à semper, hoc est sine perturbatione bellorum semper perseuerantes in quietibus suis securi. Occurrit quæstio qua ratione licuit Dauidi præliari aduersus istos quiescentes in propriis locis à seculis. Solutio est quòd isti habitasse dicuntur infra terminos terræ promissionis. & propterea dati à Deo in hostes Israelis: & hinc licuit Dauidi inuadere eos ad subueniendum necessitatibus populi qui erat cum eo. Et percutiebat omnem terram illorum. Iuxta Hebræum habetur. Et consumet Dauid terram. proculdubio diripiendo eam. & non relinquet viuentem virum & mulierem. Intellige ex iis quos capiebat. & tollet oues & boues & asinos & camelos & vestes, & reuersus est & venit ad Achis.

Dixitq; Achis, in quem irruistis hodie? & dixit Dauid, cõtra meridiem Iehudæ & contra meridiem Ierachmeeli & contra meridiem Ceni. Mendacium dicebat: & ex tot fictis locis innuitur quòd plurics Dauid reuersus est ad regem repetentem interrogationem, in quem irruistis hodie? quæ tamen interrogatio hebraice scribitur. quo extendistis vos hodie? non enim vno & eodem die fuisse in tot loca videtur. Si quæritur qua ratione excusatur Dauid à mendacio pernicioso imponendo sibiipsi peccatum mortale videlicet direptionem Iudææ. Solutio est quod direptio Iudææ à Dauide quatenus fuisset ab inimico (vt Achis reputabat) non erat mortale peccatum ex proprio genere, sed poterat & esse & existimari iusta: puta si Dauid habuisset iustum bellum contra Iudæam. & quia Dauid tanquam inimicũ Iudææ se fecisse hæc dicebat, ideo non mentiebatur contra famam propriam, sed officiose. Virumque & mulierem non viuificabit Dauid nec adducet in Ghath. Iuxta hebræum habetur. ad faciendum venire in Ghath: dicendo, ne forte nuncient contra nos dicendo sic fecit Dauid. Ratio redditur quare Dauid occidebat hostes: videlicet ne viuentes venirent in Geth accusantes Dauidem. Et hinc insinuatur quod inter Philisthinos & illos quos diripiebat Dauid nõ erat inimicitia. & sic fuit consuetudo eius omnibus diebus quibus habitauit in regione Philisthinorum. Et credidit Achis Dauidi dicendo: multa enim mala operatus est contra populum suum Israel. Iuxta hebræum habetur. fastidiendo fastidiuit eum populus eius Israel & erit mihi in seruum semper. Ex tot direptionibus patratis in Israel à Dauide intulit quod fastidio habebat populum Israel, ac per hoc esset sibi futurus semper seruus.

CAP. XXVIII.

FIT fuit in diebus illis congregauerunt Philisthim castra sua in exercitu vt pugnarent contra Israel: dixitque Achis ad Dauid, sciendo scies quod mecũ egredieris in castra tu & viri tui. Et dixit Dauid ad Achis, nunc scies. Iuxta hebræum habetur. ideo tu scies quæ faciet seruus tuus: aitque Achis ad Dauid ideo custodem capiti meo ponam te omnibus diebus. Occurrunt autem hic duæ quæstiones: altera de verbis, altera de intentione Dauidis. Circa verba quidem, quia prægnãtia sunt & à rege intellecta in hoc sensu: videlicet quæ faciet seruus tuus contra inimicos tuos. nam respondit rex ideo custodem ponam te capiti meo cunctis diebus. Circa intentionẽ vero Dauidis an ipse intẽderet pugnare aduersus populũ Israel (vt subiuncta verba eius ad Achis regem mandantem

dantem vt recedat à castris sonant in ca. sequenti) an intenderet pugnare aduersus Philisthinos. Et est ratio dubii: quia Dauidem pugnare aduersus populum Israel nefas erat: pugnare vero aduersus Achis regem erat ingrati & proditoris. Solutio secundæ quæstionis est quod intentio Dauidis non innotescit nobis nisi ex operibus, testantur autem facta quod Dauid non intendebat pugnare aduersus Israel: nam audita in Siceleg clade Israelis & morte Saulis, scidit vestimenta sua, fleuit & ieiunauit & vindicauit mortem Saulis occidendo eum qui dixerat se interfeciſſe Saulem. quod autem intenderit proditorie conuertere arma in Philisthinos, ex aliis ab eodem factis non redditur incredibile: nam & ingratissimus fuit Ionathæ priuando filium eius medietate bonorum: & simul ingratus deuoto ac fortissimo militi Vriæ eiusdémq; proditor fuit interficiendo eũ gladio Hammonitarũ. Multo ergo magis & ingratus & proditor Achis infidelis & hostis populi Dei fuisset, arbitrans obsequium Deo se præstare conuertendo arma aduersus Philisthinos. Solutio autem primæ quæstionis est quod Dauidis verba ex industria fuerunt prægnantia vt vnum intelligeret Achis & aliud intenderet ipse. Nec obstant subiuncta in sequenti ca. quoniam postquam Dauid vidit se non iturum ad bellum, simulauit se inuitum recedere iactando quod feciſſet contra inimicos regis &c. vt bonam gratiam regis erga se & seruaret & augeret.

SEmuel autem mortuus est, planxitque eum totus Israel & sepelierũt eum in rama & in ciuitate sua. Cõmemorat prius scripta mors Samuelis, ad manifestãdum tempore quo Saul destitutus fuit à Deo, fuisse etiam destitutũ ope Samuelis vtpote mortui. *& Saul abstulit Magos & Hariolos de terra.* Intelligo per Magos & Hariolos omnes incantatores quocunque appellentur nomine. & in hoc relucet magnũ Saulis studium erga veram religionem.

Congregatique sunt Philisthim & venerunt & castrametati sunt in Sunem: & congregauit Saul totum Israel & castrametatũ sunt in Ghilboah. Et vidit Saul castra Philisthim: timuitque & expauit cor eius valde. Consuluitque Saul Dominũ & nõ respondit ei Dominus neq; per somnia neq; per sacerdotes. Iuxta hebræum habetur. *vrim.* hoc est illuminationes. *neque per prophetas.* Et quod non sit sermo de pectorali pontificis, habetur ex hoc quod Ab'iathar

b'iathar filius pontificis interfecti à Saule tulerat secum Ephod fugiens ad Dauidem nec aliquis post cladem sacerdotum legitur functus apud Saulem pontificis officio. Est itaque sensus literæ, quod neque per reuelationem in somniis neque per apertam reuelationem in vigilia, neque per inspirationem prophetarum responsum aliquod obtinuit Saul à Deo.

Dixitque Saul seruis suis, quærite mihi mulierem habentem pythonem, & ibo ad eam & sciscitabor per eam. Non est facienda vis in pythonis vocabulo, quoniam græcum est: hebraice autem nihil certi habeo, nisi quod quædam incantationis species ad diuinandum per apparitionem mortuorum significari videtur. hoc enim subiuncta insinuant. Si quæris quomodo Saul huiusmodi mulierem quæfierit, cum ipse euulserit eas è terra? in promptu est responsio, quod Saul vir prudens cogitabat id quod communiter accidit: videlicet remanere semper aliquem occultum, qui non defertur ad curiam. *& dixerunt serui eius ad eum, ecce mulier habens pythonem in Hendor. Et mutauit Saul habitum suum & induit se vestimentis aliis.* tum vt licentius rex iret sine regali comitatu, tum ne agnosceretur à muliere. *& abiit ipse & duo viri cum eo, & venerunt ad mulierẽ nocte: & dixit diuina quæso mihi in pythone & suscita mihi.* Iuxta hebræum habetur, *& fac ascendere mihi quem dicam tibi.* Ex hac petitione apparet quod ille diuinandi modus fiebat ascensu alicuius defuncti. vtrumque enim hic dicitur: & diuina mihi in ob & fac ascendere quem dicam tibi. *Et ait mulier ad eum: ecce tu nosti quæ fecit Saul qui erasit Magos & Hariolos de terra, quare ergo insidiaris animæ meæ vt occidar?* Iuxta hebræum habetur. *& quare tu offendens in animam meam ad faciendum mori me?* Sic sonat hebraica litera: videlicet quare tu tanquã cespitans in vitã meã efficere vis vt occidar? hoc est cespitatio tua à religione est in malum vitæ meæ: quare ergo vis me mori? *Et iurauit ei Saul in Domino dicens: viuit Dominus quod non eueniet tibi quicquam mali.* Iuxta hebræum habetur. *iniquitas.* hoc est imputatio ad iniquitatem. *propter hanc rem.*

Dixitque ei mulier quem suscitabo tibi? Iuxta hebræum habetur. *quem faciam ascendere tibi?* Nullum est verbum suscitationis.

taionis,& similiter cum subiungitur. *& dixit Samuelem suscita.* iuxta hebræum habetur. *fac ascendere mihi.* non enim reputabant resurgere mortuos, sed apparere eorum spiritus. *Viditque mulier Samulem & clamauit voce magna.* Antiqua occurrit quæstio(à priscis etiam doctoribus discussa & adhuc sub iudice manens) an vere fuerit anima Samuelis an dæmon sub specie animæ Samuelis. Et præcipua dubitandi ratio est: quia hinc scriptura nominat Samuelem clare dicendo & vidit mulier Samuelem:idémque sæpe repetit.inde autem certum est quod nulla incantationis ars extenditur super animas sanctorum. Solutio est quod tam textui quam rationi quadrat vt vere fuerit anima Samuelis.scripturæ quidē,quia & hic Samuelē visum esse dicit & quia ille qui apparuit manifeste testatur se esse Samuelē dicendo Sauli quemadmodum locutus est dominus in manu mea: hoc enim non potest verificari nisi de ipso Samuele. Iesus quoque Sirach ecclesiastici quadragesimosexto clare dicit fuisse animam Samuelis describendo de eo & post hæc dormiuit & notum fecit regi & ostendit illi finem vitæ suæ &c. Nec propterea sequitur quod ars magica extensa fuerit ad animan sancti Samuelis:sed quod quemadmodum exercente Balaham incantationes suas apparuit deus illi (non vi incantationum, sed præoccupans & impediens incantationis effectum vt declaratum est ibidem) ita exercente muliere incantationes suas præoccupauit deus mittendo animam Samuelis ac impediendo incantationis effectū. Et hæc est ratio ex scriptura sumpta cui quadrat quod fuerit vere Samuelis anima. Nec mirū est quod deus negauerit respondere Sauli interroganti eum,& tamen responderit interroganti per magos:quoniam & inuito Balaham & regi Moab reuelauit quæ vtrique displicebant, & similiter non interrogatus à Saule,obtulit responsionē non quæsitam Sauli displicentem: obtulit autem & certam de futuris contingentibus qualem dæmon dare non potuisset: & hoc ad initium punitionis æternæ. *& dixit mulier ad Saulem dicendo cur imposuisti mihi & tu Saul.* Occultus nobis est modus quo mulier ex viso Samuele agnouit Saulem:scriptura enim nullam aliam visionem,nullam reuelationem refert mediam:sed postquam scriptum est & vidit mulier Samuelem,immediate subiungitur & clamauit voce magna &c.

utrum fuerit anima Samuelis quę apparuit Saulī

Dixitque

Dixitque ei rex,noli timere. Amicum valde fuit interpreti verbum noli:Infinities enim illud apponit vbi non habetur. Vnde legendum est. *non timebis.* Et hinc patet quod clamor mulieris fuit ex timore regis: propter quod scriptura dicit significanter & dixit ei rex nō timebis vt regia affirmatione securam reddidisse mulierem significaret. *quid vidisti?* Et *ait mulier ad Saul deos vidi.* Iuxta hebræum habetur. *Elohim vidi ascendentes de terra.* Quia Elohim numeri est pluralis,ideo dixit ascendentes: cum tamen vnum viderit,sed veneranda specie: & propterea honorabiliter loquens iuxta morem illius temporis appellat eum in numero plurali Elohim ascendentes. *Dixitque ei,qualis est forma eius?* Iuxta hebræum habetur. *quis aspectus eius?* Intellexerat Saul venerandam apparuisse personam & quærit de specie apparente illius. *& ait, vir senex ascendens & ipse amictus pallio.* Hinc manifeste habetur quod vnus fuit qui apparuit quem mulier appellauerat Elohim ascendentes. *cognouitque Saul quod Samuel esset & inclinauit faciem in terram & adorauit eum.* hoc est honorauit eo modo quo principes honorantur.

Dixitque Samuel ad Saul,quare inquietasti me vt suscitarer? Iuxta hebræum habetur. *quare fecisti mouere me faciendo ascendere me.* Verum dicit, quia occasionaliter fecerat mouere ipsum & ascendere,quanuis non efficaciter:quoniam solus Deus potuit efficaciter mouere animam Samuelis ad huiusmodi apparitionem. *& ait Saul, coarctor nimis.* Iuxta hebræum habetur. *angustatus sum valde & Pelisthim pugnant contra me & Deus recessit à me & non respondit mihi neque per manum prophetarum neque per somnia & vocaui te.* & rationem angustiæ manifestat hinc Pelisthinorum bellum inde recessum Elohim à se non respondendo ei vlla via: & propterea inter has angustias vocauit Samuelem. *vt ostenderes mihi quid faciam.* Aduerte prudens lector etiam hinc haberi quod diximus videlicet quod Deus impediuit effectum incantationum: & Sauli obtulit Samuelis animam non respondentem quæsito,non indicantem Sauli quid facturus esset (quod ipse petebat) sed indicantem eidem quid passurus esset quod ipse nolebat.

Et ait Samuel: & cur interrogasme, & dominus recessit à te &

transiuit

transiuit ad æmulũ tuum? Iuxta Hebræum habetur. *& fuit inimicus tuus?* Deus ipse manifestatur à Samuele inimicus Saulis: & si Deus contra eum, quis pro eo? Nec mireris Deũ dici inimicum Saulis: quia scriptum est quòd altissimus odio habet peccatores. *Et faciet.* Iuxta Hebręum habetur. *Et fecit dominus tibi sicut locutus est in manu mea.* Decretum pro facto dicit, quia irreuocabiliter decretum erat. *& scindet.* Iuxta Hebræum habetur. *& scidit dominus regnum de manu tua,* imminens enim tũc scissio regni subsecuta statim dum Dauid factus est rex super Iudam, habetur pro facta. Et similiter cum subiungitur. *& dabit.* scribitur. *& dedit illud proximo tuo Dauidi.* ratione supradicta. *Quia non obedisti voci domini nec fecisti iram furoris eius in Hamalec, idcirco hoc fecit tibi dominus hodie.* Mirabilia sunt iudicia Dei quòd vnicum ac non grauissimũ peccatum Saulis imputatum illi sit ad tam grauem pœnam, & multo maiora peccata Dauidis non fuerint ad huiusmodi pœnam imputata. *Et dabit dominus etiam Israel tecum in manũ Philisthim.* vtpote cum quo peccasti parcẽdo rebus bonis Hamalecitarũ. *& cras tu & filii tui eritis mecum.* hoc est inter defunctos eritis. *etiam castra Israel dabit dominus in manum Philisthim.* Prius dixerat quòd dabit Israel in genere, modo dicit in specie de castris Israel. rursus prius dixit & dabit Israel, non explicando tẽpus: modo dicit & dabit castra Israel cras.

STatimq; *Saul cecidit porrectus in terram.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et festinauit Saul & iecit plenitudinem altitudinis suæ ad terram.* Quanuis Hebraica dictio anceps sit ad cecidit vel iecit, magis tamen quadrat præcedenti verbo (& festinauit Saul) quòd iecerit se quàm quòd ceciderit. Nullus tamen error est legere & cecidit plenitudo altitudinis eius ad terram. significatur enim (vt vulgata æditio habet) quòd ex integro cecidit, seu à se iactus est porrectus in terram. *extimuerat enim.* Iuxta Hebræum habetur. *& timuit valde à verbis Samuelis: etiam robur non fuit in eo.* Duæ rationes redduntur huius casus seu iactus. altera ex parte animi: videlicet magnus timor ex verbis Samuelis. altera ex parte corporis, quia robur non erat in eo. *quia non comederat panem tota die illa.* Legendum est. *tota die & tota nocte.* Et hinc insinuatur quòd die illa Saul ambulauerat, quanuis nocturna hora peruenerit ad mulierem.

Ingressa est itaq; mulier illa ad Saul, conturbatus enim erat valde. Iuxta Hebræum habetur. *Et venit mulier ad Saul, & vidit quod fuit attonitus valde.* Ex hoc aduentu mulieris ad Saulem iacentem in terra, insinuatur quòd suprascripta festinatio Saulis fuit ad eundum de secreto loco vbi exercebat mulier incantationes: & quòd egressus ex illo secreto loco cecidit, vel iecit se in terram: & quòd mulier postea ex eodem secreto loco venit ad Saulem, & vidit eum tam exterritum vt appareret attonitus. *Dixitq; ad eum, ecce obediuit ancilla tua voci tuæ & posui animam meam in manu mea & audiui verba tua quæ locutus es ad me.* Sæpe Hebræi vtuntur hac similitudine ad significandum quòd exposuit vitam suam periculo. *Et nũc audi quæso etiam vocem ancillæ tuæ, & ponam ante te buccellam panis & comede: & erit in te robur cum ibis in viam tuam. Renuitq;, & dixit nõ comedam: coegerũt autem eum serui eius & etiã mulier & audiuit vocem eorum, surrexitq; è terra & sedit super lectum.*

Mulier autem habebat vitulum pascualem. Iuxta Hebræũ habetur. *vitulum saginatum in domo.* & significatur vitulus pinguis. *& festinauit & occidit eum: tulitq; farinam & miscuit, & coxit ex ea azima. Et attulit ante Saul & ante seruos eius, & comederunt: surrexeruntq; & abierunt in nocte illa.*

CAPVT XXIX.

COngregauerũntque *Philisthim omnia castra sua in Aphec: & Israel castrametatus est in fonte qui erat in Iizrehel. Et principes Philisthinorum transibant in centuriis & millibus: Dauid autem & viri eius transib ãt in nouissimo cum Achis. Dixerũntque principes Philisthinorum, quid sibi volunt Hebræi isti?* Perpende assistentiam diuinę beneuolentiæ erga Dauidem, prouidendo ei vt vtrũque euadat periculum: vel manifestandi se proditorem Achis regis, vel pugnandi contra Israel. Per hanc enim prudentiam principum Philisthinorum exemit Deus Dauidem ab vtroque malo cum honore & vtilitate ipsius Dauidis. honore quidem corã rege: vtilitate autem, quia hinc secuta est recuperatio direptorum ab Hamalecitis, quæ in sequenti tractatur capitulo. *& dixit Achis ad principes Philisthim, nõne iste est Dauid seruus Saul regis Israel qui fuit mecum multis diebus & annis.* Iuxta Hebræũ habetur. *istis diebus vel istis annis.* Habetur enim vtrunque, sed subdisiunctione. & propterea ambiguum restat ex hac litera tempus quo fuit Dauid apud Philisthinos. Magis tamen quadrat

drat iustificationi regiæ quòd affirmare intenderit istis annis: quia argumentum valde leue de fide Dauidis attulisset dicendo istis diebus: si enim tempus minus anno significasset, non dixisset istis diebus, sed istis mensibus, sed affirmando istis annis, argumentum non indignum de fide Dauidis protulit. Et verum dixit: quoniam tẽpus vnius anni & quatuor mensiũ, absque falsitate appellatur istis annis, vt patet. *& nõ inueni in eo quicquam ex die qua transfugit ad me vsque ad diem hanc?* Irati sunt autem contra eum principes Philisthim & *dixerunt ei: fac reuerti virum & reuertatur ad locum suum in quo constituisti eum, & non descendat nobiscum in prælium ne fiat nobis aduersarius cum præliari cœperimus: quomodo enim aliter placare poterit Dominum suum nisi in capitibus nostris?* Iuxta Hebræum habetur. *in capitibus virorum horum?* videlicet Philisthinorum. *Nonne hic est Dauid cui cantabant in choris dicendo, percussit Saul in millibus suis & Dauid in myriadibus suis?*

VOcauitque Achis Dauidem & dixit ei: *viuit dominus quòd rectus es & bonus in oculis meis, exitus tuus & introitus tuus est mecum in castris, quia non inueni in te malum à die quo venisti ad me vsque ad diem hanc.* Dictio interpretata dominus, est nomen tetragrammatõ. Quod ideo annotauerim vt cognoscamus quòd etiam Achis Philisthinus iurabat in summo vero Deo. *sed satrapis non places.* Parui refert quòd iuxta Hebræũ habetur. *& in oculis principum nõ bonus tu.* in idem enim sensus redit. *Reuertere ergo & vade in pace: & non offendas oculos principum Philisthim. Dixitque Dauid ad Achis: quid enim feci & quid inuenisti in seruo tuo à die qua fui in conspectu tuo vsque ad diem hanc, vt non veniam & pugnem contra inimicos domini mei regis?* hoc est Israelitas. Iactantis sunt verba, & ficta ad simulandum se inuitũ recedere & promptum ad pugnandum contra Israel. Sed quid mirum quòd simulauit agenda, qui manifeste simulauit facta contra Israelitas. *Respondit autem Achis & dixit ad Dauid: noui quòd bonus es in oculis meis sicut Angelus Dei.* Nomen est Elohim. *tantum principes Philisthim dixerunt, non ascendat nobiscum in prælium. Igitur consurge mane tu & serui Domini tui qui venerunt tecum.* Israelitas qui erant cum Dauide appellat seruos Saulis, naturalis domini ipsius Dauidis. *surgite que mane, & cum lucescet vobis, ite. Surrexit ergo Dauid & viri eius ad eundum mane vt reuerterentur in terram Philisthim: Philisthim autem ascenderunt in Iizrehel.*

Caput

GVnque venisset *Dauid & viri eius in Zic'lag die tertia.* à recessu à castris Philisthinorum. *Hamalecitæ impetum fecerant.* Quanuis Saul percusserit Hamalecitas, multi tamen euaserunt, immo multi seorsum habitãtes nec senserunt bellum Saulis: vt patet superius cap. 27. & propterea non est mirũ quòd vexati Hamalecitæ à Dauide irruerẽt in Siceleg. *ex parte australi in Siceleg.* Iuxta Hebræũ habetur. *ad meridiem & Zic'lag.* Non significatur ex meridie, sed quòd extẽderant se ad meridiem & Siceleg. *& percusserãt Zic'lag & cõbusserant eam igne. Captiuásq; duxerant mulieres quæ erant in ea à paruo vsque ad magnum: nõ interfecerant quenquam, sed abduxerant & ierant in viam suam. Et venit Dauid & viri eius ad ciuitatẽ: & ecce combusta erat igni, vxoresque eorum & filij ac filiæ eorum captiui ducti erant. Leuauitque Dauid & populus qui erat cum eo vocem suam: & fleuerunt donec deficerent in eis lacrymæ.* Iuxta Hebræum habetur. *vsquequo non in eis vires ad plangendum* subauditur enim verbum substantiuum. *Et duæ vxores Dauid captiuæ ductæ erant: Achinoham Iizrehelithis, & Abigail vxor nabal Charmelitæ. Et contristatus est Dauid valde, volebat enim eum populus lapidare.* Iuxta Hebræum habetur. *Et angustatus est Dauid valde, quia dixerunt populus ad lapidãdũ eũ, quia amara erat anima totius populi, vniuscuiusq; super filios suos & filias suas.* hĩc enim affligebatur Dauid magnitudine damni: inde autem minis populi qui cũ eo erat, dum quidam eorum cœperant loqui de lapidatione ipsius. Nec alia redditur causa huiusmodi verborũ, nisi amaritudo animi. *cõfortatus est autẽ Dauid in domino Deo suo.* Legendũ esset. *& roborauit se Dauid in Iehouah Elohe suo.* Diuina inspiratione fiduciam accepit, non in seipso, sed in summo Deo gubernatore suo.

ET *ait Dauid ad Ab'iathar sacerdotẽ filium Achimelech, applica quæso mihi ephod.* Alienum à ratione est intelligere quòd Dauid indutus fuerit sacerdotali superhumerali: sed alterum duorum intelligendũ est, vel vt hebræa sonãt, fac appropinquare mihi quæso ephod, ita q; significetur appropinquatio localis: sed nulli in sacra scriptura innititur rationi localis appropĩquatio ephod. Vel quòd significatur applicatio ad induendũ: vt sensus sit, fac appropinquare te sacerdotem indutum ephod mihi: vt appellatione ephod intelligatur sacerdos indutus ephod. Et similiter intellige subiuncta verba significantia executionem, & hic sensus consentaneus est &

religioni Dauidis & similibus factis. & applicauit Ebiathar Ephod ad Dauid. Et interrogauit Dauid in domino dicens, persequar cuneum hunc an attingã eos? & dixit ei, persequere, quia attingendo attinges & eruendo erues. Abiit ergo Dauid ipse & sexcenti viri qui erant cum eo, & venerunt vsque ad torrentem besor: & lassi quidam substiterunt. Iuxta Hebræum habetur. & reliqui substiterunt: nihilque dicitur de lassitudine. Verũ qui appellentur reliqui, statim declaratur, distinguendo & dicendo quòd quadringenti secuti sunt Dauidem & ducenti substiterunt. Persecutusq; est eos Dauid, ipse & quadringenti viri: & substiterunt ducentĩ viri qui lassi transire non poterant. Hebraicè habetur. qui se vetuerunt à trãseundo torrentem besor. nec aliqua mentio fit lassitudinis.

Et inuenerunt virum AEgyptium in agro, & adduxerunt eum ad Dauid: dederúntque ei panem & comedit & propinauerunt ei aquam. Dederunt quoque ei fragmen massæ caricarum & duas ligaturas vuæ passæ & comedit, & reuersus est spiritus eius in cũ: non enim comederat panem nec biberat aquam tribus diebus & tribus noctibus. Dixitq; ei Dauid, cuius es & vnde es? & dixit puer, AEgyptius ego sum seruus viri Hamalecitæ, dereliquitq; me dominus meus quia ægrotare cœpi nudiustertius. Nos erupimus in meridiem Cherethei & in id quod est Iehudæ & in meridiẽ Chaleb: & Ziclah combussimus igni. Et dixit ad eum Dauid, ducésne me ad cuneũ illum? qui ait, iura mihi per Deum. Nomen est Elohim. quòd non occides me neque trades me in manum domini mei, & ego ducam te ad cuneum illum.

Duxitque eum: & ecce discumbebant super faciem totius terræ, comedentes & bibentes & festum agentes ob cunctam prædam magnam quam tulerãt è terra Philisthim & è terra Iehudæ. Et percussit eos Dauid à crepusculo vsque ad vesperam alterius diei: & non euasit ex eis quisquam, præter quadringentos viros adolescentes qui equitauerunt super camelos & fugerunt. Eruítque Dauid omnia quæ tulerant Hamalecitæ: & duas vxores suas eruit Dauid. Et non defuit eis à paruo vsque ad magnum & vsque ad filios & filias, & à præda vsque ad omnia quæ tulerant sibi: omnia reduxit Dauid. Tulítque Dauid omnes oues & boues: duxerunt ante gregem ipsum, & dixerunt, hæc est præda Dauid.

VEnítque Dauid ad ducentos viros qui lassi substiterãt nec sequi potuerant Dauid. Iuxta Hebræum habetur. qui se vetuerunt à sequendo Dauidem & manserunt in torrente besor. nec etiam

etiã hic aliquid dicitur de lassitudine. qui egressi sunt obuiam Dauidi & populo qui erat cum eo: accessitq; Dauid ad populũ, & salutauit eos pacifice. Respondit autem omnis vir pessimus & iniquus. Iuxta Hebræum habetur. malus & malignus de viris qui ierãt cum Dauide. vt intus & extra describatur malitia illorũ. & dixerunt, quia non venerunt nobiscum non dabimus eis de præda quam eruimus, sed reducet vnusquisque vxorem suam & filios suos & ibunt. Dixit autem Dauid: non sic facietis fratres mei de iis quæ dedit dominus nobis, & custodiuit nos & dedit Cuneũ qui venit contra nos in manum nostram. Nec quisquam audiet vos in sermone hoc: æqua enim pars erit descendẽtis ad præliũ & remanẽtis ad sarcinas & similiter diuidẽt. Hebraice habeẽ. quia sicut portio descendentis ad prælium & sicut portio sedentis super vasa simul diuident. Hinc apparet quòd isti ducẽti qui substiterãt in torrente, substiterũt super vasa: hoc est ad custodiã rerũ, vt expeditiores quadringẽti persequerenẽ hostes. Et fuit à die illa & supra: positũ est hoc in statutũ & iudiciũ in Israel vsq; ad diẽ hanc.

Venítq; Dauid in Zic'lag: & misit de præda senioribus Iehudæ propinquis suis dicẽdo, accipite benedictionẽ de præda inimicorũ Domini. Appellat benedictionẽ munus pro gratiarũ actione: benedictio enim pro gratiarum actione sumitur. Et sentẽtia est clara cũ subiunctis. cõmemorant enim diuersarũ terrarũ habitatores, quibus Dauid misit munera ad gratias referẽdũ illis. Iis qui erãt in Beth'el & iis qui erãt in Ramoth ad meridiẽ et iis qui erant in Iathir. Et iis qui erãt in Haroher & iis qui erant in Siphmoth & iis qui erãt in Est hemoah Et iis qui erant in Rachal & iis qui erãt in ciuitatibus Ierach'meeli & iis qui erãt in ciuitatibus Ceni. Et iis qui erant in Chorma & iis qui erant in Borhasan & iis qui erãt in Hathach. Et iis qui erãt in Chebron: & omnibus locis in quibus ambulauerat Dauid ipse & viri eius.

CAP. XXXI.

P Eliſthim autẽ pugnabant cũ Israel: & fugerũt viri Israel à facie Philisthim & cecidérũt interfecti in monte Ghilboah.

Assecutique sunt Philisthini Saulẽ & filios eius: et percusserunt Philisthini Ichonatham & Abinadab & Malchisuah filios Saulis. Totumq; põdus prælii versum est in Saul: & cõsecuti sunt cũ viri sagittarii. Iuxta hebræũ habeẽ. Et aggrauatum est prælium ad Saulẽ & inuenerũt eum iaculatores viri in arcu. Declaratur agrauatio prælii in Saulẽ in hoc quod sagittæ emissæ à Philisthæis arcu inuenerũt Saulẽ: hoc est peruenerũt ad eũ. & vulneratus

est vehementer. Iuxta Hebræum habetur. *& timuit valde à iaculatoribus.* Proculdubio propter vulnera sagittarũ timuit nõ posse euadere, sed incidere in manus Philisthinorum adhuc viuus. *Dixitq; Saul armigero suo, euagina gladium tuum & perfode me illo ne veniant incircuncisi isti & perfodiant me & illudãt mihi: & noluit armiger eius: fuerat enim nimio terrore perterritus.* Iuxta Hebræum habetur. *quia timuit valde.* interficere regem suum. *arripuit itaque Saul gladium & cecidit super eum.* Hinc apparet tum damnatio Saulis, vtpote qui interfecit seipsum, tum mollities animi eius non vallentis sufferre illusiones à Philisthinis. nam ad euitandas huiusmodi illusiones seipsum peremit: quod etiam philosophi molli animo tribuunt. *Viditque armiger eius quòd mortuus esset Saul: & cecidit etiam ipse super gladium suum & mortuus est cum eo. Mortuúsque est Saul & tres filij eius & armiger eius & etiam omnes viri eius in die illa pariter. Videntes autem viri Israel qui erant trans vallem & qui erant trans Iarden quòd fugissent viri Israel, & quòd mortui essent Saul & filij eius, reliquerunt ciuitates & fugerunt: venerúntque Philisthim & habitauerunt in eis.* Ne intelligas hæc eadem die gesta: sed tam defertionem ciuitatum istarum ab Israelitis quàm habitationem earundem à Philisthinis subsecutam postea, scriptam tamen ante expoliatos mortuos ad terminandum historiam malorum quæ secuta sunt immediate in Israel ex hoc prælio. Suspicor has esse ciuitates quas olim restituerant Philisthini Israeli tempore Samuelis.

In crastino autem venerunt Philisthim ad expoliandũ interfectos: & inuenerunt Saul & tres filios eius iacentes in mõte Ghilboah. Et abscinderunt caput eius & spoliauerunt arma eius: miserúntq; in terram Philisthinorum per circumitum vt annunciaretur in domo idolorum suorum & populo. Et posuerunt arma eius in domo Hastharoth: corpus vero eius suspenderunt. Iuxta Hebræum habetur. *fixerunt.* hoc est firmauernnt affigendo ligno, vel clauo. *in muro beth san.*

Audierunt autem habitatores Iabes Ghilhad quæ fecerant Philisthim Sauli. Gratitudo istorum describitur: vtpote rependentium Sauli, qui liberauerat eos de manu Nahas regis Hãmonitarum. *Et surrexerunt omnes viri fortes & ambulauerũt tota nocte, & tulerunt corpus Saul & corpora filiorum eius de muro bethsan: venerúntq; viri Iabes Ghilhad.* Iuxta Hebœrum habetur. *& venerunt ad Iabes.* Reuersio describitur cum cadaueribus. *& tatim*

timq; subiungitur. & combusserunt ea ibi. hoc est in territorio Iabes. *Et tulerũt ossa eorum & sepelierunt sub arbore in Iabes.* Cõbustis citius carnibus partibusq; mollibus, remanentia ossa sepelierunt sub arbore in Iabes vna cum cineribus corporũ. *& ieiunauerunt septem diebus.* iuxta numerum dierũ inducia-rum inter ipsos & Nahas regem Hammonitarum, infra quos liberauerat eos Saul.

Finit primus liber Samuelis.

THOMAE DE VIO
CAIETANI CARDINALIS SANCTI
Xinti, in secundum librum Samuelis commentarij.

FVit postquam mortuus est Saul & Dauid reuersus est à cedendo Hamalec, Dauid mansit in Zic'lag diebus duobus. Et fuit die tertio ecce venit vir è castris Saul, veste conscissa & puluere cũ sparsus caput: & vt venit ad Dauid, cecidit in terram & adorauit. Dixitq; ei Dauid, vnde venis? qui ait ad eum, de castris Israel fugi. Et dixit ad eum Dauid, quòd est verbũ quod factum est, indica mihi. Legendum esset. *quæ fuit res nuncia quæso mihi.* Dictio enim Hebraica, quanuis proprie significet verbum, transfertur tamen ad significandum rem. *qui ait, fugit populus de prælio, & etiam multi ceciderunt è populo & mortui sunt, & etiã Saul & Iehonathan filius eius mortui sunt.*

Dixitque Dauid ad adolescentem. Iuxta Hebræum habetur. *ad puerum qui nũciabat ei.* tam hic quàm inferius: sed Hebræi pueri nomine appellant etiã iuuenes. *quomodo nosti quòd mortuus sit Saul & Iehonathan filius eius? Et ait adolescens qui nũciabat ei: casu veni in montẽ Ghilboah.* Sentẽtia recte redditur, quanuis Hebraica verba multiplicẽtur. *& ecce Saul incũbebat super lanceam.* Ne intelligas significari nisi fictam innixionẽ Saulis super lanceæ suæ hastile. finxit enim quòd Saul sustẽtabat se super lanceæ suæ hastile, quasi super baculum. nam Hebraice clare significatur innixus. *& ecce currus et equites appropinquabant ei. Respexítque post se & vidit me: vocauitque me, & dixi ecce me. Et dixit mihi, quis es? dixíq; ad eum, Hamalecites sum.* Vniuersa hæc mendacia esse, manifeste patet ex modo mortis Saulis scripto in præcedẽtis li. ca. vltimo: sed iste finxit

se interfeciſſe Saulem arbitratus rẽ gratam Dauidi feciſſe. *Dixitq; mihi: ſta quæſo ſuper me & interfice me, quoniam tenẽt me angustiæ.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *quia apprehendit me tremor.* hoc enim conſonat veritati hiſtoriæ, pro quanto Saul valde timuit vulneratꝰ à ſagittariis. *quia omnis adhuc anima mea in me eſt. Et ſteti ſuper eum ac interfeci eũ, ſciebã enim quòd viuere non poſſet poſtquã cecidiſſet: tuliq; diadema quod erat ſuper caput eius, & armillã quæ erat ſuper brachium eius & attuli ea ad Dominum meũ huc.* Quanuis finxerit ſe occidiſſe Saulem, dixit tamen verũ quo ad ablatum diadema & armillã.

CAPVT I.

Apprehenditq; Dauid veſtimenta ſua & ſcidit ea: & etiã omnes viri qui erant cum eo. Et planxerunt & fleuerũt & ieiunauerunt vſque ad veſperam: ſuper Saul & ſuper Iehonathan filiũ eius & ſuper populum domini & ſuper domum Iſrael, eo quòd corruiſſent gladio. Dixitq; Dauid ad adoleſcentem qui nunciabat ei, vnde es? qui dixit, filius viri peregrini Hamalecitæ ſum. Aiunt hunc fuiſſe filiũ Doeg qui interfecerat iubente Saule ſacerdotes domini. Et quadrat ſupraſcriptis, ſi verum eſt q̃ Doeg fuerit armiger Saulis: qui antequam interficeret ſeipſum, viſo Saule mortuo, inſtruxit filiũ ibidem vt iret ad Dauidem cũ hac ſimulatione dãdo illi diadema & armillam Saulis detracta ex mortuo Saule. Nec obſtat q̃ Doeg dicatur idumæꝰ in primo lib. ca. 22. & hoc in loco dicatur Hamalecita: quoniam Hamalec pars erat Edom, quia deſcẽderat ab Heſau, & propterea ſecundum genus erat idumæus & ſecundum ſpeciem Hamalecita. *Et ait Dauid ad eum, quare.* Legendum eſt, *quomodo non timuiſti mittere manum tuam ad occidendum Chriſtum domini?* horruit enim Dauid facinus ſæpe à ſe damnatũ. *Vocauitq; Dauid vnum è pueris & dixit, accede, irrue in eum: percuſſitq; eum & mortuus eſt.* Si quæris qua authoritate Dauid ſententiam mortis tulerit aduerſus iſtum, mandando etiam exequi. in promptu eſt reſponſio quòd mortuo Saule cœpit ſuccedere in regno & vti authoritate regia, propter ea quæ dixerat ei Samuel de ipſius regno. *Et ait ad eum Dauid, ſanguis tuus ſuper caput tuum, os enim tuum teſtificãtum eſt contra te, dicendo ego occidi Chriſtum domini.*

Planxit autem Dauid planctum iſtum. Rectius diceretur. *Et lamentatus eſt Dauid lamentationem iſtam, ſuper Saul & ſuper Iehonathan filium eius.* quemadmodum appellamus lamẽtationes

tationes Ieremię. *Et præcepit.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *Et dixit ad docendum filios Iehudæ arcũ.* Duo officia Dauidis narrantur, alterum lamentationis, alterum mõitionis, vt ij qui erant de tribu Iudæ diſcerent iaculari arcu. Sed hoc ſecundũ officium intellige quando venit in terrã Iudæ. ſcriptum eſt autem prius, eo quòd immediate poſt mortem Saulis hoc decreuit, & communicauit iis qui erant cum eo: vt cõtextus innuit. *ſicut ſcriptum eſt in lib. iuſtorum.* Iuxta Hebręum habetur. *ecce ſcriptum ſuper librũ Iaſar.* hoc eſt recti. Ad immediate ante narratum decretum refertur ſcriptũ eſſe in libro recti: quo libro caremus. *Et ait.* Nõ habetur hoc in Hebræo. *Conſidera Iſrael pro iis qui mortui ſunt ſuper excelſa tua vulnerati.* Iuxta Hebræum habetur. *O placiditas Iſraelis, ſuper excelſa tua occiſus.* Portio illa terræ in qua cõmiſſum eſt prælium, appellatur placiditas Iſraelis, eo quòd erat regio valde placida. Et à qualitate loci inchoauit lamẽtationem Dauid, tanquã valde diſſonet vt in loco tã placido tanta clades fuerit. locũ ſiquidẽ illũ alloquendo tãquam cõdolens dicit, ò placiditas Iſraelis, ſuper excelſa tua (videlicet montes gelboæ) occiſus, hoc eſt multitudo occiſorũ fuit. *Inclyti Iſrael ſuper montes tuos interfecti ſunt.* Hæc clauſula non habetur in Hebræo. *quomodo ceciderũt fortes.* Rectius legeretur. *potẽtes.* prius enim à qualitate loci, deinde à qualitate perſonarum occiſarum lamentatur. *Ne annuncietis in Ghath, ne annuncietis in compitis.* Iuxta Hebræum habetur. *in plateis aſcelon: ne forte lætentur filiæ Peliſthim, ne forte exultẽt filiæ incircunciſorum.* Et ſententia eſt valde clara intelligentibus quòd non mandantis, ſed deteſtantis ſunt verba: nam deteſtatur annunciationem & gaudium Peliſthinorum quod ſciebat futurum. *Montes Ghilboah nec ros nec pluuia veniat ſuper vos.* Imprecatur malum montibus Gelboæ, non ratione eorum, ſed ratione cladis in eis. Nec ſunt verba cupientis: ſed manifeſtantis quòd in memoriam tanti mali digni eſſent priuatione roris & pluuiæ. Et ſcito in Hebræo non haberi veniat ſuper vos: ſed ſine verbo non ros & non pluuia ſuper vos. *neque ſint agri primitiarum.* Iuxta Hebræum habetur. *& agri eleuationum.* hoc eſt agri ex quibus ſumuntur ea quæ offerenda ſunt Deo. Et quanuis Hebraice ſine noua negatione ſcribatur & agri (cum debuiſſet dici & non agri) ſubintelligitur tamen vis negationis præcedentis, & eſt ſenſus, & non agri. quod intellige eodem

sensu quo precedentia. *quia ibi abiectus est clypeus fortium.* Eadem dictio hic habetur quæ paulo ante: & propterea legendum esset. *potentium.* Et immediate sequitur. *clypeus Saul quasi non esset vnctus oleo.* Postquam in genere lamentatus est multitudinem occisorum & potentium casum, descendit ad indiuidua, & primo ad regẽ tanquam non esset vnctus oleo: hoc est tanquam non esset vnctus à Deo in regem: occisum enim lamentatur ibidem regem tanquam non esset rex qui vngebatur à Deo.

A *sanguine interfectorum ab adipe potentium, arcus Iehonathan nõ redijt retrorsum: & gladius Saul nõ est reuersus inanis.* Ordo literę est quòd tãarcus Ionathę quàm gladius Saulis nũquam rediit inanis à sanguine interfectorum & ab adipe potentium. & est sensus quòd iugiter vterq; efficax fuit ad hostium & sanguinem effundendum & adipem penetrandum. Et meminit adipis ad significandum viros carne bene plenos percussos, ad differentiam virorum debilium. *Saul & Iehonathan amabiles.* Prosequitur lamentationem vtriusque. *& decori valde in vitis suis.* Iuxta Hebræum habetur. *& dulces in vitis suis.* hoc est in conuersationibus suis. *& in morte sua non sunt separati: aquilis velociores.* Dictio Hebraica verbum est à leuitate deductum quo nos caremus. Et similiter cum subditur. *leonibus fortiores.* verbum est à potentia fortitudinis deductum: præferuntur enim in leuitate motus aquilis, & in potentia fortitudinis leonibus. & est hyperbolica locutio. *Filiæ Israel super Saul flete: qui vestiebat vos coccino cum deliciis, qui præbebat ornamenta aurea cultui vestro.* Iuxta Hebræum habetur. *vestitui vestro.* significatur enim per hoc quòd Saul ditauerat Israelitas ita vt induerẽtur etiam aurea ornamenta. *Quomodo ceciderunt potentes.* Repetitio est more lamentantium. additur tamẽ hic vna dictio: nam dicitur. *in medio prælij?* ad honorem siquidem eorum spectat cecidisse in medio prælii, tanquam viros fortiter pugnantes nec diuertentes. *Iehonathan in excelsis tuis occisus est.* Ad dilectum Ionatham specialius descendit, alloquens iterum terram Israel in qua commissum est prælium.

Doleo super te. Iuxta Hebræum habetur. *Angustia mihi super te frater mi Iehonathan.* Apostrophat ad Ionatham: & plus quàm dolorem (angustiam videlicet cordis) se passum dicit super eo: *decore nimis.* Iuxta Hebræum habetur. *dulcuisti mihi valde.*

Præterita dulcedo ratio redditur tantæ passionis. *& amabilis super amorem mulierum.* Iuxta Hebræum habetur. *fuit mirabilis amor tuus mihi præ amore mulierum.* Et intelligitur de amore Ionathæ erga Dauidem: nã superius scriptũ est quòd Ionathas dilexit Dauidem sicut animam suam. Et hic sensus quadrat valde contextui: vt quemadmodum commendauit eum quod præbuerit se valde dulcem Dauidi, ita commendet eum de amore erga Dauidem tam mirabili vt excederet amorem mulierum. *Sicut mater vnicum amat filium suũ, ita ego te diligebam.* Non habetur sententia hæc in Hebræo: sed immediate post supradicta verba subiungitur. *Quomodo ceciderunt potentes, & perierunt vasa belli?* Tertio repetitur lamentãtium more quomodo ceciderunt potentes, adiungendo & perierunt vasa belli: arma enim quæ congregauerat Saul, defiet periisse: tanquam redigendus sit populus Israel in pristinum statum sine armis, in quo repererat eum Saul: vt scriptum est in primo lib. cap. 13.

CAPVT II.

Et *fuit post hæc, consuluit Dauid dominum dicendo, an ascẽdam in vnam de ciuitatibus Iehudæ?* multos enim amicos habebat in tribu Iudæ, de qua etiam ipse erat. *& dixit dominus ad eum, ascende: dixitque Dauid, quo ascendam? & dixit, in Chebron.* Ascenditque illuc Dauid *& etiam duæ vxores eius Achinohã Iizrehelitis & Abigail vxor Nabal Charmelitæ. Et viros qui erant cum eo fecit ascendere Dauid, vnunquemque cũ domo sua: & manserunt in oppidis Chebron.* distributi siquidẽ sunt in adiacẽtibus vrbibus dependentibus ab Hebron. *venerúntque viri Iehudæ, & vnxerunt ibi Dauid in regem super domum Iehudæ.* Vnctus olim à Samuele Dauid, electus modo est à tribu Iudæ & vnctus cum celebritate in regem super tribum Iudæ, quæ erat potẽtissima inter omnes tribus Israel, in cuius signum specialiter consueuit supputari numerus bellatorum ex tribu Iudæ, & reliquarum omnium tribuum simul altera summa. *& nunciatum est Dauidi dicendo, viri Iabes Ghilhad sepelierunt Saul.*

Et misit Dauid mũcios ad viros Iabes Ghilhad: dixitq; ad eos, benedicti vos domino qui fecistis misericordiam hanc cum domino vestro cum Saul & sepelistis eum. Et nunc faciat dominus vobiscum misericordiam & veritatem: & etiam ego faciam vobis bonum hoc

qui feciſtis rem hanc. Et hunc confortentur manus veſtræ & eſtote filij fortitudinis, quia mortuus eſt dominus veſter Saul. Duo ſimul officia effecit Dauid, alterum teſtificādi beneuolentiā ſuam erga amicos Saulis, ne exiſtimarent diſplicuiſſe ei quòd gratos ſe exhibuerint Sauli & hinc occaſionem ſumerent inimicitiæ aduerſus ipſum Dauidem. Alterum tentandi ſi vellent ipſum ſequi: ad hoc enim ſpectant ſubiuncta poſtremo verba. *& etiam me vnxit domus Iudæ in regem ſuper ſe.* Quanuis etiam hæc verba referri poſsint ad inſinuandum quòd ipſe nō vſurpauit ſibi regnum tyrannice; ſed quòd tribus Iudæ elegit eum in regem.

ABner autē filius Ner princeps militiæ Saulis tulit Iſboſeth filium Saulis, & circunduxit eum per caſtra. Iuxta Hebræū habetur. *& fecit tranſire eum Machanaim.* Vbi aduerte prudēs lector quòd dictio hebraica eſt quandoque nomen appellatiuum ſignificans caſtra, quandoque vero eſt nomen proprium loci: vt patet Gen. 32. quandoq; autem eſt nomen proprium ciuitatis in tribu Gad: vt patet Ioſuæ 21. Crediderim tamen ego in loco illo quem Iacob appellauit Machanaim, cōſtructam ciuitatem tribus Gad quæ appellatur Machanaim. In hoc itaque capitulo ter fit mentio Machanaim. & hac prima vice Machanaim eſſe nomen proprium ciuitatis, ex duobus inſinuatur: primū ex eo quòd dicitur & fecit eū tranſire Machanaim: ſignificatur enim per tranſitum, equitatio regis per regnū Iſrael vſque ad Machanaim quæ erat trans Iordanem in regione Ghalahad. deinde ex eo quod ſtatim ſubditur. *Regémque cōſtituit ſuper Ghilhad & ſuper Aſureum & ſuper Iezrahel & ſuper Ephraim & ſuper Beniamin & ſuper totum Iſrael.* ex hoc enim quòd primo nominatur regio Ghalaad, inſinuatur quod de ciuitate Machanaim quæ erat in Ghalaad eſt ſermo. Suffragatur quoque ratio vt Abner ſecurus de tribu Beniamin (vtpote propria) quæ erat contermina tribui Iudæ, ſolicitus fuerit de regione trās Iordanem ne vniretur Dauidi: præſertim cum intellexiſſet Dauidem miſiſſe nuncios ad regionem illam. Accedit ad hæc contextus literæ: nam narrata deſtinatione nunciorum Dauidis ad Ghalaad, ſtatim ſubiungitur prudentia Abner quòd fecit tranſire Iſboſeth regem ad Machanaim ciuitatem Ghalaad. *Filius quadraginta annorum erat Iſboſeth filius Saulis cū regnare cœpit ſuper Iſrael, & duobus annis regnauit: tantū domus Iudæ ſequebatur Dauidem.*

Et fuit

Et fuit numerus dierum quibus fuit Dauid rex in Chebron ſuper domū Iudæ, ſeptem anni & ſex menſes. Quæſtio ſuboritur quomodo ſtant iſta duo ſimul: quòd Dauid regnauerit in Hebron ſuper tribum Iudæ annis ſeptem & ſex menſibus, & Iſboſeth duobus duntaxat annis regnauerit nullúſque alius rex fuerit ſuper Iſrael: ſed iſtius ſolutio differenda eſt vſque ad capitulum tertium.

EGreſſuſq; eſt Abner filius Ner & ſerui Iſboſeth filij Saul, de caſtris in Ghibbon. Hic ſecundo habetur Hebraice de Machanaim. & ſupradictis & egreſſui quadrat etiam hic Machanaim nomen eſſe ciuitatis, egredientes enim ad bellum, de ciuitatibus egrediuntur ad caſtra & non egrediuntur de caſtris. Significatur itaq; ꝙ Abner coacta aliquanta multitudine bellatorum ex regione trans Iordanem, venit in territorium Ghabaon in tribu Beniamin conterminā tribui Iudæ in qua regnabat Dauid. *Et Ioab filius Zeruiæ & pueri Dauid egreſſi ſunt, & occurrerūt ſibi iuxta piſcinam Ghibbon pariter: manſerúntque ij iuxta piſcinam hinc, & illi iuxta Piſcinam inde. Dixitq; Abner ad Ioab ſurgant quæſo pueri & ludant ante nos: dixítque Ioab ſurgant.* Tanquā ludus habētur à militaribus tam duellum quàm ſimiles bellici actus ex condicto, aliquorum certi numeri paris hinc & inde. *Et ſurrexerunt ac tranſierunt in numero: duodecim pro Beniamin & Iſboſeth filio Saulis, & duodecim de pueris Dauid.* Ex tribu Beniamin electi ſcribuntur duodecim: vtpote cuiꝰ magis intererat, quia rex Iſrael de tribu erat Beniamin. Si quæritur an huiuſmodi actus fuerit licitus. in promptu eſt reſponſio quòd quia ſimilis eſt duello & non belli gratia, ſed ad oſtentationem virium ordinantur huiuſmodi actus ideo inter illicita ſupputatur. *Apprehenſōque vnuſquiſque capite comparis ſui, defixit gladium in latus contrarij.* Iuxta Hebræum habetur. *Et inualuit vnuſquiſque in caput ſocij ſui & gladius eius in latus ſocij ſui, & ceciderunt ſimul.* Ex qua litera clare liquet omnes eſſe ſimul mortuos, *& vocatum eſt nomen loci illius ager robuſtorum.* Iuxta Hebræum habetur. *pars gladiorum.* vel *fortium quæ in Ghibbon.* anceps enim eſt hebraica dictio ad fortes vel enſes. Et vere portio fuit gladiorum locus ille: quoniam nullus euaſit gladium, ſed omnes ibi occiſi ſunt. *Et ortum eſt bellum durum ſatis.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit prælium durū vſq; valde in die illa.* Occaſione ſumpta vtrinque ex occiſis ſuis, ad cōmune prælium

proceſſe-

processerunt. & cessus est Abner & viri Israel corã pueris Dauid.

Erant autem ibi tres filij Zeruiæ sororis Dauid. Ioab & Abisai & Hasael: & Hasael cursor velocissimus fuit. Parui refert q̃ Hebraice habetur. leuis pedibus suis, sicut vnus è capreis qui sunt in agro. Sententia manifesta est. Persecutúsque est Hasael Abner: & non declinauit ad eundum ad dexteram & ad sinistram de retro Abner. Et respexit Abner post se, & ait túne es Hasael? & dixit sum. Dixítque ei Abner, declina tibi ad dexteram tuam vel ad sinistram tuam & apprehende tibi vnum de pueris, & tolle tibi spolia eius: & noluit Hasael declinare ab eo. Additque adhuc Abner dicere ad Hasael, recede tibi à me: cur percutiam te in terram? & quomodo leuabo faciem meã ad Ioab fratrem tuum? Et renuit recedere, & percussit eum Abner auersa hasta in inguine. Iuxta Hebræum habetur. cum post lanceæ ad quintam costam. Clare siquidem significatur quòd percussio facta est nõ cum ferro lanceæ, sed cum posteriore parte lanceæ: ferrum enim est anterior lãceæ pars. Et in hoc ostendit Abner quòd minus vulnerare intendebat Hasaelem. Quintæ autem costæ nomine appellatur locus costarum siue dexterarum siue sinistrarũ iuxta stomachũ ratione, alias dicta. & trãsfodit. Clarius dicitur Hebraice. & exiuit lãcea post cũ, & cecidit ibi & mortuus est ibidem. Vide quantum differt nouus tyro à veterano milite. omnésque qui transibant per locum in quo ceciderat Hasael & mortuus erat, subsistebant.

ET persecuti sunt Ioab & Abisai Abner: & sol occubuit, ipsi autem venerũt vsque ad collẽ aquæ ductus qui est ex aduerso vallis, via deserti Ghibbon. Congregatique sunt filij Biniamin post Abner, & fuerunt in globum vnum: steterúntque in summitate cumuli vnius. Legendum est. collis vnius. sic enim habetur Hebraice. Clamauitque Abner ad Ioab & ait, an vsque ad internitionem tuus gladius desuiet? Iuxta Hebræũ habetur. an ad semper vorabit gladius? hoc est nũ sine cessatione erit persecutio ad occidẽdum? an ignoras quod periculosa sit desperatio? Iuxta Hebræum habetur. an nõ nosti quòd amaritudo erit in postremo? hoc est quòd qui fugiunt cum tandem se coarctatos viderint, amari efficiuntur animi, & pro nihilo mortẽ habentes pugnant. Quod antiquus interpres recte expositit periculosam desperationẽ. amaritudo siquidem animi ex desperatione consurgit euadendi, perdiderunt enim impotentes amplius sine morte fugere, spem euadẽdi, & vsquequo non dices populo vt desinat persequi fratres suos?

Et

Et ait Ioab: viuit Deus. Nomẽ est Elohim. si locutus fuisses mane, receßisset populus persequens fratrem suum. Iuxta Hebræum habetur. quòd si non locutus es, quòd tunc à mane ascendit populus vnusquisque de post fratres suos. Et est sensus quòd tu fuisti causa totius belli: quia si tu non fuisses locutus (dicendo surgant pueri & ludant coram nobis) ex tunc appositiue ab ipso mane populus meus non fuisset persecutus fratres suos Israelitas qui tecum sunt, sed ascendisset in locum suum in pace. Clanxítque Ioab buccina, & stetit totus populus, & non est persecutus vltra Israelem. Quanuis totius belli culpam reiecisset in Abner, petenti tamen vt desisteret, annuit. neque iniere certamen. Iuxta Hebræum habetur. & non addiderũt ad præliãdum. Non solum destiterunt persequi illa vice, sed nec addiderũt ad præliandum tam isti quàm illi: nullũ siquidem aliud prælium cõmissum legitur toto tẽpore Abner. Abner autem & viri eius abierunt per campestria Moab tota nocte illa. Superfluit Moab. & transierunt Iarden. Transitus Iordanis testatur quòd ad loca trans Iordanem (hoc est duarum tribuum & dimidiæ) iuit Abner cũ suis: nam territorium Ghabaon vnde fugiebat, perspicuum est esse cis Iordanem: hoc est, vbi erant nouem tribus & dimidia. & lustrata omni Bethoron. Corrupta est litera: legendum est. Bith'ron. non enim commemoratur Bethchoron cuius mentio facta est Iosuæ cap. 10. vbi lapides magnos pluisse scribitur: quoniam illa est in loco nouem tribuum, ista autem regio est trans Iordanem, nec vocatur Bethchoron, sed Bith'ron. venerunt ad castra. Iuxta Hebræum habetur. & venerunt Machanaim. Manifeste ex transitu Iordanis apparet quòd Machanaim nomen est ciuitatis, vt dictum est in tribu Gad, & iste regressus testatur tũ quòd inde exierat ad bellum, tum quòd ibidem tunc residebat Isbosseth rex Israel: vt pote in loco tutiore ab impetu bellatorum tribus Iudæ.

Ioábque reuersus est de post Abner, & congregauit totum populum: & defuerunt de pueris Dauid decem & nouem viri & Hasael. Serui autem Dauid percusserunt de Bin'iamin & in viris Abner: trecenti & sexaginta viri mortui sunt. Tulerúntque Hasael, & sepelierunt eũ in sepulchro patris sui, quod erat in Bethlechem. Quãuis hic narretur, postea tamen sepultus fuit Hasael in Bethlehem Iudæ. & ambulauerunt tota nocte Ioab & viri eius, & illuxit eis in Chebron.

CAP.

CAP. III.

FActa est ergo longa concertatio. Iuxta hebræum habetur. *Et fuit bellum longum inter domum Saul & inter domum Dauidis.* Aduerte prudens lector quod author libri velut summarium quoddam scribit totius temporis quo Dauid regnauit in Hebron: hoc est vsque ad tempus quo factus est rex super vniuersum Israel. & totum hoc tempus (quod fuit annorum septem & mensium sex vt in præcedenti dictum est capitulo) appellatur tempus belli inter domum Saul & domum Dauidis: & propterea dicitur bellum longum. In summarii autem signũ narratur continuus profectus domus Dauidis cum continuo defectu domus Saulis. & narratur generatio omnium filiorum quos genuit Dauid in Hebron ex diuersis vxoribus quas multiplicauit in Hebron: quoniam duas tantum secum duxerat ex Siceleg: vt patet in primo huius libri capitulo. Sed occurrit quæstio: quia in præcedenti capitulo dictum est, & non addiderunt ad præliandum: quomodo ergo nunc dicitur quod fuit longum bellum? Solutio est quod inter domum Saulis & domum Dauidis fuit longum bellum, sed vnicum tantũ prælium (quia semel tantum dimicatum est) sed dissensio bellica fuit longa: vtpote annorum septem & dimidii. *Dauid proficiẽs & semper seipso robustior: domus autẽ Saul decrescens quotidie.* Iuxta hebræum habetur. *& Dauid eundo & inualescẽdo & domus Saul euntes & attenuabantur.* caremus enim participio præsentis tẽporis significante pauperẽ fieri quo vtitur litera hebraica: & ideo apposuimus præteritum imperfectũ. Significatius autem ex parte domus Dauidis narratur Dauid inualescens: ex parte autem domus Saulis non dicitur quod Isboseth attenuabatur, sed nullo viro nominato narratur quod domus Saulis attenuabatur: ad insinuandum quod non solum inter Dauidẽ & Isboseth, sed etiam inter Dauidem & domum Saulis fuit longum bellum. Et hinc soluitur quæstio in præcedenti capitulo mota & ad hoc reseruata capitulum, habetur enim hinc quod bellũ longũ fuit cũ domo Saulis & nõ cum Isboseth duntaxat: ac per hoc & antequã Isboseth constitueretur rex & post mortẽ eius durauit istud lõgum bellũ annorum septem & dimidii, nam cũ Isboseth biennio tãtum durauit bellum. Quod enim post mortem Saulis non statim creatus fuerit rex Isboseth testantur verba Abner inferius in hoc

hoc eodem capitulo dicta ad senes Israel: videlicet tam heri quã nudiustertius quærebatis Dauid vt regnaret super vos. hinc enim manifeste apparet quod mortuo Saule dissensio fuit circa electionem regis quærentibus senibus Israel vt Dauid esset rex: durante autẽ huiusmodi dissensione nullus fuit rex super Israel, & tamen Dauid tunc erat rex super Iudam. In promptu autem erat ratio dissentiendi, tum quia Dauid placebat senibus Israel propter præclara eius gesta. tum quia secundum rectam lineam generis Saulis succedere debebat in regno filius Ionathæ: qui infans erat (vtpote quinquẽnis) & claudus & propterea impotens ad defendẽdum populum præsertim ab hostibus, tum quia Isboseth (vt testatur elongatio eius à bello) quanuis filius Saulis & ætatis optimæ ineptus habebatur ad bellũ: quæ conditio valde displicebat populo, quia regem ad hoc præcipue volebant vt liberaret eos ab hostibus. Taceo quod Abner inter hæc tendebat forte ad hoc vt ipsemet esset rex: & quando vidit se nõ posse assequi intentum, procurauit vt Isboseth institueretur rex. Præterea quod Dauid ex diuersis tribubus secum viros habens solicitabat amicos omnes in omnibus tribubus vt ipse eligeretur in regem: vt cõiicitur ex hoc quod per nuncios inuitauit etiam amicissimos Saulis Iabitas qui sepelierãt Saulem. Quãto autẽ tẽpore durauerit huiusmodi dissensio scriptũ nõ est. quod vero post mortem Isboseth durauerit bellũ cum domo Saulis præsens litera innuit: dum narrato primo ac vltimo prælio cum Aner dicit & fuit bellum longum inter domũ Saulis & domum Dauidis. nisi enim postea fuisset longum, non subiunxisset post prælium illud, & fuit bellũ longum: nam paruo tempore pòst occisus fuit Isboseth. In promptu quoque occurrit ratio dilatæ vnionis post mortem Isboseth multitudo eorum qui erant de domo Saulis præferentium Mephiboseth iura, quia erat filius Ionathæ primogeniti: tribus quoque Beniamin ægre ferebat regnum à se transferri in tribum Iudæ. ex huiusmodi enim causis domus Saul retinebat Israelitas ne vnirentur cum Dauide.

Natique sunt sex filij Dauidi in Chebrõ. Superfluit dictio sex. *& fuit primogenitus eius Amnon ex Achinoham Iizrehelithide. Et secũdus eius Chil'ab ex Abigail quæ fuit Nabal Charmelitæ: es tertius Abſalon filius Mahachæ filiæ Thalmai regis Ghesur.* Quæstio oritur qua ratione licuerit Dauidi ducere vxorẽ ex gente

te ethnica. Solutio est quod in lege Mosis non inuenitur prohibitum coniugium cum ethnicis vniuersaliter: sed duntaxat cum septem illis nationibus habitantibus in terra promissionis quas Deus delendas mandauit: vt scribitur deut. 7. & propterea Dauid contra legẽ nen fecit accipiẽdo in vxorem filiam regis Gheſur. Et eo magis excusatur quo opus illi erat fauore vicinorũ regum in principio regni ſui. Et consentaneum rationi est vt Dauid sub fiducia trahendi facile puellã coniugem ad cultum vnius dei coniugium hoc contraxerit: quod ex voto succeſſiſſe ipſum ſcripturæ ſilentium innuit. *Et quartus Adoni'ias filius Chagith: & quintus Sephat'ias filius Abital. Et ſextus Iith'reham ex Heg'la vxore Dauidis.* Hebraicam dictionem dimittunt interpretes: quum tamen non ſit nomen proprium & potuiſſent transferre de vitula vxore Dauid. nã ſic appellatur vxor Dauidis vitula, quẽadmodum vxor Sampſonis ab eo appellata est vitula iudicũ. 14. Et est ſenſus de prima vxore Dauid. Vnde autẽ apud Hebræos vxorẽ primã valde dilectã appellauerint vitulã perſpicuũ nõ est. Quod autẽ hæc ſola nominetur vxor Dauid, nõ ad excludẽdum reliquas (tanquã non vxores Dauĩdis) ſed ad ſignificãdũ prælatã ipſam reliquis (tanquã ipſa ſit vere vxor: aliæ autem adiunctæ) dictum est: ſimili namq; ratione Iacob appellauit ſingulariter Rachel vxorem ſuã gen. 44. & propterea iſta circũlocutione ſignificatur Michol filia Saulis prima vxor Dauidis & valde ab eo dilecta. *iſti nati ſunt Dauidi in Chebron.*

Et fuit cũ eſſet bellũ inter domũ Saul & domũ Dauid: Abner regebat domũ Saul. Iuxta hebræũ habet. *& Abner fuit roborãs in domo Saulis.* ipſe enim roborabat ſequaces domus Saulis. *Saul autẽ fuerat cõcubina & nomen eius Rizpa filia A'iah: & ingreſſus eſt ad eã Abner.* In hebræo nõ habet, & ingreſſus est ad eã Abner. *dixitq; Iſboſeth ad Abner cur ingreſſus es ad cõcubinam patris mei? Et iratus eſt Abner valde propter verba Iſboſeth, & dixit nũquid caput canis ego ſum aduerſum Iudã hodie?* Iuxta hebræũ habet. *an caput canis ego qui Iehudæ hodie faciã gratiã cũ domo Saul patris tui ad fratres eius et ad propinquos eius?* Et est vna interrogatio inſinuãs negationẽ: interrogatiue enim legenda est, quaſi dicat nequaquã faciã gratiã cũ domo Saulis. Est enim ſenſus, an ego faciam gratiã cũ domo Saulis habitus hodie vt caput canis qui Iudæ, hoc est latrantis ad Iudã? quaſi dicat non facia quia reputatus ſum hodie à te vt caput canis latrantis ad

Iudam.

Iudã. Mentionẽ faciendo capitis canis, ſignificat quod de officio latrãdi & cuſtodiendi more canis loquitur: capite enim hoc canis facit. Dicit autẽ ſe reputari vt canẽ nõ vt principẽ exercitus: quia nõ habebatur ratio ei⁹ propter ipſummet (dũ reprehẽdebatur pro re muliebri) ſed propter bonũ ipſius regis duntaxat, ſicut habetur ratio canis cuſtodis propter bonum cuſtodiæ duntaxat. Abner enim erat vere cuſtos domus Saulis (vt & prius geſta & poſteriora teſtatur) & volebat ſibi multa licere tanquã principi à quo pendebat tota ſalus regni domus Saulis. *& nõ tradidi te in manũ Dauid.* Collatũ beneficiũ cõmemorat ad inſinuandũ quod immerito habetur vt canis. *& tu requiſiſti in me quod argueres pro muliere hodie.* Iuxta hebræũ habet. *& viſitaſti ſuper me iniquitatẽ mulieris hodie.* Hinc habetur quod fornicatio coitu ingreſſus erat ad cõcubinam Saulis: alioquin nõ dixiſſet iniquitatẽ. cõiugiũ enĩ cũ relicta Saulis licitũ fuiſſet: quia patrueles erant Saul & Abner vt patet in. 1. li. ca. 14. *Sic faciat Deus Abnero & ſic addat ei quod ſicut iurauit Dominus Dauidi, ſic faciã ei.* Nomen est Elohim. Diſce qui accuſas negligentiã principũ, quanti mali regis Isboſeth occaſio fuerit reprehenſio Abner. *Trãſire faciendo regnum à domo Saulis: & erigendo ſolium Dauid ſuper Iſraelem & ſuper Iehudam à Dan vſque ad Beer Sebah. Et non potuit amplius reſpondere Abnero verbum: quia timebat eum.*

Miſitq; Abner nũcios ad Dauid pro ſe dicẽdo cuius eſt terra? Iuxta hæbræũ habet. *cuĩ terra?* ſubaudi debet, quaſi dicat tibi terra debet. *& vt loquerentur fac mecũ amicitias.* Iuxta hebræũ habet. *dicẽdo, feri fœdus tuũ mecũ et ecce manus mea tecũ ad vertendũ ad te totũ Iſraelẽ.* Quod autẽ fuerit inter eos pactũ, nõ est ſcriptũ. *Qui, ait bene feriã tecũ fœdus: tantũ rem vnam peto à te dicendo, nõ videbis faciem meam niſi prius adduxeris Michal filiam Saulis quando venies ad videndum faciem meam.*

Miſitq; Dauid nũcios ad Iſboſeth filiũ Saulis dicẽdo. habita, poſt dubio reſpõſiõe Abner de modo habẽdi Michol: videlicet potendo eã ab Isboſeth, quia ipſe Abner poſt petitionẽ Dauidis ſuggereret Isboſeth vt reſtitueret Dauidi vxorẽ ſuã. *da vxorẽ meã Michal quã deſpõdi mihi cẽtũ præputiis Peliſthinorũ.* Quãuis ducẽta ꝓputia dediſſet, meminit tamẽ cẽtũ, quia tot exegerat Saul. *Miſitq; Iſboſeth: & tulit eã à viro à Paltiel filio Laiis.* Notãt Hebræi ꝙ iſte appellatus est Palti in primo libro qñ Saul dixit ei Michol in vxorẽ, modo autẽ appellat Paltiel: ita quod adiũctũ est nomini ei⁹ nomẽ Dei El, ea ratiõe qa nũq; cogno-

uit Michol intuitu Dei eo quod sciebat esse vxorem Dauidis nec repudiatam. Et *iuit cum ea vir eius eundo & flendo post eam vsque ad Bacchurim.* teneritudine amissæ tã dulcis societatis. *& dixit ad eũ Abner, vade, reuertere et reuersus est.* Hinc insinuatur quod Abner vniuersum hoc negociũ tractauit, qui etiam comes fuit Michol per aliquantum itineris spatium.

Verbúmque Abner fuit cum senioribus Israel dicendo: tam heri quã nudiustertius. hoc est tempore præterito antequam regnaret Isboseth. *fuistis quærẽtes Dauidem in regem super vos.* sciebat enim hæc Abner qui vniuersum regni negocium pertractauerat. Et est modus loquẽdi Hebræorum appellare præteritum perseuerãs & heri & nudiustertius: insinuatur enim per hoc quod tempore interregni perseuerabãt senes Israel quærendo vt Dauid regnaret. Et quod sit sermo de interregno patet ex hoc quod nec tempore Saulis nec postquam regnauit Isboseth hoc quæsierunt: fuisset enim crimen læsæ maiestatis punitum. Et ex hac vt dictũ est litera apparet mortuo Saule dissensionem fuisse circa electionem regis Israel. *Nũc ergo facite,* quod olim appetebatis & quærebatis *quoniam dominus locutus est ad Dauid.* Ne videretur proditor vindictã in Isboseth exercet sub specie exequendi diuinam reuelationem. *dicendo in manu Dauid serui mei saluabo populum meũ Israel de manu Philisthim & de manu omnium inimicorum eorum.* per Samuelem tamen medium diuulgata siquidem erant verba quæ dixerat Samuel de futuro regno Dauidis. *Locutus est autẽ Abner etiam ad Bin'iamin.* Iuxta hæbræum habetur. *Et locutus est etiam Abner in auribus Bin'iamin.* Secretus tractatus significatur dicẽdo in auribus. Et meminit specialiter Beniamin: quoniã præcipue intererat Beniamin, eo quod de trãslatione regni ex tribu Beniamin in tribũ Iudæ agebatur. *abiitque etiã Abner ad loquendum ad Dauid.* Legendum est. *in auribus Dauid in Chebron omne quod bonũ erat in oculis Israel & in oculis totius domus Bin'iamin.* secreta enim locutio significatur ad firmãdum pacta hinc & inde.

Venítque Abner ad Dauid in Chebron cum viginti viris: & fecit Dauid Abner & viris qui erant cum eo conuiuiũ. Et dixit Abner ad Dauid, surgã & ibo & cõgregabo ad Dominũ meũ regẽ totũ Israelẽ & feriẽt tecũ fœdus & regnabis in omni quod desiderabit anĩa tua: deduxit ergo Dauid Abner et ille iuit in pace. Iuxta hebræũ habet. *et misit Dauid Abner & iuit in pace.* nihilq; dicit de deductiõe.

Statímque

STatímque pueri Dauid & Ioab venerunt cæsis latronibus cum præda magna nimis. Iuxta hebræum habetur. *Et ecce serui Dauid & Ioab venit à congregatione & prædam multam secum adduxerunt.* A congregatione narrantur venisse qua congregati fuerant ad excursionem aliquam faciendam: dispersi siquidem superius descripti sunt per oppida Hebron: & propterea ab eorum congregatione ad excursionem faciendam venisse narrantur serui Dauidis cum præda multa. *Abner autem non erat cum Dauid in Chebron, quia dimiserat eum & abierat in pace.* Et *Ioab & totus exercitus qui erat cum eo venerunt: nunciatúmque est Ioab dicendo, venit Abner filius Ner ad regem & dimisit eum & abiit in pace.* Et *ingressus est Ioab ad regem: & ait, quid feciſti? ecce venit Abner ad te, propter quid dimisisti, & abiit abeundo? Nosti Abner filium Ner, quoniam ad decipiendum te venit: & ad sciendum exitum tuum & introitũ tuum & ad sciendum totum quod facis.* *Egressúsque est Ioab à Dauid.* nulla habita responsione à rege, forte quia non expectauit, sed iratus exiuit à facie regis machinans malum quod & fecit. *& misit nuncios post Abner.* Quanuis explicite non sit scriptum, rationi tamen consentaneum est quod regis nomine miserit nuncios: non enim fuisset reuersus Abner si vocatus fuisset à Ioab, nec ipse Ioab ausus fuisset accersire principem exercitus Israel. & ad hoc innuendum subiungitur quod Dauid nesciuit huiusmodi legationem. *& reduxerunt eum à cisterna Sirah.* Hebræam dictionem reliquit interpres suspicans forte quod Sirah esset nomen proprium: cum tamen potuisset dicere. *à puteo spinarum.* Spinetum forte aliquod ibi erat *& Dauid nesciebat.* Et *reuersus est Abner in Chebron: & seorsum adduxit eum Ioab ad medium portæ vt loqueretur ei in dolo.* Parui refert quod hebraice habetur. *& Declinauit eum Ioab ad medium portæ ad loquendum cum eo in momento.* Fefellit siquidem Ioab Abner astutè in loco publico coram omnibus petendo ab eo vt ibidem audiret vnicum verbum secreto. hoc enim significat ipsa declinatio ad medium portæ ciuitatis ad loquendum in momento temporis. *& percussit eum ibi in inguine.* Iuxta hebræum habetur. *in quinta costa.* quod expone vt supra. *& mortuus est propter sanguinẽ Hasael fratris eius.*

Audiuit autem Dauid rem gestam: & ait, mundus ego sum & regnum meum apud dominum vsque in sempiternum à sanguine

Abner *filii* Ner. Et *veniat*. Iuxta hebræum habetur. *Quiescent super caput* Ioab *& super totam domum patris eius*. Non sonant imprecationem, sed meritum Ioab: quod videlicet meretur has quinque pœnas subiunctas. *& non deficiet de domo* Ioab *fluxum seminis sustinens*. Exponit interpres: quoniam hebraice non habetur nisi stillans: hoc est guttatim fluens. *& leprosus & tenens fusum*. Vile muliebréque exercitium ad quæritandum victum vaticinatur, si diuino instinctu hæc prænunciata credũtur. *& cadens gladio & carens pane*. Ioab igitur *&* Abisai *frater eius inter fecerunt* Abner. Cõsciũ fuisse criminis Abisai manifestat scriptura. *eo quod occidisset* Hasael *fratrem eorum in* Ghibbon *in prælio*. Ad accusationem Ioab & Abisai spectat hæc prælii causa. iniusta siquidem cẽsetur vltio aduersus eos qui occiderũt in prælio: quoniã non odio personarum: sed belli iure occisio fit in prælio: & propterea Dauid iniquam iudicauit huiusmodi vltionem.

Dixitque Dauid *ad* Ioab *& ad totum populum qui erat cum eo. scindite vestimenta vestra & accingimini saccis & plangite ante* Abner. Voluit Dauid vt etiam ipsi qui interfecerant, lugerent mortuum vt vel sic inciperet punire Ioab. *& rex* Dauid *ibat post feretrum. & sepelierunt* Abner *in* Chebron: *leuauitq; rex vocem suam & fleuit ad tumulum* Abner *& fleuit totus populus.*

Plangénsque rex & lugens Abner *ait*. Rectius scriberetur. Et *lamentatus est rex* Abner *& dixit: an sicut moritur ignauus mortuus est* Abner? lamentatio siquidem funebris significatur, quæ & subiungitur. *Manus tuæ non fuerunt ligatæ & pedes tui non in compedibus positi fuerunt*. Declarat quod dixerat: videlicet non esse mortuum more ignauorum quia nõ fuit captus non vinctus manus aut pedes: quod solet euenire viris timidis aut malis, aut fugientibus & huiusmodi. *sicut cadendo coram filiis iniquitatis*. hoc est proditorie occidentibus. *corruisti*. Et in hoc manifestat publice iniquitatem Ioab. *congeminánsque omnis populus fleuit super eum*. Iuxta hebræum habetur. *& addiderũt totus populus ad plangendum super eum*. Quod ideo dixerim ne congeminatio insinuaret quod populus repetiisset lamentationem Dauidis. *Cúmque venisset vniuersa multitudo cibum capere cum* Dauid *clara adhuc die*. Iuxta hebræũ habetur. E *venit totus populus ad faciendum prandere* Dauid *panem cum adhuc dies esset*. ieiunus enim erat & mœrens valde: & propterea populus hortabatur eum ad refectionem

nem sumendam. *& iurauit* Dauid *dicendo, sic faciet mihi deus & sic addet si ante occasum solis gustabo panem vel aliud quicquam*. Nomen est Elohim: solitúsque iurandi modus imprecando sibi malum. *Totúsque populus audiuit*. Iuxta hebræum habetur. *cognouerunt*. subaudi iuramentum regis de proprio ieiunio ob luctum Abner. *& placuerunt eis*. Iuxta hebræum habetur. *& placuit in oculis eorum*. proculdubio regis ieiunium. Deinde immediate sequitur. *sicut omne quod fecit rex in oculis totius populi bonum*. subaudi visum est. bonum siquidem iudicatum est regis ieiunium, quemadmodum vniuersum officium quod exhibuit rex in luctu Abner visum est bonum. *Et cognouit omne vulgus*. Rectius diceretur. *totus populus*. proculdubio qui erat in Hebron. *& vniuersus Israel in die illa*. hoc est ex dictis & factis Dauidis in die illa. *quod non actum fuit à rege vt occideretur* Abner *filius* Ner. Non est sensus quod illo die vniuersus Israel cognouerit (quia nec mors Abner vniuerso Israel fuit nota illo die) sed est sensus quod ex dictis & factis in illa die vniuersus Israel postea nouit innocentiam Dauidis circa mortem Abner.

Dixitque rex ad seruos suos. hoc est domesticos. *nónne scitis quod princeps & maximus*. Iuxta hebræum habetur. *& magnus cecidit hodie in Israel*. Exaggerat vndique causam Dauid: & ex conditionibus occisi, quia Dominus & magnus, & ex redundantia periculi in ipsum Dauidem subiungens. *Ego autem delicatus adhuc sum*. Iuxta hebræum habetur. *Et ego hodie tener & vnctus rex*. Ecce periculum, quia ego paulo ante vnctus rex sum hodie tener rex. Cõparat se quo ad regnum rei teneræ quæ facile patitur ac destruitur. cogitabat enim quod Israel indignatus ex tali proditione insurgere posset aduersus eum. *& viri isti filii Zeru'iæ duri sunt mihi*. Iuxta hebræum habetur. *duri præ me*. hoc est duri supra vires meas. habebant enim Ioab & Abisai exercitum in manibus. & ideo dicuntur duri: hoc est potentes ad non cedendũ mihi, & propterea supra vires meas. In promptu siquidem erat periculũ perdendi regnum si punire attentasset Ioab & Abisai. nam exemplum Isboseth præsentaneum ante oculos habebat: quem priuare regno Abner procurauerat, quia reprehensus fuerat ab eo. Et hæc est ad literam ratio horum verborum Dauidis ad sui excusationem quod tolerabat Ioab & Abisai. *retribuat dominus*. Legendum est. *retribuet dominus*

minus facienti malum iuxta maliciam eius. quãuis ego tolerem: ſummus tamen deus non tolerabit, ſed retribuet facienti malum iuxta maliciam eius. Si tamen optatiue intelligatur, ad tribunal diuinum remittit cauſam cupiendo iuſtitiam quam ipſe non poteſt exercere.

CAP. IIII.

AVdiuit autem *Iſboſeth filius Saul quod mortuus eſſet Abner in Chebron.* Superfluit Iſboſeth. & dicitur filius Saul eo quod quatenus filius Saul fuerat ab Abner eleuatus in regem & fotus ab eodem. *& diſſolutæ.* Rectius diceretur. *& laxatæ ſunt manus eius.* ad ſimilitudinem enim habentium manus laxas deſcribitur Iſboſeth quo ad opera ſua & poteſtatis exercitium. *& omniſque Iſrael perturbatus eſt.* Rectius diceretur. *fuerunt attoniti.* ad ſimilitudinem ſiquidem attonitorũ deſcribũtur populi. DVo *autem viri principes latronum.* Iuxta hebræum habetur. *principes turmarum.* & non eſſe ſermonem de turmis ad latrocinandum teſtantur ſubiuncta. *erant filio Saul.* Hebraicæ habetur. *fuerunt filio Saul.* Et hinc apparet quod iſti principes turmarum ſeruientes filio Saulis fuerunt: ſed de quo filio Saulis eſt hic ſermo non eſt perſpicuum: nam ſi Iſboſeth intelligatur, duæ ſurgunt difficultates: altera quod nulla in litera inſinuatur cauſa occidendi Iſboſeth: altera quod nulla inſinuatur ratio inſerendi inter iſtos Mephiboſeth filium Ionathæ. Si vero filius Saul intelligatur primogenitus Saulis Ionathas, vtriuſque ratio in litera inſinuatur: nam deſcribendo iſtos turmarum principes fuiſſe (hoc eſt miniſtraſſe) primogenito Saulis inſinuatur quod iſti fuerant fautores Mephiboſeth pueri ad hoc vt ſuccederet in regnum: ac per hoc aduerſati fuerant promotioni Iſboſeth in regem: & propterea exoſi erant Iſboſeth regi. Inſinuatur quoque quod ideo inſeritur hic Mephiboſeth filius Ionathæ claudus & puer ad complendum cauſam quare iſti occiderint Iſboſeth. ex parte ſiquidem ſua videbant ſe exoſos regi: ex parte autem pueri cuius partes fouerant deſperabant ſe poſſe amplius prævalere: eo quod & puer & claudus erat ac per hoc à populo Iſrael refutatus quo ad ſucceſſionem regni. Ex his enim duobus ſimul moti

ti ſunt ad acquirendum gratiam Dauidis intercedente occiſione Iſboſeth: vt eſſent principes magni cum Dauide tanquam dantes quodammodo ei regnum Iſrael. Et hic ſenſus, quia nullo eget adminiculo apocrypho, ſed libertati literæ innititur (intelligendo per filium Saul primogenitum Saulis) complectendus eſt: vtpote cui tã contextus literæ quam ratio valde quadrat. *nomen vnius Bahana & nomen alterius Rechab filii Rimmon Beerothitæ de filiis Biniamin: quia etiam Beeroth reputabitur in Biniamin. Et fugerunt Beerothitæ in Ghithaim.* Non dicit & fugerunt iſti viri duo, ſed Beerothitæ: vt intelligamus quod gens Beerothita ethnica timens deſtrui tempore forte Ioſuæ fugit in Ghithaim relinquens ciuitatem Iſraelitis. *fuerúntque ibi aduenæ vſque in tempus illud.* Iuxta hebræum habetur. *& fuerunt ibi habitantes vſque in diem hanc.* Tranſtuliſſe ſedes penitus Beerothitæ narrantur.

Ionathan autem filio Saul erat filius debilis. Iuxta hebræum habetur. *claudus pedibus.* ita quod non vitium in genere, ſed defectus in ſpecie narratur. *filius quinque annorum fuit quando venit nuncius.* Iuxta hebræum habetur. *fama Saulis & Ionathan de Iizrehel.* de morte Saulis & Ionathæ. Attende prudens lector quam impertinens eſſet inſitio hæc, niſi intelligendo vt expoſuimus. *tulítque eum nutrix eius & fugit: cúmque feſtinaret ad fugiendum, cecidit & claudus effectus eſt, & nomen eius Mephiboſeth.*

Ierúntque filii Rimmon Beerothitæ (*Rechab & Bahana*) *& venerunt cum incaleſceret dies ad domum Iſboſeth: qui dormiebat ſuper ſtratum ſuum meridie.* Iuxta hebræum habetur. *meridiei.* refertur enim ad ſtratum ad differentiam ſtratus nocturni. *Et oſtiaria domus purgans triticum obdormiuit.* Non habetur hæc clauſula in hebræo. *Ingreſſi ſunt autem domum latenter aſſumentes ſpicas tritici.* Longe aliter habetur in hebræo: nam ſcribitur. *Et ecce venerunt vſque ad medium domus emptores frumenti.* Clare ſonat contextus duo: primum & venerunt illi duo incaleſcente die ad domum Iſboſeth iacentis in ſtratu meridiei: alterum immediatè ſubiungendo & ecce venerunt vſque ad medium domus emptores frumẽti. Dicendo & ecce venerunt emptores frumenti, manifeſtiſſime narrat quod poſtquam illi duo principes venerunt in domum regis ſuperuenerunt emptores frumenti. hoc enim ſignificatur

gnificatur subiungendo, & ecce venerunt emptores frumenti proculdubio ad emendum frumentum. Narratur autem emptorum frumenti aduentus ad insinuandum commoditatem oblatam illis duobus principibus occidendi Isboseth & euadendi. propterea enim inter aduentum principum & occisionem & euasionem inseritur aduentus emptorum frumenti vt intelligamus quod emptorum aduentus commoditatem præbuit principibus illis qui prius venerant percutiendi regē & euadendi. Propter quod emptores narrantur venisse vsque ad mediū domus: hinc enim implicite insinuatur concursus domesticorum ad eundem locum, videlicet ad medium domus: ac per hoc extrema domus, tam videlicet interiores partes (inter quas erat aula regis) quam exteriores partes, inter quas erat ostium domus, remanserunt absque custodia. & sic opportunitate nacta principes illi & percusserunt regem & euaserunt. Si vero legitur vsque ad intimum domus (vt hebraica sonat litera) non variatur commoditas, sed ratio commoditatis narratur concursus domesticorum ad cellarium intimum in quo erat frumentum venale: & propterea relicta fuisse absque custodia & aulam in qua dormiebat rex & ostium domus. Et quocunque modo legatur quadrat quod iuxta hebræum immediate subiungitur. *& percusserunt eum in quinta costa: & Rechab & Bahana frater eius euaserunt.* Tungitur hæc litera cum illa superiore & venerunt incalescente die ad domum Isboseth. interposita enim commoditate duplici (altera ex parte regis dormientis, altera ex parte concursus domesticorum ad emptores frumenti) subiungitur quid fecerunt: videlicet & percusserunt eum in quinta costa (proculdubio circa cor) & euaserunt. Repetuntur autem eorum nomina propria in actu euadendi ne forte intelligeres emptores frumenti in culpa fuisse & fugisse: casu enim occurrit dicta commoditas. *Cum autem ingressi fuissent domum, ille dormiebat super lectum suū in conclaui et percutientes interfecerūt eum. sublatóque capite eius abierunt per viam deserti tota nocte.* Iuxta hebræum habetur. *Et venerunt Domum & ipse iacens super stratum suum in aula strati sui, & percusserunt eum & occiderunt eum & remouerunt caput eius: & acceperunt caput eius & ierunt via campestri tota nocte.* Et *adduxerunt caput Isboseth ad Dauid in Chebron.* Repetitio est quorundam gestorum: vt adiunctis aliis gestis

gestis, summa gestorum omnium in re hac ab istis principibus collecta appareat. Et dicendo adduxerunt caput, insinuat quòd non ipsi portauerint, sed vehiculo duxerint illud. *Dixerūntque ad regē, ecce caput Isboseth filij Saul inimici tui qui quæsiuit animam tuam: & dedit dominus domino meo regi vltionem hodie de Saul & de semine eius.* Non solum ex parte inimicitiæ domus Saulis, sed etiam ex parte diuinæ iustitiæ opus quod fecerant commendant: vt vndique se partes regis Dauidis egisse manifestent, tanquam non pro seipsis, sed pro ipsius Dauidis causa hoc fecerint.

Respondit autem Dauid ad Rechab & Bahanam fratrem eius filios rimmō Beerothitæ, & dixit cū: viuit dominus qui redemit animam meam ex omni angustia quòd qui nunciauit mihi dicēdo, ecce mortuus est Saul (qui putabat se prospera nūciare) tenui eum & occidi eum in Sic lag: qui venerat vt darem ei mercedem pro nuncio. Quanto magis cum homines impij. Simulationē istorum detegit Dauid, agnoscēdo eos homines impios. Ac si aperti dixisset: nequaquā vt ministri Dei & milites mei causam meā egistis, sed existentes impii occidistis virum iustum. *interfecerunt virum innoxium.* Iuxta Hebræum habetur. *virum iustum.* tum relatiue ad eos, tum relatiuè ad meritum mortis: quoniam non merebatur occidi, nec ab eis lædi. *in domo sua super lectum suū? & nunc nonne requiram sanguinem eius de manu vestra, & auferam vos de terra? Et præcepit Dauid pueris.* Sententiam iustam exequendā mandauit. *& interfecerunt eos, & præciderunt manus eorum & pedes eorum, & suspenderunt super piscinam in Chebron.* tum ad exemplum aliorum, tum ad publicandum vniuerso Israeli quòd ipse mundus erat ab huiusmodi proditoriis actionibus: & quòd non quærebat per has turpes vias regnum super Israel. *caput autem Isboseth tulerunt, & sepelierunt in sepulchro Abner in Cheron.*

CAPVT V.

ET *venerunt omnes tribus Israel ad Dauid in Chebron.* in. 1. parali. ca. 12. diffuse scribuntur omnes tribus Israel venientes ad constituendū Dauidem in regem. *Dixeruntq; dicendo, os tuū & caro tua sumus.* & ecōuerso: quoniam ex eodem patre geniti sumus. *Sed & heri & nudiustertius cum esset Saul rex super nos, tu eras educens & reducens Israelem: dixitque Dominus tibi.* per Samuelem prophetam. *tu pasces populum meum Israel, & tu eris dux super Israel.*

Veneruntq; omnes seniores Israel ad regem in Chebron. Nō solum populi diuersarum tribuum, sed etiam rectores & gubernatores populi venerūt ad regem Dauid. *& percussit cum eis rex Dauid fœdus.* solitum inter regem & regnum. *in Chebron coram Domino.* hoc est inuocato diuino nomine in testem fœderis. *vnxerúntque Dauid in regem super Israel.* qui prius fuerat vnctus in regem super Iudam: & ante vtranque vnctionem fuerat puer vnctus à Samuele in futurum regem.

Filius triginta annorum erat Dauid cum regnare cœpit: & quadraginta annis regnauit. Mouetur hic quæstio cur subiunguntur quadraginta anni & sex mēses regni Dauidis, & nō summantur hic nisi quadraginta anni nulla mentione facta sex mensiū. Solutio est quòd in veritate regnauit annis quadraginta & mensibus sex (alioquin nō verificaretur subiuncta affirmatio: videlicet quòd annis septem & mensibus sex regnauit super Iudam in Hebron, annis autē trigintatribus regnauit super Israel & Iudam in Ierusalem) sed ratio tacendi sex menses hic fuit diuersus supputandi modus: nam supputando per singulas partes, non solum integra, sed etiā minutula numeramus: supputādo autem in vniuersum, integra tantum explicamus. & propterea supputando in vniuersum, integrorum duntaxat annorum meminit: distinguendo autem per singulas partes, etiam menses connumerauit. *In Chebron regnauit super Iehudam septem annis & sex mensibus: & in Ierusalaim regnauit tringintatribus annis super totum Israelem & Iehudam.*

Et abiit rex & omnes viri qui erant cū eo in Ierusalaim. Quāuis in Hebræo non habeatur dictio omnes, ex primi tamen parali. cap. 11. verificatur quòd omnis Israel iuit cum Dauide in Ierusalem ad ponēdum ibi sedem regiam. *ad Iebusæū habitatorem terræ.* Ratio insinuatur quare cū exercitu iuerit Dauid in Ierusalem: quia videlicet ibat ad expugnandum Iebusæum habitatorem ciuitatis Ierusalem nolentem dare ciuitatem Dauidi. *Dictumq; est Dauid ab eis.* In idē redit quod scribitur Hebraice. *& dixit Dauidi dicendo.* nam Iebusæus dixit Dauidi: vt contextus indicat, & paralipomenon testatur. *non venies huc nisi abstuleris cæcos & claudos dicentes, non ingredietur Dauid huc.* Reuolue veteres historias, & inuenies multas mutationes in Ierusalem. nam ante regum tempora habitauit in Ierusalē Iudas simul cum Iebusæo Iosuę. 15. & postea

stea in sortem Beniamin data est Ierusalem Iosuæ. 18. deinde percussit eam in ore gladij & ignem in eam misit tribus Iudæ iudic. 1. & demum Beniamin habitauit in ea simul cū Iebusæo, vt subiūgitur etiam iudi. 1. tempore autem regis Saul tanta erat coniunctio inter regem Saul & Ierusalem, vt Saul triumphans venerit in Ierusalem simul cum Dauide portante caput Goliath Pelisthini. 1. reg. 18. Ex quibus omnibus facile percipimus quòd multi erant in Ierusalem tempore quo Dauid venit ad collocandum sedem suam ibidem, amici ipsius Dauidis (tū Israelitæ de tribu Beniamin, tum Iebusæi) qui beneuolè susceperant eū triumphantem cum Saule. Dissensio itaque inter ipsos Iebusæos insinuatur in litera, narrādo quòd Iebusæi accusarunt cæcos & claudos dicentes non ingredietur Dauid huc: aliqui enim erant Iebusæi dicentes non ingredietur Dauid huc: aliqui autem amici Dauidis nūciauerunt Dauidi quòd nisi remoueret cęcos & claudos inimicos Dauidis nunquam assequeretur intentū. Appellantur autem Iebusæi inimici Dauidis tum cæci, tum claudi, eo q; aliqui eorū erant cæci non corpore, sed mente: vtpote nō videntes bonum proprium valde magnum proueniens ex sede regia in ciuitate Ierusalem. quidam autem eorum erāt claudi animo: vtpote non rectè incedentes in negocio hoc cum Dauide, partim laudantes admissionē Dauidis in ciuitatem & partim renitentes. Et hic sensus & quadrat literæ, & quadrat dispositioni habitantium in Ierusalem, & quadrat rationi rectæ: & nullo eget adminiculo apocrypho.

Et cepit Dauid arcem Sion. Non dicitur & cepit Dauid Ierusalem, sed arcem sion: ad innuēdum quòd ciuitas sine expugnatione data est Dauidi propter dissensiones habitatorum, Iebusæis inimicis Dauidis retrahentibus se in arcē siō. arcem enim semper retinuerant Iebusæi, etiam ciuitate existente cōmuni Iebusæis & Israelitis. Et propterea significantius dicitur quòd Dauid cepit arcem siō: hoc est mōtis sion. erat. n. mōs sion intra Ierusalem. *hæc est ciuitas Dauid.* hoc est nuncupata est deinceps ciuitas Dauid: hoc est constructa à Dauide, dicata pro sede Dauidis. & hoc ad differentiā Bethlehem: quę erat ciuitas Dauidis, quia inde erat oriūdus. *Proposuerat enim Dauid in die illa præmiū qui percussisset Iebusæū & tetigisset domatum fistulas, & abstulisset claudos & cæcos odientes animam Dauidis.* Sententia refertur: nam Hebraice mutilus

sermo

sermo est. Et *dixit Dauid in die illo, omnis percutiēs Iebusæum & tanget canale & claudos & cæcos odientes animam Dauidis.* Et sic finitur hæc clausula: quæ tamen ex.i.parali.ca.11.extēditur. describitur siquidem modus quo Dauid expugnauit arcem sion: videlicet proponendo in præmium principatum exercitus primo viro ascendenti super tecta arcis sion. tectum siquidē significatur per canale eo quòd tecta pauimentata ibidem fiunt sub diuo, & inde fluit aqua in cisternas per canalia. Percussio autē refertur ad Iebusæū, appositiue claudos & cæcos osores animæ Dauidis. Ipsa enim tanta vis pugnandi ac percutiendi vt compos esset ascensus super tectum, manifestam victoriam præ se ferebat. & propterea tanto præmio digna est habita, illiq; attribuitur percussio Iebusæorū cæcorum & claudorum. Et ex hac litera confirmatur quod diximus de cæcis & claudis. ex eo enim quòd dicuntur osores animę Dauidis, homines significantur inimici habentes actū odij. *ideo dicitur in prouerbio, cæcus & claudus non introibunt in templum.* Iuxta Hebræum habetur. *non intrabit in domum.* nec magis dicitur de domo Dei quàm de domo alia quacunque. Inde enim narratur ortū prouerbium cæcus & claudus non ingredietur domum, quando repellebant aliquem ab officio petito, tāquam animo cæcum vel claudum. & similiter cum suspectum habebant aliquem, vtebantur hoc prouerbio cæcus & claudus non ingredietur domum: loquendo quidē in genere, sed non absq; nota illius seu illorum de quo vel quibus erat sermo. Et *habitauit Dauid in arce, & vocauit eam ciuitatē Dauid: ædificauitque Dauid per gyrum à mello & intrinsecus.* Dictio Hebraica relicta est, corrupta tamen: legēdum esset. *à millo.* & poterat latine dici à plenitudine. narratur enī quòd Dauid non ædificauit per circumitū voraginis (hoc est concludēdo ipsam voraginem quæ erat iuxta montem sion, sed ædificauit per circumitum à plenitudine (hoc est loco pleno terra) relinquendo vacuitatem voraginis extra murū. & propterea adiungitur & intrinsecus, ad differentiam vacui extra murum relicti. Ita quòd non ædificauit in præcipiti loco illius vacui: sed cinxit muro spatium montis sion terræ plenū, & ædificauit intra claustra muri.

ET *ingrediebatur proficiens atque succrescens.* Parui refert ℣ Hebraice habetur. Et *iuit Dauid eundo & grādescendo: & dominus Deus exercituū erat cū eo.* Profectus Dauidis deinceps summariè

summariè narratur ex dono summi Dei. *Misit quoque Chiram rex Tyri nūcios ad Dauid, & ligna cedrina & artifices lignorum & artifices lapidum parietum: ædificauerūntque domum Dauidi.* Inter prosperos successus supputatur amicitia regis Tyri cum illius legatis ac prouisione artificum & lignorum ad ædificandum regalem domum. Quod nunquam à Saule factum legitur. primum ergo regale palatium apud Hebræos ædificatum est à Dauide. nam prius nec etiam artifices sciētes huiusmodi palatia ædificare apud eos erant: sed rex Tyri misit eos ad Dauidem. Et *cognouit Dauid quòd confirmasset eum dominus regem super Israel: & quòd exaltasset regnum eius super populum suum.* Iuxta Hebræum habetur. *propter populum suum Israel.* hoc est propter bonum populi sui Israel. *Accepitque Dauid adhuc concubinas & vxores de Ierusalaim postquam venit de Chebron.* quasdam siquidem accepit tanquam concubinas: hoc est ad officiū generandi duntaxat, vinculo tamen coniugali. quasdam autem in vxores: hoc est non solum ad officium generādi, sed etiam ad vxoriæ dignitatis gradum. Accepit autem vtrasque non solum ad multiplicandum semen suum, sed etiam ad affinitatis vinculo vinciendum sibi multos ex Ierusalem ciuitate nouiter electa ad sedē regiam. *& nati sunt adhuc Dauidi filij & filiæ. Et hæc sunt nomina natorum ei in Ierusalaim: Sammuah & Sobab, & Nathan & Salomo. Iibechar & Elisuah & Nepheg & Iaphiah. & Elisamah & Eliadah & Eliphalet.* Sūmantur omnes filij Dauidis toto tēpore regni eius nati in Ierusalem. Nec supputatur inter istos filius qui sine nomine mortuus est, quem primo genuit ei Beersabe vxor Vriæ. & propterea significanter non dicitur, & isti sunt filij, sed hæc sunt nomina, ad differentiam mortuorum absque nomine: nec subiunguntur nomina filiarum.

AVdierunt autem *Philisthim quòd vnxissent Dauidem in regem super Israel, & ascenderunt omnes Philisthim ad quærendum Dauidem.* hoc est ad debellandum Dauidem. *audiuitque Dauid, & descendit in præsidium.* Iuxta Hebræum habetur. *& descendit ad arcem.* hoc est ad locum natura fortem & munitum, proculdubio cū suo exercitu: locum autē non solum tutum, sed situm ad obuiandum Philisthinis. *Philisthim autem venerūt: & diffuderunt se in valle Rephaim.* Et *consuluit Dauid dominum dicendo, an ascendam ad Philisthim?* hoc est non aggrediar

Philisthinos

Philisthinos non expectans vt ipsi aggrediantur me? *an dabis eos in manum meam? dixitque dominus ad Dauid, ascende, quia dãdo dabo Philisthim in manum tuã.* Modus quo loquebatur Deus respondendo huiusmodi consultationibus, scriptus non est. *Et venit Dauid in Baal'perazim, & percussit eos ibi Dauid.* Dictionem hebraicam reliquerũt, eo quòd sit nomen proprium tunc ex illa victoria impositum illi valli seu illius portioni. latine siquidem dici potuisset planicies diuisionum. *& dixit, diuisit dominus inimicos meos coram me sicut diuiduntur aquæ.* hoc est tam facile quàm facile diuiduntur aquæ hac atque illac. Et ex his verbis Dauidis (vt subiungitur) nuncupatus est locus illius victoriæ planicies diuisionum. *ideo vocatum est nomen loci illius Baal'perazim. Reliquerúntque ibi sculptilia sua: quæ tulit Dauid.* Legendum est. *& combussit ea Dauid & viri eius.* iuxta legis præceptum.

Et addiderunt adhuc Philisthim vt ascenderent: & diffuderunt se in valle Rephaim. Consuluit autem Dauid dominum: si ascendam contra Philisthæos, & trades eos in manus meas? Non habetur hæc clausula in Hebræo: sed postquam scriptum est. *Et interrogauit Dauid in Iehouah.* subiungitur immediate. *& dixit.* proculdubio Iehouah. *Non ascendes contra eos.* Superfluit contra eos: ad claritatem siquidem sententiæ apposuit interpres quod subintelligebatur. est enim sensus, non aggredieris eos è regione ipsorum: vt subiecta manifestant. *gyra post eos, & venies ad eos ex aduerso pyrorum.* Iuxta Hebræum habetur. *ex aduerso arborum.* nec nominãtur species arborum. *Et cum audieris sonitum clamoris gradientis in cacumine pyrorum, tunc inibis prælium: quia tunc egredietur dominus ante faciem tuam.* Iuxta Hebræum habetur. *& erit audiente te vocem deambulationis in capitibus arborum, tunc te mouebis: quia tunc exiuit Iehouah ante te ad percutiendum castra Philisthinorum.* Non significatur futurus ventus, sed futura deambulatio, proculdubio angelica: nam deambulare non est venti, sed rationalis creaturæ: nec potest fingi humana deãbulatio in summitatibus arborũ. Vox autẽ quia Hebraice extẽditur ad sonũ (tonitrua enim etiã voces appellant) & quia nõ dicitur vocẽ deãbulãtis, sed vocem deãbulationis, pro sonitu ipsius deãbulationis sumitur, reuelatur siquidẽ Dauidi q̃ futura sit angelica deãbulatio in summitate arborũ: & instruitur quòd cũ audierit sonitũ illius deãbulationis, tunc moueat se ad aggrediendũ Philisthinos: quia tũc Deus

Deus exiuit (hoc est ad instar egressi ad percutiendum Philisthinos se habebit, per angelos suos pugnans contra illos) exterrendo seu minuendo vires Philisthinorum & roborando Israelitas. Cõsidera hic prudens lector quot modis Deus dilectis suis opem tulerit sensibiliter: vt mirabilia facta eius quæ non videmus, ex visibilibus discamus admirari. *Fecitque Dauid ita sicut præceperat ei dominus: & percussit Philisthim à Gheba vsquequo venias in Gazer.*

CAPVT VI.

Congregauit autem rursus Dauid omnem electum in Israel, triginta millia. Surrexitq; Dauid & abiit & totus populus qui erat cum eo de viris Iudæ, vt adducerẽt arcam Dei. Iuxta Hebræum habetur. *Et surrexit & iuit Dauid et totus populus qui cũ eo à Bahale Iehudæ, ad faciẽdũ ascendere illinc Thecã Elohim.* Nomen propriũ regionis est Bahale in qua cõgregatus est à Dauide populus electus, in qua erat ciuitas syluarũ. & propterea dicitur quòd à Bahale surrexit & iuit Dauid cum populo ad faciendum illinc ascendere arcã Dei. terminus enim à quo inchoauerunt iter ascẽsus versus Ierusalem, describitur. *super quam inuocatum est nomen domini exercituum.* Iuxta Hebræum bis scribitur nomen: & legendum est. *in qua fuit vocatũ nomen, nomen Iehouah exercituum.* Ratio venerandi arcam Elohim redditur, quia in illa vocabatur nomen, non quodcunque, sed nomen summi Dei exercituum. Et est sermo de vocatione orantium ad Deum. Significanter autem dicitur nomen, ad declarandum quòd certus sensibilis locus (puta arca) non erat decretus locus ad contemplandum Deum, sed ad sensibiliter inuocandum sensibile nomen summi Dei quod humana voce nominatur. Et vere sic erat: quoniã tam sacrificia quàm quæcunque alia corã arca dicta aut facta, ad sensibiles inuocationes ipsius Dei non secũdum quòd in se est, sed secundum quòd nominatur pertinebant. Deus enim secundum quòd in se est, ignotus est nobis & non solum innominatus. *sedentis Cherubinorum super eam.* Declaratum est olim in Exodo quòd Cherubini sustinebant propitiatorium super arcam tanquam Dei sedem, super arcam quasi scabellum suppedaneum: & propterea hic dicitur sedens Cherubinorum super arcam. *Et imposuerũt arcam Dei.* Nomen est Elohim. *Super plaustrum nouum.* Hic fuit error ex ignorantia Dauidis commissus: quoniam nõ super plaustrum,

ſtrum, ſed ſuper humeros ſacerdotum vel ſaltem leuitarum portanda erat arca ſecũdum legem Moſis. *tulerúntque eam de domo Abinadab, quæ erat in Ghibha.* Hebraicum nomen relictum eſt: cum debuiſſet dici. *in colle.* Non enim Ghibha eſt hic nomen proprium loci, ſed eſt nomen appellatiuum ſignificans collem. erat enim arca in domo Abinadab exiſtente in colle: qui erat portio ciuitatis ſyluarũ, vt Paralipomenõ manifeſtat. in qua domo collocata primũ fuerat arca Dei poſtquam percuſſi ſunt Bethſemitæ, apud quos erat arca reuerſa à Philiſthinis: vt patet. 1. Reg. 7. Nec vnquam legitur in ſcriptura quòd interim ex domo Abinadab delata fuerit arca ad locum aliũ: ſed ſemel duntaxat inuenitur ducta ad filios Iſrael cõgregatos ad bellũ. 1. Reg. 14. propter quod inſinuatur quòd reducta fuerit ad domum Abinadab. ex eo enim quòd ſcriptura duo tantũ loca præter morã in Bethſemes nominat arcæ Dei (videlicet ciuitatẽ Silo & Cir'iath Ieharim, hoc eſt ciuitatẽ ſyluarũ in cuius colle erat dom⁹ Abinadab) fingere plura loca neſcio. *& Huzza & Ach'io filij Abinadab ducebant plauſtrũ nouum.* Hinc inſinuatur quòd leuita erat Abinadab: nã ideo filiis eius cõmiſſum eſt ducere plauſtrũ, quia leuitæ erãt. *Cúmq; tuliſſent eã è domo Abinadab, qui erat in Ghibha cuſtodiens arcã Dei.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et tulerunt, ipſi de domo Abinadab quæ in colle cum arca Elohim: & Ach'io præcedebat arcã.* Prius narrati fuerant duo fratres Oza & Ach'io ducentes plauſtrũ: modò diſtributio eorum narratur dicẽdo & tulerũt, ſubauditur ſic: videlicet ipſe Oza cũ arca Elohim ab ipſa domo Abinadab, & Ach'io frater eius ibat ante arcã. deſcribitur enim quòd Oza ſemper ibat ad latus arcæ tãquam principalis ad curam arcæ in itinere: vt hinc intelligamus non eſſe admirandum ſi ipſe qui caput erat, percuſſus poſtea à Deo eſt fratre eius nihil mali paſſo. *Dauid autem & tota domus Iſrael ludebant coram domino in omnibus lignis fabrefactis: & in citharis & lyris & tympanis & ſiſtris & cymbalis.*

POſtquam autem venerunt ad aream Nachor. Legendũ eſſet. *Nachon.* Sed aiunt Hebræi non eſſe nomen proprium, & latine dicendum. *ad aream præparationis.* præparata ſiquidem in area illa holocauſta pro veneratione arcæ inſinuantur: vel area præparationis appellatur area quædam exiſtens in loco vbi congregatus fuerat populus electus, eo quòd ibi præparatus fuerat populus electus cum Dauide ad deducendum arcam

arcã Dei. & ſic ſignificatur quòd valde breui ſpatio viæ peracto percuſſus fuit Oza. Hunc ſenſum puto complectendum ad literam. *extendit Huzza manum.* Iuxta Hebræum non habetur manus, quanuis ſubintelligatur. *ad arcam Dei.* Nomen eſt Elohim. *& tenuit eam, quoniam calcitrabant boues & declinauerant eam.* Iuxta Hebræum pauciora ſcribuntur. *& tenuit eam quia declinauerunt boues.* pro claritate ſiquidem interpres extendit. *Iratúſque eſt furor domini in Huzzam, & percuſſit eum ibi Deus.* Legendum eſt. *& percuſſit eum ibi Elohim.* iuſtus iudex. *ſuper temeritate.* Iuxta Hebræum habetur. *ſuper erroris.* Et eſt ſermo mutilus: quia ſubauditur facto. & eſt ſenſus, ſuper facto erroris. Nec eſt vertẽdum in dubium quod fuerit iſtud factum erroris: quoniã ipſe Dauid poſtea manifeſtauit. 1. Parali. 15. ex abſentia capitum ſacerdotum ſanctificatorum ad portandum arcam domini, erratum fuiſſe vehendo arcam ſuper plauſtrũ: & ideo iratum eſſe Deũ. *& mortuus eſt ibi iuxta arcam Dei.* Nomen eſt Elohim.

de cauſa percuſſionis ozę v. dominic. in 4. d. 17. q. 1. ar. 3.

Contriſtatus eſt autem Dauid. Iuxta Hebræum habetur. *Et iratus eſt Dauid.* Tanta deſcribitur triſtitia quòd exanduit Dauid in incertum tamẽ: quia neſciebat quæ culpa aut quis error fuiſſet cõmiſſus. videbat effectum punitionis & neſciebat cauſam. *eo quòd percuſſiſſet dominus Ozam.* Iuxta Hebræũ habetur. *ſuper quod diuiſit Iehouah diuiſionem in Huzza.* Et eſt ſermo de diuiſione lacerante: innuitur enim quòd huiuſmodi plaga percuſſus fuerit Oza à Deo. *& vocatum eſt nomen loci illius percuſſio Ozæ.* Legendũ eſt. *diuiſio Huzzæ vſque in præſentem diem.* Et ſignificatur vt dictum eſt diuiſio lacerans. *Et timuit Dauid dominũ in die illa, & dixit: quomodo ingredietur ad me arca domini? Et noluit Dauid diuertere ad ſe arcã domini in ciuitatem Dauid: diuertitq; eã Dauid in domũ Obed'edom Ghitthei.* Leuita erat iſte, vt patet in Paralipo. vocatur autem Getheus, quia natus erat in Geth ciuitate Philiſthinorũ: peregrinabantur ſiquidem prius etiam Leuitæ, habitãtes vbi cõmodius poterant. *Et mãſit arca domini in domo Hobed'edom Ghitthei tribus menſibus: benedixitq; dominus Hobed'edom & toti domui eius.* hoc eſt multiplicauit naturalibus diuitiis (puta filiorum eius & animalium ſuorum (proſperíſque ſucceſsibus.

NVnciatumq; eſt regi Dauid dicendo, benedixit dominus domui Hobed'edom & omnibus quæ ſunt ei propter arcã Dei. Nomen eſt Elohim. *dixitq; Dauid ibo & reducam arcam cũ benedictione in domũ meã.* Non habetur iſta clauſula in Hebræo:

sed quia executio huius intentionis subiungitur, ad claritatem prodest literæ. *abiitq; Dauid, & ascendere fecit arcam Dei è domo Hobed'edom in ciuitatem Dauid cum gaudio.* Quemādmodum tempore iræ diuinæ timuit ducere arcam Dei in Sion, ita tempore benedictionis diuinæ iuit Dauid ad deducēdam arcam Elohim ex domo Hobed'edom. *Et erāt cum Dauid septem chori & victima vituli.* Non habetur hæc clausula in hebræo. *Cúmque transcendissent.* Rectius legeretur. *deambulassent portantes arcam domini sex passus.* significatur enim incessus lētus per modum deambulationis. *immolabat bouem & arietem.* Iuxta Hebræum habetur. *bouem & saginatum.* nec explicatur illud animal saginatum. *Et Dauid percutiebat in organis armigatis.* Non habetur hæc clausula in Hebræo, sed duntaxat. *Et Dauid saltans in tota virtute coram Iehouah.* & est sermo de virtute virium corporalium. *Dauidq; accinctus erat ephod lineo.* Habitū similem amictui sacro leuitarum assumpsit Dauid in his sacris, perinde ac si hodie rex vteretur habitu clericorum in solenni supplicatione. *Et Dauid & omnis domus Israel ascendere faciebant arcam domini in iubilo & in voce buccinæ. Cúmque intrasset arca domini in ciuitatem Dauid, Michal filia Saul prospiciens per fenestram.* Hinc insinuatur quòd mulieres non ibant in huiusmodi processionibus. *vidit regem Dauid subsilientem atque saltantem.* Iuxta Hebræum habetur. *saltantem & resaltantem coram domino.* vt clare intelligatur frequentia saltandi vel modus cōduplicandi saltum. *& despexit eum in corde suo. Et adduxerūt arcam domini, & posuerunt eam in loco suo in medio tentorij quod tetenderat ei Dauid: obtulitq; Dauid holocausta coram domino & pacifica.*

Cúmque complesset Dauid offerre holocausta & pacifica, benedixit populo in nomine domini exercituum. Quibus verbis vsus fuerit Dauid in hac benedictione, scriptum non est: ex eo tamen quòd dicitur in nomine domini exercituum, innuitur quòd non vsus est benedictione scripta Num. 6. qua sacerdotes benedicebant populo, ibi enim non nominabatur dominus exercituum: vt patet in litera. *Et partitus est toti populo toti multitudini Israel à viro vsque ad mulierem, vnicuique collyridam.* Iuxta Hebræum habetur. *placentam panis vnam.* Similiter quod subiungitur. *& assaturam bubalæ carnis vnam.* iuxta Hebræum legendum est. *& partem tauri vnam.* verum appellatione tauri intelligitur mas tam bouinus quàm bubalinus: *& si*

& similam frixam oleo. Iuxta Hebræum habetur. *& phialam vnam.* non aquæ, sed vini plenam. *& abiit totus populus, vnusquisque in domum suam.*

Reuersusq; est Dauid vt benediceret domui suæ: tum lætificando tum largiendo. *& egressa est Michal filia Saul in occursum Dauidis, & ait, quàm gloriosus.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *quàm honoratus fuit hodie rex Israel.* Michol prius in corde suo vilipēderat Dauidem: tantáque superbia plena intus erat vt occurrerit regi ad despiciendum etiam verbis regem ipsum. *qui discoopertus fuit hodie ante ancillas seruorum suorū & nudatus.* In Hebræo repetitur vocabulum detectionis: & nihil dicitur de nuditate. Detectus autem appellatur non solum relatiue ad regalem habitum, sed etiam quia linea vestis superhumeralis non tegebat totum hominem. nam nec brachia nec latera nec tibiæ tegebantur superhumerali veste: propter hoc enim discoopertus dicitur. acsi hodie rex cum solis caligis & (vt aiūt) diploide habens desuper superhumeralem amictū lineum, publice in sacris appareret. *quasi si nudetur vnus de scurris.* Iuxta Hebræum habetur. *acsi discooperiendo discoopertus esset vnus vacuorum.* proculdubio sensus.

Dixitque Dauid ad Michal, viuit dominus quia ludam. Interpres inseruit, viuit dominus quia ludam, ad clarificādum apparentem mutilum sermonem Dauidis. nam Hebraice responsio Dauidis sic incipit. *ante dominum qui elegit me potius quàm patrem tuum & quàm totam domum eius, præcipiendo mihi vt essem dux super populum domini super Israel.* & pendet constructio literæ vsque ad subiunctam particulam & ludam. Veruntamen legendum est. *& ludam in facie Iehouah. Et vilior fiam & ero humilis in oculis meis.* hoc est tum ludam, tum vilior fiam, tū ero humilis. Et repetitur facies Iehouah ad exaggerationem rationis facti præteriti & futuri. *& cum ancillis quas dixisti, cum eis ero honoratus.* Sic habetur Hebraice: & directe respondet opprobrio obiecto à Michol quòd non in dehonestationem, sed in honorem suum emerget detectio ista coram ancillis seruorū. Et verificatur hoc, tum quia non propterea minus honorabitur: tum præcipue quia deus hanc humilem actionem coram ancillis vertet in honorem ipsius Dauidis ita quòd honoratus erit cum illis. acsi aperte dixisset: quanuis in oculis tuis non appaream honoratus, apud oculos tamen ancillarum quas dixisti honoratus ero. Et

Michali filiæ Saul non fuit natus. postea.prius enim genuerat filium Dauidi in Hebron: vt patet superius capite tertio. *vsq; in diem mortis suæ.* Aiunt Hebræi ideo mentionem fieri diei mortis,quia mortua est in partu. quod si verum non est, dictum est vsque in diem mortis suæ perinde ac dictum fuisset in toto residuo vitæ suæ.

CAPVT VII.

ET *fuit quòd sedit rex in domo sua.* Constructũ & habitatum significatur regale palatium ab artificibus missis à rege Tyri. vnde & subiũgitur regem habitare in domo cedrina. *& dominus dedit ei requiem vndique ab omnibus inimicis suis.* pro tẽpore illo.nã postea multa bella exercuit: vt clare narratur in principio sequentis capituli. *Dixitq; rex ad Nathan prophetam.* Superius introductus est Gad propheta comes Dauidis:modò Nathã propheta etiam cum Dauide narratur. *vide quæso,ego habito in domo cedrina.* hoc est tecta ex lignis cedrorum quæ miserat rex Tyri:vt in cap.5.patet. *& arca Dei.* Nomen est Elohim, *posita est in medio pellium.* Iuxta Hebræum habetur. *habitat in medio cortinæ.* Indignum reputabat Dauid vt honorabilius esset habitaculum suum quàm arcæ Dei. *Dixitq; Nathan ad regem: omne quod est in corde tuo vade fac,quia dominus tecum est.* Ex ista responsione Nathan apparet quòd proprio spiritu respondit Nathan:& propterea non est mirum quòd errauit.

FACtum est autem in nocte illa: *& fuit verbum domini ad Nathan dicendo.* Iungendo tempus nocturnum cum verbis inferius subiunctis (videlicet quòd ista fuit visio) insinuari videtur diuina apparitio facta dormienti Nathan per modum alloquentis. *Vade & dices ad seruum meum ad Dauid: sic dixit dominus,an tu ædificabis mihi domum ad habitationem meã? Quia non habitaui in domo à die qua ascendere feci filios Israel ex AEgypto vsque ad diem hanc.* Excluditur primo Dauid ab officio ædificandi templum,tum quia hactenus non habitauerat arca eius in domo,sed in tabernaculo seu tentorio, tum quia nullum principem Israel reprehendit quòd non ædificauerit sibi templum. *sed ambulaui in tentorio & in tabernaculo.* Fit mentio vtriusque, quia arca Dei quandoque in tabernaculo quod construxerat Moses, quandoque autem in tentorio

rio fuerat: videlicet cum in castris militaribus erat. *In omni loco quo ambulaui cum omnibus filiis Israel,an verbum locutus sum ad vnam tribuum Israel quibus præcepi vt pascerent populũ meum Israel dicendo:cur non ædificastis mihi domum cedrinam?*

Et nũc sic dices seruo meo Dauidi: sic dixit dominus exercituum, ego tuli te de pascuis. Parui refert quòd Hebraice habetur. *de habitaculo,de post oues.* & significatur vile habitaculum pastorum ouium. *vt esses dux super populum meum, super Israelem.* Post negatam Dauidi ædificationẽ templi,subiunguntur beneficia ei collata quatuor, satis clare scripta in litera. *Et fui tecum in omni loco quo ambulasti, & interfeci.* Rectius legeretur. *et excidi omnes inimicos tuos à facie tua.* quia etsi omnes inimici Dauidis non fuerunt interfecti, fuerunt tamen excisi sic vt non possent nocere Dauidi. *& feci tibi nomen magnum iuxta nomen magnorum qui sunt in terra.*

Et ponam locum populo meo Israel. Tertiò prænunciantur futura beneficia. quorum primum relatiue ad populum exprimitur. & est quòd sub regimine tuo ponam locum populo meo Israel:hoc est dabo locum firmum & stabilem,vt non vagetur, vt non captiuus huc atque illuc ducatur. *& plantabo eum.* hoc est ad similitudinem plantæ radicatæ in terra firmabo eum. *& habitabit in eo, & non turbabitur.* Iuxta Hebrẽũ habetur. *& non timebit amplius.* proculdubio inimicos suos. hæc enim omnia dicuntur ad explanandam firmitatem populi regnante Dauide. *& non addent filij iniquitatis vt affligant eum sicut prius, & à die qua constitui iudices super populum meum Israel.* sæpe enim afflicti & in seruitutem ac captiuitatem ducti fuerant tempore iudicum. *Et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis.* Alterum prænunciatur beneficium: quod rei probauit euentus. *prædicétque tibi.* Rectius diceretur. *& annunciabit tibi dominus quòd domum faciet tibi dominus.* Tertium prædicitur beneficium: videlicet quòd deus annunciabit tibi facturum se tibi domum. ergo præter istam reuelationem factam per Nathan, alia promittitur reuelatio futura de domo Dauidis. Et hæc futura reuelatio de domo (hoc est de familia seu progenie) Dauidis,per Messiam intelligẽda est: quæ postea fuit facta Dauidi.

Cum completi fuerint dies tui & dormieris cum patribus tuis, suscitabo. Iuxta Hebræum habetur. *firmabo semen tuum post te.* Quartum beneficium de Salomone prædicitur. *quod egre-*

dietur de vtero tuo. Iuxta Hebræum habetur. *quod egredietur de viſceribus tuis.* Salomon ſi quidē natus non erat tunc, nec mater eius erat tunc ducta in vxorem Dauidis: vt clare teſtatur initium tam octaui quàm decimi capituli. Non naſciturum igitur poſt mortem Dauidis, ſed poſt mortem Dauidis firmandum promittitur ſemen eius quod egreſſurum erat tempore iſtius prophetiæ ex viſceribus Dauidis. *& firmabo.* Iuxta Hebræum habetur. *& dirigam regnum eius.* hoc enim rei probauit euentus, dante Deo Salomoni pacem, ſapientiam & diuitias ad regnandum. *Ipſe ædificabit domum nomini meo.* non tu, ſed Salomō filius tuus ædificabit templum non mihi, ſed nomini meo. Deus enim vbique eſt, ſed nomen eius non vbique eſt, ſed duntaxat vbi nominatur. Et eſt ſermo de nominatione quæ fit celebri cultu. nomen ſiquidem Dei non niſi ibi tāquam in templo erat futurum, quoniam ibi duntaxat licitum erat ſic inuocare nomen Dei. *& ſtabiliam.* Iuxta Hebræum habetur. *& dirigam thronum regni eius vſque in ſempiternum.* Prius dixerat & dirigam regnum eius: modo dicit & dirigam regalem ſedem in Ieruſalem regni eius vſq; in ſempiternum. Quanuis legi poſsit vſque in ſæculum. & hoc recte intelligitur: quoniam Salomonis ſedes non fuit directa in ſempiternum, ſed in ſæculum. *Ego ero ei in patrem & ipſe erit mihi in filium.* Teſtatur Dauid. 1. paralipomenon 22. hæc verba dicta fuiſſe à deo de Salomone. Sed prima particula fuit verificata non pro tota vita Salomonis: quoniam cum eſſet ſenex, non veneratus eſt deum vt patrem, ſed declinauit ad idolatriam. ſecunda autem particula plus veritatis habuit: quia etiam peccantem Salomonem in ſenectute tolerauit deus in regno tanquam filium. Et hinc diſcimus diuinas reuelationes futurorum necnon promiſsiones ſic intelligi cū moderamine: videlicet niſi ponamus obicem. promittit enim deus de Salomone, ego ero illi in patrem & ipſe erit mihi in filium: & tamen quia Salomon poſuit obicem tantæ gratiæ, non fuit hoc verificatum, niſi ad tempus. *quòd ſi inique aliquid geſſerit.* Iuxta Hebræum habetur. *quo inique agente.* Præuidebat deus Salomonem peccaturum: & propterea declarat modū futuræ caſtigationis. Vbi aduerte diligentius quòd non dicit te Dauide inique agente, ſed Salomone inique agente, ad continendum Dauidem in timore, ꝙ ſi ipſe inique egerit, irrita erit omnis promiſsio: ſi-

filio autem inique agente, locus erit ſubiuncto moderamini caſtigādi. *caſtigabo eū in virga hominum, & in plagis filiorū Adā.* hoc eſt caſtigabo eū caſtigationibus ſolitis ex actionibus hominū: qualia ſunt bella, ſeditiones & huiuſmodi. Et ſimiliter caſtigabo in paſsionib⁹ plagarū quas ſoliti ſunt pati filij Adā: vt ſunt variæ ægritudines, penuria, epidimia & huiuſmodi. *Miſericordiam autem meam non auferam ab eo ſicut abſtuli à Saul.* Legendū eſt. *Et gratia mea non recedet ab eo ſicut feci recedere à Saule.* Ecce de qua gratia eſt ſermo: videlicet de gratia quam deus fecit recedere à cōcomitantia Saulis. hanc enim gratiā perſpicuū eſt eſſe gratiā regnandi in ſucceſsione ſeminis ſui. hæc.n. gratia nō concomitata eſt Saulem: quia ſemen eius fere ſtatim priuatū eſt ſucceſsione regni. Vnde & ad hoc amplius manifeſtandum ſubiungitur. *quem amoui à facie mea.* Iuxta Hebræum habetur. *quem feci ceſſare à facie tua.* manifeſtum eſt enim quòd Saul in ſuo ſemine ceſſauit à regnando à facie Dauidis. Promittitur itaque quòd ſi Salomon inique geſſerit, caſtigabitur cum tali moderamine, quòd tamen ſemen eius regnabit: hæc enim eſt gratia negata Sauli.

Et fidelis erit domus tua & regnum tuum vſque in æternum. Iuxta Hebræum habetur. *Et firma domus tua & regnum tuum vſque ſemper.* Quintum futurum beneficium prænunciatur. hactenus enim de Salomone, nūc autem de ipſo Dauide eſt ſermo. Redditur enim ratio antedictæ gratiæ promiſſæ ſemini Salomonis: & ſimul explicatur duratio ſucceſsionis ſeminis eius in regno. ratio quidem quia domus tua, hoc eſt quia progenies tua: duratio vero vſque ſemper. dictū ſiquidem fuerat in Salomonis gratia quòd ſuccederet ſemē eius in regno, ſed non fuerat explicata duratio huiuſmodi ſucceſsionis: & propterea nunc explicatur. *ante faciem meam & thronus tuus erit firmus iugiter.* Iuxta Hebræum habetur. *in facie tua ſedes tua dirigetur vſque ſemper.* Qualiter duratio huiuſmodi ſucceſsionis in regno erit, prænunciatur: videlicet quòd erit in facie Dauidis, hoc eſt intuitu ipſius Dauidis. facie enim eum cognoſcatur homo, agnoſcendus promittitur Dauid in duratione ſedis regiæ per hoc quòd dicitur in facie tua. Et vere ſic euenisſe teſtantur ſacræ hiſtoriæ, narrantes ſucceſſores Dauidis in regali Dauidis ſede propter ipſum Dauidem. Quod autem dicitur vſque ſemper, etiam ad literam verificatur propter Meſiam ex ſemine Dauidis promiſſum

missum Dauidi, cuius regni non erit finis. *Secundum omnia verba hæc & secundum totam visionem istam, sic locutus est Nathan ad Dauid.* Sermonem & visionem simul narrat. sermonem quidem ad differẽtiam reuelationis per solam visionem etiam cum illius intelligentia: visionem vero ad differẽtiam reuelationis per sermonem duntaxat, siue per solum instinctum diuinum, siue per solã auditionem diuinę vocis in somno vel vigilia. declaratur enim quòd cum sermone & visione fuit reuelatio ista.

INgressus est autem rex Dauid, & sedit coram domino. Effectus subsecutus narratur quòd Dauid venit, proculdubio in tabernaculum vbi erat arca Dei: & plus animo quàm corpore sedit, quietus coram deo meditando & orando. *& dixit, quis ego domine mi deꝰ & quæ domus mea quòd adduxisti me huc usque?* Aduerte prudens lector quod in tota hac meditatione ac oratione Dauidis sæpissime nominatur Deus domine mi deus iuxta vulgatam æditionem. Hebraice autem adonai Iehouih. Nec Iehouih est aliud nomen quàm Iehouah: sed blande loquendo mutatur prolatio & præponitur nomen domini cum pronomine, perinde ac diceretur domine mi Iehouah: vt consueuimus blande obsecrando alloqui principem. & hæc sufficiant pro similibus hic repetitis. Ab humilitate itaque inchoat meditationem suam, conferendo magnitudinem beneficiorum, sui & domus suæ tenuitati. *Et parum adhuc hoc fuit in oculis tuis domine mi Deus, & locutus es etiam de domo serui tui in longinquũ: & ista est lex Adã domine mi Deus.* Lex sumitur hic pro summo in quod potest lex: sicut sæpe sumitur fides pro re credita. ac si diceretur ista est vis legis Adã: hoc est, istud est summũ ad quod se extendit tota virtus legis humanæ: hoc est naturalis dictaminis rationis humanæ. Et pronomẽ demonstrat vtrunque beneficium quod est prænarratum: videlicet celsitudo propria, & longęua celsitudo domus suæ. Ex his enim duobus constituitur summum appetibile secundum dictamen naturale rationis humanæ: communiter enim vniuersus conatus humanus ad hæc duo tendit. Et propterea Dauid cõsiderans hæc duo beneficia diuina affirmata esse sibi à Deo, agnoscit & fatetur in his contineri vniuersum desiderabile secundum naturale dictamen rationis humanæ. Et propterea subiungit. *Et quid addet Dauid vltra ad loquendum tibi?* hoc est nihil supererit mihi

hi petendum à te, qui omnia contulisti. *tu enim scis seruum tuu ũ.* Legendum est. *& tu nosti seruum tuum domine mi Deus.* Initium sequentis sententiæ est clausula hæc. tẽdit enim ad hoc quòd non propter me, quia tu nosti me seruum tuum quis qualisque sim: tanquam ipsius Dei notitiam inuocet testem indignitatis propriæ. Et propterea subiungit. *Propter verbum tuum & secundum cor tuum.* non propter merita mea, sed propter verbum tuum olim dictum Samueli, & secundum cor tuum, non secundum alienum consilium, sed ex intima voluntate tua. *fecisti omnia magnalia hæc ita vt notum faceres seruo tuo.* Iuxta Hebræum habetur. *fecisti omnem magnitudinem istam ad notificandum seruo tuo.* Et est ordo literæ, fecisti ad notificandum seruo tuo omnem magnitudinem istam. prius siquidem gratias egit de beneficio affirmato: modò autem gratias agit de notificatione tanti beneficij sibi facta. *Idcirco magnificatus es.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *Idcirco granduisti domine Deus.* Et refertur facere Deum secundum cor & verbum proprium. Et est sensus. ideo (videlicet quia facis secundum cor & verbum tuum) granduisti, non in teipso, sed in nomine seu gloria tua apud homines. *quia non est similis tibi neque est Deus præter te.* Nomen est Elohim. Recte ex hoc quòd solus ipse est Deus, ratio reducitur faciendi secundum cor & verbũ proprium. si enim haberet parem, quãdoque faceret secũdum cor & verbum illius qui esset ei par. *secundum omnia quæ audiuimus auribus nostris.* Testimoniũ affert quòd Deus non habeat parem ab effectibus eius in populo Israel, quos à patribus audierat. Quos effectꝰ subiũgit.

Et quæ est sicut populus tuus sicut Israel, gens vna in terra. Singulare beneficium redemptionis populi ex Aegypto cum tot adiunctis mirabilibus & terribilibus ad hoc vt Israel esset Deo in populum peculiarem & Deus esset illi in Deum (hoc est peculiariter coleretur ab illo vt Deus) narratur vt singulare factum, nulli alij populo collatum nec à Deo vero nec à Deo opinato. *propter quam iuerit Deus vt redimeret eã sibi in populum.* Iuxta Hebræum habetur. *ad quam iuerunt Elohim ad redimendum sibi in populum & ad ponendum sibi nomen.* Et significanter dicitur in numero plurali iuerunt Elohim: quoniam distribuitur Elohim pro Deo vero & pro Deo opinato. est enim sensus, quæ est gens vna ad quã redimẽdã sibi in populũ iuerũt Elohim, siue Deus verus, siue deus opinatus

quicunque. quasi dicat, nulla sicut populus tuus Israel. Et in hoc significatur singularitas facti diuini in populo Israel: ita quòd nullus Deus par est Deo vero in tali facto, nec aliqua gens assimilatur populo Israel in tali beneficio cum annexis mirabilibus subiunctis. *faceret que eis magnalia & horribilia super terram.* Iuxta Hebræum habetur. *& ad faciẽdum vobis magnitudinẽ & terribilia terræ tuæ à facie populi tui quem redemisti tibi ex Aegypto gentibus & Elohæ eius?* Mirabilis valde est adiectio pronominis vobis, dicendo & ad faciendum vobis magnitudinem, manifeste siquidem vniuersus iste Dauidis sermo dirigitur ad Deum: vt tam antecedẽtia quàm sequentia testãtur. Et hæc est prima litera in qua Deus significatur per pronomen vos. Veruntamen quemadmodum crebro denominat Deum Adonai (hoc est domini mei) in numero plurali casus vocatiui, sic licuit demonstrare Deum per pronomen vobis in casu datiuo. eadem siquidem honoris ratio ex vsu loquendi est vtrobique. Et esset sensus, ad faciẽdum vobis Deo (hoc est ad diuinã gloriam) magnitudinem in operibus. Consultius tamen pronomen vobis demonstrat Elohim antedictos: dixerat enim & iuerunt Elohim. Ita quòd sermoni de Elohim in tertia persona, inserit verba ad Elohim in secunda persona, alloquendo eos ad faciendum vobis Elohim magnitudinem operum & gloriæ. dictum est autem quòd Elohim hoc in loco supponit communiter pro Deo vero & diis opinatis. Et hic sensus complectendus est ad literam: quoniam huiusmodi mutatio sermonis de tertia in secundam personam non est insolita in sacris libris. & quadrat contextui vt dicatur ad faciendum quidem vobis Elohim magnitudinem, terræ autem tuæ terribilia: qualia facta sunt tempore Iosuæ à facie populi Israel redempti ex Aegypto & ex gentibus Hamalech & Emoræis & reliquis trans flumen, & diis eorum tam Aegyptiorum quàm aliorum. *Firmasti enim tibi populum tuum Israel in populum sempiternum.* Legẽdum est. *Et direxisti tibi populũ tuum Israel tibi in populũ vsque semper.* Sẽtentia clara est. *& tu domine Deus factus es eis in Deũ.* Legendum est. *& tu Iehouah fuisti eis in Elohim.* hoc est in gubernatorem cultum ab eis.

ET *nunc domine Deus.* Legendum hac vice est non Adonai Iehouih (vt in aliis locis huius supplicationis) sed. *Et nunc Iehouah Elohim verbum quod locutus es super seruum tuum & super domum eius.* Narrauit hactenus commendando beneficia: incipit modo supplicare inchoãs à stabili duratione diuini verbi super ipsum & domum eius vsque semper. *suscita in sempiternum.* Legendum est. *fac firmare vsque semper, & fac secundum quod locutus es.* Rationem faciendi adiungit satis clara. *Et magnificabitur nomen tuum vsque semper dicendo, dominus Deus exercituum.* Legendum est. *Iehouah exercituum Elohim super Israel.* Magnificationem diuini nominis secutura proponit in perseuerantia confitendi quòd summus Deus exercituum est Elohim (hoc est gubernator) super Israel. *& domus serui tui Dauid erit stabilita.* Legendum est. *dirigetur coram te.* Ecce vnde perseuerabit prædicta confessio: ex hoc videlicet quòd domus Dauidis dirigetur coram Deo. Et verum dixit: quia vt rei probauit euentus, quotiescunque reges ex domo Dauidis directi sunt secundum Deum, magnificatum est diuinum nomen. *Quia tu domine exercituum.* Ratio excusans præsumptionem Dauidis ad petendum talia pro domo sua affertur. *Deꝰ Israel.* Hebraice habetur. *Elohæ Israelis.* quod sæpe declaratũ est. *reuelasti aurem serui tui.* per sermonem Nathan prophetæ. *dicendo, domum ædificabo tibi: ideo inuenit seruus tuus cor suum ad orandum ad te orationem hanc.*

Et nunc domine mi Deus tu es Deus. Legendum est. *tu ipse Elohim.* hoc est tu es ipse qui gubernas & iudicas omnia. *& verba tua erunt vera.* Iuxta Hebræum habetur. *& verba tua erunt veritas.* Supplicatio est. & est sensus & verba tua non sint tanquam verba comminationis & promissionis secundum præsentem dispositionem secundarum causarum, sed sint veritas simpliciter & absolute. *& locutus es ad seruum tuum bonum hoc. Incipe ergo.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc velis.* est enim secunda persona imperatiui. Ad hoc vt verba simpliciter verificentur, diuina exigitur voluntas. *& benedic domui serui tui vt sit in seculum coram te.* Omne bonum sub benedictione comprehenditur. & petitur relatiue ad hoc vt domus Dauidis sit semper corã Deo: quod est esse semper placitam Deo, quod est niti ad placendum Deo semper. *quia tu Domine mi Deus locutus es hæc.* Superfluit hæc ratio benedicendi redditur diuinus sermo ad Nathan. *& benedictione tua benedicetur domus serui tui in seculum.* Efficacia diuinæ benedictionis pro altera ratione benedicendi affertur.

CAP.

CAPVT VIII.

FActum est autem post hæc. Legendum est. Et fuit post sic. Scito prudens lector quòd infinities interpres loco fuit, ponit factum est: & similiter infinities loco sic, ponit hæc. sed fere semper pertransimus, quia non variatur sententia. Ordo itaque temporis significatur inter reuelationem supplicationemque antedictam & subiuncta prælia. *& percussit Dauid Philisthim & humiliauit eos: tulitq; Dauid frenum tributi.* Iuxta Hebræum habetur. *frenum aquæductus de manu Philisthim.* Et sermone metaphorico significatur principatus. quēadmodum enim is cuius est frenare aquæductum, disponit de aqua (tollendo vel communicando eam) ita princeps disponit de bono subditorum. Principatum itaque quem multo tempore obtinuerant Philisthini super Israel, abstulit Dauid.

Et *percussit Moab, & mēsus est eos funiculo coæquando eos terræ.* Lōge plus depressit Moabitas q̄ Philisthinos, nā Philisthinos humiliauit: Moabitas autem sic prostrauit vt æquauerit eos terræ. & forte ad literam diruit arces eorum vsque ad solum. *mēsus est autem duos funiculos, vnum ad occidendū & vnū ad viuificandum.* Iuxta Hebræum habetur. *& mēsus est duos funiculos, ad moriendum & plenitudinem funiculi ad viuificandū.* Et potest dupliciter hæc litera legi. vel intelligēdo duos funiculos ad moriendum & tertiū ad viuificandum: vel faciendo pūctum post funiculos. ita vt duo tantum significentur funiculi, appositiue explicati, alter ad moriendum, alter cū plenitudine ad viuificandum. Et hic sensus quadrat magis mansuetudini Dauidis: præsertim quòd nulla in sacra scriptura scribitur causa belli huius contra Moabitas, nisi cōmunis Moabitis & multis aliis nationibus, in Psal. 83. dicendo Moab & Hagareni &c. Ad instar itaque metientis agros funiculis, describitur tam cædes quàm clementia Dauidis in Moabitas: ad insinuandum quòd nō promiscue ferino furore occidi fecerit multos, sed cum mensura, proculdubio iustitiæ. Scribitur autem hoc ad exēplum aliorū principum: vt discāt metiri funiculo iustitiæ cladē. Maiórque clemētia significatur dicēdo, & plenitudinem funiculi ad viuificandū: vt funiculus mortis insinuetur mācus, funiculus vero vitæ insinuetur plenus. propensiores enim debent esse principes ad vitam hostium quàm ad mortem eorum. *factusque est Moab Dauid seruiēs sub tributo.*

Iuxta Hebræum habetur. *& fuit Moab Dauidi in seruos portatores muneris.* Hoc est in seruos tributarios.

ET *percussit Dauid Hadarhezer filium Rechob regem Zobæ, quādo profectus est vt dominaretur super flumen Euphratem.* Iuxta Hebræum habetur. *in profectione sua ad faciendum restituere terminum suum in flumine Perath.* hoc est Euphratis. Tāquam occupata ab aliis regio vsque ad Euphratem restituenda Israeli narratur, eo quòd erat Israelis à Deo ei data: vt Moses scripserat. Dauidis siquidem tempore executioni māda data est diuina largitio. Significanter autem apponitur tempus profectionis ad dominandum vsque ad Euphratem: quia in hoc capitulo summantur diuersa bella, quorū ordo postea explicabitur in sequentibus capitulis. hoc enim bellum fuit post illatam legatis Dauidis à rege Hammonitarum iniuriā: vt clare inferius narratur. *Cepitq; Dauid ex eis mille & septingentos equites, & viginti millia virorum peditum: & subneruauit Dauid omnem currum, & dereliquit ex eis centum currus. Et venit Syria Damasci ad auxiliandum Hadarhezer regi Zobæ: & percussit Dauid de Syria viginti duo millia virorum. Et posuit Dauid præsidium in Syria Damasci.* Quanuis Hebraice scribatur *præsides in Aram Dammesec.* sentētia tamē recte reddita est: quoniam non solæ personæ præfectorum, sed cum multitudine militum ad seruandum Damascum sub dominio Dauidis positæ sunt. *Et fuit Aram Dauidi in seruos portatores muneris: seruauitq; dominus Dauidem in omni loco ad quem profectus est. Et tulit Dauid arma aurea & torques aureos.* Iuxta Hebræum habetur. *scuta aurea quæ habebant serui Hadarhezer.* nec alia aurea memorantur. *& detulit ea in Ierusalaim. Et de Betach & de Berothai ciuitatibus Hadarhezer, tulit rex Dauid æs multum valde. De quo fecit Salomon omnia vasa ærea in templo & mare æneum & columnas & altare.* Superfluit hæc vltima particula sedecim dictionum.

Audiuit autē Thohi rex Chamath, quòd percussit Dauid totum robur Hadarhezer. Misitq; Thohi Ioram filiū suū ad regem Dauid vt salutaret eū congratulans. Iuxta Hebræum habetur. *ad petēdum sibi pacem.* Sententia clara est. *& ad benedicendū ei eo quòd pugnasset contra Hadarhezer & percussisset eum, quia vir belli Thohi fuit Hadarhezer: & in manu eius erant vasa argentea & vasa aurea & vasa ærea. Etiam ea sanctificauit rex Dauid domino.* hoc est dicauit ad cultum Dei in templo ædificando per filium.

cum

cum argento & auro quæ sanctificauerat de vniuersis gentibus quas subegerat. De Syria & de Moab & de filijs Hāmō & de Peleſthim & de Hamalec: & de manubijs. Legendum eſt. *& de præda Hadarhezer filii Rechob regis Zobæ.* ſic enim habetur hebraicé.

Fecitq; quoque Dauid ſibi nomen cum reuerteretur à cedēdo Syriam in valle ſalis: decē & octo millia. Superfluit dictio ſibi. Triumphale ſignum ſignificatur conſtructum à Dauide propter quod punitus fuit rebellione Idumææ: vt. 3. reg. xi. inſinuatur. *& in Gebelem ad vigintitria millia.* Nō habetur hæc clauſula in hebræo: ſed narrata percuſſione decem & octo millium Syrorum in valle ſalis ſtatim ſubiungitur. *Et poſuit in Edom præſides, in tota Edom poſuit præſides, & fuit tota Edom ſerui Dauidi.* Et ſic adimpleta eſt prophetia reuelata Rebecæ gen. 25. & maior ſeruiet minori. *& ſeruauit dominus Dauidem in omni loco ad quem profectus eſt.*

Regnauitq; Dauid ſuper totum Iſrael: & Dauid faciebat iudicium & iuſtitiam toti populo ſuo. Conſueuerant tunc reges per ſeipſos audire cauſas. *Ioab autem filius Seruiæ erat ſuper exercitum: & Iehoſaphat filius Achilud erat à commentariis.* Iuxta hebræum habetur. *faciēs recordari.* Nec eſt perſpicuum an officium huius eſſet ſcribere annales hiſtorias ſummarie (vt intellexit interpres dicendo erat à commentariis) an officiū eius erat reuocare ad memoriā regis expediendas cauſas. *Et Zadoc filius Achitub & Achimelech filius Ebiathar ſacerdotes: & Seraia ſcriba.* Qui vocatur cancellarius ſignificatur. *Et Benaiahu filius Iehoiadah ſuper Cheretheos & Pelethæos.* Iuxta hebræum habetur. *& Cherethi & Pelethi.* Et ab excisione ac iudicio vocabula hæc deducuntur. integrabāt enim hi cuſtodiam regiā: eorúmque officium erat exequi iudicia regis & excidere cum opus erat: erant enim viri robuſti valdéque fideles Dauidi. Et propter eorum eminentiam non dicitur quod Benaias fuerit ſuper eos cum tamen eſſet caput eorum: ſed dicitur Benaias & Cherethi & Pelethi vt tanquam ſocii ſupputentur. *filii autem Dauid ſacerdotes erāt.* Sacerdos nō eſt hic nomen ordinis, ſed dignitatis. erant enim filii Dauidis primi vt paralipomenon explicat: & ideo quo ad dignitatem ſacerdotes (qui alis præferebantur) dicuntur.

CAP. IX.

ET dixit Dauid: an eſt adhuc qui remanſerit domui Saulis & faciā cum eo miſericordiam. Legendum eſt. *gratiam propter Iehonathan?*

Iehonathan? Memor fœderis inter ſe & Ionatham inquirit an remanſerit aliquis. *Erat autem domui Saul ſeruus nomine Ziba & vocauerunt eum ad Dauid: dixitq; rex ad eum nonne tu es Ziba? & dixit ſum ſeruus tuus.* Et *dixit rex num remanſit adhuc aliquis Domui Saul & faciam cum eo miſericordiam Dei?* Legēdum eſt. *gratiam Elohim?* Propter iuſiurandum interpoſitum in fœdere appellauit gratiam Elohim. *dixitq; Ziba ad regem, adhuc eſt filius Iehonathan debilis.* Legēdum eſt. *claudus pedibus.* vt etiam ſuperius dictum eſt. *Dixitque ei rex vbi eſt? & dixit Ziba ad regem, ecce eſt in domo Machir filii Hammiel in Lodebar.*

Miſitq; rex Dauid: & tulit eum de domo Machir filii Hammiel de Lodebar. Et venit Mephiboſeth filius Iehonathā filii Saul ad Dauid & corruit ſuper faciem ſuam & adorauit eum: dixitque Dauid Mephiboſeth, & dixit ecce ſeruus tuus. Dixitq; ei Dauid ne timeas. vocari à me tanquā inimicus puniendus. *quia faciendo faciam tecum miſericordiam propter Iehonathan patrem tuū.* Sæpiſſime vtitur interpres miſericordia pro gratia. *& reddere faciam tibi omnem agrum Saul patris tui: & tu comedes panem ſuper menſam meam ſemper. Et adorauit eum & dixit: quid eſt ſeruus tuus quod reſpexiſti ſuper canem mortuum qui eſt ſicut ego?*

Vocauitque rex Zibam puerū Saul & dixit ad eum: omne quod fuit Sauli & vniuerſam domum eius. Legendum eſt. *& vniuerſæ domui eius dedi filio domini tui.* datiui enim caſus eſt tam Saul quam vniuerſa eius domus. Et eſt ſenſus quod omnes facultates Saulis & filiorum eius dedi Mephiboſeth. *Coles igitur ei terram tu & filii tui & ſerui tui, & afferes & erit filio Domini tui panis & comedet ipſe.* ſcilicet filius Mephiboſeth. is enim alendus erat ex prouentibus agrorum: nam de Mephiboſeth ſubiungitur quod ipſe veſceretur de menſa regis. *Mephiboſeth autē filius domini tui comedet ſemper panē ſuper menſam meā: & Zibæ erant quindecim filii & viginti ſerui. Dixitque Ziba ad regē iuxta omnia quæ præcepit dominus meus rex ſeruo ſuo, ſic faciet ſeruus tuus: & Mephiboſeth comedet ſuper menſam meā quaſi vnus de filijs regis.* Attende prudens lector quod ſub intelligitē regē repetiſſe hæc verba. ita quod dicente Siba faciet ſeruus tuus ſicut iuſſiſti, repetit rex & Mephiboſeth comedet ſuper mēſam meam tanquam filius regis: hoc eſt habebit portionē ex menſa mea quemadmodum habent filii regis. Et in hoc Dauid optime ſeruauit fœdus quod fecerat cum Ionatha aſſūmendo filium Ionathæ propriis filiis.

Habebatq;

Habebátque Mephiboseth filium paruum nomine Micha, omnis vero cognatio. Iuxta hebræum habetur. *& omnis habitatio.* hoc est omnes habitantes tam filii quam serui &c. *domus Zibæ serui erant Mephiboseth. Et Mephiboseth manebat in Ierusalē, quia ipse super mensam regis semper comedebat: & erat claudus vtroque pede.*

CAP. X.

Actum est autem post hæc. Legendum est. *Et fuit post sic mortuus est rex filiorum Hammon.* Significatur autem ordo tēporis inter beneficiū exhibitū filio Ionathæ & mortem regis Hammonitarum & non significatur ordo tēporis inter mortem regis Hammonitarū & res gestas & scriptas in capitulo octauo: quoniam ibi summariè per capita collecta sunt vniuersa bella gesta à Dauide vt prius diximus. *& regnauit Chanum filius eius pro eo. Dixitque Dauid faciam misericordiam cum Chanum filio Nachas.* Iam dictum est & hic in similibus loco misericordiam legēdū esse gratiam. *sicut fecit pater eius mecū gratiam.* Quando & qualem Nachas rex Hammonitarū contulerit Dauidi gratiā nulla authentica scriptura tradit. *& misit Dauid ad consolandum eum per manum seruorum suorum super morte patris eius: veneruntque serui Dauid in terram filiorum Hammon.*

Et dixerunt principes filiorum Hammon ad Chanum Dominum suum, an honorat Dauid patrem tuum in oculis tuis quod misit ad te consolatores? Mali principes interpretantes officium honoris defuncti patris coram filio in officium explorationis. *& non ideo vt te inuestigaret.* Iuxta hebræum habetur. *nonne vt inuestigaret ciuitatem & exploraret eam.* Diligentia explorandi per annexam inuestigationem describitur. *& vt cuerteret eam misit Dauid seruos suos ad te? Tulit itaque Chanun seruos Dauid & rasit. Dimidium barbæ eorum & præcidit vestes eorum in medio vsque ad nates eorum: & dimisit eos.* Ecce ignominia causa tantorum præliorum *Nūciatúmque est Dauidi & misit in occursum eorum,* tum ad consolandum, tum ad induendum, tum ad deputandum illis locum vbi manere possent. *erant enim viri confusi turpiter valde.* Interpres addidit dictionem turpiter exaggerādi gratia. *& dixit eis rex, manete in Iericho donec crescat barba vestra & reuertemini.* Vtebantur enim tunc temporis barba: & propterea turpis apparebat vir rasa barba.

Viderunt

Viderunt autem filii Hammon quod iniuriam fecissent Dauidi. Iuxta hebræum habetur. *quod fuerunt abominati Dauidem.* Vere tanquam ab ominantes Dauidem illius legatos ciecerūt ignominia affectos. *& miserunt filij Hammon & mercede conduxerunt Syriam Beth'rechob et Syriam Zobæ viginti millia peditum & à rege Mahachæ mille viros.* Non solum iniuriam intulerunt, sed & bellum addere curauerūt. *& ab Is'tob decem millia virorum.* Legendum est. *duodecim millia virorum.* hic enim numerus habetur hebraicé.

Audiuitq; Dauid: & misit Ioab & totum exercitum bellatorum. Legendum esset. *potentium.* Sapienter Dauid noluit expectare vt exercitus conuenirent in terram suam, sed ad terrā hostium misit suum exercitū. *Egressi sunt autem filij Hammon & disposuerunt prælium ad introitum portæ: Syriaq; Zobæ & Rechob & Is'tob & Mahachæ seorsum erant in campo. Viditq; Ioab quod præparatum esset aduersum se prælium ante & retro: & elegit ex omnibus electis in Israel & disposuit in occursum Syriæ. Reliquum vero populi dedit in manum Abisai fratris sui: et disposuit in occursum filiorum Hammon.* Prudenter Ioab medium se videns inter duos exercitus inimicorum diuisit suum exercitum in duas partes è regione vtriusque exercitus: vt & neuter haberetur à tergo & mutuo sese adiuuare possent ipse & frater eius, vtpote in medio existentes. *Dixitque si fortior me fuerit Syria, eris mihi in salutem: & si filii Hammon fuerint fortiores te, veniam ad saluandum te. Roborare & roboremur pro populo nostro & pro ciuitate Dei nostri.* Legendum est. *& pro ciuitatibus Elohæ nostri.* agebatur enim non de vna ciuitate, sed de vniuerso statu. *dominus autem faciat quod bonum est in oculis suis. Appropinquauitque Ioab & populus qui erat cum eo ad prælium contra Syros: & fugerunt à facie eius. Filii autem Hammon viderunt quod fugerent Syri & fugerunt à facie Abisai & ingressi sunt ciuitatem: reuersúsque est Ioab à filiis Hammon & venit in Ierusalaim.*

Videntes igitur Syri quod corruissent coram Israel. Iuxta hebræum habetur. *Et vidit Aram quod fuit mortificatus coram Israel: & congregati sunt simul.* Susceperunt belli causam Syri videtes se cæsos ab Israel. frequēter enim Arā ponit pro Syro. *Misitq; Hadar'hezer.* Non scribitur quod Hāmon miserit quemadmodū prius: sed quod ipse rex Sobæ misit ad cōgregandū aliū exercitū. *& eduxit Syros qui erāt trās fluuiū.* Et hic

quoque

quoque nõ Syrus, ſed Aram ſcribitur. Et eſt ſermo de flumine qui appellatur euphrates: vt hinc intelligamus quod hebræi vtuntur Arã & pro Syro & pro Aramæo populo Meſopotamiæ. *& adduxit eorum exercitum.* Iuxta hebræũ habetur. *& venerunt Chelam.* Nomen eſt proprium loci. *& Sobach princeps militiæ Hadar'hezer ante eos.* Modus quo venerũt ex Meſopotamia ad Chelam deſcribitur: videlicet antecedẽte eos principe militiæ Hadar'hezer. *Nunciatum eſt autem Dauidi & contraxit omnem Iſrael.* Legendum eſt. *& congregauit omnem Iſrael.* Iturus Dauid perſonaliter vniuerſum Iſraelem congregauit. *& tranſiuit Iarden & venit ad Ghelam.* regionem in qua erat exercitus inimicorum. *& diſpoſuerunt Syri in occurſum Dauid & pugnauerunt cum eo. Fugerũntque Syri à facie Iſraelis: & occidit Dauid de Syris.* Legendum eſſet. *de Arã ſeptingentos currus & quadraginta millia equitum.* ſed mixti erant Syri cum iis qui venerãt ex Meſopotamia. Et diligenter annotabis quod hic ſupputantur interfecti in ca. vero. 8. ſupputantur capti ex exercitu Hadar'hezer. & propterea alius numerus ſcribitur ibi & alius hic & non ideo quod diuerſa ſcribantur bella hic & ibi. idem enim vtrobique bellum ſcribitur: ſed manifeſte litera ibi loquitur de captis, hic de occiſis. *& Sobach principem militiæ eius percuſſit & mortuus eſt ibi.*

Videntes autem vniuerſi reges qui erant in præſidio. Iuxta hebræum habetur. *Viderunt autem omnes reges ſerui Hadar'hezer quod fuerunt mortificati coram Iſraele.* ſignificantur enim reges tributarii ipſi regi Hadar'hezer. inter quos intelligendus eſt Damaſcus qui opem tuliſſe Hadarhezer ſcriptus eſt ca. 8. *& expauerunt & fugerunt quinquaginta & octo millia coram Iſrael.* Non habetur hæc clauſula in hebræo: ſed immediate ſubiũgitur. *& fecerunt pacem cum Iſrael & ſeruierunt eis.* Ecce cauſa & modus quo geſta ſunt quæ ſummata fuerunt in ca. 8. ex hoc enim bello iniuſto contra Dauidem effecti ſunt ſerui Iſrael. *timuerũntque Syri auxiliari vltra filiis Hammon.* Hinc ergo factum eſt vt Hammonitæ deſtituti fuerint auxilio Syrorum & ſibiipſis relecti ſunt.

CAP. XI.

ET *fuit in reuerſione anni tẽpore quo ſolent reges ad bella procedere, miſit Dauid Ioab & ſeruos ſuos cum eo & totum Iſrael & vaſtauerunt filios Hammon & obſederunt Rabbã.* Deſtitutos Hammonitas ab exteris facile vaſtauerunt

vaſtauerunt Iſraelitæ & regiam ciuitatem obſederũt. *Dauid autem manſit in Ieruſalaim.*

Dum hæc agerentur, accidit quadam die vt ſurgeret Dauid de ſtratu ſuo poſt meridiem & deambularet in ſolario domus regiæ. Iuxta hebræum habetur. *Et fuit tempore veſpertino & ſurrexit Dauid de ſtratu ſuo & iuit ſuper tectum domus regis.* Ex aula in qua erat lectus eius ſurrexit hora veſpertina aſcendens ſuper tectum. æſtiuum ſiquidem tempus inſinuatur quo delectabile eſt hora veſpertina morari ſuper tectum, ſub diuo. erant enim tecta regionis illius pauimẽtata ſub diuo, quemadmodũ hodie apud nos caietæ ſunt. Tempus enim primi veris quo reges egrediuntur ad bellum in principio huius capituli narratum, refertur ad miſſionẽ Ioab cum exercitu aduerſus Hammonitas & non extenditur ad aſcenſum Dauidis ſuper tectum: ſed hic aſcenſus narratur pugnante Ioab contra Hammonitas. ex ſubiunctis autem perſpicuum eſt multo tempore duraſſe huiaſmodi obſidionem: nam & Vrias Hethæus durante illa occiſus eſt, & poſtea Dauid perſonaliter ad capiẽdum ciuitatem regiam iuit. *viditq; mulierẽ lauantem ſe è tecto.* Hinc diſcimus quam periculoſus ſit mulierum aſpectus: cum tantus vir habẽs tot vxores ex viſu mulieris ruerit in tot crimina. *& mulier erat pulchra valde.* Parui refert quod hebraicè habetur. *bona aſpectu valde.* in idem enim redit ſententia. *Miſitque Dauid & requiſiuit de muliere: & dictum eſt ei quod ipſa eſſet Bethſabe.* Corrupte hebraicum nomen (videlicet Bathſebah) profertur. *filia Elihã vxor Vri'iæ Chittheꝝ. Miſitque Dauid nuncios & tulit eam: quæ cum veniſſet ad illum dormiuit cum ea ſtatimque ſanctificata eſt ab immundicia ſua.* Sententia recte redditur: videlicet mundicia à menſtruo quæ comes eſt conceptionis. *& reuerſa eſt ad domum ſuam. Et concepit mulier: miſitq; & nunciauit Dauidi & dixit ego concepi.*

MIſit *autem Dauid ad Ioab mitte ad me Vri'iam Chittheum: & miſit Ioab Vri'iam ad Dauidẽ. Et venit Vri'ias ad eum: queſiuitq; Dauid quàm rectè ageret Ioab & populus & quomodo adminiſtraretur bellum.* Parui refert quod hebraicè habetur. *& interrogauit Dauid de pace Ioab & de pace populi & de pace belli.* Modus loquendi hebraicus eſt pacis nomine vtẽdo pro vniuerſo bono. *Dixitq; Dauid ad Vri'iam deſcende in domum tuã & laua pedes tuos.* Ad occultandũ patrem conceptæ prolis tẽdebat vniuerſũ ſtudiũ Dauidis. *egreſſuſq; eſt Vri'ias de domo regis*

secutusq; est eũ cibus regius. honoris gratia vt hilarior esset cum vxore sua. *Dormiuit autẽ Vri'as ad portã domus regis cũ omnibus seruis Domini sui: & non descendit in domum suam.*

Nunciatúmque est Dauidi dicẽdo non descẽdit Vri'as in domum suam: et dixit Dauid ad Vri'am nonne tu de via venis? cur non descendisti in domum tuam? Dixitque Vri'as ad Dauid: arca Dei. Superfluit Dei: subintelligitur tamen. *& Israel & Iehuda manent in tabernaculis et dominus meus Ioab & serui Domini mei super faciem agri manent, & ego ingrediar domũ meam vt comedam & bibam & dormiã cũ vxore mea? per salutẽ tuam & salutẽ animæ tuæ.* Iuxta hebræum habetur. *vita tua & viuat anima tua non faciam rem hanc:* Vitam corporalem & vitam spirituale ipsius Dauidis obtestatur iuramento execratorio. *Et dixit Dauid ad Vri'am, mane hic etiam hodie & cras dimittam te: mansitque Vri'as in Ierusalaim die illa & sequenti.* hoc est in die quo venit & die immediate sequenti. sic enim verificatur mane etiam hodie & cras mittam te: duabus enim duntaxat noctibus in Ierusalem mansit. *Vocauitque eum Dauid & comedere fecit eum coram se & bibere & inebriauit eum.* Modus autem quo inebriauit eum non est scriptus. nihil prætermisit Dauid vt induceret Vriam vel ebrium ad dormiendum cum vxore sua. *qui egressus est vesperi ad dormiendum in stratu suo cum seruis Domini sui & in domum suam non descendit.*

Et fuit in mane. secũdæ proculdubio noctis. *scripsit Dauid epistolã ad Ioab: misitq; per manũ Vri'æ. Et scripsit in epistola dicendo: ponite Vri'am ex aduerso prælii fortis & derelinquite eũ vt percutiatur & moriatur.* Vide quo ducit amor mulieris. *Igitur cum Ioab obsideret vrbem.* Iuxta hebræum habetur. *Et fuit custodiente Ioab ciuitatem & dedit Vri'am ad locum in quo nouit quod viri fortitudinis ibi.* Iniquum mandatum Dauidis subsecuta est iniqua obedientia Ioab. nõ enim excusatur minister principis occidendo ex iussu principis virum indemnatum in quo nulla apparet iniquitas digna morte. *Egressique sunt viri ciuitatis & pugnauerunt cum Ioab: & ceciderunt de populo de seruis Dauid & mortuus est etiam Vrias Chitthæus.* Non solus Vrias occisus est à Dauide, sed cum ipso multi alii. ita quod multorum homicidiorum reus fuit Dauid: & propterea pœnitens postea supplicabat libera me de sanguinibus deus.

Misitq; Ioab: & nunciauit Dauidi omnia verba prælii. Et præcepit

cepit nuncio dicendo: cum compleueris omnia verba prælii loqui ad regem. Si ascenderit ira regis, & dixerit tibi, cur accessistis ad ciuitatem vt præliaremini, nonne sciuistis quod proiicerent ex muro? Quis percussit Abimelech filium Ierubbeseth nonne mulier proiecit super eũ fragmen mole de muro & mortuus est in Thebez? cur accessistis ad murum? dices etiam seruus tuus Vrias Chittheus mortuus est. Ad mitigandum iram regis instruit nuncium vt mortem Vriæ placentem regi adiungat.

Abiitque nuncius: & venit & nunciauit Dauidi omnia pro quibus miserat eum Ioab. Et dixit nuncius ad Dauid: prævaluerũt contra nos viri & egressi sunt ad nos in agrum, iuimúsque cõtra eos vsq; ad introitum portæ. Et sagittarunt sagittarij ad seruos tuos de muro: & mortui sunt de seruis regis & etiã seruus tuus Vri'as Chittheus mortuus est. Hinc apparet prudentia nuncii nõ expectantis vt rex irasceretur, sed præuenientis illius iram. perpenderat enim ex verbis Ioab, placere ita regi mortẽ Vriæ, vt nunciare illius mortem esset medicina reliqui mali.

Et dixit Dauid ad nuncium: sic dices ad Ioab, non te frangat ista res, varius enim euentus est belli & nunc hunc & nunc illũ consumit gladius. Iuxta hebræum habetur. *non displicebit in oculis tuis res ista, quia sicut hunc & sicut hunc vorabit gladius.* Nihilipendit stragem suorum effectus voti compos: & ex communiter accidentibus confortat Ioab. Hebraicæ autẽ phrasi tribuitur sicut hunc & sicut hunc: quod latine diceremus sicut vnam partem, ita & alteram. *conforta bellatores tuos aduersus vrbem vt destruas eam.* Iuxta hebræum habetur. *robora bellum tuum ad ciuitatem & destrue eam.* Quod autem subiungitur. *& exhortare eos.* Iuxta hebræum habetur. *& conforta eum.* Súntque verba hæc Dauidis ad nunciũ. mãdat siquidem nuncio duo: videlicet vt supradicta referat Ioab & vt confortet ipsum Ioab.

Audiuit autem vxor Vri'æ quod mortuus esset Vri'as vir suus: & planxit eum. Transiuitq; luctus: & misit Dauid & collegit eam in domum suam, & fuit ei in vxorem & peperit ei filium. Et in hoc facto publicauit adulterium pariente præsertim illa in tam breui tempore post nuptias. multi enim menses præterierant: nam saltem post mensem agnouit se grauidam: & tempus luctus nobilium mulierum non modicum credendũ est. *& displicuit verbum hoc quod fecerat Dauid corã Domino.* Legendum est. *& displicuit res quam fecit Dauid in oculis Iehouah.*

CAP. XII.

MIsitq; dominus Nathã ad Dauid. Benignitas diuina erga electos suos cõmendatur in hac legatione ad corripiendũ Dauidẽ. & venit ad eum & dixit, ei responde mihi iudiciũ. Interpres ipposuit responde mihi iudiciũ. duo viri erãt in ciuitate vna, vnus dives & alter pauper. Dives habebat oues & boues multos valde. Pauper autẽ non habebat quicquã nisi agnã vnam paruã quã emerat et nutrierat & creuerat cum eo & cũ filiis eius simul: de pane eius comedebat et de calice eius bibebat et in sinu eius dormiebat eratq; illi sicut filia. Et venit peregrinus. Parui refert quod tã hic quã inferius scribitur. viator. sentẽtia enim est eadẽ. ad virũ diuitẽ et tedvit eum sumere de ouibus & bobus suis ad parandum peregrino illi qui venerat ad eum: tulitq; agnã viri pauperis & paravit eã viro qui venerat ad cũ. Et iratus est furor Dauidis in virũ valde: & dixit ad Nathan viuit dominus quod filius mortis est qui fecit hoc. Hyperbolico sermone sentẽtiã hanc intellige: & disce quod etiã hyperbolicæ locutioni adhibere iuramentũ nõ est illicitũ. Ouem reddet in quadruplũ. Iuxta hebræũ rectius legitur. Et agnã restituet bis quadruplicatam. Augendam pœnã legis censuit Dauid: quia æstimãdum quoq; censuit quod agna illa erat delitiæ illius viri pauperis. eo quod fecit verbum istud. Legendũ est. rem istam. videlicet tollere agnam delitias pauperis. & non pepercit. Iuxta hebræum habetur. & quia nõ misertus est. Exaggerat culpam ex eo quod non est misertus pauperis diues ille.

Dixitq; Nathan ad Dauid, tu es ille vir qui feciſti hãc rẽ. Iuxta hebræũ habetur. tu vir. subaudiẽ enim diues ille: hoc est tu es vir contra quẽ sentẽtiã protulisti. sic dixit dominus deus Israel, ego vnxi te in regẽ super Israel et ego eripui te De manu Saul. Declarat parabolã manifestãdo diuitẽ illũ repræsentare ipsum Dauidẽ diuitẽ cum multitudine diuitiarũ & delitiarũ. Vnde & subdit. Et dedi tibi domũ domini tui & vxores domini tui in sinu tuo. non quod Dauid cognouerit vxores soceri sui Saulis regis, sed quod illas habuit in vxores quæ dignæ erãt vt esset vxores regis Saulis olim domini eius. dediq; tibi domũ Israel & Iehude: et si parua sunt ista adiiciã tibi multo maiora. Iuxta hebræũ habeẽ. et si parũ est adiiciam tibi sicut ea et sicut ea. Vt alias dictum est, modus loquendi hebraicus est geminans similia. Cur contẽpsisti verbum domini. nõ quod contẽpserit formaliter (hoc

(hoc est ex intẽtione vilipendẽdi præcepta diuina) sed facto contẽpsit. opera enĩ ipsa adulterii & homicidii suapte natura paruipendunt præcepta diuina & paruipẽdenda ab aliis præ se ferunt. faciendo malũ in conspectu meo. Legendũ est. in oculis eius. hoc est Dei. Vriã Chittheũ percussisti gladio & vxorẽ eius accepisti tibi in vxorẽ: & eũ occidisti gladio filiorũ Hammon. Patefacit propheta Deũ vidisse intentionẽ & epistolã dauidis vt Vrias interficeretur ab hostibus. & propterea cũ dixisset Vriã Hethæũ percussisti gladio, declarat modũ: videlicet interfeciſti eum gladio filiorũ Hãmon. Quamobrẽ non recedet. Iuxta hebræũ habeẽ. Et nunc non recedet gladius de domo tua vsq; in seculũ. Pro culpa homicidii immo homicidiorum ob multos simul peremptos prima hæc pœna imponitur. Quam verificatam esse in tribus Dauidis filiis breui tempore legimus: nam primogenitus eius Amnon occisus est & similiter Absalõ & postea Adonias à Salomone. & in senectute Salomonis suscitauit deus aduersarios illi. & post mortẽ Salomonis manifestus gladius aduersus domũ Dauidis surrexit Ieroboã perseueras in regibus Israel quãdiu fuerũt reges Israel. eo quod despexisti me et tulisti vxorẽ Vriã Chittheĩ vt esset tibi in vxorem. Initiũ sequentis clausulæ est. cõmemoratur enim alterũ crinẽ, scilicet adulteriũ: & adiungitur respõdens illi pœna. Sic dixit dominus ecce ego suscito super te malũ de domo tua. Verificatũ est hoc cũ Absalon fecit se regẽ. Et est sermo non de malo culpæ, sed de malo pœnæ: deus enim non est author peccati vt sic, sed quatenus pœna est peccantis vel alterius. & tollam vxores tuas in oculis tuis & dabo proximo tuo. immo filio tuo. & dormiet cũ vxoribus tuis in oculis solis huius. Quia tu feciſti in Abscondito: & ego faciam rem hanc. quatenus malum pœnã tuã non quatenus incestus peccatum committẽdum ab Absalon. coram toto Israel & coram sole.

ET dixit Dauid ad Nathan peccaui Domino. Inspirante deo agnouit & confessus est Dauid pecc. sse se offendendo Deum: vtpote qui trangressus est diuina præcepta. dixitque Nathan ad Dauid dominus quoque transtulit Iuxta hebræum habetur. etiam Iehouah fecit transire peccatum tuum. Mirabilis celeritas diuinæ gratiæ. cõfitente siquidem Dauide peccatum suum statim deus peccatum condonat. testatur enim propheta hoc: nõ dicendo faciet transire, aut facit trãsire, sed dicendo fecit transire. Ante igitur quam verba hæc propheta pro-

ferret condonauit deus peccatum.est enim sensus quod deus fecit peccatum non vltra morari in te sed fecit transire illud à te veniã dando. *nõ morieris.* Ad cor Dauidis respõdet: timebat enim ex verbis prophetæ mori: nam propheta dixerat & nũc nõ recedet gladius de domo tua. Timorẽ hunc tollit propheta dicendo, nõ morieris propter hoc peccatũ, nõ punieris tu morte tua corporali. *Verũtamẽ quoniã blasphemare fecisti inimicos nomen domini propter verbum hoc.* Iuxta hebræũ habetur. *Profecto quia irritando irritasti inimicos Iehouah in re ista, etiã filius natus tibi moriẽdo morietur.* Et est planus literæ sensus. quia prouocasti ad iram, ad vindictam, ad cladẽ inferendã Israelitis inimicos dei Hammonitas, ideo filius natus morietur. Vel non restringendo inimicos Dei ad Hammonitas (sed simpliciter & absolute intelligendo inimicos Dei homines peccatores pronos ad male sentiendũ seu ad blasphemandum gubernationem diuinam) sensus est. quia prouocasti ad malas cogitationes malósque affectus & consequenter mala verba inimicos Iehouah ac per hoc promptos ad male sentiendum de Deo in re ista. nam inimici Dei audientes Dauidem electum à Deo in regem cũ tãta prosperitate videndóque eum patrasse hæc scelera, ansam acceperant male sentiendi de gubernatione diuina: vtpote fouente regem scelestum. Et hic sensus suauiter quadrat tum rei tum literæ. hebraicum siquidem verbum interpretatum irritare, significat prouocare alterius intima ad tristitiam non qualemcunque, sed (vt aiunt) quasi ad crepandum. talis est enim dispositio animi inimicorum Dei videntium hæc in gubernatione diuina. Et annotabis hinc quod deus expectauit nouem menses permittens Dauidem in peccato suo & nato filio adulterino misit prophetam ad corripiendum Dauidem. Annotabis quoq; quod iam peccatum Dauidis notum erat: alioquin non dixisset propheta, quia irritando irritasti inimicos Dei in re hac. vtẽdo enim verbo præteriti temporis diuulgatum iam esse peccatum Dauidis insinuat. Et hinc tu theologe habes manifeste quod deus quandoq; condonat peccatũ & non simul remittit pœnam peccati totam. ignouit enim Dauidi & tamen partem pœnæ reseruauit vt puniretur morte filii nati ex ipsa Bethsabe. nec pœna hæc sola relicta est: sed etiam pœna superius scripta: vt patet in subiunctis gestis per Absalon.

Abiitq; Nathan ad domum suam: & percussit dominus infantem quem

quem pepererat vxor Vriæ Dauidi, & desperatus est. Iuxta Hebræum habetur. *& ægrotauit.* significaturq; ægritudo vehemens. *Deprecatusq; est Dauid Deum pro puero.* Nomen est Elohim. Quanuis iustũ iudicem agnosceret, quanuis sentẽtiam mortis infantuli audisset à propheta, ad ipsum tamen deum rogandum se cõtulit, si forte reuocaret Deus sententiam. *& Ieiunauit Dauid ieiuniũ, & ingressus seorsum iacuit super terram.* Iuxta Hebræũ habetur. *& veniet & dormiet & iacebit in terra.* Relatiue ad inchoatũ ieiunium describuntur hæc in futuro. *Surrexerunt autẽ seniores domus eius super eum ad faciendũ surgere eum de terra: & noluit & nõ pransus est cũ eis panem. Et fuit in die septima, mortuus est infans.* Intellige die septima à natiuitate pueri: qui incircuncisus mortuus est & sine nomine, eo quòd circuncisio præcepta erat die octauo. *timueruntq; serui Dauid indicare ei quòd mortuus esset infans: quia dixerunt, ecce cum esset infans viuus locuti sumus ad eũ & non audiuit vocem nostrã, quomodo ergo dicemus ad eũ, mortuus est infans & faciet malum? Cum ergo Dauid audisset.* Iuxta Hebræum habetur. *Et vidit Dauid quòd serui sui musitarẽt.* Sensu visus describitur percepisse seruos musitãtes. *& intellexit Dauid quòd mortuus esset infans: dixitque Dauid ad seruos suos, an mortuus est infans? & dixerunt, mortuus est. Surrexitque Dauid de terra, & lauit se & vnxit se & mutauit vestes suas, & ingressus est domum domini & adorauit: venitq; ad domum suam & petiuit, & posuerunt ei panem & comedit. Dixerũt autem serui eius ad eum, quis est sermo hic quem fecisti?* Legendũ est. *quæ res ista quã fecisti?* dictio enim Hebraica quãuis proprie significet verbum, sæpe tamen ponitur pro re. *propter infantem viuum ieiunasti & fleuisti, mortuo autẽ infante surrexisti & comedisti panem. Qui ait, propter infantem viuum ieiunaui & fleui: dixi enim, quis scit si forte donet eum mihi dominus.* Hebraice habetur. *si miserebitur mei Iehouah & viuet infans?* Confitetur quòd propter peccatum suũ moriebatur infans: & propterea, dicit si miserebitur mei & viuet infans. *Et nunc mortuus est, quare ieiuno? an potero reducere eũ amplius? ego vadã magis ad eũ.* Iuxta Hebræũ habetur. *ego pergẽs ad eũ, & ipse non reuertetur ad me.* Vbi prudẽs lector aduersus dicentes nõ haberi immortalitatẽ animæ in libris veteris testamenti, habes professionem Dauidis q̃ ipse pergit ad filium, proculdubio per mortem: nec esset verum ipsum pergere ad filium si anima filij extincta fuisset. ad eũ enim qui nõ est, nullus pergit.

Consolatúsque est Dauid Batsebah vxorem suam, & ingressus est ad eam & dormiuit cum ea: quæ peperit filium, & vocauit nomen eius Selomo, & dominus dilexit eum. proculdubio ad regnum. *Misitq; eum in manu Nathan prophetæ.* Superfluit eum. & significatur quòd deus misit in manu (hoc est per mediũ) Nathan prophetæ. Ad quid autem miserit, subiungitur. *& vocauit nomen eius.* Rex Dauid nominauit filium Selomo hebraice, latine autem pacificus: deus vero per Nathan imposuit ei aliud nomen: videlicet. *amabilis domino: eo quòd diligeret eum dominus.* Iuxta Hebræũ habetur. *Iedid'iah: propter Iehouah.* Dictio hebraica latine dicitur dilectus Dei. Nominauit itaque Nathan Salomonem dilectum à Deo, propter ipsum deum & non propter propria merita. Eodem autẽ vsus est Deus propheta ad approbandum hunc filium natum ex Bethsabe iam legitima coniuge Dauidis, quo vsus fuerat ad corripiendum Dauidem de adulterio cum eadem & prænũciandum mortem prioris filij nati ex adulterio: ne discordia videretur esse inter prophetas, quæ apparuisset si alter propheta approbasset Salomonem.

ET pugnauit Ioab contra Rabbam filiorum Hammon. Redit author libri ad ordinem bellicæ historiæ. *& expugnauit.* Iuxta Hebræum habetur. *& cepit ciuitatem regiam.* Qualiter autem hoc intelligatur, statim subiungetur. *Misitq; Ioab nuncios ad Dauid: & dixit, pugnaui contra Rabbam, & capienda est vrbs aquarum.* Iuxta Hebræum habetur. *etiam cepi ciuitatem aquarum.* Ecce ciuitas regia quam ceperat Ioab. *Et nunc congrega residuum populi, & obside ciuitatem.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *& castrametare super ciuitatem & cape eam.* non igitur erat capta ciuitas regia à Ioab, cuius oppositum superior litera sonat. Solutio est quòd ciuitas regia distincta erat in duas partes. quarum exterior vocabatur ciuitas aquarum: & hæc portio capta fuit à Ioab, interna autẽ portio non erat capta, sed capienda: & hanc reseruauit Ioab capiendam à Dauide. *ne cum à me vastata fuerit.* Iuxta Hebræum habetur. *ne quando capiam ego ciuitatem.* vmbilicus siquidem ciuitatis supererat capiendus. *& vocetur nomen meum super eam.* Sciebat Ioab quàm molestum fuerit regi Sauli audire laudes Dauidis in triumpho. & propterea prudenter exemit se ab huiusmodi inuidia: & victoriæ nomen ac gloriã transferre curauit in Dauidem regem.

Congregauitq;

Congregauitque Dauid totum populum, & profectus est Rabbã: & pugnauit contra eam, & cepit eam. Et tulit diadema regis eorum de capite eius, & pondus eius erat talentum auri. Mirum est quòd rex Hammonitarum capiendus ornatus fuerit diademate: quia tamen in principio huius secundi libri legimus Saulem regem cũ diademate in prælio, mos temporis illius insinuatur. *habens gemmas preciosissimas.* Iuxta Hebræum habetur. *& lapis precios⁹.* Vnus forte duntaxat preciosissimus erat lapis. *& fuit super caput Dauid.* Hactenus non legitur vsum fuisse Dauidem diademate. *& prædam ciuitatis extraxit multã valde. Populumq; qui erat in ea adducens.* Rectius scriberetur. *extraxit.* quoniã hoc significatur Hebraice. *& serrauit.* Circa hæc instrumenta seu potius tormenta non concordãt interpretes. quatuor enim tormentorum genera scribuntur: sed hoc primum alij serram, alij planulam ferream interpretantur. *& circumegit super eos ferrata carpenta.* Secundum tormentũ describitur. & iuxta Hebræum legendum esset simul cum primo tormento. *& posuit in planula* (seu serra) *& in cuspidibus ferri.* tormentum siquidem significatur ex ligno plano habẽte quasi cuspides clauorum fixas, vacuo inter eas intercepto. *Diuisitq; cultris.* Iuxta Hebræum immediate subiungitur. *& in securibus ferri.* quod non eget expositione. *& traduxit in typo laterum.* Iuxta Hebræum habetur. *& faciet transire eos in locum fornacis.* Et hoc sonat quartum tormentum. Non desunt tamen dicentes significari certum locum, cuius nomen propriũ explicatur dicendo. *in Malchen.* Elige quod malueris: primus tamen sensus magis quadrat subiũctæ clausulæ. *& sic faciet omnibus ciuitatibus filiorum Hammon.* minus enim quadrat vt ad vnum certum locum ex singulis ciuitatibus extraherentur torquendi: sed potius quòd singulis ciuitatibus singula tormentorum loca accommodarentur. Vsus est autem Dauid tot tormentis erga istos, in vltionem ignominiæ factę legatis eius & moti insuper toties belli aduersus eũ ab eisdẽ. *& reuersus est Dauid & totus populus in Ierusalaim.*

CAP. XIII.

ET fuit post hæc. Ordo tẽporis annotandus est. *Absalom filio Dauidis erat soror pulchra nomine Thamar: & amauitq; eam Amnon filius Dauid. Et angustiis affectus est Amnon adeo vt ægrotaret propter Thamar sororem suam: quia virgo erat, & difficile ei videbatur vt quicquam*

inhoneste

inhoneſte ageret cum ea. Iuxta Hebræum habetur. *& fuit celatum in oculis Amnon ad faciendum ei quicquam.* Ignorabat modũ Amnon quo poſſet aſſequi intentum. *Erat autẽ Amnoni amicus nomine Ionadab, filius Simhah fratris Dauid: & Ionadab erat vir prudens valde. Et dixit ei, quare tu ſic attenuaris macie fili regis ſingulo mane?* quaſi dicat, primogenitus es regis & nullã habes rationem tantę triſtitiæ. *nonne indicabis mihi? & dixit ei Amnon, Thamar ſororem Abſalom fratris mei adamo. Cui reſpondit Ionadab, cuba ſuper lectum tuum & languorem ſimula: & veniet pater tuus ad videndum te, & dices ei, veniat obſecro Thamar ſoror mea vt det mihi panem & faciat in oculis meis pulmentũ, vt videam & comedam de manu eius.*

Accubuitq; Amnon & languorem ſimulauit, & venit rex ad videndum eum: & dixit Amnon ad regem, veniat obſecro Thamar ſoror mea & faciat in oculis meis duas ſorbitiũculas. Iuxta Hebræũ habetur. *duo cordialia.* à corde enim Hebraica dictio deducitur. nec explanatur materia aut forma cordialis apud Hebræos nuncupati, tanquam conferentis cordi. *& comedam de manu eius. Miſit ergo Dauid ad Thamar in domum dicendo: vade quæſo in domum Amnon fratris tui, & fac ei pulmentum.*

Iuitque Thamar in domũ Amnon fratris ſui, qui iacebat: & tulit farinam & miſcuit & liquefecit in oculis eius. Iuxta Hebræũ habetur verbum ſignificans facere cordialia. *& coxit ſorbitiunculas.* Iam dictum eſt quòd habetur. *cordialia. Tollensque quod coxerat effudit & poſuit coram eo.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et tulit ſartaginem & colauit coram eo.* Appellatione tamẽ ſartaginis intellige etiam vas æreum frixorio ſimile, in quo farcimina varia coquere ſolent quaſi aſſando. Propter tranſpoſitionem apud latinos inſolitam, amicam tamen Hebręis, intelligẽdum puto quòd prius colauit paſtam in ſartagine, deinde coxit coram eo. *& renuit comedere: & dixit Amnon eiicite omnẽ virum à me, & eiecerunt omnem virum ab eo. Dixitq; Amnõ ad Thamar, affer pulmentũ in conclaue.* Iuxta Hebræũ habetur. *in cubiculum.* hoc eſt in aulam in qua dormiebat. *& comedam de manu tua: & tulit Thamar ſorbitiunculas.* Lege. *cordialia quæ fecit.* vt ſupra. *& attulit ad Amnon fratrem ſuum in cubiculũ. Et obtulit ei vt comederet: apprehenditque eam.* antequam aperiret ei cor ſuum. *& dixit ei, veni cuba mecum ſoror mea.*

Quæ dixit ei: non frater mi non opprimas me, quia non fit ſic in Iſrael, non facias ignominiam hanc. Ego enim ferre non potero opprobrium

probrium meum. Iuxta Hebræũ habetur. *Et ego quo portabo vituperium meum?* acſi apertius dixiſſet, ad quem ſponſum ego ibo ſtuprata? *& tu eris ſicut vnus ignominioſorum in Iſrael: & nũc loquere quæſo ad regem, quia non negabit me tibi.* Exiſtimauit puella poſſe fieri coniugium Amnon ſecum, eo quòd orti erant ex diuerſis matribus: & audierat forte quòd Abraham ſimile habuit coniugium cum Sara. vel quia in regione vnde oriunda erat mater eius, licita eſſe huiuſmodi coniugia audierat. *Noluitque audire vocem eius: & præualuit ei, & oppreſſit eam & cubuit cum ea.*

Et odiuit eam Amnon odio magno valde, quia maius fuit odium quo odiuit eam amore quo amauerat eam. Naturalis ratio huiuſmodi odij à philoſophis redditur, multi ſeminis effuſio mutans diſpoſitionem internam humorum & cõſequenter diſpoſitionem affectus in contrariũ. *dixitq; ei Amnon, ſurge vade. Quæ dixit ei, maius eſt hoc malum quod nunc agis aduerſum me quàm quod ante feciſti expellens me.* Sententia non male redditur: Hebraice tamen habetur. *non cauſa mali iſtius maioris altero quod feciſti mecum ad mittendum me.* Et eſt ordo literæ. non ſis cauſa iſtius mali (videlicet ad mittendum me) mali inquã maioris altero malo quod feciſti mecũ. Intendebat enim manere tanquam vxor ipſius Amnon, vt ſic patrato malo remedium adhiberetur. & propterea emiſsionem ſui maius malũ appellat (vtpote excludens omne remedium) & rogat fratrẽ vt non ſit cauſa tanti mali. *& noluit audire eam.* affectus paſſione contraria. *Vocauitque puerum ſuum miniſtrum ſuum: & dixit, eiice quæſo iſtã à me foras & claude oſtium poſt eã. Et ſuper eam erat tunica talaris.* Iuxta Hebræum habetur. *tunica polymita.* hoc eſt ex diuerſorum colorum filis contexta. *ſic enim induebantur filiæ regis virgines palliis: eiecítque eam miniſter illius foras, & clauſit oſtium poſt eam. Et tulit Thamar cinerem ſuper caput ſuum, & tunicam polymitam, quæ erat ſuper eam ſcidit, poſuitq; manũ ſuã ſuper caput ſuũ & iuit eundo & clamãdo. Dixitq; ad eam Abſalom frater eius, an Amnon frater tuus fuit tecum? & nunc ſoror mea tace, frater tuus eſt, non apponas cor tuum rei huic: & manſit Thamar contabeſcens.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *deſolata in domo Abſalom fratris ſui.* in idem enim redit ſententia.

Rex autẽ Dauid audiuit omnia verba hæc: & cõtriſtatus eſt valde. Iuxta Hebræum habetur. *& iratus eſt valde.* nec aliud ſcribitur

bitur quod dixerit aut fecerit. Et propterea quæritur an excusetur Dauid à peccato iustitiæ omissæ: tũ quia Amnon oppresserat vi virginem: tum quia incestum commiserat in sororem suam filiam patris sui. vtrunque enim crimen in lege Mosis puniendum decernitur. Solutio est quòd crimen amnon non fuit deductum in iudicium, nec euidentia patrati sceleris accusatũ: quia puella quanuis scissa veste clamans & lugens iuerit, causam tamen non publicauit: vt patet ex eo quòd Absalon interrogauit eam an Amnon cognouerit eam. nec testis inueniebatur. Ex hoc igitur quòd causa nõ innotuit regi vt iudici, excusatur Dauid à punitione iudiciaria filij sui amnon & filiæ suæ Thamar. quæ etiam mortis rea erat: quia cum vis ei inferebatur nõ clamauerat, in ciuitate tamen existens: vt lex decernit. Et *noluit contristare spiritum Amnon filij sui: quoniã diligebat eũ, quia primogenitus erat ei.* Tota hæc clausula superflua est. Nõ *est autẽ locutus Absalom cum Amnon neque malum neque bonũ: odiuit enim Absalom Amnon eo quòd oppresserat Thamar sororem eius.* hoc est odium seruabat in corde: & conuersabatur cum Amnon sicut prius, & de re hac nec bonum nec malum locutus est ei.

ET *fuit post duos annos dierum, fuerũt tonsores Absalom in Bahal' chazor quæ est iuxta Eph'raim: vocauitq; absalom omnes filios regis. Et venit Absalom ad regem, & ait: ecce obsecro tonsores sunt seruo tuo, veniat quæso rex & serui eius cum seruo tuo. Dixitq; rex ad Absalom, non fili mi non quæso veniamus omnes nos ne grauemus te: & cogebat eum, & noluit ire, sed benedixit ei. Et ait Absalom, & non veniet obsecro nobiscum Amnon frater meus? dixitque ei rex, ad quid ibit tecum? Coegitque eum Absalom: & misit cum eo Amnon & omnes filios regis. Fecerátque Absalom conuiuium quasi conuiuium regis.* Superfluæ sunt hæ vltimæ septem dictiones.

Præcepit autem Absalom pueris suis dicendo: videte quæso cum temulentus fuerit Amnon vino. Iuxta Hebræum habetur. *cũ lætificabitur cor Amnon vino.* naturalis siquidẽ effectus vini in cõ uiuiis est lætificare cor, ita vt prodeat extra lætitia. *& dicam vobis, percutite Amnon & interficite eum, non timeatis: ego enim sum qui præcipio vobis, roboramini & estote filij fortitudinis. Et fecerunt pueri Absalom Amnoni sicut præceperat Absalom: surrexerúntq; omnes filij regis, & equitauerunt vnusquisque super mulam suam & fugerunt.*

Cúmque adhuc essent in via, fama venit ad Dauid dicendo: percussit

cussit Absalom omnes filios regis, & non remansit ex eis vnus. Surrexit autem rex & scidit vestimenta sua, & cecidit super terram. Legendum est. *& iacuit in terra.* spontaneum siquidem iacere in terra fuit. *& omnes serui eius assistebant scissis vestibus. Respondit autem Ionadab filius Simhah fratris Dauid & ait, non dicat dominus meus omnes pueros filios regis occisos esse, quia Amnon solus mortuus est: quia in odio.* Iuxta Hebræum habetur. *quia per os Absalon fuit positus à die qua oppressit Thamar sororem eius.* Sermone metaphorico describitur odium promptum ad occidendum Amnon ad instar eius quod versatur per os, quod continuè quærimus eiicere ex ore. Et *nunc non ponat dominus meus rex super cor suum verbum dicẽdo: omnes filij regis mortui sunt: quia Amnon solus mortuus est. Fugit autem Absalom: & eleuauit puer speculator oculos suos, & aspexit & ecce populus multus veniebat per iter deuium.* Iuxta Hebr. habetur. *de via post eum ex latere montis.* Et est ordo literæ, de via ex latere mõtis post eum: videlicet montem. *Dixitque Ionadab ad regem: ecce filij regis veniunt, iuxta verbum serui tui sic fuit. Cúmque compleuisset loqui, apparuerunt filij regis.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *& ecce filij regis venerunt & leuauerunt vocem suam & fleuerunt: & etiam rex & omnes serui eius fleuerunt fletu magno valde.* Sẽtentia clara est.

Absalom vero fugit, & iuit ad Thalmai filium Hammichur regem Ghesur. auum suum, vtpote patrem matris suæ: vt superius cap. 3. scriptum est. *& luxit Dauid filium suũ omnibus diebus. Absalom vero fugit & iuit in Ghesur. & fuit ibi tribus annis. Cessauitque Dauid rex persequi Absalom.* Iuxta Hebræum habetur. *Et desiderauit Dauid rex ad egrediendum ad Absalom: quia consolatus fuit super Amnon quòd mortuus.* Tandem post triennium vel circa, libras Dauid quòd mortuus irreuocabilis est nec tristitia prodest, cõsolationem accepit per cessationem, tristitia: & concupiuit exire per actum beneuolentiæ ad Absalon, ne vtroque filio priuaretur.

CAPVT XIIII.

COgnouit autẽ Ioab *filius Zeruiæ, quòd cor regis versum esset ad Absalom.* Pro claritate maiore addidit interpres versum esset. *Misitq; Ioab in Thecoham, & tulit inde mulierem sapientem: & dixit ad eam, luctum quæso simula & indue te quæso vestimẽtis lugubribus, & non vngas te oleo & sis velut mulier iam diebus multis lugens mortuum. Et*

ingredieris

ingredieris ad regem, & loqueris ad eum iuxta verbũ hoc: & posuit Ioab verba in ore eius. Animaduerterat Ioab quòd conuictus fuerat Dauid propriaque dãnatus sentẽtia ex parabola proposita à Nathan propheta. & propterea excogitauit simili modo inducere Dauidem ad reducendũ Absalo proponẽdo parabolã, vt rex nesciens esse parabolã proferret sententiam cõtra seipsum: vt postq̃ iudicasset seruandũ esse filium mulieris qui occiderat fratrẽ, ex hac lata sentẽtia animaduerteret seruãdũ quoq; sibi esse Absalõ filiũ suũ qui occiderat fratrẽ.

Ingressaq; est mulier Thecohithis ad regem, & cecidit super faciẽ suam in terrã & adorauit: & dixit, serua rex. Et ait ad eã rex, quid est tibi? quæ respõdit, heu mulier vidua sum & mortuꝰ est vir meus. Et ancillæ tuæ erãt duo filij, & rixati sunt ambo in agro, & nõ erat qui liberaret inter eos: percussitq; alter alterũ, & interfecit eũ. Et ecce surrexit tota cognatio contra ancillã tuã, & dixerunt, da percussorem fratris sui & occidemus eũ propter animã fratris eius quẽ interfecit, & delebimus etiã hæredẽ. ne reportet emolumẽtũ hæreditandi oĩa ex fratricidio. *& extinguẽt scintillã meã.* Rectiꝰ legeretur, *prunã meã quæ relicta est*, vnũ videlicet carbonẽ incẽsum *vt nõ ponatur viro meo nomẽ & residuũ super faciem terræ. Et ait rex ad mulierem: vade in domum tuam, & ego iubebo pro te.*

Dixitque mulier Thecohithis ad regem: super me domine mi rex sit iniquitas & super domum patris mei, rex autẽ & thronus eius sit innocẽs. Superfluit vtrobique sit. absque verbo enim scribitur Hebraice: & subintelligitur erit. Nam mulier non contenta promissione regis ego iubebo pro te (hoc est vt filius tuus seruetur) instãdo proponit q̃ nõ obstãte hac regis promissione illi qui eã vexabãt prosequentur causam aduersus filiũ, & sic iniquitas vindicãda erit in ipsam, rex autem erit innocẽs. & propterea rex respõdet aliud adhibendo remediũ. *Et ait rex: qui cõtradixerit tibi adduc eũ ad me.* Recte redditur sensus: q̃uis hebraice habeat. *loquentẽ ad te facies venire ad me, & nõ addet vltra vt tãgat te. Et dixit.* Mulier adhuc nõ cõtenta replicat. *recordetur obsecro rex Iehouah Elohæ tui à multiplicãdo redẽptorem sanguinis ad destruẽdũ, & nõ destruẽt filiũ meũ.* Timet mulier ne multitudo propinquorũ cõgregetur cõtra filium suũ coram rege, & obtineãt destructionẽ filij si oẽs vexãtes eã adducẽdi essent ad regẽ: & propterea obsecrat vt Dei recordẽt imitãdo illiꝰ misericordiã ac prouidẽtiã, & caueat à multiplicãdo propinquos redẽptores sanguinis corã ipso rege. appellãt enim

enim Hebræi redẽptorẽ sanguinis eũ ad quẽ spectat quærere vindictã, tãquã hoc sit redimere occisi sanguinem. *qui ait, vivit dominus si cadet de capillo filij tui in terrã.* Iureiurando affirmat rex impunitatem filij viduæ. Et oritur quæstio an fuerit iustũ hoc Dauidis iudiciũ. videtur. n. quòd fuerit iniustum: vtpote aduersus legẽ Mosis. Solutio est quòd lex de punitiõe homicidæ in casibꝰ dubiis ex arbitrio pẽdebat principis. erat autẽ hic dubiũ an occisor, quocatꝰ & se defendẽdo occiderit alterũ: nullꝰ. n. erat testis. Rursus in homicidiis repẽtinis (hoc est absq; vllo p̃cedẽte odio, quale hoc proponit̃) lex magnã decernit clementiã: & propterea nihil iniusti iurauit Dauid.

Dixitq; mulier, loquatur obsecro ancilla tua ad dominum meum regem verbum: & dixit, loquere. Tandem assecuta mulier intentum (videlicet quòd rex decreuit etiam adhibito iuramẽto seruãdũ ei filiũ quãuis fratricidã) aperit parabolã inde cõuincẽdo regẽ ad simile iudiciũ faciẽdũ de Absalon, petita & impetrata licẽtia loquẽdi libere. *Et ait mulier: quare cogitasti istiusmodi rem cõtra populum Dei.* Iuxta Heb. habetur. *& quare cogitasti sicut istud super populũ Elohim.* Manifeste explicat mulier tãquã arguẽdo regẽ, quòd cogitatio eius cõtra Absalon erat similis vexationi filij viduæ: & reiicit causam in populũ Dei tanquã viduã, eo quòd Absalõ erat successurus in regnũ: & propterea vexatio eius redũdabat in populũ, sicut vexatio filij viduæ redũdabat in viduã. imminebat enim periculũ ne defuncto rege ciuile bellũ surgeret: Absalõ redeũte cũ brachio regis Ghesur & iure ad succedendũ in regnũ, & aliquo alio regis filio aliter succedẽte in regnũ. *& locutus est rex verbũ istud vt peccet & nõ reducat eiectũ suũ.* Iuxta Hebr. habetur. *& à loquẽdo rex verbũ istud sicut delinquẽs, vt nõ reducat rex expulsum suũ?* hoc est & fuit rex sicut delinquẽs factꝰ à loquẽdo verbũ istud, videlicet vt nõ reducat rex expulsũ suũ Absalõ. Et dicit sicut delinquẽs, qa iã ꝓprio iudicio rex ipse tanquã delinquẽtes nõ exaudiẽdos cẽsuerat quærentes vindictã aduersus fratrẽ occisorẽ fratris. perinde autem dicit à loquẽdo &c. acsi diceret à sermone huiusmodi. *Oẽs morimur, & quasi aquæ dilabimur in terrã quæ nõ reuertũtur.* Iuxta Hebr. habetur. *Quia moriẽdo moriemur, & sicut aquæ dilapsæ in terrã, quæ nõ crũt cõgregatæ.* Pars est hæc inductæ rationis ex malo populi, declarãs necessitatẽ prouidẽdi antequã moriatur rex. ad hoc enim tendũt verba hæc: videlicet quòd quia omnes morimur

sic

sic quòd per mortem reddimur inutiles ad obuiandum præsentis vitæ periculis quemadmodum aquæ per terram dilapsæ quæ non cõgregantur ad vtilitatem aliquam, ideo dum tu rex viuis occurrere debes periculis ciuilis belli. pensanda siquidem sunt verba hæc vt prolata à Ioab, præuidente periculum populi & solicito de statu ac successore regni. *nec vult Deus perire animam, sed retractat, cogitans ne penitus pereat qui abiectus est.* Iuxta Hebræum habetur. *& non eleuabit Elohim animam, & cogitabit cogitationes vt nõ expellat à se expulsionem.* Altera affertur ratio ad reducendum Absalon, ex imitatione diuina: quia Deus gubernator ac iudex hominum non eleuabit (hoc est deprimet) quidem animam, id est vitam alicuius hominis, sed cogitabit cogitationes (hoc est ad similitudinem varia cogitantis prouidebit) vt non expellat à se expulsionẽ: hoc est expulsum hominem quem depressit. quod est dictu, Deus quidem castigat aliquem, sed nõ est facilis ad perimendum, quoniam cogitat valde multa vt non perdat castigatum: fac ergo tu similiter. *Nunc igitur veni vt loquar ad dominum meum regem verbum hoc præsente populo.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc quæ veni ad loquendum regi domino meo verbum istud, quia facient timere me populus.* Rationem incipit reddere mulier tum assumptæ istius curæ, tum propositæ parabolæ. & assumptæ quidem curæ loquendi pro Absalon, rationem reddit quia populus ad varia pronus incutit sibi timorem futuri ciuilis belli. Nec aliquid scribitur de præsentia populi quæ habetur in vulgata æditione: sed immediate subiungitur. *& dixit ancilla tua, loquar quæso ad regem. forsitan faciet rex verbũ ancillæ suæ.* Prosequitur rationem assumptæ curæ ex spe quòd forte exaudietur à rege. *Et audiuit rex verba vt liberaret ancillam suam de manu omniũ.* Iuxta Hebræum habetur. *Quia audiet rex ad liberandum ancillam suã de manu viri volentis delere me & filium meum simul de hæreditate Dei.* Propositæ parabolæ rationem reddit spem quòd rex iudicaret pro ipsa vidua & filio eius: vt ex voto successit. *Dicat ergo ancilla tua.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et dixit ancilla tua.* Finem parabolæ intentũ refert dicendo & dixit ancilla tua, in corde suo. *vt fiat verbum domini mei regis sicut sacrificium.* Iuxta Hebræum habetur. *erit quæso verbum domini mei regis ad requiem.* ad hoc tetendit parabola mea vt sententia regis sit ad requiẽ populi. *sicut enim angelus domini sic est dominus meus rex*

rex vt nec benedictione nec maledictione moueatur, vnde & dominus Deus tuus est tecum. Iuxta Hebræum habetur. *quia sicut angelus Elohim, sic dominus meus rex ad audiendũ bonum & malum, & Iehouah Elohæ tuus erit tecum.* Rationem reddit quietis faciẽdæ per regem, ex eo quod ipse rex ad audiendũ tam bonum quam malum est sicut angelus Dei discutiens & librãs & demum prouidens, eo quòd summus Deus gubernãs eum erit cum eo. Et adiungitur hoc ad manifestandum quare appellauerit eum sicut angelum Dei.

Respondit́q; rex & dixit ad mulierem, ne quæso abscondas à me verbum quod ego interrogo te: & dixit mulier, loquatur quæso dominus meus rex. Et ait rex, nõne manus Ioab tecum est in omnibus istis? respondítque mulier & dixit, per salutem animæ tuæ. Parui refert quòd Hebraice habetur. *viuit anima tua domine mi rex si est ad dexteram & ad sinistrã ex omnibus quæ locutus est dominus meus rex.* iuramentum siquidem est. Et vniuersa quæ subiunguntur dicta per mulierem, Hebraicam reddunt sententiam. *quia seruus tuus Ioab ipse præcepit mihi, & ipse posuit in ore ancillæ tuæ omnia verba hæc. Vt verterem faciem rei fecit Ioab seruus tuus rem hanc: dominus autem meus sapiens est iuxta sapientiam angeli Dei, ad cognoscendum omnia quæ sunt in terra.*

Et ait rex od Ioab: ecce placatus feci verbum tuum. Legendum est. *ecce nunc feci verbum hoc.* Breuitati studet author, demõstrando per pronomen hoc id quod petierat Ioab per mulierem. *vade ergo & reduc puerum Absalom. Ceciditque Ioab super faciem suam in terram, & adorauit & benedixit regi.* benedictione gratiarum actionis. *& dixit Ioab, hodie intellexit seruus tuus quòd inueni gratiam in oculis tuis domine mi rex, eo quòd fecit rex verbum serui sui.* negotium siquidem valde arduũ erat, vtpote de successore regni. *Surrexítque Ioab & abiit in Gheſur: & adduxit Absalon in Ierusalaim. Dixit autem rex, reuertatur in domum suam & faciem meam non videat.* ne ad memoriam meam eius præsentia reuocet luctum occisi filij *reuersúsq; est Absalom in domum suam, & faciem regis non vidit.*

Et sicut Absalon non erat vir pulcher in toto Israele, & decorus nimis. Iuxta Hebræum habetur. *Ad laudandum valde.* Magna laude pulchritudo eius digna describitur. *à vestigio.* Legendum est. *à planta pedis eius vsque ad verticem eius non erat in eo macula.* vestigium enim non est pars hominis. *Et quando tõdebat caput suum, semel autem in anno tondebatur, quia grauabat*

eum Cæsaries. Iuxta Hebræum habetur. *& erit à fine anni in annum quo tondebat, quia graueſcebat ſuper eum.* & eſt vna parẽtheſis. Et immediate ſequitur. *& tondebit ipſum.* proculdubio caput: de quo ſupra dixerat & quãdo tõdebat caput. *ponderabat capillos capitis ſui ducentis ſiclis pondere publico.* Iuxta Hebræum habetur. *in petra regis.* ad differentiam ponderis ſanctuarij. *Nati ſunt autem Abſalomo tres filij, & filia vna nomine Thamar elegantis formæ.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *ipſa fuit mulier pulchra aſpectu.* idem enim eſt ſenſus. *Manſitq; Abſalom in Ieruſalaim duobus annis dierum: & faciem regis non vidit.*

MIſit itaque Abſalom ad Ioab vt mitteret eum ad regem, & noluit venire ad eum: miſitq; adhuc ſecundo, & noluit venire. Et dixit ſeruis ſuis, ſcitis agrum Ioab iuxta agrum meum habentem meſſem hordei. Iuxta Hebræum habetur. *videte partem Ioab iuxta locum meum & ei ſunt ibi hordea, ite & comburite ipſam igne: combuſſerúntque ſerui Abſalom partem igne.* ſed non variatur ſenſus. *Et venientes ſerui Ioab ſciſſis veſtibus dixerunt: ſuccenderunt ſerui Abſalom partem agri igne.* Tota hæc clauſula ſuperflua eſt.

Surrexítque Ioab, & venit ad Abſalom in domum: & dixit ad eum, cur combuſſerunt ſerui tui partem meam igne. Et dixit Abſalom ad Ioab: ecce miſi ad te dicendo veni huc & mittam te ad regem, dicendo cur veni de Gheſur, bonum eſſet mihi quòd adhuc eſſem ibi: & nunc videam faciem regis & ſi eſt in me iniquitas mori faciat me. Ingreſſus eſt itaque Ioab ad regem & indicauit ei: vocauítque Abſalom & venit ad regem, & incuruauit ſe ſuper faciem ſuam in terram coram rege, & oſculatus eſt rex Abſalom. in ſignũ perfectæ reconciliationis. Si quæritur an Dauid contra legem diuinam fecerit ignoſcendo Abſalon. reſpondetur quòd leges decernunt id quod regulariter eſt agendum ſecundum communem curſum iuris: ſingulares autem rariſsimíque caſus prudentiæ principis relinquuntur, in quorum numero erat hoc fratricidium: exiſtente præſertim Abſalon ſaluo apud regem auum ſuum, & proinde magno imminente periculo populi vt declaratum eſt. Non peccauit itaque Dauid ignoſcendo Abſalon & reconciliando eum.

CAP.

CAPVT XV.

FIT fuit poſt hæc, fecit ſibi Abſalom. tanquam ſucceſſurus in regno. *currus & equites.* Iuxta Hebræum habetur. *currum & equos.* ad differentiam currus tracti non per equos, ſed alia animalia. *& quinquaginta viros qui præcederent cum.* Iuxta Hebræum habetur. *currentes in facie ſua.* Currui & equis, quinquaginta pedites adiunxit. *Manéque conſurgebat Abſalom, & ſtabat iuxta introitum portæ in via.* Iuxta Hebræum habetur. *ſuper locum viam portæ.* appoſitiue dicitur locum viam. Non ſat erat Abſalon ſuccedere patri in regno, ſed aſpirauit ad regnum etiam viuente patre: ad hoc enim tendebant verba blanda ab eo dicta venientibus ad regem pro cauſis ſuis. *& omnem virum qui habebat negocium.* Legendum eſt. *litem.* vt clare teſtatur ſubiunctum iudicium. *vt veniret ad regis iudicium, vocabat Abſalom ad ſe & dicebat, de qua ciuitate es tu: & dicebat, ex vna tribuum Iſrael ſeruus tuus eſt. Dicebátque ad eum Abſalom: vide ſermones tui boni ſunt & recti, & qui te audiat non eſt tibi à rege. Et dicebat Abſalon, quis me conſtituat iudicem in terra.* Verba prægnantia ſunt: nam iuncta præcedentibus (non eſt conſtitutus à rege qui te audiat) ſonant Abſalon cupere vt rex committeret ei auditionem cauſarum ad miniſtrandum iuſtitiam venientibus ab extra Ieruſalem. ex intentione autem cordis tendebant ad hoc vt ipſe fieret rex: ſicut ad votum ei ſucceſſit. *& ad me veniat omnis habens negocium.* Corrige & lege. *litem.* vt ſupra. *& iudicium & iuſtitiam faciam ei? Et cum accedebat ad eum quiſpiam vt ſalutaret eum, extendebat manum ſuam, & apprehendebat eum & oſculabatur eum. Faciebátque ſicut hoc toti Iſraeli qui veniebat pro iudicio ad regem: & ſolicitabat corda virorum Iſrael.* Iuxta Hebræum habetur. *& furatus eſt Abſalom cor virorum Iſrael.* Ad inſtar furti deſcribitur acquiſitio beneuoli animi virorum Iſrael erga ipſum Abſalon, quia vere furti ſpecies fuit relatiue ad regẽ Dauidem. clam enim Abſtulit corda virorum Iſrael à patre, trahendo illa ad ſe: hoc eſt enim furtiue ſurripere.

POſt quatuor autem annos. Corrupta eſt litera: nam iuxta Hebræum habetur. *Et fuit à fine quadraginta annorũ.* Scito prudens lector quòd incertum eſt ad quid refertur numerus

iſte quadraginta annorum. ex eo enim quòd Dauid à tempore hoc non cognouit amplius aliquam vxorem ſuam(vt ſubiuncta teſtantur) apparet quòd ſenex erat non vacans amplius generationi filiorum:& propterea non poteſt intelligi quadrageſimus annus ætatis Dauidis. nec quadrageſimus annus ab initio quo fuerũt reges in Iſrael:quoniã quadrageſimo anno ab initio regum,Dauid aut nõdum regnabat (ſi Saul quadraginta annis regnauit) aut quinquagenarius erat Dauid ſi Saul viginti duntaxat annis regnauit. Ex eo vero quòd poſt hanc perſecutionem Dauid vixit multos annos (vtpote valens adhuc exire ad prælium & pedes incedere itinere non modico,& qui tot ſubiuncta poſtea effecerit) non poteſt intelligi quadrageſimus annus regni eius: quoniam annus quadrageſimus fuit in fine vitæ eius,quando ita frigebat vt nec opertus pannis calefieret. Et eadem ratione excluditur quadrageſimus annus ætatis Abſalon: quoniam forte nec trigeſimum annum peregerat: vtpote qui natus fuerat in Hebron regnante Dauide. Intelligere autem quadrageſimum annum à clade ſacerdotum à Saule facta occaſioue Dauidis, & incertum eſt (quia ratio numeri neſcitur) & minus quadrat hãc perſecutionem paſſum fuiſſe Dauidem,quia fuit occaſio illius cladis:quoniam Nathan propheta manifeſte dixit propter peccatum aduerſus Vriam ex parte Dei, ecce ego ſuſcitabo aduerſum te malum de domo tua:nec eſt dubium quòd ſufficiens cauſa meritoria huius perſecutionis fuit peccatum in facto Vriæ. Incertũ quoque eſt an ſit ſermo de quadrageſimo anno ab exaltatione Dauidis quę fuit percuſſo Goliath Peliſthino:magis tamen quadrat & materiæ & ætati Dauidis huiuſmodi ſupputatio quàm quæcunque dictarum. materiæ quidem vt quadrageſimo anno ab exaltatione deſcribatur depreſsio: ætati autem quia huiuſmodi quadrageſimo anno Dauid iam ſenex erat: hoc eſt inter ſexageſimum & ſeptuageſimum annum ſuæ ætatis. Non deſunt tamen dicentes poſſe intelligi à fine quadraginta annorum,hoc eſt à quarta decade annorum regni Dauidis.quod ſi Hebraica litera admittit,proculdubio complectendum eſt pro literali ſenſu:quia abſolute narrando & fuit à fine quadraginta annorum, abſque vllo ſcrupulo præ ſe fert numerum annorum regni. & quia non poteſt verificari de numero ſingulorum annorum, & verificatur de numero decadum annorum regni Dauidis, ideo vt germanus ſenſus admittendus eſſet: quarta enim decas annorum regni Dauidis inchoauit à ſexageſimo anno ętatis eius. Elige prudens lector inter ambigua quod magis videbitur.

& dixit Abſalom ad regem,vadam quæſo & reddam votum meum quod voui domino in Chebron. ciuitate in qua natus fuerat ipſe Abſalon. *Votum enim vouit ſeruus tuus cum eſſem in Gheſur Syriæ dicendo: ſi reducendo reduxerit me dominus in Ieruſalaim, ſacrificabo domino.* Iuxta Hebræum habetur. *& ſeruiam Iehouah.* Finxit Abſalon ſeruiturum ſe non paruo tempore ſummo Deo & hanc ſeruitutem exhibere ſe velle in ciuitate in qua natus fuerat. Qualis autem fuerit ſeruitus iſta,non eſt ſcriptum:ſed locum extra Ieruſalem elegit & tempus ſeruitutis non modicum, vt commode poſſet coniurationem cõceptam exequi & perficere. *Dixitque ei rex, vade in pace: & ſurrexit & abiit in Chebron.*

Miſit autem Abſalom exploratores in omnes tribus Iſrael dicendo:cum audieritis ſonitum buccinæ. Ex eo quòd ad ſingulas tribus miſit exploratores ad hoc vt audito ſono buccinæ promulgaretur regnum eius, inſinuatur exploratoribus commiſſum fuiſſe vt ipſi verbis explanarent populis quid ſignificaret ſonus buccinæ. Rurſus hinc quoque inſinuatur multos præparaſſe cornicularios mittendos ad ſingulas tribus ſtatim vt in Hebron ſonaret buccina. *dicite, regnabit:* Iuxta Hebræum habetur. *regnauit Abſalom in Chebron.* prædixit enim quòd non mittet cornicularios niſi erectus fuerit in regem.& propterea ordinat vt aduenientibus cornicularijs, dicatur,regnauit Abſalon in Hebron: vt ſic populi clamarent viuat rex Abſalon. *Et cum Abſalom iuerunt ducenti viri de Ieruſalaim, vocati & euntes in ſimplicitate ſua:nec ſciebant quicquam. Acerſiuitque Abſalom Achithophel Ghilonitam conſiliarium Dauidis de ciuitate ſua Ghilo cum immolaret victimas:& fuit coniuratio valida,& populus ibat & multiplicabatur cum Abſalom.*

Et venit nuncius ad Dauid dicendo: fuit cor virorum Iſrael poſt Abſalom. Atque Dauid *omnibus ſeruis ſuis qui erant cum eo in Ieruſalaim: ſurgite & fugiamus,quia non erit nobis effugium à facie Abſalom, feſtinate abire ne forte veniens occupet nos & impleat ſuper nos ruinam.* Legendum eſſet. *ne feſtinet & aſſequatur nos & impellat ſuper nos malum, & percutiat ciuitatem in ore gladij.* ſed hoc modici momenti eſt. *Dixerũntque ſeruꝰ regis*

ad eum: secundum omne quod elegerit dominus meus rex, ecce serui tui. Et *egressus est rex & tota domus eius pedibus suis: reliquitque rex decem mulieres concubinas ad custodiendum domum. Egressusque est rex & omnis Israel.* Legendum est. *& totus populus pedibus suis: & steterunt procul à domo.* Aiunt potius legendum. *in loco longinquo.* sed in idem redit. *Et omnes serui eius ambulabant iuxta eũ.* Iuxta Hebræum habetur. *transeũtes iuxta manum eius.* Describitur rex sistens & ante oculos suos faciens transire seruos suos, & specialiter. *& legiones Cherethi & Pelethi.* Iuxta Hebræum habetur. *& omnis Cherethi & omnis Pelethi.* sunt enim numeri singularis Cherethi & Pelethi: & significant vt superius dictum est custodiam Dauidis. *& omnes Ghitthæi pugnatores valid.* Superfluit pugnatores validi. *sexcenti viri qui secuti eum fuerant de Ghath, præcedebant regem.* Legendum est. *transeuntes coram rege.* Societas enim Ghethæorum similiter transiens describitur.

Dixit autem rex ad Itthai Ghitthæum: cur venis etiam tu nobiscum? reuertere & mane cum rege, quia incognitus es & egressus es de loco tuo. Parui refert quòd Hebraice habetur. *& etiam vagans tu ad locum tuum.* Condolet Dauid præfecto Ghethæorum quòd adhuc vagans ad quærendum locum eat. *Heri venisti, & hodie compelleris nobiscum egredi.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *& hodie faciam mouere te nobiscum ad eundum.* Heri & hodie dicuntur ad significandum modicum temporis interuallum. *& ego vadens super quod ego vadens?* quasi dicat, ego vado vagus (vtpote incertus quo pergam) nec decet vt similiter faciam te vagari. *reuertere & reduc fratres tuos, & dominus faciat tecum misericordiam & veritatem quia ostendisti gratiam & fidem.* Iuxta Hebræum habetur duntaxat. *reuertere & reduc fratres tuos, tecum gratia & veritas.* Et sunt verba Dauidis imprecantis vniuersa dona Dei reuertentibus Ghethæis: acsi diceretur, valete fœlices. *Et respondit Itthai ad regem & dixit, viuit dominus & viuat dominus meus rex, si non in loco in quo fuerit Dominus meus rex (siue ad mortem siue ad vitam) ibi fuerit seruus tuus. Dixitque Dauid ad Itthai, veni & transi: & transiuit Itthai Ghitthæus & rex.* Superfluit & rex. *& omnes viri eius, & reliqua multitudo.* Legendum est. *& omnis paruulus qui erat cum eo.* Paruuli enim significantur etiam transeuntes. *Omnésque flebant.*

Iuxta

Iuxta Hebræum habetur. *Et tota terra plorans voce magna.* De ciuitate Ierusalem est sermo. *& totus populus transiens: rex autem transibat per torrentem Cid'ron, & totus populus transibat contra viam oliuæ.* Legendum est. *contra faciem viæ ad desertum.*

Venit autem & Zadoc. Iuxta Hebræũ habetur. *Et ecce etiam Zadoc & omnes leuitæ cum eo portãtes arcam fœderis Elohim.* Innuatur quòd tunc venerit Zadoc cũ arca fœderis Elohim. *& deposuerunt arcam Dei.* Iuxta Hebræum habetur. *& fecerunt stare arcam Elohim.* ad hoc vt consuleretur deus. *& ascendit Eb'iathar donec terminaret omnis populus transire de ciuitate.* Durante transitu populi Ab'iathar sacerdos ascendit mente: d supplicandum deo coram arca, proculdubio pro Dauide. Et quia nulla scribitur diuina responsio, creditur deum noi respondisse. in cuius signum non amplius expectandum cenuit Dauid: sed dixit ad Zadoc vt reduceret arcam Elohim in ciuitatem. *Et dixit rex ad Zadoc, reduc arcam Dei in ciuitatem: si inuenero gratiam in oculis domini, reducet me, & ostendet mihi eam & habitaculum eius. Si autem dixerit, non complacui in te: ecce me, faciat mihi sicut bonum est in oculis eius.* Et *dixit rex ad Zadoc sacerdotem, ò videns.* Iuxta Hebræum habetur. *Nonne videns tu? reuertere in ciuitatem in pace.* & affirmationem sonat Hebraice: perinde ac diceretur, quia officio videntis tu fungeris, ideo reuertere. Et est sermo de officio videndi quid agetur ab Absalon & ciuitate: vt subiuncta testantur. adhuc enim non comparuerat Chusai archites, cui postea iniunxit Dauid vt etam ipse videret & nunciaret. *& Achimaham filius tuus & Ionathan filius Eb'iathar duo filii vestri vobiscum. Ecce ego abscondar.* Iuxta Hebræum habetur. *Videte ego morans in cãpestribus deserti, donec veniat verbum à vobis ad nunciandum mihi.* Manifestat ad quid vigilare videndo debeant: videlicet ad indicandum ei per filios successum rei. *Reduxitq; Zadoc & Eb'iathar arcam Dei in Ierusalaim.* Nomẽ est Elohim. *& manserunt ibi. Dauid autem ascendebat per ascensum oliuarum ascendens & flens, & operto capite & nudis pedibus incedens.* Hinc apparet manifeste quòd non in fine regni Dauidis hoc fuit: quoniam potens erat ad iter agendum Dauid. *Et totus populus qui erat cum eo, operto capite ascendebat ascendendo & flendo.*

Dauidi autem nunciatum est dicendo, Achithophel est in con-

iuratioe cum Absalom: dixitque ei Dauid. Superfluit ei.nã non nuncianti sed Deo dixit Dauid. *infatua quæso consilium Achitophel domine.*

*Et fuit,Dauid venit vsque ad verticem adoraturus ibi Deũ.*Nomen est Elohim.Locúsque describitur vnde postremus esset aspectus ad Siõ in qua erat arca Dei:& propterea ibi postremo adorauit Dauid Deum tãquam valefaciens.*& ecce occurrit ei Chusai archites scissa veste & terram habẽte super caput suũ Dixitque ei Dauid: Si veneris mecum,eris mihi oneri.Si autem in ciuitatẽ reuertaris et dixeris Absalomo seruus tuus ego rex ero,patet me viuere.* In hebræo non habetur patere me viuere.*seruus patris tui fui ex tunc ,nunc autem ero seruus tuus.* Excusari non potest à peccato huiusmodi consilium ad mendaciũ officiosum.*dissipabis mihi consilium Achithophel. Habebis ibi tecum Zaloc & Eb'iathar sacerdotes: & erit,omne verbum quod audies de domo regis indicabis Zadoc & Eb'iathar sacerdotibus.Ecce ibi sunt cũ eis duo filii eorum Achimahaam Zadoco & Iehonathan Eb'iathar:& mittetis per manum eorum ad me omne verbum quod audieritis.*Venitque *Chusai amicus Dauid in ciuitatem:& Absalom venit in Ierusalaim & Achitophel cum eo.*Superfluit & Achitophel ũ eo.

CAP. XVI.

Dauid autem transierat paululum de vertice & ecce Ziba puer Mephiboseth in occursum eius: & pẽ asinorum stratorum & super eos erant ducenti panes & centum ligaturæ vuæ passæ & septem massæ palatarum, Iuxta hebræum habetur.*& centum serta ficuum.* Quod autem subditur.*& duo vtres vini.*Iuxta hebræum habetur.*& vter vini.*nec est opus expositione. *Et dixit rex ad Ziba: quid sibi volunt ista? & dixit Ziba,asini sunt pro domesticis regis ad equitandũ & panis ac ficus vt comedant pueri.* Quia tunc temporis vtebantur asinis ad equitandum,ideo domesticis regis minus assuetis ad iter agendum offert asinos,vt fatigatis aliquis equitãdo refocillaretur. *et vinũ vt bibat siquis defecerit.*Iuxta hebræũ habetur. *lassus in deserto.Dixitq; rex & vbi est filius Domini tui? & dixit Ziba ad regem,ecce manet in Ierusalaim:dixit enim hodie, restituet mihi domus Israel regnũ patris mei* Calumniatus est iste filium Ionathæ:vt testãtur scripta infra ius ii ca. 19. *Et ait rex ad Zibam,ecce tibi sint omnia quæ habe Mephiboseth.* Iniqua temeraria; sententia fuit hæc inaudita parte: præter hoc quod ingratissimi animi erga Ionatham fuit. *oro.*Iuxta hebræum habetur.

aliter sentit S. gregor. li. 3. dialogi c. quia d misericordiã petra

adorauí,inueniã gratiã in oculis tuis domine mi rex. Astutus seruus fingit se non venisse ad Dauidem vt accusaret Mephiboseth & surrogaretur in illius agros: sed ad hoc vt inueniret gratiã in oculis regis.huc enim tendunt hæc verba adorauí (proculdubio te offerendo hæc munuscula) vt inueniam gratiam in oculis tuis.

Venit autem rex Dauid vsque ad Bachurim:& ecce inde vir exiẽs de cognatione domus Saul nomine Simhi filius Gheræ exiẽs exeundo & maledicendo. Et lapidabat lapidibus Dauidem & omnes seruos regis Dauidis: totúsque populus & omnes bellatores. Parui refert quod hebraicè habeẽ. *& omnes potentes à dextera eius & à sinistra eius.* de potentia siquidem virium est sermo. *Sic autem dicebat Simhi dum malediceret illi: egredere egredere vir sanguinum.*hoc est effusor sanguinis multorũ innocentiũ. *& vir Beli'iahal.*hoc est absq; iugo procedens in actibus tuis.*Reddidit tibi dominus totum sanguinem domus Saul qui regnasti pro eo deditq; dominus regnũ in manum Absalon filii tui: & ecce es in malo tuo,quia vir sanguinum es.*

Dixitque Abisai filius Zeru'iæ ad regem: cur maledicit canis hic morituus. Iuxta hebræũ habetur. *mortuus domino meo regi* Verba sunt paruipẽsionis.*transibo quæso & removebo caput eius. Et ait rex quid mihi & vobis est filii Zeru'iæ.quia maledicet.* hoc est nolo vobiscũ communicare in animo vindicandi.occiderãt enim Abner isti filii Seruiæ fororis Dauidis:nõ sit inquit mihi & vobis cõmunis vindicta cõtra maledicũ. *dominus enim præcepit ei vt malediceret Dauidi,et quis est qui audeat dicere quare sic fecerit?* Parui refert quod hebraice habeẽ.*& quia Ichouah dixit ei maledic Dauidem, & quis dicet quare feciſti sic?* Agnoscit & fatetur Dauid maledictionẽ illam quatenus pœnalẽ sibi procedere à Deo propter peccata sua:& propterea dicit summum Deũ dixisse Semei maledic Dauidem. dixit siquidem deus non verbo,sed facto efficiendo per Semei maledictionẽ illam non quatenus erat peccatum,sed quatenus erat pœna ipsius Dauidis: quemadmodum superius etiam per os Nathan dixerat suscitabo malũ de domo tua non quatenus erat malũ culpæ,sed pœnæ. *Et ait Dauid ad Abisai & ad omnes seruos suos:ecce filius meus qui egressus est de vtero meo.* Iuxta hebræũ habeẽ.*de visceribus meis.*semen enim ex viscribus egreditur. *querit animam meam,quãto magis hic filius Iemini.*hoc est Beniamin vt alias dictum est,*maledicet? sinite eum & maledicat*

Iuxta

iuxta præceptum Domini. Iuxta hebræum habetur. *quia dixit ei Iehouah.* quod iam expositū est. *Forsitan respiciet dominus ad afflictionem meam: & reddet dominus mihi bonum pro maledictione eius die hac.* Sciens se iuste pati nō audet in spem certam præmii: sed sub dubio ponit dicendo, forte videbit oculo misericordiæ afflictionem meā & imputabit ad meritum patientiā meam. *Et ibat Dauid & viri eius per viam: Semei autem per iugum montis ex latere contra illum gradiebatur.* Iuxta Hebrēū habetur. *Et Simbi ambulans in latere montis è regione ipsius eundo & maledicendo, & lapidando lapidibus è regione ipsius, & iactādo puluerem.* Describitur modus quo ad dispositionē localem: dauide cum suis eunte per viam publicam, Semei autem eūte per latus mōtis è regione Dauidis maledicēdo & lapidādo & puluerem spargendo. Lapidare autē intellige non quòd lapides attingerent ad eos, sed quòd iaceret lapides versus eos. ad iniuriam enim non ad lædendum tendebat.

Venitq; rex & totus populus qui erat cum eo lassi: & refocillati sunt ibi. Iuxta Hebræum habetur. *& requieuit ibi.* lassi siquidem describuntur communiter, sed singulariter scribitur de rege & requieuit ibi. Quanuis de populo communiter intelligi possit & requieuit ibi: hoc est in Bachurim, de quo vltimo dictū est & venit rex Dauid vsque ad Bachurim. *Absalom autem & totus populus virorum Israel ingressi sunt Ierusalaim, & Achithophel cum eò.*

Et fuit cum venit Chusai Archites amicus Dauidis ad Absalom: dixit Chusai ad Absalom, viuat rex, viuat rex. Adulātis sunt geminata hæc verba. *Et dixit Absalom ad Chusai: ista est gratia tua ad amicum tuum? cur non iuisti cum amico tuo?* Admirantis sunt verba. *Dixitque Chusai ad Absalom: nequaquam, quia illius ero quem elegit dominus & populus iste & omnes viri Israel, & cum eo manebo.* Et hęc adulationis erant. *Sed vt & hoc inferam.* Iuxta Hebræum habetur. *Et secundo.* Primam rationem attulerat quia electus est Absalon à summo deo & populo & vniuerso Israele. alteram se adiungere manifestat, quia est filius Dauidis tam amici sui. *cui ego seruiam, nōne filio regis?* Legendū est. *coram filio eius?* Nō nominat Dauidem regem: sed pronomine demonstrat eum quem dixerat Absalon amicum tuum. *sicut parui patri tuo, ita parebo & tibi.* Iuxta Hebrēum habetur. *sicut seruiui coram patre tuo, sic ero tecum.* Mentitur, tamen officioso mandacio.

Dixit

Dixit autem Absalom ad Achithophel, inite consiliū quid agere debeamus. Iuxta Hebræum habetur. *date vobis consiliū quid faciemus.* Tanquam capiti consilii dicit, date vobis consilium, volens vt cum senibus tractaret quid faciendum est. *Et ait Achithophel ad Absalom, ingredere ad cōcubinas patris tui quas dimisit ad custodiendam domum: & audiet totus Israel quòd fedaueris patrem tuum, & roborabuntur manus omnium qui sunt tecum.* Ad excludendum tam spem quàm timorem reconciliationis inter patrem & filium, ab animis tam sperantium quàm timentium illam consilium dedit tam turpis ignominiæ. *Extenderunt igitur Absalomo tentorium super tectum: & ingressus est Absalom ad concubinas patris sui in oculis totius Israel.* Vt adimpleretur verbum dei dictum per Nathan prophetam. *Consilium autem Achithophel qui consulebat in diebus illis, erat acsi quis interrogasset in verbo dei.* Nomen est Elohim. & assimilatur consilium Achithophel verbo responsionis diuinæ non quo ad rectitudinē, sed quo ad adhæsionem. narratur enim quòd ita adhærebant consilio Achithophel quemadmodum adhærebant responsioni dei consulti. Et quoniam hoc commune subiungitur tam Absalon quàm Dauidi, ideo similitudo hæc per modum hyperboles intelligenda est: quemadmodum dicimus homines veloces vt aquilas, & similia. describitur enim ad literam maxima authoritas Achithophel in consilio, vt plusquam homo videretur sapere: & propterea assimilatur diuino responso. *sic erat omne consilium Achithophel & Dauidi & Absalom.*

CAP. XVII.

ET dixit Achithophel ad Absalom: eligam mihi. Iuxta Hebræum habetur. *eligam nunc duodecim millia virorum.* Absque vlteriori mora: celerem siquidem persecutionem Dauidis consulit valde vtilem. *& consurgam & persequar Dauidem hac nocte.* Superfluit hac. tempus siquidem nocturnum ad exequendum celerem persecutionem prudenter elegit, vt ex improuiso aggrederentur Dauidem cum suis. *Et veniam super eum, & ipse lassus est & solutis manibus.* Iuxta Hebræum habetur. *Et lentus manus.* Tardum seu debilem motum manuum Dauidis & suorum iudicat, ex inedia seu modico alimento ac incommodis multis. *& percutiam eum.* Iuxta Hebræum habetur.

&

& faciam tremere eum, & fugiet totus populus qui est cum eo. Efficacia aggressionis ordinate describitur: inchoando à terrore Dauidis & suorum, & adiungendo consequenter fugam territi populi qui est cum Dauide. *percutiamq; regem desolatũ.* Iuxta Hebræum habetur. *& percutiam regem solum eum. Et reducam totum populum ad te.* Tertius effectus describitur occisio solius regis Dauidis: & quartus demum reductio vniuersi populi ad te Absalon regem. *quomodo vnus homo reuerti solet.* Sententia recte redditur: quanuis Hebraice habeatur. *sicut reuerti omnis.* & est casus genitiui omnis. Et est sensus, faciam reuerti totum populum ad te sicut reuerti omnis: hoc est sicut est reuersio cuiuslibet: hoc est tam facile quàm facile vnus quilibet reuertitur. Deinde immediate sequitur. *vir quem tu quærens.* Et est sensus: non multitudo virorum, sed vnus est duntaxat vir quem spectat ad te quærere persequendo. Deinde immediate sequitur. *omnis populus erit in pace.* Sẽtentiæ sunt articulatim prolatæ absque aliqua cõiunctione, ad reddẽdum rationem consilij sui vtilis tam ipsi regi quàm paci vniuersi Israelis. *Placuitque sermo eius Absalon.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *Et rectum fuit verbũ in oculis Absalom, & in oculis omnium senum Israel.* Rectũ censuerunt consilium relatum ad bonum vtile vsurpati regni.

AIt autem Absalom: voca etiam quæso Chusai architã, & audiamus quid sit etiam in ore eius. Venitque Chusai ad Absalom: & dixit Absalom ad eum dicendo, secũdum verbum hoc locutus est Achithophel, an faciemus verbum eius? si non, tu loquere.

Et dixit Chusai ad Absalom: non est bonum consilium quod consuluit Achitophel hac vice. quasi diceret: quanuis Achitophel semper aliàs bonum cõsueuerit dare consilium, hac tamẽ vice cõsilium datum non est bonum. Et prudenter locutus est Chusai, honorando Achithophel & pro hac duntaxat vice consilium illius diuertens, ne redderet se suspectum. *Dixitq; Chusai: tu nosti patrem tuum & viros eius esse potentes & amaro animo, veluti si vrsa raptis catulis in saltu sæuiat.* Iuxta Hebræum duntaxat habetur. *sicut vrsus orbatus in agro.* Et est sermo de orbato filiis: affertúrq; hęc similitudo quo ad amaritudinem animi. *& pater tuus vir bellator est.* Iuxta Hebræũ habetur. *vir belli.* hoc est vir sciens ea quæ sunt belli, prudens in agendis ac disponẽdis circa res bellicas. *nec morabitur cum populo.* Iuxta Hebræum habetur. *& non faciet dormire populum.* Sic iacet in

in Hebręo. & sonant verba quòd seruabit populum cũ excubiis quasi vigilem in nocte, contra nocturnum tempus electum ab Achithophel ad aggrediendum populum Dauidis ex improuiso. *Forsitan nunc latitat in foueis aut in vno quo voluerit loco.* Iuxta Hebræum habetur. *Ecce nunc ipse est absconditus in vna foucarum aut in vno locorum.* Contra id quod dixerat Achithophel, percutiã regem solum, dicit quòd Dauid prudens non solum populum vigilantem seruat, sed etiam personam suam occultat in latebris alicuius foueæ, spelunçe aut cuiusuis loci. *& erit cum ceciderit quispiam in principio, audiet audiens, & dicet, fuit plaga in populo qui sequitur Absalom. Et fortissimus quisque cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur.* Periculum imminens ex cõsilio Achithophel describitur magnipendendum. Nec refert quòd Hebraice non scribitur fortissimus: sed. *Et ipse etiam filius fortitudinis cuius cor sicut cor leonis, liquefiendo liquefiet.* in idem enim sententia redit. *scit enim totus Israel quòd potẽs est pater tuus, & filij fortitudinis qui sunt cum eo. Sed consulo vt cõgregãdo cõgregetur ad te totus Israel à Dan vsque ad Beersebah sicut arena iuxta mare in multitudine: & facies tua vadens in bellũ.* Cõtra id quod dixerat Achithophel quòd rex mitteret duodecim millia virorũ, consulit Chusai vt congregato vniuerso Israele ipse rex personaliter pergat ad bellum. *Et veniemus ad eum in vnum locorum in quo inuenietur.* extra ciuitatẽs muratas: nam deinde subiungit quid efficient si fuerint in ciuitate murata. *& castrametabimur contra eum sicut cadit ros super terram: & non relinquetur ex eo & ex omnibus viris qui cum eo sunt, etiam vnus. Et si in ciuitatem collegerit se, portabit totus Israel ad ciuitatem illam funes: & trahemus eam vsque in torrentem, vsquequo non inueniatur ibi etiam calculus.* Hyperbole est ad significandum tantam virium magnitudinem vt quodammodo trahere possent ciuitatem integram in flumen.

Dixitque Absalom & omnis vir Israel, melius est consiliũ Chusai Architæ cõsilio Achithophel: domini autem nutu dissipatum est consilium Achithophel vtile. Iuxta Hebręum habetur. *& Iehouah præcepit ad frangẽdum consilium Achithophel bonum, vt induceret Iehouah super Absalom malum.* Diuinæ prouidentiæ ascribit scriptura fractionẽ consilij Achithophel, quanuis boni: hoc est vtilis Absalom. & rationem reddit diuinæ dispositionis: videlicet vt puniret Absalon, qui conspirauerat contra patrem & tam infamem incestum commiserat.

Dixit

Dixit autem Chusai ad Zadoc & Eb'iathar sacerdotes: hoc & hoc consuluit Achithophel Absalom & senioribus Israel, & hoc & hoc consului ego. Nunc ergo mittite cito, & nunciate Dauidi dicen do: ne moreris nocte hac. Superfluit hac. *in campestribus deserti.* Nesciens Chusai an Absalon sequeretur consilium eius vel Achithophel, tutiorem elegit partem monendo Dauidem vt recedat ex planicie deserti. *sed absque dilatione transgredere.* Iuxta Hebræum habetur. *& etiam transeundo transibis.* proculdubio iordanem. *ne forte absorbeatur rex & totus populus qui est cum eo. Ionathan autem & Achimaham stabant in fonte Rogel, tuitque ancilla & nunciauit eis & ipsi iuerunt & nunciauerunt regi Dauidi: non enim poterant videri aut introire ciuitatem.* Iuxta Hebræum habetur. *quia non poterunt videri ad veniendum in ciuitatem.* Ratio redditur quare Ionathan & Achimaham erant in fonte Rogel, quia locus ille exemptus erat à visu venientium in ciuitatem: hoc est ingredientium & egredientium per viam publicam. *Vidit autem eos puer, & nunciauit Absalomo.* Accidit vt extra viam esset iste qui vidit eos, *& abierunt ambo cito & venerunt ad domum viri in Bachurim qui habebat puteum in atrio suo, & descenderunt in eum. Tulit autem mulier & expandit velamen super faciem putei, quasi siccans ptisanas.* Iuxta Hebræum habetur. *& extendit super illud frumentum contusum, & non est cognita res.* Omnia sunt clara. *Venerúntque serui Absalom ad mulierem in domum, & dixerunt vbi est Achimaham & Ionathan? & dixit eis mulier, transierunt festinanter gustata paululum aqua.* Iuxta Hebræum habetur. *transierunt vadum aquæ.* nec aliud scribitur: sed subiungitur. *& quæsierunt & non inuenerunt, & reuersi sunt in Ierusalaim.* Et insinuatur quòd scrutati fuerint domum illam, & non inuenientes reuersi sunt.

Cúmque abissent, ascenderunt illi de puteo, & abierunt & nũciauerunt regi Dauidi: & dixerunt ad Dauid, surgite & transite cito fluuium. Hebraice scribitur. *aquam.* sed de aqua iordanis est sermo, vt subiuncta testantur. *quia huiuscemodi dedit consilium contra vos Achithophel. Surrexit ergo Dauid & totus populus qui erat cum eo, & transierunt iarden donec diluceseeret.* Non habetur in Hebræo. *antequam denudaretur verbum.* sed duntaxat, *donec luceseeret mane vsque ad vnum, non defuit qui non transisset iarden.* ad significandum quòd ante diem clarum transierunt fluuium nocte omnes. *Porro Achithophel videns quòd non esset*

factum consilium suum, strauit asinum, & surrexit & abiit ad domum suam ad ciuitatem suam: & disposita domo sua suspendio interiit. Iuxta Hebræum habetur. *strangulauit se: & mortuus est, ac sepultus in sepulchro patris sui.* Propria interiit sententia, & ipse suimet carnifex fuit actor tam prauorum consiliorum.

Dauid autem venit in castra. Legendum est. *in Machanaim.* est enim nomẽ ciuitatis (vt subiuncta testantur) in qua etiam fuerat Isboseth rex. *& Absalom transiuit iarden, ipse & omnes viri Israel cum eo. Et Hamasam posuit Absalom pro Ioab super exercitum: Hamasa autẽ erat filius viri qui vocabatur Iitth'ra Iizrehelita, qui ingressus est ad Abigail filiam Nachas sororem Zeru'iæ matris Ioab.* Hic Nahas est Isai pater Dauidis & istarum mulierum: vt paralipomenon testatur. *Et castrametatus est Israel & Absalom in terra Ghilhad.*

Cúmque venisset Dauid in castra. Legendum est. *in Machanaim.* quia vt dictum est nomen est proprium ciuitatis. *Sobi filius Nachas de Rabba filiorum Hammõ.* Iste frater Chanun regis Hammonitarum surrogatus creditur in præfectũ Hammonitarum à Dauide, vt Nahas patri gratitudinis officium exhiberet. *& Machir filius Hammiel de Lodebar, & Barzillai Ghilhadites de Rogelim. Stratoria & tapetia.* Iuxta Hebræum habetur. *& Hydrias & vasa fictilia, & frumenta & hordea & farinam & polentam: & fabas & lentes & frixum oleo cicer.* Iuxta Hebræum repetitur dictio interpretata polenta, significãs grana tosta. & diuersorum generum grana torrefacta oblata significantur: primum enim grana frumenti, deinde grana leguminũ significãtur. *& mel & butyrum & oues & caseos vaccinos, obtulerunt Dauidi & populo qui erat cum eo ad vescendum: suspicati sunt enim populum fame & siti fatigari in deserto.* Iuxta Hebræum habetur. *quia dixerunt, populus famelicus & lassus & sitibundus in deserto.* hoc est ex via deserti venit lassus esuriens & sitiens.

CAPVT XVIII.

Igitur considerato Dauid populo suo. Iuxta Hebræum habetur. *Et ordinauit Dauid populum qui cum eo: & posuit super eos tribunos & centuriones. Et misit Dauid populum, tertiam partem in manu Ioab, & tertiam partem in manu Abisai filij Zeru'iæ fratris Ioab, & tertiam partem in manu Itthai Ghitthæi.* Insinuat author cõgregasse Dauidẽ in Machanaim exercitũ, ex hoc ipso q̃ describit & tres prĩcipes exercitus

exercitus & tribunos & cẽturiones ordinatos à Dauide. *Dixitque rex ad populum, egrediendo egrediar etiam ego vobiscũ. Dixitq; populus, non egredieris: quia si fugiendo fugiemus non ponent ad nos cor, & si morietur medietas nostrum non ponent ad nos cor, quia tu vnus solus pro decem millibus computaris.* Iuxta Hebręum habetur. *quia nunc sicut nos decem millia.* & est sensus, quia hoc tempore inueniuntur similes nobis decem millia (hoc est innumerabiles) similis autem tibi non inuenitur. directe enim rationem reddũt verborũ suorum. *melius est igitur vt sis nobis in vrbe presidio.* Legendum esset. *& nunc bonum vt sis nobis à ciuitate in adiutorium.* vt videlicet ab vrbe opẽ feras nobis, prouidendo de opportunis. *Et dixit ad eos rex, quod bonum est in oculis vestris faciam: steritq; rex iuxta portam, & totus populus egrediebãtur cẽteni & milleni. Præcepitq; rex Ioab & Abisai & Itthai dicendo, seruate mihi puerum Absalom.* Iuxta Hebręum habetur. *leniter mihi puero Absalom.* Et est sensus. animaduertite vt nõ impetu & furore impietatis Absalõ, sed leniter cum eo agite intuitu mei. mensurari enim nõ possunt aggressiones impetuosæ. *& totus populus audiuit præcipientem regem omnibus principibus pro Absalom.*

Egressúsque est populus in cãpum in occursum Israel: & factum est prælium in saltu Ephraim. Quia trans iordanem vbi tribus Ephraim nihil habebat prælium hoc commissum est, ideo Ephraim hoc in loco nõ est nomẽ tribus, sed significat augmentum: ita quòd in sylua augmenti narratur commissum prælium hoc. *Et cæsus est ibi populus Israel coram seruis Dauid: & fuit ibi plaga magna in die illa viginti millium. Fuitq; ibi prælium dispersum super faciem totius terræ: & multo plures erant quos saltus consumpserat de populo quàm ij quos vorauerat gladius.* Iuxta Hebræum habetur. *& multiplicauit sylua ad vorãdum populũ præ iis quos vorauit gladius in die illo.* Manifestatur modus: videlicet quòd sylua multiplicauit feras ad vorandũ vagantes per sylua. & ex multiplicatione animalium nominata videtur sylua illa sylua Ephraim ab augmento.

Accidit autem vt occurreret Absalom seruis Dauid. Iuxta Hebræum habetur. *Et occurrit Absalom coram seruis Dauidis.* Ratio quare diuerterit Absalon, insinuatur occursus ad seruos Dauidis. *& Absalom equitabat super mulum, & ingressus est mulus subter condensam quercum & magnam.* Legẽdum est. *subter densitatem ela grandis.* Non quercus, sed ela arbor significatur tam hic

hic quàm inferius. *& adhæsit caput eius quercui.* Iuxta Hebręũ habetur. *& inualuit caput eius in ela, & datus est inter cælum & inter terram, & mulus qui sub ipso transiuit.* Nõ dicitur quòd capilli eius illaqueauerint eũ: sed quòd caput eius penetrauerit densos ramos ela magno impetu fugiẽtis, & sic capite detentus, pendens relictus fuerit transeũte secundum inchoatum cursum mulo.

Vidit autem vir vnus, & nunciauit Ioab: & dixit, ecce vidi Absalom pendentem de quercu. Iuxta Hebręum habetur. *suspensum in ela.* Et hoc attestatur quòd capite suspẽsus erat. *Et ait Ioab viro nuncianti ei: si vidisti cur non percussisti eum ibi ad terram, & ego dedissem tibi decem argenti siclos.* Iuxta Hebræum habetur. *& meum fuisset dare tibi decem argenteos & vnum baltheum.* & nihil dicitur de pondere. *Qui dixit ad Ioab: si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis.* Parui refert quòd in prima persona scribitur hoc Hebraice. significatur enim quòd non solum propter spẽ decem argenteorum, sed nec etiam si realiter in manibus meis ponderarem (hoc est reciperem) mille argẽteos, ponerẽ manum in filium regis. *audientibus enim nobis præcepit rex tibi & Abisai & Itthai dicendo, custodite mihi puerum Absalom. Et si fecissem contra animam meã audaciter.* Iuxta Hebræum habetur. *falsitatem.* contrariã veritati quam mandauerat rex. *nullũ verbum absconditũ esset à rege: & tu stares ex aduerso.* hoc est tu non me adiuuisses, sed fuisses sicut stans ad videndum. *Et ait Ioab, non sicut tu vis, sed aggrediar eum coram te.* Iuxta Hebræum habetur. *nõ sic expectabo coram te.* quẽadmodũ tu expectasti continendo te ab interfectione illius. *tulitq; tria tela in vola sua & infixit ea in cor Absalom.* Difficile videtur diuinare qualia tela fuerint. *cum adhuc palpitaret.* Legendum est. *ipso adhuc viuente in corde ela.* nec describitur fere mortuꝰ. *Et cucurrerũt.* Legẽdũ est. *Et verterũt se decem pueri armigeri Ioab: percusserúntq; Absalõ.* vt multitudine vulnerum statim moreretur. *& occiderunt eũ.*

Clanxit autem Ioab buccina, & reuersus est populus à persequẽdo Israelem: volens parcere multitudini. Iuxta Hebræũ habetur. *quia prohibuit Ioab populum.* Ratio reuersionis populi à persecutione Israelis redditur. *Et tulerunt Absalom & proiecerũt eum in saltu in foueam grandem, & erexerunt super eum aceruum lapidum grandem valde: totúsque Israel fugit, vnusquisque in tentoria sua. Absalom autem tulerat & erexerat sibi in vita sua titulũ qui*

erat in valle regis. Qualis fuerit hic titulus, ſcriptura non tradit. ſtatuam tamẽ aiunt fuiſſe, non tamen ſtatuam repræſentantem hominem, ſed manũ: & propterea ſubiungitur quòd appellatur manus Abſalon. *dixit enim, non habeo filium, in monimentum nominis mei.* Quæſtio oritur circa veritatem huius dicti: quia ſuperius cap. 14. ſcriptum eſt Abſalon habuiſſe tres filios & vnam filiam. Solutio eſt quòd tres illi filij geniti quidem narrantur, ſed non quòd fuerint ſuperſtites: & ex eo quòd Abſalon ideo erexerat ſibi titulum quia carebat filio, ſufficienter inſinuatur mortuos fuiſſe filios. *vocauítque titulũ nomine ſuo, & appellatur manus* Abſalom *vſque ad diem hanc.*

Achimaham autem filius Zadoc dixit: curram quæſo & nunciabo regi quòd iudicium fecerit ei dominus de manu inimicorum eius. Dixitq; ei Ioab, *non eris nuncius in hac die, ſed nũciabis die altera: hodie nõ nunciabis, eo quòd filius regis mortuus eſt. Et ait* Ioab *ad* Chuſi, *vade nũcia regi quæ vidiſti: adorauitq; Chuſi* Ioab *& cucurrit.* Non eſſe nomen proprium Chuſi, ſed ſignificare Aethiopem, Hebraica phraſis teſtatur. ad deferendum enim nuncium mœſtum miſit Aethiopem. *Rurſus autem achimahaã filius Zadoc dixit ad* Ioab, *& quid erit curram quæſo etiã ego poſt* Chuſi: *dixítque* Ioab, *propter quid curris fili mi, veni huc.* Non habetur in Hebræo veni huc. *nõ eris boni nuncij baiulus.* Hebraice anceps eſt ſententia ad hanc quæ habetur in vulgata æditione, vel ad ſignificandum quòd non inuenies annunciationis præmiũ. Quod autem ſubditur. *Qui reſpondit, quid enim ſi cucurrero.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et erit quid curram?* Quaſi diceret: non eſt mihi curæ præmium aut mœſtitia ob mortem Abſalõ, ſed erit hoc quòd currã. Deliberaſſe ſe currere ſignificat. *Dixitq; ei, curre: & cucurrit Achimaham per viam cõpendij.* Iuxta Hebręum habetur. *per viam planiciei, & tranſiuit* Chuſi. Inſinuatur hinc quòd Chuſi iuerat per viam rectam, montanam tamẽ, Achimaham autem per longiorem viã planiciei.

Dauid autem ſedebat inter duas portas: ſpeculator vero iuerat in tectũ portæ ſuper murum, qui eleuans oculos ſuos vidit virum currentem ſolum. Clamauítque ſpeculator & indicauit regi: dixítque rex, ſi ſolus eſt bonum eſt nuncium in ore eius: & ibat eundo & appropinquando. Et vidit ſpeculator virum alium currentem: & clamauit ſpeculator ad ianitorem & dixit, ecce vir currens ſolus: dixítque rex, etiam iſte bonum nunciat. Si enim in fugam verſus fuiſſet exercitus, non vnus ſolus appareret, ſed multitudo. & propterea

propterea ſingulos ſolos currentes bonos eſſe nuncios protulit. *Dixitq; ſpeculator, video curſum prioris veluti curſum Achimahãfilii Zadoc: & ait rex vir bonus eſt hic et cũ nũcio bono venit.*

Clamauit autem Achimaham & dixit ad regem, ſalue rex. Iuxta hebræum habetur. *pax, & adorauit regem facie ſua in terram: & dixit benedictus dominus deus tuus qui concluſit homines qui leuauerunt manus ſuas in dominum meum regem.* Vniuerſa bene geſta ſignificauit, dicẽdo regi hoc vnum nomen pax antequam adoraret regem: deinde explicauit victos fuiſſe hoſtes. *Et ait rex, eſt ne pax puero Abſalom? dixítque Achimaham, vidi tumultum magnum cum mitteret* Ioab *ſeruus tuus ò rex me ſeruum tuum neſcio aliud.* Iuxta hebræum habetur. *mittente ſeruum ad regem* Ioab *& ſeruum tuum & neſciui quid.* Hinc clare habetur quod Chuſi erat ſeruus. ait enim Achimaham: mittente ad regem Ioab ſeruum (proculdubio Chuſi) & ſeruum tuum proculdubio meipſum, & neſciui quid ſignificaret tumultus ille magnus. Mendacium dixit quo ad hoc officioſum nolẽs mœſtum nũcium manifeſtare. *Dixítque rex, verte te & ſta hic: & vertit ſe & ſtetit.*

Et ecce Chuſi venit: & ait Chuſi nũciatur domino meo regi quod iudicauit te dominus hodie de manu omnium inſurgentium contra te. Dixit autem rex ad Chuſi, éſtne pax puero Abſalom? dixítque Chuſi, ſint ſicut puer inimici domini mei regis et omnes qui inſurgunt contra te in malum. Contriſtatúſque eſt rex. Iuxta hebræum habetur. *Et tremuit rex.* Magnitudo triſtitiæ ſignificatur ex tremore. *& aſcendit in cenaculum.* Legendum eſt. *ſuper ſolarium portæ & fleuit.* qualecunque illud fuerit. Subiuncta autem verba legenda ſunt ſic. *& ſic dixit dum iret, fili mi Abſalom, fili mi, fili mi* Abſalon. ter enim repetit fili mi. *quis tribuet vt ego moriar pro te Abſalom fili mi, fili mi.*

CAPVT XIX.

Nunciatum eſt autem Ioab: *ecce rex flet & luget ſuper* Abſalõ. *Et fuit ſalus in die illa in luctũ toti populo: audiuit enim populus in die illa dici, dolet rex de filio ſuo. Et declinauit populus in die illa ingredi ciuitatem, quomodo declinare ſolet populus verſus & fugiens de prælio.* Iuxta hebræũ habetur. *Et furatus eſt ſe populus in die illo ad veniendum in ciuitatem, ſicut ſe furabitur populus erubeſcentes fugiendo è prælio.* Aſſimilantur furibus ſtudẽtibus ad occultãdũ ſe tã fugientes è prælio quàm iſti victores. *Rex autẽ operuit caput ſuum.* Iuxta

Hebræum habetur. *operuit faciem suam.* more lugentium. *& clamabat voce magna: fili mi Absalom, Absalom fili mi.* Deficiunt duæ dictiones: videlicet, *fili mi.* tertio enim repetitur fili mi: & deinde narratur ingressus Ioab ad regem.

Ingressus ǵ; est Ioab ad regem in domũ: & dixit confudisti. Parui refert quòd Hebraice habetur. *fecisti erubescere hodie facies omnium seruorum tuorum.* sententia enim eadem est. *qui liberarunt animam tuam hodie, & animam filiorum tuorum & filiarum tuarũ, & animam vxorũ tuarum & animam concubinarum tuarũ. Amando odientes te & odiendo diligentes te: ostendisti enim hodie quòd nõ curas de principibus & seruis tuis: quia hodie cognoui quòd si Absalom viueret & omnes nos hodie mortui essemus, tunc rectum esset in oculis tuis. Nunc igitur surge egredere, & alloquens satisfac seruis tuis.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *& loquere ad cor seruorum tuorum.* hoc est ea quæ placent & cõsonant cordi seruorum tuorum. *iuro enim per dominũ.* Hebraice habetur in præterito. *iurauí enim in Iehouah quòd te non exeunte si dormiet vir tecum nocte.* ad excitandum siquidem Dauidem vt annotaret dicta ab ipso Ioab, dicit in præterito, iurauí enim: perinde ac dixisset animaduerte iuramentum, quia iurauí in summo Deo &c. *& peius erit tibi hoc omni malo quod venit super te ab adolescẽtia tua vsque nũc. Surrexit ergo rex & sedit in porta: & toti populo nunciatũ est quòd rex sederet in porta, & venit totus populus in faciem regis. Israel autem fũgit vnusquisque in tẽtoria sua.*

Omnis quoque populus certabat. Iuxta Hebraũ habetur. *Et fuit omnis populus iudicatus in omnibus tribubus Israel dicẽdo: rex liberauit nos de manu inimicorũ nostrorum & ipse liberauit nos de manu Philisthim, & nũc fugit de terra propter Absalõ. Absalõ autẽ quem vnximus super nos, mortuus est in prælio: et nũc cur sileis ad reducendũ regem?* Narratur ꝙ in cunctis tribubus quilibet populus fuit iudicatus: hoc est tanquã iudicio cõuictus, reprehensus & excitatus ab aliquibus ad reducendũ regem Dauidem. arguebantur enim ex beneficiis receptis à Dauide: conuincebantur autem quia Absalon iam mortuus erat, & ipsa victoria Dauidis excitabat. *Et consilium totius Israel venit ad regem.* Non habetur hæc clausula in Hebræo.

Rex autem Dauid misit ad Zadoc & Ebiathar sacerdotes dicẽdo: loquimini ad seniores Iehudæ dicendo, cur venistis. Iuxta Hebræum habetur. *quare eritis vltimi ad reducendum regẽ in domũ suam?* Sententia clara est. *Sermo autẽ totius Israel venit ad regem in*

in domum eius. Verba ista regis Dauidis sunt ad sacerdotes vt ea dicerent senibus Iudæ, ad declarandum illud verbũ quare eritis vltimi: quia videlicet & verbum omnis Israel venit ad regem ad domum suam, hoc est ad reducendum regẽ in domum propriã. dicentibus enim sacerdotibus hoc ad senes Iudæ, mõstrabatur eis quòd iã omnis Israel significauerat Dauidi bonum animum suũ erga regem. *quia dixerat rex, hæc dicetis ad populum Iudæ.* Nõ habentur hæc verba in Hebræo: sed contexitur sermo regis ad sacerdotes, referẽdus senibus Iudæ. nam immediate sequitur. *Fratres mei vos, os meum & caro mea vos.* erat enim ipse Dauid de tribu Iudæ. *cur ergo eritis nouissimi ad reducendum regem? Et Hamasæ dicetis, nõne os meũ & caro mea es? sic faciat mihi deus & sic addat.* Nomẽ est Elohim. *si non magister militiæ mee.* Iuxta Hebræum habetur. *princeps exercitus eris coram me omnibus diebus pro Ioab.* Sed oritur quæstio circa iustitiam huius promissionis: eo quòd Ioab principatum exercitus obtinuerat iure primi ascensus ad arcem sion, vt scribit. 1. paralipomenon vndecimo: minus ergo iustũ erat vt priuaretur principatu absque culpa. Solutio est quòd Dauid promiserat quidem principatum primo ascẽdenti in arcẽ sion, sed nũquam legitur quòd promiserit ei vt esset dux totius exercitus. aliud est enim esse principem seu ducem in exercitu, & aliud est esse ducẽ totius exercitus. multi siquidem erant in exercitu duces ac principes: vnus autẽ erat dux totius exercitus, qui erat super omnes alios principes. & propterea liber erat Dauid ad conferendum principatum totius exercitus, quem cõtulerat Ioab vt scribitur superius in ca. 8. Et rationi consentaneũ est vt Dauid de consensu ipsius Ioab promiserit Hamasæ principatum exercitus, ad hoc vt Hamasa non impediret reditum tribus Iudæ ad regem Dauidem. Crediderim ego Dauidem suasisse Ioab vt secũ iam fere senex quiesceret in Ierusalem ad regimen totius regni, & rebus bellicis cederet oblata nunc hac occasione. *Et inclinauit cor omnium virorum Iehudæ quasi viri vnius: & miserunt ad regẽ, reuertere tu & omnes serui tui.* Ecce effectus principat° promissi Hamasæ. nam non dicitur & inclinauerunt sacerdotes: sed dicitur inclinauit, proculdubio Hamasa cuius immediate antè mentio facta est. *Et reuersus est rex & venit vsque ad iarden: & Iehuda venit in Ghilghal vt occurreret regi & traduceret eum iarden.*

Festinauit autem Simhi filius Gheræ filii Iemini qui erat de Bachurim: & descendit cum viris Iehudæ in occursum regis Dauid. Et mille viri erant cum eo de Biniamin. Semei qui maledixerat regi (vt scriptum est superius ca. 16.) festinauit ad petendũ veniam. *& Siba puer domus Saul.* qui accusauerat Mephiboseth vt ibidem scribitur. *& quindecim filii eius & viginti serui eius cum eo: & siderunt Iarden ante regem. Et transierunt vada.* Iuxta Hebræum habetur. *Et transibit nauicula ad faciendum transire domum regis & ad faciendum bonum in oculis eius.* Intelligo multas nauiculas significari per nauiculã ad vehendum & personas & res prout placeret regi. *Simhi autẽ filius Gheræ prostratus est corã rege, cũ iã trãsisset Iarden.* nũ rex, sed ipse Semei. immo hebraicè scribitur quod in ipso trãsitu (hoc est quod statim vt Semei transiuit Iordanem) prostrauit se corã rege. *Et dixit ad regẽ: non imputet mihi dominus meus iniquitatem & non memineris quod inique egit seruus tuus in die qua egressus est dominus meus rex de Ierusalaim, vt ponat rex ad cor suum. Nouit enim seruus tuus quod peccaui: & ecce veni hodie primus de omni domo Ioseph.* Iuxta Hebræum habetur. *omni domui Ioseph vt descenderem in occursũ domini mei regis.* Iste enim Semei de tribu erat beniamin: tum quia clare dicitur filius Iemini, hoc est beniamin: tum quia cum mille viris de Beniamin venit, proculdubio ab ipso cõgregatis. nec supputat se in domo Ioseph, sed in signũ pœnitudinis prœuenisse se dicit vniuersam domũ Ioseph: hoc est tribum Ephraim & Menassis descendẽtes ex Ioseph qui fuit primogenitus Rachelis: cũ debuisset tribus Beniamin simul venire cum tribu Ioseph vt minor frater deferret maiori.

Respondit autem Abisai filius Zeruiæ & dixit: an propter hoc non morietur Simhi qui maledixit Christo domini? Et ait Dauid: quid mihi & vobis filii Zeruiæ? qui estis propensi ad vindictam. *cur efficiemini mihi hodie in Satan.* hoc est vos creditis partes meas fouere, & tamen in hoc eritis mihi hodie in aduersarii officium. Et rationem subiungit: quia dies hodiernus est tanquam dies creationis meæ in regem oportet me agere tanquam nouum regem & obliuisci præteritorũ. *an hodie morietur vir in Israel? quia nonne noui quod hodie sum rex super Israel? Et ait rex ad Simhi non morieris: iurauitque ei rex.*

Mephiboseth quoque filius Saul descẽdit in occursum regis. Inter occurrentes regi cõnumeratur hoc in loco Mephiboseth: cum

cum tamen occursus eius fuisset secundum ordinem rei gestæ narrandus postea. *illotis pedibus & intonsa Barba.* Iuxta Hebræum habetur. *& non fecit pedes suos & non fecit labium suum & vestes suas non lauit à die abitus regis vsque ad diem quo rediit in pace.* Testatur scriptura luctum assumptum à Mephiboseth propter fugam regis Dauidis quo ad tria: quia nec curam pedum abluendo incidendóue vngues, nec curam labii minuendo pilos circa labia & concinnando barbam egit nec vestes suas abluit. vt intelligamus quod inique accusatus fuerit à seruo suo, & inique damnatus à Dauide. *Cúmque occurrisset regi.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit cum venit Ierusalaim in occursum regis, dixit ei rex, cur non venisti mecum Mephiboseth?* Ne putaretur quod Mephiboseth occurrisset regi ad Iordanẽ describitur tẽpus aliud: videlicet quando ciuitas Ierosolimitana venit in occursum regis. tunc enim ipse Mephiboseth venit obuiã regi. *Et dixit, domine mi rex seruus meus cõtempsit me.* Iuxta Hebræũ habetur. *decepit me.* apparet enim hinc quod Siba requisitus à Mephiboseth dixerit se iturum cum Mephiboseth ad regem Dauidem vt comes esset fugiẽtis: & quod deceperit eum eundo ad Dauidem cum munusculis sine (immo contra) Mephiboseth. *dixit enim seruus tuus vt sterneret mihi asinum.* Iuxta Hebræum habetur. *sternam mihi asinum & equitabo super eum, & ibo ad regem, quia claudus est seruus tuus.* Etiam hunc laborem sternendi asinum non imponebat Sibæ. *Et accusauit me seruum tuum apud te dominum meum regẽ: tu autẽ domine mi rex sicut angelus dei es.* Nomen est Elohim. *fac quod bonum est in oculis tuis. Quia non fuit tota domus patris mei nisi homines mortis domino meo regi, et posuisti seruum tuum inter conuiuas mensæ tuæ: quæ est ergo mihi amplius iustitia ad clamandum amplius ad regem? Dixit autem ei rex, quid vltra loqueris? fixum est quod locutus sum.* Iuxta Hebræum habetur. *dixi.* Et immediate sequitur. *tu & Siba diuidite agros.* Et est sensus diffiniui hanc sententiã: videlicet tu & Siba diuidite agros. Prius Dauid fuerat præceps dando totum Sibæ inaudita parte: modo audita parte, sed indiscussa veritate manifeste iniustus inuenitur & ingratissimus Ionathæ patri Mephiboseth. Et hebræi dicunt in pœnam huius peccati diuisum fuisse regnum Dauidis tempore nepotis eius Roboam: vt inferius scribitur. *Dixitq; Mephiboseth ad regem: etiam totum tollat postquam venit dominus meus rex in pace in domum suam.*

Barzillai quoque Ghilhadites senex valde. Superfluit senex valde.descēdit de Rogelim:& traduxit regem Iarden,vt prosequeretur eū vltra Iarden. Erat autem Barzillai senex valde, filius octoginta annorum:& ipse pauit regem cum moraretur in castris. Legēdum est.in Machanaim.est enim ciuitatis nomen.erat enim vir dives nimis. Hebraice habetur.magnus valde.proculdubio diuitiis & consequentibus ad eas. Dixitq; rex ad Barzillai: veni mecum vt quiescas securus. Iuxta Hebræum habetur.tu trāsi mecum & pascam te mecum in Ierusalaim. Regiam curam ipsius promittit. Et ait Barzillai ad regem:quot sunt dies annorum vitæ meæ vt ascēdam cum rege in Ierusalaim? Filius octoginta annorum sum hodie: nunquid vigent sensus mei ad discernendum suaue vel amarum? Iuxta Hebræum habetur.an discernam inter bonum & malum? proculdubio secundum sensum. Et immediate sequitur.an gustabo seruus tuus quod comedam & quod bibam? an audiā vltra vocem cantorum & cantatricū? In specie declarat defectus duorum sensuum, gustus & auditus. & cur erit seruus tuus adhuc oneri domino meo regi? Paululum transibit seruus tuus Iarden cum rege:& cur retribuet mihi rex retributionem istam? Reuertatur quæso seruus tuus & moriar in ciuitate mea, iuxta sepulchrum patris mei & matris meæ:& ecce seruus tuus Chimham transibit cum domino meo rege,fac ei quod bonum est in oculis tuis. Filius Barzillai erat iste Chimham. Dixitq; rex:mecum transeat Chimham & faciam ei bonum in oculis tuis,& quicquid petes à me faciam tibi. Et transiuit totus populus Iarden, & rex transiuit: osculatúsque est rex Barzillai & benedixit ei. tum gratias agēdo tum imprecando bona. & reuersus est in locum suum.

Transiuit autem rex in Ghilghal, & Chimham transiuit cum eo:totúsque populus Iehudæ traduxerat regem, & etiam dimidia pars populi Israel. Et ecce omnes viri Israel venerunt ad regem:& dixerunt ad regem,cur te furati sunt fratres nostri viri Iehudæ,& traduxerunt regem & domum eius Iarden & omnes viros Dauidis cum eo. Et respondit omnis vir Iehudæ ad viros Israel:quia mihi propior est rex. Parui refert quòd Hebraice habetur.quia propinquus rex mihi. & potest intelligi de propinquitate locali & de propinquitate carnali:eo quòd & secundū locum Iordanis propinquus est tribui Iudæ, & de tribu Iudæ erat persona regis. & cur iraseris propter hanc rem? an comedendo comedimus ex rege? an munera nobis data sunt? Iuxta Hebræum habetur.an donatiuum donauit nobis? rex. Omnem vtilitatem excludunt.

cludunt. Et respondit vir Israel ad viros Iehudæ & ait:& primogenitus ego sum,decem partibus ego maior sum apud regem magísq; ad me pertinet Dauid quàm ad te. Iuxta Hebræum habetur.& dixit decem partes mihi in rege,& etiam in Dauid ego plus te. Iudas & Beniamin simul ex vna parte supputantur, decem vero reliquæ tribus ex altera quæ Israel nominatur. & propterea pars Israel dicit:decem partes mihi in rege,& in hoc rege qui est Dauid sum plus te.cur feisti mihi iniuriam. Iuxta Hebræum habetur. & quare paruipendisti me. reducendo regem sine me & non mihi nunciatum est priori. Iuxta Hebræum habetur.& non fuit verbum meum primum. cum sim longe maior te. Deinde immediate sequitur. mihi ad faciēdum reuerti regem meum. Et est ordo literæ, ad faciendum reuerti regem meum mihi. conqueritur enim quòd verbum suum (hoc est opera sua,concursus suus) non interuenerit primo loco ad faciendum reuerti regem:dolet enim quòd non fuerit expectatus, sibique vt priori delatum. duriusque fuit verbum virorum Iehudæ quàm verbum virorum Israel.

CAPVT XX.

Accidit q; vt ibi esset vir Belʼiahal. Sæpe dictum est Belial significare absque iugo legis & morum. & nomen eius Sebah,filius Bichʼri vir Iemineus. hoc est ex tribu Beniamin. & clanxit buccina & ait,non est nobis pars in Dauid neq; hæreditas nobis in filio Iisai,vnusquisq; ad tentoria sua Israel. Et ascendit omnis vir Israel à Dauide post Sebah filium Bichʼri:viri autem Iehudæ adhæserunt regi suo à Iarden vsque ad Ierusalaim.

Venitq; Dauid in domū suā in Ierusalaim:& tulit rex decem mulieres cōcubinas quas dimiserat ad custodiendā domum, & tradidit in custodiā eas. Legēdū est.& dedit eas in domū custodiæ.vt simul custodirentur velut in claustro.& pauit eas,& ad eas nō est ingressus:sed erāt clausæ. Iuxta Hebr.habetur. & fuerūt angustatæ. limitibus ornatus & aliorū eiusmodi.vsq; ad diem mortis suæ in viduitate viuētes.hoc est tanquā viduæ vitā ducētes. Et in prōptu est horū ratio,quia cognitæ fuerant à filio eius Absalon.

Dixit autem rex Hamasa.tāquā principi exercitus,vt promiserat.congrega mihi viros Iehudæ tribus diebus: & tu sta hic. Abiitq; Hamasa ad cōgregandū Iehudam:& moratus est extra palatium quod ei cōstituerat rex. Iuxta Heb.habetur. & moratus est vltra tēpus quod præparauit ei.hoc est vltra triduū. Ait autem

tem Dauid ad Abisai, nunc peius faciet nobis Sebah filius Bich'ri quàm Absalon. Eo quòd Hamasa vltra cõstitutũ tẽpus tardus erat, cõmisit Dauid Abisai onus persequẽdi Sebã. *tu tolle seruos domini tui.* proculdubio Ioab, cuius officiũ transtulerat in Hamasam. & propterea nihil dixit Dauid ad Ioab: sed milites appropriatos Ioab, mãdauit assumi ab Abisai fratre eius. *& persequere eũ, ne forte inueniat sibi ciuitates munitas & effugiat nos.* Legendũ est. *oculos nostros.* ad similitudinem auiũ aucupes fugientiũ ac occultantiũ se in locis tutis ab aucupibus. *Egressiq; sunt post eũ omnes viri Ioab, & Cherethi & Pelethi & omnes robusti.* Hinc manifeste patet quòd appellatione domini tui significatus fuerat Ioab: & præter viros Ioab, Cherethi & Pelethi & oẽs potẽtes adhærẽtes Dauidi exierunt cũ Abisai. *& egressi sunt de Ierusalaim ad persequendũ Sebah filium Bich'ri.*

Ipsis existẽtibus apud lapidem grandem qui est in Ghibhon, Hamasa venit in faciem eorũ: Ioab autem. Absque officio introducitur Ioab cum eũtibus ad persequendũ Sebã, ne iniuria fieret Hamasæ: vt etiã hodie videmus fieri ab iis qui plus valere existimãtur quàm ipse dux. *vestitus erat tunica stricta ad mẽsurã habitus sui.* Iuxta Heb. habetur. *cinctus panno vestimenti sui.* Ad excludendũ loricã fit ista descriptio. *& desuper accinctus gladio dependente vsq; ad ilia.* Legendũ est. *& super eũ cingulũ gladij applicati super lũbos eius in vagina sua.* Nihil aliud armorum habuisse describitur nisi gladium in vagina in cingulo super lumbos suos. *qui fabricatus leui motu egredi poterat & percutere.* Iuxta Hebr. habetur. *& ipse exiuit & cecidit.* Pronomen ipse demõstrat gladiũ. describitur. n. q volẽte Ioab salutare Hamasam exiuit ex vagina gladius Ioab & cecidit tanquã casu, sed secundũ veritatẽ ex industria: & quòd Ioab gladiũ nudũ qui ceciderat eleuauit manu sinistra, & sic salutauit Hamasã. *Dixitq; Ioab ad Hamasam, salue mi frater.* Iuxta Heb. habetur. *nũ pax tu frater mi?* quod sonat, nũ bene vales tu frater mi? *& tenuit manu dextera Ioab mentũ Hamasæ quasi osculãs eũ.* Iuxta Heb. habetur. *ad osculandũ eũ.* vt vndique eũ falleret. *Hamasa autẽ nõ obseruauit gladiũ quẽ habebat Ioab.* Iuxta Heb. habetur. *qui in manu Ioab.* hinc enim habetur quod prædiximus: videlicet quòd manu sinistra eleuatũ gladiũ nudũ qui ceciderat tenebat Ioab. *qui percussit eum in latere.* Iuxta Hebræũ habet. *& percussit eũ ipso in quinta costa.* hoc est iuxta stomachum, vt alias declarauimus. *& effudit intestina eius in terrã & nõ iterauit ei, &*

ei & mortuus est: Ioab autem & Abisai frater eius persecutus est Sebah filium Bich'ri. Mortuo Hamasa resumpsit principatum exercitus Ioab. ad hoc enim insinuandum præponitur modo ad Abisai quem Dauid miserat vt caput. *Et vir stetit iuxta eum de pueris Ioab: & dixit, ecce qui esse voluit pro Ioab comes Dauid.* Iuxta Hebræum habetur. *quis qui voluit in Ioab? & quis qui Dauidi post Ioab?* Vnica actio Hamasæ aduersus Ioab describitur dupliciter. primum à complacentia Hamasæ in officio Ioab: deinde à successione in officio eodem viuente Ioab coram Dauide rege. & hoc ad exaggerandum præsumptionem Hamasæ volentis se præferre Ioab qui tanto tempore cum Dauide fuerat in hoc officio. Et sunt hæc verba opprobrãtis Hamasæ occiso, quis est nunc qui voluit aduersus Ioab &c. *Hamasa autem conspersus sanguine erat in medio viæ: viditque vir quod subsisteret totus populus, & diuertit Hamasam de via in agrum & proiecit super eum vestimentum cum vidisset quod omnis veniens ad eum subsisteret.*

Quando autem amotus fuit, transiuit omnis vir post Ioab ad persequendum Sebah filium Bich'ri. Porro ille transierat per omnes tribus Israel. Iuxta Hebræum habetur. *Et transiuit in omnes tribus Israel.* De Seba sermonem fieri subiuncta insinuãt. quanuis vulgata æditio dissonet ab hebraica veritate: in qua post tribus Israel subiungitur. *ad Abel & Beth'mahacham & omnia Berim.* Et est nomen regionis tam Beth'mahacha quam Berim. Deinde immediate sequitur. *& congregati sunt & venerunt etiam post eum.* hoc est & viri Ioab congregati sunt & venerunt etiam persequentes per singula loca post Sebã: hoc est sequẽdo vestigia eius. Deinde immediate sequit. *Et venerũt & angustarũt super eũ in Abel Beth'mahacha.* Tãdẽ ãgustarũt Sebã in ciuitate Abel sita in regiõe Beth'mahachæ. *& circũdederũt munitionibus ciuitatem.* Iuxta Hebræum habetur. *& euerterunt aggerem ciuitati.* Habebat ciuitas aggerem ante murũ ciuitatis in munimen & illum primo euerterũt viri Ioab. *& obsessa est vrbs.* Iuxta hebræũ habetur. *& stetit in muro.* Destructo aggere ciuitas describitur stans in protectione solius muri. *omnis autem turba quæ erat cum Ioab moliebatur destruere murum.* Iuxta Hebræum habetur. *& omnis populus qui cum Ioab destruentes ad faciendum cadere murum.* Prosecutio ad destruendum murum cum conatu totius populi Ioab describitur.

Et clamauit mulier sapiens de ciuitate: audite audite, dicite

quæso

quæso ad Ioab, appropinqua vsque huc & loquar ad te. Appropinquauit ſ; ad eam, & dixit mulier an tu es Ioab? & dixit, ſum: & dixit ei, audi verba ancillæ tuæ, et dixit, audio. Rurſumque illa: ſermo inquit dicebatur in veteri prouerbio, qui interrogant interrogent in abela & ſic proficiebant. Iuxta hebræum habetur. *Dixitq; dicẽdo: loquendo loquentur in primis dicendo, interrogando interrogabunt in Abel & ſic perfecerunt.* Ex his patet vulgatam æditionem recte reddere hebraicam veritatem. tanquam enim vetus prouerbiũ inſinuatur cũ dicitur loquendo loquentur primũ (hoc eſt ab antiquo, vel potius in primis ante omnia: perfeuerãtia enim ſignificat per futurũ loquẽtur) dicẽdo hoc videlicet interrogando interrogabunt in Abel (quod ſonat qui interrogant interrogent in Abel tanquam in ciuitate conſiliorum) & ſic hoc eſt conſilio habito à ſapientibus Abel, perfecerunt opus. commendat enim ciuitatem ſuam à ſapientia. *Nonne ego ſum quæ reſpondeo veritatẽ in Iſrael?* Iuxta hebræum habetur. *Ego pacificarum & fidelium Iſraelis.* ſubaudi vna ſum. Poſt commendatam ciuitatem à ſapientia affert rationem à pace & fide cum Iſraele: vt hinc oſtendat iniuſte vexari ciuitatem pacificam & fidelem. in perſona enim ciuitatis loquitur. *& tu quæris ſubuertere ciuitatem & euertere matrem in Iſrael.* Parui refert quod hebraicè habetur. *tu quærens ad faciendum mori ciuitatem & matrem in Iſrael.* Dixit ciuitatem pacificam & fidelẽ, dixit matrẽ propter ſapiẽtiã conſilii. *quare præcipitas hereditatem domini.* Iuxta hebræum habetur. *quare deſtrues hæreditatem Iehouah?* quælibet enim ciuitas Iſrael erat portio hæreditatis ſummi dei pro quãto hæreditario iure data erat à Deo populo Iſrael. *Reſponditque Ioab & dixit: abſit abſit mihi, non præcipito neque demolior.* Legendum eſſet. *ſi deſtruam & ſi faciam deſtrucre?* ad ſignificandũ negatiuam. *Non ſic habet res: quia vir de monte Eph'raim (Sebah filius Bich'ri nomen eius) leuauit manum ſuam contra regem Dauid, tradite illum ſolum & recedam à ciuitate.* Iſte Seba de tribu erat Beniamin (vt in principio huius capituli ſcriptum eſt) ſed quia habitabat in mõte Ephraim ibi forte etiam natus ideo dicitur de monte Ephraim. *dixitque mulier ad Ioab, ecce caput eius proiicietur ad te per murum. Ingreſſa eſt ergo ad omnem populum & locuta eſt eis ſapiẽter.* Parui refert quod hebraicè habetur. *Et venit mulier ad omnem populum in ſapientia ſua, & abſciderunt caput Sebah filii Bich'ri & proiecerunt ad Ioab.* Ad conſilium ciuitatis ingreſſa intelligitur

intelligitur mulier vtens ſapientia ſua ad perſuadendum concilio repræſentanti vniuerſum populum vt decollaretur Seba, tum propter iuſtitiam requiſitam à rege tum propter pacem ciuitatis. *& clanxit buccina & receſſerunt ab vrbe vnuſquiſque in tentoria ſua: Ioab autem reuerſus eſt Ieruſalaim ad regem:*

ET Ioab fuit ſuper totum exercitum Iſrael: Bena'ia vero filius Ieho'iadah ſuper Cheretheos & Peletheos. Adoram autem ſuper tributum: et Iehoſaphat filius Achilud à cõmentariis. Se'ia vero ſcriba: & Zadoc ac Eb'iathar ſacerdotes. Quanuis. 8. ca. fuerit ſcripta diſtributio horũ officiorũ repetitur tamẽ hic tanquã denuo Dauid factus fuerit rex. Et ſpecialiter fit mentio de officio Ioab, ad manifeſtandũ quod non obſtante translatione officii in Hamaſam & crimine Ioab interficiẽdo eundem præfectus eſt iterum in principẽ totius exercitus. reliqua intellige vt ſupra. *Et etiam Hiraia' irites erat ſacerdos Dauidi.* Huius mentio facta non fuerat in dicto ca. veruntamen ſacerdotis nomen non eſt hic nomen ordinis, ſed dignitatis. erat enim quo ad dignitatem tanquã pontifex corã Dauide.

CAP. XXI.

FVit autem fames in diebus Dauid tribus annis iugiter & conſuluit Dauid oraculum domini. Sæpe dictũ eſt ignotum nobis eſſe modum quo huiuſmodi interrogationes & reſponſiones diuinæ fiebant. *& dixit dominus, propter Saul et propter domum eius ſanguinum.* Superfluit eius. Tria dicuntur. primum propter Saul. Et ad huius declarationem ſubiungitur & domum ſanguinum: vt intelligeretur peccatum Saulis nõ quodcunque, ſed pro quanto fuerat effuſor ſanguinis. Et ad manifeſtandũ de quo ſanguine eſt ſermo adiungitur tertio. *eo quod occidit Ghibhonitas.*

Vocauitque rex Ghibhonitas & dixit eis: Ghibhonitæ autẽ nõ erãt de filiis Iſrael ſed de reſiduis Emoreorum & filii Iſrael iurauerant eis. Hiſtoria hæc ſcripta eſt diffuſe in libro Ioſuæ. ca. 9. *& voluit Saul.* Iuxta hebræum habetur. *& quæſiuit Saul percutere eos.* Nec eſt dubiũ de effectu ſubſecuto vt teſtatur ſuprascripta reſpõſio diuina: ſed quia nõ omnes occidit ideo dicit quòd quæſiuit ad percutiẽdũ eos. vt enim ſubiũcta teſtantur diſperſi ſunt propter perſecutionẽ Saulis multi qui euaſerũt. *Zelo quaſi pro filiis Iſrael & Iuda.* Parui refert quod hebraicè habet. *in zelare eius filiis Iſrael & Iehude.* Zelus iſte ratione ciuitatum

uitatum & agrorum Ghabaonitarum intelligitur. tanquam filiis Israel tepore Iosuæ portio illa terræ fuerit male detracta: vtpote pars terræ promissionis debita filiis Israel. Ad subtrahendum itaque à Ghabaonitis terram quam possidebant quæsiuit Saul percutere eos. *Dixitque Dauid ad Ghibbonitas: quid faciam vobis, et quod erit vestri piaculum* Parui refert quod hebraicè habetur. *& in quo expiabo.* subauditur iniuriã vobis factam. *et benedicatis hæreditati domini?* hoc est materiam maledictionis diuinæ per famem trium annorũ perseuerantis subtrahendo benedicatis occasionaliter.. *Et dixerunt ei Ghibbonitæ: non est nobis quæstio de auro et argento cũ Saul & cum filiis eius.* Forte argẽtum & aurũ obtulerat Dauid eis pro satisfactione. *neq; volumus vt interficiatur homo in Israel.* Quia zelo Israelitarum Saul persecutus fuerat eos & multos eorum occiderat, ideo excludunt à vindicta omnes Israelitas excepta domo Saulis qui caput fuerat. *& dixit, quid ergo vultis vt faciam vobis?* Iuxta hebræum habetur. *quod vos dicentes faciam vobis.* Clare promittit facturum se quod petunt. *Qui dixerunt regi: virũ qui attriuit nos et oppressit inique ita delere debemus vt nec vnus quidem residuus sit de stirpe eius in cũctis finibus Israel.* Hebraica litera lõge aliter sonat. *vir qui destruxit nos & qui cogitauit nobis, fuimus destructi à stãdo in omni termino Israelis: dabitur nobis.* Et statim appositiue subiungitur. *septem viri ex filiis eius.* De Saule narrantur duo & petitur tertium. narratur primũ quod destruxit occidendo Ghabaonitas: deinde quod cogitauit (quod machinatus est) aduersus eos vsqueadeo vt destituti non solũ à propriæ terræ terminis, sed etiã ab habitatione in omni termino Israelis fuerint. petitur autẽ tertio vt Saul detur eis non in seipso, sed in septem viris ex filiis eius. *vt crucifigamus eos.* Iuxta hebræum habetur. *& facient affigere eos.* nihilque dicitur de cruce in specie. *domino.* hoc est ad gloriã iustitiæ diuinæ. *in Ghibha Saul electi domini.* in colle cognominato ab ipso Saule ad maiorem vindictam.

Et ait rex ego dabo: pepercitque rex Mephiboseth filio Iehonathan filii Saul propter iusiurandum domini quod fuit inter Dauid & Iehonathan filiũ Saul. Tulitque rex duos filios Rizpe filiæ A'iæ quos peperit Sauli Armonem & Mephibosetum: & quinque filios Michal filiæ Saulis. Corrupta iudicio meo fuit vitio scriptorũ hebraica litera: & est scriptum Michal pro Merab sorore eius maiore quæ fuit vxor istius Hadrielis: vt patet. 1. reg. 18.

Si enim dicerentur duntaxat filii Michal, intelligi possent filii per adoptionem:, sed quia adiungitur. *quos genuit Had'rieli filio Barzillai Mecholathei.* verificari non potest litera de Michal. nam generare actio est naturalis, non conueniens nisi matri naturali: & ꝓpterea nõ nisi de Merab verificatur quos genuit Had'rieli. vitio itaque scriptorum error nominis est. Et tu prudẽs lector hoc annotabis: ne fallaris, sicut ego quoque falsus fui super psalmũ ad dominum cum tribularer, citando hunc textum vt iacet. *Et dedit eos in manum Ghibbonitarum.* Aduerte quod iuramentum præstitum Sauli in primo libro cap. 24. à Dauide non est violatum tradendo istos occidendos: eo quod propter mortem istorum nec domus nec nomẽ Saulis delebatur: nã seruata stirpe Ionathæ seruabatur & domus & nomen Saulis. *qui crucifixerũt eos.* Iuxta hebræum habetur. *& affixerunt eos in monte.* Idem est mons qui paulo ante nominatus est collis. *coràm domino.* hoc est ad executionem diuinæ iustitiæ. Et hinc soluitur quæstio quare Dauid fecerit contra legem Mosis non occidentur filii pro patribus Deute. 24. Soluitur enim quod tanquam diuinæ iustitiæ executor Dauid hoc fecit. de deo enim scriptum est visitans iniquitatem patrũ in filios & in tertios & in quartos. *& ceciderunt septẽ hi simul: & occisi fuerunt in primis diebus messis principio messis hordeaceæ.*

Tollens autem Rizpa filia A'iæ cilicium substrauit sibi super petram. Legendum esset. *Et tulit Rizpa filia A'iæ saccum & extendit eum sibi in rupe.* Maternus amor describitur tantus vt quæ fuerat vxor regis in rupe habitauerit (extensa rudi tela desuper ex qua solent fieri sacci) ad curam habendum affixorum corporum ne à feris aut auibus morderentur. *à principio messis donec stillaret aqua super eos de cælo.* Et hoc quoque contra legem Mosis Deut. 21. factum fuit. præcipitur enim in lege quod affixus ligno eadẽ die sepeliatur: isti autem vsquequo plueret relicti sunt in patibulis. Sed solutio similis est. nam diuina authoritate hoc factũ est, vt vsq; ad pluuiã (signũ diuinæ clementiæ) manerent affixa cadauera ad expiandum pœnã penuriæ annonæ quæ ex defectu pluuiæ fuerat triennio: vt hæc litera insinuat. *& nõ permisit aues cæli requiescere super eos in die neq; bestias agri in nocte.* Ne sis ita rudis vt intelligas mulierem nobilem solam mansisse ibi custodiámque hãc exercuisse: sed famulas & famulos secum habuisse.

Nunciatum

Nunciatum est autem Dauidi quod fecit Rizpa filia Aie concubina Saulis. Ideo hoc scribitur vt intelligamus Dauidem motum ab exemplo pietatis istius mulieris. *Et abiit Dauid et tulit ossa Saulis & ossa Ionathæ filii eius.* Ecce fructus boni exẽpli: personaliter iuit rex ad tollendum ossa Saulis & Ionathæ motus exemplo mulieris. nõ enim dicitur & misit Dauid, sed dicitur & iuit Dauid. *à viris.* Legendum esset. *à primatibus Iabes Ghilhad.* consensus siquidem primatum ciuitatis interueniens describitur eo quod chara illis erant ossa Saulis. *qui furati fuerant ea de platea Beth'san in qua suspenderãt eos Philisthim in die qua percusserunt Philisthim Saulem in Ghilboah.* Quæstio oritur: quia in calce primi libri scriptum est quod Iabitæ tulerunt cadauera Saulis & filiorum de muro Bethsan: hic autem dicitur de platea Bethsan. Solutio est quod (vt hebraica sonat dictio) non significatur proprie platea ciuitatis, sed locus largus qui videlicet erat iuxta murum Bethsan. & propterea nulla relinquitur dissonantia inter scripta hic & ibi: sed ibi scribitur murus, hic vero amplitudo loci in quo erat murus. *Et ascendere fecit inde ossa Saulis & ossa Ionathan filii eius: & colligentes ossa eorum qui affixi fuerant.* Legendum esset. *& fuerunt congregata ossa affixorum.* Hactenus opera Dauidis descripta est circa ossa Saulis & Ionathæ, & cõsequẽter filiorum Saulis cum eo sepultorum: modo describitur id quod mandato Dauidis factum est de ossibus illorum septem affixorum. *Sepelierúntque ossa Saulis & Ionathan filii eius in terra Ben'iamin in latere.* Iuxta hebræũ habetur. *in Zelah.* & est nomen proprium loci. *in sepulchro Cis patris eius: et fecerunt omnia quæ præceperat rex & propitiatus est deus terræ post hæc.* Nomen est Elohim. & diuina gratia dans copiam annonæ significatur: quod secundum effectum apparuit post hæc humanitatis officia. visa est enim pluuia sufficiens ad culturam terræ.

FActum est autem rursum bellum Philisthinorum contra Israel. Parui refert quod hebraicè scribitur. *Et fuit adhuc bellum Philisthinis cum Israel.* Dicendo adhuc tempus sonat post placationem Ghabaonitarum. *descenditque Dauid & serui eius cũ eo & pugnauerunt cum Philisthim, deficiente autem Dauid.* Iuxta hebræum habetur. *& lassus est Dauid.* fatigatus siquidem labore prælii describit. *Et Iisbi benob qui erat de genere Raphe.* genus erat giganteum. *et ferrum hastæ eius trecentas uncias.* Legẽdum esset. *trecẽtos siclos æris appendebat.* hanc enim põderis speciem sonan

sonãt hebræa. *& accinctus erat ense nouo.* Nõ est in hebræo, ense. Nec desunt intelligẽtes ipsum nouiter accinctum, hoc est nouum militem fuisse: vt maioris audaciæ insinuetur. quam effectus subsecutus testatur: videlicet. *nisus est percutere Dauid.* Legendum est. *& dixit ad percutiendum Dauidem.* Ecce audacia proprio verbo manifestata quod volebat aggredi personam regis. *Præsidióque fuit ei Abisai filius Zeruiæ & percussum Philisthæum interfecit.* Dauid adiutus ab Abisai. hebraicè enim legitur: & adiuuit eum Abisai & percussit Philisthæum & occidit eum. Auxilium duntaxat collatum narratur ab Abisai, percussio autem & interfectio actiones Dauidis sunt: vt in calce huius capituli summatur. *tunc iurauerunt viri Dauidis ei dicendo, non egredieris amplius nobiscum in prælium.* Senex iam insinuatur Dauid insolita lassitudine attestante: & propterea cum personæ suæ periculo veniens ad prælium. & ideo rationabiliter coegerunt illum sui, vt non veniret amplius ad prælium. *& non extingues lucernam Israel.* Assimilatur Dauid luci Israelis ratione sapientiæ & regni splẽdentis: ita vt omnis Israel sub regno eius tanquam sub luce esset qui in tot tenebris fuerant temporibus multis oppressi & ab exteris & à criminibus.

Secundum bellum quoque fuit. Parui refert quod hebraicè habetur. *Et fuit post sic & fuit adhuc prælium in Gob cum Philisthinis: tũc percussit Sibbechai Chusatheus Saph qui erat de genere Raphæ. Tertium quoque fuit bellum.* Legendum est. *Et fuit adhuc prælium in Gob cum Philisthinis.* Et postea subditur. *in quo percussit Adeodatus filius saltus polymitarius Bethlehemites.* Iuxta Hebræum habetur. *& percussit Elchanam filius syluarum textorum Bethlechemites Ghol'iath Ghittheum, & lignum lanceæ eius sicut liciatorii textorũ.* Ex quibus patet quod interpres nomina ꝓpria omisit. Et quãuis nõ Bethlechemites, sed Beth'halachmites scribatur Elchanan quo ad patriam, in idem tamen redit sensus: quoniam dictio composita est ex domo & articulo & Lechem in casu genitiuo. *Quartum bellum fuit.* Legendum est. *Et fuit adhuc prælium in Ghath.* vt in superioribus dictum est. *fuitque ibi vir mensuræ qui senos in manibus pedibúsque habebat digitos vigintiquatuor numero: & etiã erat de genere Raphæ. Et blasphemauit Israel.* Legendum est. *Et vituperauit Israelem.* probris enim etiam impetiit Israelem. *& percussit eum Ionathan filius Simhai fratris Dauidis. Quatuor hi nati sunt Ra-*

phæ in Ghaih: & ceciderunt in manu Dauid & seruorũ eius. Supputatur Dauid primus inter interfectores horum gigãtum, tum propter primum quem nisi lassitudo impedisset, occidisset sine adiutorio Abisai: tum quia ipse instructor fuit seruorum suorum qui occiderunt alios.

CAPVT XXII.

Locutus est autem Dauid Domino verba Cantici huius, in die qua liberauit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius & de manu Saul. Et dixit: dominus petra mea & arx mea & saluator meus mihi. Deus fortitudo mea, sperabo in eo: scutum meum & cornu salutis meæ, elevator meus & refugium meum, saluator meus, ab iniquitate liberabis me. Laudabilem invocabo dominũ: & ab inimicis meis saluus ero. Quia circundederunt me contritiones mortis: & torrẽtes malignitatis terruerunt me. Dolores inferi circũdederunt me: præuenerũt me laquei mortis. In tribulatione mea invocabo dominũ & ad Deũ meũ clamabo: & exaudiuit de tẽplo suo vocẽ meã, & clamor meus in auribus eius. Cõmotâque est & cõtremuit terra, fundamenta cælorum contremuerunt & cõmota sunt: quoniam iratus est ei. Ascendit fumus in furore eius, & ignis de ore eius devorabit: carbones succensi sunt ab eo. Inclinauitq; cælos & descendit: & caligo sub pedibus eius. Et equitauit super Cherub & volauit: & apparuit super pennas spiritus. Et posuit tenebras in circuitu suo tabernacula: colligantiã aquarum nubes cælorum præ fulgore in cõspectu eius succẽsi sunt carbones ignis. Tonuit de cælis dominus: & excelsus dabit vocem suam. Et misit sagittas, & disperdit eos fulgur, & consumpsit eos. Et apparuerunt effusiones maris & revelata sunt fundamenta orbis ab increpatione domini, ab inspiratione spiritus furoris eius. Mittet de excelso, & accipiet me, extrahet me de aquis multis. Liberabit me ab inimico meo forti ab odientibus me, quia robustiores me sunt. Præuenerunt me in die afflictionis meæ: & fuit dominus sustentaculum meum. Et eduxit me in latitudinem: & liberabit me quia complacuit in me. Retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam, secundum mundiciam manuũ mearũ reddet mihi. Quia custodiui vias domini: & non malignatus sum à Deo meo. Quia omnia iudicia eius in conspectu meo, & statuta eius non amouebo à me. Et fui perfectus coram eo: & custodiui me ab iniquitate mea. Et restituit dominus mihi secundum iustitiam meam: secundum mundiciam meam in conspectu oculorũ eius. Cũ gratioso gratiosum ages: cũ viro perfecto perfectum ages.

ages. Cum mundo mundum ages: & cum tortuoso tortuosum ages. Et populum pauperem saluum facies: oculi tui super excelsos, humiliabis eos. Quia tu lucerna mea domine: & dominus illuminabit obscuritatem meam. In te enim curram accinctus: in deo meo transiliã murum. Deus perfecta via eius: eloquium domini purificatum, scutum est omnibus sperantibus in eo. Quoniam quis est deus præter dominum? & quis fortis præter deum nostrum? Deus qui accingit me fortitudine, & complanauit perfectam viam meam. Coæquans pedes meos sicut ceruarum, & super excelsa mea statuet me. Docẽs manus meas ad prælium: & cõponens quasi arcum æreum brachia mea. Et dedisti mihi scutum salutis tuæ: & in mansuetudine tua multiplicabis me: Dilatabis gressus meos subtus me: & non deficient tali mei. Persequar inimicos meos & disperdam eos: & non reuertar donec consumam eos. Et consumam eos & confringam eos, & non surgent, & cadent sub pedibus meis. Et accinxisti me fortitudine ad prælium: incuruabis resistentes mihi subtus me. Et inimicos meos dedisti mihi ceruicem: odientes me & excidam eos. Aspicient & non erit saluator: ad dominum & non respondit eis. Delebo eos vt puluerem terræ: quasi lutum platearum comminuam eos, distendam eos. Et saluasti me à litibus populorum: custodies me in caput gentium, populus quem non noui seruiet mihi. Filij alieni mentientur mihi: ad auditum auris obedient mihi. Filij alieni arescent, & contremiscent à clausuris suis. Viuus dominus & benedictus fortis meus: & exaltetur deus fortis salutis meæ. Deus dans vindictas mihi: & deducens populos sub me. Et educens me ab inimicis meis: & à resistentibus mihi eleuabis me, à viro iniquo liberabis me. Propterea confitebor tibi domine in gentibus, & nomini tuo cantabo. Magnificans salutes regis sui, & faciens gratiam christo suo Dauidi & semini eius vsque in seculum. Quia psalmum istum diffuse exposuimus in commentariis psalmorum, ideo capitulum hoc pertransibimus.

CAP. XXIII.

Hæc autẽ sunt verba nouissima quæ dixit. Iuxta Hebræum habetur. Et hæc verba Dauidis nouissima hic enim debet fieri punctus: deinde ipsa Dauidis verba prophetica (per modum hymni forte dicta quemadmodum dicta in aliis psalmis) subiunguntur. & miror quod inter psalmos Dauidis non inueniat psalmus iste. Subiũgitur

itaque in hebræo immediate sic. *dictū Dauidis filii Iisai & dictum viri fuit eleuatus supra vnctus Elohe Iahacob & dulcis cantibus Israelis.* Vide quantum distat vulgata æditio à veritate hebraica:nam vulgata æditio habet.dixit vir cui constitutum est de christo Dei Iahacob egregius psaltes Israel. Ipse enim Dauid tanquam titulum authoris describit à quatuor : videlicet à naturali stirpe dicendo filii Iisai:ab electione diuina ex pascuis ouiū ad excelsum gradū super Israel : ab vnctione diuina in regē mandata à Deo gubernatore Iacob:& demū à dulcedine psalmorum eius apud populum Israel. Meminit autem specialiter dei Iacob quo ad sui vnctionem in regē ad insinuādum quod ipse est initium sceptri prophetati à Iacob in tribu Iudæ. Cum vero dicitur & dictum viri fuit eleuatus subauditur relatiuum qui. est enim sensus & dictum viri qui fuit eleuatus. Et nomen viri non est nomen sexus virilis puri,sed viri egregii. fuit enim Dauid vir eximius à sua pueritia:nam & pascens gregem interfecit vrsum & leonem & adhuc adolescens occidit Gol'iath gigantem.

Spiritus domini locutus est per me. Legēdum est. *in me.* Descripto homine authore dictorum, describitur principalis author eorundem summus deus per spiritum sanctum suum loquens in ipso homine Dauide: vt subiuncta dicta intelligamus dicta quidē esse hominis,sed inspiratione diuina dicta. Quēadmodum ergo in apostolis spiritus sanctus in die pentecostes datus locutus est, ita & in Dauide. propter quod Petrus apostolus postea scripsit quod spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. *& sermo eius per linguam meam.* Legendum esset. *& verbum eius super linguam meam.* Non solum interna locutio spiritus sancti in eo describitur,sed etiam quod illa interna locutio prodiit extra in exteriori sermone. *Dixit deus Israel.* Hebraice habetur. *Dixit Elohe Israelis.* Postquam descripsit modum quo summus deus fuit author dictorum quæ subiunguntur (videlicet per internam inspirationem prodeuntem in exteriorem sermonem) describit ipsum summum Deum quem nomine naturæ nominauerat Iehouah,describit inquam à quatuor officiis. quorum primum est Elohe Israelis : hoc est iudex & gubernator Israelis qui à populo Israel colitur vt iudex & gubernator peculiaris eorum. Et in hoc tangit primum ac summum beneficiū collatū populo Israel : videlicet quod ipse summus deus

contulit

contulit illis vt agnoscerent & colerent eum iudicem & gubernatorē suum. *mihi locutus est fortis Israel.* Secūdum summi Dei officium erga Israel tangitur in vsu fortitudinis ad pugnandum pro Israele. Et in hoc tāguntur vniuersa beneficia præstita populo,liberando eum ab innumeris periculis, oppressionibus,bellis &c. *dominator in homine iustus.* Tertium officium relatiue ad vniuersum genus humanū describitur dominari in iustitia. Et vtraque pars (videlicet dominii & iustitiæ)verificatur cōmuniter in diuino regimine respectu generis humani: nam & suapte natura dominus hominū est & ius suum vnicuique tribuit. *dominator in timore Dei.* Iuxta Heb. habetur. *dominator timore Elohim.* in casu genitiuo. Quartum officium relatiue ad credentes in Deum gubernatorē ac iudicem singulorum,describitur dominari timore Dei gubernantis ac iudicis. Vide disparitatem. dominari iustitia officium scribitur diuinum relatiue ad vniuersum humanum genus : dominari autem timore Elohim (hoc est Dei iudicis) specialiter conuenit deo relatiuè ad credentes ipsum habere curam singulorum hominum vtpote singulorum iudicem. Et hæc duo communia sunt tam Israelitis quam non Israelitis. Et descripsit Dauid propheta Deum loquentem in eo & per eum dicta quæ subiunguntur ab istis quatuor officiis ad insinuandum quod subiuncta dicta concernunt vniuersum genus humanum: & specialiter timētes Deum & in primis populum Israel. de Mesia siquidē de domo Dauidis egressuro primum ad filios Israel,& postea ad omnes homines(quāuis non omnibus profuturus sit) tractant subiuncta.

Sicut lux auroræ oriente sole mane absque nubibus rutilat: & sicut pluuiis germinat herba de terra. Iuxta hebræum habetur. *Et sicut lucem matutinam illustrabit sol : mane non nubes ab illustratione à pluuia herba è terra.* Ecce dictū Dauidis inspirati à summo deo. assumitur enim similitudo à die cuius matutina lux illustratur à sole sic quod mane absque nubibus serenum est: sequente autē diei parte sunt illustratio solis & pluuia à quibus duabus causis germinat herba è terra. hæc est similitudo iuxta hebraicam veritatē. *Nec tanta est domus mea apud Deum.* Longe aliter iuxta hebræum habetur. *Quia non sic domus mea cū el.* Ecce ad quid assumpta est dicta similitudo diei mane sereni & postea cum luce & pluuia ad hoc vt terra germinet herbam. allata siquidem manifeste monstratur non ad simi-

litudinem,

litudinẽ,sed ad dissimilitudinẽ domus suæ cũ deo declarãdã. clare enĩ dicit q̃ nõ sic domus mea cũ El: hoc est dom⁹ mea non erit sic cũ deo, quemadmodũ dies dictus est cũ sole efficiente diei mane lucidum & serenum,sequentem autem diei partem pluuiosam vt germinet terra herbam. Et intendit quod domus sua erit cum deo tanquam cum sole reddente totum diem lucidum & serenum. intendit enim ad literam quod deus non tractabit domum suam sic quod in principio illustret ac serenam eam reddat,postea vero non curet amplius de ea, sed operam dabit vt terra germinet herbam: hoc est vt aliæ germinent è terra domus regiæ &c. Et hunc esse literalem sensum testantur subiuncta immediate. *vt pactum æternum intret mecũ firmum in omnibus atque munitum.* Iuxta Hebræum habetur. *quia pactum sempiternum posuit mihi ordinatum in omnibus & custoditum.* Directe rationem reddit dissimilitudinis ex sempiternitate fœderis dispositi & custoditi in omnibus. Nota verba: ad dissimilitudinem solis nominauit Deum El(hoc est fortem)ad excludendam omnem imbecillitatem ab efficacia diuina: quæ quasi imbecillitas apparet in illustratione solis dum vinci videtur à nubibus. Et modo adiungit fœdus sempiternum: vt tanquam ex pacto obligauerit se deus omnium princeps,pacto autem non ad tempus, sed sempiterno. & hoc ad excludendum successionem pluuiæ serenitati mane. Apponit quoque & ordinem & custodiam in omnibus, ad excludendos euentus impeditiuos executionis huius diuini fœderis: vt hinc clare intelligamus quod de Mesia ex domo Dauidis nulla ratione impediendo est sermo. nam à regno temporali impeditam fuisse domum Dauidis, manifeste patet occiso Sedechia vltimo rege Iudæ: sed sempiternum fœdus in omnibus ordinatum ac custoditum positum à Deo Dauidi vt Mesias è domo eius nasceretur, nullum passum est impedimentum,nulla mutatione interceptũ est. Vnde & aptissime subiungitur. *cuncta enim salus mea.* Iuxta Hebræum habetur. *quia omnis salus mea.* Nisi de Mesia esset sermo, falsa esset redditio causæ,quia omnis salus mea. perseuerantibus enim regibus in Ierusalem ex domo Dauid, non omnis salus erat domus Dauidis: sed per Mesiam omnis salus totius humani generis effecta est domus Dauidis. Ex hoc itaque quod promissa fuerat domui Dauidis omnis salus,manifestatur quod de

de Mesia saluatore omnium ex domo Dauidis est sermo. & *omnis volũtas,nec est quicquã ex eo quod non germinet.* Iuxta hebræũ habetur. & *omnis voluntas quia nõ germinabit.* Et est ordo literæ,& quia nõ germinabit omnis voluntas. Directe respicit ad dissimilitudinem illius particulæ dictæ in similitudine præassumpta: videlicet herba è terra. non sic inquit erit domus mea,quia non omnis voluntas germinabit: hoc est quia deus non relinquet vt quæcunque voluntas quãtumcunque impia germinet ad impediendum promissionẽ mihi factam: vel germinet ad transferendum promissionem mihi factã in alteram domum, quemadmodum sol transfert diem de serenitate in pluuiã ad aliud spectẽdo: videlicet ad hoc vt è terra germinet herba. *Præuaricatores autem quasi spinæ euellentur vniuersi.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et Beli' iahal sicut spina cõmota omnes ipsi.* Declarauit propheta prius domum suam ex dissimilitudine ad diem mane serenũ & postea pluuiosum: assumit modo alteram similitudinem ad declarandum qualiter erunt iniqui absque iugo diuinæ legis relatiue ad domum Dauidis: hoc est Mesiam nasciturũ ex domo Dauidis. Assumit autem parabolam spinarum quæ commouentur dum tolluntur ex loco in quo sunt genitæ. & dicit viros absq; iugo diuinæ legis viuentes fore similes huiusmodi spinis: tum quo ad vitationem contactus humani, subiungendo. *quæ non tolluntur manibus.* Hebraicè tamen habetur. *quia non tollentur manibus.* Et in hoc significatur quod non lædetur ab iniquis domus Dauidis,hoc est electorum Mesiæ.tum quo ad modum quo tollentur in triplici gradu:videlicet vel ligno lanceæ,vel ferrea incisione,vel cõbustione in proprio loco,subiungendo. *Et vir tanget eas, incidet ferro & ligno lãceæ: & in igne ardendo cõburentur in habitaculo.* Quãuis hoc tertium sonet potius quod spinæ incisæ ferro & ligno deferũtur domum & ardendo comburuntur. quouis autem modo intelligas,viri Belial exterminãdi à domo Dauidis per Mesiam significantur: & sic finitur prophetia Dauidis.

HAec *sunt nomina fortium.* Catalogus virorum excellentiũ in fortitudine apud Dauidem subiungitur per nomina. *Dauid sedens in cathedra sapientissimus.* Iuxta Hebræum aliter continuatur litera. *qui Dauidi.* deinde immediate subditur alia clausula. *sedens in sede sapientificans me.* Hæc sunt inquit nomina fortium qui affuerunt Dauidi. subiũcta vero

clausula ex 1. Parali. cap. 11. anceps redditur an dictio interpretata sedens in sede, sit nomen proprium primi viri in catalogo fortiũ: eo q̃ dictio ibidẽ posita tãquã propriũ nomẽ istius primi interpretat̃, sedit in populo. & similiter dictio interpretata sapientificans me, ibi interpretatur filius sapientificantis me. *princeps inter tres ipse est quasi tenerrimus ligni vermiculus.* Iuxta Hebræum habetur. *caput tertij ipse* Hadino Heznita. ex hoc quod nomen proprium viri est Hadino, & nomen patrium est Heznita, manifeste habetur quòd non refertur ad Dauidem sententia ista: sed quòd catalogus fortiũ Dauidis ab isto incipit, & caput tertij (hoc est primæ trinitatis fortiũ) scribitur Hadino Heznita. Et scito quòd ideo dicitur tertij sine aliqua additione, quia ista trinitas est illa quę sæpe inferius repetitur laudãdo multos alios cum limitatione quòd ad tres non peruenit. tres enim isti primo nominati constituunt illã trinitatem cuius caput nominatur Hadino Heznita: qui aut binomius fuit, aut laudatur valde de sapiẽtia. De quo subiungitur. *qui octingentos interfecit impetu vno.* Iuxta Hebręum habetur. *supra octingentos interfectos vice vna.* Quãdo, qualiter, aut vbi hoc gestũ fuerit scriptura nõ dicit.

Et *post eum* Elhazar *filius patrui eius* Ahoites. Legendum est. *filius* Dodo *filij* Achochi. describitur enim Eleazar secundus nominando patrem & auum. *inter tres fortes.* hoc est inter primos tres fortes. *cum Dauid quando exprobrauerunt Philisthim.* Iuxta Hebræum habetur. *aggredientibus eis Pelisthinos congregatos illic ad prælium, & ascenderunt viri Israel.* Tempus describitur gestorum ab isto quando ipsi qui erant cum Dauide aggressi sunt Pelisthinos qui erant congregati ibi ad bellum. *Ipse surrexit & percussit Pelisthinos donec deficeret manus eius & obrigesceret cum gladio.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *vsquequo lassata est manus eius & agglutinata est manus eius ad gladium.* concurrentibus multitudine cruoris & lassitudine manus tanquam semiuiuæ. *Fecitque dominus salutem magnam in die illa: & populus qui fugerat reuersus est ad cæsorum spolia detrahenda.* interpres addidit qui fugerat, ad maiorem claritatem. Hebraice enim habetur. *& populus reuertendo post eum tantum ad spoliandum.* Ex eo quod dicit reuertendo, insinuat priorem fugam: ex eo vero quòd dicit tãtum ad spoliãdum, significat quòd non ad præliandũ, sed duntaxat ad prædam reuersus est sequendo Eleazarum.

Et post

Et post hunc Samma filius Age Ararites. Tertius nominatur primæ trinitatis. *& congregati sunt Pelisthim in statione.* Legendum est. *in villa.* vel quod potius crediderim legendum est. *in* Cha'iam. quod est nomen propriũ loci in quo singularia gesta istius tertij cõmendãtur. *erátq; ibi pars agri plena lẽtibus, & populus fugerat à facie Pelisthim. Stetitq; in medio partis & liberauit eũ, & percussit Pelisthinos: & fecit dominus salutem magnã.*

NEcnon *& ante descenderãt tres qui erant principes inter triginta.* Iuxta Heb. habetur. *Et descẽderũt tres ex triginta capite.* Numeratis nominibus primę trinitatis fortium, progreditur author ad nominandũ triginta fortes: ita tamen vt tres ex eis eminentius commendet. Vbi aduerte quòd isti tres manifeste describũtur alij à prima trinitate, dicendo & descenderunt tres, ex triginta. ad differentiam siquidem antenominatorum qui non sunt ex triginta, dicitur & descẽderũt tres ex triginta. Cum autem audis triginta, ne intelligas triginta præcisæ: vt cõuincitur ex eo quòd subiungendo nomina triginta ab Hasael vsque ad finem, vnus supra triginta nominatur. Vniuersitas enim horum fortium post primam trinitatem appellatur triginta ab integritate trium decadum: cum tamen in veritate trigintaquatuor viri fortes appellatione triginta intelligantur. & ad hoc forte designandum Hebraice scribitur in numero plurali triginta, in singulari vero caput, dicendo & descenderunt tres ex triginta capite: perinde ac dictum fuerit & descenderunt tres ex capite nuncupato triginta. Deinde immediate sequitur. *& venerunt in Messe ad Dauid ad speluncam Hadullam.* Qui sint autem isti tres, in litera non manifestatur integre: duo siquidem eorum nominantur cum præclaris gestis, tertius autem siletur. *& castra Pelisthim castrametata erãt in valle Gigantum.* Hebraice scribitur. *in valle Rephaim.* & est nomen proprium loci. *Dauidque tunc erat in præsidio.* hoc est in loco tuto tanquã in arce. *& statio Philisthinorum.* Legendũ est. *& præfectus Pelisthinorum tũc erat in* Beth'lechem: describuntur enim loca tũ castrorum Pelisthinorum, tum castrorũ Dauidis, tum præfecti Pelisthinorum. *Desiderauit autem Dauid, & dixit: quis propinabit mihi aquã de puteo Beth'lechem qui est in porta?* Alij de lacu, alij de cisterna legunt &c. *Irruperúntq; tres fortes in castra Pelisthinorum, & hauserunt aquã de puteo Beth'lechem qui est in porta, & portauerunt & attulerũt ad Dauid.* Nec castra quæ erant in valle nec

præfectum

præfectum qui erat in Bethlehẽ veriti, iuerunt hi tres & hau-
serunt inde aquam. *& ille noluit bibere eam, & libauit eam do-
mino. Et dixit, absit mihi domine vt faciam hoc sanguini hominum
euntium contra animã suam: & noluit bibere eam.* Hinc apparet
quòd non eo animo dixerat cupere se aquam illam vt irent
aliqui pro illa, sed ad manifestandum (vt accidere solet) ap-
petitum suum inter calores tempore messis: sed illi iuuenes
cupientes satisfacere appetitui regis, iuerunt ex seipsis. *hæc
fecerunt tres robustissimi.* Legendum est. *tres fortes.* quorum no-
mina adhuc non manifestauerat: & propterea incipit nomi-
nare eos, ab Abisai subiungendo.

Et Abisai frater Ioab filius Zeru'iæ ipse caput trium. Hinc ma-
nifeste patet alteram esse hanc trinitatem ab illa cuius caput
erat Hadino Heznites. *& ipse leuauit lanceam suam super tre-
centos quos interfecit.* Hebraice habetur. *interfectos.* sed sensus
in idem redit. *& ei erat nomen inter tres. Tribus nobilior.* Legen-
dum est. *honoratior.* sic enim sonat Hebraica dictio. *& fuit eis
in principem: sed vsque ad tres primos non peruenit.* Superfluit pri
mos. vt enim dictum est, scriptura appellat illos primæ trini-
tatis fortes, tres absolute: istos autem tres, tres ex triginta.

Et Bena'iahu filius Ieho'iadah filij viri fortitudinis. A patre &
auo describitur iste secundus inter tres ex triginta. *magnorum
operum.* Iuxta Hebræum habetur *magnus* (seu magni) *operi-
bus de Cabzeel.* Ambiguum est vtrum referatur hæc magnitu-
do operum ad auum an ad ipsum Banaiam: & propterea sub
distinctione diximus magnus vel magni. *ipse percussit duos leo-
nes Moab,* hoc est fortes vt leones. *& ipse descendit & percussit
leonem in medio putei in die niuis.* Magni animi magnæq; for-
titudinis fuit congredi cum leone in arcto loco. *Ipse quoque
percussit virum AEgyptium, virum aspectus habẽtem in manu lan-
ceam: & descendit ad eum cum virga, extorsitq; lanceam de manu
AEgyptij, & occidit eum lancea eius. Hæc fecit Bena'iahu filius Ie-
ho'iadah: & ei erat nomen inter tres fortes.* Hinc apparet quòd
Banaias erat vnus istius secundæ trinitatis. Vnde & subdi-
tur. *Qui erant inter triginta nobiliores.* Iuxta Hebræum habetur.
Triginta honoratior. isti enim tres erant primi inter triginta:
& propterea quilibet eorum dicitur honoratior triginta. Et
nihilominus secundum veritatẽ numeri quilibet eorum præ-
ferebatur etiam vni supra triginta. *veruntamen vsque ad tres
non peruenit.* De tribus primæ trinitatis est sermo. *fecitq; eum
sibi*

sibi auricularium à secreto Dauid. Iuxta Hebræum habetur.
Posuitq; eum Dauid ad auditionem suam. Et hoc est signum quod
non viribus duntaxat, sed prudentia pollebat iste.

Hasael frater Ioab inter triginta. Incipit catalogus trigin-
ta fortium absque manifestatione gestorum. & hinc habes
quod secundæ trinitatis tertius, nominatus non est in hac li-
tera. *Elchanan filius patrui eius.* Legendum est. *Elchanan fi-
lius Dodo de Beth'lechem.* quia sic habetur hebraicè. *Samma
Charodites, Elica Charodites. Chelem Paltites, Hira filius Hic-
ces Thecohites. Abihezer Hannethothites, Mebũnai Chusathites,
Zalmon Achochites, Maharai Netophathites. Cheleb filius Ba-
hane Netophathites: Itthai filius Ribai de Ghibba filiorum Bin'ia-
min. Bena'iahu Pir'hathonites, Hiddai de torrentibus Ga-
bas. Abi'halbon Harbathites, Hazmaueth Barchumites. El'ia-
chba Sahalbonites, filij Iasen Ionathan & Aran.* Iuxta he-
bræum habetur. *filij Iasen Iehonathan.* nec alter subiungitur.
Ita quod dicitur filii in numero plurali, & tamen vnus dun-
taxat filius nominatur. simile quid habes in genesi cap. 46.
cum dicitur & filii Dan Chusim. *Samma Hararites, Achi'am
filius Sarar Ararites. Elipheleth filius Achasbai filij Mahacha-
thi: Eli'ham filius Achithophel Ghilonites. Chezrai Charmelites,
Paharai Arbites. Igeal filius Nathan de Zoba, Bani Gadites. Ze-
lec Hammonites: Nacharai Beerothites, armiger Ioab filij Zeru'iæ.
Hira Ii'therites, Ghareb Iitherites. Vri'as Chitthites: omnes tri-
ginta & septem.* Quæstio oritur quia non sunt nominati nisi
triginta sex. Solutio est quod si supputetur Dauid præce-
ptor omnium, nominati sunt triginta septem. Si autem Da-
uid non censetur connumerandus (eo quod præmittitur, hæc
sunt nomina fortium qui Dauidi) dicendum est quod scri-
ptura non dicit omnes nominati, sed dicit omnes (proculdu-
bio fortes Dauidis) triginta & septẽ. Et verificatur de nume-
ratis: quorum vnus nõ est nominatus, tertius videlicet secun-
dæ trinitatis. numerati siquidẽ sunt in primis tres primæ tri-
nitatis, deinde tres secundæ, & demum triginta & vnus.

CAPVT XXIIII.

ET *addidit furor domini irasci contra Israel.* quan-
uis in deo nec furor nec ira locum habeat: sed ad
instar furoris iustitia eius vindicatiua describitur
propter similitudinẽ efficiẽtiæ, tãquã more huma
no tam vehementẽ vindictã deus effecerit. Et quoniã aduer-

sus

sus populum Israel furor iste describitur, manifeste insinuatur peccatum aliquod populi puniẽdum à Deo. Deus enim non prius est vltor quàm homo peccet. Quale autem fuerit huiusmodi peccatum, diuinare potius quàm scire possumus, eo quòd scriptura nõ tradit: sat sit nobis nosse quòd propter peccatũ populi fuit iste furor. Coniicimus tamen quòd propter peccatum populi commissum scindendo regnũ redeunte Dauide (quando Seba filius Bichri cecinit buccina) ex verbis duris filiorum Iudæ, punitio hæc fuerit. nulla enim alia pœna populi pro hoc peccato legitur. *commouitque Dauid in eis dicentem ad Ioab.* Manca est litera: legendum est. *& commouit Dauidem in eos dicendo, vade numera Israel & Iehudam.* Ita iacet in Hebræo. ipse siquidem furor Dei mouens Dauidem aduersus Israelem scribitur: mouens autem dicendo interna incitatione ipsi Dauidi, vade numera Israel & Iudam. Et dicit vade, non corporali gressu, sed egressione animi ad gloriam. Nec mireris quòd diuina iustitia incitauerit Dauidem ad hoc malum: tripliciter enim verificatur. primũ permissiue quatenus hoc erat peccatum: quia Deus non incitat ad peccandum, sed permittit hominem peccare. Secundo quo ad substantiam actionis. Deus enim est author ipsarum actionum tam internarum quàm externarum quæ sunt peccata: & quo ad hoc positiue incitat Deꝰ ad actiones quę sunt peccata. Tertio (& est directe ad propositum) diuina iustitia cõmouit Dauidem ad numerandum populum quatenus numeratio ista erat in pœnam ipsius populi. hanc enim rationem tangit litera, dicendo & cõmouit Dauidem in eos: hoc est Dauidem in pœnã eorum. Nec præteribis quod Gregorius perspicaciter ex hac litera hausit: videlicet quòd secundum merita populi disponit Deus mentem principis seu prælati. scriptura enim hęc, manifeste tradit quòd diuina iustitia vindicatiua erga populum, cõmouit animum Dauidis in malũ ipsius populi. *Dixitq; rex ad Ioab principẽ exercitus qui erat cũ eo: discurre quæso per omnes tribus Israel à Dan vsque ad Beersebah, & numerate populum.* Imperium ad exequendũ describitur. *vt sciam numerum eius.* Ecce vanus finis.

Dixitque Ioab ad regem, adaugeat dominus Deus tuus ad populum tuum quantus nunc est iterúmque centuplicet. Iuxta Hebræum habetur. *addat Iehouah elohe tuus ad populum sicut ipsi & sicut ipsi centum uicibus, & oculi domini mei regis videant: sed dominus*

dominus meus rex cur complacuit in re hac? Imprecando augmẽtum populi viuente ac vidente rege, obstat Ioab huiusmodi imperio vtpote vano. *Præualuit autẽ verbum regis super Ioab & super principes exercitus.* Vanitas Dauidis præualuit imperio, suasionibus non solum Ioab, sed etiam principum exercitus: renuit enim deliberatus animus consilium. *egressusq; est Ioab & principes exercitus à facie regis ad numerãdum populum Israel. Et transierunt iarden: & castrametati sunt in haroher ad dexteram ciuitatis quæ est in medio torrentis Gad & ad Iah'zer. Venerúntque in Ghilhad, & ad terram thafthim Chodsi: & venerunt in Dan Iahan, & circumcirca ad Zidon. Et venerunt ad munitionem Tyri & omnes ciuitates Chiuei & Chenahanei: & egressi sunt ad meridiem Iehudæ in Beer'sebah. Circumierúntq; totam terram: & venerunt in fine nouem mensium & viginti dierum in Ierusalaim. Et dedit Ioab numerũ descriptionis populi regi: & fuit Israel octingenta millia virorum fortium educentiũ gladium.* Dissonantia paralipomenon cap. 21. tractabitur ibidem. *& viri Iehudæ quingenta millia pugnatorum.* Legendum est. *virorum.* alteraq; dissonantia paralipomenon in eodem capitulo, ibidem tractabitur vbi dissonantia scribitur.

Percussit autem cor Dauidis eum postquam sic numerauit populũ. Considera dispensationẽ diuini operis. subtraxit tanto tempore Deus præuenientis gratiæ suæ officium, non inclinando cor illius ad pœnitudinem huius peccati: sed consummata numeratione populi, conuertit cor regis ad agnitionem & pœnitudinem sui peccati. *Dixitq; Dauid ad dominum, peccaui valde in hoc facto.* dupliciter: tum affectu vano, tũ neglecta lege. exod. n. 30. numeratio populi sancitur soluendo dimidiũ sicli per singula capita Deo. *& nunc domine transfer.* Legẽdum est. *fac transire quæso iniquitatem serui tui.* hoc est effice vtnõ maneat, sed ad instar trãseũtis se habeat iniquitas hæc relatiue ad iustitiam tuam. *quia stultè egi valde.* Accusat se insaniæ propter rationem iam dictam.

Surrexitq; Dauid mane: & verbum domini fuit ad Gad prophetam videntem Dauidis dicẽdo. Hinc insinuatur quòd nocte hãc sui peccati contritionem Dauid habuerat, & quòd sermo domini hora matutina factus fuerit ad Gad prophetã. *Vade & loquere ad Dauid: sic dixit dominus, triũ tibi optionem do, elige tibi vnũ ex eis & faciam tibi. Venitq; Gad ad Dauid & nũciauit ei: & dixit ei, aut septem annis veniet tibi fames in terra tua, aut tribus*

mensibus

mẽsibus fugies aduersarios tuos, et illi te persequẽtur, aut tribus diebus erit pestilẽtia in terra tua: nũc delibera. Parui refert quòd hebraice habetur. *discerne.* inter hæc. & *vide quem respondeam ei qui me misit sermonem.*

Dixit autẽ Dauid ad Gad: coarctor valde, incidamus quæso in manum domini (multæ enim sunt miserationes eius) & in manũ hominis nõ incidamus. Immisitq; *dominus pestilentiã in Israel.* Discursus Dauidis fuit quod fames nõ erat ei, sed populo nocitura: fuga autẽ à persecutoribus erat incidere in manus hominũ: pestis vero erat incidere in manus Dei, & communis erat ei & populo. & ꝓpterea contritus iã corde petiit pestẽ. *à mane vsq; ad tempus constitutũ.* ꝓculdubio tridui. tantũ enim tẽpus constituerat deus per Gad ꝓphetã. & *mortua sunt ex populo à Dan vsq; ad Beersebah septuaginta millia virorũ.* Nulla mulier legitur mortua ex hac peste: nimirum vt essent exemptæ à pœna quæ non peccauerant. *Extenditq; manum suã angelus super Ierusalaim ad disperdendũ eã.* Prius narrata est vniuersa summa mortuorũ à Dan vsq; Beersebæ, hoc est in vniuerso regno: deinde in specie narratur quid inter moriendũ gestum sit in Ierusalem ad manifestandũ modũ quo cessauit pestis. Narrantur enim duo: alterũ quod angelus domini apparuit super Ierusalẽ extensa manu cũ gladio ad occidendũ nõ qualiter cunque, sed ad destruendũ eam. alterũ subiungitur. & *misertus est dominus super afflictionem.* Hebraicè habetur. & *pœnituit Iehouah ad malum.* videlicet destructionis Ierusalem cõmissæ angelo efficiendũ. *dixitq; angelo disperdenti populũ sufficit nũc.* Iuxta Heb. habet. *multum.* Deinde sequitur. *nunc contine manum tuam.* Videbatur enim angelus euaginato gladio percutiẽs & perseuerans ad destruendũ: & propterea deus prohibens destructionem dicit quod multũ esset prosequi destructionem. *erat autem angelus domini iuxta aream Arau'ne Iebusei.* Vt clare explicatur in paralipomenon, angelus domini apparebat in aere supra illam aream in mõte Mori'iah vbi postea ædificatum est templum vbi Ishac immolãdus positus est, vbi Iacob vidit scalam cum angelis ascendentibus & descendentibus: vt subiuncta inferius testantur.

Dixitque Dauid ad dominum cum vidisset. oculis corporeis: vt in paralipomenon explicatur. *angelum cædentem populũ: & dixit, ecce ego peccaui & ego inique egi, isti autem qui oues sunt quid fecerunt? vertatur obsecro manus tua contra me & cõtra domũ patris mei.*

mei. Nõ affectu inordinato hoc petit: quia sẽsus est, si alii percutiendi sunt propter peccatũ meum, percutiatur potius domus patris mei quam alii, quemadmodum domus patris mei propter me exaltata est & boni mei magis est particeps.

Venit autem Gad ad Dauid in die illa. videlicet tẽporis cõstituti: hoc est in die tertia pestis. tertia siquidẽ die visus est angelus à Dauide & aliis supra Ierusalẽ: quoniã tũc dixit deus angelo, multũ &c. *& dixit ei ascende, erige altare domino in area Arau'næ Iebusei. Et ascendit Dauid iuxta sermonẽ Gad quẽ admodũ præceperat ei dominus. Respexitq; Arau'na, & vidit regem & seruos eius transeuntes ad se: & egressus est Arau'na, & adorauit regem facie sua in terram. Dixitq; Arau'na, cur venit dominus meus rex ad seruum suum? cui Dauid ait, 'ad emendum à te aream vt ædificẽ altare domino, & cesset plaga à super populum.* Hinc clare apparet quod adhuc non cessauerat pestis, adhuc deus nõ dixerat angelo, multũ &c. sed more suo scriptura prius compleuit narrationẽ gestorum inter Deum & angelũ: deinde subiũgit media ordinata ad efficienda illa narrata gesta. subiunxit enim supplicationem Dauidis, monitionẽ prophetæ, obedientiã regis & sacrificium &c. *Et ait Arau'na ad Dauid, accipiat & offerat dominus meus rex quod bonum est in oculis suis: vide boues in holocaustum & plaustra & instrumenta boum pro lignis. Omnia dedit Arau'na regi: dixitque Arau'na ad regẽ: dominus deus tuus gratificetur tibi. Dixit autem rex ad Arau'nam, non, sed emendo emam à te in precio, & non offeram domino deo meo holocausta gratuita.* hoc est gratis habita, non meo precio. *& Emit Dauid aream.* Hic fiat punctus. tacetur enim areæ preciũ, quod narratur in. 21. ca. 1. paralipomenon: videlicet sexcenti sicli auri. & deinde legendum est. *& boues argenti siclis quinquaginta.* Et intelligе cum bobus ligna plaustri &c. *Et ædificauit Dauid ibi altare domino, & obtulit holocausta & pacifica.* Primum obtulit holocausta: & visa benignitate diuinæ gratiæ in igne cœlitus immisso ad vorandũ holocaustum intellexit diuinam propitiationem: & postea obtulit ibidem victimas pacificas. *& propitiatus est dominus terræ & cessauit plaga à super Israel.* Ecce tempus quo cessauit pestis: videlicet tempore holocausti oblati à Dauide. tunc enim dixit deus angelo, multum &c. Et sic finitur liber Samuelis secundus: hoc est qui apud nos dicitur secundus regum. Romæ die. 7. octobris. 1531.

THOMAE

THOMAE DE VIO
CAIETANI CARDINALIS
Sancti Xysti, in tertium librum regum commentarij.

ET rex Dauid senuerat habebatq; ætatis plurimos dies. septuagenarius siquidem mortuus est. cúmque operiretur vestibus, non calefiebat. Hinc apparet quod non erat vsus operimẽtorum ex pellibus animalium, sed ex lino vel lana duntaxat in regione illa. & propterea nõ est mirum si Dauid septuagenarius non sufficienter calefiebat ex operimentis laneis: complexiones enim indiuiduales infinitæ sunt. *Dixeruntq; ei serui eius, quærant domino meo regi puellam virginem & stet coram rege & eum foueat: dormiatq; in sinu tuo & calefaciat dominum meum regem.* vxores siquidem proprias Dauid à se amouerat post incestum Absalon, solúsque dormiebat nec fas erat regi offerre nisi virginem. *Quæsierunt igitur puellam in omni termino Israel: & inuenerunt Abisag sunamithem & adduxerunt eam ad regem. Et puella erat pulchra vsque valde: regemq; fouebat & ministrabat ei, rex vero non cognouit eam.* Et hinc vere comprobatur frigiditas Dauidis indigens calore puellari absque libidinis motu.

ADoni'ias autem filius Chagith eleuabatur dicẽdo, ego regnabo. non viuente patre meo, sed post patrem meum. *fecitque sibi currum & equites & quinquaginta viros currentes ante se. Nec corripuit eum pater suus aliquando dicens, quare hoc fecisti?* Iuxta Hebræum habetur. *Et nõ contristauit eum pater eius à diebus eius dicendo, quare sic fecisti?* Ratio silentii paterni redditur dicendo & non contristauit eum. Quod autem dicitur à diebus eius refertur ad dies quibus Adonias fecit hæc erant enim hi dies tanquam dies Adoniæ: vtpote ad exaltationem & consolationem illius ordinati. *eratq; etiam iste pulcher aspectu valde secundus natu.* Iuxta Hebræum habetur. *& ipsum genuit post Absalom.* Vbi scito quod genuit est fœminini generis in hac litera. & propterea non ad Dauidem, sed ad Hagith matrem Adoniæ refertur: & narratur quod mater eius genuit eũ post Absalon, non ab ipsamet genitum, sed post Absalon genitum

à sua matre Mahacha. Et narratur ciuitas Adoniæ post natiuitatem Absalon, vt intelligatur quod post mortem Absalon ius primogenituræ deuolutum erat ad Adoniam: vtpote natum immediate post Absalon. propterea enim tanquam primogeniti iura habens aspirabat ad succedendum patri in regnum hac pompa & fauore subiunctorum principum. *Et fuerunt verba eius cum Ioab filio Zeruiæ & cum Eb'iathar sacerdote, qui adiuuabant partes Adoni'iæ. Zadoc vero sacerdos & Bena'iahu filius Iehoiadah & Nathã propheta & Semei & Cherethi et Pelethi & omne robur exercitus.* Iuxta Hebræũ habetur. *& Simhi & Rehi & fortes qui Dauidi non fuerũt cum Adoni'iahu.* Et sunt nomina propria virorum Simhi & Rehi, vt aiunt. *Immolauitq; Adoni'iahu oues & boues & saginata iuxta lapidem Zocheleth.* Dictionem hebraicam reliquerunt: cum potuissent dicere. *tractus.* non enim immobilis erat lapis vt rupes, sed erat lapis tractus. Et similiter cum subiũgit. *qui erat vicinus fonti Rogel.* significatur fons in quo fullones pedibus calcando abluebãt: huiusmodi enim calcationem significat Rogel. *& vocauit omnes fratres suos filios regis, & omnes viros Iehudæ seruos regis. Nathan autem prophetam & Bena'iahu & robustos quosque.* Superfluit quosque. *& Selomonem fratrem suum non vocauit.*

DIxitque Nathan ad Bathsebah matrem Selomonis dicendo: nonne audisti quod regnauerit Adoni'iahu filius Chagith, & dominus noster Dauid hoc ignorat? Legendum est. *ignorauit?* vere enim Dauid tunc nesciebat conuiuium quod tunc fiebat ab Adonia, nec acclamationem ibidem factam Adoniæ viuat rex. Et dixit hæc Nathã ne Bethsabe desperaret de regno Salomonis, putando quod de voluntate Dauidis faceret hæc Adonias. *Nunc ergo vade, consulam tibi quæso consilium: & salua animam tuam filiiq; tui Selomonis.* Periculum imminens vitæ eius & Salomonis manifestat, ex hoc quod Salomon nõ erat inuitatus ab Adonia tanquã contrarius intentioni eius. *Vade & ingredere ad regem Dauid & dices ei, nonne tu domine mi rex iurasti ancillæ tuæ, dicẽdo quod Selomo filius tuus regnabit post me & ipse sedebit super solium meum?* Quando iurauerit Dauid hoc, non est scriptum: sed nunc commemorando manifestatur. *quare ergo regnauit Adoni'iahu? ecce adhuc te loquente ibi cum rege, ego veniam post te & compleboſermones tuos.*

Et ingressa est Bathsebah ad regem in cubiculum: rex autem senuerat valde, & Abisag Sunamithis ministrabat regi. Inclinauitque

se Bathsebah & adorauit regem : & dixit rex, quid est tibi? Quæ dixit ei : domine mi tu iurasti per dominũ deum tuum ancillæ tuæ. Nomina sunt solita, in Iehouah Elohe tuo: hoc est quẽ tanto affectu tantáque reuerentia colis. *Salomo filius tuus regnabit post me & ipse sedebit super solium meum. Et nunc ecce Adoni'ias regnat.* Legendum est, *regnauit*, quia in conuiuio tũc acclamatum erat Adoniæ viuat rex. *& nunc tu domine mi rex non nouisti. Immolauitque boues & saginata & oues in multitudine, & vocauit omnes filios regis & Eb'iathar sacerdotem et Ioab principem exercitus: Salomonem autem seruum tuum non vocauit. Veruntamen domine mi rex.* Iuxta Hebræum habetur. *Et tu domine mi rex.* Subauditur es. est enim sensus quod quanuis talia gesta sint ab Adonia & suis, non tamen Adonias est rex (quemadmodum fuit Absalon) sed tu es rex. Deinde immediate subiungitur quantum valeat authoritas ipsius Dauidis regis. *oculi totius Israel in te ad indicandum eis quis sedebit super sedem domini mei regis post eum.* Facile opus monstrat, quod solo verbo efficere potest. *Erítq; cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis, erimus ego & filius meus Salomo peccatores.* hoc est, habebimur & puniemur vt peccatores: ego quidem propter adulterium, Salomon vero quia non consensit Adoniæ.

Et ecce adhuc ea loquente cum rege, Nathan propheta venit. Et nunciauerunt regi dicendo, ecce Nathan propheta: ingressúsq; est ad conspectum regis, & adorauit regem super faciem suam in terram. Dixitque Nathan: domine mi rex tu dixisti, Adoni'iahu regnabit post me & ipse sedebit super solium meum? Interrogatiue legenda est ista clausula. *Quia descendit hodie & immolauit boues & saginata & oues in multitudine, & vocauit omnes filios regis, & principes exercitus, & Eb'iathar sacerdotem: & ecce ipsi comedunt & bibunt coram eo, & dixerunt, viuat rex Adoni'iahu. Me autem seruum tuum & Zadoc sacerdotem, & Bena'iahu filium Iehoi'adah & Salomonem seruum tuum nõ vocauit. An à domino meo rege fuit verbum hoc, & nõ indicasti seruo tuo quis sessurus esset super solium domini mei regis post eum?* Personã nescii induit Nathã, qui sciebat Dauidem non dixisse quod Adonias regnaret nec occultasse ab ipso Nathan intentionem suam: quin potiús ex hoc quod communicauerat Dauid ipsi Nathan intentionem suam de Salomone, personam admirantis induit Nathan quod non indicauerit ei mutationẽ cõsilii ordinando quod regnaret Adonias.

Et

Et respondit rex Dauid & dixit, vocate ad me Bathsebah. quæ recesserat cedens Nathan prophetæ. *ingressáq; est ad regem, & stetit coram rege. Et iurauit rex & ait: viuit dominus qui redemit animam meam de omni angustia. quod sicut iurauí tibi per dominum deũ Israel (dicendo quod Salomo filius tuus regnabit post me, & ipse sedebit super solium meum post me) sic faciam hodie. Inclinauítque se Bathsebah facie in terram, & adorauit regem: & dixit, viuat dominus meus rex Dauid in æternum.*

Dixit autem rex Dauid, vocate ad me Zadoc sacerdotẽ & Nathan prophetam, qui egressus fuerat è cubiculo regis. *& Bena'iahu filium Iehoi'adah: & ingressi sunt ad regem. Dixitque rex eis: tollite vobiscum seruos domini vestri.* Seipsum significat. *& equitare facite Salomonem filium meum super mulam meam.* reseruatam personæ regiæ. *& descendere facietis eum in Ghichon.* Nomen fontis creditur. *Et vnget eum ibi Zadoc sacerdos & Nathan propheta in regem super Israel: clangetísque buccina & dicetis, viuat rex Salomo. Ascendetísque post eum, & venietis in Ieruſalaim.* Iuxta Hebræum habetur. *& veniet & sedebit super solium meum.* vtrunque enim ad Salomonem refertur: vt scilicet vnctus in regem comitatus veniat ad sedendum super soliũ regium, tanquam ad accipiendum possessionem regni. *& ipse regnabit pro me. illíque præcipiam.* Iuxta Heb. habetur. *& ipsum præcepi vt sit dux super Israel & super Iehudam.* Præcepisse (hoc est imperio statuisse) se testatur ipsum Salomonem, vt sit dux super Israel & Iudam. *Respondit autem Bena'iahu filius Iehoia'dah ad regem, & dixit, amen.* Hebraica dictio affirmãtis est. *sic dicat dominus deus domini mei regis.* Supplicantis vt assistat deus conformis his dictis sunt verba hæc prima. *Quemadmodum fuit dominus cum domino meo rege, ita sit cũ Salomone, & magnificet solium eius plusquam solium domini mei regis Dauid.* Imprecantis duo optima sunt hæc verba.

Descenditque Zadoc sacerdos & Nathan propheta & Bena'iahu filius Iehoi'adah & Cherethi & Pelethi: & equitare fecerunt Salomonem super mulam regis Dauid, & ire fecerunt eum in Ghichon. Sumpsítq; Zadoc sacerdos cornu olei de tentorio. procul dubio domini: oleum enim sacræ vnctionis sumpsit. *& vnxit Salomonem: & clanxerunt buccina, & dixerunt totus populus, viuat rex Salomo. Et ascenderunt totus populus post eum, & populus canebant tibijs & lætabantur gaudio magno: & findebatur terra à voce eorum.*

AVdiuit autem Adoni'iahu & omnes vocati qui erant cum eo ipsiq; finierant comedere: & audiuit Ioab sonitum buccinæ, & dixit quid sibi vult hæc vox ciuitatis tumultuantis? Ioab siquidem princeps exercitus incertum rumorem audiens cum sono buccinæ, suspicatus est malum aliquod subortum in ciuitate. Adhuc illo loquente, ecce Iehonathan filius Eb'iathar sacerdotis venit: dixitque Adoni'iahu, ingredere, quia vir fortis es et bonum nunciabis. Respondítque Iehonathan & dixit ad Adoni'iahu: nequaquam, dominus enim noster. Hebraicè habetur. sed dominus noster rex Dauid regnare fecit Selomonem. Prudèter non negauit bonum nuncium, ne verbo suo offenderet regem Salomonem: sed aduersatiue respondit expectationi Adoniæ. Misitq; cum eo rex Zadoc sacerdotem & Nathan prophetam & Bena'iahu filium Iehoi'adah & Cherethi & Pelethi: & equitare fecerunt eum super mulam regis. Et vnxerunt eum Zadoc sacerdos & Nathan propheta in regem in Ghichon & ascenderunt inde lætantes, & tumultuata est ciuitas: hæc est vox quam audisti. Legẽdum est. audistis. omnes enim audierant incertum rumorem. Et etiam sedit Selomo super solium regni. Et etiam venerũt serui regis ad benedicendum domino nostro regi Dauidi dicendo, amplificet deus. Hebraicè habetur. benefaciet Elohim tuus nomini Selomonis magisquã nomini tuo, & magnificabit soliũ eius, magis quam soliũ tuũ, sed sentẽtia in idem redit. adorauítque rex super lectum suũ. Et etiã sic dixit rex: benedictus dominus deus Israel qui dedit hodie sedentem super solium meũ videntibus oculis meis. Territique sunt & surrexerunt omnes vocati qui erãt cum Adoni'iahu: & iuerunt vnusquisque in viam suam.

Adoni'iahu autem timens à facie Selomonis, surrexit & abiit in tabernaculum domini. Superfluit in tabernaculum domini. tenuítque cornu altaris. De altari holocaustorum quod erat tũc in excelso Ghabaon est sermo. Et nunciauerunt Selomoni dicẽdo: ecce Adoni'iahu timens, regem Selomonem apprehendit cornu altaris dicendo, iuret mihi hodie. Hebraicè habetur. sicut hodie rex Selomo quod nõ interficiet seruum suum gladio. hoc est quemadmodum hodie me gerentem nõ interficiet: hoc est ab hodierno die opera mea pensabit posthabitis præteritis omnibus. Simili loquendi modo vsus est Iacob gene. 25. Dixítque Selomo: si fuerit vir bonus. Iuxta hebræum habetur. si erit in filium fortitudinis non cadet de capillis eius in terram, si vero malum inuenietur in eo & morietur. Præterita omnia posthabendo (vt Adonias

Adonias petebat) ad gerẽda deinceps cõuertit Salomon verba sua: quod si futuro tẽpore aget vt vir fortis (hoc est constãs sibiipsi profitenti se seruũ Salomonis) nec capillum quidem perdet: si vero malũ cõtrarium huic professioni deinceps inuentum in eo fuerit, occidetur. Misitq; rex Selomo, & descendere fecerunt eum ab altari: & ingressus est & adorauit regem Selomonem, Dixítque ei Selomo, vade in domum tuam. Exequitur Salomon promissa.

CAPVT II.

APpropinquauit autem dies Dauid vt moreretur, præcepítque Selomoni filio suo dicendo: Ego vado in viã vniuersæ terræ. mortem scilicet. Roborare & esto vir fortis. Superfluit fortis. & obserua vt custodias mandata domini dei tui vt ambules in vijs eius. Iuxta Hebræum habetur. Et custodies custodiam Iehouah Elohe tui ad eundum in viis eius. More solito primum in genere proponitur obedientia diuina, & deinde in specie ipsæ diuinæ viæ quadrifariam distinctæ subiungũtur. Quod autem dicitur custodies custodiam, hebraicæ tribue phrasi. & est sensus, curã habebis obseruantiæ debitæ summo deo in hoc vt eas in viis eius. ad custodiendũ cærimonias eius. Legendum esset. statuta eius. proculdubio cæremonialia. nam subiuncta præcepta, moralia sunt: iudicia vero, iudicialia: testimonia autem, tum reuelata tum facta ad ipso deo ad testificãdum conditiones ipsius dei, gubernationem eius, gratiam atque iustitiã &c. vniuersa enim diuina in lege contenta, sub istis quatuor continentur. & præcepta eius & iudicia eius & testimonia eius, sicut scriptũ est in lege Mosi: vt intelligas vniuersa quæ facis & quocunque te verteris. Iuxta hebræũ habetur. ideo intelliges omne quod facies & omne quo te verteres. Ex plena obseruatione dictorũ quatuor, promittit intelligentiam omniũ, tum sponte agẽdorum, tum ad quæ se verterit diuersis occurrentibus occasionibus. Vt confirmet. Conformius legeretur. Ideo confirmabit dominus verbum suum quod locutus est super me dicendo. Ex eodem fonte promittit firmitatem diuinæ pollicitationis sibi Dauidi factæ. sic custodierint filii tui vias meas & ambulauerint coram me. Iuxta hebræum habetur. vias suas ad eundum coram me in veritate, in toto corde suo & in tota anima sua: dicendo non abscindetur tibi vir de super solium Israel. Sententia est clara.

Et etiam tu nosti quæ fecerit mihi Ioab filius Zeruiæ quæ fecerit

duobus principibus exercituum Israel, Abner filio ner & Hamasę filio Iether. Nõ sunt diuersa facta Ioab Dauidi à factis aduersus duos principes subiunctos: sed eadem fuerunt etiam aduersus Dauidem, vt patet. *quos occidit & effudit.* Iuxta Hebræum habetur. *& posuit sanguines belli in pace.* hoc est existẽte pace miscuit sanguinem bellicum, occidendo eos hostiliter & non authoritate iustitiæ. *& dedit sanguines belli in Baltheo suo qui erat in lumbis eius, & in calciamento suo quod erat in pedibus eius.* Prius peruersitatem belli in pace, modo peruersitatem cruentandi ad exaggerationem criminis subiungit. cruore enim madere debet cingulum non occidentis, sed occisi, & similiter calceus non occidentis, sed occisi in bello: Ioab vero proditorie occidens principes percutiendo eos in quinta costa, proprium cingulum propriósque calceos perfudit sanguine. coniunctus enim erat ei quẽ occidebat tanquam complectens beniuole amicum. *Facies ergo iuxta sapientiam tuam: & non descendere facies caniciem eius pacifice ad inferos.* Legendum est. *ad foueam.* proculdubio sepulchri. Si quæris quare Dauid non puniuit Ioab tempore regni sui. responsio habetur ex secundo libro regum in calce capituli tertij, dicente Dauide, isti filij Saruiæ duri sunt præ me. hoc enim dixit occiso Abner à Ioab: & similis ratio militabat occiso Hamasa. Inquietum enim regnum Dauidis simul cum potẽtia Ioab & fratris eius effecerũt vt Dauid differret iustitiam vindicatiuam tanto tempore. *Filiis autem Barzillai Ghilhaditæ facies gratiam, runtque inter conuiuas mẽsæ tuæ: quia sic accesserunt ad me quando fugiebam à facie Absalom fratris tui.* Officium gratitudinis effecit: sed immemor fuit gratitudinis erga Ionatham, nihil disposuit ad emendandam præcipitem sententiam quam contra Mephiboseth dederat. *Habes quoque apud te Simhi filium Ghere filij Iemini de Bachurim, qui maledixit mihi maledictione pessima.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *vehementi.* eadem enim est sententia. *quando ibam ad castra.* Legẽdũ est. *Machanaim.* Nomẽ est ciuitatis. *& ipse descendit in occursum meũ ad Iarden, & iurauí ei per dominũ dicẽdo, non mori faciã te gladio. Et nũc non dimittas eum innoxium, quia vir sapiens es vt scias quæ facies ei, deducesq; canos eius cũ sanguine ad inferos.* Non violauit Dauid iusiurandũ: quia nõ mãdauit occidi Semei absolute, sed ex nouo peccato, ad inueniẽdum siquidem nouam causam iustam occidẽdi eum tendunt hæc verba

verba. *quia vir sapiens es, & scies quid facies ei, & facies descendere senectutem eius in sanguine ad foueam.* sepulchri.

Dormiuitque Dauid cum patribus suis: & sepultus est in ciuitate Dauid. hoc est in Sion. *Dies autem quibus regnauit Dauid super Israel, quadraginta annì sunt: in Chebron regnauit septem annis, & in Ierusalaim triginta tribus annis. Salomo vero sedit super solium Dauid patris sui: & firmatum est regnum eius valde.*

INgressus est autẽ Adoniiahu filius Chagith ad Bathsebah matrẽ Salomonis: & dixit Bathsebah, pacificúsne est ingressus tuus? Parui refert quòd hebraicè habetur. *nũ pax ingressus tuus?* Et si militer subiungitur. *& dixit, pax.* Hebraicus est loquendi modus. *Et dixit, verbum mihi est ad te: dixítque, loquere. Et dixit: tu nosti quod meum erat regnum, & me præposuerat omnis Israel sibi in regem.* Iuxta Hebræum habetur. *& in me posuerunt omnis Israel facies suas ad regnandum.* Et est sensus, quod omnis Israel spectabat ad me vt regnaturũ: quod minus est quam illud quod sonat vulgata æditio. *sed translatum.* Legendum est. *& versum est regnum & fuit fratri meo.* Omnia vera sunt quæ dicit. *à domino enim constitutum est ei.* nõ ex lege successionis versum est regnũ à me in Salomonẽ (quia ego succedere debebã tãquã maior natu, sed quia à summo deo fuit electus Salomon ad successionẽ regni. *Nũc ergo petitionẽ vnã peto à te, nõ auertas faciem meã: & dixit ad eũ, loquere. Et dixit: dic quæsõ Salomoni regi (non enim auertet faciẽ tuam) vt det mihi Abisag Sunamithem in vxorem. Dixítque Bathsebah: bene, ego loquar pro te ad regem.*

Venit ergo Bathsebah ad regem Salomonem vt loqueretur ei pro Adoniiahu: surrexitque rex in occursum eius & adorauit eã. Vulgata æditio sæpissime vtitur adorationis nomine pro honoratione: signum enim honoris incurũando se exhibuit Salomõ matri suæ. *et sedit super sedẽ suã, positáque est sedes matri regis et sedit ad dexterã eius. Et ait: petitionẽ vnã paruã ego peto à te, non auertas faciẽ meã: dixitq; ei rex, pete mater mea quia nõ auertã faciẽ tuã. Et ait: detur* Abisag Sunamithis Adõiiahu fratri tuo in vxorẽ.

Respondit rex Salomo & dixit matri suæ: cur tu petis Abisag Sunamithem Adoniiahu? pete ei & regnum. hoc est, petere Abisag in vxorem Adoniæ perinde est ac petere illi regnum. Et rationes subdit satis claras quo ad sentẽtiam. *quia ipse frater meus maior me est, & habet Ebiathar sacerdotẽ & Ioab filium Zeruiæ. Et iurauit rex Salomo per dominum dicendo: sic faciat mihi deus et sic addat.* Nomẽ est Elohim. *quod cõtra animã suã locutus*

est Adoni'iahu verbũ hoc. Quæstio oritur de veritate huius sententiæ: eo quòd sermo Adoniæ nulla ex parte inuenitur contra vitam propriam. nam petitio eius nec contra legem erat: quia Abisag adhuc erat virgo, & poterat licite nubere filio Dauidis: non enim erat sub lege veteri impedimẽtum quod vocatur publicæ honestatis iustitia, quod pontificio iure introductũ est inter Christianos. nec contra regẽ: quia non per extraneas vias, sed ex gratia ipsius regis rem licitam petebat.

Solutio est quòd verba hæc verificari intelliguntur ratione eleuationis in quasi regiam celsitudinem concomitanter affectatę per nuptias Abisag, quæ fuerat vxor regis quanuis incognita. Ita quòd Salomon nõ iudicauit cor Adoniæ (soli Deo cognitum) sed cor eius vt affectans speciẽ celsitudinis regiæ. testatur enim litera quòd contulit rem hanc petitam tum cum ætate maiore fratris petentis, tũ cum brachiis principis sacerdotũ & principis exercitus: & ex his omnibus intulit perinde esse petere hoc acsi peteretur regnum. quæ nihil aliud sonant nisi quòd nuptiæ istæ adiunctæ aliis conditionibus Adoniæ, speciem regni præ se ferrent: & propterea contra vitã propriam locutus dicitur Adonias, nõ quia contra legem nec ex modo quærendi has nuptias, sed ex ipsa re petita adiũcta aliis Adoniæ partibus. *Et nũc viuit dominus qui firmauit me & qui fecit sedere me super solium Dauid patris mei, & qui fecit mihi domum sicut locutus est: quòd hodie morietur Adoni'iahu.* Non caret quæstione an ex hoc vnico indicio antedicto licuerit Salomoni occidere fratrem suũ tanquam reum læsæ maiestatis. dicendo enim hodie morietur, manifestat ꝙ non expectata discussione alia iurauit illo die esse occidendum. Excuset qui scit: mihi enim non occurrit legitima Salomonis excusatio. nam non solum seuera, sed etiam iniusta apparet hæc sententia mortis ex hoc vnico indicio: nisi forte tunc temporis mos fuisset in causa læsæ maiestatis sufficere vnicum indicium, quẽadmodum hodie iuristæ in crimine læsæ maiestatis indicia habent pro probationibus. *Misitq; rex Salomo per manum Bena'iahu filij Iehoi'adah: & irruit in eum & mortuus est.*

Et ad Eb'iathar sacerdotem dixit rex: vade in Hanathoth super agros tuos, quia vir mortis es. Quam ob causam Abiathar esset dignus morte, nullibi inuenio. adiuuisse enim Adoniam antequam rex Dauid promulgasset Salomonem in regem, non erat

erat dignum morte: eo quòd adiuuabãt eum qui ius primogeniti habebat. *sed hodie non interficiam te, quia portasti arcam domini Dei.* Iuxta Hebræum habetur. *Adonai Iehouih.* hoc est domini mei fontis essendi. & hebraice affectu blando nominatur summus Deus dominus suus. *corã Dauid patre meo, & quia afflictus fuisti in omnibus in quibus afflictus fuit pater meus. Eiecitque Salomo Eb'iathar ab esse sacerdotem domini: vt impleretur sermo domini quem locutus fuerat super domũ Heli in Silo.* primi reg. ca. 2. scriptus. iste enim Abiathar descẽderat ex Heli iudice & sacerdote in principio libri regum.

Venit autem nuncius ad Salomonem. Corrupta est litera: legendum est. *Et nuncium venit vsque Ioab.* Et est sensus ꝙ sermo in aula regia sonans, nunciatus est ad Ioab, nõ per destinatos nuncios, sed ex industria vel ex amore delatus. *quòd Ioab declinauit post Adoni'iahu, & post Salomonẽ.* Corrupta est similiter litera: legẽdum est. *& post Absalom non declinauit.* Librabaẽ enim in aula regia quòd Ioab fauisset Adoniæ & non fauisset Absalon valde dilecto ab ipso Ioab. & conferendo hæc, inferebatur quòd in odiũ Salomonis Ioab fauisset Adoniæ: argumentum sumendo quòd si amor mouisset Ioab, fauisset Absalon quem valde diligebat: nõ ergo tã amor Adoniæ quàm odium erga Salomonem mouit Ioab ad adiuuandum adoniam. Huiusmodi sermonem versari in aula regia cum audisset Ioab à referentibus, timuit. *& fugit Ioab ad tentorium domini.* existens in excelso Ghabaon. *& apprehendit cornua altaris.* holocaustorum. *Nunciatúmque est regi Salomoni quòd fugisset Ioab ad tentoriũ domini, & esset apud altare: & misit Salomo Bena'iahu filium Iehoi'adah dicendo, vade irrue in eũ. Et venit Bena'iahu ad tentoriũ domini: & dixit ei, sic dixit rex egredere.* Hinc apparet reuerentia tum iussa tũ exhibita altari. ideo enim nõ interfecit eũ quia rex iusserat vt extra altaris locum, illũ interficeret, *& dixit nequaquã, sed hic moriar: retulitque Bena'iahu regi verbum dicendo, sic locutus est Ioab & sic respondit mihi.*

Dixitq; ei rex, fac sicut locutus est. hoc est interfice eũ vbi est. exod. enim. 30. sancitum est vt homicida ex insidiis, nõ saluaretur ab altari. *& irrue in eum & sepeli eum: & remouebis sanguinem quem gratis effudit Ioab à me & à domo patris mei. Et reddet dominus sanguinem eius super caput eius, qui irruit in duos viros iustiores & meliores se, & occidit eos gladio & pater meus Dauid*

nîd nesciuit: Abner filium Ner principem exercitus Israel, & Hâmasam filiũ Iether principem exercitus Iehudæ. Et reuertentur sanguines illorum in caput Ioab, & in caput seminis eius in seculũ: Dauidi autem & semini eius & domui eius & solio eius erit pax vsq; in seculum à Domino. Ascenditq; Bena'iahu filius Iehoiadah, *& irruit in eum & interfecit eum: & sepultus est in domo sua in deserto. Et posuit rex Bena'iahu filium Iehoiahad pro eo super exercitum: & Zadoc sacerdotem posuit rex pro Eb'iathar.* Reduxit Salomon ad rectã lineam põtificatum, qui authore Deo (vt patet 1. Reg. 2.) trãslatus fuerat in alteram lineam. Abiathar enim per lineã Ithamar descẽderat ex Aharõ: Sadoc vero per lineã Eleazari filij Aharon qui succesit eidẽ Aharõ in põtificatu.

Misit quoque rex & vocauit Simhi, & dixit ei: ædifica tibi Domum in Ierusalaim & habita ibi, & non egredieris inde huc & illuc. Quacunque autem die egressus fueris & transieris torrentẽ Cid'ron, sciendo scias quòd moriẽdo morieris: sanguis tuus erit in caput tuum. Dixítque Simhi ad regem, bonus est sermo, sicut locutus est dominus meus rex sic faciet seruus tuus. Si quæritur quo iure Salomon licite statuit confinia Semei, adimendo ei libertatẽ tum habitãdi in propria patria (videlicet Bachurim) tum nõ egrediẽdi trans torrentem Cedron. Solutio est quòd huiusmodi pœna nõ erat cõtra iusiurandũ Dauidis: eo quòd sub illius iuramento sola pœna mortis legitur. licuit itaq; Salomoni hãc libertatem adimere Semei, accedente præsertim cõsensu iuramẽto firmato ipsius Semei. *mãsitq; Simhi in Ierusalaim diebus multis. Et fuit in fine trium annorum, fugerunt duo serui Simhi ad Achis filium Mahachæ Regem Ghath: nunciatúmque est Simhi dicendo, ecce serui tui sunt in Ghath. Surrexitq; Simhi & strauit asinum suum, & iuit in Ghath ad Achis ad quærẽdum seruos suos: & iuit Simhi, & adduxit seruos suos de Ghath.*

Nunciatum est autem regi Selomoni quòd iuisset Simhi de Ierusalaim in Ghath & redisset. Et misit rex & vocauit Simhi, & dixit ad eum: nónne iurauí tibi per dominum & contestatus sum tibi dicendo, in die qua egressus fueris et abieris huc & huc sciendo scias quòd moriendo morieris, & dixisti mihi, bonus est sermo quem audiui? Et quare non custodisti iusiurandum domini, & præceptum quod præcepi tibi? Hinc apparet quòd vltra regiũ præceptum interuenerat iuramentum Semei. *Dixítque rex ad Simhi, tu nosti totum malum cuius conscium est cor tuum, quod fecisti Dauidi patri meo reddidit dominus.* Parui refert quòd Hebraicè habet. *&*

& reddet Iehouah malum tuum in caput tuũ. Ecce quam sapienter ex noua causa iusta Salomon occidendum duxit Semei; propter iustitiam enim attribuit deo hanc vindictam: & immunem se ac thronum Dauidis à violatione iuramenti subiungit. *Et rex Selomo benedictus: & solium Dauidis erit stabile coram domino vsque in seculum. Iussítque rex Ben'iahu filio Iehoiadah, qui aggressus est.* Legẽdum est. *& egressus est & irruit in eum & mortuus est.* non enim coram Salomone interfecit eum. *& regnum confirmatum est in manu Selomonis.*

CAP. III.

Et affinitate coniunctus est Selomo Parhoni regi ægypti. Quæstio suboritur an hoc cõiugium licitum fuerit. Solutio est, q̃ quemadmodũ licuit Dauidi vxorẽ ducere filiam Thalmai regis Ghesur, ita illius exemplo licuit Salomoni ducere filiã Pharaonis. *cepítque filiã Pharhonis & adduxit eam ad ciuitatem Dauid, donec compleret ædificare domum suam, et domum domini, & murum Ierusalaim per circumitum. Veruntamen populus immolabat in excelsis: non enim ædificata erat domus nomini domini vsque ad dies illos.* Ratio redditur impunis immolationis in locis excelsis, vbi nec arca dei nec tabernaculum dei erat: quia videlicet nondũ erat ædificatum templum. Dixi impunis, quia non omnino licita erat.

Dilexit autem Selomo dominum, ambulando in statutis Dauid patris sui. Hinc apparet quod Salomõ non contra præcepta diuina duxit filiã Pharaonis. de tẽpore enim medio vsq; ad ædificatum templum scribitur quod dilexit Salomon dominũ: & infra idem tempus scribitur duxisse filiam Pharaonis in ciuitatem Dauid. *excepto quod in excelsis immolabat & thurificabat.* Nisi declinatio nonnulla à rectitudine fuisset immolare in excelsis, nequaquam à commendatione Salomonis quod diligebat deum ad eundum in præceptis Dauidis patris sui, excepta fuisset immolatio in excelsis. nõ tam ergo licita quam impunis erat immolatio in excelsis prohibita in lege Mosis. *Iuítque rex in Ghibhon ad immolandũ ibi.* vbi tunc erat tabernaculũ domini: vt testatur liber paralipomenon. ca. 1. *Illud enim erat excelsum maximũ.* pro. *magnũ.* Nisi delectabile fuisset Salomoni immolare in locis excelsis, non attulisset scriptura hanc rationem ex celsitudine loci, sed ex tabernaculo domini & altari ibidẽ. *mille holocausta obtulit Selomo super altare illud.* q̃ tempore Mosis fabricatum fuerat ex ære. Simul itaq; Salomõ satisfecit & legi & loco delectabili,

immolando coram tabernaculo domini super altare domini in excelso Ghabaon.

IN Ghibhon apparuit dominus Salomoni in somnio noctis: dixitq; Deus, postula quod vis & dabo tibi. Nisi placuisset Deo sacrificium Salomonis ibidem, non narraretur huiusmodi appariticn tanquam præmium. Et ait Salomo, tu fecisti cum seruo tuo Dauid patre meo misericordiam. Lege. gratiam magnam, sicut ambulauit coram te in veritate & in iustitia & in rectitudine cordis tecum: & custodisti ei misericordiam. Lege. gratiam magnam istam, & dedisti ei filium sedentem super solium eius sicut est hodie. Et nunc domine Deus tu regnare fecisti me seruum tuum pro Dauid patre meo: & ego sum puer paruus, non sciam egredi & ingredi. adolescentiam enim adhuc agebat: sed hebræi iuuenes appellantes pueros, dicunt puerum paruulum adolescentem. Et seruus tuus est in medio populi tui quem elegisti: populi infiniti. Lege. populi multi qui non numerabitur nec recensebitur præ multitudine. Dabis ergo seruo tuo cor docile vt iudicare possit populum tuum. Rectius diceretur. cor intelligens ad iudicandum populum tuum & discernendum inter bonum & malum. intelligentia siquidem indita eget princeps, quam significat cor intelligẽs. quãtuncunque enim sapientes habeat secum, nisi ipse ex intimis sapiat, minor est ad iudicandum & discernendum inter bonum & malum in singularibus causis, occursibus & euẽtibus. quis enim potest iudicare populum istum, populum tuum hunc multum? Iuxta Hebræum duntaxat habetur. quia quis poterit iudicare populum tuum grauem istum? Et dixit grauem (non onerosum, sed authoritate) eo q; ascitus esset in populum Dei.

PLacuitq; sermo in oculis domini: eo quòd Salomo rem hanc postulasset. Et dixit Deus ad eum. Nomen est Elohim, congruũ subiunctæ dispensationi. quia postulasti verbum hoc. Legẽdum esset. rem istam. quia rem petierat Salomon. & non postulasti tibi dies multos nec diuitias nec animam inimicorum tuorum: sed postulasti tibi sapientiam ad audiendum iudicium. Ecce feci secundum sermones tuos: ecce dedi tibi cor sapiens & intelligens, ita quòd sicut tu non fuit ante te. De sapientia & intellectu ad iudicandum causas populi intellige singularem hanc gratiam Salomonis: & non absolute inter homines, sed inter rectores populi Israel. hæc enim limitatio significatur subiungendo. & post te non surget sicut tu. dicendo enim non surget, manifestat se loqui de principibus. Et etiam quæ non postulasti dedi tibi, etiam

etiam diuitias, etiam honorem: ita quòd non fuit sicut tu in regibus cũctis retro diebus. Iuxta Hebræũ habetur. omnibus diebus tuis. extenduntur enim hæc dona ad vniuersum tempus vitæ Salomonis. Et si ambulaueris in viis meis ad custodiẽdum statuta mea & præcepta mea, sicut ambulauit Dauid pater tuus: longos faciam dies tuos. Longitudinem vitæ non promittit absolute, sed sub cõditione si imitatus fuerit patrẽ seruãdo diuina præcepta.

Experrectúsque est Salomo, & intellexit quòd esset somniũ. Iuxta Hebræum habetur. & ecce somnium. Non obliuioni datum fuit somniũ, sed expergefacto occurrit. & venit in Ierusalaim, & stetit coram arca fœderis domini & obtulit holocausta, & fecit pacifica, & fecit conuiuium omnibus seruis suis. Ad gratias agendum Deo obtulit in Sion coram arca Dei holocausta & pacifica: ad congratulandum autem fecit conuiuium propter dictam visionem.

TVnc venerunt duæ mulieres meretrices ad regem: & steterunt coram eo. Effectus sapiẽtiæ datæ Salomoni subscribitur. Quarum vna ait: obsecro domine mi ego & mulier hæc habitabamus in domo vna, & peperi apud eã in domo. Et tertia die postquam ego peperi, peperit etiã mulier hæc: eramúsque simul, nõ erat extraneus nobiscum in domo præter nos duas in domo. Mortuus est autem filius mulieris huius nocte, quæ iacuit super eum. Surrexitque media nocte & tulit filium meum de latere meo (ancillæ tuæ dormientis) & collocauit eum in sinu suo: & filium suum mortuum collocauit in sinu meo. Surrexiq; mane vt lactarem filium meum, & ecce mortuus: considerauique eum mane, & ecce non erat filius meus quem pepereram: dixit autem mulier altera, non quia filius meus viuit & filius tuus mortuus est: & hæc dicebat, mentiris. Interpres ad exaggerandum, simplicem negationem mutauit in mentiris. quia filius tuus mortuus est & filius meus viuit: atque in hunc modum loquebantur coram rege.

Dixitq; rex, hæc dicit, hic est filius meus qui viuit, & filius tuus mortuus est: et hæc dicit, nõ, sed filius tuus mortuus est et filius meus viuit. Dixit ergo rex, afferte mihi gladium: & attulerunt gladium coram rege. Dixitq; rex: diuidite infantem viuum in duas partes, & date dimidium vni & dimidium alteri. Præceptum hoc non ad executionem diuisionis, sed ad explorandum muliebrem animum prolatum est. tali enim præcepto discutiendam fuisse causam, non solum euentus cõprobauit, sed & recta ratio suadebat, vt veræ matris viscera commouerentur audito

præcepto

præcepto diuidendi infantis viui. Nec erat periculum ne diuideretur infans interim: quoniã ipse rex præsens erat. *Dixit autem mulier cuius filius erat viuus ad regem (cõmota enim sunt viscera eius super filium suum) obsecro domine mi, date ei infantem viuum & nõ interficiatis eum: illa autem dicebat, nec mihi nec tibi sit, sed diuidatur. Respõdit autẽ rex & dixit: date ei infantem viuũ & non interficiatis eum, hæc est mater eius.* Nõ potuit causa hæc sine testibus perspicacius & rectius diffiniri. *Audiuerũt itaque totus Israel iudicium quod iudicauit rex, & timuerunt à facie regis: quia viderunt sapientiam Dei esse in corde eius ad faciendum iudicium.* Nomen est Elohim, optime quadrans materiæ.

CAPVT. IIII.

ET fuit rex Salomo, rex super totũ Israel. Et isti sunt principes quos ipse habebat: Hazar'iahu filius Zadoc sacerdotis. Elichoreph & Achi'ia filii Sisæ scribæ. Tres scribas intellige vt vulgata sonat æditio conformis hebraicè literæ. *& Iehosaphat filius Achilud à cõmentariis.* Iuxta hebræum habetur. *recordans.* prout etiam habetur. 2. reg. 8. vbi hoc officiũ exposuimus. *Et Bena'iahu filius Iehoi'adah super exercitum: & Zadoc & Eb'iathar sacerdotes.* Et statim occurrit quæstio, ex eo quod in ca. 2. scriptum est quod Salomon eiecit Abiathar vt non esset sacerdos Domini. Solutio est vel quod Abiathar tunc quidem paruit regi, & postea reuocatus fuerit non ad pontificatum, sed ad simplex sacerdotium: vel quod tunc supplex impetrauit vt non eiiceretur à Ierusalem, & remanserit non pontifex, sed simplex sacerdos: ita quod depositus est à pontificatu & ex gratia obtinuit ministerium simplicis sacerdotis. vtrunque enim cõprehenditur sub prophetia denunciata Heli. 1. reg. 2. & propterea Zadoc pontifex prænominatur. *Et Hazar'iahu filius Nathan super præfectos qui assistebant regi.* Iuxta Hebræum habetur. *super præfectos.* & nihil dicitur de assistentia. Et quoniam dicitur super præfectos, & subiunguntur postea duodecim præfecti & vnus super totam terram, iste filius Nathan super illos præfectos duodecim intelligitur. *& Zabud filius Nathan sacerdos amicus regis.* Alter Nathan filius tanquam pontifex honorabatur, eo quod proximus esset regi. sacerdos enim nomẽ est dignitatis hoc in loco: & hebraicè scribitur sacerdos socius regis, vtpote alitus cum Salomone sub disciplina Nathan prophetæ

prophetæ patris istius Zabud. *Et Achisar super domum: & Adoniram filius Habdæ super tributum.*

Habebátque Selomo duodecim præfectos super totum Israelem, qui alebant regem & domum eius: per mensem in anno erat super vnumquenq; cura alendi. Et hæc nomina eorum: Ben'chur in monte Eph'raim. Ben'decer in Macham & in Sahalbim & Beth'semes: & Elon Beth'chanan. Ben'cheſed in Aruboth: ei erat Socho & tota terra Chepher. Ben'abinadab in tota prouincia Dor: Taphath filia Selomonis erat ei in vxorem. Bahana filius Achilud in Thanac & Megiddo: & tota Beth'sean quæ est iuxta Zarthan de sub Iizrehele à Beth'sean vsque ad Abel Mechola, vsque trans Iochmeham. Ben'gheber in Ramoth Ghilhad: ei erãt villæ Ia'ir filij Menassis quæ erant in Ghilhad, ei erat regio Arghob quæ est in Basan sexaginta ciuitates magnæ muratæ & habentes seras æreas. Achinadab filius Hiddo in Machanaim. Achimaham in Naphthali: etiam ipse cepit Bosinath filiam Selomonis in vxorem. inter istos præfectos duo narrantur generi Salomonis: non quod in principio regni eius fuerit eorum socer: sed describuntur præfecti generi tempore regni nõ arctando ad initiũ regni. *Bahana filius Chusai in Aser & in Haloth. Iehosaphat filius Paru'ach in Issaschar. Simhi filius Elæ in Bin'iamin. Gheber filius Vri in terra Ghilhad: in terra Sichon regis Emorei & Hog regis Basan, super omnia quæ erãt in illa terra.* Manca est litera: legendum est. *& præfectus vnus qui in terra.* Præter duodecim præfectos, iste vnus subiũgitur tanquam vniuersæ terræ præfectus. subiungitur autem sine nomine, vt intelligamus hũc esse Hazariã filium Nathan prius descriptum super præfectos. *Iehuda & Israel multi sicut arena quæ est iuxta mare in multitudine: comedentes & bibentes & lætantes. Et Selemo fuit dominans in omnibus regnis à flumine terræ Pelisthim vsque ad terminum Aegypti: offerentibus munera & seruientibus Selomoni omnibus diebus vitæ eius.*

Erat autem panis Selomonis per singulos dies, triginta chori similæ. hoc est floris farinæ ex qua fiebat panis pro nobilib⁹ qui vescebãt ex mensa Salomonis. *& sexaginta chori farinæ.* Chorus est nomẽ mẽsuræ quã oportet diuinare. coniici tamen potest cõferẽdo panẽ cũ carnib⁹: oportet enim intelligere ꝓportionatam fuisse mensurã panis carnibus triginta boũ & centum pecudũ. *Decem boues pingues & viginti boues pascuales & centum oues: præter ceruos & capreas & Bubalos.* Hebraicè habetur. *Iachmur.* quod nomen animalis syluestris esse quadrat.

&

et gallinaceos saginatos. Ipse enim dominabatur in tota regione quæ est trans flumẽ quasi à Thapsa vsq; ad Gasam. Superfluit quasi: & legendum esset. *à Thiphsach et vsque Ah Hazzam.* Nomen proprium loci est Thiphsach. *& cunctis regibus illarum regionum.* Iuxta Hebræum habetur. *& omnibus regibus trans flumen.* & de Iordanis flumine intelligendum est. *& ipse habebat pacem ex omni parte in circumitu. Habitauitq; Iehuda & Israel confidenter (vnusquisque sub vite sua & sub ficu sua) à Dan vsque ad Beer'sebah, omnibus diebus Salomonis.*

Et habebat Salomo quadraginta millia præsepia equorum currilium. Hebraica dictio interpretata præsepia, rectius fuisset interpretata. *impinguatorum equorum ad currus suos.* numerus enim equorum narratur. Et ne intelligerentur equi quomodolibet habiti ad trahẽdos currus, describuntur impinguati: hoc est pasti in locis propriis ipsius regis. ad excludendum enim mutuatos equos, hoc scribit. vnde & subditur numerus duodecim millium equorum ad equitandum. *& duodecim millia equitum. Et atebant præfecti isti regem Salomonem & omnes accedentes ad mensam regis Salomonis, vnusquisque in mense suo: non sinebant quippiam deficere. Et hordea & fenum pro equis & iumentis: deferebant ad locum vbi erat rex, vnusquisque iusta constitutum sibi.*

Deditque deus. Nomen est Elohim. *sapientiam Salomoni & intelligentiã multam valde.* Repetitur diuinum donũ sapientiæ & intellectus tum ad adiungendum alterum donum in affectu, tum ad explicandum sapientiam Salomonis relatiue ad alios. *& latitudinem cordis quasi arenam quæ est in littore maris.* Amplitudo animi Salomonis ad ardua quæ ad magnificum & magnanimũ spectant, describitur ad similitudinem extẽsionis corporeæ oræ arenosi littoris magni maris. *Et amplior fuit sapientia Salomonis sapientia omnium filiorum orientis, & omni sapientia Aegyptiorum.* intellige temporis Salomonis. Et similiter intellige quod subiungitur de cunctis hominibus. *Factúsque est sapiens præ omni homine, præ Ethan Ezrachita.* Hebræus erat iste qui nominatur in titulo psalmi misericordias domini in æternum cantabo. *& Heman & Chalchol & Dardah filiis Machol.* Non inuenio qui fuerint isti tres filii Machol. *& fuit nomen eius in omnibus gentibus per circumitum.*

Locutúsque est tria millia parabolarum. Nec tertiam partem istarũ habemus in parabolis Salomonis. *Et fuerũt carmina eius.* Iuxta

Iuxta hebræũ habetur. *& fuit cantus eius.* sed cantus pro cantico sumitur, abstractũ pro concreto. *quinque millia.* Hebraicè habetur. *quinque & mille.* Nescio si aliquod horum habetur à nobis. *Et disputauit.* Iuxta Hebræum habetur. *Et locutus est de arboribus, à cedro quæ est in lebanon vsque ad hysopum quæ egreditur de pariete.* Nihil horũ de vegetabilibus à Salomone scriptum inuenitur. *& disseruit.* Hebraicè habetur.. *& locutus est de bestiis & de volatilibus & de reptilibus & de piscibus.* Similiter caremus huiusmodi libris de animalibus: & nihil in specie dicitur scriptum aut dictum de astris, nihil de vocatis exorcismis aut dæmonibus. *Et veniebãt ex omnibus populis ad audiendam sapientiam Salomonis: & & ab omnibus regibus terræ.* Superfluit coniunctio &. significatur enim quod ex omnibus populis ab vniuersis regibus veniebant aliqui missi ad audiendum sapientiam Salomonis. *qui audiebant.* Legendum est. *qui audierant sapientiam eius.* Et est limitatio regum, ad differentiam illorum regum qui nõ audierunt sapientiam eius: hoc est ad quos per auditum non peruenerunt aliqua testificantia sapientiam eius. Salomon enim non fuit vnquam monarcha, vt sua innotescerent vniuerso orbi: sed fuit rex magnus in Syria.

CAP. V.

Misit autem Chiram rex Tyri seruos suos ad Salomonem, audierat enim quod ipsum vnxissent in regem pro patre eius: quia amicus fuerat Chiram Dauidi omnibus diebus. Hinc apparet quod inimicitia Tyriorũ ad Dauidem scripta in psal. 82. non fuit tempore istius regis Hirã. Misitq; Salomo ad Chiram dicendo. Tu nosti Dauid patrem meum non potuisse ædificare domũ nomini domini dei sui propter bella quæ circundederunt eum: donec posuit eos dominus sub plantis pedũ eius. Nunc autem requiẽ dedit dominus deus mihi in circuitu: non est aduersarius neque occursus malus. Et ecce cogito ædificare domum nomini dei mei: sicut locutus est dominus ad Dauid patrem meum dicendo, filius tuus quem dabo pro te super solium tuum ipse ædificabit domum nomini meo. Præcipe igitur vt præcidant mihi serui tui cedros de lebanon. Interpres pro claritate addidit serui tui. & serui mei sint cum seruis tuis, mercedem autem seruorum tuorum dabo tibi quancunque petieris: nouisti enim quod non est inter nos vir sciens cedere ligna sicut Zidonii.

Et fuit cum audisset Chiram verba Salomonis, lætatus est valde:

et dixit, benedictus dominus hodie qui dedit Dauidi filium sapiẽtem super populum hũc multum. Et misit Chiram ad Selomonem dicendo: audiui quæ misisti ad me, ego faciem omnem voluntatem tuã in lignis cedrinis & in lignis abiegnis. Serui mei deponent de Lebanon ad mare, & ego ponam ea in ratibus in mari vsque ad locum quẽ significaueris mihi & applicabo ea tibi. Iuxta hebræũ habetur. *& faciam spargere ea ibi.* videlicet in ora maris tui quam dixeris. omnem enim operam vsque ad littus maris Salomonis inclusiue spondet rex Tyri. *& tolles ea præbebisque necessaria mihi vt detur cibus domui meæ.* Iuxta Hebræum habetur. *& tu facies voluntatem meam ad dandum panem domui meæ.* hæc enim erat merces operarum.

Chiram igitur dedit Selomoni ligna cedrina & ligna abiegna iuxta omnem voluntatẽ eius. Et Selomo dedit Chiramo viginti millia chororum tritici in cibum domui eius, & viginti choros purissimi olei. Hebraicè habet. *olei tusi.* Ad differentiam olei ex ossibus oliuarũ dicitur tusi. *sic dedit Selomo Chiramo per singulos annos.*

Dominus autem dedit sapientiam Selomoni sicut locutus est ei: & fuit pax inter Chiram & Selomonem, & percusserunt ambo fœdus. Elegitque rex Selomo operarios de omni Israel: & erat indictio triginta millia virorum. Iuxta Hebræum habetur. *Et fecit ascendere rex Selomo tributum de omni Israel: & fuit tributum triginta millia virorum.* Augmentum tributi ab vniuerso Israele indixit Salomon pra stipendio triginta milliũ virorum quos misit ad montem libani. Et dicendo fecit ascẽdere tributum, manifestat quod prius erat tributum quod auctum est. fit autem specialis mentio istorum triginta millium, quia mittebãtur ad remotiora loca. propter quod subiungitur tum locus (videlicet mons libani) ad quem mittebantur: tũ modus quo distribuebantur, qui in vulgata æditione non refertur integre. nã hebraicè scribitur. *Et misit eos ad lebanon decem millia in mense vicissim: mense erunt in lebanon, duobus mẽsibus in domo sua.* Quater in anno fiebat huiusmodi vicissitudo. singulis enim tribus mensibus triginta millia virorum ibant ad libanũ, sic quod decem millia erant in libano primo mense: qui reuertebantur ad domos suas & alia decem millia surrogabantur secundo mẽse, qui similiter reuertebãtur in domos suas surrogatis aliis decem millibus pro tertio mense, quo completo reuertebantur & ipsi in domos suas. & sic in qualibet quarta anni erant singuli vno mense in monte, & duobus mensibus in

domo sua pro operibus domesticis. *& Adoniram erat super huiuscemodi indictionem.* Iuxta Hebræum habetur. *& Adoniram super tributum.* In præcedenti capitulo iste Adonirã descriptus est inter principes Salomonis in officio super tributum: & ne alius putaretur deputatus super hoc speciale tritum, repetitur idem.

Et fuerunt Selomoni septuaginta millia portantium onus: & octoginta millia latomorum. Iuxta Hebræum habetur. *cæsorum.* Nec explicat an fuerint cæsores lapidũ, vel lignorũ: sed subiungit immediate. *in monte.* Nec explicatur quis sit iste mons. quod enim nõ sit sermo de monte libani, supradicta testãtur, manifestãtia quod in libano erãt decẽ millia singulis mẽsib⁹. *Absque præpositis qui præerant singulis operibus numero trium millium & trecentorũ, præcipientium populo & ijs qui faciebant opus.* Iuxta Hebræum habetur. *Præter principes, præfectorum Selomoni qui super opus tria millia & trecenti: præsidentes populo facienti opus.* Et est hebraicæ phrasis dicere præfectorum Salomoni: hoc est præfectorum Salomonis. Et dicendo præter principes præfectorum duos ordines præpositorum operibus insinuat, alterum præfectorum alterum principum super præfectos. Numerus autem trium millium & trecentorum ad ipsos præfectos refertur. reseruatur siquidem numerus principum eorum scribendus in. 2. lib. parali. cap. 2.

Præcepitque rex vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi. Iuxta Hebræum habetur. *& fecerunt vehi lapides grandes, lapides pretiosos ad fundandum domum.* Iidem lapides erant grandes & pretiosi: quales sunt lapides marmorei & porphyretici & similes. *et quadrarẽt eos.* Iuxta Hebræum habetur, *lapides dolatos.* Tertia conditio lapidum eorundem describitur. *Quos dolauerunt cementarij Selomonis & cementarij Chiram: porro biblij.* Hebraicè habetur. *& Ghiblim.* & potest latine dici. *& sinitores.* Ita quod Hebraica litera est. *Et dolauerũt cemẽtarij Selomonis et cemẽtarij Chirã & sinitores: & præparauerũt ligna & lapides ad ædificandũ domũ.* Officium siquidem sinitorum est sic disponere dolationes vt lapis lapidi confinis quadraret, & similiter lignum ligno. huius enim artis opera factum est quod in sequenti subiungitur capitulo: videlicet quod sonus mallei & securis non est auditus in ædificatione templi.

CAPVT VI.

ET *fuit in octogesimo anno & quadringentesimo anno egressionis filiorum Israel de terra ægypti, in anno quarto in mense Ziu (ipse est mensis secundus) regni Salomonis super Israel: & ædificauit domũ domino.* Initiũ ædificationis templi quantũ ad tempus describitur tum ab egressu ex ægypto, tum à regno Salomonis: videlicet mense secũdo anni quarti regni illius. Et apponitur nomen mensis Ziu, quem aiunt esse mensem secundum inter menses anni.

Domus autem quam ædificauit rex Selomo domino, habebat sexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine. Quantitas templi secundum spatium vacuum intra ipsum, describitur in hac litera. descriptio autem quæ fit. 2. parali. ca. 3. comprehendit altitudinem etiam totius ædificii, quod erat supra templum: vt ibi declarabitur. *Et porticus erat ante templum.* Iuxta hebræum habetur. *Et vestibulum super faciem templi domus.* hoc est in parte orientali, quæ facies tẽpli dicitur. *viginti cubitorum longitudinis super faciẽ latitudinis domus: & decẽ cubitorũ latitudinis super faciẽ domus.* Aequalis describit quãtitas lõgitudinis vestibuli quantitati latitudinis tẽpli vt tota facies tẽpli vestibulũ haberet: cuius latitudo ante faciem templi ad decimum vsque cubitum protendebatur sub diuo: in hoc enim vestibulo erãt multa vasa quæ inferius describentur. Et hoc est spatium inter altare holocaustorum & templum. *Fecitque domui fenestras obliquas.* Iuxta Hebræum habetur. *fenestras respicientes clausas.* hoc est fenestras quæ clausæ illuminabant. Et cõmuniter exponitur non de clausura absolute, sed relatiue ad partem alteram: hoc est ad interiorem partem. existente enim magna grossitudine muri, oportet fenestras sic fieri vt strictæ sint in exteriori superficie & latæ valde in interiotib⁹ partibus muri hinc & inde vt lumen diffundatur per domum. Describuntur itaq; fenestræ aspiciẽtes clausæ, quia aspectus per huiusmodi fenestras clausus erat. nõ tã enim erant fenestræ quam strictæ ac longæ quædam aperturæ, non ad vsum aspiciendi, sed ad illuminandum. Aduerte hic prudẽs lector quod potest legi. *fenestras aspicientes clausi.* quia fenestræ nomen apud hebræos est communis generis, & tam aspicientes quã clausi est masculini generis. Si itaque viri aspicientes clausi significentur, sensus est. fenestras tales quòd aspicientes per illas erant clausi: ad differentiam fenestrarum quæ communiter fiunt, per quas aspicientes extra sunt manifesti. Et secundum hunc sensum describuntur fenestræ marmoreæ foraminibus plenæ, reddentes quidem lumen, sed claudendo aspicientes.

Et ædificauit super parietem templi tabulata per gyrum, in parietibus domus per circumitum templi & oraculi. Quanuis dictio hebraica significet super, contextus tamen subiũctorum manifestat quod hoc in loco non pro super, sed pro iuxta ponitur. & propterea legendum est. *Et ædificauit iuxta parietem domus latus in circuitu, parietibus domus in circumitu templi & Deuir.* Aduerte prudens lector quod prius descriptũ est templum quo ad internum spatium: deinde quo ad externã partem iuxta faciem templi, describendo vestibulum cum fenestris: modo autẽ describitur reliquum circumcirca extrinsecus ambiens templũ. Ita quod paries templi distinguitur cõtra faciem templi: & propterea dicendo in circũitu, nõ comprehenditur facies templi. & dicendo in circumitu templi & Deuir, significat illam partem quæ appellatur sanctũ sanctorum: facit enim mentionẽ & templi & Deuir, ad manifestandum q⁹ vniuersus paries circũcirca habuit huiusmodi latera. Appellatur autẽ sanctum sanctorũ Deuir, eo quod ibidẽ loquebatur deus respondẽdo consultationibus & supplicationibus. *& fecit latera in circumitu.* parietis reliqui à facie templi. Resumit ædificium laterum in circumitu, ad distinguendum latera hæc in tres ordines: videlicet infimum, medium & supremum. Vnde & subdit. *Tabulatum quod subter erat.* Hebraicè habetur. *Latus subter.* Et ne sæpius replicemus, hebraicè semper scribitur latus vbi interpres scribit tabulatũ. *quinq; cubitorum latitudinis.* Intellige quo ad pauimentum. & similiter quod subditur de latere medio latitudinis sex cubitorũ, intellige quo ad pauimentũ: similiq; modo intellige de tertio latere latitudinis septem cubitorum quo ad pauimẽtum. Ita quod pauimentum infimi erat secũdum latitudinẽ quinque cubitorum, pauimentum vero medii sex, pauimentũ autem supremi septem. *& medium tabulatum sex cubitorum latitudinis. & tertium tabulatum septem cubitorũ latitudinis.* Et ratio huius inæqualitatis subiungitur. *trabes autẽ posuit in domo per circumitum forinsecus vt non hærerent muris templi.* Iuxta Hebræum habetur. *quia deficientias dedit domui in circumitu foris ad non apprehendendum parietes domus.* Prædictæ inæqualitatis

ratio redditur, modus qui seruatus est ædificando huiusmodi latera relatiue ad muros tẽpli. Quod vt facile intelligas, distingue modos duos quorum altero possunt pauimentorum medij & supremi trabes iungi muris templi & firmari in eis. Alter modus est vt foramina essent in muris tẽpli in quibus capita trabiũ ponerentur & firmarẽtur. & iuxta hunc modũ ædificandi nõ erat necesse vt pauimẽta essent inæqualia: sed poterant omnia esse æqualia, existente muro templi forinsecus æquali. & hic modus excluditur à litera, dicẽte ad nõ apprehẽdendum muros domus. Alter modus est vt murus tẽpli foris surgeret æqualis per quinque cubitos, quo cõpleto murus surgeret restrictus per vnum cubitum, ita quòd reliquerẽtur vnus cubitus secundũ muri latitudinẽ vacuus super quo vacuo ponerentur capita trabium pauimẽti medij lateris. & hinc pauimentum medij lateris erat sex cubitorũ: erat enim latius pauimẽto infimi lateris secundũ cubitum illũ quem ex restrictione muri tepli lucrabatur. Et sic à quinto cubito vsq; ad decimum surgebat murus strictior infimo: perfecto autem decimo cubito, restringebatur iterum murus templi per vnum cubitum super quo vacuo ponebantur capita trabium pauimenti supremi lateris. & propterea hoc pauimentũ erat septem cubitorum secundum latitudinem, eo quòd lucrabatur duos cubitos ex parte muri templi relatiue ad pauimentũ infimi lateris: vnum autem cubitũ lucrabatur relatiue ad pauimẽtum medij lateris. Has autem duas restrictiones author libri appellat deficientias, dicendo quia deficientias dedit domui in circumitu foris. Et si vim rationis redditæ in litera percipere vis, prẽsuppone cum ipsa litera quòd latera ista tria (infimum medium & supremum) secundum terminos latitudinis ex parte exteriori erãt ẽqualia, ita quòd vna linea recta perpendiculariter duci potuisset ab exteriori termino latitudinis fundamẽti supremi lateris vsq; ad exteriorem terminũ latitudinis fundamẽti infimi. Præsuppositã.n. hac ẽqualitate exteriori, ratio assignata in litera cogit ad inæqualitatẽ pauimẽtorũ ex parte interiori qua pauimẽta tangebãt murum tẽpli & firmabãtur in illo. ex hoc enim quòd trabes pauimentorũ non perforabãt murũ tẽpli, sed deficientię erãt in muro restricto, manifeste sequitur ꝙ pauimentũ medij latius erat pauimento infimi, & pauimentũ supremi latius erat vtroque. hæc.n. omnia pauciſsimis verbis litera cõprehendit, reddẽdo rationẽ inæqualitatis quia deficiẽtias dedit domui in circũitu foris super quas trabes pauimentorũ sustentabantur. Quã restrictionem factam esse ad excludẽdum perforationẽ murorum tẽpli, subiungitur ad non apprehendendũ muros domus. si.n. perforati fuissent muri absq; huiusmodi restrictionibus, non oportuisset pauimenta esse inæqualia. Aduerte hic prudens lector primũ quòd quanuis murus templi foris fuerit sic inæqualis, interior tamẽ superficies erat æqualis. tãta siquidem erat grasitudo muri ex lapidibus dolatis vt non solũ ad huiusmodi restrictiones forinsecus vsq; ad decimum cubitũ sufficeret, sed etiam ad sustinendũ ædificiũ altitudinis supra centũ cubitos: vt in libro paralip. scribitur. Aduerte secũdo ꝙ triplex iste ordo laterũ ædificatorũ in circũitu parietis tẽpli, sic dispositus erat ꝙ medius ordo iũgebatur infimo & supremus iũgebatur medio: alioquin defuissent sustẽtantia tã pauimentũ supremi quàm pauimentũ medii ex parte exteriori. impossibile est.n. pauimẽto latitudini septẽ cubitorũ sufficere sustẽtationẽ ex altera tãtum parte, videlicet muri tẽpli super cuius vnũ cubitũ capita trabiũ sustinebãtur. Erãt igitur procul dubio isti tres ordines laterũ sic dispositi ꝙ infimus ordo pauimẽtũ habebat in terra, medii autẽ ordinis pauimentũ, erat & tectũ infimi & pauimẽtũ medii. & similiter supremi ordinis pauimentũ vtrunq; excercebat officiũ. erat .n. tectũ medii & pauimentum supremi. Aduerte tertio ꝙ quia inferius subiungitur altitudo æqualis supremi, medij & infimi (videlicet ꝙ singulorũ altitudo erat quinq; cubitorũ) nec dicit aliquid de vsu (ad quẽ videlicet vsum ædificata sint hęc latera) nullaq; fit mẽtio colũnarũ quę præ se ferrẽt latera hæc ædificata in similitudinẽ porticus, intelligẽdũ restat vt intelligamus ad vsum domus ædificata fuisse hęc latera: & propterea nõ colũnis, sed muris propriis exteriꝰ fulta. si.n. colũnis fulta fuissent, aut hic aut in paralipomenõ scripta esset res hæc non minimi momẽti. Aduerte quarto ꝙ hinc habetur nullũ fuisse in tẽplo dei ostiũ nisi in facie templi quę erat ad orientẽ. ex hoc.n. ꝙ foris ĩ circũitu parietis tẽplię dificata scribuntur hæc latera, manifestatur ꝙ vniuersus paries tẽpli circũdatus erat vsq; ad altitudinẽ quindecim cubitorũ his lateribus: & propterea nullũ relinqui locũ alicui portæ circũcirca.

Domus autem cum ædificaretur, de lapidibus dolatis atque perfectis. Parui refert quòd habetur. *de lapidibus perfectis mo-dis ædificata est.* Dicitur perfectis, ad significandum integrita-

tem non ſolum lapidum,ſed operis. adiungitur autem motis ſeu vectis,ad manifeſtandũ quòd prius fuerunt lapides perfecti & poſtea vecti ad ædificium:vt nulla opus fuerit opera ad perfectionẽ alicuius lapidis in ipſa ædificatione. Et propterea ſubditur.*et malleus & ſecuris & omne inſtrumentum ferreum non fuit auditum in domo cum ædificaretur.* conſequens enim eſt vt perfectis prius integrè lapidib⁹ nullus ſonitus inſtrumentorum ad perficiendum lapides audiretur in ipſa ędificatione.de his enim eſt ſermo: Et non excluditur concurſus inſtrumentorum ad iungendum lapides & alia opportuna.*Oſtium lateris medij.* Legendum eſſet. *Porta lateris medij.* Iam dictum eſt quòd triplex erat ordo laterum:infimus,medius & ſupremus.De porta infimi lateris nihil ſcribitur:quia in terra erat, nec per murum templi oportebat intrare illud. ſed de porta tam medij quàm ſupremi lateris ſcribitur,quoniam ipſa intra groſsitudinem muri templi erat. *in pariete erat domus dextræ.* Iuxta Hebræum habetur. *ad armum domus dextrum.*Dexter armus domus,meridionalis murus tẽpli intelligitur.appellat.n. ſcriptura ſeptentrionalem plagam ſiniſtrã & meridionalẽ dextram.In groſsitudine ergo muri meridionalis templi facta eſt porta ad aſcendendũ ad medium latus.*& per Cochleam aſcendebãt in mediũ cœnaculũ,& à medio ad tertium.* Interpres addidit cœnaculũ.gradus.n.in modum cochlearum intra muri groſsitudinem deſcribũtur vſque ad medium latus.ibi enim inueniebatur porta ingreſſus in pauimentum medij lateris:ſed gradus non finiebantur ibi, ſed per modum cochlearum per eandem muri groſsitudinẽ protendebãtur vſq; ad ingreſſum in pauimentũ ſupremi lateris.

Et ædificauit domum & conſummauit eam. De conſummatione templi quo ad ſubſtãtiam eius eſt ſermo. propter quod & ſubditur de tecto,quę eſt ſubſtantialis pars domus. *texitq; domum laquearibus cedrinis.* Licet Hebraica dictio anceps ſit,rectius tamen legeretur.*& contignauit domum tignis & laquearibus cedrinis.*materia ſiquidem tecti templi deſcribitur. *Et ædificauit tabulatum ſuper omnem domum quinque cubitis altitudinis.* Legendum eſt.*Et ædificauit latus iuxta totam domum,quinq; brachiorum altitudo eius.*Ideo reſumpſit ædificium laterum vt manifeſtaret altitudinem cuiuſq; lateris. Et hinc habetur quòd nullum latus erat ſub diuo.altitudo enim ſecundum quantitatem à fundamento ad tectum attenditur. *& operuit domum lignis*

lignis cedrinis. Iuxta hebræũ habetur. *& apprehendit domum in lignis cedrorum.* Laquearia colligantia muros templi (quæ & ſuſtinebãt tectum) deſcribuntur apprehendere domum:hoc eſt perforare domum.erant enim muri tẽpli ſecundum interiorem ſuperficiem æquales: & propterea oportuit quaſi foramina vacua in muro pro capitibus laquearium efficere.

ET *factus eſt ſermo domini ad Salomonem dicendo.* Sermo iſte perfectis partibus ſubſtantialibus domus fuit antequam ornaretur domus ipſa, nõ ſolum quia hoc in loco ſcribitur, ſed præcipue quia ſubiungitur. *Domus hæc quàm tu ædificas, ſi ambulaueris in ſtatutis meis,& iudicia mea feceris,& cuſtodieris omnia mãdata mea gradiendo in eis.* iungendo.n. hæc duo(quòd narrata perfectione dom⁹ quo ad ſubſtãtialia narratur deus dicẽs Salomoni domus hæc quam tu ædificas) apparet quòd tunc Deus allocutus eſt Salomonem : modus autẽ loquendi non eſt ſcripus. Et legẽdum eſſet.domui huic, vt inueniatur conſtructio grãmatica,reſpondet.n. verbo. *firmabo ſermonem meũ tecum quem locutus ſum ad Dauid patrẽ tuum.* Eſt.n.ſenſus ꝙ huic domui tecũ firmabo ſermonẽ meũ quẽ locutus ſum &c.ſi ambulaueris in præceptis meis &c. Et dixit hęc Deus, ne erraret Salomon putando quòd propter hanc quam ædificabat domum,Deus firmaſſet pollicita Dauidi.oppoſitum enim reuelat Deus: videlicet quòd ambulatio Salomonis in via Dei erit ratio ꝙ pollicita Dauidi firmentẽ domui huic & Salomoni . vt hinc diſcamus quòd ædificare templa prodeſt ædificanti,ſi præcepta Dei ſeruet.*Et habitabo in medio filiorũ Iſrael:& non derelinquam populum meum Iſrael.*

ET *ædificauit Salomo domum & conſummauit eam.* Si non reſumit vt adiungat ſubiuncta,ſermo eſt de ædificio ſuperaddito ſubſtantialibus partibus . ita quòd primum narrat illud in genere & factum & completum à Salomone: deinde narrat idem per ſingula diſtinguẽdo.*Et ædificauit parietes domus intrinſecus tabulis cedrinis.* Legendum eſſet. *coſtis cedrorum.* ad ſimilitudinem ſiquidem coſtarum erãt ligna cedrina tegentia parietes templi intrinſecus. Et dicendo ædificauit, innuit quòd non affixione clauorum,ſed ædificatione iungebantur muris templi.*à pauimento domus vſque ad ſummitatem parietum & vſque ad laquearia operuit lignis cedrinis intrinſecus.* Legendum eſt incipiendo clauſulã. *à pauimento domus vſque ad parietes contignationis operuit ligno intrinſecus.* Declaratio

ratio est præcedentis clausulæ. *& texit pauimentum domus tabulis abiegnis.* Legendum esset. *costis abietis.* similia enim costis describuntur ligna pauimẽti. *Aedificauitque viginti cubitorum ad posteriorem partem templi.* Hebraicè habetur. *à coxis domus.* Certum est partem vltimam templi significari ad plagã occidentalem: quæ variis nominibus describitur in diuersis scripturæ locis. & hic à coxis domus nominatur, quia tanquam coxarum locum in corpore tenet tertia postrema pars. Fit enim specialis mentio illius partis, quia illa erat sanctũ sanctorum. tanquam hactenus dicta de tegumẽto parietum, intelligenda sint de prima parte templi quæ appellatur sanctũ, cuius longitudo erat quadraginta cubitorũ. de reliqua enim parte viginti cubitorum modo est sermo. *tabulata cedrina, à pauimento vsque ad superiora.* Legendum esset. *costas cedri, à pauimento vsque ad parietes* Sonat litera quòd etiam pauimẽtum huius vltimæ partis texit costis cedri. & quo ad hoc præstabat pauimentum istius partis pauimento reliquo, quod erat ex costis abietis. *& fecit interiorem domum oraculi in sanctũ sanctorum.* Iuxta Hebræum habetur. *& ædificauit ei intrinsecus deuir pro sancto sanctorũ.* & etiam datiui casus Deuir. Declaratio est præcedentis clausulæ viginti cubitorum. declaratur enim quòd spatio illi intrinsecus (videlicet Deuir) pro sancto sanctorum ædificauit dictam structuram. Vbi prudẽs lector aduerte quòd nulla fit mentio muri in hoc ædificio viginti cubitorum: sed duntaxat dicitur quòd ædificauit viginti cubitos à pedibus domus in costis cedrinis.

Porrò *quadraginta cubitorum erat ipsum templum præ foribus oraculi.* Legendum esset. *Et quadraginta cubitorum fuit domus: ipsa templum ante.* Spatium quadraginta cubitorum appellatur domus distincta à Deuir. & eadem dicitur tẽplum ante, vel quia erat ad orientem, vel quia erat ante Deuir ingrediẽtibus tẽplum. *Et cedro domus intrinsecus vestita erat, habens.* Legendum esset. *habente.* quoniam ad cedrum refertur. *tornaturas & iuncturas suas fabrefactas & cælaturas eminẽtes.* Quę vocantur tornaturæ & cælaturæ eminentes, Hebraicè sonant incisiones artificiosas & incisiones adinstar gemmantium seu florentium ramusculorum. *omnia cedrinis tabulis vestita sunt, nec lapis apparebat.*

Oraculum autem in medio domus in interiori parte fecerat, vt poneret ibi arcam fœderis domini. Quanuis hebraica dictio significare

ficare posit in medio, legẽdum tamen esset. *Et Deuir in intimo domus intrinsecus fecit parare, ad dandum ibi thecam fœderis Iehouah.* Deuir enim interpretatum oraculũ, non erat in medio domus, sed in tertia parte postrema ipsius domus & propterea dicitur in intimo domus intrinsecus. *Porrò oraculũ habebat viginti cubitos longitudinis & viginti cubitos latitudinis & viginti cubitos altitudinis.* Iuxta Hebręum habetur. *Et in facie bus Deuir viginti cubitorum longitudo & viginti cubitorum latitudo & viginti cubitorum altitudo eius.* Facies Deuir appellantur superficies eius: quæ æquales secundum omnem dimensionem intercepti spatij describuntur secundum planum literæ sensum. Ita quòd ex litera habetur quòd sanctum sanctorum erat altitudinis viginti duntaxat cubitorum: vtpote perfecte quadrum. vt hinc intelligamus paulo superius scriptum de ædificio viginti cubitorum. referri non solum ad diuisionem oraculi à templo, sed etiam ad diuisionem tecti ipsius oraculi à tecto cõmuni totius templi. erat enim tẽplum altitudinis cubitorum triginta. Si quis tamen diceret quòd spatium viginti cubitorum secũdum altitudinem distinguebatur non tecto medio, sed designatione & dissimilitudine opificii à spatio decem cubitorum vsque ad tectum templi, nescio si posset conuinci. *& vestiuit illud auro puro: & altare vestiuit cedro.* De altari thymiamatis est sermo. *Domúmque ante oraculum.* Sententia redditur: Hebraicè tamen scribitur. *& texit Selomo domum intrinsecus auro puro.* Ne repetatur idẽ, per domum intrinsecus non intelligimus oraculum, sed domum secundũ interiorem superficiem. *& affixit laminas clausis aureis.* Iuxta Hebræum habetur. *& transiuit in catenis auri quod ante Deuir, & vestiuit illud auro.* Paries ex costis cedri diuidens sanctũ à sancto sanctorũ appellatur ante Deuir. quod absq; muro ex costis cedri fuisse, testatur necessitas catenarum: hoc est vectiũ officiũ catenatũ (quod est ligare) exercẽtium. qui cũ ferrei debuissent esse, aurei describũtur transeũtes super costarũ latitudinem ad vinciendũ costas simul. Et quia specialis fit mẽtio quòd vestiuit parietem hunc ligneum auro, & ante Deuir catenæ huiusmodi describuntur, insinuatur quòd de exteriori superficie illi⁹ parietis lignei est sermo tũ quo ad catenas tũ quo ad deaurationem. Ita quòd ligãtes costas istas ligneas vectes erãt non in superficie intra Deuir, sed in superficie exteriore, quæ etiã vestita auro describitur.

interior

interior enim superficies iam descripta erat vestita auro cum reliquis superficiebus oraculi. *Totámque domum vestiuit auro vsquequo perficeretur tota domus: sed & totum altare oraculi texit auro.* Hebraicè habetur. *& totũ altare quod Deuir vestiuit auro,* Et est Deuir datiui casus. est enim sermo de altari thymiamatis, quod erat non ipso oraculo, sed ad ipsum oraculum: erat enim positum ante prædictum parietem ligneum.

Et fecit in Deuir duos Cherubim de lignis oliuarum, decem cubitorum altitudinis. Et quinque cubitorum ala Cherub vna, & quinq; cubitorum ala Cherub secunda: decem cubiti erant à summitate alæ vnius vsque ad summitatem alæ alterius. Decémque cubitorum erat Cherub secundus: mensura & opus vnum erat ambobus Cherubim. Altitudo Cherub vnius decem cubitorum: & similiter Cherub secundi. Posuítque Cherubim in medio domus interioris, & extenderunt alas Cherubim, & tangebat ala vnius parietem, & ala alterius Cherub tangebat parietem alterum: alæq; eorum in medio domus seinuicem tangebant. Et vestiuit Cherubim auro. Aduerte prudens lector quòd isti Cherubini hic descripti non sunt illi quos descripsit Moses, nec ad illud officiũ ad quod descripsit Moses. illi enim erant aurei & parui, iuxta arcam mutuo se respicientes quasi sustentãtes sedem Dei: isti autem ligneí & magni (vtpote decem cubitorum) & respicientes ad oriẽtalem plagã &c. Sed creditur Salomonem fecisse hos Cherubinos ex dispositione Dauidis, & illos alios aureos iuxta dispositionem Mosaicam.

Et omnes parietes domus per circumitum sculpsit variis cælaturis & torno & fecit in eis Cherubim & palmas. Iuxta Hebræũ habetur. *cælauit apertis cælaturis Cherubinorum & palmarum.* Ornatus parietum clare describitur. *& picturas varias quasi prominentes de pariete & egredientes.* Iuxta Hebræum habetur. *& apertionibus gemmarum: intrinsecus & extrinsecus.* tria enim hæc (videlicet Cherubinuli & palmæ & apertæ gẽmæ arborum) incisa in lignis illis describuntur intrinsecus & extrinsecus: hoc est in sancto sanctorum & in sancto. *Et pauimentum domus vestiuit auro intrinsecus & extrinsecus.* hoc est tam in sancto sanctorum quàm in sancto.

Et in ingressu oraculi fecit duo ostiola. Iuxta hebræum habetur. *Et portæ Deuir fecit ostia.* Vnica porta, multæ vero valuæ describuntur pro ingressu oraculi. *de lignis oliuarum: postésque angulorum quinque.* Iuxta Hebræum habetur. *ligna olei, liminare & postes à quinta.* Quinqueangulorũ intelliguntur tam postes quàm liminare & superliminare quo ad formam: quo ad materiam vero ex lignis olearum. *Et duo ostia de lignis oliuarum.* eadem enim describitur materia valuarum duarum vnius portæ, quæ descripta est materia vtriusque liminis & postis. *& sculpsit in eis picturã Cherubim & palmarũ species & Anaglypha valde prominentia.* Legendum est vt supra. *& cælauit in eis cælaturas Cherubim & palmarum & apertionum gẽmarum.* expone vt supra. *& vestiuit auro.* ipsas valuas ac postes & limina. *& operuit tam Cherubim quàm palmas & cætera auro.* Legendum est. *& extendit super Cherubin & super palmas aurum.* Per singula narrat appositum aurum.

Fecítque in introitu templi postes de lignis oliuarum quadrangulares. Iuxta Hebræum habetur. *Et sic fecit portæ templi postes ligni olei, à quarta.* Quadrangulares postes portę templi describuntur ad differẽtiam postium portæ oraculi. Et dicendo portæ templi, vnica significatur templi porta. *Et duo ostia de lignis abiegnis.* Vide differentiam quo ad materiam. valuæ templi ex ligno abietis erant, postes autem ex ligno oliuæ: in valuis autem oraculi omnia erant ex lignis oliuarum. *altrinsecus & vtrunque ostium duplex erat & seinuicem tenens aperiebatur.* Iuxta Hebræum habetur. *duæ costæ valuæ vnius rotundæ, & duæ cælaturæ valuæ secundæ rotundæ.* Costæ transuersæ sunt in corpore animalis: & ad costarum instar duo distinctiua in superficie ostij æquidistantia appellantur duæ costæ. inter quas & summum ac infimum ostij tria vacua intercipiuntur, quæ non quadra, sed rotunda describuntur: quia costæ ipsæ circulũ constituebãt. hoc enim modo etiam hodie videmus principũ ostia fieri. costis tamen quadrangulis. In tribus circulis inter duas costas in singulis ostiis erat cælaturæ variæ. & ad declarandum breuiter similia fuisse ambo ostia, dicitur in litera quòd cælaturæ secundi erant rotundæ. costæ enim rotũdæ cum cælaturis communes significantur vtrique valuæ. *Et sculpsit Cherubim & palmas & cælaturas valde eminentes: operuítque omnia laminis aureis opere quadro ad regulam.* Lege vt supra. *Et cælauit Cherubim & palmas & apertiones gemmarũ: & vestiet auro directo super cauatum.* Narrantur figuræ cælatæ in illis rotunditatibus: & declaratur operimentum auri directum fuisse ad penetrandum concauas partes quæ ex incisionibus cauatæ fuerant.

Et

Et *ædificauit atrium*. Præter veſtibulũ templi ſuperius deſcriptum, ædificatum eſt hoc atrium magnũ quod in euãgeliis appellatur templũ. in hunc enim locũ ingrediebatur populus ad adorandum &c. *interius tribus ordinibus lapidum politorum: & vno ordine lignorũ cedri*. Legendũ eſſet. *intrinſecus tribus ordinibus dolatorum: & ordine exciſarũ cedrorum*. intra ſiquidem atriũ quatuor iſti ordines deſcribũtur: ſed modus quo diſpoſiti erant non ſcribitur. Et quidem ſi planũ erat atriũ, facile eſt intelligere hos quatuor ordines fuiſſe tanquam ordines ſubſelliorũ hinc & inde: tres quidẽ pro populo, quartum autẽ pro optimatibus ex lignis cedri. veruntamen quicquid de hac diſpoſitione dicerem, diuinando loquerer.

In *anno quarto*. regni Salomonis. *fundata eſt domus domini in menſe Zif*. hoc eſt in menſe ſecundo anni, qui eſt Sole exiſtente in tauro. Et *in anno vndecimo*. regni Salomonis. *in menſe bul, ipſe eſt menſis octauus*. in ordine menſium anni, inchoando annum à menſe lunæ primum impletæ à ſole in ariete. menſes enim lunares ſupputant hebræi. *perfecta eſt domus in omni opere ſuo*. Parui refert quòd hebraicè habetur. *in omnibus rebus ſuis*. & ſimiliter ſubiungitur. *& in omnibus regulis ſuis*. hoc eſt ſecundum vniuerſas deſignationes ſuas. *& ædificauit eam ſeptem annis*.

CAPVT. VII.

Domum *autem ſuam*. hoc eſt domum habitationis propriæ. *ædificauit Salomo tredecim annis: & complevit totam domum ſuam*. Scriptum eſt hoc ad manifeſtandum maius adhibitum fuiſſe ſtudium ad ædificandum templum quam domum regiam: vt ab exẽplo diſcant principes diuina ædificia maiori ædificanda ſolicitudine & diligentia quam propria.

Ædificauit *quoque domum ſaltus lebanon*. Altera eſt hæc domus appellata domus ſyluæ non cuiuſcunque, ſed libani, eo quod in hac domo erat quaſi ſylua ad inſtar libani. erat enim hæc domus tanquam ſylueſtris. *centum cubitorũ longitudinis, & quinquaginta cubitorum latitudinis, & triginta cubitorum altitudinis*. Quantitas domus habitationis regiæ tacita eſt: quãtitas vero iſtius domus ſylueſtris ſcribitur. *& quatuor deambulatoria inter columnas cedrinas*. Iuxta hebræum habetur. *ſuper quatuor ordines columnarum cedrinarum*. Nihil dicitur de deambulatoriis: ſed quatuor deſcribuntur ordines columnarum

rum non ex marmore, ſed ex ligno cedri ſuper quas ædificata erat domus. Et hinc habetur quod vniuerſa hæc domus lignea erat: vtpote ædificata ſuper columnas ligneas. Numerus autem harum columnarum per quatuor ordines ſecundum longitudinem domus diſtributarum, non eſt ſcriptus. *ligna puippe cedrina exciderat in columnas*. Iuxta Hebræum habetur. *& exciſa cedrorũ ſuper columnas*. Tectum immediate ſuper columnas deſcribitur ex dolatis lignis cedrinis. Et *tabulatis cedrinis veſtiuit totam cameram: quæ quadragintaquinque columnis ſuſtentabatur*. Iuxta Hebræum habetur. Et *contignatio cedrina deſuper ſuper coſtas quæ ſuper colũnas quadraginta et quinque: quindecim ordine*. Supremum tectũ deſcribitur ſimul cum media contignatione. tres enim contignationes (ſupputato tecto ſupremo) domus hæc habebat. & de ſupremo tecto ſcribitur & contignatio cedrina deſuper: modus autem ſimul cum media contignatione ſcribitur dicendo ſuper coſtas quæ ſuper colũnas quadraginta & quinque, quindecim ſingulo ordine. coſtæ enim apellantur ligna ſecundũ latitudinem domus extenſa quemadmodum coſtæ ſecundum trãſuerſum ſunt corporis animalis. Deſcribitur itaq; domus iſta diſtincta tã in media quam in ſuprema cõtignatione in quatuor partes forte æquales: videlicet quod quælibet pars erat longitudinis vigintiquinq; cubitorũ. totius enim domus longitudo erat centum cubitorum. Diſtinguebantur autẽ iſtæ quatuor partes tribus ordinibus columnarum. ita quod primus ordo columnarum ſecundũ latitudinẽ domus ex quindecim conſtãs columnis ſeparabat primam partem à ſecũda: ſecundus autem ordo columnarum ſimilis primo ſeparabat ſecundam partem à tertia: tertius autem ordo columnarum ſeparabat tertiam partẽ à quarta. & ſic triplici ordine columnarum quorum quilibet cõtinebat quindecim columnas, diſtincta erat domus hæc. Super has autẽ columnas trabes poſitæ appellantur coſtæ, quæ ſuper colũnas quadragintaquinque (aſſignãdo quindecim colũnas cuilibet ordini) ſitæ erãt. Vbi prudẽs lector aduerte quod iſtæ quadragintaquinq; colũnæ nõ ſunt illæ quibus paulo ante ſcriptũ eſt q; ædificauit domũ ſuper quatuor ordines columnarũ. nã illarum, quatuor narrantur ordines abſque numero columnarum: iſtarum vero tres narrantur ordines cum numero columnarum cuiuſlibet ordinis. & narrat diſpoſitio earũ, quod videlicet ſuſtentabant

bant costas: quod est dictu, erant dispositæ & ordinatæ secũdum latitudinem domus. Et intellige similes ordines columnarum ad distinctiones partium etiam in suprema contignatione. Nec sis ita rudis vt intelligas spatiũ de columna in columnam relictum vacuum, sed tabulis loco parietis plenum. tota enim domus erat lignea, vt domus sylvestris ex sylua dũtaxat cõstaret: hanc enim magnificentiã effecit Salomon.

Vnus autem ordo habebat columnas quindecim contra semuicem positas, & è regione se respicientes æquali spatio inter columnas: & super columnas quadrangulata ligna, in cunctis æqualia. Tota ista litera vsq; ad descriptionem porticus vnde irrepserit nescio: nã hebraicè immediate post ordinẽ colũnarũ præscriptum subiungit. *Et respectionũ tres ordines.* hoc est & fenestrarũ tres ordines. Quod vt intelligas, aduerte q̃ domus ista secundũ alttudinem in tres distincta erat habitationes: infimã, mediã & supremam. & propterea dictum est quod tres habebat cõtignationes, supputato supremo tecto. in qualibet autem harum partium erat vnus ordo fenestrarum: & propterea dicitur & fenestrarum tres ordines: videlicet infimus, medius & supremus. Distinctio autem harum habitationũ etiam si non insinuaretur ex antedictis, manifeste insinuatur per dispositionem fenestrarum infimarum, mediarum & supremarum: oportet enim cointelligere ordinibus fenestrarũ ordines habitaculorum. Deinde immediate sequitur. *& fenestra ad fenestram.* hoc est & fenestra respondens fenestræ. ita quod supremi ordinis fenestra perpendiculariter sita erat supra fenestrã medii ordinis: & similiter illa supra fenestrã infimi ordinis. Deinde immediate sequitur. *tribus vicibus.* hoc est iste triplex ordo fenestrarum multarum in infima, & similiter multarum in media, & similiter multarũ in suprema habitatione sic dispositarum, tribus vicibus multiplicabatur. verbi gratia erant decem fenestræ in triplici ordine: hoc est triginta fenestræ in prima parte longitudinis domus, & triginta aliæ similiter dispositæ in media parte longitudinis domus, & triginta in postrema parte longitudinis domus. sic enim tribus vicibus repetebatur triplex ordo fenestrarum, sic quod fenestra esset supra fenestrã. Et reuera resultabat pulcher aspectus, & ædificatoriæ artis cõsonans. Deinde immediate sequitur. *Et omnes portæ & postes quadrati aspectus: et è regione aspectus ad aspectum tribus vicibus.* Describitur vniuersa portarum aulicarũ multitudo,

tudo, tum quo ad figuram earum & postium quadrangularem. tum quo ad situm, quia sitæ erant secundum aspectum. Et ad qualitatẽ aspectus declarãdam subiungitur quod aspiciebat vna porta contra aliam: hoc enim seruatur secundum artem fabrilem. Tum quo ad numerum talis ordinis portarum, dicendo tribus vicibus. super quodlibet pauimentum siquidem cuiuscunq; contignationis erat iste ordo portarum, portæ è regione portæ secundum lineam longitudinis. Et sic finitur narratio ædificii domus saltus libani in seipsa: narratur autem consequenter illius atrium.

Et porticum columnarum fecit. Non scribitur an porticus tegens ab imbre, an vestibulum sub diuo fuerit. longitudo siquidem cum latitudine duntaxat describitur, nulla mentione facta de altitudine. Et appellatur hoc atrium, atrium columnarum, ea ratione quia erat atrium domus ædificatæ super columnas. *quinquaginta cubitorũ longitudinis.* vt atriũ esset æquale latitudini domus. *& triginta cubitorũ latitudinis: & alterã porticum in facie maioris porticus.* Iuxta hebræum habetur. *& porticus super facies eorũ.* Situs describitur eiusdem atrii: videlicet q̃ situm erat in facie eorũ: hoc est in anteriori parte: hoc est ad plagam oriẽtalem quæ erat facies domus columnarum. *& columnæ et epistylia super colũnas fecit.* Iuxta heb. habetur. *& columnæ & trabes super facies eorum.* More solito describit singulorũ situũ. ita quod non solum atriũ ante faciẽ domus, sed & columnæ & trabes colligãtes colũnas erant ante domum. Et per hoc declarat quod atriũ istud etiam erat ligneũ, ex columnis ligneis & trabibus colligãtibus colũnas. & in his subintelligitur paries ligneus claudens atrium.

Porticum quoque solii in qua tribunal esset, fecit. Iuxta hebræum habetur. *Et porticum sedis in qua iudicabit ibi, porticum iudicii fecit.* Occasione descriptæ porticus domus sylvestris, transit ad describendum porticum in domo regia cuius in principio capituli meminerat, & describit porticum iudicii in qua erat sedes Salomonis ad iudicandum populum. & per hoc describitur certus locus in domo regia in qua rex dicebat ius populo. *& texit lignis cedrinis à pauimento vsq; ad summitatem.* Iuxta hebræum habetur. *& contignatio cedrina à pauimento vsque ad pauimentum.* Sic iacet in hebræo. Et appellat pauimentum etiam tectum istius porticus, eo quod tectum illud pauimentum esset superioris habitaculi: ad ma-

nifestãdum quod super porticum istam erat habitaculum. Parietes itaque omnes ab imo vsque ad summum crustati cedrinis lignis describuntur, ita quod erat etiam desuper habitatio. Et hunc esse literalẽ sensum, ex eo patet quod secundum hoc opificium construcꝛa subiunguntur multa ædificia. *Et domuncula in qua sederetur ad iudicandum erat in media porticu simili opere.* Iuxta Hebræum habetur. *Et domui suæ in qua habitabit ibi, atrium aliud intrinsecus ad porticum, sicut opus istud fuit.* In eadem domo regia in qua habitabat Salomon aliud atriũ describitur simili opere factum: & erat sitũ intrinsecus relatiue ad porticum iudicij. ita quod porticus iudicij erat foris respectiue ad hoc atrium, quod erat internũ atrium domus regiæ. Et neutrius tectum erat sub diuo, sed vtriusq; tectum erat pauimentum alterius habitationis: vt sæpe videmus fieri in palatiis principum. *domum quoque fecit filiæ Pharaonis quam acceperat Salomo, secundum porticum hanc.* Tertia narratur domus profana ædificata à Salomone, opere simili opificio porticus prædictæ quo ad ligna cedrina à pauimento vsque ad pauimentum.

Omnia lapidibus pretiosis qui ad normam quandam atque mensuram tam intrinsecus quàm extrinsecus serrati erant. Iuxta Hebræum habetur. *Omnia hæc lapides pretiosi secundum mensuras dolati, complanati planula intrinsecus & extrinsecus.* declarato enim opificio quo ad ligna cedrina omnium istorum (videlicet porticus iudicij, atrij interni domus regiæ & domus filiæ Pharaonis) declaratur materia eorundem quo ad lapides parietum: videlicet quod erant lapides pretiosi dolati ac cõplanati intus & extra. *& à fundamẽto vsque ad summitatem parietum, & intrinsecus vsque ad atrium maius.* Error est scriptoris: legendum est. *& extrinsecus vsque ad atrium grande.* sic enim habetur hebraice. Extenditur similis fabrica ad extrinseca: videlicet atrium magnũ, proculdubio domus regiæ. Et dicendo & extrinsecus, manifestat tertium atrium domus regiæ. ita quod atrium iudicij erat situm in loco medio inter atrium internum & atrium magnum, cuius qualitas inferius describetur. *Fundamenta autem erant lapides pretiosi, lapides magni: lapides decem cubitorum & lapides octo cubitorum.* Post descriptos lapides parietum, describuntur lapides fundamentorum valde magni. *Et desuper.* hoc est in superficie.

superficie fundamentorum. *lapides pretiosi.* marmorei seu porphyretici. *æquales mensuræ secti erant.* Iuxta Hebræum habetur. *secundum mensuras dolati.* nec dicitur an æquales an inæquales essent lapides. *similitérque de cedro.* Iuxta hebræum habetur. *& cedrus.* iam enim dictum est quod à pauimento in pauimentum erant ligna cedrina. Alicubi itaque superficies pauimentorum erant ex huiusmodi lapidibus ad mensuram stratis: alicubi vero ex lignis cedri, prout aulæ congruebat.

Et atrium maius rotundum. Iuxta Hebræum habetur. *Et atrium grande in circumitu tres ordines dolatorum, & ordo dolatarum cedrorum.* Describitur extrinsecum atrium domus regiæ quod appellatur atrium magnum: describitur autem circumcirca habere tres ordines lapidum dolatorum, & quartum dolatarum cedrorum. *necnon & in atrio domus domini interiori & in porticu domus.* Iuxta Hebræum habetur. *& atrio domus Iehouah intrinsecus, & porticui domus.* perinde acsi diceretur tum atrio domus Iehouah tum atrio domus regiæ. similia enim describuntur hæc duo atria quo ad illos præmissos quatuor ordines. Et quod dicitur intrinsecus, non refertur ad domum domini, sed ad superficiem interiorẽ atrij: vt patet ex scriptis in capitulo præcedenti.

Misit quoque rex Selomo, & tulit Chiram de Tyro. Narraturus ornamenta & vasa ærea pro templo, prænarrat artificem. *Filius mulieris viduæ erat de tribu Naphthali.* Non referri ad mulierem, testatur paralipomenon secundus cap. 2. vbi mater istius de tribu Dan dicitur. ex linea ergo paterna erat de tribu Nepthalim. *& pater eius erat vir Tyrius.* natus siquidem erat in ciuitate Tyri pater eius, & propterea Tyrius dicitur. *faber ærarius et plenus sapiẽtia et intelligentia & scientia ad faciendum omne opus in ære: venitque ad regem Selomonem, & fecit omne opus eius.*

Et finxit duas columnas æreas: decem & octo cubitorum erat altitudo columnæ vnius. quo ad stipitem columnæ: nam altitudo totius molis vnius columnæ triginta quinque erat cubitorum (vt paralipomenon testatur) supputando etiam quantitatem basis, capitis & coronæ. *& linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtranque.* Iuxta Hebræum habetur. *columnam secundam.* & à fortiori primam. Ambitus vniuscuiusque columnæ describitur duodecim cubitorum.

Duo quoque capitella fecit quæ ponerentur super capita columnarum. Iuxta hebræum habetur. *Et duas coronas fecit ad dandum super capita columnarum.* Nota prudens lector super capita columnarum: & perpendes super columnas fuisse capita quæ epistylia & capitella vocari solent, & super capita fuisse coronas. sic enim huiusmodi ornamẽtum nominat hebraica litera, eo quod quemadmodum corona ornamentũ est super caput hominis: ita hoc ornamentum erat super caput columnæ. & formam habebat coronæ. *fusio æris.* subaudi effecit coronas istas. *quinque cubitorum erat altitudo coronæ vnius, & quinque cubitorum altitudo coronæ secundæ.* Quantitas secundum longitudinem describitur æqualis vtriuique coronæ, videlicet quinque cubitorum. *Et quasi in modum retis & catenarum sibiinuicem miro opere contextarum: vtrunque capitellum columnarum fusile erat, septena versuum retiacula in capitello vno & septena retiacula in capitello altero.* Vniuersa hæc, vnica clausula concluduntur iuxta hebræum. *Retiacula opere retis, appendices opere catenarum coronis quæ super capita columnarum: septem coronæ vni, & septem coronæ secundæ.* Corpus coronæ (non totum, sed quod erat supra ventrem coronæ) describitur constans ex septem zonis, quarum vna erat super aliam: & quælibet zona distincta erat in partem superiorem similem reti & appendicem partem inferiorem opere catenarum. Dixi similem reti: quia dictio hebraica non sonat propriè rete, sed aliquid simile quod communiter exprimimus per rete ob penuriam vocabulorum. Ex istis ergo septem zonis constituebatur non vniuersum corpus coronæ, sed pars superior: vt subiuncta testantur. Erant ergo latæ non parum zonæ istæ constituentes circumcirca corpus coronæ supra ventrem: sed omnes istæ zonæ erant simul fusæ, vnum constituentes coronæ corpus cum inferiori parte corporis coronæ. quæ infima pars (vt inferius subiungitur) circulus non paruæ latitudinis erat, paulatim ampliando surgens vsque ad zonam infimam inter dictas septem. Et hic largus circulus inferior coronæ pars, erat duorum cubitorum: vt in vltimo capite quarti regum scribitur. & consequenter pars coronæ superior distincta in zonas septẽ cũ malogranatis superpositis, erat trium cubitorum: nam tota coronæ altitudo erat quinque cubitorum.

Et perfecit columnas. Legendum est. *Et fecit columnas.* Hiram

ram artifex. *& duos ordines per circumitum retiaculorum singulorum.* Optime interpretatus est hanc clausulam, hebraice minus claram. *& duos ordines in circumitu super retiaculum vnum.* Intelligitur enim super retiaculum singulum. Et est sermo de duobus ordinibus malogranatorum inferius explicandorum. Et quoniam in libro paralipomenon malogranata describuntur super catenas, hic vero super retiacula, ad verificandum vtrunque intelligendi sunt duo isti ordines super singulas zonas: ita quod vnus ordo erat super retiaculum & alter ordo erat super appendicem catenam. Et si consideraueris quod septem erant zonæ, summabis quatuordecim ordines malogranatorum, cuilibet zonæ assignando duos ordines: vt hæc sonat litera. *vt tegerent capitella quæ erant super summitatem malogranatorum.* Iuxta Hebræum habetur. *ad tegendum coronas quæ super caput malogranatorum.* Et est pars inchoatæ sententiæ. est enim ordo literæ, & duos ordines malogranatorum in circumitu super retiaculum vnum ad tegendum coronas quæ super caput. Quia dixerat super retiaculum vnum, declarat modum quo superponebatur retiaculo malogranatum: videlicet tegendo corpus coronæ quæ erat super caput columnæ. Describitur itaque corpus coronæ contextum opere fusili ex septem zonis prædictis: ornatum autem per singulas zonas duobus ordinibus malogranatorum, quorum alter tegebat retiaculum, alter appendicem catenam. erant enim malogranata adiecta coronæ & distributa per eam circumcirca, tanquam vniones in coronis principum. *& sic fecit coronæ secundæ.*

Capitella autem quæ erant super capita columnarum, quasi opere lilii fabricata erant in porticu: quatuor cubitorum. Iuxta Hebræum habetur. *Et coronæ quæ super caput columnarum, opus lilii in porticum: quatuor brachiorum.* Descripto corpore coronæ cum illius ornamento, describitur prius infimum coronæ & deinde supremum. ex imo itaque coronæ egrediebantur in atrium quatuor cubiti foliorum lilii circũcirca. Et describuntur hæc folia lilii in atrium, eo quod extendebantur non super columnam nec super coronam, sed occupando spatium atrii in aere. Intellige tamen folia hæc per modum foliorum lilij & non per lineam rectam extẽdi. ita quod quodlibet folium erat quatuor cubitorum, quanuis non occuparet spatium quatuor cubitorum secundum rectã lineam: flexa enim

sunt liliorum folia. Vbi vides quàm pulchrum erat ornamentũ coronæ ab imo. Deinde describitur ornamẽtum coronæ insui supremo. Et *rursum alia capitella in summitate columnarũ desuper, iuxta mensuram columnæ contra retiacula.* Iuxta Hebræum habetur. Et *coronæ super duas columnas etiam desuper è regione ventris, quod trans retiaculum.* Sic iacet in Hebræo. Ex qua litera insinuatur figura corporis coronæ, quòd videlicet habebat ventrem: ac per hoc corpus ipsius coronæ surgebat ab imo cum quadam ampliatione vsque ad tertium coronæ cubitum exclusiue. ita quòd aliquantulum ventris in ascensu coronæ secundum altitudinem resultabat: & pars superior consequenter restringebatur vsque ad summum cum debita proportione. Verum inter summum & imum disparitas erat: quia imum erat amplum, aliquantulum tamẽ strictius quàm venter: alioquin imum non fuisset coronæ simile. summum autem arctum fuisse, tum similitudo coronę clausæ superius, tum litera hæc testatur, narrans quòd corona in summo etiam habebat opus lilii (hoc est ex summo egrediebatur lilium) cuius folia expandebantur è regione ventris. nisi enim tanquam conus fuisset summitas coronæ, nõ scriberetur expansio lilii egredientis ex summitate extensa supra è regione ventris: hoc est respiciendo ad æqualitatem ventris ipsius coronæ: notabilis enim disparitas per hoc insinuatur. Et erat pulchra expansio lilii perpendiculariter supra è regione ventris: hoc est quòd linea recta perpendiculariter duci potuisset ab extremo folii lilii ad extremitatem ventris. Ordo autem literæ est. & coronæ duæ super duas columnas etiam desuper, subaudi opus lilii habebant, è regione ventris, proculdubio coronæ. Relatiuum autem subiunctum (videlicet quod trans retiaculum) refert desuper: & est sensus, in illo desuper quod est trans retiaculum habebant opus lilii è regione ventris coronæ. summitas enim coronæ erat trans retiaculum omne: conus siquidem coronæ supra septimum ac supremum retiaculum erat. *malogranatorum autem ducenti ordines erant in circumitu capitelli secũdi.* Iuxta Hebræum habetur. *& malogranatorum ducentorum ordines in circumitu super coronam secundam.* Prius dixerat duos ordines malogranatorũ in qualibet zona, sed non dixerat numerum eorum. & propterea modo explicat numerum malogranatorum, dicendo quòd ordines vniuersi in secunda corona habebant ducenta malogranata:

malogranata: vt per hoc intelligeremus æqualem malogranatorum numerum in ordinibus primæ coronæ. quadringenta enim fuisse malogranata, inferius scribitur: ducenta igitur malogranata in qualibet corona per quatuordecim ordines distributa erant. Nec est rationi consentaneũ vt patesset numerus malogranatorum in singulis ordinibus: quia ordines ipsi non erant inter se pares. proportionaliter itaq; distributa intellige ducẽta malogranata in dictos quatuordecim ordines. Ex litera ergo Hebraicę veritatis collige pulchram coronam quinque cubitorum secundum longitudinem habentem corpus in imo amplum, sed consurgens quãtitate duorum cubitorũ ampliando in ventrem, & supra ventrem cubitis tribus proportionaliter restrictum vsque ad conum. Contextum autem erat corpus totum opere fusili: sed ima illius pars tanquam lamina quædam circularis surgens in ventrem erat: superior autem pars ex septem zonis à ventre vsque ad summum, qualibet zona distincta in duas partes, quarum superior similis reti, appendix vero similis catenæ erat. Et cuiuslibet zonæ vtraque pars tegebatur proprio ordine malogranatorum: & ex infimo coronæ prodibãt folia lilii circumcirca quatuor cubitorum: ex cono autem prodibat lilium circumcirca expansis foliis è regione ventris.

Et *erexit duas columnas in porticu templi: erexitque columnam dexteram, & vocauit nomen eius* Iachin. Dictio est Hebraica, significans, faciet dirigere: nominauit siquidem coronatam columnam dextram à directione imperatiua seu (quod idem est) imperio directiuo. *& erexit columnam sinistram, & vocauit nomen eius* Boham. Hebraica similiter est dictio, interpretata in ipso fortitudo. nominauit siquidem columnam alteram à fortitudine executiua: vt siue ad deum (ante cuius templum istæ sunt columnæ) referamus siue ad regẽ seu regnum, intelligamus hæc duo summo honore digna & vere coronanda: videlicet imperium directiuum (non quia sic volo sic iubeo) & fortitudinem executiuam directorũ. Hæc enim duo beneficia diuina apparebant tum in diuina gubernatione Israelis, tum in rege Dauide & ipsius regno: & summe necessaria cuilibet regi & regno daclarabantur per has columnas coronatas, talibus nominibus insignitas. Et *super caput columnarũ opus in modum lilij.* Hactenus descriptũ est opificiũ coronæ quæ erat super caput columnæ, modo describitur

opificium ipſius capitis ſuper quod erat corona: & dicitur ♆ erat opus lilii. liliatum itaque fuſum eſt caput vtriuſque columnæ. *perfectumq; eſt opus columnarum.*

FEcitque mare fuſile. Deſcriptis columnis deſcribũtur conſequenter vaſa opportuna ad cultum templi: & inchoat à maximo vaſe aquæ pro ablutione ſacerdotum, quod ob ſuam magnitudinem appellatur mare, opere fuſili factum. *decem cubitorum à labio vſque ad labium.* hoc eſt diametraliter. *rotundum in circumitu.* Ecce figura maris. *& quinque cubitorum altitudo eius, & filum triginta cubitorum ambiebat illud per circumitum.* Quantitas circunferentiæ deſcribitur proportionata ſecundum artem: videlicet circunferentia tripla ad diametrũ. Et *ſculptura ſubter labium circumibat illud, decem cubitis ambiens mare.* Iuxta Hebræum habetur. Et *cælaturæ ſubter ad oram eius in circumitu, circundantes ipſum decem cubitis.* Et eſt ordo literæ. & ad oram eius ſubter in circumitu (hoc eſt in infima parte maris in circumitu) cælaturæ ambientes ipſum decem cubitis. duo ſiquidem ſimul narrãtur: & quòd ambitus infimæ oræ erat decem cubitorum in circumitu, & quòd ambitus ille ornatus erat cælaturis. Intellige tamen cælaturas ſimul fuſas in ipſa ſuperficie vaſis. non enim proprie vocantur cælaturæ, ſed ſimiles cælaturis erant. Deinde immediate apud Hebræum ſequitur. *ambientes mare in circumitu duo ordines cælaturarum fuſarũ in fuſione eius.* Deſcripſerat in infimo cælaturas: deſcribit modo non ſolũ in infimo, ſed etiam duos ordines huiuſmodi cælaturarum. quos intelligo præter antedictum in imo. Et *ſtabat ſuper duodecim boues, è quibus tres reſpiciebant ad aquilonem & tres ad occidentem, & tres ad meridiem & tres ad orientem: & mare ſuper eos deſuper erat, & omnia poſteriora eorum intrinſecus erant.* Deſcriptio iſtorum boum eſt valde clara. *Groſſitudo autem luteris trium vnciarum erat.* Iuxta Hebræum habetur. Et *groſſitudo eius latitudo manus.* hanc enim quantitatem aiunt proprie ſignificari Hebraice. *& labium eius quaſi opus labũ calicis & folium repandi lilij.* Hebraice habetur. *flos lilij.* quanuis non deſint dicentes ſignificari florem roſæ & hic & ſuperius. Liliatum itaque labium deſcribitur tanquam labium poculi. *duo millia bathorum capiebat.* Nomen menſuræ cuiuſdam ſcribitur, cuius quantitatem ignotam credimus nobis. Quod autem ſubditur. *& tria millia metretas.* non habetur in Hebraico: ſed adiunctum eſt à cupiente

te concordare diſſonantiam apparentem inter hanc literam & quartum capitulum ſecundi paralipomenon, vbi tria millia metretarum ſcribuntur. ſed de hac diſſonantia ibidem erit ſermo.

ET *fecit baſes decem æneas.* Baſes concharum intellige: ſubiungentur enim decem conchæ ad quas ſuſtentandas ac vehendas factæ ſunt iſtæ decem baſes. *quatuor cubitorum erat longitudo baſis vnius, & quatuor cubitorum latitudo eius, & trium cubitorum altitudo eius.* Clare deſcribitur quantitas cuiuſque baſis. Et *ipſum opus baſium interraſile erat.* Iuxta Hebræum habetur. Et *hoc opus baſis.* Narrandum opificium baſis cuiuſque demonſtratur per pronomen hoc. ſtatimque ſubiungitur. *clauſuræ ipſis.* Primum quod narratur eſt clauſura, continens. 5. tabulas æreas: videlicet quadratã quę tabulã ſuperiorem cũ quatuor tabulis per quatuor latera altitudinis trium cubitorũ à terra. conſtruebatur enim baſis ex quinque tabulis æreis, quarum vnica tanquam ſtratũ erat quantitatis quatuor cubitorum tam ſecundum longitudinem quàm ſecundum latitudinem: reliquæ vero quatuor ſuſtinentes iſtam erant quadrangulæ. nam quælibet erat quatuor cubitorum ſecundum longitudinem & trium cubitorum ſecundum latitudinem: quia altitudo baſis à terra, trium duntaxat cubitorum erat. Oportebat autem coniungere has quatuor tabulas quintæ, quæ erat quaſi ſtratum, baſis: & propterea primum quod narratur eſt clauſura, dicendo clauſuræ ipſis, ſcilicet tabulis. Et ſtatim ſubditur. *& clauſuræ inter iuncturas.* Vbi aduerte duo. alterum quòd omittemus hic vulgatam æditionem propter diſſonantiam ab Hebraico texu. Alterum quòd non proprie ſignificantur iuncturæ, ſed excauationes in ipſis extremitatibus tabularum quibus extremitatibus ſeinuicem tangebant: veruntamen excauationes has intellige per modum canalium quadrangulorum, ſecundum totam longitudinem extremitatum ſeſe tangentium. Nec canales iſti erant aperti deſuper, ſed inuerſi: ita quòd vniuſcuiuſque tabulæ canalis apertus erat verſus latitudinem ipſius tabulæ: & fundum canalis contra fundum canalis tabulæ coniunctæ erat: ita quòd tabulæ coniunctæ tangebant ſeinuicẽ in ſuperficiebus externis fundorum canalium. Clauſura autem quælibet ad continendum huiuſmodi canales ſimul, commenſurata erat vtrique canali. & propterea erat vna tabella

bella ærea quadrangularis, lõgitudinis quatuor cubitorum, latitudinis vero forte medii cubiti, sed grositudinis necessariæ ad firmitatem & concauitatem: erat enim concaua secundum totam longitudinem. & erat secundum tres superficies integras: videlicet secundum superficiem latitudinis superiorem, & secundum superficies duas hinc & inde grositudinis. secundum autem superficiem infimam non erat integra, sed in medio latitudinis aperta secundum totam longitudinem. Dico autem in medio latitudinis: quia illius infimæ superficiei hinc & inde partes erant integræ, sed in medio tantum illius erat hæc diuisio. Ita quòd tabella hæc concaua sic aperta per totam longitudinem in medio superficiei infimæ, apponebatur à capite longitudinis, sic quòd illius apertio implebatur fundis inuersorum canalium se cõtingentium, & concauitas ipsius implebatur lateribus supremis canalium inuersorum: & particulæ illæ duæ infimæ superficiei ipsius inter quas mediat apertura, replebant vacuitates amborum canalium inuersorum. sic enim protensa tabella hæc, secundum totam longitudinem comprehendens canalia tabularum inuersa, claudebat & firmiter colligabat duas tabulas simul absque clauis, absque vectibus & quibuscunque aliis vinculis. & propterea in litera describũtur clausurę ipsis tabulis, & quòd clausuræ erant inter excauationes. sic enim omnia verificantur, & quadrant arti & subiunctis: vt patebit, & ad sensum demonstrat figura clausuræ. Sequitur.

Et super clausuras quæ inter excauationes, leones, boues & Cherubim. Cælaturæ in superficie clausuræ suprema describuntur. *& super excauationes basis desuper & subter leones & boues.* Vel superficies eiusdem clausuræ hinc & inde appellantur super & subter relatiue ad excauationes basis & earum cælaturæ describuntur: vel partes tabularum propinquæ clausuræ appellantur super & subter respectiue ad excauationes basis & describuntur cælaturæ earum, vt partes propinquæ tam in tabula superiore quàm in tabula pendente assimilarentur cælaturis clausuræ. *copulationes opere extensionis.* Quale fuerit opificium coniunctionis tabularum, declaratur dicendo quòd copulationes earum erant opere extensionis, tam tabella siquidem claudens copulando tabulas quàm excauationes per modum canalium erant factæ per modum extensionis,

extensionis, & protendendo clausuram inter canalia copulabantur tabulæ. & opus ergo & vsus copulationis erat secundum extensionem. *Et quatuor rotæ æreæ basi vni.* Narrata clausura tabularum per modum extensionis narrantur rotæ quatuor cuiusque basis & intellige rotas istas sub & intra basim. *& tabulæ æreæ.* Materia describitur tabularum quatuor secundum altitudinem à terra. *& quatuor anguli eius humeri ipsis sub concha.* Describuntur consequenter anguli supremæ tabulæ quadratæ, quæ erat quasi stratum: & dicitur quòd erant sic dispositi quòd humeros habebant sub concha: hoc est ex quolibet angulo prodibat æreus humerus versus sustentandam cõcham humeris imponendam. *Humeri fusi à latere cuiusque copulati.* Et est ordo literæ, humeri fusi copulati à latere cuiusque: quod est dictu, humeri erant sic fusi quòd erant sibiinuicem lateraliter coniuncti quisque cum illo qui erat ad latus eius: hoc est quod in extremitatibus, in quibus susceperuri erant concham, erant non contigui, sed continui. huiusmodi enim continuatio significatur dicẽdo quòd humeri per fusionem erãt copulati quisque ad collateralem.

Et os eius intra coronam & superius in cubito. Summitas continua quatuor humerorum collateraliter continuatorum in supremis extremitatibus appellatur corona. intra quam contineri describitur vas æreum, vacuum, apertum superius, habens pro fundo ipsam tabulam basis. & hoc vas appellatur os basis, quia erat tanquam basis os ad recipiendum conchę fundum. Describitur itaque vasculum istud, primum à nomine appellando illud os eius: erat enim tanquam os receptiuum fundi conchæ. secundo quo ad locum, quòd erat intra coronam. tertio à quantitate altitudinis supra tabulam basis, dicendo quòd os istud erat altitudinis vnius cubiti. Ergo à mensa basis summitas humerorum non eleuabatur plus cubito. *& os eius rotundum.* Quarto describitur idem os à figura: quòd videlicet erat figuræ rotundæ. *opere basis cubiti & dimidij cubiti.* Quinto diameter oris istius describitur vnius cubiti & dimidij. & ne putaretur quòd malleis os istud factum esset, inseritur quòd factum erat eodem opere (videlicet fusione) quo facta est basis. *& etiam super os eius cælaturæ.* Sexta conditio istius oris describitur quòd erat cælatum. Intellige tamen cælaturam fusam: tota superficies enim

exterior

exterior isti⁹ oris rotũdi altitudinis vnius cubiti & diametri vnius cubiti & dimidii,cælaturis ornata erat. *& clausuræ earũ quadratæ nõ rotũdæ.* Descripserat superius clausuras basis,sed nõ descripserat figurã eius,describit modo figuras earum: ꝙ videlicet nõ erãt rotũdæ,sed quadratæ:hoc est quadrãgulæ. Iũge prudens lector hanc figuram clausuræ cũ antedicta altera cõditione clausuræ,videlicet quòd erat opus extensum: & percipies recte fuisse declaratas clausuras istas.

Et *quatuor rotæ sub clausuris.* Loca supradictarum rotarum describuntur:videlicet sub clausuris.erant enim rotæ iunctę tabulis lateralibus in infima parte tabularum. *& loca rotarum in basi.* Dictio hebraica sonat loca vel manus: sed quoduis intelligas, significantur axes super quos rotæ voluebantur. Cuiuslibet enim rotæ proprius axis erat in interiori parte tabulæ infixus qui replebat foramen rotæ. nec opus erat longo axe communi multis rotis:sed apposita rota axi in tabula existenti retinebatur rota ne ex axe exiret cuneo æreo immisso in extremam partem axis grossitudinem perforatæ rotellæ superantem.sic enim rotarum loca saluantur in ipsa basi facillime.Infixum autem tabulæ axem intellige nõ per affixionem,sed per ipsam fusionem. erant enim grossitudinis non modicæ tabulæ,& fusæ erant simul cum istis axibus in parte interiori *& altitudo rotæ singulæ vnius cubiti & dimidij cubiti.* Diameter rotæ à conuexa superficie vsque ad conuexam superficiem, quantitatis erat vnius cubiti & dimidii: ac per hoc supererat altitudinis tabulæ vnus cubitus cum dimidio.trium enim cubitorum altitudo erat altitudo tabulæ lateralis,& spatium inter duas rotas iunctas vni & eidem tabulæ remanebat vnius cubiti: quia quatuor cubitorum erat longitudo tabulæ. Et *opus rotarum sicut opus rotæ currus.* Ne intelligeretur rotas istas fuisse sicut rotas lectricarum ductilium (quæ ex vno continuo corpore constant) declarat eas fuisse sicut rotas curruum,quæ plures habent intercisiones. *& loca earum & corpora earum & rotellæ earum & ligamina earũ omne fusum.* Ne putares malleo fabricatas rotas,declarat ꝙ ipsæ secundũ omnia earum erant fusæ. Quatuor autem enumeratorum,ligamina sunt qui radit vocantur à rotella ad circunferentiam rotæ,& ligant circunferentiam rotæ cum rotella in centro: rotellæ vero sunt ipsa quasi centra rotarum perforata quæ immediate iunguntur axi:corpora autem ipsarum

sarum rotarum pars suprema quæ circunferentia dicitur: loca demum,vel ipsa foramina per quæ transit axis vel axes ipsi antedicti intelliguntur.de vniuerso enim verificatur quòd fusum erat. Et *quatuor humeri ad quatuor angulos basis vnius: a basi humeri eius.* Declaratur modus quo humeri hærebant angulis basis:videlicet quod egrediebantur ab ipsa basi:hoc est quòd erant simul fusi cum ipsa tabula basis, tanquã egredientes ex medio eius & protensi vsque ad angulos basis.

Et *in summitate basis,dimidij cubiti altitudo rotunda in circũitu.* Summitatem basis appellat terminum altitudinis quatuor humerorum super basim ,quæ altitudo vnius cubiti erat, vt supradicta testantur. Superitaque altitudinem humerorum & oris basis describitur altitudo amplior medij cubiti rotũda in circũitu. De qua altitudine rotunda subiungitur. *& super summitatẽ basis loca eius,& clausuræ eius ex ipsa.* Tria describuntur de hac altitudine. vltimo modus quo iungebatur basi:videlicet quòd egrediebatur ab ipsa basi. ita quòd nõ erat clauis aut glutino colligata basi: sed erat fusa simul cũ basi: tãquã egredięs ex summitate humerorum. Et duo prius scribuntur istius altitudinis officia:alterum loci,alterum clausuræ. tendebat enim altitudo hæc in quandam amplitudinem rotundam in circũitu ad hoc vt esset proprius locus in quo reciperetur fundum conchæ. Et quia erat adæquate commẽsurata fundo conchæ,ideo officium claudẽdi exercebat: vtpote absque vacuitate aliqua intercepta fundum cõchæ circuncirca ambiens.

Et *cælauit super tabulas loca earum,& super clausuras earũ Cherubim leones & palmas:sicut applicationem cuiusque & copulationes in circũitu.* Ne confusio,error,difficultásve esset componendo basim ex eo quòd nesciretur locus proprius cuiusque tabulæ & similiter locus proprius cuiusque clausuræ, prouidit artifex cælaturas fusas tam in tabulis quàm in clausuris circuncirca tales & sic vt indicarent loca propria & tabularum & clausurarũ. Verbi gratia, in tabula pendenti erat palma & in clausura cor respõdẽte erat palma,& sic deinceps: vel media palma erat in vna & media in alia correspondente: & sic de Cherubinis & leonibus.similibus enim modis ipsęmet tabulæ & clausuræ monstrabant ex suis cælaturis propria loca in circũitu basis. Et sic finiũ opus basis: cuius figura sensibilis est hæc. Redeamus ad textum vulgatæ ædītionis. In

hunc

hũc modum fecit decem baſes: fuſura vna, menſura vna, inciſio vnæ erat omnibus ipſis. Similes omnes decem baſes deſcribuntur.

Fecit quoque decem luteres æneos. Iuxta hebræum habetur. *& fecit decem conchas æreas.* ſuper ponendas baſibus pro aqua ablutionis victimarum. *quadraginta bathos capiebat concha vna, crátque quatuor cubitorum.* diameter conchæ. *concha vna erat ſuper vnamquamque decem baſium. Et poſuit baſes quinque ad dexteram partem domus & quinque ad ſiniſtram.* non intra templum, ſed extra. & ſimiliter intellige de mari. *& mare poſuit ad dexteram partem domus cõtra orientem ad meridiem.* Hebraicè habetur. *ad orientem contra meridiem.* hoc eſt in humero dextro templi ad oriẽtem è regione meridiei. Non erat mare in facie templi, ſed in humero: hoc eſt ad latus templi meridionale, ex parte orientis. conchæ autem quinque erant in latere meridionali & quinque in latere ſeptentrionali.

Fecit ergo chiram. Summarium recenſetur eorum quæ fecit Hiram. *lebetes.* Iuxta Hebręum habetur. *cõchas.* Quod autem ſequitur. *& ſcutras.* Hebraicè habetur. *& ſcopas.* Et ſimiliter quod ſequitur. *& amulas.* Hebraicè habetur. *& malluuia.* Vaſa ſunt nota, ſcopæ autem æreæ neceſſariæ erant ad purgandum vaſa ærea. *& compleuit Chiram omne opus quod fecit regi Selomoni pro domo domini. Columnas duas, & funiculos capitellorum ſuper capita columnarum duos: & retiacula duo, vt operirent duos funiculos, qui erant ſuper capita columnarum.* Iuxta Hebræum habetur. *& rotunda coronarum quæ ſuper capita columnarum duarum: & retiacula duo ad tegendum duo rotunda coronarum quæ ſuper capita columnarum.* Hoc rotundum non fuit narratum ſuperius deſcribẽdo coronam, ſed modò narratur. Et quia dicitur quòd retiacula erant ad tegẽdum hæc rotũda coronarum, manifeſtatur quòd hæc rotunda erant infimæ partes coronarum, retiacula autem erant ſuperiores partes coronarum. Erant itaque hæc rotunda tanquam circuli lati coronarum in imo earum. ſic enim fabrefactas videmus coronas: ima enim pars coronæ, quidam circulus latus eſt. Et tu prudens lector iunge hoc cum ſupraſcriptis in litera, vt cõponas integrè corpus coronæ. *Et malogranata quadringenta in duobus retiaculis.* Ecce numerus malogranatorum omnium. *duos verſus malogranatorum in retiaculis ſingulis.* Iuxta Hebræum habetur. *duos ordines malogranatorum ſuper retiaculum vnum.* quod ſuperius expoſitum eſt. *ad operiendos funiculos capitellorum quæ erant ſuper capita columnarum.* Legendum eſt. *ad operiendum duo rotunda coronarum quæ ſuper facies columnarum.* Non nihil ſignificantur coronæ habuiſſe in parte anteriori columnarum (qua videlicet aſpiciebant populum, hoc eſt verſus orientem) ex hoc quod fit ſpecialis mentio faciẽrum columnarum. Crediderim ego diſpoſitionem ſignificari coronarum ſuper capita columnarum vt viderentur ſecundum partem anteriorem columnæ poſitæ: tanquam corona poſita ſuper caput hominis, diſponitur ex parte faciei hominis. *Et baſes decem: & luteres decem ſuper baſes.* Iam dictum eſt Hebraicè loco luteres haberi conchas. *Et mare vnum: & boues duodecim ſubter mare. Et lebetes, & ſcutras & amulas.* Hebraicè habetur. *& ſcopas & malluuia.* vt ſupra. *& omnia vaſa hæc quæ fecit Chiram regi Selomoni pro domo domini, de auricalco erant.* Iuxta Hebræum habetur. *ex ære terſo.* nec aliud ſcribitur pro materia iſtorum vaſorum. *In planicie Iarden fudit ea rex in argilloſa terra, inter Succhoth & Zarthan.* Ideo attribuitur hoc regi, quia rex locum fuſionis elegit. *Et poſuit Salomon omnia vaſa in domo domini: propter multitudinem autem niſmiam non erat pondus æris.* Iuxta Hebræum habetur. *Et omiſit Selomo omnia vaſa ex multitudine valde valde: non fuit quæſitum pondus æris.* Omiſſio ponderationis vaſorum deſcribitur cum illius ratione.

Fecit quoque Selomo omnia vaſa quæ erant domus domini. Deſcriptis æreis deſcribuntur aurea vaſa, intelligendo per vaſa omnia opportuna ad cultum quæ ſubiunguntur. *altare aureũ.* De altari thymiamatis eſt ſermo, ſed quæſtio ſtatim occurrit: quia ſuperius dictum eſt in cap. 6. hoc altare ex ligno cedrino. Solutio eſt quòd laminis aureis tectum erat: & propterea aureum dicitur. *& menſam ſuper quam ponebantur panes propoſitionis.* Hebraicè habetur. *panes facierum auream.* quod alias expoſitum eſt. *Et candelabra quinque ad dexteram & quinque ad ſiniſtram.* Moſes vnum tantum candelabrum in tabernaculo fecit. Salomon autem decem. *contra oraculum.* Hebraicè habetur. *ante oraculum.* hoc eſt in prima parte templi quæ appellatur ſanctum. *Ex auro puro: & flores & lucernas & forcipes ex auro. Et hydrias & fuſcinulas.* Iuxta Hebræum dictio interpretata fuſcinulas, ſignificat inſtrumẽtum vel ad cantum vel ad coquinam pertinens. *& phialas*

& mortariola & thuribula. Iuxta Hebræum habetur. *& malluuia & cyathos & palas ex auro puro.* Nõ tamen firmandos crediderim pedes super huiusmodi nominum interpretationes, propter varietatem interpretum. *& cardines ostiorum domus interioris sancti sanctorum & ostiorum domus templi, ex auro erant.*

Et perfectum est omne opus domus domini quod fecit rex Selomo: intulitque Selomo quæ sanctificauerat Dauid pater eius, argentum & aurum & vasa posuit in thesauris domus domini. Religiosus filius dicata à patre Deo aurum argentum &c. in thesauris domus Dei non in propriis, posuit.

CAPVT. VIII.

TVnc congregati sunt seniores Israel & omnia capita tribuum duces patrum filiorũ Israel ad regem Selomonem in Ierusalaim: vt ascendere facerent arcam fœderis domini de ciuitate Dauid, ipsa est Sion. Conuenerúntque ad regem Selomonem omnes viri Israel in mense Ethanim. Iuxta Hebræum habetur. *in mense fortium.* Suspicor ideo nuncupatum mensem fortium mensem septimum, quia fortes duntaxat resistũt ægritudinibus autumni quæ septimo mense præcipue nos vexant. à fortitudine itaque vitalis virtutis, mensis septimus apud Hebræos cognominatus est mensis fortium: tanquam mense illo manifestetur huiusmodi fortitudo. *in solenni die.* hoc est in die decima mensis septimi: erat enim dies expiationis dies celeberrimus. *ipse est mensis septimus.*

Et venerunt omnes seniores Israel: tulerúntque sacerdotes arcam. Et ascendere fecerũt arcam domini & tabernaculum fœderis. Iuxta Hebræum habetur. *& tentorium congregationis.* Tabernacula duo legimus. alterum constructum à Mose, quod Salomonis tempore erat in excelso Ghabaon: alterum constructum à Dauide in Sion pro arca dei. Et quia litera eodem vtitur cognomine tabernaculi quo sæpissime in libris Mosis illud antiquum tabernaculũ describi solet (videlicet tabernaculum adunationis) ideo illud tabernaculum describitur portatum in ista dedicatione templi. Et appellatione tabernaculi intellige id quod proprie appellatur à Mose tabernaculum: videlicet velum contextum quod tabulis sustinebatur & operiebatur velo ex pilis caprarum & pellibus &c. Illud itaque velum quod tabernaculum appellabatur, portatum à sacerdotibus narratur. dedicando siquidem templum loco tabernaculi facti à Mose, destructum narratur opificium tabernaculi antiqui

antiqui ne essent duo loca diuini cultus: & pro honore dicatorum Deo à Mose portauerunt tabernaculum in thesauros templi. *& omnia vasa sanctuarij quæ erant in tentorio: & ascendere fecerunt ea sacerdotes & leuitæ.* Erant adhuc pro diuino cultu multa vasa apud tabernaculum Mosis: nam & ibi erat antiquum altare æreum & varia supellex pro victimis. Dauid siquidem ordinauerat ibidem diuinum cultum exolui: vt paralipomenon testatur. Ad extinguendum itaque penitus diuinum cultum alibi quàm in tẽplo facto à Salomone, delata sunt à sacerdotibus omnia spectantia ad diuinum cultũ quæ erant in tabernaculo Mosis in ipsa templi dedicatione. *Rex autem Selomo & tota congregatio Israel quæ conuenerat ad eum, gradiens cum eo ante arcam immolabant oues & boues, quæ nõ numerabantur nec recensebantur præ multitudine.* Ad differentiam victimarum oblatarum tempore Dauidis quando translata est arca de domo Obed'edon in Sion, scribitur quæ non numerabantur &c. nam tempore Dauidis sexto quoque passu legitur victima bouis & ouis: hic autem absque huiusmodi determinatione distantiæ & numeri scribuntur oblatæ victimæ. *Et adduxerunt sacerdotes arcam fœderis domini ad locum suũ, ad oraculum domus, ad sanctum sanctorum: subter alas Cherubim.* quos fecerat Salomon: nihil enim scribitur de Cherubinis paruulis factis à Mose. *Quia Cherubim expandebant alas ad locum arcæ: & operiebant Cherubim arcam & vectes eius desuper.*

Cúmque eminerent vectes & apparerent summitates eorum foris sanctuarium ante oraculum, non apparebant vltra extrinsecus. Iuxta Hebræum habetur. *Et fecerunt elongare vectes, & fuerunt ipsa capita vectium ex sanctuario ante Dcuir, & non videbuntur foris.* sic iacet in Hebræo. Disparitas quo ad apparentiam vectium in tabernaculo Mosis & in templo Salomonis describitur: videlicet quòd in tabernaculo Mosis capita vectium arcæ videbantur ex sanctuario ante sanctum sanctorum. in templo autem Salomonis videbantur ex sanctuario ante sanctum sanctorum, quia elongati erant vectes à velo. Intellige hic prudenter duo. Alterum quòd in tabernaculum Mosis videbantur quidem capita vectium ex sanctuario, sed non nuda, sed operta velo diuidente inter sanctum & sanctum sanctorum. videbantur autem prominentia sub velo sicut mulieris vbera sub veste: protendebantur enim aliquantulum longius quàm locus veli. Alterum quòd in templo

Salomonis duæ causæ cõcurrebant ad hoc vt capita vectium non viderentur ex sanctuario. Altera communis omnibus quæ erant in sancto sanctorum: videlicet interstitium ligneum inter sanctum & sanctum sanctorum. Altera propria vectibus: quia videlicet elongati erãt ab interstitio. ita quòd si etiam interstitium fuisset ex lino, non apparuissent capita vectium tumentia in ipso velo lineo existentibus foris in sanctuario. Et hæc causa sola scribitur in litera: quia hæc est propria causa disparitatis, tenens se ex parte situs diuersi vectium in templo Salomonis & in tabernaculo Mosis: quia locus sancti sanctorum in templo erat viginti cubitorum, in tabernaculo vero erat decem. & propterea vectes in templo erant elongati ab interstitio medio: in tabernaculo vero tangebant velum medium, tumorem faciẽdo. In litera ergo primum scribitur: videlicet elongatio vectium ab interstitio. & statim subiungitur quid ex non elongatione vectium emergebat in tabernaculo Mosis: videlicet quòd apparebant capita vectium ex sanctuario ante sanctum sanctorum. & consequenter subiungitur cõtrarius effectus ex elongatione subsecutus: videlicet & non videbuntur foris: hoc est extra sanctum sanctorum. *fuerúntque ibi vsque in præsentem diem.* iuxta præceptum diuinum Exod. 25.

In arca autem non erant nisi duæ tabulæ lapideæ quas posuerat in ea Moses in Chorcb, quando pepigit dominus fœdus cum filiis Israel, cum egrederentur de terra Aegypti. Hæc est veritas: quod autem scribitur in epistola ad Hebræos de vrna & virga, glo sandum est vt ibi exposuimus.

Et fuit cum exirent sacerdotes de sanctuario, nebula repleuit domum domini. Et non poterant sacerdotes stare ad ministrandum propter nebulam: quia repleuerat gloria domini domum domini. Nebula hæc, & nebula & caligo & gloria domini appellatur. ex quibus nominibus colligitur quòd erat nebula per modum caliginis lucidæ: & ratione lucis appellatur gloria seu potius honor domini: ratione vero formæ appellatur caligo: ratione autem materiæ nebula. erant enim velut vapores nebulosæ caliginis cum splendore: & propterea sensibiliter offendebant oculos sacerdotum ministrantium in altari.

TVnc dixit Salomon: dominus dixit. Leui. 16. *vt habitaret in nebula.* Legendum est. *in caligine.* sed caligo pro nebula sumitur & econuerso in hac materia. Diuinam promissionem

sionem videns Salomon adimpletam, agnouit diuinam gratiam in ædificato templo: & propterea gratias agendo commemorat diuinum dictum. *Ædificando ædificaui domum in habitaculum tuum.* Hebraicè habetur. *habitaculum tibi.* Videns Salomon tale diuinæ benignitatis signum ac donum, spem suam manifestat de templo hoc: quòd videlicet erit Deo velut habitaculum: dicendo ego quidem ædificando ædificaui domum, tu autem manifestasti illam habitaculum tibi. *firmissimum solium tuum.* Iuxta Hebræum habetur. *directionem ad solium tuum sempiternum.* Dixerat habitaculum tibi: declarat non esse habitaculum diuinum quasi personale, sed esse directionem ad sempiternum solium ipsius Dei. Officium templi manifestatur esse non præstare Deo habitationem, sed præbere hominibus directionem mentis eorum ad solium diuinum sempiternum quod in cœlis est. ad dirigendos siquidem homines in Deum qui creauit cœlos & terram regítque vniuersum, effectum est templum.

Vertítque rex faciem suam. Antedicta verba protulit rex respiciens versus sanctuarium: dicturus autem subiuncta verba, vertit faciem suam ad populum. *& benedixit toti ecclesiæ Israel.* Perlege totum subiunctum sermonem: & cum nihil inueneris sonans benedictionem populi imprecãdo vel supplicando seu cupiendo, intellige benedictionem enunciatiuam. narrauit siquidem rex per modum diuinæ laudis & gratiarum actionis Deo beneficium præstitum populo Israel, in hoc quòd ædificauit ipse templum hoc Deo & posuit in eo arcam Dei secundum quod ipse Deus disposuit per Dauidẽ: ita quòd ipsa narratio huiusmodi beneficij appellatur benedictio populi. *& tota ecclesia Israel stabat.* Et ait: *benedictus dominus Deus Israel qui locutus est ore suo ad Dauid patrem meum: & in manu eius perfecit dicendo.* A *die qua eduxi populum meum Israel de Aegypto, non elegi ciuitatem de omnibus tribubus Israel ad ædificandum domum vt esset nomen meum ibi: sed elegi Dauid vt esset super populum meum Israel.* Voluitque Dauid *pater meus ædificare domum nomini domini Dei Israel.* Et ait dominus ad Dauid *patrem meũ: eo quòd fuit in corde tuo vt ædificares domũ nomini meo, benefeciſti, quia fuit in corde tuo.* Veruntamen tu nõ ædificabis domum: sed filius tuus qui egredietur de renibus tuis, ipse ædificabit domũ nomini meo. Cõfirmauítque dominus sermonem

ſuum quem locutus eſt: & ſurrexi pro Dauid patre meo & ſedi ſuper ſolium Iſrael ſicut locutus eſt dominus, & ædificaui domum nomini domini Dei Iſrael. Et poſui ibi locum arcæ in qua eſt fœdus domini: quod pepigit cum patribus noſtris quando eduxit eos de terra Aegypti.

Stetit autem Salomo ante altare domini. De altari holocauſtorum eſt ſermo: ſub diuo enim vniuerſi erant. Et dicendo ante altare, manifeſtatur quòd non retro altare (hoc eſt non inter altare & templum, ſed inter altare & populum) ſtetit rex. Tacetur autem hic quod in Paralipomenon ſuppletur: videlicet quòd ſtetit in ſuggeſto æreo, ibidem poſito pro perſona regis vt videretur ab vniuerſo populo. *è regione totius eccleſiæ Iſrael.* faciem ſiquidem verſus altare & ſanctuarium ad occidẽtem habẽs (in qua etiam plaga erant ſacerdotes ac leuitæ) populus autem per tres alias plagas orientis meridiei, & ſeptentrionis erat. ſic enim incepit facere quod faciendum ab aliis in hac ſubiuncta oratione docuit: videlicet quòd verſa facie ad templũ preces Deo funderentur. *& expandit palmas ſuas in cælum.* etiã genuflexus vt ſubiungitur. Et placere Deo huiuſmodi ſenſibiles diſpoſitiones mẽbrorum (flectẽdo genua & eleuando manus) hinc habes: nõ quòd hæc ſint ſecũdum ſe bona, ſed quia ſunt excitationes animi ad honorãdũ Deum, & effectus internæ diſpoſitionis animi erga Deũ: præter hoc quòd ſunt prouocãtia alios ad eleuationem mẽtis in Deũ & ad honorandum Deum humano more. *Et ait: domine Deus Iſrael nõ eſt ſimilis tibi Deus in cælo deſuper & ſuper terram inferius.* Dictio interpretata Deus, eſt nomen Elohim: à gubernatione enim vniuerſi nominat eũ. *cuſtodiens pactũ & miſericordiã.* Legendũ eſt. *gratiã ſeruis tuis ambulantibus coram te in toto corde ſuo.* Iæpe enim miſericordiã pro gratia interpres ponit. *Qui cuſtodiſti ſeruo tuo Dauid patri meo quæ locutus es ei: locutúſque es ore tuo & manibus tuis impleſti, vt hæc dies probat. Nũc igitur domine Deus Iſrael ſerua ſeruo tuo Dauid patri meo quæ locutus es ei dicẽdo, non excidetur tibi vir à facie mea ſedens ſuper ſolium Iſrael: veruntamen ſi cuſtodierint filij tui viam ſuam vt ambulent coram me ſicut ambulaſti coram me. Et nunc Deus Iſrael firmẽtur obſecro verba tua quæ locutus es ſeruo tuo Dauid patri meo.* cõcedendo vt non ponamus obicem, vt non apponamus impedimentum executioni verborum tuorum.

Ergóne putandum eſt quòd vere Deus habitet ſuper terrã? Parui refert

refert quòd Hebraicè habetur. *Num vere habitabit Elohim ſuper terram?* Ad excludendũ errorem putãtium Deũ contineri in templo hæc dicũtur corã populo, ne vulgus in huiuſmodi phãtaſias incideret. *ſi enim cælũ.* Legendũ eſt. *ecce cæli & cæli cælorum non continent te, quanto magis domus hæc quam ædificaui?* Aſſerit quòd nec cæli capiunt Deum, vt hinc vulgus penitus elongetur à phantaſia quòd Deus contineatur in tẽplo. *Sed reſpice ad orationem ſerui tui & ad deprecationem eius domine Deus meus: ad audiendum hymnum & orationem quam ſeruus tuus orat coram te hodie. Vt ſint oculi tui aperti ad domum hanc nocte ac die.* Metaphoricus eſt ſermo. *ad locum de quo dixiſti.* Deuteronomio 12. *erit nomen meum ibi.* Declarat Salomon ex diuina authoritate quid Dei eſt in templo. quia enim dixerat quòd Deus non continetur in templo, ſupererat manifeſtãdum quid diuinum in templo eſſet: & hoc manifeſtat eſſe nomen Dei. Vere nomen Dei in tẽplo fore promittitur à Deo: quia quod nominatur vere conueniens Deo, colendum, diſcendum ac reuelandum in templo promittitur: ad differẽtiam reliquorum templorum mũdi, immo & reliquorum locorum non relatorum ad locum cultus Dei Iſrael. *vt audias orationem quam orat ſeruus tuus in loco iſto. Et exaudi deprecationem ſerui tui & populi tui Iſrael qui orabit ad locum iſtum: & exaudies in loco habitationis tuæ in cælo, & exaudies & parces.*

Si peccauerit vir in proximum ſuum, & habuerit aliquod iuramentum quo teneatur aſtrictus. Iuxta Hebræum habetur. *& eleuabit in ipſo iuramentum ad faciendum iurare eum.* Et eſt ſenſus, & offenſus proximus eleuabit in offendente iuramentum ad faciendum iurare eum: hoc eſt dabit honorem iuramento remittens cauſam ſuam iuramento præſtando ab eo qui offendit. ſæpe enim hoc accidit. *& venerit propter iuramentum.* Iuxta Hebræum habetur. *& venerit iuramentum coram altari tuo in domo iſta.* Non de quocunque iuramento, ſed præſtando corã altari iſtius templi loquitur. *Et tu exaudies in cælo, & facies ac iudicabis ſeruos tuos: condãnans impium dando viam eius in caput eius, & iuſtificans iuſtum dando ei ſecundum iuſtitiam eius. Si fugerit populus tuus Iſrael inimicos ſuos.* Iuxta Hebræum habetur. *Cum cæſus fuerit populus tuus Iſrael coram inimico eo quod peccabunt tibi.* Sententia eſt clara. *& reuerſi fuerint ad te, & confeſſi fuerint nomen tuum, & orauerint & deprecati fuerint te in domo hac: Et tu exaudies in cælo, & parces peccato*

populi tui Israel: & reduces eos in terram. Legendum est. *& facies habitare eos in terra quam dedisti patribus eorũ.* nec est opus expositione. *Cum clausum fuerit cælum & non fuerit pluuia propter peccatum eorum: & orauerint ad locum istum & pœnitentiam egerint nomini tuo.* Legendum est. *& laudauerint nomen tuum.* Deinde sequitur pœnitentia dicendo. *& à peccato suo auerti fuerint cum afflixeris eos. Et tu exaudies eos in cœlo & parces peccato seruorum tuorum & populi tui Israel, quia docebis eos viam bonam per quam ambulent: dabisque pluuiam super terram tuam quam dedisti populo tuo in possessionem.* Legendum est. *in hæreditatem.* hæreditario siquidẽ iure data est eis terra. *Fames si fuerit in terra aut pestilentia aut corruptus aer aut erugo aut locusta aut rubigo.* Legẽdum est. *aut bruchus.* multiplicantur enim species afflictionum. *si obsederit eum inimicus eius in terra portarum eius: omnis plaga, omnis infirmitas.* Cuncta deuotatio & *imprecatio quæ acciderit omni homini de populo tuo Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *Omnis oratio, omnis deprecatio quæ erit omni homini, toti populo tuo Israel.* In hac petitione pro exauditione in occurrentibus diuersis malis, inseruntur externis malis occulta desideria supplicantium pro plagis cordis manifestandis Deo oratione ac deprecatione. *si quis cognouerit.* Legendum est. *qui scient quisque plagam cordis sui & expãdet manus suas ad domum hanc.* prosecutio siquidem est dictæ sententiæ. *Et tu exaudies in cælo loco habitationis tuæ, & parces ac facies & dabis vnicuique secundum omnes vias eius cuius cor cognosces: quia tu nosti solus cor omnium filiorum hominis. Vt timeant te omnibus diebus quibus viuunt super faciem terræ quam dedisti patribus nostris.*

Et etiam alienigena qui non est de populo tuo Israel, cum venerit de terra longinqua propter nomen tuum (audient enim nomẽ tuum magnum & manum tuam fortem & brachium tuum extentũ) cum venerit & orauerit ad locum istum. Quanuis alienigenæ nõ admitterentur in templum, erat tamen certus locus ibidem in quo ethnini adorare volentes Deum, vota sua persoluebant. *Tu exaudies in cœlo loco habitationis tuæ, & facies iuxta omnia pro quibus inuocauerit te alienigena: vt noscant omnes populi terræ nomen tuum ad timendum te sicut populus tuus Israel, & vt noscant. quòd nomen tuum inuocatum est super domum hanc quam ædificaui.*

Si egressus fuerit populus tuus ad bellum contra inimicum suum per

per viam quà miseris eos: & orauerint ad dominum in via ciuitatis quam elegisti, & domus quam ædificaui nomini tuo. Non spectat ad superstitionem vertere faciem ad locum templi orantes à remotis: sed quemadmodum alii exteriores actus ad excitandum deuotionem, vel ad honorandum diuinam electionem talis loci aut diuinum opus ibidem, nõ solum licite, sed sancte fit. *Et exaudies in cœlo orationem eorum & deprecationem eorum: & facies iudicium eorum.*

Si peccauerint tibi (non est enim homo qui non peccet. Vtinam non experiremur veritatem huius sententiæ) *& iratus fueris contra eos, tradideríque eos coram inimico: & captiui ducti fuerint in terram inimici longinquam vel propinquam. Et reuersi fuerint ad cor suum, in terra in quam captiui ducti fuerint: reuersíq; fuerint & deprecati fuerint te in terra captiuitatis suæ dicendo, peccauimus & inique egimus & impie egimus. Et reuersi fuerint ad te in toto corde suo & in tota anima sua in terra inimicorum suorum qui captiuos duxerint eos: & orauerint ad te in via terræ eorũ quã dedisti partibus eorum & ciuitatis quã elegisti, & domus quã ædificaui nomini tuo. Et exaudies in cœlo loco habitationis tuæ orationem eorum & deprecationem eorum, faciéſque iudicium eorum. Et parces populo tuo qui peccauerit tibi, & omnibus rebellionibus eorum quibus rebellauerint in te: & dabis eos in misericordias coram eis qui captiuos duxerint eos, & miserebuntur eorum. Populus enim tuus & hæreditas tua sunt.* Populus Israel dilectus ac habitus à Deo ad instar hæreditatis (quam vt propriam solemus diligere ac tueri) dicitur: ad differentiam reliquorum populorum, qui tanquam aduentitii intelliguntur respectiue ad populum Israel. *quos eduxisti ex AEgypto è medio fornacis ferreæ.* Parui refert si fornacem aut vas purgatorium ferri intelligas: quoniam metaphoricus est sermo. significatur enim quòd adducti sunt de AEgypti afflictione maxima, purgatoria tamen, qualis est passio ab igne quo purgatur ferrum. *Vt sint oculi tui aperti ad deprecationẽ serui tui & ad deprecationem populi tui Israel: ad audiendum eos in omnibus pro quibus inuocauerint te. Tu enim separasti eos tibi in hæreditatem ab omnibus populis terræ: sicut locutus es in manu Mosis serui tui, quando eduxisti patres nostros ex AEgypto domine deus.* Hebraice habetur. *Adonai Iehouih.* complet siquidem orationem nominando Deum blandis nominibus domine mi Iehouih: quod idem est quod Iehouah, sola inflexione

differens ad quandam dulcedinem affectus supplicantis.

ET *fuit cum compleuisset Salomo orare ad dominum totam orationem & deprecationem hanc surrexit de conspectu altaris domini: vtrunque enim genu in terram fixerat, & palmas expanderat ad cælum.* Quod dicitur in terram, intellige in pauimentum illius ærei loci in quo rex manebat. *Stetitque.* Non genuflexus, sed stans & versus ad populum (hoc est ad orientem) dixit subiuncta. huiusmodi enim versio intelligitur tum ex simili ante orationem præmissa: tum ex eo quod dicitur hic q̃ surrexit de conspectu altaris, quod Hebraice clarius dicitur à facie altaris. *& benedixit toti ecclesiæ Israel: voce magna dicendo.* In hoc subiuncto sermone manifesta continetur benedictio imprecatiua. *Benedictus dominus qui dedit requiem populo suo Israel iuxta omnia quæ locutus est: non cecidit verbum vnum ex omnibus verbis bonis quæ locutus est in manu Mosis serui sui. Sit dominus deus noster nobiscum sicut fuit cum patribus nostris: nõ derelinquat nos & non abiiciat nos. Vt inclinet cor nostrum ad se: ad ambulandum in omnibus viis eius, & ad custodiendum præcepta eius & statuta eius & iudicia eius quæ præcepit patribus nostris. Et sint verba mea hæc quibus deprecatus sum coram domino, propinqua domino Deo nostro die ac nocte: vt faciat iudicium serui sui & iudicium populi sui Israel per singulos dies. Vt cognoscant omnes populi terræ quòd dominus ipse est Deus: non vltra. Sitque cor nostrum perfectum cum domino Deo nostro: vt ambulemus in statutis eius, & custodiamus præcepta eius sicut die hac.* Quanuis Hebraice clausula hæc tota in calce huius benedictionis legatur in tertia persona, interpres tamen vertens in primam seruauit sensum: quoniam de Israelitis est sermo: vt testatur vltima verba, videlicet sicut & hodie, erãt enim die illo omnes exhibentes se deuote Deo.

Rex q̃; & totus Israel cum eo, sacrificabant sacrificium coram domino. Et sacrificauit Salomo sacrificium pacificorum quod sacrificauit domino, boum vigintiduo millia & ouium centum & viginti millia: & dedicauerũt domũ domini, rex & omnes filij Israel. Festum ergo dedicationis primi templi erat mẽse septimo. Dico autem primi, ad differẽtiam secundi quod postea tempore Cyri regis persarum ædificari cœpit de ipsius Cyri mãdato &c. vtãn sequentibus libris scribitur.

In die illa sanctificauit rex medium atrii quod erat ante domum domini. fuit enim tanquam extensio altaris holocaustorũ huiusmodi

iusmodi sanctificatio, regia dispositione, sacerdotum autem ministerio facta: quoniam altare holocaustorum continuabatur solo atrii. *quia fecit ibi holocaustum & munus & adipes pacificorum: quia altare æreum quod erat corã domino, erat paruum & capere nõ poterat holocaustum & munus & adipes pacificorum. Fecitque Salomo in tempore illo festiuitatem & totus Israel cum eo congregatio magna, ab introitu Chamath vsque ad torrẽtem Aegypti coram domino Deo nostro septem diebus.* pro dedicatione templi. *& septem diebus.* aliis pro festo tabernaculorum. *quatuordecim diebus. Et in die octauo.* proculdubio ab initio festi tabernaculorum: erat enim huiusmodi dies octauus in lege Mosis sanctus. *dimisit populum, & benedixerunt regi.* Hinc apparet ordo istarum festiuitatũ. ex eo enim quòd die octauo peracto recessit populus, manifestatur quòd primum (hoc est octauo die mẽsis septimi) incepit dedicatio templi: qua finita quintadecima die eiusdem mensis incepit festum tabernaculorum: & sic octauo die (hoc est vigesimosecundo eiusdẽ mensis) data est licentia recedendi die sequenti. *& abierunt in tẽtoria sua, lætãtes & alacri corde super omni bono quod fecerat dominus Dauidi seruo suo & Israeli populo suo.* perficiendo tẽplum à Dauide ordinatum: & firmando per hoc regnum in Ierusalem & dando filium sapientem &c.

CAPVT IX.

ET *fuit cum compleuit Salomo ædificare domum domini & domum regis, & omne quod optauerat & voluerat facere: apparuit dominus Salomoni secundo sicut apparuerat ei in Gibbon.* hoc est in somnis: nam sic apparuerat prima vice. *Dixitque dominus ad eũ: exaudiui orationẽ tuam & deprecationem tuam quam deprecatus es coram me, sanctificaui domum hanc quam ædificasti ad ponendum nomen meum ibi.* non solum exteriori signo lucidæ nubis, sed etiam interna voluntate sanctam effeci domum hanc ad hoc vt ponerem nomen meum ibi Non ergo solo humano opere, sed etiam diuino dicatum est templum ad diuinum nomen colendum atque cognoscendum. *in sempiternum.* Humano more accipitur sempiternum pro coæuo: hoc est quandiu templum erit. *& erunt oculi mei & cor meum ibi omnibus diebus. Tu quoque si ambulaueris coram me sicut ambulauit Dauid pater tuus in simplicitate cordis & in æquitate.* Iuxta Hebæum habetur. *in perfectione cordis & in rectitudine ad faciendum omnia quæ præcepi*

cepi tibi. Hebræo more maius præponitur minori: nobis dicendum esset in rectitudine cordis & in perfectione, vt oratio cresceret. *& statuta mea & iudicia mea seruaueris. Firmabo solium regni tui super Israel in sempiternum: sicut locutus sum Dauidi patri tuo dicendo, non excidetur tibi vir de solio Israel. Si auertendo auersi fueritis vos & filij vestri à me, & non custodieritis præcepta mea & statuta mea quæ proposui vobis: sed abieritis & coluerit deos alienos & adoraueritis eos. Excidam Israelem de superficie terræ quam dedi eis, & domum quam sanctificaui nomini meo proiiciam à cõspectu meo: eritque Israel in prouerbium.* vt dicatur, eueniat tibi sicut Ierusalem &c. *& fabulam omnibus populis.* hoc est in similitudinem fabulæ in ore populorum: vt videlicet narretur in ocio seu delectatione quemadmodum narrantur fabulæ. *Et domus hæc erit in exemplum: omnis qui transierit iuxta eam stupebit & sibilabit, & dicet quare fecit dominus sic terræ huic & domui huic? Et dicent: eo quòd dereliquerunt dominum deum suum qui eduxit patres eorum de terra AEgypti, & secuti sunt deos alienos & adorauerunt eos & coluerunt eos, idcirco induxit dominus super eos omne malum hoc.*

EXpletis autẽ annis viginti postquam ædificauerat. Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit à fine viginti annorum quibus ædificauit Salomo duas domos: domum domini & domum regis.* Clare manifestatur viginti annos durasse ædificationes duarum domuum, videlicet Dei & regis. ita quòd nõ eodem tempore ædificabatur vtraque domus: sed primis septem annis ædificatum est templum, tredecim autem sequentibus ædificata est domus regis. Et quia anno quarto incepit fabrica, consequens est quòd vigesimusquartus annus regni Salomonis significatur dicendo à fine viginti annorum quibus ædificauit &c. *Chiram rege Tyri præbente regi Salomoni ligna cedrina & abiegna & aurum.* Nunc primum refert scriptura q̃ rex Tyri dederit etiam aurum Salomoni: quo autem titulo dederit (an videlicet mutuo, an sicut ligna quę superius vendita cõmemorantur, an honoris gratia) scrutãdum est ex litera narrãte circa hoc tria. subiũgitur enim. *iuxta omne quod opus habuerat.* Iuxta Hebręum tamen habetur. *ad omnem voluntatem eius.* proculdubio Salomonis. ex hoc enim quòd ligna & aurum simul narrantur data Salomoni ad omnem voluntatem Salomonis, elicitur quòd non dono, sed contractu inter eos inito data sint hæc. & eo magis quòd alterum subiungitur

iungitur: videlicet. *tunc dedit Salomo Chiram viginti ciuitates in terra Ghalilææ.* hoc est enim signum quod tanquam precium harum ciuitatum dederit rex Tyri aurum præter ligna. Nec obstat tertiũ: quod videlicet hebraica veritas in principio huius clausulæ habet. *Chiram rex Tyri eleuauit Salomonem in lignis cedri & lignis abietis & in auro.* quoniam ipsa subuentio, eleuatio fuit Salomonis in suis fabricis. Sed quæstio oritur maior, an licuerit Salomoni dare viginti oppida Ghalilææ regi Tyri: sacrilegum enim videtur sub dominio regis ethnici dare populos sanctos & terrã diuinæ hæreditatis: præsertim quod non necessitate coactus Salomon hoc fecit. Libenter excusarem Salomonem si scirem: sed nulla occurrit excusandi ratio, nisi quod vt in principio huius capituli narratur post perfectas fabricas ac per hoc post datas istas vrbes (datæ enim fuerunt perfectis domibus dei & regis) diuina apparitio insinuat Salomonem & exauditũ à deo & ambulare adhuc recte coram eo.

Et egressus est Chiram de Tyro vt videret ciuitates quas ei dederat Salomo: & non placuerunt in oculis eius. Et ait, quid sunt ciuitates istæ quas dedisti mihi frater mi? & appellauit eas terrã Chabul vsq; ad diem hanc. Quod hebraice sonat carcerem: forte quia tanquã carceres erant oppida illa. Aiunt autem lingua Phœnicum sonare displicentiã: displicuerat enim regi Tyri terra illa. *Misit quoq; Chiram ad regem, centum & viginti talẽta auri.* Quantitas auri suprascripti modo explicat. Et hoc est signũ quod adhuc Salomon nõ miserat classem in Ophir pro auro: si enim ante. 24. regni sui annũ nauigatione illa vsus fuisset, non eguisset auro regis Tyri nec dedisset ciuitates illas.

HAec *est summa expensarũ quam obtulit Salomon.* Iuxta Hebræum habetur. *Et hæc res tributi quod fecit ascendere rex Salomo.* Causa augendi tributa (hoc est sensus, vectigalia, & similia quæ tribuuntur à subditis pro bono publico) narratur & explicatur subiungendo. *ad ædificandum domum domini & domum suam.* Ita quod pronomen hæc demonstrat ædificationem templi, domus regiæ & reliquorum multorum valde, quæ subiunguntur. *& millo.* Superius diximus significari nomine millo locum plenum, ad differentiam vacui adiacentis quod vorago quædam dicitur. Quid ædificii autem ibidem fecerit Salomon, nescimus. nam Dauid ædificauit in circuitu & intrinsecus millo: vt scribitur. 2. reg. 5.

& murum Ierusalaim: & Chazor & Megiddo & Ghezer. Parhō rex Aegypti ascendit & cepit Ghezer & succendit eā igne, & Chenahanæum qui habitabat in ciuitate interfecit: & dedit eam in dotem. Iuxta Hebræum habetur. *munera filiæ suæ vxori Salomonis.* Sed non est vis in hoc facienda, siue in munus siue in dotē intelligamus. *Aedificauitq; Salomo Ghezer & Beth'choron inferiorem. Et Bahalath & Thamor in deserto in terra.* Prosequitur litera ædificia propter quæ auctum est tributum: intercepta enim fuerat narratio eorū inserendo vnde Salomon habuerat Ghazer, videlicet à Pharaone ratione vxoris. *Et omnes vicos qui ad eum pertinebant, & erant absque muro, muniuit.* Iuxta Hebræum habetur. *Et omnes ciuitates thesaurorum qui Salomoni.* Nec aliud hic scribitur: sed inter alia ædificia supputantur ciuitates thesaurorū quos habebat Salomon: hoc est in quibus recondita erant opportuna ad victum & bellum. *& ciuitates curruum & ciuitates equitum, & quicquid ei placuit ædificare in Ierusalaim & in Iebanon & in tota terra ditionis suæ.*

Totum populū qui remanserat de Aemoreis, Chittheis, Perizeis, Chiuucis & Iebuseis, qui non erant de filiis Israel. Filios eorum qui remanserant post eos in terra quos non potuerant filii Israel delere: fecit Salomo tributarios. Iuxta Hebræum habetur. *ad tributum seruitutis vsque ad diem hanc.* Quæstio oritur an Salomon egerit contra præceptum diuinum scriptum nu. 33. de exterminandis nationibus istis. Solutio est quod Salomon non peccauit in hoc: tum quia Dauid pater eius sanctus non exterminauerat eos, qui tamen vsq; ad euphratem dominatus fuerat: tum quia interpretati sunt diuinum præceptum intelligendum fuisse pro tempore quo in periculum Israelitarum relinquebantur istæ nationes: quoniam manifeste ratio legis illius est hæc: eleuato autem Israele in regnū tam celsum potens & extensum, putauerūt non esse locum illi legi, eo quod cessaret ratio legis. Et ad differentiam nationum quæ simpliciter soluebant tributum (quas etiam tributarias absolute dicimus) adiungitur seruitus: vt intelligamus hoc adiunxisse Salomonem quod subiecerit eas tributo seruorum, vt non tanquām liberi, sed tanquam serui contribuerent. Et hūc esse literalem sensum, insinuant subiuncta tāquā è regione quod de filiis Israel non fecit Salomon aliquem seruum. in seruilia itaque opera redegit nationes illas. à quibus seruilibus operibus exemit Israelitas. Accedit ad excusandū Salomonem &

& Dauidem ratio periculi Israelis. si enim Dauid occidisset Philisthæos omnes &c. cum magna multitudo Iudæorū esset iam captiuata sub diuersis nationibus, interfecti fuissent Iudæi omnes captiui: & ad euitandum cladem ipsorum Iudæorum interpretati sunt diuinam legem non esse seruandam quo ad hoc: ita quod mutata conditio Iudæorum (quāuis ex propria culpa) excusabat reges. Dico autem ex propria culpa populi: quia ex peccatis populi factum est vt non essent semper victores, sicut fuerant tempore Mosis & Iosuæ. si enim perseuerassent victores, poterant & debebant delere omnes nationes quas deus iusserat deleri. *De filiis autem Israel non posuit Salomo seruum: sed erant viri bellatores & ministri eius.* Hebraice habetur. *& serui eius.* sed seruitus pro ministerio sumitur: iam enim dictum est quod nullus Israelita erat seruus. *& principes & duces eius, & principes curruum & equitum eius. Isti sunt principes præfectorum qui erāt super opus Salomonis, quingenti & quinquaginta: præsidentes populo qui faciebat opus.*

Filia autem Parhonis ascendit de ciuitate Dauid in domū suam quam ædificauerat ei Salomo: tunc ædificauit millo. Quare expectauerit abscessum filiæ Pharaonis ex ciuitate Dauidis ad ædificandum millo, non est scriptum. *Offerebátque Salomo tribus vicibus in anno holocausta & pacifica super altare quod ædificauerat domino, & adolebat thymiama coram domino.* videlicet in paschate, pentecoste & festo tabernaculorum, quibus præcepto legis tenebatur quilibet apparere coram deo. *& perfecta est domus.*

Nauem quoque fecit rex Salomo in Hezziongheber quæ est iuxta Eloth in littore maris rubri in terra Edom. Misitq; Chiram in naui illa seruos suos viros nautas gnaros maris, cum seruis Salomonis. Et venerunt in Ophir, & tulerunt inde aurum, quadringenta & viginti talenta: & adduxerunt ad regem Salomonem. De nominibus propriis quæ hic scribuntur, reddere certam rationem nescio: hoc tamen certum est quod Salomonis tum scientiæ tum prouidentiæ attestatur constructio & missio nauis in Ophir pro auro.

CAPVT. X.

REginaq; Saba. Legendum esset. *Seba.* Nomen est proprium regionis. *audita fama Salomonis in nomine domini, venit.* Iuxta Hebræum intercedit cōiunctio: nam post in nomine domini subiungitur. *& venit.* propter quam coniunctionem insinuatur quod dictiones

nes in nomine domini, cum præcedenti clausula iunguntur: ita quod faciendus est punctus post dictiones in nomine domini. Et est sensus quod audiuit famam Salomonis in nomine Iehouah: ita quod ipsa fama Salomonis deferebat secum nomen summi Dei, vt à quo largitum esset Salomoni tãtum sapiẽtiæ donum. diuulgatũ siquidem significatur quod non humana disciplina nõ humano studio, sed diuino dono habebat Salomon tantã sapientiam. *vt tentaret eũ in ænigmatibus.* hoc est in quæstionibus difficilibus.

Et *ingressa est Ierusalem cum comitatu multo & diuitiis.* Iuxta hebræum habetur. *cum fortitudine graui valde.* hoc est cum armato comitatu non qualicunq; sed valde graui, qualis decebat reginã peregrinãtem. *camelis portantibus aromata & aurum infinitum nimis.* Legẽdum est. *& aurum multum valde et lapides preciosos.* pro sumptu & muneribus &c. *venitque ad regem Salomonem.* Nõ dicitur quod venerit ad templũ Dei aut quod venerit ad adorãdum Deum, sed quod venit ad regem Salomonẽ. *& locuta est ei omnia quæ habebat in corde suo. Et docuit eã Salomon omnia verba quæ proposuerat.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *Et indicauit ei Selomo omnia verba eius.* Solutio quæstionum significatur. *non fuit verbum quod regem latere posset & non responderet ei.* Legendum est. *latens regem quod non indicauerit ei.* nihilq; dicitur de posse.

Viditq; *regina Seba totam sapientiã Salomonis, & domũ quam ædificauerat. Et cibos mensæ eius et habitacula seruorũ eius, & ordines ministrantium.* Potius significatur. *& assistẽtiam ministrorum eius.* In qua clauditur ordo: quoniam assistentia erat nõ confusa, sed ordinata. *& vestimenta eorum, & pincernas eius, et holocausta quæ offerebat in domo domini.* Scito prudẽs lector nec hebræos cõcordare in hac litera. hebraice enim scribitur. *& ascensum eius quo* (seu quem) *ascendet domus Iehouah.* Sic iacet in hebræo: vbi anceps remanet tã casus relatiui quo vel quem, quã casus domus an accusatiui an genitiui casus sit. Quod vt plenius intelligas, hebraico idiomate holocausta ab ascensu significantur. & propterea diuersitas hic nascitur sensuum an sensus sit: & ascẽsum hoc est holocaustum eius, quẽ ascẽsum, id est q̃ holocaustũ ascendet, hoc est super altare perseuerãter offeret domi Iehouah. an de corporali per gradus ascensu quo ascẽdebat Salomon in templũ Dei sit sermo. Elige quod malueris. *& non erat in ea vltra spiritus. Dixitq; ad regem: verus fuit*

fuit sermo quem audiui in terra mea super sermonibus tuis & super sapientia tua. Et non credidi verbis donec veni & viderũt oculi mei, & ecce non fuit nunciatũ mihi dimidiũ: maior est sapientia tua & opera tua. Iuxta Hebræum habetur. *& bonum quã fama quam audiui.* sub duobus enim (sapientia & bono) comprehendit omnia. *Beati viri tui, beati serui tui isti: qui stant corã te semper, audiẽtes sapientiam tuam. Sit dominus deus tuus benedictus, qui complacuit in te ad ponendum te super solium Israel: eo quod dilexerit dominus Israel in sempiternum.* Res perpetuæ factæ à Salomone, ad perpetuũ bonum Israel significantur. *& posuit te regem vt faceres iudicium & iustitiam.*

Deditq; *regi centũ & viginti talenta auri & aromata multa valde & lapides preciosos: non sunt allata aromata sicut ista adhuc in multitudine quæ dedit regina Seba regi Selomoni.* Accumulando dicitur adhuc in multitudine. commendatur enim singularitas seu bonitas aromatum & secundum se & etiam quo ad multitudinẽ. *Sed et classis Chiram quæ portauit aurum de Ophir.* Breuitatis causa omittitur cointellectus Salomon. est enim sermo de classe Hirã & Salomonis: vt suppletur in. 2. parali. cap. 9. *attulit ex Ophir ligna tina multa valde.* Multi hebræi & latini intelligunt significari coralia: miræ autẽ magnitudinis erãt, si coralia erant. Et habetur in hebræo ligna coraliorum, non vnica dictio quã interpretãtur coralia. coraliũ enim species est lapidis extractum ex aquis, quãuis sub aquis speciem habeat ligni tãquã fruticis. effecit natura vt arbor sub aquis, durescat in lapidẽ extracta ad aerem: & propterea vtrunque hebraica litera sonat, dicendo ligna coraliorũ. *& lapides preciosos. Fecitq; rex de lignis tinis fulcra domus domini & domus regiæ.* Nõ est perspicuum ad quæ fulcienda facta sint hæc fulcra tam in domo domini quam in domo regis. *& citharas lyrasq; cantoribus.* Si coralia intelligimus, mirum est quod ex eis citharæ & lyræ confectæ sint: quia tamen videmus hodie ex alabastro fieri cannas instrumenti musici quod vulgo appellatur organum, nõ est incredibile ex coraliis constructas lyras & citharas fuisse *non sunt allata talia ligna tina, neque visa vsque in præsentem diem.*

Rex autem Selomo *dedit reginæ Seba omnia quæ voluit & petiuit, exceptis iis quæ vltro obtulerat ei munere regio.* Iuxta Heb. habetur. *præter ea quæ dedit ei sicut manu regis Selomonis.* hoc est sicut decebat manum talis regis qualis erat Salomon. *quæ reuersa est & abiit in terram suam cum seruis suis.* Erat

ERat autem pondus auri quod obueniebat Salomoni per singulos annos, sexcentorũ & sexaginta sex talentorum auri. Hebraica dictio nomen ponderis cuiusdam est: sed an talenti an alicuius alterius, ignotũ nobis est. *Excepto eo quod offerebãt viri qui super vectigalia erant.* Iuxta Hebræum habetur. *Absque à viris negociatoribus.* hoc est absque auro quod à viris negociatoribus dabatur regi. Et significantur negociatores non quicunque, sed magni dictione hebraica. Sed quo titulo hoc aurum debebatur Salomoni, non dicitur: sed ex eo quod negociatio sola explicatur, non comprehendi inter prouentus ex vectigalibus insinuatur. nã prouẽtus vectigalium continetur sub supputatis sexcentis & sexagintasex talẽtis auri. Duo restãt hic ambigua. alterũ de qua negociatiõe est sermo. alterũ quo titulo debebatur hoc Salomoni: turpe enim videretur quod Salomon mercaturam per negociatores exerceret. *& negociatores vniuersiq; scuta vendentes.* Iuxta hebræum habetur. *& à negociatione aromatariorũ.* Ita iacet in hebræo. Intelligo quod quemadmodum Salomon misit in Ophir pro auro, ita mittebat ad insulas aromatum: puta Taprobanam, Callicut &c. quemadmodũ Sultanus Aegypti faciebat ætate nostra, & modo facit rex Portugalliæ. Et hæc appellatur negociatio aromatariorum. sumptu enim regio opus erat ad vehẽdum aromata ex tam longinqua regione, & inde lucrũ Salomoni obueniebat: & propterea aurum hoc etiam excipitur. Et quia simul connumerantur prædicti negociatores magni, putãdum est aliquid simile in alia materia fuisse, vnde Salomoni augebatur aurum à magnis mercatoribus. Et bene nota quòd nõ dicit absq; negociatione aromatum, sed aromatariorum, ne intelligeres regem negociatorem aromatum, sed mercatores erant aromatarii, quibus commoditatem negociationis rex præbebat. *& omnes reges Hereb ducésque terræ.* Ab auro sexcentorum talẽtorum &c. excipitur triplex prouentus auri: videlicet ex mercatoribus magnis, ex mercatura aromatariorum, & ex muneribus regum Arabiæ & ducum terræ.

Fecit quoque rex Selomo ducenta scuta de auro purissimo. Iuxta Hebræum habetur. *de auro tracto.* hoc est extenso malleis. *sexcentos auri siclos dedit in lamina scuti vnius.* Iuxta Hebræum habetur. *sexcentos aureos ascendere faciet super scutum vnum.* Rationabile est vt scutum intelligamus ex alia materia, opertum aurea lamina per totum. *& trecentas peltas ex auro probato.* Legendum

gendum est. *Et trecentos clypeos ex auro tracto.* scuta enim erant rotunda, clypei autem alterius figuræ. *trecentæq; minæ auri vnam peltam vestiebant.* Legendum est. *ter centum auri ascendere faciet super clypeum vnum.* Nec circa scuta nec circa clypeos explicatur pondus aut mensura auri, sed numerus tantum: quia forte subintelligitur siclus, vt prius sexcenti sicli & modo trecenti sicli auri supputentur. *& posuit eos rex in domo saltus Lebanon.*

Fecit quoque rex thronum eburneum grandem: & vestiuit eum auro fuluo nimis. Iuxta Hebræum habetur. *auro puro.* hoc est in sua puritate qua ex minera trahitur. *Sex gradus habebat thronus: & summitas throni erat rotunda in parte posteriori, & duæ manus hinc & inde.* Superfluit duæ. *tenentes sedile.* Iuxta Hebræũ habetur. *& manus hinc & hinc ad locum sessionis.* hoc est alæ sedis hinc & inde erant formatæ in figura manus. *& duo leones stabant iuxta manus singulas.* Iuxta hebræum habetur. *& duæ leenæ stantes ad latus manuum.* Statuæ duarum leenarum iubis carẽt, altera hinc, altera inde iuxta manus (hoc est alas sedis) stantes: hoc est eleuatis capitibus stantes secundum pedes anteriores & terræ inhærentes secundum partem posteriorem, complicitis posterioribus pedibus. erãt enim statuæ magnæ ita vt supereminerent duodecim leonibus qui erãt in gradibus: vtpote pertingentes vsque ad manus quæ erãt alæ sedis. *Et duodecim leunculi stantes ibi super sex gradus hinc & inde.* Masculi quidem significãtur, non leunculi, sed leones. erãt enim statuæ duodecim leonum, duæ per singulos gradus hinc & inde. *non est factum tale opus in omnibus regnis.*

Omniáque vasa de quibus bibebat rex Selomo erant aurea, & tota supellex domus saltus Lebanon de auro purissimo. Hebraicè habetur. *de auro clauso.* hoc est ligato: quale est aurum ex quo fiunt nummi. *non erat argentum.* subaudi in vasis domus saltus. Et ratio subiungitur, quia argentum. *non fuit alicuius pretii in diebus Salomonis. Quia classis regis per mare.* Iuxta Hebræum habetur. *Quia nauis Tharsis regis in mari cum naue Chiram.* Tharsicas habuisse naues Salomonem significatur, præter naues tyrias. *semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens inde aurum & argentum & dentes elephantorum.* Hebraicè habetur. *semel per tres annos veniebat nauis Tharsis portans aurum & argentum, elephantes & simias & pauos.* Sic iacet in hebræo, reliqua addunt interpretes. Tharsis enim non significatur locus vn-

de portabãtur hæc, sed determinat naues: perinde ac dictum fuisset nauis Tharsica. nec fit mentio dentium, sed elephantum absolute.

Et magnificatus est. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et granduit rex Selomo præ omnibus regibus terræ in diuitiis & sapientia.* sensus enim in idem redit. Verùm intellige comparationem fieri ad reges illius temporis quo ad duo, diuitias videlicet & sapientiam. erant enim reges terræ alij excellentes forte in magnitudine regni. *Et tota terra quærebat faciem Selomonis, ad audiendum sapientiam eius.* hoc est ex omnibus terræ regionibus erant aliqui quærentes faciem Salomonis ob illius sapiẽtiæ famam. *quam dederat Deus in corde eius.* Nomen est Elohim. *Et singuli deferebant ei munera.* Iuxta Hebræum habetur. *Et ipsi portantes vnusquisque munus suum, vasa argentea & vasa aurea & vestes & arma & aromata, equos & mulos.* Tributarij referuntur ad explicandum quid offerebant: videlicet vasa argentea &c. *per annos singulos.* Hebraicè habetur. *res anni in annum.* Ex hoc quòd huiusmodi munera narrantur annua, insinuatur quòd debita erant.

Congregauitque Selomo currus & equites, & fuerunt ei mille & quadringenti currus & duodecim millia equitum: & dispossuit eos per ciuitates munitas. Iuxta Hebræum habetur. *& possuit eos in ciuitatibus curruum.* iam enim dictum est quòd ædificauit ciuitates curruum. *& cum rege in Ierusalaim. Fecitque rex vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalaim quanta & lapidũ: & cedros præbuit quasi Sycomoros quæ nascuntur in campestribus in multitudine.* *Et educebantur equi Selomoni de Aegypto & de Choa.* Iuxta Hebræum habetur. *Et eductio equorum qui Selomoni ex Aegypto & adunatio.* Describendus cum esset modus quo Salomon habuit tãtam multitudinem equorum, proponitur primum tam eductio equorum ex Aegypto quã adunatio eorundem. proponitur autem vtraque vt per subiuncta declaranda: hic enim stylus est Hebraicus. *negociatores enim regis emebant de Choa & statuto precio perducebant.* Iuxta Hebræum habetur. *mercatores regis accipient adunationem in precio & ascẽdit.* Proposuit duo: videlicet eductionem & adunationem. declarat inchoando ab vltimo qualiter negociatores Salomonis acquirebãt adunationem equorum: manifestãdo quòd augentes preciũ faciebant quasi monopoliũ equorum Aegypti. hoc enim significatur dicẽdo mercatores regis accipient

cipient adunationem in precio: & declarãdo augmentũ precij, subiungitur & ascendit, subaudi precium ipsum. Emebãt ergo adunationem equorum: vt ipsi soli equos venales haberent, nullo alio offerente tantundem pro huiusmodi adunatione. *Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto pro sexcentis argenteis, & equus pro centum & quinquaginta.* Declaratur consequenter alterũ propositum (videlicet eductio) manifestando precium cuiusque currus: hoc est quatuor equorum pro singulo curru. Vnde & magis explicãdo hoc, subiũgitur precium cuiusque equi centum & quinquaginta: quod est quarta pars sexcentorum quos valet currus. *atque in hunc modum cuncti reges Etheorum & Syriæ equos venundabant.* Iuxta Hebræum habetur. *& sic omnibus regibus Chitthim & regibus Arã in manu sua facient exire.* Totum oppositum eius quod habetur in vulgata æditione significatur: videlicet quòd negociatores Salomonis sic (hoc est emẽdo equorum adunationem in Aegypto) faciẽt per manũ suam exire ex Aegypto equos pro omnibus regibus Chitthim & pro regibus Aram. ex eo enim quòd tãquam in monopoliũ reddiderãt Aegypti equos extrahẽdos, cõsequens erat vt per manus eorum venderẽtur equi vniuersis exteris regibus indigentibus equis Aegyptiis. Et hinc habetur quòd non fuit alienus Salomon ab industria mercaturæ, quãuis turpis cẽseatur in rege. Cõsequẽter quoque ex hac mercatura insinuatur intelligẽdũ quòd nec alienus erat Salomon à supradictis mercaturis tum magnorum negociatorum tũ aromatariorum. Intellige tamen negociationes omnes quibus immiscebat se Salomon, fuisse extra territoriũ subiectum sibi ad habẽdum ex aliis regionibus omnia quibus opus erat: & propterea excusabilis videtur huiusmodi industria vt minus turpis censenda sit.

CAPVT. XI.

Ex autẽ Selomo adamauit mulieres alienigenas multas. Arguitur tum quòd alienigenas (hoc est disparis cultus) tum quòd multas habuerit. vtrunque enim prohibitũ erat in lege Mosis: nã & regi in specie inhibetur immoderata multitudo vxorũ Deu. 17. *& filiã Pharonis.* Nisi reprehẽderet scriptura cõiugiũ Salomonis cũ filia Pharaonis ratione affectus, nõ supputaret inter peccata Salomonis amorẽ filię Pharaonis inchoando ab illa. *Moabithidas, Hammonithidas, Edomeas, Sidonias & Chittheas. De gentibus sup quibus dixit dominus*

filiis Israel, non ingrediemini ad eas & ipsi non ingredientur ad vestras, vtpote quæ declinare facient cor vestrum post deos suos: eis adhæsit Selomo ardentissimo amore. Superfluit ardentissimo. *Fuerúntque ei vxores quasi reginæ septingentæ.* Iuxta Hebræum habetur. *principes septingentæ & concubinæ trecentæ.* septingentæ enim honorabiliter tanquã dominæ habebantur, aliæ autem trecentæ ad solum concubitum. Et in hoc apparet libido maxima Salomonis ad stupra: inde enim tanta multitudo vxorum prodiit. *& declinare fecerunt mulieres cor eius.*

Cúmque iam senex esset deprauatum est cor eius per mulieres vt sequeretur deos alienos. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et fuit in tempore senectutis Selomonis, vxores eius fecerunt inclinare cor eius post Elohim alios.* Quanuis mulieres istæ iũctæ fuerint Salomoni iuueni, nõ tamen diuerterunt eum in iuuẽtute ad cultum deorum, sed in senectute: paulatim enim mollitus est animus eius, crescẽte amore & deficiente virtute multiplicandóque obicẽ diuinæ gratiæ: nã tandem Deus dereliquit eũ sibiipsi. Et ex hoc quòd scriptura narrat senectutẽ Salomonis, perspicuũ est peruenisse eum ad senectutis ætatem, & in illa vixisse aliquãto tẽpore quo emerserunt subiuncta. *& nõ erat cor eius perfectũ cum domino Deo suo sicut cor Dauid patris eius. Iuitque Selomo post Hastoreth Deum Zidoniorum: & post Milchom abominationem Hammonitarum. Fecitque Selomo quod non placuerat coram domino.* Hebraicè habetur. *malum in oculis Iehouah.* Ne excusabilis putaretur Salomon eo quòd nõ credendo diis aliis, sed morem gerendo vxoribus coleret deos alios, adiunxit scriptura quòd fecit malum in oculis summi Dei, & non solum in oculis hominum: propter quod etiam præmisit quòd non erat cor eius perfectum cũ summo Deo. quantum enim sui cordis applicauit ad colẽdum deos alios, tantum detraxit à debito honore summi Dei. *Et non adimpleuit vt sequeretur dominum sicut Dauid pater eius. Tunc ædificauit Selomo phanum.* Hebraicè habetur. *excelsum Chemos abominationi Moab.* proculdubio structuram idoneam ad cultum Chemos. *in monte qui est contra Ierusalaim.* Aiunt montẽ istum esse montem oliueti: & propterea detestabilius fuisse crimen Salomonis, vt è regione ciuitatis sanctæ excelsum ædificaret cum scandalo totius populi. *& Molech abominationi filiorum Hammon. Atque in hunc modum fecit omnibus vxoribus suis alienigenis: quæ thurificabant & immolabãt diis suis.* Intellige tot excelsa

celsa ædificata nõ quot erãt vxores, sed quod erant dij earũ: multæ enim conueniebant sub eodem Deo communi eis.

ET iratus est dominus in Selomonẽ: quòd auersa esset mens eius. Hebraicè habetur. *cor eius.* voluntas enim significatur. *à domino Deo Israel, qui apparuerat ei secundo.* Hebraicè habetur. *duabus vicibus. Et præceperat ei super verbo hoc, ne iret post deos alienos: & non custodiuit quod præcepit dominus.* Ad exaggerationem peccati commemoratur beneficium duarum visionum suprascriptarum. aggrauatur enim peccatum Salomonis ex eo quòd non solum per legem & prophetas, sed etiam apparendo ipsi Salomoni, bis monuerat eum. *Dixítque dominus Selomoni.* Modus quo Deus dixit hoc Salomoni, non est scriptus: creditur tamen per prophetã aliquem Deũ hoc dixisse. *quia fuit hoc tecũ, & non custodisti pactum meum & statuta mea quæ præcepi tibi, scindendo scindam regnum à te, & dabo illud seruo tuo. Veruntamen in diebus tuis non faciam hoc propter Dauid patrem tuum: de manu filij tui scindam illud.* Quòd scissio regni fuerit ex peccato Salomonis scriptura testatur: quautẽ fuerit ex peccato Dauidis quod diuidendo agros Mephiboseth commisit, nec scriptura testatur nec scripturæ cõsonat: quæ meritum Dauidis citat pro obice tum ne tolleretur totum regnum à filio Salomonis, tum ne scinderetur viuente Salomone. *Veruntamen totum regnum non scindam: tribum vnam dabo filio tuo, propter Dauid seruum meum & propter Ierusalaim quam elegi.* Secundum rem duæ tribus (Iudæ videlicet & Beniamin) seruierunt filio Salomonis: sed tribus vna appellatur & hic & inferius, eo quòd quanuis essent duæ secũdum rem, erant tamen futuræ & de facto fuerunt sub titulo vnius. appellatus est enim rex Iudæ, & non rex duarum tribuum: hic enim fuit titulus omnium successorum.

SVscitauitque dominus aduersarium Selomoni, Hadad Edomeũ. Pœna scisionis regni differebatur exequẽda in filio eius successore: ne autem viuens Salomon penitus impunis euaderet, narratur punitus vexatione trium aduersariorum. *de semine regio qui erat in Edom.* Superfluit qui erat: semen siquidem regium regum Idumææ significatur, ne ambigeres ex quo semine regio erat iste Hadad. *Cum enim esset Dauid in Idumæa.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit existẽte Dauide cum Edom.* Historia hæc quæ cõmemoratur ad declarandũ tẽpus fugæ Hadad, non est diffuse scripta. & propterea non est

perſpicuum an Dauid tunc fuerit præſens in Idumæa, an ſignificetur tempus quo Dauid habebat Idumæam & bellum geſsit cum Idumæa rebelli. *cum aſcendit Ioab princeps militiæ ad ſepeliendum interfectos: & percuſsit omnem maſculum in Edom (Sex enim menſibus manſit ibi Ioab & totus Iſrael: donec exciderat omnem maſculum in Edom) Fugit Hadad ipſe & viri Edomei de ſeruis patris eius cum eo ad ingrediẽdum Aegyptum: & Hadad erat puer paruus.* Iunge hæc duo (videlicet quòd Ioab ſtuduit ad interficiendum omnem maſculum in Idumæa, & quòd aſcẽdit in Idumæam ad ſepeliendum interfectos) & perpendes defeciſſe Idumæos à Dauide, & interfeciſſe Iſraelitas milites poſitos pro cuſtodia Idumææ nouiter acquiſitę: & ad hos interfectos ſepeliendos aſcendiſſe Ioab, & ſimul occidendũ omnem maſculum in Idumæa in vltionem rebellionis & Iſraelitarũ interfectorum. tunc enim fugit Hadad &c. *Et ſurrexerunt de Mid'ian & venerunt in Paran: tuleruntque viros ſecum de Paran, & ingreſsi ſunt Aegyptum ad Pharaonem regem Aegypti.* Etiam via deſcribitur per quã Hadad iuit in Aegyptum. *qui dedit ei domum & cibum conſtituit ei, & terram delegauit.* Hebraicè habetur. *dedit ei.* quòd plus eſt quàm delegare. *Inuenitq; Hadad gratiam in oculis Pharaonis valde: & dedit ei vxorem ſororem vxoris ſuæ ſororem Thachpenes reginæ. Et genuit ei ſoror Thachpenes Ghenubath filium eius, & ablactauit eum Thachpenes in medio domus Pharaonis: fuitque Ghenubath in domo Pharaonis in medio filiorum Pharaonis.*

Et Hadad audiuit in Aegypto quòd dormiſſet Dauid cum patribus ſuis, & quòd mortuus eſſet Ioab princeps militiæ: dixitq; Hadad *ad Pharaonem, dimitte me & ibo ad terram meam. Dixitque ei Pharao, quo enim indiges mecum vt quæras ire ad terram tuam: & dixit, nullo, ſed dimittendo dimitte me.* Licet mors Ioab fuerit in principio regni Salomonis, & iſte Hadad paulò poſt petierit à Pharaone ire in Idumæam, nihil tamen moleſtiæ inferre potuit dominio Salomonis vſque ad ſenectutem Salomonis. Deus enim qui ſuſcitaſſe dicitur ipſum Hadad in aduerſariũ Salomonis, nõ prius eſt vltor quàm homo peccet. & propterea ſcriptura vtrũque explicat: videlicet & quòd Deus eleuauit ipſum in aduerſarium Salomonis poſtquam peccauit, & primam inimicitiæ radicem in ipſo Hadad.

Suſcitauit quoque ei Deus. Nomen eſt Elohim. *aduerſarium Rezon filium El'iadah.* Alter aduerſarius deſcribitur motus à

Dec,

deo pro quanto in pœnam Salomonis hæ motiones erãt. *qui fugerat ab Hadar'hezer rege Zobæ domino ſuo.* Etiam iſtius initium recenſetur: videlicet quod fugerat à rege ſuo. *Et cõgregauit contra eum viros.* Legendum eſt. *& congregauit ſuper ſe viros.* deſcribitur enim poſt ipſius fugam modus quo factus eſt princeps: adunatione videlicet virorum euadẽtiũ cladem Dauidis. Vnde & ſequitur. *& factus eſt princeps latronum.* Hebraice habetur. *& fuit princeps cœtus interficiẽte Dauide illos.* qui erant cum Hadar'hezer rege Zobæ. *abieruntq; Damaſcum & habitauerunt ibi, & conſtituerũt eum regẽ in Damaſco.* Iuxta heb. habetur. *& regnauerunt in Damaſco.* occupauerunt enim Damaſcum ſeu Damaſcenum agrum in ſenectute Salomonis. *Fuitq; aduerſarius Iſraeli cunctis diebus Salomonis.* poſt quã deus ſuſcitauit ipſum in aduerſarium Salomonis: hoc eſt cunctis diebus quibus poſtea vixit Salomon. nam de præcedẽti tempore ſcriptum eſt ſuperius in. 4. & 5. cap. quòd non erat aduerſarius vllus, ſed omnes ſecuri ſub ficu ſua dormiebãt &c. *& hoc eſt malum Hadad & odium contra Iſrael: regnauitq; in Syria.* Hebraice habetur. *& malum quod Hadad: & abominatus eſt Iſrael, & regnauit ſuper Aram.* Anceps eſt ſenſus an ſignificetur iſte Rezon excitatus ad ſupradictum malum ab Hadad Idumæo, & ſubiũgatur de eodem Rezon quòd abominatus eſt Iſraelem & regnauit in Syria: an copuletur malo Iſraelis à Rezon malum quod fecit Hadad, & de eodem Hadad ſubiungatur quod abominatus eſt Iſraelẽ & regnauit in Syria. erat enim de ſemine regio regum Idumææ quæ eſt pars Syriæ. Quicquid autem ſignificetur mali, intellige poſtquam deus ſuſcitauit eos ad puniendum Salomonem.

Et Iarobhã filius Nebat Eph'rathei de Zereda (& nomen matris eius Zeruha mulier vidua) ſeruus Salomoni. Tertius aduerſarius Salomonis narratur. *leuauit manum contra regem.* Quo effectu, nõ eſt ſcriptum. neſcimus enim an verbis excitantibus ſeditionem an facto aliquo leuauerit manum in regem Salomonẽ: ſed hoc fuiſſe tẽpore ſenectutis Salomonis, ex antedictis habeẽ. *Et hæc eſt cauſa rebellionis aduerſus eũ.* Hebraice habetur. *Et iſta res qua leuauit manũ in regẽ.* Pronomen iſta demõſtrat ſubiũctas duas res, videlicet exaltationẽ ipſi⁹ Ierobohã & prophetiã Ahiæ. *quia Salomo ædificauit millo.* Superfluit quia: narratenim modus quo Salomõ exaltauit Ierobohã. *et coæquauit voraginẽ.* Iuxta Heb. habeẽ. *clauſit ſciſſurã*

Hh iij *ciuitati*

ciuitatis Dauid patris sui. Satius puto dubitare quam asserere scissuram clausam esse voraginem coæquatã monti. Erat autem Iarobham vir fortis & potens. Hebraice habetur. potens fortitudine. nec alia potẽtia narratur. vidénsque Salomo adolescentem bonæ indolis & industrium. Hebraice habetur. & vidit Salomo puerũ quod faciens opera ipse. Ne obliuiscaris quod hebraice etiam iuuenes appellantur pueri. Commendatur autem quod erat factor operum: quod est magna laus, ad differentiam tum eorum qui non valent nisi ad loquendum, tum eorum qui nesciunt efficaciter superintendere operariis, tum pigrorum atque tardorum. constituerat eum præfectum super tributa. Hebraice habetur. & præfecit eum omni oneri domus Ioseph. Ex præfecto fabricæ emersit præfectus oneribus vniuersis domus Ioseph, continentis tribus Eph'raim & Menassis. Et est sermo de oneribus publicis quæ decreto regio imposita erãt. Hæc exaltatio est prima res quæ fuit occasio eleuandi animum Ieroboam procedente tempore aduersus Salomonem, quanuis ingratissime. Altera vero occasio subiungitur prophetiæ Ahiæ: quæ satis clare scribitur.

Et fuit in tempore illo, Iarobham egressus est de Ierusalaim. inuenitque eum Achi'ia Silonites propheta in via, opertus pallio nouo, & erãt ambo soli in agro. Apprehenditque Achi'ia pallium nouum quo opertus erat. & scidit illud in duodecim scissuras. Aitque ad Iarobham, tolle tibi decẽ scissuras: sic enim dixit dominus deus Israel, ecce ego scindo regnum de manu Salomonis & dabo tibi decem tribus. Et tribus vna erit ei: propter seruum meum Dauid, & propter Ierusalaim ciuitatẽ quã elegi ex omnibus tribubus Israel. Eo quod dereliquerit me & adorauerit Asthorthem Deã Sidoniorũ et Chamos Deum Moab & Moloch Deum filiorum Hammon, & non ambulauerit. Interpres transtulit in numero singulari verba prophetæ, quæ hebraice habentur in numero plurali. Eo quod dereliquerunt me, & adorauerunt Hasthoreth Deum Zidoniorũ, Chemos Deum Moab, & Milchom Deum filiorum Hammon: & nõ inierunt in viis meis ad faciendũ rectum in oculis meis et statuta mea & iudicia mea sicut Dauid pater eius. proculdubio Salomonis. accusat siquidẽ propheta nõ Salomonem solum, sed alios cum eo participes peccati idolatriæ: & manifestat quod propter peccatum Salomonis extẽsum ad alios, scindet deus regnum eius. & non tollam totum regnum de manu eius: sed ducem ponam eum ómnibus diebus vitæ eius, propter Dauid seruum meũ quẽ elegi qui

custodiuit præcepta mea & statuta mea. Tollam autem regnum de manu filii eius, & dabo ipsum tibi, decem tribus. Filio autẽ eius dabo tribum vnam: vt remaneat lucerna Dauid seruo meo omnibus diebus coram me in Ierusalaim ciuitate quam elegi mihi ad ponẽdum nomen meum ibi. Successio in regno Iudæ ex stirpe Dauid, assimilatur lucernæ in Ierusalem perseueranti, quia erat velut quoddam residuum lucis Dauidis splendens in Ierusalem. Te autem assumam, & regnabis in omnibus quæ desiderabit anima tua: erísque rex super Israel. Si ergo audieris omnia quæ præcipiam tibi & ambulaueris in viis meis & feceris quod rectum est in oculis meis custodiendo statuta mea et præcepta mea sicut fecit Dauid seruus meus: ero tecum & ædificabo tibi domum fidelem. Hebraice habetur. domum firmam sicut ædificaui Dauidi, & dabo tibi Israelem. Et sumitur domus pro successione filiorũ in regno: sic enim deus stabiliuit domum Dauidi. Et affligam semen Dauidis super hoc: veruntamen non cũctis diebus. Afflictio seminis Dauidis secuta est manifeste scisso regno tempore filii Salomonis: hæc autem subiuncta redintegratio, ad literam adiuncta est ne Ieroboham intelligeret dici à propheta quod si ambulauerit recte coram deo ædificabit illi deus domum quemadmodum ædificauit Dauidi quo ad perpetuitatem: excipit enim perpetuitatem propheta promittẽdo recte agenti domum firmam sicut domum Dauidis. declarando siquidẽ quod ista afflictio seminis Dauidis per scissionẽ regni nõ durabit diebus omnibus, manifestat q; successio domus Ieroboham in regno Israelis quantuncunq; bene egerit nõ erit perpetua: quod est dicere quia domus Dauidis redintegrabitur in regno. Quod ad literam verificatur de messia ex semine Dauidis: ipse enim rex totius Israel expectabatur. Et quanuis messias fuerit ratio huius limitationis nõ cunctis diebus, prophetæ tamen non fuisse reuelatam causam huius limitationis nullum inconueniẽs est. reuelat enim deus quandoque rem futuram non reuelando rationem illius.

Voluit ergo Salomon. Hebraice habẽt. Et quæsiuit Salomo interficere Iarobhã. Post istas duas res (videlicet exaltationẽ & prophetiã) existente iam Salomone sene Ieroboha leuauit manum in regem: & ꝓpterea Salomõ quæsiuit interficere eum. surrexitq; Iarobham & fugit in Aegyptũ ad Sisac regem Aegypti, & fuit in Aegypto vsque ad mortem Salomonis. Ad differentiam Pharaonis soceri Salomonis, nominatur Sisac rex Aegypti.

Reliquum

Reliquum autem verborum Selomonis & omnia quæ fecit & sapientia eius: nonne ipsa scripta sunt in libro verborũ dierum Selomonis? Superfluit dierum Quis autem sit iste liber nescitur: sed author scripsit sic quia tunc extabant libri verborum Salomonis: qui scilicet continebant & sapientiã & gesta Salomonis. nihil enim horũ habem⁹ nisi pauculas parabolas cũ disputatione ecclesiastis & canticis. *Dies autem quibus regnauit Selomo in Ierusalaim super totum Israel, fuerũt quadraginta anni.* Iunge numerum hunc annorum regni Salomonis cũ suprascripto tempore senectutis eiusdem: & perpendes Selomonem non fuisse ætatis puerilis quando incepit regnare, sed fuisse ætatis tantæ vt illud tempus iunctum quadraginta annis cõstitueret tempus senectutis. Nec authoritas Iosephi te moueat: quoniam manifeste conuincitur ex scriptura falsum scribere de tẽpore mortis Abrahæ, videlicet quod ipso mortuo Ishac duxit vxorem: cum constet ex scriptura Abraham vixisse annos trigintaquinque post nuptias Ishac & Ribecæ. & multò magis licuit ei hic fingere, vbi multæ fabellæ insertæ videntur. Et hoc aduersus meam institutionem neminem arguẽdi tacuissem, nisi vtilem admodum credidissem studiosis sacræ scripturæ cautelam ab authoritate Iosephi. *Dormiuitq; Selomo cũ patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauid patris sui: & regnauit Rechabham filius eius pro eo.*

nota de Josepho q̃ ex Scriptura conuincitur aliquando falsa Scribere

CAPVT XII.

IVit autem Rechabham in Sechem: quia in Sechem venerat totus Israel ad constituendum eum regem. Iarobham vero filius Nebat (cum adhuc esset in Aegypto profugus à facie Selomonis regis) audita morte eius reuersus est de AEgypto. Miseruntq; & vocauerunt eum. Tanquam parenthesis legẽda est hæc missio facta à suis vt reuerteretur. *venitq; Iarobham & tota congregatio Israel: & locuti sunt ad Rechabhã dicendo. Pater tuus aggrauauit iugum nostrũ.* proculdubio onerum. *tu itaque imminue nunc paululum de imperio patris tui durissimo et de iugo grauissimo quod imposuit nobis.* Iuxta Heb. Habetur. *& tu nunc alleuia de seruitute patris tui dura & de iugo eius graui quod posuit super nos & seruiemus tibi.* Quanuis Salomon nullum Israelitam presserit seruilibus operibus aut oneribus (vt suprascriptum est) tantum tamen oneris eis imposuit in vectigalibus & huiusmodi subsidiis vt huiusmodi onus appelletur seruitus dura graueq; iugum. Veritati autem inniti querelam hanc

hanc, testãtur suprascripta quod Salomon auxit tributa cum magnitudine prouentuum suprascripta. *Et dixit eis, ite vsque ad tertium diem & reuertimini ad me: & abiit populus.*

Iniitq; consilium rex Rechabham cum senibus qui steterant coram Selomone patre eius cum viueret, dicendo: quomodo vos consulitis reddendum esse populo huic verbum? Qui dixerunt ei: si hodie fueris seruus populo huic et seruieris eis, responderíque eis et locutus fueris ad eos verba bona, erunt tibi serui omnibus diebus. Qui dereliquit consilium senum quod consulucrant eum et consuluit, adolescẽtes. Hebraice habetur. *pueros.* non absolute, sed relatiue ad assistentes coram patre eius: erant enim iuuenes qui creuerant cum eo, qui iam erat quadragenarius. *qui creuerãt cũ eo & assistebant illi.* Scribitur hoc vt intelligamus nouos assistẽtes consilio regio assumpsisse Robohã iuuenes. *Dixitque ad eos: quid vos consulitis, & respondebimus populo huic qui locutus est ad me dicendo, alleuia iugũ quod posuit pater tuus super nos? Et locuti sunt ad eum pueri qui creuerant cũ eo dicendo: sic dices populo huic qui locutus est ad te dicendo, pater tuus aggrauauit iugum nostrũ & tu alleuia nos, sic loqueris ad eos, paruus digitus meus maior est dorso patris mei. Et nunc pater meus posuit super vos iugum graue, ego autem addam super iugum vestrũ: pater meus castigauit vos flagellis, ego autem castigabo vos scorpionibus.* Asperius instrumentum ad verberandum significatur, quod dicitur habere in summitate virgarum plumbeas vel ferreas glandes.

Venitque Iarobham & totus populus ad Rechabham die tertio? sicut locutus fuerat rex dicendo, reuertimini ad me die tertio. Responditque rex populo dura: & reliquit consilium senum quod consuluerant ei. Et locutus est ad eos secundum consilium puerorum dicendo: pater meus aggrauauit iugum vestrum: ego autem addam iugo vestro, pater meus castigauit vos flagellis: ego autem castigabo vos scorpionibus. Et non acquieuit rex populo: quia auersatus fuerat eum dominus. Hebraice habetur. *quia fuit circumuentio à cũ Iehouah.* Tanquam circumuentus fuit Roboham non morem gerendo populo. deus enim ad firmandum verbum suũ quod dixerat per propheram de scissione regni, ad instar circũuenientis eum se gessit: dimittendo eum propriæ superbiæ (cui consonabant consilia iuuenum) & non dando ei tantũ lumen vt sequeretur consilia senũ. Huiusmodi autem circumuentio profecta significatur à cum Iehouah, hoc est à sententia cõlona summo deo. Quanuis intelligi possit q̃ huiusmodi

circumuentio

circumuentio fuerit abductiua ab esse cum Iehouah: præsertim quòd dictio interpretata circumuētio non propriè significat circumuentionem, sed sonat (si dici licet) gyrationē ac per hoc amotionem ab esse cū summo Deo. *Vt suscitaret.* Legendum esset. *vt firmaret verbum suum quod locutus fuerat dominus in manu Achi'iæ Silonitæ ad Iarobham filium Nebat.* nam sic habetur Hebraice.

Viditque totus Israel quòd non exaudiuit eos rex: & respondit populus ad regem dicendo, quæ nobis pars in Dauide, vel quæ hæreditas. Legendum est. *& nō hæreditas in filio Iisai.* hoc est quæ nobis vtilitas in domo Dauidis regnante? & nulla est nobis res chara æstimanda ex filio Isai. hæreditas enim pro re valde æstimanda ponitur, & pars nobis pro re vtili nobis. nam quo ad electionem ipsi manifeste habebant partem in Dauide, quia elegerant eum in regem: sed vtilitatem negabant propter magna onera illis imposita, & diuitias Ierusalem & Iudæ, tanquam regnum Dauidis fuerit vtile ac charum non Israeli, sed habitantibus in Iuda. Et quo ad vtrunque ingratus Dauidi populus falsum dicebat: quoniam etiam ipsis testātibus magna eis vtilitas è Dauide, & valde æstimāda quieta possessio propriæ hęreditatis cum communi pace ac libertate ab hostibus ex filio Isai secuta fuerat. *ad tēt oria tua Israel, nunc vide domum tuam Dauid.* Irridentis verba sunt, monstrando domū Dauidis priuatam successione regni Israel. *& abiit Israel in tentoria sua. Super filios autem Israel qui habitabant in ciuitatibus Iehudæ, regnauit Rechabhā. Misitq; rex Rechabham Adoram qui erat super tributum, & lapidauit eum totus Israel lapidibus & mortuus est.* Ad placandum populum blandis verbis missus creditur: sed furor populi exarsit in eum qui erat super tributa eis exosa. *porro rex Rechabhā festinus ascendit currum, ad fugiēdum in Ierusalaim. Et rebellauit Israel contra domum Dauid, vsque in præsentem diem.*

ET fuit cum audisset totus Israel quòd reuersus esset Iarobham, miserunt & vocauerunt eum ad congregationem, & constituerunt eum regem super totum Israel. Quanuis Ieroboham fuerit cum Israelitis aliis in Sichem cum defecerunt à rege Roboham: quia tamen tumultuariè inde recesserunt, congregato postea cœtu cum iam diuulgatum esset per vniuersum Israelem quòd reuersus esset Ieroboham, vocauerunt eum & elegerunt in regē: vtpote inimicum Salomonis, & virum tanti animi

animi vt etiam viuēte Salomone opposuerit se illi. Et sic impleta est prophetia non solum Ahiæ de ipso Ierobohā, sed etiā Iacob de Ephraim prælato menasi. fuit enim Ephraim electus à populo Israel & à Deo rex primus post scissionem regni, lōge præstans Abimelech filio Gedeonis de tribu menasis: qui nec à Deo nec ab Israele, sed à Sechemitis olim fuerat factus rex, cum tam enormi fratricidio: vt scribitur iudic. cap. 9. *non fuit post domum Dauid nisi tribus Iehudæ sola. Venit autem Rechabham in Ierusalaim, & cōgregauit totam domum Iehudæ & tribum Bin'iamin, centum & octoginta millia electorum pugnatorum.* Iūge hæc verba cum verbis superioris lineæ (videlicet nisi tribus Iudæ sola) & perpende quod diximus: videlicet sub titulo iudæ duas tribus contineri: immo & multitudinem quoque magnam ex aliis tribubus habitantem in territorio Iudæ & Ben'iamin. & propterea præmissum est quòd Roboham regnauit super filios Israel habitantes in ciuitatibus Iudæ. *vt pugnarent cum domo Israel ad reducendum regnum Rechabham filio Selomonis.*

Factus est autem sermo Dei ad Sema'iam virum Dei dicendo. Vtrobique est nomen Elohim, iudicantis & gubernādis. *Dic ad Rechabham filium Selomonis regem Iehudæ, & ad totam domū Iehudæ & Bin'iamin & residuum populi dicendo. Sic dixit dominus: non ascendetis nec pugnabitis cum fratribus vestris filiis Israel, reuertimini vnusquisque in domum suam, à me enim factum est verbum hoc.* Legendum est. *fuit res ista.* proculdubio scissio regni. *audierúntque sermonē domini, & reuersi sunt de itinere iuxta verbum domini.* Intellige de itinere inchoando: erant enim duntaxat adunati. Mirum valde est quòd simplici verbo viri sanctæ opinionis paruerint rex & exercitus in tanto negocio. vere apparet in hoc quòd deus in cordibus eorum operatus est retractionem à bello.

AEdificauit autē Iarobhā Sechem in monte Ephra'im & habitauit in ea: egressusq; est inde & ædificauit Penuel. Tā Penuel quàm Sechem nomina sunt propria locorum, quæ ædificio murorum muniuit Ieroboham.

Dixitque Iarobham in corde suo: nunc reuertetur regnum ad domum Dauid. Si ascenderit populus iste ad faciendum sacrificia in domo domini in Ierusalaim, reuertetur cor populi huius ad dominū suum, ad Rechabham regem Iehudæ: interficientq; me, & reuertentur ad Rechabham regem Iehudæ. Cerne euentum contrarium humano

humano consilio: putabatur stabiliri regnum Israelis & domus Dauidis in Ierusalem propter templum Dei ibidem, & tamen inde occasio accepta est idolatriæ. *Habuítque rex consilium, & fecit duos vitulos aureos.* similes aureo vitulo quem olim fecerat Aharon quem coluerant Israelitæ in deserto. & *dixit ad eos, nolite vltra.* Hebraice habetur. *multũ vobis ascendere in Ierusalaim.* Táquam parcens labori itineris dicit rex populo, multum vobis ascendere in Ierusalem. & propinquiores subiungens deos ait. *ecce Elohe tui Israel qui te eduxerũt de terra AEgypti.* Eisdem vtitur verbis quibus vsi fuerant patres eorum in deserto de vitulo aureo vt patet exod. 32. *Posuitq; vnum in Beth'el: & alterum posuit in Dan.* pro commoditate populi ad exonerandum eos à conuentu in vnum atque eundẽ locum, sicut hactenus fuerant obligati ad eundem in Ierusalem. Et *factũ est verbum hoc in peccatum.* Legendum est. *Et fuit res ista in peccatũ.* Duo mala simul in hac re fuisse manifestat scriptura. alterum malum culpæ, dicendo, & fuit res hæc in peccatum tam magnum & tam extensum vt infinities in subsequentibus commemoretur. *ibat enim populus ad adorandum vitulum vsque in Dan.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *& iuerunt populus ante vnum vsque Dan.* Alterum malum pœnæ manifestatur: videlicet longa via ad vnum vitulum colendum, videlicet vsque Dan. Et scribitur hoc ad manifestandum cæcitatem populi.

Fecitque domum excelsorum: & fecit sacerdotes de extremis populi. Parui refert quòd Hebraice habetur. *de angulis populi.* Viri non clari describuntur ex angulis: tanquam viri clari nõ in angulis, sed in publico versentur: obscuri autem in angulis. Viles itaque viri significantur instituti sacerdotes. *qui non erant de filiis Leui.* Ad cumulũ declinationis à lege Mosis, hoc etiam subiunctum est. *Fecitque Iarobham solennitatem in mense octauo.* Vt nulla ex parte seruaret legem, instituit festum in octauo mense, commodo populis ad conueniendum: vtpote collectis fructibus terræ omnibus. *quintadecima die mensis in similitudinem solennitatis quæ erat in iehuda, & obtulit super altare.* Similitudo significatur ad festum solenne tabernaculorum, quod quintadecima die mẽsis septimi celebrabatur secundum legem Mosis. *similiter fecit.* Hebraice habetur. *sic fecit in Beth'el, immolando vitulis quos fecerat.* narratur enim executioni mandatum ab ipsomet rege in Beth'el sicut decreuerat.

uerat. *constituítque in Beth'el sacerdotes excelsorum quæ fecerat.* Et *obtulit super altare quod fecerat in Beth'el quintadecima die mensis octaui quem finxerat de corde suo.* Repetendũ est. *in mense qui exiuit de corde eius.* Ad differentiam mensis septimi, qui decretus est authoritate diuina & non humana adinuentione. *& fecit solennitatem filiis Israel, & obtulit super altare adolẽdo incen'um.* Ipse rex summi sacerdotis officiũ assumpsit, adolendo thymiama super altare.

CAPVT XIII.

ET *ecce vir Dei.* Nomen est Elohim: quod ne oporteat sæpe repetere, intellige in toto hoc capitulo quoties repetitur hic vir Dei. missus enim ad denuncianda diuina iudicia fuit. *venit de Iehuda in sermone domini in Beth'el: Iarobham stante iuxta altare & thurificante.* Et *clamauit contra altare in sermone domini & ait: altare altare sic dixit dominus, ecce filius nascitur domui Dauidis Iosi'iahu nomine.* Vide quanto tempore ante prænunciauit futurum: nam longe pòst natus est Iosias rex qui hæc adimpleuit. & *immolabit super te sacerdotes excelsorum qui thurificãt super te, & ossa hominum super te incendet.* Alludens ad altare dixit sacrificabit ironice: hoc est in detestationem sacrificii vestri sacerdotes ipsos super altare concremabit. quod enim dicitur de sacerdotibus istis, intelligitur de eis non viuis, sed defunctis quantum ad corpora eorum: illa enim Iosias cõcremauit super altare illud. *Deditque in die illa signum dicendo: hoc est signum quod locutus est dominus, ecce altare scindetur & effundetur cinis qui est super ipsum.* Quia longe post futura annunciabat, ne videretur cõminari dat signũ præsens, vt credatur futurum. Et in hoc apparet magna Dei benignitas ad monendum & tegem & populum vt resipiscerent.

Cumq; audisset rex sermonem viri Dei quem inclamauerat contra altare in Beth'el, extendit Iarobham manum suam de altari dicendo, apprehendite eum: & exaruit manus eius quem extenderat contra eum, & nõ potuit retrahere eam ad se. Altare quoque scissum est, & effusus est cinis de altari: iuxta signum quod dederat vir Dei in sermone domini. Et respondit rex & dixit ad virum Dei, deprecare quæso faciem domini Dei tui & ora pro me vt reuertatur manus mea ad me: oranitque vir Dei faciem domini, & reuersa est manus regis ad eum, & fuit sicut prius. Locutus est autem rex ad

virum

virum Dei: veni mecum domũ & prande, & dabo tibi munera. Dixítque vir Dei ad regem: si dederis mihi dimidium domus tuæ, non veniam tecum, nec comedam panem nec bibam aquam in loco isto. Sic enim præceptum est mihi in sermone domini dicendo: non comedes panem neque bibes aquam, nec reuerteris per viam qua ieueris. Et abiit per aliam viam: & non est reuersus per viam qua venerat in Beth'el.

PRopheta autem quidam senex habitabat in Beth'el. De isto scribitur in lib. quarto quòd venerat de Samaria ad differentiam antedicti prophetæ qui venerat de Iuda. Appellatur autem iste propheta quia professionem faciebat prophetandi: malus autem apparet ex operibus suis. *venerúntque filij eius, & narrauerunt ei omnia opera quæ fecerat vir Dei illa die in Beth'el & verba quæ locutus fuerat ad regẽ narrauerunt patri suo. Et locutus est ad eos pater eorum, per quam viam abiit: & ostenderunt filij eius viam per quam abierat vir Dei qui venerat de Iehuda. Et ait filiis suis, sternite mihi asinum: strauerúntq; ei asinum, & equitauit super eum. Abiitq; post virum Dei, & inuenit eam sedentem sub terebintho.* Hebraice habetur. *sub quercu.* quiescebat enim, vtpote lassus. *& ait ei, túne es vir Dei qui venisti de Iehuda? & dixit, sum. Dixítque ad eum: veni mecum domum & comede panem. Qui ait: non possum reuerti tecum nec venire tecum, nec comedam panem nec bibã aquam tecum in loco isto. Quia locutus est dominus ad me.* Iuxta Hebræũ habetur. *Quia verbum mihi in sermone domini.* nec toties repetitur Dei nomen. *non comedes panem & non bibes ibi aquam, nec reuerteris per viam qua ieueris. Et dixit ei, etiam ego sum propheta sicut tu: & angelus locutus est ad me in sermone domini dicendo, reduc eum tecum in domum tuam & comedat panem & bibat aquam: mentitus est ei.* Ecce manifestum de industria mendacium istius prophetæ ex Samaria. *Reduxítque eum: & comedit panem in domo eius & bibit aquam.*

Cunque sederent ad mensam, factus est sermo domini ad prophetam qui reduxerat eum. Ecce donum prophetiæ datum malo prophetæ. *Et clamauit ad virum Dei qui venerat de Iehuda dicendo, sic dixit dominus, pro eo quòd inobediens fuisti ori domini & non custodisti mãdatum quod præcepit tibi dominus deus tuus. non meus,* quia ipse colebat vitulos aureos. *Sed reuersus es & comedisti panem & bibisti aquam in loco de quo locutus est ad te, non comedas panem neque bibas aquam.* Facilis fuit ad credendum ignoto prophetæ quòd reuocasset Deus præceptũ. Nec excusabilis

cusabilis erat: quia dimisit certũ & adhæsit incerto: diuinum siquidem præceptum ei factum erat certum, reuocatio autem dicta per prophetam Samariæ erat incerta viro Dei. *non inferetur cadauer tuum in sepulchrum patrum tuorum.* Leuis pœna monstrat veniale fuisse peccatum istius sancti viri: non enim ex intẽtione, sed deceptus peccauit peccato inobedientiæ.

Cúmque comedisset panem & bibisset, strauit ei asinum, prophetæ quem reduxerat. Abiúitque, & inuenit eum leo in via & occidit eum. Maiori pœna punitus est quàm fuerit reuelata prophetæ Samariæ: nã sola priuatio paterni sepulchri prædicta fuerat, & præter eam punitus est occisione à leone. *& erat cadauer eius proiectum in via, & asinus iuxta illud, & leo stans iuxta cadauer.* Ad testificandum publicè tum diuinam punitionem inobedientiæ, tum diuinum fuisse sermonem dictum ab isto occiso, effecit deus duo: & quòd leo occidit eum, & quòd custos tam occisi quàm asini esset leo. vt & ex pœna inobediẽtis & ex custodia leonina pateret omnibus quòd vere Deus miserit illum, verúsque fuerit sermo eius. nisi enim vere fuisset diuinus sermo, non fuisset punitus ipse transgressor illius sermonis. ipse enim met dixerat inter alia fuisse sibi mandatum à Deo ne comederet & biberet ibi. Et ne ascriberetur occisio illius causis secundis, sed diuino iudicio, adiunctum est miraculum leoninæ custodiæ tum cadaueris vt sepeliretur, tum asini vt portaret cadauer ad sepulchrum: vt omni ex parte pateret fuisse illum verè missum à Deo. nam & sic adimpleta quoque est prophetia reuelata prophetæ ex Samaria.

Et ecce transeuntes viderunt cadauer proiectum in via, & leonem stantem iuxta cadauer: venerúntque & locuti sunt in ciuitate in qua propheta senex manebat. Audiúitque propheta qui reduxerat eum de via & ait: vir Dei est qui inobediens fuit ori domini, & tradidit eum dominus leoni & confregit eum & occidit eum, iuxta verbũ domini quod locutus est ei. Hæc vltima verba (iuxta verbum domini &c.) nõ referũtur ad occisionem, sed ad inobedientiam. neutri enim reuelata fuerat huiusmodi occisio: sed viro Dei reuelatũ fuerat, vt nõ comederet neque biberet ibi & secundum hunc sermonem diuinum inobediens inuentus est: quia non paruit ei. *Locutúsque est ad filios suos dicendo, sternite mihi asinum, & strauerũt. Et abiit, & inuenit cadauer eius proiectum in via, & asinum & leonem stantes iuxta cadauer: non comedit*

dit leo cadauer, neque confregit asinum. Tulitque propheta cadauer viri Dei. Intelligens mysterium, non timuit leonem: & opus humanitatis exhibuit viro Dei tollendo cadauer eius. *& posuit illud super asinum & retulit illud: venitque ad ciuitatem propheta senex ad plangendum & sepeliendum eum. Et posuit cadauer eius in sepulchro suo.* Ecce adimpleta prophetia priuationis proprii sepulchri. *& planxerunt super eum, heu frater mi. Cúmque sepelissent eum, dixit ad filios suos: cũ mortuus fuero sepelite me in sepulchro in quo vir Dei sepultus est, & iuxta ossa eius ponite ossa mea.* Hinc apparet quòd propheta iste ex Samaria, cultor erat vitulorum aureorum. nam propterea cauit ne ossa sua comburerentur à Iosia cum aliis comburẽdis ab eodem iuxta verbum viri Dei: hæc enim ratio subiungitur cogitauit enim quod & euenit: videlicet quòd Iosias intactum relicturus esset sepulchrum viri Dei. *Profectò enim veniet sermo quem exclamauit in sermone Domini contra altare quod est in Beth'el: & contra omnes domos excelsorum quæ sunt in ciuitatibus Someron.* Videns adimpletam reuelationem sibi factam de sepulchro viri Dei, & diuinum miraculum adhibitum pœnæ viri Dei, credidit verum Dei prophetam fuisse illum occisum, & ventura esse quæ prædixit.

Post verbum hoc non est reuersus Iarobham à via sua mala. Obstinatio Ieroboham describitur, quòd visis tot miraculis in testimonium diuini nuncii non resipuit. *sed è contrario.* Legendum est. *& reuersus est.* à Beth'el. *fecit de nouissimis populi.* Hebraice habetur. *& fecit de angulis populi sacerdotes excelsorum.* Præter sacerdotes institutos in aris vitulorũ aureorum, narrãtur instituti sacerdotes excelsorum. delectabatur enim populus sacrificare in locis excelsis & amœnis vbi erãt arbores. Et hoc ad cumulum peccati Ieroboh ã dicitur: cõmoditatẽ enim per hoc dedit populo sacrificandi vbique in locis delectabilibus. *qui volebat, implebat manum suam, & erat sacerdos excelsorũ.* Per adimpletionem manus consecratio sacerdotis significatur ad instar sacerdotum legalium, qui fiebant vnctione manus. ipsa enim vnctio impletio manus dicitur. Et intellige sacerdotes excelsorum sacrificare in honorem eorundem vitulorum, quemadmodum Israelitæ consueuerant in excelsis immolare Deo. *Et propter hanc causam peccauit domus Iarobham.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit sicut res ista in peccatum domui Iarobham.* Res ista demonstrat gesta

Ieroboham

Ieroboham circa hanc idolatriam vniuersa: fuerũt enim imputata in peccatum domui eius secundum manifestam pœnam in hoc mundo. de qua subiungitur. *& euersa est & delecta.* Iuxta Hebræum habetur. *& ad destruendum & ad destruendum è superficie terræ.* Verũ aduerte quòd Hebraico more magis præponitur minori. nã peius significat primum destruere quàm secundum, si hebraicæ dictiones penitentur: pœna enim hæc subsecuta inferius scribitur.

CAPVT XIIII.

IN tempore illo ægrotauit Abi'ia filius Iarobham. Dixitque Iarobham ad vxorẽ suam, surge quæso & muta habitum & non cognoscatur quòd sis vxor Iarobham: & vade in Silo, ecce ibi est Achi'ia propheta qui locutus est mihi quòd regnaturus essem super populũ hunc. Tollesque in manu tua decem panes & crustulas. Aiunt panẽ quidem, sed quadam speciali forma factum tanquam pictum significari per crustulam. *& lagenam mellis & vade ad eum: ipse indicabit tibi quid futurum sit puero. Et fecit sic vxor Iarobham, & surrexit & iuit in Silo, & venit in domum Achi'iæ. at Achi'ia non poterat videre, quia caligauerant oculi eius præ senectute eius.*

DIxit autem dominus ad Achi'iam: ecce vxor Iarobham venit vt consulat te super filio suo qui ægrotat, hæc & hæc loqueris ei: & cum intrabit se esse aliam simulabit. Cúmque audisset Achi'ia sonitum pedum eius introeuntis in portam, dixit: ingredere vxor Iarobham, cur aliam te esse simulas? & ego missus sum ad te durus nuncius. Vade dic ad Iarobham: sic dixit dominus Deus Israel, pro eo quòd exaltaui te de medio populi & dedi te ducem super populum meum Israel. Et scidi regnum de domo Dauid, & dedi illud tibi: & non fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata mea & qui ambulauit post me in toto corde suo, ad faciendum tantum quod rectum erat in oculis meis. Sed operatus es male præ omnibus qui fuerunt ante te: & iuisti & fecisti tibi deos alienos & conflatiles ad irritãdum me. Verè peius fecit Ieroboham quàm quicunque alius non solum rex, sed etiam cuiuscunque conditionis in Israel. ingratissimus enim Deo, coegit regnum ad idolatriam perpetuã quod ante ipsum nullus fecerat. Et quod amplius est. *me autem proiecisti post tergum tuum.* Minus postea peccauerunt Samaritani, qui colentes deos colebant quoque summum Deum. Minus quoque peccauerat Salomõ: qui nõ reliquit cultũ veri Dei quãuis sacrificauerit aliis

nec coegit populũ ad receſſum à cultu veri Dei: ſed tu reliquiſti cultum meum & coluiſti deos alios. *Ideirco ego adducam mala ſuper domum Iarobham, & excidam de Iarobham mingentem ad parietem.* hoc eſt nemine excepto. *& clauſum & nouiſſimum in Iſrael.* Hebraice habetur. *& retentum & derelictum in Iſrael.* Punienda prædicitur non ſolum domus Ieroboham, ſed vniuerſitas Iſraelis, ab aſſociatis vſque ad derelictos. dictio enim interpretata retentum non ſignificat retentos vi, ſed frequenti cœtu functos. explicantur enim omnes Iſraelitæ puniendi nominando hæc duo genera: videlicet tuẽtium ſe cœtu & derelictorũ. *& mundabo reliquias domus.* Hebraice habetur. *poſt domũ Iarobhã.* ſed interpres pro poſt poſuit reliquias. *ſicut mundari ſolet ſimus vſque ad purum.* Litera iſta dupliciter legitur: quia dictio interpretata ſimus anceps eſt ad ſtercus vel ad dentem, ſi enim in ſenſu vulgatæ æditionis legitur, ſententia plana ſignificatur ſuccidendos eſſe poſteros domus Ieroboham vſque in finem (hoc eſt penitus) quẽ addum ſuccidit ſtercus. Si vero legitur. *& ſuccidã poſt domum Iarobhã ſicut deſtruet dens vſq; ad finire ſuum.* ſententia hęc relata ad conſumptionem Iſraelis, cõſona inuenitur: vt poſt domũ Ieroboham punitam, Iſrael ſignificetur ſuccidendus paulatim, quemadmodum deſtruitur cibus dentibus molitus vſquequo finiatur. huiuſmodi enim pœnã regni Iſrael euẽtus comprobauit: vt teſtantur ſubiuncta in hoc libro & quarto. *Mortuum de Iarobham in ciuitate, comedent canes, & mortuum in agro, comedent aues cœli: quia dominus locutus eſt. Tu autem ſurge, vade in domum tuam: in introitu pedum tuorũ in ciuitatem, morietur puer. Et planget eum totus Iſrael & ſepeliet eum: iſte enim ſolus inferetur de Iarobham in ſepulchrum.* Intellige ſolus nõ incluſo ipſo Ieroboham: propterea enim dicitur de Ieroboha. *quia inuentus eſt ſuper eo ſermo bonus à domino Deo Iſrael.* Legendum eſt. *eo quòd inuenta eſt in eo res bona ad Iehouah Elohe Iſraelis in domo Iarobham.* Quid autem fecerit iſte boni, nõ eſt authentica traditum ſcriptura. *Cõſtituet autem ſibi dominus regem ſuper Iſrael.* Prophetatur rex Bahaſa de quo in ſequẽti erit capitulo ſermo. *qui percutiet domum Iarobham in hac die & in hoc tempore.* Hebraice habetur. *hac die, & quid etiam nunc?* Non ad ipſam percuſsionem, ſed ad percutiendos refertur hoc tempus. & eſt ſenſus quòd Bahaſa futurus rex, excidet domum Ieroboham non quo ad ſucceſſuros longe poſt, ſed hodie, immo

immo ſed nunc viuentes. prædicit enim infra tam breue tempus excidendam eſſe domum Ieroboham ab illo rege vt etiã illi qui ſunt viui nunc ex domo Ieroboham, excidendi ſint.

Et percutiet dominus Iſraelem ſicut moueri ſolet arundo in aqua. Redit ad pœnam Iſraelis deſcribendam duplicem. alteram quo ad reges quòd percutietur Iſrael hac plaga vt agitetur varia promotione regum quemadmodum agitatur arundo: hoc eſt multitudo arundinum in aquis naſcentium, quæ ſunt fragiliores aliis arundinibus. Et hæc pœna experientia comprobata eſt. ita quòd in regno Iudæ ſtabilis erat ſucceſsio regũ ex domo Dauidis: in regno autẽ Iſraelis varia valde fuit vſurpatio regni, modò ab iſto, modò ab illo. *& euellet Iſraelẽ de terra bona hac quam dedit patribus eorũ.* Altera pœna expulſionis Iſraelis de terra promiſsionis prædicitur. *& diſpergetos trans flumen.* Euphrates ſignificatur. *eo quòd fecerunt lucos ſuos.* pro cultu idolorum. *irritantes dominum. Et tradet Iſraelem propter peccata Iarobham, qui peccauit & qui peccare fecit Iſraelem.* Libra quàm graue fuerit peccatũ Ieroboham, quòd propter illud effuſum in populo, eiectus eſt vniuerſus populus Iſrael de terra ſua.

Surrexit itaque vxor Iarobham, & abiit & venit Thirzam: ipſaq; ingrediente limen domus puer mortuus eſt. Nõ caret quæſtione tempus mortis iſtius iuuenis: eo quòd propheta dixerat matri eum moriturum veniente pede eius ad ciuitatem, modo autem narratur obitus ingrediente illa limen domus: tardior enim videtur obitus quàm prædictus fuerat. Solutio eſt quòd pro eodem tempore ſupputatur tempus totum ab ingreſſu mulieris in ciuitatem vſque ad ingreſſum in domum propriam, tanquam quoddam præſens confuſum: & eo magis quòd rex (vt par eſt credere) in platea portæ ciuitatis (vtpote nobiliore loco) habitabat. *Et ſepelierũt ac planxerunt eum totus Iſrael: iuxta ſermonem domini quem locutus fuerat in manu ſerui ſui Achi'iahu prophetæ.*

Reliquum autem verborum Iarobham, quomodo pugnauit & quomodo regnauit: ecce ſcripta ſunt in libro verborum dierum hoc eſt in annalibus. *regum Iſrael.* Et ſimile intellige cum ſimilis ſcribitur ſententia de libro verborum dierum regũ Iudæ, ne oporteat idem ſæpe repetere. *Dies autem quibus regnauit Iarobham, viginti duo anni ſunt: dormiuitq; cũ patribus ſuis, & regnauit Nadab filius eius pro eo.*

PORro Rechabham filius Selomonis regnauit in Iehuda: filius quadraginta & vnius annorum erat Rechabham cum regnare cœpit, & decem & septem annis regnauit in Ieruſalaim ciuitate quam elegit dominus vt poneret nomen ſuum ibi ex omnibus tribubus Iſrael: & nomen matris eius Nahama Hammonithis. Non ſaltat author libri, ſed propoſitum exequitur: videlicet ſcribere alternatim ſuccedẽtes reges in regnis duobus, Iudę & Iſrael. Et fecit Iehuda malum in oculis domini. poſt triennium, vt paralipomenon ſupplet. & irritauerunt eum ſuper omnibus. Legendum eſt. plus omnibus quæ fecerunt patres eorum in peccatis ſuis quibus peccauerunt. Et iſtud plus manifeſtatur per ſubiuncta. Aedificauerunt; etiam ipſi ſibi excelſa & ſtatuas & lucos: ſuper omnẽ collem excelſum, & ſubter omnem arborem frondoſam. vt hinc pateat manifeſta idolatria. Et etiam effœminati fuerunt in terra: fecerunt ſecundum omnes abominationes gentium quas eiecit dominus à facie filiorum Iſrael. Quemadmodum meretrix à ſcriptura appellatur parata, ita puer meritorio appellatur paratus. Vide in quantam proruperunt cæcitatem, vt pueros meritorios publicè haberent in terra ſancta, imitantes abominationes ethnicorum.

In quinto autem anno regis Rechabham, aſcendit Siſac rex Aegypti contra Ieruſalaim. Nõ caret ratione quod Ieroboham rex Iſrael prouocauerit Siſac ad quẽ confugerat olim, vt inuaderet regnum Iudæ. Deus autem vſus eſt illo ad puniendũ populum ſuum. Et tulit theſauros domus domini & theſauros domus regis, & omnia tulit: tulitque omnia ſcuta aurea quæ fecerat Selomo. mitigante Deo pœnam: vt ſcribitur in 2. paralipo. ca. 12. Et fecit rex Rechabham pro eis ſcuta ærea: & tradidit ea in manu principum curſorum, cuſtodientium portam domus regiæ. Cúmque ingrederetur rex domum domini. Hinc apparet quòd Roboham rex Iudæ non deſeruit cultum ſummi Dei. portabant ea curſores, & reportabant ea ad cameram curſorum.

Reliquum autem verborum Rechabham & omnia quæ fecit: nũne ipſa ſcripta ſunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? Fuitq; bellum inter Rechabham & Iarobham omnibus diebus. Dormiuitque Rechabham cum patribus ſuis, & ſepultus eſt cum eis in ciuitate Dauid: & nomẽ matris eius Nahama Hammonithis, & regnauit Abi'iam filius eius pro eo.

CAP.

ET anno decimooctauo regni Iarobham filii Nebat, regnauit Abi'iam ſuper Iehudam. Tribus annis regnauit in Ieruſalaim: & nomen matris eius Mahacha filia Abeſalom. Quod ideo annotauerim, ne legas Abſalõ, ſed Abſalom. Ambulauitque in omnibus peccatis patris ſui quæ fecerat ante eum: nec fuit cor eius perfectum cum domino Deo ſuo, ſicut cor Dauid patris eius. Sed propter Dauid dedit dominus Deus eius ei lucernam in Ieruſalaim, vt ſuſcitaret filium eius poſt eum, & vt ſtare faceret Ieruſalaim. Apertè dicitur quod non propter paterna merita regnauit iſte, ſed propter merita Dauidis. Eo quòd feciſſet Dauid rectum in oculis domini: & non declinaſſet ab omnibus quæ præceperat ei omnibus diebus vitæ ſuæ, excepto ſermone Vriæ Ethæi. Rectius legeretur. præter rẽ Vri'iæ Chitthei. Sed quæſtio ſurgit de veritate huius ſententiæ. nam quicquid ſit de aliis peccatis Dauidis quæ ſcriptura non aperte manifeſtat fuiſſe peccata, perſpicuum eſt narratum illius peccatum numerando populum: propter quod tam ſæua peſtis occidit ſeptuaginta millia virorum triduo: vt ſuperius in calce ſecundi libri ſcriptum eſt. quomodo igitur verificatur Dauidem omnibus diebus vitæ ſuæ ſeruaſſe omnia diuina præcepta niſi in re Vriæ Ethæi, qua commiſit & adulterium & homicidium? Solutio eſt quòd ſcriptura hoc in loco loquitur de peccatis enormibus. Ita quòd non eſt ſenſus Dauidem in ſola re Vriæ Ethęi peccaſſe, ſed in ſola ipſa peccaſſe enormiter. alia enim Dauidis peccata, quanuis grauia, non tamen enormia fuerunt. Nam peccatum numerationis populi tam grauiter punitum, fuit peccatum vanitatis & ignorantiæ. vanitatis quidem quo ad affectum: ignorantiæ autem quo ad non ſeruatam legem decernentem debere ſolui medium ſicli à quolibet numerato. Bellúmq; fuit inter Abi'iam & Iarobham omnibus diebus vitæ eius. Reliquum autem verborum Abi'iam & omnia quæ fecit, nonne ipſa ſcripta ſunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? fuitque prælium inter Abi'iam & inter Iarobham. Hoc prælium diffuſe ſcribitur ſecundi Paralipomenon decimotertio, vbi confidentia iſtius Abiæ in ſummo Deo narratur cauſa præclaræ victoriæ. Et dormiuit Abi'iam cum patribus ſuis, & ſepelierunt eum in ciuitate Dauid: regnauitque Aſa filius eius pro eo.

ANnóque vigesimo Iarobham regis Israel, regnauit Asa super Iehudam. Occurrit quæstio: quia in principio huius capituli scriptum est quòd anno decimooctauo regni Ieroboham regnauit in Ierusalem Abias, & quòd tribus annis regnauit: quomodo igitur verificatur quòd filius eius regnauerit in anno vigesimo regni Ieroboham? Solutio est quòd ipse annus decimusoctauus supputatur primꝰ annus regni Abiæ: & sic triennium eius durauit vsque ad calcem anni vigesimi regni Ieroboham, ita tamen quòd in calce eiusdem vigesimi anni inceperit regnare filius eius. non enim oportet tres illos annos intelligere perfecte completos. Et simili modo recolito concordare annos succedẽtium regum vbi similis dissonantia occurret, ne sit opus similia semper repetere. *Et quadraginta & vno annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Mahacha filia Abisalom.* Aduerte quòd altera est hæc Mahacha à superius scripta: illa enim fuit mater Abiæ, ista vxor eius. Et quoniam filiæ fuerunt eiusdem patris & eiusdẽ nominis, apparent vna. pater enim & filius acceperunt duas sorores eiusdem nominis. *Fecitque Asa rectum in oculis domini, sicut Dauid pater eius. Et trãsire fecit effœminatos de terra.* Meritorij significantur pueri. *& amouit omnes sordes idolorum quæ fecerant patres eius. Et etiam Mahacham matrem suam amouit ne esset princeps in sacris priapi & in luco eius quem consecrauerat.* Hebraicè habetur. *quæ fecit horrendum in quercu.* Verùm honesto vocabulo scriptura narrat turpe idolum quod vulgata editio explicat. Amouit itaque Asa matrem suam à principatu huiusmodi cultus, vel etiam à principatu absolute in pœnam huius peccati. *subuertitque specum eius & confregit simulachrum turpissimum.* Hebraicè habetur. *& incidit Asa horrendum eius, & cõbussit in torrente Cid'ron.* Lucum seu quercum cũ horrenda forma turpitudinis succidisse & combusisse (vt penitus extingueretur huiusmodi nequitia) narratur. *Excelsa autem non abstulit.* Hebraicè habetur. *Et excelsa non amouerunt.* Et est sermo de excelsis in quibus sacrificabatur Deo vero. Et significanter dicitur non amouerũt, vt intelligamus populum fuisse in causa quare nõ fuerint ablata excelsa. rex enim pertpittendum hoc populo censuit: ne delectatio immolandi in excelsis, abduceret eos à cultu Dei ad idolatriam. *veruntamen cor Asæ fuit perfectum cum Domino omnibus diebus eius.* quantum ad cultum solius summi Dei. quanuis minorem fiduciam

etiam in fine vitæ suæ monstrauerit se habere in Deo quàm habere debuisset: & aliter etiam peccauerit, vt Paralipomenon manifestat. *Et intulit ea quæ sanctificauerat pater eius & ipse uerat in domum domini.* Hebraicè habetur. *Et intulit sanctificationes patris sui & sanctificationes domus domini: argentum & aurum & vasa.* Duo genera dicatorum Deo auri argenti & vasorum narrãtur illata: videlicet dicata ab Abia patre eius, & ea quæ erant ipsius templi.

BEllum autem fuit inter Asam & Bahasam regem Israel omnibus diebus eorum. Ascenditque Bahasa rex Israel in Iudam. Legendum est. *Et ascendit Bahasa rex Israel super Iehudã.* Nec dicitur quòd rex Israel venerit in territorium Iudæ, sed supra illud: hoc est ad locũ quasi portã territorij Iudæ: vt subiuncta insinuãt. *& ædificauit Ramam.* Dictionem Hebraicam reliquerunt: cum latinè potuissent dicere. *excelsa ad nõ dãdum egredientem & ingredientem Asæ regi Iehudæ.* narratur enim q̃ ædificauit ædificia excelsa iuxta introitum regni Iudę vt nec ingressus nec egressus tutus esset. *Tulit itaque Asa totum argentum & aurum quæ remanserant in thesauris domus domini, & in thesauris domus regis, & dedit ea in manu seruorum suorum.* Hæc est minor fiducia regis Asæ in vero Deo: de qua reprehensus à propheta postea narrabitur. *misitq; ad Benadab.* corrupta est litera: legendum est. *ad Benhadad filium Tab'rimmon filij Chez'ion regem Syriæ qui habitabat in Damasco dicendo* Nec sonat Ben'hadad nomen proprium, sed filium Hadad. Et forte est nomen proprium, sicut Barptholomæus quod sonat filium Ptholomæi. certũ est quòd nos vtimur Ben'hadad pro nomine proprio. *Fœdus est inter me & te, inter patrem meum & patrem tuum: ecce misi tibi munus argentum & aurum, vade irrita fœdus quod habes cum Bahasa rege Israel & recedat à me.* Minus dicitur & plus significatur: videlicet vt bellum moueat contra regem Israel ad hoc vt recedat à cœpta ædificatione. *Acquieuitque Ben'hadad regi Asæ: & misit principes exercitus sui in ciuitates Israel, & percussit Hi'ion & Dan & Abel'beth Mahacham, & totam Chinneroth cum tota terra Naphthali.* Quod cum audisset Bahasa, intermisit ædificare Ramam: & reuersus est Thirxam. Rex autem Asa misit nuncium per totum Iehudam, nemo sit excusatus. ab opere hoc tollendi omnia de ædificiis excelsis inceptis à rege Israel: vt celeriter tã destructio quàm vectio fieret tunc cum pro se habebat regem Syriæ contra regem

Israel

Israel. & tulerunt lapides Ramæ & ligna eius quibus ædificauerat Bahasa, & extruxit ex eis rex Asa Ghebah Bin iamin & Mizpam.

Reliqua autem omnium verborum Asæ & tota fortitudo eius & omnia quæ fecit & ciuitates quas extruxit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? verumtamen tempore senectutis suæ doluit pedes. Diffusè hoc scribitur in Paralipomenon. Dormiuitque Asa cum patribus suis, & sepultus est cum eis in ciuitate Dauid patris sui: & regnauit Iehosaphat filius eius pro eo.

NAdab vero filius Iarobham regnauit super Israel anno secundo Asæ regis Iehudæ: & regnauit super Israel duobus annis. Et fecit malum in conspectu domini: ambulauitque in uia patris sui, & in peccato eius quo peccare fecit Israelem. Insidiatus est autem. In Hebræo habetur. Et colligauit. hoc est coniurationem fecit multorum. contra eum Bahasa filius Achi'iæ de domo Issachar. Ecce translatio regni Israel de tribu Ephraim in tribũ Isachar. & percussit eum Bahasa in Gibbethon quæ est Philisthiim: Nadab enim & totus Israel obsidebant Gibbethon. In castris militaribus occisus Nadab rex à Bahasa narratur: ad insinuandum quòd Bahasa capita exercitus secum habebat, & facile ibidem vsurpare sibi regnum poterat. Interfecitq; eum Bahasa in anno tertio Asæ regis Iehudæ: & regnauit pro eo. Cúmque regnaret percussit totam domum Iarobham, nõ dimisit aliquam animam de Iarobham donec deleret eum: iuxta verbum domini quod locutus fuerat in manu serui sui Achi'iæ Silonitæ. Propter peccatá Iarobham, qui peccauit & qui peccare fecit Israelem, in irritatione eius qua irritauit dominum Deum Israel. Ecce impleta prophetia Ahiæ de deletione domus Ierobohã scripta in præcedenti capitulo. Reliqua autem verborum Nadab & omnia quæ fecit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel.

Fuitq; bellũ inter Asam & Bahasam regem Israel omnibus diebus eorum. Anno tertio Asæ regis Iehudæ. regnauit Bahasa filius Achi'iæ super totum Israel in Thirza vigintiquatuor annis. Nota hanc literam iunctam præcedenti, videlicet quòd duntaxat anno secundo & tertio regni Asæ regnauit Nadab & successor eius Bahasa in calce quoque eiusdem tertij anni Asæ incepit regnare: quoniam hinc clare habetur quòd Bahasæ regnum non transiuit vigesimum septimum annum regni Asæ regis Iudæ. & hocpropter quæstionem emersuram in principio 16. cap. 2. Paralipomenon. Et fecit malum in oculis domini

domini: ambulauitq; in via Iarobham, & in peccato eius quo peccare fecit Israelem.

CAPVT. XVI.

FActus est autem sermo domini ad Iehu filiũ Chanani, contra Bahasam dicendo. Pro eo quòd exaltaui te de pulucre, & posui te ducem super populum meum Israel: & ambulasti in via Iarobham & peccare fecisti populum meum Israel irritando me in peccatis eorum. Ecce ego demetam posteriora Bahasæ & posteriora domus eius. Parui refert quòd Hebraicè habetur. Ecce ego destruens posteros Bahasæ & posteros domus eius: & dabo domum tuam sicut domum Iarobham filij Nebat. Morituum Bahasæ in ciuitate comedent canes: & mortuũ ei in agro, comedẽt volucres cæli. Similis pœna prædicitur ab Iehu prophetа illi quæ prædicta fuerat ab Ahia propheta. Reliqua autem verborũ Bahasæ & quæ fecit & fortitudo eius: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierũ regum Israel? Dormiuitq; Bahasa cum patribus suis, & sepultus est in Thirza: & regnauit Ela filius eius pro eo. Cũ autem in manu Iehu filij Hanani prophetæ verbũ domini factũ esset cõtra Bahasam & cõtra domum eius. Iuxta hebræum habetur. Et etiã in manu Iehu filij Chanani prophetæ verbũ Iehouah fuit ad Bahasam & ad domum eius & super omne malũ quod fecit in oculis domini irritando eum in opere manuum suarũ, vt esset sicut domus Iarobham. Narratur quõd etiã loquente Iehu propheta ad Bahasam regem & domum eius, & prædicẽte diuinam vltionẽ, præseuerauit iniquitas Bahasæ & domus eius. hunc enim sensum monstrat cõtextus dicendo & etiam &c. ob hãc causam occidit eum. Iuxta Hebræum habetur. & pro quo percussit eum. Pronomen eũ demonstrat Ieroboham cũ domo eius. narratur enim quòd Iehu propheta manifestauit regi Bahasæ pro qua causa percussit Deus domum Ieroboham, vt vel ab exemplo disceret resipiscere. Quod autem in vulgata editione subditur. hoc est Iehu filium Hanani prophetam. non habetur in hebraica veritate.

ANno vigesimosexto Asæ regis Iehudæ, regnauit Ela filius Bahasæ super Israel in Thirsa duobus annis. Aduerte prudens lector hanc supputationem annorum regni Asæ relatiue ad Elam filium Bahasæ, propter quæstionem relictam in calce præcedentis capituli. Et rebellauit. Hebraicè habetur. Et colligauit contra eum seruus eius Zimri, conspiratio siquidem

siquidem significatur. *dux mediæ partis equitum.* Patui refert & hebraicè habetur. *curruũ.* erat enim princeps medietatis curruum: & cum suis coniurauit aduersus Elam regem. *erátque in Thirza bibens & temulentus in domo Arzæ præfecti Thirzæ.* Hebraice habetur. *qui super domum in Thirza.* Narratur locus in quo rex non solum ebrius, sed etiam bibens occisus est infra annum vigesimumseptimum regni Azæ. *Venitque Zimri & percussit eum & occidit eum, in anno vigesimoseptimo Asæ regis Iehudæ: & regnauit pro eo. Cumq; regnaret & sederet super solium eius, percussit totam domum Bahasæ, non dimisit ei mingentem ad parietem: & propinquos eius & amicos eius. Deleuitque Zimri totam domum Bahasæ: iuxta verbum domini quod locutus fuerat ad Bahasam in manu Iehu prophetæ. Propter omnia peccata Bahasæ & peccata Elæ filii eius: qui peccauerunt & qui peccare fecerunt Israelem, irritando dominum Deum Israel in vanitatibus suis.* Statim deus per hunc regem septem dierum percussit omnẽ domum regis Bahasæ iuxta prophetiam Iehu. *Reliqua autẽ verborum Elæ & omnia quæ fecit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel?*

Anno vigesimoseptimo Asæ regis Iehudæ, regnauit Zimri septẽ diebus in Thirza: porro populus obsidebat Gibbethon ciuitatem Philisthinorum. Audiuitq; populus conspirasse Zimri & etiã occidisse regem: & regem fecit totus Israel Homri principem exercitus super Israel in die illa in castris. Ascendit ergo Homri & totus Israel cum eo de Gibbethon: & obsederunt Thirzam. Videns autem Zimri quod expugnanda esset ciuitas. Hebraice habetur. *quod capta fuit ciuitas.* tunc enim desperauit. *venit ad palatium.* deficit. *domum regis.* quam occupauerat. *& combussit super se domum regis igni et mortuus est.* Vere exercebat deus iudicia sua in hos reges, comburendo etiam regiam domum. *Propter peccata sua quibus peccauit, faciendo malum in oculis domini: ambulando in via Iarobham, et in peccato eius quo fecit peccare Israelem. Reliqua autem verborum Zimri & insidiarum eius & tyrannidis.* Iuxta Hebræum habetur. *& cõiuratio eius qua coniurauit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel?* Modus seruatus in illa coniuratione aduersus regem Elam, narratur scriptus in annalibus regum Israel.

Tunc diuisus est populus Israel in duas partes: dimidium populi erat post Thibni filium Ghinath vt constitueret eum regem, & dimidium post Homri. Præualuit autem populus qui erat post Homri

populo qui erat post Thibni filiũ Ghinath: mortuusq; est Thibni, & regnauit Homri. Anno trigesimoprimo Asæ regis Iehudæ, regnauit Homri super Israel duodecim annis. Circa quadriennium ergo durauit diuisio Israelis. nã vigesimoseptimo anno regni Asæ occisus est Ela & combussit se Zimri: creatusq; fuit ab exercitu Homri in regem, sed non receptus nisi à media parte Israelis, reliqua media parte adnitente vt regnaret Thibni. *in Thirza regnauit sex annis.* reliquis autem sex in Samaria. transtulit enim sedem regiam ex Thirza in Samariam, quam ipse ædificauit in monte empto à Semer. *Emitq; montem Someron à Semer duobus talentis argenti, & ædificauit montem, & vocauit nomen ciuitatis quam ædificauit nomine Semer domini montis Someron. Fecit autem Homri malum in oculis domini: & operatus est nequiter super omnes qui fuerunt ante eum.* Quid plus mali fecerit Homri, non inuenio scriptum authentice. certum tamen est quod grauius peccatum eius fuit, pro quanto viderat tot vltiones diuinas in prædecessores & prædictas à prophetis & adimpletas. *Ambulauitq; in omni via Iarobham filij Nebat, & in peccato eius quo peccare fecit Israelem irritando dominũ deũ Israel in vanitatibus suis. Reliqua autem verborum Homri & omnia quæ fecit & fortitudo eius quã fecit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel? Dormiuitque Homri cum patribus suis, & sepultus est in Someron: & regnauit Ach'ab filius eius pro eo.*

Ach'ab vero filius Homri regnauit super Israel anno trigesimooctauo Asæ regis Iehudæ. Hinc clare apparet quod duodecim anni regni Homri supputantur ab anno vigesimoseptimo Asæ quo regnauit super mediã partem regni Israel, & nõ ab anno trigesimoprimo quo regnauit super totũ regnũ Israel, supputato enim ipso vigesimoseptimo secundũ partẽ & trigesimooctauo secundũ partem inuenit regnasse annis duodecim. *regnauitque Ach'ab filius Homri super Israel in Someron viginti duobus annis. Et fecit Ach'ab filius Homri malũ in oculis domini super omnes qui fuerunt ante eum.* Nec *suffecit ei.* Iuxta heb. Habeẽ. Et *fuit leue ambulare eius in peccatis Iarobhã filii Nebat.* Vide augmentum criminis: pro leui duxit Achab idolatriam Ieroboha in vitulis aureis &c. & deos accumulauit. *tulitque vxorem Izebel filiam Ethbahal regis Sidoniorum, & abiit et seruiuit Bahal, et adorauit eum.* Quia occasione vxoris seruiuit Bahal, ideo scriptura cum tanta detestatione narrat nuptias eius cum Izebel filia regis Sidoniorum. *Et erexit aram Bahalii in*

lit in domo Bahalis quam ædificauit in Someron. Vide quãta commoditate colendi Bahal traxit populum ad cultum eius ædificando illius templum & aram in ciuitate Samaria *Fecitque Ach'ab lucum: & addidit Ach'ab facere irritando dominum deum Israel super omnes reges Israel qui fuerunt ante eum.* Grauius peccatum Ach'ab quam Ierobohã dicitur, eo quod Ieroboham regnandi gratia idolatriam induxit: Ach'ab vero nõ regnãdi gratia cultum Bahal intulit,& hoc in ciuitate regia &c.

In diebus eius ædificauit Chiel de Beth'el. Legendum est. *de Beth'eli Iericho.* Nomen proprium loci est Beth'eli. *in Abiram primogenito suo fundauit eam, et in Segub nouissimo suo posuit portas eius.* hoc est in morte primogeniti sui fundauit ciuitatem & in morte vltimi compleuit eam. *iuxta verbum domini quod locutus fuerat in manu Iehosuæ filii Nun.* Scriptum est enim hoc vt cognoscatur impletam fuisse prophetiam à Iosua olim factam & scriptam Iosuæ. 6. diuina enim vltio narratur executa in reparatore Iericho.

CAPVT XVII.

ET dixit Eli'iahu Thisbites de habitatoribus Ghilhad ad Ach'ab. Ratio dicendi tacetur: & propterea nescitur qua occasione motus fuerit Elias ad dicendum subiuncta verba ad Ach'ab regem. Certum tamen est ꝙ propter peccata ipsius Ach'ab & populi, subiunctã pœnam & impetrauerit à Deo & annunciauerit regi. Nec est à ratione alienum, quod audita morte filiorum Hielis reparatoris Iericho iuxta prophetiam Iosuæ, Elias magnificauerit diuinum verbum dictum per Iosuã: & aliqui aduersantes dixerint casu euenisse mortem illorum filiorũ & non ex prophetata punitione. & ad cõfirmationem casus dixerint quod prophetiæ Mosis aduersus populũ Israel recedentẽ à deo non adimplẽt: quoniam inter alias pœnas Moses scripsit cœlos fore æreos, hoc est absq; pluuia: & tamen nunquã fuerat adimpleta hæc cõminatio, quanuis populus Israel tam enormiter recessisset à deo, & huius disputationis occasione cõmotus Elias dixerit regi subiuncta verba. *viuit dominus deus Israel.* Iuxta Heb. habetur. *viuus Iehouah Eloha Israelis.* Modus iurãdi est, ad affirmandum verum esse quod dicitur teste vita summi dei iudicis Israel. *in cuius conspectu sto.* Hebraice habetur. *in cuius facie steti.* Modus significatur quo & obtinuit & nouit subiũcta. testatur canonica epistola Iacobi in calce, ꝙ Elias orãdo obtinuit

tinuit vt nõ plueret. & inde apparet quod Eliã stetisse in facie dei est Eliam orasse deum. Et vtẽdo verbo præteriti temporis steti, manifestat se prius contulisse ad diuinã faciẽ (non corporali gressu, sed eleuatione mentis) & firmiter perseuerasse feruendo amore diuinæ iustitiæ ad puniendũ idolatras & ad verificandum prophetiam Mosis. *si erit annis his.* Nõ explicatur numerus annorum: sed in dicta epistola explicantur anni tres & menses sex. *ros & pluuia.* vt vere cœli quasi ærei comprobentur, à quibus nec etiam ros stillet. *nisi iuxta verbum oris mei.* Vt non relinquatur inficiationi locus, manifestat quod non erit ros aut pluuia nisi ipso dicente. per hoc enim excludebatur attribuere cessationẽ pluuiæ & roris causis secundis. cõuinci enim poterant ex eo quod verbo Eliæ parebant cœli tam retinendo quam dando pluuiam.

Et factũ est verbũ domini ad eum dicendo. Recede hinc, & verte te ad orientem: & abscondere in torrẽte Cherith qui est super faciem Iarden. Sciebat deus quod siccitas hæc succedẽs verteretur in caput Eliæ, qui dixerat regi se stetisse in facie dei ad hoc vt nõ plueret multis annis: & ꝓpterea deus mãdauit Eliæ vt inde recederet, & occultaret se ab Ach'ab rege. *Et erit, de torrẽte bibes: coruis q; præcepi vt pascant te ibi.* Dicit præcepi, hoc est ad instar præcipiẽtis ordinaui. corui enim nõ sunt capaces præcepti: sed ordinauit deus per angelicũ ministeriũ mouendos coruos ad portandũ cibum Eliæ. *Abiit q; & fecit iuxta verbum domini: et abiit & sedit in torrente Cherith, qui est super faciẽ Iarden. Et corui deferebant ei panem & carnem mane, & panẽ & carnem vesperi.* alter panem, alter carnem, proculdubio coctã humano em. more pastus est. Vide benignitatem diuinã, tum bis in die p. cendo Eliam, tum dãdo ei etiam carnes: vt hinc intelligamus alienum non esse à sanctis viris bis in die refici, & carnibus vesci tam in prandio quam in cœna. Sed nota tamen moderamen; modicum enim fuit quod corui nostro vetum est. *& de torrente bibebat. Post dies autem aliquot siccatus est torrens: non enim pluerat super terram.*

Factus q; est sermo domini ad eum dicendo. Surge vade in Sarphath Zidoniorũ, & manebis ibi. Notauit Dominus in euãgelio mysteriũ, ꝙ ad alienigenã viduã missus est Elias posthabitis omnibus viduis filiorũ Israel. *ecce præcepi ibi.* hoc est disposui angelorũ ministerio efficiẽdũ. Et intellige deũ quidẽ per angelos præcepisse, nõ tamẽ præceptũ pueniſſe tũc ad mulierẽ.

mulierẽ

mulieri viduæ vt pascat te. Nec dicit nomen eius. *Surrexitque & abiit in Sarphath & venit ad portam ciuitatis, & ecce ibi mulier vidua colligens ligna.* Ex habitu notificata est Eliæ mulieris viduitas. an autẽ statim cognouerit ipsam esse de qua factus fuerat ad eum sermo diuinus, incertum est. Pauperculam autẽ narratur ex actione: videlicet collectione lignorum. *& vocauit eam & dixit, tolle quæso mihi paululum aquæ in vase & bibam.* Tentãdo an ipsa esset, petiit aquam. *Et abiit vt tolleret.* Ex prompto officio mulieris cognouit ipsam esse. si enim mulier difficilem se exhibuisset, agnouisset non esse ipsam: & sic tentatio successit ad votum. *Et clamauit post tergum eius.* Iuxta Hebræum habetur. *& vocauit eam.* credens ipsam esse paratam sibi altricem. *& ait, tolle quæso mihi buccellam panis in manu tua. Quæ respondit: viuit dominus deus tuus.* Ex hoc quod mulier hæc iurat per vitam summi dei, dei Eliæ qui erat & agnoscebatur Israelita, manifestatur quod mulier ista, quanuis sidonia, colebat summum deum. & hinc certior redditus est Elias quod ipsa esset. *quod non habeo panẽ nisi quãtum pugillus capere potest farinæ in hydria, & paululum olei in lecytho.* Hebraica dictio interpretata panẽ, extenditur etiam ad pastam: sola enim vola farinæ erat apud eam. *et ecce colligo duo ligna vt ingrediar & faciam illud mihi & filio meo, vt comedamus & moriamur.* quantum est ex parte panis apud me. Et hinc patet tantam tunc fuisse caritatem annonæ vt nec spes habẽdi panem remanserit in hac muliere. *Ad quam Eli'iahu ait,* noua illustratione diuina. *noli timere.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *non timebis.* defectum panis. *sed vade & fac sicut dixisti,* pro te & filio tuo. *veruntamen fac mihi primum inde subcinericium panem paruum & affer mihi, tibi autem & filio tuo facies postea. Sic enim dixit dominus deus Israel.* Vere benignus dominus: mira dispensatione mittens Eliam vt pascatur à muliere carente pane, vt sic mediante Elia pasceret sanctam mulierem simul cum ipso Elia. *Hydria farinæ nõ consumetur & Lecythus olei non deficiet vsque ad diem in qua dominus daturus est pluuiam super faciem terræ.* Hinc apparet tũ causa penuriæ, videlicet cessatio pluuiæ: tum extensa pluuiæ cessatio extra regnum Israel in externa loca, tum tempus magnum elapsum istius siccitatis antequam Elias veniret ad hanc viduam: alioquin non desperasset mulier de pane, nec Elias dixisset vsque in diem qua pluet. *Quæ abiit, & fecit iuxta*

æta verbum Eli'iahu. Fides mulieris commendatur. *& comedit ipse & illa & domus eius. Ex illa die hydria farinæ non est cõsumpta, & Lecythus olei non defecit: iuxta verbum domini quod locutus fuerat in manu Eli'iahu.*

ET *fuit post verba hæc, ægrotauit filius mulieris matrisfamilias.* Modicũ temporis interfuisse, tum relatio ad verba hæc tum subiuncta in calce huius capituli verba insinuant. *fuitq; ægritudo eius fortis valde, donec non remaneret in eo halitus.* Rectius legeretur. *anima.* vt subiuncta testantur. dictio enim hebraica vtriusque significationis capax est. *Dixitq; ad Eli'iahu: quid mihi & tibi vir dei?* Nomen est Elohim. Relatiue ad aduentum Eliæ ad hospitandum in domo mulieris viduæ, dicitur quid tibi & mihi commune? quæ cõmunio mei ad te traxit te ad hospitandũ mecũ? Verba sunt dolentis, procedentia ex hoc quod Elias Israelita, mulier autẽ Sidonia, nũquam se viderant, nulla inter eos necessitudo vnquam fuerat. *ingressus es ad me vt rememoarẽtur iniquitates meæ & vt interficeres filium meũ?* Interrogatiue quoq; legenda est tota ista clausula. & est sensus nũ venisti ad me vt rememorarentur iniquitates meæ ad pœnam, vt non impunis manerem, sed punires me morte filii mei? hoc est num venisti tanquã minister Elohim summi iudicis ad non finendũ me impunẽ in præsentia tua, sed puniendum morte filii mei. Ex dolore simul & sanctitate mulieris, procedunt hæc verba: nã & agnoscit peccata sua & illis attribuit mortẽ filii, & suspicatur diuinã præsentiã in Elia impatientẽ impunitatis suæ. *Et dixit ad eã, da mihi filium tuũ: tulitq; eum de sinu eius.* Hinc insinuatur ætas puerilis. *& portauit eum ad cœnaculũ in quo manebat, & posuit eum super lectum suũ. Et clamauit ad dominũ & dixit: domine deus meus an etiã viduã cum qua ego habito afflixisti, interficiendo filiũ eius?* Et expandit se atq; mẽsus est super puerũ. Iuxta heb. dũtaxat habetẽ. *Et mensus est si super puerũ tribus vicibus.* Tã modus orãdi quã numerus orationis narratur. modus quidẽ quod prostratus super puerũ orauit: numerus autẽ quod tribus vicib⁹ sic oranit. Quẽ admodũ enim consueuimus super rem benedicendã aut sanandã manus extendere, ita Elias vniuersum corpus extẽdit super puerum resuscitãdum: & vt hoc sensibili signo patefieret quã arduum erat miraculũ pro quo orabat, nõ genuflexus, sed prostratus tribus vicibus repetiit orationem in litera scriptam. *clamauitq; ad dominum & dixit: domine deus meus reuertatur ob-*

secro anima pueri huius ad interiora eius. Hinc patet quod recesserat anima: hoc est q̃ vere mortuus erat. Vnde & subiũgitur. *Et exaudiuit dominus vocem Eli'iahu: & reuersa est anima pueri ad interioria eius, & reuixit.* vera enim resuscitatio mortui describitur. Et hic est primus mortuus qui ab initio mũdi resuscitatus est. *Tulitque Eli'iahu puerum, & deposuit eum de cœnaculo in domum, & dedit illum matri suæ: & ait Eli'iahu, en.* Hebraice habetur. *vide, viuit filius tuus.* sed sensus in idem redit. *Dixitq; mulier ad Eli'iahu: nunc hoc cognoui.* Hinc apparet mulierem illo modico tempore quo fuerat apud eam Elias admiratam quidem fuisse & veneratam virum dei, non tamen credidisse duo subiuncta. *quod vir dei es.* Nomen est Elohim. Et ad internam Eliæ bonitatem refertur esse virum dei. credidit enim ex hoc facto quod vere cor Eliæ erat sanctum coram summo iudice. *& verbum domini in ore tuo verum est.* Hebraice habetur. *veritas.* Alterum quod clare credidit tũc narratur: videlicet quod verbum summi dei in ore Eliæ (hoc est q̃ Elias dicebat ex parte summi dei) esset veritas. Ante resuscitationem siquidem filii credebat quidem hæc, sed nõ plena certitudine clarificata erat mens eius: & propterea dicit se nunc cognouisse in hoc inaudito à seculis facto.

CAPVT XVIII.

Post dies autem multos. in domo mulieris transactos. *verbum domini factum est ad Eli'iahu in anno tertio.* à verbo domini ad eundem facto vt recederet & absconderet se. Ita quod ab illa reuelatione vsque ad istam fluxerunt tres anni. siccitas enim durauit annis tribus & mensibus sex: sed primis sex mensibus Elias manfit manifestus in terra Israel, nullo inferente ei molestiam, putantibus omnibus quod naturalis esset siccitas: sed dum viderent nimis protrahi, & conferrent verba Eliæ, volebat rex capere Eliam. & tunc ille monitus à deo, recessit: & multis diebus mansit iuxta torrentem, multis autem in domo huius viduæ. Ita quod vniuersum tempus fugæ eius fuit triennium. Vnde & subditur. *dicẽdo vade & ostende te Ach'ab.* Triẽnium ergo occultationis ab Achab significatur. *vt dem.* Hebraicè habetur. *& dabo pluuiam super faciem terræ.* Prædicit deus Eliæ quod cum se manifestauerit regi, dabit pluuiam: vt intrepidus accedat propter beneficium pluuiæ affuturum, ob cuius defectum rex persequebatur ipsum.

Abiitq;

Abiitque Eli'iahu vt ostenderet se Ach'ab: erat autem fames vehemẽs in Someron. Et vocauit Ach'ab Ho'bad'iahu qui erat super domum: Ho'bad'iahu autem timebat dominũ valde. Hic Habdias (vt hebræi aiũt) est Habdias ille qui inter duodecim prophetas minores quartus supputatur. *Fuitq; cũ excideret I'zebel prophetas domini tulit Ho'bad'iahu centũ prophetas & abscondit eos quinquagenos & quinquagenos in speluncis, et pauit eos pane & aqua.* Quãdo & qua ratione Izebel filia regis Sidoniorum ac vxor regis Ach'ab interfecerit prophetas domini, nõ est scriptũ: sed hic cõmemorat factũ. Appellãtur autẽ prophetæ domini, viri religiosi qui diuinis laudib⁹ publice insistebãt: vt tẽpore Samuelis legimus chorũ prophetarũ cũ musicis instrumẽtis laudasse deũ. Et hinc apparet q̃ quanuis idolatria vigeret in regno Israel, permittebãtur tamẽ prophetæ (hoc est vacantes diuinis laudibus) in Israel à regibus Israel: sed ista regina alienigena persecuta est prophetas veri dei, impatiẽs forte publice laudari verum deum esse solum deum: ac per hoc vituperari suum Bahal. *Dixit autem Ach'ab ad Ho'bad'iahu: vade in terram ad omnes fontes aquarum & in omnes valles.* Sensum recte reddidit interpres, quanuis significentur torrẽtes. *forte inueniemus herbam & saluabimus equos & mulos, & iumenta non excidentur. Diuiseruntq; sibi terram vt circumirent eam: Ach'ab iuit per viam vnã solus, & Ho'bad'iahu per viã vnã solus.*

Cúnque esset Ho'bad'iahu in via, Eli'iahu occurrit ei: & agnouit eum, cecidítque super faciem suam & dixit, nonne tu es dominus meus Eli'iahu. Cui ille respondit, sum: vade dic domino tuo, adest Eli'iahu. Et dixit: quid peccaui quod tradis seruum tuum in manum Ach'ab vt interficiat me? Viuit dominus deus tuus si est gens & regnũ quo non miserit dominus meus ad quærendũ te. Hyperbole est ad manifestãdum magnam inquisitionẽ quam fecerat rex in omnibus regnis & gentibus vicinis. *& respondẽtibus cũctis non est hic, adiurauit regna & gẽtes quod minime reperieris.* hoc est nõ contentus simplici responsione nunciorũ suorũ rex voluit testificationes iuratas à regnis & gẽtibus q̃ non repertus esset ibi Elias qui causam tãtæ siccitatis se iactauerat. *Et nũc tu dicis: vade dic domino tuo, adest Eli'iahu. Cũq; recessero à te, spiritus domini asportabit te ad locũ quẽ non cognoscã: & ingressus nunciabo Ach'ab, & non inuenies te interficiet me: seruus autẽ tuus timet dominum à pueritia sua.* Nonne indicatum est domino meo quod feci cum interficeret I'zebel prophetas domini? abscondi de prophe-

gis domini centum viros quinquagenos & quinquagenos in spelun-
cis, & paui eos pane & aqua. Et nunc tu dicis, vade, dic domino tuo
adest Eli'iahu: & interficiet me. Dixítque Eli'iahu: viuit dominus
exercituum ante cuius vultum sto. Legendum est vt supra. *viuus*
Iehouah exercituum in cuius steti facie, quod hodie apparebo ei. Iu-
rat Elias teste vita summi dei dãtis esse exercitibus cælorum
& terræ. & manifestat modum quo nouit quod promittit: vi-
delicet quod stetit in facie dei, contemplando & iussa faciẽ-
do. & propterea promittit quod nullo diuino raptu impedie-
tur hodierna eius manifestatio personalis coram rege. *Abiit*
ergo Ho'bad'iahu in occursum Ach'ab, et indicauit ei: iuitq; Ach'ab
in occursum Eli'iahu. Cunq; vidisset Ach'ab Eli'iahu, dixit A-
ch'ab ad eum, tu ne es ille qui conturbas Israel? Ratione tantæ sic-
citatis comminatæ ab Elia, arguitur quod cõturbat Israel: &
ob hanc reprehensionem occurrit ei Ach'ab. *Et dixit: nõ tur-*
baui Israelem, sed tu & domus patris tui, qui dereliquistis manda-
ta domini & secuti estis Behalim. Directe respõdet causam me-
ritoriam turbationis non fuisse ipsum Eliam, sed regẽ & do-
mũ eius posthabendo mandata dei & colendo Bahal. *Et nunc*
mitte, & congrega ad me totum Israel ad montem charmel: & pro-
phetas Bahal quadringentos & quinquaginta & prophetas lucor-
rum quadringẽtos, comedentes de mensa Izebel. Tacet author ser-
monem medium quo Elias post responsionem regi datã de
merito siccitatis, dulci sermone prouocauit regem ad cõgre-
gandum populum & prophetas tam Bahal quam lucorum.
& per prophetas intelligе quasi clericos Bahal & lucorum:
eos scilicet qui erant ministri cultus Bahal & lucorum.

Misitq; Ach'ab ad omnes filios Israel: & congregauit prophe-
tas ad montem charmel. Accessit autem Eli'iahu ad totum
populum & dixit: vsquequo claudicatis in duas partes? Hebraice
habetur. *in duas cogitationes?* vsquequo ad instar claudicãtium
inter duas cogitationes (colendi videlicet Iehouah fontem
essendi vel Bahal) perseuerabitis? Et hinc apparet quod di-
uisi erant tum quo ad personas, quibusdam colentibus deum
creatorem cœli & terræ & multis colẽtibus Bahal: tum quo
ad fluctuãtes cogitationes in vno & eodẽ homine, an deum
Abraham Ishac & Iacob an Bahal coleret. *Si dominus est deus.*
Hebraice habetur. *si Iehouah Elohim.* hoc est si fons essendi
omnibus est gubernator & iudex. *ite post eum, & si Bahal ite*
post eum, omnes enim proni sumus ad colendum illum deum

qui est noster gubernator & iudex. *& non respondit populus ei*
verbum. vtpote diuisus & ambiguus. *Dixitq; Eli'iahu ad po-*
pulum: ego remansi propheta domini solus. manifestus in Israel:
prophetæ autẽ Bahal sunt quadringẽti & quinquaginta viri. Den-
tur nobis duo tauri, & eligant sibi taurum vnum & in frusta conci-
dant eum & ponant super ligna, ignem autem non supponant: & ego
faciam taurum alterum & ponam super ligna, & ignem non suppo-
nam. Inuocatéque nomina deorum vestrorũ, & ego inuocabo nomen
dei mei. Hebraicè habetur. *nomen Iehouah.* sic enim nominatur
deus Abrahã Ishac & Iacob &c. *et deus qui exaudierit per ignẽ*
ipse sit deus. Parui refert q; hebraice habeт. *& erit, Elohim qui*
respondebit in igne, ipse Elohim. Alias diximus quod Iehouah
erat nomen proprium summi dei qui creauit cœlos & terram:
Elohim autem nomen cõmune à iudicio sumptum ad signi-
ficandum iudices, appropriatũ autem sæpe ad significandum
deũ quatenus gubernat & iudicat nos. & ꝓterea Elias pro-
ponit quod ille Elohim qui respondebit sacrificantibus sibi
dando ignem vorantem holocaustum, ipse Elohim habeatur,
ipse colatur vt deus gubernator & iudex. *respõditque totus po-*
pulus & dixit, optima propositio quam locutus est Elias. Hebrai-
ce habetur. *bona res.* sed interpres extendit.

Dixitq; Eli'iahu ad prophetas Bahal: eligite vobis taurum vnum
& facite primi, quia plures estis, & inuocate nomina deorũ vestrorũ
& ignem non supponatis. Nõ sunt verba prouocantis ad peccã-
dum, sed dirigentis peccatũ eorum in cõfusionem eorum &
ignominiã Bahal. ad hoc enim reseruauit sibi posteriorẽ lo-
cum vt prius manifeste pateret impotentia Bahal & cõfusio
eorum. *Tulerúntque taurum quem dederat eis.* non Elias, sed po-
pulus, non determinate, sed data optione. populus enim duos
tauros protulit, & ipsi elegerunt alterũ. *& fecerunt & inuoca-*
uerunt nomen Bahal à mane vsq; ad meridiẽ dicendo, Bahal exaudi
nos. Hinc patet quod conuenerant partiendo diem: ita quod
vsq; ad meridiem esset tempus sacrificii Bahal, post ea autem
esset tempus sacrificii Eliæ. *& non erat vox neq; qui responderet:*
transiliebántque altare quod fecerant. Hebraice habetur. *et clau-*
dicauerunt super altare quod fecerunt. Nescio quæ cærimonia
hæc esset: ignotus enim est nobis illorũ ritus. *Cunq; iam esset*
meridies, illudebat eis Eli'iahu dicendo: clamante voce magna, quia
deus vester est & forsitan loquitur aut in diuersorio est aut in itine-
re, aut certè dormit vt excitetur. Hebraice habetur. *quia Elohim*

ipse, quia colloquiũ & quia additio ipsi, & quia via ipsi: forte dormiens ipse & excitabitur. Irridendo dicit voce magna inuocãdum Bahal, quia ipse est Elohim: hoc est curam gerens. & propterea vel est in colloquio cum aliquo, vel superuenit ei aliquod negocium, vel est in itinere vel dormit. *Clamabantq; voce magna: & incidebant se iuxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* Vide ad quantam dementiam deduxit eos diabolus.

POstquam autem transiit meridies, prophetauerũt. hoc est cultum Bahal exercuerunt. *donec venisset tempus quo sacrificium offerri solet.* Hebraicè habetur. *vsque ad ascensum muneris.* Ipsum sacrificium appellatur munus, & offerre illud appellatur ascensus. vsque ergo ad terminum expectatum significatur, & aliquantum post meridem. *& non erat vox neque respõdens neque attendens. Dixitque Eli'iahu ad totum populum, accedite ad me: accessitque totus populus ad eum, et curauit altare domini dirutum.* hoc est instar curãtis medici reparauit altare summi dei quod ibi erat dirutum: à quo autem olim fuerit ædificatum altare hoc, nescitur. *Tulitque Eli'iahu duodecim lapides, iuxta numerum tribuum filiorum Iahacob.* Simul Elias veneratur vniuersas tribus & patriarchas earum, & communem patrem Iacob ratione diuini beneficii collati Iacob mutando illi nomen. *ad quem factus est sermo domini dicendo, Israel erit nomen tuum.* Intelligendum est Eliam cõmemorasse hoc & aptissime ad propositum: quoniam Israel sonat dominabitur deus, & vere tunc implendũ erat hoc in sacrificio illo: vt rei probauit euentus. *Et ædificauit ex lapidibus altare in nomine domini: fecitque aqueductum quasi per duas aratiunculas.* Hebraice habetur. *& fecit canalem sicut mensuram duorum satorum sementis in circumitu altaris.* Sulcus similis sulco inter porcas debita mensura separatas significatur: cuius per ambitum altaris circumitus tantus describitur secũdum longitudinẽ vt in porca illius duo sata sementis seri possent: non enim in sulco, sed in porca seritur. Nescimus autem quantitatem mensuræ vocatæ Seah & interpretatæ satum. *Composuitq; ligna: & diuisit per membra tauri, & posuit super ligna. Et ait, implete quattuor hydrias aqua & fundite super holocaustum & super ligna: dixitque iterate, & iterauerunt: & dixit tertio facite, & tertio fecerunt. Ibántque aquæ per circumitum altaris: & etiam canalis impletus est aqua.* Ex hoc quod canalis supradescriptus impletu

impletus aqua dicitur, habes supradicto sensu intelligendam esse latitudinem canalis.

Cumque iam tempus esset vt offerretur holocaustum. Hebraice habetur. *Et fuit in ascensu muneris.* hoc est offerendo sacrificiũ. *accessit Eli'iahu propheta,* proculdubio ad altare: ipse enim sacerdotis fungebatur officio. *& ait: domine Deus Abraham Ishac & Israel, ostende hodie quòd tu es Deus Israel.* Parui refert quòd Hebraice habetur. *hodie cognoscatur quòd tu Elohim ad Israel.* Potest tamen legi. *in Israel.* ad hoc enim hæc faciebat Elias vt cognosceretur quòd Deus Abraham Ishac & Iacob esset verus Deus gubernator & iudex manifestatus in & ad Israel. *& ego seruus tuus, & iuxta præceptum tuum feci omnia verba hæc.* ne præsumptionis argui possim, & quòd sacerdotis mihi officium vsurpo, & quòd extra templum tuum sacrifico, & quòd nouum miraculum promisi. *Exaudi me domine exaudi me, & cognoscat populus hic quòd tu es dominus Deus.* Legendum est. *quòd tu Iehouah Elohim.* hoc est quòd tu Iehouah es Elohim iudex omnium. *& tu cõuertisti corda eorum iterum.* Hebraice habetur. *& tu fecisti vertere cor eorum retro.* Et est sensus; cognoscat etiam populus quòd tu effeciſti hoc nouo miraculo vt verteretur cor eorum retro ab idolatria in qua ambulabant. Et in hoc petit conuersionem populi ad Deum verum. Orauit itaq; primum pro honore Dei: deinde pro testimonio sui: & tertio pro conuersione populi. *Cecidit autem ignis domini, & vorauit holocaustum & ligna & lapides.* Ecce miraculum, *& puluerem.* ex quo loco cæmenti ædificatum erat altare. *& aquam quæ erat in canali, exsorbuit.*

Viditque totus populus, & cecidit super faciem suam. adorando summum deum. Ecce fructus in cordibus populi. *& dixit, dominus ipse est Deus, dominus ipse est Deus. Dixitque Eli'iahu ad eos, apprehendite prophetas Bahal, nullus euadat ex eis: apprehenderintque eos, & descendere fecit eos Eli'iahu ad torrentem Cison, & interfecit eos ibi.* per populum. *Et dixit Eli'iahu ad Ach'ab ascende comede & bibe, quia sonus multæ pluuiæ est.* Descripto opere Eliæ in sacrificio & confusione ac occisione idolatrarum, describitur restitutio pluuiæ desideratæ. placato siquidem Deo ob iustitiam factam in prophetas idolorum, instare iam pluuiam multam dicit se nosse Elias, tanquam tonitrua præcedentia pluuiam essent in aere, in quo nulla apparebat nubes. hac enim metaphora vtitur dicẽdo vocẽ multi-

tudinis pluuiæ. Quanuis posit vox hæc referri ad ipsum sonitum qui causatur ex multitudine pluuiæ: vt futura pluuia tanquam præsens significetur sonans.

Ascenditq; Ach'ab vt comederet & biberet: Eli'iahu autẽ ascendit in verticẽ Charmel, & pronus in terram posuit faciẽ suam. Iuxta Hebræum habetur. & prostrauit se ad terram, & posuit faciem suam inter genua sua. Duæ actiones successiuè narrantur. altera quòd prostrauit se in terram, orando pro pluuia quam illi promiserat Deus. altera quòd deinde sedit in terra ponẽs faciem suam inter genua sua, ad prosequendum supplicationẽ. Deus enim volens dare pluuiã volebat intercedente nõ exigua supplicatione Eliæ dare illã: & propterea Elias perseuerat orãdo pro pollicita pluuia. Possumus tamẽ & rectius prostrationẽ priorẽ referre ad gratiarũ actionẽ Deo pro beneficio miraculi in igne holocausti & vindictæ idolatrarũ cõuersionísque populi: orationem aut inter genua referre ad pluuiam. Et *dixit ad puerũ suum, ascende quæso & respice contra viã maris: qui ascẽdit & respexit & ait, non est quicquam: & dixit, reuertere septem vicibus*. Videns Elias nullum adhuc pluuiæ signum apparere, consecratum septenarium numerum (à Deo sanctificante septimum diem, & à lege eundem numerũ sæpissime decernente) venerãdo indicit, tanquam adhibens etiam officia pueri sui vt orationes. vnde & septima vice intẽtum effectum obtinuit. *In septima autem vice dixit, ecce nubes parua sicut vola viri ascẽdit è mari: & ait ascẽde & dic ad Ach'ab, iunge currum & descende ne remoretur te pluuia. Cumq; se verteret huc atq; illuc*. Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit vsque sic & vsq; sic, & cœli contenebrati sunt nubibus & vento, & facta est pluuia grandis*. Tẽpus variarum actionum quibus se occupatũt ministri ac serui regis donec equitarent & rex ascenderet currũ, significatur dicendo vsq; sic & vsq; sic. & est sensus quòd interim cõtenebrati sunt cœli & fuit ventus cum nubibus. *equitauitq; Ach'ab, & abiit in Iizrehel*. An inchoata pluuia ascẽderit currũ, nõ est certũ. *Et manus domini fuit super Eli'iahu: & accinxit lũbos suos, & cucurrit ante Ach'ab donec veniret in Iizrehel*. Vt authore Deo cognosceretur vtrũq; (videlicet & beneficium pluuiæ, & officium Eliæ exhibitum regi præeundo) describitur manus domini super Eliam. erat enim officium cursus istius velut declaratio diuini verbi quod olim prædixerat, q; nõ erit pluuia multis annis nisi secũdũ verbũ ipsius Eliæ.

CAP.

CAPVT XIX.

Nunciauit autem Ach'ab Iezebeli omnia quæ fecerat Eli'iahu: & quomodo occiderat omnes prophetas gladio. Misitq; Iezebel nuncium ad Eli'iahu dicendo: sic mihi faciant dij & sic addant nisi hoc tempore cras ponam animam tuam sicut animam vnius ex illis.

Timuit ergo Elias, & surgens abiit quocunque eum ferebat voluntas. Iuxta Hebræum habetur. *Et vidit & surrexit & iuit ad animam suam, & venit Beersebah quæ Iehudæ*. Audito nuncio fœuæ reginæ vidit periculum, & surrexit & iuit ad saluãdum vitam suam: & primum declinauit à regno Israel ad terram Iudæ in locum qui dicitur Beersebah. *& dimisit puerum suum ibi*. filium viduæ Sarepthanæ. Ionam prophetam aiunt Hebræi fuisse hunc puerum: qui ideo relictus est ibi, ne pateretur in deserto sequendo Eliam. *Ipse autem perrexit in desertum*. fugiens Izebel. *viã vnius diei*. intra desertum. *venitque & sedit subter vnam iuniperum*. Ne contendas cum interpretantibus genestam. *& petiuit animæ suæ vt moreretur*. Anima pro vita ponitur. Et modus quo petiit subiungitur. *& ait sufficit mihi*. Iuxta Hebræum habetur. *multum nunc domine*. hoc est multum vixi viuendo vsque nunc. *tolle animam meam*. Supplex rogat Deum vt faciat eum transire ex hac vita. Et rationem subdit. *neque enim melior sum quàm patres mei*. qui mortui sunt, vt maior mea bonitas exigat perseuerare vitã meã. Sed quæstio occurrit quomodo verificantur hæc duo simul: quòd Elias ex corde petat mori, & fugiat deliberato animo mortem. Solutio est quòd Elias non fugiebat mortem, sed modum mortis, scilicet occidi ab Izebel: ne daret cornu peccatori, quasi prævalenti in deum cuius mandato occiderat Elias prophetas idolorũ. Et *decubuit & dormiuit subter vnã iuniperum: & ecce angelus domini tetigit eum*. Hebraice habetur. *& ecce iste angelus tangens eum*. hoc est in hoc (videlicet quòd dormiebat) angelus tactu excitauit eum. *& dixit ei, surge, comede. Respexitq; & ecce ad caput eius subcinericius panis & Phiala aquæ: comedit ergo & bibit, & rursum decubuit. Reuersus est autem angelus domini secundo, & tetigit eum & dixit: surge comede, grandis enim tibi restat via. Surrexitque & comedit & bibit: & ambulauit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus & quadraginta noctibus*. Admiranda valde virtus data illi pani, vt sat esset labori itineris quadraginta dierum. *vsque ad montem*

Dei

Dei *Choreb*. Nominatur Deus Elohim. & Choreb appellatur mons Elohim, tum quia ibi primum apparuit Deus Mosi in flamma rubi ad liberandum populum de AEgypto: tũ præcipue quia Choreb pars est montis Sinai in quo apparuit Elohim legislator.

Cúmque venisset illuc, mãsit in spelunca. Hebraica dictio plusquam manere significat: videlicet quiescere dormiendo. *& ecce sermo domini ad eum.* dormientem ex hoc enim quòd descriptus est dormisse in spelunca, insinuatur quòd dormienti apparuit alloquens eum angelus in persona Dei. *& dixit ei, quid hic agis Elia?* Iuxta Hebræum habetur. *quid tibi hic Eliʾ iahu?* Interrogatio hæc non ex ignorantia, sed ex prouidentia processit: vt respõdendo prępararetur Elias ad hoc vt instrueretur à Deo, tum de qualitate diuinæ gubernationis, tum de prouisione futura. *Et dixit, zelando zelatus sum pro domino Deo exercituum:* Ecce ratio quæ impulit Eliam ad ea quæ fecerat contra idolatras. *quia dereliquerunt pactum domini.* Legendum est. *pactum tuum filij Israel.* Deum enim alloquitur: Pactum autem nominat, quia vere pactum fuerat in deserto sub monte Sinai de cultu vnius summi Dei, aspergente sanguinem Mose &c. *altaria tua destruxerunt.* erant enim altaria multa constructa ad honorem summi Dei in diuersis locis à tempore Abrahæ vsque tunc, quæ ad tollendum penitus diuinum cultum à regno Israel destructa erant. *& prophetas tuos occiderunt gladio.* In præcedenti capitulo cõmemorata est clades prophetarum Dei. *& derelictus sum ego solus.* Parui refert ℣ Hebraice habetur. *& derelictus sum ego, solus ego.* Et verũ dicit inter Dei prophetas tunc manifestos. *& quærunt animam meam vt auferant eam.* Et hoc directe respondet quæsito quid tibi hic Elia? potentiam reginæ fugiens maneo hic.

Et ait, egredere & sta in monte coram domino. Ex eo quòd nõ dicit & ascende in montem sed stabis in mõte, insinuatur ℣ spelunca nõ erat in planicie, sed in ipso mõte: ita quòd egrediens speluncam stabat in monte coram domino transituro in specie sensibili. Et hic finitur sermo diuinus ad Eliam in spelunca. & subiũgendũ more scriptorum fuisset quòd Elias paruit diuino mãdato & egressus stetit in monte: sed author libri subintelligendam hanc Eliæ obedientiam reliquit, subiuncturus post narratum transitum Dei locum in quo egressus Elias stetit ad videndum transitum Dei. *& ecce dominus*

transiit. Hebraice habetur. *& ecce Iehouah transiens.* Egresso Elia ex spelunca & stante in monte ante portam speluncæ, describitur summus Deus transiens in specie sensibili. *& spiritus grandis & fortis, subuertens montes & confringens petras coram domino.* Apparatus præcedens ipsum deum describitur. primum enim antecedebat spiritus (hoc est ventus) grãdis & vehemens, ita vt subuerteret montes & confringeret petras. Nullum montem tunc subuersum nullásque petras confractas legimus. & propterea nomine venti significatur nõ ipse corporeus ventus, sed species (hoc est sensibilis similitudo) venti, non qualiscunque sed magni atque fortis ad subuertẽdum montes & confringendum petras: quemadmodum appellatione Iehouah transeũtis nõ ipse Deus sed species quædam intelligitur. *non in spiritu dominus.* Manifestatur quòd in vento illo non repræsentabatur præsens summus Deus. *& post spũm commotio.* Leg. est. *Et post spũm tremitus.* Et similiter subiũgẽdũ est. *Nõ ī tremitu dominus.* apparuit. n. similitudo tremoris tãquã terremotus transiens post ventum: & declaratur quòd nec in illo tremitu repræsentabatur præsentia summi Dei transeuntis. *Et post commotionem ignis, non in igne dominus.* Tertio loco (videlicet post tremitum) trãsiuit species ignis: & declaratur quòd nec in illo igne repræsentabatur præsentia Dei transeuntis. *& post ignem sibilus aurę tenuis.* Iuxta Hebræum habetur. *& post ignem vox submissa subtilis.* Deinde immediate sequitur.

ferus sup son. pag. 14

Et fuit cum audiret Eliʾ iahu. Aduerte prudens lector quòd in hac quarta specie sensibili repræsentabatur summus Deus transiens. Et quia sensibiles istæ species formatæ sunt ad instruendum Eliam & posteros de mysteriis diuinę prouidentiæ, intelligendum est quòd in hoc transitu diuino repræsentante diuinam gubernationem, manifestatur primo Eliæ fugienti persecutionem reginæ multiplex modus vindicãdi in promptu coram Deo: videlicet per ventum subuertentem & confringẽtem, per terremotum & per ignem: sed nullo istorum instrumẽtorum se velle vti puniẽdo Izebel manifestat, ex eo quòd in nullo istorũ diuina præsentia trãsiens significatur. Et per hęc tria cõprehenduntur media omnia mirabilia ad vindictam, eo quòd summa, media & infima describuntur: summa in igne, media in vento, infima in tremitu. Modus autem diuinæ gubernationis aduersus persecutores prophetarum eius manifestatur in quarto sensibili transeunte:

videlicet voce submissa subtili.in hac enim repręsentabatur summus Deus trāsiens.Et voce quidē eruditio, submissione vero quasi māsuetudo , subtilitate autē penetratio significat. Vox.n. auditu,qui sensus est disciplinæ, percipitur: & ideō aptè vox doctrinā erudientē nos significat. Et quēadmodū vox clamosa ex aliqua animi pturbatione procedit,submissa autē vox ex quieto mansuetóq; animo,sic ad significādū diuinā velut patiētiā ac māsuetudinē in progressu ad vindictā, formata est vox nō clamosa,sed submissa.subtilis autē ad significādū ꝙ penetratiua est cordiū electorū:vt intelligamus vtilem esse electis huiusmodi vocē submissam: hoc est velut patientem ac māsuetum diuinæ hubernationis modum quo procedit ad vindictam eorum qui persequūtur sanctos eius. Potest nihilominus subtilitas vocis ad vindictæ efficaciā referri:vt quanuis vox mansueta,penetratiua tamen ad efficaciam vindictæ appareat. Directe itaque per has sensibiles species instruit Deus Eliā quòd nō cum terribilibus instrumentis ignis,venti subuertentis aut terremotus, sed suauiter erudiendo cū mansuetudine & patiētia ad vtilitatem electorum & efficacem punitionem malorum procedit ipse inter persecutiones suorum sanctorum. Et quia describitur Eliam audisse hanc vocem submissam subtilem, intelligēda est differentia inter tria prima sensibilia & hoc quartum sensibile: penes hoc quòd illa tria apparuerunt sensibilia sensu visus, hoc autem quartum sensibile sensu auditus.Et hinc habetur altera differentia quòd in illis tribus non fuerunt vt dictum est ventus ignis & tremitus , sed similitudines eorum visibiles transeuntes : in hoc autem quarto fuit vere formata vox audibilis submissa ac acuta,quam audiuit Elias,qua deus dixit Eliæ subiuncta.*operuit faciem suam pallio suo.* indignum se arbitrans vt versus Deū præsentem aspiceret.intellexit enim in voce illa summum Deum transeuntem : vt ei promissum fuerat in spelunca dormiēti.*& egressus stetit in porta speluncæ.* Aduerte quòd egressus iste scribitur quidem post apparitionem istam,sed secundum ordinem historiæ fuit prius vt prędiximus : sed postea commemoratur describendo locum in quo colloquium cum Deo habuit. Et si iunxeris situm istum (videlicet ante ostium speluncæ) cum supradicto, videlicet stabis in monte:percipies quòd ostium speluncæ non erat in planicie.sed in monte Horeb.*& ecce vox ad eum.* nō alia vox quàm

quàm illa descripta submissa ac subtilis. repetitur enim ad manifestandum quid illa voce dictum fuerit : erat enim vox nō inanimati soni,sed articulatę locutionis. *& dixit,quid hic agis Elia?* Legendum est.*quid tibi hic Eli'iahu?* Ecce quid dixit vox illa.idem autem quærit à vigilante Elia quod quæsierat ab eodem dormiente , vt hinc etiam manifestaret seipsum fuisse qui apparuerat ei in somnis. Et repetit quæstionem vt magis præpararetur Elias ad intelligendum tam mysteria apparitionis sensibilis quàm futuræ prouisionis quæ subiungitur.*Et dixit:zelando zelatus sum pro domino Deo exercituum,quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel,altaria tua destruxerunt & prophetas tuos occiderūt gladio:remansiq; ego solus,& quærunt animam meam vt auferant eam.* Eandem penitus respōsionem dat Elias vigilans,quam dederat dormiens.

Et ait dominus ad eum. proculdubio per illam vacem submissam ac subtilem.*vade,reuertere in viam tuā.* Ecce prouisio suauis aduersus idolatras. *per desertum in Damascum.* Legendum est.*per desertum Damasci.*nō enim mittitur in Damascum, sed per viam deserti Damasceni. *cúnque perueneris illuc.* Iuxta Hebræum habetur.*& venies.* nec aliud adiungitur : sed immediate subditur.*& vnges Chazael in regem super Syriam.* Et *Iehu filium Nimsi vnges in regem super Israel :& Elisab filium Saphat de Abel'mechola,vnges in prophetā pro te.* Prædicit ei quòd perueniet securus , & mandat tria:videlicet vngere duos reges & vnum prophetam. An autem vngere hoc in loco sumatur pro ipsa sensibili vnctione an pro constitutione,certum non est. executio siquidem vnctionum harum nusquam legitur facta per Eliam:immo & institutiones regum istorum non per Eliam,sed per Elisæum factæ leguntur. Verùm hoc non aduersatur veritati scripturæ huius:quia hoc ipsum sic exequēdum litera hæc significat,dicendo prophetam pro te: ad hoc enim Elisæus surrogandus dicitur pro Elia , vt loco Eliæ de mādato ipsius Eliæ exequeretur institutiones illorum duorum regum,Syriæ videlicet & Israel.*Et erit:euadentem gladium Chazaelis interficiet Iehu.* Ecce progressus diuinæ iustitiæ ad punięndum idolatras per istos reges & per authoritatem Eliæi,& non per terremotus ventos aut ignem. Hic est modus diuinæ gubernationis repræsentatus per vocē submissam & subtilem.*& euadentem gladium Iehu interficiet Elisab.* Authoritate potius quàm proprio opere intelligo , nisi ad percussionem

sionem puerorum de quibus inferius tractabitur hoc referatur. Nihil tamen prohibet & hæc ad literã vt sonãt fuisse impleta, quanuis executio non sit scripta. *Et remanere faciã in Israel septem millia: omnia genua quæ non curuauerũt se Bahali.* Duo dicit alterum quòd septem millia erant in Israel qui nõ adorauerant Bahal: vt sciret Elias quòd quanuis ipse esset solus propheta Dei manifestus in Israel, multa tamen millia hominum erant in Israel qui non fuerant idolatræ. alterum quòd istos seruabit à gladiis istorum regum: vt sciret Elias quòd non solius ipsius Eliæ curã habet, sed etiam tot millium colentium non idola sed summũ Deum. *& omne os quod nõ adorauit eum osculans manum.* Iuxta Hebræum habetur. *& omne os quod non osculatum est eum.* Quẽadmodũ cultum Bahal describit à genuflexione, ita describit ab osculo statuæ Bahal: his enim exterioribus signis exhibebat cultũ Bahal vulgus.

Abiitque inde, & repperit Elisah filium Saphat arãtem in duodecim iugis boum. Iuxta Hebræũ habetur. *& ipse arãs, duodecim paria in facie eius.* Duæ sunt sentẽtiæ. altera quòd Elisæus actualiter arabat. altera quòd ante faciem eius erant duodecim paria boum, proculdubio arantium: vt subiũcta testãtur. *& ipse in duodecim iugis boum arãtibus vnus erat.* Iuxta Hebræum habetur. *& ipse in duodecim.* nec habetur aliud. Et est sensus quòd ipse erat vnus ex duodecim hominibus arantibus cum duodecim paribus boum. *cúmque venisset Elias ad eũ, misit palliũ suũ super eũ.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& transiuit Eli'iahu ad eum, & iecit pallium suum ad eũ. Et reliquit boues & cucurrit post Eli'iahu.* Vide nullã narrari vnctionẽ, sed tactũ pallij super eũ: quo tactu Elisæi cor mutatũ est statim, vt initiũ institutionis ipsius in prophetã loco Eliæ intelligatur: reliquit enim statim boues, & cucurrit post Eliã. *& dixit, osculer obsecro patrem meũ & matrẽ meã & veniã post te.* hoc est cũ bona gratia parẽtũ recedere ex domo cõcede mihi. *dixitq; ei, vade & reuertere, quod enim meum erat feci tibi.* Iuxta Heb. habetur. *quid enim feci tibi.* Nõ sunt verba ignorantis factũ in eorde Elisæi: sed manifestãtis causam talis factæ mutationis nõ fuisse ipsum Eliã sed Deũ. qui solus potest efficere mutationẽ cordis. Acsi apertius dixisset: ego nõ nisi pallio te tetigi, Deus autem tetigit cor tuũ. *Reuersusq; est ab eo, & tulit par boum & mactauit illud, & in aratro boum coxit eis carnes.* Vt accelleraret opus, vsus est aratro pro lignis ad coquẽdũ carnes. *&*

dedit populo & comederũt. Cõiuiuiũ celebrauit ob vocationẽ suã ad sequendũ Eliã. *surrexitq; & abiit post Eli'iahu, & ministrabat ei.*

CAPVT. XX.

Ben'hadab autem rex Syriæ congregauit totum exercitum suũ, & trigintaduos reges secũ & equos & currus. Quilibet oppidi dominus intelligendus est rex: vnusquisque enim dominus alicuius vrbis, regio titulo insignitus erat. *ascẽditq; & obsedit Someron, & pugnauit cõtra eam. Misitq; nũcios ad Ach'ab regem Israel in ciuitatem. Et dixit ei: sic dixit Ben'hadad, argentum tuũ meum est & aurũ tuum meum est, & vxores tuæ & filij tui bonimei sunt.* Petit rex Syriæ hæc pro cessatione ab oppugnatione ciuitatis Samariæ. argentum quidem & aurum ad habendum proprio iure: vxores autẽ ac filios bonos in obsides. Petit autem filios bonos ad differentiam filiorum regis qui non habebãtur in precio: acsi hodie diceremus filios tuos legitimos ad differentiam illegitimorum. *Respondit; rex Israel & dixit: iuxta verbum tuum domine mi rex, tuus sum & omnia quæ sunt mihi.* Consensit rex Israel.

Reuersi sunt autem nuncij. Non contentus rex Syriæ petitis, iterum mittit nuncios multiplicãdo petita. *& dixerũt: sic dixit Ben'hadad qui misit nos ad te.* Iuxta Heb. habetur. *quia misi ad te dicendo, argentum tuum & aurum tuum & vxores tuas & filios tuos mihi dabis.* Verba sunt regis Syriæ relata per eius nũcios regio nomine. repetit enim in primis quam fecerat petitionem, de argento & auro vxoribus & filiis ipsius regis: deinde addit nouam petitionem, subiungendo. *Cras igitur hac eadem hora.* Iuxta Hebræum habetur. *Quid si sicut tempore crastino mittam seruos meos ad te, & scrutabuntur domum tuam & domos seruorum tuorum?* Affirmationi æquiualet huiusmodi interrogatio: exigit enim vt rex Israel admittat die crastino seruos regis Syriæ ad accipiendum omnia optima tam ex domo regis quàm ex domibus seruorum eius. Noua itaque petitio consistit in direptione totius ciuitatis quantum ad ea quæ sunt desiderabilia: hoc est quo ad precioſa quæque. nam vbi legitur. *& omne quod eis placuerit.* Hebraicè habetur. *& erit, omne desiderabile oculorum tuorum ponent in manibus suis & tollẽt.* Pulchra ergo & precioſa quæque mobilia petit.

Vocauit autẽ rex Israel oẽs seniores terræ & ait, cognoscite quæso & videte quoniã malũ insidiatur nobis. Hebraicè habet. *quòd malum*

malum iste quærens: misit enim ad me pro vxoribus meis & pro filiis meis & pro argento meo & pro auro meo, & non abnui. Proponit rex senioribus terræ quòd rex Syriæ non quærit malum ipsius regis Israel solius, sed malum totius ciuitatis. & ad exaggerandum petitionem, manifestat senibus quòd primæ petitioni quæ ipsum regem solum tangebat non negauit assensum, sed habito illo assensu nouam hanc petionem aduersus totam ciuitatem rex Syriæ addidit. *Dixerúntque ad eum omnes seniores & totus populus: nõ audias neque acquiescas.* Respondit itaque nũciis Ben'hadad: *dicite domino meo regi, omnia pro quibus misisti ad seruum tuum in initio faciam, hanc autem rem non possum facere.* Clara est responsio iuxta consilium senum & populi quòd paratus erat adimplere primam petitionem, sed ab hac secunda se excusat. *abierúntque nuncij & retulerunt ei verbum.*

Remisitq; ad eum Ben'hadad & ait: sic faciant mihi dij & sic addant si sufficerit puluis Someron pugillis totius populi qui sequitur me. Iactantia potentiæ ex multitudine pugnatorum est, ex eo quòd est tanta multitudo militum cum eo vt si quilibet pugillum terræ acciperet exhauriretur totus puluis Samariæ: hoc est tota terra ex qua cõstructi sunt aggeres in munimen murorum Samariæ. *Respondit autem rex Israel & ait: dicite ei.* Superfluit ei: subintelligitur tamen. *ne glorietur accinctus aquè vt discinctus.* Hebraicè habetur. *sicut solutor*, sed sensus in idẽ redit: prouerbium enim obiecit rex Israel. Sonat autem prouerbium, ne glorietur accinctus ad prelium seu victoriam, sicut gloriatur soluens seu aperiens: hoc est qui iam vicit & aperit thesauros soluítque sacculos eorum qui victi sunt. multa enim intercedere possunt inter os & offam. Et hoc directe aduersus iactantiam regis Syriæ fuit: propter quod excitatus magis rex Syriæ mandauit oppugnari ciuitatem. *Et fuit cum audiret verbum hoc, bibebat ipse & reges in tabernaculis & dixit seruis suis, circundate ciuitatem.* Hebraicè habetur. *ponite.* nec aliud adiungitur. Et immediate sequitur executio. *& posuerunt super ciuitatem.* Interpres exposuit ponere verbo circundandi.

ET *ecce propheta vnus accessit ad Ach'ab regem Israel & ait, sic dixit dominus.* Sine nomine quidem introducitur hic propheta, verax tamen & summi Dei propheta manifestatur ex subiunctis: nam Iehouah nomine prophetauit. *certè vidisti.* Hebraicè habetur. *num vidisti totã multitudinem magnã hãc*

Pẽsandam multitudinem magnam hostium proponit, vt magnitudo beneficij libretur. *ecce ego trado eam in manum tuam hodie, vt scias.* Hebraicè habetur. *& scies.* tam mirabili experimento. *quòd ego sum dominus.* Et *ait Ach'ab, per quem?* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *in quo?* tradet mihi dominus hodie hanc multitudinem. *& ait: sic dixit dominus, per pedissequos.* Hebraicè habetur. *in pueris principum prouinciarum.* Pueri non ætate dicuntur, sed officio ministrãdi in re militari. principes enim prouinciarum proprios habebant iuuenes assistẽtes eis in armis. *& ait, quis incipiet prælium? & dixit, tu.* Iunge subiunctam executionem: & perpende quòd non quæsiuit Ach'ab à propheta, quis inter nos Israelitas incipiet prælium, sed quis incipiet an rex Syriæ an ego, Quæsiuit enim an expectandum esset quòd hostes inciperent præliari, an ipsi Israelitæ deberent aggredi hostes. & propterea propheta respõdit, tu inchoabis prælium: hoc est tu cũ gente tua pueris prouinciarum præcedentibus aggredieris hostes.

Recensuit ergo pueros principum prouinciarum, & fuerunt ducenti & trigintaduo: & post eos recensuit totum populum omnium filiorum Israel, septem millia. Et egressi sunt in meridie: Benhadad autem bibebat ebrius in tabernaculo. Legendum est. *in tabernaculis, ipse & trigintaduo reges.* referuntur enim tabernacula multa ipsius & aliorum regum ab æstu meridiani solis protegentia reges. *cum eo.* Superfluunt istæ duæ dictiones. *qui in auxilium eius venerant. Egressi sunt autem pueri principum prouinciarũ in prima fronte: misitq; Benhadad, qui nunciauerunt* Legendũ est. *& nunciauerunt ei dicendo, viri egressi sunt de Someron. Et ait: si pro pace egressi sunt, capite eos viuos, & si ad prælium egressi sunt, viuos capite eos.* Prius nunciauerunt regi egressum virorum de Samaria: deinde misit rex ad exercitum circa ciuitatem existentem, mandando quòd siue pro pace, siue pro bello venerint, non interficiant eos, sed apprehendant viuos. vere enim potatum vinum magnam confidentiam regi Syriæ dabat, vt pro nihilo haberet hostes & in potestate sua arbitraretur esse capere illos viuos. *Egressi sunt ergo pueri principum prouinciarũ de ciuitate: et exercitus qui sequebatur eos. Et percussit vnusquisque,* proculdubio puer principum prouinciarum. *virũ cõtra se venientẽ.* vt impleretur verbum prophetæ. percussit autem tãto facilius, quanto ad capiendum eos viuos veniebant Syri. *fugerúntque Syri, & persecutus est eos Israel.* Ecce victoria. *&*

euaſit Ben'hadad rex Syriæ in equo cum equitibus ſuis. Hebraicè habetur.*& equites.* vt intelligamus pedites percuſſos fuiſſe,& verſos in fugã: & ideo equites fugiſſe.*Egreſſus eſt autem rex Iſrael,& percuſſit equos & cutrus & percuſſit Syros plaga magna nimis.* Superfluit dictio nimis.

Accęſſit autem propheta ad regem Iſrael. idem,vt par eſt credere.*& dixit ei: vade confortare,& ſcito,& vide quod facias, ſequenti enim anno rex Syriæ aſcendet.* Parui refert quòd Hebraicè habetur.*in reuerſione anni rex Aram aſcendens contra te.* tempus enim idoneum ad bellum ſequentis anni ſignificatur. *Serui autem regis Syriæ dixerunt ei: dij montium ſunt dij eorum, ideo ſuperauerunt nos: veruntamen pugnemus contra eos in campeſtri,& videbis quòd ſuperabimus eos.* Vide cæcitatem exiſtimantium limitatam virtutem ad montes eſſe diuinam potentiã.*Et rem hanc fac: amoue reges vnumquenque de loco ſuo,& pone duces pro eis. Tu autẽ numerabis tibi exercitum ſecundũ exercitum qui tibi cecidit,& equos ſecũdũ equos priſtinos & currus ſecundum currus quos antè habuiſti:& pugnabimus cõtra eos in cãpeſtribus,& videbis quòd ſupabimus eos: audiuitq; vocẽ eorũ, & fecit ſic.*

Et fuit in reuerſione anni, recenſuit Benhadad Syros: & aſcendit in Aphec vt pugnaret cõtra Iſrael. Porrò filij Iſrael recenſiti ſunt, & acceptis cibariis profecti ſunt in occurſum eorum: & caſtrametati ſunt filij Iſrael contra eos quaſi duo parui greges caprarum, Syri autem repleuerunt terram. Et *accęſſit vir Dei.* Illemet creditur propheta qui præterito anno prædixerat: & nominatur Deus Elohim.*& dixit ad regem Iſrael, ſic dixit dominus: quia dixerũt Syri. Deus montium eſt dominus & non eſt Deus vallium.* Hebraicè habetur. *Elohæ montium Iehouah & non Elohæ vallium dabo totã multitudinem hãc magnam in manũ tuã.* Manifestè blaſphemauerant ipſum fontẽ eſſendi ſummũ Deũ: & non ex merito Iſraelitarũ, ſed ad cõfutandã blaſphemiã Syrorum, diuina iuſtitia manifeſtatur exercẽda aduerſus Syros.*et ſcietis quòd ego ſum dominus.* experimento etiã hoc vos Iſraelitæ ſcietis quòd ego ſum Iehouah. Ita quòd fructus duplex prędicitur: & cõfutationis Syrorũ, & notitiæ Iſraelitarum. *Dirigebant itaque ſeptem diebus ex aduerſo hi atque illi acies.* Legendũ eſſet. *Et caſtrametati ſunt iſti è regione illorũ ſeptem dies.* modus enim caſtrametandi & tempus deſcribũtur. *ſeptimo autem die cõmiſſum eſt prælium, percuſſerúntq; filij Iſrael de Syris centum millia peditũ in die vna. Fugerunt autem qui remãſerunt in Aphec ad ciuitatem, & cecidit murus ſuper viginti ſeptem millia virorum qui remanſerant.*

Mirabilis Deus in tanta plaga. *Ben'hadad autẽ fugiens ingreſſus eſt ciuitatẽ in cubiculũ in cubiculo.* hoc eſt ĩ penetralia dom⁹.

Dixerúntque ei ſerui eius: ecce obſecro audiuimus quòd reges domus Iſrael clementes ſint. Hebraicè habetur.*reges gratiæ ipſi.* Cõfidunt in gratia ſolita regum Iſrael.*ponamus itaque.* Licet litera ſonet inuitationem regis ad ſimul eũdum, ſubiũcta tamen teſtãtur quòd ſerui de ſeipſis tantũ loquũtur.& ſic ſonat hebraica litera.*ponemus nunc ſaccos in lumbis noſtris & funes in capitibus noſtris & egrediemur ad regẽ Iſrael, forſitan viuificabit animam tuam.* Petituri veniã ac vitã, ſigna aſſumunt pœnitẽtium induentes ſaccos & apponẽtes funes in capitibus: loco quorũ hodie ponũt cingulũ in collo petẽtes veniã. *Accinxerúntq; ſaccis lũbos ſuos & poſuerũt funes in capitibus ſuis: venerúntq; ad regẽ Iſrael & dixerunt, ſeruus tuus Benhadad dixit viuat quæſo anima mea: & dixit, ſi adhuc viuit frater meus eſt. Quod acceperũt viri ꝓ omine: & feſtinãtes rapuerũt verbum ex ore eius, & dixerunt, frater tuus Ben'hadad viuit.* Superfluit viuit. Dixerat rex Iſrael ſi viuit frater meus ipſe. reſpõdẽt ſtatim affirmãdo quod ſub cõditione rex dixerat: videlicet ꝙ Bẽhadad eſt frater tuus. ex illa enim cõditionali ſtatim intulerũt hãc cõcluſionẽ, quia ſcie bãt ipſum viuere.*& dixit eis, ite & adducite eum: egreſſúſque eſt ad eũ Benhadad.* Hinc apparet ꝙ ſine Bẽhadad ſerui eius iuerũt ſupplices ad regẽ Iſrael.*& aſcẽdere fecit eũ in currũ ſuũ.* Nõ habetur in Hebræo ſuũ: quanuis veriſimile ſit ꝙ honorauerit eũ tãquã fratrẽ ĩ proprio curru. *Dixitq; ad eũ: ciuitates quas tulit pater meꝰ à patre tuo reddã.* Cõditiones ſcribunt fœderis oblatæ à rege Syriæ.*& plateas fac tibi in Damaſco ſicut fecit pater meus in Someron.* An plateæ iſtæ fora ſignificẽt venaliũ rerum exẽptã, an tribunalia dicẽdi ius in plateis ſeu exigẽdi vectigalia, non eſt certum.*& ego fœderatus recedẽ à te.* Iuxta Heb. habetur.*& ego in fœdere mittã te.* Et ſunt verba regis Iſrael reſponſiua ad regem Syrię. ſubaudiẽdum eſt in litera, & reſpõdit rex Iſrael & ego in fœdere quod offers mittam te in terram tuam.*pepigitque cum eo fœdus, & dimiſit eum.*

Et vir vnꝰ de filiis pphetarũ dixit ad ſociũ ſuũ in ſermone domini. hoc eſt mãdãto ei ex parte dei: hũc enim ſenſũ ſubiũcta inobediẽtia teſtaẽ. *pcute me quæſo: at ille noluit eũ pcutere. Dixitq; ei, quia noluiſti audire.* Hebraicè habẽ.*quia nõ audiuiſti vocẽ domini.* vt. n. alias diximus valde amicũ fuit interpti verbũ nolo: millies. n. illud addidit.*ecce recedes à me, & pcutiet te leo.*

cúmque paululum receſſiſſet ab eo. Interpres addidit paululum; forte quia Hebraicè habetur. *& iuit à latere eius.* ſed per hoc non ſcribitur an paululum aut multum iuerit. *& inuenit eum leo & percuſſit eum. Inuenítque virum alium, & dixit percute me quæſo: & percuſſit eum & vulnerauit.* Intellige diuino præcepto paruiſſe hunc percutientẽ, ſic quòd ſanguis emanauerit. excuſantur enim hęc, quia Deo iubente fiebant. Et vt ſubiuncta innuunt percuſsio fuit in capite, vt propheta proprij capitis vulnere repræſentaret regi Iſrael vulnus ipſius regis in anima. aſſumpſit enim perſonam regis quatenus deliquerat rex parcendo regi Syriæ; & propterea voluit etiam vulnere ſui capitis teſtificari vulnus tum ſupremæ partis animi regis Iſrael, tum vulnus populi in rege illius capite. deliquerat enim rex Iſrael cõtra diuinũ honorẽ. parcẽdo blaſphemo ſentiẽti quòd Iehouah eſſet Elohe mõtium & nõ valliũ.

Abiit ergo propheta, & occurrit regi in via: & mutauit aſperſione pulueris os & oculos ſuos. Iuxta Hebræum habetur. *& mutauit ſe cum linteo ſuper oculos ſuos.* Dictio interpretata linteo, an vere eſſet linteum, noli cõtendere: plaga tamen ſuadet vt intelligamus linteum ad operiẽdum plagã. ſolent enim vulnerati in capite inuoluere caput linteo: quod iſte traxit vſque ad oculos ne agnoſceretur propheta, ſed crederetur à rege vnus de populo petens iuſtitiam, & ſic rex daret ſententiam contra ſeipſum regem neſciens. *Cúmque rex tranſiſſet.* Legendum eſt. *Et fuit rege trãſeunte, ipſe clamauit ad regem.* nã tranſeunte rege clamauit. *& dixit, ſeruus tuus egreſſus eſt ad præliandum cominus.* Iuxta Hebræum habetur. *in prope bellum.* hoc eſt in loco propinquum loco belli. *cúmque fugiſſet vir vnus.* Hebraicè habetur. *& ecce vir receſſit.* Quadrat autem vt de receſſu fugæ à caſtris intelligatur. *adduxit eum quidam ad me.* Hebraicè habetur. *& venit ad me vir.* Alter vir apprehẽdens fugitiuum deſcribitur. & vt ſubiuncta teſtantur, vir authoritatis fingitur: alioquin non apposuiſſet ſubiunctã pœnam. Dixi fingitur: quia non res geſta, ſed parabola eſt iſta, aſſumpta à propheta ad manifeſtandum regi Iſrael ipſius regis peccatum & pœnam. *& dixit: cuſtodi virum iſtum, ſi deficiendo deficiet, erit anima tua pro anima eius aut talentum argenti appendes. Dum autem ego turbatus huc illúcque me verterem, ſubito non cõparuit.* Hebraicè habetur. *Et fuit ſeruus tuus faciens hic & hic, & ipſe non ipſe.* Occupationem variam ſibi accidiſſe qua non aduertit quando

datus ſibi in cuſtodiam non eſt amplius viſus, narrat. huiuſmodi enim diſparitionem ſignificat dicendo & ipſe non ipſe. *& ait rex Iſrael ad eum, hoc eſt iudicium tuum quod ipſe deſiniſti. At ille ſtatim abſterſit pulueren de facie ſua.* Hebraicè habetur. *Et feſtinauit & amouit linteum de ſuper oculos ſuos.* vt agnoſceretur à rege poſt datam ſententiam quòd eſſet propheta. *& agnouit cum rex Iſrael quòd de prophetis eſſet. Et ait ad eum, ſic dixit dominus: quia dimiſiſti virum dignum morte de manu tua.* Hebraicè habetur. *deſtructum meum* (ſeu virum retis mei) *de manu.* Si prima lectio placet, rex Syriæ appellatur à Deo deſtructus meus, quia vere ipſe deſtruxerat illius exercitum. ſi vero ſecunda amplectitur lectio, vere quoque rex Syriæ vir retis diuini dicitur, quia tanquam comprehenſus intra rete fuit ab ipſo Deo. *erit anima tua pro anima ipſius.* Diuina iniuria in facto fœdere cũ rege Syrię hinc apparet. *& populus tuus pro populo eius.* Punitur ergo etiam populus pro peccato regis. *Et abiit rex Iſrael in domum ſuam audire contemnens.* Parui refert quòd Hebraicè habetur potius triſtitia quàm contemptus. *& furibundus: & venit in Someron.*

CAPVT XXI.

ET fuit poſt verba hæc, vinea erat Naboth Iizrehelitæ qui erat in Iizrehel: iuxta palatium Ach'ab regis Someron. Locutus eſt autem Ach'ab ad Naboth dicendo: da mihi vineam tuam & erit mihi in ortum olerum, quia vicina eſt prope domum meam: dabóque tibi pro ea vineam meliorem illa, aut ſi bonum in oculis tuis, dabo tibi argẽtum precij eius. Cui *reſpondit Naboth: propitius ſit mihi dominus.* Hebraicè habetur. *abſit mihi à Iehouah vt dem hæreditatem patrum meorum tibi.* Horrentis eſt alienare antiquam hæreditatem auorum.

Venit ergo Ach'ab in domum ſuam indignans & frendens. Eædem dictiones ſunt quæ in calce præcedentis capituli ſcriptæ ſunt: puta. *triſtis & furibundus.* paſsiones enim animi ſe ſequentes ſignificantur. *ſuper verbum quod locutus fuerat ad eum Naboth Iizrehelita, dicendo, non dabo tibi hæreditatem patrum meorum: decubuítque ſuper lectum ſuum, & auertit faciem ſuam & non comedit panem. Ingreſſa eſt autem ad eum Iezebel vxor eius: & dixit ei, quid eſt hoc vnde ſpiritus tuus triſtis eſt & tu non comedis panem? Qui reſpondit ei: locutus ſum Naboth Iizrehelitæ & dixi ei, da mihi vineam tuam pro pecunia, aut ſi tibi placet, dabo tibi vineam pro ea: & dixit, non dabo tibi vineam meam. Dixitq;*

xitq; ad eum I'zebel vxor eius, grandis authoritatis es & bene regis regnum Israel. Extendit interpres: nam Hebraicè habetur. *tu nũc facies regnum super Israel.* nec aliud scribitur. Et ironia est: sonans si non tanti es vt habeas vineam vnius ciuis, multo minus seruabis tibi regnum super vniuersum Israel: sonans quòd iste non est modus seruandi regnum super Israel: sonans quòd iustitia non debet ipsum impedire à voto habendi vineam sicut nec à seruando regnum, sed per fas & nefas agendum est quemadmodum pro regno. *surge comede panem & alacri animo esto, ego dabo tibi vineam Naboth Iizrehelitæ.*

Scripsit itaque literas nomine Ach'ab, & signauit eas anulo eius. vt ex nomine simul & anulo regis intelligamus consentiente rege missas esse has literas. *& misit literas ad seniores & optimates qui erant in ciuitate eius, & habitabant cum Naboth. Et scripsit in literis dicendo: prædicate ieiunium.* Quanuis hebraica dictio anceps sit ad ieiunium vel congregationem, subiuncta tamen testantur rectius legi cõgregationem. Ita quòd legẽdum est. *vocate congregationem, & sedere facite Naboth in capite populi.* quadrat enim huic sessioni vocatio congregationis. *Et submittite duos viros filios Beli'iahal contra eum, & testificentur contra eum dicendo, benedixit Naboth Deum & regem.* Legẽdum est. *benedixisti Elohim & regem.* In secunda persona exequendum mandatur, vt intelligerent quòd testes in faciem ipsius Naboth auderent dicere blasphemasti Deum & regem. *& educite eum & lapidate eum & moriatur.*

Fecerúntque viri ciuitatis eius (seniores & optimates qui habitabant in ciuitate eius) sicut miserat ad eos I'zebel: sicut scriptũ erat in literis quas miserat ad eos. Prædicauerunt ieiunium. Legẽdum est vt supra. *Vocauerunt congregationem.* repetuntur enim scripta in literis. *& sedere fecerunt Naboth inter primos populi.* Legendum est. *in capite populi.* Et insinuatur hinc quòd Naboth ciuis erat non infimus, sed inter præcipuos ciuitatis illius. *Venerúntque duo viri filij diaboli.* Hebraicè habetur. *filij Beli'iahal.* hoc est absque iugo legis & morum. *& sederunt contra eum: & testificati sunt contra eum viri Beli'iahal coram populo, dicendo, benedixit Naboth Elohim & regem.* hoc est blasphemauit. ex opposito enim significat scriptura (horrens etiam nominare) blasphemiam Dei. *eduxerúntque eum extra ciuitatem, & lapidauerunt eũ lapidibus & mortuus est. Misitúntque ad I'zebel dicendo: lapidatus est Naboth & mortuus est.*

Cum

Cum autem audisset I'zebel lapidatum esse Naboth, & mortuum, dixit ad Ach'ab: surge posside vineam Naboth Iizrehelitæ. Aduerte lector tam hic quam sæpe inferius haberi hebraice hæreditas: quod sonat hæreditario iure possidendam vineam. Et ad huiusmodi ius spectant subiuncta verba. *qui renuit dare eã tibi pro pecunia.* sonant enim quod ob mortem Naboth rex tanquam hæres acciperet vineam. Nec apparet facilior intelligentia talis iuris quam per viam confiscationis. ita quod ex crimine læsæ maiestatis confiscatæ erant res Naboth: ac per hoc rex tanquam hæres succederet. & eo magis quo inferius (hoc est libro. 4. cap. 9) commemoratur non solum sanguis Naboth, sed etiam sanguis filiorum eius, qui hic tacetur. *non enim viuit Naboth, sed mortuus est. Cúmque audisset Ach'ab mortuum esse Naboth, surrexit vt descenderet ad vineam Naboth Iizrehelitæ ad possidendum eam.*

Factus est autem sermo domini ad Eli'iahu thisbitem dicendo. Surge descende in occursum Ach'ab regis Israel qui est in Someron: ecce ad vineam Naboth descendit vt possideat eam. Hebraicè habetur. *ecce in vinea Naboth ad quam descendit ad hereditandum eam.* Occurrit quæstio quomodo verificantur hæc: videlicet quod rex esset in Samaria & esset in vinea Naboth: cum vinea esset non in Samaria, sed in Izrehel, vt in principio huius capituli dictum est. Solutio est quod in hebraico cõtextu scribitur sine verbo aliquo de rege. *qui in Someron: ecce in vinea Naboth ad quam descendit &c.* Et significatur celeritas executionis cum aggrauatione. est enim sensus, vade in occursum Ach'ab regis Israel, qui residens in Samaria audita morte Naboth ecce sine mora est in vinea ad quam descendit. ita q; Samaria scribitur vt locus residẽtiæ regis: vinea autem vt locus in quo inueniendus erat. Sed adhuc restat quæstio altera: quomodo mandatur Eliæ vt descendat in occursum Ach'ab si inueniendus erat in vinea? Solutio est quod quia Ach'ab prius venit ad vineã quam ad palatium regium in ciuitate Izrehel, ideo & verificatur occursus & verificatur inuentio ipsius in vinea. *Et loqueris ad eum dicendo: sic dixit dominus, occidisti insuper & possedisti.* Hebraice habetur dictio significans crimen homicidii: ac si liceret dicere homicidisti. & scribitur. *num homicidisti & etiã hereditasti?* Manifestat propheta vtrũq; peccatũ ponderatũ esse à deo. *& post hæc addes.*

Sensum exposuit interpres, vt pœnam post culpam manifestaret. *sic dixit dominus, in loco hoc in quo linxerunt canes sanguinem Naboth.* Superfluit hoc. De verificatione autem horum verborum, in sequenti capitulo vbi narrabitur mors Ach'ab, erit quæstio. *lingent canes sanguinem tuum.* Hebraicè adiungitur. *etiam tuum.* Assueueratio est ad significādum vere tuum in indiuiduo.

Et *ait Ach'ab ad Eli'iahu, num inueniſti me inimicum tibi?* Iuxta Hebræum habetur. *num inueniſti me inimicus meus?* Et est sensus, num tu tāquam meus inimicus inueniſti me qui tam mala comminaris mihi? num affectu inimicitiæ aggressus es me cum his malis? *& dixit, inueni.* Affirmat Elias. & rationem subdit non ex parte ipsius Eliæ, sed ex parte ipsius regis. *eo quod venundatus sis ad faciendum malum in oculis domini.* Ecce ratio inimicitiæ quia venūdatus es (hoc est tanquam venundatus, tanquam seruus addictus es) ad faciendum malum in oculis summi dei. non est ergo inimicitia ex parte mei, sed ex parte iniquitatis tuæ. *Hæc dicit dominus.* Interpres hæc addidit ad significandum subiuncta verba dicta esse in persona dei. *Ecce ego inducam super te malum.* Inchoata prius, sed propter interrogationem Ach'ab interrupta dei verba prosequitur Elias. *& demetam posteriora tua.* Iuxta Hebræum habetur. *& destruam post te.* hoc est posteros tuos. *& succidam de Ach'ab mingentem ad parietem, & clausum & vltimum in Iſrael.* Iuxta Heb. habetur. *& retentum & relictum in Iſrael.* Quemadmodum in prophetia punitionis Ieroboām primi regis Israel, post pœnam domus Ieroboham adiūcta est punitio populi in istismet verbis in capitulo. 14. ita & hic post pœnam domus Ach'ab prænunciatur punitio populi, quē ad nouam idolatriam Ach'ab traxit. Et significatur ad literā futura destructio populi totius inchoando ab iis qui frequenti retinētur collegio, vsque ad infimos qui habentur pro derelictis. *Et dabo domum tuam sicut domum Iarobham filii Nebat, & sicut domum Bahasæ filii Achi'iæ.* Bahasæ peccata scripta sunt cap. 15. punitio vero cap. 16. *propter irritationem qua me irritasti & peccare fecisti Iſraelem. Et etiam de I'zebel* regina quæ fuerat principalis causa tot malorum. *locutus est dominus dicendo: canes comedent I'zebel in agro.* Hebraice habetur. *in valle Iizrehel.* Non significatur locus agrestis, sed locus imus. *Mortuum de Ach'ab in ciuitate, comedent canes: & mortuum in agro, comedent*

volucres

volucres cæli. Veruntamen non fuit sicut Ach'ab, qui venundatus est. Legendum est. *qui se vendidit ad faciendum malum in oculis domini: quia incitauit eum I'zebel vxor eius.* hoc est ad instar vendentis seipsum addixit se seruituti ad faciendum malum, vt seruitus hæc non coacta, sed voluntaria intelligatur: & occasio reiicitur in vxorem. *Et abominabilis effectus est valde eundo post idola: iuxta omnia quæ fecerant Emorei quos expulit dominus à facie filiorum Iſrael.*

Itaque *cum audisset Ach'ab sermones istos, scidit vestimenta sua, & operuit cilicio.* Iuxta Hebræum habetur. *sacco carnem suam & iciunauit.* Pœnitentia exterior describitur. *& dormiuit in sacco, & ambulauit demisso capite.* Hebraica dictio anceps est ad tria: videlicet ad demissus, vel ad discalciatus vel sensim. elige quod vis. *Factus est autem sermo domini ad Eli'iahu Thisbithem dicendo: Num vidisti quod humiliatus est Ach'ab coram me?* Hebraice habetur. *à facie mea?* hoc est à timore mei? Et hinc insinuatur quod non vsque ad amorem dei peruenit hæc humiliatio: sed in timoris terminis stetit. Vnde & repetitur. *quia fuit humiliatus à facie mea nō inducam malum in diebus eius: in diebus filii eius inducā malum super domū eius.* Vide dei bonitatem, non absque præmio relinquentem humilitatem Ach'ab, quanuis ex timore. Sed ipsum præmium temporale attestatur quod diximus: videlicet stetisse humilitatē eius infra terminos timoris.

CAPVT XXII.

TRansierunt igitur tres anni absque bello inter Syriā & Iſrael. *In anno autem tertio descendit Iehosaphat rex Iehudæ ad regem Iſrael. Dixitque rex Iſrael ad seruos suos: ignoratis.* Hebraice habetur. *num nostis?* quasi dicat, nostis. *quod nostra sit Ramoth Ghilhad, & negligimus tollere eam de manu regis Syriæ? Et ait ad Iehosaphat, veniesne mecum ad bellum in Ramoth Ghilhad? dixitque Iehosaphat ad regem Iſrael sicut ego sum ita & tu, populus meus & populus tuus vnū sunt, & equites mei equites tui.* Interpres addidit: hebraice enim eodem modo dicuntur omnia. *sicut ego sicut tu, sicut populus meus sicut populus tuus, sicut equi mei sicut equi tui.* modus enim loquendi hebraicus est ad significandum indifferentiam.

Dixitque Iehosaphat ad regem Iſrael: quære obsecro hodie verbum domini. Congregauitque rex Iſrael prophetas, quadringentos

circiter

circiter viros. Hebraice habetur. *ſicut quadringentos viros.* Et quia interrogandus ſermo Iehouah propoſitus fuerat à Ioſaphat, conſequens eſt vt intelligamus prophetas iſtos tanquam prophetas ſummi dei vocatos. erant enim vt diximus profitẽtes ſe diuinis laudibus vacare: & ideo prophetæ appellãtur. *& ait ad eos, iréne debeo in Ramoth Ghilhad ad bellũ an quieſcere? qui reſpõderunt, aſcende & dabit dominus in manũ regis.* Nomen eſt loco tetragrammaton. Quod ideo annotauerim vt perſpiciatur quod ſummi Dei prophetas ſe eſſe profitebantur iſti.

Dixit autem Iehoſaphat: an non eſt hic propheta domini quiſpiam. Hebraice habetur. *adhuc, & inquiremus ab eo?* Non petit an ſit aliquis propheta ſummi Dei: ſed an ſit aliquis alius ſummi Dei propheta. Et dicendo adhuc, affirmat illos quadringentos eſſe prophetas ſummi Dei. aliquid enim minoris fidei ſe præſtare multitudini illorum inſinuat, petendo an aliquis alius adhuc ſit propheta domini. ſciebat enim (vt creditur) relictum fuiſſe Micheam: & propterea interrogauit an aliquis remanſerit. *Et ait rex Iſrael ad Iehoſaphat: adhuc eſt vir vnus per quem poſſumus interrogare dominum (ſed ego odi eum.* hoc eſt abominor eum. *quia non prophetat mihi bonum, ſed malum)* *Micha'iehu filius Iimlæ: dixitque Iehoſaphat, ne dicat rex ita.* *Vocauit ergo rex Iſrael eunuchum vnum: & dixit, feſtina adducere Micha'iehu filium Iimlæ. Rex autem Iſrael & Iehoſaphat rex Iehudæ ſedebant vnuſquiſque ſuper ſolium ſuum veſtiti cultu regio.* Iuxta Hebræum habetur. *veſtiti veſtibus in area introitus portæ Somerou.* Rectè interpretem antiquum expoſuiſſe puto. *& omnes prophetæ prophetabant in conſpectu eorum. Fecitque ſibi Zid'ci'ia filius Chenahanæ cornua ferrea: & ait, ſic dixit dominus, his ventilabis.* Iuxta Hebræum habetur. *cum iſtis cornupetes Syros vſque ad conſumptionem eorum.* Propheta iſte ſenſibilibus ſignis ſuam prophetiam protulit vt firmius crederetur quod dicebat. cornibus enim ferreis vim efficacẽ ad domandum Syros ſignificauit affuturam regi Iſrael. *Omnesq; prophetæ prophetabant ſic dicendo: aſcende in Ramoth Ghilhad & vade proſperè.* Hebraicè habetur. *& profice.* profectum ſiquidem in prælio promittunt omnes prophetæ. & ſimiliter intellige inferius cum vade proſperè repetitur. *& tradet dominus in manum regis.*

Nuncius autem qui ierat ad vocandum Micha'iehu locutus eſt ad

eum dicendo: ecce quæſo ſermones prophetarum ore vno bonum regi prædicunt, ſit quæſo ſermo tuus ſicut ſermo vnius ex eis & loquere bonum. *Cui Micha'iehu ait: viuit dominus quod quicquid dixerit mihi dominus illud loquar.* *Venit itaque ad regem: & ait illi rex, Micha'iehu num ire debemus in Ramoth Ghilhad ad bellum an quieſcere? Dixitque ad eum, aſcende & vade proſperè & tradet dominus in manum regis. Dixit autem rex ad eum: iterũ atq; iterum.* Hebraice habetur. *vſque quot vices.* Et ſunt verba non regis, ſed authoris libri: legendum eſt enim. *Et dixit ad eũ rex: vſque quot vices ego adiuro te.* hoc eſt non ſemel, ſed multoties repetendo adiurationem ſubiunctam. *vt non loquaris mihi niſi quod verum eſt in nomine domini? Et ait, vidi totum Iſrael diſperſum in montibus quaſi oues non habentes paſtorem.* Oritur quæſtio qua ratione Micheas prius dixit aſcende & dabit dominus in manum regis ciuitatẽ, ſtatim autem dixit oppoſitũ. Et eo magis augetur quæſtio tum quia ipſe iurauerat nuncio ſe dicturum quod deus loquetur ſibi: certum eſt enim deum non mentiri. tum quia ipſe non dicit video, ſed vidi omnem Iſrael &c. ſi enim viderat ruinam regis & populi, quomodo dixit abſque mendacio, aſcende & proficies & tradet dominus &c. Solutio eſt quod Micheas priora verba dixit nomine proprio antequam haberet viſionem hãc. quod ex eo habetur quod ipſe iurauit nuncio ſe dicturum non quod locutus eſt. ſed quod loquetur ſibi deus. Futurã ergo expectabat reuelationem diuinam: & interrogatus primum à rege carens diuina reuelatione, videns omnes prophetas alios propherare bonum conformauit ſermonem ſuum ſermoni aliorum: ſtatim autem adiuratus à rege vt loqueretur in nomine domini duntaxat, diuinam habuit viſionem quæ verbis ſubiunctis narratur. Et præteritum vidi, ad tempus locutionis refertur. iam enim viderat quando narrauit viſionem: cito enim deus internam operatur viſionem. *& ait dominus, non habent iſti dominum.* Significatur per hoc mors regis futura in illo prælio. Vbi nota quod ſimul Micheas vidit Iſraelem diſperſum tanquam oues ſine paſtore, & audiuit ſignificatam rem ex ore dei. *reuertatur vnuſquiſque in domum ſuam in pace.* Et per hoc ſignificatur quod percuſſo rege rediturus erat populus ad propria.

Dixitque rex Iſrael ad Iehoſaphat: nonne dixi tibi quod non prophetaret mihi bonum, ſed malum? Ille vero addens ait: propterea.

pterea. quia tam vehementer adiurasti me. *audi sermonem domini, vidi dominum sedentem super solium suum*. Aduerte quòd visio ista fuit imaginaria. formatæ siquidem sunt species in imaginatione Micheæ, repræsentãtes deum in humana specie tãquam principem sedentem super solium cum assistentia vniuersi exercitus cœlestis, tanquam celebrantem concilium & inquirentem modum puniẽdi Ach'ab in prælio cõtra Syros. & ideo sedere & stare, interrogare & respondere, & reliqua eiusmodi fuerunt oblata in imaginatione Micheæ vigilantis, quemadmodum dormientes videmus somniendo sedentes, loquentes, respondentes &c. Quia autem diuina fuit hæc apparitio, plena sunt omnia mysteriis: nam sessio dei principatum eius, stare vero aliorum seruitutem eorundem significat. *& omnem exercitum cœli*. hoc est cunctas spirituales substantias seruientes deo ad gubernationẽ horum inferiorum, tanquam exercitum ordinatum ad pugnam contra homines rebelles diuinis præceptis. cœlestes enim omnes dicũtur, quia superiores sunt secundum naturam hominibus & reliquis habitantibus tam in terra quàm in aquis. *stantem iuxta cum à dextris & à sinistris eius*. Spirituales substantiæ bonæ à dextris, malæ vero à sinistris stabant subditæ ad seruiendũ.

Dixitque dominus, quis decipiet Ach'ab. Ista inquisitio præter merita Ach'ab vt deciperetur & sic periret, duo significat. alterum quòd decipere alienum est à deo: & propterea tanquã id quod non habetur inter diuina, inquiritur. Alterum quòd ipsum decipere est exacte cognitũ & ordinatum à deo. deus enim proprie nihil inquirit: sed humano more describitur interrogans & inquirẽs quis decipiet, ad instruendum nos hæc duo. *vt ascendat & cadat in Ramoth Ghilhad?* Ecce ordo deceptionis ad puniendum Ach'ab morte in prælio. *& dixit vnus verba huiuscemodi, & alius similiter*. Hebraice habetur. *& dixit iste in sic, & iste dicens in sic*. Varii modi decipiẽdi Ach'ab propositi à stantibus narrantur. Qui ideo tacẽtur in specie, quia illis vti diuina noluit prouidentia. ideo tamen in genere referuntur, vt instruamur omnes modos omnesque vias decipiendi cognitas exacte esse à deo, & in promptu esse ad exequendam diuinam prouidentiam. *Egressus est autem spiritus & stetit coram domino*. Ex cœtu stantium à sinistris, egressus narratur iste spiritus: & prodiit in medium ante faciem sedentis dei in solio, & obtulit se ad decipiendum. Nominatur iste

iste ab officio, quia spiritus officium exercendo decepturus erat. Egressus autem eius significat affectum eius ex intimis prodeuntem ad huiusmodi deceptionis modum subiũctum. Stare autem eius in medio offerendo se promptissimum, desiderium mali spiritus ad huiusmodi deceptionem simul cum impotentia hoc faciendi sine permissione diuina ac affectu vt permittat deus, significat. instruimur enim hinc quòd dæmones, quanuis valde cupiant decipere nos, nõ nisi permissi specialiter possunt facere quod cupiunt. *& ait, ego decipiam illum*. hoc est ego efficaciter exequar deceptionem. *dixitq; dominus ad eum, in quo?* quo medio vteris ad efficaciter illum decipiendum? Et introducitur deus (vt dictum est) inquirens modum decipiendi, non quia nesciret: sed vt instrueremur & alienas esse à diuinis machinationes diabolicas, & subdi eas in specie singillatim diuinæ prouidentiæ. *Et ait, egrediar*. Vere dicit, egrediar, quoniam extra rectitudinem operatio eius futura erat. *& ero spiritus mendax*. Hebraice habetur. *falsus*. Vere fuit spiritus falsus in ore prophetarum, qui non mẽtiebantur, sed falsum dicebant putantes se verum dicere. Et fuit officium spiritus esse spiritum falsum in ore prophetarũ: hoc est mouere atque impellere prophetas ab intimis ad vaticinandum falsum. potest enim permissa spiritualis substantia mouere phãtasmata, & consequenter gignere apparitionem alicuius falsi tanquam veri: necnon similiter excitare affectum ad illud dicendum &c. *in ore omnium prophetarum eius*. non prophetarum absolute, sed eorum qui placẽt ei. *& dixit, decipies & etiam præualebis*. Manifestat deus efficaciam huius medii. Vbi aduerte officium esse diaboli decipere & præualere: & hoc officium diabolicum vsqueadeo versari in curiis, vt Diogenes diffinierit curiam esse locum ad decipiendum & præualendum. *egredere & fac ita*. Verba hæc relata ad malum culpæ (actionem videlicet iniquam dæmonis) permissiua sunt: relata autem ad punitionem ipsius Ach'ab, præceptiua sunt. & præter hæc significant relaxationem vinculorum (hoc est ablationem impedimenti) potestatis dæmonis quãtum ad hæc facienda: habet enim dæmon potestatem ligatam ob peccatum suum. *Et nunc ecce dedit dominus spiritum mendacii*. Legendum est. *spiritum falsum, in ore omnium prophetarum tuorum istorum*. Dedit deus modo prædicto: videlicet efficiendo relatiue ad pœnam, permittendo autem relatiuè ad culpam.

culpam. & locutus est dominus super te malum.

Accessit autem Sidechias filius Chenahanæ, & percussit Micha'iehu in maxilla: & dixit, mene ergo, dimisit spiritus domini & locutus est tibi? Hebraice habetur. qua iste transiuit spiritus Iehouah à mecum ad loquendum tibi? Manifesta indignatio contra Micheam quòd Sedechias destitutus fuerit à spiritu summi Dei. mouit eum ad facta & verba hæc. Et ait Micha'iehu, videbis. Hebraice habetur. ecce tu videns in die illo quo intrabis cubiculum in cubiculo vt abscondaris. cito experiêtia teste videbis cũ quæres latibula. occiso enim Ach'ab rege, Sedechias iste videns se falsum vatem fuisse quæsiuit latibula.

Dixitq; rex Israel: tollite Micheã, & maneat apud Amõ. Hebraice habetur. tolle Micha'iehu, & fac redire eũ ad Amon principem ciuitatis. Hinc apparet q; Micheas prius fuerat detentus sub custodia Amon: alioquin nõ dixisset rex ministro tolle Micheã & fac redire eũ ad Amon. & ad Ioas filiũ Hamelech. Iuxta Hebræũ habetur. filiũ regis. Crediderim ego antiquũ interpretẽ rectius intellexisse Melech esse nomen propriũ viri, & nõ esse nomen appellatiuũ significans regẽ hoc in loco. Et dices, sic dixit rex: ponite hunc in domo carceris, & sustentate eũ pane tribulationis & aqua angustiæ donec reuertar in pace. Dixitq; Micha'iehu, si reuertendo reuersus fueris in pace nõ est dominus locutus in me: & ait, audite. hoc est sitis testes verbi quod dixi. populi omnes. Et aduerte nouicie q; iste Micheas alter est ab illo qui inter duodecim supputatur prophetas. nam iste prior fuit, videlicet tempore Ioſaphat regis iudæ: ille autem tempore posteriorum regum, vt liber eius testatur in principio.

Ascẽdit itaq; rex Israel & Iehosaphat rex Iehudæ in Ramoth Ghilhad. Dixitque rex Israel ad Iehosaphat, sume arma & ingredere in prælium. Iuxta Hebræũ habetur. mutari & venire in prælium. Sic iacet in Hebræo. & immediate subditur. & tu induc vestes tuas: & mutauit se rex Israel, & venit in prælium. Contextus itaque aperit illa verba infinitiui modi absolute dicta (videlicet mutari & venire in prælium) de seipso rege Israel dixisse eum ad Ioſaphat. Et subintelligitur decet me. nam causa honorandi Ioſaphat simulauit rex Israel se non cum apparatu regio ingressurum prælium, vt totus honor exhiberetur Ioſaphat. Secundum tamẽ rei veritatem mutauit se timore Syrorũ, vel sciens mãdatũ regis Syriæ aduersus regẽ Israel in specie quod in litera subiũgitur: vel sollicitatus ex audita prophetia

prophetia per os Micheæ de ipsius regis occubitu in illo prælio, cogitauit. n. sibi minus imminere piculũ si nõ agnitus protegeretur vehiculo currus. Prima tamen ratio videt reddi in litera, eo ipso q; immediate subiũgitur mandatũ regis Syriæ.

Rex autẽ Syriæ præceperat principibus curruũ suorũ triginta duobus dicendo non pugnabitis cum paruo & cum magno, sed cum rege Israel solum. Et fuit cum vidissent principes curruum Iehosaphat, suspicati sunt quòd ipse esset rex Israel. Iuxta Hebræũ habetur. dixerunt certè rex Israel ipse. Vox ista (vt in exercitu fieri solet) fuit vox publica, & excitatiua omniũ ad pugnandum contra illum reputatũ regẽ Israel iuxta regis Syriæ mandatũ. & declinauerunt contra eũ ad pugnandũ: & exclamauit Iehosaphat. ad manifestãdum se nõ esse regem Israel: audierat enim Syros dicentes hic est rex Israel pugnemus cõtra eũ. Cunq; intellexissent principes curruũ quòd nõ esset rex Israel ipse, auersi sunt ab eo.

Vir autem quidã tetendit arcum, in incertum sagittam dirigens. Hebraicè habetur. Et vir iaculatus est arcu in puritate sua. hoc est absq; intentione percutiendi regem Israel: ab huiusmodi enim intentione purus dicitur hic iaculator. & percussit regem Israel inter pulmonem & stomachũ. Iuxta Hebræũ habetur. inter coniuncturas & inter loricam. Et coniuncturæ corporis cum cruribus insinuari videntur, loca confinij inter loricã & crura. dixitq; aurigæ suo, verte manum tuam & educ me de castris quia grauiter vulneratus sum. Iuxta Hebræũ habetur. quia egrotaui. Noluit indicare q; vulneratus esset sed simulauit ęgritudinẽ sibi superuenisse, ne exterreretur exercitus audiens regem vulneratũ. Et eo magis occultare suum vulnus sperabat quo in curru erat ignoto: vtpote sine apparatu regio.

Cõmissum est ergo. Iuxta Hebræũ habetur. Et ascẽdit prælium in die illa. Post descripta particularia circa Iehosaphat & Ach'ab, describitur magnitudo pręlij nomine ascensus: ne putaretur statim cessasse aut leue pręliũ. & rex Israel stabat in curru suo cõtra Syros. Superfluit suo. Suppletur quod nõ fuerat adhuc explicite dictum: videlicet regem Israel stetisse in curru quãuis incognitum. et mortuus est vespere. vt adimpleretur verbũ Micheæ prophetæ. & effluebat sanguis plagæ ad sinũ currus. Et præco personuit in vniuerso exercitu antequã sol occũberet. Hebraice habet. Et trãsiuit præco in castris, sicut occũbẽte sole dicẽdo: vnusquisq; ad ciuitatẽ suã & vnusquisq; ad terrã suã. vt etiã imple rei visio Micheę de reditu populi ad propria. Mortuus est aũt rex

&

& perlatus est in Someró: & sepelierunt regem in Someron. Et lotus est currus in piscina Someron & linxerunt canes sanguinem eius, & habenas lauerunt. Hebraice habetur. *& arma lauerunt: iuxta verbum domini quod locutus fuerat.* Ordo literæ est. currus quidem lotus in piscina Samariæ est, arma vero quibus erat indutus lauerunt & linxerunt canes sanguinem eius iuxta verbum domini. ex eo enim quòd iuxta verbũ domini factum dicitur, intelligimus quòd licet currus fuerit lotus in piscina Samariæ, arma tamẽ fuerunt lota in Izrehel vbi occisus fuerat Naboth: sic enim dixerat deus per Eliã, in loco in quo linxerunt canes sanguinem Naboth, lingent quoque sanguinem tuum.

Reliquum autem verborum Ach'ab & omnia quæ fecit & domus eburnea quã ædificauit, hoc est domus crustis eboris tecta in superficie parietũ intrinsecus. Sumptuosa ac rarissima fuit fabrica hæc: ego tamen intelligo nomine domus aulam. *omnesq; ciuitates quas extruxit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regũ Israel? Dormiuit ergo Ach'ab cum patribus suis & regnauit Achaz'iahu filius eius pro eo.*

IEhosaphat vero filius Asæ regnare cœpit super Iehudã, ãno quarto Ach'ab regis Israel. Et Iehosaphat filius triginta quinq; annorum erat, cum regnare cœpit, & vigintiquinq; annis regnauit in Ierusalaim: & nomẽ matris eius Ha'zuba filia Silchi. Ambulauitq; in omni via Asæ patris sui, & non declinauit ab ea, faciendo quod rectum est in oculis domini. Veruntamen excelsa non abstulerunt: adhuc populus immolabat & thurificabat in excelsis. Intellige huiusmodi sacrificia offerri summo deo, nec intercessisse peccatum nisi ratione loci. assuetus enim populus non potuit distrahi etiam ædificato templo ab hac delectatione sacrificandi in locis excelsis: ibi enim conuiuia faciebant inter arbores & refrigerium auræ æstiuo tempore. *Pacemq; fecit Iehosaphat cum rege Israel. Reliquum autem verborum Iehosaphat & fortitudo eius quam fecit & qua pugnauit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierũ regum Iehudæ? Et reliquias effœminatorum qui remanserant in diebus Asæ patris eius abstulit è terra.* Iam diximus quòd meritorii significantur non penitus extirpati tempore patris. *Nec erat tunc rex cõstitutus in Edom.* Iuxta hebræum habetur. *Et rex non in Edom, præfectus rex.* hoc est Idumæa nõ habebat regẽ, sed præfectus vices regis agebat, officio, authoritateque regia fungebatur, quanuis titulum regis non haberet.

beret. Et scribitur hoc ad significandum quòd Idumæa adhuc erat sub rege Iudæ tempore Iosaphat. *Iehosaphat fecit naues Thaysis ad eundum in Ophir pro auro, & non iuit: quia confractæ sunt naues in Hez'iongaber. Tunc dixit Achaz'iahu filius Ach'ab ad Iehosaphat, vadant serui mei cum seruis tuis in nauibus: & noluit Iehosaphat.* secunda vice. nã prima vice consensit vt simul irent & fractæ sunt naues: vt paralipomenon testatur. reprehensus enim fuit quòd iunctus esset impio regi Israel. *Dormiuitq; Iehosaphat cum patribus suis, & sepultus est cum eis in ciuitate Dauid patris sui: & regnauit Iehoram filius eius pro eo.*

Achaz'iahu filius Ach'ab regnare cœpit super Israel in Someron, anno decimoseptimo Iehosaphat regis Iehudæ: & regnauit super Israel duobus annis. Fecitque malum in oculis domini: & ambulauit in via patris sui & in via matris suæ. Izebel. *& in uia Iarobham filij nebat qui peccare fecit Israelem. Seruiuitque Bahali & adorauit eum: & irritauit dominum deum Israel, iuxta omnia quæ fecerat pater eius.* Et sic finitur tertius liber regum: Romæ die vndecimo nouembris. M. D. XXXI.

THOMAE DE VIO
CAIETANI CARDINALIS SANCTI XYSTI, IN SECVNDVM LIbrum regum commentarij.

Ræuaricatus est autem Moab in Israel postquam mortuus est Ach'ab. Defectio Moabitarum à rege Israel narratur. erat enim tributariũ regnum Moab regi Israel, vt infra narratur.

Cecidítque Acham'iahu per cãcellum in cœnaculum suum quod habebat in Someron, & ægrotauit: misitq; nuncios & dixit ad eos, ite consulite Bahal'zebub deum Hec'ron an viuam de infirmitate hac. Angelus autem domini locutus est ad Eli'iahu Thisbitem: surge, ascende in occursum nunciorum regis Someron & loquere ad eos, an non est Deus in Israel quòd itis ad consulendum Bahal'zebub deum Hec'ron? Quamobrem sic dixit dominus, de lecto super quem ascendisti non descendes, sed moriendo morieris: & abiit Eli'ia. dictis his verbis disparuit. nisi enim admirabilis fuisset abscessus eius, nõ fuisset illius abscessus narratus tanquam ratio reuersionis nunciorum immediatè sub-

iunctæ:sed ex hoc quòd mirabiliter abiit,cogitauerunt nũcii regis ꝙ angelus Dei fuisset qui eos allocut⁹ erat & ideo reuersi sunt. *Reuersíq; sunt nunciꝝ ad eum.* absque prosecutione itineris ad Acharõ *& dixit ad eos,quare reuersi estis? Dixerũntq; ad eũ vir ascẽdit in occursum nostrũ.* Minus dicitur & plus significatur:nã significaꝫ mod⁹ quo occurrit & disparuit Elias sic ꝙ existimauerunt nuncii angelũ in specie viri fuisse. *& dixit ad nos: ite,reuertimini ad regem qui misit vos & loquimini ad eũ, sic dixit dominus,an non est deus in Israel quòd mittis ad consulendum Bahal'zebub deum Hec'ron? idcirco de lecto super quem ascendisti non descendes,sed moriendo morieris. Dixítque ad eos:cuius figuræ est & habitus vir qui occurrit vobis.* Hebraice habetur. *quæ dispositio viri qui ascendit in occursum vestrum. & locutus est ad vos verba hæc?* Nisi rex quoq; dubitasset de illo qui occurrerat,non quęsisset de forma eius. *Dixeruntq; ad eum,vir pilosus.* Non dicitur veste pilosa,sed vir pilosus,quia caro Eliæ pilosa describitur. multos enim videmus viros adeo refertos pilis vt merito viri pilosi vocentur. *& zona pellicea accinctus lumbos suos: & dixit,Eli'ia Thisbites est.* nouerat enim eum,vtpote quẽ apud patrem suum sæpe viderat.

Misitq; ad eum principem quinquagenarium, & quinquaginta viros qui erant sub eo: & ascendit ad eum, & ecce sedebat in vertice montis: & ait ei,vir Dei. Nomen est Elohim. & idem intellige in sequentibus dum pluries repetitur vir Dei. *rex præcepit vt descendas.* Legẽdum est. *rex dixit, descende.* Honestius locutus est:veruntamen præceptum detulit descendendi. *Respondénsque Eli'iahu dixit quinquagenario, si vir Dei sum, descendat ignis de cœlo & deuoret te & quinquaginta tuos: descenditq; ignis de cœlo & deuorauit eum & quinquaginta eius.* Mirabilis profecto iustitia Dei,non solum defendẽs Eliam, sed puniens veniẽtes ad capiendum eum si vocatus non veniret ad regẽ. Ex verbis autẽ dictis (si vir Elohim ego,descẽdet ignis è cœlis) manifestat nõ nisi iustitiam diuino iudicio se velle. vir enim summi iudicis par est vt non impetatur à ministris vnius regis. Et ex propriis verbis eorum, damnationem mereri eos simul manifestat. ipsi enim dixerant ad eũ vir Elohim, propriam præsumptionem suis verbis accusantes: & propterea Elias ex propriis illorũ verbis ipsos damnat ad pœnam quã merebantur. *Rursúmque.* Hebraice habetur. *Et reuersus est.* proculdubio rex. Nisi audita combustione eorum,quos miserat

serat,deseruisset propositum capiendi Eliam,non scriberetur de rege & reuersus est ad animum capiendi Eliam: nullus enim reuertitur illuc vnde non recesit. *& misit ad eum principem quinquagenarium alium & quinquaginta eius: qui locutus est ei,vir Dei,sic dixit rex, festina,descẽde.* Præceptum quoque iste executurus detulit: & ideo similiter punitus est. *Respondítque Eli'ia & dixit ad eos,si vir Dei sum,descendat ignis de cœlo & deuoret te & quinquaginta tuos: & descẽdit ignis Dei de cœlo, & deuorauit eum & quinquaginta eius.*

Iterum misit. Iuxta Hebræum habetur. *Et reuersus est & misit principem quinquagenarium tertium & quinquaginta eius.* Insinuatur enim ꝙ audita combustione etiam istorum iterum destitit à proposito vexãdi Eliam: sed postea reuersus est ad idem propositũ, & misit tertiũ principem ad capiẽdum eum si venire renueret. *ascenditq; & venit princeps quinquagenarius tertius, & genuflexus est super genua sua contra Eli'iahu.* Iste tertius prudens fuit: & timens diuinum iudicium & nolens perdere gratiam regis humiliauit seipsum: nec detulit præceptũ regium præcipiendo Eliæ, sed cogens eos ad veniendum ad eum. *& precatus est eum & ait,vir Dei noli despicere animã meã.* Hebraice habetur. *preciosa quæso sit anima mea & anima seruorum tuorum horum quinquaginta in oculis tuis.* Quod in precio habetur,non facile destruitur, sed charum habetur ac seruatur. vitam itaq; suam & suorum seruari petit, & non comburi sicut primos & secundos. *Ecce descẽdit ignis de cœlo, & deuorauit duos principes quinquagenarios primos & quinquaginta eorum: sed nunc obsecro vt miserearis animæ meæ.* Iuxta Hebręum habetur. *& nunc preciosa sit anima mea in oculis tuis.* repetitur enim supplicatio ex magnitudine timoris.

Locutus est autem angelus domini ad Eli'iahu, descende cũ eo, ne timeas. Deficit. *à facie eius.* Vide actiones Eliæ angelica directione gubernari per singula: hoc est tam exteriores motus quàm interiores. dicitur enim ei & quòd descendat cum eo, & quòd non timeat ab eo. *surrexítque & descẽdit cum eo ad regẽ. Et locutus est ei:sic dixit dominus, quia misisti nuncios ad consulendum Bahal'zebub deum Hec'ron quasi nõ esset.* Hebraice repetuntur supradicta verba. *an non Deus in Israel ad requirendum in verbo eius? ideo de lecto super quem ascendisti non descendes,sed moriendo morieris.* Elias enim imperterritus dicit regi coram quæ dixerat nunciis eius.

Mortuúsque est iuxta sermonẽ domini quem locutus est Eli'iahu, *& regnauit* Iehoram *frater eius pro eo.* Interpres addidit frater eius pro maiori claritate. *anno secundo* Iehoram *filij* Iehosaphat *regis* Iehudæ. Quæstio de veritate huius supputationis, in principio tertij capituli tractanda est vbi oppositum videtur scribi. *non enim habebat filium.* Ratio redditur quare frater eius Ioram successerit in regno. *Reliquum autem verborum Achaiahu quæ fecit; nónne ipsa scripta sunt in libro verborũ dierum regum Israel?*

CAPVT II.

ET fuit cũ leuare vellet dominus Eli'iahu *in turbine in cœlum: abiit* Eli'iahu *&* Elisah *de Ghilghal.* Dixitq; Eli'iahu *ad* Elisah, *sede hic.* Iuxta Hebræũ habetur. *sede obsecro* (seu nũc) *hic.* & similiter adiũge in sequentibus huius capituli repetitis verbis similibus. *quia dominus misit me vsq; in* Beth'el: *cui ait* Elisah, *viuit dominus & viuit anima tua si derelinquam te.* Ex tanta resistentia apparet Eliã non præcipiẽdo, sed obsecrando dixisse, sede hic, & propterea legendum esse, sede obsecro hic. Ratio autẽ huiusmodi resistentiæ erat quia nouerat eum tollendum à se, vt inferius ipse fatetur. *& descenderunt in* Beth'el. *Egressiq; sunt filij prophetarum qui erant in* Beth'el *ad* Elisah. Idem appellantur & prophetæ & filij prophetarũ: nam superius appellati sunt prophetæ, & modò appellantur filij prophetarum. & Hebraico more filij appellantur non solum naturaliter geniti, sed etiam instructi à prophetis imitatoréque eorum ad vacãdum diuinis laudibus. Et hinc quoq; apparet quòd in diuersis locis regni Israel permittebantur à rege professores diuini cultus. *& dixerũt ei, an nosti quòd hodie dominus tollet dominum tuũ.* Duo hinc habentur. alterum quòd isti filij prophetarum habebant verè donum prophetiæ, præcognoscendo raptũ Eliæ. alterum quòd vno eodemque die peractum fuit vniuersum hoc iter Eliæ & Elisæi hic descriptum: alioquin non esset verum hodie dominus tollet dominum tuum. *à te.* Hebraice habetur. *à supra caput tuum.* Non solum prædicunt raptum Eliæ & rapientem Deum & tẽpus, sed etiam modum: quòd videlicet versus cœlos rapietur, dicendo à supra caput tuũ, ad differentiam raptus ad partem collateralem quãcunque. *qui respondit, & ego noui.* Hinc insinuatur etiam Elisæum dono prophetiæ præditum fuisse. *silete.* ne me impeditatis ab attẽtione erga

erga raptũ Eliæ domini mei. solicitꝰ. n. erat ne ex improuiso Elias tolleret. Et similiter ĩtellige & corrige subiũcta ĩ Iericho. *Dixit autẽ ei* Eli'iahu, *Elisah sede quæso hic quia dominus misit me in Iericho: & ait, viuit dominus & viuit anima tua si derelinquam te: & venerunt in Iericho. Accesserúntque filij prophetarum qui erant in Iericho ad Elisah & dixerunt ei, an nosti quòd hodie dominus tollet dominum tuum à te? & ait, & ego noui, silete.*

Dixit autem ei Eli'iahu, *sede quæso hic quia dominus misit me ad Iarden: & ait, viuit dominus & viuit anima tua si derelinquam te: & abierunt ambo. Et quinquaginta viri de filijs prophetarum secuti sunt eos.* Hebraice habetur. *iuerunt & steterunt è regione à lõge.* vt viderẽt, si possent, exitum rei. *& illi ambo steterũt iuxta Iarden. Tulitq; Eli'iahu pallium suũ & inuoluit illud.* quasi idoneũ ad percutiẽdũ. *& percussit aquas, & diuisæ sunt huc & huc.* Quemadmodũ illo eodem pallio iacto super Elisæum traxerat eum, ita diuisit aquas vtente Deo pallio illo vt instrumẽto sensibili ad huiusmodi miracula: vt cognosceremus Eliæ meritis miracula hæc fieri. *& transierunt ambo per siccum.*

Cumque transissent, Eli'iahu *dixit ad* Elisah, *postula quod vis vt faciam tibi antequam tollar à te: & dixit* Elisah, *obsecro vt fiat in me duplex spiritus tuus.* Iuxta Hebræum habetur. *& erit obsecro os duorum in spiritu tuo mihi.* Scito prudẽs lector quòd hac appellatione (videlicet os duorũ) scriptura aliàs nominat portionem duplicẽ quæ primogenito debebatur. ita ψ pars primogeniti appellabatur os duorũ, quia loco duorum succedebat. Et eodẽ modo Elisæus petit os duorum: hoc est succedere Eliæ non in agris aut aliis corporeis bonis, sed in spiritu Eliæ tãquam primogenitũ in duplici portione. ità quòd plus petit quàm duplicẽ spiritũ, prophetiæ videlicet & miraculorum: quoniam petit succedere in spiritu Eliæ iure primogeniti, quod est præferri cæteris filijs Eliæ spiritualibus: & est succedere non solum in spiritu miraculorũ & prophetiæ qui erat in Elia, sed etiam excellenter habere huiusmodi spiritum sicut primogenitus excellenter succedit in bonis paternis. *Et ait, rem difficilẽ postulasti.* Iuxta Hebræum habetur. *duraſti postulando.* hoc est duram petitionem fecisti. quemadmodum enim verba dura appellãtur quæ non cedunt votis eius ad quem dicuntur, ita petitio dura dicitur quæ non cedit intentioni eius qui obtulerat, pete quod vis. intendebat enim Elias dare Elisæo quod petebat intra limites eorum quæ cõ-

muniter postulantur. & propterea Elisæo petente donũ tam arduum excedẽs communes petitiones, dixit duram esse petitionem eius: vtpote obsistentem intensioni ipsius Eliæ. *si videbis me tolli à te, erit tibi sic: si autem non videbis, non erit.* Quia conditionalis fuit gratia reuelata Eliæ, ideo conditionaliter respondit: nec excesit limites diuinæ reuelationis sibi factæ. Quare autem Deus sub hac conditione promiserit, ratio fuit, vt accenderetur magis Elisæi mens & præpararetur ad tantum donum, & ipsius Eliæ preces crescerent pro Elisæo: dum vterque incertus redditur de gratia hac, cum spetamen.

Cúmque pergerent pergendo & loquendo, ecce currus igneus & equi ignei. proculdubio trahentes currum. Nec intelligas verum ignem, sed speciẽ ignis, quemadmodum ignis qui apparuit Mosi in rubo, & qui apparuit super apostolos in die pẽtecostes. Et congruit species ignis igneo animo Eliæ erga Deum. congruit ad vehendum Eliam in cœlum: leuis enim est ignis & naturaliter ascendens. cõgruit & officio ad quod exercendum reseruatur Elias: videlicet ad præueniendũ gloriosum Mesiæ aduentũ, iuxta Malachiæ vaticinium. Currus autem vehendus & vectus mõstratus est, vt illæsus suauitérq; transferendus agnosceretur: simúlque dignitas eius apud Deũ patefieret nobis. *& diuiserunt inter vtrũque.* Vide imperterritos ambos, vt non nisi ab equis diuidentibus eos separati fuerint. *Et ascendit Eli*ʾ *iahu in turbine in cœlum.* Species ignis in curru & equis qualiter mota fuerit versus cœlum, describit, dicendo per turbinẽ siue in turbine. ascendit siquidem Elias currum igneũ, & per modum turbinis: hoc est tanquã inuolutus in illa ignis specie, quasi in turbine ascẽdente ascẽdit ad cœlos: hoc est ad superiorem partem aeris. *Elisah autem videbat.* Ecce adimpleta conditio si videris quãdo tollar. præparatus est enim Elisæus, & Eliæ meritis ac precibus obtẽta est gratia hęc vt Elisęus videret ipsum tolli. *& clamabat, pater mi pater mi.* Aptissime qui succedere, vt primogenit⁹, petierat & expectabat, clamauit, pater mi pater mi: præter hoc quòd etiã affectus filialis manifestatur Elisæi cũ paterno simul officio Eliæ. *currus Israel & auriga eius.* Iuxta Heb. habeẽ. *currus Israelis & equites eius.* Alludẽs ad apparitionẽ curr⁹ & equorũ, laudat Eliã ꝙ eminẽter habuerit officiũ curruũ & officiũ equitũ in Israel: hoc est ꝙ eminenter fuerit robur Israelis quo ad

ad diuina, quemadmodum militare robur regni, est in curribus & equitibus. gesta enim Eliæ præclarissima & aduersus Ach'ab & aduersus prophetas idolorũ & aduersus Ochoziã regem, hoc testantur. *& nõ vidit eum amplius.* Monstratus est Elias ascẽdens ad suprema aeris Elisæo, sed nõ est illi demõstratũ vbi quieuerit: & propterea dicitur, & nõ vidit eũ amplius. Creditur autẽ trãslatus in locũ q dicitur paradisus terrestris: nã ipsum viuere & venturũ esse, testaẽ Malachias propheta in calce sui libri. *apprehenditque vestimenta sua, & scidit ea in duas partes.* Orbatus pátre, more lugentium scidit vestimenta sua, vera scisione: nam Hebraicè habetur. *& scidit ea in dũas scissiones. Et leuauit palliũ Eli*ʾ *iahu quod ceciderat ei.* Non casu, sed diuinæ largitatis dono pallium Eliæ non relictum in terra, sed demissum à superis cecidisse describitur, vt etiam sensibili veste Elisæus merita Eliæ præ se ferret. *reuersusq; est & stetit super ripam Iarden. Tulitque palliũ Eli*ʾ *iahu quod ceciderat ei & percussit aquas: & dixit, vbi est Deus Eliæ etiam nũc?* Hebraicè habetur. *vbi Iehouah Elohæ Eli*ʾ *iahu etiam ipse: percussitq; aquas & diuisæ sunt huc & illuc, & trãsiuit Elisah.* Quia non fuerant aquæ Iordanis diuisæ à pallio Eliæ, ad merita Eliæ inuocanda apud Deum cõfugit: & sic altera percussione diuisæ sunt aquæ. Disposuit autem Deus vt Elisæus non sic securus attentaret operari miracula, tanquam confidens in veste sensibili Eliæ & in promissione ei facta ab Elia: sed diceret humiliter (hoc est cũ speciali inuocatione Dei prætermissa) attẽtare miracula: quod prima vice nõ fecerat, sed securè percussit. Quod autem dicitur etiã ipse, ad distinguendũ rationes inuocãdi Deũ pertinet. est enim ordo literę, vbi Iehouah summus Deus fons essendi etiã ipse Elohæ Eliæ. inuocat enim & ipsum summum Deum secundum seipsum, & secundum quod erat Deus disponens ea quæ sunt Eliæ. Inexpertus autem modum operandi miracula, admirãdo simul & supplicando dicit, vbi Iehouah? non secundum se, sed secundum effectum istum diuisionis aquarum.

*Viderunt autem eũ filij prophetarum qui erant in Iericho è regione: & dixerunt: requieuit spiritus Eli*ʾ *iahu super Elisah.* non vnus atque idem spiritus migrãdo de Elia in Elisæum, sed cõmunicatus Eliæ spiritus: hoc est donũ spirituale ad faciendũ miracula. *Venerũtq; in occursum eius, & adorauerũt cũ in terrã.* honoris signũ tãquã nouo patri loco Eliæ exhibuerũt. *Dixerũtq; ei:*

ecce quæso sunt cum seruis tuis quinquaginta viri filij fortitudinis: eant quæso & quærant dominum tuum, ne forte tulerit eum spiritus domini & proiecerit eum in vnum montium aut in vnam vallium. Iunge hæc cum verbis Habdiæ scriptis superius in lib. 3. cap. 18. & percipies contigisse sæpe Eliæ tolli à spiritu Dei ex aspectu aliorum: alioquin nec illi nec isti dixissent hæc. Iúge quoq; hûc timorem cũ paulo superius verbis filiorũ prophetarum Iericho habitis ad Elisæũ, videlicet nosti quòd hodie dominus tuus tolletur à supra caput tuum? & perpendes reuelatum illis fuisse Eliæ raptum futurum, sed non fuisse illis reuelatum an raptus iste fuerit ad segregãdum penitus Eliã à consortio mortalium hominum an ad tempus aliquot more solito, si enim hoc sciuissent quod Elisæus sciebat, nequaquã obtulissent inquisitionem per loca diuersa. *& dixit, nolite mittere.* Iuxta Hebræum habetur. *nõ mittite.* sciebat enim Elisæus quòd penitus separatus erat Elias à nostro cõsortio. *Et coegerunt eum donec acquiesceret & diceret mittite.* Sententia rectè redditur: quanuis acquiescere Hebraicè nõ habeatur, sed tardare. significatur enim quòd vsquequo tardauit Elisæus ad dicendum mittite, coegerunt eum. Et per hoc insinuatur quòd nõ cito acquieuit Elisæus votis eorũ, sed tandem quasi vexatus dixit mittite: nõ hæsitãdo, sed satisfaciendo illis. *miserúntque quinquaginta viros, & quæsierunt tribus diebus & non inuenerunt eum.* Etiam hoc testimonio voluit Deus cognosci hunc Eliæ raptum non fuisse similem aliis. *Reuersíq; sunt ad eum, & ipse habitabat in Iericho. & dixit eis, nónne dixi vobis nolite mittere.* Hebraicè habetur. *non ibitis?* Ad manifestãdum se non consensisse, sed permisisse vt irent, repetit sua verba: cõfirmans per hæc se nosse quòd Elias est translatus penitus.

Dixerunt autem viri ciuitatis ad Elisah: ecce obsecro habitatio ciuitatis optima est. Hebraicè habetur. *bona, sicut dominus meus videt.* Habitationem in Iericho laudãt. *sed aquæ pessimæ sunt & terra sterilis.* Hebraicè habetur. *& aquæ malæ & terram orbantes.* Situs ciuitatis ad habitandũ laudatus est, aquæ vero víuæ in territorio Iericho malæ dicuntur: & earum malicia explicatur per hoc quòd orbãt terrã, proculdubio vegetabilibus. Non enim ali atque ad perfectum prouehi poterant ibi arbores propter maliciem aquarum: & propterea dicũtur orbantes terrã filiis ipsius terræ. homines autem aqua pluuiali vtebantur ad victum. *Et dixit, tollite mihi Phialam nouam & ponite*

ponite in ea sal: & attulerunt ei. Quemadmodum ex simplici Dei præcepto fuit vt vteretur sale pro instrumento ad sanãdas istas aquas, ita ex eadem voluntate diuina fuit quòd sal poneretur in vase nouo: neutrum enim aliquid conferebat naturali virtute ad sanandas aquas. Congruentiæ tamen ratio reddi potest ex eo quòd sal conseruatiuus à putrefactione, aquas conseruatiuas deinceps fore vegetabilium significabat: vasis autem nouitas nouitatem futuram aquarum præ se ferebat. *Egressúsque est ad exitum aquarum, & misit in illum sal: & dixit, sic dixit dominus, sanaui aquas has, non erit inde amplius mors & sterilitas.* Hebraicè habetur. *& orbatio.* Sed tam hic quàm superius significatur nõ quæcunque orbatio, sed filiorum. vt per hæc duo (mortem videlicet & orbationẽ) nõ intelligamus duos effectus, sed vnum atque eundem: qui relatus ad ipsa vegetabilia quæ mortificabãtur ex malicia aquarũ, appellatur mors: relatus vero ad terrã quæ priuabatur filiis, appellatur orbatio. Hic enim sensus quadrat supradictis: scilicet aquæ malæ & terrã orbãtes. solus enim hic effectus narratus est à viris ciuitatis Iericho. *Sanatæ ergo sunt aquæ vsque ad diẽ hãc: iuxta verbũ Elisah quod locutus est.* Ne intelligeretur ad paruum tempus, sed perfectum fuisse opus miraculi scribitur vsq; in diẽ hanc: hoc est simpliciter & absolutè.

Ascendit autem inde in Beth'el: cúmque ascẽderet per viam, pueri parui egressi sunt de ciuitate, & illuserunt ei dicentes ascende calue, ascende calue. Qui cum respexisset, vidit eos. Hebraicè habetur. *Et vertit post se & vidit eos.* Hinc apparet quòd post tergũ Elisæi ascendentis in montem pueri clamabant. *& maledixit eis in nomine domini.* Recole quod ciuitas Beth'el electa fuerat à Ieroboham patre idolatriæ & in ea positus vitulus aureus, vt in tertio libro scriptum est. & propterea Elisæus ad puniẽdum patres in filiis, diuina authoritate maledixit pueris parui irridentibus eum ascendentem ad filios prophetarũ. diuina siquidem authoritas significatur dicẽdo in nomine domini: vt nulla ira, sed spiritu sancto motum Elisæum intelligamus ad maledicẽdum pueris. *Egressíque sunt duo vrsi de saltu, & lacerauerunt ex eis quadraginta duos pueros.* Innuitur quòd non omnes lacerati sunt ab vrsis dicendo ex eis. diuinę enim iustitiæ executio facta est prout Deus voluit in quos voluit. *Abiit autem inde in montem Charmel: & inde reuersus est in Someron.*

CAP.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT. III.

IEhoram vero filius Ach'ab regnauit super Israel in Someron anno decimooctauo Iehosaphat regis Iehudæ.

Quæstio statim occurrit quomodo stant hæc duo simul: videlicet quòd Iorã filius Ach'ab inceperit regnare decimooctauo anno Iosaphat vt hic dicitur,& inceperit regnare anno secũdo Ioram filij Iosaphat vt in calce primi cap. scriptum est. Occurrit & altera quæstio quomodo Iorã filius Ach'ab inceperit regnare anno 18. Iosaphat, & cũ hoc successerit Ochoziæ fratri suo, qui duobus annis regnauerat & inceperat regnare anno 17 Iosaphat, vt in calce tertij lib. scrip. est. Solutio primæ quæstionis est quòd vtrũq; est verũ: quia anno 17. Iosaphat, corregnauit super regnũ Iudæ Iorã filius ipsius Iosaphat de ipsius volũtate: & propterea anni isti & supputantur inter annos regni Iosaphat & inter annos Iorã filij eius, & decimusoctauus annus Iosaphat appellatur etiã annus secũdus Iorã filij eius. Creditur autem quòd Iosaphat pergẽs ad prẽliũ cũ Ach'ab cõtra Syros (vt in tertio lib. narratũ est) surrogauerit sibi Iorã filiũ in regem: vt si forte moreretur nõ oriretur dissensio circa successorem in regno.

Solutio autẽ secundæ ex supradictis facile patet: videlicet quòd duo anni regni Ochoziæ fuerũt imperfecti, & partem decimiseptimi partẽ vero decimioctaui anni Iosaphat cõprehenderũt: & in calce eiusdẽ decimioctaui regnauit Iorã filius Ach'ab frater Ochoziæ. *regnauitq; duodecim annis. Fecitq; malũ in oculis domini, sed nõ sicut pater & mater eius.* Erat ergo filius Izebel. *tulitq; statuam Baal quã fecerat pater eius. Veruntamen peccatis Iarobham filij Nebat qui peccare fecit Israelem.* idolatriæ vitulorum aureorum. *adhæsit: non recessit ab eis.*

PORRÒ Mesah rex Moab habebat pecora, & reddebat regi Israel centum millia agnorum & centum millia arietum cum velleribus suis. Iuxta Hebræum habetur. *centum millia arietum & centum millia veruecum.* primum enim supputatur numerus arietum & deinde par numerus castratorum eiusdem speciei. *cum lana.* hoc est non tonsos. *Cúmque mortuus fuisset Ach'ab prævaricatus est fœdus quod habebat cũ rege Israel.* Hebraicè habetur. *& defecit rex Moab à rege Israel.* repetitur enim quod in principio huius libri dictum est.

EGressus est igitur Iehorã in die illa de Someron: & recẽsuit vniuersum Israelẽ. Omissam à fratre suo Ochozia recuperationẽ tributi debiti à Moabitis iste Ioram aggressus est. *& abiit & misit ad Iehosaphat regem Iehudæ dicendo, rex Moab desecit à me veni mecum.* Hebraicè habetur. *num venies mecum contra Moab ad bellum?* Non mandat, sed postulat. *& dixit, ascendam, qui meus est tuus est, populus meus populus tuus, & equi mei equi tui.* Hebraicè habetur. *sicut ego sicut tu, sicut populus meus sicut populus tuus, sicut equi mei sicut equi tui.* Modus loquendi hebraicus est ad significandam indifferentiam. *Dixítque, per quam viam ascẽdemus?* Iosaphat quærit qua via incedendum est. *& dixit, per viam deserti Edom.*

Et abiit rex Israel & rex Iehudæ & rex Edom. Non proprie rex erat iste tertius, sed præfectus tanquam rex, vt superius dictum est: erat enim rex officio quanuis non titulo. *Et quoniam erat sub rege Iudæ, ideo adueniente rege Iudæ conuenit & ipse & circumierunt per viam septẽ diebus: & nõ fuit aqua exercitui & iumentis quæ sequebantur eos.* Qua in curia vel occasione incurrerint hanc penuriam aquæ, latet nos. *Dixítque rex Israel: heu heu heu.* Hebraicè habetẽ semel dũtaxat. *heu*, seu ue. *cõgregauit dominus tres reges istos vt traderet eos in manũ Moab.*

Et ait Iehosaphat, éstne hic propheta domini vt cõsulamus dominum per eum? respondítq; vnus de seruis regis Israel, hic est Elisah filius Saphat qui fundebat aquã super manus Eli'iahu. Ab hoc officio describit Elisæus domesticus minister Eliæ: vt hinc crederetur quod non nisi vir sanctus esse posset tam domesticus Eliæ. *Et ait Iehosaphat, est apud eum sermo domini?* Interrogatiue legendum est an haberet donum propheticæ: respõsio enim data non manifestauerat hoc. *descenderuntq; ad eũ rex Israel & Iehosaphat & rex Edom.* Hinc apparet responsum fuisse Iosaphat regi quod Elisæus habebat donum prophetiæ descensus enim trium regum ad eum, testatur hoc.

Dixit autẽ Elisah ad regẽ Israel, quid mihi & tibi est? vade ad prophetas patris tui et ad prophetas matris tuæ: & ait illi rex Israel, quare congregauit. Manca est litera, legendũ est. *nequaquã.* subaudi ibo ad ꝓphetas patris mei & matris meæ. Deinde immediate subiungitur. *quia vocauit Iehouah tres reges istos vt traderet eos in manum Moab.* Rationẽ reddit quare nõ ad ꝓphetas Baal, sed ad ipsum ꝓphetã summi Dei confugit, quia timet summum deum induxisse eos in locum in quo vastarentur à Moabitis. *Dixitq; Elisah: viuit dominus exercituũ in cuius cõspectu sto.* Heb. habetur. *in cuius steti facie.* Didicerat à magistro & patre suo Elia hunc iurandi modum: quo & viuum fon-

tem esse essendi exercitibus cœlorum & terræ esse,& se cultorem eius intima contemplatione profitetur. *nisi quòd faciem Iehosaphat regis Iehudæ erubescerem.* Hebraicè habet. *eleuarem.* hoc est honorarem. *si respicerem te & si viderem te.* Verè spiritui Eliæ successit tam magnanimus Elisæus. Et *nunc tollite mihi psaltem.* Hebraice habetur. *pulsatorem.* proculdubio instrumenti musici. & similiter cum subiungitur. *cunq; caneret psaltes.* legendum est. *& fuit cum pulsaret pulsator.* Ad disponendum seipsum in mentis eleuationem vsus est Elisæus sono musico. nouerat enim huiusmodi sonum excitare in se collectionem animi internam : & consequẽter mentis eleuationem in deũ. *facta est super eum manus domini.* Ne putares virtute soni musici adiutum Elisæum ex propriis prophetasse,sed intelligeres diuinũ superuenisse donum Elisæo iam dispositio intus,narratur quòd fuit super eum manus (hoc est operatio interna) summi dei. Et *ait: sic dixit dominus,fac torrentẽ hunc fossas fossas.* hoc est multitudinem fossarũ ad recipiendũ multitudinem aquarum . *Quia sic dixit dominus: non videbitis ventum neq; pluuiam, & torrens ipse replebitur aquis .* Prædicit non solum affuturam multitudinem aquæ replentem alueum quantuncunque cauaretur,sed etiam modum:videlicet sine vento & sine pluuia. *& bibetis vos & familiæ vestræ.* Hebraicè habeẽ. *& pecora vestra.* quæ secum duxerant pro alendo exercitu . *& iumenta vestra.* Et *leue erit hoc in oculis domini: tradetq; Moab in manum vestram .* Et *percutietis omnem ciuitatem munitam & omnem ciuitatem electam, & omnem arborem bonam deiicietis.* Mirum est quòd Elisæus succidenda ligna fructifera dixerit: cum in lege Mosis dẽte. 20. prohibeatur excidere ligna fructifera hostium. Veruntamen quia Elisæus non propria,sed diuina authoritate hæc dixit , admiratio cessare debet. deus enim non alligauit suam iustitiam legi quam per Mosem promulgauit, sed est dominus legis: atque ad puniendum Moabitas voluit etiam fructiferas arbores succidi. *cunctosq; fontes aquarum obturabitis, & omnem agrum bonum operietis lapidibus.*

Factum est igitur mane quando sacrificium offerri solet. Hebraicè habetur. *quando ascendit munus .* hoc est hora qua sacrificiũ matutinum offertur deo:vt intelligamus non solum horam scribi, sed etiam virtutem sacrificij matutini quod offerebatur in templo cooperatam esse ad hoc miraculum. nisi enim diuina gratia esset ob illud sacrificium,beneficium hoc contulisset,

tulisset, nequaquam scriptura tempus beneficii descripsisset ab illo sacrificio. Et attestatur hoc verbis Elisæi: vt quemadmodum ipse propter Iosaphat regem Iudæ admisit reges & orauit,ita deus propter iuge sacrificium matutinum quod Iosaphat rex Iudæ faciebat offerri in templo,beneficium aquarum contulerit. *& ecce aquæ veniebant de via Edom: & repleta est terra aquis. Omnes autẽ Moabitæ audierunt quòd ascendissent reges ad pugnandum contra eos : & congreuarunt omnes qui accincti erant baltheo desuper.* Iuxta Hebræum habetur. *& congregati sunt ab omni accincto cingulo & supra.* ætas siquidem certa(puta sedecim annorum vel circa) in qua incipiebant vti cingulis, describitur dicendo ab omni accincto cingulo & supra : hoc est ab omni tantæ ætatis & supra . insinuatur enim per hoc quòd cõuenerunt omnes Moabitæ ad defendendum se cõtra hostes regis. *& steterunt in terminis.* defensuri enim in propriis sistebant terminis impotentes ad aggrediẽdum hostes. *Primoq; mane surrexerunt, orto iam sole ex aduerso aquarum.* Parui refert quòd hebraicè habeẽ. *& sol illuminauit super aquas.* narratur enim hoc ad describendum causam apparentis coloris aquarum. *viderunt q; Moabitæ è regione aquas rubras quasi sanguinem.* Turbidæ aquæ videntur fuisse: vt percussæ radiis solaribus apparerent iis qui è regione erant à longe, coloris rubri. *Dixerunt q;: sanguis est, digladiando digladiati sunt reges , & percussit vnusquisque proximũ suum: nũc igitur ad prædam Moab. Perrexerintque in castra Israel.* ad prædam vt dixerant. *surrexerintque Israelitæ & percusserunt Moabitas, & fugerunt à facie eorum: venerunt igitur qui vicerant & percusserunt Moab.* Hebraicè habetur. *& percusserunt eum & percutiendo Moab . Et ciuitates destruxerunt, & in omnẽ agrum bonum proiecerunt vnusquisque lapidem suum & repleuerunt eum, & omnem fontem aquarum obturauerũt, & omnem arborem bonam deiecerunt.* narratur enim prosecutio victoriæ narrando quòd percusserunt eum,scilicet Moab: & quid consequenter percutiẽdo Moab fecerint. *ita vt muri tãtum fictiles remanerent.* Iuxta Hebræum habetur. *vsquequo fecerunt remanere lapides eius in muro forti.* Ad destructionem ciuitatum hæc refertur exceptio: vt intelligamus ciuitates destructas non tamen omnes sed vsque ad ciuitatem muri fortis excluſiuẽ, quoniam fecerunt remanere in muro forti lapides eius. ciuitas enim in qua erat rex remansit in muro suo forti. *& circundata est ciuitas à fundibularijs.* Iuxta Hebræum habetur.

tur. & *circundederunt lapides magnos & rotundos.* Ad destruendum murum fortem magnos rotundósque lapides artificio militari iaciebant. rotũdos quidem vt habiles essent ad motum: magnos autem vt valerent percutere, impetuoso siquidem iactu ad murum percutiendum, cum magno impetu tormenti lignei (vt creditur) iaciebant circuncirca. & *magna ex parte percussa.* Iuxta Hebræum habetur. & *percusserunt eam.* ciuitatem fortem.

Quod cum vidisset rex Moab, prævaluisse scilicet hostes. Hebraicè habetur. Et *vidit rex Moab quod prævaluit sibi præliũ.* iactantium lapides plusquam credebat. & *tulit secum septingentos viros educentes gladium ad irrumpendum in regem Edom: & non potuerunt.* Distinctas enim partes exercitus reges isti circundantes ciuitatem habebant: & propterea specialiter nominatur rex Edom. *Tulitque filium suum primogenitum qui regnaturus erat pro eo, & obtulit eum holocaustum super murum.* In maxima necessitate constitutus rex, maximum Deo suo obtulit holocaustum. super murum autem tum vt murus seruaretur, tum vt hostes videntes auerterentur virtute tanti holocausti. & *facta est indignatio.* Iuxta Hebræum habetur. & *fuit ira magna in Israel: & recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram.* Ex eo quod non aliter narratur aduersus quos fuit hæc ira, sed dicitur duntaxat in Israel, significatur ira Israelitarũ inter se. Et quia causa iræ narratur holocaustum primogeniti regis, & effectus iræ narratur recessus ab oppugnatione regis Moab, intelligimus Israelitas idolatras viso illo holocausto magnipendisse cooperante diabolo illud & desperasse de victoria aduersus regem munitum præsidio tanti holocausti, & propterea cõmotos ad iram contra Israelitas volentes persistere in bello: & tandem magnitudo iræ vicit, & effecit recessum à bello. Intelligo tamen recessum hunc renouato fœdere cum rege Moab de tributo dando regi Israel, vt finem suscepti belli recessus non abstulerit.

CAPVT IIII.

MVlier autem vna de vxoribus prophetarum. Legẽdum est. *de vxoribus filiorum prophetarum.* hoc est discipulorũ prophetarum. genus enim discipulorũ huiusmodi vacabant diuinis laudibus, habẽtes tamẽ vxores &c. *clamauit ad Elisæum dicendo: seruus tuus vir meus mortuus est & tu nosti quod seruus tuus fuit timens dominum: & creditor venit ad tollendũ duos filios meos sibi in seruos.* Licitũ erat tunc homines liberos in seruitutem redigere ob debita, si alter non haberent vnde soluerent.

Dixitq; ad eam Elisæus, quid vis vt faciam tibi? Superfluunt duæ dictiones: legendum est. *quid faciam tibi?* Et deinde subditur. *dic mihi.* Quod conuenientius adhũgitur cum sequenti clausula. *quid habes in domo tua?* vt primum ex propriis dixerit, quid faciam tibi ego pauper non habens vnde tibi subueniã? deinde tactus à spiritu sancto dixerit indica mihi quid habes in domo tua? & *ait, non habet ancilla tua quicquam in domo nisi parum olei quo vnguar.* Iuxta Hebræum habetur. *nisi vas olei.* nullaq; fit mentio vnctionis. *Cui ait: vade, pete tibi vasa foris ab omnibus vicinis, vasa vacua non pauca. Et ingredieris & claudes ostium super te & super filios tuos.* Ne demerita alicuius impedirent executionem miraculi, solam religiosam matrem cũ filiis recte instructis mandat adesse miraculo. clauso ostio & *fundes super omnia vasa hæc: et cũ plena fuerint, tolles.* Hebraicè habetur. & *plenum facies mouere.* Instruit ipsam vt fundendo oleũ non desistat videns primũ aut secundum aut quodcunque vas impletum, sed faciat illud impletum amoueri & impleri aliud. *Iuitq; ab eo, & clausit ostium super se & super filios suos.* Vide sanctæ mulieris fidem: & propterea assecutam effectum promissi miraculi. *illi afferebant vasa ad eam: & ipsa infundebat. Cumq; plena essent vasa, dixit ad filium suum, affer mihi adhuc vas: & dixit ad eam, non est vltra vas: stetitq; oleum. Venit autem illa, & indicauit viro dei.* Nomen est Elohim. Non audet mulier inconsulto viro dei vti oleo diuinitus multiplicato: vt vndique huius mulieris sanctitas monstretur. *qui ait: vade, vende oleum & redde creditori tuo, & tu & filii tui viues de reliquo.*

FIt autem quædam dies, & transiuit Elisæus ad Sunem: erátque ibi mulier magna. opibus. *quæ cogit eum ad comedendum panem: cúmque frequenter inde transiret.* Superfluit frequenter. *diuertebat ad eam ad comedendum panem.* Dixítque viro suo: *animaduerto quod vir dei sanctus est iste qui transit per nos frequenter.* Iuxta Hebræum habetur. *ecce nunc noui quod vir Elohim sanctus ipse transiens per nos iugiter.* Dicendo ecce nunc noui, manifestat vsq; ad tempus illud solicite vacasse ad cognoscendũ an Elisæus esset vir sanctus: & ex frequenti diuersione ad comedendũ ibidẽ, nouisse sanctitatẽ eius. sobrietatem enim

videre

videre pluries potuit: famam quòd esset vir Elohim sciebat: modestiam eiusdem toties viderat: nec est à ratione alienum quòd aliquod miraculum eius audierat. & propterea ex exterioribus signis humano more dixit, ecce nunc noui quòd vir Elohim Elisæus sanctus ipse. *Faciamus quæso cœnaculũ parvum.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *Cœnulum muri parvum.* muratam ergo aulam faciendam proponit: subiuncta innuunt quòd non noua aula est ex integro ædificata, sed in superiori parte domus ædificatus est murus distinguens aulam paruam pro Elisæo à reliqua parte amplitudinis illius contignationis. nam inferius subiungitur quod mulier hæc ascendit in aulam Elisæi ad ponẽdum super illius lectulum filium defunctum. ideo enim meminit hic muri quia solo interstitio muri fieri poterat aula *ponamusq; ei ibi lectum & mensam & sellam & candelabrum: & cum veniet ad nos, manebit ibi.*

Fuit igitur dies & venit illuc: diuertitque in cœnaculum, & requieuit ibi. aliis enim vicibus diuerterat ad comedẽdum, modò autem etiam ad dormiendum. *Dixitque ad Ghechazi puerum suum, voca Sunamithem istam: & vocauit eam, & stetit ante eum. Et dixit ad puerum suum.* Vide modestiã Elisæi, quòd nec per seipsum alloquitur mulierem. *dic quæso ad eam, ecce sedulo in omnibus ministrasti nobis.* Iuxta Hebræum habetur. *Ecce solicitasti nobis omnia solicitudine ista.* Hebraica dictio solicitudinẽ cum timore significare potius videtur: ad insinuandum reuerentiam qua mulier hæc prosequebatur Elisæum exhibendo ei & ministro eius omnia opportuna. *quid vis.* Superfluit vis legendum est. *quid faciam tibi?* Gratum se exibere nititur, interrogando si quid facturus est pro ea. *an est loquendum pro te ad regem vel ad principem militiæ?* Hinc apparet quòd iam Elisæus fecerat miraculum aquarum in bello contra Moabitas: & propterea gratiam regis ac principis militiæ habebat. *quæ respondit, in medio populi mei habito.* non sum vaga non exosa, sed quiesco non solum inter consanguineos, sed etiam cum vniuerso populo meo: ac per hoc nõ egeo intercessore ad regẽ aut principem militiæ. *Et ait, quid ergo vult vt faciam ei?* Accesserat mulier à conspectu Elisæi: & colloquẽdo cum ministro suo dixit Elisæus iuxta Hebræum. *& quid faciendum ei?* Solicitudo grati animi ipsius Elisæi per hoc describitur. *& dixit Ghechazi, ne quæras, filium enim non habent.* Hebraicè habetur. *sed filius non ipsi & vir eius senex.* Non audet Ghezi ministe-

Elisæi

Elisæi petere filium mulieri: sed percontanti Elisæo quid faciendum à se est mulieri, aperit indigentiam mulieris: videlicet, quòd caret filio, & (quod amplius est) habet maritũ senem. *Et ait, voca eam.* Hinc apparet quod diximus: mulierem videlicet recessisse. *vocauitque eam, & stetit in porta.* Hinc insinuatur quòd etiam prima vice non ingressa est aulam Elisæi, sed mansit in porta. commendatur enim mulieris modestia ac reuerentia. *Et dixit ad eam.* Interpres addidit ad eam: subiuncta tamen testantur quòd non vt prius per ministrum, sed per seipsum allocutus est eam. *in tempore isto in hac eadem hora, si vita comes fuerit habebis in vtero filium.* Iuxta Hebræum habetur. *parationi isti sicut tempus vitæ, tu amplectẽs filium.* Tempus vitæ significat annum solarem, eo quòd viuificatiuus est motus solis: vt vbique experimur. Ita quòd paratio ista sicut tempus vitę, demõstrat idem tẽpus futurum in anni circulo: totũ enim hoc circumlocutio est eiusdem temporis in illius anni reuolutione. Parationis autem nomen commune valde est apud Hebræos diuersis materiis. dicit itaque in paratione ista: & declarando de quali paratione loquitur, subdit sicut tempus vitæ, subaudi efficiet parationem istam. tempus enim vitæ (hoc est solaris circulus) efficit singulis annis dispositionem vnam & eandem secundum mensuram temporis. Hunc autem esse literalem sensum, testatur repetitio horũ verborum paulo inferius. Et dicendo tu amplectens filiũ, plus promittit quàm conceptionem & generationem filii. nam promittendo amplexum filii, promittit etiam vitam matris in partu. *at illa respondit, noli quæso domine mi vir Dei, noli mentiri ancillæ tuæ.* Hebraice habetur. *nõ domine mi vir Elohim, nõ mentieris ancillæ tuæ.* Reuerẽter supplicat vt non imprecando cõcupitum bonum, hoc dicat Elisæus (quoniam imprecationes non sunt certę, sed sæpe vanæ) sed vt dicat efficacia veritatis diuini verbi. hoc enim est rogare vt non mentiatur. Non est enim sensus, nõ mentieris, hoc est nõ dices mendacium: iam enim dixerat, nec suspicabatur Elisæum ex intentione mentiri. sed est sensus, non mentieris quo ad effectum futurum quem dicis: quod est dictu, non sit imprecatio, sed prophetia verbum tuum. *Et concepit mulier & peperit filium in tempore & in hora eadem qua dixerat Elisæus.* Iuxta Hebræum habetur. *& peperit filium parationi isti sicut tẽpus vitæ quam dixit ei Elisah.* Ponderet prudẽs lector hanc repetitionem eorundem verbo-

Nu rum,

rum, significantiũ tempus prophetatum ab Elisæo: vt perpendas circumlocutionẽ esse tẽporis redeuntis ex circulo solari. clare enim repetitur totum hoc pro tempore natiuitatis filij.

Creuit autem puer: & cum esset quædam dies, egressus est ad patrem suum & ad messores. Superfluit &: significatur enim quòd iuit ad patrem suum existentem cum messoribus. *Et dixit patri suo, caput meum dolco.* Hebraice repetitur. *caput meum.* nec explicatur verbum aliquod dolendi, sed subintelligitur. *& dixit puero, tolle & duc eum ad matrem suam. Tulitq; eum, & adduxit eum ad matrem suam: sedítque super genua eius vsque ad meridiem & mortuus est. Ascendit autem & collocauit eum super lectum viri Dei.* Semel pro semper intellige nomẽ Elohim cum Elisæus dicitur vir Dei. *& clausit ostium super eum.* ne ab aliquo videretur puer mortuus, sperans illius resuscitationem ab Elisæo. *& egressa est. Vocauítque virum suum & ait: mitte mecum obsecro vnum de pueris & asinam, & curram vsque ad virum Dei & reuertar. Et dixit, cur vadis ad eum? hodie non sunt calendæ neque sabbatum.* Hinc apparet quòd diebus sacris conueniebant ad prophetas ad audiendum verbum Dei. *quæ respõdit, vadam.* Hebraice habetur. *pax.* hoc est bona causa me mouet. quæsierat enim vir eius causam: & ideo ipsa respõdit bonam esse causam. pax enim Hebraico vsu omne bonum significat. *Strauítque asinam & dixit puero: mina & vade, ne mihi morã facias equitando nisi dixero tibi.*

Profecta est igitur, & venit ad virum Dei in montem Charmel: cúmque vidisset eã vir Dei è contra, ait ad Ghechazi puerum suum, ecce Sunamithis illa. Nunc curre quæso in occursum eius, & dic ei recténe agitur circa te & circa virum tuum & circa filium tuum? quæ respondit, rectè. Hebraice habetur. *num pax tibi, num pax viro tuo, num pax puero? & dixit, pax.* Hebraico more loquuntur. Nec mentita est mulier respondendo pax: quoniam vincendo seipsam hoc dixit. sancta enim mulier maternũ superando affectũ, interpretata est filij mortem in bonũ à diuina fuisse prouidentia: & propterea secundum culmen rationis loquẽs verum dixit, tacẽs quod erat materni affectus. *Et venit ad virum Dei in mõtem & apprehendit pedes eius: accessítque Ghechazi vt amoueret eam: & dixit vir Dei, dimitte illam quia anima eius in amaritudine est & dominus celauit à me & non indicauit mihi.* Hinc clare habetur quòd donum prophetiæ neque tẽper est in prophetis neque adest eis ad libitũ. *Et dixit, an petij*

tiui filium à domino meo? Verum dicit: quia ipsa nõ petierat, sed Ghezi proposuerat. *nõne dixi, ne illudas me?* Orbatam esse tam cito filio censet perinde acsi non habuisset filiũ: & propterea falsum sibi prædictum fuisse deflet, cum prædictũ fuit ei habebis filium, &c. *Et ille ait ad Ghechazi: accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua & vade: si inueneris quempiã non salutes eum, & si salutauerit te quispiam non respondeas ei.* Propter duo fit huiusmodi mandatum. alterum est ad tollendum moras inter salutandum solitas obrepere: alterum est ad indicẽdum silentium ministro, vt deuote absque distractione mentis properaret ad executionem tanti miraculi. *& pones baculum meum super faciem pueri.* Sensibili enim signo vti consueuerant ad faciendum miraculum: & propterea baculum suũ apponendum super faciem pueri mãdat Elisæus, sperãs operaturum deum per hoc medium vitam pueri. *Porro mater pueri ait, viuit dominus & viuit anima tua si dimittam te.* Quanuis mater clauem cubiculi Elisæi dederit ministro eunti cum baculo Elisæi (clauserat enim ostium) non tamen credidit sufficere ad resuscitationem pueri ministrum, sed ipsum exegit Elisæum. *surrexit ergo & secutus est eam.* tum victus precibus, tum minus confidens de efficacia missi ministri cum suo baculo. *Ghechazi autem præcesserat eos & posuerat baculum super faciem pueri, & non erat vox neque sensus.* Non est mirũ hoc: quia nec matris nec ipsius Elisæi plena fiducia suffragata est. *reuersúsque est in occursum eius & nunciauit ei dicendo, non surrexit puer.*

Ingressúsq; est Elisah in domum: & ecce puer mortuus iacebat super lectum eius. Ingressúsq; est & clausit ostium super se & puerum. ne impediretur oraturus deum pro tanto miraculo. Vnde & statim subditur. *& orauit ad dominum.* vt intelligamus nõ ex potestate miraculum facere, sed supplicando. *Et ascendit & incubuit super puerum.* Modus orandi describitur imitando patrem suum Eliam resuscitantem filium viduæ. simili siquidem modo prostrauit se Elisæus orando super puerum tanquam super materiam miraculi. *posuítque os suum super os eius & oculos suos super oculos eius & manus suas super manus eius, & incurnauit se super eum.* Quanuis non sit explicite scriptum similem modum seruatum ab Elia fuisse, explicatio tamen istec scripta hic insinuat similem modum seruatum fuisse ab Elia, & significatum implicite scribendo ϕ mensus est

se super puerum. Pertinet autem ad manifestãdum mentem tã Eliæ quàm Elisæi modus iste: manifestat enim quòd valde magnipendebat vterque opus miraculi huius. in aliis enim miraculis apponebatur manus: in hoc autem tam arduo totum corpus expanditur singula membra singulis commensurando, vt arduum valde opus insinuetur. Et nihilominus quemadmodum sale vsus fuerat ad sanandum aquas Iericho, ita hac commensuratione corporis vtitur ad resuscitandum puerum vt instrumẽto sensibili diuinitus sibi inspirato. *& calefacta est caro pueri.* Ne sis ita rudis vt intelligas ex calore carnis Elisæi calefactam carnem pueri: quoniã aperte scriptum est quòd puer mortuus iacebat in lecto. sed primus effectus vitæ ĩ puero resuscitato describitur, caro pueri calefacta, proculdubio ab interna vita. patratum est siquidem miraculum hoc non simul perfectũ quo ad omnes effectus vitæ, sed paulatim: & primus apparens vitæ effectus fuit calor carnis. Lege in euangelio mar. cap. 8. cæcum paulatim illuminatum à domino: & non miraberis miraculi opus quandoque non simul integre fieri, sed paulatĩ. *Reuersusq; est & deambulauit in domo semel huc & illuc.* Reuersus ex lectulo ad pauimentũ aulæ bis deambulauit: semel huc & semel illuc, vt scribitur hebraice. Diuersus orandi modus describitur. primũ enim orauit prostratus super corp⁹ pueri mortui, deinde orauit deambulãdo: vt ipsa diuersitas modi corporalis situs insinuaret diuersitatem mentis Elisæi. quemadmodum enim diuersitas situs renouatio est corporis, ita profectus mentis eius per hoc aperitur & tanquã renouata mẽs prophetæ significatur: sicut vere visa resuscitatione pueri in carne calida, iam certus de obtento miraculo longe maiori fiducia cum magna animi hilaritate orabat pro perfectione miraculi. Scribitur autem cum terminis bis deambulasse, ne lõgum tempus interceptũ putares. *& ascendit & incubuit super eum.* Iterum proprio corpore vtitur vt instrumento diuinæ operationis, iterum se humiliat prosternendo se super puerum in oratione vt prius. *& oscitauit puer septies.* Hebraice habetur. *& sternutauit puer vsque ad septẽ vices, & aperuit puer oculos suos.* Ecce progressus in effectib⁹ vitæ. *Et ille vocauit Ghechazi & dixit, voca Sunamithem hanc: quæ vocata venit ad eum: qui ait, tolle filium tuum. Quæ venit & corruit ad pedes eius, & adorauit super terram.* Maximum honoris signum, solitũ tamen exhiberi etiam hominibus exhibuit

hibuit mulier Elisæo. Vbi & cerne disparitatem quòd mœrore affecta ob mortem filii tenuit pedes Elisæi: læta autem ob resuscitatum filium non tangit pedes Elisæi, sed iuxta pedes super terrã se prosternit, solitam seruans modestiam (qua nõ audebat tangere Elisæum) quam maternus dolor obliuioni tradiderat. *tulit q; filium suum & egressa est.* Nihil moræ traxit in aula Elisæi, sed suscepto filio egressa statim est: ad exemplum mulierum conuersantium cum viris spiritualibus.

ET Elisah reuersus est in Ghilghal. non quòd inde immediatẽ venisset, sed quia aliàs ibi fuerat. *fames autẽ erat in terra, & filij prophetarum habitabant coram eo: dixitq; vni de pueris suis.* Hebraicè habetur. *puero suo.* Nõ scribitur multos habuisse ministros. *pone ollam grandem, & coque pulmentum filiis prophetarum. Et egressus est vnus in agrum vt colligeret olera: inuenitque vitem agrestem, & collegit ex ea colocynthidas agrestes.* Tanquam sylуestres cucurbitæ & amaræ valde dicuntur. *& implеuit pallium suum: & reuersus concidit in ollam pulmenti, non enim cognouerunt. Infuderunt ergo viris vt comederent: cúmque gustassent de pulmento, clamauerunt & dixerunt, mors in olla vir Dei.* Magna amaritudo quasi præ se ferens mortẽ clamatur: & ad virum Dei (qui ollam præparari fecerat) tecursus habetur. *& non potuerunt comedere. Et dixit, afferte farinam.* Tali signo sensibili inspiratus à Deo vsus est ad hoc miraculum. *cumq; attulissent, proiecit in ollam: & ait, infunde populo & comedant: & non fuit amplius quicquam amaritudinis in olla.* Hebraice habetur. *& non fuit res mala in olla.* Miraculum vere fuit, vt cucurbitæ illæ redditæ fuerint habiles ad esum ex solius farinæ appositione.

Vir autem quidam venit de Bahal' salisa, deferens viro Dei panes primitiarum & viginti panes hordeaceos. Hebraice habetur absque coniunctione. *panes primitiarum, panes viginti hordeaceos.* exponendo siquidem panes primitiarum subiũgitur appositiue panes viginti hordeaceos. Appellantur autem panes primitiarũ, panes ex primis frugibus facti. *& frumentum nouum.* Hebraice habetur. *& tostum.* hoc est grana tritici ex prẽcocibus spicis tosta. *in pera sua.* Hebraice habetur. *in veste sua.* vt hinc modica quantitas intelligatur. *& dixit, da populo & comedant.* sciebat enim futurum miraculum. *Respondit q; minister eius, quid dabo hoc coram cẽtum viris? & dixit, da populo & comedãt: sic enim dixit dominus, comedent & supererit. Posuit itaq;*

cõram eis: qui comederunt. & superfuit iuxta verbum domini. Nullum sensibile instrumentum apposuit Elisæus ad multiplicãdum hos panes nisi diuinum verbum, vt cognoscamus diuinam virtutem operari miracula prout vult.

CAPVT V.

NAhaman autem princeps militiæ regis Syriæ erat vir magnus corã domino suo & honoratus. Hebraice habetur. & eleuatus facie. non solum magnus apud regem suum, sed etiam excellens secundum seipsum narrat. Et vtriusque ratio subditur salus Syriæ ab hostibus per eũ à Deo data. per illum enim dederat dominus salutem Syriæ: erátq; vir fortis & diues. Hebraice nõ habetur diues, sed. & vir fuit potens fortitudine leprosus. Fortitudo tã animi quàm corporis describitur simul cũ lepra. Porro de Syria egressi fuerant latrunculi. Hebraice habetur. associati. Nõ male interpres antiquus intellexit latrunculos, pro quanto proculdubio significantur associati viri ad prædandum: hoc est excursiones faciendas in terras hostium. & captiuam duxerãt de terra Israel puellam paruam: quæ erat in obsequio vxoris Nahaman. Dixítque ad dominam suam: vtinam dominus meus esset coram propheta qui est in Someron, profectò. Parui refert quòd Hebraice habetur. tunc curaret cum à lepra sua. sonãt enim verba puellæ quòd statim curaretur à propheta. Ingressus est itaque Nahaman ad dominum suum, & nunciauit ei dicendo: sic & sic locuta est puella quæ est de terra Israel. Dixítque rex Syriæ, vade, & mittam. Hebraice habetur. vade, veni & mittam literas ad regem Israel. hoc est dispone te ad iter & redi ad me & mittam literas. & profectus est, & tulit secum decem talenta argenti & sex millia aureorum, & decẽ mutatoria vestimenta. Et detulit literas ad regem Israel in hæc verba: cum acceperis epistolam hanc, scito quòd misi ad te Nahaman seruum meum vt cures eum à lepra sua. Executio scribitur simul cũ præparatis & rebus & literis. Cúmq; legisset rex Israel literas, scidit vestimẽta sua. ob verba sonãtia blasphemiã: vtpote petẽdo ab homine id quod solus deus præstare potest. & ait, an ego sum deus. Nomẽ est Elohim: sed de vero Deo se loqui manifestat subiungẽdo opera propria summo Deo. vt occidere possim & viuificare. quod hebraice habetur. ad mortificandum & viuificandum. solius enim summi Dei est ad libitũ mortificare & viuificare, qui solus est dominus vitæ & mortis.

tis. quòd iste mittit ad me ad curandum virum à lepra sua? ideo scitote quæso & videte quod occasionem quærat contrame.

Et fuit cum audisset Elisah vir Dei quod scidisset rex Israel vestimenta sua, misit ad regem dicendo: cur scidisti vestimenta tua? veniat quæso ad me, & sciat prophetam esse in Israel. Rex Israel ad verba attendit: Elisæus autem attendit ad sensum verborum & ideo dixit, quare scidisti vestimenta tua tanquã nõ esset propheta in Israel à quo possit miraculũ huius sanitatis haberi? non enim rex Syriæ petebat vt rex Israel per seipsum sanitatem redderet Nahaman, sed per prophetam quẽ puella dixerat. Venit ergo Nahaman cũ equis suis & curru suo: & stetit ad portam domus Elisah. Misitq; ad eum Elisah nuncium dicendo. Cerne in quanta deus prophetã suum authoritate seruat, vt inspirauerit eum ad non egrediendũ, sed ad mittendum nunciũ venienti ad se principi. vade & lauare septies in Iarden, & reuertetur caro tua tibi & mundabitur. Numero cõsecrato in lege Mosis vtendum inspirauit deus, in testimonium veritatis legis à Deo datæ Mosi: Iratúsque est Nahaman & abiuit, & dixit: putabam quod egrediendo egrederetur ad me, & stans inuocaret nomen domini Dei sui, & tãgeret manu sua locũ leprę & curaret me. Nõne meliores sunt amana & parpar fluuii damasci omnibus aquis Israelis? nónne lauabor in eis & mundabor? vertítque se & abiuit in ira. Ipsemet testificatur quod non ex qualitate aquarũ Iordanis mundari poterat. Accesserunt autem serui eius, & locuti sunt ad eũ atque dixerunt: pater. Hebraicè habetur. pater mi. Honorabile nomen patris apud priscos fuisse hinc paret. si rem grandẽ propheta dixisset tibi, certe facere debueras. Parui refert quod hebraice habetur. nónne feciſſes? sententia enim in idem redit. quanto magis cum dixit tibi, lauare & mundaberis? Descendit igitur & lauit se in Iarden septem vicibus iuxta sermonem viri Dei: & reuersa est caro eius sicut caro pueri parui, & mundatus est.

Reuersúsque est ad virum Dei cum toto comitatu suo: & venit & stetit coram eo & dixit, vere scio quod non sit deus alius in tota terra nisi tantum in Israel. Hebraicè habetur. ecce nunc noui quod non Elohim in tota terra nisi in Israel. Curatus est non solum in corpore, sed etiam in animo: agnouit & professus est non solum Deum Israelis esse verum Deum, sed etiam esse solum Deum & omnes deos gentium non esse deos. nunc igitur tolle quæso benedictionem à seruo tuo. Munera appellat benedictionẽ, eo quod non vt merces, sed loco gratiarum actionis

prodibant ab animo eius. *At ille respondit, viuit dominus ante quem sto quia non accipiam.* Hebraicè habetur. *in cuius steti facie si accipiam.* Iuxta morem Eliæ iurat manifestando se orasse pro ipso Nahaman: hoc enim sonant verba in cuius steti facie. Iurauitq; se non accepturum munus etiam pro gratiarum actione, vt arctius afficeretur Nahaman cultui summi Dei, videndo omni ex parte liberalissimam gratiam in propheta summi Dei. *vimq; faciebat vt tolleret, & renuit. Dixitque Nahaman, vt vis.* Superfluit vt vis. *sed obsecro concede mihi seruo tuo vt tollam onus duorum burdonum de terra.* Hebraicè habet. *& non dabitur quæso seruo tuo onus paris mulorum terra?* Interrogatiue legendum est: scribitur enim supplex petitio vt onerẽtur duo muli terræ. Et modus petendi negatæ susceptioni munerũ congruit: perinde acsi dixisset, negas susçipere mea, nũquid etiam negabis dare tuum, modicum videlicet terræ. poterat siquidem Nahaman absq; Elisæi dono onerare mulos proprios terra ad vehendũ illam: sed voluit prophetæ dono affici terram vehendam, vt prophetica benedictione benedicta esset illa terra vehenda. Et dicendo dabitur, innuit quod de terra domus in qua erat Elisæus petebat onus duorum mulorum: non enim nisi datam poterat illam accipere. Ita quod benedictionem propheticam cupiebat vtrinque: ex dono videlicet & ex terra data, vtpote re ipsius prophetæ. *nõ enim faciet vltra seruus tuus holocaustũ & sacrificium dijs aliis nisi domino.* Hinc insinuatur quod pro altari construendo summo deo terram hanc petebat: alioquin non subiunxisset quia non faciet vltra seruus tuus holocaustũ & sacrificiũ Elohim aliis nisi Iehouah. vere enim conuersus erat non solum ad credẽdum, sed etiam ad sacrificandũ summo Deo duntaxat. *Hoc autem solum est de quo depreceris dominum pro seruo tuo.* Hebraicè habetur. *In re ista ignoscet Iehouah seruo tuo.* Non petit vt roget Deum pro se: sed proponit se in omnibus quæ diuini sunt cultus recte habiturum, & in vna duntaxat actione petit tolerari vt non imputetur sibi ad peccatum contra Deũ. *quando ingredietur dominus meus domũ Rimmon vt adoret ibi, & ipse innixus erit super manum meam et adorabo in domo Rimmon.* Aduerte prudens lector quod hebraica dictio quanuis communiter interpretata sit adorare, proprie tamen non significat adorationem, sed exhibitionem signi honoris in ipsius honorantis personæ curuatione, siue curuatio huiusmodi fieret genuflexione

xione siue prostratione siue capitis & humerorum inclinatione. ita quod non significatur actus interior, sed actus duntaxat exterior honoris. Est itaque sensus quod curuante se rege in templo Rimmon Deo suo Rimmon, ego quoq; me curuabo quia rex innititur super me. Et hæc est actio quam ignosci sibi à Deo petit. *adorante eo in eodem loco, ignoscat mihi dominus seruo tuo pro re hac.* Iuxta Hebræum habetur. *adorante me in domo Rimmon, ignoscet Iehouah seruo tuo in re ista.* Magni affectus testis est repetitio ista.

Dixitque ei, vade in pace. Quæstiones duæ hinc oriuntur. altera an verba ista Elisæi annuant voto Nahaman, affirmando quod deus ignoscet. altera est an incuruatio huiusmodi fuerit licita. Solutio primæ quæstionis est quod verba Elisæi cum sint valde communia, stant cum permissione illius curuationis: & propterea ex vi sermonis non affirmant Deum ignoscituruum seu non imputaturum ad peccatum. Solutio autem secundæ quæstionis est quod aliud est loqui de genuflexione imitatiua genuflexionis regiæ, & aliud est loqui de genuflexione obsequii. nam genuflexio imitatiua est eiusdem speciei cum genuflexione quam imitatur: & propterea esset genuflexio idolatra quemadmodum genuflexio regis. Sed de huiusmodi genuflexione non esse sermonẽ testantur verba ipsius Nahaman proponentis conscientiæ suæ scrupulum consistere in loco & tempore talis obsequii: quia videlicet in templo Rimmon tẽpore quo rex adorabat Rimmon, ipsum Nahaman genuflectente rege oportebat genuflectere eo quod rex innitebatur super eum. & quemadmodũ rege stante oportebat ipsum stare, ita rege genuflectente oportebat ipsum genuflectere. De huiusmodi itaque genuflexione obsequii est quæstio: & dicimus quod secundum se erat licita: eo quod obsequebatur genuflexioni regis absolute, & non relatiue ad idolatriam. genuflexio enim ipsa regis actio quædam est secundum se non mala, sed iniquitatem idolatriæ habet annexam ex idolatra mente regis: minister autem obsequens genuflexioni & non relationi ad idolum, nõ est particeps criminis. quemadmodum nobiles comitantes regem euntem ad concubinam, nõ sunt participes peccati: eo quod non comitantur eum quatenus vadit ad peccandum, sed quatenus vadit illuc absolute: ipsum enim ire secũdum se nullum est peccatum. Quanuis autẽ huiusmodi genuflexio

nuflexio obſequii ſecundum ſe non ſit mala, ſpeciem tamen mali præ ſe fert ratione loci & temporis, niſi perſona cognita ſit exempta ab idolatria. nam ſi perſona obſequens ibi tũc ſimilis aliis habetur, genuflexio eius quantuncũque ex propria intentione non ſit mala, occaſionem tamen præſentibus dat exiſtimãdi quod ipſe facit ſicut alii genuflectentes idolo. ſi vero perſona nota eſſet aliena ab idolatria, ceſſaret ſpecies mali: & conſequenter ratio ſcandali ſeu exiſtimationis quod ipſe genuflecteret idolo. Et quia Nahaman & verbo & facto (ædificando ſummo deo altare illiq; ſacrificãdo, & profitendo ipſum ſolum eſſe Elohim) publicabat ſe alienum eſſe ab idolatria, ideo obſequium quod præſtabat regi in templo Rimmon adorãti, nec in ſe erat malum nec habebat ſpeciem mali, & propterea Eliſæus nõ dixit ei hoc eſſe peccatum, nec affirmauit ignoſcendum à Deo: ſed dixit vade in pace. ipſe autem Nahaman more bonarum mentium timebat culpam: & propterea petiit ſibi ignoſci non imputando ad culpam. *abiitque ab eo electo tempore.* Iuxta Hebræum habetur, *prandio terræ.* hoc eſt abiit per tantum terræ ſpatium quantum itur vſque ad prandium, vel quantum itur durãte prandio. narratur enim quod non longe aberat quãdo Ghezi miniſter Eliſæi venit ad eũ. hic enim locus deſcribitur prius: & deinde narratur aduentus Ghezi ad eum, inchoando à cogitatione ipſius Ghezi.

DIxit autẽ *Ghechazi puer viri dei: ecce pepercit dominus meus Nahaman Syro huic non accipiẽdo de manu eius quæ attulit, viuit dominus ſi non curram poſt eum & accipiam ab eo aliquid. Et ſecutus eſt Ghechazi poſt Nahamã: viditq; eum Nahaman currẽtem poſt ſe, & deſiliit de curru in occurſum eius.* ex reuerentia Eliſæi. *et ait, recténe ſunt omnia? Et ille ait, rectè.* Hebraicè habet. *nũ pax? Et dixit, pax.* Modus eſt loquẽdi Hebræorũ & vt hinc habetur Syrorũ. *dominus meus miſit me dicendo: ecce modò venerunt ad me duo pueri de monte Eph'raim ex filiis prophetarũ, da quæſo eis talẽtum argenti & veſtes mutatorias duplices.* Heb. habet. *duas.* Vide quòt finxerit auaritia iſtius miniſtri. *Dixitq; Nahaman, melius eſt vt accipias duo talenta.* Hebraicè habet. *velis, tolle duo talenta.* Vtrũq; verbũ eſt imperatiui modi. precatur enim vt nõ vnũ, ſed duo & velit & tollat talenta argenti. *& coegit eũ.* Simulantem Ghezi nolle duo talenta, ſed vnum, Nahaman coegit ad accipiẽdum duo ex magnitudine deuotionis ſuæ ad prophetam

Dei. *ligauitq; duo talenta argenti in duobus ſacculis & duo mutatoria veſtimenta, & impoſuit duobus pueris ſuis.* hoc eſt ipſius Nahaman. *& portauerunt ante eũ. Cunq; veniſſet iam veſperi.* Iuxta heb. habet. *Et venit ad locũ celſum, & tulit de manu eorum & depoſuit in domo.* Neſcio quis locus excelſus qui etiã munimẽ quoddã dicitur, narratur terminus ad quẽ venit Ghezi & in quo poſuit res delatas à famulis Nahaman. nõ enim in domũ Eliſæi intulit illas, ſed in domum quandã illius loci excelſi. Crediderim ego finxiſſe Ghezi quod in loco illo hoſpitabãtur filii prophetarum, & propterea illuc vehendas eſſe res illas. & forte ſecundum veritatem locus excelſus erat in quo etiam habitabant filii prophetarum qui erant in Samaria. *dimiſitq; viros & abierunt.*

Ipſe autem ingreſſus eſt, & ſtetit ante dominum ſuum. Hinc apparet quod non in domo Eliſæi recondidit res. *Dixitque ei Eliſah, vnde venis Gechazi?* Ab itinere incipit diſcutere vt cõuincat eum. *qui reſpondit, non iuit ſeruus tuus quoquã. At ille ait ad eum: nonne cor meum in præſenti erat quando reuerſus eſt homo de curru ſuo.* Parui refert quòd iuxta Hebræum habetur. *nonne cor meum iuit quando vertit ſe vir de curru ſuo in occurſum tui.* Affirmat propheta internam ſui partem iuiſſe: hoc eſt inſtar euntis ſpiritualiter attigiſſe mentis oculis geſta inter Nahaman & Ghezi. & hoc manifeſtat narrando actum quem fecerat Nahaman occurrendo Ghezi: ex hoc enim conuicit eum. *nunc igitur accepiſti argentum & accepiſti veſtes vt emas oliueta & vineas & oues et boues & ſeruos & ancillas.* Iuxta Hebræum habetur. *an tempus ad accipiendum argentum & ad accipiendum veſtes.* Conuicto Ghezi ex narrato tam occurſu quam modo occurrendi, arguit eum quod acceperit argentum & veſtes: arguit autem à tempore, dicendo num tempus ad tollendum &c. Et manifeſtat per hoc q; tẽpore quo ipſe Eliſæus nolebat accipi oblata, nec ipſe Ghezi accipere poterat. Et dicit hoc ad differentiam aliorum temporum quibus Eliſæus annuebat vt tollerentur oblata. *vt emas olineta.* Interpres pro claritate addidit vt emas: nam hebraicè immediate ſequitur. *& oliuas & vineas & oues & boues, & ſeruos & ancillas.* poſtquam enim arguit eum de acceptione, arguit etiam de intentione: quod non pro filiis prophetarum acceperit, ſed pro olinetis, vineis &c. *Et lepra Nahaman adhærebit tibi & ſemini tuo in ſempiternum.* Poſt reprehenſionem

adiungitur

adiungitur punitio terribilis: & tanto maior quanto diuina authoritate extẽsa ad semen eius in sempiternum seu in seculum est. *egreßúsque est à facie eius leprosus sicut nix.* Vide diuinam iustitiam, statim efficientem quod propheta dixit.

CAPVT VI.

DIxerunt autem filij prophetarum ad Elisah: ecce quæso locus in quo habitamus coram te, angustus est nobis. Eamus. Hebraicè habetur. *Ibimus quæso vsque ad Iarden.* de seipsis enim loquuntur, petendo vt ire eis liceat. *& tollant singuli de sylua materias singulas.* Hebraicè habetur. *& tollemus inde quilibet trabem vnam.* Sentẽtia clara est. *& faciemus nobis ibi locum ad habitandum.* Deficit. *ibi.* Proponunt se ædificaturos ibi (hoc est iuxta Iordanem) locum capacem ad habitandum ibi. *& dixit, ite.* Et *ait vnus, veni ergo & tu cum seruis tuis.* Hebraicè habetur. *velis obsecro & veni cũ seruis tuis.* Supplex loquitur bonus discipulus. *& dixit, ego veniã.* Et *abiit cum eis: veneruntque ad Iarden, & ciderunt ligna. Accidit autem cum vnus materiam succidisset.* Hebraicè habetur. *Et fuit vnus cadere faciens trabem, & ferrum securis cecidit in aquam.* Superfluit securis: non fit mentio formæ instrumenti ferrei. *exclamauitque ille & dixit, heu heu heu.* Hebraicè semel tantum habetur. *heu* (seu ve) *domine mi.* Dolentis est. *& ipsum mutuo acceperam.* *Dixit autem vir Dei, vbi cecidit? at ille monstrauit ei locum: præcidit ergo lignum & proiecit illuc, & natauit ferrum.* Ecce manifestum miraculum, propter quod narrata est hæc historia. Et *ait, tolle: extenditq; manum suam, & tulit illud.*

REx autem Syriæ pugnabat contra Israel: consiliúmque iniit cum seruis suis dicendo, in loco illo & illo ponamus insidias. Iuxta Hebræum habetur. *ad locum occultum mutum mãsio mea.* Insidiæ significantur nomine mansionis. concludebat siquidem in secreto consilio rex mittẽdos aliquos milites ad certum locum tum occultum hostibus tum mutum: hoc est tum occultè tum cum silentio, vt ex improuiso caperet hostes.

Misit itaque vir Dei ad regem Israel dicendo: caue ne transeas ad locũ illum, quia ibi Syri in insidiis sunt. Hebraicè habet. *quia illuc Aramei descendentes.* Non dicit Syros ibi esse, sed illuc descendere. *Misit itaque rex Israel ad locum quem dixerat ei vir Dei & præoccupauit eum.* Iuxta Hebręum habetur. *& solicitabunt eum.* Missi à rege solicitè instantes ad videdum si Syri veniũt ad locum significatum ab Elisæo narrantur. & futurum tempus refertur

refertur ad missionem regis. *& obseruauit se ibi.* Legendum esset. *& custodietur ibi nõ semel & non bis.* Effectus describitur: quòd videlicet rex tam in se quàm in suis ex huiusmodi reuelatione Elisæi custoditus est ab insidiis in illis locis nõ semel aut bis, sed sæpe, & futurum custodietur, refertur ad reuelationem Elisæi.

Et conturbatum est cor regis Syriæ propter hanc rem: vocauitque seruos suos & ait eis, quare non indicatis mihi quis proditor mei sit apud regem Israel? Sententia recte redditur: quanuis Hebraicè verba breuiora sint. *Dixitque vnus seruorum eius: non domine mi rex, sed Elisah propheta qui est in Israel, indicat regi Israel verba quæ locutus fueris in conclaui tuo.* Hebraicè habetur. *in aula cubilis tui.* hoc est in secretissimo loco tuo. *Dixitque, ite & videte vbi sit, & mittam & capiam eum: nunciatúmque est ei dicendo, ecce est in Dothaim.* Hebraicè habetur. *in Dothan.* Nomen est ciuitatis, vt subiuncta testantur. *Misit ergo illuc equos & currus & robur exercitus: veneruntque nocte, & circumdederunt ciuitatem.*

Surrexit autem diluculo minister viri Dei, egreßúsque est & vidit exercitũ in circumitu ciuitatis. Iuxta Hebræum habetur. *& egressus est, & ecce exercitus circũdans ciuitatem & equi & currus.* Non dicitur quòd egressus viderit exercitũ: sed tacetur modus quo nouit exercitum adesse. Incertum est enim an exierit è ciuitate existente in loco eminẽti & viderit inferius exercitum circundantem, an exierit ab aula ad locum sub diuo & apparuerit exercitus circundans ciuitatem. *Dixitq; ei puer eius, heu heu heu domine mi.* Hebraicè habetur semel tantum heu, vt superius. *quid faciemus?* Hebraicè habetur. *quomodo faciemus?* obsessi vt euadamus. *Et dixit, noli timere.* Et hic quoque interpres addidit noli: Hebraicè enim habetur, *non timebus: quia plures qui nobiscũ quàm qui cum eis.* Ex quibus Elisæi verbis apparet quòd ipse Elisæus vidit multitudinem custodientium ipsum quam minister eius non videbat. *Cúmque orasset.* Legendum est. *Et orauit Elisah & dixit.* ad consolandum ministrum suum. *domine aperi quæso oculos eius.* non corporis, sed interni sensus. *& videat.* multitudinem quã ego video, si visio hæc fuit imaginaria: vel aperi oculos, hoc est ad instar aperientis oculos concede vt iste videat corporeis oculis multitudinem quam ego video. Et hic sensus quadrat contextui: nam Elisæus multitudinẽ apparentem sibi petit videri etiam à puero suo, ita quòd vnum & idem visibile videatur ab vtroque.

que.quod non saltuaretur in visione imaginaria, sed in visione corporali: quoniã visibile oculis corporeis vnum & idem est apud diuersos videntes: imaginabile autem cum intus in imaginatione sit,diuersum est apud diuersos.*& aperuit dominus oculos pueri,& vidit & ecce mons plenus equorum & curruum igneorum in circumitu Elisah.* Ex eo quòd fit mentio montis,& describuntur in circumitu Elisæi equi & currus, insinuatur quòd mons ille in quo erat Elisæus apparuit plenus equis & curribus igneis:nõ quod essent vere ignei, sed in similitudinem ignis, quemadmodũ currus & equi apparentes in raptu Eliæ.& erãt non res ignis currus aut equorum,sed similitudines eorũ,quẽadmodum similitudines rerum apparentes in speculis: & propterea erant visibiles corporeis oculis, non ab omnibus,sed ab iis quibus apparebãt. Prouidit autem Deus hanc apparitionem ad securitatem Elisæi & ministri eius,significando per hanc angelicam custodiam longe potentiorem hostibus circundantibus ciuitatem. *Hostes vero descenderunt ad eum.* Hebraicè habetur.*Et descenderunt ad eum.*procul dubio exercitum Syrorum Elisæus & puer eius iam securi. *orauitque Elisah ad dominum & ait,percute quæso gẽtem hãc cæcitate.* non quo ad actum videndi,sed quo ad actum iudicandi:vt videlicet videndo non discernerent quo irent & quis eos duceret.*& percussit eos ne viderent.* Legendum est. *cæcitate iuxta verbum Elisah.* hoc est non cæcitate absolutè, sed cæcitate petita ab Elisæo.Et scito quòd prius orauit Elisæus pro huiusmodi cæcitate & obtinuit gratiam, & postea descendit ad eos:quãuis scribatur prius descensus quàm rario descendendi.*Dixit autem ad eos Elisah:non est hæc via nec est hæc ciuitas.* Sciens eos iam huiusmodi cæcitate percussos, dicit non est hæc via.descenderat enim ad eos circũdantes ciuitatem: & propterea existentes adhuc in via.Nec mentitus est: quia vere non erat illa via qua eundum illis erat ad inueniendum Elisæum notum eis: & similiter non erat illa ciuitas in qua inueniendus erat Elisæus quem quærebant.Secundum enim sensum hunc Elisæum locutum fuisse, testantur subiuncta ipsius verba.*sequimini me & ostendam vobis virum quem quæritis.* Hebraicè habetur.*venite post me & ducam vos ad virũ quem quæritis.*Et in hoc amicum se præbuit eis,manifestans se scire quem quærunt.Nec decepit eos: quoniam vere duxit eos ad virum quæsitum,seipsum videlicet cognoscendũ in Samaria.

*& duxit eos in Someron. Cúmque ingressi fuissent Someron, dixit Elisah,domine aperi oculos istorum.*similiter non quo ad videndum(venerant enim apertis oculis)sed quo ad discernẽdum vbi sunt &c.*& videant:aperuitque dominus oculos eorum, & viderunt se esse in medio Someron.*

Dixitq; rex Israel ad Elisah cum vidisset eos, an percutiam eos pater mi? Hebraicè repetitur,percutiã,ad significãdũ percussionem omnium.Reuerentiaque regis erga Elisæum cõmẽdatur ex eo quòd appellabat Elisæum patrem suum. & merito,quia curam regis habebat tanquam pater:vt suprascripta testantur.*Et ait:non percuties,neque enim cepisti eos gladio tuo aut arcu tuo vt percutias.* Hebraicè habetur. *an quos tulisti in gladio tuo & in arcu tuo tu percutiens?* quasi dicat non esses percutiens captos à te,percutere tibi liceret si in arcu & gladio tuo istos cepisses.*pone panem & aquam.* hoc est cibum & potum. *coram eis,& comedant & bibant & vadant ad dominum suum. Apparauitque eis apparatum magnum & comederũt & biberunt, & dimisit eos & abierunt ad dominum suum: & vltra non venerunt latrones Syriæ.* Hebraicè habetur.*societatem Aram in terram Israel.*vt etiam superius dictum est.non enim proprie latrones, sed cœtus hostium tanquam ad excursiones faciendas significantur.Et hinc apparet fructus officij Elisæi subsecutus etiã apud hostes.

ET fuit post hæc,congregauit Ben'hadad rex Syriæ totum exercitum suum:ascenditq; & obsedit Someron. Hinc habetur q̃ gesta prænarrata fuerunt tempore Benhadad regis Syriæ & Ioram regis Israel. nam Elias vsque ad mortem Ochoziæ regis cui succesit Ioram,fuit inter homines & Elisæus erat minister illius.*Factáque est fames magna in Someron,& ecce obsidebant eam:donec venundaretur caput asini octoginta argẽteis, & quarta pars Cab stercoris columbarum quinque argenteis.* Nomen mensuræ est Cab. stercus autem columbarum non pro cibo, sed pro igne emebatur ob penuriam lignorum.

Cúmque rex Israel transiret per murum,mulier exclamauit ad eũ dicendo,salua me domine mi rex.Qui ait,nõ te saluet dominus. Irati verba sunt imprecatiua mali, eo q̃ petebatur ab eo quod dare non poterat.putabat enim peti subsidium: & conscius penuriæ & impotẽtiæ suæ excanduit dicens,nõ te saluet Iehouah.Et quasi iustificans iram suam,subiungit penuriam ac impo-

impotentiam suam. *vnde te saluabo, an de area vel de torcular?* *Dixitq; ei rex, quid tibi est? quæ respondit: mulier hæc dixit mihi, da filium tuum & comedamus eum hodie & filium meum comedemus cras. Coximúsque filium meũ & comedimus cum: dixi autem ei die altera, da filium tuum & comedamus eum, & abscondit filiũ suum.* Quod cum audisset rex, scidit vestimenta sua. execrando facinus tam dirum. *& ipse trãsibat super murum: viditq; populus cilicium quo vestitus erat ad carnem intrinsecus.* Ecce fructus Elisæi in rege: affligebat siquidem se rex cilicio instructus ab Elisæo Nec refert quòd Hebraicè scribitur. *saccum.* in idem enim redit sententia: quoniam ad carnem sacco vtebatur pro afflictione pœnitentiali in tanta eorum penuria & obsidione rex ipse ad placandum Deum. *Et ait rex: hæc faciat mihi Deus & hæc addat.* Nomen est elohim. & est modus iurandi per imprecationem mali sibiipsi. *si steterit caput Elisah filij Saphat super eum hodie.* Hinc innuitur quòd Elisæo suadente rex sufferebat obsidionem expectando Dei gratiam: ob hoc enim reiecit causam in Elisæum, & furibũdus iurat se ablaturum caput Elisæi.

Elisah autem sedebat in domo sua, & senes sedebãt cum eo. Qui qualésve fuerint senes isti, certum non est: sed ipse consessus attestatur viros graues deúmque timentes fuisse. *præmisit ergo rex virum.* ad præcidendum caput Elisæi, tantus fuit furor in rege. *& antequam veniret nuncius ad eum, dixit ad senes.* Elisæus diuinitus illustratus manens in domo vidit quæ aduersus ipsum mandauit rex, & manifestauit senibus. *nunquid scitis* Hebraicè habetur. *num vidistis.* Et hinc quoque innuitur quòd viri spirituales erant senes isti: alioquin non dixisset ad eos Elisæus num vidistis. *quòd miserit filius homicidæ huc.* Legendum esset. *quòd misit filius homicidæ iste.* Ioram regem demonstrat nominando eũ filium homicidæ: quia erat filius Ach'ab qui homicidium commiserat occidendo Naboth, vt Elias in faciem illi dixerat. Aptè quoque nominat ipsum filium homicidæ, quia in hac actione imitatus est patrem homicidam. *vt præcidatur caput meum.* Hinc apparet quòd nuncius ille ad præcidendum caput Elisæi missus erat. *videte ergo cum venerit nuncius, claudite ostium & non sinatis introire eum: ecce enim sonitus pedum domini eius post eum est.* Vt intrepidè obsisterent nũcio regis, prædicit eis quòd rex sequitur nuncium suum pœnitẽs quòd miserit eum. ideo enim rex sequebatur nuncium, quia

quia pœnituerat eum præcepisse vt præcideretur caput Elisæi. rediit enim ad seipsum, & personaliter venit ad querelam proponendam coram Elisæo. *Adhuc illo loquente cum eis apparuit nuncius qui descendebat ad eum: & ait.* non nuncius, sed rex. *ecce tãtum malum à domino est, quid amplius expectabo à domino?* Hebraicè habetur. *ecce istud malum à cum Iehouah, quid sperabo ad Iehouah amplius?* Malum istud demonstrat tantam penuriam vt matres comedant filios: & reiicit malum hoc in esse cum summo Deo tanquam in causam, eo quòd Elisæi consilio rex sustinebat obsidionem expectando Dei opem. & propterea subiungit tanquam desperans, quid amplius sperabo ad Iehouah? Hinc enim manifeste patet quòd hactenus sperauerat in summo Deo: & videns tantum malum, tãquam nihil boni superesset perdita vita hominum, dicit quid amplius sperabo ad Iehouah? hoc est summum Deum.

CAPVT VII.

Dixit autẽ Elisah, audite verbũ domini: sic dixit dominus, in tempore hoc cras modius similæ in statere vno erit, & duo modij ordei in statere vno in porta Somerõ. Nec nomẽ modij nec nomẽ stateris põderãdũ est: quoniã Hebraicè mẽsura quædã & quoddã pondus significantur. Et similę nomine florẽ farinę intellige: hoc est farinam optimã. *Respõditq; dux, super cuius manũ rex innitebatur, viro Dei: & ait, si dominus fecerit etiam cataractas in cœlo, an erit quod loqueris? qui ait, ecce videbis oculis tuis & inde non comedes.* Cataractarum nomine intellige fenestras. incredulus enim dux obiicit prophetæ quòd si etiã Deus faceret fenestras in cœlo & plueret farinam ac ordeum, non verificaretur verbum Elisæi. propter quod merito audiuit tunc futuram ipsius pœnam, quam postea passus est.

Quatuor autem viri erant leprosi iuxta introitum portæ: qui dixerunt ad seinuicem, quid hic esse volumus donec moriamur? Si ingressi fuerimus ciuitatem, fames est in ea & moriemur ibi: & si manserimus hic, moriemur. venite ergo & transfugiamus ad castra Syrorum: si pepercerint nobis, viuemus, & si occidere voluerint, moriemur. Surrexerunt igitur vespere vt venirent ad castra Syrorũ: cúmque venissent vsque ad principiũ castrorũ Syrorum, neminem ibi reppererunt. Dominus autem audire fecerat castra Syrorum sonitum curruum & equorum, sonitum exercitus magni. Non imaginarius, sed sensibilis sonus magni exercitus

sensu auditus perceptus est: non falsus quo ad sonum qui auditu sentiebatur, quanuis quantum ad sensatum per accidẽs exercitum curruum & equorũ &c. fuerint decepti: quia merebantur & decipi & terreri vt fugerẽt à meritis Elisæi quem nouerant & experti fuerant protectorem Israelis. *dixerúntque ad seinuicem, ecce mercede cõduxit aduersum nos rex Israel reges Getheorum.* Legẽdum est. *Chittheorum & reges Aegyptiorum ad veniendũ contra nos.* finitimos enim reges putauerunt conductos. *Surrexerunt ergo & fugerunt in tenebris.* Legendum est. *in crepusculo.* Intelligendo tamen crepusculum non diei, sed noctis. in principio enim noctis fugerunt, vt subiuncta testantur. *Et reliquerunt tentoria sua & equos & asinos suos, castra secundum quòd erant: fugerúntque, animas tantum suas saluare cupientes.*

Igitur cum venissent leprosi isti ad principium castrorum, ingressi sunt tentorium vnum, & comederunt & biberunt: tulerúntque inde argentum & aurum & vestes, & abierunt & absconderunt: & reuersi sunt & venerunt ad tẽtorium aliud, tulerúntque inde & abierunt & absconderunt. Dixerúntque ad seinuicem: non rectè facimus, hæc enim dies boni nunciũ est & nos tacemus: si expectabimus vsque ad lucem matutinam, sceleris nos arguemur: nunc igitur venite & eamus & nunciemus in domo regis. Cúmque venissent & clamassent ad portam ciuitatis, narrauerunt eis dicendo: iuimus ad castra Syrorum & nullum hominem ibidem repperimus, nisi equos & asinos ligatos & fixa tentoria. Clamauerúntque portarij: & nunciauerunt in palatio regis intrinsecus. Qui surrexit nocte & ait ad seruos suos, indicabo nunc vobis quid fecerint nobis Syri: sciunt quòd fame laboramus, & idcirco egressi sunt de castris vt latitent in agris dicẽdo, cum egressi fuerint de ciuitate capiemus eos viuos & ciuitatem ingrediemur.

Respondit autem vnus seruorum eius & dixit: tollantur quæso quinque equi qui remanserunt in ciuitate (quia ipsi tantũ remanserãt in tota multitudine Israel, alij enim cõsumpti erãt) & mittamus & videamus. Adduxerunt ergo duos equos. Hebraicè habetur. *Et tulerunt duos currus equorum.* Ad differẽtiam currum qui non trahebantur equis, dicitur currus equorum. *misitq; rex in castra.* Hebraicè habetur. *post castra Syrorum dicendo, ite & videte.* hoc est misit ad videndum loca quæ erant post castra Syrorum si laterent ibi Syri. *Et iuerunt post eos vsque ad Iarden: & ecce omnis via plena erat vestibus & vasis quæ proiecerant Syri cum*

eum turbarentur. Legẽdum esset. *festinantibus eis.* proculdubio fugiendo. *reuersiq; sunt nuncij & indicauerunt regi. Egressúsque est populus & diripuit castra Syrorum: & fuit modius similæ in statere vno & duo modij ordei in statere vno, iuxta verbum domini.* Intellige mensuram & pondus vt diximus. & mensuram quidem alij vocant satum: pondus autem siclum seu secium.

Porro rex ducem illũ super cuius manũ innitebatur, constituit super portã, conculcauitque eũ populus in porta & mortuus est: sicut locutus fuerat vir Dei, quando descendit rex ad eum. Et fuit secũdum quòd locutus est vir Dei ad regem dicendo: duo modij ordei in statere vno, & modius similæ in statere vno erit hoc eodem tempore cras in porta Someron. Et respondit dux ad virum Dei, & ait: etiam si dominus fecerit cataractas in cœlo, an erit quod loqueris? & dixit, ecce tu videbis oculis tuis & inde non comedes. Euenitque ei sic: & conculcauit eum populus in porta & mortuus est.

CAPVT. VIII.

Elisah autem locutus est ad mulierem cuius filium viuere fecerat dicendo: surge & vade tu & domus tua, & peregrinare vbicũque repperteris. Rependit propheta gratiam mulieri iam viduæ: si enim maritus vixisset, nõ illam, sed virũ monuisset. *vocauit enim dominus famem & veniet:* Hebraicè habetur. *& etiam venit super terrã septem annis.* Verba sunt authoris, narrantis adimpletum fuisse verbum Elisæi & explicantis tempus famis: videlicet septem annos.

Quæ surrexit & fecit iuxta verbum viri Dei: & abiit cum domo sua, & peregrinata est in terra Philisthim diebus multis. Legendum est. *in terra Philisthim septem annis.* iuxta numerum annorum penuriæ. Et ex eo quòd ipsa cum domo sua describitur iuisse, insinuatur quòd ipsa erat caput domus: ac per hoc vt diximus vidua. *In fine autem septem annorum reuersa est mulier de terra Philisthim: & egressa est vt interpellaret regem pro domo sua & pro agris suis.* occupatis vel à fisco vel ab aliis. *Rex autem loquebatur cum Ghechasi puero viri dei dicendo: narra quæso mihi omnia magnalia quæ fecit Elisah.* Nisi Nahaman leprosus magnus apud regem Syriæ obstaret, dicerem hoc colloquium fuisse antequam Ghezi esset leprosus: sed ab exemplo Nahaman incertus reddor tum de tẽpore tum de rege, quis scilicet fuerit rex iste. Immo an hoc fuerit post mortem Elisæi: quod verius videtur ex eo q̃ si Elisæus vixisset, non

oportuisset mulierem hanc venire ad clamandum coram rege, vt hebraica sonat litera. Elisæus enim aliàs ei obtulerat intercedere apud regem pro ea: vt superius scriptũ est cap. 4. *Cúmque ille narraret regi quomodo mortuum suscitasset, ecce mulier cuius viuificauerat filium clamans ad regem pro domo sua & pro agris suis: dixit Ghechazi, domine mi rex hæc est mulier & hic est filius eius quem suscitauit Elisah. Et interrogauit rex mulierem, quæ narrauit ei vera esse.* Superfluit vera esse. narrauit enim mulierem gestam, & non dixit sic est. *Dedítque ei rex eunuchũ vnum dicendo, restitue ei omnia quæ habebat & omnes fructus agrorum à die qua reliquit terram vsque ad præsens.* Hinc coniectura fit quòd fisco applicata fuerant bona istius mulieris tanto tempore absentis: vtpote habita pro derelictis. Et hoc fecit rex intuitu Elisæi: ita quòd & mortuus Elisæus profuit huic mulieri.

ET *venit Elisah Damascum.* ad exequendum iniuncta sibi ab Elia de regno Hazael super Syriam. *& Ben'hadad rex Syriæ ægrotabat: nunciatúmq; est ei dicẽdo, venit vir Dei vsque huc. Et ait rex ad Chazael: tolle tecum munera & vade in occursum viri Dei, & consule dominum per eum dicendo an viuam de infirmitate hac?* Iuit igitur *Chazael in occursum eius, habẽs secum munera & omnia bona Damasci.* hoc est ex omni genere bonorũ quibus floret Damascus. *onera quadraginta camelorum: venitq; & stetit coram eo & ait, filius tuus Ben'hadad rex Syriæ misit me ad te dicendo.* Vide cum quanta reuerentia ethnici principes adeunt prophetam. *si sanari potero de infirmitate mea hac?* Hebraicè habetur. *an viuam à malo isto?* Libra petionem. *Dixitq; ei Elisah, vade dic ei sanaberis.* Hebraicè habetur. *vade, dic ei viuendo viues.* Scito prudens lector dictionem hebraicam interpretatam ei, apud ipsos hebræos sonare vel ei vel non, prout diuersimodè scribitur: & vtroque modo ab eis legi hanc literam. sed considerato contextu subiunctáque relatione Hazaelis ad suum regem, probanda est lectio affirmatiua, vade, dic ei viuendo viues. Et verum dixit respondendo ad interrogata: subauditur enim ex infirmitate ista. nam petierat an victurus esset ex ægritudine ista: & Elisæus respondit vade, dic ei viuendo viues, proculdubio quãtum est ex parte ægritudinis. Et hoc non fuit falsum, quia non est mortuus ex ægritudine illa. *porro ostendit mihi dominus.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& fecit videre me Iehouah quòd moriendo morietur.* Duo dixit. alterum respondendo ad quæsitum de vita ex ægritudine: alterum non interrogatus adiungit de regis vita absolutè, dicendo quòd morte morietur. Non dicit quòd morietur ex hac ægritudine, sed absolutè quòd morte morietur. Et hoc quoque fuit verũ: quia mortuus est quã citius occisus ab ipso Hazael. Et reuelauit Deus etiã hoc Elisæo, ne propheta eius appareret falsus. occiso rege tunc in lecto ægritudinis suæ. Nec manifestauit Elisæus Hazaeli ꝙ ipse esset occisurus regẽ: sed dixit ei vt diceret regi quòd non morietur ex hac ægritudine, & quòd ipse Hazael sciret, quòd tamen aliter rex morietur. *Stetitq; cũ eo & cõturbatus est vsque ad suffusionem vultus.* Iuxta Heb. habetur. *Et fecit stare faciem suam, & posuit donec tardauit.* hoc est fixit Elisæus faciẽ suam, & sic fixam tenuit diu firmam: vt meditantes facere solent. huiusmodi enim tam fixio quàm mora describitur. *fleuitq; vir Dei.* Fletus ipse subsecutus testatur quid quasi raptus cõtemplatus fuerit Elisæus: videlicet futura mala populi Israel. Et forte illa immobilitas faciei cum tanta mora fuit diuinitus tunc facta ad reuelandum tunc Elisæo huiusmodi futura mala in specie. Et mora longior fuit: quia Elisæus tentauit supplicando Deo si posset reuocari hæc sententia aduersus etiam innocentes Israelitas, sed videns firmatã esse diuinam sententiam prorupit in fletum cõpassionis. *Cui Chazael ait, quare dominus meus flet? & ait, quia noui quòd facturus sis filiis Israel malum: munitiones eorum succendes igne & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos eorum allides, & prægnantes eorum diuides. Dixitq; Chazael, quid est enim seruus tuus canis vt faciat rem hanc magnam?* Modus loquendi illius temporis est, ad significandum se infimum relatiue ad tam magnũ opus. *& ait Elisah, ostendit mihi dominus te regem Syriæ fore.* Ecce executio pro qua venerat, quæ præcepta fuerat Eliæ. nã ex iniunctione Eliæ Elisæus sic vngit Hazaelem in regẽ Syriæ. prædicta prius punitione Israelis idolatræ per eum iuxta reuelationem factam Eliæ in mõte Horeb. *Recessitq; ab Elisah, & venit ad dominum suum: qui ait ei, quid tibi dixit Elisah? at ille respondit, dixit mihi, recipies sanitatem.* Hebraicè habetur. *viuendo viues.* hinc enim apparet probanda lectio supradicta verborum Elisæi. *Cúmque venisset dies altera, tulit stragulum & infudit aquam.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit in crastino, & tulit puluinar & infudit illud in aqua, & expandit super faciem*

eius & mortuus est. Manifestè describitur suffocatio regis ab Hazaele facta. Et modus suffocandi valde congruit tum ne vestigium aliquod violentæ mortis appareret: tum ne clamare rex posset, aqua cum puluinari superiecto tollente vocem. *& regnauit Chazael pro eo.* Ecce ratio suffocandi regem. & sic verificata sunt dicta Elisæi.

ANno autem quinto Ioræ filii Ach'ab regis Israel regnauit Ioram filius Iehosaphat regis Iehudæ. Quæstiones duæ hinc oriuntur. altera ex eo quod in calce primi capituli scriptũ est de isto Ioram filio Ach'ab quòd regnauit anno secundo Ioram filii Iosaphat: quomodo ergo modò Ioram filius Iosaphat regnauit anno quinto Ioræ filii Ach'ab? Altera est ex eo quod in principio capituli tertii scriptum est Ioram filium Ach'ab regnasse decimooctauo anno Iosaphat. hinc enim sequit quod Ioræ filius Iosaphat non quinto, sed septimo anno Ioræ filii Ach'ab regnauerit: nã Iosaphat regnauit annis vigintiquinq;, vt in capitulo vltimo tertii libri scriptũ est. Solutio vtriusq; quæstionis cõsistit in distinctione modi regnãdi. vterq; siquidẽ Ioræ regnauit duobus modis: primũ corregnãdo, deinde succedendo. Ioræ enim filius Iosaphat corregnauit patri à decimoseptimo anno paterni regni vsq; ad vigesimũquintũ: deinde regnauit succedens patri. similiter Ioram filius Ach'ab primũ corregnauit Ochoziæ fratri decumbenti ob casum per cancellos à decimooctauo anno Iosaphat vsq; ad vigesimũ: deinde regnauit succedens fratri. Ex his enim patet in primis solutio primæ quæstionis: videlicet ꝙ in primo capitulo fuit sermo de regno per modũ corregnandi: & verè dictũ est quod Ioræ filius Ach'ab per modũ corregnãdi fratri regnauit anno secundo corregni Ioræ filii Iosaphat. in hoc verò capitulo sermo est de regno successionis, & supputatio fit econtra: videlicet quod anno quinto ab initio quo successit Ioræ in regno Israel, successit Ioræ in regno Iudææ. erat enim annus ille quintus, annus vigesimusquintus regni Iosaphat, quo mortuus est. Patet quoque solutio secundæ quæstionis: quoniã in capitulo tertio est sermo de regno Ioram filii Ach'ab per modum corregnandi, hic autem est sermo de regno per modum succedẽdi: & propterea quinq; tantũ anni supputantur vsq; ad mortẽ Iosaphat. *Filius triginta duorũ annorum erat cũ regnare cœpit: & octo annis regnauit in Ierusalaim. Ambulauitque in via regũ Israel, sicut fecerat domus Ach'ab.* hoc est in idolatria cultus Bahal quã introduxerat domus Ach'ab. *filia enim Ach'ab.* nomine Hathal'ia. *fuit ei in vxorem: fecitq; malũ in oculis domini.* Vxor regis Iudæ causa dicitur iniquitatum regis Iudæ. vxor enim idolatra facilè traxit virum ad idolotriam. *Noluit autem dominus disperdere Iehudam propter Dauid seruum suum: sicut dixerat ei quod daret ei lucernam, filiis eius omnibus diebus.* Inserit hæc author ad insinuandum quod quanuis peccata regis & consequenter populi mererentur destructionem, deus tamen propter Dauidem non destruxit eos.

In diebus eius defecit Edom à Iehuda. Quanuis deus abstinuerit à destructione, puniuit tamen priuatione Idumææ quam possederant reges Iudæ à tempore Dauidis. *& constituit sibi regem.* Hinc apparet quod superius diximus, non fuisse verum regem eum qui in capitulo tertio nominatus est rex Edom: vt ibi declarauimus. tempore enim Ioram incepit Idumæa iterum habere regem sicut habebat ante tempora Dauidis. *Transiuitque Ioram in Sehir, & omnes currus cum eo.* Eandem intellige regionem nomine Sehir & nomine Idumææ. *surrexitque nocte, & percussit Idumæos qui eum circundederant & principes curruum.* Prudentia Ioram describitur, qua industria cùm esset cum exercitu suo obsessus ab Idumæis se liberauerit: videlicet aggrediendo hostes nocte tanquam ex improuiso. *populus autem.* Idumæus. *fugit in tentoria sua. Et defecit Edom à Iehuda vsque ad diem hanc.* Victoria Ioram in campo non suffecit ad subiiciendum iterum Idumæam, sed libera à regibus Iudæ mansit. *tunc defecit & Libna.* ciuitas (vt aiunt) propinqua Idumææ. *in tempore illo. Reliquum autem verborum Ioram & omnia quæ fecit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dicrum regum Iehudæ? Et dormiuit Ioram cum patribus suis, & sepultus est cum eis in ciuitate Dauid: regnauitq; Achaz'iahu filius eius pro eo.*

ANno duodecimo Ioram filii Ach'ab regis Israel regnauit Achaz'iahu filius Iehoram regis Iehudæ. *Filius vigintiduorum annorum erat Achaz'iahu cum regnare cœpit.* Quæstio de ætate huius Ochoziæ cum incepit regnare, tractanda est in. 2. parali. cap. 22. vbi dicitur oppositum. *& anno vno regnauit in Ierusalaim: & nomẽ matris eius Hathal'iahu filia Homri regis Israel.* Quæstio oritur ex eo ꝙ in hoc eodem capitulo ista dicta est filia Ach'ab. Solutio est ꝙ fuit filia natutalis Homri patris

Ach'ab: ac per hoc soror ipsius Ach'ab. superius autem nominata est filia Ach'ab, quia tanquam filia ab ipso Ach'ab alita fuit: & præcipuè quia quatenus causa idolatriæ mariti sui, erat filia Ach'ab. traxerat enim maritum ad cultum Bahal quem Ach'ab introduxerat. *Et ambulauit in via domus Ach'ab, & fecit malum in oculis domini sicut domus Ach'ab: gener enim domus Ach'ab fuit.* Non dixit, gener enim Ach'ab: sed dicendo gener domus Ach'ab, manifestat vxorem Ochoziæ fuisse de domo Ach'ab. ad hoc enim subiũcta hæc verba sunt vt intelligeremus quod mater eius procurauit quod filius haberet vxorem è domo ipsius matris, vt plenius dominaretur ipsa mater.

Abiit quoque cum Ioram filio Ach'ab ad bellum contra Chazael regem Syriæ in Ramoth Ghilhad. Superfluit præpositio cũ quanuis secundum historiam verum etiam sit Ochoziã iuisse cum Ioram: vt paralipomenon testatur. *& vulnerauerũt Syri Ioram. Qui reuersus est.* relicto exercitu in Ramoth Ghilhad. *vt curaretur in Iizrehel à vulneribus quibus vulnerauerunt eũ Syri in Rama dũ pugnaret cõtra Chazael regem Syriæ: porro Achaziahu filius Iehoram rex Iehudæ descendit ad videndum Ioram filium Ach'ab in Iizrehel.* diuino iudicio deducente eum vt occideretur propter idolatriam cum ipso Ioram rege Israel & vniuersa domo Ach'ab: siquidem & ipse ex domo Ach'ab natus erat ex parte matris. *quia ipse ægrotabat.*

CAPVT IX.

Elisah autem propheta vocauit vnum de filiis prophetarum, & ait ei: accinge lumbos tuos & tolle lenticulam olei hanc in manu tua, & vade in Ramoth Ghilhad. Ne ponderes lenticulæ nomen: quoniam hebraice vasculum solitum ad gestandum oleum absque figura tam lentis quam alia quacunque significatur. *Cúnque veneris illuc, videbis Iehu filiũ Iehosaphat filii Nimsi.* Mittit Elisæus ad exequendum aliud iniunctum sibi ab Elia: vnctionem videlicet Iehu in regem israel. *ingressúsque suscitabis eum.* Iuxta Hebræum habetur. *facies surgere eum de medio fratrum suorũ.* prædicit enim quod inueniet eum sedentem inter amicos (quos fratres vocat) & mandat vt faciat eum surgere. *& introduces ad cubiculum in cubiculo.* Consulit suo nuncio Elisæus mandando vt nõ publice, sed in loco secreto vngat in regem Iehu: ne videlicet aliquid nocumenti inferretur illi, vtpote cõtra domum regiam agenti. *Tollésque lenticulam olei & fundes super caput eius: & dices, sic dixit dominus, vnxi te in regẽ super Israel.* Ex tribus vnctionibus mãdatis à Deo Eliæ, hæc sola legitur impleta in forma vnctionis: nam neque Elisæus ipse neque Hazael vnctus vnquam legitur. *aperiésque ostium & fugies & non expectabis.* Supradicta ratione hæc mandantur.

Abiit ergo adolescens puer prophetæ. Hebraicè habet. *Et iuit puer, puer prophetæ in Ramoth Ghilhad.* Nomen pueri apud hebræos valde extenditur: nam & milites pueri vocantur. Iuuenis itaque erat iste discipulus prophetarũ, non quicunque, sed minister prophetæ Elisæi. cuius nomen nescitur: quanuis Hebræi dicant hunc fuisse Ionam prophetam. *Ingressúsque est, & ecce principes exercitus sedebãt, et ait, verbum mihi ad te ô princeps: dixitque Iehu, ad quem ex omnibus nobis? & dixit, ad te ô princeps. Et surrexit & ingressus est in domum, & fudit oleum super caput eius: dixitque ei, sic dixit dominus deus Israel, vnxi te in regem super populum domini, super Israel. Et percuties domum Ach'ab domini tui: & vlciscar sanguinem seruorum meorum prophetarum & sanguinem omnium seruorum domini de manu Iezebel.* Non addidit puer hæc de percussione domus Ach'ab ex sepso, sed Elisæus mandauerat ei vt hæc subiungeret: & propterea voluit in loco secreto hæc dici contra Ioram regẽ Israel. Et in hoc aperitur finis quare deus elegerit ipsum Iehu in regem: videlicet ad exterminandum domum Ach'ab. Et hinc absque peccato Iehu interfecit vniuersam domũ Ach'ab: diuina enim authoritate fultus erat. Profuit quoque hæc reuelatio ad hoc vt credibilis fieret hæc prophetia, sciebant enim scelera domus Ach'ab & crudelitatẽ eorũ aduersus seruos Dei: consentaneũq; rationi erat vt deus vltionem mandaret: *Peribitq; tota domus Ach'ab & excidã de Ach'ab mingentẽ ad parietem, & clausum & nouissimũ in Israel.* Iuxta Heb. habetur. *& retẽtum & derelictum in Israel.* vt enim pluries iam expositũ est, extẽditur prophetia diuinæ vltionis etiã ad populum Israel inchoando ab iis qui sunt in frequentia hominum vsque ad eos qui pro derelictis habentur. Nec hanc vltionem dicit efficiendam à Iehu, sed ipse deus prædicit se facturum. *& dabo domum Ach'ab sicut domum Iarobham filii Nebat: & sicut domum Bahasæ filii Achi'æ.* vtræq; enim istæ familiæ regiæ (videlicet Ieroboham & Bahasæ) diuino iudicio extinctæ

extinctæ fuerant gladio: quibus addita est tertia domus Ach'ab. *Izebel quoque.* relictam Ach'ab quæ fuerat causa omnium malorum. *comedent canes in agro Izrehel, & non erit sepeliens: aperuitq; ostium & fugit.*

Iehu autem egressus est ad seruos domini sui. principes exercitus à quorum consessu recesserat. *qui dixerunt ei, recténe sunt omnia?* Hebraicè habetur. *num pax?* pace enim bona significant. *cur venit insanus iste ad te?* Verificatur scriptum in sapientia, nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. nam insanum appellant discipulum prophetarum, eo quod proficerentur prophetarum filii futuræ vitæ studium vacando diuinis laudibus. *qui ait eis, nostis virum.* Quia ille discipulus prophetarum minister erat Elisæi optimè noti in regis curia, ideo dicit, nostis hominem: vtpote qui vidistis eum cum Elisæo. *& quid locutus sit.* hoc est & consequenter nostis quid dixerit, puta congruentia sibi. *Et dixerunt, falsum est.* non primum, sed secundum. vnde & subiungunt. *Indica quæso nobis.* quid dixerit. *qui ait eis: hæc & hæc locutus est mihi.* Intellige vniuersam suprascriptam prophetiam comprehendi ab authore sub aduerbiis sic & sic: quæ interpres vertit in pronomina non semel aut sæpe, sed infinities. *& ait, sic dixit dominus, vnxi te in regem super Israel. Festinauerunt itaque & tulerunt vnusquisque pallium suum, & posuerunt sub pedibus eius in similitudinem tribunalis.* Iuxta Hebræum habetur. *sub eo in esse graduum.* Per ossa graduum, sustentantia gradus significantur tecta vestibus ad ornatum in honorem noui regis sedentis in summitate illorum graduum: vt per hoc intelligeremus vniuersos gradus opertos vestibus. *& clanxerunt tuba, atque dixerunt, regnabit.* Legendum est. *regnauit Iehu.* acclamatur enim iam institutus rex.

Coniurauit ergo Iehu filius Iehosaphat filii Nimsi contra Ioram. Ne putarentur ludicra gesta hæc, inscribitur cõiuratio Iehu cũ principibus exercitus cõtra Ioram regem Israel: deus enim operabatur in animis eorũ. Nec coniuratio ista fuit cõiuratio mala: quoniã Iehu iam diuina authoritate institutus erat rex cum mandato aduersus domum Ach'ab, cuius filius erat Ioram rex Israel. *porro Ioram obsederat Ramoth Ghalahad ipse & omnis Israel, contra Hazael regem Syriæ.* Iuxta Hebræum habetur. *& Ioram fuit custos in Ramoth Ghilhad ipse & omnis Israel, à facie*

à facie Chazaelis regis Syriæ. Iunge prudens lector isti literæ tũ suprascripta de aduentu pueri in Ramoth, & ingressu in internum cubiculum, & de gradibus, tum subiuncta paulo infe rius verba Iehu (videlicet ꝙ non egrediatur aliquis ex ciuitate) & perpendes præsupponi in hac historia ciuitatem Ramoth fuisse tunc ipsius regis Israel: & propterea scribi quòd Ioram rex Israel fuit custos in Ramoth Ghalahad à facie Hazaelis attentantis capere ciuitatẽ ipsam. bellum enim defensiuũ ipsius ciuitatis significatur dicendo & fuit custos in Ramoth à facie regis Syriæ: nisi enim ciuitas fuisset tunc regis Israel, nequaquã cauisset Iehu ne aliquis egrederetur è ciuitate ad annũciandum Ioram regi Israel. Quando autẽ Ioram recuperauerit ciuitatẽ Ramoth, non est scriptum: rationi tamen consentaneum est, vt occiso Ben'hadad rege Syriæ, vacãte Hazaele ad occupandum regnum, Ioram recuperauerit ciuitatem Ramoth. *Et reuersus fuerat Iehorã rex vt curaretur in Izrehel à vulneribus quibus vulnerauerant eũ Syri cum pugnaret cõtra Chazael regem Syriæ.* Quãuis nõ perdiderit ciuitatẽ Ramoth, vulnerat' tamẽ fuit ibidẽ in bello defensiuo: & relicto exercitu ibidẽ ad custodiã ciuitatis, reuersus est in Izrehel vt curaretur à vulneribus. *& dixit Iehu, si est voluntas vestra nemo egrediatur profugus de ciuitate.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *non egredietur euasor è ciuitate vt vadat ad annunciandũ in Izrehel.* Sciebat.n. non posse esse quin aliquis amicus regis Ioram annunciaret ei si liberũ haberet egressum è ciuitate: & propterea tanquã euadens ex coniuratione eorũ timetur aliquis egrediens è ciuitate. Et hinc (vt dictũ est) patet quòd ciuitas erat ipsius regis Israel. *Et ascẽdit.* Hebraicè habetur.. Et *equitauit Iehu.* vt celerius iret. *& pfectus est in Izrehel: Ioram.n. decũbebat ibi, et Achaz'iahu rex Iehudæ descẽderat advisitãdũ Ioram*

Speculator autem stabat super turrim in Izrehel. Tẽpus enim belli inter Ioram & Hazaelem exigebat speculatorem. *& vidit globũ Iehu venientis, & ait, ego globũ video: dixitq; Ioram, tolle currum.* Iuxta Hebræum habetur. *tolle equitem.* nulla fit mentio currus. *& mitte in occursum eorũ, & dicat, recténe sunt omnia?* Iuxta Hebræũ habetur. *nũ pax?* More solito loquũtur. *Abiit igitur qui ascenderat currũ.* Hebraicè habetur. *equitator equi.* velocior curru. *in occursum eius: & ait, sic dixit rex pacatáne sunt omnia?* Lege vt supra. *nũ pax?* timebat.n. ne esset globus hostiũ. *dixitq; Iehu, quid tibi & paci? gira post me.* Nõ respõdet regi, sed nuncio

nuncio,non tua interſit pax aut bellum,ſed ſequere me.*nunciauitque ſpeculator dicendo, venit nuncius vſque ad eos & non reuertitur. Et miſit currum equorum ſecundum.* Hebraicè habetur. *equitatorem equi ſecundum.* Et ſimiliter corrige ſubiuncta. *venitque ad eos & ait,ſic dixit rex num pax? dixitque Iehu, quid tibi & paci? gira poſt me. Nunciauitq; ſpeculator dicendo, venit vſque ad eos & non reuertitur:eſt autem inceſſus.* Rectius legeretur. *ducatus.* nam de toto globo loquitur, nec diſcernebat inceſſum vnius, ſed totius globi: & propterea ducatum globi furioſum videns diuinauit quòd eſſet ducatus Iehu, ſoliti ducere globum ſuũ furioſè. Legendum eſt ergo.*& ducatus ſicut ducatus Iehu filij Nimſi, quia furioſe ducet.* hoc eſt quia furioſè perſeuerat ducendo.

Dixitq; Iehoram,iunge currum,& iunxit currum eius: & egreſſus eſt Iehoram rex Iſrael & Achaz'iahu rex Iehudæ vnuſquiſque in curru ſuo,& egreſſi ſunt in occurſum Iehu, & inuenerunt eum in agro Naboth Iizrehelitæ. Vide diuinæ prouidentię factum mirabile. *Cúmque vidiſſet Iehoram Iehu,dixit,pax eſt Iehu?* Hebraicè clarius habetur.*num pax Iehu?* Vere excęcatus rex apparet,adhuc quærendo non pax? *& dixit,quæ pax? adhuc.* Legendum eſt.*quæ pax donec fornicationes Izebel matris tuæ.* impoſsibile eſt quòd ſit pax in Iſrael quandiu durat multitudo ſcelerum matris tuæ. Et verum dixit iuxta dicta prophetarum Eliæ & Eliſæi. Fornicationes autem multiplicatam idolatriam appellat: eo quòd in ſacris literis idolatria appellatur fornicatio animæ cum iis qui non ſunt dij, ad inſtar mulieris fornicantis contra ius matrimonii: ſic enim animæ fornicantur contra ius Dei.*& veneficia eius multa vigent.* Legendum eſt.*& maleficia eius multa.* Et verè maleficia Izebel accuſantur poſt illius idolatrias: quia mala multa & magna fecit ſeruis Dei & innocentibus ex ſua idolatria & mala voluntate & ſortilegiis, à quibus maleficia nominantur. *Vertit autem Iehoram manum ſuam & fugit:dixitq; ad Achaz'iahu,inſidia Ochoſia.* Hebraicè habetur.*dolus Achaz'iahu.* Dolum iudicati & verè niſi diuina affuiſſet authoritas. *Porro Iehu impleuit manum ſuam arcu:& percuſſit Iehoram inter ſcapulas.* Hebraicè habetur. *inter brachia eius.* in loco magis propinquo cordi. *& egreſſa eſt ſagitta per cor eius: ſtatimq; corruit.* Hebraicè habetur. *& genuflexit in curru ſuo.* hoc eſt ſuper genua cecidit in ipſo curru. *Dixitq; Iehu ad Badacher ducem.* Legẽdum eſt.*ad Bidcar*

car ducem ſuum. Ducis nomine intellige quemcunque principatum: erat enim iſte vnus ex principibus exercitus qui cum eo coniurauerat. *Tolle,proiice eum.* Legendum eſt. *fac proiicere eum.* proculdubio per miniſtros. *in partem agri Naboth Iizrehelitæ: memini enim quando ego & tu ſedentes in curru ſequebamur Ach'ab patrem huius.* Iuxta Hebræum habetur. *equitantes pares poſt Ach'ab patrem eius.* ſed interpreti valde amicus fuit currus. *quòd dominus onus hoc leuauerit ſuper eum.* Iuxta Hebræum habetur. *& Iehouah eleuauit ſuper eum eleuationem iſtam.* Quia exaltatio diuinæ iuſtitię eſt punitio iniquorum, ideo de vindicta hac dicitur quòd eleuauit dominus eleuationem iſtam quando prophetata fuit per Eliam. *Si non pro ſanguine Naboth & pro ſanguine filiorum eius quem vidi heri dicit dominus.* Legendum eſt. *Si non ſanguines Naboth & ſanguines filiorum eius vidi veſpere dixit Iehouah, & reddam tibi in agro iſto dixit Iehouah.* Verba fuerunt Elię ad Ach'ab poſtquam occiderat Naboth. Commemoratur autem hic occiſio filiorum Naboth, tacita in libro tertio. Nec eſt quærẽda ratio legis: quoniã tyrannicè occiſi ſunt vt fiſcus ſuccederet in agro Naboth. Quod autẽ dicitur ad Ach'ab: reddã tibi in agro iſto Naboth, nõ fuit adimpletũ in perſona Ach'ab, ſed filij eius loco regis: quia pœnitente ipſo Ach'ab tranſtulit deus vindictam prophetatam in filium: vt in calce capituli vigeſimiſecundi, tertii libri ſcriptum eſt.*nũc igitur tolle, fac proiicere eum in agrum iuxta verbum domini.* tranſlatum in filium Ach'ab.

Achaz'ia autem rex Iehudæ videns hoc, fugit per viam domus horti:perſecutúſque eſt eum Iehu & ait,etiam hũc percutite in curru ſuo. Superfluit ſuo. Quia non poterat comprehẽdere eum, mandauit vt ſagittis impeterent fugientem. erat enim etiam Ochozias de domo Ach'ab ex parte matris: & propterea merito percuti iubetur à Iehu deſtinato ad exterminium domus Ach'ab. *& percuſſerunt eum.* Iſtæ tres dictiones non habentur in hebræo: ſed immediatè ſequitur. *in aſcenſu Gur quæ eſt iuxta Ibleham.* Locus deſcribitur vſq; ad quem perſecutus eſt Iehu Ochoziam: an autem fuerit tunc percuſſus, ſcriptum non eſt. *& fugit in Megiddo.* euaſit ergo tunc. Megiddo autem regia ciuitas olim fuerat: vt legitur Ioſuæ duodecimo. *& mortuus eſt ibi.* Tacentur hic tria præcedentia mortem Ochoziæ: videlicet quòd latuit in Samaria, & quòd adductus eſt ad Iehu, & quòd Iehu interfecit eum. hæc enim tria ſcribuntur

in

in secundo lib. paralip. cap. 22. tacito loco mortis: qui quòniã hic explicatur, manifestat ꝙ Ochozias ex Samaria adductus est ad Iehu in Megiddo: & tũc occisus ab eo, mortuus est ibi, & non prima vice quando ipse fugerat in Megiddo. *Et retulerũt eum serui eius in Ierusalaim: & sepelierunt eum in sepulchro suo cum patribus suis in ciuitate Dauid. Et anno vndecimo Ioraã filij Ach'ab regnauit Achaz'ia super Iehudam.* Quæstio statim oritur: ex eo quòd in præcedenti capitulo dictum est quòd anno duodecimo istius Ioram filij Ach'ab regnauit Ochozias super Iudã: quomodo ergo nunc dicitur ꝙ anno vndecimo eiusdẽ regnauit? Solutio est ꝙ vtrunq; est verum diuersimode. nam anno vndecimo regnauit corregnando patri grauissima ægritudine laboranti, vt scribitur in paralipomenõ: anno vero duodecimo regnauit succedens patri defuncto.

VEnitq; *Iehu in Iizrehel: porro I'zebel introitu eius audito depinxit oculos suos stibio.* Hebraica litera sonat quòd posuit nescio quid fuci in oculis suis: & propterea non fiat vis in verbis. clarum est enim ꝙ ad ornatũ apposuit, quicquid posuit: vt ornatus capitis subiũctus testatur. *& ornauit caput suum. Et respexit per fenestram ingredientẽ Iehu per portã.* Palatiũ regiũ in platea iuxta portam ciuitatis (vtpote nobilissimo loco) erat: & ideo Izebel è fenestra vidit Iehu ingredientẽ ciuitatẽ. Vidit autẽ sic ornata, non libidinis, sed maiestatis gratia: vt subiuncta verba testantur. *& ait, nũquid pax potest esse Zimri.* Parui refert ꝙ Hebraicè habetur. *nũ pax Zimri occidẽs dominũ suũ?* In tertio li. cap. 16. narratũ est quòd Zimri occidit Elam regẽ Israel dominum suũ, vniuersamq; domũ Bahasę: & ꝙ septem diebus regnauit, succẽditq; seiptum capta ciuitate ab Homri patre Ach'ab. Opprobrando itaq; assimilat Izebel Zimri Iehu: vtpote imitatorẽ eius, in hoc ꝙ occidit regẽ dominũ suũ. & cõminatur futurũ ei bellum statim ad ipsius ruinã quemadmodũ euenit Zimri, dicendo num pax: intendit enim negatiuã. Vnde de cõmoto statim Iehu subiungitur. *Leuauitq; faciem suam ad fenestrã, & ait, quæ est ista.* Hebraicè habet: *quis mecũ quis?* nõ interrogauit quænã esset (quoniam agnoscebat eam) sed excitauit ministros ipsius Izebel cũ ipsa existentes, sciscitando quis eorum consentiret ipsi Iehu. Vnde & subditur. *& inclinauerunt se ad eum duo vel tres eunuchi.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *& respexerunt ad eum duo tres eunuchi.* Sic iacet in hebręo: hoc est & respexerunt ad eum tanquã oferentes

ferentes seipsos ad obsequium illius primum duo, deinde superuenit tertius ad fenestrã domus regiæ. *Et dixit, præcipitate eam, & præcipitauerunt eam: aspersúsque est sanguine paries & equorum vngulæ.* Hebraicè habetur. *& equi.* aspersi sunt sanguine. Deinde sequitur. *& calcauerunt eam.* Potest tamen legi. *& calcauit eam.* vtroque tamen modo significatur quòd multitudo equorum calcauit eam. & forte ipsemet Iehu equo suo calcauit eam primus.

Cúmque introgressus esset vt comederet atque biberet, ait. Legendum est. *Et venit & comedit & hsbit: & dixit.* post prandiũ enim dixit subiuncta. *ite & videte.* Hebraicè habetur. *ordinate nunc maledictam istam & sepelite eam.* Disponi de sepultura & sepeliri mandat. *quia filia regis.* Sidoniorum. *est.* Non detulit regię domui Ach'ab, sed regi Sidoniorum. *Iuerúntque vt sepelirent eã: & non inuenerunt ex ea nisi caluariã & pedes & palmas manuũ. Reuersíq; sunt & nunciauerunt ei: & ait Iehu, sermo domini est quẽ locutus est in manu serui sui Eli'iahu Thisbitæ dicendo, in agro Iizrehel comedent canes carnes I'zebel. Et erit cadauer I'zebel sicut stercus super faciem terræ in agro Iizrehel: ita vt prætereuntes dicant, hæccine est illa I'zebel?* Iuxta Hebręum habetur. *quod nõ dicent, ista I'zebel.* Ex eo quòd cadauer I'zebel derelictum vt fimus agri est, & canes comederunt fere totum illius corpus. consequens fuit vt non demonstraretur amplius I'zebel. & propterea verificata est prophetia, quòd nõ erunt dicẽtes ista I'zebel: quia nec cadauer eius demonstrabile erit.

CAPVT X.

ERant autem Ach'ab septuaginta filij in Someron: scripsítq; Iehu literas & misit in Somerõ ad optimates ciuitatis & ad maiores natu. Iuxta Hebræũ habetur. *ad principes Iizrehel senes, & ad nutricios Ach'ab dicendo.* Quia Samaria erat ciuitas regia, ideo magnates Izrehel erant in Samaria tanquã optimates regni: nutricii autem Ach'ab appellãtur illi qui nutriebãt filios Ach'ab. *Statim cũ acceperiũ literas has, qui habetis filios domini vestri & currus, & equos, et ciuitates firmas, & arma: eligite optimũ & rectissimũ filiorũ domini vestri, & ponite eũ sup soliũ patris sui, & pugnate pro domo domini vestri.* Optionẽ eis dat pacis vel belli. *Timuerũtq; vehementer.* Hebr. habet. *valde valde.* vt intelligam⁹ magnitudinẽ timoris. *& dixerũt: ecce duo reges nõ steterunt corã eo, & quomodo stabimus nos? Miserúntq; præpositi domus & præpositi ciuitatis & senes*

senes & nutricij ad Iehu dicendo: serui tui sumus & omnia quæ dixeris nobis faciemus, non constituemus nobis regem, quicquid bonum est in oculis tuis fac.

Scripsit autem eis literas secundas dicendo: si meî estis & vocî meæ obeditis, tollite capita virorum filiorum domini vestri & venite ad me hac eadem hora cras. Iuxta Hebræum habetur. *sicut tempus crastini diei in Iizrehel.* nihilq; dicitur de hora. Phrasis autem Hebraicæ est, hoc modo significare tempus. *porro filij regis septuaginta viri apud optimates ciuitatis nutriebantur.* Legendum esset. *grandescebant.* insinuatur enim hinc quòd pueri erant. *Cúmque venissent literæ ad eos, tulerunt filios regis & iugulauerunt septuaginta viros: & posuerunt capita eorum in cophinis, & miserunt ad eum in Iizrehel. Venit autem nuncius & indicauit ei dicẽdo, attulerunt capita filiorum regis: & dixit ponite ea in duobus aceruis iuxta introitum portæ vsque mane. Cúmque diluxisset egressus est, & stans dixit ad totum populum: iusti estis.* Hebraicè habetur. *iusti vos.* hoc est vos habemini iusti nemini nocentes: ac per hoc vos inuoco iudices & testes subiunctorum. *si ego.* Legendum est: *ecce ego coniurauí contra dominum meum & interfeci eũ, & quis percussit omnes hos?* Proponit è regione gestorum à se, occisionem filiorum regis à propriis amicis regis: vt populos conferendo hæc gesta, capax reddatur quòd diuina esset auctoritate factum totum contra domum Ach'ab. & propterea subiungit intentam conclusionem. *Videte ergo nunc quòd non cecidit de sermonibus domini.* Iuxta Hebræũ habetur. *Scitote nũc quòd nõ cadet ex sermone Iehouah in terram quem locutus est dominus contra domum Ach'ab.* hoc est quòd nihil sermonis domini cecidit à veritate. ad dissimilitudinem enim gestarum rerum quarum aliquid cadens in terram perit, loquitur. *& dominus fecit quod locutus est in manu serui sui Eli'iahu. Percussitque Iehu omnes qui remanserant de domo Ach'ab in Iizrehel, & omnes optimates eius & notos eius & sacerdotes eius: donec non remanserit ei superstes.* Declarata diuina sententia contra domũ Ach'ab, processit ad vlteriorem cladem.

Et surrexit & iuit in Someron: venitq; ad cameram pastorum. Parui refert quòd hebraice habetur. *ad domum officinæ pastorum in via.* Communi vocabulo officinæ vtimur, quia carere mus proprio correspondente Hebraicæ dictioni. *Et Iehu inuenit fratres Achaz'iahu regis Iehudæ.* Fratres appellantur filij fratrum & amici ex Iuda: vt paralipomenon manifestat. *& dixit,*

dixit; qui estis? qui responderunt, fratres Achaz'iahu sumus & descendimus ad salutandum filios regis & filios reginæ. Nesciebãt isti occisos esse filios regis. *Et dixit, comprehendite eos viuos: cõprehenderúntque eos viuos, & iugulauerũt eos in cisterna iuxta cameram.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *in puteo domus officinæ quadraginta duos viros, & non reliquit ex eis quenquã.* iugulati enim narrãtur vbi sunt iuuẽti tãquã fautores domus Ach'ab. *Cúmque abisset inde, inuenit Iehonadab filium Rechab in occursum sibi.* Hic est pater Rechabitarum non bibentium vinum, quorum apud Ieremiã laus est. *& benedixit ei.* benedictione laudis pro vindicta aduersus domum Ach'ab tam profanam. *& ait ad eum, an est cor tuum rectum sicut cor meum cum corde tuo? & ait Iehonadab, est: si est, inquit, da manum tuã, qui dedit ei manum suam: at ille leuauit eum ad se in currum. Et dixit, veni mecum & vide zelum meum pro domino: & equitare fecit eum in curru suo. Venitque in Someron, & percussit omnes qui remanserant de Ach'ab in Someron donec deleret eum: iuxta verbum domini quod locutus fuerat ad Eli'iahu.*

Congregauitque Iehu totum populum & dixit ad eos: Ach'ab colauit Baal parum, ego autem colam eum vade. Fuisse mẽdacium officiosum effectus testatus est, non casu, sed intentus & prædictus ad Ionadab, dicendo ei, veni & vide zelum meum pro domino. At si quæris an mendacium hoc ratione scandali fuerit pernicioſum, respondeo quod mendacium hoc ex suo genere erat pernicioſum, vtpote professio quod ipse Iehu esset cultor Baal: sed ex intentione loquentis vna eademque ratione excusarur à pernicie sui generis & scandali, quia videlicet breuissimo tẽpore visuri erant vniuersi animũ loquentis. hæc enim sufficere videtur ad excusandum mortale peccatũ mendacij officiosi corã deo videntc cor loquentis à pernicie corã hominibus, qualis erat hæc: quia in verbis cõsistit nociuis apud homines nescientes sanctũ finẽ loquentis. existimauit enim Iehu mendaciũ illud celerrime profuturũ diutinæ gloriæ, interim nec sibi nec alteri nociturũ: morã enim modici temporis pro nihilo reputauit. *Nunc igitur omnes prophetas Baal, omnes seruos eius & omnes sacerdotes eius vocate ad me: nullus desit, sacrificiũ enim grãde est mihi Baali, quicũq; defuerit non viuet: porro Iehu faciebat hoc insidiose.* Legendũ esset. *cum fallacia.* de qua dictũ est, & cuius finis subiũgitur. *vt disperderet cultores Baal. Dixitq; Iehu, sanctificate diem solennem Baal.*

Hebraicè habetur. *parate frequentiam Bahali.* hoc est parate pro frequẽtia cnltorum Bahal animalia pro victima & quæcunque paranda erant. Et hæc verba & similia quanuis sonent imperium actionum idolatrarum, intelligenda tamen sunt secundum intentionem loquentis non ad inducendum ad idolatriæ actus, sed ad dirigendum illorum idolatriam in vindictam intentam : quemadmodum verba Eliæ ad populum & cultores Bahal, quod sacrificarent Bahal &c. vt in tertio libro scriptũ est. *vocauitq;.* Hebraicè habet. *& parauerũt.* Executio narrat. *Misitq; Iehu in totum Israel, & venerunt omnes serui Bahal, non remansit quisquam qui non venerit: ingressiq; sunt domum Bahal, & repleta est domus Bahal ab extremo vsque ad extremum. Dixitq; ei qui erat super vestes, profer vestes omnibus seruis Bahal: & protulit eis vestes. Ingressus est autem Iehu & Iehonadab filius Rechab domum Bahal: & ait cultoribus Bahal, perquirite & videte ne quis sit hic vobiscum de cultoribus domini, sed sint cultores Bahal soli. Ingressi sunt igitur vt facerent victimas & holocausta : Iehu autem posuerat sibi foris octoginta viros, & dixerat, quicũque euaserit de hominibus quos ego adduco ad manus vestras, anima eius erit pro anima illius.*

Et *fuit cum completum esset holocaustum, præcepit Iehu militibus.* Hebraicè habetur. *cursoribus & ducibus.* Pedites militares, cursores appellat tam hic quàm inferius. *ingredimini & percutite eos, nullus euadat: & percusserunt eos in ore gladii, & proiecerunt eos milites.* pro. *cursores & duces.* Priuatio sepulturæ narratur. proiecerunt enim occisos inhumatos feris, auibus & cãnibus. *& iuerunt in ciuitatem templi Bahal.* Iuxta Hebræum habetur. *& iuerunt vsque ad ciuitatis domus Bahal.* Sacellũ Bahal in ciuitate Samariæ quodcunque lustrarunt ad destruendum. *Et extraxerunt statuam domus Bahal, & combusserunt & cõminuerunt eam.* Ordo præposterus, familiaris hebraicæ phrasi. prius enim comminuerunt, & postea combusserunt. *Et diruerunt domum Bahal, & fecerunt ex ea latrinas vsque ad diẽ hanc. Deleuit itaque Iehu Bahalem de Israel. Veruntamen à peccatis Iarobham filii Nebat qui peccare fecit Israelem, non recessit Iehu: non reliquit vitulos aureos qui erant in Beth'el, & qui erant in Dan.*

Dixit autem dominus ad Iehu. Quanuis non sit scriptus modus quo deus allocutus est Iehu, rationi tamen cõsentaneum est, vt per Elisæum prophetam qui eum vnxerat in regem dixerit subiuncta. *quia studiose egisti quod erat & placebat.* Iuxta Hebræum habetur. *pro eo quod fecisti bene ad faciendum rectum in oculis meis, iuxta omnia quæ erant in corde meo fecisti domui Ach'ab: filii quarti sedebunt tibi super solium Israel.* Non dicit pro eo quod bene locutus es, sed benefecisti, non laudat deus verba, sed facta Iehu : quoniam facta fuerunt non solum recta secundum se, sed etiam bene facta: in verbis autem admixtum fuerat peccatum, saltem officiosi mendacii. *Porro Iehu non custodiuit vt ambularet in lege domini Dei Israel in toto corde suo: non recessit à peccatis Iarobham qui peccare fecit Israelem. In diebus illis cœpit dominus tædere super Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *in diebus illis cœpit Iehouah excidere in Israel.* Manifestat author quod toties comminatam punitionem populi Israel ex quo idolatria Ieroboham incepit, deus exequi cœpit in diebus Iehu excidendo multitudinem non paruam in Israel. Et manifestauit hoc author; tum ne putares Deum punire domus regias & cultores Bahal, obliuisci autem populi idolatræ: tum vt intelligeremus prophetiam paulatim executioni mandari à Deo, vt haberet populus occasionem pœnitendi ab exemplo multitudinis tantæ fratrum suorum excisæ. *percussitque eos Chazael in omnibus finibus Israel.* Executio narratur prophetiæ tum Eliæ tum Elisæi valde extensa: vt subiuncta loca testantur. Et hæc fuit prima punitio populi Israel propter idolatriam inchoatam à rege Ieroboham. *A Iarden ad ortum solis totam terram Ghilhad, Gaditam & Reubenitã & Menassitam: ab Haroher quæ est super torrentem Arnon, & Ghilhad & Basan.*

Reliquum autem verborum Iehu & omnia quæ fecit & fortitudo eius: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regũ Israel? Et *dormiuit Iehu cum patribus suis, & sepelierunt eum in Someron: regnauitq; Ioha'achax filius eius pro eo. Dies autem quibus regnauit Iehu super Israel, vigintiocto anni sunt: in Someron.*

CAPVT XI.

Athal'ia autẽ mater Achaz'iahu videns mortuũ filium suũ, surrexit & interfecit omne semẽ regiũ. Non dicit omne semen Dauidis. multi enim ex Dauide orti erant qui non supputabãtur cũ semine regio : vtpote per tot generationes excluſi non solum à successione in regno, sed etiã à cogitatiõe de regno, redacti in priuatos ciues & forte etiã paupe-res: vt facilè contingit in successu tẽporum. *Tulit autẽ Ioſebah*

filia regis Ioram *soror* Achz'iahu, Ioas *filiũ* Achaz'ie *& furata est eum de medio filiorum regis qui interficiebantur.* Vide crudelitatem non humanam, sed ferinam: vtpote sæuientem in propriam sobolem, in filium filii infantulum. *ipsum & nutricem eius de triclinio.* Iuxta Hebræum habetur. *in aula lectorum.* Locus vbi inuenit infantulum & nutricem eius, describitur. *& absconderunt eum à facie* Hathal'iahu, *& non fuit interfectus. Fuitque cum ea in domo domini absconditus sex annis.* Ne sis ita rudis vt intelligas intra tẽplum, sed in habitaculo quod erat supra templum, quod cum templo supputabatur. *porro* Hathal'ia *regnauit super terrã septem annis.* Superfluit septẽ annis. Anno *autem septimo.* ab occultatione infantuli. *misit* Iehoʾiadah *pontifex.* Superfluit pontifex: quanuis verum sit quod erat pontifex. *& assumpsit centuriones & milites.* Legendum est. *centuriones ducibus & cursoribus.* Institutio centurionum tum inter equites tum inter pedites narratur: hoc est enim primum quod fecit statim post initum cum eis fœdus subiunctum. *& introduxit eos ad se in domum domini: pepigitque cum eis fœdus & iurare fecit eos in domo domini, & ostendit eis filium regis.* A iuramento inchoauit seruandi secretum quod audituri erant ab ipso pontifice, & hoc in domo domini: vt ex diuino loco iuramentum haberetur firmius. deinde pepigit fœdus intelligentiæ cõmunis inter eos ad cõstituendum & fouendũ legitimũ regẽ: & postea ostẽdit eis regẽ infantulũ: & sic fecit eos centuriones, si qui eorum nõ erant in officio centurionis. *Præcepitq; eis dicendo, hæc est res quã facietis tertia pars vestrũ introeat sabbato, & obseruet excubias domus regis.* Iuxta Hebræum habetur. *tertia ex vobis venientes sabbati, & custodes custodiæ domus regis.* Præsupponit hæc litera mutationem solitam fieri sabbato hominum pro templo dei, quemadmodum fiebat mutatio panis singulis sabbatis in mensa propositionis. ita quod multitudo quædam veniebat ad obsequia templi sabbato: & hæc appellatur in litera venientes sabbati. & multitudo alia quæ seruierat egrediebatur rediens ad propria: & hæc appellatur in litera subiuncta exeuntes sabbati. Mandat itaque pontifex vt tertia pars centurionum assumat venientes sabbati ad custodiam domus regiæ. & hinc apparet quod ordinauit opus hoc creationis regis fieri in die sabbati. *Tertia autem pars sit ad portam Sur.* Legendum est. *ad portam* Sur. nomen proprium est portæ se-

pti spatii circa templũ. *& tertia pars ad portam quæ est post habitaculum scutariorum.* Iuxta Hebræum habetur. *in porta post cursores.* Et hæc eriam porta eiusdem sepri erat post habitaculum cursorum: hoc est peditum ad custodiam templi. *& custodietis excubias domus Messach.* Iuxta Hebræum habetur. *& custodietis custodiam domus destructionem.* Dixerat primis vt assumptis venientibus sabbati custodirent domum regis: declarat modo ad quid ordinatur hæc custodia, videlicet ne domus regia destruatur in ista nouitate. timebat enim ne Hathal'ia desperata incenderet domum regiam: quemadmodum Zimri rex desperatus succenderat palatium regium regum Israel. *Duæ vero partes è vobis omnes egredientes sabbato.* Iuxta Hebræum habetur. *Et duo loca in vobis, omnes exeuntes sabbati.* Completa dispositione eorum quæ agenda erant à prima tertia parte centurionum, disponit quid agendum sit à duabus aliis tertiis collocatis in locis duobus (videlicet in porta Sur & in porta post cursores) mandando eis vt assumant exeuntes sabbati, quos iam declarauimus: *&, custodiant excubias domus domini circa regem.* Legendum est. *regi.* Ecce officium vtrorumque, videlicet custodire domum domini: hoc est septa circa domum domini ad securitatem regis infantis. Et hinc apparet quod illæ portæ erant portæ septi circa templum: alioquin non dixisset & duo loca in vobis habeant exeuntes sabbati ad custodiam templi regi. *Et vallabitis eum habentes arma in manibus vestris.* Hebraicè clarius habetur. *Et circundabitis regem in circumitu vnusquisque & arma eius in manu eius.* Quia ambæ istæ duæ custodiæ ordinabantur ad securitatem regis, ideo mandat vt circumcirca inuigilent armati. *si quis autem ingressus fuerit.* hoc est violenter ingredi voluerit. *septum templi, occidatur: eritisque cum rege egrediente & ingrediente.* Extenditur horum officium ad custodiam etiam postea.

Et fecerunt centuriones iuxta omnia quæ præceperat eis Iehoʾiadah *sacerdos: tulerúntque vnusquisque viros suos venientes sabbati cum exeuntibus sabbati, & venerunt ad* Iehoʾiadah *sacerdotem. Qui dedit eis hastas & arma.* Legendum est. *Deditque sacerdos centurionibus lanceas & clypeos quæ fuerant regis Dauid: quæ erant in domo domini.* erant enim hæc in domo domini pro custodia ipsius. *Et steterunt singuli habentes arma in manu sua.* Legendum est. *Et steterunt cursores vnusquisque & arma eius*

in manu eius. Ordinata distributio, executioni mãdata describitur: videlicet quòd pontifex dedit arma centurionibus, cẽturiones autem distribuerunt etiam cursoribus. *à parte domus dextera vsque ad partem domus sinistram altari & domui: super regem in circumitu.* Circũdederunt extrinsecum quidem locum templi in quo erat altare holocaustorum cum atrio sacerdotum, sed & internum septum circa templũ: & propterea describitur ab altaris & ædis Dei dextera ad sinistram, vt nulla ex parte aliqui possent irrumpere in regem. *Eduxitque filium regis, & posuit super eum diadema & testimonium.* Dictio interpretata testimonium, interpretari quoque potest ornamentum. Et si legitur testimonium, phylacterium in quo erat summa legis scripta intelligitur. Et per hoc insinuatur mos coronandi regem: vt videlicet diademate ornaretur pro dignitate regia, diuinæ autem legis studium ad seruandum eam profiteretur. Si vero legitur ornamentum, expositione non eget: sed admonitione quòd minus quadrat vt specialis mentio fiat ornamenti: quia narrato diademate, cointelligũtur ornamenta omnia regis. *fecerunt q; eum regem & vnxerunt eũ.* vt nihil omitterent. *plauseruntq; manu, & dixerũt, viuat rex.*

AVdiuit autem Hathal'ia vocem currentis populi. Hebraicè habetur. *cursorum populi.* hoc est peditum popularium. *& ingressa est ad populum in templum domini.* hoc est intra septum circa templum. Sed quæstio tunc oritur quare non interfecta est secundum mãdatum pontificis, quicunq; ingressus fuerit occidatur. Solutio est quòd Hathal'ia non peruenit ad septum internum de quo dixerat pontifex, qui ingressus fuerit occidatur. & propterea significantius dicitur de Hathal'ia. *& venit ad populum in domum Iehouah.* vt intelligeremus quòd non peruenit ad septum custoditum à centurionibus & militibus, sed ad locum in quo erat populus, intra tamen sepa templi: & propterea non fuit interfecta à populo, qui non acceperat huiusmodi mandatum. *Viditque regem stantem super tribunal.* Hebraicè habetur. *Viditque & ecce rex stabat super columnam iuxta morem.* Excelsus locus columnis fultus in quo consueuerat rex manere in templo, significatur. *& cantores.* Hebraicè habetur. *& principes & tubæ regi.* hoc est in fauorem & gloriam regis. *& totus populus terræ gaudens & clangens tubis: & scidit Hathal'ia vestimenta sua.* in signum execrationis. *& dixit, coniuratio, coniuratio.* Præcepit autem Iehoiadah sacerdos cẽturionibus qui erant super exercitum & ait eis: educite eam extra septum templi, & qui secutus eam fuerit interficiatur gladio: dixerat enim sacerdos, non occidatur in domo domini. *imposuerúntque ei manus, & venit per viam introitus equorũ iuxta palatium.* Hebraicè explicatur. *domus regis.* & superfluit iuxta. *& interfecta est ibi.*

Percussitque Iehoiadah fœdus inter dominum & inter regem & inter populum vt esset in populum domini: & inter regem & inter populum. Inter deum ex vna & regem ac populum ex altera parte, vt esset populus colens summum deum: & deinde pepigit fœdus inter regem & populum, vt esset obediens legitimo regi ex domo Dauidis. *Ingressúsque est.* Legendum est. *Et ingressi sunt totus populus terræ domum Bahal & diruerunt eã, altaria eius & imagines eius confregerunt bene, & Matthan sacerdotem Bahal occiderunt coram altaribus.* Executio narratur fœderis inter deum & populum in opere destruendi cultũ Bahal. *& posuit sacerdos custodias.* Hebraicè habetur. *ordinationes super domum domini.* Non sat fuit exterminare cultum Bahal, sed oportuit ordinare diuinum cultum in domo summi Dei ad exequendum fœdus primum. *Tulítque centuriones.* Executio narratur secundi fœderis: videlicet inter regem & populum. *& Cherethi & Pelethi legiones.* Hebraicè habetur. *& duces & cursores.* quos intellige vt supra. *& totum populum terræ: descenderéque fecerũt regem de domo domini, & venerunt per viam portæ scutariorum.* Legendum est. *cursorum.* eadem enim cursorum porta commemoratur. *in palatium.* Hebraicè scribitur. *in domum regis.* vtpote propriam. *& sedit super thronum regum.* tãquam accipiens possessionẽ regni. *Lætatúsque est totus populus terræ & ciuitas conquieuit: Hathal'iahu autem occiderũt gladio in domo regis.* Nisi infra septa domus regiæ occisa fuisset Hathal'ia, non repetitum fuisset quòd occisa est in domo regis.

CAPVT XII.

Filius septem annorum erat Iehoas cum regnare cœpit: Anno septimo Iehu regnauit Iehoas, & quadraginta annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Zib'ia de Beersebah. Fecitque Iehoas rectũ in oculis domini omnibus diebus suis: quibus docuit eum Iehoiadah sacerdos. Veruntamen excelsa non abstulit: adhuc populus immolabat & thurificabat in excelsis.

Dixitq; Iehoas *ad sacerdotes: omnem pecuniam sanctorum.* Legendum est. *sanctitatum.* in genere enim appellatur pecunia sanctitatum pecunia Deo oblata. *quæ inferetur in domũ domini.* ad differentiã pecuniæ non oblatæ tẽplo Dei, sed pro redemptione primogenitorũ, quę erat sacerdotũ. *à præterentibus quæ offertur pro precio animæ, & quam sponte & arbitrio cordis sui inferunt in templũ domini.* Iuxta Hebræũ habetur. *argentũ transcũtis viri, argentum animarum æstimationis eius, omne argentum quod ascẽdit super cor viri ad adducendum in domũ Iehouah.* Iuxta planũ literæ sensum triplex genus pecuniæ cõmemoratur: videlicet pecunia quæ offertur à viro transeunte ad nomen idoneorũ ad bellum, iuxta promulgatã legẽ exod. 30. & hæc pecunia erat medius siclus pro quolibet, tam paupere q̃ diuite. Secũdum genus est pecunia animarũ. & si nihil aliud diceretur quàm argentũ animarũ, anceps valde esset sensus an significaretur appositiue eadẽ pecunia quæ soluebatur in numeratione populi (quoniã illa appellatur ibidẽ redẽptio animæ) sed ex eo ꝓ dicitur argentũ animarum æstimationis eius, insinuatur significari pecuniã redemptionis animarum quæ voto oblatę erãt Deo iuxta decretum legis scriptæ leui. 27. erat. n. proprie pecunia illa, pecunia ẽstimationis animarũ: quoniam æstimatio valde diuersa erat secundum diuersas ætates hominum voto oblatorũ Deo. Tertium autem genus expositione nõ eget: quia manifeste sonat pecuniam spontanearum oblationum. Hæc itaq; tria genera pecuniæ duntaxat commemorantur: & de eis mandatur. *Accipiant illam.* Legendum est. *Accipiẽt sibi sacerdotes.* Ordinat rex vt sacerdotes ad se trahant triplex hoc genus pecuniæ. *iuxta ordinem suum.* Iuxta Hebręũ habetur. *vnusquisque à noto suo.* Disponit rex vt sacerdotes colligant huiusmodi pecunias sic vt vnicuiq; sacerdoti incumbat onus colligendi ab amicis & conuersantibus cum eo: vt facilior esset collectio. *& instaurent sarta tecta domus.* Iuxta Hebræũ habetur. *& ipsi fortificabũt requisitionem domus.* Requisitionem appellat rem requisitã, seu potius partem quamlibet indigentem reparatione. nominat siquidem eam à requisitione, quia requirenda erat & diligentia & opere. Et est sermo de domo Dei. *si quid necessariũ viderint instauratione.* Iuxta Hebræum habetur. *omni quæ inuenietur ibi requisitioni.* eadẽ enim dictio repetitur: & manifestat quòd requisitionem vocat omnem partem quæ in templo indigebat reparatione

paratione. Causa autem huius indigentiæ, in secundo parali. cap. vigesimoquarto narratur Hathal'ia regina.

Igitur *vsque ad vigesimumtertium annũ regis Iehoas.* Ne intelligas negligentiã sacerdotũ vigintitribus annis durasse: quoniam nescimus quoto anno sui regni Ioas mãdauerit suprascriptam collectionem pecunię & instaurationem templi per sacerdotes faciendã. certũ est. n. quòd post multos annos sui regni mandauit hoc: quia regnare cœpit puer septem annorum. Quanto igitur tempore durauerit negligentia sacerdotum remanente incerto, narratur quòd vsque ad vigesimumtertium annum regni Ioas neglexerunt. *non instauraverunt sacerdotes sarta tecta templi.* Hebraice habetur. *non fortificaverunt sacerdotes requisitionem domus.* quod intellige vt supra. *Vocauitque rex Iehoas Iehoiadah põtificẽ & sacerdotes: & dixit eis, quare non instauraſtis sarta tecta templi?* Legendũ est vt supra. *quare vos non fortificaſtis requisitionem domus?* eadem enim verba repetũtur. *nolite ergo amplius accipere pecuniam iuxta ordinem vestrũ.* Iuxta Hebræũ habetur. *& nunc non tolletis argentum à notis vestris.* Reuocat rex ordinationem olim à se factã. *sed ad instaurationem templi reddite eam.* Legendum est. *quia pro requisitione domus dabitis illud.* Hinc coniectura fit quòd sacerdotes forte vsurpabãt in vsus proprios pecuniam illam: alioquin non dixisset rex quòd pro instauratione domus darẽt illam. *Prohibitiq; sunt sacerdotes vltra accipere pecuniam à populo, & instaurare sarta tecta domus.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et voluerunt sacerdotes nõ tollere argentum à populo, & non fortificare requisitionem domus.* Concordes narrantur regi sacerdotes, exonerando seipsos ab vtraque cura: colligendi videlicet pecuniam & reparandi templum.

Et tulit Iehoiadah põtifex Gazophylacium vnum, & fecit foramẽ in ostio eius: posuitq; ipsum iuxta altare ad dexterã ingredientium domum domini. Aliud inuentũ medium ad colligendũ pecuniã narratur satis clarum. *mittebantq; in eo sacerdotes qui custodiebãt ostia omnẽ pecuniam quæ deferebatur ad templũ domini.* Iuxta Hebræum habetur. *& dabunt ibi sacerdotes custodes vasis omne argentũ allatum in domũ domini.* Hinc apparet ꝓ theca illa perforata in superiori parte nõ erat ad hoc posita vt populus per foramẽ illud iaceret pecuniã intra thecã (clare enim hic dicitur ꝓ sacerdotes omnẽ pecuniam allatã in domũ Dei ponebant ibi) sed populus offerebat debitã vel spontaneam

pecuniam

pecuniã ſupradictã in aliquibus vaſis quæ ſacerdotes publicè euacuabant ſuper foramen illius thecæ, quæ gazophylacium in vulgata æditione dicitur. Habetur quoq; hinc deputatos fuiſſe quoſdam ſacerdotes ad cuſtodiã vaſis in quo offerebat populus pecuniã. Nec oportet vnicũ tantum vas intelligere: quoniã ſæpe ſingulari numero apud Hebræos multitudo ſignificatur. *Cumq; videbant nimiã pecuniam eſſe in gazophylacio.* Legendum eſt. *multam pecuniam eſſe in theca, aſcendebat ſcriba regis & pontifex.* Parui refert q̃ hebraicè habeã. *& ſacerdos magnus.* vt intelligamus claues thecę apud regẽ & pontificẽ ſeruari. *effundebãtq; & numerabãt.* Hebraice habetur. *& ligauerũt & numerauerũt.* ordine prępoſtero. *pecuniã inuentã in domo domini.* Et *dabant eam iuxta numerum atque menſurã.* Hebraicè habetur. Et *dabunt pecuniam paratã.* & nihil explicatur de numero aut menſura. *in manu eorum qui præerant cemẽtariis domus domini.* Iuxta Hebræum habetur. *per manũ factorum operis, ordinatorum in domo Iehouah.* Per ordinatos in templo effectores operis (hoc eſt prępfectos operi reparandi templi) dabatur pecunia. *& extrahebãt eam pro fabris lignorum & pro cemẽtariis, iis qui operabantur in domo domini.* Legendum eſt. *& pro ædificatoribus, facientibus domum Iehouah.* Quod autem immediatè ſequitur in vulgata æditione. Et *ſarta tecta faciebãt.* Legendũ eſt. Et *pro paratoribus.* ſignificãtur in genere prępparatores materię. *& pro cæſoribus lapidum, & ad emendũ ligna & lapides dolationis, itavt impleretur inſtauratio domus domini in omnibus quæ indigebant expenſa ad muniendam domum.* Iuxta Hebræum habetur. *ad fortificandum requiſitionem domus Iehouah: & ad omne quod egredietur ſuper domum ad fortificandum.* Duo dicũtur. alterũ q̃ hæc omnia impendebãtur ad reparationẽ tẽpli: alterum quòd non ſolum prædicta, ſed etiã quicquid neceſſariũ erat ad fortificandum tẽplum emebatur dicta pecunia. Tertium autem ſubiungitur. *Veruntamen non fiebant ex eadem pecunia.* Superfluit ex eadem pecunia. Hoc ſupererat explicandũ: videlicet quòd illa pecunia non expendebatur ad aliud quàm ad fortificandum templum. *hydriæ templi domini.* Iuxta Hebræum ſcribuntur neſcio quæ vaſa argentea: ſed de propriis nominibus inſtrumentorum aut vaſorum non ſum ſollicitus, propter incertitudinem, & quia ſubiũgitur vniuerſaliter non eſſe facta ex hac pecunia vaſa quæcunque aurea aut argentea. *fuſtinulæ, malluuia, tubæ, omne vas aureum & vas argenteum a*

genteum: de pecunia illata in domum domini. Facientibus enim opus dabant eam: & inſtaurabant ex ea domum domini. Hinc ſoluitur quæſtio conſurgens ex ſcriptis 2. Paralipo. cap. 24. quandiu enim indiguit templum reparatione, pecunia illa ad reparationem templi duntaxat impenſa ſignificatur: nihílque hic ſcribitur quid factũ fuerit de pecunia ſuperflua poſt completam reparationem templi, quod in Paralipomenis explicatur.

Et *non fiebat ratio hominibus per quorum manus dabãt pecunias ad dandum facientibus opus: ſed in fide tractabant eam.* Iuxta hebræũ habetur. *quia cum fide ipſi facientes.* Ratio redditur quare non exigebatur ſupputatio à præfectis operis, eo quòd tantæ probitatis erant vt eorum fidelitas ſatisfaceret. *Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in domum domini: quia ſacerdotum erat.* Superfluit quia: pura narratio eſt, non redditio cauſæ.

TVnc *aſcendit Chazael rex Syriæ, & pugnauit contra Ghath & cepit eam: poſuitq; Chazael faciem ſuam ad aſcendendum contra Ieruſalaim.* Dicendo tuuc, ſignificat cõpleta reparatione tẽpli veniſſe Hazaelem: ad differentiã alterius belli etiã Syrorũ contra Ioas quod poſtea factum eſt, cuius fit mentio in Paralipomenis. *Quãobrem tulit Iehoas rex Iehudæ omnia ſanctificata quæ cõſecrauerant.* Legendum eſt. *quæ ſanctificauerunt Iehoſaphat & Iehoram & Acham'iahu patres eius reges Iehudæ.* Sed memento quòd ſanctificationis nomine non ſignificatur aliqua conſecratio, ſed ſola oblatio ſeu dicatio Deo. vnde & antiquus interpres bene explicat ſubiungẽdo. *& quæ ipſe obtulerat.* Hebraicè enim ſcribitur. *& ſanctificationes ſuas.* ſanctificatum enim appellãt oblatũ Deo. *& totũ aurũ quod inuẽtum eſt in theſauris domus domini & domus regis: miſitq; Chazaeli regi Syriæ, & aſcẽdit à Ieruſalaim.* Ab hoc exẽplo pecuniæ & iocalia eccleſiarũ pro redimẽda vexatione populi ab infidelibus vexati ſeu vexandi bello, licite impendũtur: ſimul tamẽ cum toto theſauro regio, vt hic narratur factũ. iniquũ ſiquidẽ eſſet inchoare ab expoliatione eccleſiarũ: ſed vbi publicus theſaurus non ſufficit, eccleſiarum opes ſubuenire debent.

Reliquum verborum Ioas & omnia quæ fecit: nónne ipſa ſcripta ſunt in libro verborũ dierũ regũ Iehudæ? *Surrexerũt autẽ ſerui eius & cõiurauerunt inter ſe: percuſſerũntq; Ioas in domo Mille in deſcẽſu Sillæ.* Et *Ioſachar filius Simhath & Iehozabad filius Somer ſerui eius*

eius percusserunt eum & mortuus est: sepelierúntque eum cum patribus suis in ciuitate Dauid, & regnauit Amaz'ia filius eius pro eo.

CAPVT XIII.

ANno vigesimotertio Ioas filij Achaz'iahu regis Iehudæ regnauit Ieho'acham filius Iehu super Israel in Someron decem & septem annis. Fecítque malum in oculis domini: & secutus est peccata Iarobhã filij Nebat qui peccare fecit Israelem, non declinauit ab eis. Iratúsque est furor domini contra Israel: & tradidit eos in manum Chazael regis Syriæ & in manum Ben'hadad filij Chazael omnibus diebus. hoc est in seruitutem redegit Israelitas, sub dominio regis Syriæ.

Deprecatus est autem Ieho'acham faciem domini: & exaudiuit eum dominus, vidit enim angustias Israel quia attriuerat eos rex Syriæ. Legendum esset. *quia vidit oppressionem Israelis quia oppressit eos rex Syriæ.* Verè benignus Deus etiam in peccatores, rege enim supplicãte Deo, misertus est populi oppressi à tyrannide Syrorum: quanuis videret quod nõ propterea recessuri essent ab idolatria vitulorum aureorum, vt clare subiungitur. *Et dedit dominus Israeli saluatorem.* Quis fuerit iste saluator, nescitur. alienum tamen à ratione nõ est vt fuerit Elisæus, optimè notus Hazaeli regi Syriæ. & *liberatus est de manu regis Syriæ.* Iuxta Hebræum habetur. *& exierunt de sub manu Aram.* hoc est Syriæ. Ecce primus effectus istius saluatoris, satis quadrans Elisæo: vt intelligamus ipsius intercessione reges Syriæ cohibuisse suos ne amplius opprimerent illos paucos Israelitas qui erant residui. hoc enim consonat secundo effectui: videlicet quod securi habitauerunt Israelitæ in tabernaculis suis sicut prius soliti erant. Significanter autem dicitur de manu Aram (hoc est de oppressione Syrorũ) & non dicitur quòd exierunt de manu regis Syriæ: nam de regibus præmissum est quòd tradidit eos Deus in manum Hazaelis & Ben'hadad regum cunctis diebus Ioachaz. Ab oppressione igitur eorũ saluati dicũtur vt securè possent habitaré in tentoriis agrorũ suorũ: & propterea valde quadrat vt Elisæus fuerit iste saluator. *habitauerúntque filij Israel in tentoriis suis sicut heri & nudiustertius.* Veruntamen nõ recesserunt à peccatis domus Iarobham qui peccare fecit Israelem sed in ipsis ambulauerunt: *& etiam lucus stetit in Someron.* Non sola idolatria vitulorum aureorum introducta à Ieroboham perseuerauit: sed etiã lucus in Samaria ad superstitiones & forte obscœna vel etiam

etiam ad sacrificia permansit. *Et non sunt relicti* Ieho'acham *de populo, nisi quinquaginta equites & decem currus & decem milia peditum.* Vide immensam cladem, ex tam modico numero relictorum. *disperdiderat enim eos rex Syriæ, & posuerat eos veluti puluerem in tritura.* Qualitas relictorum insinuatur ex hac similitudine: vt intelligamus relictos eos qui pro nihilo habebantur, similes pulueri euadenti ex tritura. *Reliquum autem verborũ* Ieho'acham *& omnia quæ fecit & fortitudo eius: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel. Dormiúitque* Ieho'acham *cum patribus suis, & sepelierunt eum in Someron: & regnauit* Ioas *filius eius pro eo.*

ANno trigesimoseptimo Ioas regis Iehudæ: regnauit Ioas filius Ieho'acham super Israel in Someron sedecim annis. Intellige hoc initium regni per modum corregnandi patri suo. nam Ioachaz pater regnauit annis decem & septem: hoc est à vigesimotertio anno Ioas regis Iudæ vsque ad trigesimum nonum seu quadragesimum, vt in principio huius capituli scribitur. viuebat igitur Ioachaz pater hoc trigesimoseptimo anno Ioas regis iudæ, quo corregnauit ei filius eius Ioas. *Et fecit malum in oculis domini: nõ declinauit ab omnibus peccatis Iarobham filij Nebat qui peccare fecit Israelem, sed in eis ambulauit.* Reliquum autem verborum Ioas *& omnia quæ fecit, & fortitudo eius qua pugnauit cũ* Amaz'ia *rege* Iehudæ: *nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel? Dormiuítque* Ioas *cum patribus suis, & Iarobham sedit super solium eius: sepultúsque est* Ioas *in Someron cum regibus Israel.*

Elisah autem ægrotauit infirmitate qua & mortuus est: descenditq; ad eum Ioas *rex Israel.* ecce vsque ad quod tempus peruenit Elisæus iam senex: vtpote qui post raptum Eliæ vixit annis fere sexaginta. *& fleuit coram eo & dixit, pater mi pater mi currus Israel & auriga eius.* Legẽdum est. *& equites eius.* Quia Elisæus pluries saluauerat Israelem, ideo deplorat eum rex equipollentem & curribus & equitibus (hoc est vniuerso exercitui) Israelis. saluauerat enim primum eos contra Moabitas & pluries contra Syros: vt suprascripta testantur. *Et ait ei Elisah, affer arcum & sagittas: attulitq; arcum & sagittas. Et dixit ad regem Israel, pone manum tuam super arcum: posuitque manum suam.* Omnes istæ actiones sensibiles mandatæ & factæ, non humana ratione sunt dispositæ, sed diuina inspiratione ordinante per hęc sensibilia manifestari futura opera Dei in

salutem

salutem populi: vt vel ex his sensibilibus & perciperent & retinerent idolatræ, summi Dei prouidentiam & gubernationem certam. *& posuit Elisah manus suas super manus regis.* vt etiam ex hoc intelligeretur meritū prophetæ esse illud quod operabatur. *Et ait, aperi fenestram orientalem.* quia illa respiciebat Syriam. *& aperuit: dixitque Elisah, iace sagittam, & iecit: & ait Elisah, sagitta salutis domini.* Legendum est. *sagitta salutis domino, & sagitta salutis cōtra Syriam.* Dupliciter salus significatur. primum ad manifestandum quid significauerit superposita manus Elisæi: videlicet vt salus futura ex bello referatur ad summū deum ita quòd agnoscatur ab illo. deinde manifestatur quid significet iactus illius sagittæ per illam fenestram: videlicet salutarem sagittam contra Syriam. Et dixit hæc vt etiā mortuus prodesset regi & populo. *percutiesque Syriam in Aphec vsque ad consumptionem.* Nomen ciuitatis est Aphec cuius superius mentio facta est. *Et ait tolle sagittas, & tulit: dixitque ad regem Israel, percute iaculo terram.* Superfluit iaculo. *& percussit tribus vicibus & stetit. Iratúsque est cōtra eum vir Dei & ait: si percussisses quinquies aut sexies siue septies.* Superfluit siue septies. *tūc percussisses Syriam vsque ad cōsumptionē, nūc autem tribus vicibus percuties Syriam.* Nota contextum: quoniam ex Elisæi verbis habetur reuelatum ei fuisse vt faceret regem percutere terram: & si quinque aut sex vicibus rex percuteret terram, percussurus esset Syriam vsque ad destructionem: sin autem, tot vicibus esset percussurus Syriam quot vicibus percuteret terrā. Nec quæras rationem quare Deus sic incertè reuelauit Elisæo: quoniā spiritus sanctus diuidit dona sua prout vult. Et est sermo de numero percussionum terræ cōtinuato motu: & propterea cū rex destitisset percutere terram, iratus est Elisæus ægrè ferens minorem victoriā futurā.

Mortuúsque est Elisah, & sepelierunt eū: latrunculi autem. Iuxta Hebræum habetur. *& societates.* ad excursiones faciendas *venerunt in terram sequenti anno. Quidam autem sepelientes hominem viderunt latrunculos.* Legendum est. *Et fuit ipsis sepeliētibus virum, & ecce viderunt exercitum.* proculdubio illarum societatum. *& proiecerunt cadauer.* Hebraicè habetur. *& proiecerunt virum in sepulchrum Elisah.* nunquam enim nominatur hic vir mortuus, sed vir sepeliendus. *quod cum tetigisset ossa Elisæi, reuixit homo & stetit super pedes suos.* Iuxta Hebræū habetur. *& iuit & tetigit vir ossa Elisah, & vixit & surrexit super pedes suos.* ita

ita iacet in hebræo. Quæ ideo annotauerim vt perpendatur non esse certum quòd vir ille fuisset vere mortuus: scriptura enim non narrat ipsum fuisse mortuum. & potuit contingere vt passionem aliquam subisset viuus, ita quòd apparebat mortuus, priuatus externo sensu & motu: & propterea sepeliendus erat, & tāquam mortuus proiectus est in sepulchrum Elisæi: & Elisæi meritis vixit actualibus operibus vitæ, sensus & motus statim, qui si fuisset in proprio sepulchro sepultus, fuisset penitus extinctus.

Chazael autem rex Syriæ oppressit Israel cunctis diebus Iehoacham. Non contrariatur sententia hæc paulo superius dictis, quòd deprecatus est Ioacham faciem domini & dedit eis saluatorem: quoniam ad diuersa referuntur. saluator siquidem ille refertur ad quietem ab oppressione reliquiarum populi: perseuerātia autem oppressionis omnibus diebus Ioacham, refertur ad occupatas ciuitates: quòd videlicet eas semper tenuit rex Syriæ regnante Ioacham in Israel. *Et misertus est dominus eorum & reuertit se ad eos, propter pactum suum cum Abrahā Isahac & Iahacob: & noluit disperdere eos, nec proiecit eos à facie sua vsque in præsens tempus.* Ioas tēpus significatur per tempus præsens quo merebatur eiici à facie Dei, ad differētiam tēporis Hoseæ regis quo electus est. dilatio siquidem pœnæ significatur propter Abrahā, si forte populus ad pœnitētiam reuocaretur. *Mortuus est autem Chazael rex Syriæ: & regnauit Ben'hadad filius eius pro eo. Reuersúsque est Iehoas filius Iehoachā, & tulit ciuitates de manu Ben'hadad filij Chazael quas tulerat de manu Iehoachā patris eius iure prælij.* Hebraicè habetur. *in bello.* factum enim narratur, nō ius prælij. *tribus vicibus percussit eum Ioas.* iuxta Elisæi vaticinium. *& reddidit ciuitates Israelis.*

CAPVT XIIII.

IN anno secundo Ioas filij Ioacham regis Israel: regnauit Amaz'iahu filius Ioas regis Iehudæ. Si supputaueris quadraginta annos regni Ioas regis Iudæ, ac per hoc Amaziam filium eius regnasse quatuor annos à trigesimoseptimo anno regni patris sui, perpendes quod supra diximus: videlicet quòd Ioas rex Israel biennio corregnauit patri, & quòd secundo anno regni sui, postquam successit patri regnauit vt hic scribitur Amazias filius Ioas regis Iudæ. *Filius vigintiquinque annorum erat, cum regnare cœpit, & nouem annis regnauit in Ierusalaim: & nomen*

matris

matris eius Iehoh addan de Ierusalaim. *Fecitque rectũ in oculis domini.* Intellige hoc in principio regni sui. & propterea subditur. *verũtamen non vt Dauid pater eius: iuxta omnia quæ fecit Ioas pater eius fecit.* Rectitudo Amaziæ non assimilatur rectitudini Dauidis primi patris regum Iudæ: sed assimilatur rectitudini proprij patris ipsius, qui fecit rectum quodam tempore & postea fuit malus. Et verè sic fuisse, clarè patet ex scriptis in secundo Paralip. cap. 25. *Nisi tantum quòd excelsa non abstulit.* Iuxta Hebræum habetur. *Tantum excelsa non abstulerũt: adhuc populus immolabat & thurificabat in excelsis.* hoc est, etiam tempore quo Amazias fecit rectum coram domino non abstulerũt excelsa: hoc est permittebatur sacrificare vero Deo extra altare domini in locis excelsis. Et hoc propter pronitatẽ populi ad sacrificandum in locis illis, quanuis prohibitum hoc esset in lege.

Cúmque obtinuisset regnum. Legẽdum est. *Et fuit cũ roboratum fuisset regnum in manu eius.* Sententia est clara. *percussit seruos suos qui percusserãt regem patrem eius. Filios autem percussorum non occidit: sicut scriptum est in libro legis* Mosis. Deut. 24. *vbi præcepit dominus dicẽdo. non moriẽtur patres pro filiis, & filij nõ morientur pro patribus: sed vnusquisque pro peccato suo morietur.* Et hinc habes quòd etiam in crimine læsæ maiestatis non occidebantur filij innocentes. *Ipse percussit Edom in valle Salis decem millia: & apprehendit petram in prælio.* Vt scripta in Paralipomenon testantur, petra hæc apprehensa est ad vsum præcipitationis. erat enim rupes quædã ex qua præcipitauit alia decem millia virorum quos ceperat viuos. *Vocauitq; nomen eius* Iezechel. Legendum esset. Iocthеel *vsque ad diem hanc.* Sonat autem Iocteel obedientiam Dei: vt nossent omnes quòd ex diuino mandato vicerat & punierat Idumæos.

TVnc misit Amazia nuncios ad Iehoas filium Iehoʾacham filij Iehu regem Israel dicendo. Tempus post victoriam contrà Idumæos demonstratur. & idem fuit tempus quo Amazias auersus est à Deo ad idolatriam: vt Parali. testatur. *veni & videamus nos facie.* Inuitatio his honestis verbis significatur ad prælium. *Remisitq; Iehoas rex Israel ad Amazʾiahu regem Iehudæ dicendo: carduus qui est in Lebanon misit ad cedrum quæ est in Lebanon dicendo, da filiam tuam filio meo in vxorem.* Parabola est manifesta: nec significatio eius est occulta. assimilat enim Amaziã carduo, libani tamen propter culmen regiũ: seipsum vero

verò assimilat cedro Libani, vt nullã proportionem inter eos esse manifestet. *transierũntque bestiæ agri quæ sunt in Lebanõ, & conculcauerunt carduum.* Periculum imminẽs Amaziæ per hoc proponit: quòd quemadmodum carduus expositus est calcandus à bestiis trãseuntibus per Libanũ, ita ipse exponitur calcãdus facile ab illis q sunt cũ ipso Ioas cedro Libani. *Percutiendo percussisti Edom, & eleuauit te cor tuũ: gloriare & sede in domo tua, cur prouocas in malum vt cadas tu & Iehuda tecum.*

Et nõ *acquieuit Amazʾiahu.* sano pacis cõsilio, sed ad bellum inferendum progrediebatur. *ascenditque Iehoas rex Israel, & viderũt se facie ipse & Amazʾiahu rex Iehudæ in Bethsemes oppido Iehudæ. Et percussus est Iehuda coram Israel: & fugerunt vnusquisque in tentoria sua. Amazʾiahu verò regem Iehudæ filium Ioahoas filij Achazʾiahu cepit Iehoas rex Israel in Bethsemes: & adduxit eum in Ierusalem.* Iuxta hebræum habetur. *& venerũt Ierusalaim.* victores. *& interrupit.* Ioas rex Israel. *murum Ierusalaim à porta Ephʾraim vsque ad portam anguli quadringentis cubitis. Tulitq; omne aurum & argentum & omnia vasa quæ inuenta sunt in domo domini & in thesauris domus regis, & filios obsides.* Iuxta hebræum habetur. *& filios fideiussorum.* insinuatur enim per hoc quòd multi in Ierusalem fideiusserũt regi Israel pro pace cum eo, & propterea dederunt filios obsides. *& reuersus est in Someron. Reliquum autẽ verborũ Iehoas quæ fecit, & fortitudo eius qua pugnauit.* Legendum est. *& qua pugnauit cum Amazʾiahu rege Iehudæ: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel?* multa enim fuit fortitudo huius Ioas cõtra Syros: & illi accumulatur fortitudo cõtra Amaziã. *Dormiuitq; Iehoas cum patribus suis, & sepultus est in Someron cũ regibus Israel: & regnauit Iarobham filius eius pro eo.*

Vixit autem Amazʾiahu filius Ioas rex Iehudæ postquã mortuus est Iehoas filius Iehoʾacham rex Israel, vigintiquinque annis. Corrupta est litera: legendum est. *quindecim annis.* sic enim habetur in hebræo. Et fuit mẽtio numeri annorum quibus superstes fuit Amazias, tum ad insinuandum quòd mortuo Ioas rege Israel coniuratio facta est contra Amaziam & fugit ad ciuitatem Lachis, in qua vixit multis annis: tum ad insinuandum tempus quo regnare cœpit Hazarias filius Amaziæ, videlicet post mortẽ Ioas & fugã patris: quæ infra biẽnium vel circa post mortem Ioas fuit, vt subiuncta in sequẽti capitulo innuunt. *Reliquum autẽ verborũ Amazʾiahu: nónne ipsa*

scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? *Factáque est contra eum coniuratio in* Ierusalaim,*& fugit in* Lachis: *miserúntque post eum in* Lachis,*& interfecerunt eum ibi.* in fine duodecim annorum à fuga. *Et asportauerunt eum in equis: sepultúsque est in* Ierusalaim *cum patribus suis in ciuitate* Dauid. *Tulit autem totus populus* Iehudæ Hazar'iam,*annos natum sedecim: & constituerunt eum regem pro patre eius* Amaz'iahu. Vt subiuncta innuunt, viuente adhuc Amazia factus est à populo rex filius eius Hazarias: qui alio nomine vocatur Ozias. *Ipse ædificauit* Elath, *& restituit eam* Iehudæ: *postquam dormiuit rex cum patribus suis.* Nisi Hazarias fuisset etiam rex viuente patre: nequaquam scriberetur quòd restituit Elath Iudæ postquam mortuus est pater: ad differentiam siquidem temporis quo regnauit viuente patre, dicitur postquam iacuit rex.

Anno quintodecimo Amaz'iahu *filij* Ioas *regis* Iehudæ: *regnauit* Iarobham *filius* Ioas *super* Israel *in* Someron *quadraginta & vno annis.* Supputa hinc initiũ regni Ieroboha ex quo reguauit succedens patri. *& fecit malum in oculis domini: non declinauit ab omnibus peccatis* Iarobham *filij* Nebat, *qui peccare fecit* Israelem. *Ipse restituit terminum* Israel, *ab introitu* Ghamath *vsque ad mare solitudinis: iuxta sermonem domini Dei* Israel, *quem locutus est in manu serui sui* Ionæ *filij* Amitthai *prophetæ.* Aiunt hunc esse Ionam qui inter duodecim cõnumeratur prophetas. *qui erat de* Ghath. Si hoc verum est, non fuit iste filius mulieris Sunamithis resuscitatus ab Elisæo, nec filius viduę Sareptha-næ resuscitatus ab Elia: sicut nec Sunem nec Sareptha est ciuitas Ghath. *quæ est in* Ophir. Hebraicè habetur. Chepher. Ad differentiã Ghath ciuitatis Philisthinorũ (quæ dicebatur absolutè Ghath) adiungitur appositiue Chepher, dicendo de Ghath Chepher. *Vidit enim dominus afflictionem* Israel. Rationem reddit author (vel forte ipse Ionas) victoriarum Ieroboham. *amaram nimis.* Hebraicè habetur. *mutabilem valde.* hoc est quæ facile in varias mutationes agebatur ab hostib⁹. *& quòd cõsumpti essent vsque ad clausos carceris & extremos.* Iuxta Heb. habetur. *& non retentus & non relictus, & nõ auxilians* Israeli. *Et nõ locutus est dominus ad delẽdum nomen* Israel *de sub cælo: & saluauit eos in manu* Iarobhãfilij Ioas. Reuoca ad memoriã repetitas prophetias à tẽpore Ieroboham primi regis idolatræ comminãtes quòd in Israel nec retentus nec relictus erit: & perpende narrari nunc adimpletas fuisse prophetias, dicẽdo quòd

quòd non retẽtus neque derelictus. Et est hyperbolica locutio, significans defeciſſe omnes tam retentos in frequẽtia ciuium quàm habitos pro derelictis, pauciſsimi enim remanserãt in Israel, vt numerus eorũ in præcedẽti ſcriptus capitulo teſtatur: & propterea tãquã executa cõminatione narratur diuina gratia vt nõ penitus deleretur nomẽ regni Israel.

Reliquum autem verborum Iarobham *& omnia quæ fecit & fortitudo eius qua pugnauit, & qua restituit* Damascum *& Chamath* Iehudæ *in* Israel. Non dicitur restituit Iudæ, ſed reſtituit Iudę in Israel: quia non regno Iudæ (cuius olim, tempore ſcilicet priſcorum regum, fuerant) ſed regno Israel tanquam ſuccedenti loco Iudæ reſtituit. *nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum* Israel? *Dormiuitq; Iarobham cum patribus suis, cum regibus Israel: & regnauit Zechar'ia filius eius pro eo.*

CAPVT. XV.

Anno vigesimoseptimo Iarobham *regis Israel: regnauit* Haxar'ia *filius* Amaz'iæ *regis* Iehudæ. Aduerte prudens lector quòd ſi hoc iuxta ſecũdum ſupputationẽ annorũ ſcriptã, manifeſte ſequitur vacaſſe regnũ Iudæ annis duodecim. nã vt in præcedẽti ſcriptũ eſt capitulo, iſte Ieroboha cœpit regnare anno quintodecimo Amaziæ regis Iudæ: qui regnauit annis vigintinouẽ, vt in principio præcedẽtis capituli ſcribitur. ab vltimo ergo anno Amazię vſque ad vigeſimũſeptimum annũ Ieroboham fluxerunt anni duodecim: ac per hoc iuxta iſtam literã duodecim annis vacauit regnũ Iudæ. Quod nõ eſſe verũ, ſcripta in præcedẽti capitulo de iſto Hazaria inſinuãt: ſonãtia quòd incepit regnare etiã viuente patre: nullum ergo fuit tempus vacationis regni Iudæ. Qua veritate ſuppoſita reſtat per hãc ſcripturã intelligẽdum ſignificari, quòd iſte Ieroboham corregnauit patri ſuo Ioas annis duodecim: & iſtum vigeſimumſeptimum annum ſupputari non ab initio quo regnauit Ieroboham ſuccedẽs patri, ſed ab initio quo regnauit corregnando patri. Cõſonat autem ſcriptis in præcedẽti capitulo quòd Ieroboha corregnauerit patri: eo quòd ei attribuitur ſalus Iſraelis deſtructi vſque ad retẽtos & derelictos, quæ tamen deſtructio fuerat tẽpore aui eius Ioacham. hoc enim eſt ſignum ꝙ ipſe Ieroboha tẽpore patris ſui Ioas ſaluauerit populum, & corregnauerit poſt quartũ ipſius Ioas annum. Eſt itaque ſenſus literæ quòd anno vigeſimoſeptimo à tempore

quo corregnauit patri Ieroboham rex Israel, regnauit,hoc est regnare incepit tanquam succedens patri Hazarias. & dicimus tanquam succedens patri,ad differentiam annorum quibus etiam ipse Hazarias regnauit viuente patre. *Filius sedecim annorum erat cum regnare incepit.* viuente patre. Ita quòd in his duabus lineis diuersimode sumitur regnare Hazariæ. nam ætas sedecim annorum refertur ad initium regni eius viuente patre: vigesimusseptimus autem annus Ieroboham refertur ad initium regni eius mortuo patre. *et quinquaginta duobus annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius, Iechol' iahu de Ierusalaim.*

Fecitq; rectum in oculis domini: iuxta omnia quæ fecit Amaz'iahu pater eius. Assimilatur rectitudo Hazariæ rectitudini Amaziæ patris,quò ad hoc quòd vterque fuit bonus in principio regni sui,sed postea vterque peccauit. *Veruntamen excelsa non abstulerunt: adhuc populus immolabat & thurificabat in excelsis. Percussit autem dominus regem, & fuit leprosus vsque ad diem mortis suæ.* De hac percusione & lepra scribitur diffusè in 2. Paralip. cap. 26. *& habitabat in domo libera seorsum.* Superfluit seorsum. & appellatur domus libera à frequentia hominum & occupatione negociorum regni. *Iotham vero filius regis gubernabat palatium, iudicans populum terræ. Reliquum autem verborum Hazar'iæ & omnia quæ fecit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? Et dormiuit Hazar'ia cum patribus suis, & sepelierunt eum cum patribus suis in ciuitate Dauid: regnauitq; Iotham filius eius pro eo.*

ANno trigesimooctauo *Hazar'iahu regis Iehudæ: regnauit Zechar'iahu filius Iarobham super Israel in Someron sex mensibus.* Aduerte prudens lector quòd si spectetur ad annos scriptos, inuenitur vacasse regnum Israel annis vigintiquatuor. nam à vigesimoseptimo anno Ieroboham inchoando annos Hazariæ, sequitur manifeste Ieroboham mortuum fuisse quartodecimo anno Hazariæ (regnauit enim Ieroboham vno & quadraginta annis) & sic à quartodecimo anno Hazariæ vsque ad trigesimumoctauũ annum eiusdem vacasse regnum Israel vigintiquatuor annis. quod esse falsum testantur tot vsurpatores regni Israel in hoc capitulo subiuncti post mortem Ierobohã. Ad euitandũ igitur hoc, intelligimus per hanc literam significari quòd Hazarias decimooctauo anno Amaziæ patris sui cœperit regnare. sic enim trigesimusoctauus annus regni eius inuenitur quadragesimusprimus annus regni Ieroboham: vtpote qui cœpit regnare anno quintodecimo eiusdẽ Amaziæ regis Iudæ. Ita quòd iste Zacharias filius Ieroboham statim successit patri defuncto, & sex duntaxat mensibus regnauit. *Et fecit malum in oculis domini, sicut fecerãt patres eius: non declinauit à peccatis Iarobham filij Nebat, qui peccare fecit Israelem.*

Coniurauit autem contra eum Sallum filius Iabes, percussitq; eum palam. Iuxta Hebræum habetur. *coram populo & occidit eum: regnauitq; pro eo.* Sententia est clara: & sic terminata est progenies regum ex domo Iehu. *Reliqua autem verborum Zechar'iahu, ecce ipsa scripta sunt in libro verborũ dierum regum Israel. Hoc est verbum domini quod locutus fuerat ad Iehu dicendo, filij quarti sedebunt tibi super solium Israel: & fuit sic.*

SAllum autem filius Iabes regnauit trigesimonono anno Huzi'iæ regis Iehudæ: regnauitq; vno mense in Someron. Et ascendit Menachem filius Ghadi de Thirza & venit in Someron, & percussit Sallum filiũ Iabes in Someron: interfecitq; eum & regnauit pro eo. Reliquum autem verborum Sallum & coniuratio eius qua coniuravit: ecce ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel. Tunc percussit Menachem Thiphsach & omnes qui erant in ea. Nomẽ ciuitatis est Thiphsach. *& terminos eius de Thersa.* Legendum est. *à Thirza, quia non aperuerat, percussit.* Et nomen est ciuitatis alterius ex qua oriundus erat iste rex. describitur enim quòd percussit terminos illius vicinæ ciuitatis quæ noluerat illi aperire portas ad recipiendũ eum in regem vsque ad terminos eius conterminos Thirzæ. *& omnes prægnãtes eius scidit.*

ANno trigesimonono *Hazar'iæ regis Iehudæ: regnauit Menachem filius Ghadi super Israel decem annis in Someron. Fecitque malum in oculis domini non recessit à peccatis Iarobham filij Nebat, qui peccare fecit Israelem omnibus diebus suis.* Veniebat *Phul rex Assyriorum in Thersa.* Legendum esset. *Venit Pul rex Assur super terram.* & non dicitur quòd venit in Thersa. An autem venerit inuocatus à nouo rege Israel vt fauore eius firmaretur in regno, an venerit oppressurus regnũ Israel & placatus argento ac submissione regis Israel non aliter oppresserit, nõ est vsquequaque perspicuum. Stylus tamen Hebraicus insinuat quòd venit vocatus à rege Israel. familiaris siquidem est hebraico stylo præposterus ordo: & propterea

 signifi-

significatur prius factum quod postea narratur, videlicet. & dabat. Legendum est. & dedit Menachem Pul mille talenta argenti: vt essent manus eius cum eo ad firmãdũ regnum in manu eius. & sic rex Assyriorum venit in terram Israel in fauorem noui regis. Indixitque Menachem argentum super Israel, cunctis potentibus & diuitibus. Superfluit & diuitibus. ita quòd Hebraicè nihil aliud habetur nisi. super Israel, super cunctos potentes fortitudinis. Et nisi appositiue legatur, indixit argentum & super populum & super principes exercitus, qui soliti erant lucrari. Nõ desunt tamen qui dictionem interpretatam fortitudinis interpretantur substantiã, intelligendo per potentes substantiæ homines diuites. ad dandum regi Assur quinquaginta sclos argenti per singulos. Hebraicè habetur. per virum vnum. proculdubio prædictorum potẽtum: hoc est vt vnusquisque eorum solueret quinquaginta siclos argenti. reuersúsque est rex Assur, & non stetit ibi in Therza. Legendum est. in terra. subaudi Israel. Reliquum autem verborum Menachem & omnia quæ fecit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel? Dormiuitque Menachem cum patribus suis: & regnauit Pecach'ia filius eius pro eo.

ANno quinquagesimo Hazar'iæ regis Iehudæ: regnauit Pecach'ia filius Menachem super Israel in Someron duobus annis. Fecitque malum in oculis domini: nõ declinauit à peccatis Iarobhã filij Nebat qui peccare fecit Israelem. Cõiurauit autem cõtra eum Phaceæ filius Remal'iahu dux eius. Pertranseo corrupta vocabula nominũ propriorũ: hic enim appellatur Pecach, sed iam consueuimus ipsum appellare Phaceæ. & percussit eum in Someron in turre domus regiæ. Appellatã turrim aiunt sonare palatium: in proprio enim palatio occisus narratur. iuxta Argob & iuxta Ariph. Hebraicè habetur. cum Arghob & cum Ar'iæ. Nomina propria virorum existẽtium cum rege & percussorum cũ eo sunt. & cum eo quinquaginta viros. Legendũ est. & cũ eo quinquaginta viri de filiis Ghilhaditarũ. prius enim descripsit socios regis & postea socios interfectoris. Hæc tamen non vt omnino asserta accipe: possũt enim hæc aliter & legi & intelligi quo ad cõpercussores & cõpercussos. Interfecitq; eũ et regnauit pro eo. Reliquũ autem verborũ Pecach'iæ & omnia quæ fecit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel?

ANno quinquagesimosecundo Hazar'ie regis Iehudæ: regnauit Pecach filius Remal'iahu super Israel in Somerõ viginti annis.

Fecitque malum in oculis domini: non declinauit à peccatis Iarobham filij Nebat, qui peccare fecit Israelẽ. In diebus Pecach regis Israel, venit Tthig'lath'pil'eser rex Assur & cepit Hi'ion & Abel' bethmahacham & Ianoach & Cedes & Chazor & Ghilhad & Ghalilam, totam terram Naphthali: & transtulit eos in Assur. Ista fuit prima captiuitas Israelis in Assyrios, quam oportet annotare pro intelligentia scripturarũ: ex hac enim captiuitate nunquam redierũt. Coniurauit autem & tetendit insidiæ. Iuxta Hebræum habetur. Et cõiurauit coniuratione. gaudet enim hebraica lingua hoc loquẽdi modo. Hoseah filius Elæ contra Pecach filiũ Remal'iahu, & percussit eũ & interfecit eum, & regnauit pro eo: anno vigesimo Iotham filij Huzi'iæ. Qui hactenus vocatus est Hazarias, modo vocatur Huzias. Vigesimũ autem annũ annotabis propter subiuncta: videlicet q̃ iste Iothã regnauit anno secũdo Phacee & sedecim annis regnauit. Hinc enim quæstio oritur: quia secundũ hæc subiuncta, Iothã non peruenit ad vltimũ annum Phacee, sed ad decimumseptimũ illius annũ duntaxat: quomodo ergo verificatur q̃ vigesimo anno ipsius Iothã regnauerit Hoseas interfector & successor Phacee. Et aduerte q̃ est hic duplex difficultas. altera verificandi annũ vigesimum Iothã, cum inferius scribantur tantum sedecim. altera verificandi q̃ Iotham superstes fuerit Phacee. Solutio primæ difficultatis facilis est, distinguẽdo de annis quibus regnauit post mortem patris (isti enim dicũtur sedecim) & de annis quibus regnauit supputato tẽpore quo regnauit cum patre leproso. sed altera difficultas ex hoc non soluitur, quoniã à secũdo anno Phacee quo mortuus est Huzias pater Iotham supputando annos sedecim, nõ peruenitur ad vigesimum annũ regni Phacee: ac per hoc non verificatur q̃ Iotham viuus fuerit post mortem Phacee, incipiente regnare Hoseа. Restat ergo intelligendum per hæc omnia scripta simul iuncta, quòd Hoseas cœperit regnare viuẽte Phacee, ita q̃ etiam viuente Phacee regnum eius supputatur: & dicitur, quòd regnauit vigesimo anno Iotham ab initio quo corregnauit patri. & quia nescim⁹ quot annis corregnauerit patri, incertum remanet tempus quo Hoseas incepit regnare regnante quoq; Phacee: nescimus quoq; quotus annus illorum sedecim Iotham fuerit iste vigesimus. & cum istis omnibus falsum supponitur, videlicet q̃ Iotham superstes fuerit Phacee: contrariũ enim verũ fuisse patet in sequẽti capitulo.

Vigesimus itaque iste annus Iotham nihil habet certi, nisi q̃ erat vigesimus à lepra Huziæ: ex tunc enim Iothã inchoauit regium officiũ. *Reliquum autẽ verborũ Pecach & omnia quæ fecit: ecce ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Israel.*

ANno secũdo Pecach filij Remal'iahu regis Israel: regnauit Iotham filius Huzi'iahu regis Iehudæ. *Filius viginti quinq; annorum erat cum regnare cœpit, & sedecim annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Ierusa filia Zadoc. Fecitque rectũ in oculis domini, iuxta omnia quæ fecit Huzi'iahu pater eius, fecit.* Intelige non quo ad bonum & malum, sed duntaxat quo ad bonum. *Veruntamen excelsa non abstulerunt, adhuc populus immolabat & thurificabat in excelsis.* Ab integritate perfectæ rectitudinis temporis Iotham excipitur quòd excelsa non abstulerunt, in quibus tamen vero Deo sacrificabatur. *ipse ædificauit portã domus domini sublimissimã.* Hebraicè habet *excelsam.* Insignis porta significatur. *Reliquum autem verborum Iotham & omnia quæ fecit: nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ?*

In diebbus illis cœpit dominus mittere in Iehudam Rezin regem Syriæ: & Pecach filium Remal'iahu. An demõstrentur dies Iotham an dies filij eius, nõ est vsquequaque clarũ: quia tamen litera sonat tempus Iotham, põderandum est verbum cœpit mittere, vt intelligamus quòd nõ misit sed cœpit mittere. Ita quòd initium veniendi ad bellum aduersus Iudam fuerit tẽpore Iotham, executio autem tempore filij: vt in sequẽti subiungitur capitulo. disposuerunt enim hi duo reges Rezin & Phacee pugnare contra Iudam viuente Iotham, venerũt autem ipso mortuo tempore Achaz filij eius. Et nota q̃ quẽadmodum superius in ca. 10. scriptum est quòd cœpit dominus excidere Israel, ita modo dicitur quòd cœpit dominus punire Iudam: vtrunque enim regnum pollutum erat multa idolatria. Et initia punitionis vtriusque scripta sunt ad manifestãdum nobis quòd Deus pedetentim processit puniendo vsque ad eiectionem vtriusque ex terra promissionis. *Dormiuitque Iotham cum patribus suis, sepultúsque est cum eis in ciuitate Dauid patris sui: & regnauit Acham filius eius pro eo.*

CAPVT XVI.

IN *anno decimoseptimo Pecach filij Remal'iahu: regnauit Acham filius Iotham regis Iehudæ.* Et hinc & ex subiuncto bello Phacee cõtra Acham, clarè patet quòd

quòd Iothã pater Achã mortuus est viuente & regnãte Phacee rege Israel: ac per hoc vt diximus Hoseã corregnasse ipsi Phacee. *Filius viginti annorum erat Acham cum regnare cœpit, & sedecim annis regnauit in Ierusalaim: & non fecit rectum in oculis domini Dei sui sicut Dauid pater eius. Sed ambulauit in viis regũ Israel.* hoc est idolatriã sectando. *insuper & filiũ suum cõsecrauit transferens per ignem.* Iuxta Hebr. habetur. *& etiam filium suum fecit transire in igne.* Non significatur occisio sed transitus filij per ignem. cærimonia idolatriæ erat. *secundum idola gentium quæ dissipauit dominus.* Hebraicè habetur. *sicut abominationes gẽtium quas expulit dominus à facie filiorum Israel.* Hinc clarè patet ad idolatriæ cultum spectasse transitum filij per ignẽ. *Immolabat quoq; & thurificabat in excelsis & super colles: & sub omni arbore frondosa.* Ex eo quòd non dicitur (quemadmodum scriptum est de tempore aliorum regum) quòd excelsa non abstulerunt, sed dicitur quòd immolabat in excelsis &c. insinuatur quòd promiscuè quibuscunque diis in locis nominatis sacrificabat.

TVnc *ascendit Rezin rex Syriæ & Pecach filius Remal'iahu rex Israel in Ierusalaim ad bellum.* Significanter scribitur tunc, ad insinuandum hanc esse executionem diuinæ missionis scriptæ in calce capituli præcedentis. *obsederúntque Achã, & non valuerunt superare eum.* quo ad expugnationem ciuitatis Ierusalem. nam præualuerũt quo ad alia multa & magna valde, quæ hic tacentur sed scribuntur in 2. paralipo. cap. 28.

In tempore illo restituit Rezin rex Syriæ Elath Syriæ, & eiecit Iehudæos de Eloth. Pars victoriæ regis Syriæ scribitur. *& Idumæi & Syri.* Iuxta Hebræum habetur. *& Aromim venerunt in Elath & habitauerunt ibi vsque ad diem hanc.* Aromim est nomẽ nationis eorũ qui venerunt ad habitandum in Elath.

Misit autem Acham nũcios ad Thig'lath Peleser regem Assur dicendo: seruus tuus & filius tuus sum, ascende & saluum me fac de manu regis Syriæ & de manu regis Israel qui surrexerunt aduersum me. Tulitque Acham argentum & aurum quod inuentum est in domo domini & in thesauris domus regis: & misit regi Assur munus. Omittũtur hic multa quæ passus est Acham à rege Israel & à rege Syriæ, relata in paralipomenis. omittitur quoque diuina missio Esaiæ prophetæ ad Acham, scripta Esaiæ cap. 7. *Et exaudiuit eũ rex Assur: ascenditque rex Assur in Damascum & vastauit eam.* Iuxta Hebræum habetur. *& cepit eam.* nihilque

dicitur

dicitur de destructione ciuitatis. *& transtulit habitatores eius Cirenem.* Iuxta Hebreum habetur. *ad Cir.* Nomẽ est regionis. *& Rezin interfecit.*

Perrexitq; rex Acham in occursum Thig'lath' pil'eser regis Assur. Tacentur hic gesta à rege Assyriorũ aduersus regem Israel: nam ab vtroque liberari petierat Acham. *in Damascum.* Hinc patet q; post victoriam regis Assyriorũ iuit Acham obuiam regi Assyriorum. *viditq; altare quod erat in Damasco, & misit rex Acham ad Vri'iam sacerdotem exemplar altaris & similitudinem iuxta omne opus eius.* Legẽdum esset. *similitudinẽ altaris & figuram eius ad omne opus eius.* exacte enim retraxit similitudinem altaris secundum materiam, qualitatem, quãtitatem & cælaturas. *Extruxitq; Vri'ia sacerdos altare: iuxta omnia quæ miserat rex Acham de Damasco, sic fecit Vri'ia sacerdos donec venit rex Acham de Damasco.*

Cúmque venisset rex de Damasco, vidit altare: & veneratus est illud. Iuxta Hebræum habetur. *& appropinquauit rex super altare, & ascendit super illud.* Hæc verba aliud significant secundum se & aliud secundum appropriationem. nam appropriatur ad significandum actiones cultus, videlicet offerre & immolare super altare in genere: deinde in specie subditur. *Et immolauit holocausta & sacrificium suum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et suffiuit holocaustum suum & munus suum.* Ita tamen vt per suffire intelligas instar thuris cremare. *& libauit libamen suum: & asperſit sanguinem pacificorum quæ erant ei super altare. Porro altare æreum quod erat coram domino.* quod fecerat Salomon. *transtulit de facie templi & de loco altaris & de loco templi domini.* Iuxta Hebræum habetur. *fecit appropinquare à cum facie domus ab inter altare & ab inter domum Iehouah.* Insinuatur duo. alterũ quòd altare nouum ad instar altaris Damasceni constructum fuerat à summo sacerdote absque destructione altaris ærei facti à Salomone: constructũ autem fuerat in loco ante altare æreum versus populũ, ita quòd altare Salomonis remanserat medium inter altare nouum & domum Dei. Alterum quòd ex hoc loco medio iussit Acham rex amoueri altare Salomonis, quod dicitur æreum: ad insinuãdum quòd hoc altare nouum nõ erat æreum, sed lapideum ex lapide secto, contra diuinam legem, *posuitq; illud ex latere altaris.* Hebraice habetur. *super coxã altaris.* Proculdubio noui. *ad Aquilonẽ.* vt intelligamus quòd nec collaterale posuit illud, sed in parte

parte inferiore. *Præcepit quoq; rex Acham Vri'iæ sacerdoti dicendo: super altare maius.* Iuxta Hebræum habetur. *super altare magnũ suffi holocaustum matutinũ & munus vespertinum, & holocaustum regis & munus eius, & holocaustũ totius populi terræ & munus eorum & libamina eorum, & omnem sanguinem holocausti & omnem sanguinem sacrificij super illud asperges: altare vero æreũ erit ad requisitionem meam.* Et hinc insinuatur quòd altare nouum erat altare maius altari æreo: mandatúrque sacerdoti vt vtatur altari nouo, & pro derelicto habeat altare æreum. Fecitque *Vri'ia sacerdos iuxta omnia quæ præceperat rex Acham.*

Tulit autem rex Acham cælatas bases. Hebraicè habetur. *Et incidit rex Acham clausuras basium.* Vt penitus destrueret ordinem diuini cultus à lege & patribus sancitum, non abstulit sed præcidit bases æreas constructas à Salomone ibidem. *& luterem qui erat desuper.* Iuxta Hebræum habetur. *& abstulit à super eas & concham.* Ordine præpostero narratur, ablata vniuersa quæ erant super basem vsque ad concham inclusiuè fuisse, & abscissas clausuras earum. *& mare deponi fecit de bobus æreis qui erant sub eo: & posuit ipsum super pauimentum lapideum. Musach quoque sabbati quod ædificauerat in templo & ingressum regis exterius, conuertit in templum domini: propter regem Assyriorum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et tectum sabbati quod ædificauerunt in domo & ingressum regis foris, fecit circũ dare domum Iehouah: à facie regis Assur.* Hæc vltima particula (videlicet à facie regis Assur) refertur ad omnia antecedentia. redditur. n. ratio quare Achã abstulit altare æreũ & destruxit bases &c. videlicet timore regis Assyriorũ ne ab eo discreparet in religionis cultu. Exosus. n. erat regi Assyriorũ cultus diuinus secundũ legẽ Mosis: propter quod etiã vt paralipomena testãtur, clausit Achã ianuas tẽpli facti à Salomone. inter alia autẽ exosa regi Assyriorũ insinuatur hoc: videlicet q; extra templum ante faciem ipsius tẽpli immolabãtur sacrificia secũdũ legem Mosis: ethnici enim in templis deorum suorũ immolabãt. & ꝓpterea Achã spatium ambiẽs, altare nouũ & locũ in quo manebat rex ingressus ad sacrificia & locũ tectum pro sabbatis, quæ loca erãt foris (hoc est extra tẽplũ) redegit in tẽplũ Iehouah: vt sacrificia ĩmolarẽtur intra tẽplũ more Ethnicorũ & rex & illi qui soliti erãt manere sub tecto, intra tẽplũ essent. Hic est sensus literalis huiꝰ partis. Tectũ autẽ sabbati an fuerit ꝓ optimatibꝰ & sacerdotibus maiori frequẽtia concurrentibus

concurrentibus sabbato, vel etiam pro populo ad protegendum à pluuia sabbatis quando concursus erat populi & deuotarum præcipuè personarum, incertum est.

Reliquum autem verborum Achaz quæ fecit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? Dormiuitq; Achaz cum patribus suis, & sepultus est cum eis in ciuitate Dauid. In ambitu Sion sepultus hic scribitur, qui in paralipomenis negatur sepultus in sepulchris regum: quia quanuis exclusus fuerit à cœmiterio regum, non tamen fuit exclusus ab ambitu montis Sion. *& regnauit Chizcí tahu filius eius pro eo.*

CAPVT XVII.

ANno duodecimo Achaz regis Iehudæ regnauit Hoseah filius Elæ in Someron super Israel nouem annis. Quæstio statim oritur quomodo verificatur hoc: cum superius in cap. 15. scriptum sit quod iste Hoseas regnauit anno vigesimo Iotham qui fuit pater Achaz. Solutio est quòd duo initia regni Hoseæ scribuntur. alterum quo inchoauit regnare viuente Phacee rege etiam Israel: & hoc scriptum est capite. 15. alterum quo cœpit regnare solus: & hoc scribitur hic. Et quoniã à morte Phacee vsq; ad duodecimũ annum Achaz fluxerũt octo anni (vt patet supputanti) insinuatur ex istis annis scriptis quod regnum Israel vacauit annis octo, ita quòd sedes regia fuit sine rege, ita quod interruptum fuit regnum Hoseæ inchoatum tempore Phacee. Quare autem, non est scriptum. coniicere tamen possumus quod rex Assyriorum audita coniuratione Hosææ contra Phacee & quod interfecerit eum, persecutus fuerit Hoseam: ac per hoc interruptum fuerit regnum Hoseæ & non inceperit regnare solus anno quarto seu quinto Achaz regis Iudæ: postea autem mortuo Thiglathphalasar rege Assyriorum Hoseas assumpserit regnum anno duodecimo Achaz. *Fecitq; malum in oculis domini: veruntamen non sicut reges Israel qui fuerunt ante eum.* Minus malum fecisse hunc regem, sed quid fuerit illud minus malum non scribitur.

Contra eum ascendit Salman'eser rex Assur. Mortuo itaque Thiglathphalasar persecutore Hoseæ, cum Hoseas regnare cœpisset, Salman'eser rex Assyriorum ascendit contra Hoseam. *& factus est ei Hoseah seruus.* Submisit collum iugo Hoseas, impar regi Assyriorum. *reddebátque ei tributa.* Iuxta Hebræum habetur. *munus.* proculdubio tributarium: describitur enim

enim per hoc qualitas seruitutis. *Cúnque deprehendisset rex Assyriorum Hoseæ quod rebellare nitens misisset nuncios ad Soa regem Aegypti, ne præstaret tributa regi Assyriorum, sicut singulis annis solitus erat.* Iuxta Hebræum habetur. *Et inuenit rex Assur in Hoseah coniuratione quia misit nuncios ad So regem Aegypti, & non fecit ascendere munus regi Assur annuatim.* Non temere, sed inuenta coniuratione, compertis nunciis ad regem Aegypti & experta non redditione tributi motus rex Assyriorum significatur. cõiurationem autem intellige ad rebellionem à rege Assyriorum. *obsedit eum, & vinctum misit in carcerem.* Iuxta Hebræum habetur. *& strinxit eum rex Assur, & vinxit eum in domo carceris.* Quod vltimò factum est, prius narratur: & postea more solito narratur modus quo res hæc facta est. *Peruagatúsque est omnem terram.* Iuxta Hebræum habetur. *Et ascendit rex Assur in omnem terram.* proculdubio regni Israel. *ascenditque in Someron, & obsedit eam tribus annis.* Ecce modus quo strinxit regem ac vinxit eum: longa enim obsidione cepit tandem Samariam cum rege. *Anno autem nono Hoseah cepit rex Assur Someron, & transtulit Israel in Assur.* Hæc fuit vltima captiuitas ac desolatio Israelis, à qua nunquã redierunt. *& habitare fecit eos in Chalach & in Chabor flumine Ghozan, in ciuitatibus Medorũ.* Deficit coniunctio: legendũ est. *& in ciuitatibus Madai.* Tria loca narrantur (videlicet Chalach Chabor iuxta flumẽ Ghozan & ciuitates Medorũ) deputata pro habitatione Israelitarum. Et hinc apparet fabellas esse quæ dicuntur de clausis Israelitis istis: ciuitates enim Medorum nõ sunt obstrusæ, sed omnibus peruiæ. Quocirca Israelitæ ex locis illis dispersi spõte sunt per varias mũdi partes in hodiernum vsque diem. magnam tamen partem eorum ibidem adhuc manere rationi consentaneum est: eo quod multi ibidem nati, ex incolis effecti sunt ciues.

FActúmque est cum peccassent filii Israel domino deo suo qui eduxerat eos de terra Aegypti, de sub manu Pharhonis regis Aegypti. Ratio redditur electionis Israelis ex terra promissionis, tum ex peccato aduersus summum Deum iudicem & gubernatorem eorũ: tum ex ingratitudine aduersus eundẽ eductorem eorum de seruitute Pharaonis: tum ex timore aliorum deorum: tum ex declinatione in præcepta ethnicorum ad colendum eorum deos, ethnicorum autem propter huiusmodi abominationes consumptorum à Deo coram Israeli-

tis

tis:tum ex obseruatione decretorum per reges Israel de cultu vitulorum &c. Dixi ex timore: quia vbi vulgata æditio habet. *coluerunt deos alienos.* hebraicè dicitur. *& timuerunt Elohim alios.* Internus enim actus timoris prius culpatur, & deinde exterior cultus: simúlque narratur quod non solum exteriori cultu,sed etiam animo coluerunt alios deos.timor enim internus actus est. *Et ambulauerunt in statutis gentium quas eiecerat dominus à facie filiorum Israel: & regum Israel,quia similiter fecerunt.* Hebraicè habetur. *quæ fecerunt.* narratur enim quòd filii ambulauerunt in præceptis non solũ ethnicorum,sed etiam quæ fecerunt reges Israel, Ieroboham & Acham &c. *Et irritauerunt filii Israel verbis nõ rectis dominũ Deum suum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et texerunt filii Israel verba quæ non recta super Iehouah Elohæ suum.* Quo colore,quo pallio vsi fuerint filii Israel ad tegendum verba seu facta super Iehouah Elohæ eorũ,nescitur: scriptura de hoc peccato nihil aliud tradit nisi quod palliatis verbis vel factis aduersus Deum vsi sunt. *& ædificauerunt sibi excelsa in omnibus ciuitatibus suis, à turre custodum.* in qua soli custodes morantur. *vsque ad ciuitatem munitam.* vniuersa siquidem loca habitata cõpræhenduntur à turre in qua solus custos habitat, vsque ad ciuitatem munitam in qua frequentia magna est hominum. *Statuerúntque sibi statuas & lucos: super omnem collem sublimẽ & sub omni arbore frondosa. Et thurificauerunt ibi in omnibus excelsis, sicut gentes quas transtulerat dominus à facie eorũ: & fecerunt verba pessima irritantes dominum.* Res malæ significantur: carent enim superlatiuo hebræi. *Et coluerunt idola:de quibus dixerat dominus eis,non facietis rem hanc. Et contestatus est dominus in Israel & in Iehuda.* Exaggeratur peccatum Israelis tum ex diuina inhibitione,tum ex destinatione prophetarũ monentium eos. *per manum omnium prophetarum,omnium videntium dicendo: reuertimini à viis vestris malis & custodite præcepta mea & statuta mea,iuxta omnem legem quam præcepi patribus vestris,& quã misi ad vos in manu seruorum meorum prophetarum. Et non audierunt: indurauerunt́q; ceruicem suam, iuxta ceruicem patrum suorum qui non crediderunt domino Deo suo.* Quanuis in libro primo inter videntem & prophetam nulla fiat differentia, hic tamen differentia insinuatur. & prophetæ quidem appellantur ab officio illi qui profitebantur officium vacandi diuinis laudibus & monendi alios ad diuina tanquam nuncii Dei: videntes verò illi qui absque huiusmodi officii professione visiones diuinarum habebant reuelationum. & per vtrosque moniti, in sua perseuerauerunt obstinatione. *Et contempserunt statuta eius & pactum eius quod pepigit cum patribus eorum,& cõtestationes eius quibus contestatus est eis: ambulauerúntque post vanitates & vane egerunt, & post gentes quæ erant per circumitum eorum de quibus præceperat dominus vt non facerent sicut illæ. Dereliquerúntque omnia præcepta domini Dei sui, & fecerunt sibi cõflatile, duos vitulos: fecerúntque lucum & adorauerunt vniuersam militiam cæli.* Hebraicè habetur. *vniuersum exercitum cælorum.* solem videlicet & lunam & stellas. appellantur enim exercitus, quia Moses in principio geneſis sic appellauerat. *& seruierunt Bahali. Et consecrauerunt ei.* Legendum est. Et *fecerunt transire filios suos & filias suas per ignem.* proculdubio superstitiose, ad consecrandum (vt creditur) prolem alicui opinato Deo: qui forte erat ignis ipse, ex quo putabant constare solem & lunam & stellas. *& inseruierunt diuinationibus & auguriis.* Iuxta Hebræum habetur. *& incantationibus.* Per hæc tamen duo,diuinationes & incantationes,intellige & id genus reliqua. *& tradiderunt se.* Iuxta Hebræum habetur. *& vendiderunt se ad faciendum malum in oculis domini irritando eum.* hoc est ad instar vendentium se,redegerunt se in seruitutem faciendi malum.

Iratusq; est dominus valde contra Israel,& remouit eos à facie sua:non remansit nisi tribus Iehudæ sola. Etiam Iehuda nõ custodiuit præcepta domini Dei sui:veruntamen ambulauit in erroribus Israel quos operatus fuerat. Iuxta Hebræum habetur. *& iuerunt in statutis Israelis quæ fecerunt.* hoc est imitati sunt regnum Israelis in decretis non quæ fecit deus, sed quæ fecerunt ipsi reges Israel. *Proiecítque dominus.* Iuxta Hebræum habetur. *Et abominatus est dominus omne semen Israel.* peccatis eorum hoc exigentibus instar abominantis tractauit deus eos. *& afflixit eos,& tradidit eos in manum diripiẽtium:donec proiiceret eos à facie sua. Ex eo iam tempore.* Interpres addidit has quatuor vltimas dictiones: nam hebraicè habetur. *Quia scidit Israel à domo Dauid,& regem constituerunt Iarobham filium Nebat: separauítque Iarobhã Israelẽ à domino, & peccare fecit eos peccato magno. Et ambulauerunt filii Israel in omnibus peccatis Iarobham quæ fecit,non recesserunt ab eis. Vsquequo amouit dominus Israelem a facie sua,sicut locutus fuerat in manu omnium seruorum suorũ prophetarum*

phetarum:& transtulit Israelem à terra sua in Assur vsque ad diem hanc. Aduerte quòd quanuis scissio decem tribuum à domo Dauidis relata ad Dei ordinationem iusta fuerit ,ppter peccata Salomonis, & diuina facta voluntate vt in tertio libro scriptũ est,relata tamen ad ipsos scissores vnitatis populi Israel culpatur hic,præcipuè propter recessum à cultu vnius summi Dei,propter recessum à lege Mosis statuente vnũ locum diuini cultus cõmunem omnibus Israelitis. Repetuntur autem hæc ad manifestandam diuinam patientiã tãto tempore. Vbi aduerte prudens lector quòd hoc in loco redditur causa demeritoria eiectionis Israelis,causa autem finalis tacetur: & fuit vt Israel dispersus in orbem terrarũ,testis esset mũdo vniuerso de aduentu Messiæ per prophetas promissi à Deo. Nisi enim Iudæi per mundum sparsi fuissent tempore apostolicæ prædicationis contestantes se expectare Messiam, creditum fuisset tanquam figmentum euangelium Christi,& similiter nisi perseuerarent Iudæi sparsi in mundo contestãtes se expectare Messiam testesq; sacrorum librorum veteris testamenti,putaretur Christianorum adinuẽtione euangelizari vtrũque Messiæ aduentum & fictos esse sacros veteris testamenti libros:sed Iudæis ipsis inimicis Christiani nominis perseuerantibus inter nos tum expectãdo Messiam tum profitendo solos canonicos libros veteris testamẽti,quos nos vt canonicos profitemur, habemus iuge testimonium nostræ fidei ab hostibus.

ADduxit autem rex Assur viros de Babel & de Chutha & de Hauua & de Chamath & Sepharuaim,& habitare fecit in ciuitatibus Someron pro filiis Israel:hereditauerũtq; Someron, et habitauerunt in ciuitatibus eius. Nomen Samariæ quanuis sit nomen vrbis vnius, quia tamen erat caput regni, omnes ciuitates regni appellantur ciuitates Samariæ:hoc est regni Samariæ. Et fuit in initio habitationis eorum ibi, non timuerunt dominum: immisitq; eu dominus leones qui interficiebant eos. Nunciatúmque est regi Assur dicendo: gentes quas transtulisti & habitare fecisti in ciuitatibus Someron ignorant ritum Dei terræ, & misit in eos leones, & ecce ipsi interficiunt eos,eo quod ignorent ritum Dei terræ. Præcepit autem rex Assur dicendo: ducite illuc vnum de sacerdotibus quos transtulistis inde,& vadat & habitet ibi,& doceat eos ritum Dei terræ. Stultitia ethnicorum narratur,in hoc quod putabant proprios deos diuersarum terrarum : & Deum qui colebatur

colebatur ab Israele,putabant Deum terræ illius. Venitq; vnus de sacerdotibus qui translati erant de Someron,& habitauit in Beth'el: & docebat eos quomodo colerent dominũ. Iuxta Hebræum habetur. quomodo timebunt Iehouah. Modum timendi summum Deum docti à sacerdote narrantur. Et fecit vnaquæque gens Deum suum:posuerúntque in domo excelsorum que fecerãt Someronitæ, vnaquæq; gens in ciuitatibus suis in quibus habitabat. Et viri Babel fecerunt Succoth Benoth,et viri Chuth fecerunt Nergal: viri autem Chamath fecerunt Asimam. Porro Hauuei fecerunt Nibcham & Tharthac: Sepharuaim autem comburebãt filios suos igni Adramelech & Hanamelech diis Sepharuaim. Et nihilominus colebant dominum. Iuxta Hebræum habetur. Et fuerunt timentes Iehouah. Sacerdos quidem docuit modum timendi summum Deum,sed ipsi timuerunt quidem summum Deum,sed non eo modo quo debebant timere: nam sic timebant summum Deum vt etiam colerent alios Deos. fecerunt́q; sibi de nouissimis sacerdotes excelsorum. Potest significari vel vt vulgata habet æditio,viles personas electas in sacerdotes,velex parte (hoc est ex qbusdã)eorũ electos fuisse sacerdotes. Et vtroq; modo significatur quod nõ de tribu Leuitica fuerunt sacerdotes. & ponebant eos in phanis sublimibus. Iuxta Hebræum habetur. & fuerunt facientes eis in domo excelsorum. Pronomen eis,tam summum Deum,quã deos alios istorum demonstrat: ham facere sacrum,intelligimus significari. Et cũ dominũ colerent. Hebraicè habetur. timerent. non amarent. diis quoque suis seruiebant iuxta consuetudinem gentiũ de quibus translati fuerãt.

Vsque in hunc diem ipsi faciunt iuxta consuetudines primas: ipsi non timent dominum. Non est contrarius sibiipsi author libri,qui pluries dixit de istis quòd timẽt dominum:quoniam affirmauit timorem seruilem & particularem (videlicet quo ad aliquid,puta offerendum sacrificia summo Deo & huiusmodi) negat autem timorem filialem & vniuersalem : & propterea manifestat negationem ex non obseruatione legis diuinæ. neque custodiunt cærimonias eius atque iudicia. Sensus recte redditur: quanuis hebraicè pronomẽ sit numeri pluralis. neque faciunt iuxta statuta sua &,iuxta iudicia sua,& iuxta legem,& iuxta mandatum quod præceperat dominus filiis Iahacob, cui imposuit nomen Israel. Et statuta quidem ad cærimonialia, iudicia vero ad iudicialia, lex autẽ ad moralia sparsa per legem scriptam à Mose,mandatum denique ad ea que deus

ore proprio promulgauit, audiente populo, & scripsit digito proprio refertur: vt testatur istorum subiuncta repetitio. Et *percusserat dominus cum eis fœdus, & præceperat eis dicendo: non timeatis deos alienos, & non adoretis eos, nec colatis eos nec immoletis eis. Sed dominum qui ascendere fecit vos de terra Aegypti in fortitudine magna & in brachio extento, ipsum timete: illúmque adorate, & ei sacrificate. Et statuta, & iudicia, & legem, & mandatum quod scripsit vobis custodite, vt faciatis cunctis diebus: & nõ timeatis deos alienos. Et fœdus quod percussi vobiscum non obliuiscamini: & non timeatis deos alienos. Sed dominum Deum vestrum timete: & ipse liberabit vos de manu omnium inimicorũ vestrorum.* sunt enim verba Dei de seipso in tertia persona. *Illi vero non audierunt: sed iuxta consuetudinem suam primam faciunt.* Iuxta planum literæ contextum pronomen illi demonstrat incolas Samariæ: qui auditis recitatis præceptis Dei quæ dederat filiis Iacob nominati Israel, noluerunt parere, sed secundum pristinas traditiones & consuetudines suas operati sunt. *Fuerunt igitur gentes istæ timentes dominum & idolis suis seruientes: etiam filii eorum, & filii filiorum eorum secundum quod fecerũt patres eorum ipsi faciunt vsque in præsentem diem.* Post manifestationem quòd incolæ Samariæ non habent filialem & integrum Dei timorẽ, concluditur quòd partim timent summum Deum & partim deos suos.

CAPVT XVIII.

IN *anno autẽ tertio Hoseah filii Elæ regis Israel: regnauit Chizci'ia filius Achã regis Iehudæ. Filius viginti quinque annorum erat cum regnare cœpit, & viginti nouem annis regnauit in Ierusalaim.* Admirandum valde naturæ opus narratur: videlicet quòd Acham pater Ezechiæ, vndecimo anno ætatis suæ genuit Ezechiam. nam in principio sextidecimi capituli narratur Acham vixisse triginta & sex annos: & hic scribitur Ezechiam filium eius vigesimum quintum annum egisse cũ successit patri in regno. *& nomen matris eius Abi filia Zechar'iæ. Fecítque rectum in oculis domini: iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius. Ipse remouit excelsa.* tam in quibus sacrificabatur summo Deo, quàm in quibus sacrificabatur aliis diis. *& contriuit statuas.* proculdubio idolorum. *& succidit lucũ.* similiter idolorum. *confregitq; serpẽtem æneum.* Parui refert q̃ hebraicè significatur cõtusio serpẽtis ænei. tundẽdo enim, formã serpentis abstulit, & in æs nu-

dum redegit. *quẽ fecerat Moses.* Lege cap. 21. numeri: & inuenies causam & fabricã huius serpentis. *quia vsque ad illud tempus.* Perseuerantia describitur huius abusionis vsque ad tẽpus Ezechiæ ad manifestandum magnanimitatẽ Ezechiæ ad exterminandum etiam toleratas superstitiones tanto tempore. *filii Israel adolebant ei incensum.* Venerabãtur serpentem illum thurificantes illi ratione recepti beneficii, non adorando illum vt Deum, sed honorando vt beneficum signum datum à Deo. quæ veneratio superstitiosa erat, vtpote præter legẽ diuinam: & propterea Ezechias abstulit illã tundendo serpentem. *vocauitq; cũ Noesthan.* Aiunt legẽdũ esse. *Nechusthan.* hoc est ænulũ eorũ. Declarauit hoc nomine modicũ æris veneratum fuisse ab eis, ne putarẽt numinis aliquid in serpente illo fuisse. Totum itaq; nominauit à materia (& hoc diminutiue) dicendo ænulus: in contemptũ siquidẽ vsus est diminutiuo. *In domino Deo Israel sperauit: & post cũ non fuit sicut ipse in omnibus regibus Iehudæ, & qui fuerũt ante eũ.* Præferẽ Ezechias tam prioribus quã posterioribus regibus Iudæ in huiusmodi actionib⁹. & merito: quia nec Dauid abstulit excelsa aut abstulit serpentem æneum. nec vlli posteriorum reseruatæ sunt actiones istæ: sed ipse Ezechias primus hæc fecit, exemplum se præbens posterioribus: & propterea merito præfertur etiã Iosiæ posteriori. *Adhæsitq; domino, & non declinauit ab eo: custodiuitq; præcepta eius quæ præceperat dominus Mosi. Et fuit dominus cũ eo, in omnibus ad quæ processit prosperatus est: rebellauítque contra regem Assur, & non seruiuit ei.* Quia Acham pater eius dederat se regi Assyriorũ (vt in ca. 16. scriptum est) ideo Ezechias dicitur rebellasse à rege Assyriorum, nolens seruire ei quemadmodum seruierat ei pater ipsius. *Ipse percussit Philisthæos vsque ad Hazzam & terminos eius: à turre custodum vsque ad ciuitatem munitam.* Omnia loca habitata comprehenduntur: vt etiam superius diximus.

Anno quarto regis Chizci'iahu (qui erat annus septimus Hoseah filii Elæ regis Israel) ascendit Salman'eser rex Assur contra Someron, & obsedit eam. Ceperúntque eã in fine trium annorum: in anno sexto Chizci'iahu (qui erat nonus annus Hoseah regis Israel) capta est Someron. In præcedenti capitulo narrata est captio Samariæ: hic autem narratur quoto anno obsessa est, & quoto capta. *Et transtulit rex Assur Israelẽ in Assur: collocauitq; eos in Chalach & in Chabor fluuiis Ghozan.* Iuxta Hebræũ habeẽ.

flumine Ghozan *& ciuitatibus* Medorum. repetitio enim est superiorum præscriptorum præcedenti capitulo. *Eo quod non audierunt vocem domini Dei sui, & transgressi sunt pactum eius: omnia quæ præcepit Moses seruus domini, non audierunt neque fecerunt.*

Anno quartodecimo regis Chizci'iahu ascendit Sancherib rex Assur. qui successerat Salman'eser. *contra omnes ciuitates Iehudæ munitas, & cepit eas.* Recole scriptum esse superius in calce capituli quintidecimi quòd deus cœpit punire regnum Iudæ propter peccata eorum: & perpende prosecutionē pœnæ exerceri à Deo per Sancherib, non obstāte tanta Ezechiæ bonitate. paulatim enim properabat ad eiiciendum etiam regnum Iudæ ex terra promissionis, eiecto iam regno Israel. *Misitq; Chizci'ia rex Iehudæ ad regem Assur in Lachis dicendo.* Lachis est nomen ciuitatis quam obsedit rex Assyriorum, vt in paralipomenis scribitur: & tandem cepit, vt hic narratur dicendo quòd ad omnes ciuitates Iudæ munitas ascendit & cepit eas. *peccaui.* in te, rebellando à te. Nec falsum dixit, quāuis non peccauerit absolute. humiliat ergo se Ezechias, eligendo minus malum pœnæ. *recede à me & quod imposueris mihi feram: imposuitq; rex Assur Chizci'iæ regi Iehudæ trecenta talenta argenti & triginta talenta auri. Deditque Chizci'ia omne argentū quod inuentum est in domo domini, & in thesauris domus regis. In tempore illo confregit Ezechias valuas templi domini & laminas auri quas ipse affixerat.* Iuxta Hebræum habetur. *In tempore illo decorticauit Chizci'ia valuas templi Iehouah & liminaria quæ vestiuit Chizci'ia rex Iehudæ: & dedit ea regi Assur.* Non sufficientibus pecuniis tam domus Dei quā domus regiæ, excruftauit valuas tēpli & liminaria laminis aureis quibus ipsemet Ezechias eas texerat. Et quoniam Ezechias sanctus proculdubio fuit, si obiicitur facto Ioas, omni exceptione maius est exemplū hoc Ezechiæ, vt pro redemptione vexationis ab infidelibus liceat exhaustis publicis thesauris ex Ecclesiæ sacrāliū subuenire publicæ libertati Christianorū.

Misit autem rex Assur Thartan & Rabsaris & Rabsacem de Lachis ad regem Chizci'iahu. Recepta pecunia indicta, rex Assyriorum perfidus misit contra Ierusalem exercitum. *cum manu valida.* Iuxta Hebræum habetur. *in exercitu graui Ierusalaim.* Non qualiscunque, sed magnus ac fortis exercitus significatur missus cum hic tribus principibus. *ascenderūntque & venerunt Ierusalaim, & steterunt iuxta aqueductum*

piscinæ. Hebræi legunt. *in canali cisternæ superioris quæ est in via agri fullonis.* sed in idem redit sententia. *Vocauerūntque regem: & egressus est ad eos El'iacim filius Chilci'iahu præpositus domus, & Sebna scriba, & Ioach filius Asaph à cōmentariis.* Sæpe dictū est hebraicè significari recordatorē quē vulgata æditio appellat à commentariis. *Dixitque ad eos Rabsaces, dicite quæso ad Chizci'iahu: sic dixit rex magnus rex Assur, quæ est fiducia ista qua niteris?* Hebraicè habetur. *cui sisus fuisti?* resistendo mihi. *Forsitan inisti consilium vt præpares te ad prælium.* Iuxta Hebræum habetur. *Dixisti tantum verbum labiorum, cōsilium & fortitudo ad prælium.* De fiducia loquitur Ezechiæ: & arguit ipsum quòd confidit in verbis propriis quibus exhortatus erat populū, & dixerat verbum Elisæi, plures sunt nobiscum quā cum eis: vt in paralipomenis refertur. Nō esse cōfidendum in huiusmodi sermonibus dicit Rabsaces, opprobrādo Ezechiæ. dixisti tantum verba labiorū (hoc est verba quæ non habent efficaciam nisi quantū labia pronunciando efficiunt in animis auditorum ad persuadendū) sed ad prælium non sufficit eloquentia verborū, consilio enim & fortitudine opus est ad plium cōsilio directiuo, & fortitudine executiua. *nunc cui confisus es quod rebellasti contra me? An speras in baculo arundineo atque cōfracto Aegypto, super quē si incubuerit homo, comminutus ingredietur manum eius?* Heb. habetur. *Nunc ecce confisus es tibi super baculum, arundinem fractam istam, super Aegyptū, cui si innitatur quispiā, ingredietur in manū eius & perforabit eā: sic est Parho rex Aegypti omnibus sperantibus in eo.* Dixerat opus esse cōsilio & fortitudine ad prælium: prosequitur declarando neutrum inueniri apud Ezechiam inchoando à consilio tū confidendi in Aegypto, tum confidendi in Deo. Et primum quidem confutat assimilando regem Aegypti baculo arundineo semifracto, cui vir innixus manum refert perforatam. Tres conditiones huius baculi electi ad sustentandum eundem describuntur. prima ex materia arundinea, secunda ex aduentitia imbecillitate, quia semifracta hebraicè significatur, tertia quia læsiua est manus appositæ super eum: canna enim perforatrix est carnis. Et quia nunquam legitur Ezechiam inuocasse opem ab Aegypto, ideo interrogatiue legenda sunt, nunc ecce confisus es? vel præsupponendo quòd Ezechias habeat in animo hoc consilium inuocandi Aegyptios. *Quod si dixeritis mihi, in domino Deo nostro habemus fiduciam.*

duciam. Hinc apparet quod discurrendo ac inquirendo enumerat cõsilia fiduciæ Ezechiæ, *nónne hic est cuius abstulit Chizci' iahu excelsa & altaria, & dixit Iehudæ & Ierusalaim, ante altare hoc adorabitis in Ierusalaim?* Putauit iste pertinere ad diminutionem diuini cultus (ac per hoc ad iniuriam summi Dei) ablationem excelsorum & altarium in quibus extra altare domus domini sacrificabatur summo Deo. & propterea arguit non esse confidendum in summo Deo, quia Ezechias iniuriatus est illi. Nec dicit hoc credens in Deum, sed arguens ad hominem. *Nunc igitur transite ad dominum meum regẽ Assyriorũ: et dabo vobis duo millia equorũ, & videte an habere valeatis ascensores eorum.* Iuxta Heb. habet. *Et nunc fideiube obsecro domino meo regi Assur: & dabo tibi duo millia equorũ, si poteris dare tibi equitatores eorum.* Ad Ezechiã dirigitur sermo. postquã enim confutauit consilium, confutare intendit fortitudinẽ. Et primo fortitudinẽ Iudæorũ, ppriam, ex eo quod rex Ezechias non habet tantum exercitus vt possit præliari aduersus vnum paruũ ducem regis Assur. quod probat per hoc quod fideiussione data accipiat duo millia equorũ, nec habebit equitatores eorũ. *Et quõ poteris resistere ante vnũ satrapã de seruis domini mei minimis?* Heb. scribitur. *Et quomodo facies vertere faciem ducis vnius seruorũ paruorum domini mei?* Sentẽtia est clara. *an fiduciam habetis in Aegypto?* Iuxta Hebræũ habetur. *& confisus es super Aegyptum propter currus & equites.* Quemadmodum confutauit consilium fidendi Aegypto ex parte regis Aegypti, sic confutat modo fortitudinem Aegypti cõsistentem in curribus & equitibus. *Nunc an absque domino ascendi contra locum istum vt demoliar eum?* Nomine tetragrammaton vtitur iste ethnicus, arguendo (vt prædiximus) ad hominem. ita quòd apud præferentes diuinam opem fortitudini curruum & equitum, vtitur hac ratione quòd summi Dei sermone ascendit ad destruendum terram Iudæ. Et dicit hoc ad excludendum subsidium à curribus & equitibus Aegypti. *dominus dixit mihi, ascende contra terram hanc & demolire eam.* Nomen repetit tetragrammaton. An penitus finxerit Rabsaces hæc, an ex relatis verbis Esaiæ prophetæ hæc dixerit, incertum est. certum est autem quod Esaias propheta (vt scribitur in eius octauo capitulo) prædixit regem Assur instar inundantis aquæ transituum regnum Iudæ vsque ad collum. quod adimpletum esse per Sancherib patet, ex eo quòd

quòd cepit omnes ciuitates Iudæ solo capite non submerso: hoc est sola Ierusalem salua. sed iste ethnicus ampliauit sensum propheriæ.

Dixit autem El' iacim filius Chilci' iahu & Sebna & Ioach ad Rabsacem: loquere quæso ad seruos tuos Syriacè (quia nos intelligimus) & ne loquaris nobiscum Iehudaicè in auribus populi qui est super murum. Dixitque eis Rabsaces: num ad dominum tuum & ad te misit me dominus meus vt loquerer sermones hos, & non potius ad viros sedentes super murum vt comedant stercora sua, & bibãt vrinam suam vobiscum? Stetit itaque Rabsaces, & clamauit voce magna Iehudaicè: & ait, audite verba regis magni regis Assur. Sic dixit rex, non vos seducat Chizci' iahu: quia non poterit liberare vos de manu eius. Neque fiduciã tribuat vobis Chizci' iahu super dominum dicendo: liberãdo liberabit nos dominus, & nõ tradetur ciuitas hæc in manum regis Assur. Non potest occultare infidelitatem suam, volens penitus extinguere in populo fiduciam in summo Deo. *Non audiatis Chizci' iahu: sic enim dixit rex Assur, facite mecum quod vobis est vtile.* Hebraicè habetur. *facite mecum benedictionem,* recipiendo me in dominum pacifice. *& egredimini ad me, & comedite vnusquisque de vite sua, & vnusquisque de ficu sua, & bibite vnusquisque aquam putei sui. Donec veniam & tollam vos ad terram sicut terram vestram, terram frumenti & vini, terram panis & vinearum, terram oliuæ olei & mellis: & viuetis & non moriemini: & non audiatis Chizci' iahu, quia decipiet vos dicendo, dominus liberabit nos. Ad liberando liberauerunt dij gentium vnusquisque terram suam, de manu regis Assur? Vbi est deus Chamath & Arpad? vbi est deus Sepharuaim, Henah & Hiu' ue? an liberauerunt Someron de manu mea? Qui sunt in omnibus diis terrarum qui liberauerint terram suam de manu mea, quòd liberabit dominus Ierusalaim de manu mea?* Manifeste aperit vanam esse fiduciam in summo deo ex impotentia aliorũ deorum: vt hinc manifeste intelligamus quòd argumenta superiora de destructis altaribus & de mãdato summi Dei ad ipsum directo, protulit ad hominem.

Tacuitque populus, & non respondit ei verbum: quia præceptum regis erat dicendo, non respondeatis ei. Veneruntque El' iacim filius Chilci' iahu præpositus domus & Sebna scriba & Ioach filius Asaph à commentariis ad Chizci' iahu scissis vestibus: & nunciauerunt ei verba Rabsacis.

CAPVT XIX.

QVæ *cum audisset rex Chizci'iahu, scidit vestimẽta sua*, in execrationem blasphemiæ auditæ. *& opertus est sacco.* veste lugentium ac pœnitẽtium. *ingressúsque est domum domini.* proculdubio ad supplicandum Deo in habitu humili. Et *misit Eliaçim præpositum domus & Sebnam scribã & seniores sacerdotũ.* Nõ sat fuit per seipsum supplicare, sed per solẽnes nuncios adhibet interceſſorem Esaiã prophetã. *opertos saccis.* vt etiã humili habitu prouocarent prophetam ad cõmiseratione, & videntẽ populũ ad pœnitentiã. *ad Iesaiah, iahu prophetã filium Amoz. Qui dixerũt ad eũ: sic dixit Chizci'iahu, dies tribulationis & increpationis, & blasphemiæ dies iste.* relatiue ad nos, dies iste est angustiæ: relatiue autem ad Deum respectu nostri est increpationis, relatiue vero inter ethnicos & Deũ est blasphemiæ seu irritationis. *venerũt enim filij vsque ad partũ, & vires nõ habet parturiens.* Angustiã quam dixerat, manifestat similem angustiæ parturientis imbecillis ad pariendũ, quam esse angustiã maximã testatur sæpe mors cõsequens. Et intendit per hoc Ezechias aduenisse iam tẽpus impatiẽs dilationis diuinæ opis, cũ iam præliatur nõ solũ aduersus homines obsessos & imbecilles, sed aduersus summũ Deũ, tam manifeste paruipendendo eũ. *Forte audiet.* quanuis nos nõ mereamur, blasphemiæ tamen Rabsacis meretur vltionem. *dominus deus tuus.* Nõ audet dicere Deus noster, propter multitudinem peccatorum: sed humiliter dicit prophetæ sancto Deus tuus. *omnia verba Rabsacis, quem misit rex Assur dominus eius vt exprobraret Deum viuentem.* Hebraicè habetur. *Elohim viuum.* ad differentiam Elohim ethnicorum qui non viuunt: vtpote aurei, lapidei &c. *& argueret verbis quæ audiuit dominus Deus tuus: & fac orationem pro reſiduo quod inuenitur.* Venerunt ergo serui regis Chizci'iahu ad Iesaiah. Dixitq; eis Iesaiah, *sic dicetis domino vestro: sic dixit dominus, nolite timere.* Hebraicè habetur. *non timebis.* ad Ezechiam dirigitur sermo. *à facie sermonũ quos audisti quibus blasphemauerunt pueri regis Assur me. Ecce ego immittam ei spiritum.* Internũ spiritũ reuelat Deus se daturum regi Assyriorum: hoc est internũ impulsum ad redeundum, hoc enim modo præcipue Deus operatur in hominibus quæ vult. *& audiet nunciũ.* Iuxta Hebrẽũ habetur. *& audiet auditionẽ.* Suauis cõtextus huius prophetiæ

prophetiæ inuitat ad intelligendũ illã de auditione qua audiuit exercitũ suũ vna nocte interiisse, quod inferius dicetur: huic enim sensui quadrat subiuncta reuersio eius in terram suam, subiũctaque occisio eius. *& reuertetur in terram suam: & cadere faciam eum gladio in terra sua.*

Reuersus est ergo Rabsaces. Primo narratur recessus blasphemi, ad insinuandũ quòd perpẽderat difficultatem inuadendi Ierusalem: & ad hoc denũciandũ regi suo iuerat relicto exercitu. *& inuenit regem Assur expugnãtem Lobnã.* Hebraicè habetur. *oppugnantẽ Libnã.* ciuitatem in sorte Iudæ. *audierat enim quòd recessĕrat de Lachis.* ciuitate etiã Iudæ, quã ceperat & iuerat in Libnam. *Audiuitq; de Thirhaca rege Chus dicendo, ecce egressus est vt pugnet contra te.* Narratur hæc auditio ad insinuãdum causam occasionis retracti exercitus ab obsidione Ierusalem. audiẽs enim regẽ Aethiopiæ venientẽ contra se, vnà cum exercitu suũ quem diuiserat: partem mittẽdo cõtra Ierusalem, & parte vtẽdo ad expugnãdas ciuitates Iudæ. *& iuit cõtra eũ.* Iuxta Heb. habetur. *& reuersus est, & misit nuncios ad Chizci'iahu dicẽdo.* Nihil dicitur de itinere eius contra regem Aethiopiæ: sed scribitur quòd reuersus est ad terrendũ Ezechiã epistolis, qui primo terruerat eũdem verbis Rabsacis & exercitu. retrahẽdo siquidẽ obsidionẽ, mittit epistolas ne cõfidat in Deo videdo hãc retractionẽ quia reuertetur aduersus Ierusalẽ. *Sic dicetis ad Chizci'iahu regẽ Iehudæ: non te seducat Deus tuus.* Solita sunt nomina, Elohæ tuus. *in quo tu habes fiduciã dicendo, nõ tradetur Ierusalaim in manũ regis Assur. Ecce tu audisti quæ fecerũt reges Assur omnibus terris vastãdo eas: & tu liberaberis? An liberauerunt dij gentiũ eos quos deleuerunt patres mei: Gozan & Haran, & Reseph, & filios Heden qui erant in Thelasar? Vbi est rex Chamath, & rex Arpad, et rex ciuitatis Sepharuaim, Henah & Hiu'ue?*

Tulit autem Chizci'iahu literas de manu nũciorum & legit eas: ascenditque in domum domini, & expãdit eas coram domino. lũge hæc cum antedictis: & perpendes tum literas tum verba nũciorum plena huiusmodi blasphemiis. *Orauitque Chizci'iahu coram domino & dixit: domine Deus Israel sedens super cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum terræ, tu fecisti cælum & terram. Inclina domine aurem tuam & audi, aperi domine oculos tuos & vide.* Humano more Deũ alloquitur: in quo non sunt huiusmodi corporalia mẽbra auriũ & oculorũ, sed eminentius est

in

in Deo quicquid est auriũ,& quicquid oculorum,& reliquorum sensuũ. *& audi omnia verba Sancherib quæ misit vt exprobraret nobis Deum viuentem.* Iuxta Hebræũ habetur. *ad vituperandũ Elohim viuum.* directe enim cõtra summum Deũ inuehebatur. *Vere domine: vastauerũt reges Assur gentes & terras omnium.* Legendum est. *& terram earum.* sic enim habetur Hebraicè. *Et miserunt deos eorum in ignem (quia nõ erant dũ, sed opera manuum hominum, lignũ & lapis) & perdiderunt eos. Nũc igitur domine Deus noster saluos fac nos obsecro de manu eius: & sciẽt omnia regna terræ quòd tu es dominꝰ deus solus.* Hebraicè habet. *Elohim solus tu.* quẽadmodũ etiã superius scribitur cũ dicitur tu es Deus solus, tu ipse Elohim solus tu. solus enim fõs essendi est Elohĩ (hoc est gubernator & iudex) vniuersorũ regnorũ.

Misit autem Iesah' iahu filius Amoz ad Chizci'iahu dicendo: sic dicit dominus Deus Israel, quæ deprecatus es me sup Sancherib regẽ Assur, audiui. Nõ est dubiũ hũc esse Esaiam prophetam cuius præclarũ habemus librũ. & nõ interrogatus mittit ad regem, per hoc manifestans Deũ reuelasse sibi exauditionem orationis Ezechiæ. *Hoc est verbum quod locutus est dominus super eũ: spreuit te, subsannauit te virgo filia Ṡi'ion, post te caput mouit filia Ierusalaim.* Ad populũ Ieruſalẽ dirigit sermo Ꝓphet⁹. illũ enĩ appellat virginẽ filiã Siõ, filiã Ieruſalẽ metaphorico sermone, instar puellæ virginis penit⁹ imbellis spretũ & irrisum à rege Assyriorũ. *Cui exprobrasti & quẽ blasphemasti.* Iuxta Hebræum habetur. *Quem vituperasti & iniuriatus es, & super quẽ exaltasti vocem?* Apostrophat propheta ad ipsum Sancherib, pro quãto aduersus summũ Deũ verba protulit & per nũcios & per epistolã. *& eleuasti in excelsum oculos tuos.* De interuis mẽtis oculis est sermo, q̃ eleuauerit eos supra deũ despiciẽdo diuinã potentiã. *cõtra sanctũ Israel.* Legendũ est. *super sanctum Israelis.* hoc est summũ Deũ veneratũ ab Israele, verè sanctũ, mundũ ab omni imperfectione. *Per manũ nũciorum tuorum exprobrasti domino.* Hebraicè habetur. *vituperasti Iehouah.* Eũdem declarat esse fontẽ essendi & sanctũ Israel: s: hoc est actũ purũ cultũ in Israel. *& dixisti, in multitudine curruum meorũ ascẽdi excelsa montiũ.* Metaphoricus est sermo iste, significãdo per mõtes excelsos, potentatus. *in summitate Libani.* Hebraicè habetur. *coxas Lebanon.* hoc est sustentantia excelsorũ quẽadmodũ coxis innititur corpus. *& succidi sublimes cedros eius & electas abietes eius.* Gloriabatur in potentia exercitus inuasisse

inuasisse potẽtatus magnos. & cedros & abietes (hoc est magnos principes) succidisse: vt in epistola eius scriptũ erat. *& ingressus sum vsque ad terminos eius & saltum Charmeli eius.* Iuxta Hebræum habetur. *& veni in cubiculũ finis eius, syluã Charmeli eius.* Non solũ principes succidisse, sed etiam vniuersa cubicula penetrasse, quasi syluam delitiarum omnium gloriatur. *Ego succidi.* Hebraicè habetur. *Ego cauaui & bibi aquas alienas.* Instar cauantis terrã & sic peruenientis ad aquam subterraneam alienam ab humanis vsibus, gloriatur se occultis potitum fuisse thesauris, alienis olim ab humano vsu: vtpote reconditis ab eorum dominis, sed prolatis vi armorũ. *& siccaui vestigiis pedum meorum omnes aquas clausas.* Iuxta Hebræum habetur. *& feci destrui in planta passuum meorum omnes riuos fortitudinis.* Auxiliares copias sonant riui fortitudinis: quas destruxisse se gloriatur peruagando, sicut riui aquarũ destruũtur ambulando super eos.

Nõnne audisti. Deficit. *à longe.* Deum loquẽtem ad Sancherib introducit propheta nunquid non audisti à longe. Et dicendo à longe, insinuat se loqui de re gesta in loco certo cuius fama extensa est ad partes remotas. de huiusmodi enim rebus dicimus nunquid non audisti à longe: hoc est in distãti regione. *quid ab initio fecerim? ex diebus antiquis plasmaui illud.* Iuxta Hebræum habetur. *ipsam feci in à diebus antiquitatis, & formaui ipsam.* ita iacet in hebræo. Res audita à longe à rege Assur explicatur: videliter quòd ipsam gentem Israeliticã ego Deus feci in tẽpore à diebus antiquitatis. Et dies antiquitatis dicũtur dies ab Abrahæ segregatione vsque ad exitũ populi de Aegypto. totũ enim illud tempus supputatur tẽpus quo factus est Israel in populũ liberum: & hoc publica fama diuulgatum erat ad remotissimas orbis partes. Alterum quoque similiter diuulgatum adiungitur, & formaui ipsam. ego siquidẽ Deus gentẽ ipsam formaui lege mea in mõte Sinai: hæc enim duo audita erant à lõge ab aliis nationibus. Et in hac formatione cõprehenditur illud valde peruulgatũ quod etiã lege scriptũ est: videlicet q̃ Israelitis seruãtib⁹ legẽ De⁹ assisteret, ꝓspera efficiẽdo: recedẽtibus autẽ à Deo De⁹ adesset puniẽdo. vnde & Achior corã Holopherne audita hęc retulit: vt ĩ lib. Iudith scri. Cõmemorat igitur de⁹ q̃ ipse peculiarẽ curã Israeliticę gẽtis habuit: vt hinc intelligat Sãcherib vt nõ glorieꝛ in fortitudine exercit⁹ sui, sed agnoscat diuinę

dispen-

dispensationis fuisse quòd gens Israelitica post tot victorias tantamque eminentiam in terra promissionis tradita sit in manus regum Assur. Et propterea subiungit. *& nunc adduxi.* Iuxta Heb. habet. *nunc feci venire ipsam, & erit ad faciendũ desolare in aceruos desertionũ ciuitates munitas.* Quod tu gloriaris fecisse in fortitudine exercitus tui aduersus Israeliticam gentem, scito me fecisse. ego enim nunc moderno tempore feci venire ipsam Israeliticam gentem ad hoc quòd erit ad faciendum meritorie desolare proprias ciuitates munitas in aceruos desertionum. Et verificatur deum fecisse hæc, quo ad malum quidem culpæ, relinquendo eos proprio arbitrio, quo ad malum vero pœnæ, efficiendo. Futurum autem erit, relatiue ad præteritum feci venire intelligendum est. respectu enim diuinę permissionis optime significatur futura punitio: prius enim Deus permittit peccatum, & postea punit. Loco quorũ verborum vulgata ædditio habet. *erantq; in ruinam collium pugnantium ciuitates munitæ.* Quod autem sequitur. *Et qui sedent in eis humiles manu.* non longè ab Hebraica est veritate: iuxta quam habetur. *Et habitatores earum breuiati manu.* continuatur enim quòd erit etiam ad hoc quòd habitatores ciuitatum decurtabuntur manu: hoc est potestate, vt experientia testabatur. vna enim ciuitas non poterat succurrere alteri. *contremuerunt & confusi sunt.* Prima dictio sonat passos fractionem, secunda autem passos pudorem. Nõ solum minorata est potentia Israelitarum, sed etiam ipsi fracti, & verè fracti in illis paruis viribus remanentibus: vereque pudore affecti, humiliatis eorũ mulieribus ab hostibus. *facti sunt fœnum agri.* vtile duntaxat bestiis. *& virens herba tectorum.* Iuxta Hebrũ habetur. *& viriditas herbarij fœnũ tectorum.* Minus vtilis est viriditas herbarij quàm herba agri: quoniam herba agri vtilis est pecoribus, viridis & sicca: viriditas autem solo viriditatis tẽpore seruit. Peior autem ambabus est herba tecti, quæ nec etiam brutis animalibus vtilis est. *quæ arefacta est antequam veniret ad maturitatem.* Iuxta Hebræum habetur. *& vsta ante segetem.* Dictio interpretata vsta, circunloquitur percussionem à vento vrente factam circa frumẽtorum culmos antequam impleantur spicæ. assimilantur siquidem Israelitæ his quatuor differentiis herbarum, ad insinuãdum quòd omnes (vt pote inutiles rationali vitæ, quæ secundum deum est) puniti sunt: alii quidem vt herba agri, hoc est addicti vitæ brutali: alii

alii vt viriditas herbarii, addicti vanitatibus: alii vt herba tectorum, in vana celsitudine: alii qui videbantur fructum allaturi, vrente vento humanæ gratiæ nullum afferentes fructum: quales erant multi principes videntes miracula Elię & Elisæi & aliorum prophetarum, & cõfitentes summi Dei veritatem, factis autem negantes ob humanam gratiam.

Habitationem autem tuam & egressum tuum & introitũ tuum. Declarata propria cura populi Israelitici, deus consequenter declarat quòd ipso Sancherib vtitur deus vt instrumẽto, manifestando q̃ nouit omnes actiones & quietes eius. *ego præsciui.* Iuxta Hebræum habetur. *sciui.* Et est sermo de notitia practica: hoc est qua gubernat Deus singula. declarat enim quòd sua gubernatione disposuit ipsius Sancherib tum quietem, tum egredi, tum ingredi. *& furorem tuum contra me.* hunc enim quatenus peccatum, permissiue disposuerat: sed quatenus puniendum, disposuit vt subiungit. *Insanisti in me & superbia tua.* Iuxta Hebræũ habetur. *pro eo quòd iratus tu in me, & tumultus tuus ascendit in aures meas.* Vere aduersus Deũ insurrexerat & tumultuosus fuerat epistolis & verbis Rabsacis. *ponam itaque circulum.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& ponam hamum meum in naribus tuis.* instar bubalorum. *& camum.* Legendum est. *& frenum meum in labiis tuis.* instar equorum, declarans per hoc quòd non minus subditus est Sancherib ipsi Deo quàm equus freno sessoris, & bubalus hamo vertentis ipsum. *& redire faciam te per viam qua venisti.* Ecce effectus qui postea subsecutus est.

Tibi autem Ezechia hoc erit signũ. Iuxta Hebręum habetur. *Et hoc tibi signum.* cætera addidit interpres, ad declarandum quòd pronomen tibi demonstrat Ezechiam regem ad quem vniuersam hanc propheriam misit Esaias. Et dicendo signum, insinuat miraculum præcedens futuram libertatem à rege Assyriorum: vt videndo hoc subiunctum signum antecedens, credat subsequẽtem libertatem. *comede hoc anno quæ reppereris, in secundo autem anno quæ sponte nascuntur: porro in tertio anno seminate & metite.* Iuxta Hebræũ habetur. *comedendo anno cadiua, & in anno secũdo nascentia ex cadiuis: & in anno tertio seminate & metite, & plantate vineas & comedite fructus earum.* Ex eo quòd vsque ad tertium annum differtur seminare & metere, habetur primo q̃ biennium fluxit à tempore quo rex Assur misit epistolam supradictam ad Ezechiam post quã

Esaias

Esaias protulit hanc prophetiam vsq; ad libertatem Ierusalem,occisis vna nocte centũ octogintaquinq; millibus. Habetur secundo quòd in hoc biennio medio Ierosolymitæ nec erant obsessi,nec erãt liberi,sed medio modo se habentes.nã si fuissent penitus obsessi, non potuissent vesci ex cadiuis primo anno,& ex ortis cadiuorum secũdo anno: obsidio siquidem vetuisset colligere eos hæc. & si fuissent penitus liberi, potuissent seminare & metere, nec dilata fuisset seminatio & messis in tertium annum.medio igitur modo(hoc est nec penitus obsessi nec penitus liberi)significãtur futuri per biẽnium. Rationi siquidem consentaneum est quòd rex Assyriorum in omnibus ciuitatibus Iudæ quas ceperat reliquerit præsidia militum,quanuis reuocando exercitum ab obsidione Ierusalem vt vnitum haberet exercitum aduersus regem Aethiopiæ venientẽ contra se.milites autem in præsidiis relicti quanuis non sufficerẽt ad obsidionem Ierusalẽ, sufficiebant tamen ad terrẽdum eos & retrahẽdum à seminatione, & reliquis actionibus agriculturę:quoniam facile fuisset excursiouibus sata omnia destruere,& etiam ipsos agricultores inuadere. Consistit autem signum diuinum à propheta datum,in hoc mirabili diuinæ gratiæ opere,quòd absque noua seminatione colligent frumenta sufficientia ad eorum victũ: videlicet comedendo anno illo cadiua:hoc est frumenta quę ex calcatis & concussis agris satis,ab hostibus remanserunt non merẽda sed casura per seipsa.tam pauci siquidem & tam rari culmi frumentorum perducendi erant ad fructum vt ab hostibus pro nihilo haberẽtur, & à Ierosolymitis non essent metendi sed colligendi : & propterea vniuersum hoc hebraice etiam appellatur cadiuum, eo quòd non messui sed casui relinquebantur grana illa pauca ab hostibus, & similiter casui relicta fuissent à Ierosolymitis tẽpore libertatis. Et ad eumulũ miraculi adiungitur ℣ secundo anno ex granis quę ceciderunt in terrã tanquam reliquiis primi anni nascentur tot frumenta ℣ sufficient ad victum pro secũdo anno. Verè mirabile opus diuinæ gratiæ,& verè signum sufficiens futuræ libertatis datum est. *Et quod reliquũ fuerit de domo Iehudæ,addet radicem deorsum,& faciet fructum sursum.* Prosperitatem reliquiarum populi Iudæ prædicendo describit ad similitudinem plantarum,quę radicantur subter, & fructificant in parte superiore : vt vtrinque prosperitas significetur, & quo ad terrena

terrena,& quo ad diuina. *De Ierusalaim enim egredientur reliquiæ,& saluatum de monte Zion.* Dixerat prosperitatem domus Iudæ, adiungit prosperitatem in specie ciuitatis Ierusalem:quæ sola remanserat non subdita regi Assyriorum. *zelus domini exercituum faciet hoc.* non merita vestra,sed zelus diuinus (zelus inquam diuini nominis blasphemati ab Assyriis) faciet vniuersum hoc. *Quamobrem sic dixit dominus de rege Assur:non ingredietur ciuitatem hanc,nec iaciet in eam sagittã, nec occupabit eam clypeo,nec circũdabit eam munitio.* Iuxta Hebræũ habetur. *& non versabit super eam aggerem.* Non solum libertatem promittit,sed etiam non futuram obsidionẽ ciuitatis Ierusalem.negatio enim obsidionis significatur per nõ iactum sagittæ, & reliquas negationes subiunctas. *Per viam qua venit, reuertetur,& ciuitatem hanc non ingredietur.* Hebraicè habetur. *& ad ciuitatem istam non veniet:dicit dominus.* ad literam enim prædicitur personam regis non venturam ad obsidionem. Et verificatum est : quia persona regis non fuit inter illos centum & octoginta millia percussos. *Protegamq; ciuitatem hanc ad saluandum eam : propter me & propter Dauid seruum meum.* nõ propter vestra merita sed propter merita Dauidis & propter gloriam nominis mei saluabo ciuitatẽ hanc. Et hinc habes quanti pendit Deus merita sanctorum etiam defunctorum,in iis quæ reliquerunt post se.ciuitas enim Ierosolymitana à Dauide primum est erecta in ciuitatẽ,tum diuini templi,tum regiæ sedis:& propterea tanquam sanctum opus Danidis protegendum & saluandum à se promittit Deus.

Factum est igitur in nocte illa. Hebraicè habetur. *Et fuit in nocte illa.* Interpres semper ferè vtitur factum est,pro fuit. Pronomen autem illa seu ipsa, demonstrat noctem sequẽtem aduentum exercitus Sãcherib post biennium à supradicta prophetia. prædixerat enim propheta quòd biennio futuri erant Ierosolymitæ nec penitus obsessi,nec penitus liberi, tertio autem anno penitus liberi absque obsidione ita quòd reuertetur rex Assyriorum & occidetur in terra sua. & in hoc cõprehensum est quòd iterum venturus esset contra Ierusalẽ,sed non obsessurus,sed reuersurus in terram suam occidẽdus. Et propterea author libri huius recitata prophetia, statim subiũxit & fuit in nocte ipsa:quæ videlicet immediate secuta est aduentũ exercitus regis Assyriorũ ad obsidẽdũ Ierusalẽ. *Venit angelus domini.* Parui refert ℣ hebraicè habetur. *& exiuit*

angelus

angelus Iehouah & percussit in castris Assur centum & octogintâ quinque millia. Verè adimpleta narratur prophetia quòd nec iecit sagittam nec obsedit: vtpote qui statim percussus est à Deo. Qualitas autem percussionis huius non est vsquequaque certa: creditur tamen fuisse adustio citra resolutionẽ corporum in cineres. & quadrat tum salubri aeri pro Ierosolimitis, tum seruationi spoliorum pro eisdem. *cumq; diluculo surrexissẽt, vidit omnia corpora mortuorum*. Iuxta Hebræum habetur. *& surrexerunt diluculo, & ecce omnes ipsi interfecti mortui*. Ex eo quòd prima nocte occisus est exercitus qui venerat ad Ierusalem, insinuatur quòd rex Assyriorum personaliter non venerat ad locum exercitus, sed more regum sequebatur venturus post ordinatum exercitum ad obsidionem ciuitatis. & de illis qui cum rege erant, narratur quòd surrexerunt mane diluculo & apparuerũt cadauera omnium interfectorum qui erant in exercitu. Et hinc clarè habetur quòd non fuerunt in cinerem resoluta corpora. Nec dicitur regem Assur vidisse corpora mortua, sed subiungitur. *Et mouit, & iuit, & reuersus est Sãcherib rex Assur*. tũc. n. audiuit auditionẽ tantæ plagæ, & spiritu reuertendi in terram suam actus est iuxta Esaiæ vaticinium: & sic libertatem omnimodam adepta est Ierusalem, nã & milites qui fuerant in præsidiis, cõuenerant ad exercitũ: vt plena esset libertas, vt Esa. 9. patet, dũ assimilatur hæc victoria diei Madian tẽpore Mosis &c. *& habitauit in Nin've. Cũq; adoraret in domo Nisroch Dei sui, Ad' Ramelech et Sar'exer, filij eius percusserunt eum gladio*. Ecce adimpleta penitus prophetia Esaiæ. *fugerúntque in terram Ararat: & regnauit Esarchaddon filius eius pro eo*.

CAPVT XX.

IN *diebus illis ægrotauit Chizci'iahu*. Iunge tempus suprascriptũ ca. decimooctauo (videlicet ℣ anno quartodecimo regni Ezechiæ ascendit prima vice Sancherib aduersus Ierusalẽ & misit Rabsacé & successiuè epistolam) cum infrascripto tempore, videlicet quòd post hanc ægritudinem vixit Ezechias annis quindecim: & perpendes manifeste hanc ægritudinẽ Ezechiæ fuisse eodem anno quartodecimo, quo comedebant cadiua. nam Ezechiæ regnum durauit annis vigintinouẽ: vt in principio eiusdem decimioctaui capituli dicitur. cum ergo dicitur in diebus illis ægrotauit Ezechias, pronomen illis demonstrat dies

dies medios inter prophetiam Esaiæ accepta epistola Sãcherib & reditum Sancherib ad obsidendum Ierusalem. Et ex hac clara supputatione habes vnde conuincas fabellas multas. *vsque ad mortem*, hoc est ægritudine mortali. *venítque ad eum Iesah'iahu filius Amoz propheta & dixit ei: sic dicit dominus, præcipe domui tuæ* hoc est præcipiendo disponè moriturus quæ circa domum tuam ordinanda sunt. *morieris enim tu*. Parui refert ℣ hebraicè habetur. *quia mortuus tu & non viues*. intelligitur enim quòd pro mortuo haberis. Et verũ dixit secũdum dispositionem causarũ naturalium præsentium. manifestauit enim Deus quòd ægritudo illa secundum naturalem dispositionẽ quam tunc habebat, ducebat illum ad mortem.

Qui vertit faciem suam ad parietem. vt collecto toto spiritu deuotius oraret, non impeditus à visu aliorum. *& orauit ad dominum dicendo*. Hinc apparet quòd rectè intellexit sermonem domini per prophetam. intellexit enim non vt prophetiam prædestinationis, sed comminationis: & propterea spẽdo mutationem diuinę sententiæ supplicauit pro vita propria. *Obsecro domine memento quæso quomodo ambulauerim coram te* &c. Parui refert quòd hebraicè habetur. *qui ambulaui coram te in veritate & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis feci*. Suiipsius non absolute, sed quatenus ambulauit coram Deo (intus quidem tum in veritate quo ad partem intellectiuam, tum in perfectione cordis quo ad partem affectiuam, extra autem faciendo bona opera) recordationem proponit Deo supplex: non vt merita ex propriis viribus, sed vt merita ex diuina gratia in eo proponat ad obtinẽdam prorogationem vitæ. tum quia verè opera eius ex diuina gratia merebantur longe maius quàm prorogationem vitæ corporalis. tum vt tolleretur occasio relinquendi viam Dei videntibus ipsum mori absque liberis cum tanta sanctitate: firmassent enim errorem illum quòd seruientes Deo mala patiuntur. tum inmixus promissioni legis: in qua sectantibus Deum temporalis prosperitas multiplex promittitur. *fleuítque Chizci'iahu fletu magno*.

Et antequam egrederetur Iesah'iahu mediam partem atrũ. Iuxta Hebræũ habetur. *à ciuitate medij* sed Hebraica phrasis vertenda est, & intelligendum à medio ciuitatis. Et est sermo de ciuitate Dauidis: hoc est de monte Sion. adhuc enim recedendo non transierat medium montis Sion. *factus est sermo*

domini ad eum dicendo. Reuertere & dic Chizci'iahu duci populi mei: Meritum Ezechię commemoratur in hoc quòd verè exhibuerat se populi Dei rectorem ac ducem: per hoc manifestans deus placuisse sibi rectitudinem Ezechię. *sic dixit dominus deus Dauid patris tui.* Ideo cõmemoratur Dauid pater Ezechiæ, vt intelligamus Ezechiam ideo orasse & fleuisse ne ipse primus inter reges filios Dauid morereretur, absq; filio succedente super solium Dauid: putabat enim ex regali illa linea nasciturum promissum Abrahæ & Dauidi Messiam: & valde tristabatur quòd ipse excluderetur ab hac genealogia qui verè erat filius Dauidis, vtpote nõ solum genere sed imitatione. *audiui orationem tuam, vidi lachrymam tuam: & ecce sanaui te.* Iuxta Hebræum habetur. *ecce ego sanãs te.* quanuis ægritudo sit ducens te ad mortem, ego tamen qui supra naturales dispositiones sum, sano te. *die tertio ascendes domum domini.* Nõ subitò sanauit Deus, sed in diem tertium distulit perfectam sanitatem distribuens dona sua prout vult. Subiuncta tamen insinuant rationem dilatæ sanitatis fuisse vt daretur occasio petendi signum & multiplicandi mirabilia Dei ad augmentum gloriæ diuini nominis. si enim statim fuisset sanatus, non postulasset signum. Et *addam diebus tuis quindecim annos, & de manu regis Assur liberabo te, & ciuitatem hanc: & protegam ciuitatem istam, propter me & propter Dauid seruum meum.* Ex futura liberatione de manu regis Assyriorum, etiam comprobatur quòd pendebat adhuc reditus regis Assyriorum comminatus. vnde & repetuntur verba in priore prophetia dicta: videlicet propter me & propter Dauid seruum meum. *Dixítque Iesah'iahu, afferte massam ficuum.* Vtitur deus propheta etiam vt medico, inspirando vt caricas adhibeat loco ægritudinis: vt per hoc Ezechias magis incitetur ad petendum signum, considerando quòd medicina caricarum non erat allatura illi perfectam sanitatem infra triduum. *& attulerunt & posuerunt super vlcus eius.* Hinc habetur ægritudo innata sed nõ locus ægritudinis. *& curatus est.* Iuxta Hebræum habetur. *& sanatus est.* non tamen statim sed die tertio.

Dixerat autem Ezechias ad Esaiam. Iuxta Hebræum habetur. *Et dixit Chizci'iahu ad Iesah'iahu.* Non significatur quòd ante medicinam caricarum manifestatam Ezechias petierit signum. *quod erit signum quòd sanabit me dominus, & quòd ascendam*

ascendam die tertio domum domini? Superfluit erit. Promiserat sanitatẽ à Deo & perfectam in die tertio: & propterea vtriusque petit signum. Nec peccauit petendo signum, tũ quia imitabatur Abraham: tum quia reprehensus fuerat pater eius Acham ab eodem Esaia propheta, eo quòd noluisset petere signum: vt scribitur Esa. 7. Petiit ergo Ezechias signum non incredulus, sed ad multiplicandum gloriam diuini nominis. *Cui ait Iesah'iahu: hoc tibi signum à domino quòd faciet dominus rem quam locutus est, vis vt ascendat vmbra decem lineis, aut vt reuertatur totidem gradibus?* Iuxta Hebræum habetur. *iuit vmbra decem gradibus, an reuertetur decẽ gradibus?* sic iacet in Hebræo. Affirmat propheta in horologio solari iuisse vmbrã iam per decem gradus: & optionem dat an velit Ezechias pro signo regressum vmbræ per decẽ gradus, vel progressum eiusdem decem gradibus. Mutilo aute sermone scribitur data optio, scribendo vnicum optandum. testatur enim responsio Ezechiæ subiuncta, quòd duorum optionem proposuit prophetа Ezechiæ.

Et ait Chizci'iahu: facile est vmbrã crescere decem lineis, nec hoc volo vt fiat, sed vt reuertatur retrorsum decẽ gradibus. Iuxta Hebr: habetur, *leue vmbrã inclinari decem gradibus, nõ quòd reuertetur vmbra retrorsum decẽ gradibus.* Hæc responsio clarè manifestat optionẽ Ezechiæ datam: & non elegisse ipsum progressum vmbræ per decẽ gradus dicendo non, sed regressum per gradus decem subdendo ꝙ reuertetur vmbra decem gradibus.

In quibus quo ad formã horologij, apparet in primis quòd horologium hoc solare erat: vtpote in quo vmbra solis erat monstrans horas diei. Deinde ꝙ per gradus distinctæ erant partes recipientes & monstrantes vmbrã. Gradus autẽ intelligo pictos seu fabrefactos: sic vt per modũ ascendentis vmbra progrederetur vsq; ad meridiem, & per modũ descendẽtis vmbra progrederetur à meridie vsq; ad noctem. hoc enim insinuat verbum inclinari, dicente Ezechia, leue vmbram inclinari. hoc manifestat nomẽ graduum. Habetur tertiò quòd singuli gradus nõ monstrabãt singulas horas neq; maius tẽporis spatium, sed minus. quod ex hoc conuincitur quòd viginti gradus vmbræ erant in horologio illo. vt verba Esaiæ ad Ezechiam testantur: alioquin non fuisset data optio progressus vmbræ decẽ gradibus, vel regressus decem gradibus. certum est enim & quòd vmbræ non fiunt nisi sole existente

supra terram, & quòd in Ierusalem nũquam dies excedit tẽpus quindecim horarum: cũ in quarto sita sit climate, in quo maximus dies dimidiam supra quatuordecim horas nõ excedit. impossibile est igitur viginti gradus vmbrę solaris respõdisse singulis horis partientibus diem naturalẽ in partes viginti quatuor æquales: minus ergo spatium quàm vnius horę respondebat vmbra vnius gradus in illo horologio. Quo ad miraculũ vero habetur in primis quòd data optio progressus vel regressus intelligitur subito seu in momento tẽporis: hoc est ꝙ in momento temporis progrediatur vmbra per decem gradus vel in momento tẽporis regrediatur per decem gradus. Et hunc esse literalẽ sensum, ex eo patet ꝙ alioquin nullũ promisisset miraculũ in progressu vmbræ: nam secundum naturalẽ motum solis erat illo die vmbra per illos decẽ gradus reliquos progressura solito tempore. ex hoc igitur ꝙ optio duorum miraculorũ data est, habetur quòd de momentaneo progressu vel regressu vmbræ per decẽ gradus fuit sermo. Habetur secundo ratio quare Ezechias dixerit leue vmbram inclinari. inter inclinationem siquidem vmbræ per decem gradus momentaneam & retrocessionem momentaneã per decem gradus hæc est differẽtia, quòd inclinatio quo ad rem erat naturalis, sed quo ad modum erat miraculosa: nam vmbram inclinari à meridie in occidens est naturale & fit à natura, sed tali modo (videlicet in momento per gradus decem) miraculosum erat: retrocesio autẽ à meridie in oriẽs, nec quo ad modum nec quo ad rem potest à natura fieri. & propterea in retrocessione erat miraculũ non solum in modo faciendi sed etiam in substantia facti: in progressu verò erat miraculum non quo ad substantiam facti, sed quo ad modum faciendi duntaxat. & propterea Ezechias dixit leue est vmbram inclinari decem gradibus: leue dixit relatiue ad arduum regrediendi opus. Habetur tertio quòd ex hoc miraculo patrato tempore Ezechię regresso sole per decem gradus, non creuit dies ille nisi decem graduum illius horologij spatio. quod esse minus decem horis manifestatum est. nam in momẽto rediit per decem gradus vmbra solis, & postea solito tẽpore per eosdẽ gradus ascendit iterũ ad meridiẽ. Et hinc clarissimè patet verum scriptũ fuisse in lib. Iosuę, ꝙ nec ante nec post fuit dies tam lõgus sicut ille, tempore Iosuæ &c.

Clamauit itaq; Iesah'iahu propheta ad dominũ: & reduxit vmbram

brã per lineas quibus iam descenderat in horologio Achã, retrorsum decem gradibus. Iuxta Hebræum habetur. *& reuersa est vmbra in gradibus quos descendit, in gradibus Achã, retrorsum decẽ gradibus.* Miraculũ describitur ꝙ vmbra reuersa est descendẽdo in gradibus, appositiuè in gradibus Acham (hoc est horologij solaris facti à rege Acham) & rursus appositiuè retrorsum gradibus decem. singula enim declarantur singillatim.

IN tempore illo misit Berodach Bal'adan filius Bal'adan rex Babel. Pronomen illo monstrat quidem tempus post hoc miraculum, sed non immediate post: tum quoniam peccatum Ezechiæ commissum in aduentu legatorum regis Babylonis fuit, vt creditur, post plenam libertatẽ Ierusalem à rege Assyriorum: tum quia clare subiungitur Ezechiam mõstrasse legatis istis argentum & aurum proprij thesauri, constat enim ex suprascriptis in cap. decimooctauo quòd thesaurus regius euacuatus fuerat vt daretur Sancherib. post igitur plenam libertatem Ierusalem & reconditos iterum thesauros tempus demonstratur. ab hoc autem miraculo vsque ad plenam libertatẽ fluxit annus vnus, quintusdecimus scilicet regni Ezechiæ. Tam nomen autem regis quàm titulus regni monstrat hunc regem nõ fuisse regem Assyriorum. Sancherib enim successit Esarchadon in regno Assyriorum: vt in calce præcedentis capituli scriptum est. *literas & munera ad Chizci'iahu.* honorando eũ. *audierat enim quòd ægrotasset Chizci'iahu.* Mutila est relatio, significãs regem Babylonis audisse quòd propter Ezechiæ ægritudinẽ sol retrocesisset. propterea enim misit ad eum legatos cum literis & muneribus, vt certior redderetur de causa retrocessionis solis & modo quo res gesta est ex ore ipsius Ezechiæ regis: vt in paralipomenon suppletur, cap. trigesimosecũdo. Et hinc apparet Babylonios non solum admiratos fuisse viso regressu solis, sed solicitos fuisse ad inquirendum causam; & cũ audissent propter ægritudinem regis Ezechiæ factum oratione prophetæ hoc fuisse, procurarunt à rege vt mitterentur legati ad sciendum hoc. Quocirca dubitandum non est scriptũ à Babyloniis fuisse hũc mirabilem motum solis: sed perditi sunt libri non solum annalium, sed etiam astrologorum Babyloniorum & aliorum antiquorum. & propterea non est mirum si non inuenitur hoc scriptum in libris astrologorum quos habemus.

Lætatus est autem in aduentu eorum Ezechias. Iuxta Hebræum habetur. *Et audiuit super eos Chizci'iahu.* Hebræi audire ꝑ exaudire vtuntur: & propterea scribitur hic quòd exaudiuit legatos Ezechias in eo quod petebãt, manifestãdo eis tempus, causam, & modũ rei gestæ ad hoc vt sol retrocederet. *& ostẽdit eis domum aromatum.* Iuxta Heb. habetur. *& ostendit eis omnem domum reconditi sui.* Hebraico more prius in genere describitur vniuersum monstratum, deinde descenditur ad species. *& aurum.* Hebraicè absque coniunctione subiungitur. *argentum & aurum & aromata & oleum bonum & domum vasorum suorũ & omne quod fuit inuentũ in thesauris eius.* Hæc in specie enumerantur affirmatiuè iuxta hebraicam veritatem: deinde immediatè subiungitur negatiua. *nõ fuit res quam nõ ostẽdit eis Chizci'iahu in domo sua & in omni potestate sua.* Et per oleum quidem bonum significatur vnguentũ preciosum quo reges vtebãtur in regione illa, vbi frequens erat vsus vnctionum. An autem per id quod dicitur in omni potestate sua cõprehendantur monstrata etiam ea quæ erant in templo perspicuũ non est. nã hinc videtur affirmandũ, eo quòd sub potestate regis erant res tẽpli: inde autem videtur negandũ, eo quòd superueniens propheta nihil dicit de rebus templi arguendo regem, quæ tamen causa debuisset esse præcipua ad arguendum regem.

Venit autẽ Iesah'iahu propheta ad regem Chizci'iahu, & dixit ei: quid dixerũt homines isti & vnde venerũt ad te? Interrogat ꝑpheta non vt sciat, sed vt materiã ipsemet rex proponat propriæ reprehensionis. *Dixitq; Chizci'iahu, de terra longinqua venerunt, de Babel. At ille respondit, quid viderunt in domo tua?* Nihil dicit de tẽplo: & propterea rationabilius videtur intelligendũ quòd Ezechias nõ cõmiserit hoc sacrilegiũ vt ad arcana templi admiserit ethnicos. Et hoc cõfirmatur per respõsionẽ Ezechiæ vtẽtis pronomine mea, dicẽdo in domo mea, & similiter in thesauris meis. nullaque fit mẽtio domus domini aut thesaurorũ domus domini. *dixitq; Chizci'iahu, omnia quæ sunt in domo mea viderũt, nõ fuit res quã non ostenderim eis in thesauris meis.* *Dixit itaque Iesah'iahu ad Chizci'iahu: audi sermonẽ domini. Ecce dies veniẽt.* Parui refert quòd hebraicè legitur. *Venientes.* propinqui enim mõstrantur dies futuri. *& deferetur omne quod est in domo tua & quæ condiderũt patres tui vsq; ad diem hanc in Babel: non remanebit quicquam ait dominus.* Impleta

pleta fuit hæc prophetia post mortem Iosiæ: vt in sequentibus scribitur. *Et de filiis tuis qui egredientur de te (quos generabis) tollent.* Filij appellantur non immediatè ab eo geniti, sed mediatè. & hoc fuisse adimpletum scribitur Dani. 1. *& erũt eunuchi in palatio regis Babel.* Appellatione eunuchorũ nõ intelligo castratos, sed eunuchos officio: ministros scilicet præcipuos regis. Et ex hac pœna apparet Ezechiam peccasse vanitate cordis ostentando diuitias suas.

Dixitq; Chizci'iahu ad Iesah'iahu, bonus est sermo domini. Pœnitens rex laudat diuinam iustitiam nec excusat se. *quem locutus est.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *quem locutus es.* tu Esaia. *sit tantum pax & veritas in diebus meis.* Iuxta Hebræũ habetur. *& dixit, nónne si pax & veritas erit in diebus meis?* Prius laudauit diuinam iustitiam relatiuè ad pœnam futuram in thesauris & in filiis: modò adiungit gratiarum actiones relatiuè ad diuinũ beneficium collatum personæ propriæ in hoc quòd in diebus eius non erit hæc punitio. Et est sensus, nónne gratia mihi fit, si pax & veritas erit in diebus meis? Et pax quidem refertur ad comminatum à propheta bellum inferendum à Babyloniis: veritas autem ad ipsam prophetiam promittentem dilationem. *Reliquum autem verborum Chizci'iahu & omnis fortitudo eius, & quomodo fecit piscinã & aquæductum & introduxit aquas in ciuitatem: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ?* Multa hic commemorantur quæ ideo ignoramus quia libri in quibus gesta hæc scripta sunt, nõ habentur. *Dormiuitq; Chizci'iahu cum patribus suis: & regnauit Menasses filius eius pro eo.*

CAPVT XXI.

Filius duodecim annorum erat Menasses cum regnare cœpit. Hinc iusinuatur quòd Ezechias absque liberis erat tempore ægritudinis suæ, postquam vixit annis quindecim. *& quinquaginta quinque annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Chephzi'ba. Fecitque malum in oculis domini: iuxta idola.* Legẽdum esset. *sicut abominationes gẽtiũ quas expulit dominus à facie filiorũ Israel.* assimilãtur enim mala opera Menassis abominationibus expulsarũ gentiũ. *Conuersusq; est.* Hebraicè habetur. *Et reuersus est.* quatenus rex. rex enim Iudæ recesserat in persona Ezechiæ ab iis quæ

subiũguntur,& reuersus ad hæc significatur in persona Menasis. *& ædificauit excelsa quæ dissipauerat Chizci'iahu pater eius:& erexit aras Bahali & fecit lucum, sicut fecerat Ach'ab rex Israel,& adorauit omnem militiam cœli & coluit eas. Extruxitque aras in domo domini: de qua dixit dominus, in Ierusalaim ponam nomen meum. Et extruxit aras vniuersæ militiæ cœli in duobus atriis domus domini. Et traduxit filium suum per ignem, & hariolatus est.* Iuxta hebręum significatur obseruatio tęporum. ita quòd inter superstitiones Menasis supputatur obseruatio temporum. *& obseruabat auguria.* Hebraice incantatio significatur. *& fecit Pythonẽ & Aruspices.* Rectius diceretur. Magos. quædam enim magicæ artis species significatur. *multiplicauit facere malum in oculis domini irritando eum. Posuit quoque idolum luci quem fecerat.* Hebraicè habetur. *dolatum quercus quod fecit.* lignea statua significatur. *in domo de qua dixerat dominus ad Dauid,& ad Selomonem filium eius, in domo hac & in Ierusalaim quam elegi de cunctis tribubus Israel ponam nomen meum in sempiternum. Et vltra non faciam moueri pedem Israel de terra quam dedi patribus eorum: tantum si custodierint vt faciant omnia quæ præcepi eis,& iuxta totam legem quã præcepit eis seruus meus Moses. Et non audierunt: sed seducti sunt à Menasse vt facerent malum super gentes.* Hebraicè habetur. *& errare fecit eos Menasses ad faciendum malum præ gentibus quas delcuit dominus à facie filiorum Israel.* Sententia est clara.

Locutúsque est dominus in manu seruorum suorum prophetarum dicendo. Quia fecit Menasses rex Iehudæ abominationes istas. faciẽdo malè super omnia. Hebraicè habetur. *plus omnibus quæ fecerũt Emorei qui fuerunt ante eũ.* peiora enim dicuntur hæc iniquitates gentiũ expulsarũ. *& peccare fecit etiã Iehudã in immundiciis suis.* Hebraicè habetur. *in abominationibus suis. Propterea sic dixit dominus Deus Israel: ecce ego induco malum super Ierusalaim & Iehudam, quod quicunque audierit tinnient ambæ aures eius. Et extendam super Ierusalaim funiculum Someron & pondus domus Ach'ab.* Sẽsus est quòd similem faciet Ieruſalem tum Samarię,tũ domui Ach'ab. hæc enim deleta est penitus: illa autem in captiuitatem ducta ad ciuitates Medorũ. Parabola autem sumitur à fabris vtẽtibus filo,põdere plumbeo, vt iuxta mẽsurã ædificent. *& delebo Ierusalẽ,* Rectius legeretur. *& expurgabo Ierusalem.* similitudo enim subiũcta hũc sensum aperit. *sicut deleri solet tabula, delẽs vertã & ducã crebrius stylũ super faciem*

faciem eius. Iuxta hebræum habetur. *sicut expurgabit scutellam, expurgauit & vertet super faciem suam.* Ad instar expurgantis scutellas (qui expurgando eas postquam expurgauit vertit eas super faciem earũ ne quid humoris in eis remaneat) expurgaturũ se Ieruſalẽ cõminatus est per prophetas. *Dimittã vero.* Iuxta Heb. habeẽ. *& derelinquã reliquias hæreditatis meæ.* Prosecutio est mali pœnæ: videlicet quòd nõ custodiet Iudã & Ieruſalem reliquias hæreditatis suæ. decẽ enim tribus iam in captiuitatẽ ductæ fuerãt: & propterea regnũ Iudæ appellatur reliquiæ hæreditatis Dei. *& tradã eas in manum inimicorum corũ: eruntque in vastitatẽ & in rapinã.* Iuxta Heb. habetur. *& erũt in prædã & in direptionẽ omnibus inimicis suis.* vt subsecutus ,pbauit euẽtus. *eo quòd fecerũt malũ in oculis meis.* Tres cautæ iunguntur supradictæ pœnæ. prima est multiplicatio malorũ ad irritandũ Deum ab exitu de Aegypto vsque in præsẽs: secũda est multitudo effusi sanguinis innoxij à Menasse; tertia est multitudo peccatorũ Menasis quibus peccare fecit populum idola colendo. *& perseuerauerunt.* Iuxta Hebræũ habetur. *& fuerunt irritãtes me à die qua egressi sunt patres eorum ex Aegypto, vsque ad diem hãc.* nõ enim perseuerantia, sed multiplicatus reditus sæpe ad irritandum Deum significatur. *Et etiam sanguinem innoxium effudit Menasses multum valde, donec impleret Ierusalaim vsque ad os: præter peccatum eius quo peccare fecit Iehudam, faciendo malum in oculis domini. Reliquum autem verborum Menasis & omnia quæ fecit, & peccatũ eius quo peccauit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ? Dormiuitque Menasses cum patribus suis, & sepultus est in horto domus suæ, in horto Huzzæ.* vtpote qui non meruit sepeliri cũm regibus Iudæ fidelibus. *& regnauit Amon filius eius pro eo.*

Filius viginti duorum annorum erat Amon cum regnare cœpit, & duobus annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Mesullemeth filia Charuz de Iotba. Fecitque malum in oculis domini, sicut fecerat Menasses pater eius. Et ambulauit in omni via per quã ambulauerat pater eius: seruiuitque immundiciis. Hebraicè habetur. *abominationibus quibus seruierat pater eius.* idola autem significantur: vt patet ex eo ꝙ subiungitur. *& adorauit eas. Et dereliquit dominum Deum patrum suorum: & non ambulauit in via domini.* Peior ethnicis qui in Samaria erant (qui colentes idola etiam summum Deum colebant) describitur. *Tetenderuntque ei insidias serui sui.* Hebraicè habetur. *Et coniurauerunt*

runt serui Amon super eum: & interfecerunt regem in domo sua. Sẽtentia est clara. *Percussit autem populus terræ omnes qui coniurauerant contra regem Amon: & regem cõstituit sibi populus terræ Iosi'iahu filium eius pro eo. Reliquum autem rerum Amon quas fecit: nõne scriptum est in libro verborum dierum regum Iehudæ? Sepelierúntque eum in sepulchro suo in horto Huzzæ. Et iste quoque* indignus fuit sepulchro fidelium regum. *& regnauit Iosi'iahu filius eius pro eo.*

CAPVT XXII.

Filius octo annorum erat Iosi'iahu cum regnare cœpit, & triginta & vno annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Iedida filia Hada'iæ de Bozcath. Fecitque rectũ in oculis domini: & ambulauit per omnes vias Dauid patris sui, & non declinauit ad dexteram & sinistram.

Et fuit in anno decimooctauo regis Iosi'iahu: misit rex Saphan filium Azal'iahu filii Mesullam scribam ad domum domini dicendo. Ascende ad Chilci'iahu sacerdotem magnum, vt confletur pecunia. Hebraicè habetur. *& finiet argentum illatum in domum domini.* hoc est vt vsque ad finem, vt totum argẽtum illatum in domum domini supputet. summus enim sacerdos & scriba regis hoc officium habebãt: vt superius tempore Ioas decretum fuit cap. 12. *quam collegerunt ianitores templi.* Hebraicè habetur. *custodes malluuii à populo.* Ibidem dictum fuit quòd isti erant custodes vasis in quo offerebatur pecunia à populo: & quòd euacuabant vas in thecam perforatam desuper. *Detúrque fabris per præpositos domus domini.* Hebraicè habetur. *Et dabunt eam super manum factorum operis, ordinatorum in domo Iehouah.* De sacerdote summo & scriba regis dicitur, & dabũt eam præfectis operis in domo Dei faciendi. *& dabunt ipsam factoribus operis quod est in domo domini, ad instauranda sarta tecta.* Pluries dictum est Hebraicè haberi. *ad fortificandum requisitionem domus.* hoc est ad fortificandum ea quæ requisitione egent (non tam oculi quàm operis) in domo Dei. *Tignariis videlicet & cementariis & iis qui interrupta componunt.* Hebraicè habetur. *Fabris & ædificatoribus, & paratoribus.* proculdubio materiæ. Deinde immediatè subiungitur. *& ad emendum ligna.* Quod autem subditur. *& lapides de lapidicinis.* Hebraicè habetur. *& lapides dolatos.* ad differẽtiam lapidum qui promiscuè ponuntur in fabrica. *ad fortificandum domum. Veruntamen non supputetur eis argentum datum ad manum eorum, sed*

sed in potestate habeant & in fide. Iuxta Hebræum habetur. *quia in fide ipsi faciẽtes.* De præfectis est sermo. & ab exemplo seruati ordinis tempore Ioas regis & Ioiadæ pontificis ordinauit hoc Iosias.

Dixit autem Chilci'iahu sacerdos magnus ad Saphan scribam, librum legis inueni in domo domini. tanto enim tempore neglecta fuerant diuina tempore Menassis, vt liber legis tanquam res nouiter inuenta scribatur. *deditque Chilci'iahu librum Saphan scribæ, qui & legit ipsum. Venitque Saphan scriba ad regem, & renunciauit ei quod præceperat.* Hebraicè habetur. *& retulit regi verbum.* executum. *& dixit, constauerunt.* Hebraicè dictio anceps est ad colare vel finire: & quia suprapositа dictio significat finire, ideo rectius hic legeretur. *finierunt serui tui argentum inuentum in domo.* sacerdos & ego finiuimus (hoc est ad finem vsque supputauimus) pecuniam inuentam in templo. *& dederunt vt distribueretur fabris ac præfectis operum templi domini.* Iuxta Hebræum habetur. *& dederunt super manum effectorum operis, ordinatorum in domo Iehouah.* repetuntur enim verba paulo superius scripta: & significatur eos dedisse pecuniam præfectis vt rex iusserat. *Narrauit quoque Saphan scriba regi dicendo, librũ legis domini dedit mihi Chilci'ia sacerdos.* Superfluit legis domini. *legitq; illũ Saphan coram rege.*

Et fuit cum audisset rex verba libri legis, scidit vestimenta sua. in execrationem tantæ transgressionis agnitæ ex auditione legis, necnon in horrorem tot taliumq; pœnarum comminatarum in lege. *Præcepitq; rex Chilci'iæ sacerdoti, & Achicam filio Saphan, & Hachbor filio Micha'iæ, et Saphan scribæ, & Hasa'iæ seruo regis dicendo. Ite, consulite dominum pro me, & pro populo, & pro toto Iehuda super verbis libri huius qui inuentus est: magna enim est ira domini quæ succensa est contra nos, eo quòd non auscultauerunt patres nostri ad verba libri huius vt facerent iuxta omne quod scriptum est nobis. Iuit itaque Chilci'iahu sacerdos & Achicam & Hachbor & Saphan & Hasa'ia, ad Huldam prophetissam vxorem Sallum filii Thic'uæ filii Charchã custodis vestium.* Deuotus rex ad consulẽdum dominum occiso Esaia à patre suo Menasse, mittit ad mulierem solennes valde nuncios. quanuis enim Ieremias propheta per quinquẽnium antè incepisset habere visiones Dei (anno videlicet tertiodecimo istius Iosiæ regis: vt patet Iere. 1.) tempore tamen illo (videlicet decimooctauo anno eiusdem Iosiæ quo repertus est liber)

liber)non erat in authoritate apud regem & principes & populum ſicut iſta mulier.qualitas enim perſonarum miſſarum à rege ad eam,teſtatur fuiſſe eam tunc in maxima authoritate ſanctitatis & prophetiæ: & propterea rex ad eam miſit.*quæ habitabat in Ieruſalaim in ſecunda.* Dictio hebraica à ſecunda deriuatur: ſed non ſignificat quodcunque ſecundum ſed per modũ repetitionis.ita quòd latine rectius redderetur in repetitione quã in ſecunda. Et ſignificatur ad literam quod mulier iſta habitabat in Ieruſalem quo ad locum, in repetitione autem quo ad officium: quia videlicet repetebat diuina. frequẽs enim legis & diuinorum repetitio non ſolum meditando,ſed priuatim inſtruendo alios, ſignificatur officium eius. *locutique ſunt ad eam.*

Quæ reſpõdit eis:ſic dixit dominus deus Iſrael,dicite viro qui miſit vos ad me. Sic dixit dominus:ecce ego adduco malũ ſuper locũ hũc et ſuper habitatores eius. Affirmat mulier executurũ Deũ cõminata in lege reſpondẽdo nunciis.*omnia verba libri quẽ legit rex Iehudæ.* Quæſtio oritur ex eo q̃ in Ieruſalẽ nõ fuerũt executioni mãdata omnia maledicta legis. Solutio eſt q̃ omnia legis maledicta quanuis nõ abſolute,relata tamen ad merita & demerita Ieruſalẽ adimpleta ſunt in ea: & cum hoc moderamine intelligẽda ſunt verba huius prophetiæ. *Pro eo quod dereliquerunt me & thurificauerunt diis alienis, vt irritarent me in omnibus operibus manuum ſuarum: ſuccẽdetur indignatio mea in locum iſtum & non extinguetur.* Prædicit mulier quod inſtat ignis ſuccenſi non extinguendi erit vindicta Dei ſuper Ieruſalem : ſignificans per hoc definitam eſſe apud Deum cõſumptionem Ieruſalem. *Regi autem Iehudæ qui miſit vos vt conſuleretis dominum, ſic dicetis: hæc dicit dominus deus Iſrael, pro eo quod audiſti verba voluminis.* Iuxta Hebræum habetur.*ſic dixit Iehouah Elohæ Iſraelis verba quæ audiſti.* Concluſio præcedentium, initium conſtituitur ſubiunctorum de ipſo rege Ioſia in indiuiduo.concludit in primis dicendum eſſe regi, quod ſic diffinitiue locutus eſt deus de Ieruſalem verba audita,quæ videlicet ipſa dixerat: deinde immediate ſubiungitur.*Pro eo quod mollitum eſt cor tuum & humiliatus es à facie domini cum audiſti quæ locutus ſum ſuper locum iſtum & ſuper habitatores eius.* Diriguntur hæc ad perſonam Ioſiæ, declarando quod in veritate corã deo humiliauerat ſe teneraſcẽte corde eius audiendo diuina verba.*quod videlicet fierent in ſtuporem.* Hebraicè

Hebraicè habetur.*vt ſint in deſolationem & in maledictum.* Et vere deſolata fuit Ieruſalem ſecundum rem: & fuit in maledictum in ſermonibus imprecantium mala, dicendo eueniat ſicut euenit Ieruſalem. *& ſcidiſti veſtimenta tua & fleuiſti coram me: & etiam ego audiui dicit dominus. Idcirco colligam te ad patres tuos.* Conſidera fructum orationis Ioſiæ. obſtante enim tanta mole ſcelerum patrum & populi,nõ eſt exauditus pro patria, ſed pro perſona propria. *& colligeris ad ſepulchra tua in pace.* Nõ obſtat huic promiſſæ ſepulturæ in pace quod occiſus fuerit Ioſias in bello,vt ſequẽti dicitur capitulo:quia ad literam ſermo eſt de pace oppoſita bello quo deſtruenda erat Ieruſalem : nam de huiuſmodi deſtructione loquebatur mulier manifeſte. Quanuis etiam non dicatur Ioſiæ quòd morieris in pace, ſed quòd ſepelieris in pace in ſepulchris tuis.*vt non videant.* Hebraicè habetur. *& non videbunt oculi tui omnia mala quæ induco ſuper locum iſtum.* Ecce declaratio ſepulturæ eius in pace,quòd erit antequam veniant mala efficienda à Deo in ciuitate Ieruſalem : hoc enim fuit ad literam adimpletum. Nec paruum fuit beneficium eximi à viſione tot malorũ patriæ propriæ. cruciatus enim magnus fuiſſet Ioſiæ videre tot mala patriæ & templi Dei &c. *& retulerunt regi verbum.*

CAPVT XXIII.

Miſit autem rex : & congregati ſunt ad eum omnes ſenes Iehudæ & Ieruſalaim. Aſcenditque rex in domum domini, & omnes viri Iehudæ & omnes habitatores Ieruſalaim cũ eo & ſacerdotes & prophetæ & totus populus à paruo vſque ad magnum. Accenſus rex ad diuina, cũ audiſſet Deum iratum comminantem etiam per mulierẽ ſanctam executurum ſe in Ieruſalem maledicta legis, ſperando placare iram Dei bonis operibus populi, præcepit cõgregari vniuerſos in templum Dei: & ibidem legi repertũ librum audientibus omnibus, & fœdus renouari inter Deum & populum. *legitq; in auribus eorum omnia verba libri fœderis qui inuentus eſt in domo domini.* Dicit libri fœderis, vt intelligamus nõ fuiſſe lectum totum textum libri Moſis,ſed illam partem quæ continet fœdus inter Deum & populum,quæ ſcripta eſt in fine deuteronomii. *Stetitq; rex ſuper gradum.* Hebraicè habetur. *ſuper columnam.* Locus ſignificatur ſuffultus columnis in quo rex manebat cum erat in templo. *& fœdus percuſſit*

coram

coram populo vt ambularent post dominum, & vt custodirent præcepta eius, & testimonia eius, et statuta eius in toto corde, & in tota anima, vt suscitarent. Iuxta Hebræum habetur. *ad firmandum verba fœderis huius quæ scripta sunt in libro isto.* Renouatio significatur fœderis ad firmandum ea quæ scripta erant in libro Dei: firmandum autem opere. *acquieuitque populus.* Vide quanti boni causa est bonus princeps.

Præcepit autem rex Chilci'iahu sacerdoti magno & sacerdotibus secundi ordinis. Circumlocutio est: nam hebraicè habetur. *& sacerdotibus resecũdationis.* si sic liceat loqui: hoc est sacerdotibus iterum atque iterum succedentibus: per hoc describẽdo sacerdotes succedentes secundũ vices suas iuxta ordinem decretum à Dauide rege. *& ianitoribus.* Hebraicè habetur. *& custodibus vasis.* seu malluuii. Isti sunt qui superius descripti sunt superintendentes oblationi pecuniæ à populo: & ijdem modò significantur custodes vasorum domini: & propterea in specie nominantur, tanquam ad quos spectabat cura vasorum domus Dei. *vt efferri facerent è templo domini omnia vasa facta Bahali & luco & toti militiæ cœli: et combussit ea extra Ieruſalaim in conualle Cid'ron.* Nõ dicitur in torrente, sed in planicie iuxta torrentem Cid'ron. *& tulit puluerem eorũ in Beth'el.* vt nec puluis remaneret in terra Iudæ: Beth'el enim locus erat prophanatus à primo rege Israel idolatra Ieroboham. *Et delcuit aruspices.* Hebraicè habetur. *Et faciet cessare sacerdotes quos dederunt reges Iehudæ ad thurificandum in excelsis in ciuitatibus Iehudæ & in circumitibus Ieruſalaim.* Non dicitur quòd occiderit istos, sed quòd cũ effectu fecit eos cessare ab officio sacrificandi in excelsis. *& thurificantes Bahali, soli & lunæ, & duodecim signis.* Superfluit duodecim: significãtur tamen signa Zodiaci duodecim. *& toti militiæ cœli. Et efferri fecit lucum è domo domini extra Ieruſalaim ad torrentem Cid'ron, & combussit eum ibi, & redegit in puluerem: & proiecit puluerem eius super sepulchra vulgi.* Hebraicè habetur. *super sepulchrum filiorum populi.* Suspicor sepulchrum fuisse filiorum consecratorum idolis: ita quòd pro veneratione consecrationis habebant sepulchrum commune filii populi, separatum à sepulchris non consecratorum, consecrati autem filii regum propria habebant sepulchra. Tanquam igitur ad prophanum locum proiectus est cinis lignorum luci idolorum. *Destruxit quoque ædiculas effœminatorum.* Hebraicè habetur.

habetur. *paratorum.* & vt supra diximus, meritorii pueri significatur. *quæ erant in domo domini: in quibus mulieres texebant domunculas luco.*

Fecitq; venire omnes sacerdotes de ciuitatibus Iehudæ, & contaminauit excelsa in quibus thurificauerãt sacerdotes, à Ghebah vsque ad Beer'sebah. imitatus Ezechiam regem. *& destruxit excelsa portarum quæ erant in introitu portæ Iosiæ.* Corruptũ est vocabulum: legendum est. *Iehosuah principis ciuitatis.* Iste valde magnus erat in ciuitate Ieruſalem, & ideo princeps dicitur. Et fit eius specialis mentio ad commẽdandam regis magnanimitatem quod nullius personæ rationẽ habuit. *quæ erant ad sinistram viri in porta ciuitatis. Veruntamen non ascendebant sacerdotes excelsorum ad altare domini in Ieruſalaim: sed comedebant azima in medio fratrum suorum.* Quia polluti erant sacerdotio sacrilego, ideo priuati sunt ministerio altaris summi Dei, non tamen sunt priuati participatione azymorum quæ solis sacerdotibus concessa erant. Et quia est sermo de azymis quæ supputabantur inter sancta sanctorum, Leui. ca. 6, hinc habentur duo. alterum quòd isti sacerdotes non erant priuati portione similæ oblatæ deo, cuius pars cremata erat instar thuris Deo. alterum quòd licitum quoque erat istis vesci etiam cum comedentibus hostiam pro peccato: quoniam paris erat sanctitatis. *Contaminauit quoque Thophbeth quod est in valle filii Himnon.* Hinnon est dictio hebraica anceps ad ardorem vel sonitum: prima tamen deriuatio certior est ad materiam ignis per quem transibãt qui ibi consecrabantur. *vt nemo consecraret.* Hebraicè habetur. *ad non faciendum transire aliquem filium suum & filiam suam per ignem ipsi Molech.* Modus consecrandi describitur: videlicet facere trãsire filium aut filiam per ignem idolo Molech. *Abstulit quoque equos quos dederant reges Iehudæ soli in introitu domus domini iuxta exedrã Nethã'melech eunuchi, quæ erat in Par'arim.* Iuxta Hebræũ hæc clausula sic habet. *ab introitu domus Iehouah ad aulam Nethan'melech eunuchi, quæ in latitudinibus.* Quæstio an equi isti fuerint naturales an artificiales, solui videtur tum ex loco, tum ex diuersitate actionum. ex his enim insinuatur quòd fuerint equi naturales adducti à regibus ad trahendum currum solis. nam currus ipse subiungitur combustus, equi autem ablati: qui si fuissent artificiales, fuissent & ipsi combusti. Extensio quoque loci equorum

(videlicet

(videlicet ab introitu domus domini vsque ad aulam illius eunuchi in platea) denotat naturales fuisse equos, & ibidem habuisse mansionem ad honorem solis. *& currus solis combussit igni. Altaria quoque quæ erant super tectum cœnaculi Achaz quæ fecerant reges Iehudæ.* Ignotus est nobis locus iste & quorsum. *& altaria quæ fecerat menasses in duobus atriis domus domini, destruxit rex: & cucurrit inde.* Modus quo Iosias tanquam currēs iuit ad purgandum loca extra Ierusalem describitur. *& proiicere fecit pulueremem eorum in torrentem Cid'ron. Excelsa quoque quæ erant super faciem Ierusalaim ad dexteram partē montis offensionis.* Iuxta Hebræum habetur. *montis destructionum.* ad literam enim significatur mons olivieti: qui cognominatur destructionis ratione constructæ in eo idolatriæ à Salomone. *quæ ædificauerat Selomo rex Israel Hastoreth idolo Zidoniorū & Chemos offensioni Moab, et Melchō abominationi filiorū Hāmō: polluit rex.* Eadē in hebraico textu repetitur dictio quā interpres in idolum & offensionē variauit: & significatur semper idolum, quod abominatio ab hebræis dicitur. *Et contriuit statuas & succidit lucos: repleuitque loca eorum ossibus hominum.* vt prophanus haberetur deinceps locus.

Et etiam altare quod erat in Beth'el in excelso quod fecerat Iarobham filius Nebat qui peccare fecit Israelem, etiam altare illud & etiam excelsum destruxit: combussitque excelsum, contriuit in pulueremem & combussit lucum. Vertitq; se Iosi'iahu & vidit sepulchra quæ erant ibi in monte, misitq;, & tulit ossa de sepulchris & combussit super altare. Fecit Iosias quod prædixerat deus tempore Ieroboham. vt clare subiūgitur per virum Elohim missum ex Iuda: vt superius in. 3. lib cap. 13. scriptū est. *& polluit illud iuxta verbum domini quod locutus est vir Dei qui prædixit verba hæc. Et ait, quid est titulus iste quem ego video? dixerūtq; ei viri ciuitatis.* Quanuis rex Assyriorū transtulerit decem tribus in Medos, multi tamē qui fugerāt euaserunt captiuitatē & postea redierunt: & isti sunt ciues Beth'el qui dederunt notitiā Osiæ de titulo seu signo quem videbat. signū enim quoddam speciale præ se ferebat sepulchrum illud. *sepulchrū est viri Dei qui venit de Iehuda.* Iterum est nomen Elohim. nescitur enim nomen proprium illius prophetæ, & nominatur semper vir Elohim. *& prædixit res has quas fecisti super altare Beth'el. Et ait, dimittite ipsum, nemo moueat ossa eius: & saluata sunt ossa eius cum ossibus prophetæ qui venerat de Someron.* Vere diuinauit ille pseudopro-

pheta disponēdo vt parceretur ossibus suis, vt ibidem scriptum est. *Et etiam omnes domos excelsorum quæ erant in ciuitatibus Someron.* Obediētibus reliquiis Israelitarum Iosiæ, extendit zelum suum ad ciuitates Samarię. *quas fecerant reges Israel ad irritandum dominum.* ad differētiam ararum quas fecerunt ethnici missi à rege Assyriorum ad habitandum regnum Samariæ. ad illas enim non se extendit Iosias. *abstulit Iosi'iahu: fecitque eis iuxta omnia opera quæ fecerat in Beth'el. Et occidit vniuersos sacerdotes.* Iuxta Hebræum habetur. *Et sacrificauit omnes sacerdotes excelsorum qui ibi super altaria.* Quanuis litera sonet & intelligi possit quòd Iosias inuenerit aliquos Hebræos obstinatos ad sacerdotio fungendum super altaria excelsorum, & ipsos super altaria occiderit: ego tamen intelligo sacrificium hoc exponi per subiunctam clausulā. *& combussit ossa humana super ea.* Ita quòd sacrificare sacerdotes qui erāt ibi, fuit comburere ossa defunctorum sacerdotum sepultorum ibi super ipsa altaria. hoc enim in detestationem altarium & sacerdotum fiebat, & appellatur sacrificare secundum similitudinem. Et hic sensus magis quadrat tempori illi quo regnum Samarię subiectum erat regi Assyriorum: neq; permisissent incolæ quòd rex Iudæ occideret habitatores terræ in ipso regno Samariæ: sed quòd expurgaret veteres cultus contrarios cultui summi Dei gratum erat alienigenis cupientibus propitium habere deum terræ, vt superius cap. 17. scriptum est. *reuersúsque est in Ierusalaim.*

Præcepitque rex toti populo dicendo: facite Pesach domino Deo vestro secundum quòd scriptum est in hoc libro fœderis. Non enim factum est Pesach tale à diebus iudicum qui iudicauerunt Israel: & omnibus diebus regum Israel & regum Iehudæ. Non dicitur, non est factum Pesach absolutè, sed Pesach sicut hoc: qualitas enim præcipua cōmendatur non substantia sacrificij nec quātitas populi. In quo autem consistebat ista qualitas, scriptum non est. *Nisi decimooctauo anno regis Iosi'iahu, factum est Pesach hoc domino in Ierusalaim. Et etiam Pythones & Hariolos & Theraphim & idola & omnes abominationes visas in terra Iehudæ & in Ierusalaim, abstulit Iosi'iahu: vt statueret verba legis quæ scripta sunt in libro quem inuenit Chilci'iahu sacerdos in domo domini. Similisque ei non fuit ante eum rex qui reuerteretur ad dominū in toto corde suo & in tota anima sua & in tota virtute sua, iuxta totam legē Mosis: & post eum non surrexit similis ei.* Quæstio sta-

tim oritur: quia in cap. decimooctauo scriptum est quòd post Ezechiam non surrexit rex illi similis. Solutio est quòd vtrũque verificatur diuersimode. Ezechias enim præfertur cunctis regibus Iudæ quo ad actiones permissas tollendas ad honorem Dei: primus enim abstulit sacrificia extra templum Dei & cultum serpentis ænei. Iosias autem præfertur cunctis regibus quo ad studium seruandæ legis diuinæ simpliciter & absolutè: vt textus clarè sonat. *Veruntamen non est auersus dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius in Iehudam: propter irritationes quibus irritauit eum Menasses. Dixitq; dominus: etiam Iehudam auferam à facie mea sicut abstuli Israel, & reprobabo ciuitatem hanc quam elegi Ierusalaim, & domum de qua dixi, erit nomen meum ibi.* Diffinitio diuina de eiectione Iudæ significatur, non obstante electione Ierusalem & templi ibidem.

Reliquum autem verborum Iosi'iahu & omnia quæ fecit: nónne ipsa scripta sunt in libro verborum dierũ regum Iehudæ? In diebus eius ascendit Parho Necho rex Aegypti contra regẽ Assur iuxta flumen Euphratem: & iuit rex Iosi'iahu in occursum eius. Historia hęc latius scribitur in trigesimoquinto cap. secundi paralipomenon: vbi tractabitur de causa occursus istius. *& occisus est in Megiddo.* Mirabilia sunt iudicia Dei in tam sancto viro. *cum vidisset eum.* hoc est in primo congressu. *Et leuauerũt eum serui eius mortuum de Megiddo & pertulerunt in Ierusalaim, & sepelierunt eum in sepulchro suo: tulitq; populus terræ Iehoʾachã filium Iosiʾiahu, & vnxerunt eum, & regem constituerunt eum pro patre eius.* Cum iste Ioacham non esset primogenitus (vt testatur collatio ętatum ipsius & fratris: nam ipse vigintitrium annorum erat, frater autem vigintiquinque vt in hoc capitulo subditur) nescitur causa quare populus constituerit regem minorem omisso primogenito. subiuncta tamẽ causam innuunt nunc nunc declarandam.

Filius vigintitrium annorum erat Iehoʾacham cum regnare cœpit, & tribus mensibus regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Chamutal filia Iirmeʾiahu de Libna. Fecitq; malum in oculis domini: iuxta omnia quæ fecerant patres eius. Vinxitq; eum Parho Necho in Ribʾla in terra Chamath. Aiunt Ribʾlam esse Antiochiam. rex enim Agypti victor contra regem Assyriorum subegit, Syriam: & ex Antiochia accersiuit Ioacham regẽ Iudæ, ibiq; vinxit eum. *ne regnaret in Ierusalem.* Iuxta Hebræum habetur.

habetur. *in regnare Ierusalaim.* Causa vinculorũ narratur, quia ausus est regnare in Ierusalem. occiso siquidem Iosia & profligato exercitu eius ab ipso Pharaone, cẽsetur nullum debuisse vsurpare sibi regium titulum regni Iudæ sine gratia ipsius Pharaonis: & propterea vinxit Ioachã, priuãs eum regno, libertate & patria. Et hinc innuitur ℣ primogenitꝰ prudẽtior recusauerit succedere in regno, cum vidit patre occiso & exercitu fuso patriã oportere subiici regi victori: & propterea pręceps populus tulerit Ioacham & cõstituerit illum regem. *& imposuit multam terræ; centum talenta argenti & talentum auri.* Non solum puniuit regem, sed etiam puniuit populum. *Regemq; constituit Parho Necho Eliacim filium Iosiʾiahu pro Iosiʾiahu patre eius.* Et hæc constitutio primogeniti Iosiæ in regem, quadrat dictæ causæ. rationi enim cõsentaneum fuit, vt primogenitus qui abstinuerat à regno deferens Pharaoni vi ĥori, ab eodem erigeretur in regem. *& vertit nomen eius Iehoʾiaim.* vt hinc tãquam creatura ipsius Pharaonis noua, ex nouo nomine haberetur. *tulitq; Iehoʾacham, & venit in Agyptum & mortuus est ibi. Argentũ autem & aurũ* impositum à Pharaone super terram Iudæ in pœnã, vt paulo superius scriptũ est: *dedit Iehoʾiacim Parhoni, veruntamẽ æstimare fecit terram ad dandum argentum ad imperium Parhonis: vir iuxta æstimationem eius exegit argentum & aurum à populo ad dandum Parhoni Necho.*

Filius vigintiquinque annorum erat Iehoʾiacim cum regnare cœpit, & vndecim annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Zebida filia Pedaʾie de Ruma. Fecitq; malũ in oculis domini: iuxta omnia quæ fecerant patres eius.

CAPVT XXIIII.

IN diebus eius ascendit Nebuʾchadnezar rex Babel. Quoto anno regni eius fuerit aduẽtus iste regis Babylonis, non est perspicuũ: quia nescitur quantum temporis fluxerit inter defectionem Ioacim à rege Babylonis & mortem eius. *& fuit ei Iehoʾiacim seruus tribus annis.* Inuitus Ioacim fecit se tributarium regi Babylonis, qui æqualuerat aduersus regem Aegypti in regione Syriæ, *& rursum rebellauit contra eũ.* Iuxta Heb. habeẽ. *& reuersus est & rebellauit in eum.* reuersus quidem ad deuotionem regis Aegypti, bellis autẽ à rege Babylonis. *Immisitq; ei dominus:* Quãuis suũctę excursiones ordinatę fuerint à pfectis regis Babylõis i ꝛgione Syrię, scriptura tamẽ primã causam tãgit

diuinam iustitiam *latrunculos Chaldæorum & latrunculos Syriæ,& latrunculos Moab,& latrunculos filiorum Hammon,& misit eos in Iehudam ad disperdẽdum eum:iuxta verbum domini quod locutus fuerat in manu seruorum suorum prophetarum.* Quater repetitur dictio interpretata latrunculos,quæ Latinè sonat societates. Ita quòd missæ dicuntur societates quatuor nationum: quarum quia prima est Chaldæorum, insinuatur quòd præfecti Chaldæorum mouerint reliquas aduersus Ioacin rebellem. *Factum est autem hoc per verbum domini cõtra Iudam, propter peccata Menassæ & omnia quæ fecit.* Hebraicè habetur. *Tantum iuxta os Iehouah fuit in Iehudam ad remouendum à facie sua:in peccatis Menassis,sicut totũ quod fecit.* Narrat author quòd quicquid mali euenit Iudę,fuit propter verbum diuinũ prophetarum ore prolatũ propter peccata Menasis. *Et etiã propter sanguinem innoxium quem effudit,& implenit Ierusalaim sanguine innoxio:noluitq; dominus parcere.*

Reliquum autem verborum Ieho'iacim & omnia quæ fecit:nonne ipsa scripta sunt in libro verborum dierum regum Iehudæ?Et dormiuit Ieho'iacim cum patribus suis, pessimis. Omittuntur autem hic multa & specialiter modus mortis & sepulturæ. nam occisus est & inhumatus, iuxta verba Ierem.cap.22. sepultura asini sepelietur.*& regnauit Ieho'iachin filius eius pro eo.* Aduerte prudens lector ac scriptor differentiam inter nomen patris ac filij: vt nomen patris terminetur per m, filij verò per n,ut ille Ioacim,iste Ioachin scribatur & nominetur.*& vltra nõ addidit rex Aegypti vt egrederetur de terra sua:tulerat enim rex Babel à torrente Aegypti vsque ad fluuium Euphratem,totum quod fuerat regis Aegypti.* Omnis ablata spes regibus Iudæ conſẽdi in rege Aegypti,narratur.

Filius decem & octo annorum erat Ieho'iachin cum regnare cepit,& tribus mensibus regnauit in Ierusalaim. Adolescentulus iste tribus tantum mensibus regnauit: & ratio subiungitur,quia Ierusalem obsessa est à Chaldæis ita quòd rex Babilonis venit personaliter. *& nomen matris eius Nechusta filia El'nathan de Ierusalaim. Fecitque malum in oculis domini iuxta omnia quæ fecerat pater eius.*

In tempore illo ascenderunt serui Nebu'chadnezar regis Babel in Ierusalaim: & circundata est ciuitas munitionibus. Veneque *Nebu'chadnezar rex Babel contra ciuitatem: & serui eius obsidebant eam. Egressúsque est Ieho'iachin rex Iehudæ ad regem Babel ipse & ma-*

ter eius,& serui eius,& principes eius,& eunuchi eius. Consilio acquiescẽs Ieremiæ prophetæ dedidit se discretioni regis Babylonis. *& suscepit eum rex Babel anno octauo regni sui.* proculdubio regis Babylonis. *Et eduxit inde omnes thesauros domus domini & thesauros domus regis:& concidit omnia vasa aurea quæ fecerat Selomo rex Israel in tẽplo domini, sicut locutus est dominus.* ne putares ex improuiso absque prophetico sermone spoliatum fuisse templum summi Dei. *Et transtulit omnem Ierusalaim & omnes principes & omnes potentes fortitudine decem millia in captiuitatem.* Hæc est prudens lector quæ vocatur transmigratio Babylonis. *& omnem artificem & inclusorem.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *& facientem claudere.* non est enim perspicuum an significetur specialis ars (puta aurificum claudentium gemmas in auro, ad insinuandum quòd omnes artifices rerum non necessariarum pauperibus translati sunt) an significetur quilibet habens facultates indigentes clausura ad custodiam, ad insinuandum quòd quilibet habens aliquid concupiscibile indigens speciali custodia translatus est in Babylonem. Ad quod magis explicandũ subiungitur.*non remansit nisi paupertas populi terræ. Transtulitque Ieho'iachin in Babel: & matrem regis,& vxores regis, & eunuchos eius,& fortes terræ duxit in captiuitatem de Ierusalaim in Babel. Et omnes viros fortitudinis septem millia,& artifices & inclusores mille.* Aduerte prudẽs lector paulo superius numerum totius captiuitatis scriptum esse decem millia:hic autem declaratur quòd illorum decem millium erant septem millia virorum exercitus & mille artifices & inclusores. Deinde immediatè subditur vniuersalis.*omnes potentes bellatores.* ad insinuandum quòd nullus relictus est vir potens ad bellum. *duxítque eos rex Babel captiuos in Babel. Et constituit Mathathiã.* Hebraicè habetur. *Et fecit regnare rex Babel Matthan'iam patruum eius pro eo.* Quantulumcunque attenuatum immo destructum regnum dedit patruo Ioachin, fratri scilicet patris eius: & sic tres Iosiæ filij fuerunt reges. *imposuitque ei nomen Zdeci'iahu.* Hebraica dictio est Zedechias, composita ex tribus dictionibus: sonat enim,iustitia mea deus. & componitur ex Zedech (quod est iustitia) cum pronomine mea, & Iah quod est nomen Dei. Imposuit autem hoc nomen rex Babel regi Iudæ,vt proprium nomẽ iugiter reuocaret illi in memoriam seruare fidem quam iureiurando per nomẽ sum-

mi Dei promittebat, vt semper hanc iustitiam pre oculis haberet. Quãuis etiam iustitia hæc referri possit ad comminatam vindictam si imitaretur perfidiam fratris sui Ioacim.

Filius viginti & vnius annorum erat Zidci'iahu cum regnare cœpit, & vndecim annis regnauit in Ieruſalaim: & nomen matris eius Chamutal filia Irme'iahu de Libna. Fecitque malum in oculis domini: iuxta omnia quæ fecerat Ieho'iacim. Irascebatur enim dominus. Hebraicè habetur. *Quia superfuror Iehouah fuit in Ieruſalaim & in Iehudam, quousque fecit proiicere eos à super faciem ſuam.* Ratio iniquorum regum reddirur excellens furor diuinus tunc vigens donec exterminaret Iudam. Vbi duo diſcimus. alterum quòd diffinita iustitia diuina inter alias pœnas etiam hac vtitur, quòd permittit regnare impios: ſic enim impletur menſura ſcelerum prouocantium vindictam. Alterum quòd ipſe progreſſus ad vindictam appellatur ſuperfuror Dei, tanquam ſit furor ſuperior appoſitus ad vindictam exequendam. humano enim more diuina deſcribuntur. *receſſitque.* Hebraicè clarè habetur. *& rebellauit Zidci'iahu in regem Babel.* paruipendens proprium nomen.

CAPVT XXV.

ET fuit in anno nono regni eius menſe decimo, decima die menſis venit Nebu'chadnezar rex Babal ipſe & totum robur eius contra Ieruſalaim. Multa hic omittuntur quæ apud Ieremiam leguntur: deſcribitur autem tempus obſidionis Ieruſalem. *& circundederunt eam.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& caſtrametatus eſt ſuper eam.* Ieruſalem. *& extruxerunt in circumitu eius munitiones.* Dictio hebraica interpretata munitiones, anceps eſt ad turrim vel vallum. ſubiuncta tamen longa obſidio à nono vſque ad vndecimum annum, ſuadet vt intelligamus conſtructum vallum in circumitu Ieruſalem: vt nullus poſſet inde exire liber, nullúſque poſſet ad eam ire, vt vel ſic fame periret. *Et clauſa eſt ciuitas atque vallata.* Iuxta Hebræum habetur. *& venit ciuitas in obſidionem, vſque ad vndecimum annum regis Zidci'iahu.* Hinc patet quòd tempus vltimæ obſidionis deſcribitur.

Nona die menſis. Subintelligendum eſt quarti. nam & cap. 39. & cap. vlt. Ierem. explicatur nona dies menſis quarti. Et quia clauſula hæc non iungitur præcedentibus, ſed ſequentibus, ideo non ſignificatur menſis quartus anni vndecimi Sedechiæ, ſed ſignificatur menſis quartus in decurſu anni. Et quia tres menſes primi conſtituunt ver, quartus menſis initium eſt æſtatis. Nono itaque die menſis inchoantis eſtatem capta deſcribitur Ieruſalem vndecimo anno regni Iedechiæ, decimooctauo autem anno regni Nabu'chodnoſor: vt ex vltimo cap. Ieremiæ inſinuatur, *prænaluit fames in ciuitate: nec fuit panis populo terræ.* Cauſam quare capta eſt ciuitas narratur fames. Et quia appellatione panis quilibet cibus in ſacra ſcriptura nominatur, defectus omnis cibi ſignificatur. Et veré defecit: nam vt Ieremias in Threnis ſcribit, manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos & facti ſunt illis in cibum, *Et rupta eſt ciuitas.* Impotentes amplius tolerare famem, ruperunt ciuitatis murum vel ianuas vt dedicio fieret ciuitatis. hæc ruptio die ſupradicto effecta eſt. *& omnes viri bellatores nocte fugerunt per viam portæ quæ eſt inter duos muros qui ſunt ad hortum regis.* Superfluit fugerunt. Tempus nocturnum deſcribitur quo rupta eſt ciuitas, & omnes bellatores cum rege collegerunt ſe inter duos muros in via ſuper hortũ regis. *porro Caldæi obſidebant in circumitu ciuitatem.* Hinc inſinuatur quòd ciuitas eſt rupta non à Chaldæis, ſed ab obſeſſis. nõ enim deſcriberentur Chaldæi in circumitu deſcripta ciuitate rupta & fuga bellatorum ac regis quæ ſubiungitur ſine vlla clade aut pugna, ſi ipſi Chaldæi rupiſſent ciuitatem: ſed ideo commemorantur in circumitu vt intelligamus ipſos vidiſſe tam fractã ciuitatẽ quam fugientes. *fugit itaque Sedechias per viam quæ ducit ad campeſtria ſolitudinis.* Iuxta Hebræum habetur. *& iuit via planicici.* Et proculdubio de rege eſt ſermo, vt teſtantur ſubiuncta: videlicet quòd exercitus Chaldæorum perſecutus eſt regem, & quòd apprehenderuut eum in campeſtribus Ierico. *Et perſecutus eſt exercitus Chaldæorum regem, & comprehendit eum in campeſtribus Iericho: & omnes bellatores qui erant cum eo, diſperſi ſunt & reliquerunt eum.* Hebraicè habetur. *& omnis exercitus eius diſperſus eſt ab eo.* Hinc habetur quòd cum exercitu ſuo fugit nocte Sedechias: alioquin non ſcriberetur ſparſum fuiſſe ab eo exercitum eius, narrando apprehenſionem fugientis à perſecutoribus factam. *Apprehenderintque regem, & aſcendere fecerunt eum ad regem Babel in Rib'lam.* Hinc habetur quòd protracta diutius obſidione rex Babylonis nõ mãſit in obſidione, ſed iuit in Antiochiã. *qui locutus eſt.*

Parui refert quòd hebraicè habetur. *& locuti sunt cum eo iudicium.* vt intelligamus indignum habitum conspectu regis Babilonis, & à ministris iustitiæ damnatum. *Filiósque Zidci'iahu ingulauerunt in oculis eius: & oculos Zidci'iahu effodit, & vinxit eum compedibus & adduxit eum in Babel.*

MEnse autem quinto septima die mensis (ipse est annus decimusnonus regis Nebu'chadnezar regis Babel) venit Nebu'zar'adan. Concordant Ieremiæ verba cap. vlt. nisi in numero dierum: quoniam ibi scribitur decima die mensis, hic autem septima. Solutio est quòd cum tam hic quam in Ieremia narrentur duæ actiones sub eodem tempore (videlicet & aduentus Nebu'zar'adan & combustio templi) potest intelligi quòd die septimo Nebu'zar'adan ad comburendum venerit, die autem decima combusserit. Potest & nihilominus aliter intelligi: videlicet quòd die septima venerit & ordinauerit & inchoauerit saltem appositione materiæ cõbustionem, die vero decima fuerit solennis combustio: vel quòd die septimo templum incepit comburi, & die decimo perfecta est combustio. Mensis autem quintus proculdubio est quintus anni mensis, in quo viget æstas. Et quia eodem anno combustum intelligimus templum quo capta est Ierusalem, vnus tantum mensis fluxit à tempore quo capta est ciuitas (videlicet à die nona mensis quarti) vsque ad tempus combustionis templi, videlicet diem septimam seu decimã mensis quinti. Et quia ille mensis erat conterminus anni decimioctaui & anni decimononi regni Nabuchdonosor, ideo apud Ieremiã vterque annus nominatur: decimusnonus quidem die combustionis templi, decimusoctauus autẽ in translatione octingentarum & trigintaduarum animarum. primum enim emisit illos Nebu'zar'adan, & deinde combussit templum &c. *princeps exercitus.* Iuxta Hebræum habetur. *princeps laniorum seruus regis Babel in Ierusalaim.* Et ne sæpe oporteat in hoc capitulo repetere, corrige sic semper titulum Nebu'zar'adan: quia semper cognominatur princeps laniorum. Intelligo tamen significari nõ laniantes carnes macelli, sed lanios hominum: ita quòd ad terrorem aliorum suos milites appellabat lanios & se principem laniorum. Vel princeps laniorum nomen est officii præsidentis ministris iustitiæ regiæ in criminalibus: nam simili titulo apud Aegyptios insignitus erat ille in cuius carcere erat Ioseph. & hic sensus complectendus est

est ad literam: vt hunc præsidentem intelligamus missum à rege Babel ad exequẽdam iustitiam contra Ierusalem rebellem. *Et combussit domum domini & domum regis & domos Ierusalaim.* Deficit *omnes.* ita quòd narratur combustas fuisse omnes domos Ierusalem: & deinde adiungitur. *& omnem domum magnam combussit igni.* quod sonat combustas quoque fuisse magnas domos extra Ierusalem quasi suburbanas. *Et muros Ierusalaim in circumitu, destruxit totus exercitus Chaldæorũ qui erat cum principe laniorum.* Penitus inhabitabilem effecit Ierusalem, destructis muris & combustis domibus vniuersis. *Residuũ autem populi qui remanserat in ciuitate, & transfugas qui transfugerant ad regem Babel, & residuum multitudinis transtulit Nebu'zar'adan princeps laniorum. Et de pauperibus terræ reliquit princeps laniorum vinitores & agricolas.* vt nec homines remanerent intus vel extra, nisi habitantes in vineis & agris pauperes cultores agri & vinearum, qui labore rustico manuum suarum victitant.

Columnas autem æreas quæ erant in domo domini & bases & mare æreum quod erat in domo domini, confregerunt Chaldæi: & tulerunt æs eorum in Babel. Et ollas & scopas & fuscinulas & cyathos & omnia vasa ærea in quibus ministrabant, tulerũt. Et palas et malluuia (quæ aurea aurea, & quæ argentea argẽtea) tulit princeps laniorum. Columnas duas, mare vnum & bases quas fecerat Salomo in domo domini: non erat pondus æris omnium vasorum istorum. Decem & octo cubitos altitudinis habebat columna vna, & capitellum æreum super se altitudinis trium cubitorum, & retiaculum & malogranata super capitellum columnæ, omnia ærea. Iuxta Hebræum habetur. *Octo & decem cubitorum altitudo columnæ vnius, & corona super eam ærea: & altitudo coronæ trium cubitorum, & rete & malogranata super coronam in circumitu omnia ærea.* Hæc ideo annotauerim vt perpendatur quòd hinc primũ habetur quãtitas partium coronæ quæ erat super columnam. in tertio siquidem libro cap. 7. scripta est quantitas totius coronæ quinque cubitorum secundum altitudinem: sed cum corona distincta esset in partes duas (inferiorem & superiorem) parsq; inferior esset in forma circuli lati, quemadmodum etiam coronæ habent partem inferiorem circularem, pars verò superior esset per modum retis, non fuit ibidem scripta quantitas certa istarũ partium, sed hic scribitur quod pars superior erat altitudinis trium cubitorum & consequenter pars inferior

ferior erat duorum cubitorum. Ita quòd nomine coronæ significatur hic pars superior quæ distincta erat per retia & catenas cum malogranatis. rationi siquidem consentaneum est vt latus circulus minor fit superiecto ornamento tot zonarum. *similem & columna secunda habebat ornatum.*

Tulit quoque princeps laniorum Sera'iam sacerdotem primum, & Zephan'iahu sacerdotem secundum: & tres ianitores. Iuxta Hebræum habetur. *& tres custodes vasis.* de quibus superius habitus est sermo. *Et de ciuitate tulit eunuchum vnum qui erat præfectus super viros bellatores, & quinque viros ex videntibus faciem regis qui inuenti sunt in ciuitate, & Sopher.* Hebraicè habetur. *& scribam principem exercitus.* Non est nomen proprium, sed nomẽ officii. *qui probabat tyrones de populo terræ.* Hebraicè habetur. *facientem exercitare populum terræ.* Ad declarandum qualis erat principatus scribæ in exercitu, dicitur quòd ipse faciebat exercitare populum terræ: hoc est quòd ipsi cura demandata erat super iuuenum exercitationem, vt essent idonei ad exercitum. *& sex viros è vulgo.* Iuxta Hebræum habetur. *& sexaginta viros de populo terræ qui inuenti sunt in ciuitate.* omnes enim prænumerati erant alicuius qualitatis: & propterea missi sunt in Antiochiam ad regem. *Tulitque eos Nebu'zar'adan princeps laniorum: & ire fecit eos ad regẽ Babel in Rib'lam. Percussitq; eos rex Babel & interfecit eos in Rib'la in terra Chamath: & translatus est Iehuda de terra sua. Et populo qui remanserat in terra Iehudæ, quem remanere fecerat Nebu'chadnezar rex Babel: præfecit Ghedal'iahu filium Achicam filii Saphan.* Destructa penitus Ierusalem, relictus est aliquantus populus in reliquis partibus Iudæ: & istis præfectus est Godolias.

Audierunt autem omnes principes militum ipsi & viri qui erant cum eis quod præfecisset rex Babel Ghedal'iahu. Isti sunt qui dispersi fuerãt Chaldæis persequentibus Sedechiam regem. *& venerunt ad Ghedal'iahu in Mixpam.* Nomen est ciuitatis in qua residebat Godolias. *& Iismahel filius Nethan'iæ & Iochanan filius Careach & Sera'ia filius Than'chumeth Nethophathites & Iaazan'iahu filius Mahachathi, ipsi & viri eorum. Iurauitq; eis Ghedal'iahu & viris eorũ, & dixit eis: ne timeatis seruire Chaldæis, manete in terra et seruite regi Babel, et bene erit vobis. Et fuit in mẽse septimo.* à præfectura Godoliæ. *venit Iismahel filius Nethan'iæ filii Elisamah de semine regni & decem viri cum eo, & percusserunt Ghedal'iahu & mortuus est: Iehudæósque et Chaldæos qui*

qui erant cum eo in Mixpa. Surrexítque totus populus à paruo vsque ad magnum & principes militum, & ierunt in Aegyptum: quia timuerunt à facie Chaldæorum. Historia hæc latius scribitur apud Ieremiam à. 40. cap. vsque ad. 44. tum de occisione proditoria ista: tum de iis quæ superuenerunt contra proditorem: tum de recessu populi in Aegyptum propter timorem Chaldæorũ, ne in eos sæuirent, eo quòd præfectus occisus fuerat.

Et fuit in anno trigesimoseptimo transmigrationis Ieho'iachin regis Iehudæ, in duodecimo mense in vigesimaseptima die mensis. Impositurus finem historiæ regum Iudæ author libri, narrat quid euenerit Ioachin regi Iudæ qui adolescentulus dederat se discretioni regis Babylonis. *subleuauit Euilmerodach rex Babel in anno quo regnare cœpit, caput Ieho'iachin regis Iehudæ de domo carceris.* Nouus rex Babylonis primo sui regni anno misertus est Ioachin regis Iudæ: vt etiam in hoc appareret consilium Ieremiæ prophetæ fuisse vtile ipsi Ioachin. *Et locutus est cum eo bona: posuitq; sedem eius super sedem regum qui erant cũ eo in Babel. Mutauitq; vestes carceris eius: et comedit panẽ iugiter in conspectu eius omnibus diebus vitæ suæ. Annona quoque eius annona cõtinua dabatur ei à rege per singulos dies omnibus diebus vitæ eius.* Vtrunq; datum est ei: videlicet & conuiuam esse in mensa regis, & definita est certa portio quotidiana pro victu domus eius. Et sic finitur liber quartus regum. Romæ die XVI. Decembris. M. D. XXXI.

Thomæ

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XYSTI, IN LIBROS PARALIPOMENON COMMENTARIVS.

CIRCA titulum huius libri aduerte q; apud Hebræos vocatur verba dierum, & non verba dierum regum Iudæ aut Israel: vt ex ipso titulo intelligas nō citari hunc librū quādo in libris regum legitur scripta esse in libro dierū regū Iudæ vel Israel. Appellatur autem verba dierum indefinitè, quia & quædam verba & quorundam dierum notificat quæ in libris sacris non inueniuntur.

CAPVT I.

ADam, Seth, Enos. Cenā, Mahalal'el, Iered. Chanoch, Metuselach, Lemech. Noach, Sem, Cham & Iepheth. Filij Iepheth, Ghomer, Magog & Madai & Ia'uan & Thubal: & Mesech & Thiras. Porro filij Ghomer, Aschenam & Riphath & Thogarma. Filij autem Ia'uan Elisa & Tharsisa: Chitthim & Dodanim. Filij Cham: Chus & Mizraim, Put & Chenahan. Et filij Chus, Seba & Chauila, & Sabtha & Rah'ma & Sabtheca: filiiq; Rah'mæ Seba & Dedā. Chus autem genuit Nimrod: ipse cœpit esse potens in terra. Mizraim verò genuit Ludim & Hanamim & Lehabim & Naphthuchim: & Path'rusim & Chasluchim (è quibus egressi sunt Pelisthim) & Chaphthorim. Chenahā autem genuit Zidon primogenitū suum & Cheth. & Iebusæum & Emoræū & Ghirghasæum. & Chiuæū & Harcæum & Sinæum. & Aruadæum & Zemaræum & Chamathæum.

Filij Sem, Helam & Assur, & Arpachsad & Lud & Aram: & Hux & Chul & Gether & mesech.

Arpachsad

Arpachsad autem genuit Selach: & Selach genuit Heber. Porro Heber nati sunt duo filij: nomen vnius Peleg (quia in diebus eius diuisa est terra) & nomen fratris eius Ioctan. Ioctan autem genuit Almodad & Seleph: & Chazarmaueth & Iarach, & Hadoram & Vzal & Dic'lam & Hebal & Abimael & Sebam. & Ophir & Chauilam & Iobab: omnes isti filij Ioctan. Sem Arpachsad Selach. Heber Peleg Rehu. Serug Nachor Therach. Ab'ram, ipse est Ab'raham. Filij Ab'raham, Iizhac & Iizmahel. Istæ generationes eorum: primogenitus Iizmahelis Neba'ioth, & Cedar & Adbeel & Mibsam. Misinah & Duma, Massa Chadad & Thema, Ietur, Naphis & Cedma: isti sunt filij Iizmahelis. Et filij Ceturæ concubinæ Ab'raham, peperit Zimran & Iocsan & Medan & Mid'ian & Iisbac. & Suach: & filij Iocsan Seba & Dedan. Et filij Dedan fuerunt Assurim & Letusim & Leummim. Et filij Mid'ian Epha & Hepher & Chanoch, & Abidah & Eldaha: omnes isti filij Ceturæ. Genuit autem Ab'raham Iizhac: filij Iizhac Hesau & Israel. Filij Hesau, Elipham, Rehu'el & Iehus & Iah'lam & Corach. Filij Elipham, Theman & Omar, Zephi & Gah'than, Cenam & Thimnah & Hamalec. Filij Rehu'el, Nachath, Zerach, Samma & Mizza.

Filij autem Sehir, Lotan & Sobal & Zibhon & Hana, & Dison & Ezer & Disan. Et filij Lotan, Chori & Homan, & soror Lotan Thimnah. Filii Sobal, Hal'ian & Manachath & Hebal, Sephi & Onam: & filii Zibhō, A'ia, & Hana. Filii Hanæ Dison: & filii Dison. Chamran & Esban & Iith'ran & Cheran. Filii autem Ezer, Bilhan, Zahauan, Iahacan. Filii Disan, Hux & Aran.

Isti autem sunt reges qui regnauerunt in terra Edom, antequam regnaret rex filiis Israel: Belah filius Behor, & nomen ciuitatis eius Dinhaba. Mortuúsque est Belah: & regnauit pro eo Iobab filius Zerach de Bozra. Mortuúsque est Iobab: & regnauit pro eo Chusam de terra Themanæorum. Mortuúsque est Chusam: & regnauit pro eo Hadad filius Bedad qui percussit Mid'ian in agro Moab, & nomen ciuitatis eius Hauith. Mortuúsque est Hadad: & regnauit pro eo Samla de Masreca. Mortuúsque est Samla: & regnauit pro eo Saul de latitudinibus fluuii. Mortuúsque est Saul, & regnauit pro eo Bahal'chan filius Hachbor. Mortuúsque est Bahal'chan: & regnauit pro eo Hadad, & nomen ciuitatis eius Pahi, & nomen vxoris eius Mehetab'el filia Mat'red filiæ Me'zahab. Mortuúsque est Hadad: & fuerunt duces Edom, dux Thimnah, dux Hal'ia, dux Ietheth. Dux Aholibama, dux Ela: dux Pinon. Dux Cenan dux Theman,

man, dux Mibzar. Dux Magdiel, dux Hiram: isti duces Edom. In hoc primo capitulo libri Parali. nihil occurrit scribendum, ne repetantur scripta prius: nisi declarare quòd pertransire intendo genealogias vsque ad capitulum decimũ, Pauli apostoli monitis acquiescens.

CAPVT II.

I *Sti filij Israelis: Reuben Simhon Leui & Iehuda, Issachar & Zebulun. Dan Ioseph & Bin'iamin, Naphthali Ghad & Aser. Filij Iehudæ Her & Onan & Sela, hi tres nati sunt ei de Bathsuah Chenahanithide: & fuit Her primogenitus Iehudæ malus in oculis domini, & occidit eum. Thamar autem nurus eius peperit ei Perem & Zerach: omnes filij Iehudæ quinque.*

Filij Perem Chezron & Chamul. Filij autem Zerach Zimri & Ethan & Heman & Chalchol & Darah: omnes ipsi quinque. Filij vero Charmi, Hachar turbator Israelis, qui præuaricatus est in anathemate. Filii autem Ethan, Hazar'ia. Filii autem Chezron qui *nati sunt ei, Ierachmeel & Ram & Chelubai. Ram autem genuit Hamminadab: & Hamminadab genuit Nachson principem filiorum Iehudæ. Nachson autem genuit Salmam: & Salma genuit Boaz. Boaz autem genuit Hobed: & Hobed genuit Iisai. Iisai autem genuit primogenitum suum Eli'ab: & Abinadab secundum, & Simham tertium, Nethan'el quartũ, Raddai quintum, Ozem sextum, Dauid septimũ.* De naturalibus filiis est hic sermo: in primo autem libro Regum cap. 16. Dauid non supputatur septimus, quia (vt ibidem diximus) mixtus est naturalibus filiis adoptiuus. *Sorores autem eorum fuerunt Zeru'ia & Abigail: & filii Zeru'iæ Abisai & Ioab & Hasael tres. Abigail autem genuit Hamasam: & pater Hamasæ fuit Iether Ismehelita.*

Chaleb autem filius Chezron accepit Hazubam in vxorem, & genuit ex ea Ierihoth: & isti filij eius, Ieser & Sobab & Ardon. mortua est autem Hazuba: & accepit sibi Chaleb Eph'rath, quæ peperit ei Chur. Chur autem genuit Vri: & Vri genuit Bezal'el.

Postea autem ingressus est Chez'ron ad filiam Machir patris Ghilhad, & ipse accepit eã, & ipse erat filius sexaginta annorum: quæ peperit ei Segub. Segub autem genuit Iair: & fuerũt ei viginti tres ciuitates in terra Ghilhad. Cepitque Ghesur & Aram villas Iair ab eis, Cenath & filias eius sexaginta ciuitates: omnes isti filii Machir patris Ghilhad. Postquam autem mortuus est Chezron in Chaleb Eph'rata, vxor Chezron Abi'ia peperit ei Aschur patrem Thecoah.

Fuerunt

Fuerunt autem filii Ierachmeel primogeniti Chezron, primogenitus Ram: & Buna & Oren & Ozem Achi'ia. Et fuit alia vxor Ierachmeeli nomine Hatara: quæ fuit mater Onam. Fuerunt autem filii Ram primogeniti Ierachmeelis: Maham & Iamin & Hecer. Fuerunt autem filii Onam, Sammai & Iadah: & filii Sãmai, Nadab & Abisur. Et nomen vxoris Abisur Abihail: quæ peperit ei Achban & Molid. Filii autem Nadab, Seled & Appaim: & mortuus est Seled absque filiis. Filii autem Appaim Iishi: & filii Iishi Sesan, & filii Sesan Achlai. Filii autem Iadah fratris Sammai, Iether & Ionathan: & mortuus est Iether absque filiis. Filii autem Ionathan, Peleth & Zaza: isti fuerunt filii Ierachmeelis. Sesan autem non habuit filios sed filias. Quæstio occurrit: quia paulo superius scriptum est Sesan genuisse Achlai: quomodo ergo nunc dicitur quòd non habuit filios? Solutio est quod mortuus est filius antequam generaret nepotem Sesan: & propterea de nepote eius ex parte filij agitur. *habuitque Sesan seruum Aegyptium nomine Iarchah. Deditque Sesan filiam suam Iarchah seruo suo in vxorem: quæ peperit ei Hatthai. Hatthai autem genuit Nathan, & Nathan genuit Zabad. Zabad autem genuit Eph'lal: & Eph'lal genuit Hobed. Hobed autem genuit Iehu: & Iehu genuit Hazar'iam. Hazar'ia autem genuit Chelem: & Chelem genuit Elhasam. Elhasa autem genuit Sismai: & Sismai genuit Sallum. Sallum autem genuit Iecam'iam: & Iecam'ia genuit Elisamah.*

Filii autem Chaleb fratris Ierachmeelis Mesah primogenitus eius ipse fuit pater Ziph: & filii Maresæ patris Cheb'ron. Filii autem Cheb'ron, Chorach & Thapuach & Recem & Semah. Semah autem genuit Racham patrem Iorcheam: & Recem genuit Sammai. Filius autẽ Sammai Mahon: & Mahon fuit pater Bethsur. Hepha autem concubina Chaleb, *peperit Charan & Mozam & Ghazem: & Charan genuit Ghazem. Filii autem Iahdai: Regem & Iotham & Gesan & Pelet & Hepha & Sahaph. Concubina Chaleb Mahacha, peperit Seber & Thirchanam. Sahaph autem peperit patrem Madmannæ, Seuam patrem Machbenæ & patrem Ghibhæ: & filia Chaleb Hachsa.*

Isti fuerunt filii Chaleb filii Chur, primogeniti Eph'rathæ: Sobal pater Cir'iath'iearim. Salma pater Beth'lechem, Chareph pater Beth'ghader. Fueruntque filii Sobali patri Cir'iath'iearim: qui videbat dimidium requietionum. Nomen

proprium

proprium loci esse tam hic quàm inferius dictionem interpretatam requietionum aiũt Hebręi. possessio igitur mediętatis certi loci significari videtur. *Familiæ autem Cir'iath'iearim, Itth'reus & Putheus & Sumatheus & Misraheus: ex istis egręssi sunt Zor'hatheus & Esthaʼuleus. Filii Salme Beth'lechem & Netophati, coronæ domus Ioab.* Dictionem quoque interpretatam coronæ aiunt esse nomen proprium. Si tamen appellatiuum est, significantur isti ad gloriam domus Ioab. *& dimidium requietionis Zorhi. Familiæ autem scribarum habitantium in Iabʼbem, canentes, resonantes, in tabernaculis commorantes.* Omnia hæc aiunt esse nomina propria familiarum seu patrumfamilias scribarum habitantium in Iabes. Et de his subiungitur. *ipsi Cinei qui venerunt de calore.* Hebraicè habetur. *venientes de Chamaʼh patre domus Rechab.* Nomẽ proprium viri est Chamath.

CAPVT III.

Isti autẽ fuerunt filii Dauidis qui nati sunt ei in Chebʼron: primogenitus Amnon ex Achinoham Iizrhelithide, secũdus Daniel ex Abigail Charmelithide. Tertius Absalon filius Mahachæ, filiæ Thalmai regis Gessur. quartus Adoniʼia filius Chagith. Quintus Sephathʼia ex Abital. sextus Iithʼreham ex Hegʼla vxore eius. Hebraicam dictionem reliquerunt vt enim in libris regum diximus, non est nomen proprium Hegla, sed significat vitulam. & ad literam significatur Michol prima vxor Dauidis filia regis Saul: de ipsa enim genuit Dauid in Hebron filium vnum. Appellatur autem vitula propter teneram illius dilectionem, hebraica (vt aiunt) consuetudine. Vxor autem eius specialiter dicitur, quia fuit prima. *Sex nati sunt ei in Chebʼron, regnauitque ibi septem annis & sex mensibus, & triginta tribus regnauit in Ierusalaim. Porro in Ierusalaim nati sunt ei: Simha & Sobab & Nathan & Selomo, quatuor ex Bathsuah.* vxore olim Vriæ Ethæi. Hunc filiorum numerum annotabis: & recoles in parabolis Salomonis cap. 4. vbi Salomon dicit se vnigenitum coram matre sua, ne intelligas de vnigenito secundum naturam. clare enim litera testatur quòd isti filij Bersabeæ fuerunt filij naturales Dauidis: nam expressè dicitur. *Et isti nati sunt ei in Ierusalaim Simha & Sobab & Nathan & Selomo, quatuor de Bathsuah filia Hammiel.* Nullus relinquitur inficiationi locus: sed ita natrantur naturales filij Dauidis isti sicut seu clarius quàm alij. Verba autem Salomonis, in parabolis sunt exponenda: nunc hic sufficit nosse quòd non est ibi sermo de vnigenito seu vnico secũdum naturã. *Et Libchar & Elisamah & Eliphelet. & Noga & Nepheg & Iaphiah. & Elisamah & Elʼiadah & Eliphelet nouem. Omnes filij Dauidis: præter filios concubinarum.* tanquam matres prænominatorum habitæ fuerint vt præcipuæ vxores, concubinę autem quasi famulæ. *& Thamar sororem eorum.*

Filius autem Selomonis Rechabham: Abiʼia filius eius, Asa filius eius, Iehosaphat filius eius. Ioram filius eius, Achazʼiahu filius eius, Ioas filius eius. Amaziahu filius eius, Hazarʼia filius eius, Iotham filius eius. Achaz filius eius, Chizcʼiahu filius eius, Menasset filius eius. Amon filius eius, Iosiʼiahu filius eius. Filii autem Iosiʼiahu, primogenitus Iochanan, secũdus Iehoʼiacim: tertius Zidciʼiahu, quartus Sallum. Filii autem Iehoʼiacim: Iechonʼia filius eius, Zidciʼia filius eius.

Filii autem Iechonʼiæ Assir, Sealthiel filius eius. Et Malchiram & Pedaʼia & Senʼazar: Iecamʼia Hosamah & Nedabʼia. Filii autem Pedaʼiæ Zerubaʼbel & Simhi: & filius Zerubaʼbel Mesullam & Chananʼia, & Selomith soror eorum. Et Chasuba & Ohel & Berechʼia & Chasadʼia & Iusabʼchesed quinque. Filius autẽ Chananʼiæ Pelatʼia & Iesahʼia. Aduerte prudens lector genealogiam hanc vsque ad finem capituli: & supputando inuenies æqualem generationum numerum à transmigratione Babylonis recensęri ab authore huius libri & à Matthæo euangelista secundum vulgatam æditionẽ. Et hinc scito quàm erronea sit vulgata ęditio: quæ ex fratribus facit filios, vel ex disparatis familiis facit vnam genealogiam. Opus est autem mutatione magna vt corrigatur iuxta hebraicam veritatem: & breuius fiet recitando hebraicum textum, non totum, sed illam particulam vulgatæ æditionis. *cuius filius Rephaia, huius quoque filius Arnan, de quo natus est Obdia, cuius filius fuit Sechenias.* Iuxta Hebræum habetur. *fi ij Rephaʼiæ filij Arnan, filij Hobadʼiæ filij Sechenʼiæ.* Et quia filij est nominatiuus pluralis in his quatuor, clarè liquet ꝙ narrantur 4. disparatæ familiæ in textu hebræo. Et ex hac particula sufficiat monstrasse errorem vulgatæ æditionis hoc in loco, ne erres & tu. *Filij autem Sechanʼiæ Semahʼia: & filij Semahʼiæ Chatus & Igʼal & Barʼiach & Nehariaʼ & Saphath, sex. Filius autem Neharʼiæ Elʼiohenai & Chizciʼia & Hazricam, tres. Filij autem Elʼiohenai*

Hodaiuahu & Eliasib & Pelaia & Haccub & Iochanan & Delaia, & Hanani, septem.

CAPVT IIII.

Filii Iehudæ: Perem, Chezron & Charmi & Chur & & Sobal. Reaia autem filius Sobal genuit Iachath & Iachath genuit Achumai & Lahad: istæ familiæ Zorathæorum. Et isti filii Hetam, Iizrehel & Iisma & Idbas: & nomen sororis eorum Hazelelphoni. Penuel autem pater Gedor, & Hezer pater Chusæ: isti filii Chur primogeniti Ephratha patris Bethlechem. Aschur autem patri Tecoah fuerũt duæ vxores: Chela & Nahara. Peperitque ei Nahara Achuzam & Chepher & Themni & Haachasthari: isti filii Naharæ. Filii autem Chelai: Zereth, Iezochar & Ethnan: Coz autem genuit Hanub & Hazobebam: & familias Acharchel filii Harum.

Fuit autem Iabes inclytus præ fratribus suis: & mater eius vocauit nomen eius Iabes dicendo, quia peperi eum in dolore. Invocauitque Iabes Deum Israel dicendo. Nomen est Elohæ, si benedicendo benedices mihi & dilatabis terminos meos & erit manus tua mecum. Quia nihil subiungitur promissum Deo, non est dictio si intelligenda vt constituat conditionalem votiuam: sed interrogatiuè, ita quòd supplicantis est nota. sæpe enim hoc loquendi modo vtuntur hebræi ad affirmãdum. Est igitur supplicãtis affirmatio, in spe tamen. Et benedictio refertur ad multiplicationem tum filiorum tum rerum: dilatatio autem terminorum ad terras: manus autem diuina cum eo, ad prætuendum. & facies me à malitia non opprimi. Iuxta hebræum habetur. & facies à malo non dolere me. Tria prima pertinent ad assecutionem boni: hoc autem quartum spectat ad præseruationem à malo. & præstitit Deus quæ petiit. Nomen est Elohim. Ideo relata est oratio Iabez, vt sciatur q̃ in his quatuor fuit inclytus, & quòd hæc habuit à Deo intercedẽte illius oratione. vt & hinc cognoscamus tertium, videlicet quòd non solum fuit potens, sed religiosus.

Caleb autem frater Suaa genuit Machir. Hebræi dicũt legẽdũ esse. & Chelub frater Suchæ genuit Mechir. nec admittũt quòd idẽ sit nomẽ Chelub & Chaleb. qui fuit pater Esthõ. Esthõ autẽ genuit Beth'rapham & Paseach, & Thechinnam patrem ciuitatis Nachas: hi sunt viri Rechæ. Filii autem Cenan, Hothniel & Seraia: & filii Hothniel Chathath. Mehonothai autem genuit Hophram: & Seraia genuit Ioab patrem vallis artificum, ibi quippe artifices

artifices erant. Parui refert quòd Hebraicè habetur. quia magistri fuerunt. Et est sermo de magistris artiũ. Filii autem Chaleb filii Iephunnæ, Hiru Ela & Naham: & filii Ele V'cenam. Filii autem Iehal'lel'el: Ziph & Ziphа, Thir'ia & Asar'el. Filius autẽ Hezræ, Iether & Mered & Hepher & Ialon: genuitque Mir'iam & Sammai, & Iisbach patrem Esthemoah. Vxórque eius Iehudi'ia peperit Iered patrem Gedor & Cheber patrem Socho, & Iecuthiel, patrem Zanoach: & isti filii Bith'iæ filiæ Par'honis, quam accepit Mered. Non intelligo Pharaonem regem Aegypti, sed hebræum aliquem nominatũ Pharao. Filii autẽ vxoris Hodi'iæ sororis Nacham patris Cehilæ, Hagharmi & Esthemoah Maachathæus, Filii autem Simon Ammon & Rinna, Ben'chanan, & Thilon: & filii Iishi Zocheth & Ben'zochet.

Filij autem Selæ filij Iehudæ, Her pater Lechæ, & Lah'da pater Maresæ: & familiæ domus operantium byssum in domo iuramẽti. Hebræi nomina propria aiunt esse dictiones interpretatas operantium byssum: & similiter dictionem interpretatã iuramenti. Et qui stare fecit solem. Iuxta Hebræum habetur. Et Iocim. loco omnium istorum verborum. Ita quòd vnum nomen proprium hic scribitur quod interpres dixit, qui stare fecit solẽ. nõ est opus fingere hæc miracula. Viríque mendacij, Iuxta hebræũ habetur. & viri Cozeba. Et similiter quod subiungitur. & securus & incedens. Hebraicè habetur. & Ioas & Saraph. Nomina sunt propria virorũ: de quibus subditur. qui principes fuerunt in Moab. Principatũ quendã istos habuisse in regno Moab narratur. & quæ reuersæ sunt in Lechẽ. Iuxta hebræũ habetur. & Iasubi Lechẽ. Et aiunt esse nomina propria. hæc autem verba vetera. Iuxta heb. habetur. & verba antiqua. Ne intelligeremus gesta hæc quæ nõ sunt scripta in sacris libris quos habemus fuisse post tẽpora regũ, dicit author hæc esse verba antiqua: hoc est rerũ antiquitus gestarũ. Ipsi sunt figuli & habitãtes in plãtationibus & in sepibus, Etiam dictiones istæ interpretatæ plãtationes & sepes, nomina propria locorũ dicũtur in quibus habitabãt isti. Nõnulli autem fauent vulgatæ æditioni: dicẽdo quòd verè erãt Israelitæ apud regẽ Moab tum figuli tũ scientes artem plãtandi arbores, tũ magistri sepiũ pulchrarum quæ fiũt intra hortos principũ. & propterea subditur. apud regẽ in operibus eius, commoratique sunt ibi. Iuxta hebræum habetur. cum rege in opere eius habitabant ibi. De rege Moab est sermo, apud quem magni erant isti.

Filij Simhon: Nemuel & Iamin, Iarib, Zerach, Saul. Sallum filius eius, Mibsam filius eius, Mismah filius eius. Filij autem Mismah: Chammuel filius eius, Zacchur filius eius, Simhi filius eius. Simhi autem fuerunt filij sedecim & filiæ sex: fratres vero eius non habuerunt filios multos, & tota cognatio eorum non potuit adæquare summam filiorum Iehudæ. Habitauerunt autem in Beer'sebah & Molada & Chasar'suhal. Et in Bilha & in Hezem & in Tholad. & in Bethuel & in Chorma & in Zic'lag. & in Beth'marchaboth & in Chazar'susim, & in Bethbir'in & in Saharaim: hæ ciuitates eorum vsque ad regnum Dauid. Ad differētiam aliarum ciuitatum quas acquisiuerunt postquā regnauit Dauid, dicitur vsque ad regnum Dauidis. subiunguntur enim duæ regiones in quibus filij Simeon acquisiuerūt postea possessionem. Villæ quoque eorum Hetam & Hain, Rimmon & Thochen & Hasan: ciuitates quinque. Et omnes villæ earum quæ erant in circumitu ciuitatum istarum vsque ad Baal: hæc est habitatio eorum & sedium eorum distributio.

Et Mesobab & Iamled, & Iosa filius Amaz'iæ. & Ioel: & Iehu filius Iosib'iæ, filij Sera'iæ, filij Hasi'el. & El'iohenai & Iaacoba & Iesocha'ia & Hasa'ia, & Hadiel & Iesimiel & Bena'ia. & Zi'za filius Siphhi, filii Allon. filii Ieda'ie, filij Simri, filii Semah'iæ. Isti sunt nominati principes in familiis suis: & domum patrum suorum multiplicauerunt vehementer. Et profecti sunt ad introitum Gedor vsque ad orientem vallis: ad quærendum pascua ouibus suis. Inuenerúntque pascuum pingue & bonum, & terram latissimam & quietam & fertilem: quia de Cham fuerunt sedentes ibi antea. Venerúntque isti scripti per nomina in diebus Iechizci'iahu regis Iehudæ, & percusserunt tentoria eorum & habitacula quæ inuenta sunt ibi, & deleuerunt eos vsque ad diem hanc & habitauerunt pro eis: quia pascuum pro ouibus eorum erat ibi. Historia hæc in libris Regum non habetur: sed hic suppletur.

Ex eisque de filius Simhon profecti sunt in montem Sehir, viri quingenti: & Pelat'ia & Nehar'ia & Repha'ia & Huzziel filij Iishi, fuerunt duces eorum. Hæc quoque historia noua est. Et percusserunt residuum eorum qui euaserant de Hamalec: & habitauerunt ibi vsque ad diem hanc. Recole quòd ipse scripsit tempore Cyri vel paulo post: & dicit quòd vsque in diem hanc aliqui de tribu Simeon habitant in monte Sehir.

CAP.

CAPVT V.

Filij quoque Reuben primogeniti Israel, ipse enim fuit primogenitus: sed cum violasset thorum patris sui. Historiam hanc habes in Genesi. data est primogenitura eius filiis Ioseph filii Israel. Et hoc quoque scriptum est in Genesi, decernente sic Iacob. & non est ille reputatus in primogenitum. Iuxta Hebræum habetur. & non recensendus in primogenitura. Rationem reddit author quare nō recēfuit prius genealogiam Ruben: quia videlicet priuatus fuit à patre iuribus primogeniti. Porrò Iudas qui erat fortissimus inter fratres suos de stirpe eius principes germinati sunt: primogenita autem reputata sunt Ioseph. Iuxta Hebræum habetur. Quia Iehuda inualuit præ fratribus suis, & ad ducem ex ipso: & primogenitura ad Ioseph. Sic iacet in hebræo. Nō sat fuit reddere rationē quare postposita est genealogia Ruben, sed rationē addit quare præposuit genealogiā Iudæ: quia videlicet tribus Iudæ fuit fortior reliquis tribubus, & principatus ex ipsa fuit. à tēpore enim Dauidis vsque ad captiuitatem Babylonicam semper regnauit tribus Iudæ ex semine Dauidis: aliarū verò tribuū reges in Israel parū durauerunt, frequentissima mutatione interueniente. Potes & altius intelligere hanc rationem, quia videlicet ex tribu Iudæ promissus est Messias dux populi: vt verba Iacob benedicendo Iudam testantur. & ideo quāuis primogenitura data sit Ioseph, præponendus fuit Iudas propter Messiam ducem ex tribu Iudæ, Et dicit hoc, quia ipse præposuit genealogiam tribus Iudæ reliquis.

Filii ergo Reubē primogeniti Israel: Chanoch & Phallu, Chezrō & Charmi. Filii Ioel: Semaha'ia filius eius, Ghog filius eius. Simhi filius eius. Micha filius eius, Rea'ia filius eius, Baal filius eius. Beera filius eius, quem captiuum duxit Thilgath'pilnecser rex Assur: ipse princeps Reubenitis. Et fratres eius per familias suas cùm recensentur per generationes suas: caput Iehiel & Zechar'iahu. Et Belah filius Hazam: filii Semah, filii Ioel ipse habitabat in Haroher, vsque ad Nebo & Baal'mehon. Et ad orientem habitauit vsque ad introitum deserti, à flumine Euphrate: quia greges eorum multiplicati fuerant in terra Ghilhad.

In diebus autem Saul fecerunt bellum cum Hag'riim, & interfecerunt eos: habitauerúntque in tentoriis eorum in omni plaga orientis Ghilhadi. Filij verò Ghad è regione eorum habitauerunt in terra Basan vsque ad Salcham. Ioel caput, & Sapham secun-

dus: & Iah'nai & Saphat in Basan. Fratres autem eorũ secundum domum patrum suorũ Michael & Mesullam & Sebah & Iorai & Iah'chan & Ziah & Hebed, septẽ. Isti filii Abichail, filii Churi, filii Iaroach, filii Ghilhad, filii Michael, filii Iesisai, filii Iachdo, filii Buz. Achi filius Habdiel filii Ghuni, dux domui patrũ suorũ. Habitauerúntque in Ghilhad in Basan & in filiabus eius: & in omnibus suburbanis Saron super exitus eorum.

Omnes hi recensiti sunt in diebus Iothã regis Iehudæ, & in diebus Iarobhã regis Israel. Filii Reuben & Ghad & dimidiæ tribus Menassis de filiis fortitudinis, viri portãtes scutũ & gladiũ, & tendentes arcum, & eruditi ad bellũ; quadraginta quatuor millia & septingenti & sexaginta egredientes in exercitũ. Lege capitulũ quartũ decimũ quarti reg. & videbis quadrare subiuncta gesta fuisse tempore Ieroboham, nõ primi regis Israel, sed illius qui fuit ex stirpe Iehu. de eo enim præclarissima gesta ibidem scripta sunt: ita quòd hic supplentur quæ ibi omissa sunt. Et quod hic dicitur de inuocatione Dei & prælio domini, ibi tactum est mediante Iona propheta factum esse. Et fecerunt bellum cum Hag'riim: & Ietur & Naphis & Nodab præbuerunt eis auxilium. Traditique sunt in manum eorum Hag'riim & omnes qui fuerunt cum eis: quia Deũ inuocauerunt cum præliarentur, & exaudiuit eos quia sperauerunt in eo. Prædatique sunt armenta eorum, camelorum quinquaginta millia, & ouium ducenta & quinquaginta millia & asinorũ duo millia: & animarum hominum centũ millia. Interfectique multi corruerunt, quia à Deo fuit prælium, & habitauerunt pro eis vsque ad transmigrationem. Filii autem dimidiæ tribus Menassis habitauerunt in terra: à Basan vsque ad Bahal'chermon & Senir & montem Chermon ipsi multiplicati sunt. Et isti capita domus patrum suorum: & Hepher & Iishi & Eliel & Haxriel & Irme'ia & Hodau'ia & Iachdiel, viri potentes robore, viri nominati capita domui patrum suorum.

Mentiti sunt autem in Deum patrum suorum: & fornicati sunt post deos populorum terræ, quos delere fecit dominus à facie eorum. Et suscitauit deus Israel spiritum Pul regis Assur. In quarto regum cap. 15. narratur quòd iste Pul rex Assyriorũ venit quidem in terram Israel, sed in fauorem Menahem regis Israel: hic autem connumeratur inter hostes Israel. Solutio est quòd vtrunque est verum: videlicet quod iste Pul hostis fuit Israel, quanuis placatus pecunia Menahem regis Israel. Et quantum hic insinuatur, incepit captiuitatem tribuum habitantium

tantium trans Iordanem. & spiritum Thig'lath'pilneser regis Assur. De hoc clarè scribitur. 4. reg. 15. quòd tẽpore Phaceæ regis Israel transtulit in captiuitatem etiam Ghalilæam. Et dicẽdo spiritum, manifestat Deum commouisse interna horum regum ad exequendam iustitiam diuinam contra Israelitas. & trãstulit Reubenitas et Ghaditas & dimidiam tribum Menassis. Si iunxeris hæc cum scriptis ibidem in quarto regum, inuenies longe maiorem fuisse captiuitatem istam quàm hic describatur: hic enim describitur duntaxat captiuitas habitãtium trans Iordanem, ibi autem adiungitur manifestè tribus Neptalim cum Ghalilæa. & adduxit eos in Chalach & Chabor, & Haram, & fluuium Ghosan vsque ad diem hanc.

CAPVT VI.

Filii Leui: Gherson, Cehath et Merari. Filii autẽ Cehath Hãrã, Iizhar et Chebrõ & Huzziel. Filii autẽ Hamram, Aharon, & Moses, et Mir'iam: et filii Aharon, Nadab, & Abihu, Elhazar et Ithamar. Elhazar genuit Pinchas: Pinchas genuit Abisuah. Abisuah autẽ genuit Bucci: & Bucci genuit Huzzi. Huzzi autẽ genuit Zerach'iam: et Zerach'ia genuit Mera'ioth. Mera'ioth genuit Amar'iã: et Amar'ia genuit Achitub. Achitub autem genuit Zadoc: et Zadoc genuit Achimaham. Achimaham aũt genuit Hazar'iam: et Hazar'ia genuit Iochanã. Iochanan aũt genuit Hazar'iã: ipse est qui sacerdotio fũctus est. Parui refert q̃ heb. habeẽ. sacerdotauit in domo quã ædificauit Selomo in Ierusalaim. si sic liceret loqui. Intelligimus enim per hoc significari q̃ iste Hazarias fuit ille qui pro sacerdotio pugnauit inhibẽdo Oziæ regi officiũ sacerdotis: vt inferius ca. 26. secundi libri narratur. Hazar'ia autem genuit Amar'iam: et Amar'ia genuit Achitub. Achitub autem genuit Zadoc: & Zadoc genuit Sallum. Sallũ autem genuit Chilci'iam: & Chilci'ia genuit Hazar'iam. Hazar'ia autem genuit Sera'iam: et Sera'ia genuit Iehozadac. Iehozadac autem abiit quando transtulit dominus Iehudam, & Ierusalaim in manu Nebu'chadnezar.

Filii Leui Gherson, Cehath, et Merari. Et hæc nomina filiorum Gherson, Libni et Simhi. Filii aũt Cehath: Hãrã, et Iizhar & Chebrõ, et Huziel. Filii Merari Machli, et Musi: et istæ familiæ Leui p̃ patres eorũ. Gherson, Libni filius eius, Iachath filius eius, Zimma filius eius. Ioach filius eius, Hiddo filius eius, Zerach filius eius Ieath'rai filius eius. Filii Cehath Hamminadab filius eius, Corach filius eius, Assyr filius eius. Elcana filius eius, & Eb'iasaph

filius eius & Assyr filius eius. Thachath filius eius, Vriel filius eius, Huzi'ia filius eius, & Saul filius eius. Filii autem Elcanæ, Hamasai et Achimoth. Elcana: filii Elcanæ Saphai filius eius, et Nachath filius eius. Eli'ab filius eius, Ierocham filius eius. Elcana filius eius. Filii Semuel, primogenitus Vasni & Abi'ia. Filii Merari Machli: Libni filius eius, Simhi filius eius, Huza filius eius. Simha filius eius, Cha'ghi'ia filius eius, Hasa'ia filius eius.

Isti sunt autẽ quos cõstituit Dauid super cantum domus domini, à quiete arcæ. Fuerúntque ministrantes coram taberculo tentorii adunationis in cantu, donec ædificauit Selomo domum domini in Ierusalaim: & steterunt iuxta ordinem suum in ministerio suo Diffusus erit inferius sermo de ordinatis à Dauide: hic antẽ tangũtur tria capita cãtorũ iuxta tres filios Leui singulos ex singulis filiis: videlicet Hemã ex stirpe Cehath, & Asaph ex stirpe Gherſom & Ethã ex stirpe Merari: vt nulla esset dissẽsio.

Isti sunt qui stabant & filii eorum: de filiis Cehathitarum Heman cantor, filius Ioel filii Semuel. Filii Elcanæ filii Ierocham, filii Eliel filii Thoach. Filii Zuph filii Elcanæ, filii Machath filii Hamasai. Filii Elcãæ filii Ioel, filii Hazar'iæ filii Zephã'iæ. Filii Thachath filii Assir filii Eb'iasaph filii Corach. Filii Izhar, filii Cehath, filii Leui filii Israel. Et fratres eius, Iuxta Heb. habẽt, *Et frater eius Asaph, stans ad dexteram eius.* Duo dicuntur. & q Asaph erat frater Heman: quod verificatur ratione communis patris Leui. Alterum quòd Asaph erat à dextris Heman, ad insinuandum ordinem inter istos tres: videlicet quod primus erat Heman, secundus Asaph & tertius Ethan hic enim ordo significatur per dexterã & siniſtrã: in qua siniſtra subiungitur Ethã ex stirpe Merari. *Asaph filius Berech'iahu filii Simhæ. Filii Michael, filii Bahase'iæ filii Malchi'iæ. Filii Ethni filii Zerach filii Hada'iæ. Filii Ethã filii Zimmæ filii Simhi. Filii Iachath filii Ghersom filii Leui. Filii autẽ Merari fratres eorũ ad siniſtram.* Hic fiat punctus: & deinde immediatè subiungatur. *Ethã filius Cisi, filii Habdi filii Malluch. Filii Chasab'iæ filii Amaz'iæ filii Chilci'æ. Filii Amzi filii Bani filii Samer. Filii Mach'li filii Musi filii Merari filii Leui.* Appositiuè siquidem subiunguntur filii Merari fratres filiorum Gherſom in vno (videlicet Ethan) capite aliorum. *Et fratres eorum Leuitæ: dati in omne ministerium taberculi domus Dei. Aharon autem & filii eius adolebant incensum super altare holocausti & super altare thymiamatis in omne opus sancti sanctorum.* Isti enim soli erant sacerdotes

dotes, quorum quatuor narrantur officia: videlicet super altare holocausti offerre instar thuris, & similiter super altare thymiamatis, & ad omne opus sancti sanctorum: in quo cõprehenditur id quod erat mensæ propositionis & candelabri. Nec mireris quòd appellatur opus sancti sanctorum opus quod fiebat in prima parte tabernaculi, quæ non appellabatur sanctum sanctorum, sed sanctum: quoniam non ratione loci, sed ratione operis dicitur hic opus sancti sanctorum. relatiuè enim ad opera Leuitarum appellantur hæc opera sancti sanctorum: quemadmodum cibus licitus solis sacerdotibus appellatnr inter cibos sanctum sanctorum. *& vt præcarentur.* Iuxta Hebræum habetur. *& ad expiandum super Israel, iuxta omnia quæ præcepit Moses seruus Elohim.* Quartum sacerdotum officium scribitur expiare super populum: de qua actione scripsimus in Moyse. *Isti autem filii Aharõ: Elhazar filius eius, Pinchas filius eius, Abisuah filius eius. Bucci filius eius, Huzzi filius eius, Zerach'ia filius eius. Mera'ioth filius eius, Amar'ia filius eius. Achitub filius eius. Sadoch filius eius Achimahaz filius eius.*

Et hæc habitacula eorum in domos eorũ in terminis eorum: pro filiis Aharon familiæ Cehatitarũ, quia ipsis fuit fors. Dederũtq; eu Cheb'ron in terra Iehudæ: & suburbana eius per circumitũ eius. Agrũ autem ciuitatis & villas eius, dederunt Chaleb filio Iephunnæ. Clarificatur hic quod in libro Iosuæ scriptum est de proprietate Hebron respectu Chaleb. *Filiis autem Aharon dederunt ciuitates Iehudæ ad confugiendum, Cheb'ron.* Esto prudens tum lector tum scriptor, & fac punctum post ciuitates Iehudæ. narratur enim quòd dederũt ciuitates subiunctas, & deinde prima supputatur cũ illius qualitate (videlicet ad cõfugiendum) Hebron: hoc est quarum prima fuit Hebron ciuitas refugii. Et simili modo facies punctum inferius cum subiungitur fuerunt ciuitates ad cõfugiendũ Sichem: eodem enim modo construenda est litera. *& Libnã & suburbana eius: & Iatthir & Esthemoah & suburbana eius. Et Chilen & suburbana eius, Debir et suburbana eius. Hasan et suburbana eius: et Beth'semes & suburbana eius. Et de tribu Bin'iamin Ghebah & suburbana eius, & Halemeth et suburbana eius, & Hanathoth & suburbana eius: omnes ciuitates eorũ, tredecim ciuitates per familias eorum. Filiis autem Cehath residuis de familia tribus, dederunt de dimidia tribu dimidii Menassis in sortem ciuitates decẽ. Filiis autẽ Ghersom*

per

per familias eorum, de tribu Isaschar, & de tribu Aser, & de tribu Naphthali, & de tribu Menaßis in Basan, ciuitates tredecim. Filiis Merari per familias eorum, de tribu Reuben, et de tribu Ghad, & de tribu Zebulum in sortem, ciuitates duodecim. Dederúntque filii Israel Leuitis ciuitates & suburbana eorum. Dederúntque per sortem ex tribu filiorum Iehudæ, & ex tribu filiorum Simhon, & ex tribu filiorum Bin'iamin ciuitates has quas vocauerunt per nomina.

Et de familiis filiorum Cehath fuerunt ciuitates termini eorũ de tribu Eph'raim. Et dederunt eis ciuitates refugii Sechem & suburbana eius in monte Eph'raim: & Gheser & suburbana eius. Et Iocmeham & suburbana eius, & Beth'choron & suburbana eius. Et A'ialon & suburbana eius, & Ghath'rimmon & suburbana eius. Et ex dimidia tribu Menaßis Haner & suburbana eius, & Bilham & suburbana eius: familiæ filiorum Cehath qui residui erant. Filiis Gherßom de familia dimidiæ tribus Menaßis Gholan in Basan & suburbana eius: Hastharoth et suburbana eius. Et de tribu Isaschar, Cedes et suburbana eius: Dab'rath & suburbana eius. Et Ramoth et suburbana eius, et Hanem et suburbana eius. Et de tribu Aser, Masal & suburbana eius: et Habdon et suburbana eius. Et Chucoc & suburbana eius, & Recheb & suburbana eius. Et de tribu Naphthali Cedes in Ghalil et suburbana eius, et Chammõ et suburbana eius: et Cir'iathaim et suburbana eius. Filiis Merari residuis, de tribu Zebulun, Rimmono & suburbana eius: Thabor & suburbana eius. Et de trans Iarden Iericho ad orientem Iarden, de tribu Reuben: Beser in deserto et suburbana eius, et Iah'zam et suburbana eius. Et Cedemoth et suburbana eius, et Mephahath et suburbana eius. Et de tribu Ghad, Ramoth in Ghilbad et suburbana eius: et Machanaim & suburbana eius. & Chesbon et suburbana eius, et Iahazer et suburbana eius.

CAPVT VII.

F Ilii autem Isaschar Tholah & Pua Iasub et Simron, quatuor. Filii autem Tholah Huzzi et Repha'ia et Ieriel et Iachmai et Iibsam et Semuel principes per domos patrum suorũ de Tholah potentes fortitudine per generationes suas: numerus eorum in diebus Dauid viginti duo millia et sexcenti. Filii autem Huzzi Israch, ia et filii Izrach'iæ Michael et Hobad'ia & Ioel et Iisi'ia quinq; principes omnes ipsi. Et cum eis per generationes suas per domos patrum suorum milites exercitus belli, triginta sex millia: quia multiplicauerunt vxores & filios. Et fratres eorum

eorum per omnes familias Isaschar potentes viribus: octoginta septem millia, recensendo eos per singulos.

Bin'iamin Belah & Becher & Iedihael tres. Filii autem Belah Ezbon & Huzzi & Huzziel & Ierimoth & Hiri, quinque principes domus patrũ, potẽtes viribus: et recẽsiti sunt viginti duo millia & triginta quatuor. Filii autẽ Becher Zemira & Iohas & Elihezer & El'iohenai & Aomri & Ieremoth & Abi'ia & Hanathoth & Halameth: omnes isti filii Becher. Et recensiti sunt per generationes suas principes domus patrum, potentes fortitudine: viginti millia & ducenti. Filii autẽ Iedihael Bilhan: & filii Bilhan Iehus & Bin'iamin & Ehud & Chenahana & Zethan & Tharsis & Achisachar. Omnes isti filii Iedihael principes familiarum potẽtes viribus: decem & septem millia & ducenti, egredientes in exercitum ad bellum. Et Suppim & Chuppim filii Hir'chusim filii Acher.

Filii Naphthali Iach'ziel & Guni & Iezer & Sallum filii Bilhæ. Filii Menaßis Asriel quem peperit concubina eius Arami'ia, peperit Machir patrem Ghilhad. Machir autem accepit vxorem ipsi Chuppim & Suppim, & nomen sororis eius Mahacha: nomen autem secundi Zelophchad, fueruntque Zelophchad filiæ. Et peperit Mahacha vxor Machir filium, & vocauit nomen eius Peres & nomen fratris eius Seres: & filii eius Vlam & Recẽ. Filii autem Vlam Bedan: isti filii Ghilhad filii Machir filii Menaßis. Soror autẽ eius Molecheth, peperit Ishod & Abihezer & Machlam. Fuerũt autem filii Semidah Ach'ian & Sechem & Licchi & Aniham.

Filii autẽ Eph'raim Suthelach: & Bered filius eius & thachath filius eius & Elhada filius eius & Thachath filius eius. Obscura est tota hæc narratio de filiis Eph'raim: conferendo autẽ hæc cum familiis Eph'raim scriptis num. 26. videtur quòd hic est sermo de filiis Eph'raim mediatis: hoc est genitis ex stirpe Eph'raim tẽpore quo filii Israel erant in terra promissionis. Et huius filius Zabad, & huius filius Suthelah, et huius filius Hezer & Elhad. Similis accidit corruptio hic ei quæ contigit in tertio capitulo: ter. n, hic reperitur & huius filius, significãdo hunc esse filiũ prænominati. & tamen iuxta Hebraicã veritatem significãtur fratres: nam de omnibus similiter dicitur. et Zabad filius eius & Suthelach filius eius. & postea immediatẽ subiũgitur. & Hezer & Elhad: occiderũt autẽ eos viri Ghath. Quia Geth est ciuitas Philisthinorum, ideo locus insinuat rẽ gestã fuisse post ingressum Israelis in terrã, pmissionis. indigenæ. Clarè scribit Hebr. nati in terra. vt intelligam° naturales

Gethæos

Gethæos occidisse prædictos filios Eph'raim. Et causa subiungitur. *quia descenderant ad inuadendum possessiones eorum.* Iuxta Hebræum habetur. *quia descenderunt ad accipiendum armentum eorum.* Gethæi igitur defendendo proprium armentum occiderunt istos. *Luxit igitur Eph'raim pater eorum diebus multis: veneruntque fratres eius ad consolandum eum.* Non est hic sermo de Eph'raĩ Patriarcha filio Ioseph: sed de altero quodam nominato Eph'raim patre istorum occisorum. *Ingressusque est ad vxorem suam, & concepit & peperit filium: vocauitq; nomẽ eius Beriha, quia in malo fuit domus eius. Et filia eius Seera, quæ ædificauit.* Iuxta Hebræũ habetur. *& ædificauit Beth'choron inferiorem & superiorem: & Vzen Seeræ.* Non scribitur quòd mulier ædificauerit: sed potius quòd ipse Eph'raim ædificauerit. Quod autem subditur, *Porro filius eius Rapha & Reseph & Thale.* cum longa genealogia vsque ad Iosuam, error est similis prioribus: nam Hebraicè nouem fratres subiungũtur solito stylo. *Et Rephach filius eius & Reseph, & Thelach filius eius & Tachan filius eius. Lah'dan filius eius, Hammihud filius eius, Elisamah filius eius.* ita quòd nunquam aliquis scribitur pater alterius. Et qui octauo loco scribitur. *De quo ortus est Num.* Hebraicè habetur. *Non filius eius,* & immediatè subditur. *Iehsuah filius tuus.* Vbi clarè patet error vulgatæ æditionis. nec enim est sermo de patre Iosuę qui vocatus est Nũ: sed de quodam alio qui vocabatur Non, cuius frater fuit iste Iosua, & non ille Iosua qui introduxit populum in terram promissionis. Nec ex eo quòd quędam correximus in istis genealogiis credas adhibuisse me studium ad corrigendum omnes: nam ferè inutilem iudicaui hunc laborem nostris temporibus, eo quòd genealogiæ istæ sunt ignoratæ: & sat esse censui quòd noui interpretes Biblię iuxta veritatem Hebraicam hęc reddunt. *Possessio autem eorum & habitatio eorum Beth'el & filiæ eius: & ad orientem Naharan, & ad occidentẽ Ghezer & filiæ eius & Sechem & filiæ eius, vsque ad Hazzam & filias eius. Et super loca filiorũ Menassis Beth'sean & filiæ eius, Thah'nach & filiæ eius, Megiddo & filiæ eius, Dor & filiæ eius: in his habitauerunt filij Ioseph, filij Israel.*

Filij autem Aser Iimna & Iis'ua & Iis'ui & Beriha, & Serach soror eorum. Filij autem Beriha, Cheber & Malchiel: ipse est pater Birzauith. Cheber autem genuit Iaph'let, & Somer & Chotam: & Suham sororẽ eorum. Filij autem Iaph'let, Pasach & Chimhal & Has'uath: isti filij Iaph'let. Filij autem Somer. Achi & Rauih'gha, Iechubba & Aram. Filius autem Helem fratris eius: Zophach & Iimnah & Seles & Hamal. Filij Zophach: Suach & Chadnepher, & Suhal & Beri & Iimra. Bezer & Hod & Samma & Silsa & Iith'ran & Beera. Filii autem Iether: Iephunne & Phispa & Ara. Filii autem Hullæ: Arach & Cãniel & Rizia. Omnes isti filii Aser principes cognationum electi atque fortissimi ducum ducum. Iuxta Hebręum habetur. *capita domus patrum electi, potentes fortitudine, capita ducum.* Laudes sunt prædictorum filiorum Aser. *& cum recenserentur in exercitu in bello, numerus eorum viri viginti & sex millia.*

CAPVT VIII.

Beniamin autem genuit Belah primogenitum suum: Asbel secundum, & Ach'rach tertium. Nocham quartum, & Rephã quintum. Fuerunt autem filii Belah: Addar & Gera & Abihud. & Abisuah & Nah'man & Achoach. & Gera & Sephuphan & Churam. Isti autem filii Echud, principes cognationum habitantium in Ghabaa, qui translati sunt in Manath. Iuxta Hebræum habetur. *isti sunt capita patrum habitantibus Ghebah, & fecerunt in captiuitatem duci eos ad Manachath & Nahaman & Achi'am.* Nomina propria locorũ hæc tria videntur, ad quæ deducti sunt captiui habitãtes in Ghebah. & *Gera ipse trãstulit eos.* Iuxta Hebræum habetur. *Et Gera ipse fecit duci in captiuitatem eos.* Quando hoc fuerit, nescitur: sed videtur fuisse tempore iudicũ. *genuitq; Huzzam & Achihud. Porro Sacharaim genuit in agro Moab postquã dimisit Chusim & Baharã vxores suas. Genuit autẽ de Chodes vxore sua: Iobab & Zib'iam & Mesam & Malcham. & Iehuz & Sach'iam & Mirmam: isti filii eius capita familiarũ. De Chusim autem genuit Abitub & Elpaal. Et filii Elpahal, Heber & Misham & Samer: ipse ædificauit Ono & Lod & filias eius. Beriha autem & Semah, ipsi capita patrum habitantibus A'ialon: ipsi fugauerunt habitatores Ghath. Et Ach'io, Sasac & Ieremoth. Et Zebad'ia & Harad & Hader. Et Michael & Iispa & Iocha filii Beriha. Et Zebad'ia & Mesullam & Chizci & Chaber. Et Iismerai & Iizlia & Iobab filij Elpahal. Et Iacim & Zich'ri & Zabdi. Et Elihenai & Zillethai & Eliel. Et Hada'ia & Bera'ia & Simrath filij Simhi. Et Ispan & Heber & Eliel. Et Habdon & Zich'ri & Chanan. Et Chanan'ia & Helam & Hanthothi'ia. Et Iiphde'ia & Penuel filij Sasac. Et Samserai & Sechar'ia & Hathal'ia. Et Iehares'ia &*

& Eli'ia & Zich'ri filij Ierocham. Isti capita familiarum, generationibus suis capita: isti habitauerunt in Ierusalaim.

IN *Ghibbon autem habitauerunt Abi'ghibbon: & nomen vxoris eius Mahacha. Et filius eius primogenitus Habdon: & Zur & Cis & Bahal & Nadab. & Gedor & Ach'io & Zacher. Et Miloth genuit Sim'am: & etiam ipsi ex aduerso fratrum suorum habitauerunt in Ierusalaim cum fratribus suis.* Nulla describitur discordia, sed localis separatio, quòd isti è regione fratrũ suorum filiorum Ben'iamin habitauerunt in Ierusalem cũ fratribus suis de tribu Ben'iamin.

Ner autem genuit Cis, & Cis genuit Saul. Nõ est iste Ner pater Abner in primo libro regum: sed iste Ner est auus tũ Saulis regis tũ Abner. fuit enim pater & Cis & Ner: sed author prosequitur tantum lineam Saulis regis. *& Saul genuit Iehonathan & Malchi'suah & Abinadab & Esbahal.* Hinc apparet clarè diuersitas nominum in lingua Hebraica respectu eiusdem viri: nam filius Saul qui in libro regum vocatur Isboseth hic vocatur Esbahal. Et similiter subiũgitur de filio Ionathæ qui hic vocatur Meribbahal, ibi autem Mephiboseth. Quæ ideo expedit nosse, ne ex diuersitate nominum fallaris. *Filius autem Iehonathan Merib'bahal. & Merib'bahal genuit Micham. Filij autem Michæ: Pithon & Melech & Thaareah & Acham. Acham autem genuit Iehohadam, & Iehohada genuit Halemeth & Hazmaueth & Zimri: & Zimri genuit Mozam. Moza autẽ genuit Binham: Rapha filius eius, Elhasa filius eius, Azel filius eius. Azeli autem fuerunt sex filii: & ista nomina eorum, Hazricam primogenitus eius, & Ismahel & Sehar'ia & Hobad'ia & Chanan: omnes isti filii Azel. Filii autem Hesec fratris eius: Vlam primogenitus eius, Iehus secundus & Eliphelet tertius. Fuerunt autem filii Vlam viri potentes fortitudine, tendentes arcum, & multiplicantes filios & filios filiorum, centum & quinquaginta: omnes isti de filiis Bin'iamin.*

CAPVT IX.

NIuersus autem *Israel dinumeratus est.* Hebraicè habetur, genealogizatus est: si sic licet loqui. *& summa eorum scripta est in libro regum Israel & Iehudæ.* Narrat author omnes tribus Israel secundũ generationes suas recensitas & scriptas fuisse in libris regũ tum Israel tum Iudæ, ad manifestandum ꝙ in vtroq; regno adhibebatur studium ad scribendũ genealogias omnium vsque ad

ad captiuitatem Babylonicam. Et dixit hoc etiam ad excusandum se quòd non omnium meminisset: & ad citãdum loca vnde ipse hausit genealogias non scriptas apud Mosem & libros regum. *translatique sunt in Babel propter delictum suum. Qui autẽ habitauerũt primi in possessionibus & vrbibus suis: Israel & sacerdotes & Leuitæ & Nethinæi.* Aduerte prudẽs lector ordinẽ literę ex Hebraico contextu: nã ibidẽ sic habentur prędcedentia. *& ecce ipsi scripti in libro regũ: Israel & Iehuda in captiuitatem ducti sunt ad Babel in mentiri eorum. Et habitantes primi qui in possessione sua in ciuitatibus suis Israelu: sacerdotes, Leuitæ et Nethinæi.* Ex quo cõtextu apparet scribi duo. Alterum quòd scripti fuerunt in captiuitatẽ ducti in Babylonem: & ꝙ non ipsi soli fuerunt genealogizati, sed etiã sacerdotes, Leuitæ & Nethinæi qui primi habitauerũt in possessionibus suis in vrbibus suis in Israel. Ita ꝙ non suffecit authori narrare ꝙ omnis Israel fuit per genealogias recensitus, sed explicauit ꝙ etiam sacerdotes, Leuitæ & Nethinæi fuerunt per Genealogias suas scripti. Oportuit autẽ horum specialiter meminisse: quia cùm scribebatur populus numeratus in libris regum, nõ numerabantur nec scribebantur sacerdotes & Leuitæ: vtpote exempti secundũ legem Mosis. Nethinęi quoq; quia nõ erant ex genere Israel nõ comprehendebantur sub nomine Israel. Dicendo autẽ primi qui in possessione sua in vrbibus suis, manifestat se loqui de sacerdotib⁹ & Leuitis post ingressum terræ promissionis: ad differẽtiam sacerdotũ & Leuitarum ante ingressum terræ promissionis, quorum numerus scriptus est à Mose. Nethinæi verò Ghabaonitæ dicũtur. sonat enim dantes seu datos: quia illi se dederunt Israelitis, & ipsi sunt dati in seruitutem templi Dei. Nec te moueat ꝙ post narratum vniuersum Israel recensitũ subiungitur quòd fuerunt ducti in captiuitatem in Babel: quoniam sensus est ꝙ postremò fuerunt ducti in captiuitatem Babel, ita quòd consummatio captiuitatis scribitur.

Commorati sunt in Ierusalem de filiis Iudæ. Iuxta Hebræum post supradicta immediatè subiũgitur. *Et in Ierusalaim habitauerũt ex filiis Iehudæ & ex filiis Bin'iamin: & ex filiis Eph'raim & Menasis.* Et statim appositiuè subiũgitur. *Huthai filius Hãmihud filii Homri filii Imri filii Bani, de filiis Perẽ filii Iehudæ.* Narrare intendit (vt initium, medium ac finis testantur) prærogatiuã ciuitatis Ierusalẽ quo ad hoc ꝙ aliæ vrbes cõtentæ erant

erant habitatoribus suæ tribus, Ierusalem autem habuit habitatores diuersarum tribuum à principio quo filij Israel obtinuerunt terram promissionis. Vnde & inchoat ab Huthai viro de tribu Iudæ patet enim in libro Iosuę tribũ Iudæ primũ obtinuisse Ierusalẽ. *Et de Siloni, Hasa'ia primogenitus eius. Et de filiis Zerach Iehuel: & fratres eorũ sexcẽti & nonaginta.* Omnes de tribu Iudæ sub hoc numero comprehẽduntur; quemadmodum postea subiungitur numerus filiorum Beniamin habitantium in Ierusalem, & postea numerus sacerdotum. *Porro de filiis Bin'iamin: Sallu filius Mesullam, filij Hodau'ia filij Hassenuæ. Et Ibne'ia filius Ierocham, & Ela filius Huzzi filij Mich'ri: & Mesullam filius Sephat'iæ, filij Rehuel filij Ibni'iæ. Et fratres eorum per generationes suas, nongenti & quinquaginta sex: omnes isti viri capita familiarum per domos patrum suorum.*

De sacerdotibus autẽ: Iedah'ia & Ioh'iarib & Iachin. Et Hazar'ia filius Chilci'iæ filii Mesullam filii Zadoc filii Mera'ioth filii Achirub, pontifex domus Dei. Iuxta Hebræum habetur. *filii Achitub ducis domus Elohim.* Quare iste Achitub (in quem posteritas habitãs in Ierusalem reducitur) appellatus fuerit dux domus Elohim, scriptũ non est expresse. tamen hinc insinuatur quòd ipse fuerit translator domus Dei ex Silo in Nobe. nam in cap. vigesimoprimo primi reg. legimus domum Dei fuisse in Nobe, & ibidem sacerdotẽ Achimelech filiũ Achitub tempore Saulis. De isto igitur Achitub intelligimus dici quòd fuit dux domus Elohim, quia duxit domum Elohim de Silo ĩ Nobe. *Et Hada'ia filius Ierochã, filii Paschur filii Malchi'iæ: & Mahsai filius Hadiel, filii Iachzerach, filii Mesullam filii Mesillemith filii Immer. Et fratres eorum capita per domos patrum suorum, mille & septingenti & sexaginta: potentes fortitudine ad faciendum opus ministerii in domo Dei.* Nomen est Elohim.

De Leuitis autem: Semah'ia filius Chasub, filii Hazricam, filii Chasab'iæ de filiis Merari. Et Bachacar carpẽtarius. Hebraicè habetur. *faber.* Singularis enim virtus artis in isto describitur: nisi sit nomen proprium, vt aliqui Hebræi putant. *& Galal & Matthan'ia filius Michæ, filii Zich'ri filii Asaph. Et Hobad'ia filius Semah'iæ, filii Ghalal filii Ieduthon: et Berech'ia filius Asæ filii Elcanæ, qui habitabat in villis Nethophathi. Et ianitores Sallum & Hachub & Talmon & Achiman: & fratres eorum, Sallum caput. Vsque ad illud tempus in porta regis vicissim ad orientem obseruabant per vices suas de filiis Leui.* Iuxta Hebræum habetur. Et

Et hucusque in porta regis ad orientem: ipsi ianitores castris filiorum Leui. sic iacet in hebræo. Et hinc habentur tria. primum quòd ea quæ scribuntur hic, narrãtur de tẽpore antè captiuitatem Babylonicam: alioquin non extendisset author obseruationem ordinis ianitorum vsque ad tẽpus suũ, dicendo & hucusque. Alterũ quòd author libri post reditum ex captiuitatẽ Babylonica post ordinatũ diuinũ cultum in Ierusalem, scripsit hæc: alioquin nõ dixisset, & hucusq; ianitores castris filiorũ Leui in portã regis ad oriẽtẽ. Habetur tertiò q̃ post captiuitatẽ Babylonicã reparauerunt non solũ res, sed & nomina: appellauerũt enim portã regis vt prius appellabatur porta ad orientem. *& Sallum filius Choræ filij Ebiasaph filij Corach & fratres eius pro domo patris sui Corchitæ super opus ministerij, custodes vestibulorum tabernaculi testimonij.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *custodes liminum tẽtorij.* in idem enim redit sensus. *& familiæ eorum per vices castrorum domini custodientes introitum.* Iuxta Hebræũ habetur. *& patres eorum super castra Iehouah custodes introitus.* significatur enim quòd & ipsi & patres eorum habuerunt officium custodiendi introitũ. *Et Pinẽchas filius Elhazar erat dux eorum coram domino.* Hinc clarè apparet quòd recenset author priscum ordinem seruatũ in terra promissionis, qui postea trãslatus est in Ierusalẽ. iste enim Phinees fuit summus sacerdos: & propterea dicitur dux eorum corã domino. Et deficit. *cum eo.* Ita quòd significatur Phinees dux super Leuitas corã Iehouah cũ eo Phinees existẽte. bonitas siquidẽ Phinees describitur in hoc q̃ Deus erat cũ eo. *Zechar'ia filius Meselem'iæ ianitor portæ tentorii adunationis.*

Omnes ipsi electi ianitores in liminibus, ducenti & duodecim: ipsi in villis suis recẽsiti sunt. Hinc apparet quòd author appellat habitatores Ierusalem non solum illos qui iugiter ibi habitabant, sed etiam illos qui tempore vicis suæ habitabant in Ierusalem. Leuitæ enim narrantur scripti secundum suas genealogias in propriis villis: & tamen supputantur inter habitatores Ierusalem, quia tempore vicis suæ habitabãt in Ierusalem. *quos constituerunt Dauid & Samuel videns in fide sua.* Iuxta Hebræum habetur. *ipsos fundauit Dauid & Semuel vidẽs in firmitate eorum.* firmitas istius ordinis à Samuele prius, & postea à Dauide fundamentum habuit. Et bene nota quòd non ordo, sed firmitas fundata dicitur à Samuele & Dauide. *Et ipsi & filii eorum in portis domus domini, & in tabernaculo vi-*

cibus ſuis. Hebraicè habetur. *domus tentorij in cuſtodiis.* appoſitiuè enim legitur, declarando cuſtodias eorum eſſe in oſtiis domus domini non immediatè, ſed in oſtiis domorum quæ erant circa tabernaculum. Quod magis declarando ſubiungit. *Ad quatuor ventos erãt ianitores: ad orientem, occidentẽ, aquilonem & meridiem.* Cum enim templum vnica eſſet porta cõtentum, oſtiarij ad quatuor mundi plagas decreti, teſtantur quòd non de portis templi, ſed de portis ſepti circa templum eſt ſermo. ſeptũ enim illud quatuor portas habebat ad quatuor cœli plagas. *Fratres autem eorum in villis ſuis erant, & veniebant in ſabbatis ſuis de tempore vſque ad tempus.* Iuxta Hebræum habetur. *ad veniendum in ſeptem diebus de tempore in tẽpus cum iſtis.* Non dicitur quòd ſabbato veniebant, ſed quòd ſeptimo quoque die veniebant. mutabantur ſiquidem ſinguli ſabbatis ſecundum vices ſuas: ſed qui venturi erant, veniebant feria ſexta, in qua licebat iter agere. Et iſti ſunt qui in quarto libro regum cap. 11. appellati ſunt ingredientes ſabbati & egredientes ſabbati. Vnde & hic dicitur quòd fratres eorum in villis ſuis erant ad veniendum de tempore in tempus cum iſtis exituris. viciſsim enim mutabantur. *His quatuor Leuitis creditus erat omnis numerus ianitorum.* Hebraicè habetur. *Quia in fide illorum quatuor potentium ianitorum, ipſi Leuitæ.* Deſcribitur numerus principum ianitorum, dicendo quòd erãt quatuor de numero potentium. & ne putaretur quòd eſſent ſacerdotes, explicatur quòd iſti quatuor principes erant Leuitæ. *& erant ſuper exedras & theſauros domus domini.* Hebraicè habetur. *& erũt ſuper aulas, & ſuper theſauros domus Elohim.* Narratur iſtorum quatuor cura multiplex. & ſubiũgitur. *Per gyrum quoque templi domini morabantur.* Iuxta Hebræum habetur. *Et in circumitibus domus Elohim dormient.* Hoc de vniuerſis Leuitis ianitoribus dicitur. Et ratio loci in quo dormiebant ſubiungitur. *in cuſtodiis ſuis, vt cum tempus fuiſſet, ipſi mane aperirent fores.* Hebraicè habetur. *quia ſuper eos cuſtodia, & ipſi ſuper clauem & in mane in mane.* Multiplex ratio redditur, tum quia cuſtodiæ onus erat ſuper eos, tum quia eorum erat vſus clauium ianuarum: de quo vſu ſubiungitur quòd erat de mane in mane.

De eorum grege erant. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et de eis ſuper vaſa miniſterij.* Leuitæ demonſtrantur: narratur enim quòd Leuitæ erant ſuper vaſa miniſterij, *in numero enim inferebãt ea & in numero efferebãt ea. De ipſis & qui credita habebãt vtẽſilia ſanctuarij.* Iuxta heb. habetur. *Et de eis præfecti ſup vaſa, & ſup omnia vaſa ſanctitatis.* Duo genera vaſorũ tãgũtur. primũ in cõmuni: alterum in ſpecie, vaſa ſcilicet ſanctitatis. Et vtraque ſub cura Leuitarum fuiſſe nec ſolum vaſa ſed etiã res ſacrificandæ ſub eorundẽ cura deſcribuntur: nã ſubiungitur. *& ſuper florẽ & vinum & oleũ & thus & aromata.* Florem autẽ intellige florẽ farinæ qui in vulgata æditione appellatur ſimila. *De filiis autem ſacerdotum, vnguenta ex aromatibus conficiebant.* Diſtinguuntur officia filiorũ ſacerdotum ab officiis Leuitarum relatiuè ad vltimò narratum, videlicet aromata: dicitur enim quòd officium filiorum ſacerdotum erat cõponere aromata. Nec eſt facile fingere vocabula correſpõdentia hebraicis. Nam hoc in loco ſcribũtur dũtaxat tres dictiones: prima nomen verbale, ſecunda nomen abſtractum, & tertio aromatibus, ita q̃ tam nomẽ verbale quàm nomẽ abſtractũ, aromatis eſt: finge ſi potes. ſed ſenſus eſt quòd filij ſacerdotum erãt cõfectores cõpoſitionis pro aromatibꝰ. Et eſt ſermo de aromatibus thymiamatis, quod offerebatur Deo intra tẽplũ in altari thymiamatis. *Matthith'ia autẽ Leuita primogenitus Sallum Corchites, præfectus erat eorum quæ in ſartagine frigebãtur.* Iuxta heb. habetur. *in fide ſuper opus ſartaginũ.* nõ reſtringendo tamen ſartaginis nomen ad frixorium: ſed frixorio ſimilia vaſa intelligendo. *Porro de filiis Cehathitarum de fratribus eorum erant ſuper panes propoſitionis: vt nouos per ſingula ſabbata præpararẽt.* Non erat officium filiorum Cehath, ponere panes propoſitionis, ſed præparare: hoc enim erat Leuitarum, illud ſacerdotum.

Hi ſunt principes cantorum per familias Leuitarum qui in exedris morabantur, ita vt die ac nocte iugiter ſuo miniſterio deſeruirẽt. Iuxta hebræum ſcribitur epilogus prædictorum habitãtium in Ieruſalem. Tertiò enim repetitur pronomen iſti; & primum repetuntur cantores. *& iſti cantores capita patrum Leuitis in cameris licentiati: quia die & nocte ſuper eos in opere.* Tres fuerunt deſcripti cantores principes iuxta tres filios Leui: & illos iugiter fuiſſe in templo dicit quia onus operis diuini cultus tam die quàm nocte erat ſuper eos. Et niſi aliquis cultus fuiſſet nocte exhibitus per Leuitas, non ſcriptum fuiſſet die ac nocte. Et dicuntur licẽtiati, hoc eſt licitè liberi ab eneribus Leuitarum ad quæ viciſsim tenebantur Leuitæ.

Deinde immediatè subditur. *Isti capita patrum Leuitis secũdum natiuitates suas.* Demonstrantnr prænarrati Leuitæ in tot prędictis officiis quòd fuerunt capita familiarum Leuiticarum secundum naturales eorum origines. Et demum subditur. *capita ista habitarunt in Ierusalaim.* Huc tendebat intentio totius istius tractatus. & demonstrantur capita omnia prænarrata, & non Leuitarum tantum.

IN *Ghibhon autem cõmorati sunt Abi'ghibhon Ichiel: & nomen uxoris eius Mahacha. Filius autem eius primogenitus Habdon & Zur & Cis, & Baal & Ner & Nadab. Et Gedor & Ach'io, & Zechar'ia & Mic'loth. Mic'loth autem genuit Sim'am: & etiã ipsi è regione fratrum suorum habitauerunt in Ierusalaim cum fratribus suis. Ner autem genuit Cis, & Cis genuit Saul: & Saul genuit Iehonathan & Malchisuah & Abinadab & Esbahal. Filius autem Iehonathan Merib'baal: & Merib'baal genuit Micham. Filii autem Michæ: Pithon & Melech & Thach'reah. Acham autem genuit Iah'ram, et Iah'ra genuit Halemeth & Hazmaueth & Zimri: Zimri autem genuit Mozam. Moza autẽ genuit Binham: & Rephaia filius eius, Elhasa filius eius, Azel filius eius. Azeli autẽ fuerunt sex filii: & ista nomina eorũ, Hazricam primogenitus eius & Ismahel & Sehar'ia, & Hobad'ia, & Chanã. isti filii Azel.* Repetitio est scriptorũ in præcedenti cap. & prima quidem pars repetitur ad adiungendũ ex tribu Ben'iamin nonnullos habitatores Ierusalem: secunda autẽ de linea Saulis, ad inchoandam historiam translationis regni de Saule in Dauidem. intendit enim author libri huius (vt scripta testantur) gesta per lineam Dauidis regum Iudæ narrare supplendo omissa in libris regum.

CAPVT X.

PElisthim autem pugnauerunt contra *Israel: fugeruntque viri Israel à facie Pelisthim, & ceciderunt interfecti in monte Ghilboah. Assecutique sunt Pelisthim Saulem & & filios eius: & percusserũt Pelisthim Ionathan & Abinadab & Malchisuach filios Saulis. Et aggrauatum est prælium super Saulem: inuenerũntque eum sagittarii in arcu, & timuit à sagittariis. Et dixit Saul ad armigerum suũ, euagina gladium tuũ & perfode me illo, ne veniãt incircũcisi isti & illudãt mihi: & noluit armiger eius, quia timuit valde: arripuit itaque Saul gladium & cecidit super eum. Viditque armiger eius quod mortuus esset Saul: & cecidit etiam ipse super gladium & mortuus est.* Historia

storia hæc sumpta est ex vltimo capitulo primi regum: propter quod pauca restant declaranda. *Mortuúsque est Saul & tres filii eius, & tota domus illius pariter concidit.* Intellige hanc simultatem non secundum terminum, sed secundum viam: hoc est quòd ex tunc cœpit ruina totius domus Saul, quæ terminata est occiso post aliquot annos Isbosethi. Author enim libri taciturus regnum Isbosethi, narrat ruinam domus Saulis simul cum Saulis morte. *Quod cum vidissent viri Israel qui habitabant in campestribus, fugerũt: & Saul ac filiis eius mortuis, dereliquerunt vrbes suas, & huc illúcque dispersi sunt.* Iuxta Hebræum legendum est. *Et viderunt omnis vir Israel qui in valle quòd fugerunt, & quòd mortuus est Saul & filii eius: & dereliquerunt ciuitates suas & fugerũt, venerúntque Pelisthim & habitauerunt in eis.* Sententia est clara & tractata vbi supra.

In crastino autem, post mortem Saul. *venerunt Pelisthim ad expoliandum interfectos: & inuenerunt Saul & filios eius iacentes in monte Ghilboah. Spoliauerúntque eum & tulerunt caput eius & arma eius: & miserunt.* caput Saulis. *in terram Pelisthim per circuitum vt ostenderetur idolorum templis.* Hebraicè habetur. *ad annunciandum sculptilibus eorum & populo.* & significatur non simplex nunciatio, sed læta atque festiua. *Et posuerunt arma eius in domo Dei sui: & caput eius affixerunt in domo Dagon.* Tandem post circumlatum caput Saulis, affixum est in templo Dagon in honorem ipsius Dagon, tanquam ab eo subactus fuerit rex Saul.

Audiuit autem tota Iabes Ghilhad, omnia quæ fecerant Pelisthim Sauli. Surrexerúntque omnes viri fortes: & tulerunt corpus Saul & corpora filiorum eius. proculdubio absque capite Saulis. *& attulerunt ea in Iabes: sepelierúntque ossa eorum sub arbore in Iabes, & ieiunauerunt septem diebus.*

Mortuus est ergo Saul propter iniquitates suas, eo quòd præuaricatus sit mandatum domini quod præceperat & non custodierit illud. Author libri hæc non scripta in libro regum addidit: verum Hebraicè habetur. *Et mortuus est Saul in mentiri suo quo mentitus est in Iehouah, super verbum Iehouah quod non custodiuit. Et* est proculdubio sermo de sermone diuino per Samuelem directo ad Saulem de destruẽdis etiam rebus Hamalec: vt scribitur 1. Reg. cap. 15. Deinde immediatè subditur. *& etiam ad interrogandum in Pythone ad quærendum. Et non quæsiuit in Iehouah, & interfecit eum.* Alterum peccatum Saulis

scriptum 1. Regum 28. Affertur causa mortis eius. Nec caret quæstione vltimum verbum, videlicet & non quæsiuit in Iehouah: quoniã 1. Reg. 28. expressè dicitur, & cõsuluit Saul dominum: quomodo ergo verificatur quod hic dicitur & nõ quæsiuit dominum? Solutio est quòd quia Saul non perseuerauit quærendo à domino, sed diuertit ad quærẽdum in Pythone, ideo verificatur quòd non quæsiuit in Iehouah: religio enim non perseuerans non est religio. *& trãstulit regnum ad Dauid filium Iisai.* in morte quidẽ Saulis inchoatiuè (quia tunc incepit Dauid regnare in Hebron) infra octo autem annos completè.

CAPVT XI.

COngregatus est autem totus Israel ad Dauid in Cheb'ron dicendo: ecce os tuum & caro tua sumus. Heri quoque & nudiustertius etiam cum esset rex Saul, tu eras educens & reducens Israelem: dixitque dominus Deus tuus tibi, tu pasces populum meum Israel, & tu eris dux super eum. Festinat author ad Dauidis regnum, inchoando ab initio regni Dauidis super totũ Israel: quod fuit post septem annos à morte Saulis. Gesta igitur scripta. 2. Reg. 5. incipit narrare: quę ibi declarauimus. *Venerúntque omnes seniores Israel ad regem in Cheb'ron, & percussit cum eis Dauid fœdus in Cheb'ron coram domino: vnxerúntque Dauidem in regem super Israel, iuxta sermonem domini in manu Samuelis.* vt hinc intelligamus populum innixum authoritati diuinæ per Samuelem manifestatę vnxisse in regem Dauidem.

ABiitque Dauid & totus Israel in Ierusalaim, hæc est Iebus: vbi erant Iebusæi habitatores terræ. statim enim Dauid ad constituendum sibi regiam sedem in Ierusalem properauit. *Dixerúntque habitatores Iebus Dauidi, non ingredieris huc.* Hinc clarè habetur Iebusæos negasse Dauidi ciuitatem, vel saltem arcem Sion. ex eo enim quòd subditur. *& cepit Dauid arcem Sion, ipsa est ciuitas Dauid.* nec dicitur & cepit Ierusalem, innuitur q̃ de arce erat quæstio: volebant enim Iebusæi tenere arcem, quam tamen præcipuè petebat Dauid. *Dixit autem Dauid, omnis percutiens Iebusæum in primis, erit princeps & dux.* Iuxta Hebræum habetur. *erit in caput & in principem.* his enim titulis intelligimus principem totius exercitus significari. *& ascendit in primis Ioab filius Zeruiæ, & fuit in caput.* Ecce quomodo

quomodo Ioab lucratus est principatum.

Habitauit autem Dauid in arce: & idcirco vocauerunt eam ciuitatem Dauid. Aedificauitq; ciuitatem à circumitu, à Millo vsque ad gyrum: Ioab autem reliquum ciuitatis extruxit. Hebraicè habetur. *viuificauit.* De eadem ciuitate Sion est sermo ita quòd rex ædificauit in monte Sion palatium suum, & muniuit plenitudinem montis circumcirca muro: reliquum autem spatium vacuum montis Sion viuificasse dicitur Ioab, eo quòd repleuit illud habitatoribus. Nec per hoc negatur quòd ibidem etiam ædificauerit domum Ioab iam princeps totius exercitus, vt ibi esset cum militibus ad custodiam regis. *Et iuit Dauid eundo & crescendo: & dominus exercituum erat cum eo.*

HI principes virorum fortium Dauid, qui adiuuerunt eum, vt rex fieret super omnem Israel: iuxta verbum domini quod locutus est ad Israel. Iuxta Hebræum particula ista sic legitur. *Et isti principes potentium qui Dauidi, qui inualuerũt cum eo in regno eius cum toto Israel ad faciendum regnare ipsum: iuxta verbum Iehouah super Israel.* Modũ quo adimpletus est diuinus sermo de regno Dauidis super Israel describit: simul narrando causam quare subiũcti fuerunt principes potentiũ in regno Dauidis. ex eo enim q̃ isti simul cũ Dauide ex vna parte inualuerunt partim armis partim attractu contra totũ Israel in illo septennio quo Dauid regnauit in Hebron, & totus conatus eorum tendebat ad hoc vt Dauid regnaret super Israel, ideo fuerunt principes potentium. *Et iste numerus potentium Dauidis: Iesbaam filius Ahamoni princeps inter triginta.* Ex secũdi regum cap. vigesimotertio sumpta sunt subiuncta. verum iste primus qui hic nominatur Iesbaam filius Ahamoni, Hebraicè autem *Iasobham filius Chachmoni* (vt diximus in 23. ca. secũdi regum) si vt litera sonat Iasobham nomen est propriũ istius primi viri in catalogo fortium Dauidis, manifestatur hinc quòd illa verba scripta in libro secũdo regum (videlicet sedens in sede sapientificans me) non erant interpretanda, quia erant nomina propria istius viri: nam quod hic scribitur Iasobham filius Chachmoni, & interpretatur sedit in populo filius sapientificantis me, ibi scribitur Ioseb Basebeth Thachchemoni, & interpretatur sedẽs in sede sapientificabit me. hæc enim in vnum atque idem concurrere facilè patet. Nec obstat quod ibidem subditur ipse Hadino Heznita: quia ibi

aliud nomen eius explicatur adiuncto nomine patrio. Et cõfirmatur esse nomen proprium: quia in sequenti capitulo vir antepenultimus priusquam narrentur viri de Ghaditis, qui in vulgata æditione vocatur Iesbaã, in Hebræo vocatur Iasobham: quo nomine iste caput omnium fortium hoc in loco vocatur. quo fit vt non incertum reddatur an primus hic sit vnus & idem cũ primo ibi: nomina enim diuersa iam monstratum est in octauo cap. non cogere ad intelligendam diuersitatem virorum. Quod autem dicitur princeps inter triginta, Hebraicè habetur. *princeps fortium.* Simili titulo insignitur primus in catalogo fortium in libro regum, dicendo caput tertij. *ipse leuauit lanceam suam super trecentos interfectos vice vna.* In libro regum scribitur quòd octingentos occidit vna vice. diuersus enim occidendi modus interuenisse videtur. Ita quòd occisorum numerus comprehẽdit octingentos: modus autem occidendi lancea comprehendit duntaxat trecentos. nam hic clarè dicitur quòd eleuauit lãceam suam super trecentos occisos vice vna: ibi verò duntaxat dicitur q̃ occidit octingẽtos vice vna. alio enim modo occidit reliquos eodem impetu.

Et post eum Elhazar. Similiter iste scribitur in libro regum secundo loco. *filius patrui eius Ahoites.* Iuxta Hebræum habetur. *filius Dodo Achochi: ipse inter tres potẽtes.* Etiã in descriptione istius nõnulla interuenit dissonantia: quia in libro regum iste scribitur filius Dodo filij Achochi, ita quòd narratur eius tam pater quàm auus: hic autem mentio fit patris dicendo filius Dodo, sed non subiungitur filij Achochi. sed dicitur Achochi, vel quia subintelligitur filij, vel quia Achochi nomẽ erat loci aut cognationis & nõ aui: & propterea nõ oportuit interponere dictionem filij. Incerta sunt hæc, & vt possumus diuinamus. *Ipse fuit cum Dauid in Pasdamim, & Pelisthim congregati erãt ibi ad prælium, & erat ager regionis illius.* Puto interpretem optimè vertisse Hebraicam phrasim qua scribitur. *& fuit pars agri pleni.* vt nomine partis intelligatur regio, & significetur q̃ regio illa erat cultus ager. Quòd autẽ subditur. *hordeo.* & in libro regum dicitur lentibus, non cõtrarianlentibus: quia diuersæ sunt historiæ. nam ibi scribitur ager plenus lentibus in gestis tertij, hic autem ager plenus hordeo in gestis secundi: vt patet intuenti contextum. *fugerat̃q; populus à facie Pelisthinorum. Hic stetit in medio agri & defendit eum, & percussit Pelisthæos.* Iuxta Hebræum habetur. *Et steterunt in medio partis & fecerunt euadere eam, & percusserunt Pelisthinos: & saluauit dominus saluatione magna.* Quia dictum est iste erat cũ Dauide, ideo subiunctum est in numero plurali steterũt. Admirabilis tamen actio istius narratur in libro regum: & propterea ipsi attribuitur victoria hæc.

Descenderunt autem tres de triginta principibus super petram ad Dauid ad speluncam Hadullam. Omittitur tertius Samma scriptus in libro regum: & transitur ad tres præcipuos inter triginta. *& Pelisthim castrametati erant in valle Rephaim.* Porro *Dauid tũc erat in præsidio.* Hebraicè habetur. *in arce.* Sed parui refert: quia arcem naturalem quam rupes efficiebat significat munitam præsidio militum. *& præfectus Pelisthinorum tũc erat in Beth'lechem. Desiderauit autem Dauid & dixit: quis propinabit mihi aquã de puteo Beth'lechem qui est in porta? Irruperunt̃q; tres in castra Pelisthinorum, & hauserunt aquam de puteo Beth'lechem qui est in porta, & portauerunt & attulerunt ad Dauid: & noluit Dauid bibere eam, sed libauit eã domino.* hoc est obtulit illam in sacrificio diuino. *Et dixit, absit vt in conspectu Dei mei hoc faciã.* Iuxta Hebræum habetur. *absit mihi ab Elohe meo à facere hoc.* Horrẽtis sunt verba. deinde immediatè sequitur. *num sanguinem virorum istorum bibam in animabus eorum, quia in animabus suis attulerunt eam? & noluit bibere eam.* Rationẽ reddit manifestam quare horruerit bibere aquam illam. Et ex hac ratione insinuatur quòd Dauid non eo animo dixerit se cõcupiscere aquã Beth'lehem vt viri sui irent pro ea: sed vt cõtingit aperuit appetitum suum, tres autẽ viri iniusi cõfidentes in agilitate, fortitudine & dexteritate iuerũt in animabus suis: hoc est exponẽtes proprias vitas periculo. *hæc fecerũt tres potentes.*

Abisai quoque frater Ioab ipse fuit caput trium, & ipse leuauit lanceam suam super trecentos interfectos: & ipse erat inter tres nominatissimus. Hebraicè habetur. *& ei nomẽ inter tres.* hoc est inter istos tres præcipuos erat nominatus nomine gloriæ. *Inter tres secundus inclytus, & princeps eorum.* Hebraicè habetur. *Ex tribus in duobus est honoratus, & fuit eis in principem.* Explanatur gloria Abisai inter tres præcipuos: quòd videlicet inter eos non erat secundus aut tertius, sed inter ipsos tres honorabatur à duobus: & ad hoc magis explicandũ subiungitur quòd fuit eis in principem. *veruntamen vsque ad tres primos non pervenerat.* Hebraicè scribitur. *& vsque ad tres non venit.* Fuit enim

enim Abisai princeps secundæ trinitatis fortium, non tamen peruenit ad primam fortium trinitatem, quæ simpliciter & absolutè constituebat tres fortes: quorum duo duntaxat sunt hic nominati.

Bena'ia filius Ieho'iadah filii viri fortitudinis magnus operibus de Cabzeel: ipse percussit duos Ariel Moab. Dictio Hebraica relicta est: cũ potuisset interpretari leones, hoc est viros fortes vt leones. *& ipse descendit & percussit leonem in medio putei in die niuis. Et ipse percussit virum Aegyptium virum mẽsuræ quinque cubitorum, & in manu Aegyptij erat lancea sicut liciatorium textorũ: descenditq; ad eum cum virga, & extorsit läceam de manu Aegyptij, & occidit eum lancea eius. Hæc fecit Bena'iahu filius Ieho'iadah: qui erat inter tres robustos nominatissimus.* Hebraicè habetur. *& ei nomen inter tres potentes.* in quorum numero erat Abisai. *Inter triginta primus.* Hebraicè habetur. *Ex triginta ecce ipse honoratus.* Recole quòd ista trinitas in principio narrata est descendisse ex triginta: & propterea iste Benaias gloriosus in hac trinitate, honoratus dicitur ex triginta. *veruntamẽ vsque ad tres non peruenit.* De prima trinitate est sermo. *posuitque eum Dauid ad auditionem suam.*

Potentes autem viribus: Hasael frater Ioab, Elchanan filius Dodo de Beth'lechem. Sammoth Charorites: Chelez Pelonites. Hira filius Hicces Thecohites: Abihezer Hanthothites. Sibbechai Chusathites: Hilai Achochites. Maharai Netophathites: Cheled filius Bahanæ Netophathites. Ithai filius Ribai de Ghibha filiorum Bin'iamin: Bena'ia Pir'hathonites. Churai de torrentibus Gahas: Abiel Harbathithes. Hazmaueth Bacharumites: El'iach'ba Sahalbonites. Filij Sem Ghizonites: Ionathã filius Sagæ Hararites. Achi'am filius Sachar Hararites: Eliphal filius Vr, Chepher Mecherathites: Achi'ia Pelonites. Chezro Charmelites: Naharai filius Ezbai. Ioel frater Nathan: Mibchar filius Hageri. Zelec Hammonites: Naharai Berothites, armiger Ioab filij Zeru'iæ. Hira Ir'therites: Gareb Ir'therites. Vri'ia Chitthites: Zabad filius Ach'lai. Hadina filius Sizæ, Reubẽita caput Reubenitarum, & cum eo triginta. Channan filius Mahachæ, & Iosaphat Mitthenites. Huzi'ia Hastherathites: Samah & Iehiel, filij Chotam Haroherites. Iedihael filius Simri: & Iocha frater eius Thixites. Eli'el Machauim, & Ieribai & Iosau'ia filij Elnaham: & Ithma Moabites. Eli'el & Hobed: & Iahasiel Mezoba'ia.

CAP.

CAPVT XII.

HI sunt autem qui venerunt ad Dauid in Zic'lag cum adhuc fugeret. Parui refert quòd hebraicè habetur. *adhuc retentũ à facie Saul filij Cis.* tempus enim quo Dauid retinebat seipsum in Siceleg Philisthinorũ timens Saulẽ describitur. *qui erant fortissimi & egregij pugnatores.* Hebraicè habetur. *& ipsi inter potentes auxiliatores belli.* Non qualescunque adiutores, sed potentes describuntur. *Armati arcu, dextera & sinistra iacientes lapides: & sagittas arcu.* Magna laus istorum in vsu arcus tã emittendo lapides quàm sagittas scribitur, dum vtraque manu ad hæc scribuntur vti. *de fratribus Saul.* hoc est vt exponitur subiungendo. *ex Bin'iamin.* vt hinc intelligamus etiam viuẽte Saule proprios Sauliis contribules iuisse ad Dauidem. *Dux Achihezer & Ioas filij Semahæ Ghibbathites, & Iezziel & Pelet filij Hazmaueth: & Beracha, & Iehu Hanthothites. Et Iismah'ia Ghibbonites, potens in triginta & super triginta.* Iste ideo inter triginta & super triginta laudatur potens, vt intelligamus quòd ipse erat vnus ex tribus secundæ trinitatis. *& Iirme'ia & Iachaziel & Iochanan, & Iozabad Ghederathites. Elhuzai & Ierimoth & Behal'ia & Semar'iahu: & Sephatiahu Charuphites. Elcana & Iisi'iahu & Hazar'el & Iohezer & Iasobham Chorchites. Et Iohela & Zebad'ia, filij Ierocham de Ghedor.*

Et de Ghaditis transfugerunt. Hebraicè habetur. *diuisi fuerunt ad Dauid.* sed sententia in idem redit: significatur enim quòd isti segregauerũt se à regno Saulis eundo ad Dauidem profugum à facie Saulis. *cum lateret in deserto.* Hebraicè habetur. *ad arcem in desertum.* Intellige tamen arcem naturalem quam rupes facit. *potentes fortitudine, viri exercitus ad bellum, vtentes clypeo & lancea: facies leonis facies eorum.* impauidi ac terribiles. *& quasi capreæ in montibus ad festinãdum. Hezer dux: Hobad'ia secundus, Eli'ab tertius. Mismanna quartus, Iirme'ia quintus. Hatthai sextus, Eliel septimus. Iochanan octauus, Elzabad nonus: Iirme'iahu decimus. Machbanai vndecimꝰ. Isti de filijs Ghad duces exercitus.* Omnis excluditur ambiguitas totius præcedentis clausulæ quo ad genus prænarratorum virorũ. *nouissimus centũ militibus præerat, & maximus mille.* Iuxta Heb habeẽ. *vnus per centũ paruus, & magnus per mille.* Sic iacet in Hebræo absq; nullo adiuncto verbo. iungitur. n. hæc clausula pcedẽti: videlicet isti ex filiis Ghad duces exercitꝰ, vnꝰ p cẽtũ paruus

paruus & magnus per mille. Et est sensus quòd omnes isti vndecim fuerũt duces exercitus de numero eorum quorum vnusquisq; erat centurio si erat paruus dux, aut erat tribunus si erat magnus dux: intelligendo per tribunum præfectum mille militibus. Vbi prudens lector aduerte duo. alterum quòd narratur ducatus istorum, non qui tunc (quando Dauid fugiebat à Saule) sed qui posteaquam Dauid factus est rex datus est eis. alterum quòd hinc insinuatur ordo exercitus seruatus in regno Dauidis: videlicet quod duces exercitus sic decreuit vt minimi essent centuriones, maximi autem tribuni. Et per hos intellige multos gradus mediorũ ducum exercitus. *Isti sunt qui transierunt Iarden mense primo, & ipse plenus erat super omnes ripas suas: & fugauerunt omnes qui morabantur in vallibus ad orientem & occidentẽ.* Laudantur isti Gaditæ. sed quando & quomodo res hæc gesta fuerit, nescitur.

Venerunt quoque de filiis Bin'iamin & Iehudæ ad præsidium in quo morabatur Dauid. Hebraicè habetur. *vsque ad arcem ad Dauidem.* Significanter describuntur ex Ben'iamin & Iuda simul venientes ad Dauidem vsque ad ipsam rupem in qua sẽ seruabat Dauid profugus, ad insinuandum quòd ex improuiso venerunt isti. *Egressusq; est Dauid obuiam eis.* Hebraicè habetur. *Et exiuit Dauid ad facies eorũ.* venerãt enim vsque ad ipsam rupem. *& ait.* Hebraicè habetur. *& respondit & dixit eis.* inquirentibus enim eum respondit. *si pacificè venistis ad me vt auxiliemini mihi, cor meum iungatur vobis.* Legendum esset. *iungetur.* affirmat siquidẽ Dauid se ex corde complexurũ eos si adiutores veniunt. *si autẽ insidiamini mihi pro aduersariis meis.* Hebraicè habetur. *& si ad decipiendum me angustatoribus meis absque iniquitate in palmis meis.* subaudi tradituri me venistis. Dubitabat enim Dauid: & militari libertate vtitur in primo sermone cum eis. *videat deus patrum nostrorum & iudicet.* Hebraicè habetur. *videbit Elohæ patrum nostrorum & increpabit.* Reseruat Deo iudicium cordiũ & vindictam. Ex quibus verbis apparet quòd Dauid vtro fuerint corde susciebat eos: prædicẽdo tamen eis diuinã vltionem immo increpationem, si cum dolo veniebant. *Spiritus vero domini induit Abisai principem inter triginta.* Iuxta Hebræum habetur. *Et spiritus induit Hamasai principem potentium.* Non dicitur spiritus domini, sed spiritus absolutè. significatur enim interno quodam impulsu prodeunte extra actum Hamasai: & propterea describitur

bitur spiritus induens. spiritus quidem ad significandum internum impulsum: induens autem ad significãdum exteriorem illius apparentiam diffusam in corpus ipsius Hamasai. *& ait.* Hoc addidit pro claritate interpres. *tui sumus ô Dauid & tecum futuri fili Isai.* Hebraicè habetur. *tibi Dauid & tecum fili Isai pax.* Respondet pro omnibus iste accensus benignitate Dauidis & illius fiducia In Deo. Deinde immediatè sequitur. *pax tibi & pax adiutori tuo, quia adiuuit te Elohæ tuus:* Tertio imprecatur pacem cum tali gestu ex interno spiritu prodeunte, vt Dauid crediderit eos venire coadiutores sibi. *Suscepit ergo eos Dauid & constituit eos principes turmæ.* Hoc potest verificari ex tũc, rectius tamen intelligitur verificari post assecutum regnum: quoniam tunc tã pauci erant vt totprincipibus deessent subditi. nunquam enim viuente Saule numerus militum Dauidis excessit sexcentos: vt libri regum historia narrat.

Porro de Menasse transfugerunt ad Dauid cum veniret cum Philisthinis contra Saul ad prælium, & non adiuuit eos: quia inito consilio remiserunt eum principes Philisthinorũ dicendo, in capitibus nostris transfugiet ad dominum suum Saul. Historia hæc narratur 1.reg.29. *Quando reuersus est in Zic'lag transfugerunt ad eum de Menasse Hadna, & Iozabad, & Iedihael, & Michael, & Iozabad, & Elihu, & Zillethai.* Declarando quod dixerat cum veniret, explicat quòd illud quando non fuit in eundo ad castra, sed in eundo ad Siceleg: quod pro claritate maiori interpres dixit reuersus est. Narratur ergo quòd isti de Menasse venerũt ad Dauidem tempore quo Dauid abiectus à satrapis Philisthinorum ibat in Siceleg. *principes militum in Menasse.* Iuxta Hebræum habetur. *principes milliũ qui in Menasse.* Magni valde describuntur isti, qui capita non centum, sed millium dicuntur. *Et ipsi præbuerunt auxilium Dauidi aduersus latrunculos.* Hebraicè habetur. *societatem.* sed proculdubio significatur cœtus Hamalecitarum qui incenderant Siceleg, quem persecutus est Dauid: vt scribitur 1.reg.30. *quia potentes fortitudine omnes ipsi: & facti sunt principes in exercitu.* Intellige post assecutum regnum. *Quia in tempore per singulos dies venichant ad Dauid ad auxiliandum ei.* Tria tempora Dauidis tractat author hic. primum quo viuente Saule Dauid profugus seruatus est & auctus: & de hoc hactenus habitus est sermo. Alterum tempus quo mortuo Saule Dauid regnauit in Hebron, longaq;

longaq; concertatio fuit inter domum Dauidis & domum Saulis: & de hoc tempore dicitur quòd per singulos dies veniebant ad Dauidē. *vsquédum fieret grandis numerus quasi exercitus Dei.* Hebraicè habetur. *vsque ad castra magna sicut castra Elohim.* Augmentum militum tantum narratur quòd peruenit ad constituendum exercitum sicut exercitum Elohim. Etsi nomine Elohim intelligimus Deum, augmentū hoc intelligendū est vsq; ad tēpus quo Dauid factus est rex totius Israel inclusiuè: quoniā tūc habuit castra sicut castra Dei quę habuerat tam Moses quàm Iosue. Si vero nomine Elohim intelligimus potentes principes, sensus est quòd quotidie augebantur milites Dauidis in Hebron regnantis, vsqueadeo vt constituerent exercitū iuxta magnitudinem exercitus soliti apud principes mundi. significatur enim per hoc ϕ augmētū fuit tantum ϕ peruenit ad quantitatē ordinarii exercitus.

Isti sunt numeri capitum expeditorum ad exercitum, quæ venerūt ad Dauid in Cheb'ron, vt transferrent regnum Saul ad eū iuxta verbū domini. Filii Iehudæ portantes clypeum & hastam: sex millia & octingenti expediti ad exercitū. De filiis Simhon potentes fortitudine ad exercitum: septem millia & centum. De filiis Leui quatuor millia & sexcenti. Et Ieho'iadah dux de stirpe Aharon: & cū eo tria millia & septingenti. Tertium tēpus (videlicet quo Dauid post septēniū in Hebron cōstitutus est rex super vniuersum Israel) tractatur. *Et Zadoc puer egregiæ indolis.* Hebraicè habetur. *puer potens fortitudine: & domus patris eius, principes viginti duo* laudatur enim tum à propria persona, tum à tot principibus domus paternæ. *De filiis autem Bin'iamin fratribus Saul tria millia: magna enim pars eorum adhuc sequebatur domum Saul:* Hebraicè habetur. *& adhuc multitudo eorū custodientes custodiam domus Saul.* Ratio redditur paucitatis eorū qui venerunt ex tribu Ben'iamin ad cōstituendum Dauidem regem: quia multitudo virorum militarium illius tribus etsi non pugnaret aduersus Dauidem, seruabant tamen adhuc familiam Saulis, tanquam illam cui ex successione debebatur regnum. viuebat enim tunc filius Ionathæ Mephiboseth. *De filiis vero Eph'raim, viginti millia & octingenti: potentes fortitudine, viri nominati in cognationibus suis. Et ex dimidia tribu Menassis, decem et octo millia: qui nominati fuerunt per nomina vt venirent ad constituendum regem Dauidem. Et de filiis Issaschar viri eruditi qui noverant singula tempora, ad præcipiēdum quid facere deberet Israel.*

Hebraicè

Hebraicè habetur. *scientes intelligentiam temporibus, ad sciendum quid faciet Israel.* Prudentia ascribitur filiis Issachar politica: qua videlicet tanta intelligentia vigebant vt secundum tempora scirent qnid expediret vniuersо Israeli. est enim prudētia circa singularia: ac per hoc prudentia politica circa singularia communia reipublicæ. *principes eorum ducenti, omnis autem reliqua tribus consilium eorum sequebatur.* Hebraicè habetur. *& omnes fratres eorum super os eorum.* Fratres eorum Israelitas intellige adhærentes consilio sapientū de tribu Issachar. Et hinc insinuantur duo, alterū quòd istorum prudentiæ nō est visum infra illud septennium concurrere tribus Israel ad cōstituendum Dauidem regem: alterum quòd post septennium censuerunt isti prudentes vt omnes tribus conuenirēt in Hebron ad constituendum Dauidem regem. propter hoc enim narrantur duo: & quòd ipsi venerunt ad Dauidem, & quòd ex ore eorum pendebat omnis Israel. *De Zebulun egredientes ad exercitum dispositi ad prælium in omnibus armis bellicis quinquaginta millia: & ad ordinandum sine corde duplici.* Et de *Naphthali principes mille: & cum eis cū clypeo & lancea triginta septem millia. Et de Danitis præparati ad prælii, vigintiocto millia & sexcenti. Et de Aser egredientes ad exercitum & in acie provocantes.* Hebraicè habetur. *ad ordinādum bellū.* hoc est ad ordinē prælii sustinendum periti seu exercitati. non parua siquidem militum laus est prælianda sistere in ordine. *quadraginta millia. Et de trans Iarden de Reubenitis & Ghaditis & dimidia tribu Menassis cum omnibus armis exercitus bellici, centum & viginti millia.*

Omnes isti viri bellatores et expediti ad pugnandum. Hebraicè habetur. *viri belli cultores ordinis.* proculdubio militaris. *corde perfecto venerunt in Cheb'ron ad constituendum regem Dauid super totum Israel: & etiam omnes reliqui ex Israel vno corde erant vt rex fieret Dauid.* Ex eo quòd præmissum est multitudinem tribus Ben'iamin adhuc mansisse in custodia domus Saulis, significatur nomine residui Israelis vniuersitas Israelitarum qui remanserant in propriis domibus præter prænarratos ex tribu Ben'iamin: qui tamen post factum (post constitutum Dauidem regem) vertentes necessitatem in virtutem, acquieuerunt aliis obediendo Dauidi. *Fuerúntque ibi cum Dauide diebus tribus comedentes & bibentes: præparauerant enim eis fratres eorum. Et etiam propinqui eis vsque ad Issaschar et Zebulun*

&

& Napthali, afferebant panem in asinis, et camelis, & mulis, et bobus, escam farinæ, palatas, & vuam passam, & vinum, et oleum, & boues & oues in multitudine: quia lætitia erat in Israel.

CAPVT XIII.

INiit autem Dauid consilium cum tribunis & centurionibus, cum omnibus ducibus. Et ait ad totum cœtum Israel. Cœtus Israel appellatur senatus omniũ principum Israel qui erant apud regem in concilio: nã eis proponit conuocationem populi Israel. *si placet vobis & à domino Deo nostro egredietur sermo quẽ loquor.* Iuxta heb. habetur. *si super vos bonũ & à Iehouah Elohæ nostro.* sic iacet in hebræo absq; vllo verbo. Et est sensus. si ꝙ ꝓpono habet vtrũq; videlicet & ꝙ est vobis bonũ, & ꝙ est à Deo: hoc est si cẽsetis hoc cõducere vobis & esse cõforme diuinæ volũtati, Deo inde ĩmediatè sequiẽ. *mittamus.* Deficit vna dictio. *diuidemus, mittemus ad fratres nostros residuos in omnibus terris Israel.* Modũ mittẽdi significat verbo diuisionis: vt videlicet diuidãtur nũcii ad diuersas partes mittendi: multitudo enim nunciorum per hoc insinuatur. Residui autem appellantur militares viri electi: erãt enĩ residui relatiuè ad cẽturiones & tribunos qui erant cũ Dauide. Testatur enim historia secũdi lib. reg. ca. 6. quòd cõgregauit Dauid ex hoc concilio triginta millia electorum virorum. Isti ergo appellantur hic residui in vrbibus Israel. *& ad sacerdotes & Leuitas qui habitant in ciuitatibus suburbanorum suorum: & congregentur ad nos. Et reducamus arcam Dei nostri ad nos.* Nomen est Elohæ. Et significanter dicit arcam, ad differentiam tabernaculi facti à Mose: de cuius translatione nihil dicit. *nõ enim requisiuimus eam in diebus Saul.* Nulli facimus iniuriam: si enim tempore Saulis regis requisiuissemus arcam Dei, collocantes eam alicubi: iniuria forte fieret tum regi, tum Israeli, tum loco: sed quia nũquam tempore Saulis regis requisita est arca vt collocaretur alicubi, ideo nulli fit iniuria transferendo eam ad nos in Ierusalem. Et hinc insinuatur quòd arca nullibi habuit mãsionem post percussionem Bethsemitarum nisi in ciuitate syluarum: ibi enim inuenit eam rex Saul, & ibi dimisit eam.

Et dixit totus cœtus vt ita fieret: placuerat enim sermo omni populo. Iuxta Hebræum habetur. *quia rectum verbum in oculis totius populi.* Concordis responsionis ratio redditur, quia audita à populo huiusmodi futura translatio visa est recta. *Congregauit*

gregauit ergo Dauid cunctum Israel. in triginta millibus electis: vt liber regum aperit. *à Sichor Aegypti.* Fluuius Aegypti cõterminus regno Israel significatur. *vsq; ad introitum Chamath: ad adducendum arcam Dei.* Nomen est Elohim. *de Cir'iath'iearim.* Nomen est ciuitatis, latinè ciuitate syluarum. *Et ascendit Dauid & totus Israel ad collem Cariathiarim.* Iuxta Hebræum habetur. *in Bahalam ad Cir'iath'icharim quæ Iehudæ.* In. 2. reg. ca. 6. diximus Bahala nomen esse regionis seu districtus in quo erat ciuitas syluarum: ita quòd nominatur locus & à regione & à ciuitate. *ad faciendum ascendere inde arcã Dei domini.* Heb. habetur. *Elohim Iehouah sessoris Cherubinorum.* Aliàs reddita est ratio nominum; & quare dicatur sedẽtis super Cherubim. *vbi inuocatum est nomen eius.* Hebraicè habetur. *cuius vocatũ est nomẽ.* Et est ordo literæ ad faciendum ascendere inde thecam Elohim cuius vocatũ est nomen Iehouah sessor Cherubinorũ. Elohim siquidem nomen cõmune erat diis omnibus. & ideo ad aliorum deorum differẽtiam dicitur cuius vocatũ est nomen Iehouah (hoc est fons essendi) sedens super Cherubinos. Et cautè non dicit qui est, sed cuius vocatum est nomen: eo quòd nec ipsum nomen tetragrammaton significat Deum sicuti est, eo quòd nõ tam ipse quã multiplex nomen eius notum est nobis. *Imposueruntq; arcam Dei super plaustrũ nouum de domo Abinadab.* Dictio interpretata Dei est nomen Elohim: & idem nomẽ repetitur cum subiungitur corã Deo. *Huzza autẽ & Ach'io minabãt plaustrũ. Porro Dauid & totus Israel ludebant coram Deo in omni virtute: et in canticis, et citharis, & psalteriis, et tympanis, & cymbalis, & tubis. Veneruntq; vsque ad aream Chidon.* Non te moueat ꝙ in libro regum scribitur ad aream Nachon: eadem enim area hic & ibi significatur diuersis nominibus. *& extendit Huzza manum suam ad tenendum arcam, bos quippe lasciuiens paululum inclinauerat eã.* Iuxta Heb. habẽt. *quia declinabãt boues.* Expectauit deus punire peccatum vsquequo effectus peccati palã fieret. peccatum siquidem commissum est cũ arca posita est vehenda super plaustrum (vtpote quæ vehi debebat super humeros Leuitarum) sed distulit deus punitionẽ vsque ad sensibilem effectum peccati: quando videlicet ipsa arca inclinari cœpit propter boues trahentes.

Iratus est itaque dominus. Deficit vna dictio: legendũ est. *Et iratus est furor Iehouah in Huzzam.* Instar furoris describitur

punitio,tanquã repente vehemẽs,& *percussit eum,eo quòd tetigisset arcam.* Iuxta Hebræum habetur. *super quod misit manum suam ad arcam.* Non causam,sed tempus intelligo significari: videlicet quòd vltio diuina superuenit quando extendit manum ad arcam.meritum enim vltionis non fuit extensio manus ad arcã: sed illius causa,videlicet vehere super plaustrũ. *& mortuus est ibi coram Deo.* Nomen est Elohim. *Contristatusq; est Dauid.* Iuxta hebræũ habeẽ. *Et ira fuit Dauidi.* Magnitudo tristitiæ excandescentiam causauit. *eo quod diuisisset dominus Ozam.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *quia diuisit Iehouah. diuisionem in Huzzą.* Et hinc insinuatur quòd percussio fuit per modum scissionis. *& vocatus est locus ille diuisio Huzæ vsque in præsentem diem. Timuitque Dauid Deum in die illa dicendo.* Nomen est Elohim: & similiter cum subiungitur arcam Dei: & idem nomen repetitur cũ iterum subiungitur arca Dei. Reliqua exposita sunt in libro regum. *quomodo introducam ad me arcam Dei? Et non declinare fecit Dauid arcã Dei ad se in ciuitatem Dauid: declinareq; fecit eam ad domum Hobed'edom Ghitthæi. Mansitq; arca Dei cum domo Hobed'edom in domo eius tribus mensibus: & benedixit dominus domui Hobed'edom & omnibus quæ habebat.*

CAPVT XIIII.

Misit autem Chiram rex Tyri nuncios ad Dauid & ligna cedrina,& artifices parietum & artifices lignorum: ad ædificandum ei domum. Vide hæc 2. reg. cap. 5. *Cognouitq; Dauid quod confirmasset eum dominus.* Iuxta Hebræum habetur. *quòd direxit eum Iehouah in regem super Israel.* Ab effectu & ab interno motu cognouit Dauid opus diuinæ directionis in se ad hoc vt regnaret super Israel. *& subleuatum est regnum suum super populum eius Israel.* Iuxta Hebræum habetur.. *quia eleuatum fuit desuper regnum eius propter populum eius Israel.* Ecce effectus directionis diuinæ ex quo cognouit diuinam directionem Dauid, ex eo enim quòd vidit eleuatum regnum suum propter bonum populi Israel, hausit quòd diuina esset directio, cui cura est de bono populi Israel. *Accepitque Dauid adhuc vxores in Ierusalaim: & genuit Dauid adhuc filios & filias. Et hæc nomina eorum qui nati sunt ei in Ierusalaim: Sammuah & Sobab, Nathan & Selomo. & Iibechar, et Elisuah, & Eliphelet. & Noga, et Nepheg, & Iaphiah. & Elisamah, & Behel'iadah, & Eliphelet.*

Audierunt

Audierunt autem Philisthim quod vnctus esset Dauid in regem super totum Israel, & ascenderunt omnes Philisthim ad quærendum Dauidẽ. prælio. *Audiuitq; Dauid, & egressus est contra eos. Porro Philisthim venerunt: & diffusi sunt in valle Rephaim. Cõsuluit autem Dauid Deum dicendo.* Nomen est Elohim. *an ascẽdam cõtra Philisthæos, & an trades eos in manum meã?* Modus interrogandi Deũ, intelligẽdus est per sacerdotem solito legis more. *& dixit ei dominus, ascende, & tradam eos in manũ tuam.* Modus quo reuelauit deus, ignotus est nobis. *Cunq; illi ascendissent.* Heb. habetur. *& ascenderunt in Bahal' perazim.* Executio narratur diuini præcepti. & in quinto capitulo secundi regum exposuimus hæc cũ sequenti historia. *& percussit eos ibi Dauid: & dixit, diuisit deus inimicos meos in manu mea sicut diuiduntur aquæ: idcirco nocatum est nomen loci illius Bahal' perazim. Dereliquerúntque ibi deos suos: quos Dauid iussit exuri.*

Alia adhuc vice Philisthim irruerunt: & diffusi sunt in valle. Consuluitque adhuc Dauid Deum. Nomen est Elohim: quod etiam repetitur tam cum subiungitur & dixit ei deus, quàm cùm postea dicitur egressus est enim deus, & demum dicendo præceperat ei deus. *& dixit ei deus, non ascendes: post eos.* Diuidenda est litera hæc: & faciendus est punctus post verbum ascendes. ita quòd prima sententia completur dicendo non ascendes. Et est sensus, non ascendes directè contra eos. Deinde legenda est alia sentẽtia. *post eos recede ab eis, & venies contra illos ex aduerso pyrorum.* Hebraicè tamen habetur. *post eos gyra à supra eos, & venies ad eos è regione arborum.* Instruit eum deus vt post eos ex parte superiori gyret exercitum, & è regione multitudinis arborum crebrarum ibidem existentium aggrediatur hostes. Et insinuatur hinc quòd arbores istæ erant à parte altera Philisthinorum. *Et cum audieris sonitum gradientis in cacumine pyrorum.* Hebraicè habetur. *sonitũ deambulationis in capitibus arborum.* Significantur arbores quasi condensatæ inuicem: declarauimus autem hoc in libro regum. *tunc egredieris ad prælium: quia exiuit deus ante te ad percutiendum castra Philisthinorum.* Quantum contextus insinuat, describuntur Philisthini in medio, exercitu Dauidis pugnante aduersus eos hinc, & Deo pugnante aduersus eosdem inde. *Fecitque Dauid sicut præceperat ei deus: & percusserunt castra Philisthinorum à Ghibbon vsque ad Ghazeram. Diuulgatúmque est nomen Dauid in omnibus regionibus.*

Hebraicè habetur. *terrũ*. circumcirca. Et similiter intellige. *& dominus dedit pauorem eius super omnes gentes.* vicinas molestas Israelitis.

CAPVT XV.

F *Ecit quoque sibi domos in ciuitate Dauid.* multas enim habebat vxores: & propterea multis egebat domibus. *& ædificauit.* Legendũ est. *& præparauit locum arcæ Elohim, & tetendit ei tẽtorium.* Muro cinxit proprio spatium intra quod collocauit tabernaculum in quo ponenda erat arca. *Tunc dixit Dauid: illicitũ est.* Scrutatus Dauid causam percussionis Ozæ, inuenit peccatum fuisse contra legem Mosis eo quòd arca Dei super humeros Leuitarũ & non super plaustrum vehenda erat, vt sancitur in libro numeri ca. 7. *vt portetur arca Dei nisi à Leuitis.* Nomen est Elohim. *quia eos elegit dominus ad portandum arcam domini & ad ministrandum sibi vsque in seculum.* Hoc dicitur ad differentiam aliorum Leuitarum. nam Leuitæ ex familia Cehath electi sunt ad portandum arcã quando modicus erat numerus sacerdotum: vt ex numeri quarto & septimo colligitur.

Congregauitque Dauid vniuersum Israel in Ierusalaim ad faciendum ascendere arcam domini ad locum suum quem præparauerat ei. Intellige sobriè: hoc est ex vniuerso Israele inuitauit populos ad tantam solennitatem, *Adunauit quoque Dauid filios Aharon & Leuitas. De filiis Cehath Vriel principem, & fratres eius centum & viginti. De filiis Merari Hasa'iam principem, & fratres eius ducentos & viginti. De filiis Gherſom Ioel principem, & fratres eius centum & triginta. De filiis Elisaphan Semah'iam principem, & fratres eius ducentos. De filiis Cheb'ron Eli'el principem, & fratres eius octoginta. De filiis Huzziel Hamminadab principem, & fratres eius centum & duodecim.*

Vocauitque Dauid Zadoc & Eb'iathar sacerdotes: & Leuitas Vrielem, Hasa'iam & Ioelem, & Semah'iam, & Elielem, & Haminadab. Et dixit eis: vos estis capita familiarum Leuiticarũ, sanctificamini vos & fratres vestri. Præparatio aliqua quanuis non scripta significatur. *& facite ascendere arcam Domini Dei Israel ad locum quem ei præparaui. Ne vt à principio quia non eratis præsentes, percussit nos dominus.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *Quia à principio non vos, diuisit Iehouah Elohæ noster nos.* Diuisionem Ozæ commemorat quæ acciderat prima vice. *sic & nunc fiat illicitum quid nobis agentibus.* Iuxta Hebræum habetur. *quia*

quia non requisiuimus eã sicut iudiciũ. Rationẽ reddit percussionis Ozæ, quia ipse Dauid cũ reliquis nõ seruauerũt legis ius decretum circa vehendam arcam. Et hoc dicit cõtigisse propter absentiam capitum tum sacerdotum, tum Leuitarum: si enim fuissent præsentes, dixissent decretũ legis regi, & fuisset seruatum. *Sanctificati sunt ergo sacerdotes & Leuitæ, ad faciendum ascendere arcam domini Dei Israel. Et portauerũt filii Leui arcam Dei (sicut præcepit Moses iuxta verbum domini) in humeris suis in vectibus super se.*

Dixitque Dauid principibus Leuitarum vt constituerent de fratribus suis cantores, cum instrumentis cantus (psalteriis & citharis & cymbalis) audire facientes eleuando vocem in lætitia. Et constituerunt Leuitæ Heman filium Ioelis, & de fratribus eius Asaph filium Berech'iahu: & de filiis Merari fratribus eorum, Ethan filium Cusa'iahu. Et cum eis fratres eorum secundos: Zechar'iahu, Ben & Iaha'ziel & Semiramoth & Iechiel & Hunni, Eliab & Bena'iahu, & Mahase'iahu & Matthith'iahu & Eliphelehu & Micne'iahu & Obed'edom & Iehiel ianitores. hoc est officium ianitorum exercentes. in via enim non erat opus ianitoribus: sed officio ianitorum ad compescẽdum turbam ne plusquã liceret appropinquarent arcæ. *Porro cantores, Heman Asaph & Ethan.* Distributio subiungitur officiorum in via secundum diuersa instrumenta musica seu diuersas actiones. Nullam autem expectes à me circa proprietatem musicorum instrumentorum diligentiam: quoniam propria nomina eorum suspecta mihi sunt. *in cymbalis æneis concrepantes.* Iuxta Hebræum habetur. *ad faciendum audire.* resonantia enim valde cymbala hæc significantur: ad differentiam cymbalorum parui soni, quibus vti solent mulieres in choreis. *Zechar'ia autem et Haziel & Semiramoth & Iechiel & Hunni & Eliab, & Mahase'iahu & Bena'iahu: in psalteriis arcana cantabant.* Hebraicè habetur. *in psalteriis super Halamoth.* Nomen proprium instrumenti musici est Halamoth. Porro *Matthith'iahu & Eliphelehu & Micne'iahu & Hobed'edom, & Iechiel & Hazaz'iahu: in citharis pro octaua canebant Epinichion super victoriis.* Iuxta Hebræum habetur. *in citharis super octauam ad iuualescendum.* Et aiunt octauam nomen esse instrumenti musici octo chordarum. modus autem musicæ significatur inualescendo. *Chonenias autẽ princeps Leuitarum prophetiæ præerat: & ad præcinendam melodiam, erat quippe valde sapiens.* Iuxta Heb.

habetur. Et *Chenan'iahu princeps Leuitarũ in eleuatione: castigãdo in eleuatione, quia intelligens ipse.* Moderator eleuationis in musica describitur iste, quia in arte musicæ erat valde intelligẽs: & propterea dirigebat alios cãtores. *Berech'ia autem & Elcana, ianitores arcæ.* hoc est officiũ ianitorum exercentes. *Seban'iahu verò & Iosaphat & Nethan'el & Hamasai & Zechar'iahu & Bena'iahu & Eliezer sacerdotes, clãgebãt tubis coram arca Dei.* Nomen est Elohim. *& Hobed'edom & Iechi'ia erant ianitores arcæ.*

Dauid igitur & seniores Israel & tribuni iuerunt ad faciendum ascendere arcam fœderis domini. eo ꝙ in ea cõtinebatur fœdus diuinũ scriptũ in tabulis lapideis digito Dei. *de domo Hobed'edom in lætitia. Cumq; adiuuisset Deus Leuitas qui portabant arcã fœderis domini: immolabantur septẽ tauri.* Parui refert ꝙ hebraicè habetur. *Et fuit adiuuãte Elohim Leuitas portantes thecam fœderis Iehouah: & sacrificarũt septem tauros & septem arietes.* Duo hinc insinuãtur. alterũ ꝙ ad differentiã primæ translationis arcæ in qua Deus percussit Ozam, scribitur adiuuans Deus Leuitas vectores arcæ. ipsum siquidem fouere & seruare eos incolumes ac lætos prosequendo vectionem arcæ, appellatur diuinum auxilium. Alterum quòd propter contrarium effectũ à Deo in Leuitis prima vice, nõ fuerunt sacrificia oblata: hoc est ꝙ antequã prima vice duceretur arca ad locum sacrificiorum percussus fuit Oza. Ex oppositio siquidem ad gesta prima vice scribitur hic ꝙ adiuuante Elohim Leuitas, sacrificabãt tauros & arietes: vt intelligamus incolumitatẽ Leuitarum rationem fuisse continuandi sacrificia sexto quoque passu, vt dicitur in libro regum. *Porro Dauid induitus erat stola byssina, & omnes Leuitæ portantes arcã & cantores & Chenan'ia princeps prophetiæ inter cantores.* Hebraicè habetur. *princeps eleuationis cantorũ.* Hoc iam exposuimus superius. *& super Dauid erat ephod lineũ.* Paulo superius scriptũ est ꝙ Dauid erat indutus pallio lineo, nunc autẽ dicitur ꝙ super eũ erat ephod lineum. & propterea duæ vestes lineæ significãtur; altera palliũ, altera ephod. Ista quidẽ similis erat vesti Leuiticæ, ab humeris nominata: illa autẽ summa vestis erat ad differentiam Leuitarũ. Rex igitur in hac solẽnitate vtraque vsus est veste: ephod quidẽ subter, & pallio desuper. *Totusq; Israel ascendere facieb at arcam fœderis domini in iubilo & sonitu buccinæ & tubis & cymbalis: faciens audire in psalteriis & citharis. Cumq; peruenisset arca fœderis domini ad ciuitatem Dauid: Michal filia Saul respiciens per fenestrã vidit regem Dauid saltantem & ludentem, & despexit eum in corde suo.* hoc est ex intimis suis. ad exaggerãdum siquidem peccatũ despectionis narratum est ꝙ in corde suo vilipendit eum.

CAPVT XVI.

Ttulerunt igitur arcã Dei. Nomen est Elohim: & similiter cũ subditur corã Deo. *& constituerũt eã in medio tentorij quod tetenderat ei Dauid: & obtulerunt holocausta & pacifica corã Deo. Compleuitq; Dauid offerre holocausta & pacifica: & benedixit populo in nomine domini. Et diuisit omni homini Israel, à viro vsque ad mulierẽ: vnicuiq; tortam panis, & partem assæ carnis bubalæ & frixam oleo similã.* Hebraicè habetur. *placentam panis, & partem tauri vnam & phialam.* Sic quoq; habetur in libro regum. prouidit enim de cibo & potu populo: & ibi quæ hic scribuntur exposuimus.

Constituit: q; coram arca domini de Leuitis qui ministrarent: & recordarentur operũ eius & glorificarẽt atq; laudarent dominũ deum Israel. Hebraicè habetur. *de Leuitis ministros: & ad recordandũ & ad confitendũ & ad laudandũ Iehouah Elohæ Israelis.* Deuotus rex cũ debita veneratione arcã Dei apud se colendã statuit, tũ ad recolẽdũ, tũ ad gratias agẽdũ, tũ ad laudãdũ diuina beneficia. *Asaph ducẽ & secundũ eius Zechar'iam: Iehiel & Semiramoth & Iechiel & Matthith'iam & Eliab & Bena'iahu & Hobed'edom & Iehiel in instrumẽtis psalteriorũ & in citharis, & Asaph in cymbalis audire facientẽ. Et Bena'iahu & Iahaziel sacerdotes: in tubis iugiter coram arca fœderis Dei.*

In die illo tunc fecit Dauid ducem ad confitendum domino, in manu Asaph & fratrũ eius. Confitemini domino, inuocate nomen eius. Ex tribus psalmis sumpta sunt hæc subiũcta: videlicet ex psalmo centesimoquarto prima pars: secunda autem (quæ incipit cantate domino) ex psalmo. 95. tertia demum (incipiens confitemini domino quoniã bonus) ex psalmo. 105. Et ne repetamus scripta super psalmos, vide ibi expositionem. *notificate in populis operationes eius. Cantate ei, psallite ei: loquimini in omnibus mirabilibus eius. Gloriamini in nomine sancto eius: lætetur cor quærentium dominum. Quærite dominum & fortitudinem eius: quærite faciem eius iugiter. Recordamini mirabilium eius quæ fecit, prodigiorum eius & iudiciorum oris eius. Semen Israel serui eius: filij Iahacob electi eius. Ipse dominus Deus noster:*

in vniuersa terra iudicia eius. Recordatus est in sæculum pacti sui, verbi quod præcepit mille generationibus. Quod pepigit cum Abraham, & iuramenti sui ad Iizchac. Et statuit illud Iahacob in præceptum, Israeli pactum sempiternũ. Dicendo tibi dabo terram Chenahan, portionem hæreditatis vestræ. Cum essetis viri numerabiles, velut pauci & peregrini in ea. Et ambulauerunt de gente ad gentem, & de regno ad populum alium. Non permisit viro vt vim inferret eis: & corripuit pro eis reges. Ne tangatis christos meos, & prophetis meis ne malefacite. Cantate domino omnis terra: Euangelizate de die in diem salutare eius. Narrate in gentibus honorem eius, in omnibus populis mirabilia eius. Quia magnus dominus & laudabilis valde: & timendus ipse super omnes deos. Omnes enim dij populorum vacuitates: dominus autem cœlos fecit. Confessio & decor coram eo: fortitudo & lætitia in loco eius. Afferte domino familiæ populorum, afferte domino honorem & fortitudinem. Afferte domino honorem nominis eius: eleuate munus & venite in conspectum eius, incuruate vos domino in decore sanctitatis. Tremite à facie eius omnis terra: etiam seruabit orbem ne commoueatur. Lætentur cœli & exultet terra: & dicant in gentibus, dominus regnauit. Tonet mare & plenitudo eius: gaudeat ager & omne quod est in eo. Tunc exultabunt ligna syluæ coram domino, quia venit iudicare terram. Confitemini domino quoniam bonus, quoniam in sæculum gratia eius. Et dicite salua nos Deus salutis nostræ, & congrega nos & libera nos de gentibus: ad confitendum nomini sanctitatis tuæ, ad gloriandum in laude tua. Quod hic mandatur rogandum congrega nos de gentibus, non obstitit tempori Dauidis: eo quòd toties in captiuitatem & consequenter sparsi venundatique fuerant tempore iudicum & tempore Saulis, vt merito supplicandum tunc esset, congrega nos de gentibus. *Benedictus dominus Deus Israel à sæculo & vsque in sæculum: & dicat omnis populus Amen, & hymnum Deo.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& laudare Iehouah.* Et hoc non est in calce illius psalmi: & in idem redit cum dicere hymnum Deo.

Reliquit q; ibi coram arca fœderis domini Asaph & fratres eius: vt ministrarent coram arca iugiter per singulos dies & vices suas. Iuxta Hebræum habetur. *ad rem per singulos dies suos,* Quotidianum ministerium prout quilibet exigebat dies, describitur iugiter. *Porro Hobed'edom & fratres eius sexaginta octo: & Hobed'edom filium Iduthun & Chosam constituit ianitores.*

tores. Zadoc autem sacerdotem & fratres eius sacerdotes coram tabernaculo domini in excelso quod erat in Ghibhon. Vt offerrent holocausta domino super altare holocausti iugiter mane & vesperi: & iuxta totum quod scriptum est in lege domini quam præcepit Israeli. Vide disparitatem. coram arca Leuitę duntaxat constituti leguntur, quorum caput erat Asaph: coram tabernaculo verò quod fecerat Moses constituuntur sacerdotes: eo quòd ibi erat altare holocaustorum, & ibi iuge sacrificium fiebat, & vt vno verbo dicatur, ibi erat ordinarius Dei cultus: arca autem extraordinariè venerabatur extra tabernaculum Mosis in Sion in tabernaculo quod fecerat Dauid. A quo autem, quare, & quando fuerit translatum tabernaculum Mosis in excelsum Ghabaon, scriptura non tradit. in tribus siquidem locis tabernaculũ hoc fuisse legimus: primo in Silo Iosuæ cap. decimooctauo deinde in Nobe. 1. regũ 21. & demum in excelso Ghabaon, vt hic scribitur. Et quia noluit Dauid vt veneratio arcæ in Sion minueret ordinarium cultum in diuino tabernaculo, ideo ordinauit etiam ibi Leuitas in diuersis officiis, vt subiungitur. *Cum eis fuerunt Heman & Iduthun & reliqui electi qui nominati sunt per nomina: ad confitendum domino, quoniam in sæculum gratia eius. Et cum eis Heman & Iduthun qui tubis & cymbalis faciebant audire, & instrumentis cantus Dei: & filij Iduthun ad portam. Abiitque totus populus, vnusquisque in domum suam: & reuersus est Dauid ad benedicendum domum suam.*

CAPVT XVII.

Vm autem habitaret Dauid in domo sua, dixit ad Nathan prophetam: ecce ego habito in domo cedrina, & arca fœderis domini sub pellibus. Hebraicè habetur. *sub cortinis.* Exposita sunt autem hæc in secundo libro regum. cap. 6. *Et ait Nathan ad Dauid: omnia quæ sunt in corde tuo fac, quia dominus tecũ est.* Nomen est Elohim: & idem nomen repetitur subiungendo sermo domini.

In nocte autem illa factus est sermo domini ad Nathan dicendo. Vade & dic ad Dauid seruum meum: sic dixit dominus, non tu ædificabis mihi domum ad habitandum. Non enim habitaui in domo à die qua ascendere feci Israel vsque ad diem hanc: sed fui semper mutans loca tabernaculi & in tentorio manens cum omni Israel. Hebraicè habetur. *& fui de tentorio ad tentorium & è tabernaculo in omni quo iui cum omni Israel.* Duo nominat (tentorium

&

& tabernaculũ(vt discernamus inter ea. & dispariter nominantur:nam tabernaculum vnicũ nominatur:tentorium autem quasi geminum significatur dicendo de tentorio in tentorium. Insinuatur enim per hæc differentia morandi. nam quando filii Israel non erant fixuri alicubi castra, arca Dei erat sub tentorio: & propterea tanquam in itinere describitur de tentorio in tentorium.quando vero figebantur castra, tunc erigebatur tabernaculum ordinarium, & arca Dei erat in tabernaculo suo:& propterea adiungitur & è tabernaculo. egrediebatur enim ordinariè à tabernaculo suo arca vehenda. *An verbum locutus sum vni iudicũ Israel quibus præcepi vt pascerent populũ meũ dicẽdo:cur nõ ædificastis mihi domũ cedrinam?*

Nunc itaq; sic dices seruo meo Dauidi: sic dixit dominus exercituum,ego tuli te cum in pascuis sequereris gregem. Hebraicè habetur.*ego tuli te de habitaculo.* vile siquidem significatur pastorũ habitaculũ.*de post oues:vt esses dux populi mei Israel. Et fui tecum quocunque perrexisti,& interfeci.* Hebraicè habetur.*& disstruxi omnes inimicos tuos coram te.* quod est verius:nam inimici Dauidis pessundati sunt potius quàm interfecti.*feciq; tibi nomen quasi vnius magnorum qui celebrantur in terra.* Hebraicè habetur . *& faciam tibi nomen iuxta nomen magnorum qui in terra.* Similiter cum subiungitur. *Et dedi locum.* Hebraicè habetur. *Et ponam locum,* proculdubio firmum, vt subiuncta testantur. *populo meo Israel, plantabitur.* Hebraicè habetur . *& plantabo eum* . Ecce firmitas instar plantæ quæ firmatur radicibus in loco suo.*& habitabit in eo & vltra non commouebitur.* Hebraicè habetur. *& nõ tremet vltra.* hoc est habitabit tutus sub protectione tua.*& non addent filij iniquitatis ad atterendum eum sicut in principio. Et à diebus quibus præcepi iudicibus super populũ meũ Israel,& humiliaui.* Hebraice habetur *& humiliabo omnes inimicos tuos.* promissiones enim sunt . *annuncio ergo tibi.* Hebraicè habetur. *Et annunciaui tibi.* Verba sunt Dei, referenda à Nathan Dauidi, & præteritũ annunciaui vel refertur ad tẽpus Samuelis per quem Deus supradicta annunciare cœpit Dauidi: vel quia tẽpore relationis iam præterierat annũciationis reuelatio facta ipsi Nathan.*quòd ædificaturus sit tibi dominus domum.* Patui refert quòd Hebraicè habetur.*& domum ædificabit tibi Iehouah.* De seipso loquitur Deus in tertia persona . Et appellatione domus intelligitur successio filiorũ in regno.progenies enim regia ex eo futura,appellatur dom°: vt

vt subiuncta manifestant. *Cúmque impleueris dies tuos vt vadas cum patribus tuis,suscitabo.* Hebraicè habetur.*& faciam surgere.* vel & leuabo.*semen tuum post te quod erit de filiis tuis.* Promittit Deus post mortem Dauidis eleuaturum se semen ipsius Dauidis.*& stabiliã.* Hebraicè habetur. *& dirigã regnũ eius.* quod plus est quàm stabilire. Idemq; repetitur subiungendo. *Ipse ædificabit mihi domũ:& firmabo.* habetur enim.*& dirigã solium eius vsq; in seculũ.* quod cõprehendit & firmare & alia facere opportuna ad regnũ & soliũ.*Ego ero ei in patrẽ,& ipse erit mihi in filiũ:& misericordiã.* Hebraicè habetur. *& gratiã meã non auferã ab eo,sicut abstuli ab eo qui fuit ante te.Et statuã eum in domo mea & in regno meo vsque in seculum : & thronus eius erit firmissimus.* Hebraicè habetur.*erit directus vsque in seculum.* Vide horum omnium expositionem in 7.cap.2.lib.Reg. vbi etiã exposuimus subiunctam orationem Dauidis . & propterea corrigenda duntaxat est litera:& si quid noui est, exponendum. *Iuxta omnia verba hæc & iuxta vniuersam visionem istam, sic locutus est Nathan ad Dauid.*

VEnit autem rex Dauid & sedit coram domino, & ait:quis ego sum domine Deus & quæ est domus mea vt præstares mihi talia? Iuxta Hebræum habetur. *quia fecisti me venire vsque huc?* Agnitio est beneficij eleuationis talis ac tantę: vtpote in regem super vniuersum Israel. *Et parũ fuit hoc in oculis tuis Deus, & locutus es super domũ serui tui etiã in futurũ.* Hebraicè habetur.*in longinquum.* successio enim lõga futura significatur.*& fecisti me spectabilem super omnes homines domine Deus meus.* Hebraicè habetur . *& monstrasti me in ordine hominis excellentiam Iehouah Elohim.* Ordo literæ est, tu Iehouah Elohim monstrasti me excellẽtiam in ordine hominis:hoc est in ordine hominum . Magnitudo autem excellentiæ significatur per nomen abstractum:nam agnoscit beneficium quo collatus est ac mũdo ostensus gloriosus in ordine hominum electorum ad excellentem gradũ:quales sunt principes, regno, fortitudine & diuitiis florentes . *Quid vltra addere potest Dauid?cum ita glorificaueris seruum tuũ & cognouerit eum.* Hebraicè habetur. *Quid addet vltra Dauid ad te ad honorem ad seruũ tuũ? & tu seruum tuum nosti.* Et est sensus.quid amplius petet Dauid à te siue ad honorem,siue ad persõnã serui tui spectet? omnia enim contulisti & nihil superest petendum. Quod autem adiũgitur,& tu seruũ tuũ nosti,exinanitio est propriorũ meritorum

meritorum coram Deo. *Domine propter famulum tuũ iuxta cor tuum feciſti omnem magnificentiam hanc, & nota eſſe voluiſti vniuerſa magnalia.* Iuxta Hebręum legendum eſt. *Iehouah propter ſeruum tuum & ſicut cor tuum feciſti omnem magnitudinem iſtam, ad notificandum omnia magnalia.* Cum autem ſubditur. *Domine non eſt ſimilis tui, & non eſt alius Deus abſque te: ex omnibus quos audiuimus.* Hebraicè habetur. *Iehouah non ſicut tu, & non Elohim præter te: ſicut omne quod audiuimus auribus noſtris.* ſubaudi teſtatur. *Et quæ eſt ſicut populus tuus Iſrael, gens vna in terra? ad quem perrexit Deus.* Nomen eſt Elohim. *vt liberaret & faceret populum ſibi,* Hebraicè habetur. *ad redimendum ſibi populum.* Et immediatè ſequitur, *ad ponendum tibi nomen magnitudines & terrores, ad expellendum à facie populi tui quem redemiſti ex Aegypto gentes.* Collectio eſt beneficiorum à redemptione populi ex Aegypto vſque ad introductum populum in terram promiſſionis. *Et poſuiſti populum tuum Iſrael tibi in populum vſque in ſeculum: & tu domine factus es Deus eius.* Hebraicè habetur. *& tu Iehouah fuiſti eis in Elohim.* Sæpe hoc eſt expoſitum.

Nunc igitur domine ſermo quem locutus es famulo tuo. Deficit vna dictio: legendum eſt. *locutus es ſuper ſeruum tuum & ſuper domum eius.* Non ſibi, ſed de ſe locutum Deum dicit. *firmetur vſque in ſeculum: & fac ſicut locutus es. Permaneátque & magnificetur nomen tuum vſque in ſeculum: & dicatur, dominus exercituum Deus Iſrael.* Deficiunt in hac clauſula duæ dictiones: legendum eſt. *Iehouah exercituum Elohæ Iſraelis, Elohim Iſraeli.* Primus titulus ſpectat ad creationem vniuerſi: dum dicitur fons eſſendi à quo ſunt vniuerſi exercitus cœlorum & terræ, ìnxta ſcripta in principio Geneſis à Moſe. ſecũdus titulus ad ſpeciale regimen diuinum Iſraelis pertinet: plena ſiquidem eſt ſcriptura huiuſmodi ſpecialis gubernationis. tertius autem ad cultum debitum iugiter à populo Iſrael ſummo Deo tanquam ſpeciali gubernatori ipſius, ſpectat. Supplicat ſiquidem Dauid vt iugiter grandeſcat diuinum nomen confitendo hæc tria: quibus adiungit quartum ſpectans ad domum propriam, vt cum prædictis tribus etiam hoc quartum perſeueret. *& domus Dauid ſerui eius permanẽs coram eo.* Hebraicè habetur. *& domus Dauid ſerui tui directa in facie tua.* pronomina enim mutauit interpres. *Tu enim Deus meus reuelaſti aurem ſerui tui vt ædificares ei domum: idcirco inuenit ſeruus tuus fiduciam vt*

vt oraret coram te. Nunc ergo domine tu es Deus. Hebraicè habetur. *tu ipſe Elohim.* iudicans & gubernans omnia. *& locutus es ad ſeruum tuum tanta beneficia.* Hebraicè habetur. *& locutus es ſuper ſeruum tuum bonum iſtud.* Deinde immediatè ſequitur. *Et nunc voluiſti ad benedicendum domui ſerui tui vt ſit in ſeculũ coram te.* Agnitio eſt primæ radicis beneficiorum: voluntatis ſcilicet diuinæ, cui placuit reuelare futuram benedictionem domus Dauidis, ad hoc vt ſemper ſit corã Deo: hoc eſt regnãs. *te enim domine benedicẽte benedicta erit.* Hebraicè habetur. *quia tu Iehouah benedixiſti, & benedicta in ſeculum.* Affirmatio eſt efficaciæ diuinæ benedictionis: quòd ex quo Deus benedixit domui ſuæ ſequetur effectus, videlicet quòd erit benedicta in ſempiternum, reliqua vide ibi ſupra.

CAPVT XVIII.

FVit autem poſt hæc, & percuſſit Dauid Peliſthim & humiliauit eos: tulitque Gath & filias eius de manu Peliſthim. Percuſſitque Moab: & fuerunt Moabitæ ſerui Dauidi portatores muneris.

ET percuſſit Dauid Hadar'hezer regem Zobæ regionis Emath. Iuxta Hebræum habetur. *ad Chamath.* Et eſt nomen proprium loci in quo commiſſum eſt prælium cum exercitu regis Zobæ. *quando perrexit vt dilataret imperium ſuum vſque ad flumen Euphratem.* Hebraicè habetur. *ad faciendum ſtare manum ſuam in flumine Euphratis.* Promiſſum fuerat à Deo per Moſem quòd regnum Iſraelis ad Euphratem vſque extenderetur: & propterea Dauid operã dedit vt manus regni ſui ſtatueretur in Euphrate. Scriptum eſt enim hoc ad manifeſtandum quòd adimpleta fuit Dauidis tempore diuina hæc promiſsio. *Cepitq; Dauid ab eo mille currus & ſeptem millia equitum & viginti millia virorum peditum: & ſubneruauit Dauid omnem currũ, & reliquit ex eo centum currus.* *Venit autem Syrus Damaſcenus vt auxiliũ præberet Hadar'hezer regi Zobæ: & percuſſit Dauid de Syris vigintiduo millia virorum. Et poſuit Dauid præſides in Damaſco, & fuerunt Syri Dauidi ſerui portatores muneris: ſeruauitq; dominus Dauidem in omnibus ad quæ perrexit. Tulit quoq; Dauid pharetras aureas.* Hebraicè habetur. *clypeos aureos qui erãt ſuper ſeruos Hadar'hezer: & attulit eos in Ieruſalaim. Et de Tibchath & de Chun ciuitatibus Hadar'hezer tulit Dauid ei multum valde: ex quo fecit Selomo mare æneum & columnas & vaſa ænea.*

Audiuit autem Thohu rex Chamath quòd percussisset Dauid omnem exercitum Hadar'hezer regis Zobæ. Et misit Hadoram filium suum ad regem Dauid ad petendum sibi pacem, & ad benedicendũ ei, eo quòd pugnasset cum Hadar'hezer, et percussisset eum, quia vir belli Thohu fuit cum Hadar'hezer: & omnia vasa aurea & argentea & ænea. Etiam ea sanctificauit rex Dauid domino, cum argento & auro quod tulerat ex vniuersis gentibus : de Edom & Moab & de filiis Hammon, & de Pelisthim & de Hamalec. Abisai autem filius Zeru'iæ percussit Edom in valle salis, decem & octo millia. Tanquam duci exercitus illius qui pugnauit, attribuitur Abisai hæc victoria, quæ Dauidi regi vt summo capiti totius exercitus attribuitur 2. Reg. 8. & cõstituit *in Edom præsidium.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *præfectos, & fuerũt omnes Idumæi serui Dauidis.* quoniam & præfecti in Idumæa constituti sunt & militare præsidium ad seruandum eam ne deficeret à regno Dauidis. *seruauitque dominus Dauidem in omnibus ad quæ perrexit.*

Regnauitque Dauid super totum Israel: fuitque faciens iudicium & iustitiam toti populo suo. Porro Ioab filius Zeru'iæ erat super exercitum. & Iehosaphat filius Achilud à commentarijs. Pluries diximus quòd hebraicè habetur. *recordator.* vel rerum gestarum redigendo in annales, vel petitionum oblatarum regi. *Zadoc autem filius Achitub & Abimelech filius Eb'iathar sacerdotes: & Sau'sa scriba. Et Bena'iahu filius Iehoi'adah super Cherethæos & Pelethæos: & filij Dauid primi ad manũ regis.* Primi quo ad ea quæ sunt honoris: ad manum autem regis quo ad officia. ad differentiam siquidem aliorum quorum officia certa erant, narrantur filij regis absque certo officio ad manum regis: hoc est ad opera regia.

CAPVT XIX.

Accidit autem vt moreretur. Iuxta hebræum habetur. *Et fuit post hoc, & mortuus est Nachas rex filiorum Hãmon.* Non parua est quæstio ad quid referatur post hoc: quia certum est non posse referri ad narrata bella in præcedenti capitulo. nam mors istius regis præcesserit ignominiã illatã legatis Dauid, quæ fuit causa prænarratorum bellorum: conducti enim ab Hammonitis reges venerũt cõtra Dauidẽ. Solutio est vel quòd post hoc refert subiuncta: & est sensus, & fuit prænarratum bellũ post hoc gesta quę subiungũtur. prius enim narrauit author bellũ cũ Syris, & modò subiungit causam belli: & propterea quadrat vt verbum fuit referatur ad narratum bellum, & post hoc referatur ad subiunctam causam belli. Vel ad immediatè præcedentia (videlicet ordinatũ quietúmque Dauidis regnũ) refertur & fuit post hoc: nam vt in secundi regum cap. 7. dicitur, post adeptam quietem ab inimicis in circumitu, Dauid accepit à Deo per Nathan reuelationem de regno domus suæ & templo ædificando à filio: & post hæc superuenit mors Nahas regis Hammon, quæ hic subiungitur. *& regnauit filius eius pro eo. Dixitq; Dauid: faciam misericordiam.* Hebraicè habetur. *gratiam.* quæ magis quadrat actioni consolatoriæ. *cum Chanum filio Nachas quia fecit pater eius mecum gratiam.* Hæc historia sumpta est ex 10. cap. secundi Reg. *& misit Dauid nuncios ad consolãdum eum super morte patris eius: venerúntque serui Dauid in terram filiorum Hammon ad Chanum vt consolarentur eum.*

Et dixerunt principes filiorum Hammon ad Chanum: an honorat Dauid patrem tuum in oculis tuis quòd miserit ad te consolatores? nónne ad inuestigandum & euertendum & explorandum terram venerunt serui eius ad te? Ideo Hanun pueros Dauid decaluauit & rasit. Superfluit decaluauit: legendum est. *Tulitque Chanun pueros Dauid & rasit eos, & præcidit tunicas eorum à natibus vsque ad pedes.* Sẽsus rectè redditur: quanuis verba alia sint hebraicè. *in medio vsque ad pudẽda.* interpres enim expositi præcisionem factam abscindendo partes inferiores vestis. *& dimisit eos. Abierúntque & nunciauerunt Dauidi per viros: & misit in occursum eorũ, grandem enim contumeliam sustinuerant.* Hebraicè habetur. *quia fuerunt viri ignominia affecti valde.* propterea enim misit Dauid ad consolandum eos. *& dixit rex, manete in Iericho donec crescat barba vestra & reuertemini.*

Viderunt autem filij Hammon quòd iniuriam fecissent Dauidi. Hebraicè habetur. *quòd eos fastidiuit Dauid.* hoc est quòd ipsi fastidio habuissent Dauidem abominantes illius legatos. *& misit Chanun & filij Hammon mille talenta argenti.* vt intelligamus in culpa fuisse ad mouendum bellum cõtra Dauidem non solum regem, sed etiam populum. Ita quòd duo mala fecerũt: primũ ignominiæ, & deinde belli. *vt cõducerent sibi de Mesopotamia.* Hebraice habetur. *de Aram fluuiorum.* Et immediatè subditur. *& de Aram Maahacha & de Zoba currus & equites. Et conduxerunt sibi trigintaduo millia curruum & regem*

regem Mahachæ & populum eius. Non mireris si numerus maior hic scribitur quàm in libro regum: quoniam sæpe in sacra contingit scriptura vt quod vnus liber tacet, alter suppleat. *& venerunt & castrametati sunt ante Medbam.* Nomen proprium est loci: reliqua huius historiæ exposita sunt in 10. cap. secundi reg. *filiiq; Hammon congregati sunt de ciuitatibus suis, & venerunt ad bellum.*

Audiuit autem Dauid: & misit Ioab, & totum exercitum fortium. Egressiq; sunt filij Hammon, & disposuerunt prælium ad introitum ciuitatis: & reges qui venerant, seorsum erant in agro. Viditque Ioab quòd præparatum esset contra se prælium ante & retro: & elegit ex omnibus electis Israel, & direxit aciem in occursum Syrorum. Reliquam autem partem populi dedit in manu Abisai fratris sui: & direxerunt aciem in occursum filiorum Hammon. Dixitque, si fortiores me fuerint Syri eris mihi in salutem: & si filij Hammon fuerint fortiores te auxiliabor tibi. Roborare & roboremur pro populo nostro & pro ciuitatibus Dei nostri: & dominus quod bonum est in oculis suis faciat. Appropinquauitque Ioab & populus qui erat cum eo contra Syros ad prælium: & fugerunt à facie eius. Filij autem Hammon viderunt quòd fugissent Syri, & fugerunt etiam ipsi à facie Abisai fratris eius & ingressi sunt ciuitatem: & venit Ioab in Ierusalaim.

Viderunt autem Syri quòd cecidissent coram Israel, & miserunt nuncios & eduxerunt Syros. Hebraicè habetur. *Aram qui trans flumẽ.* Et est sermo de flumine Euphratis. Hadarhezer. n. Syrus misit ad cõducendum viros ex Mesopotamia. Et *Sophach princeps exercitus Hadarhezer erat dux eorum.*

Nunciatumquè est Dauidi, & congregauit totum Israelem & transiuit Iarden & venit ad eos: direxitq; Dauid in occursum Syrorum prælium, & pugnauerunt cum eo. Et fugerũt Syri a facie Israelis: occiditque Dauid de Syris septem millia curruum & quadraginta millia virorum peditum: & Sophach principem exercitus interfecit.

Viderunt autem serui Hadarhezer quòd cecidissent corã Israele, transfugerúntque ad Dauid. Hebraicè habetur. *Et pacem fecerũt cum Dauid & seruierũt ei, & nonvoluit Aram auxiliari filiis Hãmon vltrà.* Qui olim seruierant vt tributarij Hadarhezer. post plenam victoriam Dauidis pace facta cum Dauide effecti sunt tributarij Dauidis, recedentes à societate Hammonitarum.

CAP.

ET fuit in reuersione anni tempore quo egrediũtur reges, duxit Ioab robur exercitus, & vastauit terram filiorum Hammon, perrexitq; & obsedit Rabbam, & Dauid manebat in Ierusalaim: percussitq; Ioab Rabbam & destruxit eam. Ex 11. & 12. secundi regum sumpta est hæc historia: & omittitur q̃ cum capiẽda esset interna ciuitas, Ioab inuitauit Dauidem vt veniret ad exercitum, vt triũpharet victor: Verificatur itaq; mansio Dauidis in Ierusalẽ destruẽte Ioab ciuitatem: sed tacetur subsecutus aduentus Dauidis ad postremum actum victoriæ. *tulit autem Dauid coronã Malcham de capite eius.* Dictionem Hebraicam reliquerunt: cũ facilis esset interpretatio Malcham hoc est regis eorum. *& inuenit eã pondéris talenti auri & in ea erat lapis pretiosus, fecitq; sibi inde diadema.* Hebraicè habetur. *& fuit super caput Dauidis.* Hinc apparet quòd verè corona regis filiorum Hammon erat illa: alioqui non vsus fuisset illa Dauid in proprio capite. *& prædam ciuitatis extraxit multam valde. Populumq; qui erat in ea extraxit, & fecit super eos tribulas & trahas, & ferrata carpenta transire, ita vt dissecarentur & contererentur.* Ista clausula tormentorũ iuxta Hebręũ habetur breuissimè. *& serrauit serra & in cuspidibus ferri & in securibus.* hæc tamẽ tractauimus in libro regũ. *sic fecit Dauid omnibus ciuitatibus filiorum Hammon: & reuersus est Dauid & totus populus in Ierusalaim.*

POst hæc autem initum est bellum in Ghezer cum Philisthinis. Ex secundi reg. cap. 21. sumpta sunt subiuncta tria bella. ibidem tamen referuntur quatuor: nam primũ hic tacetur. *tunc percussit Sibbechai Chusatæus Sippai de filiis Rephaim, & humiliati sunt. Et fuit adhuc bellum cum Philisthim: in quo percussit Adeodatus filius saltus Bethlehemites.* Hebraicè habetur. *& percussit Elchanan filius Iahir Lachmi.* similiter enim erratum est in libro regũ circa hæc nomina. Et scito q̃ Lachmi ciuẽ vrbis quam dicimus Bethlehem significat. *fratrem Gholiath Ghitthæi,* At si legas Gethæũ, sententia in idem redit. frater enim illius Gholiath quem olim interfecerat Dauid adolescens significatur. *& lignum lanceæ eius erat sicut liciatorium textorum. Fuitq; adhuc bellum in Ghath: in quo fuit vir mẽsuræ, et digiti eius sex & sex, viginti quatuor, & etiam erat de genere Raphæ. Hic blasphemauit Israel.* Iuxta Hebræum habetur. *Et vituperauit Israel.* verbis enim ad vituperium spectantibus vsus fuerat. *& percussit eum Iehonathan filius Simhæ fratris Dauidis. Isti nati*

sunt Raphæ in Ghath. Semen giganteum significatur. *qui ceciderunt*. Hebraicè habetur. *& ceciderunt in manu Dauidis & in manu seruorum eius.* Non enim arctatur casus ad istos tres gigantes prænominatos : sed post narratos istos tres natos in Geth, subiungitur quòd gigantes Geth occisi sunt à Dauide & seruis eius: extenditur enim sermo. Et Dauid duos interfecit : videlicet Ghol'iath in duello, & Isbibenob qui hic tacetur. tres autem istos interfecerunt serui Dauidis.

CAPVT XXI.

Onsurrexit autem Satan contra Israel. Iuxta Hebræũ habetur. *Et stetit Satan super Israel: & incitauit Dauidem ad numerandum Israelem.* In vltimo capitulo secũdi libri regum (in quo hæc eadem historia tractatur) incitatus dicitur Dauid an numerandum populum à furore Dei, hic autẽ incitatus dicitur à Satan : hoc est ab aduersario, proculdubio dæmone. Et vtrunq; est verũ: quia dæmon animo & volũtate inducẽdi Dauidem ad peccandũ incitauit Dauidem stans firmus ad prævalendum: furor autem diuinus incitauit permissiuè quidem quo ad malum culpæ, faciendo autẽ quo ad malum pœnę. *Dixitq; Dauid ad Ioab & ad principes populi: ite numerate Israel à Beersebah vsq; Dan, & afferte ad me & sciam numerum eorũ.* Ecce vanitas: hinc n. apparet inanis gloriæ peccatũ, sine vllo rationabili fine numerare populum. *Respondit q; Ioab: addat dominus super populum suum sicut est cẽtum vicibus, nónne domine mi rex oẽs ipsi domino meo sunt serui? quare quærit hoc dominus meus quod in peccatũ reputetur Israeli?* quo ad pœnam, nõ quo ad culpã. Et verũ dixit, vt euẽtus probauit.

Sermo autẽ regis prævaluit super Ioab. Ecce effectus stãtis Satan. *egressúsq; est Ioab & iuit per totum Israel, & reuersus est in Ierusalaim. Deditq; Ioab numerũ descripti populi Dauidi: & fuit totus Israel mille millia & centum millia virorum educentiũ gladiũ, & Iehuda quadringenta & septuaginta millia virorũ educentium gladiũ.* Dissonãtiæ duæ inter hãc literã & capitulum vltimũ secundi regũ tractandæ sunt. nam ibidem numerus Israel octingenta millia, hic autem longe maior numerus scribitur: numerus verò Iudæ ibi maior (videlicet quingẽta millia) hic minor scilicet quadringenta & septuaginta millia scribitur. Solutio est q; facilè verificatur vtraq; litera. nam quod alter tacet, alter supplet: & qui maiorem numerũ ponit, minorem includit:

includit: & qui minorẽ scribit nõ negat maiorẽ. Diuersa autem narratio numeri nata fuit ex eo quòd bis relatio numeri facta forte fuit & à diuersis scribis. quod ideo credi potest, quia Ioab inuitus obediebat in hoc. *Leui autem & Beniamin non numerauit inter eos: quia exosum fuit verbum regis Ioabi.*

Displicuit autẽ Deo quod iussũ erat. Parui refert q; hebraicè habetur. *Et displicuit in oculis Elohim super rẽ istam: et percussit Israelem.* Narrat author prius factum & deinde modum quo Deus fecit : narrat prius malum culpæ displicuisse summo iudici, & iustitiam subsecutam simul cũ pœnitudine Dauidis. *Dixitq; Dauid ad eum.* Legendum est: *ad Elohim.* Agnouit peccatum suum coram summo iudice. *peccaui nimis vt hoc facerẽ.* Hebraicè habetur. *peccaui valde qui feci rem hãc.* Et immediatè sequitur. *& nunc fac transire obsecro iniquitatẽ serui tui, quia insaniui valde.* Vanitatem affectus sui insaniam appellat magnam, qua verè aliena est à sano sensu.

Et locutus est dominus ad Ghad videntẽ Dauidis dicendo. Fides Dauidis in visionib⁹ Ghad describitur: ex eo enim quòd Dauid adhibebat fidem visionibus Ghad prophetæ, appellatur Ghad vidẽs Dauidis: & propterea Deus suauiter omnia disponens, illum misit ad Dauidem. *Vade & loquere ad Dauid dicendo: sic dixit dominus, trium tibi optionem do, elige tibi vnũ ex his & faciam tibi. Venitq; Ghad ad Dauid, & dixit ei: sic dixit dominus, elige quod volueris.* Hebraicè habet. *recipe tibi.* sed sensus in idẽ redit. *Aut tribus annis pestilẽtiã.* Corrupta est litera: legẽdũ est. *famẽ.* penuriã videlicet alimentorũ. *aut tribus mensibus te fugere hostes tuos & gladiũ eorũ non posse euadere.* Iuxta Hebr. habetur. *aut tribus mẽsibus deficere à facie inimicorum tuorum & gladium inimicorum tuorum attingentem.* Proponitur non solum imparem esse hostibus sed etiam attingi à gladio hostium: quod est vexari hostili gladio. *aut tribus diebus gladium domini, & pestilentiam in terra, & angelum domini destruentẽ in omni termino Israel: nunc igitur vide quid respondeam ei qui misit me.*

Et dixit Dauid ad Ghad: angustia est mihi valde incidam quæso in manũ domini (quia multæ valde sunt miserationes eius) & in manum hominum ne incidam. Misit ergo dominus pestilentiã in Israel: & ceciderũt de Israel septuaginta millia virorum. Misit quoq; angelum in Ierusalem vt percuteret eã. Legendũ est. *Et misit Elohim angelum in Ierusalaim ad destruendum eam.* Visibili signo mõstrauit iustitiam suã Deus sup Ierusalẽ Dauidi & aliis vt

indubiè crederẽt diuinam esse animaduersionem cladem illam. *cumq; percuteretur, vidit dominus & misertus est super magnitudinem mali: & imperauit angelo qui percutiebat, sufficit, iam cessa manus tua.* Hebraicè habetur. *& destruente vidit Iehouah & pœnituit super malum: & dixit angelo destruenti, multum, nũc contine manum tuam.* Et est sensus quòd destruẽte angelo Ierusalem, vidit deus oculis gratiæ, & instar pœnitentis tanti mali mandauit angelo vt desineret percutere. Sed aduerte ꝙ more solito priꝰ narratur res gesta & deinde modus quo res est gesta: prius narratur quòd Deus mandauit angelo vt desineret occidere, & deinde narratur modꝰ medius qui prior fuit: videlicet quòd fuit visus angelus, ꝙ interceſſerũt preces Dauidis &c. *porro angelus domini stabat iuxta aream Ornan Iebusæi.*

Leuauitq; Dauid oculos suos, & vidit angelum domini stantem inter terram & cœlum, & gladium eius euaginatum in manu eius extensum super Ierusalaim: cecidit q; Dauid & seniores operti saccis super facies suas. Hinc apparet quòd Dauid & sui pœnitentialem luctum assumpserant auditis uerbis Ghad prophetæ, & induerunt se saccis iuxta morem illius temporis. *Dixitque Dauid ad Deũ.* Nomen est Elohim. *nónne ego dixi vt numerarer populus? ego qui peccaui, ego qui malũ feci.* Hebraicè habetur: *& malefaciendo feci malum.* Exaggeratio est. *isti autem qui oues sunt quid fecerunt? domine Deus meus sit quæso manus tua in me & in domum patris mei, & in populum tuum non sit plaga.*

Angelus autem domini præcepit Ghad vt diceret Dauidi, vt ascenderet Dauid ad erigẽdum altare domino in area Ornan Iebusæi. Vtrobique est nomẽ Iehouah. Authoritas diuina manifestatur ad construendum altare in area illa, sine qua non præsumpsisset Dauid erigere ibi altare. *Ascenditq; Dauid iuxta verbũ Ghad quod locutus fuerat in nomine domini.* Porro *Ornan cum aspexisset & vidisset angelum.* Hebraicè habetur. *Et reuersus est Ornan & vidit angelum, & quatuor filij eius cũ eo.* Absens significatur Ornã dicendo & reuersus est: ita quòd cũ reuersus præsens esset in area triturans granum vidit angelum, nõ solus sed cum quatuor filiis. *absconderunt se: & Ornan triturabat granum.* timentes angelum gladium habentem euaginatum, ex area ingressi sunt tẽtorium. *Venit autem Dauid ad Ornan: respexitq; Ornan & vidit Dauidem, & processit ei obuiam de area.* Legẽdum est. *& exiuit de area.* hoc est de loco areæ in quo se occultauerat. *& adorauit Dauidem facie sua in terram.*

Dixitq;

Dixitq; Dauid ad Ornan: da mihi locum areæ & ædificabo in eo altare domino, argento pleno da eum mihi & cessabit plaga à populo. Hinc clarè apparet quòd adhuc non desierat angelus percutere populum. *Dixit autẽ Ornan ad Dauid, tolle tibi & faciat dominus meus rex quod bonum est in oculis suis: vide do boues in holocausta & tribulas in ligna.* Instrumẽta trituræ offert pro lignis. *& triticum in sacrificium.* Hebraicè habetur. *& granum in munus.* Loco similẽ offert granum torrendũ in munus Dei. *omnia do. Dixitq; rex Dauid ad Ornan: non, sed argentum dabo tibi quantum valet: quia nõ leuabo quod est tuum domino, offerendo holocausta gratuita.* Intendebat enim Dauid aream illam deinceps fore locum sacrum: & propterea emit illam vt non alienum, sed proprium solum dicaret Deo. *Deditq; Dauid Ornan pro loco siclos aureos ponderis sexcẽtos.* In libro regum scribitur precium boum & rerum, hic autem precium loci. *Et ædificauit ibi Dauid altare domino, & obtulit holocausta & pacifica.* Simul narrantur holocausta & pacifica, sed non simul fuerunt oblata: sed holocausta tũc, pacifica autẽ post diuinum ignem vt subiungitur. *clamauitque ad dominum, & exaudiuit eum in igne de cœlo.* Hebraicè habetur. *& respondit ei in igne è cœlis super altare holocausti.* Et est primum sacrificiũ ad quod de cœlis descendit ignis: nam neq; Leui. 9. in primo sacrificio Aharon ignis de cœlis, sed egressus à domino, neq; Iudi. 6. tempore Gedeonis ignis de cœlo, sed de petra ascendit: & simile quid accidit tempore Manuæ Iudi. 13. reseruatum siquidem est hoc demõstrationi loci in quo ædificandum erat templũ. significanter autẽ dicitur holocausti, vt intelligamus nõ fuisse tunc oblatum nisi holocaustum.

Præcepitq; dominus angelo. Tunc secundum ordinem rei gestæ cessauit pestis: superius enim (vt dictum est) ad seruãdum stylum hoc prænarratum est, sed modo texitur historia. vnde & effectus subiungitur. *& conuertit gladium suum in vaginam suam. Protinus ergo Dauid videns quòd exaudisset eum dominus in area Ornã Iebusæi, immolauit ibi victimas.* Ecce sacrificia pacifica. *Tabernaculum autem domini quod fecerat Moses in deserto & altare holocausti, in tẽpore illo erãt in excelso in Ghibhõ.* In ca. 16. dictum est de hoc. *Et non potuit Dauid ire in faciem eius ad consulendum Deum.* Duæ rationes reddũtur quare Dauid post holocaustum in area oblatum sacrificauerit ibidem. altera ex fiducia in Deo demonstrante locũ illum placere sibi pro sa-

crificiis: altera ex imbecillitate ipsius Dauidis contracta ex visione percutientis angeli, qua detinebatur ne posset ire ad excelsum Ghabaon ad requirendum Elohim. *nimio enim fuerat timore perterritus videns gladium angeli domini.* Non tam ad excusandum Dauidem quàm ad manifestãdum punitionem ipsius scribitur, quòd tam perterritus fuit videndo percussorem angelum vt redditus fuerit impotens ad eundum ad altare Dei quod erat in excelso Ghabaon: vt hinc intelligamus non paruam ægritudinem contraxisse inde Dauidem.

CAPVT XXII.

Ixítque Dauid. Non solum intellexit, sed etiam manifestauit aliis. *hæc est domus Dei.* Hebraicè habetur: *hæc ipsa domus Iehouah Elohim.* Tam ad præterita quàm ad futura refertur hoc dictũ. area enim antedicta demonstratur per pronomen hæc, quæ in monte Mori'iah (vt in tertio capitulo secũdi libri subiungitur) est: ipsa est in qua oblatus fuerat olim Ishac. Et ex eo quòd dicitur ipsa domus Iehouah Elohim, creditur q̃ ipsa sit appellata à Iacob domus Dei videndo ibidem angelos ascẽdentes & descẽdẽtes: futura autem ibibem domus Dei manifestatur. *& hoc altare in holocaustum Israeli.* Non fit demõstratio personalis, sed simplex: hoc est non demõstratur illud altare ab eo ędificatum, sed altare ibidem successurum illi cum ædificatum fuerit tẽplum. ita quòd nõ templum duntaxat, sed etiã altare pro holocausto ibidem electum à Deo manifestat. Et ob hanc causam finalem misit Deus angelum super illã aream, misit ignẽ de cœlo super holocaustũ ibidem, & mãdauit vt cessaret clades. hæc enim omnia ordinata sunt ad demonstrandũ Dauidi locũ electũ à Deo pro tẽplo. *& præcepit vt cõgregarentur omnes proselyti de terra Israel.* Hebraicè habetur. *Et dixit Dauid ad cõgregandum peregrinos qui in terra Israel.* An peregrini isti essent proselyti nihil scribitur. nec habetur hebraicè præceptum aliquod: sed quòd Dauid dixit vt cõgregarentur peregrini. *& constituit latomos ad cædendos lapides & poliendos.* Hebraicè habetur. *ad cædendum lapides dolatos.* peregrinos enim peritos in huiusmodi arte fuisse, testatur indigentia artificum externorum ad ædificandum domũ Dauidis suprascripta. *ad ædificandũ domum Dei.* Nomen est Elohim. *Ferrũ quoque plurimum ad clauos ianuarũ.* Hebraicè habetur. *ad ostia portarum & ad cõmissuras præparauit Dauid.* tria enim scribuntur: videlicet

ad clauos, ad ostia & ad commissuras. Quod autem in vulgata æditione additur. *atque iuncturas.* non habetur in hebræo. *& æris pondus innumerabile.* Hebraicè habetur. *& æs in multitudine sine pondere.* tanta enim erat quantitas vt non ponderaretur. *Et ligna cedrina non poterant æstimari.* Hebraicè habetur. *absque numero.* hoc est quòd tanta erat multitudo vt nõ numerarẽtur. *quia attulerũt Sidonij & Tyrij ligna cedrina in multitudine Dauidi. Et dixit Dauid: Salomo filius meus puer parvulus est & delicatus.* Hebraicè habetur. *puer & tener.* sed pueri nomen apud hebræos frequenti vsu extẽditur ad adolescẽtes etiã post ætatẽ idoneã ad bellũ. Nescitur enim ętas Salomonis tempore mortis Dauidis. tẽpus tamen regni manifestat q̃ iuuenis erat non puer: & propterea Dauid adolescentiã Salomonis inter causas supputat inducentes ipsum ad præparandum opportuna ad domum Dei. *domus autem quam ædificare volo domino talis esse debet, vt in cunctis regionibus nominetur.* Hebraicè habetur. *& domus ædificanda Iehouah ad magnificãdum in supra ad nomen & ad gloriã in omnibus terris.* Altera causa ex excellentia domus ædificandæ scribitur. & est sensus quòd domus ædificanda summo Deo, supremæ erit magnificentiæ, sic vt & nominetur & glorificetur in omnibus terris. *præparabo ergo ei necessaria: & ob hanc causam ante mortem suam omnes præparauit impensas.* Iuxta hebræum habetur. *& præparauit Dauid in multitudine ante mortem suam.* Nõ dicitur quòd omnes parauerit sumptus nec quòd omnia præparauerit necessaria (hæc enim interpres addidit) sed & quòd disposuit se præparaturum, & quòd præparauit in multitudine: hoc est multa.

Vocauítque Selomonem filium suum: *& præcepit ei vt ædificaret domum domino Deo Israel. Dixítque Dauid ad Selomonem: fili mi fuit in corde meo vt ædificarem domum nomini domini Dei mei. Sed factus est ad me sermo domini dicendo.* Hinc apparet quòd præter reuelationem factam Nathan prophetæ habuit Dauid reuelationem diuinã factam sibi. *multum sanguinem effudisti.* Nõ parua est quæstio quare inhabilis cẽseatur Dauid ad ædificandum templum ex eo quòd magna bella fecit & sanguinẽ multũ fuderit. bella enim iusta fecerat, & similiter multitudinem sanguinis iustè fuderat, Solutio est duos fuisse status in veteri testamento: alterũ acquirendi terram promissionis, alterum fruendi illa. & status quidem acquirendi

fuit ſtatus bellicus : ſtatus autem fruendi erat ſuaptè natura ſtatus pacificus.& propterea primus ſtatus incongruus erat ad ædificandum templum Deo: vtpote vacans bellis & non adhuc parta terra proprij regni.alter vero ſtatus valde aptus fuit ad ædificandum templum : vtpote ſubacta iam terra & quiete adepta, Dauid itaque ideo inhabilis ad ædificandum templum Dei cenſetur,quia ſanguinem in multitudine effudit magna faciendo bella: hoc eſt quia pertinebat ad ſtatum bellicum ,ſtatum inquietum ac ſanguinis effuſiuum ad acquirendam integram promiſsionis terram:& non propter peccatum.In cuius ſignum è regione ipſius Dauidis eligitur filius eius ad ædificandum templum in ſtatu quietis ſubacta iam vniuerſa terra promiſſa à Deo,quãdo erat in ſtatu fruẽdi terra. Cõſidera prudens lector ſubiuncta verba Dauidis tũ ad Salomonem tum ad principes:& perpende in hunc ſenſum tendere hanc rationem.*& plurima bella bellaſti.* Hebraicè habetur.*& magna bella feciſti.* Similiter cùm ſubditur. *non poteris ædificare.* Hebraicè habetur.*non ædificabis domum nomini meo.* Et ſimiliter cũ ſubiungitur.*tanto effuſo ſanguine.* Hebraicè habetur.*quia ſanguines multos effudiſti in terram coram me.* Et dicendo in terram coram me,inſinuat quòd de effuſione ſanguinis approbata immo mãdata à Deo pro terra promiſsionis integrè acquirenda & tuenda loquitur. *Filius qui naſcetur tibi.* Hebraicè habetur.*Ecce filius natus fuit tibi* . Non naſciturus,ſed natus ſignificatur Salomon tempore quo Dauidi facta eſt hæc quam refert reuelatio. *erit vir quietiſsimus* . Iuxta Hebræũ habeť.*ipſe erit vir quietis.* Et de qua quiete ſit ſermo, explanatur ſubiungendo.*& requieſcere faciam eum ab omnibus inimicis ſuis in circumitu: & ob hanc cauſam pacificus vocabitur.* Hebraicè habetur,*quia Selomo erit nomen eius.* Selomo enim hebraicè ſonat latinè pacificus.Et eſt ſenſus ꝙ res reſpõdebit nomini.*& pacẽ & ocium dabo in Iſrael.* Hebraicè habetur.*& pacem & quietẽ dabo ſuper Iſrael* . Hebraico more maius ponitur minori: prius pax deinde quies populi ſignificatur. Ecce res nominis pacifici. *cunctis diebus eius* . Superfluit cunctis.*Ipſe ædificabit domum nomini meo,& ipſe erit mihi in filium & ego ero ei in patrem.* Expoſuimus hæc 2.Reg.7.& tu annotabis hinc haberi quòd ad literã hæc verba dicta ſunt de Salomone.*ſirmabóque.* Iuxta Hebræum habetur .*& dirigam ſolium regni eius.* Non dicit quòd dirigam eum ad regendum in perpetuum, ſed quòd dirigã ſedem regni eius: quòd ſpectat ad ſucceſsionem filiorum eius.*ſuper Iſrael vſque ſemper.* Intellige hoc quemadmodũ & præcedẽtia:videlicet niſi poſuerit obicem gratiæ meæ.nullus enim filius Salomonis regnauit ſuper Iſrael propter peccata ipſius Salomonis ; quemadmodum nec perſeuerauit in veneratione Dei tanquã patris.

Nũc ergo fili mi ſit dominus tecum,& proſperare & ædifica domum domino Deo tuo. Hebraicè habetur.*Nunc fili mi erit Iehouah tecum: & proſperaberis & ædificabis domum domini Dei tui, ſicut locutus eſt ſuper te.* affirmat ſiquidem futurã executionem promiſſorum à Deo quo ad hæc tria.*Dẽtque tibi dominus prudentiam & ſenſum,vt regere poſsis Iſrael & cuſtodire legem domini Dei tui.* Hebraicè habetur . *Tantum dabit tibi Iehouah intellectum & intelligentiam,& præcipiet tibi ſuper Iſrael : & ad cuſtodiendum legem Iehouah Elohæ tui.* Tribus beneficiis futuris addiungit duo alia ſingularia. quorum primum eſt acumen intellectus:alterum eſt cura vt populus Iſrael viuat ſecundum legem diuinam.Et ſingularitas quidem ſignificatur dicendo tantum tibi ,excluſis cæteris filiis meis ab huiuſmodi donis. acumen verò intelligendi ſignificatur dicendo intellectum & intelligentiam: vt intellectus referatur ad donum manẽs, intelligentia autem ad exercitationem intelligendi.cura autem ,dicendo præcipiet tibi ſuper Iſrael etiam ad cuſtodiẽdum &c.Et hinc habes quòd regi incumbit cura vt populus viuat ſecundum legem Dei. *Tunc enim proſicere poteris.* Iuxta Hebræum habetur.*Tunc proſperaberis ſi cuſtodies ad faciendum ſtatuta & iudicia.* Affirmauerat futuram proſperitatem : declarat modò rationem proſperitatis ſi ipſe rex ſeruauerit legem diuinam. ſimúlque declarat quòd nõ ſufficit regi quòd populus viuat ſecundum legem,ſed quòd ipſe rex debet eſſe primus in obſeruatione legis . *quæ præcepit dominus Moyſi vt doceret Iſrael.* Hebraicè habetur.*quæ præcepit dominus Moſi ſuper Iſrael.* Ne Salomon minus æſtimaret legem Moſis vtpote hominis , manifeſtat legem datam à Deo Moſi ſuper Iſrael. *roborare & confortare,ne timeas neque paueas.*

Ecce ego in pauperticula mea. Hebraicè habetur . *Et ecce in paupertate mea.* relatiuè enim ad Deum pauperẽ ſe agnoſcit. *præparaui impenſas domus domini.* Hebraicè habetur. *præparaui pro domo Iehouah* . Res autem præparatas ſubiungit, aurum argentum & ferrum, ligna & lapides.*auri centum millia talentorum*

rorum & argenti mille millia talentorum, æris verò & ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine. Hebraicè habetur. *quia in multitudine fuit.* redditur enim ratio non ponderandi magna multitudo. *lignáque & lapides præparaui ad vniuersa impendia.* Iuxta Hebræum habetur. *& ligna & lapides præparaui, & super ea addes.* Agnoscit Dauid non sufficere parata ab ipso: & propterea mandat filio vt addat ad hoc vt perficiatur templum Dei. *Habes quoque plurimos artifices, latomos & cementarios artificésque lignorum: & omnium artium ad faciendum opus prudentißimos, in auro, in argento, & in ære, & in ferro cuius nõ est numerus.* Clausula hæc iuxta Hebræum habetur. *Et tecum in multitudine factores operis, incisores & artifices lapidum & lignorum: & omnis sapiens in omni opere. ad aurum, ad argẽtum, & ad æs, & ad ferrum sine numero.* Non solum res, sed artifices & operarios præparasse se manifestat Dauid sine numero. *surge & fac, & erit dominus tecum.*

PRæcepit quoque Dauid cunctis principibus Israel vt adiuuarent Salomonem filium suum. Cernitis inquiens quòd dominus Deus vester vobiscum sit, & dederit vobis requiem per circuitum. Futuri temporis est dederit. *& tradiderit omnes inimicos vestros in manus vestras, & subiecta sit terra coram domino.* Hebraicè habetur. *quia dedit in manum meam habitatores terræ, & erit acquisita terra coram Iehouah & coram populo eius.* Ex istis colligitur sensus supradictorum verborum. Dei ad Dauidem. *Præbete igitur corda vestra & animas vestras ad quærendũ dominum Deum vestrum: surgitéque & ædificate sanctuariũ domini Dei.* Dictio interpretata Dei est nomen Elohim. *ad introducendũ arcã fœderis domini & vasa domino cõsecrata.* Hebraicè habetur. *& vasa sanctitatis Elohim in domum ædificatam nomini domini.*

CAPVT XXIII.

DAuid autem erat senex & plenus. Hebraicè habetur. *& satur dierum.* Relatiuè ad cõplexionem Dauidis saturitas dierum scribitur: quoniam absolutè non erat excessiuè senex, cum septuaginta nõ excesserit annos. *cõstituitq; Salomonem.* Clarius hebraicè dicitur. *& fecit regnare Salomonem filiũ suũ super Israel.* Viuẽs enim surrogauit eum in regem posuítque in possessionem regni: vt diffusè scriptum est in tertio lib. Reg. *Et cõgregauit omnes principes Israel, & sacerdotes atque Leuitas. Numeratíque sunt Leuitæ à viginti annis.* Corrupta est litera: nam Hebraicè habetur. *Et*

Et numerati fuerunt Leuitæ à filio triginta annorum & supra. Et quidem ætas triginta annorum in lege Mosis numeri quarto decreta est: & propterea iuxta legem numerati sunt Leuitæ à trigesimo anno. Quod autem adiungitur & supra sine termino in lege Mosis statuto, hoc est vsq; ad annum quinquagesimum: vel tanquam subintelligendũ relictum est, vel quia ratio termini cessasse videtur (imbecillitas scilicet ad sufferẽda onera, eo quòd templum stabile ædificabatur) ideo numerati sunt à trigesimo anno & supra absque termino. *Et inuenta sunt triginta octo millia virorum.*

Ex his electi sunt & distributi in ministerium domus domini. Iuxta Hebræum habetur. *Ex istis ad fortiter agendum super opus domus Iehouah viginti quatuor millia.* Ad exercendum cõmunia Leuitarum opera deputati sunt isti. *præpositorum autẽ & iudicum sex millia.* Vnum atque idem officium duobus nominibus significatur: altero dignitatis, altero officii iudicãdi. erãt enim isti Leuitæ tãquam patresconscripti ad discernendũ & ius dicendum in domo domini. *Et quatuor millia ianitorũ.* Cõmuni nomine appellantur ianitores illi quibus commissa est cura non solum ianuarum templi, sed ianuarum rerum spectantium ad ea quæ erãt templi. *& totidem psaltes canentes domino in organis quæ fecerat ad canendum.* Heb. habetur. *et quatuor millia laudantium Iehouah in vasis quæ feci ad laudandum.* Ex eo quod in prima persona dicitur feci, intelligimus in persona Dauidis hæc scripta: ad insinuãdum quòd ipse fecerat instrumenta musica. Collige summas: & videbis distributos omnes triginta octo millia numeratos.

ET distribuit eos Dauid per vices filiorum Leui. Hebraicè habetur. *Et partitus est eos Dauid partes filiis Leui.* hoc est secundũ partes filiorũ Leui qui fuerunt tres: videlicet Cehath Gherſõ & Merari. vnde & statim eos nũerat. *Gherson, Cehath & Merari Gherſunitis Lah'dan & Simhi, Filii Lah'dã principes, Iechiel et Zethã & Ioel tres. Filii Simhi Selomith & Cha'ziel & Haran tres: isti principes familiarũ Lah'dan.* Perplexa oritur quæstio, q demõstrãtur per ꝓnomẽ isti. nã prænumerati sunt tres filii Lah'dã & tres filii Simhi: quo ergo vtriq; demõstrãt spectantes ad Lah'dã? Solutio est ambigua, an vnicus nominetur Simhi an sint duo eiusdẽ nominis. Diuinãdo aũt, rationabilius credimus duos nominari Simhi: alterũ fratrẽ Lah'dan, alterũ nepotẽ: hoc est filiũ filii Lah'dan. cuius specialis sit mẽtio, quia

quia ex eo constitutæ sunt multæ familiæ Iah'dan. *Porro filii Simhi Iachath, Zina & Iehus & Beriha: isti filii Simhi quatuor. Et fuit Iacath caput & Zina secundus: Iehus autem & Beriha non multiplicauerunt filios, & fuerũt domui patris in numeratione vna.*

Filii Cehath Hamram, Iizhar, Cheb'ron & Huzziel quatuor. Expeditis familiis Ghersoń, venitur ad familias Cehath. *Filii Hamram, Aharon & Moses: separatúsque est Aharon vt ministraret in sancto sanctorum.* Hebraicè habetur. *& separatus fuit Aharon ad sanctificandum sanctum sanctorum ipse & filii eius vsque semper.* Appellarur hic sanctum sanctorum (sicut sæpe alibi) vniuersitas reseruatorum sacerdotis officio seu dignitati: ad hæc enim sanctificanda ordinabatur in primis sacerdotium. *& adoleret incensum domino secundum ritum suum.* Hebraicè habetur. *ad thurificandum coram domino, ad seruiendum ei & ad benedicendum in nomine eius vsque semper.* Officia sacerdotis cõmemorantur declarando Aharon cum semine suo fuisse separatum diuina electione etiam à cõtribulibus ad fungendum sacerdotio in sempiternũ. *Moses quoq; vir Dei.* Nomen est Elohim: eo quod Moses legem accepit à Deo &c. cognominatur vir Elohim. *filii annumerati sunt in tribu Leui. Et filii Moses, Ghersom & Eliheser. Filii Ghersom Sebuel caput. Fuerunt autem Filii Eliheser Rechab'ia caput: & non fuerunt Eliheser filii alii, filii autem Rechab'iæ multiplicati sunt valde. Filii Iizhar Selomith caput. Filii Cheb'ron: Ieri'iahu caput, Amar'ia secundus, Iacha'ziel tertius, et Iecamham quartus. Filii Huzzielis: Micha caput, & Iisi'ia secundus.*

Filii Merari. Ad tertium filium Leui descenditur. *Mach'li & Musi: filii autẽ Machli Eliazar & Cis. Mortuus est autẽ Eliazar & non habuit filios, sed filias: acceperúntque eas filii Cũ fratres earum. Filii Musi, Mach'li & Heder & Ieremoth tres.*

Isti filii Leui per domos patrum suorum principes per vices & numerum capitum singulorum. Hebraicè habetur. *principes familiarum ordinationibus suis in numero nominum capitum suorum.* Epilogus est, manifestans & numeratos esse per capita principum & seruatum esse ordinem familiarum. *facientes opus in ministeriũ domus domini: à filio viginti annorũ & supra.* Quæstio oritur ex eo quod in principio huius capituli dicitur numeraros fuisse Leuitas à triginta annis & supra: quomodo igitur modò dicitur à filio viginti annorum & supra? Solutio est quòd numeratio facta est secundum legem Mosis à trigesimo

gesimo anno & supra: & in tali ætate inuenta sunt triginta octo millia. sed post numerationem extensum est officiũ Leuitarum vsque ad ætatem vigesimi anni: ita quod decretum est vt admitterentur ad Leuitica officia Leuitæ omnes à filio viginti annorum. Author autem & ratio huius decreti noui subiungitur in litera. *Dixit enim Dauid.* Ecce author noui decreti. *requiem dedit dominus deus Israel populo suo.* Ecce ratio noui decreti. *& habitationem Ierusalem.* Hebraicè habetur. *& habitauit in Ierusalaim vsque ad semper.* Quies populi in terra promissionis cũ electa habitatione diuina in Ierusalem perpetua (hoc est tẽplo Dei ibidem) ratio redditur noui decreti. Et ad hoc magis explicandum subiungitur exoneratio Leuitarum à labore portandi tabernaculũ & omnia pertinentia ad illud. ex eo enim quod loco tabernaculi fiebat templum immobile, cessabat labor Leuitarum ad portãdum tabernaculum & quæ illius erant de loco ad locum. Hanc enim rationem interpretatus est Dauid fuisse occasionem ætatis limitatæ à Mose: & propterea cessante labore mutauit limites ætatis. *Et etiam Leuitæ non habebunt portare tabernaculum & omnia vasa eius ad ministerium eius.*

Iuxta præcepta quoque Dauid nouissima supputabitur numerus filiorum Leui. Hebraicè habetur. *Quia in verbis Dauid posteris numerus filiorum Leui: à filio viginti annorum & supra.* Ecce conclusio scribitur quòd post hæc postrema verba Dauidis numerati sunt Leuitæ à viginti annis & supra. Dicuntur autem verba Dauidis postera relatiuè ad verba Mosis. Et hinc habes quòd quanuis lex Mosis data esset à deo, rex tamen mutabat interpretando rationem legis cõgruam fuisse præterito tempori duntaxat. *Et erunt sub manu filiorum Aharon.* Heb. habetur. *Quia status eorum ad manum filiorum Aharon.* Accumulat rationes noui decreti, ex eo quòd habitatio Leuitarum facto templo erit ad manum sacerdotum: hoc est q ipsa habitatio iuxta sacerdotes erit moderatio Leuitarũ infra vigesimũ & trigesimũ annũ. reuerebũtur enim sacerdotes & domabunt. *in cultu domus domini, in vestibulis & in exedris & in loco purificationis & in sanctuario: & in vniuersis operibus ministerii templi domini.* Hebraicè habetur. *ad seruitutem domus Iehouah, super atria & super aulas & super mundificationem ad omnem sanctitatem: & opus seruitutis domus Elohim.* narrantur enim onera Leuitarum incho- do à locis. Quod autem subditur.

ditur. *sacerdotes aũt super panes.* nõ habetur in hebraico: sed immediatè, subiungitur. *et pro pane ordinationis & pro flore in manus, & pro crustulu azymorum, & pro sartagine & ad tenerum: & ad omnem mensurã & mensuram.* Prosecutio est officiorũ Leuitarum. eis enim incumbebat præparare hæc sacerdotibus: videlicet panes propositionis, qui ordinariè singulis sabbatis à sacerdote renouabantur apponẽdo eos corã Deo: & florem farinæ pro munere offerẽdo à sacerdotibus: & sic de aliis. Teneri autem nomine grana in spicis significantur: quorũ certa mensura tosta offerebatur in paschate. & offerre quidem erat sacerdotum, præparare autem Leuitarum. Mensura autem & mensura, omnis mẽsurandi species describitur: diuersas enim in templo opportunas fuisse mensuras patet ex lege Mosis. *Leuitæ verò vt stent mane ad confitendum & canendum domino.* Nec hoc habetur hebraicè: sed immediatè subiungitur. *Et ad standum singulo mane ad confitendum & ad laudandũ Iehouah: & sic vesperi.* Prosecutio est officiorũ Leuitarũ singulis diebꝰ bis: hoc est mane tempore holocausti matutini, & vespere tẽpore holocausti vespertini laudare Deũ. *Tam in oblatione holocaustorũ domini quã in sabbatis & calendis & solennitatibus reliquis iuxta numerũ & cerimonias vniuscuiusq; rei iugiter corã domino.* Heb. habetur. *Et ad omnes facientes offerre holocausta Iehouah ad sabbata, & ad calendas, & ad tempora: in numero iuxta rationẽ super eos iugiter corã Iehouah.* Leuitarũ erat laudare Deũ non solum bis in die, sed etiã tẽpore cuiuscunque holocausti, & in specie sabbatis & principiis mensium & tẽporibus aliis numeratis secundũ dispositionẽ legis: vt sunt solẽnitates tabernaculorũ & azymorũ &c. *Et custodiant obseruationes tabernaculi fœderis.* Iuxta Heb. habeť. *Et custodient custodiam tentorii adunationis.* Quod antẽ sequitur: *& ritum sanctuarii.* Hebraicè habetur. *& custodiam sanctuarii.* Et immediatè subiũgitur. *& custodiam filiorũ Aharon fratrũ eorum.* Tres enim custodiæ describuntur: videlicet tabernaculi, sanctuarii & sacerdotũ. illis enim tribus vniuersum templi septum cõprehẽditur. Tabernaculum enim erat in medio: postea sanctuarium, in quo offerebãtur sacrificia & seruabantur sancta: & demũ erat habitatio sacerdotum. *vt ministrẽt in domo domini.* Hebraicè habetur. *ad seruitutem domus Iehouah.* Declaratio est rationis custodiæ vltimæ: quare scilicet Leuitæ custodire debebant filios Aharon: quia videlicet erant ibi filii Aharon nõ pro seipsis, sed ad seruitutem domus Iehouah.

CAP.

CAPVT XXIIII.

Porro *filiis Aharon partitiones eorum erant: filii Aharon Nadab & Abihu, Elhazar et Ithamar. Mortui sunt autem Nadab & Abihu ante patrẽ suum absque liberis: et sacerdotio functi sunt Elhazar & Ithamar. Et diuisit eos Dauid, id est Zadoc.* Iuxta Heb. habeť. *Et diuisit eos Dauid, & Zadoc de filiis Elhazar, et Achimelech de filiis Ithamar.* Inter diuidentes supputantur Zadoc & Achimelech simul cũ Dauide. *secundum vices suas & ministerium.* Hebraicè habetur. *ad ordinationem eorum in ministerio eorum.* Diuisio sacerdotum significatur facta ordinatè distribuendo eos ad propria ministeria in domo Dei. *Inuentique sunt multo plures filii Elhazar in principibus viris.* Hebraicè habetur. *Et inuenti sunt filii Elhazar plures in capitibus virorum quam filii Ithamar.* Maior multitudo numerando viros per capita (hoc est singillatim) inuẽta est filiorum Eleazar: immo vt subiuncta testantur, inuenta est multitudo filiorum Eleazar dupla ad multitudinẽ filiorum Ithamar. subiunguntur enim filiorum Eleazar sedecim, filiorum autem Ithamar octo capita: quia habita est ratio excessiuæ multitudinis. *& diuiserunt eos: de filiis Elhazar capita per domos patrum sedecim, & de filiis Ithamar per domos patrum eorum octo.* Porro *diuisit vtrãsque inter se & familias sortibus.* Iuxta Hebræum habetur. *Et diuiserunt eos in sortibus istos cum istis.* Dauid & Zadoc & Achimelech diuiserunt sacerdotes, non eligendo, sed sortes mittendo, non seorsum filios Eleazar & seorsum filios Ithamar, sed istos cum istis: hoc est simul. Hic modus diuidendi seruatus est pro pacifica diuisione duratura in perpetuum: ne relinqueretur locus quærimoniæ cur ille primus, iste secundus & sic deinceps. *erant enim principes sanctuarii & principes domus Dei.* Iuxta Hebræum habetur. *quia fuerunt principes sanctitatis & principes Elohim, de filiis Elhazar & de filiis Ithamar.* Ratio redditur quare pariter diuisi sunt sortibus: quia vtrique erant & principes sanctitatis (hoc est rerũ, locorum & actionum sanctarũ) & principes Elohim, hoc est non ab homine, sed à Deo electi in patre eorum Aharon.

Descripsitq; eos Semah'ia filius Nethan'el scriba de Leui coram rege, et principibꝰ, et Zadoc sacerdote, et Achimelech filio Eb'iathar & capitibus familiarũ sacerdotalium & Leuiticarũ. Hinc apparet ℣ Zadoc pontifex erat: alioquin author nominando Zadoc

&

& Achimelech, non nominasset solum Zadoc sacerdotem: *vnam domum quæ cæteris præerat Eleazar, & alteram domum quæ sub se habebat cæteros Ithamar.* Iuxta Heb. lõge aliter habet. *domus patris vna capta Elhazaro, & capta capta Ithamaro.* Differẽtia manifestè scribit inter domos Ithamar & domos Eleazar, penes hoc quod domus Eleazar vna capiebatur sorte: domus verò Ithamar capta erat capta. adiũgit siquidem author modo diuidendi per sortes istos cum istis disparitatem hanc: videlicet q̃ ex trahendo sortes vna dũtaxat domus ex domibus Eleazar capta sorte, admitteretur: hoc est q̃ si ĩmediatè capta esset sorte, altera domus etiam Eleazar, non admitteretur in illo loco, ne contingeret omnes domos Eleazar præferri domibus Ithamar. in sortibus autẽ cadentibus super domos Ithamar non erat similis lex, sed quæcũq; domus esset capta sorte, admitteretur pro capta: hoc est etiam si immediatè multæ domus Ithamar sortib⁹ caperentur. Et fuit decreta hæc disparitas ad repensandum disparitatem alteram: videlicet q̃ domus Eleazar habebant sedecim loca, domus autem Ithamar octo. Diuisio itaque sacerdotum facta est sortibus inter istos cum istis, concurrentibus tamen duabus disparitatibus, altera primum narrata: videlicet quòd Eleazar sedecim, Ithamar autem octo haberet loca. altera quæ modo narratur: videlicet quòd domus Ithamar possent (si sors tribueret) multæ immediatè iungi: domus autem Eleazar non poterant immediatè iungi vsque ad completas sortes octo Ithamar. At si quæris quota erat sors domus Eleazar quæ immediatè exibat post aliam domum Eleazar nõdum completis sortibus Ithamar. respondetur quòd reseruabatur collocanda immediatè post sortem alicuius domus Ithamar primò captæ.

Exiuit autem sors prima Ieho'iarib, Iedah'iæ secunda. Charim tertia. Seborim quarta. Malchi'iæ quinta, Mi'iamin sexta. Haccos septima. Abi'iæ octaua. Ieshuah nona. Sechan'iahu decima. El'iasib vndecima, Iacim duodecima. Chuppe tertiadecima, Iesheb'ab quartadecima. Bilghe quintadecima, Immer sextadecima. Chezin decimaseptima, Pizzez decimaoctaua. Pethach'iæ decimanona, Iehezkel vigesima. Iachin vigesimaprima, Gamul vigesimasecunda. Dela'iahu vigesimatertia, Maaz'iahu vigesimaquarta. Descripto modo sortiendi, describitur consequenter subsecutus euentus: quem intellige scribi seruato moderamine antecitto. *Hæ vices eorum secundum ministeria sua vt ingrediantur domum*

mum Dei, & iuxta ritum suum, sub manu Aharon patris eorum: sicut præcepit dominus deus Israel. Hebraicè habetur. *Istæ ordinationes eorum ad ministeria eorum, ad veniendum in domũ Iehouah, iuxta rationem eorum in manu Aharon patris eorum: sicut præcepit ei Iehouah Elohæ Israelis.* Ad quid factæ sint huiusmodi diuisiones narratur: videlicet ad exercenda ministeria sacerdotii in domo Dei per diuersas coordinationes (videlicet vigintiquatuor & similiter ad veniendum in templum. per hoc enim insinuatur quòd non solum officia per vices, sed etiam mansio in templo distributa erat per has vices. Adiungitur autem subiectio eorum summo sacerdoti sicut ius eorũ exigit, vt intelligamus summum sacerdotem non comprehendi sub his diuisionibus, sed præesse omnibus. & ne hoc humanæ attribueretur authoritati, explicatur sicut præcepit deus ipsi Aharon.

Porro filiorum Leui qui reliqui fuerant. Expedita partitione sacerdotum, tractatur partitio reliquorum Leuitarum. Ita quòd hæc verba comprehendunt totum residuum tribus Leuiticæ in genere: est enim velut rubrica quædã, vt hebraicus sonat contextus. nã legitur. *Et filiis Leui residuis.* subaudiquitur. *filiis Hamram Subael. filiis Subaelis Iechde'iahu. Rechab'iahu: filiis Rechab'iahu caput Iis'ia. Ipsi Iixhari Selomith: filiis Selomith Iachath. Filiis autem Ieri'iahu: Amar'iahu secundus, Iachaziel tertius, Iecamham quartus. Filii Huzziel Micha: filiis Michæ Samir. Frater Michæ Iis'ia: filiis Iis'iæ Zechar'iahu. Filii Merari Mach'li & Musi: filii Iahazi'iahu Beno. Filii Merari de Iahazi'iahu Beno, & Soham & Zacchur & Hib'ri. Ipsi Mach'li Elhazar: & non fuerunt ei filii. Ipsi Cis filii Cis Ierachmeel. Filii autem Musi Machli & Heder & Ierimoth: isti filii Leuitarũ per domos patrum suorum.* Incipiunt diuisiones residuorum Leuitarum à filiis Hamram, vtpote fratribus Aharonitarum.

Miseruntque etiam ipsi sortes contra fratres suos filios Aharon. Quod dicitur cõtra fratres suos, significat è regione fratrum suorum: hoc est è regione vigintiquatuor partitionum sacerdotũ, fuit siquidẽ etiam hæc diuisio in vigintiquatuor partes: nam vigintiquatuor personæ commemorantur in litera, vt corresponderent vigintiquatuor sacerdotibus, sic vt vna portio Leuitica assisteret vni portioni sacerdotali. Sed remanẽt dubia duo. Alterum de qua parte Leuitarum est hic sermo.

superius enim in. 23. cap. distributi sunt Leuitæ triginta & octo millia in quatuor partes: videlicet vigintiquatuor millia sine titulo, sex millia præfectorum & iudicum, quatuor millia cantorum & quatuor millia ianitorum. De qua harũ partium est hic sermo, ambigitur. nam diuisio tam cantorũ quam ianitorum expressè inferius subiungitur etiam per sortes facta: sed nullæ sortes leguntur circa alias duas partes in specie. Alterum est ad quod officium ordinabantur Leuitæ isti: quoniam in litera non exprimitur. Solutio vtriusque quæstionis simul est quòd cùm in sequentibus capitulis subiungatur partitio tum cantorum, tum ianitorum, tum præfectorum (vt patebit exponendo textum) intelligendum restat quòd diuisio ista fuerit reliquorum Leuiticæ tribus qui erãt in maximo numero sine titulo speciali: & propterea nullum eorum speciale officium describitur, sed ad communia Leuitarũ officia subeunda diuisi sunt per sortes in vigintiquatuor partes ad ministrandum sub vigintiquatuor sacerdotibus. *coram Dauid rege & Zadoc & Achimelech & principibus.* Legendum est. *& capitibus patrum sacerdotibus & Leuitis.* quatuor enim supputantur præsidentes huiusmodi partitioni per sortes: videlicet rex, Zadoc, Achimelech & principes familiarum sacerdotalium ac Leuiticarum. *tam maiores quàm minores, omnes sors æqualiter diuidebat.* Sensus redditur: hebraicè autem habetur. *patrũ caput è regione fratris sui parui.* hoc est in huiusmodi sortibus caput familiæ non erat melioris conditionis quàm frater eius paruus. Ita quòd nullius inæqualitatis ratio habita est, sed iuxta ordinem sortium (vt contingebat) prima sors assistebat primæ sorti sacerdotum, & secunda secundæ, & sic deinceps. ad hoc enim iactæ sunt sortes vt determinaretur perpetuus inter eos seruandus ordo sine querela.

CAPVT XXV.

Auid igitur et principes exercitus segregauerunt in ministeriũ filios Asaph & Heman & Ieduthun. Partitio cantorum quorũ isti tres erant capita, narratur facta authoritate regis & principũ exercitus. ita ꝓ nõ sorte ista tria capita sunt ex Leuitis assumpta, sed authoritate regis & principum exercitus. *qui prophetarẽt.* Heb. habetur. *prophetantes in citharis, in psalteriis & in cymbalis.* Alias diximus prophetare sumi pro vacare diuinis laudibus, quod

quod tũc fiebat adhibitis instrumentis musicis: & propterea hic nõ describũt absolutè ꝓphetãtes, sed ꝓphetãtes in musicis instrumẽtis. *secundũ numerũ suum dicato sibi officio seruientes.* iuxta Hebræum habetur. *& fuit numerus eorum, viri operis ad ministerium eorum.* Velut rubrica est subiunctorum: videlicet quòd numerus filiorum istorum trium fuit qui subiungitur. simúlque manifestatur qualitas subiunctorum filiorum: videlicet quòd erãt viri operis ad ministerium patrum: hoc est ad ministerium prophetandi in instrumentis musicis. appellantur enim viri operis, viri scientes & valentes efficere opus.

De filiis Asaph. Et hoc velut rubrica subiunctorum est: nam quatuor enumerantur. *Zacchur & Ioseph & Nethã'ia & Asar'ela.* & subiũgitur de ipsis. *filii Asaph super manum Asaph.* hoc est innitentes manui Asaph tanquam principali in huiusmodi. *prophetantes iuxta regem.* Hebraicè habetur. *prophetantis super manus regis.* Non de filiis, sed de ipso Asaph dicitur ꝓphetabat super manus regis. filii siquidem quo ad opus musicum innitebantur patri, conformãtes actiones & voces secundum artem patri: ipse autem Asaph prophetabat innixus operibus Dauidis regis, eo quòd & voce & sono modulabatur hymnos æditos à Dauide rege.

De Ieduthun. Numeratis quatuor filiis Asaph, narratur progressus ad Ieduthun. *filii Ieduthun.* Genitiui casus est Ieduthũ in textu hebraico. *Ghedal'iahu & Zeri & Iesah'iahu, Chasab'iahu & Matthith'iahu sex super manus patris eorum Ieduthun in cithara.* Insolubilis surgit quæstio, stãte litera vt sonat: quoniã filii Ieduthun dicuntur sex, & tamẽ non numerantur nisi quinq;: & oportet esse sex tũ ad verificãdũ istam literã, tum ad verificandum integrũ numerũ vigintiquatuor filiorũ istorum trium: Asaph, Ieduthun & Heman. Et ipsius quidẽ Heman litera subiungit quatuordecim filios: Asaph autem numerauit quatuor: & Ieduthun sex, quorum tamen quinq; tãtum explicantur. & propterea credendum est errore scriptorum omissum esse nomen sexti filii Ieduthun. Argumentum autem magnum huius erroris habetur ex sorte decima. In subiunctis enim vigintiquatuor sortibus cantorum repetuntur istorum filiorũ nomina: & in sorte decima scribitur nomen Semeiæ in vulgata æditione, hebraicè autem Simhi, qui solus nõ inuenitur nominatus hic ãter filios Asaph Ieduthun

& Heman. ex eo enim ℘ cæteri filii hic nominati repetũtur in sortibus (singuli in singulis sortibus) & iste vnus ad integrãdum numerum vigintiquatuor, insinuatur quòd iste est sextus filius Ieduthun, non solum prænumeratus, sed sicut alii prænominatus vitióq; scriptoris omissus in hebraicis codicibus, *qui prophetabat super confitentes & laudantes dominum.* Hebraicè habetur. *super confessiones & laudare Iehouah.* Inter cõfiteri & laudare hæc est differentia, quòd confiteri est affirmare, laudare autem est commendare. Applicando autem hæc ad diuina, quia quicquid verè affirmatur de Deo laudabile est, ideo confunduntur confessio & laus diuinorum. directè tamen confiteri diuina est affirmare illa, laudare verò est affirmare commendando.

Heman quoque. Hebraicè similiter habetur. *Ad Heman.* sic enim significatur ꝓgressus ad Heman: sicut etiã scriptum est hebraicè ad Ieduthun. & immediatè subiungitur. *filii Heman.* Et est casus genitiui Hemã: vt etiã cõuincitur ex numero filiorũ subiunctorũ. nã subiũgũtur quatuordecim filii Hemã: & textus ipse dicit esse quatuordecim. *Bucci'iahu, Matthã'iahu, Huzziel, Sebuel & Ierimoth, Chanan'ia, Chanani, Eli'atha Ghiddalthi & Romãthi'hezer, Iosbechasa, Mallothi, Hothir, Machazi'oth. Omnes isti filii Heman videntis regis in sermonibus Dei vt exaltaret cornu.* Iuxta heb. habetur. *videntis regis in verbis Elohim ad exaltandum cornu.* Describitur Heman verè propheta ex eo quòd appellatur videns. describitur fide dignus & in precio habitus à rege, dicendo videns regis. Describitur veritas seu authoritas visionis, dicendo in verbis Elohim: ad manifestandum quòd non erat videns figmenta aut somnia, sed in verbis Dei. simulque manifestatur quòd visiones suas notificabat in verbis Elohim: hoc est cũ testimonio diuinæ authoritatis loquens. Describitur demũ materia visa & manifestata in verbis Elohim, dicendo ad exaltãdum cornu, proculdubio Israelis: hoc est ad exaltationem futuri Messiæ, qui est cornu salutis ex Israel ex progenie Dauidis. intelligimus enim per hoc quòd Heman prophetabat de exaltatione Messiæ. *deditq; deus Heman.* Nomẽ est Elohim. *filios quatuordecim & filias tres. Vniuersi.* Heb. habetur. *Omnes isti super manus patris sui in cantu domus domini in cymbalis psalterijs & citharis.* Et demonstrantur vniuersi vigintiquatuor prænumerati: vt testãtur subiũcta, videlicet quòd erãt sub Asaph Ieduthun & Heman.

Heman, quilibet enim filii sub ꝓprii patris manu erant *in ministeria domus Dei.* Nomen est Elohim. *iuxta regem.* Heb. habetur. *super manus regis, Asaph & Ieduthun & Heman.* Cõnumeratur rex inter eos quibus innitebantur isti vigintiquatuor, eo ℘ Dauid rex & faciebat hymnos quos psalmos dicimus, & distribuebat cantoribus: vt tituli psalmorum testantur.

FVit autem numerus eorum cum fratribus suis, *qui erudiebant cãticum domini, cuncti doctores.* Iuxta Heb. habetur. *docti in cantu Iehouah: omnis intelligens ducenti et octogintaocto.* Duæ cõditiones describuntur istorum ducentorum octogintaocto: altera quòd erant docti in canticis summi Dei, altera quòd non erant qualitercunq; docti, sed præditi intelligentia. *Miserúntque sortes per vices suas.* Hebraicè habetur. *custodia è regione.* Et subauditur sacerdotis. significatur enim quòd miserunt sortes ad hoc vt prima custodia cantorum è regione responderet primæ portioni sacerdotum, & secunda secũdæ, & sic deinceps. *ex æquo tam maior quam minor, doctus pariter & indoctus.* Iuxta Hebræum habetur. *sicut parvus sicut magnus, intelligens cum discente.* Nulla inæqualitatis ratio habita est.

Egressáq; est sors prima Ioseph qui erat de Asaph Quanuis heb. habeat. *sors prima ad Asaph ad Ioseph: Ghedal'iahu secũda ipse & fratres eius & filii eius duodecim.* sensus tamẽ optimè redditus est. Scribitur enim quòd sors prima exiuit ad Asaph hoc est ad domum Asaph, ad personã autem Ioseph qui inter filios Asaph supputatus est secundus: secunda autẽ sors exiuit ad primũ filium Ieduthun. Quæ ideo annotauerim ne cõfundatur lector. Vnum tamen admiratione dignum relinquitur, ꝙ in cæteris sortibus fit mentio duodenarii numeri & in sola prima tacetur. Nescio diuinare cur hoc acciderit. illud tamen certum est quòd similis numerus subintelligendus est in prima sorte: alioquin nõ adæquarent vigintiquatuor sortes supradictum numerum ducentorum & octogintaocto. oportet enim distribuendo per numerum duodenarium exhaurire ipsum in vigintiquatuor portiones. & forte errore scriptorũ omissa est. *Tertia Zacchur: filii eius & fratres eius duodecim. Quarta Izri: filii eius & fratres eius duodecim. Quinta Nethan'iahu: filii eius & fratres eius duodecim. Sexta Bucci'iahu: filii eius & fratres eius duodecim. Septima Iesar'ele: filii eius & fratres eius duodecim. Octaua Iesah'iahu: filii eius & fratres eius duodecim. Nona Matthã'iahu: filii eius & fratres eius duodecim. Decima*

Simhi: filii eius & fratres eius duodecim. Vndecima Hazar'eli: filii eius & fratres eius duodecim. Duodecima Chasab'ia: filii eius & fratres eius duodecim. Tertiadecima Subaeli: filii eius & fratres eius duodecim. Quartadecima Matthith'iahu: filii eius et fratres eius duodecim. Quintadecima Ieremoth: filii eius & fratres eius duodecim. Sextadecima Hanā'iahu: filii eius & fratres eius duodecim. Decimaseptima Iosbecasæ: filii eius & fratres eius duodecim. Decimaoctaua Hanani: filii eius & fratres eius duodecim. Decimanona Mallothi: filii eius & fratres eius duodecim. Vigesima Eli'athæ: filii eius & fratres eius duodecim. Vigesimaprima Hothir: filii eius & fratres eius duodecim. Vigesimasecunda Ghiddalthi: filii eius & fratres eius duodecim. Vigesimatertia Machazi'oth: filii eius & fratres eius duodecim. Vigesimaquarta Romamthi'hezer: filii & fratres eius duodecim.

CAPVT XXVI.

Diuisiones ianitorum, de Corchitis Meselem'iahu filius Coræ de filiis Asaph. Et Meselē'iahu filii: Zechar'iahu primogenitus, Iedihael secundus, Zebad'iahu tertius, Iathniel quartus. Helā quintus, Iehochanan sextus, Eli'iehohenai septimus. Expedita partitione cantorū, describitur diuisio ianitorū. numerando primo capita ianitorum secundum diuersas familias. Et Hobed'edom filii: Semah'ia primogenitus, Iehozabad secundus, Ioach tertius, & Sachar quartus, & Nethan'el quintus. Hammiel sextus, Issaschar septimus, Pehullethai octauus: quia benedixit ei deus. Nomen est Elohim. Et refertur hoc ad explicādum fructum diuinæ benedictionis ex arca Dei in domo eius superius scriptæ: hic est enim Hobed-edom ille. *Semah'iæ autem filio eius nati sunt filii dominantes domui patrum suorum: quia potentes fortitudine erant. Filii Semah'iæ* Hothni & Rephael & Hobed Elzabad fratres eius filii fortitudinis: Elihu et Semach'iahu. *Omnes isti de filiis Hobed'edom ipsi & filii eorū & fratres eorū viri fortissimi ad ministeriū: sexagintaduo de Hobed'edom. Et Meselem'iahu filii & fratres eorū filii fortitudinis decem & octo. Et Chosæ de filiis Merari filii, Simri princeps non enim habuerat primogenitum.* Iuxta heb. hābet. *quia non fuit primogenitus, & posuit eum pater eius in principem.* Non dicitur ꝙ pater nō habuerat primogenitum (cùm impossibile fuerit patrem tot filiorū nō habuisse primogenitū) sed dicuntur duo. alterū ꝙ iste Simri non fuit primogenitus: alterum ꝙ pater eius posuit ipsum in principē seu caput. Quare autem

autem hoc effectum fuerit, non est scriptum: forte mortuus erat primogenitus. Et quanuis iste non fuerit etiam secūdus, prælatus tamen est fratribus à patre. Et hunc sensum sonat planus contextus literæ Hebraicæ. nam reddit rationem quare pater eius præfecit ipsum, quia non fuit primogenitus: hoc est quia primogenitus non erat viuus. *Chilci'iahu secundus, Tebal'iahu tertius, Zechar'iahu quartus: omnes filij & fratres Chosæ tredecim.*

Hi diuisi sunt in ianitores, vt semper principes custodiarum sicut & fratres eorum ministrarent in domo domini. Iuxta hebræum habetur. *Istis diuisiones ianitorum in capita virorum, custodiæ è regione fratrum suorum ad seruiendū in domo Iehouah.* Pronomen istis demonstrat prænominatos, ad manifestandum ianitorum officiū distributū esse istis. modus autē distribuēdi subiungitur in capita virorum: hoc est per capita prænominatorum principū. Quod autē subditur custodiæ è regione fratrū suorū, rationem diuidēdi significat: vt videlicet quem ad modū fratres eorū ordinatè diuisi erāt ad ministrādū in domo Dei, ita ipsi correspōderent in propriis officiis ordinatè distincti ad seruiēdū in domo summi Dei. *Missæ sunt sortes ex æquo parui et magnis per familias suas ad vnāquāque portarū.* Ecce differentia inter sortes ianitorum & omniū aliorū suprascriptorū. nā reliquorū sortes relatiuè ad vigintiquatuor sacerdotes: ianitorū autē sortes nō relatiuè ad portiones sacerdotales, sed relatiuè ad portas iactæ sunt. *Et cecidit sors orientalis Selem'iahu.* Iuxta quatuor plagas cœli erant quatuor portæ, non in ipso templo, sed in septo templi. ipsum enim templum vnicam tantum portam habebat, quæ respiciebat ad plagā orientalem. Prima ergo sors cecidit super portam orientalem qua ambulabatur directè ad portam tēpli. *& Zechar'iahu filio eius viro prudentissimo & erudito.* Iuxta hebræum habetur. *cōsiliario cū intellectu.* Excellentia istius viri obtinuit vt secundum à patre sortem haberet. Vnde & hebraicè clarè subiungitur immediatè. *fecerunt cadere sortes, & exiuit sors eius ad sinistram.* hoc est ad aquilonem. singulariter enim narratur quòd isti Zachariæ fecerunt cadere sortes, quāuis esset filius Selamiæ cui obtigerat prima porta. *Hobed'edom verò & filiis eius ad austrum: in qua parte domus erat seniorum concilium.* Iuxta Hebræum habetur. *Hobed'edom ad dextram: & filiis eius domus conciliorum.* Dextra appellatur pars meridionalis quam

sortitus est Hobed'edom,& filij eius sortiti sunt domum cõuentuum.dictio enim hebraica non sonat conuentum ad cõsiliandum determinatè,sed conuentum.Intelligimus tamen de conuentu ad consilium sacerdotum & Leuitarum: denominato ab eo quòd cõuenirent illuc etiã qui causas spectantes ad sacerdotũ seu Leuitarũ iudicium habebant. *Suppim & Chose ad occidentem iuxta portam quæ ducit ad viam ascensionis.* Legendum est *ad occidẽtem, cũ porta Sallecheth in via ascensus.* Ita quòd istis duobus data est porta occidentalis simul cum porta nominata Sallecheth.Et aiunt portã hanc esse per quã proiiciebãtur res immundæ:& describi in via ascensionis ad superiores partes. *custodia cõtra custodiã.* De cãtoribus scriptũ est superius custodia è regione,& non est scriptum custodia contra custodiam:quia cantores è regione sacerdotũ stabãt, ianitores verò nõ è regione sacerdotũ,sed è regione ianitorũ erãt:& propterea de eis scribitur custodia cõtra custodiã, ita quòd vna erat è regione alterius. *Ad orientem vero.* Superfluit verò. Narratis sortibus ianitorũ, narratur numerus virorũ in singulis custodiis. *Leuitæ sex.* In porta oriẽtali (qua itur ad altare holocaustorũ & ad faciem tẽpli directè)maior numerus ordinatus est. *ad Aquilonem per diem quatuor.* Ad differentiã noctis(qua clausæ erant portæ) fit mẽtio diei:& refertur ad ambas portas,orientis & septentrionis. Et similiter intellige de subiunctis portis aliis. *ad meridiem per diem quatuor:& vbi erat concilium bini & bini.* Hebraicè habetur. *& ad conuentus duo duo.* Eadem dictio repetitur quæ paulo ante interpretata est concilia : & non quatuor,sed duo ianitores in domo conuentuum describuntur.Et dicẽdo duo duo,innuit quòd plura erant loca conuentuum,& singula habebãt duos ianitores. *In cellulis quoque ianitorum ad occidentem : quatuor in via,binique per cellulas.* Iuxta hebræum habetur. *Ad Parbar ad occidẽtem quatuor in via,duo ad Parbar.* Paulo superius in sorte occidẽtali descripta sunt duo:videlicet ipsa porta occidẽtalis & porta Sallecheth per viã ascẽsionis.hic quoque describẽdo numerũ ianitorum in porta occidẽtali,duo nominãtur (videlicet Parbar & ipsa plaga occidentalis) & aisignantur ianitores quatuor viæ,duo autem ad Parbar. Hebræi putant Parbar nomen esse proprium loci extremi:quidã autẽ interpretãtur domũ instrumentorũ: antiquus autẽ interpres cellulas ianitorũ.Collatio autẽ huius particulæ cum superiore, monstrat

mõstrat quòd est nomen portę quæ appellata est Sallecheth: quoniam locus extremus erat. *Ad septentrionem verò & meridiem quaterni per dies singulos mutabantur: & ad basilicam concilij ad occidentem bini habentes subiectos alios in via, binique per cellulas.* Tota hæc clausula superflua est:in hebræo enim nõ habetur. *Istæ sunt diuisiones ianitorum, de filiis Chorchi & de filiis Merari.*

PORro *Achias erat super thesauros domus domini.* Deficiunt duæ dictiones:legendũ est. *Et Leuitæ: Achi'ia super thesauros domus Elohim.* Expeditis distributionibus ianitorũ, narratur distributio præfectorũ ac iudiciũ, non quorũcunque,sed Leuitarũ:illorũ scilicet sex milliũ quorũ mẽtio facta est superius putando trigintaocto millia numeratos Leuitas à trigesimo anno & supra.& propterea prętermittitur & Leuitæ:subauditur enim sunt subiũcti præfecti. Vbi aduerte ꝙ licet reliquæ partes Leuiticæ fuerint distributæ per sortes,pars tamen ista cõtinens præfectos nõ narratur distributa per sortes, *& vasa sanctorum.* Hebraicè habetur. *& thesauros sanctitatũ.* Ne miseris distingui thesauros sanctitatum à thesauris domus dei: cum inferius etiam thesauris domus Elohim antedictis addãtur thesauri domus Iehouah,& postea thesauri sanctificatorum à regibus: diuersitas enim thesaurorum significatur. *Filij Lah'dan Lah'dan filij Gherſuni:de Lah'dan capita familiarum de Lah'dan Gherſuni, Iechieli. Filij Iechieli : Zetham & Ioel frater eius, super thesauros domus domini.* Hamramitis, Izharitis:Cheb'ronitis, Hazielitis. Hebraicè habeẽ. *Ad Hãramitas.ad Iizharitas:ad Cheb'ronitas,ad Hazielitas.* Nomina sunt gẽtilia:hoc est quatuor gẽtium à quatuor fratribus filiis Cehath. & tanquã rubrica prępponitur subiũctorũ per totum hoc cap. Vnde statim subditur de filiis Hamram per Mosem dux super omnes thesaurarios. *Et Sebuel filius Gherſom filij Mosis,præpositus thesaurie.* Hebraicè habetur. *dux super thesauros.* iste enim ex stirpe Mosis, caput omnium super thesauros significatur. *Et frater eius Eliezer.* Hebraicè habetur. *Et fratres eius ad Eliezer.* hoc est & fratres eius descendentes ab Eliezer. *cuius filius Rechab'ia,& huius filius Iesah'ia,& huius filius Ioram, huius quoque filius Zich'ri,& huius filius Selomith.* Totus iste contextus corruptus est:nam hebraicè non texitur genealogia filij, nepotis ,pronepotis &c.sed describuntur quinque fratres originem habentes ab eodem:nam scribitur. *Rechab'iahu filius eius & Iesah'iahu filius*

Iius eius,& Iorã filius eius,& Zich'ri filius eius,& Selomith filius eius. Isti quinque fratres numerantur orti de Elihezer, altero filio Mosis. *Ipse Selomith & fratres eius super omnes thesauros sanctitatum quas sanctificauit.* hoc est dicauit Deo. *Dauid rex: & capita familiarum tribuni & centuriones & duces exercitus. De bellis & de spoliis sanctificauerunt ad instaurationem & supellectilem templi domini.* Hebraicè habetur. *ad roborandum pro domo Iehouah.* hoc est ad faciendum thesaurum robustum pro domo Iehouah. ad hoc enim obtulerat Dauid cum dictis principibus. *Hæc autem vniuersa.* Iuxta Hebræum habetur. *Et omne quod sanctificauit Semuel videns & Saul filius Cis,& Abner filius Ner,& Ioab filius Zerũiæ: omnis sanctificans, super manum Selomith & fratrũ eius.* Quãuis ista à Samuele & Saule nõ fuerint pro ædificãda domo Dei, fuerunt tamen pro opportunis ad diuinum cultum dicata & sub præfectis istis seruata.

Iizharitis verò præerat Chenanias. Iuxta Hebræum habetur. *Ad Iizhari Chenan'iahu & filij eius ad opus forinsecus super Israel.* Nomen proprium est Izhari gẽtis ortæ à fratre Hamram Izhar. prosequitur enim quatuor propositas gẽtes Leuiticas: perinde ac dictum fuisset quo ac Izharitas, Chenanias & filij eius præfecti sunt ad opera forinsecus super Israel. Et est sermo de operibus subditis Leuitis. Et quod dicitur forinsecus, relatiuè ad Ierusalem intelligendum est. Quæ fuerint ista opera, non liquet: ex eo tamen quòd dicitur super Israel, insinuatur opera esse communia vniuerso Israeli. Quod autem subditur. *ad docendum & iudicandum eos.* Hebraicè habetur. *in præfectos & iudices.* officium enim istorum explicatur ad præsidendum & iudicãdum opera foris super Israel. *Porro de Hebronitis.* Sensus bene redditur: Hebraicè tamen habetur. *Ad Cheb'roni.* quemadmodum dictum est ad Izhari. significantur enim Leuitæ Hebronitæ, quemadmodum significati sunt Leuitæ Izharitæ. Nec est nomen patrium à ciuitate Hebron, sed nomẽ gentile à tertio filio Cehath: à quo nominata est gens Hebronita, sicut ab Hamram Hamramita & ab Izhar Izharita. *Chasab'iahu & fratres eius viri fortissimi.* Hebraicè habetur. *filij fortitudinis mille & septingenti.* Quod autem subditur. *præerant Israeli.* Hebraicè habetur. *super ordinationẽ Israelis trans Iarden.* Hinc colligitur quòd Izharitæ præfecti super Israel nõ intelligũtur præfecti super vniuersum Israel, sed super Israel cis Iordanẽ. Ita quòd dicẽdo foris excluditur

cluditur Ierusalem, & dicendo super Israel comprehenditur dũtaxat Israel cis Iordanem: quoniã trans Iordanẽ præfecti sunt Hebronitæ. Idem autem intelligo significari nomine ordinatiõis quod significatũ est nomine operũ. in vniuerso siquidem Israele sparsa erant opera ordinata seu ordinãda ad ea quæ sunt Dei: & super hæc præfecti sunt Leuitæ. *contra occidentem.* Hinc apparet quòd non præfecti sunt isti vniuersæ regioni trans Iordanem: sed vni duntaxat parti. *ad omne opus domini,& ad ministerium regis.* Extensum est officium istorum etiam ad ea quæ regis erant: cùm ex proprio officio nõ incumberet illis cura nisi operum relatorum ad summum Deum. *Hebronitarum autem princeps fuit Ierias secundum familias & cognationes eorum.* Mutila est hæc particula: nã Hebraicè habetur. *Ad Cheb'roni Ieri'ia princeps, ad Cheb'roni secũdum generationes suas per familias.* Ad differentiam Hasabiæ & præscriptorum qui præfecti sunt trans Iordanem, describitur quòd Ierias fuit princeps Hebronitarum: ne erraretur enim intelligendo Hasabiam fuisse principem gentis Hebronitæ, declaratur quòd Ierias fuit princeps Hebronitarum secundum omnes familias Hebronitarum. *quadragesimo anno regni Dauid recensiti sunt.* hoc est parum ante mortem Dauidis: nam regnauit quadraginta annis & mensibus sex. Et tempus hoc intellige referri non solum ad subscriptos, sed ad supra scriptos Leuitas. insinuatur enim quòd tunc ordinauit Dauid huiusmodi præfectos, & similiter supradictas diuisiones sacerdotum & Leuitarum. *& inuenti sunt in eis potentes fortitudinis in Iah'zer Ghilhad.* Nomen est ciuitatis Iazer in regione Ghalahad: & erat ciuitas Leuitarum. *Et fratres eius.* hoc est Hazielitæ. hæc enim quarta gens prænominata, supererat præficienda: & propterea tanquam sola residua, non est nomine proprio repetita, sed fraterno. narratur enim quòd fuerunt requisiti & inuenti etiam fratres eius, scilicet Ieriæ Hebronitarum ducis. Melius tamen legeretur. *Et fratres sui.* referendo fratres trium aliarum gentium Hazielitas: istorum siquidem fortitudo & numerus subiungitur. *robustiorũ ætatis.* Hebraicè habetur. *filij fortitudinis.* hoc est valde fortes. *duo millia & septingenti principes familiarum: constituitque eos Dauid rex super Reubenitas & Ghaditas & dimidiam tribum Menasses.* Hoc dicitur ad differentiã alterius partis trãs Iordanem, cui præfecti sun t Leuitæ Hebronitæ. Et hinc colligitur

colligitur quòd preter Rubenitas Ghaditas & dimidiam tribum Menasis, erant multi alij trans Iordanem subditi regno Dauidis & diuinis operibus. *in omne ministerium Dei & regis.* Hebraicè habetur. *ad omne verbum Elohim & verbum regis.* Etiam istorum officium extensum est ad ea quæ regis erant. Et appellatione verbi intellige remitam enim ad res Dei quàm ad res regis præfecti sunt Leuitæ isti super istas duas tribus & dimidiam.

CAPVT XXVII.

Filij autem Israel secundum numerum suum principes familiarum: & tribuni & centuriones & præfecti eorum ministrantes regi, iuxta turmas suas ingredientes & egredientes. Iuxta Hebræum habetur. *ad omnem rem diuisionum ingredientem & egredientem per singulos menses, per omnes menses anni: diuisio vna, vigintiquatuor millia.* Expeditis distributionibus Leuitarum quas fecit rex Dauid, narratur dispositio regni secundum diuersas distributiones officiorum ordinata ab ipso Dauide. & primum describitur ordo militaris distributus in duodecim partes iuxta duodecim anni menses, ita quòd quælibet pars suo mense ministraret regi. & erant partes æquales: vtpote continente qualibet vigintiquatuor millia hominum. Ad quid autem quælibet pars suo mense seruiret, describitur hic dicendo ad omnem rem diuisionum ingredientem & egredientem. Significanter adiungitur diuisionum, ad differentiam rei tam superantis vires partis vnius (ad quam opus erat maiorem exercitum cogere) quàm minoris ad quam sufficiebant ordinarij ministri iustitiæ. turmæ enim istæ duodecim militares erant: & quælibet suo mense ad obuiandum rei cuilibet diuisionum (hoc est spectanti ad huiusmodi distributionem militum) seruiebat. Quòd autem dicitur ingredientem & egredientem, significat ad omnem rem huiusmodi vbicunque euenerit, ad quemcunque locũ opus fuerit ire. significant enim Hebræi per ingredi & egredi vniuersas differentias locorum: immo & vniuersas actiones locales.

Turmæ primæ in primo mense præerat Iasobham filius Zabdiel: & in turma eius vigintiquatuor millia. De filijs Perem, caput omnium principum exercituum in mense primo. Prima turma principi ex tribu Iudæ data est, propter dignitatem regiam quam assecuta erat tribus Iudę: & primæ turmę princeps propterea prælatus

prælatus est non solum suæ turmæ, sed etiam reliquis principibus vndecim turmarum. *Turmam autem secundi mensis habebat Dodai Achochites, & post se alterum nomine Macelloth qui regebat partem exercitus vigintiquatuor milliũ.* Hebraicè habetur. *& diuisio eius, & Mic'loth dux: & super diuisionem eius vigintiquatuor millia.* Et est sensus quòd diuisio erat propria ipsius Dodai, veruntamen ipse non personaliter præsidebat illi sed Mic'loth erat dux illius diuisionis. Iste enim Dodai cũ persona regis forte erat: & propterea concessum est ei surrogare ducẽ suæ turmæ. Simile autem quid scribitur in tertia turma. *Princeps exercitus tertij in tertio mense, erat Bena'iahu filius Iehoi'adah sacerdotis: & in diuisione eius vigintiquatuor millia. Ipse est Bena'iahu potens in triginta & super triginta: & diuisioni eius præerat Hammizabad filius eius. Quartus in mense quarto Hasael frater Ioab.* Quæstio statim oritur: eo quòd nõ est possibile Hazaelem vixisse tempore quo Dauid hunc ordinem statuit nam Hazael (vt patet secundi regum capitulo secundo) occisus est regnãte Dauide in Hebron, viuẽte adhuc Isbosheth rege Israel. impossibile est enim quòd tũc Dauid ordinauerit duodecim turmas quarum quælibet comprehẽderet vigintiquatuor millia virorum militarium. Solutio est quòd ordinem duodecim præfectorum iuxta ordinem mensium ordinauerat Dauid cum regnaret in Hebrõ: & tũc Hazael decretus est quartus præfectus. numerum autem ad viginti quatuor millia extendit Dauid postquam fuit rex super vniuersum Israel. Et quarta turma data est filio Hazaelis: & propterea in litera dicitur. *& Zebad'ia filius eius post eũ.* quia successit patri. *& in turma eius vigintiquatuor millia. Quintus in mense quinto, princeps Samhuth Izrach: & in turma eius vigintiquatuor millia. Sextus in mẽse sexto,* Hira *filius* Hicces Thecochites: *& in turma eius vigintiquatuor millia. Septimus in mense septimo,* Chelẽ Pelonites *de filiis* Eph'raim: *& in turma eius vigintiquatuor millia. Octauus in mense octauo,* Sibbechai Chusathithes *de* Zarchi: *& in turma eius vigintiquatuor millia. Nonus in mense nono,* Abihezer Hanethothites *de filiis* Iemini: *& in turma eius vigintiquatuor millia. Decimus in mense decimo,* Maharai Netophathites *de* Zarchi: *& in turma eius vigintiquatuor millia. vndecimus in mense vndecimo,* Bena'ia Pir'hathonites *de filiis* Eph'raim: *& in turma eius vigintiquatuor millia. Duodecimus in duodecimo mense,* Cheldai Netophathites *de* Hothniel: *& in turma eius 24. millia.*

Et

ET *super tribus Israelis*. Narrato ordine militariũ virorum in regno Dauidis seruato, subiungitur ordo seruatus in regimine populi. & scribitur quòd singulis tribubus præfecit rex singulos gubernatores: quorum nomina subiunguntur. *Reubenitis dux Elihezer filius Zich'ri: Simhonitis Sephat'iahu filius Mahachæ. Leuitis Chasab'ia filius Gemuel: Aharoni Zadoc. Iehudæ Elihu de fratribus Dauid: Issaschari Hõri filius Michael, Zebulun, Iismah'iahu filius Hobad'iahu: Naphthali Ierimoth filius Hazriel. Filiis Eph'raim, Hoseah filius Hazaz'iahu: dimidiæ tribui Menassis, Ioel filius Peda'iahu. Dimidio Menassi in Ghilhad, Iiddo filius Zechar'iahu: Bin'iamin, Iaha'siel filius Abner, Dan'hazar'el filius Ierocham: isti principes filiorum.* Legendũ est. *tribuum Israel.* erant enim præfecti tribubus.

Non leuauit autem Dauid numerum eorum à filio viginti annorum & infra: quia dixerat dominus quòd multiplicaret Israelem quasi stellas cœli. Ratio redditur quare non scribitur numerus virorum cuiusque tribus quemadmodum scriptus est numerus militum cuiusque turmæ: ratio inquã redditur, quia Dauid noluit vt numeraretur populus infra vigesimũ annum, ne offenderet Deum: qui decreuerat populum fore innumerabilem quemadmodũ stellas cœli, promittendo multiplicare ipsum sicut stellas cœli. *Ioab filius Zeru'iæ cœpit numerare, & non cõpleuit.* Ratio redditur quare nõ scribitur certus numerus virorum cuiusq; tribus à vigesimo anno & supra, cum ista numeratio non sit in lege prohibita: ratio inquam redditur quia semel duntaxat tempore Dauidis facta est huiusmodi numeratio, & habuit duo impedimenta. alterũ ex parte Ioab cui commissa est numeratio, quòd incepit numerare sed non finiuit. alterum ex parte Dei. *quia super hoc ira Dei irruerat in Israel.* Hebraicè habetur. *& fuit in hoc ira super Israel.* De hac ira scriptum est in calce secundi regum, & in vigesimoprimo capitulo huius. Nec hic describitur vt impedimentum inter numerandum (quia Ioab retulit numerum ad regem) sed vt impedimentum redigendi numerum allatum à Ioab in libros annales regis Dauid. media enim fuit diuina vltio inter numerationem (quanuis imperfectam) & relationem numeri in libros regios. Vnde hebraicè subditur. *& nõ ascendit numerus in numerum verborum dierum regi Dauid.* Vbi clarè apparet sententia expositа.

Super

SVper *thesauros autem regis fuit Hazmaueth filius Hadiel: & super thesauros in agro in ciuitatibus & in villis & in turribus, fuit Iehonathan filius huzzi'iahu.* Post præfectos militum, post præfectos tribuum, describuntur præfecti super thesauros regis pro domestica familia alenda. *Super facientes autem opus agri ad culturam terræ, fuit Hezri filius Chelub. Et super vineas Simhi Ramathites: & super cellas vinarias, Zabdi Siphmites. Super olineta autem & ficeta quæ erant in campestribus, Bahal'hanan Ghederites: & super cellas olearias Iohas. Super boues autem pascentes in Saron, Sit'rai Saronites: & super boues in vallibus, Saphat filius Had'lai. Super camelos autem, Obil Iismhelites: & super asinas Iechde'iahu Meronothites. Super oues autem, Iaziz Hag'rites: omnes isti principes substantiæ regis Dauid.* Si quæris vnde Dauid tantam agrorum &c. copiam habuerit. in promptu est responsio quòd ex tot victoriis diuitias multas habuit hostium, & inde armenta gregésque: inde emit agros, vineas & olineta &c. vt haberet rex ex propriis prouentibus alimenta, & minus grauaret populum vectigalibus. *Iehonathã autem patruus Dauid consiliarius, vir prudens & literatus.* Iuxta Hebræũ habetur. *vir intelligens & scriba ipse.* Quarto siquidem loco describuntur optimates assistentes regiæ personæ in gubernatione totius regni: & laudatur consiliarius iste patruus Dauidis tum quo ad intellectum, tum quo ad peritiam literarum. *& Iechiel filius Cehachmoni cum filiis regis.* Simultas significata monstrat hos similes filiis regis. in cuius sensus signum soli subiungũtur viri in suprema dignitate constituti. *Et Achitophel consiliarius regis.* Et hinc quoque clarè apparet quòd præfectorum in hoc capitulo ordinatio, non fuit facta anno quadragesimo regni Dauidis, quo fuit decreta distributio sacerdotum & Leuitarum: sed fuit coæua regno Dauidis quanuis sit postea scripta. *& Chusai archites amicus regis. Et post Achithophel Iehoiadah filius Bena'iahu & Eb'iathar: & princeps exercitus regis Ioab.*

CAPVT XXVIII.

CONgregauit *autem Dauid omnes principes Israel, principes tribuum & principes turmarum ministrantes regi & tribunos & centuriones & principes substantiæ & possessionis regis & filiorum eius cum eunuchis & potentibus & omnibus potentibus fortitudine ad Ierusalaim.* Quia lege prohibitum erat facere eunuchos, ideo quæstio oritur quomodo

quomodo Dauid vocauerit eunuchos. Solutio est quòd eunuchus non est hic nomen priuati generationis officio, sed nobilis in regia curia officii. communicabat siquidem in vocabulis curia regis Dauidis cum curiis aliorum regum: apud quas eunuchus erat nobilis officii nomen, vt in suprascriptis legimus historiis.

Cúmque surrexisset & stetisset Dauid rex. Deficit. *super pedes suos.* Senex erat rex Dauid & iacebat: & propterea scribitur quòd congregatis principibus surrexit & stetit super pedes suos allocuturus principes. *ait, audite me fratres mei & populus meus: cogitaui vt ædificarem domum in qua requiesceret arca fœderis domini & scabellum pedum Dei nostri.* Hinc habes quòd arca erat velut scabellum pedum relatiuè ad sedentem in propitiatorio. nisi enim talis habitudo fuisset inter arcam & tabellam propitiatorii quæ erat velut sedes Dei, nequaquá appellasset Dauid arcam scabellum pedum Elohæ nostri. *& ad ædificandum omnia præparaui.* Superfluit omnia. *Deus autem dixit mihi.* Nomen est Elohim: sed hæc expósita sunt superius cap. vigesimosecúdo *non ædificabis domum nomini meo, quia vir bellorum es & sanguines effudisti. Et elegit dominus Deus Israel me ex tota domo patris mei vt essem rex super Israel in sæculum: de Iehuda enim elegit principes.* Hebraicè habetur. *elegit ducem.* Sententia est clara. *& de domo Iehudæ domum patris mei, & in filiis patris mei me voluit ad regnandum super totum Israel. Et de filiis meis (multos enim filios dedit mihi dominus) elegit Salomoné filium meum.* Hinc apparet quòd non proprio spiritu ipsius Dauidis sed diuina authoritate prælatus est Salomon fratribus suis. *ad sedendum super thronum regni domini super Israel.* Agnoscendo regnum Israel esse regnum Dei (iuxta scripta Exod. 19. & in primo libro reg. cap. octauo) dicit super thronum regni Iehouah super Israel: ad manifestandum quòd humiliter agnoscit sedem regni esse Dei, & se ac Salomonem electum ad regnandum super Israel non tanquam in regno proprio, sed tãquam in regno Dei: vt hinc semper præ oculis haberet Salomõ quòd ad gubernandum Dei regnum esset assumptus. *Dixitq; mihi.* Quãdo Deus dixerit Dauidi in specie subiuncta de Salomone, scriptum non est. *Salomo filius tuus ipse ædificabit domum meam & atria mea: ipsum enim elegi mihi in filium, & ego ero ei in patrem. Et firmabo regnum eius vsque in sæculum: si perseuerauerit facere præcepta mea & iudicia mea sicut hodie.*

Nunc

Nunc ergo. Ad principes congregatos dirigit sermonem. *coram vniuerso cœtu Israel, audiente Deo nostro.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *in oculis omnis Israelis cœtus Iehouah & in auribus Elohæ nostri, custodite & requirite omnia mandata domini Dei vestri.* Repræsentatiuè erat ibi omnis Israel in illo principum cœtu. quem appellat cœtum Iehouah, eo quòd tã populus quàm principes vniti erant in cultu summi Dei. Obtestando itaque principes tum à præsentia populi tum à præsentia Dei, monet vt custodiant mandata Dei. *vt hæreditetis terram bonam, & relinquatis eam filiis vestris.* Hebraicè habetur. *& hæreditare faciatis filios vestros post vos vsque in seculum.* Promissionem legis reuocat ad memoriam.

Tu autem Salomo fili mi, scito Deum patris tui, & serui ei in corde perfecto & animo voluntario: omnia enim corda scrutatur dominus, & vniuersas mentium cogitationes intelligit. Hebraicè habetur. *& omnem creationem cogitationum intelligens.* Vtrunque de Deo dicitur: & quòd affectus omnes scrutatur, & quòd vndecunque pullulet cogitatio intelligit. Et dixit hoc ad manifestandum, Deo non placere externum cultum absq; interno. *si quæsieris eum, inuenietur tibi, si autem dereliqueris eum, proiiciet te.* Hebraicè habetur. *faciet obliuisci te in seculum.* quod plus est quàm proiicere: obliuio enim etiam spem tollit. *Nunc ergo.* Hebraicè habetur. *Vide nunc quòd dominus elegit te ad ædificandum domum sanctuarii, confortare & fac.* Post dilectionem Dei monet filium ad ædificandum templum.

Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus & templi. Iuxta Hebræum habetur. *figurã porticus & domorum eius & cellariorũ eius.* Ex eo quòd scribitur non dixisse, sed dedisse Salomoni similitudinem subiunctorum ædificiorum, intelligimus quòd pictas dederit similitudines eorum. *& cœnaculi.* Hebraicè habetur. *& solariorum eius.* Quod autem subditur. *& cubiculorum in adytis.* Hebraicè habetur. *& aularum eius internarum & domus propitiationis.* Quod autẽ sequitur. *Necnon & omnium quæ cogitauerat atriorum & exedrarum.* Hebraicè habetur. *Et figuram omnis quod fuit in spiritu eum eo, pro atriis domus Iehouah & pro omnibus aulis in circuitu.* Figuræ ipsorum ædificiorum adiungitur figura ornatus reuelati Dauidi in spiritu existenti pro atriis & aulis & thesauris &c. *in thesauros domus domini & in thesauros sanctorum.* Iuxta Hebræum habetur. *pro thesauris domus Elohim, & pro thesauris*

ſanctitatum. hoc eſt pro locis theſaurorum tum domus Elohim tum ſanctitatum. *Et pro diuiſionibus ſacerdotum & Leuitarum, & pro omni opere miniſterij domus domini: & pro omnibus vaſis miniſterij domus domini. Pro auro in pondere ad aurea, pro omnibus vaſis ſingulorum miniſteriorum*. Multa eſſent in ſubiunctis mutanda: ſed quia materia non exigit nec ſententia variatur, pertranſeo. *pro omnibus vaſis argenti in pondere, pro omnibus vaſis ſingulorum miniſteriorum. Et pondus pro candelabris aureis & lucernis eorum aureis, in pondere ſingulorum candelabrorum & lucernarum eorum: & pro candelabris argenteis in pondere pro candelabro & lucerna eius, ſecundum miniſterium ſingulorum candelabrorum. Et auri pondus pro menſis propoſitionis pro ſingulis menſis: & argentum pro menſis argenteis. Et ad fuſcinulas & phialas & thuribula ex auro puriſſimo: & leunculos aureos pro qualitate menſurae pondus diſtribuit in leunculum & leunculum, ſimiliter & in leones argenteos diuerſum argenti pondus ſeparauit*. Hebraicè habetur. *Et fuſcinulas & malluuia & calamos ex auro mundo: & pro malluuiis aureis in pondere pro ſingulo malluuio, & pro maluuiis argenteis in pondere pro ſingulo malluuio*. Nulla fit mẽtio leonum. *Altari autem in quo adoletur incenſum, aurum puriſſimum dedit & vt ex ipſo fieret ſimilitudo quadrigæ Cherubim extendentium alas & velantium arcam fœderis domini*. Hebraicè habetur. *Et pro altari thymiamatis aurum purificatum in pondere: & pro figura equitatus Cherubim aureos, pro expandentibus & tegentibus ſuper arcam fœderis Iehonah*. Quanuis dictio Hebraica interpretata equitatus ſonet equos trahentes currum abſq; certo numero, non tamen intelligendum eſt diſpoſuiſſe Dauidem vt fieret Cherubinorum currus in templo: vt teſtatur executio facta per Salomonem: huiuſmodi enim currus nunquã fuit factus. Sed eſt ſenſus quòd monſtrauit ei figuram Cherubinorum ad officium equitatus: hoc eſt dedit ei figuram Cherubinorum non ad hoc vt adorarentur, ſed ad hoc vt ſuper eos equitans Deus repræſentaretur: iuxta id quod ſcriptum eſt in pſalm. decimooctauo & equitauit ſuper Cherubim. Ita quòd ordo literæ eſt. & Cherubim aureos ad figuram ſeu ſimilitudinem equitatus repræſentandam. Quod autem ſubditur pro expandentibus & tegentibus, ex Moſe ſumptum eſt, qui deſcripſit Cherubinos expanſis alis tegentes ſuper arcam: vt in exodo declaratum eſt. *Omnia inquit venerunt ſcripta manu domini ad me, vt intelligerem vniuerſa opera exemplaris*.

plaris. Hebraicè habetur. *Omne in ſcriptura de manu Iehouah ſuper me: intelligere fecit omnia opera ſimilitudinis*. Quia multa ordinauerat Dauid quæ non ordinauerat Moſes circa efficienda in templo (vt patet conferenti ſupraſcripta cum ſcriptis in libro exodi) ideo Dauid manifeſtat diuina authoritate diſponi hæc ab ipſo. Et quod dicit omne *in ſcriptura de manu Iehouah ſuper me*, non de ſcriptura corporali intelligendum eſt, ſed de ſcriptura ſpirituali: quòd videlicet Deus tanquam per ſcripturam inſtruxerit eum de iſtis. Vnde & ad hanc ſimilitudinem manifeſtandam adiungit fecit intelligere omnia opera exemplaris. inſinuat ſiquidẽ hinc quòd Deus per modũ viſibilis interno viſu monſtrauit quaſi ſcripta hæc, quòd non ſolum dedit gratiam videndi ſed etiam gratiam intelligendi cuncta opera ſimilitudinis datæ Salomoni. intelligentia enim opus eſt in viſione: vt Daniel ſcripſit. Nec mirandum eſt de hac noua reuelatione efficiendorum in tẽplo: quoniam quemadmodum Deus noua reuelatione ordinauit fieri templum loco tabernaculi, ita multa ordinauit in templo quæ non erant ordinata in tabernaculo. Oportuit autem diuinam interuenire authoritatem: ne cuilibet liceret templũ ædificare aut relinquere, & ne crederetur quòd Dauid propria authoritate receſſerit à decretis per Moſem.

Dixit quoque Dauid Salomoni filio ſuo: confortare & roborare, non timeas neque paueas: quia dominus deus, deus meus erit tecum, non dimittet te neque derelinquet te donec perficias omne opus miniſterij domus domini. Et ecce diuiſiones ſacerdotum & Leuitarum, in omne miniſterium domus Dei: & aſſiſtent tibi & parati ſunt & in omne miniſterium domus Dei: & aſſiſtent tibi & parati ſunt & noueruut. Hebraicè habetur. *& tecum in omni opere ad omnem ſpontaneum in ſcientia ad omnem ſeruitutem*. Poteſtque iungi præcedenti clauſulæ: ad inſinuandum quòd diuiſiones ſacerdotum & Leuitarum non ſolum ſunt ad omne miniſterium domus Elohim (quod directè ſpectat ad officia eorum) ſed etiam ſunt tecũ in omni opere in ſpontaneos & ſcientes ad quodcunque opus fuerit. commendãtur enim ſacerdotes & Leuitæ quòd & ſpontanea polleant voluntate & ſcientia ad adiuuandum Salomonem ad omne miniſterium. *tam principes quàm populi facere omnia præcepta tua*. Hebraicè habetur. *& principes & omnis populus ad omnia verba tua*. ſubaudi parati ſunt.

CAPVT XXIX.

DIxítque Dauid rex ad totam ecclesiam: Salomonem filium meum vnum elegit Deus puerum & tenellũ, opus autem grande est, neque enim homini præparatur habitatio. Hebraicè habetur. *palatium.* Quod autẽ sequitur. *sed Deo.* Hebraicè habetur, *sed Iehouah Elohim.* Quod etiam nomen Elohim scriptum est paulo superius dicendo elegit Deus. *Totis autẽ viribus meis præparaui impẽsas domus domini Dei mei.* Hebraicè habeẽ. *præparaui domui Elohæ mei.* sed sententia in idem redit. *aurum ad vasa aurea & argentum in argentea, æs in ænea, ferrum in ferrea, lignum ad lignea.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *aurum ad aurum, & argentum ad argẽtum, & æs ad æs, ferrum ad ferrũ, & ligna ad ligna.* Modus loquendi est Hebraicus. *lapides onychinos & quasi stibinos.* Hebraicè habetur genericum nomen, quasi diceretur. *& gemmas.* Et immediatè subiungitur. *lapides stibinos & diuersorum colorum.* Iecũdum antiquum interpretem. Non desunt tamen interpretantes carbunculos: sed nomina propria animalium herbarum & lapidum suspecta mihi sunt. Lapides autem appellantur stibini à colore simili stibio, oculos venustos reddenti. *& omnem lapidem preciosum & marmor Parium abundantissimè.* Hebraicè habetur. *& lapides marmoreos in multitudine.* Hæc enim refert se præparasse tanquam de publico: hoc est ex victoriis multis quas habuerat. *Et super hæc quæ obtuli in domum Dei mei de peculio meo, aurum & argentum do in templum Dei mei, exceptis iis quæ præparaui in ædem sanctam.* Iuxta Hebræum habetur. *Et adhuc volente me erga domum Elohæ mei, est mihi peculium auri & argenti: dedi domui Elohæ mei, insuper à toto paraui domui sanctitatis. Tria millia talentorum auri de auro Ophir.* Magnitudinem animi propensi erga ædificandam domum Dei manifestat: adiungendo quòd ex charo sibi peculio vltra vniuersa supradicta parata dedit Dei domui tria millia talentorum auri, &c. Et subaudiuntur relatiua verbis dedi & paraui. *& septem millia talentorum argenti probatissimi.* Hebraicè habetur. *mũdi.* Quod autem subditur. *ad deaurãdos parietes templi.* Hebraicè habetur. *ad glutinãdũ parietes domorũ.* per modum enim glutini insinuatur apponendum aurũ. *Aurum ad aurea, & argentum ad argentea, & ad omne opus in manu artificis: & quisquis sponte offert, implendo manũ suã hodie domino.* Inuitat ab exemplo suo principes ad offerendum eodem die.

Pollicit

Pollicíti sunt itaque. Hebraicè habetur. *Et spontaneos se exhibuerunt.* proculdubio ad offerendum. *principes familiarum & principes tribuum Israel & tribuni & cẽturiones, & principes operis regis. Et dederunt ad ministerium domus Dei, auri talenta quinque millia, & solidorum decem millia, & argenti talentorum decem millia, & æris talentorum decem & octo millia: & ferri centum millia talentorũ. Et apud quem inuenti sunt lapides, dederunt thesauro domus domini: per manum Iechiel Ghersunitis.* Non quòd tũc exhibuerint, sed quòd tunc se dare professi sunt: & quia subsecutus est effectus, rectè scriptum est, & dederunt. *Lætatiq; sunt populus cum sponte promitterent.* Sensum reddidit interpres: hebraicè enim nulla fit mentio promissionis, sed tantum spontaneæ oblationis. *quia corde toto offerebant ea domino.* Hebraicè habetur. *quia in corde perfecto spontaneos se exhibuerunt ad Iehouah.* vtuntur enim quodam verbo quod circumloquimur per spontaneum se exhibere. *Et etiam Dauid rex lætatus est lætitia magna.*

ET *benedixit Dauid domino in oculis totius congregationis: & ait Dauid, benedictus es domine Deus Israel patris nostri, ab æterno in æternũ. Tua est domine magnificentia.* Hebraicè habetur. *Tibi Iehouah magnitudo.* hoc est enim primum. *& potentia & gloria & victoria & tibi laus.* Hebraicè habetur. *& pulchritudo.* hæc enim quinque primum Deo attribuit Dauid: quibus adiũgit alia quorum primum est. *quia omne in cœlis & in terra tibi Iehouah regnum.* Optima ratio prædictorum assumitur ex eo quòd totũ vniuersum est regnum ipsius Iehouah. Deinde immediatè sequitur. *& exaltans se ad omne in caput.* quãtumcunque superbus aliquis seipsum super alios exaltet in principem, tibi subiicitur, à te proficiscitur. Sequitur. *Et diuitiæ & honor à facie tua,* subaudi proficiscũtur. Postea sequitur. *& tu dominãs in omni, & in manu tua virtus & potentia: & in manu tua ad magnificandũ & ad fortificandũ ad omne.* Nec sumitur hic virtus pro virtute morali, sed pro viribus. profitetur enim Dauid omnes vires hominũ & animalium & rerum naturalium omnemq; potentiam subiici diuinæ operationi, & demũ actiones omnes tam grandientes quàm fortificãtes esse sub manu Dei. *Nunc igitur Deus noster.* Nomen est Elohæ. Et quorsum tendit hæc oratio manifestat. *cõfitemur tibi & laudamus nomẽ tuum inclytum.* Hebraicè habeẽ. *gloriæ tuæ.* quod plus est quàm inclytũ. *Quis enim ego, & quis populus meus, vt possimus*

hæc tibi vniuersa promittere? Parui refert q; Hebraicè habetur. *quòd obtinebimus virtutem vt simus spontanei sicut hoc?* Agnoscit Dauid quòd nec ipse nec populus ex propriis sat est ad præsens officiũ spontaneæ oblationis sicut erat illa, sed ex dono Dei hoc proficiscí fateť. Propter quod subdit. *tua sunt omnia, & quæ de manu tua accepimus dedimus tibi.* Hebraicè habetur. *quia à te omne, & à manu tua dabimus tibi.* insufficientiã suã & populi manifestat: quia omnia bona sunt à Deo, & nõ de manu nostra, sed de manu tua profecta dare possum⁹ tibi. *Peregrini enim sumus corã te, & aduenæ sicut omnes patres nostri.* Lege vigesimumquintum capitulũ Leuitici: & inuenies terræ promissionis proprietatem reseruasse sibi Deum, & filiis Israel dedisse eam quo ad vsum tanquam peregrinis. & propterea Dauid fatetur se & populum coram Deo esse peregrinos & aduenas in terra quemadmodum & patres eorum: agnoscit enim proprietatem terræ reseruatam Deo. *sicut vmbra dies nostri super terram.* Post agnitionem sui quo ad locum, aptè subiungitur agnitio sui quo ad tempus vitę. Comparatur autem tempus humanæ vitæ vmbræ: quæ quanto magis crescit, tanto deterior fit & ad nihilum tendit. Talis enim est progressus dierum vitæ nostræ. nam continuò nati desinimus esse: quilibet enim dies adiunctus adimit tempus vitæ nostræ. & *nulla est mora.* Hebraicè habetur. *& non spes.* subauditur permanendi. continuè enim dum augentur dies nostri, properamus ad non esse quemadmodũ vmbra crescens. *Domine Deus noster, omnis copia hæc quam parauimus ad ædificandum tibi domũ nomini sancto tuo: de manu tua est, & tua sunt omnia.* Hebraicè habetur. *& tibi omne.* supplere dditur. *Scio Deus meus quòd probes corda & simplicitatẽ diligas.* Hebraicè habetur. *Et nouí Elohe mi quòd tu discernens cor, & rectitudines voles.* Paruipendens vniuersas res oblatas (aurũ argentum &c.) manifestat se nosse quòd Deus ponderat non externas res, sed corda offerentium, & quòd placet ei interna rectitudo cordis. & propterea subdit. *vnde & ego in simplicitate cordis mei lætus obtuli vniuersa hæc.* Hebraicè habetur. *ego in rectitudine cordis mei me spõtanẽ exhibui in vniuersis istis.* Fatetur cum interna rectitudine spontaneam fecisse oblationem externarum rerum. *& nunc populũ tuum hic inuentũ vidi cũ ingẽti gaudio offerre tibi donaria.* Circũlocutio est spõtaneæ volũtatis. *Domine deus Abrahã Isaac & Israel patrũ nostrorum, custodi in æternũ hanc voluntatem cordis eorum:*

eorũ, & semper in veneratione tui mens ista permaneat. Heb. habeť. *custodi hoc in æternum ad creationem cogitationũ cordis populi tui: & dirige cor eorum ad te.* Orat deuotus rex simul pro populo vt hunc animum spontaneum ad diuina custodiat deus in eis in æternum in parte intellectiua quo ad omnem creationem cogitationum, vt ex nulla cogitandi radice pullulet aliquid contra hunc spontaneum animum: deinde quo ad partem affectiuam & cor eorum ad ipsum Deum dirigat. *Salomoni quoque filio meo da cor perfectum: ad custodiendum præcepta tua, testimonia tua & statuta tua, & ad faciendum omnia & ad ædificandum palatium quod præparaui.*

Dixit autem Dauid toti congregationi, benedicite quæso domino deo vestro: & benedixit tota cõgregatio domino deo patrũ suorũ. Quibus verbis vtebanť laudando Deum, non est scriptũ quo ad populum. *& inclinauerunt se & adorauerunt dominum & regem. Immolauerúntque victimas domino, & obtulerunt holocausta domino die sequenti (tauros mille, arietes mille, agnos mille, & libamina eorum) & vniuerso ritu abundantißimè in omnẽ Israel* Heb. habeť. *et sacrificia in multitudine omni Israeli.* in huiusmodi enĩ solennitatibus (cũ tanta erat copia victimarũ) sacerdotes acceptis iis quæ sufficiebãt ꝓ vsu eorũ, erogabãt portiões suas populo, vt par est credere. *Comederúntque & biberunt coram domino in die illa in lætitia magna: & regnare fecerunt secundò Salomonem filium Dauid, vnxerúntque eum domino in ducem.* prius enim vnctus erat absque conuocatione totius Israel: vt scriptum est. 3. reg. 1. voluit autẽ Dauid vt iterum præsente vniuerso Israele & approbãte vngeretur Salomon in regem. *& Zadoc in pontificẽ.* Clarè patet quòd tempore Dauidis Zadoc fungebatur pontificatu. Seditq; *Salomo super solium domini in regem pro Dauid patre suo, & prosperatus est: & paruit ei totus Israel. Et omnes principes et potentes, & etiã omnes filii regis Dauid dederunt manum sub Salomone rege. Magnificauitq; dominus Salomonem in excelsum in oculis totius Israel: & dedit ei gloriam regni qualem nullus habuit ante eum rex Israel.*

IGitur Dauid filius Iisai regnauit super totum Israel. *Et dies quibus regnauit super Israel, quadraginta anni: in Cheb'ron regnauit septem annis, & in Ierusalaim regnauit triginta tribus. Mortuúsque est in senectute bona, plenus.* Parui refert q; hebraicè habeť. *saturitate dierũ, diuitiarũ & honoris.* superius enim declarata est huiusmodi saturitas. *regnauitq; Salomo filius eius pro eo. Gesta autẽ*

Dauid priora & posteriora: ecce ipsa scripta sunt in libro Samuelis videntis. Quanuis apud hebræos tam primus quam secundus liber regum Samuelis nomine sit insignitus: ex eo tamen q̃ Samuel mortuus est ante regẽ Saulem & gesta Dauidis scripta in secundo libro fuerunt post mortem Saulis, patet quod liber secundus non potest attribui Samueli tanquã authori. Forte vterq; liber attribuitur Samueli tanquam materiæ, eo quòd vtriusq; libri materia est Samuel & opera eius: Saul videlicet & Dauid: fuerunt enim ambo reges quasi creaturæ Samuelis & præter hoc incepit ipse Samuel scribere hos libros: & in primo quidem libro scripta sunt priora gesta Dauidis, in secundo autem (cuius author nescitur) scripta sunt posteriora. *& in libro Nathã prophetæ & in verbis Ghad videntis.* Caremus libro tam Nathan quam Ghad, quomodo autem fuerint perditi aut quando, nescimus: neque enim apud hebræos inueniuntur. *Cum toto regno eius & potentia eius: et temporibus quæ transierunt super eum & super Israel, & super omnia regna terrarum.* Finitur primus liber parali. Romæ, die decimaseptima Ianuarii. 1532.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XYSTI, IN SECVNDVM librum Paralipomenon commentarij.

Roborat⁹ est ergo Salomo filius Dauid in regno suo: & dominus erat cũ eo. Deficiũt duæ dictiones: legendum est. *& Iehouah Elohæ eius cũ eo, & magnificauit eum in excelsum.* Deo attribuitur grãdire Salomonem, & Salomon describitur cultor sũmi Dei, *præcepitq;* Heb. habet. *Et dixit Salomo.* simplici enim verbo sat erat innuere. *vniuerso Israeli: tribunis & centurionibus & iudicibus & omnibus ducibus totius Israel capitibus familiarum.* Constructio est appositiua, ad declarandum quòd non inuitauit vniuersum Israelem in seipso populo, sed in tribunis, centurionibus &c. *Iuitque Salomo & tota congregatio cum eo ad excelsum quod erat in Ghibhon.* Historia hæc tractata est. 3. reg. cap. 3. *vbi erat tabernaculum fœderis Dei.* Hebraicè habetur. *quia ibi fuit tentorium adunationis Dei quod fecit Moses seruus Dei in deserto.* Vide quanto tempore durauit tabernaculum factum à Mose in deserto. *Arcam autem Dei.* Nomen est Elohim. *ascendere fecerat Dauid de Cir'iath'iearim, cum præparauerat ei Dauid: quia extẽdit ei tẽtorium in Ierusalaim.* De hac deductione arcæ scriptum est & in primo libro cap. 13. & in secundo regum cap. 6. hic autem commemoratur ad manifestandum quòd Salomone eunte ad tabernaculum Dei factum à Mose, non erat arca Dei in illo tabernaculo, sed in Sion. *Et altare æneum quod fecerat Bezal'el filius Vri filii Chur, ibi erat coram tabernaculo domini: requisiuitque illud Salomo & congregatio. Ascenditque Salomo illuc ad altare æneum coram domino, quod erat tentorio adunationis: & obtulit super illud holocausta mille.* Ratio ascẽdẽdi ad excelsum Ghabaon, redditur oblatio super altare illud. Necsis ita rudis vt intelligas regẽ obtuliſſe per seipsum holocausta: sed secundum legis morem mediis sacerdotibus.

In nocte illa apparuit Deus Salomoni. Nomen est Elohim: quod etiam repetitur cum subiungitur quòd dixit Salomon Deo. *dixitque ei, pete quod dem tibi.* *Dixitque Salomo Deo: tu feciſti cum Dauid patre meo misericordiam.* Hebraicè habetur. *gratiam magnam, & regnare feciſti me pro eo.* Et similiter cum dicitur. *Nunc igitur domine deus impleatur sermo tuus quem pollicitus es Dauid patri meo.* Hebraicè habetur. *Nunc Iehouah Elohim, firmetur verbum tuum cum Dauid patre meo.* Interpres addidit reliqua. *tu enim regnare feciſti me super populum multum sicut puluerem terræ.* Modus loquendi hyperbolicus est. *Da mihi sapientiam & intelligentiam.* Legendum esset. *Nunc sapientiam & scientiam da mihi.* vt scire referatur ad notitiam, sapere autem ad iudicium. *& egrediar coram populo isto & ingrediar.* Vniuersæ actiones comprehenduntur sub introitu & exitu. *quis enim iudicabit populum tuum hunc magnum?* *Dixit autem Deus Salomoni.* Nomen est Elohim. *quia hoc placuit cordi tuo & non postulaſti diuitias & substantiam & gloriam.* Hebraicè habetur. *diuitias, gemmas, & honorem, & animas odientium te, & etiam dies multos non postulaſti: & postulaſti tibi sapientiam & scientiam quibus iudices populum meum super quem regnare feci te.* Sapientia & scientia datæ sunt tibi: Diuitiásque &

& gemmas & honorem dabo tibi, ita quòd non fuit sic regibus qui fuerunt ante te, nec post te erit sic. Venitque Salomo ab excelso quod erat in Ghibhon in Ierusalaim, coram tabernaculo fœderis. Heb. habetur. *à facie tentorii adunationis.* significatur enim terminus à quo venit in Ierusalem. *& regnauit super Israel.*

CONgregauitque Salomo currus & equites. Ex capitulo decimo tertii regum sumpta sunt subiuncta. *& fuerunt ei mille & quadringenti currus & duodecim millia equitũ: & posuit eos in ciuitatibus curruum & cum rege in Ierusalaim.* Præbuitque rex argentum & aurum in Ierusalaim sicut lapides: & cedros præbuit sicut sycomoros quæ nascuntur in campestribus in multitudine. Adducebantur autem ei equi de Aegypto & de Choa à negociatoribus regis: qui ibãt & emebant precio. Hebraicè habetur. Et exitus equorum qui Salomoni ex Aegypto & adunatio: mercatores regis accipient adunationem in precio. Vide hæc correcta & exposita 3. reg. cap. 10. Quadrigam equorum sexcẽtis argenteis, & equum centũ quinquaginta: similiter de vniuersis regnis Cethæorũ, & à regibus Syriæ emptio celebrabatur. Hebraicè habetur. Ascenderúntque & eduxerunt ex Aegypto quadrigam in sexcentis argenteis, & equũ in centum & quinquaginta: & sic omnibus regibus Chitthim & regibus Aram in manu sua facient exire. Correcta & exposita est similiter hæc litera in tertio regum.

CAPVT II.

DEcreuit autem. Hebraicè habetur. Et *dixit Salomo.* exterior siquidem actus dicendi vt fieret significatur. *ædificare domum nomini domini, & palatiũ sibi.* Hebraicè habetur. *& domum regno suo.* Non condigna regno visa est domus ædificata à Dauide: & propterea dignam regno domum Salomon sibi ædificauit. *Numerauitque Salomo septuaginta millia virorum portantium humeris.* Hebraicè habetur. *virorum oneris.* ita quòd describuntur septuaginta millia virorum oneris: siue veherent siue portarent, omnes ad onera deputati comprehenduntur. *et octoginta millia virorum qui cæderent lapides in montibus.* Superfluit lapides. cæsores enim in monte nominantur siue lapidum siue lignorum: nam & in hoc capitulo Salomon dicit se missurum seruos suos ad cædendum ligna. Ex 3. Reg. 5. sumpta sunt hæc & quæ subiũguntur. *& præpositorũ super eos tria millia & sexcẽtos.*

Misit quoque Salomo ad Churam regem Tyri dicendo: sicut fecisti cum Dauid patre meo, & misisti ei cedros ad ædificãdum sibi domum in qua & habitauit. Hebraicè habetur. *ad habitandum in*

ea. Similiter quid subiungitur. *Sic fac mecũ vt ædificem domum nomini Dei mei & consecrem eam.* Hebraicè habetur: Ecce ego ædificans domum nomini Iehouah Elohæ mei ad sanctificandum ei. Domus Dauidis ædificata erat ad habitandũ: domus autem Dei ædificatur non ipsi Deo, sed nomini eius ad sanctificandum illud. ad hoc enim fiunt templa vt nomen Dei fiat sanctum: hoc est mundum & eleuatum publicè. ipse enim cultus in templo exhibitus ad hoc ordinatur: & propterea subiũgitur cultus. *ad adolendum incensum coram illo & fumigandũ aromata.* Iuxta Heb. habetur. *ad suffiẽdum coram eo suffimentũ aromatum.* vnica siquidẽ sacrificii species describit. *& ad propositionem panum sempiternam.* Heb. habetur. *& ordinationẽ cõtinuã.* quam interpres intellexit ordinationem panum iugẽ in mẽsa propositionis. *& holocausta mane & vesperi, ad sabbata & ad calendas, & ad solennitates domini Dei nostri: in sempiternum hoc mãdatum est Israeli.* Et domus quã ædificare cupio, magna est: quia magnus est deus noster præ omnibus diis. Quis ergo obtinebit vires ad ædificandum ei dignam domum. Superfluit dignã. si cœlum et cœli cœlorum non capiunt eum, quis ego sum vt ædificem ei domum nisi ad suffiendum coram eo? Nunc igitur mitte mihi virum eruditũ. Heb. habetur. *virum sapientem.* qui longe maior est erudito. *ad operandum in auro, & argento, & ære, & ferro, & purpura, & coccino, & hyacintho, & scientem sculpere cælaturas: cum his artificibus, & scientem sculptibus qui sunt mecum in Iehuda & in Ierusalaim, quos præparauit Dauid pater meus.* Non qualescunque artifices, sed sapientes se habere fatetur: mittit tamẽ pro sapientissimo nominato in Tyro. *Mittéque mihi ligna cedrina & archetina.* Hebraicè habetur. *& abiegna.* hoc est ligna abietis, *& pinea de Lebanon.* De hoc ligno discordant interpretes sed de nominibus propriis non sit quæstio. *scio enim quod serui tui sciunt cædere ligna Lebanon, & erunt serui mei cum seruis tuis.* Hinc apparet quòd Salomon vnam partem numeratorum centum & quinquaginta millium misit ad Libanum pro lignis. *Ad parandum mihi ligna in multitudine: quia domus quam cupio ædificare, magna est nimis & inclyta.* Hebraicè habetur. *magna & mirabilis.* dignam enim admiratione domum intendebat facere. *Et ecce pro cæsoribus lignorum seruis tuis dabo in cibaria tritici choros viginti millia & hordei choros totidem.* Hebraicè habetur. *dedi granorum tusorum mensuras viginti millia & hordei mensuras viginti millia.*

Non

Non dicit granorum molitorum(hoc est farinæ)sed granorum tusorum, hoc est semifractorum insinuatur enim hinc quòd ad vsum pulmenti hæc erant.non ad conficiendum panem. Species autem mensuræ(puta chorus,vt cõmuniter intelligitur)incerta mihi est.*olei quoque sata viginti millia*. Deficit prouisio vini:nã hebraicè prius scribitur. *& vini mẽsuras viginti millia,& olei mensuras viginti millia.* Vnde & inferius cũ scribitur executio,narrantur quatuor(triticum,hordeum,vinum & oleum)in hoc eodem capitulo.

Dixit autem Churam rex Tyri per literas quas misit ad Salomonem:quia dilexit dominus populum suum,idcirco te regnare fecit super eum. Dixitque Churam:benedictus dominus Deus Israel qui fecit cælum & terram,qui dedit Dauidi regi filium sapiẽtem & eruditum & sensatum atque prudentem. Hebraicè habetur. *filiũ sapientem,scientem intellectum & intelligentiam.* vt intelligẽtia referatur ad intelligendum inuenta ab aliis,intellectus autem ad noua inueniendum.*vt ædificaret domum domino & palatium sibi.* Hebraicè habetur. *qui ædificabit domũ Iehouah & domum regno suo.* quòd superius exposuimus. *Misi ergo tibi virum prudentem & scientissimum,Hiram fabrum patrem meum.* Hebraicè habetur. *Et nunc misi vitum sapientem scientem intelligentiam, Churam patrem meum.* Nõ solum laudat hunc artificem & quo ad sapientiam in iudicando & ordinando,& quo ad scientiam in cognoscendo & penetrando quæcũque intelligenda sunt, sed etiam honorat eum appellãdo patrem suum.senex enim magnæ famæ in operabilibus erat.*filiũ mulieris de filiabus Dan: & pater eius fuit vir Tyrius.* Vt in 3. Reg.cap.7. diximus, pater istius erat hebræus de tribu Neptalim, Tyrius tamen (quemadmodum Paulus hebræus erat,& tamen Tharsensis) quia erant nati in Tyro habitãtes.*qui nouit operari in auro & argẽto,& ære,& ferro,& lapidibus,& lignis,& purpura,& hyacintho,& bysso,& coccino,& sculpere omnem cælaturam & adinuenire prudenter quodcunque in opere necessarium est.* Iuxta Hebræum habetur. *& cogitare omnem cogitationem quæ dabitur ei.* hoc est ad excogitandum omne cogitabile quod petetur ab eo in huiusmodi.*cum sapientibus tuis & sapientibus domini mei Dauid patris tui. Granum ergo & hordeũ & oleum & vinum quæ dixit dominus meus,mittet seruis suis. Et nos cædemus ligna de Lebanon iuxta omnẽ indigentiam tuã,& faciemus venire ea tibi ratibus super mare Iapho:& tu ascendere facies ea in Ierusalem.*

Numerauitq; Salomo omnes viros proselytos. Hebraicè habetur. *peregrinos.* vt etiam superius diximus. *qui erant in terra Israel post dinumerationem qua dinumerauit eos Dauid pater eius:& inuenti sunt centum & quinquaginta millia, & tria millia & sexcẽti. Fecitque ex eis septuaginta millia qui humeris onera portarent.* Corrigenda est hæc litera quẽadmodum & in principio huius capituli: nam Hebraicè habetur. *septuaginta millia oneris.* Et similiter nihil subiungitur de cæsoribus lapidũ: sed dicitur. *& octoginta millia cæsorum in monte.* Nec mireris si multa pertransimus, quia non ducimus repetenda scripta in tertio regum. *tria autem millia & sexcentos præpositos ad faciendum operari populum.*

CAPVT III.

Cœpitque Salomo ædificare domũ domini in Ierusalaim in monte Mori'ah. Lege capitulum vigesimum secũdum Geneseos:& inuenies inxta hebraicam veritatem Abraham missum à Deo ad terram Mori'ah vtibidem immolaret Ishac:vt conferendo hũc textum cum illo, videas eundem esse locum immolationis Ishac & locum in quo ædificatum est templum à Salomone. *qui demonstratus fuerat Dauid patri eius.* quando vidit angelum percutientem Ierusalem. Vnde & subditur. *in loco quem parauerat Dauid in area Ornan Iebusæi.* Lege superius in primo libro calcem capituli 21.& initium cap. 22. & inuenies Dauidem postquam sacrificauit in area Ornan Iebusæi, intellexisse & dixisse hæc est domus Dei.ex tũc enim parauit aream illam pro loco templi ædificandi. *Cœpit autem ædificare in mense secundo.* Deficit. *in secunda.* hoc est in secunda die mensis secundi, secundum ordinem mensium anni incipientis à primo vere:secundo igitur mense veris fundatum est templum. *in anno quarto regni sui.* Iunge istis scripta 3. Reg 6. vbi hæc eadem tractata sunt.

Et hæc sunt fundamenta quæ fecit Salomon vt ædificaret domum Dei. Iuxta Hebræum habetur. *Et istis fuit fundatus Salomo ad ædificandum domum Elohim.* Pronomen istis demonstrat subiunctas mensuras longitudinis &c.quibus innixus est Salomon ad ædificandum domum Dei. *longitudinis cubitos in mẽsura prima sexaginta.* Hebraicè habetur. *longitudo cubitorum in mensura prima cubitorum sexaginta.* Aduerte prudẽs lector non facile fuisse diuinare quid significatur per mensurã primam, nisi

nisi inter repetitos cubitos scripta esset. ex eo enim q̃ dicitur lõgitudo cubitorũ in mensura prima cubitorũ sexaginta, insinuatur q̃ mẽsura prima refertur ad ipsum cubitũ: hoc est quòd erant multæ mensuræ cubiti, quòd erat cubitus primæ mẽsurę, & cubitus posterioris mensuræ, erat cubitus antiquę mensuræ & erat cubitus nouæ mensuræ. variata siquidẽ erat mensura cubiti: & ad differẽtiam cubiti nouæ mensuræ scribitur quòd longitudo erat cubitorum in mensura prima cubitorum sexaginta. *& latitudo cubitorum viginti. Porticus verò quæ erat super faciem longitudinis super faciem latitudinis domus erat cubitorum viginti: & altitudo centum & viginti.* Tertij reg. 6. altitudo scribitur triginta cubitorũ. Sed nulla est cõtrarietas: eo quòd hic scribitur altitudo totius ædificij tẽpli à fundamento vsque ad supremũ tectũ: ibi verò vsque ad primum tectũ duntaxat. quod erat tectũ ipsius tẽpli. Inter tectũ enim tẽpli & summitatẽ ædificii erant multæ contignationes mediæ, in quibus recõditi erant diuersi thesauri ipsius tẽpli. erat enim totum templi ædificium tãquam turris non quadrata, sed quadrangula. *& vestiuit eam intrinsecus auro mundo.* Intellige hoc non de toto ædificio: sed de domo Dei cuius altitudo triginta duntaxat erat cubitorum, vt dictum est.

Domum quoque maiorem. Hebraicè habetur. *Et domũ magnã texit lignis abiegnis.* Cum prius descripserit quasi cõfusè totum ædificiũ, modò describit partes templi distinctas in domum magnã & in domum sancti sanctorum. & domum magnam appellat primam templi partem lõgitudinis quadraginta cubitorum: reliquam verò partem quadratam (vtpote viginti vndique cubitorum) appellat domum sancti sanctorum. *& laminas auri obrizi affixit per totum.* Hebraicè habetur. *& texit eam auro bono.* nihilque dicitur de laminis. *sculpsitq; in ea palmas & quasi catenulas seinuicem complectentes.* Hebraicè habetur. *& ascendere fecit super eam palmas & catenas.* Pronomen eam anceps est: eo quòd hebraicè potest referri tam ad domum quàm ad aurum. & quanuis certũ sit quòd ideo describũtur palmæ & catenæ ascendentes eo quòd prominebãt in interna superficie, certum tamen nõ est an huiusmodi palmę & catenæ incisæ essent in lignis an in auro: ambigo enim de laminis in domo magna. *Strauit quoque pauimentum tẽpli precioßimo marmore decore multo.* Hebraicè habetur. *Et vestiuit domum lapide precioso pro gloria.* quod interpres intellexit de pauimento, & rationabiliter: alioquin nõ fuisset ad gloriam: nam parietes tegebantur lignis & auro. *porro aurum erat probatißimum.* Hebraicè habetur. *& aurum aurum Paruaim.* Nomen proprium loci dicitur. *De cuius laminis texit domũ & trabes eius & postes.* Hebraicè habetur. *Et texit domum, trabes, postes & parietes eius, & ostia eius auro.* Appositiua est constructio declarans domum per partes. *& cælauit Cherubim super parietes. Fecit quoque domum sancti sanctorum, cuius longitudo erat iuxta latitudinem domus cubitorum viginti, & latitudo eius cubitorum viginti: & laminis aureis texit eam quasi talentis sexcẽtis.* Hebraicè habetur. *& texit eam auro bono talentis sexcentis.* Ista talentorum supputatio insinuat quòd laminis aureis tecta est domus sancti sanctorum: & per argumentum à contrario, quòd domus grandis non laminis aureis, sed glutino aureo erat operta. & multo magis tabernaculum Mosis erat sic opertum auro etiam in sancto sanctorum, quia totum portatile erat: quãuis super pentateuchum secutus alios, aliter scripserim. *Et clauos fecit aureos ita vt singuli claui siclos quinquagenos appenderent.* Hebraicè habetur. *Et pondus clauorum sicli quinquaginta auri.* Vtrum autem pondus cuiusque claui significetur, non explicatur. ex eo tamen quòd modicum pondus esset clauorum omnium, intelligimus quemlibet clauũ appẽdisse quinquaginta siclos. *cœnacula quoque.* Hebraicè habetur. *& tecta texit auro.* omnes enim partes tecti significantur opertæ auro.

Fecitque in domo sancti sanctorum Cherubim duos opere statuario. Hebraicè habetur. *opere puerorum.* Quanuis statuæ angelorum essent magnæ altitudinis, quia tamen imberbes erant & facies similes pueris habebant, ideo describũtur opere puerorum facti. *& vestiuerunt eos auro. Et alarum Cherubim longitudo erat cubitorum viginti: ala vna cubitorum quinque tangebat parietem domus, & ala altera cubitorum quinque tangebat alam Cherub alterius. Et ala Cherub vnius cubitorum quinque tangebat parietem domus: & ala altera quinque cubitorum, iuncta erat alæ Cherub alterius. Alæ igitur Cherubim istorum expansæ erant per cubitos viginti: ipsi autem stabant erectis pedibus.* Iuxta Hebræum habetur. *& ipsi stantes super pedes suos.* Non stabant erectis pedibus, sed super ipsos pedes: hoc est habentes vtrunque pedem super terrã. Aduerte hic quòd neque hic neque in lib. reg. narratur quòd Salomon fecerit Cherubinos decretos in lege Mosis, seinuicem respicientes sustinen-

sustinẽtes propitiatorium: sed quemadmodum tacetur vtrobique propitiatorium, ita silentio inuoluũtur Cherubini aurei ex auro ductili sustentantes propitiatorium. Cherubini enim in litera explicati erant lignei, deaurati tamen: vt patet in libro Regum: Confer scripta in Exodo cum scriptis in libro Regum. & videbis quæ dicimus. *& facies eorum versæ erant ad exteriorem domum. Fecit quoque velum ex hyacintho & purpura & cocco & byssо: & intexuit ei Cherubim.* Vt seruaret legem Mosis fecit velum simile velo facto à Mose. an autem hoc velum positum fuerit intra sanctum sanctorum an in superficie extetioti lignei interstitij inter sanctum & sanctum sanctorum, scriptum non est.

Fecit etiam ante domum columnas duas, altitudinis triginta quinque cubitorum. Tertij Regum septimo dicitur quòd altitudo columnæ erat decem & octo cubitorũ. Solutio est quòd ibi est sermo de quantitate corporis columnæ duntaxat: hic autem est sermo de toto opificio columnæ, quòd constabat ex partibus quatuor: videlicet basi, columna, capite & corona. vniuersum enim hoc triginta quinque cubitorum erat. *porro capitella earum quinque cubitorum.* Iuxta Hebræum habetur. *& operculum quod super caput eius cubitorum quinque.* De hac corona diffusè scriptum est in tertio libro Regum cap. 7. *Necnon & quasi catenulas in oraculo, & superposuit eas capitibus columnarum: malogranata etiam centum, quæ catenulis interposuit.* Hebraicè habetur. *Et fecit catenas in Deuir, & dedit super caput columnarum: & fecit malogranata centum, & dedit in catenis.* Litera ista obscura valde redditur ex cõtextu: quia inter describendum columnas texitur, & tamen tractat de loco appellato Deuir (quod communiter interpretatur oraculum) vnde diuina prodibant responsa. columnæ siquidem extra totum templum erant: Deuir autem erat propitiatorium. quomodo ergo verificatur quòd fecit catenas in Deuir, & posuit super caput columnarum? Solutio est quòd Deuir non est hic nomen loci, sed officij: vt sit sensus. & fecit catenas in Deuir, hoc est in mysterio sermonis diuini: vt videlicet catenæ ipsæ loquerentur futuram regni captiuitatem. Et iuxta hunc sensum nulla fit digressio: sed ratio numeri malogranatorũ reddenda restat. nam in libro Reg. ducenta malogranata in quælibet describuntur corona: hic autẽ centum. Solutio est quòd ibi describuntur omnia malogranata tam catenarum quàm retium:

retium: hic autem malogranata catenarum duntaxat. quælibet enim zona coronæ (vt ibi dictum est) constabat ex reti & appendice catena: & hic declaratur quòd æqualis fuit numerus malogranatorum super catenas & numerus malogranatorum super retia, dum dicuntur centũ super catenas. Reliqua exposita vide ibi supra. *Erexitque columnas iuxta faciem templi: vnam à dextris & alterã à sinistris: vocauitque nomen dextеræ Iachin, & nomen sinistræ Boham.*

CAPVT IIII.

Fecit quoque altare æneum, viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorũ latitudinis. proculdubio altare holocaustorũ quòd erat sub diuo. & quia nihil dicitur de qualitate operis, credendũ est quòd fuerit factũ simile altari facto à Mose. quãuis hoc fuerit lõge maius: quia illud quinque, hoc viginti cubitorum. *& decem cubitorum altitudinis.* Contra legem videtur altitudo ista, eo quòd gradibus opus erat ad ascendendum ad altare tantæ altitudinis. Solutio est quòd in lege non prohibetur altaris altitudo, sed ascensus ad illud per gradus: & quia Dauid testatus est diuina authoritate se disposuisse hæc opificia, credendum quoque est quòd non per gradus, sed aliter ascẽdebatur ad celsitudinem altaris quando opus erat. quod tamen rarò contingebat, eo quòd altare æneum mensa carebat: vacuum siquidem erat ambiens altare terreum, super quod offerebantur sacrificia. nec altare terreum erat altitudinis decem cubitorum: sed erat parum eleuatum à terra, & proportionatum ministerio sacerdotum & retibus æreis altaris tuẽtibus ignem & sacrificia altaris.

Fecitq; mare fusile, decem cubitorum à labio vsque ad labium, rotundum in circuitu: quinque cubitorum erat altitudo eius, & funiculus triginta cubitorum ambibat ipsum per circuitũ. Similitudo quoque boum erat subter illud: & decem cubitis quædam extrinsecus cælaturæ, quasi duobus versibus labium maris circumibãt. Hebraicè amphibologica est constructio literæ. nam mensura decem cubitorum ad præcedentem clausulam referri potius videtur, legendo. *Et similitudo boum subter illud circumcirca circundantium ipsum decem cubitis, circundantium mare in circuitu.* Et describitur per hoc quantitas fundi maris: quòd videlicet erat decẽ cubitorũ secundũ circuitũ fundi. Et deinde immediatè sequitur. *duo ordines boum fusorũ in fusura illius.* Inter-

pres autẽ iunxit decẽ illos cubitos cũ istis ordinibus boum, qui opere fusorio erãt quasi cęlati in circũitu maris ad ornatum. prima tamen lectio amplectenda est, eo quòd quantitas fundi non potest respondere duobus istis ordinibus: quoniã alter saltem ampliorem circulum maris ornabat, vtpote superior. *Boues autem erant fusiles.* Diuisit interpres contextum: nihil habetur respondens in hebræo nisi quod allatum est. *Et stabat super duodecim boues quorum tres respiciebant ad aquilonem & tres ad occidentem, & tres ad meridiem, & tres ad orientem: & mare super eos desuper erat, & omnia posteriora eorum intrinsecus erant.* Porro vastitas eius habebat mensuram palmi. Hebraicè habetur. *Et grossitudo eius latitudo manus.* quod exposuimus in libro Regum. *& labium eius erat quasi labium calicis vel repandi lilij* Legendum est. *floris lilij.* quanuis non desint interpretantes rosæ. describitur enim labium maris instar labij poculi, ornatum autem instar floris rosæ seu lilij. *capiebátque mẽsuræ tria millia metretas.* Hebraicè habetur. *facienti impleri mẽsuras, tria millia tenebãt.* Idem mensuræ nomen scribitur hic & in lib. reg & est mẽsura liquidorũ. & tamen 3. reg 7. dicit duo millia bathorum capiebat: hic autẽ quòd tria millia. Solutio est quòd ibi describitur mẽsura secũdũ quãtitatẽ aquæ in cõmuni vsu: hic autẽ secundũ quantitatẽ aquæ quæ poterat apponi implẽdo illud vsque ad summũ: & propter hoc significanter in litera dicitur faciẽti impleri. *Fecit quoque cõchas decem: & posuit quinque à dextris.* templi. *& quinque à sinistris.* templi, in atrio tamen. *ad lauandum in eis quæ in holocaustum oblaturi erant: porro in mari sacerdotes lauabantur.*

Fecit & cãdelabra aurea decem. Moses fecit vnum, Salomon autem decem. *secundum speciem quam iusserat fieri.* Hebraicè habetur. *sicut iudicium eorum.* hoc est sicut iudicata sunt fieri ab ipso Dauide. *& posuit in tẽplo, quinque à dextris, & quinque à sinistris.* proculdubio ipsius templi intus: hoc est in prima parte tẽpli quæ vocabatur sancta. *Fecitq; & mensas decẽ.* Moses fecit dũtaxat vnã, Salomon autẽ decem pro pane propositionis. *& posuit eas in templo, quinque à dextris & quinque à sinistris.* Quando vnicum erat candelabrum & vnica mensa in templo, candelabrum erat à dextris (hoc est in parte meridionali) & mensa erat à sinistris, hoc est in parte septentrionali: sed multiplicatis mensis & candelabris, quinque mensæ hinc & quinque inde, & similiter quinque candelabra hinc & quinque

que inde posita sunt. Ordo autem inter cãdelabra & mẽsas, non est scriptus: an videlicet mẽsæ essent propinquiores sancto sanctorum an candelabra: & rursus an omnes quinque mensæ essent contiguæ & similiter quinque candelabra essent contigua, an alternatim vna mensa & vnũ candelabrum & sic deinceps. *phialas quoque aureas.* Hebraicè habetur. *& fecit malluuia aurea centum.* Non desunt tamen interpretantes crateras.

Fecítque atrium sacerdotum & basilicam grandem. Hebraicè habetur. *& stratum magnum.* Ita quòd tria legimus atria: primum viginti cubitorum ante faciem templi, quod erat medium inter templum & altare holocaustorum: secundum atrium sacerdotũ, in quo scilicet erãt sacerdotes: & tertiũ atriũ magnum quod hic appellatur stratum grande, in quo erat populus. *& ostia in basilica quæ texit ære.* Hebraicè habetur. *& ostia strato, & ostia eorum vestiuit ære.* Ista ostia appellãtur ostia templi: nam stratum istud appellatur templum in quod cõuenichat populus. *Mare autem posuit in latere dextro contra orientem.* ad meridiem. Hebraicè habetur. *in oriente contra meridiem.* Locus maris describitur in humero dextro templi in parte orientali contra meridiem. Humerus ergo dexter intelligitur pars dextera exeunti homini à templo. & quia in humero describitur, intelligimus mare positum non ante faciem templi, sed extra templum in latere meridionali: ita quòd murus humeri templi erat septentrionalis mari, & ex parte meridionali nihil erat medium, sed patebat meridionali plagæ. & quia erat vicinum faciei templi, ideo dicitur collatum in oriente.

Fecit quoque Churam lebetes & creagras & phialas. Hebraicè habetur. *& scopas & malluuia.* Sed de nominibus propriis vasorum non sit quæstio: scopæ tamen repetuntur inferius. *Complcuitque Churam facere opus quod fecit regi Salomoni in domo Dei.* Nomen est Elohim. *Columnas duas, & epistylia & capita.* Hebraicè habetur. *& rotunditates & coronas super caput colũnarum duarũ.* Deinde immediatè sequitur. *& retiacula duo, ad operiendũ duo rotunda coronarũ quæ super caput columnarũ.* Vide quæ scripsimus in tertio Reg. de coronis istis: & intelliges rotunda esse inferiores partes coronæ. *Malogranata quoque quadringenta duobus retiaculis.* sic enim habetur Hebraicè: sed appellatione retiaculi intelligitur hic tam

retiaculum quàm appendix catena. Deinde immediatè subiungitur. *duo ordines malogranatorum retiaculo vni*. alter respondens reti, alter catenæ. Integram enim zonam vnam appellamus retiaculum: non quòd propriè dictio hebraica significet retiaculum, sed nescio quid implexum commune operi retis & operi catenæ. *quæ protegerent epistylia & capita columnarum*. Hebraicè habetur. *ad tegendum duo rotunda coronarum quæ super facies columnarum*. Et hoc quoque expositum est in libro Regum. *Baseséq; fecit: & conchas fecit super bases. Mare vnum: & boues duodecim sub eo. Et lebetes & scopas & fuscinulas & omnia vasa eorum, fecit Churam pater eius regi Selomoni pro domo domini: ex ære mundo*. Hinc habetur quòd Salomon vt morem gereret regi Tyri, imitatus est eum vocando Hiram supremum inter artifices patrem suum. *In planicie Iarden fudit ea rex in argillosa terra, inter Succhoth & inter Zeredatham. Fecitque Selomo omnia vasa hæc in multitudine valde: quia non quæsitum est pondus æris.*

Fecitque Selomo omnia vasa quæ erant domus Dei. Nomen est Elohim *& altare aureũ*. De altari thymiamatis est sermo. *& mensas & super eas panẽ facierum*. Dixerat quòd fecerat mensas decem, sed non dixerat ad quem vsum: & propterea repetendo explicat vsum pro pane propositionis qui appellatur panis facierum, quod superius declarauimus. *Et cãdelabra & lucernas eorum vt arderent ante oraculum iuxta ritum ex auro puro. Et florentia quædam*. Hebraicè habetur. *Et flores*. De floribus candelabrorum est sermo. *& lucernas & forcipes ex auro. Thymiamateria quoq; & thuribula & phialas & mortariola ex auro purissimo*. Hebraicè habetur. *Et instrumenta cantus & malluuia & cochlearia & palas ex auro puro*. Sententia clara est. *& ostia cælauit domus interioris, id est, sancti sanctorũ*. Superfluit cęlauit. *& ostia templi forinsecus aurea*. Interpres pro claritate addidit forinsecus, ad significandum valuas primæ partis templi quę appellabatur sanctum: nam & ostia prima ipsius domus per quæ ingrediebatur in sanctum, & ostia interna per quæ ingressus erat ad sanctum sanctorum, narrantur aurea.

CAPVT V.

PErfectúmque est omne opus quod fecit Selomo domui domini: & intulit Selomo omnia quæ vouerat Dauid pater eius. Hebraicè habetur. *sanctificationes Dauidis patris sui*. hoc est dicata Deo à Dauide. *& argentum*

gentum & aurum & omnia vasa posuit in thesauris domus Dei. Nomen est Elohim. *Post quæ*. Hebraicè habetur. *Tunc*. contextus enim actionum significatur. *congregauit Selomo seniores Israel & omnia capita tribuum principes familiarum filiorum Israel ad Ierusalaim: ad faciendum ascendere arcam fœderis domini de ciuitate Dauid, ipsa est Sion. Congregatique sunt ad regem omnes viri Israel, in die solẽni mẽsis septimi. Venerúntque omnes seniores Israel: & portauerunt Leuitæ arcam. Et intulerunt eam & omnem paraturam tabernaculi*. Hebraicè habetur. *Et ascendere fecerunt arcam & tentorium adunationis, & omnia vasa sanctitatis quæ erant in tentorio: ascendere fecerunt ea sacerdotes & Leuitæ*. Et hæc omnia cum subiũctis exposita vide 3. Regum. 8. *Rex autem Selomo & tota congregatio Israel quæ conuenerat ad eum ante arcam immolabant oues & boues, quæ non numerabantur nec recensebantur præ multitudine. Adduxerúntque sacerdotes arcam fœderis domini ad locum suum, ad oraculum domus ad sanctum sanctorum: subter alas Cherubim. Et fuerunt Cherubim expandentes alas super locum arcæ: & tegebant Cherubim arcam & vectes eius desuper. Vectium autem quibus portabatur arca, quia paululum longiores erant, capita parebant ante oraculum: si verò paululum fuissent extrinsecus, eos videre non poterat: fuit itaque arca ibi vsque in præsentem diem*. Tota ista clausula corrigenda est. *Et elongauerunt vectes & fuerunt visa capita vectium de arca ante Deuir, & non erunt visa foris: & fuerunt ibi vsque in diem istum*. similiter enim correcta fuit litera tertij regum: vbi hæc exposita sunt. *Nihil erat in arca nisi duæ tabulæ quas posuerat Moses in Choreb: quas excidit dominus cũ filiis Israel in exitu eorum de Aegypto*.

EGressis autem sacerdotibus de sanctuario: omnes enim sacerdotes qui ibi potuerunt inueniri sanctificati sunt, nec adhuc tempore illo vices & ministrorum ordo inter eos diuisus erat. Iuxta hebræum habetur. *Et fuit in exitu sacerdotum de sanctuario: quia omnes sacerdotes inuenti sanctificati sunt, non ad custodiendum diuisiones*. & nihil aliud scribitur. Et significatur quòd in hac solennitate non sunt seruatę diuisiones sacerdotum & Leuitarum quas ordinauerat Dauid: sed omnes sacerdotes & Leuitæ qui inuenti sunt ibi, sanctificati sunt, communiter ad hanc solennitatem concurrentes. hunc enim sensum testantur præmissa de sacerdotibus omnibus, & subiuncta de cantoribus: Asaph Heman & Ieduthun. *Et Leuitæ cantores*

de omnibus ipsis (de Asaph, de Heman de Ieduthun & de filiis eorum & de fratribus eorum) vestiti byssо cum cymbalis & psalteriis & citharis, stabant in oriente ad altare. Appositiuam intelligo constructionem: quòd erant relatiuè ad templum in oriente, appositiuè ad altare holocaustorum, in atrio proculdubio sacerdotum. *& cum eis cantores.* Hebraicè habetur. *& cum eis sacerdotes centum & viginti, clangentes tubis.* sacerdotum siquidem officium erat clangere tubis secundum legem Mosis. *Igitur cunctis pariter & tubis, & voce, & cymbalis, & organis, & diuersi generis musicorum concinentibus.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit sicut vnus, clangentibus & cantoribus ad faciendum audire vocem vnam.* Concordia canentium & clangentium significatur. Et immediatè subditur. *ad laudandum & ad confitendum Iehouah.* Deinde immediatè sequitur. *& in eleuatione vocis in tubis & cymbalis & instrumentis cantus, & in laudando Iehouah quòd bonus, quòd in æternum gratia eius: et domus impleta est nube domus Iehouah.* Egressis sacerdotibus ex ipsa domo Dei posita arca in loco suo, hæc omnia subsecuta describuntur. offerendo siquidē sacrificia, sonus & cantus adhibebātur; & quantū litera innuit, in tēpore quo eleuata est vox canētiū Deo hymnū quoniam bonus quoniā in æternū misericordia eius, nubes lucida similis caligini impleuit domū, domū inquā Iehouah. *Et non poterāt sacerdotes stare ad ministrandū.* Redūdabat extra domum caligo illa: & propterea molesta erat oculis sacerdotum sub diuo ministrantium. *propter caliginem.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *à facie nubis.* vt in libro regum declarauimus. *compleuerat enim glotia domini domum Dei.* Hebraicè habetur. *impleuit enim honor Iehouah domum Elohim.* intus & extra.

CAPVT VI.

VNc Selomo ait: dominus pollicitus est. Heb. habetur. *dixit quòd habitaret in caligine.* Et hæc quoq; cum subiunctis vide exposita. 3. reg. 8. *Ego aūt ædificaui domum nomini eius vt habitaret ibi in perpetuū.* Clausula hæc corrigenda est: nam hebraicè habetur. *Et ego ædificaui domum habitaculum tibi: & directiones habitationi tuæ in secula.* Exponit ipse Salomon qualiter sit tēplum habitaculum Dei: videlicet pro quanto est directio ad æternum Dei habitaculum. Et verè sic est: quoniā templum ad hoc est vt dirigat mentes & vota hominum ad ipsum Deum habitātem in seipso. ipsa enim directio mētium quam templum causat, est habitatio Dei in templo. *Vertitq; rex faciem suā, & benedixit toti congregationi Israel: & omnis congregatio Israel stabat intenta.* Superfluit intēta: sed multa minutila corrigēda essent in hoc capitulo, quæ omitto quia materia nō exigit. Et capitulū hoc vsq; ad finem exclusiuè fere eisdem verbis habitum & expositū est. 3. reg. 8. *Et ait: benedictus dominus deus Israel qui locutus est ore suo ad Dauid patrem meum, & in manu eius cōpleuit dicendo. A die qua eduxi populum meū de terra Aegypti non elegi ciuitatem de omnibus tribubus Israel ad ædificandum domum vt esset nomen meum ibi: & non elegi virū vt esset dux super populū meum Israel. Sed elegi Ierusalaim vt sit nomen meū ibi: & elegi Dauid vt sit super populum meū Israel. Voluitq; Dauid pater meus ædificare domū nomini domini Dei Israel. Et ait dominus ad Dauid patrem meū: quia fuit in corde tuo vt ædificares domum nomini meo, bene fecisti quia fuit in corde tuo. Verumtamen tu non ædificabis domū, sed filius tuus qui egredietur de lumbis tuis.* Hebraicè habetur. *quia filius tuus egrediens de lumbis tuis, ipse ædificabit domum nomini meo.* Et significatur per hoc quòd nondum erat natus ille filius. *Confirmauitque dominus sermonem suum quem locutus est: & surrexi pro Dauid patre meo, & sedi super solium Israel sicut locutus est dominus, & ædificaui domum nomini domini Dei Israel. Et posui ibi arcam, in qua est fœdus domini quod pepigit cum filiis Israel.*

STetitq; corā altari domini, è regione totius cœtus Israel: & expandit palmas suas. Siquidē fecerat Salomon basim æneam, & posuerat eam in medio basilicæ. Hebraicè habetur. *Quia fecit Selomo conchā æream & posuit eā in medio strati: quinque cubitorū longitudo eius, & quinq; cubitorū latitudo eius, & cubitorū triū altitudo eius* duo de hoc suggesto narrantur notanda. primū ψ erat in forma conchæ, non quòd ad rotunditatem (quia erat quadratum: vtpote quinque cubitorum tam in longitudine quam in latitudine) sed quo, ad latera. habebat enim quasi parietes parum altos, sicut habet concha: ita quòd planicies suppedanea existenti in illo suggesto nō videbatur ab extra existentibus, persona autem ibi eem genuflexa videbatur. Alterum quòd non in atrio sacerdotum, sed in supradicto magno strato posuit Salomon regium suggestum. ex tūc enim cœpit diuersitas locorū pro sacerdotio & pro regibus: & rex in loco populi suum habebat suggestum, non in sacer-

dotum choro, stetitq; super illam & genuflexit se super genua sua è regione totius cœtus Israel, & extendit palmas suas ad cœlum. Et ait: domine deus Israel non est similis tibi deus in cœlo & in terra, custodiens pactum & gratiam seruis tuis ambulantibus coram te in toto corde suo. Qui custodisti seruo tuo Dauid patri meo, quod locutus es ei: locutúsque es ore tuo & manu tua implesti secundum diem hanc. Et nunc domine Deus Israel custodi seruo tuo Dauid patri meo quod locutus es ei, dicendo non excidetur tibi vir à facie mea sedens super thronum Israel: veruntamen si custodierint filii tui viã suam, vt ambulent in lege mea, sicut ambulasti coram me. Et nunc domine deus Israel firmetur verbum tuum quod locutus es seruo tuo Dauid. (Sed an verè habitabit deus cum homine super terram? ecce cœlũ & cœli cœlorũ non capiunt te, quantò magis domus hæc quã ædificaui?) Et respicias ad orationem serui tui, & ad deprecationem eius domine deus meus: ad audiendum hymnũ & orationem qua seruus tuus orat coram te. Vt sint oculi tui aperti ad domum istam die ac nocte, ad locum de quo dixisti quòd poneres nomen tuum ibi: ad audiendum orationem qua orat seruus tuus ad locum istum. Et exaudias deprecationem serui tui & populi tui Israel qua orauerint ad locum istum: & tu exaudias de loco habitationis tuæ de cœlo, & exaudias & parcas.

Si peccauerit quispiam in proximum suum, & leuauerit contra eum iuramentum ad faciendum iurare eum: & venerit iuramentum coram altari tuo in domo ista. Et tu exaudias de cœlo & facias & iudices seruos tuos: reddens impio dando viam eius in caput eius, & iustificans iustum dando ei secundum iustitiam eius. Et si cæsus fuerit populus tuus Israel coram inimico, quia peccabunt tibi: & reuersi fuerint & confessi fuerint nomen tuum, & orauerint & deprecati fuerint coram te in domo hac. Et tu exaudias de cœlo, & parcas peccato populi tui Israel: & reducas eos ad terram quam dedisti eis & patribus eorum. Cum clausum fuerit cœlum & non fuerit pluuia quia peccabunt tibi: & orauerint ad locum istum & confessi fuerint nomen tuũ, & à peccato suo reuersi fuerint cum afflixeris eos. Et tu exaudias de cœlo, & parcas peccato seruorum tuorum & populi tui Israel: quia docebis eos viam bonam per quam ambulent, & dabis pluuiam super terram quam dedisti populo tuo in hereditatem. Fames si fuerit in terra, aut pestis, aut corruptus aer, aut erugo, aut locusta, aut bruchus, si obsederit cum inimicus eius in terra portarum eius: omnis plaga & omnis infirmitas. Omnis oratio, omnis deprecatio quæ erit omni homini & toti populo tuo Israel

rael: qui cognoscent vnusquisque plagam suam & dolorem suum & expandent palmas suas ad domum istam. Et tu exaudias de cœlo loco habitationis tuæ, & parcas & des vnicuique iuxta vias eius, qui nosti cor eius: tu enim solus nosti cor filiorum hominis. Vt timeant te ambulando in viis tuis omnibus diebus quibus viuunt super faciem terræ quam dedisti patribus nostris. Et etiam alienigena qui non est de populo tuo Israel, si venerit de terra longinqua propter nomen tuum magnum, & manum tuam robustam, & brachium tuum extentum, & orauerit ad domum istam. Et tu exaudias de cœlo de loco habitationis tuæ, & facias iuxta omnia pro quibus inuocabit te alienigena: vt noscant omnes populi terræ nomen tuum, & timeant te sicut populus tuus Israel, & vt cognoscant quòd nomen tuum inuocatum est super domum hanc quam ædificaui. Si egressus fuerit populus tuus ad bellum cõtra inimicos suos per viam qua miseris eos, & orauerint ad te in via ciuitatis huius quam elegisti & domus quam ædificaui nomini tuo. Exaudias de cœlo orationem eorum & deprecationem eorum: & facias iudicium eorum. Si peccauerint tibi (nõ est enim homo qui non peccet) et iratus fueris contra eos & tradideris eos coram inimicis: & captiui ducti fuerint ad terram longinquam vel propinquam. Et redierint ad cor suum in terra ad quam captiui ducti fuerint: & reuersi fuerint, & orauerint ad te in terra captiuitatis suæ dicendo, peccauimus, iniquè egimus, impiè egimus. Et reuersi fuerint ad te in toto corde suo & in tota anima sua in terra captiuitatis suæ ad quam ducti fuerint: & orauerint in via terræ eorum quam dedisti patribus eorum, & ciuitatis quam elegisti, & domus quam ædificaui nomini tuo. Exaudias de cœlo de loco habitationis tuæ orationem eorum & deprecationem eorum: & facias iudicium eorum, & parcas populo tuo qui peccauerit tibi. Igitur deus meus sint quæso oculi tui aperti & aures tuæ intentæ ad orationem loci huius.

Nunc igitur consurge domine deus in requiem tuam. Hæc verba in calce orationis Salomonis ex psalmo Dauidis sumpta, petitiones quinque continent iuxta hebraicam veritatem. Et nunc surge Iehouah Elohim in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ. Hac prima petitione supplicat pro perseuerantia diuinæ gratiæ in templo: vt ad instar surgentis stet fons effendi & gubernator ad quiescendum in templo, ipse collator gratiarum & sensibile signum eius arca fortitudinis eius: vtpote quæ tot fortitudinis effectus monstrauerat temporibus elapsis: siccando Iordanem, diruendo Iericho &c.

sacerdotes

sacerdotes tui Iehouah Elohim induantur salute. Orat secundò pro sacerdotibus vt tantam habeant salutem vt illa vestiantur. *& misericordes tui lætentur in bono.* Petit tertiò pro vniuersis misericordibus ,ppter Deum: vtpote qui assimilantur deo cui proprium est misereri: vt qui pro aliena miseria se tristes reddunt commiserando, diuina lætentur largitate. *Iehouah Elohim ne auertere facias faciem Christi tui.* Quartò petit pro seipso, vt deus exaudiat ipsum. quando enim non exauditur aliquis, tunc facies orantis vertitur vacua gratia, tanquam repulsa à non exaudiente. *memento gratiarum Dauidis serui tui.* Quintò petit vt quas pollicitus est deus gratias Dauidi pro semine illius, instar recordantis impleat.

CAPVT VII.

Vnq; complesset Selomo orare, ignis descendit de cœlo & deuorauit holocaustum. Secundus est iste de cœlo ignis deuorans holocaustum. *& victimas.* hoc est adipes & munera quæ incẽdebantur Deo. *& maiestas domini* Hebraicè habetur. *& honor Iehouah implenit domũ.* Secunda est hæc splendida caligo implens domum Dei. prima enim ante orationẽ Salomonis fuerat: hæc autem completa oratione simul cũ igne aduenit. *Nec poterant sacerdotes ingredi domum domini: quia impleuerat honor domini domum domini.* Maior narratur caligo hæc quàm prima, ex hoc quòd ista etiam ingressum in templũ prohibebat. *Omnèsque filii Israel videbant descendẽtem ignem & honorem domini super domũ.* Hinc apparet quòd nubes illa implebat domum intus & extra. *& corruerunt proni in terram super pauimentum, & adorauerunt confitendo domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.* Hebraicè habetur. *gratia eius.* Vbi vides quòd etiam prostratus populus hymnum hunc Dauidis sonabat gratias agẽdo.

Rex q; & totus populus immolabãt victimã coram domino. Et sacrificauit Rex Selomo sacrificiũ, boũ vigintiduo millia & ouiũ centũ & viginti millia: & dedicauerũt domum Dei rex & totus populus. Dictio interpretata Dei est nomen Elohim. Et intellige dedicationẽ factam ab vnoquoque proportionaliter: à rege vt rege, à populo vt populo, à sacerdotibus vt sacerdotib⁹: ab vnoquoq; secundũ ꝓpriũ officiũ honorandi, offerendi, cõsecrãdi &c. *Sacerdotes aut in custodia sua stabant, & Leuitæ cũ instrumẽtis cantus domini quem fecit Dauid rex ad confitendum domino quoniam*

uiam in seculum gratia eius, hymnos Dauid canẽtes per manus suas. Hebraicè habet. *laudante Dauide in manibus corũ.* narratur siquidem q; ea canebant quæ fecerat Dauid dũ laudaret Deũ per manus cantorum. *sacerdotesq; clangebant è regione eorum, & totus Israel stabat. Sanctificauit q; Selomo mediam atriũ quod erat ante domum domini.* quod videlicet erat inter templũ & altare. Sanctificauit autem opera sacerdotum ad offerendum ibi holocausta & adipes cremandos Deo. *quia fecit ibi holocausta & adipes pacificorum: quia altare æneum quod fecerat Selomo, non poterat sustinere holocaustum et sacrificia.* Hebraicè habetur, *& munus.* hoc est similam cremandam Deo. *& adipes.* Sola ea quæ Deo cremabantur, in altari holocaustorum erant posita: sed tunc tanta fuit multitudo cremandorum Deo, vt oportuerit partem atrij supplere pro altari. *Fecítque Selomo festiuitatem in tempore illo septem diebus & totus Israel cum eo, ecclesia magna valde: ab introitu Chamath vsque ad torrentem Aegypti. Fecerunt q; die octauo collectam.* Hebraicè habetur, *strictionẽ.* de qua aliàs diximus super pentateuchum. est enim sermo de die octauo relatiuè ad initium festi tabernaculorum iuxta legem Mosis. *eo quòd dedicassent altare.* Heb. habetur. *domũ.* hoc est templum *septem diebus, & festiuitatem septẽ diebus.* septẽ enim diebus durauit dedicatio templi: & iterũ septem durauit solennitas tabernaculorũ. *Die autem vigesimatertia mensis septimi dimisit populum ad tentoria sua: lætos & alacri corde super bono quod fecerat dominus Dauidi & Selomoni & Israeli populo suo.* Festum tabernaculorum incipiebat die 15. & consequenter dies. 22. erat dies octauus: ac p hoc. 23. die populus abiit perfectis festiuitatibus. Reliqua vide exposita in tertio regum cap. 8. *Compleuit q; Selomo domum domini & domum regis: & omne quod venit in cor Selomonis ad faciendum in domo domini & in domo sua, prosperè fecit.*

Apparuit q; dominus Selomoni in nocte. Apparitio hæc tractata est 3. reg. 9. & (vt patet ibidem) apparitio ista non fuit immediatè post istam solennitatem, sed vigesimoquarto anno regni Salomonis: nam fuit post ædificatam etiam domum regiam, vt ibidem dicitur. *& ait ei: audiui orationẽ tuam, & elegi mihi locum istum in domum sacrificij. Si clausero cœlum & non fuerit pluuia, & si præcepero locustæ vt deuoret terram, & si misero pestilentiam in populum meum. Et humiliauerint se populus meus super quos inuocatum est nomen meum, & orauerint*

& exquisierint faciem meam, & reuersi fuerint à viis suis malis: ego exaudiam de cœlo, & parcam peccato eorum & sanabo terram eorum. Et nunc oculi mei erunt aperti & aures meæ attẽdentes, ad orationem loci huius. Et nunc elegi & sanctificaui domum hanc vt sit nomen meum ibi vsque in seculum: eruntq; oculi mei & cor meum ibi omnibus diebus. Tu quoq; si ambulaueris coram me sicut ambulauit Dauid pater tuus, & faciendo iuxta omnia quæ præcepi tibi: & statuta mea & iudicia mea seruaueris. Firmabo solium regni tui: sicut pollicitus sum Dauidi patri tuo dicendo, non succidetur tibi vir dominans in Israel. Si autem auersi fueritis. & derelinqueritis statuta mea & præcepta mea quæ proposui vobis: & abieritis & seruieritis diis alienis, & adoraueritis eos. Euellam eos de terra mea quam dedi eis: & domum hanc quam sanctificaui nomini meo proiiciam à facie mea, & dabo eam in parabolam & in exemplum in omnibus populis. Et domus ista erit in prouerbiũ omnibus transeuntibus. Hebraicè habetur. *Et domus ista quæ fuit excelsa, omni transeũti iuxta eã erit in stuporem.* Sentẽtia clara est. reliqua exposita sunt in dicto nono capitulo. *& dicet, quare fecit dominus sic terræ huic & domui huic? Et dicent: eo quòd dereliquerunt dominũ deum patrum suorum qui eduxit eos de terra Aegypti, & apprehenderunt deos alienos, & adoraverũt eos & seruierunt eis, ideo adduxit super eos omne malum hoc.*

CAPVT VIII.

EXpletis autem viginti annis postquam ædificauit Salomon domum domini. Hebraicè habetur. *Et fuit à fine viginti annorum quibus ædificauit Salomo domum Iehouah & domum suam.* septem siquidem annis ædificauit domum Dei & tredecim domum suam: vt patet in libro regum. *Ciuitates quas dederat Churam Salomoni, ædificauit Salomo: & habitare fecit ibi filios Israel.* Tertij regũ nono scribitur oppositum: videlicet quòd Salomon dedit regi Tyri ciuitates viginti. Solutio est quòd hic explicatur id quod implicitè ibi scribitur: videlicet restitutio ciuitatũ. nam ibidem dicitur quòd Hiram rex Tyri despexit ciuitates illas: hic autem explicatur quòd dedit eas Salomoni: & propterea Salomon ædificauit eas, & habitare ibi fecit filios Israel. vt hinc etiã perpendamus ciuitates illas meritò displicuisse regi Tyri, vtpote malè ædificatas. Quid autem rependerit Salomon regi Tyri loco harum ciuitatum, non est scriptum: sicut nec est scriptum an rex Tyri dederit Salomoni ciuitates illas omnes

omnes, àn quasdam. Et fortè Salomon ædificauit illas vt rex Tyri acciperet illas: in cuius signum scribitur hic significanter quòd fecit habitare ibi filios Israel. ex eo nãque quòd de istis ciuitatibus specialiter dicitur & fecit habitare ibi filios Israel, insinuari videtur quòd ciuitates istæ dissimiles erant aliis: vtpote agnoscentes regem Tyri, pro domino & cũ hoc habitatores erant filii Israel, iubente sic Salomone. *Iuit quoque Salomo in Chamath Zobe: & obtinuit eam.* Hebraicè habetur. *et roborauit super eam.* Quod autem robur adieceritin regione Chamath, subiungitur manifestando ciuitates ibidem ædificatas. *ædificauitque Thadmor in deserto: & alias ciuitates munitissimas.* Hebraicè habetur. *& omnes ciuitates thesaurorum.* rerum scilicet spectantium ad victum & ad bellum. *quas ædificauit in Chamath. Aedificauitq; Beth' choron superiorem & Beth' choron inferiorem: ciuitates munitas muris, ostiis & vectibus. Et Baalath & omnes ciuitates thesaurorum qui fuerunt Salomoni, & omnes ciuitates curruum & ciuitates equitum: & quicquid desiderauit Salomo ædificare in Ierusalaim & in Lebanon & in tota terra ditionis suæ.*

Totum populum qui remanserat de Chitthæis & Emoræis & Pheræis & Chiuæis & Iebusæis qui non erant de filijs Israel. De filiis eorum qui remanserant post eos in terra quos non deleuerunt filij Israel: fecit Salomo tributarios vsque ad diem hanc. De filiis autem Israel non posuit Salomo in seruos ad opus suum: ipsi enim erant viri bellatores, & principes potentium eius & principes curruum & equitum eius. Omnes autem principes exercitus regis Salomonis, fuerunt ducenti quinquaginta, qui erudiebant populum. Iuxta Hebræum habetur. *Et isti principes præfectorum qui regi Salomoni quinquaginta & ducenti: dominantes in populo.* In capitulo nono tertij regum scribitur quòd principes præfectorum erãt quinquaginta & quingenti. Solutio est quòd ibi est sermo de principibus præfectorũ populo operario, vt clarè ibidem dicitur: hic autem est sermo de principibus præfectorum populi, vt textus ipse manifestat. *Filiam verò Par'honis transtulit Salomo de ciuitate Dauid in domum quam ædificauerat ei: dixit enim nõ habitabit vxor mea in domo Dauid regis Israel, quia sancta est, eo quòd ingressa est in eam arca domini.* hoc est quia ad districtũ eius ingressa est arca Dei.

TVnc obtulit Salomo holocausta domino, super altare domini quod ædificauerat ante porticum. Et in re quotidiana ad offerendum

rendum iuxta præceptum Mosis in sabbatis & calendis & in festis diebus ter in anno: in solennitate azymorum et in solennitate hebdomadarum & in solennitate tabernaculorũ. hoc est offerenda donauit holocausta tam per singulos dies quàm in sabbatis, calendis & festis diebus: regio enim sumptu voluit hæc sacrificia fieri. *Et constituit iuxta dispositionem Dauid patris sui diuisiones sacerdotum in ministerio suo, & Leuitas in custodia sua ad laudandum & ministrãdum coram sacerdotibus ad rem quotidianam; & ianitores in diuisionibus suis ad portam & portam: quia sic erat præceptum Dauid viri Dei.* Nomen est Elohim. Vbi nota commendari Dauidem, excellenti nomine appellatum vir Elohim. *Et non declinauerunt à mandato regis sacerdotes & Leuitæ in omni re & in thesauris.* Hic est punctus. executio siquidem distinctionum sacerdotum, Leuitarum, ianitorum & thesauriariorum iuxta dispositionem Dauidis hic finitur. *Omnes impensas præparatas habuit Salomon.* Hebraicè habetur. *Et directum est totum opus Salomonis, à die quo fundauit domum domini vsque in diem quo perfecit eam.* Rectè actum, vniuersum Salomonis opus à principio ædificationis templi vsque ad finem significatur.

Tunc iuit Salomo. Perfecto templo personaliter iuit Salomon. *in Hezziongheber et in Eloth ad orã maris rubri.* Superfluit rubri. *in terra Edom. Misitq; ei Churam per manum seruorum suorum naues & seruos gnaros maris.* Salomon siquidem fecit propriam classem in illo mari: rex autem Tyri misit naues suas ad seruiendum Salomoni simul cum propriis nauibus Salomonis. *et iuerunt cum seruis Salomonis in Ophir.* Regio Indię dicitur. Reliqua vide exposita. 3. reg. nono, aduertẽdo duo. Alterum quòd quia nauigatio in Ophir per mare Oceanũ erat, ideo Salomon ad euitandam nauigationem per mare mediterraneum vsque ad Oceanum, perrexit ad oram maris rubri (quod est quidem sinus maris Oceani) & ibi construxit classem: ad hoc enim illuc iuit. Alterum quòd rex Tyri naues quas misit, nõ nisi per mediterraneum mare mittere ex Tyro potuit ad coniungendum illas cum nauibus Salomonis. *& tulerunt inde quadringenta & quinquaginta talẽta auri, & attulerunt ad regem Salomonem.*

CAPVT IX.

Regina autem Sebæ audiuit famam Salomonis, & venit ad tẽtandum Salomonem in ænigmatibus in Ierusalaim cum magnis opibus. Hebraicè habetur. *in exercitu graui valde.* armata enim (vt par erat) regina venit. *& camelis qui portabant aromata.* Hebraicè habetur. *& camelis oneratis aromatibus.* quod plus est quàm portare aromata. *& auro in multitudine & lapidibus preciosis: venitq; ad regem Salomonem, & locuta est ei quicquid erat in corde eius. Et indicauit ei Salomo omnia verba eius: neque fuit verbum latens regem quod non indicauerit ei. Viditque regina Sebæ sapientiam Salomonis: & domum quam ædificauerat. Et cibos mensæ eius, & habitacula seruorum eius, & assistentiam ministrorum eius, & vestimenta eorum, & pincernas eius, & holocausta eius quæ offerebat in domo domini.* Aduerte prudens lector æquiuocam esse literam hanc, propterea quòd Hebraicè nominatur ascensus: & incertum est an significetur via qua ascendebat rex ad templũ, an significetur sacrificiũ quod offerebat rex: eo quòd scriptura ascendendi vocabulo sæpe vtitur pro oblatione victimæ super altare. Scribitur itaq; Hebraicè. *& ascensum eius quem ascendet domum Iehouah.* Construe & intellige vt vis. *& non erat vltra in ea spiritus. Dixitq; ad regem: uerus est sermo quem audiui in terra mea de virtutibus.* Hebraicè habetur. *super verbis tuis.* Si tamen legeris super rebus tuis, nullus erit error. *& super sapientia tua. Et non credidi verbis eorũ donec veni & viderunt oculi mei: & ecce non fuit indicatum mihi dimidium multiplicis sapientiæ tuæ, addidisti super famam quam audiui. Beati viri tui & beati serui tui isti: stantes coram te semper & audientes sapientiam tuam. Sit dominus Deus tuus benedictus, cui complacuit in te ad ponendum te super solium suum in regem domini Dei tui.* Legendum esset. *Iehouah Elohæ tuo.* in casu datiuo: hoc est ad gloriam domini Dei tui. *eo quòd diligit Deus tuus Israelem ad faciendum stare eum in seculum, idcirco posuit te super eum regem ad faciendum iudicium & iustitiam. Deditque regi centum & viginti talenta auri & aromata multa valde & lapides preciosos: & non fuit sicut aroma illud quod dedit regina Sebæ regi Salomoni.*

Et etiam serui Churam & serui Salomonis qui attulerunt aurum de Ophir: attulerunt ligna thina & lapides preciosos. Fecitque rex de lignis thinis gradus domui domini & domui regis. Hebraicè habetur dictio quædam significans nescio quid quod calcatur. non enim eadem dictio scribitur hic &. 3. reg. 10. quocirca nescio diuinare quid factum ex istis lignis significetur hic.

& citharæ

& citharas & psalteria cantoribus: & non sunt visa sicut ipsa prius in terra Iehudæ. Rex autem Selomo dedit reginæ Sebæ omnia quæ voluit & postulauit, & multo plura quàm attulerat ad eum. Hebraicè habetur. *à sine quod fecit venire ad regem.* Et quia absurdus est sensus vt significetur præter id quod regina dederat regi (quoniam significaretur regem restituisse reginæ quod illa dederat) ideo idem intelligẽdum est significari hic quod scriptum est tertio reg. 10. vt sit sensus, præter id quod Salomon sua sponte fecit venire vt decebat regem. *reuersáque est & abiit in terram suam cum seruis suis.*

ERat autem pondus auri quod obueniebat Selomoni per singulos annos, sexcenta & sexaginta sex talenta auri. *Excepta ea summa quam legati diuersarum gentium & negociatores afferre cõsueuerant.* Hebraicè habetur. *Præter viros negociatores & mercatores facientes venire.* Hæc expositа vide tertio reg. 10. *omnésque reges Arabiæ & satrapæ terrarum.* Hebraicè habetur. *omnésque reges Harab & duces terræ, adducentes aurum & argentum Selomoni.* Sed nihil refert. Sed ratio qua tam viri excellentes in mercatura (qui hic appellantur negociatores) quàm alij mercatores aurum afferebant Salomoni clara est: videlicet mercatura. Ratio verò qua reges Harabũ & duces terræ aurũ Salomoni faciebant venire (vt Hebraica litera sonat) nõ est manifesta, si notabile quid erat. quod dico propter munera aureorum vasorum, quæ paruipendenda censeo. *Fecitq; rex Selomo ducẽtas hastas aureas.* Hebraicè habetur. *ducenta scuta auri extensi.* Et immediatè sequitur. *sexcentum auri extensi ascendet super scutum vnum.* Puto sexcentos siclos extensi (hoc est ductilis) auri significari in quolibet scuto. *Trecenta quoque scuta aurea.* Hebraicè habetur. *Et trecentos clypeos auri extensi.* Et immediatè sequitur. *trecentum auri ascendet super clypeum vnum.* quod expone vt antecedens. *posuitq; ea in armamentario quod erat consitum nemore.* Hebraicè habetur. *in domo saltus Lebanon.* cuius opificium diffusè scriptum est in libro regum.

Fecit quoque rex solium eburneum grande: & vestiuit illud auro mundo. Sex quoque gradus quibus ascendebatur ad solium & scabellũ aureũ. Hebraicè habetur. *Et sex gradus sedi & põtem in auro sedi contignantes.* In 3. reg. descriptũ est hoc solũ nulla facta mẽtione istius pontis, qui ad sustentãdum gradus cõstructus est: & propterea officiũ eius describit cõtignare. tigni. n. eius cõtignationem graduum faciebant. Nec dicitur q̃ pons esset aureus,

aureus, sed in auro. ex eo enim quòd vniuersa spectantia ad hoc solũ erant eburnea, deaurata tamen, ita intelligendũ est de ponte quòd fuerit eburneus & deauratus. Reliqua intellige vt in tertio Reg. *& manus hinc & hinc super locũ sessionis: & duæ leenæ stãtes iuxta manus. Et duodecim leones stantes ibi super sex gradus hinc & hinc: non est factum tale opus in omnibus regnis. Omniaq; vasa conuiuij.* Hebraicè habetur. *Et omnia vasa potus.* quod minus est quàm vasa cõuiuij. *regis Selomonis erant aurea, & omnia vasa domus saltus Lebanon ex auro puro: nõ reputabatur argentum in diebus Selomonis quicquam. Naues enim regis ibant in Tharsis cum seruis Churam: semel in tribus annis veniebant naues Tharsis portantes aurum & argentũ, ebur.* Hebraicè habetur. *elephantes.* animalia enim ipsa significantur quemadmodum simiæ & pauones. *& simias & pauos.*

MAgnificatúsque est rex Selomo præ omnibus regibus terræ in diuitiis & gloria. Hebraicè habetur. *& sapiẽtia.* De qua subditur. *Et omnes reges terræ quærebant faciem Selomonis ad audiendum sapientiam eius quam dederat Deus in corde eius.* & est nomen Elohim. *Et portabant vnusquisque munus suum, vasa argentea, & vasa aurea, & vestes, arma & aromata, equos & mulos: per singulos annos.* Hebraicè habetur. *rem diei in die sua.* hoc est vnumquodque tempore congruo. *Habuit quoque Selomo quadraginta millia equorum in stabulis & curruum.* Hebraicè habetur. *quatuor millia præsepia equorum & curruum.* Quantus autem esset numerus equorum pro curribus, non est hic scriptum. *& duodecim millia equitum: posuitque eos in ciuitatibus curruum & cum rege in Ierusalaim. Et fuit dominans omnibus regibus, à flumine vsque ad terram Pelisthim & vsque ad terminum Aegypti. Et præbuit rex argentum in Ierusalaim sicut lapides: & cedros præbuit sicut sycomoros quæ nascuntur in campestribus in multitudine. Educebántque equos ex Aegypto Selomoni, & de omnibus terris.*

Reliqua autem verborum Selomonis priorum & posteriorũ, nónne ipsa scripta sunt in libro Nathan prophetæ, & in prophetia Achiæ Silonitis & in visionibus Iehdo videntis cõtra Iarobham filium Nebat? Vide quot libri citantur hic prophetarum quibus caremus. reliqua expositа vide 3. Reg. 10. *Regnauitque Selomo in Ierusalaim super totum Israel quadraginta annis. Dormiuitq; Selomo cum patribus suis & sepelierunt eum in ciuitate Dauid patris sui: & regnauit Rechabham filius eius pro eo.*

CAPVT X.

IVit autem Rechabham in Sechem: quia in Sechem cōuenerat totus Israel vt cōstitueret eum regem. Quod cum audisset. Hebraicè habetur. Et fuit quando audiuit. mortem proculdubio Salomonis. Iarobham filius Nebat (qui erat in Aegypto & fugerat à facie Selomonis regis) reuersus est de Aegypto. Miserúntque & vocauerunt eum: & venit Iarobham & totus Israel, & locuti sunt ad Rechabham dicendo. Pater tuus aggrauauit iugum nostrum: nunc igitur alleuia de seruitute patris tui dura & de iugo eius graui quod posuit super nos, & seruiemus tibi. Et dixit eis, ite vsque in diem tertium & reuertimini ad me: & abiit populus. Historia hæc scripta & exposita est 3. reg. 12. & propterea pertransibimus: quoniam sententia est eadem: & non nisi verba quædam corrigenda essent ad reducēdum literam ad hebraicam veritatem, sed materia non exigit.

Consuluit autem rex Rechabham senes qui steterant coram Selomone patre eius cum viueret dicendo: quomodo vos consulitis reddendum esse populo huic verbum? Qui dixerunt ei: si fueris bonus populo huic & complacueris ei: & locutus fueris ad eos verba bona, erunt tibi serui omnibus diebus. Reliquítque consilium senum quod consuluerant ei: & consuluit pueros qui creuerant cum eo & assistebant ei. Et dixit ad eos: quid vos consulitis, & reddemus verbum populo huic, qui locutus est ad me dicendo, alleuia iugum quod posuit pater tuus super nos? Et locuti sunt ad eum pueri qui creuerant cum eo dicendo: sic dices populo qui locutus est ad te dicendo pater tuus aggrauauit iugum nostrum & tu alleuia nos: sic dices ad eos, parvus digitus meus maior est lumbis patris mei. Et nunc pater meus posuit super vos iugum graue & ego addam iugo vestro: pater meus castigauit vos flagellis, ego autem castigabo vos scorpionibus.

Venítque Iarobham & totus populus ad Rechabham die tertio: sicut locutus fuerat rex dicendo, reuertimini ad me die tertio. Respondítque rex dura, derelicto consilio seniorum. Et locutus est ad eos iuxta consilium puerorum dicēdo: pater meus aggrauauit iugum vestrum & ego addam super illud, pater meus castigauit vos flagellis & ego castigabo vos scorpionibus. Et non acquieuit rex populo: quia fuit gyratio à Deo, vt firmaret dominus verbum suum quod locutus fuerat in manu Achi'iahu Silonitis ad Iarobham filium Nebat. Totúsque Israel vidit quòd non exaudisset se rex: & respondit populus ad regem dicendo, quæ nobis pars in Dauid & non hæreditas in filio Iisai, vnusquisque in tentoria tua Israel, nunc pasce domum

domum tuam Dauid: & abiit totus Israel in tentoria sua. Super filios autem Israel habitantes in ciuitatibus Iehudæ regnauit Rechabham.

Misitq; rex Rechabham Hadoram qui erat super tributum, & lapidauerunt eum filij Israel lapidibus & mortuus est: porro rex Rechabham festinus ascendit currum, ad fugiendum in Ierusalaim: Et rebellauit Israel contra domum Dauid vsque ad diem hanc. Factum est autem cum audisset omnis Israel quòd reuersus esset Iarobham, miserunt & vocauerunt eum congregato cœtu, & constituerunt eum regem super omnem Israel: nec secutus est quispiam domum Dauid, præter tribum Iudæ solum. Superfluit tota hæc vltima clausula, incipiens, factum est autem &c. vsque ad finem capituli: hæc enim non habentur in hebræo.

CAPVT XI.

VEnit autem Rechabham in Ierusalaim, & congregauit domum Iehudæ & Bin'iamin, centum & octoginta millia electorum facientium bellum: ad pugnandum cum Israel ad reducendum regnum ad Rechabham. Factúsque est sermo domini ad Semah'iahu virum Dei dicendo. Nomen est Elohim. Dic ad Rechabhā filium Selomonis regem Iehudæ, & ad totum Israel in Iehuda & in Bin'iamin dicēdo. Sic dixit dominus: non ascendetis neque pugnabitis contra fratres vestros, reuertimini vnusquisque in domum suam. quia à me facta est res ista: audierúntque verba domini, & reuersi sunt ab eundo contra Iarobham.

Habitauítque Rechabham in Ierusalaim: & ædificauit ciuitates muratas. Hebraicè habetur. ciuitates munitas. fortitudine. in Iehuda. Et ædificauit Beth'lechem & Hetā & Thecoah. & Beth'zur, & Socho, & Hadullam. Et Ghath, & Maresam, & Ziph. & Adoraim, & Lachis, & Hazecam. Et Zor'ham, & A'ialon, & Cheb'ron quæ in Iehuda & in Bin'iamin: ciuitates arcium. Cumq; clausisset eas muris. Hebraicè habetur. & roborauit arces: & posuit in eis duces, & thesauros cibi, & olei, & vini. Et in singulis ciuitatibus scuta & hastas. Dictio tamen interpretata arces, non propriè significat arces, sed munitionem seu fortitudinē loci ex naturali situ vel arte. huiusmodi enim loca roborauit tum principibus, tū alimentorum thesauris, tū armis. firmauitq; eas summa diligētia. Hebraicè habetur. & roborauit eas faciēdo multiplicare valde. huiusmodi res opportunas. & regnauit super Iehudā & Bin'iamin. Sacerdotes autem & Leuitæ qui erāt in toto Israel: venerunt ad eum de cunctis terminis suis. Reliquerunt enim

Leuitæ suburbana & possessiones suas, & iuerunt in Iehudam & in Ierusalaim: quia abiecit eos Iarobham & filij eius à fungendo sacerdotio domini. Et constituit sibi sacerdotes excelsorum & demoniorum & vitulorum quos fecerat. Et post eos de omnibus tribubus Israel, dantes cor suum ad querẽdum dominũ Deũ Israel: venerunt in Ierusalaim ad immolandum domino Deo patrum suorum. Roborauerúntque regnum Iehudæ, & confirmauerunt Rechabham filium Selomonis per tres annos: ambulauerunt enim in via Dauidis & Selomonis annis tantum tribus. Superfluit tantum.

DVxit autem Rechabham vxorem Machalath filiã Ierimoth filij Dauidis: & Abichail filiam Eliab filij Iisai. Peperitq; ei filios: Iehus & Semar'iam & Saham. Et post eã accepit Mahachã filiam Absalom. Ne intelligas Absalon filiũ Dauidis: tũ quoniam illius filia nõ poterat esse puella apta nuptiis: cũ forte ante annos quinquagesima mortuus fuerit absalon ille. tum quia nomen istius differt ab illius nomine: vt in 3. reg cap. 15 dictum est. quæ peperit ei Abi'iam & Hatthai & Zizam & Selomith. Amauit autem Rechabham Mahacham filiam Absalom super omnes vxores & concubinas suas, quia vxores decem & octo duxerat & concubinas sexaginta: & genuit vigintiocto filios & sexaginta filias.

Constituit autem in caput Rechabham Abi'iam filiũ Mahachæ, in ducem inter fratres suos: ipsum enim regem facere cogitabat. Hebraicè habetur. vt faceret regnare ipsum. inchoauit enim regnũ Abiæ filij, præferendo ipsum reliquis filiis. Quia sapiẽtior fuit & potentior super omnes filios eius, & in cunctis finibus Iudæ & Bin'iamin, & in omnibus ciuitatibus muratis. Hebraicè habetur. Et intellexit & creuit plus omnibus filiis eius in cunctis terris Iehudæ & Bin'iamin in cunctis ciuitatibus munitis. De Abia est sermo. & narratur progressus eius viuente patre: videlicet quòd pollebat intelligentia, & vsus illa creuit valde plusquam reliqui filij patris sui. creuit autẽ vniuersaliter in omnibus terris Iudæ & Ben'iamin, & specialiter in ciuitatibus munitis in quibus cõsistebat neruus regni. præbuitq; eis escas plurimas: & petiuit turbã vxorũ. Duo officia prudẽtiæ quibus creuit Abias explicãtur: alterũ quòd abundantiã annonæ ciuitatibus præbuit: alterũ quòd multas petiuit vxores, vt multos cõiungeret sibi affinitatis vinculo. sic enim parauit sibi viam succedẽdi in regno, fauente ei patre. reliqua exposita vide in tertio Regum cap. 11.

CAP.

CVmq; roboratum fuisset regnum Rechabham & cõfortatum, dereliquit legem domini: & omnis Israel cum eo. Vide quantam vim habet peccatum principis. Anno autem quinto regni Rechabham ascendit Sisac rex Aegypti contra Ierusalaim (quia peccauerant domino. Veram vexationis causam reddit scriptura.) Cum mille & ducentis curribus & sexaginta millibus equitũ: & nõ erat numerus populi qui venerat cũ eo de Aegypto, Lubim Succhi'im & Chusim. Cepitq; ciuitates munitas quæ erãt in Iehuda: & venit vsque ad Ierusalaim.

Et Semah'ia propheta venit ad Rechabhã & ad principes Iehudæ qui cõgregati erãt in Ierusalaim à facie Sisac: dixitq; ad eos, sic dixit dominus, vos dereliquistis me, & etiam ego dereliqui vos in manu Sisac. Consternatique principes. Hebraicè habetur. Et fuerunt humiliati principes Israel & rex: & dixerunt, iustus dominus. Fructuosa narratur monitio prophetæ. Cúmque vidisset dominus quòd humiliati essent, factus est sermo domini ad Semah'iam dicendo: humiliati sunt, nõ disperdam eos, & dabo eis pauxillum auxilij. Hebraicè habetur. sicut paulum euasionis, & non stillabit furor meus super Ierusalaim per manum Sisac. saluauit enim Ierusalem & templum, nec exercuit iustitiam suam super Ierusalem quam merebantur. Sed seruient ei. Hinc habetur quòd tributarij effecti sunt regis Aegypti. & scient seruitutem meam & seruitutem regnorum terrarum. Recessit itaque Sesac rex Aegypti ab Ierusalem. Hebraicè habetur. Et ascẽdit Sisac rex Aegypti super Ierusalaim: & tulit thesauros domus domini & thesauros domus regis, omnia tulit. Non narratur recessus, sed aduẽtus regis Aegypti in Ierusalem. dederunt siquidem ciuitatem regi Aegypti sub fœdere seruitutis tributariæ cũ thesauris publicis, templi videlicet & regis: vt contextus ipse testatur. & tulit clypeos aureos, quos fecerat Selomo. Fecitq; rex Rechabham pro eis clypeos æneos: & tradidit illos principibus scutariorum qui custodiebãt vestibulum palatij. Hebraicè habetur. & constituit super manum principum cursorũ custodientium portã domus regis. Cúmq; introiret rex domum domini: veniebãt cursores & portabãt eos, & referebãt eos ad cameram cursorum. sic enim vocabantur isti ministri, eo quòd discurrebãt iussi vt opus erat. Et quia humiliati sunt auersus est ab eis furor domini, & non deleti sunt penitus: & etiam in Iehuda fuerunt bona opera. Duæ causæ redduntur diuinæ clementiæ. altera humilitas regis & principum ad verbum prophetæ: altera bonitas multorum operum in Iuda. maluit si-

quidem Deus propter quædam bona opera clementer agere cum regno quàm propter copiam malorum operum vti iustitia perdendo regnum.

Confortatúsque est rex Rechabham *in* Ieruſalaim *& regnauit: quadraginta enim & vnius annorum erat* Rechabham *cum regnare cœpit, & decem & ſeptem annis regnauit in* Ieruſalaim *ciuitate quam elegit dominus vt confirmaret.* Hebraicè habetur. *vt poneret nomen ſuum ibi de omnibus tribubus* Iſrael. ſed ſententia eſt clara. *& nomen matris eius,* Nahama Hammonithis. *Fecitque malum: & non præparauit.* Hebraicè habetur. *quia non direxit cor ſuum ad quærendum dominum.* Ideo fecit malum quia non direxit cor ſuum ad quærendum quæ ſummi Dei ſunt. *Opera autem* Rechabham *priora & poſteriora, nónne ipſa ſcripta ſunt in verbis* Semah'iæ *prophetæ & Hiddo videntis & diligẽter expoſita.* Iuxta Hebræum habetur. *recenſendo genealogiam, & bella* Rechabham *& Iarobham omnibus diebus.* Materia libri cui inſerta ſunt geſta Roboham narratur. & iſtis quoque libris prophetarũ caremus. *Dormiuitque* Rechabham *cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in ciuitate* Dauid: *& regnauit* Abi'ia *filius eius pro eo.*

CAPVT XIII.

Anno decimooctauo regis Iarobham *regnauit* Abi'ia *ſuper* Iehudam. *Tribus annis regnauit in* Ieruſalaim, *& nomen matris eius* Micha'iahu *filia* Vriel *de* Ghibha. In cap. 11. mater Abiæ dicitur filia Abiſalom, hic autem filia Vriel. Forte binomius erat pater iſtius: vel alter naturalis, alter legalis pater fuit. *& fuit bellũ inter* Abi'iam *&* Iarobham. *Cúmque iniſſet* Abia *certamen & haberet bellicoſiſſimos viros.* Hebraicè habetur. *Et ligauit* Abi'ia *bellum in exercitu potentium belli.* Coactio & ordinatio exercitus narratur. *& quadraginta millium virorum electorum.* Superfluit &: appoſitiuè enim explicatur numerus robuſtorum ad bellum. Et corrigẽdus eſt numerus: quoniam Hebraicè habetur numerus quadringentorum millium. *& Iarobham diſpoſuit cum eo prælium in octoginta millibus.* Corrupta eſt litera: legendum eſſet iuxta hebræum. *in octingentis millibus virorum electorum potentium fortitudine.* dupla enim narratur multitudo Ieroboham regis Iſrael.

Surrexitq; Abi'ia deſuper in montem Zemaraim qui eſt in monte Eph'raim: & ait, audite me Iarobham *& omnis Iſrael.* Nónne veſtrum eſt ſcire quòd dominus Deus Iſrael dedit regnũ Dauidi ſuper Iſrael

Iſrael in ſeculũ, ei & filijs eius in pactò ſalis? Aliàs diximus ignotum nobis eſſe vnde firmitas pacti cognominata ſit pactum ſalis apud priſcos: hoc enim ex Moſe tumptum eſt. *Et ſurrexit* Iarobhã filius Nebat ſeruus Selomonis filij Dauidis: *& rebellauit contra dominum ſuum: Congregatiq; ſunt ad eum viri vaniſſimi.* Hebraicè habetur. *viri vacui.* quales ſunt qui ocio delectantur. *filij* Beli'iahal, *& præualuerũt ſuper* Rechabham *filium* Selomonis: *porrò* Rechabham *erat rudis & corde pauido, nec potuit reſiſtere eis.* Hebraicè habetur. *& Rechabham puer & tener corde, & non roboraut ſe ante eos.* Appellatur Roboham puer non ætate (quoniam quadrageſimum tranſierat annum cum regnare cœpiſſet) ſed ingenio, vt teſtatur reſponſio quam dedit populo quæ fuit cauſa ſciſſionis regni. Animo quoque puer deſcribitur narrando tenerum cor illius: immo muliebris per hoc deſcribitur animus. *Nunc ergo vos dicitis quòd reſiſtere poſſitis regno domini quod poſſidet per filios dauidis.* Hebraicè habetur. *Et nunc vos dicentes roboratos eſſe coram regno* Iehouah *in manu filiorum* Dauidis. Non contra ſe ſed contra regnum Dei rex Abia iactare Iſraelem robur ſuum manifeſtat: & propterea conditiones contrarias regno Dei in Iſraelitis, præceptas autem diuina lege, in Iuda ſubiungit. *eſtiſq; turba multa, & vobiſcum ſunt vituli aurei quos fecit vobis* Iarobham *in deos.* Nonne eiecistis *ſacerdotes domini filios Aharõ & Leuitas, & feciſtis vobis ſacerdotes ſicut populi terrarum? quicunque venerit & initiauerit manum ſuam in tauro & in bobus.* Hebraicè habetur. *in tauro filio bouis.* ad differentiam tauri bubalini. *& arietibus ſeptem, erit ſacerdos non diis.* Narratur quòd apud eos ſufficiebat ad ſacerdotium vngere manum ſanguine tauri & ſeptem arietum, quemadmodum ſacerdotes gentilium conſecrabãtur. *Noſter autem dominus deus eſt.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et nos,* Iehouah *Elohe noſter.* vt ſit pũctus poſt pronomen nos. & è regione Iſraelitarum dicit & nos: ſtatímque incipit ſubiungere quod præcipuum erat, videlicet ſummus Deus eſt gubernator noſter. *& non dereliquimus eũ: ſacerdotéſque miniſtrant domino filij* Aharõ *& Leuitæ in opere. Et ſuffiunt domino holocauſta per ſingulos dies mane & veſperi & thymiama aromatum, & proponitur panis in menſa munda éſtque candelabrum aureum & lucernæ eius vt accendãtur ſemper ad veſperã.* Hebraicè habetur *ad ardendum in veſpera in veſpera.* Nec per hoc

excluditur quin arderent etiam tota die, sed præcipui termini tanguntur: videlicet quòd hora vespertina integra opera adhibebatur lucernis, mane autem visitabantur ad continuandum lumen vsque ad vesperam, in qua iterum parabantur lucernæ. *nos quippe custodimus præcepta domini Dei nostri.* Hebraicè habetur. *quia nos custodientes custodiam Iehouah Elohæ nostri, & vos reliquistis eum.* Gloriatur (in Deo tamen) quòd seruant custodias præceptas in templo, & illi econuerso reliquerunt. *Ergo in exercitu nostro dux Deus est.* Hebraicè habetur. *Et ecce nobiscum in caput Elohim.* qui verè est Elohim. *& sacerdotes eius & tubæ clangoris ad clangendum contra vos: filij Israel non pugnetis cum domino Deo patrum vestrorum, quia non expedit vobis.* Hebraicè habetur. *quia non proficietis.* in bello aduersus Elohim caput nostrum.

Hæc illo loquente. Interpres addidit hæc verba: nam hebraicè habetur. *Et Iarobham gyrauit insidias ad veniendum post tergum eorum.* Deinde immediatè subditur distinctio exercitus Ieroboham. *& fuerunt coram Iehuda, & insidiæ post eos.* in istas enim duas partes distinctus erat exercitus Israel: alteram in facie, alteram in tergo Iudæ. *Respiciénsque Iudas.* Hebraicè habetur. *Et verterunt se Iehuda.* Verterunt autem facies speculãdo eos qui erant à tergo. *& ecce eis bellum ante & retro, & clamauerunt ad dominum: & sacerdotes clangebant tubis. Virique Iehudæ vociferati sunt: & illis vociferantibus perterruit Deus.* Hebraicè habetur. *Elohim mortificauit Iarobham & omnem Israelem coram Abi'ia & Iehuda.* animos & corpora Israelis supremus gubernator & Iudex debilitate affecit, vt cæderentur à Iuda. *Fugeruntq; filij Israel à facie Iehudæ: & tradidit eos Deus in manum eorum.* Nomen est Elohim. *Percusseruntq; eos Abi'ia & populus eius plaga magna: & corruerunt vulnerati ex Israel quinquaginta millia virorum fortium.* Hebraicè habetur. *& ceciderũt interfecti ex Israel quingenta millia virorum electorum.* Maxima clades fuit: & excessiuus numerus visus est iis qui scripserũt quinquaginta millia. *Humiliatique sunt filij Israel in tempore illo: & confortati sunt filij Iehudæ, eo quòd sperassent in domino Deo patrum suorum.* Persecutus est autem Abi'ia Iarobham, & cepit ab eo ciuitates: Beth'el & filias eius, Iesanam & filias eius, Heph'ron & filias eius. *Et non valuit fortitudo Iarobham vltra in diebus Abi'iahu: percussitq; eum dominus & mortuus est.*

Igitur Abia confortato imperio suo, accepit vxores quatuordecim.

Hebraicè habetur. *Et roborauit se Abi'ia, & accepit sibi vxores quatuordecim: genuitq; viginti duos filios & sedecim filias.* Non narratur quòd post roboratum imperium acceperit vxores quatuordecim & genuerit tot filios: sed narratur & robur regni & multitudo vxorum & generatio tot filiorum. *Reliquũ autem verborum Abi'iæ & viarum eius & operum eius, scriptũ est in expositione prophetæ Hiddo. Dormiuitq; Abi'ia cũ patribus suis & sepelierunt eum in ciuitate Dauid, & regnauit Asa filius eius pro eo: in cuius diebus quieuit terra decem annis.*

CAPVT XIIII.

Fecit autem Asa quod bonum & placitũ erat. Hebraicè habetur. *bonũ & rectum in oculis domini Dei sui.* Et rectum quidem refertur ad iustitiam: bonum autem ad vtile diuino cultui. *Remouitque altaria peregrini cultus & excelsa.* idolorũ. nam excelsa in quibus immolabatur vero Deo non abstulit: vt in calce sequentis capituli dicitur. *& confregit statuas, & succidit lucos. Et præcepit Iehudæ vt quæreret dominum Deum patrum suorum, & vt faceret legem & mandatum. Et remouit de cunctis ciuitatibus Iehudæ aras & phana.* Hebraicè habetur. *excelsa & simulachra.* Ita q̃ non solum ex Ierusalem, sed etiam de cunctis vrbibus Iudæ hæc abstulit. verum nõ quæcunque simulachra, sed ea quibus venerabantur solem sonat dictio Hebraica. *& quieuit regnũ anteeum. Aedificauit quoque ciuitates munitas in Iehuda: quia quietus erat & nulla temporibus eius bella surrexerant.* Hebraicè habetur. *quia quieuit terra & nõ cum eo bellũ annis istis.* videlicet prædictis decem. *quia dominus requiescere fecit eum. Dixit autẽ Iehudæ: ædificemus ciuitates istas, & vallemus muris & turribus & ostiis & seris donec à bello requiescit terra, quia quæsiuimus dominum deum nostrum, quæsiuimus & requiescere fecit nos per gyrum: ædificauerũntque & prosperati sunt.*

Habuit autem Asa in exercitu suo portantium scutum & hastam de Iehuda trecenta millia, & de Bin'iamin portantium clypeum & tendentium arcum ducenta & octoginta millia: omnes isti potentes fortitudine. Egressus est autem contra eos Zerach Ethiops cũ exercitu mille millium & curribus trecentis: & venit vsque ad Maresam. Egressúsque est Asa contra eum: & disposuit prælium in valle Zephatæ iuxta Maresam. Clamauítque Asa ad dominum Deum suum, & ait: domine non est apud te vlla distantia vtrum in paucis auxilieris an in pluribus. Iuxta Hebræum habetur. *Iehouah non tecum*

zecum ad auxiliandum cum multitudine non forti. hoc est non es tu talis vt egeas multitudine ad adiuuandum eum cui non est fortitudo, sed potes sine multitudine adiuuare. *adiuua nos domine deus noster, in te enim.* Hebraicè habetur. *in te enim innixi sumus.* Et deinde sequitur. *& in nomine tuo venimus contra turbã hanc: domine deus noster tu, nõ valebit tecũ homo,* sed materia nõ exigit tam exactam literæ correctionem.

Exterruit itaque. Hebraicè habetur. *Et mortificauit dominus Aethiopes corã Asa & corã Iehuda.* & intellige de mortificatione viriũ, corporum & animorum. *Et fugerunt Aethiopes. Et persecutus est eos Asa & populus qui erat cum eo vsque ad Gherar, & ruerunt Aethiopes vsque ad internitionẽ, quia contriti sunt corã domino & coram castris eius: tuleruntq; spolia multa valde. Et percusserunt omnes ciuitates per circũitum Gherar, quia terror domini fuit super eas: & diripuerũt omnes ciuitates, quia preda multa erat in eis. Et etiam tentoria armentorum percusserunt: & ceperunt oues in multitudine & camelos, & reuersi sunt in Ierusalaim.*

CAPVT XV.

Factus est autem spiritus Dei super Hazar'iahu filium Hoded. Qui egressus est ante Asam & dixit ei: audite me Asa & omnis Iehuda & Biniamin, dominus vobiscum cum estis cum eo: & si quesieritis eum inuenietur vobis, & si dereliqueritis eum derelinquet vos. Transibunt autem dies multi in Israel absque deo vero & absque sacerdote, absque doctore quoque & absque lege. Iuxta Hebræũ habetur. *Et dies multi Israeli: in non Elohe veritatis & in non sacerdote docente, & in non lege.* Non dicit transibunt multi dies, sed dicit absolutè dies multi: & propterea sermo iste non arctatur ad futurum tempus. & dicendo israeli, non arctatur ad regnum Iudæ. Et immediatè sequitur non sicut habet vulgata æditio. *Cumque reuersi fuerint in angustia sua, & clamauerint ad dominum deum Israel & quesierint eum inuenient.* sed. *Et reuersus est in angustia sibi ad Iehouah Elohe Israelis: & quesierunt eum, & fuit inuentus eis.* Ista verba præteriti temporis insinuant quòd propheta iste præterita refert: afferẽdo in testimonium mala præterita populi Israel, vt efficax sit exhortatio ad futura bona opera. Quod ergo dicit dies multi Israeli absq; vero Deo, verificatũ erat in populo Israel tum in regno Israel iugiter, tum in regno Iudæ ad tempus: videlicet tempore Roboham, vt cap. 12. scriptum

ptum est. tũc enim verificata sunt omnia hæc: vt patet. 3. reg. 14. quo ad idolatriam & peccata sine iugo legis, sine sacerdotio communi omnibus, sine doctore veræ religionis. Reuersio autem ad summum Deum in angustia, verificata erat & tempore Roboham (vt patet superius ca. 12.) & tempore Abiæ filii eius: vt patet cap. 13. *In tempore illo non erit pax.* Hebraicè habetur. *Et in temporibus illis non pax exeunti & ingredienti: quia terrores multi super omnes habitatores terrarum.* Non dicit in futuro tempore: quoniam absque verbo dicit in temporibus illis non pax. demonstrantur enim tempora præterita, quibus coluerant non verum Deum, & absque lege vixerant: nam & hæc verificata fuerunt tempore Roboham, diripiente Sesac rege Aegypti regnum Iudæ: vt superius scripta testantur. *Pugnabit enim gens in gentem & ciuitas cõtra ciuitatẽ: quia dominus conturbabit eos.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et fuerũt contusæ gens in gẽte & ciuitas in ciuitate: quia Elohim conturbauit eos in omni angustia.* Verba ista præteriti temporis, testantur ꝓres gestas refert propheta: gestas inquã tempore Robohã iusto dei iudicio mediante exercitu Sesac regis Aegypti. Phrasi autẽ hebraicæ tribuendũ est gẽs in gẽte & ciuitas in ciuitate: hoc est gẽs inter gentes & ciuitas inter ciuitates. Et ciuitate: hoc est gẽs inter gentes & quælibet ciuitas oppressa est sensus quòd quælibet gens & quælibet ciuitas oppressa est. *Vos ergo confortamini, & non dissoluantur manus vestræ: erit enim merces.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et vos inualescite, & non lenteſcent manus vestræ: quia est merces operi vestro.* Ab exemplo præteritorum hortatur eos vt inualescant ad ea quæ sunt summi Dei: quoniam non erit vana opera eorum sed mercedem in promptu vident, vtpote tunc experti.

Cumque audisset Asa verba hæc & prophetiam Hoded prophetæ cõfortatus est, & abstulit abominationes de tota terra Iehudæ & Biniamin, & de ciuitatibus quas cepit de monte Ephraim: & dedicauit. Iuxta Hebræum habetur. *& renouauit altare Domini quod ante porticum Domini.* Qua autem restauratione indigebat altare, nõ est scriptum. *Cõgregauitq; totum Iehudam & Biniamin, & aduenas cum eis de Ephraim & Menasse & de Simhon: quia transfugerunt ad eum de Israel in multitudine, cum viderent quòd Dominus deus eius esset cum eo.*

Congregatiq; sunt in Ierusalaim mense tertio, anno quintodecimo regni Asæ. Festum pentecostes innuitur. *Et immolauerunt*

Domino

domino in die illo de præda quam adduxerant: boues septingentos, & ouium septem millia. Et *intrauit ex more ad corroborandum fœdus.* Iuxta Hebræum habetur. *Et venerunt in pactum ad quærendum Iehouah Elohæ patrum suorum in toto corde suo & in tota anima sua.* Nouum pactum significatur communi voto factũ. Vnde subiuncta verba. *Si quis autem inquit non quæsierit dominum Deum Israel, moriatur: à paruo vsque ad magnum, à viro vsque ad mulierem.* legenda sunt sine verbo illo inquit. nam in hebræo non habetur: sed communi scribuntur pacto decreta. *Iurauerúntque domino voce magna & in iubilo: & in tubis & in buccinis.* Et *lætatus est totus Iehuda super execratione,* Hebraicè habetur. *super iuramento.* & est sentẽtia clara. *quia in toto corde suo iurauerunt, & in tota voluntate sua quæsierunt eum & inuentus est eis: præstitit*q; *eis dominus requiem per circuitum.*

Et *etiam Mahacham matrem, Asa rex ex augusto deposuit imperio.* Hebraicè habetur. *remouit à principatu.* Aliqua regali administratione narratur priuata in pœnam: quanuis non exprimatur illa. *eo quòd fecerat in luco simulachrũ priapi.* Hebraicè nulla fit priapi mentio: creditur tamen tale simulachrum fuisse, cui sacerdos erat mater regis. *cõcidit*q; *Asa simulachrum eius, & comminuit ac combussit in torrente Cid'ron. Excelsa autem non abstulerunt de Israel: veruntamen cor Asæ fuit perfectum omnibus diebus eius.* quo ad cultum vnius summi Dei. quãuis enim peccauerit in aliis (vt in sequenti narratur capitulo) non tamen peccauit colendo alios deos, aut relinquendo ipsum Dei cultum. *Eaq; quæ vouerat pater suus & ipse, intulit in domum domini: argentum & aurum, vasorúmque diuersam supellectilẽ.* Hebraicè habetur. *Et intulit sanctificationes patris sui & sanctificationes suas in domum Elohim: argentum & aurum & vasa,* nec aliud scribitur in hebræo, quanuis vulgata æditio aliud sonet. Sanctificationes autem appellantur res dicatæ Deo in templo. *Et bellum non fuit vsque ad trigesimum annũ regni Asæ.* Hebraicè habetur. *vsque ad annum trigesimum & quintum regni eius.* sed hanc literã corruptam esse apud hebræos, in principio sequentis capituli manifestabitur.

CAPVT XVI.

IN *anno trigesimosexto regni Asæ, ascendit Bahasa rex Israel contra Iehudam.* Aduerte prudens lector, & diligenter confer scripta. 3. reg. cap. 15. & 16. cum scriptis hic: & cõperies falsum esse quod hic scribitur,

bitur, erroreq; scriptorum scriptum esse annum trigesimumsextum cum debuisset scribi annus vigesimussextus. & similiter in calce præcedentis capituli debuit scribi annus vigesimusquintus: vtrobiq; enim decem anni sunt adiuncti. Cõuincitur autem falsitas, ex eo quòd Bahasa rex Israel incepit regnare anno tertio Asæ regis Iudæ, & regnauit annis vigintiquatuor: & post eum multi reges annis fere duodecim, ita quòd Achab post illos regnauit in Israel anno trigesimooctauo eiusdem Asæ. ex hoc itaque quòd inter mortem Bahasæ & initium regni Achab anno trigesimooctauo regni Asæ fluxerunt anni fere duodecim vel circa, manifestè patet falsum esse quòd Bahasa mouerit bellum contra Asam anno trigesimosexto regni ipsius Asæ. *& muro circundabat.* Hebraicè habetur. *& ædificauit Ramam, ad non dandum egredientem & ingredientem Asæ regi Iehudæ.* Hæc historia tractata est. 3. reg. 15. & ideo pertranseo.

Protulit autem Asa argentum & aurum de thesauris domus domini & domus regis: & misit ad Ben'hadad regem Syriæ qui habitabat in Damasco dicendo. Fœdus inter me & te est & inter patrem meum & patrem tuum: ecce misi ad te argentum, & aurũ, vade irrita fœdus quòd habes cum Bahasa rege Israel & fac eum ascendere à me. Exaudiuitque Ben'hadad regẽ Asam: & misit principes exercituum suorum ad ciuitates Israel, & percusserunt Hi'ion & Dan & Abel'maim & omnes ciuitates muratas. Heb. habetur. *& omnes thesaurorũ ciuitates Naphthali.* quæ erãt præcipuæ: vtpote seruantes pro aliis opportuna. *Quod cùm audisset Bahasa, desiit ædificare Ramã: & intermisit opus suum.* Porro *Asa assumpsit totũ Iehudam, & tulerunt lapides Ramæ & ligna quæ ædificationi præparauerat.* Hebraicè habetur. *& ligna eius quæ ædificauit Bahasa.* ita quòd ex ædificio facto lapides & ligna abstulerunt. *& edificauit ex eis Ghebah & Mixpam.*

IN *tempore autem illo venit Chanani propheta ad Asam regem Iehudæ, & dixit ei: quia innixus es super regẽ Syriæ & nõ innixus es super dominum Deum tuum, idcirco euasit exercitus regis Syriæ de manu tua.* Hinc colligitur quòd Asa timebat regem Syriæ confœderatum regi Israel aduersus ipsum Asam: & timore exercitus regis Syriæ, misit ad ipsum Syriæ regem aurum vt frangeret fœdus quod habebat cum rege Israel nisi enim Asa timuisset exercitum Syriæ, nequaquam dixisset prophetaidcirco euasit exercitus regis Syriæ de manu tua. Aperit enim

enim quòd si innixus fuisset summo Deo, venissent vtique Syri cum Israelitis aduersus eum, sed non euasissent de manu ipsius. & hoc cõsequẽter probat ab exemplo Aethiopum de quibus supra habitus est sermo. *Nónne Aethiopes & Lubim fuerũt cũ exercitu copioso, cũ curribus & equitibus multis valde: & cum innixus fuisti super dominum, dedit eos in manum tuam? Oculi enim domini contemplantur totam terram, & præbent fortitudinem iis qui corde perfecto credunt in eum: stultè igitur egisti.* Heb. habet. *insanisti super hoc.* Diuina authoritate fultus ,ppheta, manifestat regi insaniã eius. *et propter hoc etiã præsenti tempore aduersum te bella consurgunt.* Heb. habet. *quia ex nunc sunt tecum bella.* Longo siquidem tempore pax fuerat: sed in pœnã dissidentiæ eius factũ est vt ex tũc bella aduersus eũ cõsurgerẽt.

Iratusq; est Asa contra videntem, & iussit eum mitti in neruum. Hebraicè habetur. *& posuit eum in domo carceris.* Ecce alterum peccatum regis Asæ. *valde quippe super hoc fuit dominus indignatus.* Hebraicè habetur. *quia in ira cum eo super hoc.* Nec nominatur Deus: sed interpres eo quòd iam scripta erat ira regis aduersus ,ppheta, exposuit de ira Dei. & rationabiliter: quia in ira diuina agebat cũ Asa ,pter diffidentiã eius. ratio siquidem quare afflixerit prophetã, redditur ex parte diuinæ iustitiæ deserẽtis Asam. Magna ac pessima species iræ Dei est, qua deserit hominẽ qui peccauit vt peccata peccatis accumulet. *& interfecit de populo in tempore illo plurimos.* Hebraicè habetur. *& fregit Asa ex populo in tẽpore illo.* Oppressio populi facta tunc ab Asa rege scribitur: qualis autem non patet.

Et ecce opera Asæ priora & posteriora, scripta sunt in libro regũ Iehudæ & Israel. Aegrotauitque Asa anno trigesimonono regni sui dolore pedum, vehementissimo. Hebraicè habetur. *vsque in supra ægrotatio eius.* Et ad literam videtur significari quòd ægritudo pedum fuit vsque ad summum doloris gradum. *& etiam in infirmitate sua non quæsiuit dominum, sed magis in medicorum arte confisus est.* Hebraicè habetur. *quia in medicis.* Nõ arguitur quòd vsus fuerit medicis, sed quòd vsus medicorum fuerit ei ratio vt non quæreret sanitatem à Deo: non vituperatur vsus medicinæ, sed vti sic vt obliuiscamur diuinæ gratiæ. Oportet enim hoc facere & illud non omittere vrgẽte ægritudine. *Dormiuitque Asa cum patribus suis: & mortuus est quadragesimoprimo anno regni sui. Et sepelierunt eum in sepulchro suo quod foderat sibi in ciuitate Dauid: & posuerunt eum super lectum suum.* Superfluit suum. *plenum aromatibus.* Hebraicè habetur. *quem impleuit aromatibus.* ipse siquidem rex viuens impleuerat sibi stratum feretri seu loculum aromatibus. *& vnguentis meretriciis quæ erant pigmentariorũ arte confecta.* Hebraicè habetur. *& aromatibus aromatizatis aromatario opere.* Dictio tamen vltimo interpretata aromatibus, potest interpretari vasis. & quadrat vt etiam vasa significẽtur aromatizata in quibus cadauer erat. *& combusserunt super eum ambitione nimia.* Hebraicè habetur. *combustione magna vsque valde.* Prima combustio regii cadaueris post combustionem corporis Saulis legitur ista: sed qualiter fieret non scribitur. Saulis siquidem carnes nõ ossa combusta legimus: de ista autem hebraica litera habet & combusserunt ad eum. ita quòd incertum remanet quid eius combustum fuerit.

CAPVT XVII.

Regnauit autẽ Iehosaphat filius eius pro eo: & inualuit contra Israel. Et posuit præsidia in omnibus ciuitatibus Iehudæ munitis: & posuit præfectos in terra Iehudæ, et in ciuitatibus Eph'raim quas ceperat Asa pater eius. Fuitq; dominus cum Iehosaphat: quia ambulauit in viis Dauid patris sui primi. ad differentiam viarum posteriorũ Dauidis, quibus declinauit à recto in facto Vriæ & numeratiõe populi. *et nõ quæsiuit Behalim. Quia deũ patris sui quæsiuit, & in præceptis eius ambulauit: & non iuxta opera Israelis. Confirmauitque dominus regnum in manu eius, & dedit totus Iehuda munera Iehosaphat: & fuerunt ei infinitæ diuitiæ & gloria in multitudine.* Superfluit infinitæ, & gloria ponitur loco honoris: sed hæc minutila pertranseunda hic videntur.

Eleuauitq; cor suum in viis domini: & adhuc abstulit excelsa & lucos de Iehuda. Tertio autẽ anno regni sui misit principes suos (Bẽchail, & Hobad'iam, & Zechar'iam, & Nethan'el, & Micha'iahu) *ad docendum in ciuitatibus Iehudæ. Et cum eis Leuitas, Semah'iahu, & Nethan'iahu, & Zebad'iahu, & Hasael, et Semiramoth, & Iehonathã, & Adoni'iahu, & Tobi'iahu, & Tob'adoniã Leuitas: & cũ eis Elisamah, et Iehorã sacerdotes.* Verè officiũ religiosissimi principis exercuit. *Docuerũtq; in Iehuda, et cũ eis erat liber legis domini: & circumierũt per omnes ciuitates Iehudæ, & docuerunt populum. Factusq; est pauor domini super omnia regna terrarum quæ erant per gyrum Iehudæ: & non bellauerunt contra Iehosaphat.* Benignitas Dei secuta eruditionẽ populi monstrat.

Et

Et de Philisthim deferebant Iehosaphat munus & vectigal argenti. Hebraicè habetur. *& argenti onus.* Tributum Philisthinorum (quod appellatum est munus) explicatur quod erat argenti onus. *Harabes quoque adducebant ei ouium arietum septem millia & septingentas, & hircorum septem millia & septingentos.*

Fuitq; Iehosaphat vadens & grandescens vsque in sublime: & ædificauit in Iehuda domos ad instar turrium vrbésque muratas. Hebraicè habetur. *palatia & ciuitates thesaurorum.* tum ad alimenta tum ad bella. *Opúsque multum fuit ei in ciuitatibus Iehudæ: & viri bellatores potentes viribus in Ierusalaim. Et isti numeri eorum per domos patrum eorum: in Iehuda principes millium, Hadna princeps & cum eo potentium fortitudine trecẽta millia. Post hunc.* Hebraicè habetur. *Et super manum eius.* hoc est & illi innitebatur. *Iehochanan princeps, & cum eo potentium fortitudine ducenta & octoginta millia. Post illum quoque.* Legendum similiter est. *Et super manum eius.* refertúrque secundus. *Hamas'ia filius Zich'ri consecratus domino.* Hebraicè habetur. *deuotus Iehouah.* significat enim hebraica dictio spontaneum sui datorem: Nazaræus siquidem videtur significari. *& cũ eo ducenta millia potentium fortitudine. Hunc sequebatur robustus ad prælia. Eliada.* Hebraicè habetur. *Et de Bin'iamin potens fortitudine El'iadah.* Sententia est clara. *& cum eo armatorum arcu & clypeo ducenta millia. Post istum etiam.* Hebraicè habetur. *Et super manum eius Iehozabad.* Alter princeps filiorum Ben'iamin innixus primo supputatur. *& cum eo centum & octoginta millia expeditorum ad exercitum. Hi omnes erant ad manum regis.* Hebraicè habetur. *Isti seruientes cum rege.* non cum rege quantum ad habitationem. non enim omnes isti sequebantur personam regis: sed describuntur adhærentes regi, ad differẽtiam aliorum qui manebant in præsidiis vrbium qui non egrediebantur cum rege ad prælium: vt clarè subiũgitur. *exceptis iis quos posuerat rex in ciuitatibus munitis in toto Iehuda.*

CAPVT XVIII.

HAbuitq; Iehosaphat diuitias & honorem in multitudine: & affinitate coniunctus est Ach'ab. dando Ioram filio suo filiam Achab regis Israel in vxorem. Descenditq; post duos annos ad Ach'ab in Someron, & mactauit ei Ach'ab oues & boues in multitudine & populo qui erat cum eo: & suasit ei vt ascenderet in Ramoth Ghilhad. Dixítque Ach'ab rex Israel ad Iehosaphat regem Iehudæ, veni mecum. Hebraicè habetur. *num ibis mecum in Ramoth Ghilhad?* Honestius petiit. historia hæc diffusè tractata est. 3. reg. 22. & propterea vide quæ subiungũtur expósita ibi. *& dixit ei: sicut ego sic tu, & sicut populus tuus sic populus meus, & tecũ erimus in bello.*

Dixitq; Iehosaphat ad regem Israel, consule quæso hodie sermonem domini. Congregauitq; rex Israel prophetas quadringentos viros: & dixit ad eos, ire ne debemus in Ramoth Ghilhad ad bellũ an quiescere? & dixerũt, ascẽde & tradet deus in manum regis. Nomẽ est Elohim. *Dixitq; Iehosaphat, an nõ est hic adhuc propheta domini, & ab illo requiremus? Et ait rex Israel ad Iehosaphat: adhuc est vir vnus ad requirẽdum dominũ per eum, sed ego odi cũ quia non prophetat mihi bonum, sed malũ omni tempore.* Hebraicè habet. *omnibus diebus suis.* Pronomen omiserat interpres. *ipse est Micha'iehu filius Imle.* Non est iste ille Micheas qui supputatur inter duodecim prophetas: quandoquidem ille fuit longe pòst: vtpote tẽpore Iotham regis Iudæ filii Huziæ leprosi, iste autem tempore Iosaphat. *dixitque Iehosaphat, ne loquatur rex hoc modo. Vocauítque rex Israel eunuchum vnum: & dixit, voca citò Micha'iehu filium Imlæ.* Porro *rex Israel & Iehosaphat rex Iehudæ sedebant vnusquisque super solium suum vestiti cultu regio.* Hebraicè habetur. *induti vestibus.* Nõ solum ad differentiam armorum (quia videlicet nõ erant armati) sed etiam ad significandum ornamentum vestium dicitur quòd erant induti vestibus. *sedebántq; in area introitus portæ Someron, & omnes prophetæ vaticinabãtur corã eis. Fecitq; sibi Zidci'iahu filius Chenahanæ cornua ferrea: et dixit: sic dixit dominus, his ventilabis.* Hebraicè habetur. *cornupetes Syros vsque ad contritionem eorũ.* quod quadrat cornibus. *Omnésque prophetæ vaticinabantur sic dicendo: ascende in Ramoth Ghilhad & prosperaberis, & tradet dominus in manus regis.*

Nuncius autẽ qui ierat ad vocandũ Micha'iehu ait ei: ecce verba prophetarũ ore vno bonum annunciant regi, sit quæso sermo tuus sicut vnius ex eis & loquere bonum. Cui respondit Micha'iehu: viuit dominus quòd quicquid dixerit deus meus. Hebraicè habetur. *Elohæ meus illud loquar.* regulariter enim cum adiungitur pronomẽ, scribitur Elohæ. *Venítque ad regem: & dixit rex ad eum, Micha ire ne debemus in Ramoth Ghilhad ad bellum an quiescere? et dixit, ascendite & prosperabimini & tradentur in manus vestras.* Videin libro regũ expositionẽ vt diximus. *Et dixit ad eum rex iterum atque iterũ.* Heb. habet. *vsque quot vices ego adiuro te, vt nõ loquaris*

ris mihi nisi veritatẽ in nomine domini? Et hoc etiam expositum est ibi cum omnibus subiunctis. *Et ait, vidi totum Israel dispersum in montibus sicut oues non habẽtes pastorem: & dixit dominus, non habent isti dominos, reuertatur vnusquisque in domum suam in pace. Dixitq; rex Israel ad Iehosaphat: nónne dixi tibi quòd nõ prophetaret mihi bonum sed malum?*

Et dixit, ideo audite verbum domini: vidi dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli stantem iuxta dextram & sinistram eius. Et dixit dominus, quis decipiet Ach'ab regẽ Israel vt ascendat & corruat in Ramoth Ghilhad? & dixit iste sic, & ille sic. Processitq;. Hebraicè habetur. *Et egressus est spiritus & stetit coram domino, & ait: ego decipiam eum: & dixit dominus ad eum, in quo? Et dixit, egrediar, & ero spiritus falsus in ore omniũ prophetarum eius: & dixit, decipies, & etiam prævalebis, egredere, & fac ita. Et nunc ecce dedit dominus spiritum falsum in ore omniũ prophetarum tuorum istorum: & dominus locutus est super te malum. Accessit autem Zidci'iahu filius Chenahanæ, & percussit Micha'iehu in maxilla, & dixit, qua via transiuit spiritus domini à me ad loquendum tecum? Dixitq; Micha'iehu: ecce tu videbis in die illo quo ingredieris cubiculum in cubiculo vt abscondaris.*

Dixit autem rex Israel: tollite Micha'iehu & ducite. Hebraicè habetur. *& facite reuerti eum ad Amon principem ciuitatis & ad Ioas filium Amalech.* Quia Hebraicè habetur. *Hamelech.* sunt qui putant non esse nomen proprium, sed significari filium regis. fortè frater erat ipsius Ach'ab filius Homri regis præfectus curiæ. *Et dicetis: sic dixit rex, mittite hunc in carcerem, & date ei panis modicum, & aquæ pauxillum.* Hebraicè vtrobique habetur dictio significans oppressionẽ. tam panis itaq; quàm aqua oppressionis significatur. *donec reuertar in pace. Dixitque Micha'iehu, si reuersus fueris in pace, non est dominus locutus in me. & ait, audite populi omnes.* Testes inuocat vniuersos verborum quæ dixerat: quòd si reuersus fuerit rex in pace, non fuerat locutus Deus per eum.

Ascendit itaque rex Israel & Iehosaphat rex Iehudæ in Ramoth Ghilhad. Dixitq; rex Israel ad Iehosaphat, mutabo habitum, & sic ad pugnam veniam. Hebraicè habetur. *mutando vestem, & venire ad prælium.* Scribitur enim hîc quemadmodum & in libro Regum sine aliquo pronomine verbis infinitiui modi siue gerundij: sed sensus ex subiunctis vtrobique patet. *tu autem induere vestibus tuis: mutauitq; se rex Israel, & ingressi sunt prælium.*

Rex autẽ Syriæ præceperat ducibus equitatus sui. Hebraicè habetur. *principibus curruum suorum, dicendo: non pugnabitis cum magno & paruo, sed cum rege Israel solum. Et fuit cùm vidissent principes curruũ Iehosaphat, dixerunt: rex Israel est, & circunderunt eum dimicantes: clamauitq; Iehosaphat ad dominum. Superfluit ad dominum. & auxiliatus est ei, atq; auertit.* Hebraicè habetur. *& Iehouah adiuuit eũ, & incitauit eos Elohim ab eo.* Causam supremã tãgit scriptura & modũ: videlicet internæ motionis principũ curruũ Syriæ, vt declinarẽt à Iosaphat. *Cũq; vidissẽt principes curruũ quòd nõ esset rex Israel, auersi sunt ab eo.*

Accidit autem, vt vnus è populo sagittam in incertum iaceret. Hebraicè habetur. *Et vir iaculatus est arcu in puritate sua.* hoc est non ad hoc vt percuteret regem: puritas enim à regia læsione significatur. *& percuteret regem Israel inter ceruicem & scapulas.* Hebraicè habetur. *& percussit regẽ Israel inter iuncturas & inter loricam.* Non dicit inter collum, sed inter iuncturas: ad insinuandum ℣ inter iuncturas corporis (quæ sunt in parte infetiori loricæ) fuit vulnus. *at ille aurigæ suo ait: verte manũ tuã, & educ me de acie.* Hebraicè habetur. *& trahe me de castris.* Trahendum curtum iubet extra prælij locum. *quia vulneratus sum.* Hebraicè habetur. *quia ægrotaui.* Nec aurigæ voluit manifestare vulnus, sed simulauit languorem. *Et stetit pugna.* Hebraicè habetur. *Et ascendit prælium in die illo: & rex Israel fuit stans in curru contra Syros vsq; ad vesperam:* Vehementia prælij narratur perseuerãte rege Israel in curru cõtra Syros vsq; ad vesperam: ad manifestandũ quòd rex Israel non fecit se trahi extra prælium sic ℣ in locum distantẽ currus in quo erat, tra heretur, sed iuxta exercitũ in postremis perseueraret vt videret exitũ prælij. *& mortuus est tempore occasus solis.*

CAPVT XIX.

Reuersus est autẽ Iehosaphat rex Iehudæ ad domũ suam pacificè. Heb. habetur. *in pace,* hoc est illæsus atque incolumis: per pacẽ enim salutẽ significãt Hebræi. *in Ieruſalaim. Egressusq; est ante eũ Iehu filius Chanani videns: & dixit ad regem Iehosaphat, impio præbes auxilium & iis qui oderunt dominum amicitia iungeris.* Hebraicè habetur. *numimpio auxiliari & osoribus Iehouah diliges?* Vnica est sententia, num diliges auxiliari impio & osoribus summi Dei? & intendit non interrogare, sed arguere regẽ ℣ iuerit ad prælium cũ Ach'ab impio & inimico summi Dei. *et idcirco irã quidẽ*

dominimerebaris. Hebraicè habetur. *& in hoc est tibi ira à facie Iehouah.* Ira pro vindicta sumitur: manifestat propheta Iosaphat peccasse ex diuina ira aduersus eum propter hoc. *Sed opera bona inuenta sunt in te: eo quòd abstuleris lucos de terra et præparaueris.* Hebraicè habetur. *& direxeris cor tuũ.* Quod autem subiungitur. *vt requireres dominũ Deum patrum tuorum.* Hebraicè habetur. *ad requirendũ Elohim.* nec addũtur tot dictiones.

HAbitauit ergo Iehosaphat in Ierusalaim: rursúmque egressus est. Parui refert quòd hebraicè habetur. *& reuersus est & egressus est in populum à Beersebah vsque ad montem Ephraim, & reduxit eos ad dominum Deum patrum suorum.* Relatiuè ad id quod fecerat tertio regni sui anno (mittendo doctores, vt scriptum est in cap. 17.) dicitur & reuersus est. simile siquidem opus missionis ad reducendum populum ad Deum significatur per egressum: per nuncios siquidem egressus est iterum. *Et constituit iudices in terra in omnibus ciuitatibus Iehudæ munitis per singulas ciuitates. Et dixit ad iudices: videte quid facitis, non enim hominis exercetis iudicium, sed Dei.* Hebraicè habetur. *quia non homini iudicabitis, sed Iehouah.* datiui casus: hoc est quia non vices hominis, sed vices summi Dei exercebitis iudicando. Dicitur autem huiusmodi iudicium non humanum, sed diuinum, tum quia regnum erat Dei, tum quia lex erat Dei, tu quia populus iudicandus erat populus Dei. *& quodcunque iudicaueritis in vos redundabit.* Hebraicè habetur. *& cum vobis in verbo iudicii.* subaudi est Iehouah. Præsentia enim diuina in iudicãdo describitur vt ratio subiuncti timoris: quanuis enim deus omnibus actionibus humanis sit præsens, quia tamen speciali modo præsens est iudiciis propriis (qualia erant ista quæ per proprios vicarios exercebat) ideo describitur specialiter deus præsens. *Nunc igitur sit timor domini super vos: & cum diligentia cuncta agite.* Hebraicè habetur. *custodite & facite.* Custodite ab iniuriarum speciebus subiunctis, & facite quod iustum est. *quia non est apud dominum Deum nostrum iniquitas neque acceptio personarum neque acceptio munerum.*

In Ierusalaim quoque constituit Iehosaphat de Leuitis & sacerdotibus & principibus familiarum ex Israel, vt iudicium, & causam domini iudicarent habitatoribus eius. Superflunt duæ vltimæ dictiones: & hebraicè habetur. *ad iudicium Iehouah et ad litẽ.* Explicatur siquidẽ iudiciũ summi Dei. sed non lis summi Dei lites n. non sunt à Deo: iudiciũ autẽ quanuis omne sit à Deo, peculiariter tamen iudicium secundũ legem diuinam attribuitur summo Deo. *& reuersi sunt in Ierusalaim. Præcepítque eis dicendo: sic agetis in timore domini, in fide & corde perfecto. Et omnem causam quæ venerit ad vos à fratribus vestris qui habitant in ciuitatibus suis inter cognationem & cognationem, vbicunque quæstio est de lege, de mandato, de cærimoniis, de iustificationibus.* Hebraicè habetur. *inter sanguinem ad sanguinem inter legem ad præceptum ad statuta & ad iudicia.* Duo iudiciorum genera tanguntur. alterum inter hominem & hominem: & hoc appellatur inter sanguinem ad sanguinem, eo quòd ira quæ est mater litis causatur ex accensione sanguinis. alterum inter hominem & legem: & hoc apellatur inter legem vel ad præceptum morale vel ad statuta cærimonialia vel iudicialia. *ostendite.* Hebraicè habetur. *solicitate eos, & non peccabunt domino.* Non solum vt iudicent, sed etiam vt soliciteni subditos ne peccent, mandatur. *& non erit ira super vos & super fratres vestros: sic faciatis & non peccabitis. Et ecce Amar*[iah] *iahu sacerdos summus in omni re domini super vos, & Zebad*[iah] *iahu filius Iismahel dux domus Iehudæ in omni re regis.* Suprema duo capita iudiciorum decernit: alterum eorum quæ ad Deum pertinent, alterum eorum quæ pertinent ad regem: ille pontifex, iste dux dicitur. *habebitisque magistros Leuitas.* Hebraicè habetur. *& præfecti Leuitæ coram vobis.* Declarauit iudicibus vt agnoscant pro capitibus pontificem & ducem: declarat eisdem vt consulant in ambiguis Leuitas præfectos in domo Dei. *confortamini & agite diligenter, & erit dominus vobiscum in bono.* Hebraicè habetur. *inualescite & facite, & erit Iehouah cum bono.* proculdubio iudice, fouendo & adiuuando eum.

CAPVT XX.

POst hæc autem venerunt filij Moab, & filii Hãmon, & cum eis de Hammonitu contra Iehosaphat ad bellum. Vt subiuncta testantur, Idumæi significantur per hoc quod dicitur de Hammonitis: sed nõ sub nomine proprio, sed tanquã ducti ab Hammonitis. eo q nõ ipsa Idumæa (quæ subdita erat regi Iosaphat) rebellauerat, sed aliqui vt sæpe contingit) ex Idumææ regno seducti vel cõducti ab Hammonitis venerunt contra Iosaphat. *Venerúntq; nuncii & indicauerunt Iehosaphat dicẽdo, venit contra te turba magna de trans mare.* Mare mortuũ significari dicitur. *& de Syria: et ecce*

 consi-

consistunt in Chazzon' thamar ipsa est Henghedi. Iehosaphat autẽ timuit & posuit faciem suam ad requirendum dominum, & indixit ieiunium super totum Iehudam. Congregatúsque est Iehuda ad requirendum dominum: sed & omnes de vrbibus suis. Hebraicè habetur. *etiam ex omnibus ciuitatibus Iehudæ venerunt ad requirendum dominum.* Non solum tribus Iudæ sed quarũcũque tribuũ habitatores in vrbibus Iudæ venerunt ad quærendum summum Deum in Ierusalem.

Stetitq; Iehosaphat in cœtu Iehudæ & Ierusalaim in domo domini ante atrium nouum. Crediderim ego instauratum atrium magnum appellari atrium nouum. *Et ait: domine deus patrũ nostrorum nonne tu es deus in cœlo.* Nomen est Elohim. *Et dominaris omnibus regnis gentiũ: & in manu tua est fortitudo & potentia, & non est qui tibi possit resistere? Nonne tu Deus noster interfecisti.* Hebraicè habetur. *expulisti habitatores terræ huius à facie populi tui Israel.* & (vt sæpe dictum est) quoties dicitur de° noster seu cum alio pronomine, Elohæ scribitur. *& dedisti eam semini Ab'raham amici tui in seculũ? Habitauerúntque in ea, & extruxerunt tibi in ea sanctuarium nomini tuo dicendo: si venerit super nos malũ gladius iudicij & pestilentia & fames, stabimus coram domo hac & coram te.* Commemoratis beneficiis diuinis, commemorat fructum recursus ad domum dei in dedicatiõe templi speratũ: citat enim Salomonis orationẽ tũc publicè ad deũ fusam, vt nunc recurrentes ad templũ dei exaudiãtur. *in qua inuocatũ est nomẽ tuũ.* Superfluit inuocatũ. templũ enim erat domus nominis diuini. *& clamabimus ad te in tribulationibus nostris, & exaudies nos. & saluos facies. Nunc igitur ecce filij Hammõ & Moab & mõs Sehir.* Hinc apparet q̃ paulo ante dixim°, Idumæos significari tertio loco. *per quos nõ cõcessisti filiis Israel vt trãsirẽt.* Hebraicè habetur. *ad veniendum cũ venirent de terra Aegypti.* Historia citatur scripta Deute. 1. & est sensus q̃ De° inhibuit filiis Israel cũ egressi essent de Aegypto, vt non pugnarẽt aduersus istas tres nationes. Vnde & subditur. *sed declinauerũt ab eis, & nõ deleuerũt eos. Ecõtrario agũt, & enitũtur eiicere de possessione quã tradidisti nobis.* Heb. habetur. *Et ecce ipsi retribuẽtes super nos ad veniẽdũ, ad expellendũ nos ab hæreditate tua quã fecisti hereditare nos.* nos pepercimus eis te iubẽte, ipsi aũt mala pro bonis retribuũt veniẽtes ad expellendũ nos &c. *Deus noster ergo nõ.* Hebraicè habetur. *Elohe noster nõne iudicabis eos?* tã male meritos. *in nobis. n. non est tãta fortitudo, vt possimus huic multitudini resistere*

resistere quæ irruit super nos: sed cũ ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui vt oculos nostros dirigamus ad te. Breuissimè habetur in hebræo. *& nos nesciemus quid faciemus, quia sup te oculi nostri.* Interpres extẽdit hæc. Et verè vtrũq; significatur: vez & ignorare quid faciendũ, & expectare diuinũ auxilium suspensis ad deum oculis. *Totus verò Iehuda stabat corã domino cum familiis & vxoribus & filiis suis.*

Super Iachaziel autem filium Zechar'iahu filij Bena'ie filij Iehiel filii Matthan'ie Leuitam de filiis Asaph, factus est spiritus domini in medio cœtus. Vide spiritum diuinum tũc infusum in medio populi huic Leuitæ. *Et ait, attendite omnis Iehuda & habitatores Ierusalaim & rex Iehosaphat: sic dixit dominus vobis, nõ timeatis neque paueatis à facie turbæ huius magnæ, quia nõ vobis est bellum sed deo.* Nomen est Elohim. *Cras descendetis contra eos: ecce ipsi ascendunt per cliuum Zix, & inuenietis eos in summitate.* Hebraicè habetur. *in fine torrentis contra solitudinem Ieru'el.* Describit locum in quo inuenient hostes, vt credibilior reddatur diuinus sermo. *Non enim eritis vos qui dimicabitis: sed tantummodo confidenter state, & videbitis auxilium domini super vos.* Hebraicè habetur. *Non vobis pugnandum est in hoc, state state & videte salutem Iehouah vobiscum, Iehuda & Ierusalaim non timete neque paucte, cras egredimini contra eos & dominus erit vobiscum.* Magna promissio, quam euentus comprobauit sequenti die.

Iehosaphat ergo & totus Iehuda & Ierusalaim ceciderunt proni in terram corã domino, & adorauerunt eum. Deuotus rex primus gratias agendo deo se prostrauit, credens verbis prophetæ: & sic vniuersi se prostrauerunt imitãtes regem. Porro Leuitæ. Hebraicè habetur. *Et surrexerunt Leuitæ de filiis Cehathitarũ & de filiis Corchitarum, ad laudandum dominum Deum Israel voce magna in excelsum.* prostrauerant enim se etiam Leuitæ: & propterea dicitur q̃ surrexerũt. *Surrexeruntq; mane & egressi sunt per desertum Thechoah: profectíque eis stans Iosaphat.* Hebraicè habetur. *& exeuntibus eis stetit Iehosaphat & dixit.* Obedientibus vniuersis prophetico mandato, religiosus rex accẽdit animos egredientium ad confidendũ in deo. *audite me Iehuda & habitatores Ierusalaim, credite domino deo vestro & securi eritis.* Iuxta heb. habeb. *& verificabimini.* nõ fallemini, nõ eueniet aliũ q̃ creditis. *credite prophetis ei°, & proficietis.* Monet quoq; vt credãt verbis Leuitę q̃ pphetauerat hesterno die, ne ĩcredulitas

obiecem poneret diuinæ gratiæ. *Deditq; consilium populo.* Hebraicè habetur. *Et consiliatus est ad populum.* hoc est ad confortationem populi. Quod autem fuerit hoc consilium, subiungitur narrando. *& constituit cantores domini vt laudarent eũ in turmis suis.* Hebraicè habetur. *& laudantes in decore sanctuarij excundo ante armatos.* Ecce consilium regis pro populo, vt cantores templi laudarẽt deũ ante armatos, pgrediẽdo: laudarẽt autẽ non qualitercunque, sed cũ eodẽ decore qui seruabatur in tẽplo, vt sic populꝰ deuoto animo perseueraret expectãs diuinum auxiliũ. *et voce consonadicerent, confitemini domino quoniã in seculũ misericordia eius.* Heb. habetur. *& dicentes confitemini domino quoniam in seculum gratia eius.* vt sæpe dictum est.

Cúmque incepissent laudes canere. Vide diuinam benignitatem statim adfuisse executioni sancti consilij regis. *Vertit dominus insidias eorum in semetipsos.* Hebraicè habetur. *dedit Iehouah insidiosos super filios Hammon & Moab & montis Sehir venientes ad Iudam, & fuerunt mortificati.* More solito narratur prius res gesta tota summariè, deinde distinguendo per partes. Narrãtur itaq; tria. primum ꝙ vniuersæ istæ tres nationes congregatæ aduersus regnum Iudę fuerunt mortificatę: & dicitur venientes ad Iudam, ad differentiam eorum qui remanserant in locis propriis qui non venerant ad bellum. secũdum quòd huiusmodi percussio fuit à summo deo. tertiò explicatur modus quo vsus est deus ad percutiendum istas nationes: videlicet ꝙ dedit insidiosos inter eos ad excludendum alios modos quibus deus vti potuisset. Siletur tamen tã causa insidiandi quàm quæ natio inceperit insidiari: & an initiũ fuerint aliqui particulares viri vnius nationis (ad quorum postea protectionem tota natio paulatim commota fuerit) an à principio fuerint insidiæ ex communi voto nationis. *Namque filij Hammon & Moab consurrexerunt aduersum habitatores montis Sehir vt interficerent & delerent eos.* Declaratur per partes huiusmodi dissidium. primum enim Hammonitæ & Moabitæ ex vna, & Idumæi ex altera parte conflixerunt. Et huius initium nescitur: ex qua videlicet parte insidiæ inceperint. modus tamen quo scripta sunt hæc in litera, innuit quòd Idumæi insidias inchoauerint: eo quòd scribitur hebraicè. *Et steterunt filij Hammon & Moab super habitatores montis Sehir ad interficiendum & destruendum.* hinc enim innuitur quòd isti contra nationem Sehir quasi vindictam exercẽtes,

concordarunt

concordarunt aduersus insidiosos. *cunque hoc opere perpetrassent, etiam in semetipsos uersi mutuis se concidere vulneribus.* Hebraicè habetur. *& cum consumpsissent habitatores Sehir, adiuuerunt vnusquisque in socio suo ad destructionem.* Altera pars dissidij describitur: videlicet Hammonitarum & Moabitarũ inter se. & modus confligendi describitur, vnoquoque adiuuãte proximum suum ad interficiendum. Per quod insinuatur quòd particulares oboriebantur discordiæ inter ipsos, & aliqui se mutuo iuuabant ad occidendum alios & econuerso. Causa autem siletur.

Porro Iudas cum venisset ad speluncam quæ respicit solitudinem. Hebraicè habetur. *Et Iehuda venit super speculam deserti.* hoc est super locum excælsum vnde videbatur solitudo: inde enim vidit cadaúera hostium in terra. *vidit procul omnem latè regionem plenam cadaueribus, nec superesse quemquam qui necem potuisset euadere.* Mirabilis & verè testis diuinæ actionis, est nullius euasio. hebraice enim breuissimè hoc describitur dicendo. *& non euasio.* subaudi cuiusquam fuit. Et sic adimpleta est prophetia Leuitæ: videlicet quòd Iudæis non pugnantibus Deus pugnaret pro eis & saluaret eos. *Venit ergo Iehosaphat & populus eius ad detrahenda spolia eorum, inueneruntq; inter cadauera in multitudine substantiam & vestes et vasa preciosa & diripuerũt sibi sine pondere: nec potuerũt per tres dies spolia auferre præ magnitudine prædæ.* Hebraice habetur affirmatiua ꝙ tres dies durauit præda.

Die autem quarto congregati sunt in valle benedictionis, quia ibi benedixerunt domino. Et est sermo de benedictione laudis quã fecerant venientes aduersus hostes: quæ superius narrata est. *idcirco vocauerunt nomen loci illius vallem benedictionis vsque in præsentem diem.* Reuersiq; *sunt omnis vir Iehudæ & Ierusalaim & Iehosaphat ante eos in Ierusalaim cum lætitia: quia dederat eis dominus lætitiam de inimicis eorum.* Ingressiq; *sunt Ierusalaim cum psalteriis & citharis & tubis, in domum domini.* ad gratias agendum deo.

Irruit autẽ timor dei super vniuersa regna terrarũ. intellige vicinarum quæ intelligebãt hæc. *cùm audissent quòd pugnasset dominus contra inimicos Israel. Quicuitq; regnum Iehosaphati & requiem præbuit ei dominus.* Hebraicè habetur. *Elohæ eius.* cuius est gubernare. *per circumitum.* Regnauitq; Iehosaphat *super Iehudam: filius triginta quinque annorũ erat cum regnare cæpit et viginti quinq;*

gintiquinque annis regnauit in Ierusalaim, & nomẽ matris eius Hazuba filia Silchi. Et ambulauit in via Asæ patris sui nec declinauit ab ea: faciendo rectum in oculis domini. Veruntamẽ excelsa nõ abstulerunt: & adhuc populus non direxerat cor suũ ad deũ patrũ suorũ. Cerne quãta erat induratio cordis populi: q; cũ tanta exemplaritate doctrinaq; regis cũ tot miraculis nõ dirigebat corde integro ad deum. Et nisi multitudo magna in hac culpa fuisset non describeretur populus in hoc peccato. *Reliqua autẽ gestorũ Iehosaphat priorum & posteriorum: ecce ipsa scripta sunt in verbis Iehu filij Chanani quæ digessit in libro.* Hebraicè habetur. *qui fuit eleuatus super librũ regũ Israel.* De ipso Iosaphat dicitur quòd fuit eleuatus in libro regũ Israel, & non solum in libro Regũ Iudæ. Et dictio interpretata eleuatus (si dici liceret) interpretãda fuisset ascensus passiuè: singularis enim est hæc laus Iosaphat.

ET post hæc iunxit se Iehosaphat rex Iehudæ cum Achaz'ia rege Israel: ipse impiè fecit faciendo. Iunxitq; se cũ eo ad faciendũ naues quæ irent in Tharsis: & fecerunt naues in Hez'ion'gheber. Hinc apparet quod in libro Regum tacetur hæc participatio, & hic tacetur negatio. prima enim vice societatem inierunt nauigationis, sed infœlix euentus iuxta prophetæ vaticiniũ cõtinuit Iosaphat vt secunda vice nõ admitteret regẽ Ochoziam in socium negociatiõis. *Prophetauit autem Elihezer filius Dodauahu de Maresa, super Iehosaphat dicendo: quia iunctus es cũ Achaz'iahu diuisit dominus opera tua, & contritæ sunt naues & nõ potuerunt ire in Tharsis.* Res iam facta prophetiæ ascribitur p̃pter distãtiam locorum & causam: spectat siquidem ad prophetiæ spiritum manifestare in vno loco quę procul sunt facta antequã humano nuncio sciri possint, spectat ad prophetiæ spiritum manifestare causam diuini iudicii, vtrunque autem interuenisse hic intelligimus.

CAPVT XXI.

DOrmiuit autem Iehosaphat cũ patribus suis, & sepultus est cum eis in ciuitate Dauid: & regnauit Iehoram filius eiº pro eo. Qui habuit fratres filios Iehosaphat, Hazar'iã & Iechiel & Zechar'iahu & Hazar'iahu & Michael & Sephat'iahu: oẽs isti filij Iehosaphat regis Iudæ. Hebraicè habetur. *Israel.* Ita q̃ Iosaphat appellatur rex Israel, iuxta id quod scriptũ est in calce præcedẽtis capituli q̃ eleuatus est in libro

libro Regum Israel, forte enim quia mons Eph'raim subditus erat ei, hanc laudem promeruit vt non solum appellaretur rex Iudæ, sed etiam rex Israel. *Dedítque eis pater eorum munera multa in argento & auro & pensationes.* Hebraicè habetur. *& in pomis.* sed hoc nomine intelligunt hebræi pretiosas res. Quod autem subditur. *cum ciuitatibus munitissimis in Iehuda.* præter hoc quòd Hebraicè habetur munitis, ambiguum est an significentur vrbes munitæ datæ aliis filiis Iosaphat, an poma (hoc est pretiosa) munitis vrbibus annexa data scribãtur. *regnum autem dedit Iehoram, quia ipse erat primogenitus.*

Surrexitque Iehoram super regnum patris sui: roborauitque se & occidit omnes fratres suos gladio. lõge peior quàm Cain, nulláq; iniuria lacessitus. *& quosdam de principibus Iudæ.* Hebraicè habetur. *& etiam de principibus Israel.* regnabat enim non solum in Iuda, sed etiam in parte Israelis. *Filius triginta duorum annorum erat Iehoram cum regnare cœpit: & octo annis regnauit in Ierusalaim. Ambulauitque in via regum Israel sicut fecerat domus Ach'ab, quia filia Ach'ab erat ei vxor.* Quarti Regum octauo scribitur quòd vxor Iorã Hathalia fuit filia Homri regis Israel: ac per hoc nõ filia, sed soror Ach'ab. Solutio est quòd secundũ naturã Hathalia fuit filia Homri & soror Ach'ab, secundũ verò officiũ & imitationẽ appellatur filia Ach'ab. officio siquidẽ paterno vsus est Ach'ab tradẽdo eam nuptui, & ipsa imitata est idolatriam Ach'ab. *& fecit malum in oculis domini. Noluit autem dominus disperdere domum Dauid, propter fœdus quod pepigerat cum Dauid: & sicut dixerat quòd daret ei lucernam & filiis eius omnibus diebus.* Aliàs dictum est successionem regiam appellari lucernam, vt tanquam lux domus Dauidicæ splenderet in regno.

In diebus eius defecit Edom ne esset subditus Iehudæ: & constituit sibi regem. Trãsiuitque Iehoram cum principibus suis, & omnes currus cum eo: surrexitque nocte, & percussit Idumæos qui eum circundederant & principes curruum. Et defecit Edom à Iehuda vsq; ad diem hanc, tunc defecit Libna in tempore illo ab eo: quia dereliquit dominum Deũ patrum suorum. Vide hæc exposita 4. reg. 8. *Insuper & excelsa fabricatus est in vrbibus.* Hebraicè habetur. *Etiam ipse fecit excelsa in montibus Iehudæ.* Et est sermo de excelsis pro idolatria. *& fornicari fecit habitatores Ierusalaim, & præuaricari Iudam.* Hebraicè habetur. *& impulit Iehudam.* Impiissimus rex cogebat Iudæos ad idolatriam.

Venerunt

VEnerunt autem ad eum literæ ab Eliʾiahu propheta dicendo: Alterum esse hunc Eliam ab illo magno Elia, manifestum fit, ex eo quòd tẽpore Iosaphat patris istius Ioram Elisæus florebat, Elia iam rapto in cœlum. vt clarè patet. 4. reg. 3. *sic dixit Dominus Deus Dauid patris tui, quoniam non ambulasti in viis Iehosaphat patris tui & in viis Asæ regis Iehudæ. Et ambulasti per viam regum Israel, & fornicari fecisti Iehudam & habitatores Ierusalaim sicut fornicata est domus Achʾab: & etiam fratres tuos domum patris tui meliores te occidisti. Ecce dominus percutiet plaga magna cũ populo tuo.* Hebraicè habetur. *in populo tuo, & in filiis tuis & in vxoribus tuis & in tota substãtia tua.* Prius. n. prophetatur ei malum in suis: hoc est in populo, filiis, vxoribus & rebus. deinde in propria persona. *Tu autem ægrotabis pessimo languore vteri, donec egrediantur vitalia tua paulatim per dies singulos.* Hebraicè habetur. *Et tu in ægritudinibus multis ægritudine viscerum tuorum: vsque egredientur viscera tua ab ægritudine die in diem.* Sententia est clara.

Suscitauit ergo dominus contra Iehoram spiritum Pelisthim & Harabum qui confines sunt Aethiopibus. Ascenderúntque in Iehudam & vastauerunt eam, diripuerúntque omnem substantiam quæ inuenta est in domo regis, & etiam filios eius & vxores eius: & non remãsit ei filius nisi Iehoacham minimus filiorum eius. Cerne executionem prophetiæ quo ad primam partem factam per Pelisthinos & Harabes. *Et post hæc omnia percussit eum dominus alui languore insanabili.* Hebraicè habetur. *in visceribus eius ad ægritudinem incurabilem.* Cætera subiuncta de hac ægritudine quanuis extẽsa sensum tamen seruant. *Cúmque diei succederet dies & temporum spatia voluerentur, duorum annorum expletus est circulus: & sic longa consumptus tabe ita vt egrederentur etiam viscera eius, languore pariter & vita caruit, mortuúsque est in infirmitate pessima.* Hebraicè habetur. *& mortuus est in ægritudinibus malis.* quemadmodum propheta prædixerat. *& non fecit ei populus eius combustionem iuxta combustionem patrum eius.* Vt supra diximus, quales erant istæ combustiones quæ cadaueribus regum exhibebãtur ignotum est. *Filius triginta duorum annorum erat cum regnare cœpit, & octo annis regnauit in Ierusalaim.* Bis in hoc eodem capitulo repetitur hæc sententia, vt perpendamus octo duntaxat annis regnasse siue bene siue malè *ambulauitque non rectè.* Hebraicè habetur. *& iuit in absque desiderio.* hoc est & vixit vita non desiderabili, duxit vitam

tam infœlicem, Deo illum etiam in hac vita puniente. *& sepelierunt eum in ciuitate Dauid, sed non in sepulchris regum.*

CAPVT XXII.

ET *constituerũt regem habitatores Ierusalaim Achazʾiahu filium eius minimum pro eo:* Istemet in calce præcedentis capituli nominatus est Ioacham, qui solus è filiis regis remãserat, minimus fratrum suorum secundum ætatem. *omnes enim maiores natu qui ante cum fuerant, interfecerunt latrones Harabum qui irruerant in castra.* Hebraicè habetur. *quia omnes priores occiderat societas veniens in Harabibus ad castra.* de qua in capitulo præcedente habitus est sermo. *& regnauit Achazʾiahu filius Iehoram regis Iehudæ.*

Filius quadraginta duorũ annorũ erat Achazʾiahu cum regnare cœpit, & anno vno regnauit in Ierusalaim. Insolubilis quæstio nascitur: tum quia 4. Reg. 8. de isto Ochozia scribitur vigintiduorum annorum erat Ochozias cũ regnare cœpit & vno anno regnauit in Ierusalem. Tũ quia sequitur quòd Ochozias natus fuisset biennio ante natiuitatem patris sui: quod non solum est impossibile, sed omnino alienum à quocunque scriptore: & tamen litera istius libri hoc impossibile sonat. nam in præcedenti capitulo bis dictum est quòd Ioram pater Ochoziæ trigintaduorum annorum erat cum regnare cœpit & octo annis regnauit: vixit ergo annis quadraginta: & hic scribitur quòd filius eius quadragintaduorum annorũ erat cum regnare cœpit & vno anno regnauit. Solutio vtriusque difficultatis est quòd litera errore scriptoris corrupta est. legendum enim est vigintiduorum annorum erat Ochozias, ut scribitur in quarto libro Regũ: ita quòd vbi debuit scribere uigintiduo, scripsit quadragintaduo. Conuincitur autem error ex eo quòd in libro Regũ anni vtriusque regni (scilicet Ioram patris & Ochoziæ filij) comprehenduntur sub annis quibus regnauit in Israel alter Ioram filius Achʾab: quem ex quarti Reg. tertio duodecim duntaxat annis regnasse perspicuum est. Ex hac itaque collatione annorum regni in Iuda tam Ioram patris quàm Ochoziæ filij ad annos Ioram filij Achʾab, clarè patet vltimos octo annos vitæ Ioram regis Iudæ supputari pro octo annis regni eiusdẽ. Quod ideo annotãdum duxerim, ne quis fallatur ex illa adinuentione sine scripturæ testimonio: quòd Ioram rex Iudę regnauerit bene primis octo annis & malè aliis viginti annis,

nis,qui propterea subtracti sunt à regno eius.clarè enim scriptura vltimos vitæ annos ipsius Ioram regis Iudæ octo & vnum Ochoziæ comprehendit sub annis regni Ioram regis Israel:vt patet legenti initium & finem vtriusque.Conclude igitur quòd corrupta est hebraica litera Paralipomenon : in cuius signum tam hic quàm in libro Regum dicitur quòd Ochozias regnauit vno anno . Accedit ad hæc quòd iste Ochozias in litera narratur minor natu reliquis fratribus: non est autẽ verisimile quòd vir quadraginta annorum fuerit vltimus filius patris non senis habentis multos filios & multas vxores.*& nomen matris eius Hathal'iahu filia Homri.*

*Etiam ipse ambulauit in viis domus Ach'ab:mater enim eius consuluit ei vt impiè ageret. Fecitque malum in oculis domini sicut domus Ach'ab: ipsi enim fuerunt ei consiliarii post mortem patris eius, in interitum eius.Etiam in consilio eorum ambulauit: & perrexit cũ Iehoram filio Ach'ab rege Israel ad bellum cõtra Chazaelem regem Syriæ in Ramoth Ghilhad.*Creditur superfluere:cum:significatur enim quòd ipse Ioram filius Ach'ab rex Israel iuit ad bellum, & nihil dicitur de societate Ochoziæ. *& vulneraverunt Syri Iehoram. Qui reuersus est vt curaretur in Iizrehel à vulneribus quibus vulneraverũt eũ Syri in Rama dũ pugnaret contra Chazaelem regem Syriæ:igitur Ochozias.*Hebraicè habetur. *& Hazar'iahu filius Iehoram rex Iehudæ descẽdit ad videndũ Iehorã filium Ach'ab in Iizrehel,quia ipse ægrotabat.* Illemet qui primum nominatus est Ioachã,deinde Ochozias:modo nominatur Hazarias. *Voluntatis quippe fuit Dei aduersus Ochoziam .* Hebraicè habetur.*Et ab Elohim fuit intricatio Achaz'iahu ad veniendũ ad Ioram,*Iudicium diuinũ pro ratione redditur quòd Ochozias rex Iudæ inuolueretur cõsilio veniendi ad visendum Ioram vt sic occideretur.Historia hæc scripta est 4.Reg.cap. 8.& 9.Et licet ibi aliter scripserim,ex hoc quòd Hazarias rex Iudę venit diuino actus iudicio ad visendũ regem Israel , insinuatur quòd nõ iuerit cũ eo ad bellũ in quo percussus est rex Israel. si enim simul fuissent in bello illo,vidisset ibidem percussum Ioram:& nõ assignaretur pro ratione descẽsus à Iudæa quia ægrotabat ibi,sed cũ percusso venisset in Izrehel. *cúmque venisset:egressus est cum Iehoram ad Iehu filium Nimsi quem vnxerat dominus vt deleret domum Ach'ab. Cúmque iudicium faceret Iehu cũ domo Ach'ab ,inuenit principes Iehudæ & filios fratrũ Achaz'iahu ministrantes Achaz'iahu,& interfecit eos.* In cap.10. quarti

Regum

Regum scripta est occisio istorum.*Quæsiuitque Achaz'iahu,& comprehenderunt eum latentem in Someron,& adduxerunt eum ad Iehu & occiderunt eum:& sepelierunt ipsum, dixerunt enim:filius Iehosaphat est qui quæsiuit dominum in toto corde suo.* In 9.cap.4 Regum tractata est hæc historia. multa enim hic scribuntur tacita ibi,quæ exposita simul ibidem vide.*nec erat vltra spes aliqua vt de stirpe quis regnaret Ochoziæ.*Hebraicè habetur.*& nõ domui Achaz'iahu vis ad retinendum regnum.* Defectum virium in filiis occisi regis describit ad succedendum in regno paterno,prænalente matre regis occisi aduersus nepotes.

Et *Hathal'iahu mater Achaz'iahu vidit quod mortuus esset filius suus.* Admiranda impietas:nulla siquidem alia causa redditur tantæ crudelitatis nisi mors filij.*surrexitque & interfecit.* Dictio interpretata interfecit , non sonat iugulationem seu occisionem quæ fit gladio,sed potius occisionem velut pestiferam:propter quod suspicio est quòd veneno interfecit eos. *omnem stirpem regiam domus Ioram.* Hebraicè habetur.*omne semen regni domui Iehudæ,*quod longe plus est:significatur enim extinctum omne semen regiæ successionis in regno Iudæ. Scripta quoque est hæc historia quarti Regum 11. *Tulit autem Iehosabhath filia regis,Ioas filium Achaz'iahu,& furata est eũ de medio filiorum regis qui interficiebantur,& posuit eum & nutricem eius in cubiculo lectorum.* Vnus atque idem locus significatur camera lectorum & domus Dei.erat enim pars habitationum in domo Dei camera lectorum: & prius nominatur locus particularis camera lectorum , deinde locus continens cameram illam domus Elohim.*absconditque eum Iehosabhath filia regis Iehoram vxor Ieho'iadah sacerdotu(quia ipsa erat soror Achaz'iahu) à facie Hathal'iahu & non interfecit eum . Fuitque cum eis in domo Dei absconditus sex annis:& Hathal'ia regnabat super terram.*

CAPVT XXIII.

ANno *autem septimo confortatus est*. Hebraicè habetur. *roborauit se Ieho'iadah : & assumpsit centuriones (Hazar'iahu filium Ierocham & Iismahel filium Iehochanan & Hazar'iahu filium Hobed & Mahase'iam filium Hada'iahu & Elisaphat filium Zich'ri)secum in fœdere.* Historia hæc scripta est 4.reg.11.multa tamen ibi tacentur q̃ hic explicant.*Qui circũierũt p Iehudã,& cõgregauerũt Leuitas de*

omnibus

omnibus ciuitatibus Iehudæ & principes familiarum Israel: & venerunt in Ierusalaim. Et percussit totus cœtus fœdus in domo Dei cũ rege. Nomen est Elohim. dixitque eis Iehoiadah, ecce filius regis regnabit sicut locutus est dominus super filios Dauid. Hæc estres quã facietis: tertia pars vestrum qui veniunt ad sabbatum sacerdotum & Leuitarum & ianitorum erit in portis. Hebraicè habetur. pro sacerdotibus & Leuitis, pro ianitoribus liminũ. Hæc limina in quarto regum appellantur porta cursorum: quemadmodum porta fundamenti appellatur ibidem porta Sur. & ibi hæc exposita vide. Et tertia pars in domo regis, & tertia pars in porta fundamenti: & totus populus in atriis domus domini. Et non ingrediantur domum domini nisi sacerdotes & qui ministrant de Leuitis, ipsi ingrediantur quia sanctificati sunt: & totus populus obseruet custodiam domini. Leuitæ autem circundent regem habentes singuli arma sua, & ingrediens domum moriatur: sintq; cum rege ingrediente & egrediente.

FEcerúntque Leuitæ & totus Iehuda iuxta omnia quæ præceperat Iehoiadah pontifex: & tulerunt vnusquisque viros suos veniẽtes sabbati cum exeuntibus sabbati, quia non dimisit Iehoiadah sacerdos diuisiones. Deditque Iehoiadah sacerdos centurionibus lanceas & clypeos & peltas quæ fuerunt regis Dauid. Species scuti est pelta quæ erant in domo Dei. Nomen est Elohim. Cõstituítque totum populum (& vnusquisque habebat arma in manu sua) à parte domus dextera vsque ad partem domus sinistram altari & domui: iuxta regem per circumitum. Et eduxerunt filium regis, & imposuerunt ei diadema & testimonium: dederúntque in manu eius tenendam legem. In hebræo non habentur hæ vltimæ septem dictiones. & cõstituerũt eum regem: vnxerúntque eũ Iehoiadah & filij eius. Aduerte hoc, vt videas Zachariam filium Ioiadæ adiuuisse patrem ad vngẽdum regem qui postea occidit ipsum Zachariam. & dixerunt, viuat rex.

Audiuit autem Hathal'ia vocem populi currentis & laudantis regem: ingreßáque est ad populum in domum Dei. Viditque & ecce rex stabat super columnam suam. hoc est super suggestũ fultum columnis factum pro loco regis in templo. in introitu. Hinc habetur quòd suggestum illud erat in introitu atrii magni: hoc est declinans versus introitum. & principes & tubæ iuxta regem, & totus populus terræ gaudens & clangens tubis, & cantorescum instrumentis cantus, & scientes laudare: & scidit Hathal'iahu vestimenta sua, & ait coniuratio coniuratio. Et verum dixit aduersus

aduersus se. Egressus est autem Iehoiadah pontifex ad centuriones & præfectos exercitus. Ex loco pontificis egressus significatur ad locum vbi erant centuriones. & dixit eis: educite eam extra septa, & interficiatur foris gladio. Hebraicè habetur. & veniens post eam occidetur gladio. Manifestè mandat occidi siquis fuisset ei vt nullus sequeretur eam. dixerat enim sacerdos, Nõ interficiatis eam in domo domini. Et imposuerunt ceruicibus eius manus. Hebraicè nihil dicitur de ceruicibus: sed solũmodo quòd imposuerũt ei manus. venitq; ad introitum portæ equorum domus regis: & interfecerunt eam ibi.

Pepigit autem Iehoiadah fœdus inter se, & inter totũ populum, & inter regem: vt esset in populũ domini. Ingressíq; sunt totus populus domum Bahal, & diruerunt eam, & altaria ac imagines eius confregerũt: et Matthan sacerdotem Bahal occiderunt corã altaribus Cõstituitq; Iehoiadah præpositos domus domini in manu sacerdotũ Leuitarum quos distribuit Dauid super domum domini ad offerendum holocausta domino, sicut scriptum est in lege Mosis, in lætitia & cantu: iuxta dispositionem Dauid. Nisi tempore quo regnauit Hathal'ia omissa fuissent huiusmodi holocausta, nequaquam narraretur quòd pontifex gubernator regni ordinauit ministros templi ad offerendum holocausta secundum legem adhibitis solennitatibus ordinatis à Dauide. Reliqua exposita vide in quarto Regum. Constituit quoque ianitores ad portas domus domini, vt non ingrederetur immundus in qualibet re. Assumpsitq; centuriones & fortissimos viros & dominantes in populo, & totum populum terræ: & descendere fecerunt regem de domo domini, & venerunt per medium portæ superioris in domum regis, & sedere fecerunt regem super solium regni. Lætatúsque est totus populus terræ, & ciuitas quieuit: & Hathal'iahu interfecta est gladio. Dixerat quòd interfecerunt eam, sed non dixerat speciem mortis: & propterea explicat quòd gladio est interfecta.

CAPVT XXIIII.

Filius septem annorum erat Ioas cum regnare cœpit, & quadraginta annis regnauit in Ierusalaim: et nomen matris eius Zib'ia de Beersebah. Fecitque Ioas rectum in oculis domini, omnibus diebus Iehoiadah sacerdotis. Accepit autem ei Iehoiadah vxores duas: & genuit filios & filias. Et post hæc fuit in corde Ioas instaurare domum domini. Congregauitq; sacerdotes et Leuitas, & dixit eis: egredimini ad ciuitates Iehudæ. Historia hæc scripta est 4. Reg. 12. & colligite

à toto Israel pecuniam ad sarta tecta templi Dei vestri. Hebraicè habetur. *ad fortificandum domum Elohæ vestri de anno in annum, & vos accelerabitis rem.* egebant enim ædificia templi reparatione. *porro Leuitæ egere negligẽtius.* Sentẽtia rectè redditur, vt etiam in quarto regum dicitur.

Vocauitq; rex Iehoiadah principem, & dixit ei: quare nõ coegisti Leuitas inferre de Iehuda & de Ierusalaim pecuniam quæ cõstituta est à Mose seruo domini & à congregatione Israel in tẽtorium testimonii? De pecunia soluẽda in numeratione populi est sermo. hæc enim ab vniuerso Israele soluebatur pro templo, & decreta scribitur Exod. 30. in prima siquidem tabernaculi cõstitutione à Mose soluta primum legitur Exo. ca. 38. *Hathal'iahu enim impia & filii eius destruxerunt domũ Dei.* Nomen est Elohim. *& ex omnibus sanctificationibus domus domini ornauerunt phanum Behalim. Præcepitq; rex, & fecerunt arcam.* Hebraicè habetur. *thecam vnam.* vt in libro regũ scribitur perforatam superius. *posueruntque eam in porta domus domini forinsecus. Et prædicatum est in Iehuda & in Ierusalaim vt deferrent domino precium.* Hebraicè habetur. *eleuationem.* Dimidius siclus qui à quolibet soluebatur, appellatur eleuatio quia erat tanquam res offerendo eleuata Deo. *quam constituit Moses seruus Dei.* Nomen est Elohim. *super totum Israel in deserto.*

Lætatiq; sunt omnes principes & totus populus: & attulerunt & proiecerũt in arcam ita vt impleretur. Hebraicè habetur. *vsque ad finiendum.* oblatam pecuniam: ita quòd nihil oblatæ pecuniæ remanebat extra thecam. *Cúnque tempus esset vt deferrẽt arcam coram rege.* Hebraicè habetur. *ad ordinationem regis.* hoc est ad locum ordinatum à rege, vbi erat aperienda theca. *in manu Leuitarum, videbant enim multam pecuniã.* Hæc verba præ se ferunt quòd de termino oblati argẽti fuit sermo. postquam enim superintendentes posuerant publicè totam pecuniã oblatam in theca per foramen supernum, cùm viderent pecuniã positam esse multam, dicebant tempus esse vt theca portaretur ad locum decretum à rege & aperiretur &c. *ingrediebatur scriba regis & præpositus sacerdotis primi, effundebántque pecuniam quæ erat in arca, & reportabant arcam ad locum suum: sicq; faciebant per singulos dies, & congregata est infinita pecunia.* Hebraicè habetur. *pecunia in multitudine* sed interpres posuit infinita. *Quam dederunt rex & Iehoiadah iis qui præerant operibus domus domini: & illi conducebant cæsores lapidum & artifices operum*

rum singulorum. Hebraicè habetur. *cæsores & artifices.* nec aliud scribitur. *ad instaurandum domum domini: & etiam fabros ferri et æris, vt quod cadere cœperat fulciretur.* Hebraicè habetur. *ad fortificandum domum Iehouah.* Quod verò subiungitur de instauratione & cicatrice domus quanuis hebraica verba aliter sonent, sensus tamen in idem redit: nec materia exigit tã exactam discussionem. *Egeruntq; ii qui operabãtur industriè, & obducta est parietum cicatrix per manus eorum: ac suscitauerunt domum domini in statum pristinum, & firmiter eam stare fecerunt: Cúnque complessent, detulerunt coram rege & Iehoiadah residuum pecuniæ, & fecerunt ex ea vasa templi in ministerium ad holocausta.* Hebraicè habetur. *vasa domus Iehouah, vasa ministerii & mortaria & crateras & vasa auri & argenti.* sed parui refert. *& offerebant holocausta in domo domini iugiter omnibus diebus Iehoiadah.*

SEnuit autem Iehoiadah, plenus dierum. Hebraicè habetur: *& saturatus est diebus.* solus enim post ætatem Iacob legitur vixisse centum & triginta annis. *filius centum & triginta annorum erat quando mortuus est. Sepelierúntque eum in ciuitate Dauid cũ regibus: quia fecit bonum cum Israel & cum domo eius:* Deficit vnæ particula: legendum est. *& cum Elohim & domo eius.* commemoratur enim fecisse bonum tum cum populo, tum cum Deo, tum cum templo. liberauit enim populum à tyrannide Hathaliæ, destruxit Bahal, & fœdus cum Deo restaurauit, domumq; Dei ad diuinum cultum reduxit.

Postquam autem mortuus est Iehoiadah, venerunt principes Iehudæ & adorauerunt regem. Non quòd prius non adorassent eum; sed quia prius adorabant eum non solum, sed cum Ioiada pontifice tanquam patre regis, mortuo autem Ioiada adorauerunt regem solum: hoc est sine relatione ad pontificem, ipsius regis duntaxat venerabantur authoritatem: quod non audebant facere viuente Ioiada. Erat enim rex viuente Ioiada agens tanquam sub curatore: & illo mortuo venerari cœperunt regem tanquam liberum à tutore. *qui delinitus obsequiis eorum acquieuit eis.* Iuxta Hebræũ habetur. *tunc audiuit rex eis.* hoc est tunc mortuo Ioiada, & oblata à principibus agnitione authoritatis regiæ solius, audiendo acquieuit eis: vt videlicet sola regis authoritas agnosceretur, & non dependeret in regimine à pontifice. nisi enim ad hoc tetendisset principũ incuruatio noua, nequaquam scriberetur quòd

rex audiuit eis. Et hinc subsecutum est quod subiungitur: videlicet quòd dereliquerunt templum Dei. postergata enim authoritate pontificis, rex quasi liber à curatore pontifice, monstrando se iam liberum dominum declinauit à templo, & instituit lucos & sculptilia. *Et dereliquerunt domum domini Dei patrum suorum, seruierúntque lucis & sculptilibus: & facta est ira super Iehudam & Ierusalaim propter peccatum eorum hoc. Misitq; eis prophetas vt reducerent eos ad dominum: protestatiq; sunt eis, & non auscultauerunt.*

Spiritus itaque Dei. Nomen est Elohim. *induit Zechar'iam filium Iehoiadah sacerdotis.* Verè spiritus summi iudicis vestiuit Zachariam: quoniá exterius apparuit in actione eius publica. *& stetit in conspectu populi, & dixit eis: hæc dicit dominus Deus.* Hebraicè habetur. *sic dixit Elohim.* Sæpe diximus interpretem aduerbium mutare in pronomen. *quare vos transgredimini præcepta domini, & non proderit, quia dereliquistis dominum, dereliquit vos. Qui congregati aduersus eum, miserunt lapides.* Hebraicè habetur. *Et coniurarunt aduersus eum, & lapidauerũt eum lapidibus iuxta præceptum regis.* Deliberata ac matura fuit hæc lapidatio, vtpote procedens & à coniuratione, & ab imperio regis. *in atrio domus domini.* In euangelio declaratur atrium hoc fuisse inter altare holocaustorum & templum. Erat enim ibidem atrium viginti cubitorum: vt superius scripta testantur. Hic est Zacharias qui vocatur filius Barachiæ. *Et non est recordatus Ioas rex misericordiæ.* Hebraicè habetur. *gratiæ quam fecit Iehoiadah pater eius cum ipso, & interfecit filium eius.* Exaggeratur peccatum ex ingratitudine ad patrem Zachariæ, qui fecerat eum regem. *& cum moreretur, dixit: videat dominus & requirat.* Hebraicè habetur. *videbit Iehouah, & requiret.* Prophetauit vltionem diuinam, quæ subiungitur subsecuta reuoluto anno.

Cúmque euolutus esset annus, ascendit contra eum exercitus Syriæ, & venerunt in Iehudam, & in Ierusalaim, & interfecerunt omnes principes populi: & omnia spolia eorum miserunt regi Damascum. Et cum modicus venisset exercitus Syrorum, dominus tradidit in manum eorum infinitam multitudinem. Hebraicè habetur. *exercitum in multitudine valde, quia dereliquerũt dominum Deum patrum suorum.* ad manifestandum quòd vltio erat diuina. in populum quidem, eo quòd dereliquerũt diuinum cultum: in regem verò, & propter hoc, & propter sanguinem Zachariæ.

in Ioas quoque ignominiosa exercuere iudicia. Superfluit ignominiosa: nec scribitur qualia fuerint hæc iudicia. *Et abeuntes dimiserunt eum in languoribus magnis.* Hebraicè habetur. *Et cum abirent ab eo, quia dimiserunt eum in malis multis.* Et fortè mala personę illata à Syris significantur. *surrexerunt autem.* Hebraicè habetur. *coniurauerunt cõtra eum serui eius.* Et similiter quod subditur. *in vltionem sanguinis Zachariæ filij Ioiadæ* Hebraicè habetur. *propter sanguines filiorũ Iehoiadah sacerdotis.* Per quod insinuatur quòd multi filij Ioiadæ pontificis occisi fuerint à rege. *& occiderunt eum in lecto suo & mortuus est: sepelierúntque eum in ciuitate Dauid, sed non in sepulchris regum. Insidiati verò sunt ei.* Hebraicè habetur. *Et isti coniurantes aduersus eum.* declarantur enim nomina eorum qui occiderunt regem. *Zabad filius Simhath Hammonithidis, & Iehozabad filius Simrith Moabithidis.* Porrò filii eius ac summa pecuniæ quæ adunata fuerat sub eo. Hebraicè habetur. *& multitudo oneris super eum.* Nec explicatur quale fuerit onus: nec malè antiquus interpres exposuit onus pecuniarũ. *& instauratio domus Dei.* Hebraicè habetur. *Et fundamentum domus Elohim.* Per quod insinuatur quòd nõ solum in parietibus, sed etiam in fundamẽtis domus Dei rex instauraverat. *scripta sunt diligentiùs in libro Regum.* Hebraicè habetur. *ecce scripta sunt super declarationem libri Regum.* Quis sit autem liber iste declarationis, nescio. *& regnauit Amaz'iahu filius eius pro eo.*

CAPVT XXV.

Filius vigintiquinque annorum erat Amaz'iahu cum regnare cœpit, & vigintinouem annis regnauit in Ierusalaim: & nomẽ matris eius Iehohaddan de Ierusalaim. Fecitq; rectum in oculis domini: veruntamen non in corde perfecto. Euẽtus enim manifestauit imperfectum cor eius. valde enim facilè declinauit: vt testantur subiuncta. *Cúmque roboratum esset regnum super eum: occidit seruos suos qui percusserũt regem patrem eius. Filios autem eorum non interfecit, quia sicut scriptum est in lege in libro Mosis, præcepit dominus, dicendo: non morientur patres pro filiis, & filii non morientur pro patribus, sed vnusquisque in peccato suo morietur.* Profitebatur tunc Amazias rex iustitiã legis: & propterea iudicialiter puniuit eos qui occiderant patrem: vtpote non habentes publicam potestatem, nec diuinum mandatum. quamuis enim pater propter sanguinẽ Zachariæ meruerit occidi, ad ipsos tamen non spectabat

bat huiusmodi punitio. Hæc autem & subiuncta de Amazia scripta sunt. 4. reg. 14. & propterea vide ibi reliqua.

CONgregauitq; Amaz'iahu Iehudam: & constituit eis per familias tribunos & centuriones in toto Iehuda & Bin'iamin. Et recensuit eos à filio viginti annorum & supra: inuenitq; triginta millia iuuenum. Hebraicè habetur. trecenta millia electorum egredientium ad exercitum, tenentium hastam & clypeum. Et conduxit mercede de Israel centum millia potentium fortitudine, centum talentis argenti.

Venit autem vir Dei ad eum. Nomẽ est Elohim tam hic quàm cùm sæpe inferius repetitur hic vir Dei. & dixit: ô rex nõ veniat tecum exercitus Israel, quia non est dominus cum Israel & omnibus filiis Eph'raim. Quòd si putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet dominus ab hostibus. Hebraicè habetur. Quòd si eundo tu, fac roborare ad bellum: faciet impingere Elohim coram inimico. Et est sensus quòd si tu iueris cum Israelitis ad bellum tanquam tu sis qui facias & qui roboreris ex multitudine ad bellũ, faciet deus summus iudex te quasi impingẽtem cadere coram inimico. Dei quippe est & adiuuare & in fugam conuertere. Heb. habetur. quia est fortitudo in Elohim ad adiuuandum & ad faciendum impingere. Manifesta ratio redditur obsequendi Deo. Dixitq; Amaz'iahu viro Dei, quid ergo fiet de centum talentis quæ dedi militibus Israel et dixit vir Dei habet dominus vnde tibi det plus quàm hoc.

Separauit itaque Amaz'iahu exercitum qui venerat ad eum de Eph'raim vt reuerteretur in locum suum: iratique sunt valde contra Iehudam, & reuersi sunt in regionem suam. Deficit. in ira furoris. Reuersi quidem describuntur, sed in ira furoris, qui inferius subiungitur aduersus terram Iudæ. Porro Amaz'iahu confidenter eduxit populum suum, & iuit in vallem Salis: & percussit de filiis Schir decem millia. Et decem millia viuorum ceperunt filii Iehudæ, & adduxerunt ad verticem petræ: præcipitauerũntq; eos de vertice petræ, & omnes hi crepuerunt. At ille exercitus quem remiserat Amaz'iahu ne iret secum ad bellum, diffusus est in ciuitatibus Iehudæ à Someron vsque ad Beth'choron: percussitq; ex eis tria millia, & diripuit prædam magnam.

Postquam autem venit Amaz'iahu à cædendo Edomæos, attulit deos filiorum Schir & statuit illos sibi in deos: adorabátque eos, & illis thurificabat. Quamobrem iratus est furor domini contra Amaz'iahu: & misit ad eũ prophetã qui diceret ei, cur adorasti Deos qui

qui non liberauerunt populum suum de manu tua? Cúmque hæc ille loqueretur, respondit ei: an consiliarius regis factus es? cessa ne interficiam te: & cessauit propheta & dixit, scio quòd cogitauerit Deus perdere te. Nomen est Elohim. quia fecisti hoc & non acquieuisti consilio meo. vt saltem pœniteret te facti.

ET inito consilio Amaz'iahu rex Iehudæ misit ad Ioas filium Ieho'acham filij Iehu regem Israel dicendo: veni & videamus nos facie. Historia hæc quarti Reg. 14. scripta est & exposita. Remisitq; Ioas rex Israel ad Amaz'iahu regem Iehudæ dicendo: carduus qui est in Lebanon misit ad cedrum quæ est in Lebanon dicendo: da filiam tuam filio meo in vxorem, & trãsiuit bestia agri quæ est in Lebanon & cõculcauit carduum. Dixisti, ecce percussi Edom, & idcirco erigitur cor tuum in superbiam. Hebraicè habetur. in aggrauare. hoc est non leuiter, sed firmiter instar rei grauis eleuatum cor habes. igitur sede in domo tua, cur prouocas in malum vt cadas tu & Iehuda tecum? Et noluit audire Amaz'iahu: quia à Deo erat vt traderet eos in manum hostium, quia quæsierant deos Edom. Nomen est Elohim: & ab Elohim fuisse dicitur, vt impleretur verbum prophetæ prærecitatum.

Ascendit igitur Ioas rex Israel: & viderunt se facie ipse & Amaz'iahu rex Iehudæ in Beth'semes quæ est in Iehuda. Corruitque Iehuda coram Israel: & fugit vnusquisque in tentoria sua. Et Amaz'iahu regem Iehudæ filium Ioas filij Ieho'acham, cepit Ioas rex Israel in Beth'semes: adduxitque eũ in Ierusalaim, & rupit murum Ierusalaim à porta Eph'raim vsque ad portam anguli quadringẽtis cubitis. Tulitque omne aurum & argentum & omnia vasa inuẽta in domo Dei apud Hobed'edom. hoc est filios Hobed'edom custodis thesauri. & est hic quoque nomen Elohim. & thesauros domus regis & filios obsidum. Hebraicè habetur. & filios fideiussorum. quemadmodum etiã habetur in quarto Regum. & reuersus est in Someron.

Vixit autem Amaz'iahu filius Ioas rex Iehudæ postquam mortuus est Ioas filius Ieho'acham rex Israel, quindecim annis. Reliqua autem verborum Amaz'iahu priorum & posteriorum: nónne ipsa scripta sunt in libro Regum Iehudæ & Israel? Qui postquam recessit à domino, tetenderunt ei insidias in Ierusalaim. Hebraicè clarius habetur. Et à tempore quo recessit Amaz'iahu à post Iehouah coniurauerunt contra eum coniurationem in Ierusalaim & fugit ad Lachis. Initiũ cõiurationis describitur ex merito recessus à Deo: quãuis cõiuratio nõ fuerit tunc manifestata, sed postq̃

succubuit in prælio aduersus regẽ Israel. *miserúntque post eũ in Lachis, & interfecerunt eum ibi. Asportauerúntque eum super equos & sepelierunt eũ cũ patribus suis in ciuitate Dauid.* Hebraicè habetur. *in ciuitate Iehudæ.* Vt patet. 4. reg. 14. sepultus est in ciuitate Dauid: sed author libri priuauit nomine Dauidis propter ipsius Amaziæ demerita, tanquam non meruerit Dauidis ciuitatem, sed Iudæ. Reliqua vide expolita in libro Regum.

CAPVT XXVI.

VLit autem totus populus Iehudæ Huzzi'iahu (qui erat filius sedecim annorum) & regem constituit eum pro patre eius Amaz'iahu. Ipse ædificauit Eloth, & restituit eam Iehudæ: postquam dormiuit rex cum patribus suis. Filius sedecim annorũ erat Huzzi'iahu cũ regnare cœpit, & quinquaginta duobus annis regnauit in Ierusalaim: & nomen matris eius Iechol'ia de Ierusalaim. *Fecítque rectum in oculis domini: iuxta omnia quæ fecerat Amaz'iahu pater eius.* in principio antequam adoraret deos Edom. *Et exquisiuit Deum.* Nomen est Elohim. *in diebus Zechar'iahu intelligentis & videntis Deum.* Iuxta Hebræum habetur. *intelligentis in videre Elohim.* & est genitiui casus Elohim. Laudatur iste Zacharias filius Zachariæ occisi inter templum & altare quòd fuerit intelligens visiones Elohim. Recole Danielis dictum quòd intelligentia opus est in visione; & perpendes quòd iste Zacharias pollebat dono intelligentiæ in visionibus: vtpote intelligendo quid significarent visiones habitæ in somnis, & discernendo illas quæ erãt à Deo vel somniis vanis. *cúnque requireret dominum, direxit eum in omnibus.* Hebraicè habetur. *fecit prosperari eum Elohim.* Sententia est clara. vnde & effectus prosperitatis subiungitur.

Egressúsque est & pugnauit contra Philisthim, & rupit murum Ghath & murum Iabne & murum Asdod: ædificauítque ciuitates in Asdod & in Philisthim. Et adiuuit eũ deus. Nomen est Elohim. *contra Philisthim & contra Harabes habitantes in Gurbahal & cõtra Hammonitas.* Hebraicè habetur. *& Mehunim.* noménque sonat loci. *Dederúntque Hammonitæ munus Huzzi'iahu.* De munere tributi est sermo. *& diuulgatum est nomen eius vsque ad introitũ Aegypti, propter crebras victorias.* Hebraicè habetur. *quia fecit roborare vsque in excelsum.* hoc est quia fecit ea quæ fortitudinis erãt vsque ad summum. *Ædificauítque Huzzi'iahu turres in Ierusalaim super portam anguli & super portam vallis & super*

per angulum: & roborauit eas. Extruxítque turres in solitudine. pro tutela gregum. *& fodit cisternas multas, quia armentum multum erat ei & in campestribus & in planicie: agricolæ & vinitores in montibus & in Charmel, quia diligebat terram.*

Habuit autem Huzzi'iahu robur facientium bellũ ingredientium in exercitum per turmas in numero descriptionis suæ in manu Iehiel scribæ & Mahase'iahu præfecti: sub Chanan'iahu de principibus regis. Omnis numerus capitum familiarum potẽtium fortitudine duo millia & sexcenti. Et sub eis robur exercitus trecentorũ milliũ & septem millium & quingentorum qui erant apti ad bella: & pro rege contra aduersarios dimicabant. Defectiua est litera: nã Hebraicè habetur. *factorum belli in virtute fortitudinis: ad adiuuandum regem contra inimicum.* laudantur enim militares viri. *Præparauítque eis Huzzi'iahu toti exercitui clypeos & hastas & galeas, & loricas, & arcus: & lapides fundarum. Fecítque in Ierusalaim diuersi generis machinas, vt essent in turribus & in angulis ad iaciendum sagittas & saxa grandia.* Machinas ad iaciendum lapides magnos artificiosè factas describit. *egressúmque est nomen eius procul, eo quòd auxiliaretur ei dominus & corroborasset illum.* Deficiunt hic quædam: nam Hebraicè habetur. *quia fecit admirari dum adiutus est vsquequo inualuit.* Admirandum se exhibuit quandiu adiutus est à Deo ad prævalendum: & propterea nomen eius diuulgatum est procul.

ET cum roboratus esset, elevatum est cor eius vsque ad interitum eius, & neglexit dominum Deum suum. Hebraicè habetur. *& mentitus est in Iehouah Elohæ suum.* non verbo, sed facto. peccare enim mentiri appellant, pro quanto contrarium est veritati diuinæ legis voluntariè factum. *ingressúsque est in templum domini ad thurificandum super altare thymiamatis.* Non sat erat ei dignitas regia, sed vsurpare voluit dignitatem sacerdotalem in actione præclara: videlicet super altare thymiamatis, quod erat internum altare. *Ingressúsque est post eum Hazar'iahu sacerdos: & cum eo sacerdotes domini octoginta filij fortitudinis. Restitérúntque Huzzi'iahu regi & dixerunt ei, non est tui officij Huzzi'iahu thurificare domino quia sacerdotum filiorum Aharon sanctificatorum est thurificare: egredere de sanctuario.* erat enim altare thymiamatis in extrema parte templi ante sanctum sanctorum. *ne contempseris.* Hebraicè habetur. *quia mentitus es* hoc est quia peccasti in hac attentatione. Primum reddiderant rationem ex consecratione filiorum Aharon: deinde addunt

rationem

rationem peccati. & tertio ignominiæ apud Deum, subiungendo. *& non tibi in honorem à Iehouah Elohim.* Et in hoc directè percutiunt intentionem regis qui ad honorem pontificium aspirabat. *Iratúsque est Huzzi'iahu: & tenens in manu thuribulum vt adoleret incensum, minabatur sacerdotibus.* Hebraicè habetur. *& in manu eius thuribulum ad thurificandum: & in ira sci eius cum sacerdotibus, & lepra orta est in fronte eius coram sacerdotibus in domo domini desuper altare thymiamatis.* Mirabilis ac subita vltio diuina describitur. *Respexítque eum Hazar'iahu pontifex & omnes sacerdotes, & viderunt lepram in fronte eius, & festinato expulerunt eum.* Hebraicè habetur. *& fecerunt festinare eum illinc.* Non explicatur expulsio: sed visa lepra sacerdotes regem leprosum ad festinè egrediendum monuerunt. *sed & ipse perterritus accelerauit egredi, eo quòd sensisset ilico plagam domini.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *& etiam ipse fuit impulsus ad exeundum, quia percussit eum Iehouah.* Ita quòd non solum à sacerdotibus, sed etiam à seipso sentiente plagâ Dei impulsus est ad egrediendum è templo.

Fuítque Huzzi'iahu rex leprosus vsque ad diem mortis suæ, & habitauit in domo separata plenus lepra. Hebraicè habetur. *leprosus.* nihilque dicitur de plenitudine. *quia excisus fuerat de domo domini: porro Iotham filius eius erat super domum regis, iudicans populum terræ.* Reliquum autem *verborum Huzzi'iahu prioris & posteriorum, scripsit Iesah'iahu filius Amoz propheta.* sed non in libro Esaiæ quem habemus, vt patet legenti. *Dormiuítque Huzzi'iahu cum patribus suis, & sepelierunt eum cum eis in agro sepulchri regum, eo quòd esset leprosus.* Sepelierunt eum non in ipsis sepulchris regum, sed in illo agro, propter lepram: vt separatus in vita, separatus etiam esset mortuus. Reliqua exposita vide 4. Regum cap. 15. *& regnauit Iotham filius eius pro eo.*

CAPVT XXVII.

FIlius vigintiquinque annorum erat Iotham cũ regnare cœpit, & sedecim annis regnauit in Ieruſalaim: & nomen matris eius Ieruſa filia Zadoc. Fecítque rectum in oculis domini iuxta omnia quæ fecerat Huzzi'iahu pater eius, veruntamen non est ingressus templum domini. proculdubio ad fungendum officio sacerdotis. *& adhuc populus delinquebat.* Hebraicè habetur. *& etiam populus facientes destruere.* Laudatur

datur rex quòd imitatus est patrem in omnibus rectis operibus coram Deo & non in præsumptione sacerdotij. Cũ rectitudine tamen eius erãt multi in populo facientes destruere: hoc est vacantes idolatriæ: ac per hoc quantum in se erat cooperantes ad destructionem populi & diuini cultus.

Ipse ædificauit portam domus domini excelsam: & in muro Ophel ædificauit multum. Ciuitatésque ædificauit in monte Iehudæ: & in saltibus ædificauit castella. Hebraicè habetur. *palatia.* pro recreatione & venationis tempore. *& turres. Ipséque pugnauit cum rege filiorum Hãmon, & vicit eum: & dederunt ei filij Hãmon in anno illo centum talenta argenti & decem millia chororum tritici & hordei decem millia, hæc reddiderunt ei filij Hammon anno secundo & tertio. Roboratúsque est Iotham: quia direxit vias suas coram domino Deo suo.*

Residuum autem verborum Iotham & omnia bella eius & opera Hebraicè habetur. *& viæ eius.* sed in idem redit. *ecce ipsa scripta sunt in libro Regum Israel & Iehudæ. Filius vigintiquinque annorum erat cùm regnare cœpit: & sedecim annis regnauit in Ieruſalaim. Dormiuitq; Iotham cum patribus suis, & sepelierũt eum in ciuitate Dauid: & regnauit Achaz filius eius pro eo.* Reliqua vide quarti Regum 15.

CAPVT XXVIII.

FIlius viginti annorum erat Achaz cùm regnare cœpit, & sedecim annis regnauit in Ieruſalaim: & non fecit rectum in oculis domini sicut Dauid pater eius. Ambulauitq; in viis regum Israel: & etiam statuas fudit Behalim. Ipséque thurificauit in valle Ben'hinnom: & lustrauit. Iuxta Hebræum habetur. *& combussit filios suos in igne.* Manifestè significatur combustio filiorum secundum morem gentilitatis. Et quoniam pluraliter dicitur filios suos, non vnicum tantum combussisse filium narratur, nõ ausim tamen propterea affirmare quòd fuerit cõbustio occidens filios, sed consecrans eos: tum quia filij multi explicantur combusti, tum quia modificatur combustio subiungendo. *sicut abominationes gentiũ quas expulit Iehouah à facie filiorũ Israel.* Ita q̃ nõ dicitur absolutè q̃ cõbussit filios suos in igne, sed modificatur sicut idolatriæ ritus habebat. alienum autem à ratione videtur vt multos filios proprios vnus pater combureret occidendo, sed nõ quòd aliquã tulam vstionem quodam per ignem trãsitu inferret: vt idem

significe-

Universidad de Deusto Biblioteca

ſignificetur hic quod alibi nominatur fecit tranſire per ignẽ. *Sacrificabat quoque & thurificabat in excelſis & ſuper colles: & ſub omni arbore frondoſa.*

Tradiditq; eum dominus Deus *eius in manũ regis Syriæ qui percuſſit eum & cepit de regno eius prædam magnam & adduxit in Damaſcum.* Quarti Reg. 16. res geſtæ tempore Achaz ſcriptę ſunt, vbi rex iſte Syriæ nominatur Rezin. *& etiam in manum regis Iſrael traditus eſt, & percuſſit eum plaga magna.* Phacee filiꝰ Romeliæ. Iſti enim duo reges conuenerant aduerſus Achaz regem Iudæ tempore Eſaiæ prophetæ, promittentis diuinam opem regi Achaz quam ille renuit: vt ſcribitur Eſa. 7. vnde & diuino iudicio paſſus eſt tot & tanta ab iſtis duobus regibus, multo tamen peiora à rege Iſrael: quia regem Syriæ oportuit reuerti ad defendendum regnum ſuum à rege Aſſyriorum inuocato ab Achaz. *Occiditq; Pecach filius Remal'iahu in Iehuda centum & viginti millia in die vno omnes filios fortitudinis: eo quòd reliquiſſent dominum* Deum *patrum ſuorum. Occidit quoque Zich'ri potẽs Eph'raim Maha'ſeiahu filium regis.* Achaz *& Hazricham ducem domus, & Elcanam ſecundum à rege.* Narrantur tres excellẽtes perſonæ regis Achaz occiſæ. *Ceperũtq; filij Iſrael de fratribus ſuis ducenta millia mulierum filiorum & filiarum, & infinitam prædam.* Sæpe interpres vtitur infinitate pro multitudine. *pertuleruntq; eam in Someron.*

Ea tempeſtate erat ibi propheta domini Obed nomine. mortuo ſiquidem Eliſæo florebat propheta iſte in regno Samariæ, propter quod dicitur hebraicè. *Et fuit ibi propheta domino, Hoded nomẽ eius.* Nec ponitur aliqua limitatio temporis: nec dicitur ꝙ aliunde venerit. *& egreſſus eſt obuiam exercitui venienti in Someron, & dixit eis: ecce iratus dominus* Deus *patrum veſtrorũ contra Iehudam tradidit eos in manus veſtras, & occidiſtis eos atrociter, ita vt vſque ad cœlum pertingeret veſtra crudelitas.* Hebraicè habetur. *& occidiſtis eos in ira, vſque ad cœlos peruenit.* ſed interpres vocabulis exaggerauit. Clades enim tanta dicitur ꝙ vſque ad cœlos peruenerit: vtpote centum & viginti millium vno die. *Et nunc filios Iehudæ & Ieruſalaim vultis vobis ſubijcere in ſeruos & ancillas: quod nequaquam facto opus eſt: peccaſtis enim ſuper hoc domino Deo veſtro.* Iuxta hebræum habetur. *nonne tantum vos vobiſcũ delictorum ad Iehouah Elohe veſtrum?* ſubaudi habetis. Et eſt ſenſus quòd ſufficere debent vobis iniquitates quas commiſiſtis vos inter vos aduerſus ſummum Deum, & non

non debetis addere hanc iniquitatem inter vos & fratres veſtros filios Iudæ. *Nunc igitur audite me, & reducite captiuos quos adduxiſtis de fratribus veſtris: quia magnus furor domini imminet vobis.* Hebraicè habetur. *quia ira furoris Iehouah ſuper vos.* hoc eſt vindictam diuinam inſtar furoris ſuper vos meremini. *Surrexeruntq; viri de capitibus filiorũ Eph'raim (Hazar iahu filius Iehochanan, Berech'iahu filius Meſillemoth & Iechizki'iahu filius Sallum & Hamaſa filius Chad'lai) contrà venientes de exercitu. Et dixerunt eis: non introducetis huc captiuos ne peccemus domino, vos vultis adijcere ſuper peccata noſtra & vetera cumulare delicta.* Hebraicè habetur. *& ſuper delictum noſtrum.* Agnoſcunt principes & peccata quibus a recta ratione declinauerant, & iniquitatem idolatriæ propriæ. *grande quippe peccatum eſt, & ira furoris domini imminet.* Hebraicè habetur. *quia multum delictum nobis, & ira furoris ſuper Iſrael.* Agnoſcunt iuxta prophetæ verbum propriam iniquitatem non ſolum ſufficere ſed eſſe multam & mereri iram atque furorem diuinum ſuper populum Iſrael. *Dimiſeruntq; viri bellatores prædã & vniuerſa quæ ceperãt* Hebraicè habetur. *captiuitatem & prædam.* veſtes & huiuſmodi. *coram principibus & tota congregatione. Surrexeruntq; viri qui nominati ſunt per nomina, & apprehenderunt captiuos & omnes nudos eorum veſtiuerunt de ſpoliis, & calciauerunt eos, & comedere & bibere fecerunt eos, & vnxerunt eos, & omnem infirmum eorum duxerunt in aſinis, & adduxerunt eos in Iericho ciuitatem palmarũ ad fratres eorum, & reuerſi ſunt in Someron.*

TEmpore illo miſit rex Achaz ad regem Aſſur vt auxiliaretur ſibi. Pronomen illo, non demonſtrat tempus poſt tantã cladem, ſed tempus quo iſti duo reges conuenerũt aduerſus Achaz. author enim prius refert quæ paſſus eſt Achaz, & deinde narrat inuocationẽ regis Aſſyriorũ, quia aduẽtº regis Aſſyriorũ nõ ꝓuenit hæc mala regni Iudæ. *Et adhuc Edomæi venerunt: & percuſſerũt multos ex Iehuda, & ceperunt prædam magnã. Peliſthim quoq; diffuſi ſunt per ciuitates campeſtres & ad meridiem Iehudæ: ceperuntq; Bethſemes & A'ialon & Ghederoth & Socho & filias eius, & Thimnã & filias eius, & Ghimzo & filias eius & habitauerunt ibi.* Nõ ſolũ iſti duo reges (Rezin & Phacee) percuſſerunt regnum Iudæ ſed & Idumæi & Peliſthini percuſſerunt, prædati ſunt ceperuntq; ciuitates, videntes regnum Iudæ tam depreſſum. *Humiliauerat enim dominus Iehudam propter Achaz regem Iehudæ.* Hebraicè habetur. *Iſrael.* No

minatur

minatur Achaz rex Israel. forte titulum regis Israel retinebat: aut potius propter imitationẽ regũ Israel recedendo perinus à cultu summi dei, author nominauit ipsum regẽ Israel tractãdo illius punitionẽ. *eo quòd nudasset eũ auxilio & contẽptui habuisset dominũ.* Hebraicè habetur. *quia fecit detegere in Iehuda, & præuaricãdo præuaricatione in Iehouah.* Ratio redditur quare humiliauit Deus Iudam propter regem Achaz, quia detexit Achaz regnũ Iudæ thesauris protegentibus illud cõfidendo in rege Assyriorũ, & præuaricatus est præuaricatione maxima aduersus summũ deum, vt testantur suprascripta.

Adduxitque contra eum. Iuxta Hebræum habetur. *Et venit super eum Thillegath'pilneeser rex Assur.* Inuocatio regis Assyriorum suprascripta ad adiuuãdũ ipsum Achaz, trahit intellectũ lectoris ad intelligẽdũ q̃ nõ cõtra Achaz venerit, sed venerit innixus vocationi eius. *qui & afflixit eum, & nullo resistente vastauit.* Iuxta hebræum habetur. *& fecit angustare ei & nõ roborauit eum.* Duo effectus ex aduentu regis Assyriorũ narrantur: alter q̃ generauit angustias ipsi Achaz, alter q̃ nõ cõtulit robur eidẽ. Et ãgustia qdẽ in exactione pecuniarũ intelligitur, vt tãta fuerit exactio vt angustaretur rex Achaz ad inuenien dam tantam pecuniam: non collatio autem roboris intelligitur in eo quòd non fecit ei restitui ciuitates ablatas ab eo, sed dimisit eum in sua debilitate. *Igitur Achaz spoliata domo domini & domo regum & principum.* Hebraicè habetur. *Quia diuisit Achaz domum Iehouah & domũ regis & principum.* Quãuis diuidere pro dissipare intelligi possit (quoniã in libro Regum scribitur thesauros inuentos tã in domo Dei q̃ regis, dedisse regi Assyriorum) vt tamen non solum veritas sed proprietas hebraici sermonis seruetur, partitus dicitur domum dei & regis & principum: non quòd partem acceperit & partem dimiserit (quoniam tam liber Regum quàm angustia hic scripta sonat contrarium) sed diuisit onus soluendi regi Assyriorum in domum Dei, domum regis & principes. ita quòd nõ aggrauauit populum, qui tam afflictus erat. *& dedit regi Assyriorum munera.* Superfluit munera. *& tamen nihil ei profuit.* Hebraicè habetur. *& non in adiutorium ei.* Angustatus & oppressus tanta exactione soluit quidem, sed non obtinuit auxilium pro se sed oppressionem inimicorum: ita quòd hostes eius fuerunt depressi, sed ipse non fuit adiutus, immò etiam sub tributo seruiens regi Assyriorum.

Insuper &

Insuper & tempore angustiæ suæ, adiunxit præuaricationem in dominum, ipse per se rex Achaz. Superfluit per se. hebræi tamen ponderãt hoc in loco pronomen ipse, ad significandum quod interpres exposuit. *Et immolauit diis Damasci percussoribus suis, & dixit: dij regum Syriæ auxiliantur eis, immolabo eis & auxiliabuntur mihi: cum econtrario ipsi fuerint ruinæ ei & toti Israeli. Direptis itaque Achaz omnibus vasis domus Dei atque confractis.* Hebraicè habetur. *Et congregauit Achaz vasa domus Elohim & concidit vasa domus Elohim.* Duo manifestantur. alterum quòd etiam vasa domus dei abstulit: alterum quòd concidit illa vt pecunia fieret ex eis. Et nomine vasorum significantur more hebraico vniuersa (puta mensa, calendabrum, altare aureum) & non solum quæ nos vasa dicimus. *& clausit ianuas domus domini.* vt nec vestigium diuini cultus in templo remaneret. *& fecit sibi altaria in omnibus angulis in Ierusalaim. In omnibus quoque ciuitatibus Iehudæ extruxit aras ad cremãdũ thus.* Heb. habet. *fecit excelsa ad suffiendũ Elohim aliis.* Nulla materia suffit⁹ (hoc est cremãda ĩstar thuris) determinatur: poterat caro sic remari vt fiebat in holocausto. *atque ad iracundiã prouocauit dominum deum patrum suorum.*

Reliqua autem verborum eius priorum & posteriorum & omnium viarum eius: ecce ipsa scripta sunt in libro regum Iehudæ & Israel. Dormiuitque Achaz cum patribus suis, & sepelierunt eum in ciuitate in Ierusalaim, neque enim receperunt eum. Hebraicè habetur. *quia non fecerunt venire ipsum in sepulchra regum Israel.* Nullus refutãs recipere scribitur, sed sine nomine multi iudicauerũt ipsum indignum sepulchris regum Israel: & propterea non est in sepulchris regum sepult⁹. Nec te moueat nomen Israel: nã sepulchra regum in ciuitate Dauidis, erant sepulchra non solum regum Iudæ sed etiam regum Israel, Dauidis, Salomonis Iosãphat. *regnauitq; Chizci'iahu filius eius pro eo.*

CAPVT XXIX.

Chizci'iahu regnare cœpit filius vigintiquinque annorũ, & vigintinouem annis regnauit in Ierusalaim: & nomẽ matru eius Abi'ia filia Zechar'iahu. Fecitq; quod erat placitum. Hebraicè habetur. *Fecitque rectum* secundum regulam diuinam. *in oculis domini, iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius.*

In ipso anno & mense primo regni sui. Trãspositа est litera: nã hebraicè habetur. *Ipse in anno primo regni sui in mẽse primo.* Vbi clarè

clarè annus primus refertur ad regnum eius: mensis autem primus nõ arctatur ad regnum, sed absolutè narratur & propterea ambiguum est an significetur mensis primus regni, an significetur mensis primus in ordine mensium anni. *aperuit valuas domus domini, & instauravit eas. Adduxitq; sacerdotes & Leuitas: & cõgregauit eos in plateam orientalem.* Hæc est quæ superius appellata est atrium magnum: erat enim ex parte oriẽtali ipsius templi. *Et dixit ad eos, audite me Leuitæ: nunc sanctificamini & mundate domum domini dei patrum vestrorum, & auferte omnem immunditiam de sanctuario.* Dictio interpretata omnẽ immunditiam, est dictio significans menstruatam, ita q̃ Hebraicè habetur. *& facite exire menstruatam è sanctuario.* Instar enim menstruatæ (quæ non solum polluta erat sed polluebat alia) describitur immundicia templi, vt per hoc intelligamus q̃ erat immundicia idolatriæ, quæ non solum polluta erat sed & polluebat alios. Ita q̃ nõ est sermo de immundicia luti & huiusmodi corporearum sordium, sed de immundicia sacrilegarum rerum & idolatrię. vnde & pro ratione subiungitur peccatum patrum. *Quia peccauerunt patres nostri, & fecerunt malum in oculis domini Dei nostri & dereliquerunt eum: auerterúntque facies suas à tabernaculo domini & præbuerunt dorsum.* Ad literã Achaz quemadmodũ reliqua ita & modũ orãdi ordinauit contra legẽ Mosis: vt videlicet adoraret populus versus ad orientem, & sic auerterent facies suas à tabernaculo diuino terga præbentes illi: nam coram tabernaculo adorantes, habebant facies ad occidentem secundum legem Mosis. *Clauseruntq; ostia porticus & extinxerunt lucernas, & incensum non adoleuerunt: & holocaustum non obtulerunt in sanctuario Deo Israel.* Hebraicè habetur. *Elohæ Israelis.* more solito. *Fuitq; ira domini super Iehudã & Ierusalaim: & tradidit eos in commotionem.* Hebraicè habetur. *in tremitum.* Et vtrunq; fuit verum: quia & dati sunt in prædam atque abducti in captiuitatem, & spoliati sunt ita vt tremuerint nudati. *In desolatione & in sibilum, sicut vos cernitis oculis vestris. Et ecce corruerũt patres nostri gladio: & filij nostri & filiæ nostræ & vxores nostræ captiuæ ductæ sunt propter hoc. Nunc cum corde meo est percutere fœdus cum domino Deo Israel: & auertet à nobis irã furoris sui. Filij mei nolite me negligere.* Hebraicè habetur. *Filij mei nunc non errabitis, à rectitudine diuinæ legis, quia vos elegit dominus, vt stetis corã eo ad ministrandum ei, & vt colatis eum & thurificetis ei.*

Surrexerunt

Surrexerunt ergo Leuitæ, Machath filius Hamasai & Ioel filius Hazar'iahu de filiis Cehathitarum & de filiis Meraritarum, Cis filius Habdi, & Hazar'iahu filius Iehallel'el: & de Ghersunitis Ioach filius Zimmæ, & Heden filius Ioach. Et de filiis Elizaphã, Simri, & Iehiel: & de filiis Asaph, Zechar'iahu, & Matthan'iahu. Et de filiis Heman, Iechiel, & Simhi: et de filiis Ieduthum, Semah'ia, & Huziel. Cõgregauerunt q; fratres suos & sanctificati sunt. secũdum legis ritum. & venerunt iuxta mandatum regis in verbis domini, vt mundarent domum domini. Sacerdotes quoque ingressi sunt templum domini vt sanctificarent illud. Clarius habetur hebraicè. *Et venerunt sacerdotes intra domum Iehouah ad mundandum.* Narrata obedientia Leuitarum, narratur consequenter obedientia sacerdotum cum obseruatione legis: videlicet quòd soli sacerdotes intra domum domini ingressi sunt, Leuitis non præsumentibus intrare iuxta legem Mosis. *extuleruntque omnem immunditiam quam inuenerunt in templo domini, in atrium domus domini.* hoc est in atrium inter altare holocaustorum & domum Dei. illuc enim vsque educebant sacerdotes quæcunque sacrilega erant intus, & Leuitæ ex illo atrio ad torrentem Cedron educebant vt subiungitur. *tuleruntque Leuitæ ad efferendum ad torrentem Cid'ron foras. Ceperunt autem primâ die mensis primi mundare.* Narrata mundatione, narratur tempus distinguendo dies. Et ex hoc quòd primo die mensis primi inchoarunt mundare, facile intelligimus quòd superius nomine mensis primi significatur primus mensis regni. nisi quis dixerit quòd eodem die quo rex congregauit sacerdotes & Leuitas in atrio magno inceperũt mũdare: quod à promptitudine sacerdotum & Leuitarum alienum nõ esset, sed sanctificatio personarum quæ in litera præponitur obstare videtur: narrantur enim sanctificati Leuitæ & ingressi ad obsequẽdum regi. vnde tempus medium inter primũ mensem suprascriptum & primum mensem hic scriptum insinuatur. Si quis tamen præposterum ordinem familiarem hebraicæ phrasi etiam hic seruatum crediderit, non errat. *& in die octauo mensis ingressi sunt porticum domini, & mundauerunt domum domini diebus octo: & die sextodecimo mensis primi complerunt.* Octo ergo dies consumpserunt mundando exteriores partes templi vsque ad atrium quod erat inter templum & altare, alios autem octo dies expiando ipsam templi domum. & scripta sunt hæc vt intelligamus magnam multitu-

dinem idolatriæ fuisse intra domum Dei ab Achaz collocatam.

Ingressique sunt ad Ezechiam. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et ingressi sunt intro ad Chizsi'iahu regem.* Non intelligas die decimoseptimo adiisse regem: quoniam nec litera hoc dicit, nec sanctificatio vasorum quam profitentur se fecisse præter mundationem templi, vsquequaque quadrat. *& dixerunt: mundauimus totam domum domini, & altare holocausti & omnia vasa eius, & mensam propositionis & omnia vasa eius.* Cum vasa mensæ propositionis essent aurea, & ipsa mensa saltem vestita auro secundum legem, non est intelligendum quòd Achaz reliquerit ea: sed quemadmodum altare holocausti nouiter erectum est (nam Achaz illud amouerat) ita noua propositionis mensa aut forte lignea deaurata vetus, mundata dicitur. Vasa autem non nisi ærea intelligi possunt, post tot direptiones domus Dei & thesaurorum & vasorum eius. *Cunctámque templi supellectilem quam polluerat rex Achaz.* Hebraicè habetur. *Et omnia vasa quæ fecit obliuiscì rex Achaz in regno suo.* Dictio tamen interpretata obliuiscì ab aliis interpretatur elongare. sed sententia eadem redit: quia vasa referuntur quæ Achaz per elongationem ab vsu fecit tradi obliuioni. *postquam præuaricatus est.* Hebraicè habetur. *in præuaricari suo.* nunquam enim legitur bonus. *& ecce exposita sunt omnia coram altari domini.* Hebraicè habetur. *præparauimus & sanctificauimus: & ecce ipsa coram altari Iehouah.* Dicendo præparauimus & sanctificauimus, præter sanctificationem multa ipsos reparasse significatur.

SVrrexítque diluculo Chizsi'iahu rex, & adunauit principes ciuitatis: & ascendit in domum domini. Adduxerúntque tauros septem & arietes septem & agnos septem & hirces caprarum septem pro peccato, pro regno & pro sanctuario & pro Iehuda. Quanuis lege non fuerit sancitus numerus iste, decretus tamen est à rege & principibus quia numerus septenarius in lege sacratus erat, & immensum pelagus peccatorum numero Deo consecrato comprehendendum putarunt. *dixítque filiis Aharon sacerdotibus vt offerrent super altare domini. Et mactauerunt bouem, & receperunt sacerdotes sanguinem & asperserúnt super altare: mactauerúntque arietes, & asperserunt sanguinem super altare. Et applicuerunt hircos pro peccato coram rege & cœtu.* tanquam offerentibus hircos pro peccato. *imposuerúntque manus*

manus suas super eos. deputati ad hoc vice regis & vniuersæ multitudinis. *Et immolauerunt eos sacerdotes.* Interpres vtitur immolare pro iugulare: sacerdotes enim iugulauerunt illos. *& asperserunt sanguine eorum altare pro piaculo totius Israelis: pro toto enim Israel præceperat rex vt holocaustum fieret pro peccato.* Deficit coniunctio: legendum est. *dixit rex holocaustum & Chatath.* hoc est & pro peccato. vtrunque enim mandauerat rex fieri pro vniuerso Israele. *Constituítque Leuitas in domo domini cum cymbalis & psalteriis & citharis secundum dispositionẽ Dauid regis, & Ghad videntis regis, & Nathan prophetæ.* Vterq; donũ prophetiæ habuerat: sed Ghad appellatur vidẽs antiquo prophetarum nomine, Nathã autem propheta quod fuit nomen posterius. quia Ghad antiquior propheta erat: vtpote qui cum Dauide fuerat tempore quo Dauid profugus erat à facie Saulis: vt patet. 1. reg. 22. & ipse appellabatur videns regis Dauidis: vt patet. 2. reg. vlt. &. 1. para. 21. *quia domini præceptum fuit per manum prophetarum eius.* Hinc habetur quòd ordinata per Dauidem non omnia fuerunt ei reuelata immediatè à Deo, sed multa per medios prophetas. *Steterúntque Leuitæ cum organis Dauid, & sacerdotes cum tubis.* Cerne differentiam: sacerdotes secundum ordinem Mosis vtebantur tubis, Leuitæ autem secundum ordinem Dauidis vtebantur aliis instrumentis musicis.

Et iussit Chizsi'iahu vt offerrent holocaustum super altare: cúmque inciperet holocaustum, inceperunt laudes canere domino & clangere tubis & diuersis organis quæ Dauid rex Israel inuenerat concrepare. Totáque congregatio adorabat: & cantores & ii qui tenebant tubas erant in officio suo donec compleretur holocaustum. Cúmque finita esset oblatio, incuruatus est rex & omnes qui erant cum eo. Hebraicè habetur. *genuflexerunt rex & omnes inuenti cum eo & adorauerunt.* Hinc mos perpenditur vt in fine holocausti genuflecterent & adorarent. *Præcepítque Chizsi'iahu rex & principes Leuitis vt laudarent dominum sermonibus Dauid & Asaph videntis.* Appellatione sermonum intelliguntur psalmi. Et hinc habetur quòd non solus Dauid fuit author psalmorum, sed etiam Asaph. quod est intelligendum quo ad materiam: multorum enim psalmorum materiæ reuelatæ sunt Asaph & aliis prophetis in titulis psalmorũ nominatis, sed quo ad formã & metrũ Dauid author fuit psalmorum omnium: vt ex appendice septuagesimisecundi psal-

mi probauimus in præfatione ſuper pſalterium. *qui laudauerunt cum magna lætitia, & incuruato genu adorauerunt.* Hebraicè habetur. *& incuruarunt ſe & adorauerunt.* Caput humiliter inclinarunt Leuitæ coram rege venerando illum: vt ſubiuncta teſtantur. nam in hebræo non ſubiungitur. *Ezechias autem etiam hæc addidit.* ſed. *Et reſpondit Chizci'iahu & dixit.* Dicendo & reſpondit (proculdubio Leuitis) manifeſtat quòd Leuitarum incuruationi corã ſe reſpondit rex. *implestis manus veſtras domino.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *nunc implestis manum veſtram Iehouah.* Appellatur implere manum ſummo Deo, conſecrare & dicare opus Deo. Laudat itaque rex Leuitas quòd modò obtulerunt operas ſuas ſummo Deo. *accedite & offerte victimas & laudes in domo domini.* Dictio interpretata laudes (quæ etiam repetitur in ſequenti linea) ſignificat munera quæ offerebantur pro beneficio recepto manifeſtæ gratiæ diuinæ. *obtulitque tota cõgregatio victimas & laudes, & holocauſta mente deuota.* Hebraicè habetur. *& omnis voluntarius corde holocauſta.* Nec voluntarius corde arctatur ad holocauſta, ſed præcedentia etiam comprehendit.

Fuit autem numerus holocauſti quod obtulit congregatio, boues ſeptuaginta, arietes centum, agni ducenti: ſanctificauerúntque domino boues ſexcentos. Manca eſt litera: nam poſt agnos ducentos immediatè ſubditur. *pro holocauſto ad Iehouah omnia hæc.* Et immediatè ſequitur. *Et ſanctitates: boues ſexcenti, & ouium tria millia.* Inter oblata pro holocauſtis & oblata Deo in genere vt dicata eſſent Deo, differentia ſcribitur. *Sacerdotes verò pauci erant, & non poterant excoriare omnia holocauſta.* Hinc clarè habetur quòd excoriare holocauſta erat officium ſacerdotum, & in articulo duntaxat neceſſitatis communicatum Leuitis. Et quia claritas derogat coniecturæ, ideo quòd in Leuitico ex coniectura ſcripſimus ſpectare ad offerentem excoriare holocauſtum per ſe vel alium, retractamus: & de ſacerdote ibi eſſe ſermonem intelligimus hinc. Et idem intellige de iugulatione & actionibus reliquis, excepta manuum impoſitione. ſola ſiquidem hæc actio ſpectabat ad ipſum offerentem, reliquæ verò ad ſacerdotem: quanuis ibidem oppoſitum ſcripſerim. *inuerúntque eos fratres eorum Leuitæ donec impleretur opus & ſanctificarentur antiſtites.* Hebraicè habetur. *ſacerdotes.* ſufficientes ad opus excoriandi. *Leuitæ quippe faciliori ritu ſanctificantur quam ſacerdotes.* Iuxta

Iuxta Hebræum habetur. *quia Leuitæ recti corde vt ſanctificarentur præ ſacerdotibus.* Oratio comparatiua eſt, rationem reddens quare multi Leuitæ erant ſanctificati, ſacerdotes verò pauci, quia cor Leuitarum rectius fuerat quàm ſacerdotum ad hoc vt ſanctificarentur. Arguuntur ergo ſacerdotes minoris rectitudinis. & hoc implicite paulo ſuperius inſinuatum fuit: dum ad exhortationem regis narrantur nomina familiarum multarum Leuiticarum ex quibus ſurrexerunt Leuitæ ad ſanctificationem, de ſacerdotibus verò dicitur in genere quòd etiam ſacerdotes &c. in hoc eodem capitulo. quia enim pauci ſacerdotes fuerunt prompti ad ſanctificationem, ideo ibi implicite dictum hic explicatur. *Fuerunt igitur holocauſta in multitudine cum adipibus pacificorum & libaminibus holocauſtorum: & completus eſt cultus domus domini.* Hebraicè habetur. *& directum eſt miniſterium domus Iehouah.* quanuis deeſſet ſufficiens ſacerdotũ numerus, diuini tamen miniſterii officia directione non caruerunt.

Lætatúſque eſt Chizci'iahu & totus populus, eo quòd miniſterium domini eſſet expletum. Hebraicè habetur. *eo quòd direxiſſet Elohim populo: quia repente fuit res.* Materia gaudii regis & populi narratur diuina directio qua direxit populum ad cultum diuinum, ſeu direxit ea quæ diuini cultus erant proſpera populo. Et eo magis deo attribuitur directio hæc quia repente fuit res iſta, vt hebraica habet veritas: hoc eſt ſine præuiis nunciis, prophetis, prædicatoribus & huiuſmodi præparatoriis.

CAPVT XXX.

Miſit quoque Chizci'iahu ad totum Iſraelẽ & Iehudam. Fuiſſe hoc poſt ſextum annũ regni Ezechiæ, apparet ex eo quòd miſit ad omnẽ Iſrael carentẽ rege: vtpote reliquias Iſraelis ducti in captiuitatẽ à rege Aſſyriorum anno ſexto Ezechiæ, vt ſcribitur. 4. reg. 18. profugi ſiquidem Iſraelitæ reuerſi erant iſti ad quos miſit Ezechias. *ſcripſitq; epiſtolas ad Eph'raim & Menaſſem.* Specialis mentio fit iſtarũ duarum tribuum ſpecialiq; officio vocatæ narrantur, videlicet per literas: eo quòd magis vnitæ inueniebãtur. quod ideo accidit, quia ſub ditione regis Iudæ aliquæ Eph'raim & Menaſſis ciuitates exiſtentes, non ſunt inuaſæ à Salmanaſar rege Aſſyriorũ. *vt venirent ad domũ domini in Ieruſalaim, ad faciendũ paſcha domino Deo Iſrael. Iniitq; conſilium rex & principes & totus cœtus in Ieruſalaim, ad faciendum paſcha*

in mense secundo. proculdubio secundum ordinem mensium anni. *Non enim occurrerat facere in tempore suo.* Hebraicè habetur. *Quia non potuerunt facere illud tempore suo.* Tempus celebrandi pascha secundum legem erat mensis primus (vt patet Exod. 12.) ita tamen vt impediti primo mense celebrarent pascha mense secũdo, vt patet numeri capitulo nono: & propterea impedimentum scribitur primi mensis pro ratione celebrandi pascha mense secundo. *quia sacerdotes qui possent sufficere non fuerant sanctificati, & populus non fuerat congregatus in Ierusalaim.* Prima ratio impedimenti redditur ex parte sacerdotum, altera autem ex parte populi. *Placuitque sermo in oculis regis & in oculis totius cœtus: & decreuerunt mittere nuncios in vniuersum Israel à Beersebah vsque Dan, vt venirent ad faciendum pascha domino Deo Israel in Ierusalaim: multi enim non fecerant sicut in lege scriptum est.* Iuxta Hebræum habetur. *quia non in multitudine fecerunt sicut scriptum est.* Explicatur illud paulo ante scriptum: videlicet quia non potuerunt facere pascha tempore suo. explicatur inquam manifestando quòd multitudo nõ fecerat celebritatem paschalem tempore suo. Et dicitur hoc tum ad differentiam aliquorũ qui fecerant pascha tempore suo: tum ad commemorandum præceptũ legis non seruatum fuisse. nam Exo. 12. mandatur quòd vniuersa multitudo congregationis Israel celebret pascha quartadecima die mensis primi.

Perrexeruntq; cursores cum epistolis ex regis imperio. Heb. habet *de manu regis & principum eius in totum Israel & Iehudam.* Subscriptæ manu regis & principũ narrantur literæ, vt essent efficaciores. *iuxta præceptum regis dicẽtes: filii Israel reuertimini ad dominũ Deũ Abrahã Iizhac & Israel, & reuertetur ad reliquias quæ effugerunt manus Regum Assur.* Hinc apparet ψ post captiuitatem vltimã regni Israel hæc gesta sunt. *Et ne sitis sicut patres vestri & fratres vestri qui præuaricati sunt in dominũ Deũ patrum suorũ: tradidit q; eos in desolationem, vt vos cernitis. Igitur nolite induretis ceruices vestras sicut patres vestri: tradite manus vestras domino* tum ad fœdus, tum ad eleuationem adorando qui eleuatis eas idolis. *& venite ad sanctuarium eius quod sanctificauit in æternum, & seruite domino Deo vestro, & auertetur à vobis ira furoris eius. Si enim vos reuersi fueritis ad dominum, fratres vestri & filii vestri misericordiam inuenient coram eis qui captiuos duxerunt eos, & reuertentur ad terram hanc: pius enim & clemens.*

Hebraicè

Hebraicè habetur. *quia misericors & miserator est dominus Deus noster.* sed parui refert. *& non auertet faciem suam à vobis si reuersi fueritis ad eum.*

Et cursores pergebãt velociter. Superfluit velociter. *de ciuitate in ciuitatem in terra Ephraim & Menaßu vsque ad Zebulun: illis irridentibus & subsannantibus eos. Attamen viri de Aser & Menasse & Zebulun acquiescentes consilio.* Hebraicè habetur. *fuerunt humiliati.* interno diuino munere, quemadmodum de Iudæis subiungitur. *& venerunt in Ierusalaim. Etiam in Iehuda fuit manus Elohim ad dandum eis cor vnum ad faciendum præceptum regis & principum in verbo domini.* Diuina gratia describitur communis prædictis & Iudæis: disparitas autem penes hoc quòd communicata est gratia Iudæis omnibus, dictarum autem tribuum quibusdam.

CONgregatique sunt in Ierusalaim populi multi. Hebraicè habetur. *populus multus.* Et post illa verba subiuncta. *ad faciendum solennitatem azymorum in mense secundo.* scriptum est. *adunatio in multitudine valde.* Sententia est clara. *Surrexerúntque & abstulerunt altaria quæ erant in Ierusalaim: & omnia in quibus adolebatur incensum idolis abstulerunt, & proiecerunt in torrentem Cid'ron. Immolauerúntque pascha quartadecima die mẽsis secundi.* Iuxta decretum Mosis Num. 9. *sacerdotes quoque & Leuitæ tandem sanctificati.* Hebraicè habetur. *& sacerdotes & Leuitæ fuerunt verecundati & sanctificauerũt se.* Minor sacerdotũ & Leuitarũ multorũ amor ad diuinũ cultum manifestatur ex eo quòd verecũdia dũcti sanctificauerunt se. videbãt enim populum deuotè concurrentem ad diuinum cultum: & sic in seipsis confundebantur & sanctificarunt se. *& obtulerunt holocausta in domo domini. Steterúntque in ordine suo iuxta morem suum, iuxta legem Mosis viri Dei.* Nomen est Elohim. *sacerdotesque suscipiebant sanguinem aspergendum de manibus Leuitarum. Quia multi erant in congregatione qui non sanctificauerant se.* Non de sanguine agni paschalis est sermo, sed de sanguine victimarum quæ offerebantur in templo. nã agnus paschalis vbique in omnibus domibus Ierusalem offerebatur: & sanguis eius in superliminaribus & postibus domus ponebatur, nec aspergebatur per sacerdotes in altari. Est itaq; sensus literæ, quòd quia multi sanctificati nõ erãt qui tamen offerebãt victimas, ideo in actu offerendi Leuitæ supplebant officium quod debebat fieri per offerentes mundos. & propterea

corrigenda est cõtinuatio literę subiũctæ. *& idcirco immolabant Leuitæ phasc iis qui non occurrerant sanctificari domino.* nam Hebraicè habetur. *& Leuitæ super iugulationem paschatum in omni immundo ad sanctificandum Iehouah.* Diuersa à præcedenti est hæc sententia tractans de alio officio suppleto à Leuitis: videlicet officio iugulandi agnos paschales apud immundos. iuxta legis siquidem ritum nec sacerdos nec Leuita requirebatur ad immolãdum pascha in domo in qua immolabatur, sed paterfamilias mundus iugulabat agnum: verũ existente multitudine immũda deerat mũdus iugulator in multis domibus, quia nec paterfamilias nec alius in illa domo mundus aderat: & propterea Leuitæ suppleuerunt officium iugulandi apud immundos. *Magna enim pars populi.* Hebraicè habetur. *Quia multitudo populi multitudo de Eph'raim & Menasse Isaschar & Zebulun non se mundauerunt.* Ratio quare oportuit Leuitas supplere officiũ iugulandi pascha, redditur multitudo immundorũ. Deinde immediatè subiũgitur. *quia comederunt pascha non sicut scriptum.* Vide disparitatem. multitudo immũda non præsumpsit iugulare pascha, comedit tamen pascha nõ secundũ quòd scriptum est: hoc est carens mũdicia requisita à lege scripta. Et ratio disparitatis fuit, quia iugulatio paschæ erat præcipua actio paschalis sacrificij. quia igitur multitudo immũda comedit pascha & nõ præsumebat iugulare, Leuitæ officiũ iugulandi suppleuerunt. *& orauit pro eis.* Hebraicè habetur. *quia orauit Iechizci'iahu super eos dicendo.* Contextus insinuat quòd prius Ezechias orauit pro eis quàm isti immũdi præsumerẽt comedere pascha: nam ratio comestionis redditur, dicendo quia orauit Ezechias. *dominus bonus propitiabitur cũctis qui in toto corde requirũt dominũ Deum patrũ suorũ.* Deficit vna dictio: legendũ est. *Omni qui direxit cor suum ad quærẽdum Elohim Iehouah Elohe patrũ suorum.* Describit immũdos qui venerãt ad diuinũ cultũ secundũ cor: quòd videlicet totũ cor direxerint ad quærendũ in gubernatorem & iudicem, fontẽ essendi iudicẽ & gubernatorem patrũ suorum. *& non imputabit eis quòd minus sanctificati sunt.* Iuxta hebræum habetur. *& non sicut mundificatio sanctitatis.* Confidit Ezechias (supplicando tamen) quòd summus Deus bonitate sua præferet integritatem cordis mundiciæ requisitæ secundũ sanctitatẽ legitimã: ita quòd propitiabitur istis immundis legaliter, mũdis autẽ corde. *Exaudiuitq; dominus Iechizci'iahu.*

Testimoniũ hoc sufficit. & placatus est populo. Iuxta Hebręum habetur. *& sanauit populum.* Quia nullius ęgritudinis mentio facta est, sed solius immundiciæ legalis, ignotum remanet à quo morbo sanauerit Deus populũ. Sensibile tamen sanitatis signum interuenisse credẽdum est: alioquin orationis Ezechiæ exauditio occulta fuisset, nec securi comedissent isti pascha, nec magna lætitia subiuncta verificaretur.

Fecerúntque filij Israel qui inuẽti sunt in Ierusalaim solennitatẽ azymorum septem diebus in lætitia magna: & laudabant dominum per singulos dies Leuitæ & sacerdotes in vasis fortitudinis domino. Et locutus est Iechizci'iahu ad cor omnium Leuitarum qui habebãt intelligentiã bonam super dominum. hoc est locutus est verba penetrantia vsque ad cor, vt curam populi instruendi susciperent & continuarent: ideo enim Leuitarum duntaxat pollẽtium bona Dei intelligentia fit mentio. Vnde & duo effectus subiunguntur. alter quòd septem diebus perseuerauit populus vacando sacrificiis & confessioni: alter quòd septem alios dies addiderunt. *& comederunt septem diebus solennitatis.* Iuxta Hebræum habetur. *& comederũt præparationem septem diebus.* Præparatio comedenda septem diebus paschæ, est panis azymus secundum legem Mosis. *immolantes victimas pacificorum, & laudantes dominum Deum.* Hebraicè habetur. *& confitentes se domino Deo patrum suorum.* proculdubio peccasse summo Deo.

Placuitq; vniuersæ multitudini vt celebrarent. Hebraicè habetur. *Et consiliati fuerunt totus cœtus facere septem diebus alijs.* instruentibus Leuitis prædictis, vt magis firmaretur populus in cultu summi Dei & magis simul doceretur quæ sunt diuinæ legis. *& fecerunt septem diebus in lætitia. Quia Chizci'iahu rex Iehudæ dedit cœtui mille tauros & septem millia ouium, & principes dederũt cœtui tauros mille & ouiũ decẽ millia: sanctificatiq; sunt sacerdotes in multitudine. Et lætati sunt totus cœtus Iehudæ & sacerdotes & Leuitæ, & totus cœtus qui venerat de Israel: proselytiq; qui venerãt de terra Israel, & habitantes in Iehuda. Factáque est celebritas.* Hebraicè habetur. *lætitia magna in Ierusalaim: quia à diebus Salomonis filij Dauid regis Israel non sicut hæc in Ierusalaim.* Ita quòd nõ celebritas, sed lætitia narratur excedẽs omnem aliã lætitiã paschalem à tẽpore Salomonis. Et in prõptu erat ratio: quia tot annis intermissa fuerat, & Israel post mortẽ Salomonis nunquã cõuenerat ad pascha inhibẽtibus

tibus regibus Israel. *Surrexerunt autem sacerdotes atque Leuitæ.* Iuxta hebræum legitur absque nota coniunctionis. *sacerdotes Leuitæ.* hoc est Leuiticæ tribus. *& benedixerũt populo.* ad sacerdotes enim filios Aharon spectabat benedicere populo: vt patet Nume. 6. *& exaudita est vox eorum & peruenit oratio eorum ad habitaculum sanctum eius ad cœlum.* Testimoniũ scripturæ sat est si quæris quomodo cognitũ est, respõdeo quòd spiritus sanctus est author scripturæ sacræ qui omnia nouit & scriptori reuelauit ex illa oratione Deum benedixisse populo. Et bene nota quòd multiplicatio frugum scripta in sequenti capitulo nota fuit ad sensum: sed quòd fuerit fructus istius sacerdotalis benedictionis, ex reuelatione cognitum fuit.

CAPVT XXXI.

Vmq; perfecissent totum hoc, egressus est totus Israel qui inuentus est in ciuitatibus Iehudæ, & fregerunt simulachra & succiderunt lucos & demoliti sunt excelsa & altaria de toto Iehuda & Bin'iamin & in Ephraim & Menasse vsque ad consumptionem. Hinc quoque apparet quòd post destructum regnum Samariæ hæc gesta sunt. *reuersiq; sunt omnes filij Israel vnusquisque ad possessionem suam ad ciuitates suas.*

Iechizci'iahu verò constituit diuisiones sacerdotum & Leuitarum super diuisiones eorum: vnumquenque in officio proprio tam sacerdotum quàm Leuitarum ad holocaustum & pacifica: ad ministrandum & confitendum & ad laudandum in portis castrorum domini. Castra domini appellantur septa templi in quibus habitabant ministrantes diuino cultui. *Pars autem regis eorum erat.* Superfluit eorum. *vt de eius substantia offerrẽtur holocausta mane & vesperi & holocausta sabbatorum & calendarum & solẽnitatum: sicut scriptum est in lege domini.* Manifestatur quòd Ezechias susceptt in se onus prouidendi de iugi holocausto, & de holocaustis sabbatorum, calendarum & reliquarum solennitatum legis. *Præcepitque populo habitanti in Ierusalaim.* Cœpit facere, deinde docere & præcipere. *vt daret partes sacerdotibus & Leuitis.* Hebraicè habetur. *dare partem sacerdotum & Leuitarum.* hoc est ea quæ secundum legem debebant dare tum sacerdotibus tum Leuitis: quæ scripta sunt in lege Mosis diffusè. *vt possent vacare legi domini.* Hic est finis & ratio quare ministris diuini cultus debentur subsidia à populo.

Quod cũ percrebuisset in auribus multitudinis. Hebraicè habetur. *Et sicut multiplicabitur res, multiplicauerunt filij Israel primitias frumẽti vini & olei & mellis.* Narratur quòd inchoata & multiplicata oblatione ab habitatoribus Ierusalẽ, moti eorũ exẽplo filij Israel alibi habitãtes multiplicauerũt & ipsi offerẽdo primitias. *& omniũ quæ gignit humus.* Hebraicè habetur. *& omnis fructus agri.* quod minus esse perspicuũ est. Deinde immediatè sequitur. *& decimã omnis in multitudine attulerũt.* Prius dixit de primitiis, & postea subiũxit de decimis. & quẽadmodũ prius narrauit primitias oblatas ab habitatoribus Ierusalem & deinde ab aliis, ita & de decimis intelligẽdũ est. Vnde & subiũgitur imitatio habitatorũ extra Ierusalẽ quo ad decimas animaliũ. *Filiiq; Israel & Iehudæ habitãtes in ciuitatibus Iehudæ etiã ipsi decimã boum & ouiũ decimámque sanctorũ quæ vouerãt domino Deo suo, obtulerũt.* Hebraicè habetur. *& decimã sanctitatum sanctificatarũ Iehouah Elohæ eorum, attulerunt.* Leuitæ debebãt sacerdotibus decimã decimæ: & hæc sacerdotum portio appellatur sanctitas sanctificatorum, quoniam ex sanctificatis Deo decimis datis à populo Leuitis, sumebatur hęc decima sanctificata Deo pro sacerdotibus. Et manifestatur per hoc q; Leuitæ quoq; attulerũt debitã decimã sacerdotibus. *& posuerũt aceruatim.* Mẽse *tertio cœperũt aceruorũ iacere fundamẽta.* Hebraicè habetur. *inceperunt aceruos in fundamento.* hoc est prima ptincipia aceruorum. *& mense septimo compleuerũt.*

Venerunt autem Iechizci'iahu & principes, & viderũt aceruos: benedixerúntque domino & populo eius Israel. Et interrogauit Iechizci'iahu sacerdotes & Leuitas de aceruis. Respondítque ei Hazar'iahu sacerdos primus de domo Zadoc, & dixit: ex quo cœpit oblatio afferri in domum domini comedimus & saturati sumus & superfuit in multitudine, eo quòd benedixit dominus populo suo & superesse fecit copiam hanc. Ecce fructus diuinæ benedictionis per sacerdotes factæ, vt narratum est in præcedenti capitulo.

Præcepitq; Iechizci'iahu præparare cellaria in domo domini: & præparauerunt. Intulerúntque oblationes & decimas & quæcunq; vouerant. Hebraicè habetur. *& sanctitates in fide.* Significantur autem decimæ decimarũ supradictæ. *fuitq;* præfectus super ea Chanan'iahu Leuita & Simhi frater eius secundus. Et Iechiel & Hazaz'iahu & Nachath & Hasael & Ierimoth & Iozabad & Eliel & Iismach'iahu, & Machath et Bena'iahu: ppositi de manu Chanan'iahu & Simhi fratris eius, ex imperio Iechizci'iahu regis

& Haxar'iahu pontificis domus domini. Hebraicè habetur. *ducis domus Elohim.* caput enim domus dei significatur. *ad quos omnia pertinebant.* Non habetur hæc adiectio in hebræo.

Core verò filius Iimne Leuita ianitor orientalis portæ, præpositus erat iis quæ sponte offerebantur domino, Nomen est Elohim. *primitiisque & consecratis in sancta sanctorum.* Iuxta hebræum habetur. *ad dãdum eleuationem Iehouah, & sanctitatem sanctitatũ.* Exponitur inter sponte oblata comprehendi tunc tam primitias quæ eleuabantur Deo, quàm decimas decimarum: ad manifestandum quòd quãuis hæc secundum legem debe rentur, non tamen tunc exigebantur, sed sponte offerebantur. *Et sub cura eius.* Nõ male interpretatur quod hebraicè scribitur. *Et super manum eius.* quia significatur quòd manui (hoc est gubernationi eius) innitebantur subiuncti viri distributores in vrbibus sacerdotum in fide: hoc est absque exacta supputatione. *Heden & Min'iamin & Ieſuah & Semah'iahu & Amar'iahu & Sechan'iahu in ciuitatibus sacerdotũ in fide: ad dãdum fratribus suis in diuisionibus, sicut magno sic paruo. Exceptis maribus ab annis tribus & supra.* Hebraicè habetur. *Absque genealogia eorum maribus à filio trium annorũ & supra.* Aduerte & discerne disparitatẽ inter sacerdotes ac Leuitas absque discussa illorum genealogia & eosdem discussa eorum genealogia penes hoc quòd fine discussione genealogiæ distributio fiebat ministris actualiter ministrantibus, & illorum filiis maribus trium annorum & supra duntaxat: ministris autem sacerdotibus (hoc est filiis Aharon) & Leuitis à vigesimo anno & supra discussa eorum genealogia distributio fiebat etiam pro vxoribus & filiabus. Et non est sermo de genealogia quo ad patres, auos & atauos: sed quo ad numerum filiorum. Hãc sententiam sonat hebraica litera, subiungendo. *omni ucnicnti ad domum Iehouah rem de die in diem suam: ad ministerium suum in custodiis suis, in diuisionibus suis.* Conditiones narrantur eorum quibus absque discussa genealogia distribuebatur res eis debita: & modus, videlicet de die in diem. Deinde immediatè sequitur. *Et cum genealogia sacerdotes per domum patrum suorum & Leuitæ, à filio viginti annorum & supra: in custodiis suis in diuisionibus suis.* Alterum è regione præcedentis membrum subiũgitur: videlicet Leuitæ à viginti annis & supra, iuxta ordinẽ decretum à Dauidę & sacerdotes: vtrique tamen in custodiis suis (hoc est temporibus illis deputatis iuxta diuisiones statutas

tas tempore Dauidis) vtrique inquam genealogia eorum discussa. Et de istis subiungitur, *Et existentibus cũ genealogia vniuersæ familiæ eorum, vxoribus eorum, & filiis eorum, & filiabus eorum: omni congregationi, quia in fide eorum sanctificabunt se sanctitate.* Duo scribuntur. alterum quòd istis quorum genealogia erat discussa distribuebatur & tota familia, vxoribus &c. alterũ toti congregationi tam primi membri q̃ secundi distribuebatur quia fideles habebantur ad sanctificationis mundiciam, ita vt non permitterent immũdos participare nec fraudem in his committi.

Sed & filiorum Aharon. Hebraicè habetur in casu datiuo. *Et filiis Aharon sacerdotibus in agris suburbani ciuitatum eorum in omni ciuitate & ciuitate.* Hactenus tractatum est de distributione quæ fiebat sacerdotibus & Leuitis ministrantibus: modò tractatur de distributiõe quæ fiebat sacerdotibus & Leuitis in agris suburbanorum & ciuitatibus habitantibus. *dispositi erant viri.* Hebraicè habetur. *viri qui fuerunt nominati nominibus.* hoc est viri optimè noti, bonæ famę distributores erãt. *qui partes distribuerent vniuerſo sexui masculino de sacerdotibus & Leuitis.* Non solum malè contexta sed manca est litera: nam præcedentis sententiæ pars est de sacerdotibus. clarè enim in hebræo dicitur omni masculo sacerdotum: deinde immediatè subditur. *et omni existenti cum genealogia in Leuitis.* Clara disparitas exprimitur: videlicet quòd in genere sacerdotali dabatur pars omni masculo, in genere autem Leuitico non nisi existenti cum genealogia discussa.

Fecitq; sicut hoc Iechizci'iahu in toto Iehuda: & fecit bonum. sibi & aliis. *& rectum.* in actione. *& verum,* secundum intellectum. *coram domino deo suo.* teste deo. *In vniuersa cultura ministerii domus domini iuxta legem & cærimonias, volẽs requirere deũ suum in toto corde suo: fecitq; & prosperatus est.* Hebraicè habetur. *Et in omni opere quod incepit in ministerio domꝰ Elohim & in lege & in præcepto ad quærendum Elohe suum: in toto corde suo fecit & prosperabitur.* Effectus operis prosperitas significatur in futuro, quia futura fuit respectu boni operis: sic enim infinities hebræi loquuntur.

CAPVT XXXII.

POst res & veritatem istas venit Sancherib rex Assur. Significanter post veritatem vitæ iustitiæ & doctrinæ Ezechiæ superuenisse bellum describitur, ne peccato Ezechiæ

chiæ imputaretur huiusmodi afflictio subiuncta. *& ingressus est Iehudam,& obsedit ciuitates munitas.* Hebraicè habetur. *& castrametatus est super ciuitates arcium.* Non venit recto tramite ad Ierusalem, sed ad ciuitates fortes regni Iudæ. *volens eas capere.* Hebraicè habetur. *& dixit ad scindendum eas sibi.* hoc est decreuit separare ciuitates munitas à Ierusalem ad hoc vt subiiceret eas sibi simul cum reliquo regno Israel. Erat enim dominus regni Israel: nam quartodecimo anno regni Ezechiæ hoc gestum est. *Vidit autem Iechizci' iahu venisse Sancherib,& faciem eius esse ad bellum contra Ierusalaim.* Quarti Reg. 18. narratur quòd iste rex Assyriorum cepit ciuitates munitas regni Iudæ, quod hic tacetur. Et similiter tacetur Ezechiã petiisse veniam à rege Assyriorum, & dedisse ei magnã auri & argenti summã quam Sancherib petiit. Post hæc enim adhuc Sancherib obsidente ciuitatem Lachis, & accepta tanta auri & argenti summa frangente fidem, gestum est quod hic scribitur: videlicet quòd vidit Ezechias faciẽ regis Assyriorum ad bellandum contra Ierusalem. *Et inito cum principibus cõsilio virisq; fortißimis vt obturarent capita fontium qui erant extra vrbem: & hoc omnium decernente sentẽtia.* Hebraicè habetur. *& consiliatus est cum principibus suis & potentibus suis ad obturandum aquas fontiũ qui erãt extra ciuitatem: & adiuuerũt eũ.* principes virique fortes. *Cõgregatusq; est populus multus,& obturauit omnes fontes,& riuum qui fluebat.* Hebraicè habetur. *& torrẽtem inundantem in medio terræ.* proculdubio extra ciuitatem. *dicẽdo: cur venient reges Assur,& inuenient aquas multas? Confortatusque est,& ædificauit omnem murum dirutum & extruxit turres desuper & forinsecus murum alterũ,& roborauit Millo ciuitatis Dauid: & fecit vniuersi generis armaturã.* Hebraicè habetur. *& fecit armaturam in multitudine & clypeos.* nec vniuersæ species armorũ explicantur. *Constituitq; principes bellatorum in exercitu.* Hebraicè habetur. *Et posuit principes bellorum super populũ.* cũcta enim secundum humanam prouidentiam rectè disposuit & extra & intus. *& conuocauit eos ad se in plateam portæ ciuitatis,& locutus est ad cor eorum dicendo.* hoc est verba penetrantia corda dixit. *Roboramini & confortamini, non timeatis nec paueatis à facie regis Assur,& à facie totius turbæ quæ est cũ eo: quia plures sunt nobiscum quàm cum eo.* Verbis Elisæi prophetæ vsus est, confisus in diuino auxilio: quod & rei probauit euentus: sonant enim verba hæc multitudinem angelorũ adesse illis, vt Elisæus. 4. Reg.

Reg. 6. eisdem verbis significauit. *Cum ipso est brachiũ carneum, & nobiscũ est dominus deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatq; pro nobis.* Hebraicè habetur. *ad adiuuandum nos & ad præliandum prælia nostra.* sed sententia in idem redit. *Confortatúsque est populus huiuscemodi verbis.* Hebraicè habetur. *Et fuerunt innixi populus super verba Iechizci' iahu regis Iehudæ.* Fructus verborũ Ezechiæ manifestatur tantus quòd populus innixus est diuino auxilio per verba Ezechiæ prolato.

Post hæc misit Sancherib rex Assur seruos suos in Ierusalaim (ipse enim cũ vniuerso exercitu obsidebat Lachis. Quæstio oritur: quoniam quarti Regum decimooctauo contrarium sonat litera, dicẽs quòd rex Assyriorum misit de Lachis Rabsacem cum exercitu graui in Ierusalem ad Ezechiam: quomodo ergo verificatur quòd ipse Sancherib cum vniuersa potentia sua obsidebat Lachis? Solutio est quòd Rabsaces missus tanquã nũcius tempore obsidionis Lachis venit sine exercitu, vt hic scribitur: sed statim capta ciuitate Lachis misit rex partem exercitus post Rabsacem ad Ierusalẽ vt in libro Regũ scribitur: & ipse rex cũ parte exercitus iuit ad debellandũ ciuitatẽ Libnam, vt ex scriptis quarti Regum decimonono colligitur.) *ad Iechizci' iahu regem Iehudæ & ad totum Iehudam qui erat in Ierusalaim dicendo. Sic dixit Sancherib rex Assur: in quo habetis fiduciam,& sedetis obsessi in Ierusalaim? Nõne Iechizci' iahu decipit vos vt tradat vos ad moriendum fame & siti, dicendo dominus deus noster liberabit nos de manu regis Assur? Nonne ipse Iechizci' iahu abstulit excelsa & altaria eius,& præcepit & Iehudæ Ierusalaim dicendo, coram altari vno adorabitis & super illud thurificabitis? Vide hęc exposita. 4. Regum decimooctauo. Nonne cognoscitis quæ fecerim ego & patres mei omnibus populis terrarum? an valendo valuerunt dij gentium terrarum liberare terram suam de manu mea? Quis est in omnibus dijs gentium istarum quas vastauerunt patres mei qui potuerit liberare populum suum de manu mea, vt possit deus vester liberare vos de manu mea? Nunc ergo non decipiat vos Chizci' iahu & non persuadeat vobis sicut, hoc neque credatis ei: si nullius deus cuius vis gentis & regni potuit liberare populum suũ de manu mea & de manu patrum meorum, quanto magis dij vestri non liberabunt vos de manu mea? Et adhuc locuti sunt serui eius cõtra dominum Deum, & contra Iechizci' iahu seruum eius. Epistolas quoq; scripsit blasphemiæ plenas in dominũ deũ Israel: & locut⁹ est*

contra

contra eum dicendo, sicut dii gentium terrarum non potuerunt liberare populum suum de manu mea, sic deus Iechizci'iahu non poterit liberare populum suum de manu mea. Hoc fuit in recessu Sancherib de Iudæa ad resistendum regi Aethiopiæ: & gesta circa hanc epistolã scripta sunt. 4. Reg. 19. *Et clamauerunt voce magna Iehudaicè contra populum Ierusalaim qui erat super murum.* Author libri nõ seruat ordinem rei gestæ: nam hoc fuit ante missas literas, ut liber regum sonat. *vt terreret eos.* Deficit. *& ad attonitos reddendum eos.* ita quòd & timidos & attonitos efficere nitebantur Iudæos. *vt caperent ciuitatem. Et locuti sunt contra Elohe Ierusalaim sicut contra deos populorum terræ, opera manuum hominu.*

Orauitq; Iechizci'iahu rex & Iesah'iahu filius Amoz propheta aduersũ hãc blasphemiã: & vociferati sunt vsq; in cœlũ. nõ clamore corporalis vocis, sed interno affectu cordis. *Misitq; dominus angelum, & excidit oẽm potentẽ viribus & ducem & principem in castris regis Assur.* Ista angeli missio fuit non tunc, sed post biẽnium quando rex Assyriorum iterum misit exercitum suum contra Ierusalem: vt in. 4. Reg. cap. 19. scribitur. *reuersusq; est cum ignominia.* Hebraicè habetur. *& reuersus est in verecundia faciei in terram suam.* confusus siquidem ad instar erubescentium reuersus describitur qui iactauerat se contra Deum Israel prævaliturum. *cũque ingressus esset domum dei sui, qui exierant de visceribus eius ibi interfecerunt eum gladio. Saluauitq; dominus Iechizci'iahu & habitatores Ierusalaim de manu Sancherib regis Assur & de manu omniũ: & præstitit eis requiem per circuitum. Multi etiam deferebant hostias & sacrificia.* Hebraicè habetur. *Et multi afferentes munus domino in Ierusalaim.* nec desenditur ad speciem muneris. *& munera.* Hebraicè habetur. *& poma Iechizci'iahu regis Iehudæ: & exaltatus est in oculis omniũ gentium post hæc.* Sed vt aliàs dictum est appellatione pomorũ intelliguntur preciosa. effectus siquidem subsecuti ex mirabili occisione exercitus Sancherib, describuntur in aliis tum relatiuè ad deum tum relatiuè ad Ezechiam.

IN diebus illis ægrotauit Iechizci'iahu vsque ad mortem. Quarti Reg. 20. historia hæc tractata est: vbi vide expositum etiã signum datum. *orauitq; dominum, & exaudiuit eum, & dedit ei signum. Et nõ iuxta beneficia quæ acceperat retribuit Iechizci'iahu: quia elcuatum est cor eius.* Testatur scriptura non solum exteriori vanitate sed etiam interna elatione animi peccasse Ezechiam

chiam cum venerunt ad eum legati à rege Babylonis. historia tractata est quarti Regum 20. *& facta est contra eum ira, & contra Iehudam & Ierusalaim.* Vindicta per Esaiam prophetam annunciata Ezechiæ ibidem scripta commemoratur. *Humiliatusque est Iechizci'iahu in exaltatione cordis sui, ipse & habitatores Ierusalaim.* Humilitas ipsius Ezechiæ ibidem legitur: humilitas autem habitatorum Ierusalem hic primum scribitur. Et per hoc simul insinuatur quòd etiam habitatores Ierusalem elati sunt corde in aduentu illorum legatorum: ita quòd peccatum fuit commune regi & habitatoribus Ierusalem. Irrepsit autẽ elatio ex hoc quòd à tam remotis partibus venirent legati admirantes celsitudinem regis Ezechiæ apud Deum Israel tantam vt sol retrocessisset propter eum. *& idcirco non venit super eos ira domini in diebus Iechizci'iahu.* Ratio redditur dilatæ vindictæ ex diuina clementia suscipiente pœnitens cor regis & populi. Dilata autem fuit vsque ad tempus filiorum Iosiæ regis: vt inferius patebit.

Habuitque Iechizci'iahu diuitias & honorem multum valde: & thesauros fecit sibi argenti & auri & lapidum preciosorum & aromatum & armorum vniuersi generis. Hebraicè habetur. *& clypeorum.* nec aliud dicitur de armis. *& omnium vasorum desiderabilium. Et apothecas frumẽti & vini & olei: & præsepia omniũ iumentorum, & caulas pecorum. Ciuitatesque fecit sibi, & greges ouium & boum in multitudine: quia dederat ei Deus substantiã multam valde. Et ipse Iechizci'iahu obturauit exitũ aquarum Ghichon superiorem, & direxit eas subter ad occidentem ciuitatis Dauid: & prosperatus est Iechizci'iahu in omni opere suo. Attamen in legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum vt interrogarent de portento quod acciderat super terram, dereliquit eum Deus: vt tentaretur & nota fierent omnia quæ erant in corde eius.* Iuxta Hebræum habetur. *Et sic in interpretibus principum Babel missis ad eum ad quærendum mirabile quod fuit in terra, reliquit eum Elohim: ad tentandum eum ad sciendum omne in corde eius.* Multa hic manifestantur. primum quòd per interpretes habitus est sermo cum legatis. Scito tamen quòd dictio interpretata missis, potest referri ad principes & ad interpretes. potest enim legi missorum: ita quòd venerint magnates cum interpretibus, vel venerint interpretes missi à principibus. Nec est dubium quòd de mirabili retrocessione solis quæsituri

venerint ad agnoscẽdum seriem rei gestæ ex ore ipsius Ezechiæ regis. Derelictio autem Ezechiæ à supremo iudice nihil aliud est quàm negatio gratuiti auxilij relinquẽdo Ezechiam ipsimet Ezechiæ in aduẽtu illorum legatorum. & hoc ad tentandum ipsum Ezechiam (hoc est ad instar tentantis quantum valent vires Ezechiæ ad benefaciendum, ad non peccandum in huiusmodi laudibus) vt hinc ad instar experientia comprobantis sciret quicquid erat in corde Ezechiæ.

Aduerte prudens lector quòd istarum trium actionum attributarum Deo (videlicet relinquere, tentare & scire) prima duntaxat conuenit Deo propriè: aliæ vero duæ metaphoricè attribuuntur Deo hic, quemadmodum & irasci & pœnitere. dicitur enim Deus tentasse Ezechiam & inde cognouisse cor eius elatum, quia ad instar tentantis & experientia cognoscentis, effectum fecit: videlicet in manifestum producere valorem rei quæ probatur. manifestauit enim quãtum valeret cor Ezechiæ ad aliorum exemplum, & vt ipse Ezechias nosset seipsum & humilis corde pœnitens emergeret.

Reliqua autem verborum Iechizci'iahu & gratiæ eius: ecce ipsa scripta sunt in visione Iesah'iahu filij Amoz prophetæ & in libro. Legẽdũ est sine &. *in libro Regũ Iehudæ & Israel.* sonat siquidem litera Esaiam fecisse librum regum Iudæ & Israel, quo caremus. *Dormiuitque Iechizci'iahu cum patribus suis, & sepelierunt eum supra sepulchra.* Hebraicè habetur. *in optimo sepulchrorum filiorum Dauid.* Electus locus cæteris ex stirpe Dauidis præstantior propter Ezechiæ merita narratur. *& celebrauit exequias eius.* Hebraicè habetur. *& honorem fecerunt ei in morte eius totus Iehuda & habitatores Ieruſalaim.* ita quòd à toto regno honoratus est mortuus, & non solum à Ierosolyma. *& regnauit Menasses filius eius pro eo.*

CAPVT XXXIII.

Filius duodecim annorum erat Menasses cum regnare cœpit: & quinquaginta quinque annis regnauit in Ieruſalaim. Fecitque malum in oculis domini: iuxta abominationes gentium quas expulit dominus à facie filiorum Israel. Et conuersus. Iuxta Hebræum habetur. *Et reuersus est & ædificauit excelsa quæ demolitus fuerat Iechizci'iahu pater eius.* Quatenus rex, reuersus dicitur ad idolatriã a qua recesserat pater eius Ezechias. *& erexit aras Behalim & fecit lucos, & adorauit omnem militiã.* Hebraicè habetur. *exercitũ cœli.* scilicet videlicet lunã & stellas. *& coluit eos. Ædificauitque altaria in domo domini: de qua dixerat dominus, in Ieruſalaim erit nomen meũ in æternum. Et ædificauit aras toti exercitui cœli, in duobus atriis domus domini. Transiréque fecit filios suos per ignẽ in valle Ben' hinnom, & obseruabat somnia.* Hebraicè habetur. *tempora.* Deinde immediatè subiunguntur incantationes, maleficia, pythones & magi, quæ interpres aliis vocabulis protulit. *& sectabatur auguria & maleficis artibus inseruiebat, & habebat secum Magos & incantatores: multiplicauit facere malum in oculis domini irritãdo eum. Sculptile quoque & conflatile signum quod fecerat.* Hebraicè nihil habetur de conflatili. *posuit in domo domini.* Nomen est Elohim tam hic quàm cùm subiungitur locutus est dominus. *de qua dixit Deus ad Dauid & ad Salomonem filium eius, in domo hac & in Ieruſalaim quam elegi de omnibus tribubus Israel ponam nomen meum in æternum. Et non addam vt mouere faciam pedem Israel de terra quam tradidi patribus eorum: duntaxat si custodierint facere omnia quæ præcepi eis, totam legem & statuta & iudicia in manu Mosis. Igitur Menasses seduxit.* Hebraicè habetur. *Et fecit errare Menasses Iehudam & habitatores Ieruſalaim: vt facerent malum præ gentibus quas subuerterat dominus à facie filiorum Israel.* Maior iniquitas quam fuerit iniquitas ethnicorum attribuitur regi, tanquam inducenti populum ad tantum scelus.

Locutúsque est dominus ad Menassem & ad populum eius. procul dubio per prophetas. *& attendere noluerunt. & adduxit dominus super eos principes exercitus regis Assur: ceperúntque Menassem, & vinxerunt eum compedibus & duxerunt eum in Babel.* Historia Manassis scripta est & tractata quarti Regum 21. sed ista captiuitas ibi nõ fuit scripta. non ipse rex Assyriorũ venit, sed principes exercitus eius venerunt aduersus Manassem. Modus autem quo ceperunt Manassem, non est authenticè scriptus. Iosephus tamen dicit fuisse eum dolo captum. nihil enim scribitur de conflictu bellico, sed duntaxat quòd captus & vinctus ductus est in Babylonem. Nec scitur quoto anno regni eius hoc acciderit. *qui postquam coangustatus est.* Hebraicè habetur. *Et angustãdo eum, orauit faciem domini Dei sui.* Quales fuerint angustiæ illatæ vincto regi nescim⁹: sed q⁹ angustantibus eũ orauit summũ Deũ. *& egit pœnitẽtiã valde corã Deo.* Hebraicè habeẽ. *& humiliatus est valde à facie Elohæ patrum suorũ.* Vexatio dedit intellectum vt resipisceret.

Orauitque ad eum & obsecrauit intentè, & exaudiuit deprecationem eius. Verè clementissimus Deus & promptus ad miserendum. *reduxitque eum in Ierusalaim in regnum suum.* Modus quo rex Assyriorum restituit eũ in regnum, non est scriptus. tempus autem carceris insinuatur breuissimum, ex eo quòd nullus legitur electus rex interim in Ierusalẽ. *& cognouit Manasses quòd Iehouah ipse Elohim.* Collata idolatria priore cum beneficio accepto à summo Deo statim vt respiuit, cognouit ℣ Iehouah in lege Mosis & in prophetis prædicatus creator cœlorũ & terræ, ipse est gubernator & iudex omniũ. Et hinc insinuatur quòd Manasses prius nõ credebat summũ Deum gubernare hæc humana: & propterea tantã iniquitatum molem cõstruxit. *Et post hæc ædificauit murũ extra ciuitatem Dauid ad occidentem Ghichon in torrẽte & ad introitum in portã piscium & circundedit Hophel, & exaltauit ipsum valde: cõstituitq; principes exercitus in omnibus ciuitatibus munitis in Iehuda. Et abstulit deos alienos & simulachrum de domo domini.* Ecce effectus veræ pœnitentiæ. *& omnes aras quas extruxerat in monte domus domini.* hoc est in mõte Mori'iah. *& in Ierusalaim: & proiecit extra ciuitatẽ. Aedificauitque altare domini & immolauit super illud victimas pacificorum & laudẽ.* hoc est munera pro libertatis beneficio recepto. *præcepitque Iehudæ vt seruiret domino Deo Israel.* alioquin non fuisset integra pœnitentia. *Attamen adhuc populus immolabat in excelsis, duntaxat domino Deo suo.*

Reliquum autem verborum Menasis & oratio eius ad Deũ suum, & verba videntium qui loquebantur ad eum in nomine domini Dei Israel: ecce continẽtur in sermonibus regũ Israel. Oratio quoque eius, exauditio, & omnia peccata, & præuaricatiões eius, & loca in quibus ædificauit excelsa & fecit lucos & statuas antequam ageret pœnitentiam: ecce ipsa scripta sunt in sermonibus Chozai. Hoc libro caremus. *Dormiuitque Menasses cum patribus suis, & sepelierunt eum in domo sua: & regnauit Amon filius eius pro eo.*

Filius viginti annorum erat Amon cum regnare cœpit: & duobus annis regnauit in Ierusalaim. Fecitque malum in oculis domini sicut fecerat Menasses pater eius: & omnibus idolis quæ fecerat Menasses pater eius immolauit Amon, & coluit ea. Et non est reueritus faciem domini, sicut reueritus est Menasses pater eius: & multo maiora deliquit. Hebraicè habetur. *quia ipse Amon multiplicauit delictum.* Pater eius amputauerat delictum pœnitendo, ipse verò impœnitens multiplicauit. De coniuratione autem cõtra

tra Amon facta, idem hic scribitur & in quarto regum. *Coniurauerúntque contra eum serui eius: & interfecerunt eum in domo sua. Percussítque populus terræ omnes qui coniurauerant cõtra regem Amon: & regem constituit Iosi'iahu filium eius pro eo.*

CAPVT XXXIIII.

Filius octo annorum erat Iosi'iahu cũ regnare cœpit: & triginta & vno annis regnauit in Ierusalaim. Fecítque rectum in oculis domini: & ambulauit in viis Dauid patris sui, neque declinauit ad dexteram & sinistram. Octauo autem anno regni sui cum adhuc esset puer, cœpit quærere Deum patris sui Dauid: & duodecimo anno cœpit mundare Iehudã & Ierusalaim ab excelsis, & lucis, & simulachris, & sculptilibus. Destruxerúntque coram eo aras Behalim, & simulachra quæ erant super eas demoliri fecit. Aiunt per dictionem redditum simulachra significari quædã dicata soli in excelsis valde. *& lucos & sculptilia.* Deficit & conflatilia: legendum est. *& sculptilia & cõflatilia fregit & comminuit.* Sed de his non oportet esse solicitum: in quarto enim regum gesta Iosiæ diffusè scripta sunt cap. 22. & 23. *& super tumulos eorum qui eis immolare consueuerant, fragmenta dispersit. Ossáque sacerdotum combussit super altaria: & mundauit Iehudam ac Ierusalaim. Et in ciuitatibus Manasis & Eph'raim & Simhon vsque ad Naphthali in desolationibus eorum per circumitum. Demolitúsque est altaria & lucos, & simulachra contriuit in frusta, & omnia simulachra demolitus est in tota terra Israel: & reuersus est in Ierusalaim.*

Anno autem decimooctauo regni sui mundata iam terra & templo. ab idolatriis renouatis à patre suo Amon. *misit Saphan filium Azal'iahu & Mahase'iahu principem ciuitatis & Ioach filiũ Ioacham à commentariis, ad instaurandum domum domini Dei sui. Venerúntque ad Chilci'iahu sacerdotem magnum, acceptámque pecuniam ab eo quæ illata fuerat in domum domini.* Hebraicè habetur. *& dederunt argentum illatum in domum Elohim.* Collectores dederunt argentum coram pontifice & nunciis regis: collectores autem subiungũtur Leuitæ custodes malluuij. quanuis vulgata æditio habeat Leuitæ & ianitores. *quod congregauerant Leuitæ & ianitores de Manasse & Eph'raim & de toto residuo Israel.* Ab vniuersis Israelitis qui supererant in partibus illis narratur collecta pecunia per Leuitas. *& de toto Iehuda & Bin'iamin: & habitatoribus Ierusalem.* Hebraicè habetur.

bet. & reuersi sunt ad Ierusalaim. Collectores Leuitæ discurrerunt per Manassem Eph'raim Iudam & Ben'iamin & vniuersas reliquias, & reuersi sunt in Ierusalem. prius enim more solito narratum est quòd dederunt argentum: & deinde narratus est modus quo collectum est argentum. *Tradiderũtq; in manum eorum qui præerant operibus in domo domini ad sartiendum & roborandum domum. Et illi dederunt ipsum artificibus & cementariis ad emendum lapides excisos, & ligna ad commissuras: & ad contignandum domos quas destruxerant reges Iehudæ. Et viri faciebant fideliter in opere: & super eos ordinati erãt Iachath & Hobad'iahu Leuitæ de filiis Merari, & Zechar'ia, et Mesullam de filiis Cehathitarum ad solicitandum: & omnes Leuitæ in instrumẽtis cantus intelligentes. Super baiulos vero & solicitatores omnium laborantium in quolibet opere, erãt de Leuitis scribæ, & præfecti, & ianitores.*

Cúnque efferrent pecuniam quæ illata fuerat in domum domini, reperit Chilci'iahu sacerdos librum legis domini, qui datus fuerat in manu Mosis. Superfluit qui datus fuerat: hebraicè enim habetur. *librum legis Iehouah in manu Mosis.* Et refertur ad legem manus Mosis. est enim sensus, librum legis diuinæ non latæ à Deo per prophetam quemcunque, sed per Mosem. *Respondítque Chilci'iahu & dixit ad Saphan scribam, librum legis reperi in domo domini: & tradidit ei. Saphan autem attulit librum ad regem, & retulit præterea regi verbum dicendo: omne quod dediſti in manum seruorum tuorum ipsi faciunt. Conflauerúntque argentum quod inuentũ est in domo domini: & tradiderunt illud præfectis & facientibus opus. Nunciauit quoque Saphan scriba regi dicendo, librũ dedit mihi Chilci'iahu sacerdos: & legit in eo Saphã corã rege.*

Cúnque audisset rex verba legis, scidit vestimenta sua. horrore offensarum commissarum in Deum à patribus suis & populo, adiuncto timore pœnarum in libro comminatarũ. *Et præcepit rex Chilci'iahu, & Achicam filio Saphan, & Habdon filio Michæ, & Saphan scribæ, & Hasa'iæ seruo regis dicendo. Ite cõsulite dominũ pro me & p reliquiis in Israel & in Iehuda super verbis libri qui repertus est: magnus enim furor domini stillauit super nos.* Rectius legeretur. *quia magna ira Iehouah quæ adiecta est in nos.* stillatio enim minorem punitionem insinuat. *eo quòd non custodierunt patres nostri verbum domini vt faceret iuxta omne quod scriptum est in libro hoc.*

Abiitq; Chilci'iahu & qui erant regis ad Huldã prophetissam

vxorem

vxorem Sallum filii Thoc'hath filii Chas're custodis vestium. Non mulier, sed maritus eius custos significatur: est enim masculini generis. *quæ habitabat in Ierusalaim in secunda.* Vt in quarto regum diximus, dictio hebraica interpretanda erat. *in repetitorio.* vide ibi ca. 22. *& locuti sunt ad eam iuxta hoc. Quæ respõdit eis, sic dixit dominus Deus Israel: dicite viro qui misit vos ad me. Sic dixit dominus: ecce ego adduco malum super locũ istũ & super habitatores eius, omnia maledicta quæ scripta sunt in libro quẽ legerunt coram rege Iehudæ. Pro eo quòd dereliquerũt me & thurificauerũt diis alienis, vt me ad iracũdiã prouocarent in omnibus operibus manuũ suarum: stillabitq; furor meus in locũ istũ & nõ extinguetur. Ad regem autem Iehudæ qui misit vos ad consulendũ dominum sic dicetis: sic dixit dominus deus Israel quoniam audisti verba voluminis.* Heb. habetur. *verba quæ audisti.* tum ex libro tum à me, sic dixit Iehouah Elohæ Israel. Deinde immediatè sequitur. *Pro eo quòd tenerũ factum est cor tuum & humiliatus es à facie Elohim cũ audisti verba eius super locum istum & super habitatores eius, & humiliatus es coram me, & scidisti vestimẽta tua, & fleuisti corã me: et etiã ego exaudiui te dicit dominus.* Sententia est clara. *Iã enim.* Parui refert ℘ hebraicè habeẽ. *Ecce ego colligam te ad patres tuos & colligeris ad sepulchrũ tuum in pace.* Beneficiũ dilationis tãtæ ruinæ promittitur. *nec videbunt oculi tui.* corporei. *omne malum quod ego adduco super locũ istũ, & super habitatores eius.* Per oculos vniuersi sensus significãtur. promittitur enim Iosiæ quòd à sensibili notitia (qualis est quæ habetur in præsenti vita) exemptus erit: quoniam pœnalis valde fuisset. nec propterea priuatus est intellectuali notitia in limbo existens malorum quæ passi sunt in hac vita filii eius. Et bene nota ℘ non dico animam Iosiæ in limbo nouisse mala filiorum: sed dico ex hac prophetia nõ significari ipsum priuatum tali notitia. *& retulerunt regi verbum.*

Misitq; rex: & congregauit omnes seniores Iehudæ & Ierusalaim. & ascendit rex in domum domini & omnis vir Iehudæ & habitatores Ierusalaim, & sacerdotes, et Leuitæ, & totus populus à magno vsque ad paruum. Sanctus rex quanuis à muliere prophetico spiritu loquente audierit firmatam esse diuinam sententiam, non destitit tamen cũ vniuerso populo facere quod in se est ad placandum summum Deum. *& legit in auribus eorum omnia verba voluminis.* Deficit. *fœderis inuenti in domo Iehouah.* liber. n. legis inuẽtus in domo appellat liber fœderis, quia cõtinebat

fœdus inter Deum & populum. *Stetitq; rex in loco suo, & percussit fœdus coram domino vt ambularet post dominum & custodiret præcepta & testimonia & statuta eius in toto corde suo & in tota anima sua: faciendo verba fœderis scripta in libro hoc.* Optimus rex ipse primus se obligat, vt alios ab exẽplo trahat ad idem. *Adiurauit quoque super hoc.* Parui refert quòd hebraicè habet. *Et fecit stare omnem inuentum in Ierusalaim & Bin'iamin.* Absq; adiuratione fecit quòd populus quoq; fœdus iniret cũ summo Deo. *& fecerunt habitatores Ierusalaim iuxta pactum Dei, Dei patrum suorum.* Vtrobiq; est nomen Elohim. *Abstulitq; Iosi'iahu omnes abominationes de omnibus terris filiorũ Israel, & fecit omnes qui residui erant in Israel seruire domino Deo suo.* hebr. habetur. *Iehouah Elohæ eorum.* Deinde immediatè sequitur. *cunctis diebus eius non recesserunt à domino Deo patrum eorum.* Vide quàm efficax sit exemplaritas principis perseuerans.

CAPVT XXXV.

Fecitq; Iosi'iahu in Ierusalaim pascha domino: & immolauerunt pascha quartadecima die mensis primi. Et constituit sacerdotes in custodiis suis: hortatúsque est eos ad ministerium domus domini. Leuitisque ad quorum eruditionem omnis Israel sanctificabatur domino, locutus est: ponite arcam in sanctuario templi. Hebraicè habetur. *ponite arcam sanctitatis in domo quam ædificauit Selomo filius Dauid rex Israel.* Nisi fuisset prius extracta arca Dei è templo, nõ dixisset Iosias Leuitis vt ponerent arcam sanctitatis in domo quam ædificauit Salomon, quando autem fuerit inde educta & vbi interim manserit, scriptura tacet. Ex hoc autem quòd arca Dei quæ erat maximum sacrum extracta narratur de templo, infinuatur quòd omnia alia aut extracta aut prophanata fuerint. timuerunt autem idolatræ prophanare arcam Dei, memores eorum quæ acciderant Philisthinis & Bethsemitis & Ozæ, quæ scripta sunt in primo libro Regũ: & propterea maluerunt vt ex templo educeretur. Iosias autem religiosissimus fecit eam reduci in templum. *nequaquam enim eam vltrà portabitis, nũc seruite domino Deo vestro et populo eius Israel.* Eandem sententiã protulerat olim Dauid ad eundem finem: videlicet quòd quia non essent subituri onus vehendi arcam humeris collocata iam arca in templo, vacarent diuinis officiis. Innuũt autem verba hæc quòd redierant Leuitæ ad pristinum onus, scilicet vehẽdi arcam humeris sicut antè ædificationem templi faciebant. & propterea coniectura hinc habetur, quòd non paruo tẽpore nec in vno duntaxat loco fuerit arca extra templum post idolatriam Regum Iudę: reditus enim Leuitarum ad officium pristinum hoc innuit. Leuitæ autem hoc in loco non distinguũtur contra sacerdotes: nam gestare humeris arcam Dei, plus sacerdotum erat quã Leuitarum. *Et præparate vos per domos patrum vestrorũ in diuisionibus vestris: sicut scripsit Dauid rex Israel, & iuxta scripturã Selomonis filii eius.* Dauid ergo principaliter, Salomon autem consequenter scripsit diuisiones sacerdotum & Leuitarum. *Et ministrate in sanctuario eius per familias turmásque Leuiticas.* Iuxta Hebræum habetur. *Et stabitis in sanctuario ad diuisionem domus patrum, fratribus vestris filiis populi: & diuisionem domus patris Leuitis.* Ita iacet in hebræo. Et quanuis obscura sit litera, sensus tamen est quòd Leuitæ stent in sanctuario secundum diuisiones patrum, diuisiones inquam domorum secũdum patres Leuitarum, stent autem ad ministeria diuina opportuna fratribus suis filiis populi: hoc est vniuersis Israelitis. hoc enim ad euitandam confusionem ministrorum cum populo sanctissimè decretum est. Deinde immediatè sequitur. *Et iugulabitis pascha: & eritis sanctificati & facietis præparare fratres vestros, ad faciendum sicut verbum Iehouah in manu Mosis.* Sententia clara est, mandat enim executionem decretorum per Mosem, quæ scripta sunt in libro Exodi principaliter.

Dedit præterea Iosias omni populo qui ibi fuerat inuentus in solẽnitate phasæ agnos & hedos de gregibus & reliqui pecoris triginta millia. Hebraicè habetur. *Et largitus est Iosi'iahu filiis populi ouium, agnorum & filiorum caprarum (omnium pro paschatibus) omni inuento in numero triginta millia, & boum tria millia: hæc de substantia regis.* Priorũ triginta millia & tria millia boũ dedit rex, nõ q̃ boues neq; oues immolarẽtur pro agno paschali, sed vt in illis diebus solennitatis paschalis haberent festiuas victimas. Et ad hunc eundem vsum intellige subiunctas largitiones. *Duces quoque eius sponte quod vouerant obtulerunt tam populo quam sacerdotibus & Leuitis.* Hebraicè habetur. *Et principes eius voluntati populi sacerdotibus & Leuitis eleuauerunt.* appellant enim eleuationem, largitionem relatam in Deum. Et hæc clausula initium est subiunctorum. inchoat siquidem à largitione quam principes regis profusè fecerunt tum populo quãtum voluit, tum sacerdotibus, tum Leuitis. & subiunguntur

guntur postea in specie diuersi principes diuersa largientes, Sufficientia autem oblatorum significatur dicendo voluntati populi sacerdotibus & Leuitis: insinuatur enim quòd quantum volebat populus largiti sunt. *porro Chilc'ia & Zechar'iahu, & Iechiel duces domus Elohim.* Absque alia nota continuatiua subiunguntur immediatè isti tres. *sacerdotibus dederũt pro paschatibus duo millia & sexcenta, & boues trecentos. Chonan'iahu autem, & Semah'iahu, & Nethan'el fratres eius, et Chasab'iahu, & Iehiel, & Iosabad principes Leuitarum: eleuauerunt Leuitis pro paschatibus quinque millia, & boues quingẽtos.* Dixerat in genere principes eius, dicit modo in indiuiduo quòd isti tres duces domus Elohim dederunt sacerdotibus: præter id quod principes regis dederunt, narratur in specie quid dederint principes regis ex tribu Leuitica, primum principes sacerdotum sacerdotibus & deinde principes Leuitarum Leuitis.

Præparatúmque est ministerium: & steterunt sacerdotes in loco suo & Leuitæ in diuisionibus suis iuxta præceptũ regis. Immolauerunt́q; pascha: & asperserunt sacerdotes manus suas sanguine. Hebraicè habetur. *& asperserunt sacerdotes de manu eorum.* Pronomẽ eorum populum demonstrat, ad differẽtiam temporis Ezechiæ quo sacerdotes asperserunt de manu Leuitarum supplẽtium vices immundorum. ad insinuandum itaque quòd populus non erat immũdus (sicut fuerat tempore phasę celebrati sub Ezechia) sed quòd tẽpore Iosiæ populus erat sanctificatus, scribitur quòd sacerdotes asperserunt sanguinem secundum legis ritum circa altare de manu eorum qui immolabant. *& Leuitæ detraxerunt pelles holocaustorum.* Hebraicè habetur. *& Leuitæ spoliantes.* proculdubio animalia quæ offerebãtur. hoc enim propter multitudinem magnam etiam tempore Ezechiæ factum legitur. *Et separauerunt ea vt darent per domos & familias singulorum.* Hebraicè habetur. *Et remouerunt holocaustum in terminando ea.* Et appellatione holocausti intelligitur adeps animalium qui cremabatur Deo in modum holocausti. Et est sensus quòd sacerdotes remouerunt à multitudine victimarum portionem illam quæ cremabatur Deo vsquequo terminata esset huiusmodi remotio ab omnib⁹ victimis. Et immediatè subditur. *diuisionibus domui patrũ filiis populi ad offerendũ Iehouah, sicut scriptum est in libro Mosis: & sic bobus.* Ordinata oblatio describitur: ita q̃ secundũ diuisiones familiarũ populi offerebãt victimas iuxta ritum legis, sacerdotibus remouentibus

remouentibus portionem cremandam Deo. Et hoc non solum in victimis ex ouibus & capris, sed etiam ex bobus seruatum scribitur. Et *coxerunt pascha in igne iuxta ritum: pacificas vero hostias coxerunt in lebetibus & cacabis & ollis, & festinatò distribuerũt omnibus filiis populi. Sibi autem & sacerdotibus postea præparauerunt, quia sacerdotes filij Aharon in oblatione holocaustì & adipum vsque ad noctem fuerunt occupati: Leuitæq; præparauerunt sibi & sacerdotibus filiis Aharon. Porro cantores filij Asaph stabant in ordine suo iuxta præceptum Dauid & Asaph & Heman & Ieduthun prophetarum regis.* Hebraicè habetur. *videntis regis.* Singularis numeri est, & ad Ieduthun directè refertur. *& ianitores ad singulas portas obseruabãt: non erat eis recedendum à ministerio suo, quia fratres eorum Leuitæ præparauerunt eis.*

Præparatumq; est omne ministerium domini in die illa ad faciendum pascha, & ad offerendum holocausta super altare domini: iuxta præceptum regis Iosi'iahu. Fecerúntque filij Israel inuẽti pascha in tempore illo: & solennitatem azymorum septem diebus. Et non est factum pascha simile huic in Israel à diebus Semuel prophetæ. Præfertur celebritas paschalis tempore Iosiæ reliquis præteritis tam tempore iudicum (quorum vltimus fuit Samuel) quàm tempore regum, non solum Iudæ, sed etiam Israel: vt fuerũt Saul, Dauid & Salomon, præfertur autem quo ad hoc quòd fuit celebratum solenniter ab omnibus Israelitis qui erant in terra promissionis: in aliis enim celebrationibus nũquam conuenerunt omnes, sed aliqui remanebant qui non celebrabant pascha. hanc enim singularitatẽ significant subiuncta verba iuxta hebraicam veritatem. *& omnes reges Israel non fecerunt sicut Pesach quod fecit Iosi'iahu & sacerdotes & Leuitæ & omnis Iehuda & Israel inuentus, & habitatores Ierusalaim.* significanter enim dicitur & omnis Iuda & Israel inuentus, vt hinc intelligamus hanc fuisse singularitatem huius phasę quod celebratum est ab omnibus Israelitis inuẽtis in terra promissionis. *Decimooctauo anno regni Iosi'iahu, factum est pascha hoc.*

Postquam instaurauerat Iosias templum. Hebraicè habetur. *Post omne istud quòd fecit præparare Iosi'iahu domum.* proculdubio Dei. Et est sensus, post omne istud & quòd præparauit etiam domũ Dei, ascendit Necho rex Aegypti &c. Post tot bona opera describitur subsecutus modus quo mortu⁹ est rex Iosias: vt intelligamus diuinã gratiam etiã tẽpore veteris

ris testamenti concessam amicis dei non secundum temporalem vitam quamuis concupitam. *ascendit Necho rex Aegypti ad pugnandū in Charchemis iuxta Euphratem.* Aiunt Charchemis esse nomen ciuitatis: sed an sit in terra promissionis non inuenio: & propterea incertum restat an significetur termin⁹ quo tendebat rex Aegypti, an locus ad quem peruenerat tūc. *& egressus est in occursum eius Iosi'iahu. Misitq; ad eum nuncios dicendo quid mihi & tibi est rex Iehudæ.* subaudi cōmune est litigandum? nulla inter nos materia belli. *non cōtra te hodie venio, sed contra aliam domum pugno.* Hebraicè habetur. *non super te hodie quia ad domum belli mei.* Et est sensus, non contra te venio quia ad domum materiam belli mei propero. Et appellat domum belli sui, domum hostem sibi. *ad quam deus festinatò me ire præcepit.* Hebraicè habetur. *& Elohim dixit ad stupefaciendum.* Dictio hebraica significat non qualecunq; stupefacere, sed stupefacere reddendo attonitos. Et est sensus quòd deus disposuit me in hoc progressu ad reddēdū alios attonitos, hoc est ad tam mirabile opus faciendum vt alii stupeant quasi attoniti. *desine aduersum deum facere qui mecum est, ne interficiat te.* Hebraicè habetur. *Declina tibi ab Elohim qui mecū & non perdet te.* Congressum suum deo tribuit rex Aegypti, monendo Iosiam vt non occurreret sibi.

Noluit autem Iosi'iahu reuerti, sed præparauit contra eum prælium, nec acquieuit sermonibus Necho ex ore Dei. Nomen est Elohim. Si inculpabilis fuisset occursus Iosiæ aduersus regem Aegypti, non diceret scriptura quòd non audiuit verba Necho ex ore Elohim. affirmatur itaque & quod verba regis Aegypti processerunt ex ore Elohim summi vniuersorum iudicis, & imputatur Iosiæ quòd non audiuit huiusmodi verba. Ratio autem imputationis non est quòd debuerit credere verba illa esse verba dei: sed quòd audita diuina legatiōe qua se fungi dicebat rex Aegypti, debebat deum consulere, & nō abiq; diuino oraculo persistere in cœpto occursu. *sed perrexit vt dimicaret in campo Megiddo.* Megiddo nomen est ciuitatis cuius regem cepit Iosua: vt scribitur Iosuæ. 12. Et hinc apparet quòd infra terminos terræ promissionis transibat rex Aegypti. Et hac occasione motus creditur Iosias ad bellū contra regē Aegypti: quamuis rationabilior belli causa videatur timor ne expugnato vicino regno ab Aegyptiis, expugnaretur postea regnum Iudæ.

Ibiq;

Ibiq; vulneratus à sagittariis, dixit pueris suis: educite me de prælio quia oppidò vulneratus sum. Iuxta hebræum habetur. *facite transire me quia ægrotaui valde. Et transire fecerunt eum serui eius de curru, & equitare fecerunt eum super currum secundum qui ei.* Non manifestauit se vulneratum, sed quasi ægrum se transferri in alterum currum præcepit, ne exterreret exercitum suum. *& asportauerunt eum in Ierusalaim, & mortuus est & sepultus in sepulchris patrum suorum.* Non caret quæstione quòd in quarto Re. ca. 23. legitur Iosias occisus in Megiddo, hic verò narratur ductus in Ierusalem & mortuus. Solutio est quòd licet Iosias viuus migrauerit de curru in currum, non tamen viuus perueuit in Ierusalem: nam clarè ibidem dicitur quòd de Megiddo mortuum adduxerunt. nec hic dicitur quòd viuus venerit in Ierusalem: quamuis narretur prius ductio Ierusalem quàm mors: sæpe enim ordo rei gestæ non est secundū ordinem narrationis. *totusq; Iehuda & Ierusalaim luxerunt eū. Lamentatusq; est Iirme'iahu super Iosi'iahu, & dixerunt omnes cantores & cantatrices in lamentationibus suis de Iosi'iahu vsque hodie & dederunt hoc in statutum super Israel: & ecce scriptum est in lamentationibus.* Ieremiæ prophetæ.

Reliqua autem verborum Iosi'iahu & gratiæ eius quæ lege præcepta sunt domini. Hebraicè habetur. *sicut scriptum in libro Iehouah.* Et refertur ad reliqua gesta Iosiæ. Declaratur enim quòd fuerunt recta sicut scriptum est in libro Iehouah: hoc est in libro Mosis continente diuinam doctrinam. *opera quoque eius priora & posteriora, ecce ipsa scripta sunt in libro Regum Israel & Iehudæ.*

CAPVT XXXVI.

RVlitq; populus terræ Iehoachaz filiū Iosi'iahu: & constituit eum regem pro patre eius in Ierusalaim. Filius viginti trium annorum erat Ioachaz cum regnare cœpit: & tribus mensibus regnauit in Ierusalaim. Amouit autem eum rex Aegypti cum veniisset in Ierusalem. Iuxta hebræū habetur. *& amouit eū rex Aegypti in Ierusalaim.* In quarto lib. Re. cap. 23. scribit q̄ rex Aegypti in Reblatha vinxit eū: sed & Iosephus dicit q̄ rex Aegypti misit pro eo &c. Solutio est q̄ quanuis possit dici q̄ rex Aegypti venerit in Ierusalem & ibidem priuauerit Ioachaz regno, non tamen ibidem eum ligauerit sed in ciuitate Reblathaſ & sic concordare hanc literam cum libro Regum) potest tamen dici q̄ scriptus hic locus (videlicet in Ierusalem) non designat locum regis Aegypti:

pti: ita quòd non est ordo literæ & rex Aegypti in Ierusalem amouit eum. sed designat locum pronominis: & est ordo literæ quòd rex Aegypti amouit eum in Ierusalem. vt sit sensus quòd in ipsa ciuitate Ierusalem facta est amotio eius à regno authoritate regis Aegypti. mandauit siquidem rex Aegypti absens à Ierusalem, vt Ioachaz regnans in Ierusalem non regnaret sed frater eius maior: & sic est priuatus regno in ipsa ciuitate Ierusalem. Et hic sensus complectendus est ad literã. reliqua exposita vide in libro Regum. *& condemnauit terram centum talentis argenti & talento auri. Et regem constituit rex Aegypti* El'iacim *fratrem eius super* Iehudam *&* Ierusalaim, *& vertit nomen eius* Iehoiacim: Iehoachaz *verò fratrem eius tulit* Necho *& adduxit eum in Aegyptum.*

Filius vigintiquinque annorum erat Iehoiacim *cum regnare cœpit, & vndecim annis regnauit in* Ierusalaim: *fecitq; malum in oculis domini Dei sui, Contra hunc ascendit* Nabuchodonosor *rex Chaldæorũ.* Iuxta Hebræum habetur. *Super eũ ascendit* Nebu'chadnezar *rex* Babel. Et nihil dicitur de Chaldæa. *& vinctum catenis duxit in* Babylonem. Iuxta hebræum habetur, *& ligauit eum in catenis ad faciendum ire ipsum ad* Babel. Aduerte prudens lector ꝙ de isto Ioacim filio Iosiæ rege Iudæ scribitur Iere. vigesimosecũdo, sepultura asini sepelietur vltra portas Ierusalẽ. & propterea ꝙ hic dicitur vinctus ad hoc vt duceretur in Babylonem, intellige factum fuisse quo ad vincula, sed non quo ad ductionẽ in Babylonem: sed iuxta prophetæ vaticinium occisus est & inhumatus relictus iuxta muros Ierusalem, vt Iosephus narrat. *Ad quam & vasa domini.* Iuxta hebræum habetur. *Et ex vasis domus* Iehouah *adduxit* Nebu'cadnezar *ad* Babel: *& posuit ea in templo suo in* Babel. Dicendo ex vasis, insinuat ꝙ non omnia vasa ex templo abstulit. *Reliqua autem verborũ* Iehoiacim *& abominationes eius quas fecit & quod inuentum est in eo, ecce ipsa scripta sunt in libro Regum* Israel *&* Iehudæ: *& regnauit* Iehoiachin *filius eius pro eo.*

Filius octo annorum erat Iehoiachin *cum regnare cœpit.* Hic numerus annorum scribitur in hebræo: sed errore scriptorũ factum esse, testatur liber Regum capitulo vigesimoquarto dicens, ꝙ octo & decem annorum erat iste Ioachin. testatur & subiuncta hic clausula dicens de isto, & fecit malum in oculis Iehouah: filius enim octo annorum vix est capax doli. *& tribus mensibus & decem diebus regnauit in* Ierusalaim: *fecitq; malum*

malũ in oculis domini. Cúnq; anni circulus volueretur. Parui refert ꝙ hebraicè habetur. *Et in reuersione anni.* ab occisione Ioacim patris istius. ita ꝙ à tempore quo Nabuchodonosor venerat in Ierusalem facturus suprascripta, supputatur ista reuersio anni. Et ex hac supputatione habetur quòd iste Ioachin nõ cœpit regnare in Ierusalem statim mortuo patre: quia regnauit tantum mensibus tribus & diebus decem. interregnum enim multis mensibus fuit propter cladem quam fecerat rex Nabuchodonosor in Ierusalem. *misit rex* Nebu'chadnezar. In libro Regum scribitur & ꝙ misit, & quòd etiam ipse superuenit: quod vltimum hic tacetur. *nuncios qui & adduxerunt eũ in* Babylonem. Iuxta hebræum habetur. *& fecit venire eum in* Babel, *cum vasis desiderabilibus domus domini.* Et hæc litera quadrat scriptis in libro Regum. *regem verò constituit* Sedechiam *patruum eius.* Iuxta Hebræũ habetur. Zidci'iahu *fratrem eius super* Iehudam *&* Ierusalaim. Reuera Sedechias patruus erat istius Ioachin vt in quarto Regum scribitur: sed hic appellatur frater eius ea scripturæ consuetudine qua consanguinei appellantur fratres.

Filius viginti & vnius annorum erat Zidci'iahu *cum regnare cepit: & vndecim annis regnauit in* Ierusalaim. *Fecitq; malum in oculis domini dei sui: nec erubuit faciem* Ieremiæ *prophetæ loquẽtis ad se in ore domini.* Iuxta hebræum habetur. *non fuit humiliatus à facie* Iirme'iahu *prophetæ ex ore* Iehouah. subaudi loquẽtis ad eum. Diffusè hæc scripta sunt in libro Ieremiæ. *Et etiã à rege* Nebu'chadnezar *defecit qui adiurauerat eum per deum.* Nomen est Elohim. & fit specialis mentio huius iuramenti, eo quòd nomen hoc sonans illi imposuit Nabuchodonosor, vt iugiter præ oculis haberet diuinæ iustitiæ fidem: vt in libro regum declarauimus. *& indurauit ceruicem suam & cor.* Manca est litera: legendum est. *& roborauit cor suum, ne reuerteretur ad dominum deum Israel.* Ceruicem indurauit vt nõ flecteretur sub iugo Dei: cor autem roborauit ad persistendum in malo. *Etiam omnes principes sacerdotum & populus multiplicauerunt præuaricationes iuxta omnes abominationes gentium: & polluerunt domum domini, quam sanctificauerat in* Ierusalaim. Manifestatur peccatum fuisse commune regi, principibus sacerdotum omnibus & populo: vt cognoscamus iustissimã fuisse pœnam subiunctam.

Misit

Misit autem dominus deus patrum eorum ad eos per manum nunciorum suorum, de nocte consurgens & quotidie commonens. Iuxta hebræum habetur. *diluculo surgendo.* nec aliud adiungitur. & instar soliciti patris describitur deus surgens diluculo ad mittendũ nuncios regi & populo vt respiscerẽt. *eo quòd parceret* Iuxta hebræum habetur. *& misit quia miserebatur populo suo & habitaculo suo.* Ratio mittendi prophetas diuina misericordia super templum ac ciuitatem Ierusalem describitur. *At illi subsannabant nuncios dei.* Nomen est Elohim. *& parui pendebant sermones eius: illudebantq; prophetis.* Heb. habetur. *& errantes in prophetis eius,* negando videlicet veros dei prophetas esse Dei nuncios, immo & imponendo eis quòd nõ essent missi à deo: vt patet de Ieremia. *donec ascenderet ira domini in populum eius, & esset nulla curatio.* Clarius hebraicè scribitur q̃ tandiu misit deus prophetas vsq; quo ex parte dei esset tempus irę eius, & ex parte Israelitarum esset morbus insanabilis.

Et adduxit super eos regem Chaldæorum, & interfecit iuuenes eorum gladio in domo sanctuarij sui. Legendum est. *sanctuarij eorum.* Ac si apertius dixisset, non sanctuarii dei sed sanctuarii eorũ: quoniã nõ erat amplius dei. *& non est misertus adolescentis & virginis, senis & decrepiti: omnes tradidit in manum eius. Et omnia vasa domus dei magna & parua.* Dictio interpretata Dei est nomen Elohim. *& thesauros domus domini & thesauros regis & principum eius: omnia transtulit in Babel. Incẽderuntq; domũ Dei.* Nomen est Elohim. Et hæc fuit vltima captiuitas Israelis, in qua combustum est templum. *& destruxerũt murum Ierusalem, vniuersas turres combusserunt.* Iuxta hebræum habetur. *& omnia palatia eius combusserunt igni.* quemadmodum & templum. *& quicquid pretiosum erat demoliti sunt. Et qui euaserat gladium ductus est in Babel: seruiuitq; regi & filiis eius, donec imperaret rex Persarum.* Iuxta hebræum habetur. *vsque ad regnandũ regnum Persarum.* hoc est vsquequo regnum Babylonis subiectum fuit regno Persarum: & consequenter Iudęi translati in Babylonem subiecti fuerunt regno Persarum. *Et compleretur sermo domini ex ore Hieremiæ & celebraret terra sabbata sua: cunctus enim diebus desolationis egit sabbatum vsquedum implerentur septuaginta anni.* Iuxta hebræum habetur. *Ad implendum verbum Iehouah in ore Irme'iahu, vsque voluit terra sabbata sua: omnibus diebus desolata vacauit, ad implendum septuaginta annos.* Sic iacet in hebræo. Et hinc manifestãtur tria. primum quòd seruitus

seruitus captiuorũ Iudæorũ sub regno Babyloniæ seu Chaldæorũ durauit vsque ad regnũ Persarum. secũdũ q̃ terra Iudææ desolata, durauit inculta eodem tempore. tertium quòd hoc tempus fuit spatium septuaginta annorum. Sed aduerte quòd (vt patet Iere. 25. & 29.) anni isti septuaginta tam seruitutis Babylonicæ quàm desolatæ terræ Iudææ non supputantur ab vltima captiuitate quando templum fuit combustum: dirigit enim sermonem Ieremias ad populum tum captiuã dũ tũ captiuatũ cũ rege Ioachin nepote Iosiæ. A prima ergo captiuitate Iudæ supputãt anni septuaginta. & verificãtur seruitus Babylonica septuaginta annis (q̃ ex tunc fuit rex cum decem millib⁹ captiuus in Babylone) quàm quòd terra cœpit esse inculta: vtpote sublatis habitatoribus, & non surrogatis aliis loco eorum quemadmodum surrogati fuerant in regno Samariæ. & propter hoc terra Iudæ dicitur desolata & quiescens annis septuaginta.

Anno autem primo Cyri regis Persarum. Hinc clarè habetur quòd septuaginta anni prædicti à Ieremia, cõpleti sunt cum regno Babyloniorum. primus enim iste annus Cyri fuit primus annus regni Persarum, non absolutè, sed super Babyloniam & reliqua quæ erãt subiecta regi Babyloniæ, immo (vt aiunt) monarchiæ Persarum. ita quòd cum dicitur anno primo Cyri, intelligitur de anno primo monarchiæ Cyri regis Persarum: vt testantur subiuncta ipsius Cyri verba, sonantia ipsum dominum regnorum omnium. *ad explendũ sermonem domini quem locutus fuerat per os Irme'iahu, suscitauit dominus spiritũ Cyri regis Persarum.* Modus quo mouit deus animum Cyri quatenus iudicat secundum supremam spiritualem causam, non est scriptus in scriptura sacra, sed à Iosepho explanatus: videlicet q̃ ostensa fuit ei prophetia Esaiæ prophetæ longo ante tempore ædita, in qua nominatur ipse Cyrus eleuãdus à Deo Israel creatore cœlorum & ædificaturus templũ & ciuitatẽ Dei & reducturus populũ captiuũ. hæc. n. in calce ca. 44. & in ca. 45. Esaiæ scripta sũt. Verba aũt ipsius Cyri subiuncta quadrant huic modo. nã confitetur quòd Iehouah Elohe cœlorum dedit ei omnia regna terræ, quæ videlicet possidebat. agnoscit sibi data à summo Deo: & subiũgit quòd ipse deus ordinauit sibi vt ædificaret illi domũ in Ierusalem: & tertio subiungit liberam facultatem cuilibet ex populo Dei volenti ire in Ierusalem. hæc enim tria in

Esaia continentur: & inde Cyrus accepit & agnouit prædicta esse à summo Deo per os Esaiæ prophetæ. Aduerte tamen hic quòd libertas eundi in Ierusalem concessa cuilibet Israelitæ, intelligitur sine præiudicio tertii: hoc est sine præiudicio particularium hominũ qui emerant aliquos Iudæos in seruos. discerneudum siquidem est inter Israelitas qui erãt serui duntaxat regis, & eos qui erant serui aliorum virorum: nam serui regis absque auro & munere quocunque libertate donati sunt: vt Esaias prædixerat: serui verò particulariũ dominorum redẽpti sunt à Iudæis diuitibus, vt Nehemias ipse testatur cap. 5. *& transire fecit vocem per totum regnum suum, & etiam per scripturam dicendo. Sic dixit Cyrus rex Persarum: omnia regna terræ dedit mihi dominus deus cœli, & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum in Ierusalaim quæ est in Iehuda, qui inter vos est de toto populo eius, sit dominus deus eius cum eo & ascendat.* Et sic finitur secundus liber paralipomenon: Romæ die quinto Martii. M. D. XXXII.

THOMAE DE VIO
CAIETANI CARDINALIS
SANCTI XYSTI, IN LIBRVM
Hezræ commentarii.

IN *anno primo Cyri regis Persarum.* Principium hoc expositum est in fine paralipomenon. Et Cyrus iste est ille q occisus est in bello apud Scythas: & caput ei⁹ à Tomir regina in vtre sanguinis positum, sanguinem sitisti, sanguinem bibe insultante. *vt compleretur verbũ domini ex ore Ierme'iahu.* de reductione captiuitatis Iudæ post annos septuaginta: vt scribitur Iere. 25. & 29. Vbi scito quòd quia authentica scriptura nõ tradit numerum annorum quibus reges Babyloniæ regnauerunt à captiuitate Ioachin ne potis Iosiæ vsque ad eorum destructionem à Cyro, ideo non possumus adamussim monstrare decursum istorum septuaginta annorum: & variè à diuersis supputãtur. *suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persarum, & transire fecit vocem per totum regnum*

regnum suum & etiam per scripturam dicendo. Sic dixit Cyrus rex Persarum: omnia regna terræ dedit mihi dominus deus cœli. Solita sunt nomina Iehouah Elohe cœlorum. *& ipse præcepit mihi vt ædificẽ ei domum in Ierusalaim quæ est in Iehuda.* Ex modo loquendi ac scribendi, magnum habetur argumẽtum quòd ex verbis Esaiæ prophetæ prærecitatis motus fuerit Cyrus. non enim tam assertiuè dixisset atque scripsisset Cyrus hæc, nisi certior redditus fuisset ex antiquo codice Esaiæ prophetæ: interior enim diuinus impulsus non fuisset acceptatus ab eo ad sic asserẽdum sine certo sensibili testimonio antiquæ prophetiæ. *Qui est in vobis de toto populo eius, sit deus eius cum eo, & ascendat ad Ierusalaim quæ est in Iehuda: & ædificet domũ domini Dei Israel.* Hinc patet quòd Cyrus nõ solum hebræis ex Ierusalem, sed etiam ex Samaria & breuiter vniuersis Israelitis concesit vt irent in Ierusalem ad ædificandum templum Dei. *ipse est deus.* Hebraicè habetur. *ipse Elohim qui in Ierusalaim.* hoc est ipse est gubernator & iudex vniuersorum qui colitur in Ierusalem, qui elegit sibi templum in Ierusalem. hoc enim pro ratione reddidit Cyrus quare inuitat ad ædificandum templum in Ierusalem. *Et omnes reliqui in cunctis locis vbicunque habitant, adiuuent eum viri de loco suo.* Iuxta Hebræum habetur. *Et omnem reliquum ex omnibus locis in quibus habitat ibi, subleuabunt viri loci eius argento, & auro, & substãtia, & iumento.* Et est sensus quòd alii Israelitæ non ascendentes in Ierusalem, adiuuẽt euntes: ita vt remanentes in aliqua ciuitate seu oppido adiuuent euntes ex illo oppido seu ciuitate, adiuuent autẽ argento, auro &c. *excepto quod voluntariè offerunt in templo Dei.* Iuxta heb. habeĩ. *cũ voluntate ad domũ Elohim quæ in Ierusalaim.* Ratio opem ferendi redditur, volũtas ad restaurandum domum Dei in Ierusalem. subiũcta tamen executio insinuat quòd opi euntium adiungatur spontanea quoque oblatio ad instaurandum templum Dei.

Et surrexerũt capita patrũ Iehudæ & Bin'iamin, & sacerdotes, et Leuitæ, & omnis. Superfluit vltima cõiũctio: nã hebraicè habeẽ appositiuè. *omnis cuius suscitauit Elohim spiritum vt ascendat ad ædificandũ domũ domini quæ in Ierusalaim.* narratur enim ꝑ ex tribus duntaxat tribubus surrexerunt principes ad eundũ in Ierusalem: Iuda, Ben'iamin & Leui. Et appositiuè adiungitur quo spiritu fuerũt moti isti, dicendo omnis cuius Elohim suscitauit spiritũ ad ædificãdũ domũ summi Dei in Ierusalem.

Quanuis ergo Cyrus inuitauerit omnium tribuum Israelitas ad eundum in Ierusalem, ex tribus tamen dũtaxat tribubus moti sunt, Deo in eorum cordibus operante. Et *omnes qui erant in circumitu eorum roborauerũt manus eorum.* Narrato effectu epistolarum Cyri quo ad volentes ire, subiungitur effectus quo ad remanentes qui opem tulerunt euntibus. *in uasis argenteis & aureis, in substantia & iumentu, in supellectili.* Iuxta Hebræum habetur. *& in precioſis.* puta gemmis. *exceptis iis quæ ſponte obtulerunt.* Sponte oblata appellãtur ea quæ ad restaurãdum templum donabantur: oblata autem ad adiuuandum euntes, appellantur donata tum pro viatico tum pro redemptione euntium qui erant serui particularium personarum.

Rex quoque Cyrus protulit uasa domus domini: quæ tulerat Nebu'chadnezar de Ieruſalaim, & poſuerat in domo Dei ſui. Protulit autem ea Cyrus rex Perſarum per manum Mitridatis filii Ghizbar. Iuxta Hebræum habetur. *ſuper manum Mith'redath theſaurarii* nominatur enim & proprio & officii nomine minister regius qui dedit subiuncta uasa regis nomine. *& numerauit ea Saſabaſar principi Iudæ.* Parui refert quòd legendum esset. *Sesbazar duci Ichudæ.* Et quoniam princeps Iudæ hic dicitur, intelligendus est Zorobabel alio nomine vocatus Sesbazar: nam ipse fuit princeps Iudæ. *Et iſti numeri eorum: phialæ aureæ triginta, phialæ argẽteæ mille.* Dictio hebraica significat vas ad abluendum manus, quæ malluuia seu pollubra vocantur. erant enim & aurea & argentea in tanta multitudine vt sufficerent & multitudini oblationum (in his enim offerebatur similia) & multitudini victimarum, quarum sanguis in huiusmodi uasis recipiebatur & circa altare effundebatur. *cultri uigintinouem. Scyphi aurei triginta, ſcyphi argentei ſecundi quadringenti & decem.* Quod dicit secundi, refertur tam ad scyphos aureos quàm ad scyphos argenteos. & dicendo secundi, insinuat quòd etiam hæc uasa erant malluuia secundi ordinis: forte quia minora vel alterius formæ. *uaſa alia mille. Omnia uaſa aurea & argentea, quinque millia & quadringenta.* Non surgit hæc summa ex numeratis: sed author libri numeratis quibusdam, omissis aliis narrauit omnium summam. *omnia aſcendere fecit Sesbazar cum iis qui aſcenderunt de tranſmigratione Babel in Ieruſalaim.*

CAPVT

CAPVT II.

Iſti autem ſunt filii prouinciæ qui aſcenderunt de captiuitate tranſmigrationis quam tranſmigrare fecit Nebu'chadnezar rex Babel in Babel, & reuerſi ſunt in Ieruſalaim & in Iehudam, vnuſquiſque in ciuitatẽ ſuam. Describuntur & numerantur illi qui venerunt in Ierusalem. *Qui venerunt cum Zerubabel, Ieſuah, Nechẽ'ia, Sera'ia, Rehela'ia Mordochai, Bilſan, Miſpar, Big'uai, Rechũ, Baana.* De Zorobabel nulla est q̃stio quin ipse sit ex stirpe regia filius Salathiel: vt scribitur infra ca. 5. & propterea præfectus est à rege Persarum in principem populi redeuntis in Ierusalẽ. Iesua verò ipse est summ⁹ sacerdos filius Iozadac. Sed Nehemias iste in quæstionẽ vertitur an ipse sit cuius totus secũdus liber Hezdræ meminit. sed cõsideratis ac libratis officiis, gestis & temporibus, clarè apparet q̃ iste Nehemias nõ est ille Nehemias qui instaurauit muros Ierusalẽ. iste enim ascendit cũ Zorobabel, ille autem longe pòst venit in Ierusalem: ille fuit dux populi post alios duces vt in secũdo libro clarè scribitur, iste autem fuit sub Zorobabel primo duce. cum illo quoque non leguntur ascendisse Iudæi: cum isto autem comitante Zorobabel subiunguntur ascendisse tot millia Iudæorum. *numerus uirorum populi Iſrael.*

Filii Phar'hos duo millia, centum & ſeptuagintaduo. Aduerte quòd subiunctorum nominum quædam sunt nomina patrum, quædam nomina locorum: sed hodiernæ notitiæ (à qua longe sunt huiusmodi genealogiæ) parum aut nihil cõfert huiusmodi discussio. *Filii Sephat'iæ, trecenti & ſeptuagintaduo. Filii Arach, ſeptingenti & ſeptuagintaquinque. Filii Pachath'moab de filiis Ieſuah'ioab: duo millia octingẽti & duodecim. Filii Helam, mille ducenti & quinquagintaquatuor. Filii Zatthu, nongenti & quadragintaquinque. Filii Zacchai, ſeptingẽti & ſexaginta. Filii Bani, ſexcenti & quadragintaduo. Filii Bebai, ſexcenti & vigintitres. Filii Hazghad, mille ducenti & vigintiduo. Filii Adonicã, ſexcenti & ſexagintaſex. Filii Big'uai, duo millia & quinquaginta ſex. Filii Hadin, quadringenti & quinquagintaquatuor. Filii Ater ex Iechizci'ia, nonagintaoctо. Filii Bezai, trecenti & vigintitres. Filii Iorę, centum & duodecim. Filii Chaſum, ducenti & vigintitres. Filii Gibbar, nongenti & quinque. Filii Beth'lechem, centum & vigintitres. Viri Netophæ, quinquagintaſex. Viri Hanathoth, centum & vigintioctо. Filii Hazmaueth, quadraginta-*

duo. Filii Cir'iath'harim'chephire,& Beeroth,septingẽti & quadragintatres. Filii Rame & Gabah, sexcenti & vigintiunus. Viri Michmas,centum,& vigintiduo. Filii Beth'el,& Hai,ducenti, & vigintitres. Filii Nebo, quinquagintaduo. Filii Maghbi,centum,& quinquagintasex. Filii Helam alterius,mille ducenti,& quinquagintaquatuor. Filii Charim,trecenti,& viginti. Filii Lod Chadid & Ono,septingenti, & vigintiquinque. Filii Iericho trecenti, & quadragintaquinque. Filii Senae triamillia,& sexcenti,et triginta.

Sacerdotes: filii Iedah'iæ de domo Ieſuah,nongenti, & ſeptuagintatres. Filii Immer,mille & quinquaginta duo. Filii Paſchur, mille ducenti, & quadragintaſeptem. Filii Charim,mille & ſeptemdecim. Leuitæ:filii Ieſuah,& Cadmiel de filiis Hodau'iæ,ſeptuagintaquatuor. Cantores: filii Aſaph, centum & vigintioctо. Filii Ianitorum: filii Sallum filii Ater filii Talmon filii Haccub filii Chatite filii Sobai,omnes centum & trigintanouem. Nethinæi. hoc eſt dati, Ghabaonitæ ſunt qui in ritum Iudæorum tranſierãt à tempore Ioſuæ dati in ſeruitutem lignorum & aquæ pro templo: iſti inter Iſraelitas ſupputantur cum genealogiis ſuis. filii Zichæ,filii Chaſuphæ,filii Tabahoth. Filii Ceros,filii Sihahe,filii Padon. Filii Lebane,filii Chagabe,filii Haccub. Filii Chagab,filii Samlai,filii Chanan. Filii Giddel,filii Gachar filii Rea'iæ. Filii Rezin,filii Necode,filii Gazam. Filii Huzzæ,filii Paſeach. filii Beſai. Filii Aſne, filii Mehunim, filii Nephuſim. Filii Bacbuc, filii Chacuphæ, filii Charchur. Filii Bazluth, filii Mechidæ,filii Charſæ. Filii Barcom, filii Siſre, filii Thamach. Filii Nezjach, filii Chatiphæ. Filii ſeruorum Selomonis. Ex eo quòd poſt Nethinæos ſupputantur iſti, & paulopoſt ſimul ſummãtur Nethinæi & filii ſeruorum Salomonis, inſinuatur quòd etiam iſti filii ſeruorum Salomonis non erant Iſraelitæ ſecũdum naturalem originem, ſed ſecundum legem ac fidem. & hoc ipſum ſeruitutis nomen indicat: nam tempore Salomonis nullus originaliter filius Iſrael erat ſeruus:vt ſcribitur.3. Reg. 9. ex hoc ergo quòd dicuntur iſti filii ſeruorum Salomonis, manifeſtatur quòd alienigenæ erant ſecũdum genus, Iſraelitæ autem ſecundum profeſſionem fidei & legis a tempore Salomonis,ſicut Nethinæi à tempore Ioſuæ. filii Sotai, filii Sopheretb, filii Perude. Filii Iahale, filii Darcon, filii Giddel. Filii Sephat'iæ, filii Chattil, filii Pochereth de Zebaim, filii Ami. Omnes Nethinæi & filii ſeruorum Selomonis, trecenti & nonagintaduo.

Et

Et iſti aſcendentes de Thel'melach Thel'charſa,Cherub Addan Immer:& non potuerunt indicare domum patrum ſuorum & ſemen ſuum, an ex Iſrael eſſent. Filij Dela'iæ,filii Tobi'iæ,filii Necodæ: ſexcẽti & quinquagintaduo. Et de filiis ſacerdotum,filii Chaba'iæ, filii Haccoz: filii Barzillai qui accepit de filiabus Barzillai Ghilhaditis vxorem,& vocatus eſt nomine eorum. Iſti quæſierunt ſcripturam genealogiæ ſuæ & non inuenerunt:& eiecti ſunt à ſacerdotio. Duo genera non inueniẽtium origines ſuas narrantur. alterum ſexcentorum quinquagintaduorum: alterum ſacerdotũ filiorum Chabaiæ.illi incerti an eſſent ex genere Iſrael: iſti verò incerti an eſſent ex genere Aharon. Et dixit Thirſatha eis vt non comederent de ſancto ſanctorum. Iſte (vt inferius in lib. 2.ca.8.dicitur) eſt Nehemias dux qui inſtaurauit muros Ieruſalem. Ex quo colligitur quòd diſcuſsio iſta facta fuit longe poſt aduentum Iudæorũ in Ieruſalem, quanuis prius recitetur. Nehemias enim dux anno vigeſimo Xerxis venit in Ieruſalem, quando iam Iudæi fuerãt in Ieruſalem per annos quinquaginta. Authoritate itaque ducali Nehemias eiecit iſtos incertos à ſacerdotio, non penitus ſed vt non comederent de ſancto ſanctorũ: hoc eſt de iis quæ in lege Moſis appellantur ſancta ſanctorum: qualia erant quæcunque offerebantur,ſic quòd pars eorum cremanda erat Deo per modum holocauſti. ita quòd non ſolum fuerunt eiecti ab officio ſacerdotali (hoc eſt à ſacrificando vt ſacerdotes) ſed etiam à participando ſacrificata quæ appellabantur ſancta ſanctorum:reliqua autem videntur eis permiſſa.donec ſurgeret ſacerdos doctus atque perfectus. Iuxta Hebræũ habetur. in Vrim & in Thummim. hoc eſt vſquequo ſtabit ſacerdos in illuſtrationibus & perfectionibus. Expectandum cenſuit iudicium ſacerdotis lumine diuino illuſtrati ad illuminandum alios & perficiendum ea quæ diuini ſunt cultus. Nomina hæc Exod. vigeſimooctauo expoſuimus.

Tota congregatio quaſi vir vnus. Vnanimitas tantæ multitudinis deſcribitur.quadragintaduo millia trecenti ſexaginta. Exceptis ſeruis eorum & ancillis eorum,qui erant ſeptem millia trecenti & trigintaſeptem:& eis erant cantores & cantatrices ducenti.

Equi eorum ſeptingenti & trigintaſex:muli eorum ducenti & quadragintaquinq;. Cameli eorum quadringenti & trigintaquinque:aſini ſex millia ſeptingenti & viginti. Et de capitibus patrum

cum ingrederentur domum domini quæ est in Ierusalaim. Pendet constructio literæ vsque ad subiuncta verba. *sponte obtulerunt in domum Dei ad extruendam eam in loco suo.* Quæ iuxta Hebræum sonant. *spontanei fuerunt domui Elohim ad faciendum stare ipsam super directionem suam.* Est itaque sensus literæ cum venirent in domum Iehouah quæ in Ierusalem spontanei domui Elohim ad faciendū stare ipsam prout ratio domus exigebat, obtulerunt secundum vires suas. Nec clarè liquet an sit sermo de aduentu ad construendam domum Dei, an de aduentu in ipsam domum constructam ad supplendum opportuna. primus tamen sensus magis quadrat subiunctis. *Secundum vires suas dederunt impensas operis, auri solidos quadraginta millia & mille.* Iuxta Hebræum habetur. *dederunt thesauro operis auri solidos sexies decem millia & mille, & argenti minas quinque millia.* Nec vim facias in verbo solidos: quoniam incertum est genus illius nummi. *& vestes sacerdotales centum.* Vestes istæ ante constructionem templi similiter datæ videtur, quando constructum est altare holocaustorum & pauci sacerdotes erant in Ierusalem.

Habitauerunt q; sacerdotes & Leuitæ & de populo & cantores & ianitores & Nethinæi in ciuitatibus suis: & totus Israel in ciuitatibus suis. Hic clarè redit author ad texendam historiam rei gestæ in principio quādo venerunt ex captiuitate in terram promissionis: quòd scilicet tunc vnusquisque iuit ad ciuitatem suam & ibidem habitauerunt.

CAPVT III.

Am; venerat mensis septimus. Parui refert quòd Hebraicè habetur. *Et attigit mensis septimus.* Aduentus mensis septimi quo ad illius initium significatur. & est sermo de mense septimo primi anni ab habitatione in terra Iudæ postquam redierunt ex captiuitate. *& filij Israel erāt in ciuitatibus: & congregatus est populus tanquam vir vnus in Ierusalaim.* *Et surrexit Iesuah filius Iozadac & fratres eius sacerdotes, & Zerubabel filius Sealthiel & fratres eius: & ædificauerunt altare Dei Israel ad offerendum super ipsum holocausta sicut scriptum est in lege Mosis viri Dei.* Proculdubio ædificauerunt altare holocaustorum antequam ędificaretur templum: erat enim secundum legem sub diuo. *Collocauerunt autem altare Dei super bases suas.* Quanuis aliis verbis, eadem tamē redit sententia: videlicet quòd firmauerunt altare super firmitates

tates suas: hoc est ædificauerunt altare immobile ex lapidibus quos ferrum non tetigit iuxta legem Mosis viri Elohim. Et huius ratio subditur timor à populis per circumitum, ne facile ab eis altare destrui posset sicut si fuisset altare mobile. *deterrentibus eos per circumitum populis terrarum: & obtulerunt super illud holocausta domino, holocausta mane & vesperi.* Iuge sacrificium (matutinum videlicet & vespertinum) ex tūc inchoatum significatur. *Fecerūntque solennitatem tabernaculorum sicut scriptum est: & holocausta per singulos dies in numero, iuxta ritum opus diei in die suo.* Seruata scribitur lex de holocaustis in diebus solennitatis tabernaculorum: singulis enim diebus variabatur holocaustum secundum legem Mosis. *Et post hæc holocaustum iuge tam in calendis.* Legendum est. *Et post sic holocaustū iuge & in calendis & in omnibus solennitatibus domini sanctificatis: & in omnibus in quibus vltro offerebatur munus domino,* narratur enim quòd deinceps seruata est lex immolandi super illud altare tum quotidie iuge holocaustum, tum in calendis, tum in solennitatibus omnibus, tum in spontaneis sacrificiis. *A primo die mensis septimi cœperunt offerre holocausta domino: porro templum domini nondum fundatum erat.* Clarè manifestatur etiam dies quo inceperunt sacrificare ante fundatum templum.

Dederunt autem pecuniam latomis & artificibus: cibumq; & potum & oleum Zidoniis & Tyriis vt deferrent ligna cedrina de Libanon ad mare Iapho. Imitati regem Salomonem in hoc opere sunt. *iuxta quod præceperat Cyrus rex Persarum eis.* Iuxta Hebræum habetur. *sicut concessio Cyri regis Persarum super eos.* ita quòd non præceptum sed gratia concessa recitatur. *Anno autem secundo aduentus eorum ad domum Dei in Ierusalaim.* Nomen est Elohim. Et hinc manifestè patet quòd author istius libri appellat aduentum ad templum Dei in Ierusalem, ipsum aduentum ad ædificandum templum. quod ideo notandum duximus, vt verba præcedentis capituli quæ ambiguitatis aliquid præ se ferebant hinc clarescant. *mense secundo.* iuxta ordinem mensium in anno: hoc est sole existente in tauro, quotus est apud nos aprilis. *cœperunt.* fundare templum, & statuerunt Leuitas superintendentes operi. *Zerubabel filius Sealthiel & Iesuah filius Iozadac & reliqui fratres eorum sacerdotes & Leuitæ & omnes qui venerant de captiuitate in Ierusalaim, & constituerunt Leuitas à filio vigintiannorum & supra.* iuxta decretum

eretum Dauidis. *vt præessent super opus domus domini. Stetitque Iesuah, filij eius & fratres eius, Cadmiel & filij eius filij Iehudæ tanquam vir vnus, vt instarent super eos qui faciebant opus in domo Dei.* Nomen est Elohim. *filij Chenadad, filij eorum & fratres eorum Leuitæ.*

Fundato igitur à cementariis templo domini. Legendum est. *Et fundarunt ædificatores templum domini: & steterunt sacerdotes induti cum tubis & Leuitæ filij Asaph cum cymbalis, ad laudandũ dominum super manus Dauid regis Israel.* Describitur solennitas fundationis templi: videlicet quòd fabris fundamenta iacientibus templi, apparatus conuenit sacerdotum, Leuitarum & populi &c. *Et cecinerunt in hymno & cõfessione domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.* Sæpe dictũ est quòd hebraicè habetur. *gratia eius super Israel: et totus populus vociferati sunt vociferatione magna in laudando dominum, eo quòd fundata esset domus domini. Plurimi etiam.* Legendum est. *Et multi ex sacerdotibus & Leuitis & capitibus patrum senes qui viderunt domum primam, dum fundarent hanc domum in oculis eorum, flebãt voce magna.* Hinc insinuatur quòd septuaginta anni seruitutis Babylonicæ prædicti à Ieremia prius inceperunt quàm fuerit combustio templi. ex eo enim quòd in fundatione secundi templi narrãtur præsentes multi senes memores primi templi, non qualitercunque vt pueri, sed distinctè memores excellentis fabricæ & preciositatis primi templi ita vt fleret, apparet quòd fuerant tempore combustionis templi perfectæ ætatis, qui tempore fundationis noui templi flebant senes. *& multi vociferantes in lætitia eleuabant vocem. Nec poterat quisquam agnoscere.* Iuxta Hebræum habetur. *Et non populus cognoscẽtes vocem clamoris lætitiæ à voce fletus populi: quia populus vociferantes vociferatione magna, & vox audiebatur vsque ad longinquum.* Nõ negatur discretio à quolibet: sed quòd populus non discernebat propter magnum clamorem.

CAPVT IIII.

Audierunt autem hostes Iehudæ & Bin'iamin. Samaritani. *quòd filij transmigrationis ædificarent templũ domino Deo Israel. Et accesserũt ad Zerubabel & ad capita patrum, & dixerunt eis: ædificemus vobiscum quia sicut vos quærimus Deum vestrum, & ei immolamus à diebus Esarchadon regis Assur qui ascẽdere fecit nos huc.* Lege quartũ regũ: & inuenies Samaritanos coluisse quidẽ deũ cœli, sed nõ solũ, sed

sed simul coluisse etiam deos suos: & propterea & verum ex parte dicunt, & meritò repelluntur. *Et dixit eis Zerubabel & Iesuah & reliqua capita patrum Israel, non est vestrum & nostrum ædificare domum Deo nostro, sed nos soli ædificabimus domino Deo Israel, sicut præcepit nobis rex Cyrus rex Persarum.* Authoritatem regis afferunt vt minus eos despicere videantur. *Et fuit, populus terræ impediebat manus populi Iehudæ: & turbabat eos in ædificando.* Ecce primum impedimentum ædificandi templum: terror videlicet Samaritanorum. *Conduxerunt quoque contra eos consiliarios vt destruerent consilium eorum.* Ecce secundum impedimentum, quo Samaritani corruperunt consiliarios regis trans flumen ad frangendum consilium Iudæorum. nec aliter explicatur in hebræo: sed intelligimus regios ministros fregisse consilium Iudæorum factis potius quàm verbis, subtrahendo videlicet sumptus regios quos ordinauerat Cyrus dandos ad ædificandum domum Dei: vt clarè continetur in epistola Cyri recitata inferius cap. 6. quanuis tacitum hoc fuerit in cap. 1. *omnibus diebus Cyri regis Persarum, & vsque ad regnum Darij regis Persarum.* Quanto tẽpore prævaluerit Samaritanorum pecunia ad corrumpendum consiliarios regios describitur: videlicet durante regno Cyri (qui regnauit annis triginta) & vsque ad regnum Darii, inter quem & Cyrum medius fuit Cambyses Cyri filius, & quidam alius tyrannus.

In regno autem Assueri ipse est Artaxerxes. Iuxta Hebræum habetur. *Et in regno Achas'ueros in principio regni eius.* Iste vocatus Assuerus est Cambyses filius Cyri. distulerunt enim viuente Cyro scribere contra Iudæos: quia sciebant Cyrum mandasse vt etiam sumptu regio ædificaretur templum in Ierusalem: sed mortuo Cyro crediderunt opportunum aduenisse tempus scribendi aduersus Iudæos. *scripserunt accusationem.* Hebraicè habetur. *odium contra habitatores Iehudæ & Ierusalaim.* non enim per modum accusationis scripserunt, sed odiosa Iudæis, tum quia exosa erat Iudæis, tum quia ex odio Samaritanorũ prodibaut, tum præcipuè quia erant prouocantia regem ad odium Iudæorum habitantium in Iudea & in Ierusalem. *Et in diebus Artaxerxis.* Describpturus author modum quo scripserunt, resumit Hebraico more tempus nominãdo eundẽ regem altero nomine. *scripsit Besellã.* Iuxta heb. habetur. *scripsit in pace Mith'redath Tabeel et reliqui socij eius ad*

Artaxer-

Artaxerxem regem Persarum. Modus scribendi narratur, videlicet in pace: hoc est nulla turbatione ostensa Iudæis, nihil de hoc suspicantibus Iudæis. & hoc astutè ne Iudæi præuenirent regem aut mitterent respondentes. *epistola autem accusationis scripta erat Syriacè, & legebatur sermone Syro.* Narratur quòd epistola erat scripta characteribus Syris, & quòd etiam sermo scriptus erat Syrus: ita quòd tam sermo quàm character epistolæ erat Syrus. *Rechum Behel'tehem & Simsai scripserunt epistolam vnà super Ierusalem. Artaxerxi regi huiusce modi.* Non sum solicitus circa nominatos duo qui dictauerunt epistolam describi videntur. alter (vt hebraica sonant) caput causæ, præcipuus in regimine, qui in vulgata æditione vocatur Rehum Beheltehem: Rehum enim est nomen proprium, Beheltehem verò est nomen officij. alter scriba. *Tũc Rechum Behel'tehem & Simsai scriba. & reliqui socij eorum: Dina'iæ & Apharsathcha'iæ, Tarpela'iæ, Apharsa'iæ, Archeua'iæ, Bab'la'iæ, Susancha'iæ, Dehauæ, Helma'iæ. Et reliquæ gentes quas transtulit Asnapar magnus & glorioſus, & habitare fecit eas in ciuitatibus Somrain: & reliquæ trans flumen & Cheheneth.*

Hoc est exemplar epistolæ quam miserũt ad eum, ad Artaxerxem regem: serui tui viri trans fluuium salutem dicunt. Iuxta hebræum habetur. *viri trans fluuium & Cheheneth.* Ex quibus apparet quòd nomen proprium est Cheheneth: & quia vtrobiq; apponitur post trans flumen, nomen proprium regionis distinctæ à regione trans flumen vel fluminis alterius ab Euphrate præ se fert. & significatur vniti isti cum gentibus trãs Euphratem aduersus fabricã Ierusalẽ. *Notum sit regi quòd Iehudæi qui ascenderunt à te ad nos.* Pronomen te, non demonstrat personã, sed maiestatem regiã: non enim à Cãbyse, sed à Cyro rege ascenderant. *venerunt in Ierusalem: ciuitatem rebellem & pessimã.* Parui refert quòd Hebraicè habetur *& malã ædificãtes, & muros eius fundauerunt & parietes cõposuerũt.* Vide astutiam inuertentium ædificium tẽpli in ædificium ciuitatis: de cuius ciuitatis instauratione nec Cyrus in sua epistola meminit, nec scriptum est quòd Iudæi tunc temporis inchoauerint reparare muros Ierusalem: vt patet infra ex libro Nehemiæ. *Nũc notum sit regi quòd si ciuitas illa ædificata fuerit & muri eius fundati fuerint: tributum, vectigal & reditum non dabunt, & vsque ad reges hæc noxa perueniet.* Iuxta Hebræum habetur. *& tributum regum dãnum patietur.* in regem siquidem dãnum emergere

emergere narrant. *Nos autem memores salis quod in palatio comedimus.* Iuxta Hebræum habetur. *Nunc omne pro vicissitudine quia desertionem templi desertauimus.* Imputant Iudæis quòd ad vindicandum destructionem templi quam nos serui regis olim fecimus, ædificiũ hoc aggrediũtur. *& quia lesiones regis videre nefas ducimus.* Iuxta Hebræũ habetur. *& vilipẽsionẽ regis non honestum nobis videre: propterea misimus & notificauimus regi.* Non solum vindictam, sed paruipensionem regis fingũt interuenire, ideo nunciandum censent regi. *Vt quæras in libro historiarum patrum tuorum, & inuenies in libro historiarũ & scies quòd ciuitas illa ciuitas est rebellis & nocens regibus & prouinciis, & bella concitantur in ea ex diebus antiquis.* Iuxta Hebræum habetur. *& rebellionem facientes intra eam à diebus seculi.* Verum dicunt quo ad multas rebelliones cõtra extraneos reges factas: vt patet in historia regum Iudæ. *quãobrem & ciuitas hæc destructa est. Notificamus nos regi quòd si ciuitas hæc ædificata fuerit & muri ipsius fundati fuerint: possessionem trans fluuium nõ habebis.* Deficiunt hic duæ dictiones: legendum est. *pro hoc pars trans flumen non veniet tibi.* Priuatio prouentus regij ex regione trans flumen euentura narratur pro hoc ædificio si permittitur.

Verbum misit rex ad Rechum Behel'tehem & Simsai scribam & reliquos socios eorum qui habitabant in Somrain & cæteros trans fluuium, salutem dicẽs & pacem. Hebraicè habetur. *Selam & Cheheth.* Nomina fluuiorum videntur hæc, dicendo trans fluuium Selam & Cheheth. *Accusationem.* Hebraicè habetur. *Epistola quã misistis ad nos, manifestè lecta est coram me.* & nulla fit mentio accusationis. *Et à me præceptum est, & quæsierunt & inuenerunt quòd ciuitas illa à diebus antiquis.* Legendum est. *à diebus seculi cõtra reges rebellat.* Hebraicè habetur. *eleuãs.* Primum inuẽtum est quòd ciuitas Ierusalem eleuabatur aduersus reges. *& seditiones & prælia concitantur in ea.* Hebraicè habetur. *& rebellio & refutatio fiebat in ea.* Hebraico more maius præponitur: videlicet rebellio refutationi. sensus est quòd recusabant subiici & rebellabãt, eleuabãtur aduersus reges. Et verum esse historia regum testatur, & tempore Ezechiæ & aliorum regum. *Et reges fortes fuerunt in Ierusalem, & dominati sunt in omni regione trans flumen: tributúmque, vectigal & reditus dabatur eis. Nunc ergo audite sententiam: prohibeatis viros illos vt vrbs illa nõ ædificetur, donec si forte à me iussum fuerit.* Iuxta

hebræum

hebræum habetur. *Nunc ponite edictum vt cessent homines isti: & ciuitas illa non ædificetur, donec à me præceptum positum fuerit.* Ecce tertium impedimentum ædificandi templum : quanuis epistola regia nihil dicat de templi, sed ciuitatis ædificio. *Videte ne negligenter hoc impleatis: & paulatim crescat malum contra reges.* Hinc apparet commotus regis animus aduersus Ierusalem.

Tunc postquam exemplar epistolæ Artaxerxis regis lectum est coram Rechum & Simsai scriba & sociis eorum: iuerunt festinanter in Ierusalem ad Iehudæos, & cessare fecerunt eos in brachio & robore. Tunc intermissum est. Legendum est. *Tunc cessauit opus domus Elohim quæ in Ierusalem: & cessauit vsque ad annum secũdum regni Darij regis Persarum.* Rex inhibuit ædificari ciuitatẽ, executores autem inhibuerunt ædificari templum: & ex tũc cessauit continuatio ædificandi templum vsque ad annum secũdum regni Darij, quod tempus fuit spatium decem annorum vel circa. Et hinc habetur quòd quanuis Samaritanorum suggestione principes trans flumen impedimẽtum dederint ædificio templi, non tamen Iudæi cessaueruut ædificare templum secundum vires propriarum facultatum: sed iubente Cambyse, interrupta est ædificatio templi.

CAPVT V.

Prophetauerunt autem Chaggai propheta & Zechar'ia filius Hiddo prophetæ super Iehudæos qui erant in Iehud & in Ierusalem: in nomine Dei Israel super eos. Secũdo Darij anno: vt patet in principio Aggæi & Zachariæ. *Tunc surrexerunt Zerubabel filius Scalthiel & Iesuah filius Iozadac.* Tempus prædictum secundi anni Darii demõstratur: *& cœperunt ædificare domum Dei quæ est in Ierusalem.* Non absolutè cœperũt, sed post interruptionem iterum cœperunt ædificare. *& cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos.* Causa redditur incitans ad ædificãdum exhortatio prophetarum in nomine Dei.

In illo tẽpore venit ad eos Thatthenai dux trans flumen & Sethar'bozenai & socij eorum. Mutatus erat dux regionis trans flumen: & hęc quoque mutatio animæquiores reddidit principes Iudæorum ad ædificandum templum. forte mortui erant illi qui tempore Cambysis scripserant contra eos. *& sic dixerunt eis, quis dedit vobis consilium.* Legendum est *authoritatem*

tatem domum hanc ædificandi & muros hos fundandi? quærunt enim qua authoritate ædificant templum illud. *Tunc sic dixerunt eis: quæ sunt nomina virorũ qui hoc ædificiũ ædificãt? Et oculus Dei eorum fuit super senes Iehudæorum, & non potuerunt inhibere eos, placuitque vt res ad Darium referretur.* Iuxta hebręum habetur. *& non cessauerunt ipsi donec causa ad Darium ibit.* Oculus diuinæ gratiæ super senes Iudæorum, causa describitur quòd non cessauerunt ab ædificando donec consuleretur Darius rex. effectus enim diuinæ gratiæ fuit quòd Thatthenai dux annuit petitioni Iudæorum vt nõ impediretur ædificium vsque ad cõsultationem Darii. *& tunc satisfacerent aduersus accusationem illã.* Iuxta hebræum habetur. *& tunc respõdebunt responsionem super hoc.* hoc est & tunc respondebunt prout respondendum erit iuxta Darii voluntatem.

Exemplar epistolæ quam misit Thatthenai dux trans flumen, & Sethar'bozenai & socij eius Apharsecha'iæ qui erant trans flumen: ad Darium regem. Verbum miserunt ad eum: & sic scriptum erat in eo, Dario regi pax omnis. Notum sit regi quòd iuimus in Iehud prouinciam ad domum Dei magni, quæ ædificatur lapide impolito. Iuxta hebræum habetur. *lapide marmoreo.* non desunt tamen defendentes impolitum. *& ligna ponuntur in parietibus: & opus hoc festinanter fit & prosperatur in manibus eorum. Tunc interrogauimus senes illos, sic diximus eis: quis dedit vobis authoritatem domum hanc ædificandi, & muros hos fundandi? Et etiam nomina eorum quæsiuimus ab eis ad notificandum tibi: vt scriberemus nomina virorum qui sunt duces eorum. Et huiusce modi verbum responderunt nobis dicendo: nos sumus serui Dei cœli & terræ.* Authoritatem à Deo in primis se habere confessi sunt, confisi in verbis prophetarum. *& ædificamus domum quæ fuit ædificata ante hos annos multos, & rex Israel magnus ædificauerat & fundauerat eam. Postquam autem ad iracundiam prouocauerunt patres nostri Deum cœli, tradidit eos in manum Nebu'chadnezar regis Babel Chaldæi: & domum hanc destruxit, & populum eius transtulit in Babel. Anno autem primo Cyri regis Babel, Cyrus rex posuit edictum vt domus Dei hæc ædificaretur. Et etiam vasa domus Dei aurea & argẽtea quæ Nebu'chadnezar tulerat de templo quod erat in Ierusalem & asportauerat ea in templum Babel, protulit Cyrus rex de templo Babel, & data sunt Sesbazaro quem constituit ducem.* Adiungunt diuinæ authoritati, regis Cyri authoritatem: quam & probant facto donationis vasorum templi.

Dixitq;

Dixitque ei: hæc vasa tolle & vade & pone ea in templo quod est in Ierusalem, & domus Dei ædificetur in loco suo. Ordo præposterus: nam prius ædificanda erat domus Dei, & deinde vasa erant in ea ponenda. *Tunc Sesbazar ille venit & posuit fundamenta domus Dei in Ierusalem: & ex tunc vsque nunc ædificatur.* sed non continuè: intermissum siquidem fuit opus vt prædictum est circa decemnium. *& nondum completa est. Nunc ergo si videtur regi bonum, quæratur in domo scripturarum regis quæ est in Babel vtrum fuerit à Cyro rege positum edictum vt ædificaretur domus Dei hæc in Ierusalem: & voluntatem regis super hoc mittat ad nos.*

CAPVT VI.

TVnc Darius rex præcepit: *& quæsierũt in domo scripturarum quæ repositæ erant in Babel.* Non ciuitatis, sed regni est hic nomen Babylon. *Et inuentum est in Ecbathanis quod est castrum.* Iuxta hebræum habetur. *in sacculo in palatio.* sacculus enim loculus scripturarum existens in palatio publico (puta in palatio cãcellariæ regiæ) significatur. *in Medena prouincia.* Iuxta Hebræum habetur. *quod in Madai prouincia.* seu ciuitate. *volumen vnũ: talisque scriptus erat in eo commentarius. Anno primo Cyri regis, Cyrus rex decreuit vt domus Dei que est in Ierusalem ædificaretur in loco.* Legendum est. *locus in quo immolant victimas.* Ipsius domus vsus exprimitur dicendo locus vbi immolant hostias. *& muri eius fundarentur: altitudo eius cubitorum sexaginta, & latitudo eius cubitorum sexaginta.* Quadratum concesit Cyrus ædificium comprehendendo septa templi. templum enim ipsum credimus non esse restauratum maius templo Salomonis. *Ordines de lapidibus impolitis tres.* Iuxta Hebræum habetur. *Parietes ex lapide marmoreo terno.* Grossitudo parietum quæ describenda restabat describitur: vt videlicet ex tribus lapidibus marmoreis constet. *& sic ordines de ligno nouis.* Iuxta hebræum habetur. *& parietem ligni noui.* Explicat ligna noua pro interno pariete templi, ne ministri regis ligna non noua dent Iudæis pro interno pariete templi quod Salomon fecerat. *sumptus autem de domo regis dabuntur.* Omnia hæc tacita fuerant superius in principio huius libri recitãdo epistolam Cyri. *Et etiam vasa domus Dei aurea & argentea quæ Nebu'chadnezar tulerat de templo quod erat in Ierusalem & detulerat in Babel: reddantur & referantur in tẽplum quod est in Ierusalem ad locum suum, quæ & posita sunt.* Hebraicè habetur. *& positæ erunt in domo Dei.* verba siquidem sunt commentarii Cyri: quæ autem subiunguntur verba sunt Epistolæ Darii.

Nunc Thatthenai dux trans flumen & Setharboxenai & socii vestri, Apharsecha'iæ qui estis trans flumẽ: longinqui estote inde. Dimittite fieri domũ Dei hanc à duce Iehudæorũ & senioribus eorum: & domũ Dei hanc ædificent in loco suo. Sed & à me præceptum est quid oporteat fieri à presbyteris Iudæorum illis. Iuxta Hebræũ habetur. *Et à me positum est decretum ad quid quod facietis cum senibus Iehudæorum istis ad ædificandum domum Dei hanc: & de substantia regis quæ est tributum trans flumen.* adiungitur enim decretum de eo quod faciendũ est ab ipsis ducibus trãs flumen, & ad quid: videlicet vt de ærario regis tribuant ad ædificandum domum Dei &c. *studiosè.* Iuxta Heb. habetur. *citò.* seu festinè. *sumptus dabitur viris his vt non cessent.* moras enim tollit. *Quod si necesse fuerit.* Iuxta Hebræum habetur. *Et quod curantes.* subauditur sitis vt dentur subiuncta pro sacrificio. *& filii taurorum & arietes & agni in holocaustũ Deo cœli, frumentũ, sal, vinum & oleum iuxta dictum sacerdotum qui sunt in Ierusalẽ dabũtur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia.* Iuxta heb. habetur. *absque defectu.* vult enim efficaciter adimpleti iussa. *Vt offerant oblationes Deo cœli: orentq; pro vita regis & filiorũ eius. A me ergo.* Legendum est. *Et à me positum est decretum.* Tertium decretũ adiungitur. *vt omnis homo qui mutauerit hanc iussionem, tollatur lignum de domo eius & erigatur & configatur in eo, domus autem eius publicetur.* Iuxta Heb. habetur. *sterquilinium fiat propter hoc.* quod erat maioris ignominiæ. *Et deus qui habitare fecit nomen suũ ibi, dissipet omnia regna.* Iuxta Hebræũ habetur. *omnem regem & populum qui miserit manum suam ad mutandum ad euertendum domum Dei hanc quæ est in Ierusalem.* Imprecatio est cum professione diuinæ prouidentiæ. *ego Darius posui decretum quod studiosè impleri volo.* Iuxta Hebræum habetur. *festinanter fiat.* subscriptio siquidem est manu Darii regis.

TVnc *Thatthenai dux trans flumen & Setharboxenai & socii eorum secundum quod misit Darius rex, sic diligenter executi sunt.* Hebraicè habetur. *sic citò fecerũt.* vt Darius iusserat. Aduerte q; ex toties repetita celeritate in hac Darii epistola & executione, innuitur quòd principes trans flumen impedierunt fabricam tẽpli tempore Cyri, non penitus negando da-

re iussa à Cyro, sed tardando, sed differendo de tempore in tempus, vt parum possent Iudæi fabricare. *Seniores autẽ Iehudæorũ ædificabant & prosperabãtur iuxta prophetiã Chaggai prophetæ & Zechar'iæ filii Hiddo: & ædificauerunt & construxerunt.* Legendũ est *& ædificauerunt & fundauerũt ex præcepto Dei Israel.* Sed non caret quæstione quod sequitur. *& ex decreto Cyri & Darii, et Artaxerxis Regum Persarũ.* quo nãq; pacto verificari potest quòd templum perfectũ fuerit anno sexto Darii vt statim subiungitur, & q̃ iubente Artaxerxe Darii successore ædificatũ sit. copulatiuè enim dicitur Cyri & Darii & Artaxerxis, vt intelligamus tres reges secundũ planum literæ sensum. Solutio est quòd hic summantur primi authores ædificii nõ arctando ad ædificiũ templi, sed absolutè: hoc est vt comprehendit ædificium tam templi quã ciuitatis Ierusalẽ. Cyrus enim & Darius eius gener authores fuerunt ædificii templi: Artaxerxes autem Darii filius author fuit restaurationis murorum Ierusalem, vt inferius scribitur. *Et compleuerunt domum istam.* Narratur in specie tempus quo cõsummata est fabrica templi. *vsque ad diem tertium mensis Adar.* hoc est mensis duodecimi in ordine anni inchoantis ab æquinoctio vernali. *qui est annus.* Legendum est. *qui ipse annus sextus regni Darii regis.* vbi clarè dicitur templum finitũ tempore Darii. Et hinc apparet ratio sermonis Iudæorum apud Ioannem Euangelistam ca. 2. quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. à secundo enim anno Cyri vsque ad sextum annum Darii, quadraginta & sex anni fluxerunt.

Fecerunt autem filii Israel (sacerdotes & Leuitæ & reliqui filii transmigrationis) dedicationem domus Dei huius cum gaudio. Non est scriptus aliter dies huius dedicationis: sed & rationi consonat & Euangelicæ historicæ quadrat quòd dicto mense facta fuerit. nã dedicationis festum hyemali tempore celebratum fuisse Ioannes Euangelista ca. 10. narrat. *Et obtulerunt in dedicatione domus Dei huius tauros centum, arietes ducentos, agnos quadringentos: & hircos caprarum pro peccato pro toto Israel duodecim iuxta numerum tribuum Israel. Et statuerũt sacerdotes in ordinibus suis & Leuitas in diuisionibus suis super opera Dei in Ierusalem: sicut scriptum est in libro Mosis. Fecerunt q; filii transmigrationis pascha quartadecima die mẽsis primi. Purificati enim fuerãt sacerdotes & Leuitæ quasi vnus, omnes fuerunt mundi: & immolauerũt pascha omnibus filiis transmigrationis, & fratribus suis sacerdotibus*

tibus & sibi. Et comederunt filii Israel qui reuersi erant de transmigratione: & omnes qui se separauerant à coinquinatione gentiũ terræ ad eos, vt quærerent dominum Deum Israel. De Iudæis & proselytis est sermo qui coniuncti erant iis qui venerant ex trãsmigratione. dispersi enim multi significantur conuenisse ad eos. *Et fecerunt solennitatem azymorum septem diebus in lætitia: quia lætificauerat eos dominus, & conuerterat cor regis Assur ad eos ad roborãdum manus eorũ in opere domus Dei, Dei Israel.* Regem Persarum nominat regem Assur, quia reuera erat rex etiam Assyriorum: à quo Assyriorum regno prima venit vastatio Iudæorum, & propterea dicitur conuersum cor regis Assur ad Iudæos.

CAPVT VII.

Post res aũt istas in regno Artaxerxis regis Persarũ: Hezra filius Sera'iæ, filii Hazar'iæ, filii Chilci'iæ. Filii Sallũ, filii Zadoc, filii Achitub. Filii Amar'iæ, filii Hazar'iæ, filii Mera'ioth. Filii Zerach'iæ, filii Huzzi, filii Bucci. Filii Abisuah, filii Pinchas, filii Elhazar, filii Aharon sacerdotis primi. Ipse Hezra ascẽdit de Babel. Iste Artaxerxes est Darii filius, qui cõmuni nomine vocatur Xerxes: & est rex ille potentissimus à tot scriptoribus nominatus. & quantum litera tradit, Hezdras Xerxis tempore post ædificatum tẽplũ è Babylone ascendit in Ierusalem fultus authoritate & fauore regio: clarè enim in hac litera dicitur &, q̃ post supradicta, & q̃ non regnante Dario, sed Artaxerxe Hezdras ascendit de Babylone. Ita q̃ secunda persona fulta authoritate regia ascendens de Babylone in Ierusalẽ, fuit Hezdras cum multitudine infrascripta: primum enim ascenderat Zorobabel cũ multitudine suprascripta. tertia autem persona fuit Nehemias pincerna huius Xerxis, vt inferius patet: qui & dux fuit Iudæorũ in Iudæa. *& ipse scriba velox in lege Mosis quam dedit dominus deus Israelis.* Non à velocitate exterioris actus scribendi cõmẽdatur, sed à velocitate ingenii ac doctrinæ in lege Mosis laudatur: vtpote qui respondendo de iis quæ legis Mosis sunt, promptissimus erat & in soluendis dubiis velocissimus. quid enim laudis cõtineret velociter scribere characteres in lege Mosis, potius quàm in aliis voluminibus? ex hoc enim quòd scriba velox cõmẽdatur non absolutè, sed in lege Mosis quam dominus deus Israelis dedit, manifestatur q̃ quantum ad notitiam & sensum legis diuinæ scriba velox dicitur Cũ his tamen scito q̃ dictio interpretata scriba nõ à scribẽdo

sed à libro deriuatur,& significat eum qui scit librum:& propterea legendum esset & ipse literatus velox in lege Mosis. & similiter corrige inferius: quia sæpe repetitur. Et hic sensus quadrat vbique:quadrat & Hieronymo,exponẽti scribas hoc est doctissimos. At si quispiam contendat dictionem illam deriuari à numero,& legendũ esse,& ipse numerator velox in lege Mosis,sensus in idem redit:quoniã à numero antiqui etiam poetas nominabant, ea forte ratione quia suprema inter certas scientias est de numero. Vndecunq; ergo deriuatio nominis trahatur, significat præditum scientia virum absque determinatione ad hanc vel illam materiam : & propterea adiungitur in lege Mosis. *& dedit ei rex secundũ manum domini Dei eius bonam super eum.* Superfluit bonam. *omnem petitionem eius.* Sermone metaphorico diuina gratia appellatur manus Dei: eo quòd operabatur reddendo Hezdrã gratiosum regi ad obtinendum quicquid petiit.

Et ascenderũt de filiis Israel,& de sacerdotibus & Leuitis,& cantoribus,& ianitoribus,& Nethinæis in Ierusalaim: in anno septimo Artaxerxis regis. Ascendente Zorobabel tempore Cyri ascenderunt de tribu Iudæ & Beniamin & Leui, vt in primo capscriptum est:ascendente autem Hezdra tempore Xerxis scribitur hic quòd ascenderunt de filiis Israel, ad significandum quòd promiscuè de quibuscunque tribubus Israel ascenderunt cũ Hezdra. *Et venit in Ierusalaim mense quinto: ipse est annus septimus regis.* Repetitio ista ad consummationem itineris refertur. prius enim scriptum est quòd anno septimo Artaxerxis inchoauerunt iter, & nunc scribitur quòd eodem anno appulerunt. *Quia in primo die mensis primi cœpit ascendere de Babel:& in primo die mensis quinti venit in Ierusalaim,secundum manum Dei eius bonam super eum. Quia Hezra parauit cor suũ ad quærendum legem domini & ad faciendum:& ad docendum in Israel statutum & iudicium.* Aduerte prudens lector quòd hinc nõ habetur quòd Hezdras restaurauerit legẽ Mosis cõbustam, sed potius oppositum:quoniã si hæc verba referuntur ad volumen legis,significatur volumen legis subsistere:quod enim non existit, à nullo queritur. & ideo ex hoc ipso ꝙ Hezdras quæsiuit legem, hoc est volumen legis, infertur quòd volumen legis extabat. Veruntamẽ literalis sensus est quòd Hezdras parauit cor suum ad tria : videlicet ad quærendum sensum legis,& ad faciendum,& ad docendum:hæc enim commendatione magna digna sunt. Et

Et hoc exemplar epistolæ quã dedit rex Artaxerxes Hezræ sacerdoti,scribæ erudito in sermonibus & præceptis domini et cærimoniis eius in Israel. Iuxta Heb. habetur bis scribæ:ita quòd legendum est.*Hezræ sacerdoti scribæ : scribæ verborum præceptorum Iehouah & statutorum eius super Israel.* Vt dictum est,legẽdum est literato literato verborum &c.& propterea Hezdras postquam dictus est literatus, explicatur materia circa quam versabantur literæ eius,dicendo literatus præceptorũ summi Dei &c. Ex hoc tamen loco suspicor sumptũ esse quòd Hezdras restaurauerit legem Mosis : cum tamen volumen legis Mosis fuisse vnicum quod cum templo combustũ est,incredibile ac absurdum sit.nã nulla authentica scriptura hoc tradit,nulla ratio diuina aut humana suadet vt volumen legis Mosis non fuerit trãscriptum in multa exemplaria tot sæculis defluxis à Mose vsque ad combustionem templi.quónam pacto sacerdotes habitantes non in Ierusalem perfectam potuissent habere notitiam legis si priuati fuissent cõmoditate voluminis ? quis rex, quæ lex hoc incommodo affecit sacerdotes & Leuitas ac alios studiosos in lege Dei? tã absurdum est hoc vt nec cogitare liceat. Multis itaque existentibus exẽplaribus legis Mosis, trahi nequeo ad credẽdum quòd Hezdras restaurauerit legem Mosis combustam, careamusq; lege & prophetis,habentes duntaxat id quod Hezdras ex eis tradidit. Accedit ad hæc quòd anno primo Cyri præsentatus fuit Esaiæ codex Cyro,quãdo Hezdras forte nec natus erat: nam à primo Cyri anno vsque ad tẽpus quo floruit Hezdras, fluxerunt plusquam anni quinquaginta: vt patet supputanti annos regum Persarum vsque ad Xerxem.

Artaxerxes rex regum: Hezræ sacerdoti scribæ legis Dei cœli doctissimo salutem Iuxta Hebræum duæ vltimæ dictiones sonãt nescio quid. cõtextus enim requirit ut sonent regiam salutationem in principio epistolarum solitam : nullum autem inueni interpretem satisfacientem mihi : Chaldaica siquidem sunt verba. *A me positum est decretum vt cuicunque placuerit in regno meo de populo Israel & de sacerdotibus & Leuitis ire in Ierusalem tecum,vadat. A facie enim regis & septem consiliariorum eius missus es ad visitandum Iehud & Ierusalem: in lege Dei tui quæ est in manu tua.* hoc est quam in promptu habes docendam sicut ea quæ habentur in manu. Ad instruendum ergo secundum legẽ Dei in primis missus declaratur Hezdras. *Et ad ferendum*

argentum & aurum, quod rex & consiliarii eius sponte obtulerunt Deo Israel, cuius in Ierusalẽ est tabernaculum. Hinc apparet quòd primates regni non incredulos se exhibebant diuinæ prouidentiæ quam Iudæi prædicabant. *Et omne argentum & aurum quod inueneris in tota prouincia Babel: & populus offerre voluerit.* Legendum est. *cum voluntate populi & sacerdotum qui sponte offerent domui Dei sui quæ est in Ierusalem.* non enim est sermo de omni argento & auro Babylonis absolutè, sed de inuento cũ voluntate populi ad offerendum. *liberè accipe.* Superfluunt hæ duæ dictiones. *Vt festinanter emas hac pecunia tauros, arietes, agnos, & munera & libamina eorũ: & offer ea super altare domus Dei vestri quæ est in Ierusalem. Et quicquid tibi & fratribus suis placuerit de reliquo argento & auro facere: iuxta voluntatem Dei vestri facite. Et vasa quæ data sunt tibi in ministerium domus Dei tui: redde coram Deo in Ierusalem. Et cætera necessaria domui Dei tui quæ tu dare habebis: dabis de domo thesaurorum regis. Et ex me ego Artaxerxes rex posui decretũ omnibus thesaurariis qui sunt trans flumen: vt omnia quæ petierit à vobis Hezra sacerdos scriba legis Dei cœli, absque mora detis. Vsque ad argenti talenta centum, & vsque ad tritici choros centum, & vsque ad vini bathos centum, & vsque ad bathos olei centum: sal verò absque mensura. Omne quod est ex decreto Dei cœli, fiat citò domui Dei cœli: ne forte irascatur contra regnum regis & filiorum eius. Vobis quoque notum facimus de omnibus sacerdotibus et Leuitis, cãtoribus, ianitoribus, Nethinæis & ministris domus Dei huius: quòd non est facultas imponendi super eos tributũ, vectigal & reditum.* Aduerte quòd etiam reges Persarum exemptos faciebant sacerdotes & ministros diuini cultus à publicis oneribus. *Tu autem Hezra secundum sapientiam Dei tui quæ est in manu tua, constitue iudices & præsides qui iudicent totum populum qui est trans flumen, omnes scientes legem Dei tui: & eos qui nesciunt scire facite. Et omnis qui non fecerit legem Dei tui & legem regis, diligenter iudicium.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *citò iudicium fiat de eo: siue ad mortem.* statuit enim quòd iudices constituendi ab ipso Hezdra damnent transgressorẽ legis, siue diuinæ, siue regiæ: vel ad pœnam mortis &c. Et per hoc patet quòd maiorem facultatem habebant iudices Iudæorum sub Persis quàm sub Romanis. nam sub Romanis non licebat Iudæis damnare ad mortem, vt Euangelica testatur historia: sub Persis autẽ cõcedebatur eis etiam iudicium mortis. *siue in exilium.* Quãuis hebraicè

habeatur in eradicationem, tamen exilium significatur: quod est velut eradicatio ex proprio solo. *siue in condẽnationem substantiæ & in carcerem.*

Et dixit Hezra scriba benedictus dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hoc in corde regis vt glorificaret domum domini quæ est in Ierusalaim. Et super me inclinauit misericordiam suam. Legendum est. *gratiam coram rege & consiliariis eius & omnibus principibus regis potentibus.* gratiarum enim actio scribitur pro beneficio talis epistolæ. *& ego confortatus manu Dei mei super me, congregaui de Israel principes ad ascendendum mecum.* Executio scribitur clarè.

CAPVT VIII.

Et isti sunt principes familiarum eorum & genealogiæ eorum. Quemadmodum in ascensu Zorobabel recensiti sunt ascẽdentes cũ eo, ita in ascensu Hezdræ recensentur ascendentes cũ eo. *qui ascenderunt mecum in regno Artaxerxis regis de Babel.* Hinc patet quòd ipse Hezdras fuit author huius libri: & ex hoc quòd describendo ascendẽtes prima vice tẽpore Cyri in cap. 2. non dicit quòd ascenderũt mecũ, sed dicit cum Zorobabel & multis aliis inter quos non numeratur ipse Hezdras, hic autẽ manifestè dicit qui ascenderũt mecum, insinuatur quod supra diximus: videlicet q̃ Hezdras tẽpore Xerxis primũ ascẽdit in Ierusalẽ de Babylone. *De filiis Pinchas Gherſom, de filiis Ithamar Daniel: de filiis Dauid Chattus. De filiis Sechan'iæ, de filiis Par'hos Zechar'ia: & cum eo numerati sunt masculi centum & quinquaginta. De filiis Pachath'moab, El'iehohenai filius Zerach'iæ: & cum eo ducenti masculi. De filiis Sechan'iæ, filius Iachaziel: & cũ eo trecẽti masculi. De filiis Hadin, Hebed filius Ionathan: & cũ eo quinquaginta masculi. Et de filiis Helam, Iesah'ia filius Hathal'iæ: & cum eo septuaginta masculi. Et de filiis Sephat'iæ, Zebad'ia filius Michael: & cũ eo octoginta masculi. De filiis Ioab, Hadab'ia filius Iechiel: & cum eo ducenti & octodecim masculi. Et de filiis Selomith, filius Iosiph'iæ: & cum eo centum & sexaginta masculi. Et de filiis Bebai, Zechar'ia filius Bebai: & cũ eo vigintioctlo masculi. Et de filiis Hazghad, Iochanan filius Catan: & cũ eo centũ & decem masculi. Et de filiis Adonicam nouissimis, & hæc nomina eorũ, Eliphelet Iehiel & Semah'ia: & cum eis sexaginta masculi. Et de filiis Big'uai, Huthai & Zabbud: & cum eis septuaginta masculi.*

Congregaui autem eos ad fluuiũ venientem ad Ahauam, & man-

simus ibi tribus diebus: quæsiuique in populo & in sacerdotibus de filiis Leui, & non inueni ibi. Legendum est. *& in sacerdotibus, & ex filiis Leui non inueni ibi.* est enim sensus quòd inspexit tam in populo quàm in sacerdotibus & nõ inuenit inter eos aliquos ex filiis Leui. Et est sermo de Leuitis vt distinguuntur à sacerdotibus: vtrique enim sunt filij Leui, hic tamẽ appropriatur filiatio Leuitis qui non erant sacerdotes & erant de tribu Leui. *Misiq; Eliezer & Ariel & Semah'iam & Elnathan & Iarib, & Elnathan, & Nathan & Zechar'iam, & Mesullam principes: & Io'iarib & Elnathan sapientes. Et misi eos ad Iddo caput in Casiph'ia loco.* Iddo nomen viri esse subiuncta innuit nominãdo fratres eius. caput itaque existentium Iudæorum in loco Casphiæ significatur, ad quem præcipuè missa est legatio. *& posui in ore eorum verba quæ loquerẽtur ad Iddo & fratres eius Nethinæos in Chasiph'ia loco, ad adducẽdũ nobis ministros pro domo Dei nostri. Adduxerúntque nobis secũdũ manum Dei nostri bonã super nos virum doctissimũ.* Hebraicè habetur. *virum intellectus.* hoc est ingenio pollentem. *de filiis Mach'li, filij Leui filij Israel: & Sereb'iam & filios eius & fratres eius octodecim. Et Chasab'iam, & cũ eo Iesah'iam de filiis Merari: fratres eius & filios eorũ viginti. Et de Nethinæis quos dederat Dauid & principes ad ministeriũ Leuitarum, Nethinæos ducentos & viginti.* Hinc apparet quòd Nethinæus non est nomen propriũ Ghabaonitarũ, sed commune omnibus non Leuitis addictis diuino ministerio ab aliis: quales fuerunt Ghabaonitæ dati à Iosua, & isti dati à Dauide & principibus, & filij seruorum Salomonis. *omnes isti nominati sunt per nomina.*

Et prædicaui ibi ieiunium iuxta fluuium Ahaua, vt affligeremur corã Deo nostro: ad quærẽdum ab eo viam rectam, nobis & paruulis nostris & toti substantiæ nostræ. Erubui enim petere à rege robur & equites ad defendendum nos ab inimico in via: quia dixeramus regi, manus Dei nostri est super omnes quærentes eum in bonitate. & fortitudo eius & furor eius super omnes derelinquẽtes eum. Ieiunauimúsque & quæsiuimus à Deo nostro super hoc. Ne minuere videretur coram ethnicis, diuinæ prouidentiæ gloriam in cura peculiari erga Israelitas rectos, timuit: & propterea ad ieiunii auxiliũ se conuertit, prudenter cuncta disponens, & ea quæ erãt diuinæ glorię, & ea quę erãt necessitatis populi. *& euenit nobis prosperè.* Iuxta Hebræum habetur. *& exaudiuit nos* quod est signum recti timoris in Hezdra.

Et

Et separaui de principibus sacerdotũ duodecim: Sereb'iam Chasab'iam, & cum eis ex fratribus eorum decem. Appendiq; eis argẽtum & aurum & vasa cõsecrata. Hebraicè habetur. *eleuationẽ domus Dei nostri,* hoc est vasa oblata domui Dei nostri. *quæ obtulerant rex & consiliarij eius & principes eius, & totus Israel inuentus. Et appendi super manum eorum argenti talenta sexcenta & quinquaginta, & vasa argentea centum talentorum: auri centum talenta. Et crateres aureos viginti, drachmarũ mille: & vasa æris fulgentis optimi duo, pulchra vt aurũ. Et dixi eis: vos sancti domino & vasa sancta, & argentum & aurum quod sponte oblatum est domino Deo patrum vestrorum. Vigilate & custodite donec appendatis coram principibus sacerdotum, & Leuitarum, & principibus familiarum Israel in Ierusalaim: in thesauros domus domini. Susceperúntque sacerdotes & Leuitæ pondus argenti & auri & vasorum: ad deferẽdum in Ierusalaim in domum Dei nostri.*

Et profecti sumus à flumine Ahaue duodecimo die mensis primi vt pergeremus Ierusalaim: manúsque Dei nostri fuit super nos, & liberauit nos de manu inimici & insidiatoris in via. Venimúsque Ierusalaim: & mansimus ibi tribus diebus. Die autem quarta appẽsum est argentũ & aurum & vasa in domo Dei nostri super manum Meremoth filij Vri'iæ sacerdotis, & cũ eo Elhazar filius Pinchas: & cũ eis Iosabad filius Iesuah & Nohad'ia filius Binnui Leuitæ. In numero & pondere omnia: & scriptum est omne pondus in tempore illo. Et qui venerant de captiuitate filij transmigrationis obtulerunt holocausta Deo Israel, tauros duodecim pro toto Israel, arietes nonagintasex, agnos septuagintaseptem, Hircos pro peccato duodecim: omnia in holocaustum domino. Quanuis ea quæ offerebãtur pro peccato non essent regulariter holocausta, quia tamen ista pro multitudine offerebantur populi, sacratiora esse voluerunt: & propterea scribitur quòd omnia fuerunt oblata domino in holocaustũ. *Dederúntq; edicta regis satrapis regis & ducibus trans flumen: & eleuauerunt populum & domũ Elohim.* Fructus subsecutus ex aduentu Hezdræ narratur eleuatio tum populi tum templi propter edictum regium.

CAPVT IX.

Postquam autem hæc completa sunt. Quantum intercesserit temporis spatium, ignotum est. *accesserunt ad me principes dicendo: non sunt separati populus Israel & sacerdotes & Leuitæ à populis terrarum in abominationibus eorum, Chenahanæorũ, Chitthæorum, Perizæorum,*

rum, Iebusæorum, Hammonitarum, Moabitarum, Aegyptiorum. habitantium in terra Chanahan. *& Emoræorum. Tulerunt enim de filiabus eorum sibi & filiis suis, & miscuerũt semen sanctum.* hoc est dicatum ad propagandum populum Dei. *cum populis terrarum.* propter periculum enim auersionis à diuino cultu prohibita erat huiusmodi commixtio. *manúsque principum & magistratuum fuit in præuaricatione ista prima.* Manus principum narratur prima in hac transgressione, eo quòd exemplo eorum alij inierunt connubia cum alienigenis. *Cúmque audissem sermonem istum, scidi pallium meum & tunicam meam: & euulsi capillos capitis mei & barbæ meæ, & sedi mœrens. Conuenerunt autem ad me omnes qui timebãt verba Dei Israel, propter trãsgressionem eorum qui de captiuitate venerant: & ego sedebam mœrens vsque ad sacrificium vespertinum.*

ET in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea, & scidi pallium meum & tunicam meam: curuauíque genua mea, & expandi manus meas ad dominum Deum meum. Et dixi: Deus mi confundor & erubesco leuare faciem meam ad te, quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt supra caput, & delicta nostra creuerunt vsque ad cœlum. A diebus patrum nostrorũ fuimus in delicto magno vsque ad diem hanc. Adhuc enim superstites erant multi qui fuerant tempore quo templum combustum fuerat & populus in captiuitatem ductus: & propter hoc subdit. *& in iniquitatibus nostris.* hoc est in iniquitatibus nostris, secundum patres & secundum nosipsos. *traditi sumus nos & reges nostri & sacerdotes nostri in manum regum terrarum, in gladium & in captiuitatem, & in rapinam, & in cõfusionem vultus sicut die hac.* Adhuc enim durabat effectus harum pœnarum. *Et nunc quasi parum & ad momentum facta est deprecatio nostra apud dominum Deum nostrum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et nunc sicut modico momento fuit deprecatio à Iehouah Elohe nostro.* subaudi admissa. Quid autem intendat per modicum momẽtum, declarat subiungendo. *vt dimitterentur nobis reliquiæ.* Legẽdum est. *ad faciẽdum superesse nobis euasionem.* Modicus populus qui ex gratia regum Persarum libertate donatus euasit de exilio ad habitandum in terra promissionis, tanquam modicũ momentum appellatur. *& daretur pax illius in loco sancto eius.* Errore scriptorum corrupta est litera: non enim pax illius, sed paxillus habetur iuxta hebræum. Et hoc ad modicum spectat momentum vt in loco sanctitatis eius (hoc est in Ierusalem) dederit

dederit Deus clauum vnum. id enim modicũ boni quod instauratio templi comprehendebat, appellat clauum in loco sanctitatis eius: eo quòd quanuis initium modicum, tamẽ firmitatis bonum erat: ciuitas enim absque muris erat & inhabitata & patens hostibus. *vt illuminaret oculos nostros Deus noster, & daret nobis vitam modicã in seruitute nostra. Quia serui sumus.* erant enim serui regis Persarum, quanuis liberati à seruitutibus particularibus. *& in seruitute nostra non dereliquit nos Deus noster: & inclinauit super nos misericordiam corã regibus Persarum.* Sæpe dictum est gratiam legendum esse. *vt daret nobis vitam, vt sublimaret domum Dei nostri & extrueret solitudines eius & daret nobis sepem.* Legendum est. *sepem in Iehuda & in Ierusalaim.* Quia sepibus potius quàm muris cingebãtur ciuitates, ideo dicit ad dandum nobis sepem in Iuda & Ierusalem.

Et nunc quid dicemus Deus noster post hoc? Hactenus cõtulit præterita delicta cum subsecutis beneficiis concessis à regibus Persarum; modò confert præsens crimen connubiorum cum extraneis, cum prædictis beneficiis, inchoando ab agnitione peccati contra legem Dei. *quia dereliquimus mãdata tua quæ præcepisti,* Deuter, ca. 7. *in manu seruorum tuorum prophetarum dicendo, terra quam vos ingredimini ad possidendum eam, terra immunda est in immunditia populorum terrarum: in abominationibus eorum qui repleuerunt eam ab ore ad os in immunditia sua. Nũc ergo filias vestras ne detis filijs eorum, & filias eorum ne accipiatis filiis vestris, & nõ quæratis pacem eorum, & bonum eorum vsque in æternum.* Non ad tempus sed semper seruandam hanc legẽ vt non commiscerentur cum extraneis significat. *vt confortemini & comedatis bona terræ, & hæreditare faciatis filios vestros vsque in æternum. Et post omnia.* mala pœnæ: captiuitatis, cladis &c. *quæ venerunt super nos in operibus nostris malis & in delicto nostro magno: quia tu deus noster liberasti nos de iniquitate nostra.* Iuxta Hebręum habetur. *quia tu Elohe noster prohibuisti in deorsum ex iniquitatibus nostris.* Exaggeratio est peccati in huiusmodi cõnubiis cõmissi: ex eo ꝙ post has omnes punitiones iustissimè perpessas, quia tu deus etiam beneficio ereptionis nostrę, ne secũdum iniquitates nostras essemus deorsum seu subter vt eramus ante gratiam istorum regum. *& dedisti nobis salutem sicut est hodie.* Quãuis Hebraicè legatur in futuro. *& dabis nobis euasionem sicut hanc.* sensus tamẽ in idem redit: quoniã futurũ referẽ ad prẽteritũ prohibuisti. prius. n. dedit eis Deus

subleuationem

subleuationem coram regibus Persarũ & deinde euasionem de alieno ad proprium solũ quale tunc habebant. *Vt non conuerteremur & irrita faceremus mandata tua.* Iuxta hebræum habetur. *Nunquid reuertemur ad frangẽdum præcepta tua & affinitatem cõtrahendum cum populis abominationum istarum?* Ecce exaggeratio. quia post tot mala contulisti nobis hæc beneficia, nunquid reddemus tibi hãc vicissitudinem vt reuertamur ad frangendum mãdata tua, &c. *nunquid iratus es nobis.* Iuxta hebræum habetur. *nunquid non irascēris nobis vsque ad consumptionem, vt non reliquæ & euasio?* Confitetur quòd recidiuum hoc meretur vt deus irascatur vsque ad cõsumptionem omnium ita vt nec reliquus sit aliquis, ita vt nullus euadat. *Domine Deus Israel iustus tu.* Rationẽ affert dicti meriti, diuinam iustitiam. *quoniam derelicti sumus qui saluaremur sicut die hac.* Beneficium euasionis à Deo collatum postremo rememorat & citat carens meritis bonorum operum. & ab inchoato beneficio diuino supplicare intendit vt ignoscat prosequẽdo bona cœpta: & propterea ex parte eorum subiungit. *ecce corãte sumus in delicto nostro.* nõ in bonis operibus, nõ in nostris precibus. *non enim stari potest.* iustè. *coram te super hoc.* tãto excessu.

CAPVT X.

Sic ergo orante Hezra & implorante deum & flente & iacente ante templum Dei. Iuxta hebræum habetur. *& confesso ipso flente & cadente ante domum Elohim.* De confessione peccatorum ad diuinam laudem déque catu voluntario prosternẽtis se super terram in faciem suam, est sermo. & describitur simul locus in quo orabat: videlicet ante templum, non intus in templo, sed sub diuo publicè ante faciem templi. *collectus est ad eum de Israel cœtus magnus valde virorum & mulierum & puerorum, quia fleuit populus fletu multo.* Et *respondit Sechan'ia filius Iechiel de filiis Helam, & dixit Hezræ: nos præuaricati sumus in deum nostrum & duximus vxores alienigenas de populis terræ, & nunc si est pœnitentia in Israël super hoc.* Iuxta hebræum habetur. *& nunc est spes Israeli super hoc.* De spe veniç, de spe pœnitentiæ & emẽdationis loquitur: & propterea remedium subiungit percutiendi fœdus cum summo Deo ad abiiciendum vxores alienigenas. *Nunc igitur percutiamus fœdus cum Deo nostro vt eiiciamus omnes vxores & natos ex eis iuxta voluntatem domini.* Iuxta Hebræum habetur. *in consilio Iehouah.* Appellat consilium non vt distinguitur

guitur contra præceptum, sed vt distinguitur cõtra imprudẽs & præceps: offert enim secuturos se non voluntarios impetus, sed prudẽtiam summi Dei. *& eorum qui tremunt.* Iuxta Hebræum habetur. *& trementium præceptum Dei nostri.* Sectaturos se promittit eorum qui timent offendere Deum, consilium. *& secũdum legem fiat. Surge, tuum est discernere.* Iuxta hebræum habetur. *quia super te res.* subaudi pendet. *& nos erimus tecum: confortare & fac.*

Surrexitq; Hezra, & adiurauit principes sacerdotum & Leuitarum & totum Israel vt facerent secundum verbum hoc: & iurauerunt. Quęstio oritur quonam pacto licuit Hezdræ exigere iuramentum vt exequerentur præpositam sententiam: videlicet abiiciẽdi tum vxores alienigenas tum natos ex eis. hoc enim postremum non erat lege sancitum, & impietatem sapit. Solutio est quòd iuramentũ hoc intelligitur iuxta sensum oblatæ pœnitentiæ: non fuit autem proposita abiectio natorum absolutè sed cum moderamine secundum cõsilium Dei & timentium eum: & propterea non iurauerunt absolutè sed cum dicto moderamine. *Et surrexit Hezra ante domum Dei.* Legendum est. *à facie domus Elohim.* Terminus à quo recesit narratur. *& iuit ad cubiculum Iehochanan filij Eliasib: & iuit illuc, panem non comedit & aquam non bibit, lugebat enim transgressionem eorũ qui redierant de captiuitate.* Et *missa est vox.* præconis. *in Iehudam & Ieruſalaim omnibus filiis transmigrationis vt congregarentur in Ieruſalaim. Et omnis qui non venerit in tribus diebus iuxta consilium principũ & seniorũ, auferetur tota substantia eius: & ipse eiicietur de cœtu trãsmigrationis.* Pœna excõmunicationis significatur. *Conuenerunt igitur omnes viri Iehudæ & Bin'iamin in Ieruſalaim in tribus diebus, ipse est mensis nonus.* in anni ordine inchoantis à sole in ariete, quem nos dicimus mensem nouembrium. *in vigesima die mensis: & sederunt totus populus in platea domus Dei.* Nomen est Elohim. *trementes propter rem & pluuias.*

Surrexitq; Hezra sacerdos & dixit ad eos: vos præuaricati estis & duxistis vxores alienigenas vt adderetis super delictum Israel. Declarat Hezdras facta ab eis cõnubia esse cõtra legẽ summi Dei. *Et nunc date confessionem domino Deo patrum vestrorum.* hoc est confiteamini vos peccasse ad diuini nominis laudẽ. *& facite voluntatem eius: & separamini à populis terræ & ab vxoribus alienigenis.* Aduerte hic duo, alterũ quòd non dicit Hezdras

dras vt separẽtur à filiis propriis natis ex vxoribus alienigenis, sed quòd separentur à populis terrarum vt videlicet non habeant eos in soceros, generos & huiusmodi. Alterũ quòd quanuis in lege Mosis non fuerit sancitum vt vxores iã ductæ quæ erant alienigenæ eiicerentur, quia tamen inhibita erant connubia cum alienigenis habitantibus in terra Chanahan, ideo Hezdras connubia illa (vtpote illegitima) dirimenda censuit. *Et respondit totus cœtus & dixit voce magna, iuxta verbum tuum ad nos sic fiat. Sed populus multus & tempus pluuiarum est, & non est vs stando foris: & opus non est diei vnius neque duorum, vehementer quippe peccauimus in sermone isto.* Iuxta Hebræum habetur. *quia multiplicauimus rebellionem in re ista.* Ratio redditur quòd multo est opus tempore propter multitudinẽ eorum qui in hoc peccauerunt. *Stent obsecro principes nostri in omni congregatione, & omnes qui in ciuitatibus nostris duxerunt vxores alienigenas veniant in temporibus statutis, & cum eis seniores ciuitatis & ciuitatis & iudices eius: donec auertatur ira furoris Dei nostri à nobis propter peccatum hoc.* Igitur Ionathan filius Hasael & Iachaz'ia filius Thic'uæ constituti fuerũt super hoc: & Mesullam & Sabbethai Leuitæ adiuuerunt eos. *Fecerúntque sic filii transmigrationis: & separati sunt Hezra & viri capita familiarum per domos patrum suorum, & omnes per nomina sua, & sederunt in die primo mensis decimi vt quærerent rem. Et cõsummati sunt omnes viri.* Legendum est. *Et finierunt in omni, viros qui duxerunt vxores alienigenas: vsque ad diem primum mensis primi.* Cõsummatio inquisitionis describitur ad primã diem mensis primi: tribus itaque mensibus (decimo, vndecimo & duodecimo) durauit inquisitio.

Et inuenti sunt de filiis sacerdotum qui duxerunt vxores alienigenas: de filiis Iesuah filii Iozadac & fratrum eius, Mahase'ia & Elihezer & Iarib & Gedal'ia. Filij Iosuæ summi sacerdotis, inuenti in hoc crimine narrãtur, sed non pertinaces: nam de ipsis subditur quòd promiserunt eiicere vxores alienigenas, & præter hoc offerre arietem pro delicto. *Et dederunt manum suã vt eiicerẽt vxores suas: & pro delicto suo arietẽ de ouibus offerent. Et de filiis Immer, Chanani & Zebad'ia. Et de filiis Charim, Mahase'ia et Eli'ia et Semah'ia & Iechiel & Huzzi'ia. Et de filiis Paschur: El'iohenai, Mahase'ia, Ismael, Nethan'el, Iozabad & Elhasa. Et de Leuitis: Iozabad & Simhi & Cela'ia (ipse est Celita) Pethach'ia, Iehuda & Elihezer. Et de cantoribus El'iasib: & de ianitoribus*

nitoribus, Sallũ & Telẽ & Vri. Et de Israel: de filiis Par'hos Ram'ia & Iiz'ia, & Malchi'ia & Mi'iamin & Elhazar, & Malchi'ia & Bena'ia. Et de filiis Helam: Matthan'ia, Zechar'ia & Iechiel & Habdi, & Ieremoth & Eli'ia. Et de filiis Zatthu: El'iohenai, El'iasib, Matthan'ia & Ieremoth & Zabad & Haziza. Et de filiis Bebai: Iehochanan, Chanan'ia, Zabbai, Hath'lai. Et de filiis Bani: Mesullã, Malluch & Hada'ia, Iasub & Seal Ieramoth. Et de filiis Pachath'moab: Hadna et Chelal, Bena'ia, Mahase'ia Matthan'ia, Bezal'el & Binnui & Menasses. Et de filiis Charim: Elihezer, Issi'ia, Malchi'ia, Semah'ia, Simhon. Bin'iamin Malluch, Semar'ia. De filiis Chasum: Matthenai, Matthatha, Zabad, Eliphelet, Ieremai, Menasses, Simhi. De filiis Bani: Mahadai, Hamram & V'el. Bena'ia, Bed'ia Cheluhi. Van'ia, Meremoth, El'iasib. Matthan'ia Matthenai & Iahasau. & Bani & Binnui, Simhi. & Selem'ia & Nathan & Hada'ia. Machnadbai, Sasai, Sarai. Hazar'el & Selem'iahu, Semar'ia. Sallum, Amar'ia, Ioseph. De filiis Nebo: Iehiel, Matthith'ia, Zabad, Zebina, Iaddau & Ioel, Benaia. Omnes hi acceperunt vxores alienigenas: & fuerunt ex eis mulieres quæ peperẽt filios. Parui refert quòd hebraicè habetur. *& posuerunt filios.* quoniam ponere pro parere sumitur. Sed oritur hic quæstio: quia nulla scribitur executio, sed finitur liber in narratione inuentorum in hoc crimine. lege enim totum hoc capitulum, & nullam eiectam vxorem inuenies: soli enim filii pontificis in specie promiserũt eiicere vxores suas, nulla autem executio subiungitur. Solutio est quòd Hezdras non præualuit ad exequẽdum eiectionem: vt testantur scripta in vltimo cap. Nehemiæ. & propterea tacetur hic executio, scribenda in libro Nehemiæ: à quo fuit executio facta, qualiscunque tamen: vt testatur ipse Nehemias cap. vltimo, & insinuat cap. decimo, vt ibidem declarabitur. Et sic finitur liber Hezdræ: Romæ die decimonono Aprilis inter ægritudinem longam.

THOMAE

THOMAE DE VIO
CAIETANI CARDINALIS
SANCTI XYSTI, IN LIBRVM
Nechemiæ commentarij.

Verba Nechemiæ. Principium libri testatur q̃ non Hezdras sed ipse Nehemias fuit author huius libelli: quod etiam sæpe ex sermone Nehemiæ in prima persona inferius confirmatur. *filij Helchiæ.* Corruptum est vocabulum: legendum esset. *filij Chachaliæ.* Nec aliter legitur genealogia istius Nehemiæ: vt ipse tamen inferius testatur, Ierosolymita fuit pincernáq; regis Persarum & magnus coram eo. *& factum est.* Legendum esset. *& fuit.* interpres siquidem infinities vertit Hebraicũ & fuit in & factum est. Præmisso autem titulo libri dicendo verba Nehemiæ filij Chachaliæ, subsequitur statim narratio dicendo & fuit. *in mense Chisleu.* hoc est mense vt aiunt nono seu decimo secundum ordinem mensium anni, inchoantis à sole in ariete. *anno vigesimo.* proculdubio illius Persarum regis, cuius anno septimo ascenderat Hezdras: qui rex vt diximus fuit Xerxes ille nominatissimus. *& ego eram in Susis castro.* Iuxta hebrẽum habetur. *in Susan palatio.* Descripto tẽpore, narratur locus: & Susan nomẽ ciuitatis fuisse, liber Esther testatur. Describitur itaque quòd ipse erat in ciuitate Susan (quæ erat ciuitas regia) & q̃ habitabat in palatio regis, vtpote domesticus regis. *Et venit ad me Chanani.* Superfluit ad me. non scribitur quòd ad ipsum venerint, sed dũtaxat quòd venerunt. Addit autem Iosephus quòd casu istos qui venerant ex Iudæa reperit colloquentes inter se hebraicè. *vnus de fratribus meis.* hoc est Hebræis. *ipse & viri de Iehuda.* Terminus à quo venit iste Chanani cum quibusdam aliis, describitur. *& interrogaui eos de Iehudæis euasionis qui remanserant de captiuitate & de Ierusalaim.* videns enim nouos aduenas hebraicè loquentes, postquã interrogasset vnde venerant, interrogauit eos de Iudæis qui euaserant ex captiuitate & de Ierusalem. *Et dixerunt mihi: residui qui remanserũt de captiuitate, ibi in prouincia sunt in afflictione magna.* Parui refert quòd hebraicè habetur. *in malo magno* & *in opprobrio.* nã de malo pœnæ est sermo. *& murus Ierusalaim dissipatus est, & portæ eius combustæ sunt igni.* Ordinatè respondent, primo de populo deinde de ciuitate Ierusalem: quòd videlicet perseuerant duo: videlicet murus dissipatus & portæ combustæ, prout Chaldæi dereliquerant.

Cumq; audissem verba ista, sedi & fleui & luxi diebus multis; Superfluit multis. infra tres menses medios vsque ad gratiã regis crebro fletu ac luctu orauit. Et ratio tantæ tristitiç fuit, quia à primo Cyri anno vsque ad tempus illud fluxerant anni plusquam septuaginta: & miserum valde apparebat quòd tanto temporis spatio libertate donati Iudæi non instaurassent muros & portas Ierusalem. *& ieiunani & orani corã Deo cœli. Et dixi: quæso domine Deus cœli, fortis, magne & terribilis, custodiens pactum & misericordiam.* Legendum est. *& gratiam.* vt sæpe dictum est. *diligentibus te & custodientibus mandata tua. Sit quæso auris tua attendens & oculi tui aperti ad audiẽdum orationem serui tui, qua oro coram te hodie, die & nocte pro filiis Israel seruis tuis: & cõfiteor pro peccatis filiorum Israel quibus peccauimus tibi, & ego & domus patris mei peccauimus. Vanitate seducti sumus.* Iuxta hebræum habetur. *Destruendo destruximus tibi.* hoc est quæ tua sunt: verè nanq; destruxerant peccando quę Dei erãt. *& non custodiuimus præcepta & statuta & iudicia quæ præcepisti Mosi seruo tuo. Memento quæso verbi quod mandasti Mosi seruo tuo, dicendo.* Deuter. 30. *vos præuaricabimini, ego dispergam vos in populos. Et reuertemini ad me, & custodietis præcepta mea & facietis ea: si abducti fueritis in extremum cœli, inde congregabo vos, & reducam vos ad locum quem elegi vt habitare faccrem nomẽ meum ibi.* Sententia est clara. *Et ipsi serui tui & populus tuus: quem redemisti in fortitudine tua magna & in manu tua valida.* Sub promissione diuina subsumit quòd Hebræi reliqui sunt serui & populus Dei. *Obsecro domine sit quæso auris tua attendẽs ad orationem serui tui & ad orationem seruorum tuorum volentium timere nomen tuum, & ditige seruum tuum hodie.* Iuxta hebrẽum habetur. *& fac prosperare obsecro seruum tuum hodie.* prosperum enim successum petitionis intentæ petit. *& da ei misericordiã.* Hebraica dictio nec gratiam nec misericordiam propriè significat, sed potius commiserationẽ. petitio enim quam prosperari petit coram rege Persarum, commiserationi regis innitebatur: & propterea subiungit. *ante virum hunc.* Xerxem videlicet Persarum regem: ad hoc enim explanandum sub-

iungit officium suum. *& ego eram pincerna regis.*

CAPVT II.

FVit *autem in mense Nisan anno vigesimo Artaxerxis regis.* Hinc apparet quòd tres menses fluxerunt à notitia quam habuit Nehemias de Ierusalem vsq; ad tempus obtentæ gratiæ à rege Persarum quod nunc narratur. nam Nisan nomen est mensis primi in ordine mensium anni, cum luna scilicet primo opponitur soli in ariete: eodem enim anno regni Xerxis hęc gesta fuisse, manifestatur ex eo quòd eodem anno vigesimo hæc gesta scribuntur. *& vinum erat ante eum: leuauique vinum & dedi regi, & eram quasi languidus.* Iuxta Hebræum habetur. *& nõ fui malus coram eo.* Quod dupliciter intelligi potest. vel de malo ægritudinis: & sic est sensus & non apparui æger in oculis regis. vel de malo tristitiæ: & sic est sensus & non fui solitus apparere tristis coram rege. vterque enim sensus quadrat subiunctis.

Dixitq; mihi rex: quare vultus tuus tristis est, cum te ægrotum nõ videam? non est hoc frustra, sed malum nescio quid in corde tuo est. Iuxta Hebræum habetur. *non hoc nisi malum cordis.* Concludit rex tristitiam vultus apparentem, ex cordis non corporis ægritudine natam esse. *& timui valde ac nimis,* Iuxta Hebręum habetur. *& timui multum valde.* Magnus timor causatus est ex dubio tum mali animi regis interrogantis secreta cordis, tum ex dubio alicuius mali euentus: puta expulsionis ab officio. *Et dixi regi, rex in æternum viue: cur non esset tristis vultus meus, cùm ciuitas domus sepulchrorum patrum meorum deserta sit & portæ eius cõsumptæ sint igni?* Hinc habetur quòd Nehemias fuit Ierosolymitanus. *Et ait mihi rex, pro quare postulas?* Manifestatur hinc benignus erga Nehemiam regis animus, offerendo illi petenti fiduciã. *& oraui ad Deum cœli.* Animæquior redditus, mentem supplicem inter loquendum leuauit ad deũ. *Et dixi ad regem: si videtur regi bonum & si placet seruus tuus coram te, mitte me in Iehudam ad ciuitatem sepulchrorum patrum meorum & ædificabo eam. Dixitque mihi rex & regina quæ sedebat.* Iuxta Hebræum habetur. *& regina sedens iuxta eum, vsque ad quod tempus erit iter tuum & quando reuerteris?* Descriptio reginæ sedentis iuxta regem interposita non frustra est, sed ad significãdum quòd regina cooperata est ad interrogationem subiunctam: puta quòd suggessit regi vt interrogaret tẽpus reditus. Et hinc simul insinuatur Nehemiam dilectum fuisse non

non solũm à rege, sed etiam à regina. nec propterea sequitur hanc fuisse Ester: quoniam vt Iosephus tradit, Ester non fuit vxor Xerxis, sed filii eius: vt in libro Ester explanabitur. *& placuit coram rege & misit me, & constitui ei tempus.* sed non explicatur temporis quantitas in litera, quanuis explicata fuerit regi. *Et dixi regi: si regi videtur bonum, dẽtur mihi epistolæ ad duces trans flumen.* proculdubio Euphratis. *vt deducant me donec veniam in Iehudam. Et epistola ad Asaph custodem saltus regis.* Quanuis hebraicè habeatur. *custodem pomarij quod regi.* sensus tamen rectè redditus est: nam ligna ex saltu cædũtur pro ædificiis. *vt det mihi ligna vt tegere possim portas templi, turres domus & muros ciuitatis & domũ quam ingressus fuero.* Iuxta Hebr. habetur. *ad contignandum portas palatij q; domui & muro ciuitatis, & domui quã ingrediar.* Petit ligna ad contignationes faciendas portarũ triplicis generis: videlicet portarum palatii apud domũ Dei, & portarum in muro ciuitatis Ierusalem, & portarum domus propriæ. Et quia ligna petit ad cõtignandũ huiusmodi portas, insinuatur q; mos erat efficere super huiusmodi portas contignationes, vt essent propugnacula supra portas. *& dedit mihi rex, iuxta manũ Dei mei bonã super me.*

Veniq; ad duces trans flumen, & dedi eis epistolas regis: miserat autem rex mecum principes exercitus & equites: Hinc apparet q; Nehemias erat magnus coram rege Persarum: quod etiam subiuncta tristitia aduersariorum, testatur.

ET audierũt Sanballat Choronites & Tobi'ia seruus Hammonites: & displicuit eis displicentia magna quòd venisset homõ ad quærendum bonum filiis Israel. Et veni in Ierusalaim: & fui ibi tribus diebus. Et surrexi nocte ego & viri pauci mecum, & non indicaui cuiquam quid dominus. Iuxta Hebræum habetur. *quid Elohe meus dedisset in cor meum ad faciendũ in Ierusalaim: & iumentum non erat mecum nisi iumentum super quod equitabam. Et egressus sum per portam vallis nocte & ad faciem fontis draconis & ad portam stercoris: & consideraui muros Ierusalaim qui erant diruti, & portas eius consumptas igni. Et transiui ad portã fontis & ad aquæductum regis: & non erat locus iumento ad transcundũ sub eo. Et ascendi per torrentem nocte, & consideraui murum: reuersusque sum & veni ad portam vallis, & redij.* dicit enim Deum inspirasse eum vt restauraret muros Ierusalem: & hoc non adhuc indicasse aliis, sed prius iuisse nocturno tempore ad considerandum locum muri & quantitatem ruinæ.

Magistratus autem nesciebant quo iuissem & quid ego facerē: Iehudæis q; & sacerdotibus & optimatibus & magistratibus & reliquis faciētibus opus, vsq; ad id loci non indicaueram. Et dixi eis: vos videtis malū in quo sumus, quia Ierusalaim deserta est & portæ eius combustæ sunt igni, venite & ædificemus murum Ierusalaim & non simus vltra opprobrium. Et indicaui eis manum Dei mei quòd esset bona super me, & etiam verba regis quæ dixit mihi: dixeruntq;, surgamus & ædificemus, & confortatæ sunt manus eorum in bono.

Audierūt autem Sanballat Choronites & Tobi'ia seruus Hammonites & Gesem Harbites, & subsannauerunt nos & despexerunt nos: & dixerunt, quæ est hæc res quam vos facitis? nunquid cōtra regem vos rebellatis? Nō esse suspicionis verba, sed irrisionis, præcedens narratio testatur. tam vilia existimabant Iudæorum studia ad restaurandos muros vt irrisoriè dicerēt num rebellare quæritis? *Et reddidi eis verbum & dixi ad eos: deus cœli ipse nos iuuat.* Iuxta Hebręum habetur. *prosperabit nos.* Directè opponit irrisioni diuinæ opis prosperitatem. *& nos serui eius sumus, surgamus & ædificemus.* Iuxta hebræum habetur. *& nos serui eius surgemus & ædificabimus.* Et effectū diuinæ opis cum fiducia describit futurum. *vobis autem.* Hinc insinuatur q; isti Samaritani volebāt admitti in participes ciuitatis Ierusalem & ædificij murorū eius: propterea enim excluduntur à Nehemia. *nō est pars.* Quia non estis pars Israelitici populi, ideo nō iure partis pertinetis ad Ierusalem. *& iustitia.* Quia à regibus non fuistis missi ad habitandū in Ierusalem, sed in Samaria, ideo nec iustitia decreti regij est pro vobis ad Ierusalem. *& memoria in Ierusalaim.* Ad differentiā Iebusæorū (quorum memoria erat in Ierusalem, quia eorum fuerat ciuitas) dicitur quòd nec memoriam habēt Samaritani in Ierusalem.

CAPVT III.

ET surrexit Eli'asib sacerdos magnus & fratres eius sacerdotes, & ædificauerunt portam regis. Iuxta hebręū habetur. *portam ouium.* Sed in his nominibus propriis portarum, & locorum non est hodie immorandum, eo quòd ignota sunt. *ipsi sanctificauerunt eam.* hoc est mundauerunt à ruinis. *& statuerunt valuas eius: & vsque ad turrim centum cubitorum.* Iuxta hebræum habetur. *& vsque ad turrim Meah sanctificauerunt eam.* Nomen proprium est. *vsq; ad turrim Chanan'el. Et iuxta eum ædificauerunt viri Iericho: & iuxta eum ædificauit Zacchur filius Imri.*

Portam

Portā autem piscium ædificauerunt filij Senae: ipsi texerunt eā. Hebraicè habetur. *contignauerunt eam.* faciendo super eā propugnaculum. *& statuerunt valuas eius, & seras ac vectes eius. Et iuxta eos ædificauit Meremoth filius Vri'iæ filii Haccoz, & iuxta eos ædificauit Mesullam filius Berech'iæ filii Mesezab'el: & iuxta eos ædificauit Zadoc filius Bahanæ. Et iuxta eos ædificauerūt Thecohitæ: optimates autem eorum non suppossuerunt colla sua in opere domini sui.* Arguuntur fortiores inter Thecohitas quòd renuerint subiicere se ædificationi murorum Ierusalem. & ratio reprehensionis insinuatur ex eo quòd ædificatio murorū Ierusalem erat seruitus Dei: nam iuxta Hebræum legitur. *nō adduxerunt collum suum in seruitute domini eorum.* ita quòd non hominibus sed Deo subtrahebant obsequium.

Et portam veterem ædificauerūt Io'iadah filius Paseach & Mesullam filius Beso'd'iæ: ipsi contignauerunt eam & statuerunt valuas eius, & seras ac vectes eius. Et iuxta eos ædificauit Melat'ia Ghibhonites & Iadon Meronothites, viri de Ghibhon & Mizpa: pro duce qui erat in regione trans flumen. Iuxta Hebræum habetur. *in sede ducis trans flumen.* Ignotum est quis fuerit dux iste trans Euphratem. Quod autem dicitur in sede, sumptus ex solio ducis pro illo ædificio habitos significat. deuotus enim dux principatum habens trans Euphratem euntibus à Ierusalem, misit sumptus pro certa parte muri ædificanda: & forte illa portio appellatur sedes ducis trās flumen, constructo ibidem palatio ipsius ducis. Nec est irrationabile quòd dux iste fuerit Daniel propheta, aut filius eius: nam (vt Iosephus refert) fuit magnus princeps in regno Medorum. nec est remotum quòd cùm ipse non posset venire in Ierusalem, voluerit habere ibidem sedem, vt vel sic tanquam præsens esset. *Et iuxta eum ædificauit Huzziel filius Charha'iæ aurifex, & iuxta eum ædificauit Chanan'ia filius Raccachim: & dimiserūt Ierusalaim vsque ad murum latum.* Dictio interpretata dimiserūt, sonat adiuuerunt. *Et iuxta eos ædificauit Repha'ia filius Chur, princeps vici Ierusalem.* Iuxta Hebræum habetur. *princeps mediæ regionis Ierusalaim.* Simile quid sæpe in hoc capitulo repetitur, & bis de Ierusalem. & significatur princeps medii territorij Ierusalem: hoc est principalior inter possidentes mediam partem territorij Ierusalem. Et similiter intellige cùm dicitur princeps regionis Mizpæ aut alterius vrbis: quia videlicet erat principalior inter possessores illius territorij, sed in ter-

ritorio Ierusalem erant duæ partes: & ideo duo principes, in aliis autem vrbibus vnus princeps inter possessores territorii. *Et iuxta eos ædificauit* Ieda'ia *filius* Charum Aph *contra domum suam: & iuxta eum ædificauit* Chattus *filius* Chasabne'ia. *Mediam autem partem vici.* Iuxta Hebræum habetur. *Mensuram secundam ædificauit* Malchi'ia *filius* Charim *&* Chassub *filius* Pachath'moab: *& turrim furnorum.* Insinuatur hinc quòd in multas mensuras distinctus erat ædificandus murus: alioquin non diceretur quòd mensuram secundam ædificauit &c. qualis autem esset ordo mensurarum (an videlicet secundum longitudinem muri an secundum altitudinem eiusdem) non dicitur: subiunctis tamen quadrat vt de mensura secundum altitudinem sit sermo. *Et iuxta eum ædificauit* Sallum *filius* Halloches *princeps dimidiæ regionis* Ierusalaim: *ipse & filiæ eius.*

Portam vallis ædificauit Chanun *& habitatores* Zanoach, *ipsi ædificauerunt eam & statuerunt valuas eius & seras ac vectes eius: & mille cubitos in muro vsque ad portam stercoris. Et portam stercoris ædificauit* Malchi'ia *filius* Rechab, *princeps regionis* Beth'haccharem: *ipse ædificauit eam & statuit valuas eius & seras ac vectes eius. Et portam fontis ædificauit* Sallum *filius* Cholchozæ *princeps regionis* Mizpæ, *ipse ædificauit eam & texit eam, & statuit valuas eius & seras ac vectes eius: & murum piscinæ* Siloe *in hortũ regis.* Iuxta Hebræum habetur. *piscinæ pomarũ in horto regis.* loca tamen hæc hodie sunt ignota. *& vsque ad gradus descendentes de ciuitate* Dauid.

Post eum ædificauit Nechem'ia *filius* Asboth. ad differentiam Nehemiæ ducis scriptoris libri huius. ille enim fuit filius Chachalię: iste autem fuit filius Hazbuc iuxta hebraicam veritatem. *princeps dimidiæ regionis* Beth'zur: *vsque contra sepulchra* Dauid, *& vsque ad piscinam quæ grandi opere constructa est.* Iuxta Hebræum habetur. *& vsque ad piscinam factam.* sed interpres exposuit. *& vsque ad domum fortium. Post eũ ædificauerunt* Leuitæ Rechum *filius* Bani: *iuxta eum ædificauit* Chasab'ia *princeps dimidiæ regionis* Cehile *in regione sua. Post eum ædificauerũt fratres eorum,* Bauuai *filius* Chenadad: *princeps dimidiæ regionis* Cehile. *Et ædificauit iuxta eũ* Hezer *filius* Iesuah *princeps* Mizpæ *mensuram secundã: contra ascensum armorum anguli.* Si secũdum longitudinẽ muri distingueretur ordo mensuratum, dicendum fuisset mensuram tertiam: quoniam initium secundæ mẽsuræ ædificatum ab alio fuisse descriptũ fuisset prius, sed de mensura

de mensura secundum altitudinem intelligendo, laudantur aliqui quòd ædificauerunt muri altitudinem iuxta secũdam mensuram, ædificantibus aliis murum iuxta primam duntaxat mensuram. prima enim mensura secundum altitudinem fuit (vt infra subiungitur) paruæ altitudinis: studebant enim primum ad cingendum Ierusalem muro licet modico: quo peracto, iterum ædificauerunt ad eleuandum in altitudinem vrbis muros. & hæc appellatur mensura secunda: quam aliqui in portione sua fecerunt prima vice. Et sic intellige quoties scribitur in hoc capitulo de aliquibus quòd ædificauerunt mensuram secundam.

Post eum ædificauit Baruch *filius* Zacchai *mensurã secundã: ab angulo vsque ad portam domus* El'iasib *sacerdotis magni. Post eũ ædificauit* Meremoth *filius* Vri'iæ *filii* Haccoz *mensurã secundã: à porta domus* El'iasib *vsque ad finem domus* El'iasib. *Et post eum ædificauerũt sacerdotes, viri de cãpestribus* Iarden. *Post eos ædificauit* Bin'iamin *&* Chassub *contra domum suam. Post eos ædificauit* Hazar'ia *filius* Mahase'iæ *filii* Hanan'iæ *iuxta domum suam. Post eum ædificauit* Binnui *filius* Chenadad *mensuram secũdam: à domo* Hazar'iæ *vsque ad flexuram & vsque ad angulum. Post eum ædificauit* Palal *filius* Vzai *contra flexurã & turrim quæ eminet de domo regis excelsa, quæ est ad atriũ carceris: post eum* Peda'ia *filius* Par'hos. Nethinæi *autem habitabant in* Hophel: *vsque contra portam aquarum ad orientem, & turrim prominentem. Post eum ædificauerunt* Thecohitæ *mensuram secundam: à contra turrim magnam prominentem vsque ad murum* Hophel.

Desuper portam equorum ædificauerunt sacerdotes, vnusquisque contra domũ suam. Post eos ædificauit Zadoc *filius* Immer *contra domum suam; & post eum ædificauit* Semah'ia *filius* Sechan'iæ *custos portæ orientalis. Post eũ ædificauit* Chanan'ia *filius* Selẽ'iæ, *&* Chanun *filius* Zalaph *sextus mensurã secundam: post eum ædificauit* Mesullam *filius* Berech'iæ *contra gazophylacium suum. Post eum ædificauit* Malchi'ia *filius aurificis vsque ad domum* Nethinæorũ *& negociatorum: cõtra portam iudicialem & vsque ad cœnaculum anguli. Et intra cœnaculum anguli ad portam ouium ædificauerunt artifices & negociatores.*

CAPVT IIII.

Actum est autem cũ audisset Sanballat *quòd ædificaremus*
F *murũ, iratus est valde: & motus nimis.* Iuxta heb. habet. *& irritatus multum.* turbatio enim animi significatur

instar irritati. *& subsannauit Iehudæos.* Et *dixit coram fratribus suis & frequentia.* Iuxta Heb. habetur. *& exercitu Someron.* publica enim oblocutio significatur. *& dixit, quid Iehudæi imbecilles faciunt? nũ dimittent eos gentes?* Superfluit gẽtes. sensus tamen est, nunquid tot nationes in circumitu inimicæ Iudæorum permittent eos ædificare menia Ierusalem? *num sacrificabunt?* Et est sermo de sacrificio solito in consummatione menium. *& complebunt in vna die?* Iuxta Hebræum habetur. *nunquid complebunt hodie?* hoc est tam citò vt non possint impediri. *nunquid ædificare poterunt.* Iuxta heb. habetur. *nunquid vivificabũt lapides de acervis pulveris, & ipsi combusti sunt?* Penuria lapidum ad ædificandum murum tãgitur, in hoc quòd oporteret Iudæos aceruos lapidum resolutorum in pulverẽ (quia combusti fuerant quando Ierusalem destructa fuerat (vivificare: hoc est redigere in pristinam lapidũ soliditatem ac robur poterunt? Et *Tobi'ia Hammonites erat apud eum, & dixit: ædificent, si ascenderit vulpes, transiliet.* Iuxta Hebræum habetur. *rumpet murum lapideum eorum.* Tam fragilis murus iudicatur irridendo vt à vulpe possit frangi.

Et *dixit Nechẽ'ia.* Hęc verba addidit interpres pro claritate continuandæ literæ: in hebræo enim absq; hac cõtinuatione statim subiũgitur. *Audi Elohe noster quòd sumus despectui.* Et est proculdubio oratio Nehemiæ, *& converte opprobrium eorum in caput eorum.* Nõ est desideriũ procedẽs ex odio hominum, sed vitiorũ: supplicat enim pro diuina iustitia ex odio peccatorum. *et da eos in despectionẽ in terra captiuitatis.* Deficit. *eorum.* precatur enim vt fiant captiui, & experiantur opprobrari ab aliis. Et *ne operias iniquitatẽ eorũ.* quo ad pœnã. *& peccatũ eorum à facie tua non deleatur: quia irriserunt ædificantes.* Nõ supplicat vt deus nõ ignoscat peccatũ pœnitentibus, sed vt perseverãtiũ peccatũ non tegatur impunitate eorum: & similiter quòd non deleatur, quantũ ad pœnã. *Ædificauimusq; murũ, & coniunximus totum murum vsque ad portã dimidiam.* Iuxta Hebræũ habetur. *vsque ad dimidium eius: & fuit cor populo ad faciendũ.* Duo dicuntur: alterum quòd coniunctus est murus totus, alterum quòd vsq; ad medium eius, vt intelligamus quòd colligatus est totus secundum longitudinem, sed vsque ad dimidium secundum altitudinem. & hoc ædificium fuit prima mensura: & propterea accensum est cor populi ad ædificandum secundam murorum mensuram.

Et

ET *fuit cum audisset Sanballat, & Tobi'ia, & Harabes, & Hãmonitæ, & Asdodii quòd obducta esset cicatrix muris Ierusalaim.* Methaphoricus iste sermo declaratur proprietate verborum, cùm subiungitur. *quòd cœpissent interrupta concludi.* Et dicit cœpissent, quia primæ tantũ mẽsuræ interrupta erãt cõclusa & supererat claudere interrupta secundæ mensuræ. *irati sunt valde.* Et *congregati sunt.* Iuxta heb. habetur. Et *coniurarũt omnes ipsi pariter vt venirent ad pugnandũ contra Ierusalaim.* Sententia est clara. *& vt molirentur insidias.* Iuxta Heb. habet. *& ad faciendum ei destructionem.* ad funditus destruendum Ierusalem coniurauerunt. Et *orauimus ad Deum nostrum: & posuimus custodes super murum die ac nocte contra eos.* Iuxta hebræum habet. *super eos die ac nocte à facie eorum.* Et est sensus quòd posuerunt in certis locis custodes obseruatores ad defendẽdum Ierusalem à facie eorum. *Dixit autem Iehuda,* hoc est Iudaicus populus considerans debilitatem suarum virium & magnitudinem ruinæ. *debilitata est fortitudo portantis, & humus nimia est.* Hebraicè habetur. *& pulvis multus.* Et est sermo de illa pulveris specie qua cæmentarii vtuntur miscentes cũ calce: magna enim quantitate opus esse significatur. *& nos non poterimus ædificare murum.* Et *dixerunt hostes nostri: nesciãt & nõ videãt donec veniamus in mediũ eorũ & interficiamus eos, & cessare faciamus opus.* Et *fuit cum venissent Iehudæi qui habitabant iuxta eos: & dixissent nobis decem vicibus ex omnibus locis quibus venerant ad nos,* machinationes inimicorum nostrorum, Tobiæ & reliquorum. *Statui in loco post murum per circumitum.* Iuxta hebræum habetur. *Statui ab infernis loco post murum in rupibus.* Vt inferius dicetur Ierusalem non erat adhuc ædificata quo ad domos nisi paucas & propterea in loco post murum erant alicubi rupes & alicubi loca ima in quibus statuit Nehemias pugnatores, ita ꝙ nec in rupibus duntaxat, sed etiam in locis inferioribus post murum pugnatores posuit. Ita quòd sensus literæ est, quòd in loco post murum inchoãdo ab infimis posuit pugnatores & in rupibus. *populum in ordine.* Iuxta hebræũ habetur. *populum per familias.* Modus quo distribuit pugnatores, narratur. *cum gladiis suis, lanceis suis & arcubus suis.* Et *vidi & surrexi, & dixi ad optimates, & ad magistratus, & ad reliquam partem populi: non timeatis à facie eorum, domini magni, & terribilis mementote.* Dictio interpretata domini est nomen adonai. fiducia in summo domino locanda proponitur. *& pugnate*

gnate pro fratribus vestris, filiis vestris & filiabus vestris, vxoribus vestris & domibus vestris.

Et *fuit cum audissent inimici nostri quòd nunciatum esset nobis, dissipauit deus consilium eorum.* Nomen est Elohim. *& reuersi sumus omnes ad murum, vnusquisque ad opus suum. Et fuit à die illa, dimidia pars iuuenum eorum.* Legendum est. *meorum faciebat in opere, & dimidia pars eorum parata erat ad bellum, & lanceæ, & scuta, & arcus, & loricæ.* distinguit enim inter suos & domum Iudæ: narrãdo quòd pueri sui distincti erant in partes æquales, ita quòd medietas occupabatur in opere & medietas in armis: domus vero Iudæ distincta erat sic quòd principes manebant post, & vniuersus populus Iudæ vacabat ædificationi murorum. & propterea corrigẽda esset litera & legendum. *& principes post omnem domum Iehudæ ædificãtes murum.* Et hic fiat punctus: nã sic habetur in hebræo. exponendo siquidem locum principum dicitur post omnem domum Iudæ ædificantes murum. Deinde immediatè sequitur. *Et portantes onus ac onerantes: vna manu sua faciẽtes opus, & altera tenẽtes gladium. Et ædificantium vnusquisque gladio suo erat accinctus super lumbos suos & ædificabant.* Describitur enim qualiter omnes erant armati tam portantes onera & onerantes quàm ædificantes, diuersimodè tamen: quia illi habebant arma ad manum, isti autem accincti erant gladio. *& clangebant buccina.* Iuxta Hebræum habetur. *& sonator cornu iuxta me.* Non significatur quòd ædificantes clangerent buccina, sed quòd tibicines erãt iuxta eũ. *Et dixit ad optimates & ad magistratus & ad reliquam partem populi: opus multũ & latum est, & nos separati sumus in muro procul vnusquisque ab alio. In loco quo audieritis sonum tubæ, illuc concurrite ad nos: deus noster pugnabit pro nobis. Et nos faciamus opus: & media pars nostrum teneat lanceas.* Iuxta Hebræum habetur. *& medietas eorum tenens lanceas.* Dixerat superius quòd armati erãt gladiis: describit modo quòd media pars eorum habebat etiam lanceas. Quod autẽ sequitur. *ab ascensu auroræ donec egrediantur astra.* non significat tempus tenendi lanceas, sed tempus quo operabantur ad fabricã muri. Ita quòd ordo literæ est, & nos facientes opus ab ascensu auroræ vsque ad exitum stellarum. Per modum autem parẽthesis legendum est & media pars eorum tenens lãceas. lanceis enim opus erat non minus nocte quàm die: sed indefessus labor ab aurora vsq; ad noctem circa fabricam, & descriptus est & describendus erat.

Etiam tempore illo dixi populo: vnusquisque cum puero suo maneat in medio Ierusalaim. Sententia huius mandati est vt nõ exirẽt ex Ierusalem, sed quilibet paterfamilias cum vno saltẽ iuuene suo maneat in medio (hoc est intra) Ierusalem. hoc enim oportuit ordinari ne multitudine exeunte ad agros, ciuitas absq; defensoribus remaneret. *& sint vobis vices per noctem & diẽ ad operandum.* Iuxta heb. habeẽ, *& fuit nobis nox custodia, & dies opus.* Et est sensus quòd noctẽ expendebant custodiendo ciuitatem ab hostibus, diem autẽ operando ad ædificandum murũ. *Egoq;, & fratres mei, & pueri mei, & custodes qui erãt post me, nõ deponebamus vestimenta nostra: vnusquisq; tantũ nudabatur ad baptismum.* Græco vocabulo vsus est interpres, cum tamen hebraicè habeatur. *ad aquã.* Nec significatur lauacrum personæ, sed ablutio camisiæ. nec in textu hebræo habetur exceptiua, sed negatiua, *non nos spoliantes vestes nostras: vir camisiam suam ad aquas.* negatio enim præposita negat spoliationẽ vestium vsque ad camisiam abluendã aquis: ita quòd nec propter abluendam camisiam tẽpore solito se exuebãt, sed diutius tolerabant.

CAPVT V.

Fit autem clamor populi & vxorum eorum magnus cõtra fratres suos Iehudæos. Tumultº exortus inter ipsos Iudæos narratur ob penuriã qua opprimebantur pauperes. *Et erant qui dicerent: filii nostri & filiæ nostræ multæ sunt nimis.* Superfluit nimis. *accipiamus pro precio eorum frumẽtũ & comedamus & viuamus. Et erant qui dicerent: agros nostros & vineas nostras & domos nostras opponamus.* Iuxta heb. habeẽ. *in pignus tradamus, & accipiamus frumentũ in fame. Et erant qui dicerẽt: mutuo sumamus pecunias in tributa regis, demusq; agros nostros & vineas nostras.* Alii vẽdere filias & filios, alii agros, vineas & domos in pignus dare, alii tributarios agros & vineas ærario regis efficere proponebant: quemadmodum in Aegypto tempore Ioseph. *Et nunc sicut carnes fratrũ nostrorũ sunt carnes nostræ, sicut filii eorum sunt filii nostri.* Et est vox querula: quòd videlicet per hoc quòd venerunt ex Babylone in Ierusalem non sunt assecuti libertatem sic quòd possint seruare se liberos, sed sunt similes illis qui remanserunt sub regno Persarum serui. hoc enim significant dicendo & nunc carnes nostræ sunt sicut carnes fratrum nostrorum, hoc est Israelitarum qui remanserũt in seruitute: & similiter filii nostri sunt sicut filii illorũ.

ecce

ecce nos subiugauimus. Iuxta Hebræum habetur. *& ecce nos tenẽtes filios nostros & filias nostras in seruos.* Rationem primã reddunt similitudinis ex eo quòd coguntur ob penuriã dare filios suos & filias suas in seruitutem, *& de filiabus nostris sunt seruæ nec habemus vnde possint redimi.* Secundam rationem reddũt, ex eo quòd de facto iam sunt aliquæ eorum filiæ in seruitutem redactæ nec suppetũt facultates ad redimendũ eas. *& agros nostros & vineas nostras alij possident.* Tertiam reddunt rationem ex eo quòd etiam multos agros & multas vineas eorum possident alij.

Et iratus sum valde: cum audissem clamorem eorum & verba ista. Cogitauitque cor meũ mecum, & increpaui optimates & magistratus, & dixi eis: vsuráſne singuli à fratribus vestris exigitis? Iuxta Hebræum habetur, *onus vnusquisque in fratre suo vos onerantes.* subaudi estis. Verè enim grauabant fratres suos onere exactionis: & cum carerent pauperes vnde soluerent, tollebãt illorũ agros, vineas, domos. *& congregaui aduersus eos concionem magnam.* vt si non mouerentur monitione ipsius, mouerẽtur ob congregatã multitudinẽ cõtra eos. *& dixi eis: nos vt scitis.* Superfluit vt scitis. *redemimus fratres nostros Iehudæos qui venditi fuerant gentibus secũdum possibilitatem nostram, & vos igitur vendite fratres vestros & ememus eos.* Legendum est. *& vos vendetis fratres vestros & vẽdentur nobis?* redimentibns eos. Et sunt verba increpantis auaritiam diuitum opprimẽtium pauperes Iudæos. & legendum est interrogatiuè: & est sensus, & vos eritis causa quòd vendantur fratres vestri vt nos redimamus illos? *& siluerunt, nec inuenerunt quod responderent.* Et *dixi, non est bona res quã facitis: nónne in timore Dei nostri ambulabitis, ne exprobretur nobis à gentibus inimicis nostris?* Et *etiam ego, fratres mei & pueri mei mutuauimus eis pecuniam & frumentum: non repetamus in commune istud, æs alienum concedamus quod debetur nobis.* Iuxta Hebrẽũ duntaxat habetur. *relinquemus quæso onus istud. Reddite quæso eis hodie agros eorum, vineas eorum, oliueta eorum & domos eorum.* Ab exemplo proprio inuitat eos ad condonandum debita à pauperibus. *quin potius.* Superfluũt istæ duæ dictiones. *& cẽtesimam pecuniæ & frumenti, vini & olei quam exigere soletis ab eis, date pro illis.* Superfluit date pro illis. Et *dixerunt, reddemus, & ab eis nihil quæremus, sicq; faciemus vt loqueris.* Vtrũque promittũt: & reddere bona immobilia & non exigere centesimam. *& vocaui sacerdotes, & adiuraui eos vt facerẽt iuxta*

iuxta quod dixeram. Hinc apparet auaritia sacerdotũ, quorum non legitur responsio liberalis. *Insuper sinum meum excussi: & dixi, sic excutiat Deus omnem virum qui non adimpleuerit verbum istud de domo eius & de laboribus eius, & sic sit excussus & vacuus.* Dictio interpretata Deus est nomen Elohim. adiecit enim imprecationem, vt vel sic timerent diuinam vltionem. *& dixerunt totus cœtus amen, & laudauerunt dominum, & fecit populus sicut erat dictũ.* Suspicor executionẽ dictorũ attribui populo, ad excludẽdũ aliquos primates qui minus hoc executi sunt.

Etiam à die qua præcepit mihi rex vt essem dux in terra Iehudæ ab anno vigesimo vsque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis (per annos duodecim) ego & fratres mei annonas quæ ducibus debebantur non comedimus. Rectè redditur sensus: quãuis hebraicè breuissimè habeatur. *panem ducis non comedi.* sub panis nomine cibum & potum comprehendens. *Duces autẽ primi qui fuerunt ante me grauauerunt populum, & acceperunt ab eis in pane & vino & pecunia quotidie.* Iuxta Heb. habetur. *postea argẽti siclos quadraginta.* narratur enim non quòd priores duces acceperint simul panem & vinum & pecuniam vt vulgata æditio sonat; sed quòd acceperunt primùm victũ in pane & vino, hoc est in rebus comestibilibus &c. postea mutata sententia acceperũt non in pane & vino, sed in pecunia. Qui autem fuerint isti duces priores, scriptura non dicit. *sed & ministri eorum depressérant populum.* Quãuis Hebraicè habeatur. *etiam pueri eorũ dominati sunt populo.* sentẽtia tamen rectè reddita est: eo q̃ ministros dominari populo, est deprimere populum. *ego autem non feci ita propter timorem Dei.* Nomen est Elohim: timor enim summi iudicis significatur. *& etiam in opere muri huius ædificaui, & agrum non emi.* Legendum est. *non emimus.* vt intelligamus quòd nec ipse nec sui emerũt agrum alienum, priuãdo Iudæos pauperes agris suis ad augendum multitudinem agrorum ad se. *& omnes pueri mei cõgregati erãt ibi ad opus. Iehudæi quoque & magistratus (centum & quinquaginta viri) & qui veniebant ad nos de gentibus quæ in circũitu nostro sunt in mensa mea erant.* Liberalitas principis describitur. *Parabatur autẽ mihi per dies singulos hos vnus, oues sex electæ, exceptis volatilibus: & inter dies decem vina diuersa & alia multa tribuebam.* Iuxta Hebræum habetur. *& intra dies decem in omni vino ad multitudinem.* Quid significet omne vinũ ad multitudinem, facile intelligitur. quandoquidem significantur

multæ

multæ ſpecies vini: non quòd aliqua ſpecies vini reſtricta eſſet ad vnicum hauſtum ſingulorum in menſa (vt conſueuit maluaticum in primo tantum hauſtu dari) ſed q̃ quælibet vini ſpecies porrigebatur multiplicatis vicibus, vt cuique gratũ erat. Verũ non tam facile intelligitur quid ſibi velit numeratio decem dierũ. crediderim ego ſignificari quòd vndecimo quoque die inchoare oportebat alias vini cuiuſque generis vegetes: vt intelligam⁹ quòd ſingulis decẽ diebus bibebãtur ſingulorum generum vini ſingula dolia quæ magnũ numerum doliorum magnorũ conſtituebãt. *inſuper & annonas ducatus mei non quæſiui.* Iuxta hebræum habetur. *& cum hoc panem ducis non quæſiui.* & cum tanta liberalitate erga Iudæos & aduenas, panem mihi debitum ratione ducatus non quæſiui. *valde enim attenuatus erat populus.* Iuxta Hebræum habetur. *quia grauis erat ſeruitus populo huic.* commiſeratio enim deſcribitur. *Memento mei Deus meus in bonum, ſecundum omnia quæ feci populo huic.* Quia propter Deum miſerebatur populi, ſupplicat Deo vt gratum ſit illi opus eius.

CAPVT VI.

FActum eſt autem cum audiſſet Sanballat & Tobi'ia & Geſem Harbites & cæteri inimici noſtri quòd ædificaſſem murum, & non eſſet in ipſo reſidua interruptio. tamen prima muri mẽſura quàm in ſecunda: completa enim ſcribitur tota muri fabrica. *& vſque ad tempus illud valuas non poſueram in portis. Miſerunt Sanballat & Geſem ad me dicendo, veni & percutiamus fœdus pariter in vitulis in campo vno.* Iuxta hebræũ habetur. *in Chephirim in cãpo Ono.* Nomina ſunt propria locorum. *ipſi autem cogitabant facere mihi malum. Et miſi ad eos nuncios dicendo: opus grande ego facio & nõ poſſum deſcendere, ne negligatur opus cum venero & deſcendero ad vos.* ideo enim præmiſit q̃ ſupererat portas munire valuis. *Miſerunt autem ad me ſecundum verbum hoc per quatuor vices: & reſpondi eis iuxta ſermonem priorem.*

Et miſit ad me Sanballat iuxta verbum hoc quinta vice puerum ſuum: & epiſtolam apertam in manu eius. ad inſinuandum quòd ſcripta in epiſtola non erant ſecreta. *Scriptum erat in eā in gẽtibus auditum eſt, & Gaſmu dicit quòd tu, & Iehudæi cogitetis rebellare, & propterea ædifices murũ, & quòd leuare te velis ſuper eos in regem. Et etiam quòd prophetas poſueris qui prædicẽt de te in Ieruſalaim dicendo, rex in Iehuda eſt: auditurus eſt rex verba hæc, nũc igitur*

igitur veni vt ineamus conſilium pariter. quid tibi agendum eſt ne hæc perueniant ad aures regis & ſuſpectus reddaris. *Et miſi ad eum dicendo: non eſt factum ſecundum verba hæc quæ tu dicis, de corde enim tuo componis hæc. Quia omnes ipſi terrebãt nos, cogitantes quòd ceſſarent manus noſtræ ab opere & quieſceremus: quam ob cauſam magis confortaui manus meas.* Iuxta hebræum habetur. *& nunc robora manum meam.* Verba ſunt Nehemiæ ſupplicantis Deo in hac machinatione hoſtium Samaritanorum aduerſus eum.

ET ingreſſus ſum domũ Semah'iæ filij Dela'iæ filij Mehetab'el ſecreto. Iuxta Hebræum habetur. *& ipſe clauſus.* erat enim propheta & cõcluſerat ſeipſum, vt ſuo clauſtro inuitaret Nehemiam ad claudendum ſeipſum: vt non ſolum verbo, ſed facto prophetare videretur, vt veri prophetæ ſæpe verbo & facto prophetauerant. *qui ait, tractemus nobiſcum in domo Dei.* Iuxta Hebræum habetur. *conueniamus ad domum Elohim ad medium templi & claudamus oſtia templi, quia venient ad occidẽdum te, & nocte venient ad occidendum te.* Sententia eſt clara. *Et dixi, num quiſquã ſimilis mihi fugit? & quis eſt vt ego qui ingrediatur templum & viuet? non ingrediar.* Primam rationem attulit ex indignitate fugæ: quia ducem fugere ob timorem turpe eſt. alteram affert quia indignus eſt vita (quia meretur occidi) dux abſcondens ſe in templo ob timorem. *Et intellexi quòd Deus non miſiſſet eum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et cognoui, & ecce non Elohim miſit eum.* Ab euentu ſubſecuto cognouit quòd non fuit propheta ille miſſus à deo. nõ enim verificatum eſt quod dixerat propheta: videlicet vẽturos eſſe nocte viros vt occiderent Nehemiam. Et huiuſmodi notitia ab euentu, ſignificatur in litera dicendo & cognoui, non abſolutè, ſed à demonſtrato euentu ſubiungendo & ecce nõ eueniente quod dixerat. & tũc ſubditur res cognita, nõ Elohim miſit eum. *ſed quaſi vaticinans locutus eſt ad me, & Tobi'ia & Sanballat conduxerant eum.* Non veram prophetiam, ſed humanum vaticinium locutus fuerat conductus mercede à Samaritanis. *Acceperat enim precium vt territus facerem.* Deficit. *ſic.* facerem ſic, hoc eſt fugerem ad templum. *& peccarem.* contra rectam rationem agens. *& haberent malũ quod exprobrarent mihi.* Iuxta Hebræum habetur. *& eſſet eis ad nomẽ malum, & opprobrarent mihi.* Ecce quo tendebant: videlicet ad infamiam & opprobrium ipſius Nehemiæ. eſt enim ſenſus, &

eſſet

esset factum meum eis ad meum nomen malum. *Memẽto mei Deus meus.* Superfluit mei. *Tobiæ & Sanballat iuxta opera eorum ista, & etiam Nohadiæ prophetæ & cæterorum prophetarum qui terrebant me.* Orat non vt Deus memor sit eius: sed vt recordetur Samaritanorum ad puniendum eos, vt merẽtur talia eorum opera, nec Samaritanorum duntaxat, sed etiã Nohadiæ prophetæ & aliorum terrentium eum.

Completus est autem murus vigesimoquinto die mensis elul. qui apud Hebræos sextus dicitur mensis, inchoando annum à sole in ariete. *quinquaginta & duobus diebus.* Occurrit hic quæstio: eo quòd Iosephus lib. 11. in calce 5. cap. refert muros Ierusalem spatio annorum duodecim fuisse constructos: quomodo ergo verificatur numerus iste quinquagintaduorum dierum? Solutio est quòd isti quinquaginta duo dies supputantur non ab initio ædificationis muri, sed ab initio perfectionis muri: hoc est à principio quo inceperũt supremam apponere manum, ponendo valuas in portis murorum. Nam in principio huius capituli scriptum est quòd omnia interrupta muri cõclusa fuerãt, sed supererat ponere valuas in portis. ab illo ergo tempore quod fuit tẽpus perfectionis muri, supputantur quinquaginta & duo dies. & propterea in litera non dicitur ædificatum, sed finitum seu perfectum fuisse murum quinquaginta & duobus diebus. Iosephus tamẽ falsum manifestè dicit, narrando quòd anno vigesimooctauo Artaxerxis completa sit fabrica muri: quoniam à vigesimo anno Artaxerxis (quo venit Nehemias, vt scriptura dicit) vsque ad vigesimumoctauum eiusdem non fluxerunt anni duodecim. *Factum est autem cum audissent omnes inimici nostri vt timerent.* Iuxta hebræum habetur. *Et fuit cum audierunt omnes inimici nostri, viderunt omnes gentes quæ in circuitu nostro.* auditui enim iungitur visus. *& conciderent intra semetipsos.* Iuxta hebræum habetur. *& cõciderunt valde in oculis suis.* tanquam confusi. *& scirent.* Iuxta Hebræum habetur. *& cognouerunt quòd ab Elohe nostro factum est opus hoc.* quia nõ putauerant Iudæorum facultates suppetere ad tãtam fabricam.

Sed & in diebus illis multæ optimatũ Iehudæorũ epistolæ mittebantur ad Tobiam: & à Tobia veniebant ad eos. Multi enim in Iehuda habebant iuramentum eius: quia gener erat Sechaniæ filij Arach, & Iehochanan filius eius acceperat filiam Mesullam filij Berechiæ. Sed & laudabant eum coram me, & verba mea nunciabant ei: & Tobia mittebat epistolas vt terreret me. Narrãtur passiones illatæ Nehemiæ à principibus Iudæorum confœderatis etiam vinculo affinitatis Samaritanis.

CAPVT VII.

Postquam autem ædificatus est murus & posui valuas: & ordinaui ianitores & cantores & Leuitas. Præcepi Chanani fratri meo & Chananiæ principi domus de Ierusalem. Iuxta Hebræum habetur. *principi palatij super Ierusalaim.* Crediderim ego significari palatium olim regale in monte Sion, qui est supra Ierusalem ita quòd est etiam intrà Ierusalẽ. *ipse enim erat quasi vir verax & timẽs Deum præ multis. Et dixi eis, non aperiantur portæ Ierusalaim vsque ad calorem solis: cúmque adhuc assisterent, clausæ portæ sunt & oppilatæ.* Iuxta Hebræum habetur. *& donec ipsi stantes, facient claudere valuas & capient.* Primum mandatum fuit de tẽpore aperiendi: hoc autem secundum est de tempore claudendi valuas ciuitatis, quòd videlicet ipsis præsentibus claudantur & capiãt claues. *& posui custodes habitatores Ierusalaim, vnumquenque in custodia sua & vnumquemque contra domum suam. Ciuitas autem erat lata locis & grandis, & populus paruus in medio eius: & non erant domus ædificatæ.*

Dedit autem Deus in corde meo, & congregaui optimates & magistratus & populum vt recenserem eos: & inueni librum generationis eorum qui ascenderãt primum. Hic liber est qui vocatur primus liber Hezdræ, & quæ subiunguntur sunt sumpta ex cap. secundo primi Hezdræ: & propterea vide exposita hæc ibidem. *& inueni scriptum in eo. Isti filij prouinciæ qui ascenderunt de captiuitate transmigrationis quã transmigrare fecit Nebuchadnezar rex Babel: & reuersi sunt in Ierusalaim & in Iehudã, vnusquisque in ciuitatẽ suã. Qui venerunt cũ Zerubabel, Iesuah, Nechemia, Hazaria, Rahamia, Nachamani, Mordochai, Bilsan, Misphereth, Biguai, Nechũ, Bahana: numerus virorũ populi Israel. Filij Parhos: duo millia centum & septuagintaduo. Filij Sephatiæ, trecenti & septuagintaduo. Filij Arach, sexcenti & quinquagintaduo. Filij Pachathmoab de filiis Iesuah & Ioab: duo millia & octingẽti & octodecim. Filij Helã, mille ducẽti et quinquagintaquatuor. Filij Zatthu, octingẽti & quadragintaquinq; Filij Zacchai, septingenti & sexaginta. Filij Binnui, sexcẽti & quadragintaocto. Filij Bebai, sexcẽti & vigintiocto. Filij Hazghad, duo millia trecenti & vigintiduo. Filij Adonicã, sexcẽti et sexagintaseptẽ. Filij Biguai,*

duo millia & sexaginta septẽ. Filii Hadin, sexcẽti & quinquaginta quinq;. Filii Ater de Iechizchi'ia, nonagintaoctо. Filii Chasum, trecẽti & vigintioctо. Filii Bezai, trecẽti & vigintiquatuor. Filii Chariph, centũ & duodecim. Filii Ghibbõ, nonagintaquinq;. Viri Bethlechẽ et Netophæ, cẽtũ & octogintaoctо. Viri Hanatoth, cẽtũ & vigintioctо. Filii Beth'hazmaueth, quadragintaduo. Viri Cir'iath'iearim Chephire & Beeroth, septingenti & quadragintatres. Viri Ramæ & Ghabah, sexcẽti & vigintiunus. Viri Michmas, centũ & vigintiduo. Viri Beth'el & Hai, centũ & vigintitres. Viri Nebo alterius, quinquagintaduo. Filii Helã alterius, mille ducẽti & quinquagintaquatuor. Filii Charim, trecenti & viginti. Filii Iericho, trecenti & quadragintaquinque. Filii Lod Chadid & Ono, septingenti & vigintiunus. Filii Senae, tria millia nongenti & triginta.

Sacerdotes: filii Iedah'iæ de domo Iesuah, nongenti & septuagintatres. Filii Immer, mille & quinquagintaduo. Filii Paschur, mille ducenti & quadragintaseptem. Filii Charim, mille & septẽdecim. Leuitæ: filii Iesuah de Cadmiel de filiis Lehodeuæ, septuagintaquatuor. Cantores: filii Asaph, centum & quadragintaoctо. Ianitores filii Sallum, filii Ater, filii Talmon, filii Haccub, filii Chatitæ, filii Sobai: centũ & trigintaoctо. Nethinæi: filii Zichæ, filii Chasuphæ, filii Tababoth. Filii Ceros, filii Sihe, filii Padon. Filii Lebanæ, filii Chagabæ, filii Salmai. Filii Chanan, filii Giddel, filii Gachar. Filii Re'aiæ, filii Rezin, filii Necode. Filii Gazam, filii Huzzæ. filii Paseach. Filii Besai, filii Mehunim, filii Nephusim. Filii Bacbuc, filii Chacuphæ, filii Charchur. Filii Bazlith, filii Mechide, filii Charse. Filii Barcos, filii Sisræ, filii Thamach. Filii Neziach. filii Catiphæ. Filii seruorũ Selomonis: filii Sotai, filii Sophereth, filii Peride. Filii Iahale, filii Darcon, filii Giddel. Filii Sephat'iæ filii Chattil, filii Pochereth de Zeba'im. filii Amon. Omnes Nethinæi & filii seruorum Selomonis: trecenti & nonagintaduo.

Et isti ascendentes de Thel'melach Chel'tharsa, Cherub Addan & Immer: & non potuerunt indicare domum patrum suorum & semen suum an ex Israel essent. Filii Dela'iæ filii Tobi'æ, filii Neeode: sexcenti & quadragintaduo. Et de sacerdotibus, filii Chaba'iæ, filii Haccoz: filii Barzillai qui accepit de filiabus Barzillai Gilhaditis vxorem, & vocatus est nomine eorum. Isti quæsierunt scripturã genealogiæ suæ & nõ inuenerunt: & eiecti sunt à sacerdotio. Et dixit Thirsatha eis vt non comederent de sanctо sanctorum, donec surgeret sacerdos in Vrim & Thummim.

Tota congregatio quasi vir vnus: quadragintaduo millia, trecenti

& sexaginta. Præter seruos & ancillas eorum, qui erant septem millia trecenti & trigintaseptem: & eis erant cantores & cantatrices ducenti & quadragintaquinque. Equi eorum septingenti & trigintasex: muli eorum ducenti & quadragintaquinque. Cameli quadringenti & trigintaquinque: asini sex millia, septingẽti & viginti. Hucusque refertur quid in commentario scriptum fuerit, & in Nehemiæ historia texitur. Hæc clausula nescio à quo adiecta est & inserta textui.

Nonnulli autem de principibus familiarum dederunt in opus. Similia sunt hæc illis quæ apud Hezdram habentur, nõ tamen sunt eadem quia ibi de opere fabricæ templi, hic de opere fabricæ muri ciuitatis & opportunis ad tẽpli cultum est sermo: ibi nõ erant Nehemias & Hezdras præsentes, hic autem erãt ambo præsentes. Thirsatha dedit in thesaurum auri drachmas mille, mallunia quinquaginta, tunicas sacerdotales quingentas & triginta. Iste Thirsatha est ipse Nehemias: vt in sequenti capitulo dicitur. Et de principibus familiarum dederunt in thesaurum operis, auri drachmas viginti millia: & argenti minas duo millia & ducentas. Et dedit reliquus populus, auri drachmas viginti millia, & argenti minas duo millia: & tunicas sacerdotales sexaginta septem. Aequalis summa scribitur apud Hezdram quo ad aurum: eo quòd hic tres summæ fiunt: videlicet vna drachmarum mille, altera viginti millium, & tertia viginti milliũ. illic autem vna fit summa omniũ quadraginta millia & mille. Circa argenti verò pondus illic vnica summa fit quinque millia minarum: hic autem duæ summæ ascendẽtes ad quatuor millia & ducentas minas. sed tunicarũ sacerdotaliũ longe maior numerus oblatus hic scribitur. Habitauerunt autem sacerdotes & Leuitæ & ianitores & cantores & de populo & Nethinæi & totus Israel in ciuitatibus suis.

CAPVT VIII.

I Amẽ venerat. Iuxta Hebræum habetur. Et attigit mensis septimus. Quoto anno fuerint gesta hæc nescitur. Scenophegiæ sub Hezdra & Nechem'ia.

Non habentur hæc in Hebræo: sed addita sunt, veritatem tamen continent. & filij Israel erant in ciuitatibus suis. Congregatúsque est totus populus tanquam vir vnus ad plateam quæ est ante portam aquarum. Locus in specie describitur. & dixerunt Hezræ scribæ vt afferret librum legis Mosis quam præcepit dominus Israeli. Ecce præsentia Hezdræ.

Et attulit Hezra sacerdos legem coram cõgregatione virorum & mulierum cunctisque qui poterãt intelligere. Iuxta Hebræum habetur. *& omnis intellectoris* vt perpendamus in illo cœtu fuisse non solum vulgus promiscuũ, sed etiam omnes literatos, qui intellectores vocantur. *in prima die mensis septimi. Et legit in eo in platea quæ erat ante portam aquarum à mane vsque ad mediam diem in conspectu virorum & mulierum & sapientium.* Eadem dictio est quæ interpretata est intellectores. *& aures totius populi erant ad librum legis. Stetit autem Hezra scriba super suggestum lignеum quod fecerat ad loquendum: & steterunt iuxta eum Matthith'ia & Semah, & Hana'ia, & Vri'ia, & Chilci'ia, & Mahase'ia ad dexteram eius, & ad sinistram eius Peda'ia & Misael, & Malchi'ia, & Chasum. & Chasbedana, Zechar'ia, Mesullam. Et aperuit Hezra librum coram toto populo, quia supra totum populum eminebat: & cum aperuisset, stetit totus populus. Et benedixit Hezra domino Deo voce magna.* Iuxta Hebræum habetur. *Ichouah Elohim magnus.* Verba sunt Hezdræ, profitentis quòd Iehouah (hoc est qui dat esse rebus omnibus) ipse est Elohim (hoc est iudex) magnus. *& respondit totus populus.* ad prædictam professionem. *amen amen eleuando manus suas, & incuruati sunt & adoraucrunt dominum facie in terram.*

Porro *Iesuah & Bani & Serb'ia, Iamin, Haccub, Sabbethai, Hodi'ia, Mahase'ia, Celita, Hazar'ia, Iozabad, Chanan, Pela'ia, & Leuitæ silentium faciebant in populo ad audiẽdam legem.* Iuxta Hebræum habetur. *facientes intelligere populum legem.* Et verè non aliter faciebant intelligere quàm superintẽdendo vt populus cum silentio attenderet iis quæ legebat Hezdras. *populus autem stabat in loco suo. Et legerunt in libro legis Dei.* Nomen est Elohim legislatoris. *distinctè & apertè ad intelligendũ.* Iuxta Hebræum habetur. *declarato: & appositio intellectus.* Et est sensus quòd legerũt in libro declarato cum appositione intellectus: hoc est quòd nõ solũ legebatur distinctè proferendo cũ debitis pũctis. sed etiã vbi opus erat declarãdo sensum, & veram sentẽtiã verũq; intellectũ sententiarũ apponẽdo: hoc enim faciebat Hezdras. & propterea subiũgitur. *& intellexerũt cũ legeretur.* Fructus doctrinæ significatur. *Dixit autem Nechem'ia, ipse est Thirsatha.* Hinc clarè habetur q; Thirsathę nomine significatur Nehemias. Aiunt autem Thirsatham esse dictionẽ Chaldaicã, & esse nomen proprium: ac per hoc qui vocabatur hebraicè Nechemia, vocabatur Chaldaico nomine

ne Thirsatha. *& Hezra sacerdos scriba & Leuitæ interpretantes populo.* Iuxta Hebræum habetur. *faciẽtes intelligere populum.* ad differentiã aliorum Leuitarũ quibus nõ erat impositum hoc officium. *toti populo: dies sanctificatus est domino Deo nostro.* Parui refert quòd Hebraicè habetur. *dies sanctus ipse Iehouah Elohæ vestro.* hoc est mũdus & dicatus summo Deo est. *nolite lugere & nolite flere.* Valde amicũ fuit interpreti verbum nolo: vtpote adiectum millies sacræ scripturæ vbi non habetur. nã & hic legendum est *ne lugete & ne flete.* Quẽadmodum enim indecẽs est in die dicato terreno regi lugere & flere publicè, ita ex hoc quòd dies ille dicatus erat summo deo, mũdus debebat esse à publico luctu & fletu. *flebat enim totus populus cum audiret verba legis. Et dixit eis.* Nehemias dux. *ite comedite pinguia & bibite dulcia & mittite partes iis qui non præparauerunt sibi, quia sanctus dies domino nostro est: & non contristamini, quia gaudium domini est fortitudo vestra.* Quia luctus & fletus populi non vanus nec mundanus erat, sed ad honorem Dei, agnoscente populo delicta propria, ideo ratio subiungitur non lugendi quia placet Deo fortitudo populi, quæ deprimebatur luctu & fletu: & propterea monentur vt epulentur tanquam in die solenni, & communicent aliis qui non parauerunt sibi epulas. *Leuitæ autem silentium faciebant in toto populo dicendo: tacete.* luctus enim resonãs perseuerabat. *quia dies sanctus est, & nolite dolere. Abiit itaque totus populus vt comederet & biberet & vt mitteret partes & vt faceret lætitiã magnã: quia intellexerunt verba quæ docuerat eos.*

Et in die secundo. eiusdem mensis septimi. *congregati sunt principes familiarum totius populi, sacerdotes & Leuitæ ad Hezram scribam, vt interpretaretur eis verba legis. Et inuenerunt scriptum in lege, quòd præcepit dominus in manu Mosis vt habitent filij Israel in tabernaculis in die solenni.* Iuxta Hebræum habetur. *in festiuitate.* non enim vnus dies erat, sed vna erat festiuitas tabernaculorum. *in mense septimo. Et vt prædicẽt & diuulgent vocem.* Iuxta Hebræum habetur. *Et qui facient audire & facient transire vocem.* Et est sermo mutilus: subauditur enim prouiderunt. Et est sensus quòd ordinauerunt aliquos qui facient audire &c. *in omnibus ciuitatibus eorum & in Ierusalaim dicendo, egredimini in montem & afferte frondes oliuæ & frondes ligni olei & frondes myrti & frondes palmarum & frondes ligni nemorosi: ad faciendum tabernacula sicut scriptum est. Et*

egressi sunt populus, & attulerunt & fecerunt sibi tabernacula vnusquisque in domate suo. Iuxta Hebræum habetur. *super tectum suum.* habent enim ibi domus suprema tecta pauimentata sub diuo. *& in atriis suis & in atriis domus Dei.* Nomen est Elohim. *& in platea portæ aquarũ & in platea portæ Eph'raim. Fecerunt ergo totus cœtus qui redierant de captiuitate tabernacula & habitauerunt in tabernaculis, non enim fecerant à diebus Iesuah filii Nun talia.* Legendum est. *sic filii Israel vsque in diem illum.* Occurrit hic quæstio, tum quia tempore Salomonis celebrata est solennitas tabernaculorum: vt patet 3. Reg. 8. & 2. Paralipomenon 7. tum quia tempore Zorobabel ante fundatum templum fecerunt festum tabernaculorum: vt scribitur 1. Hezdræ cap. 3. quomodo ergo verificatur quòd à tempore Iosuæ vsque in diem illum non fecerint sic filij Israel.

Solutio est quòd litera non dicit festum tabernaculorum omissum fuisse à tempore Iosuæ vsque tunc, sed dicit non fecisse sic filios Israel à tẽpore Iosuæ vsque tũc. modus ergo similis negatur. In quo autẽ consistit iste modus, quantũ ex litera colligitur cõsistit in duobus. alterũ est quòd etiã super tecta fecerunt hoc festũ: hoc enim nusquam aliàs legitur factum. alterũ est quòd quotidie cum gaudio diuinæ lectionis hoc festum celebrarũt: quod etiã nusquã aliàs factũ legitur. Fit autẽ mẽtio dierũ Iosuæ, nõ quòd tẽpore Iosuæ fuerit festum hoc celebratũ sic: sed ad significãdũ quòd à tẽpore quo ingressus est Israel in terrã promissionis duce Iosua non est factũ sic. *& fuit lætitia magna valde. Legit autem* Hezra *in libro legis per singulos dies à die primo vsque ad diem nouissimum: & fecerunt solennitatem septem diebus, & in die octauo collectam iuxta ritum.* Dictio hebraica nõ significat collectam. sed potius frequentiã à constrictione nominatã: & est illamet quæ scribitur Leui. 23. vbi decernitur festum huius octaui diei. cõcursus enim frequẽs tanquã certatim offerentiũ, constringendo seinuicem fieri solet: & propterea dies octauus appellatus est constrictionis seu frequentiæ.

CAP. IX.

IN *die autem vigesimoquarto.* An hoc fuerit illo eodem anno, nõ est certum: nam cum subiungitur. *mensis huius.* potest per pronomen demonstrari vel illemet mensis illius anni vel mensis septimus: sed parui refert vtrum verum fuerit. *conuenerunt filii Israel in ieiunio & saccis.* Transacto tempore festiuitatis quæ

terminabatur die vigesimasecunda mensis septimi (quam festiuitatem non oportebat facere in Ierusalem, sed vbique licitè fiebat) conuenerunt die vigesimaquarta cum signis pœnitentiæ: conuenerunt autem (vt præsentia Leuitarum in suo loco insinuat) in Ierusalem. *& humus.* Iuxta heb. habetur. *& terra super eos.* ne quis terram aquæ mixtã intelligeret: puluis enim terræ loco cineris super eos erat. *Et separatũ est semen Israel.* Hinc apparet quòd vsque ad tempus Nehemiæ nõ præualuit Hezdras ad separãdum Israelitas ab extraneis. *ab omni filio alienigena.* Parui refert quòd hebraicè habet. *ab omnibus filiis alienigenis.* Et quia non dicitur ꝙ separati sunt filii Israel ab vxorib⁹ alienigenis, nec dicitur quòd eiecerũt filios quos genuernnt ex alienigenis vxoribus, separatio ista sic in genere descripta (videlicet ab omnibus filiis alienigenis) ambiguũ relinquit intellectum. certum tamen est quòd separati sunt à coniugiis contrahendis cum alienigenis: & propterea significanter dicitur separatum esse semen Israelitarum ab alienigenis. Semen enim ad futuram spectat generationem: & propterea separatio hæc est à contrahendis cõnubiis cũ alienigenis. Et eadem ratione à contractis cum alienigenis connubiis, si tamen adhuc alienigenæ quo ad cultum Dei vxores essent: alioquin non verificaretur quòd semen filiorum Israel fuit separatum ab omnibus filiis alienigenis: & hoc sufficit ad verificationem literæ. *& steterunt, & confessi sunt peccata sua & iniquitates patrum suorum.*

Et consurrexerunt ad standum. Iuxta Heb. habetur. *Et surrexerunt super locum suum.* prius enim confitentes & lugentes genuflexi vel prostrati erant: & postea surrexerunt super locum suum. *& legerũt in libro legis Dei sui quater in die.* Iuxta Hebræũ habetur. *quarta diei.* Et est sensus quòd quarta parte diei vacabant lectioni legis. *& quater in nocte confitebantur & adorabant dominum Deum suum.* Iuxta Hebræum habetur. *& quarta cõfitentes & adorantes Iehouah Elohe suum.* hoc est & altera quarta diei vacabant confessioni peccatorum & adorationi summi Dei. Crediderim ego has quartas diei non fuisse contiguas, sed alteram mane, alteram vespere: reliquum autem diei occupabatur in aliis. *Surrexerunt autem super gradum Leuitarum.* Locus cælsior decretus Leuitis significatur. *Iesuah, & Bani, Cadmiel, Seban'ia, Bunni, Sereb'ia, Bani, Chenani: & clamauerunt voce magna ad dominũ Deum suum. Et dixerunt*

Leuitæ Ieſuah & Cadmiel, Bani, Chaſabne'ia, Sereb'ia, Hodi'ia Seban'ia, Pethach'ia, ſurgite, benedicite domino Deo veſtro à ſeculo vſque in ſeculũ: & benedicãt nomini gloriæ tuæ & excelſo in omni benedictione. Legendũ eſt. *ſuper omnem benedictionẽ & laudem.* ſignificatur enim diuinum nomen ſuperare omnem benedictionem & omnem laudem.

Et dixit Hezras. Hoc nõ habetur in hebræo: ſed continuatur oratio Leuitarũ laudantiũ Deum. *Tu ipſe domine ſolus tu feciſti cœlum & cœlũ cœlorum.* Iuxta heb. habeẽ. *cœlos, cœlos cœlorũ & omnem exercitum eorum, terrã & omnia quæ ſunt ſuper eam, maria & omnia quæ ſunt in eis: & tu viuificas omnia hæc, et exercitus cœli te adorat.* Dixit cœlos ad cõprehendendum in genere cœlos omnes: & dixit cœlos cœlorũ ad explicandũ in ſpecie ſuperiores cœlos ab orbe lunæ & ſupra: hebraica enim cõſuetudine appellantur etiã cœli ſphæra ignis & aer. *Tu ipſe domine deus.* Iuxta heb. habetur. *Tu ipſe Iehouah Elohim.* hoc eſt tumet Iehouah es Elohim, hoc eſt gubernator & diſtributor omniũ. *qui elegiſti Ab'ram & eduxiſti eum de igne Chaldæorum.* Iuxta heb. habetur. *de Vr Chaſdim.* hoc eſt Chaldæorũ. an autem Vr ſit nomen ꝓpriũ ciuitatis, an ſignificet ignẽ, aliàs declarauimus tutius eſſe intelligere ꝙ eſt nomẽ ciuitatis quàm apocrypha ſequi. *& poſuiſti nomen eius Ab'rahã. Et inueniſti cor eius fidele coràm te, & percuſſiſti cum eo fœdus ad dãdum terrã Chenahanæi Chithei Emorei, & Perizei, & Iebuſei, & Ghirghaſei ad dandum ſemini eius: & impleſti verba tua, quia iuſtus es. Et vidiſti afflictionẽ patrum noſtrorum in Aegypto: clamoremq; eorum audiſti ſuper mare rubrũ. Et dediſti ſigna atq; portenta in Par'hone & in omnibus ſeruis eius & in toto populo terræ eius, cognouiſti enim quia ſuperbè egerant.* Rectius legeretur. *quòd impiè egerant contra eos.* quãuis vtrũq; fuerit verum: & ꝙ ſuperbè & quòd impiè egerint Aegyptii aduerſus Iſraelitas. *& feciſti tibi nomen ſicut die hac.* magnificatur nomen tuũ cõmemorando illa mirabilia & terribilia quæ feciſti aduerſus Aegyptios. *Et mare diuiſiſti ante eos, & tranſierunt per mediũ maris in ſicco: perſecutores autem eorum proieciſti in profundũ quaſi lapidẽ in aquas validas. Et in columna nubis ductor eorũ fuiſti per diẽ: & in columna ignis per noctẽ, vt appareret eis via per quã gradiebantur. Super montẽ quoq; Sinai deſcẽdiſti, & locutus es cũ eis de cœlo.* Hoc ad literã fuit quando deus vniuerſum populum eſt allocutus per ſeipſum, pferẽdo decẽ præcepta, *& dediſti eis iudicia recta & leges veras, ſtatuta & præcepta*

cepta bona. Hoc ad literã verificatur de præceptis datis à Deo per Moſem. *Et ſabbatum ſanctificatũ tuum.* Hebraicè habetur. *Et ſabbatum ſanctuariũ tuũ notificaſti eis.* Non eſt vſquequaque certum an ſit ſermo de ſanctitate diei ſeptimi ad commemorandum quietem Dei à creandis creaturis nouis (vt hoc tanquam præcipuum inter omnia cærimonialia præcepta commemoretur in hac diuina laude. & iuxta hunc ſenſum hæc particula pertinet ad verba Dei quæ per ſeipſum locutus eſt populo: quoniam inter illa verba expreſſè continetur obſeruatio ſabbati) an ſit ſermo de oſtenſione quietis diuinæ quãdo apparuit tãquam rex ſedens ſeptuaginta viris in ſanctuario ſuo cœleſti: vt ſcribitur Exod. 24. vt ſic intelligamus commemorari & laudari omnes tres modos quibus ipſe deus in monte Sinai apparuit: videlicet tum loquendo per ſeipſum vniuerſo populo, tum loquendo Moſi vt inſtrueret populum, tum monſtrãdo ſeipſum tanquã in ſanctuario cœleſti quieſcentem Moſi & Aharon & ſeptuaginta viris. *& præcepta & ſtatuta & legem præcepiſti eis in manu Moſis ſerui tui. Panémque de cœlo dediſti eis in fame eorum, & aquam de petra eduxiſti eis in ſiti eorum: & dixiſti eis vt venirent ad poſſidendum terram ſuper quam leuaſti manum tuam vt traderes eis.*

Ipſi verò & patres noſtri ſuperbè egerunt. Eadem dictio repetitur quam diximus rectius interpretari impie. vere enim & illi egreſſi de Aegypto & ſucceſſores eorũ patres noſtri, impie egerunt. *& indurauerunt ceruicem ſuam, & non audierũt præcepta tua. Et noluerunt audire, & non ſunt recordati mirabiliũ tuorũ quæ feceras eis, & indurauerunt ceruicem ſuam, & dederunt caput vt cõuerterentur.* Legendũ eſt. *vt reuerterentur ad ſeruitutẽ ſuam.* Ad literam ſignificatur rebellio populi quando voluerũt facere ſibi ducem & reuerti in Aegyptum: vt ſcribitur nu. 14. *quaſi per contentionem.* Iuxta heb. habetur. *in rebellione eorum.* rebellarunt enim tunc redeuntibus exploratoribus. *tu autẽ deus propitius, clemens, & miſericors, longanimis, & multæ miſerationis.* Iuxta heb. habetur. *& tu Eloha veniarum miſericors & miſerator, longus furorum & multus gratiæ non dereliquiſti eos.* Epitheta hæc Dei ſumpta ſunt ex Exo. 34. vbi declarata ſunt. *Etiã quando fecerunt ſibi vitulum conflatilem, & dixerunt: iſte eſt deus tuus qui eduxit te de Aegypto: fecerũntque blaſphemias magnas.* Legendum eſt. *irritationes magnas.* erant enim tanquam irritantes Deum in cultu illo idolatriæ. *Tu in miſerationibus tuis*

multis

multis nō dimisisti eos in deserto: colūna nubis non recessit ab eis per diem vt duceret eos in via, & columna ignis in nocte vt ostenderet eis viam per quam graderentur. Non est repetitio: sed manifestatio quòd etiam tantum committentibus scelus Israelitis, non abstulit deus ab eis beneficium columnæ nubis per diem &c. *Et spiritum tuum bonum dedisti qui doceret eos.* Legendum est. *ad faciendum intelligere eos.* Donum internæ inspirationis ad faciēdum intelligere eos peccatum proprium commemoratur: magna enim dei gratia fit vt homo intelligat peccatum suū. *& manna tuum non prohibuisti ab ore eorum, & aquam dedisti eis in siti eorum. Quadraginta annis pauisti eos in deserto, nihil q; eis defuit: vestimenta eorum non inueterauerunt, & pedes eorum non sunt attriti.* Iuxta Hebræum habetur. *non tumuerunt.* quod longe maius beneficium fuit. *Dedisti que eis regna & populos, & partitus es eis sortes.* Iuxta Hebræum habetur. *& partitus es eos ad angulum.* hoc est per lineas angulares assignando tribubus suos angulos ad habitandum. Et hoc specialiter dicitur de terra trans Iordanem quæ subiungitur: nam de terra promissionis postea subditur. *& possederunt terram Sichon & terram regis Chesbon, & terram Hog regis Basan. Et multiplicasti filios eorum sicut stellas cœli: & adduxisti eos ad terram de qua dixeras patribus eorum,* Abrahæ, Ishac & Iacob. *vt ingrederentur ad possidendum. Veneruntque filii & possederunt terram, & humiliasti coram eis habitatores terræ Chenahaneorum, & dedisti eos in manum eorum: & reges eorum & populos terræ vt facerent eis iuxta voluntatem suam. Ceperuntque vrbes munitas & humum pinguem, & possederūt domos plenas omnibus bonis, cisternas excisas, vineas & olueta & ligna pomifera multa: & comederunt & saturati sunt & impinguati sunt, & abundauerunt delitiis in bonitate tua magna.*

Prouocauerunt autem te ad iracundiam & recesserunt à te. Iuxta Heb. habetur. *Et rebellarunt & rebellarūt contra te, & proiecerunt legem tuam post corpus suum,* Exaggerando repetitur rebellio aduersus Deum. *& prophetas tuos occiderunt qui contestabantur eis vt reuerterentur ad te.* Hinc pater quòd summariè collegit posteritatis peccata ad quatuor capita: videlicet rebellionem à Deo, contemptum legis diuinæ, & occisionem prophetarum monentium vt redirent ad Deum, & idolatriam. quæ occisio non legitur in prioribus temporibus iudicum & regum, sed in postremis temporibus regum. *fecerúntque blasphemias grandes.* Iuxta Hebræum habetur. *& fecerunt irritationes*

tationes magnas. Idolatriæ significanter tanquā irritātes deū impēdēdo diuinū honorē alteri: & hoc est quartū crimen. *Et dedisti eos in manū hostiū suorū, & afflixerunt eos: & in tēpore tribulationis suæ clamauerunt ad te, & tu de cœlo exaudisti, & secūdū miserationes tuas multas dedisti eis saluatores & saluauerūt eos de manu hostiū suorum. Cúmq; requieuissent, reuersi sunt ad faciendū malū coram te, & dereliquisti eos in manu inimicorum suorum & possederunt eos: conuersiq; sunt & clamauerunt ad te, & tu de cœlo exaudisti & liberasti eos in miserationibus tuis multis temporibus.* Lege librum iudicum: & inuenies toties Deum misertum populi dedisse eis saluatores: propter hoc quòd cùm aliquanto tempore quieuissent saluati, reuertebantur pluries ad irritādum Deum, & deus iterum atque iterum miserebatur. successiuè quoq; tempore regum similia euenerunt, inchoando à tempore Roboham filii Salomonis. *Et contestatus es eis vt reuerterentur ad legem tuam, ipsi verò superbè egerunt.* Rectius legeretur. *impiè egerunt.* quoniam hoc potius sonat hebraica litera. *& non audierunt mandata tua, & in iudiciis tuis peccauerunt quæ faciet homo & viuet in eis.* Ex Mose sumptum est hoc, & valde ad propositum: ad significandum videlicet quòd si seruassent mandata diuinæ legis, vixissent ad perseuerandum in eis in terra promissionis: ac per hoc non seruando ea, reddiderunt se indignos terra electa ad diuinum cultū: ac per hoc vita in mandatis diuinis, quæ in sola terra promissionis seruari integrè poterant. *& dederunt humerum recedentem.* Iuxta Hebræum habetur. *humerum rebellem.* hoc est quòd instar rebellis terga vertentis principi suo, se habuerunt ad te deus. *& ceruicem suam indurauerunt & non audierunt. Et protraxisti super eos annos multos, & contestatus es eis in spiritu tuo per manum prophetarum tuorum.* Ad literam de regno tam Israel quàm Iudæ hoc verificatur: quoniam non obstantibus tot vtriusque sceleribus, protraxit deus tolerādo multos annos, mittendo eis prophetas vt resipiscerent. *& non auscultauerunt, & tradidisti eos in manum populorum terrarum.* Assyriorum videlicet & Babyloniorum. *In miserationibus autem tuis multis non fecisti eos in consumptionem nec dereliquisti eos.* Duo beneficia inter puniendum commemorat, alterum quod non consumpsit eos tam qui erant in regno Israel quàm qui erāt in regno Iudæ. agnoscit autem hoc diuinum beneficium, quia merebantur consumi. Alterum quòd non sunt derelicti

in

in terra captiuitatis eorum, sed visitati à Deo, atq; per edictum regium libertate donati ad redeundum in terram sanctam ad colendum summum deum ibidem: merebantur siquidem derelinqui sibiipsis. *quoniam Deus miserationum & clemens.* Iuxta Hebræum habetur. *quia El misērator & misericors tu.* El nomen est Dei quatenus est fortis. ratio siquidem redditur ex parte attributorum diuinorum: fortitudinis ad superandum omnes inimicos, misericordiæ ad instar condolentis populo Israel, & miserationis consolando afflictum populum.

Nunc itaque Deus noster, magne, fortis & terribilis custodiens pactum & misericordiam. Hebraicè habetur. *Et nunc Elohe noster, El magne, potens & terribilis custos pacti & gratiæ.* Hactenus oratio Leuitarum laudauit Deum confitendo peccata Israel & commemorādo diuina beneficia: modò incipit petere recurrendo ad deum tanquam ad iudicem peculiariter Israelis, & fortem, magnum, potētem, terribilem: quoniam & iustitia & fortitudine & magnitudine & potentia & terrore vsus est deus circa eos cùm puniuit. Adiungitur autem custos pacti & gratiæ, ad commemorandum rationem exaudiendi hanc orationem. dicendo enim custos pacti, rationem exaudiēdi proponit diuinum fœdus cū patribus de terra promissionis &c. addendo autem & gratiæ, fatetur orationem non inniti iustitiæ, sed gratiæ quam inchoauit Deus in Israel reducendo eos de captiuitate. *ne auertas à facie tua omnem laborem.* Iuxta Hebręum habetur. *ne deficiat coram te omnis labor qui inuenit nos, reges nostros, principes nostros & sacerdotes nostros & prophetas nostros & patres nostros & totum populum tuum: à diebus regū Assur vsque in diem hanc.* Ecce petitio: vt videlicet coram diuina gratia non desit ratio malorum quæ ipsi Israelitę patiuntur & patres eorum passi sunt à tempore captiuitatis vsque in diem hanc. *Et tu iustus in omnibus quæ venerunt super nos: quia veritatem fecisti, & nos impiè egimus. Et reges nostri, principes nostri, sacerdotes nostri & patres nostri non fecerunt legem tuā: & non attenderunt ad mandata tua & testimonia tua quæ testificatus es eis. Et ipsi in regno suo & in bonitate tua multa quā dedisti eis, & in terra lata & pingui quam tradideras coram eis, non seruierunt tibi: nec reuersi sunt à studiis suis malis.* Declaratur quòd hęc petitio vt considerentur mala quæ passi fuerant & patiebantur, ideo non fit quia putatur eos iniustè passos esse: fatemur enim

enim quòd tu iustus es, & nos & nostri propter peccata nostra iustè affligimur & afflicti fuimus. *Ecce nos hodie serui sumus.* quia subiecti erant regi Persarum nec habebant propriū regem. proprias enim afflictiones enumerare incipiunt inchoando à seruitute. *& terra quem dedisti patribus nostris vt comederent fructum eius & bonitatem eius, & nosipsi serui sumus in ea.* Legendum est. *ecce nos serui super eam.* Exaggeratio est seruitutis ex loco: quia videlicet sumus serui in terra quam dedisti patribus nostris vt liberè fruerētur omnibus bonis eius. Et *fruges eius multiplicantur regibus quos posuisti super nos propter peccata nostra.* Altera afflictio commemoratur ad cumulum seruitutis. *& corporibus nostris dominantur & iumentis nostris secundum voluntatē suam, & in tribulatione magna sumus.* Enumeratio est in specie malorum quæ patiebantur. *Super omnibus ergo istis.* Pronomen istis demonstrat subiuncta in sequēti capitulo. *nos percutimus fœdus & scribimus: signantq; principes nostri, Leuitæ nostri & sacerdotes nostri.* Dictio interpretata fœdus non significat pactū, sed potius fidelitatē: non audent dicere ꝙ pacisci volunt cum Deo, sed quòd promittunt fidelitatem & subscribunt & sigillant tanquā solennem cōtractum fidelitatis. sigilla autē sunt principum, Leuitarum & sacerdotū.

CAPVT X.

Signatores autem. Iuxta Hebræum habetur. *Et super signaturas.* Præsidētes apponentibus sua signa narrantur, ad insinuandum quòd ordinatè fidelitas hæc promissa est. Nec dicitur super scripturas, sed super signaturas: vt intelligamus quòd subscribentes nō egebant præsidentibus, sed vulgus nesciens scribere (proferente quolibet proprium signum loco subscriptionis) præsidentibus egebat. *Nechem'ia Thirsatha filius Chachal'ia.* Ad differentiam aliorum Nehemiarum adiungitur Thirsatha: hic enim erat dux populi. *& Zidci'ia. Sera'ia, Hazar'ia, Irme'ia. Pasehur, Amar'ia, Malchi'ia. Chatthus, Seban'ia, Malluch. Charim, Meremoth, Hobab'ia. Daniel, Ghinnethon, Baruch. Mesullam, Abi'ia, Mi iamin. Maha'ia, Bilghai, Semah'ia: hi sacerdotes.* Ex hoc loco habetur quòd Nehemias fuit ex genere sacerdotali, quanuis non fuerit summus sacerdos. *Et Leuitæ: Iesuah filius Azan'iæ, Binnus de filiis Chenadad, Chadmiel. Et fratres eorum: Sebā'ia, Hodi'ia, Celita, Pela'ia, Chanā. Micharechob, Chasab'ia.*

Zacchur,

Zacchur, Sereb'ia. Schan'ia. Hodi'ia, Bani, Beninu. *Capita populi:* Par'hos, Pachath'moab, Helã, Zatthubani. Bunni, Hazghad, Bebai. Adoni'ia, Big'uai, Hadin. Aterchizci'ia, Hazzur. Hodi'ia, Chasum, Bezai. Chariph, Hanathoth, Nebai. Magpihas, Mesullam, Chezir. Mese'iazbel, Zadoc, Iadduah, Pelat'ia, Chanan, Hana'ia. Hoseah, Chanan'ia, Chassub. Halloches, Pilcha, Sobec. Rechum, Chasabna, Mahase'ia. Et Achi'ia, Chanan, Hanan. Malluch, Charim, Baana: *& reliqui de populo.* Rectius legeretur vt iacet in Hebræo. *& residuum populi.* vt significetur ℘ non solum dux, sacerdotes, Leuitæ & capita populi, sed etiam residuũ populi conuenerunt ad superintendendũ vt singuli sua signa darẽt,

Sacerdotes, Leuitæ, ianitores, cantores, Nethinæi & omnes qui se separauerunt à populis terrarum ad legem Dei. Aduerte prudens lector quòd cùm quatuor mẽtio facta fuerit (videlicet sacerdotum, Leuitarum, capitum populi & residui populi) discernitur nunc dicendo quòd sacerdotes quidem absque vlla exceptione iurauerunt, & similiter Nethinæi: de Leuitis verò dicitur Leuitæ & ianitores & cantores. quod ne in malã partem trahatur (tanquã nõ omnes Leuitæ iurauerint) interpretãdum est quòd tam Leuitæ sine titulo dignitatis quàm Leuitæ constituti in dignitate cantorũ & ianitorum iurauerũt. De capitibus autem & residuo populi exceptio fit, dicendo & omnis separatus à populis terrarũ ad legẽ Elohim: nisi enim aliqui nõ separati remansissent, nequaquam fuisset hæc clausula adiuncta. *vxores eorum, filij eorum & filiæ eorum.* Non sat fuit vt viri consentirent, sed etiam consensus vxorum & filiorum ac filiarũ requisitus est ad hanc fidelitatem præstandam. *omnes qui poterant sapere.* Iuxta Hebræum habetur. *omnis sapiens intellector. Commonentes fratres suos fortes eorum.* Modus describitur quo res gesta est: videlicet quòd sapientes & prediti intelligentia legis excitabant viros fortes ad huiusmodi fidelitatem promptè iurandam. vnde & statim subditur. *& venientes in execratione & in iuramento ad ambulandum in lege Elohim.* Describitis personis & modo, describitur consequenter iuratio tam execrando quàm inuocando. & res iurata primum in genere: videlicet ad ambulandũ in lege iudicis vniuersorum & seruandum vniuersa illius præcepta. *quæ data est in manu Mosis serui Dei.* Nomen est Elohim. Moses siquidẽ verè fuit seruus Elohim, hoc est Dei legislatoris. *& ad custodiendum & faciendum omnia mandata domini Dei nostri.* Iuxta Hebræum

braeum habetur. *Iehouah domini nostri.* Non solum legislatorem, sed fontem essendi ac dominum Israelis appellant: vt se quoque seruos eiusdem profiteantur. *& iudicia eius & statuta eius. Et quòd non dabimus filias nostras filiis terræ: & filias eorũ non accipiemus filiis nostris. Et populis terræ afferentibus merces & omne venale in die sabbati ad vendendum, non accipiemus ab eis in sabbato & in die sancto: & dimittemus annũ septimum & exactionem omnis manus.* Non sat fuit iurare obseruationem legis & præceptorum in genere, sed quædam quanuis in lege contenta explicari in specie oportuit: quia habebant specialem difficultatem vel ex abusu post reditum ex captiuitate (vt connubia cum externis & emere in sabbatis) vel ex non vsu: vt contribuere pro iugi sacrificio, pro lignis &c. hæc enim cõsueuerant dare boni reges. similiter dare decimas, primogenita, primitias & reliqua pro victu sacerdotum & Leuitarũ desueuerant, sicut & ea quæ erant septimi anni seruare: & propterea horum specialis mẽtio facta est. *Et statuemus super nos præcepta vt demus tertiam partem sicli in anno, ad opus domus Dei nostri. Ad panem propositionis & munus iuge & holocaustum iuge in sabbatis & calendis, ad solennitates & ad sancta & ad peccata, vt exoretur pro Israel: & in omnem vsum domus Dei nostri.* Præcepta libertatis septimi anni scripta erant in lege Mosis, præceptum autem hoc de tertia parte sicli pro sacrificiis & panibus propositionis &c. non erat explicatum in lege Mosis: & existẽte populo paruo & paupere oportuit determinare quid contribuendum esset à quolibet annis singulis.

Sortes ergo misimus super oblationem lignorum inter sacerdotes & Leuitas & populum. Circa prouisionem lignorum pro continuo igne altaris, sorte actum est nullo exempto ordine: nam sacerdotes, Leuitæ & populus submiserũt se sortibus ad offerendũ ligna. *vt inferrentur in domum Dei nostri per domos patrum nostrorum.* Hinc apparet quòd sortes ad hoc iactæ sunt vt distribueretur onus prouidendi de lignis in familias sacerdotum, Leuitarum & populi. *per tempora à temporibus anni vsque ad annum.* Iuxta Hebræum habetur. *temporibus determinatis annuatim.* Ad hoc enim iactæ declarantur sortes, vt quælibet familia haberet certum tempus quo tantam lignorum offerret quantitatem. sic enim proprium tempus vnaquaque familia sortita, sine querela prouidebatur de lignis: quæ Nethinæi ex lege Iosuæ tenebantur portare, quando erant

rant in multitudine magna. *vt arderent super altare domini Dei nostri, sicut scriptum est in lege.*

Et *afferemus primitiua terræ nostræ & primitiua omnis fructus omnis ligni annuatim, in domum domini. Et primogenita filiorũ nostrorum & iumentorum nostrorũ, sicut scriptum est in lege: & primitiua boum nostrorum & ouium nostrarũ vt inferantur in domũ Dei nostri sacerdotibus qui ministrãt in domo Dei nostri. Et primitias ciborum nostrorum.* Iuxta Hebræum habetur. *Et primitias pastarũ nostrarum.* In hodiernũ vsq; diem seruare se aiunt Iudæi hoc, quòd primum panem ex pasta faciunt singulæ domus pro sacerdote. *& libaminum nostrorum.* Iuxta Hebræum habetur. *& eleuationũ nostrarũ* hoc est & quaruncunq; rerum quæ offerri solent Deo. *& fructus omnis ligni, musti & olei afferemus sacerdotibus ad gazophylacium.* Iuxta Hebræum habetur *ad cellaria domus Elohe nostri.* mustum enim & oleũ ad cellaria quæ erãt iuxta domũ Dei deferebãtur. *& decimã terræ nostræ Leuitis: & ipsi Leuitæ decimas accipiẽt in omnibus ciuitatib. operũ nostrorum.*

Eritq; *sacerdos filius Aharon cum Leuitis in decima Leuitarũ: & Leuitæ offerent decimam decimæ suæ in domo Dei nostri ad gazophylacium in domo thesauri.* Legendũ est. *ad cellaria, ad domum thesauri.* appositiuè enim adiũgitur domum thesauri. Eodem quoque modo lege cum subditur. *ad gazophylacium enim.* Legendum est. *Quia ad cellaria deferent filij Israel & filij Leui oblationes frumenti, musti & olei.* Ratio redditur loci: quia tã populus quàm Leuitæ tenentur deferre suas oblationes huiusmodi rerum ad cellaria domus Dei. *Et ibi erunt vasa sanctuarij & sacerdotes ministrantes & ianitores & cantores.* Ratio cellariorum ibi redditur: quia ibidem vasa sanctuarii & sacerdotes ministrantes &c. oportet manere. *& ministri.* Interpres transponendo hanc dictionem mutauit literam. nam iuxta Hebræum tres tantum ordines supputantur: videlicet cãtorum, ianitorum & sacerdotum ministrantium: ad differentiã sacerdotum, cãtorum & ianitorum qui completa vice ministerij sui, non morabantur in tẽplo. pro ministrantium enim victu oportebat cellaria ibidem esse. *& nõ dimittemus domum Dei nostri.* Ratio redditur oblationis omnium pertinentium ad sacrificia & victum sacerdotum & Leuitarum: videlicet vt non relinquatur domus Dei absque debito cultu & debitis ministris.

CAP.

Habitauerunt autem principes populi in Ierusalaim. Relit Nehemias ad propositum de ciuitate Ierusalem parũ habitata. hoc enim proposuerat in principio capituli septimi: & tanquam digressionẽ faciens, narrauit scripta ab eodem capitulo vsque ad hoc. *reliquus verò populus misit sortem ad tollẽdum vnum de decem ad habitandum in Ierusalaim ciuitate sancta, & nouem partes in ciuitatibus.* Ecce modus quo multiplicata est habitatio in Ierusalẽ. *Benedixit autem populus omnibus viris spontaneis ad habitandum in Ierusalaim.* Hinc apparet quòd præter decimum quenque sorte habitantem in Ierusalem, multi fuerunt spontanei habitatores Ierusalem, quibus populus benedixit imprecando eis bona.

Et hi sunt principes prouinciæ qui habitauerũt in Ierusalaim & in ciuitatibus Iehudæ. Duo proponuntur. videlicet habitantes in Ierusalem & habitantes in vrbibus Iudæ. Et est in hoc loco Iuda nomẽ regni. explicatur enim quòd non habitauerũt in vrbibus regni Israel, sed in vrbibus regni Iudæ. *habitauerunt vnusquisq; in possessione sua in ciuitatibus suis.* Declaratur distributio habitationũ in regno Iudæ. *Israel, sacerdotes & Leuitæ & Nethinæi & filii seruorum Selomonis.* Quinque ordines habitantium in regno Iudæ distinguuntur: videlicet sacerdotes, Leuitæ, Nethinæi, filij seruorum Salomonis, & Israel: sub hoc enim vltimo ordine comprehenditur reliquus populus. *Et in Ierusalaim habitauerunt de filiis Iehudæ & de filiis Biniamin.* Narrantur in specie primum habitatores Ierusalem, & deinde habitatores in regno Iudæ. *de filiis Iehudæ Hatha'ia filij Huzzi'æ, filii Zechari'æ, filii Amari'æ, filii Sephati'æ, filii Mahalal'el de filiis Perem. Et Mahase'ia filius Baruch filii Chal'chozæ, filii Chaza'iæ, filii Hadaiæ, filii Io'iarib, filii Zechari'æ, filii Silonitis. Omnes filii Perem qui habitauerunt in Ierusalaim, quadringenti & sexagintaocto viri fortes. Et isti filii Biniamin: Sallu filius Mesullã, filii Iohed, filii Peda'iæ, filii Cola'iæ, filii Mahase'iæ, filii Ithiel, filii Iesah'iæ. Et post eum Ghabbai Sallai: nongenti & vigintioctо. Et Ioel filius Zich'ri præpositus super eos: & Iehuda filius Senue super ciuitatem secundus.*

De sacerdotibus: Iedah'ia filius Io'iarib Iachin. Sera'ia filius Chilci'æ filii Mesullam, filii Zadoc, filii Mera'ioth, filii Achitub principis domus Dei. Legendum est. *dux domus Elohim.* Ad differẽtiam ducis populi, summus sacerdos dicitur dux domus

Elohim. Et *fratres eorũ facientes opera templi, octingẽti & viginti duo*. Parui refert q̃ hebraicè scribitur in numero singulari opus. officiũ. n. sacerdotale appellatur opus domus Dei. & *Hada'ia filius Ierochã, filij Pelal'iæ, filij Amzi, filii Zechar'iæ, filii Paschur, filij Malchi'iæ*. Et *fratres eius principes patrum, ducenti & quadraginta duo: & Hamassai filius Hazar'el, filii Ach'zai, filii Mesillemoth, filij Immer. Et fratres eorum potentes fortitudine, centum & viginti octo: & præpositus super eos, Zabdiel filius potentium*. Non est vsquequaque clarum an dictio interpretata potentium sit nomen proprium an appellatiuum. Et si est appellatiuum, interpretanda fuisset magnorum. amplectere tamẽ quod malueris. Et *de Leuitis: Semah'ia filius Chassub, filii Hazricam. filii Chasab'iæ, filii Bunni*. Et *Sabbethai & Iozabad super omnia opera quæ erãt forinsecus in domo Dei*. Iuxta Hebreũ habetur. *super opus extrinsecum domui Elohim, ex principibus Leuitarum*. Narratur quòd isti erant in ordine principum inter Leuitas: & officium eorum erat super externa pertinẽtia ad domũ Dei. Externa autem intelligo ea quæ extra septa ambitus domus Dei erant, siue essent in Ierusalem siue alibi. Et *Matthan'ia filius Michæ, filii Zabdi, filii Asaph princeps ad laudandum & confitendum in oratione, & Bacbuc'ia secundus de fratribus eius. Et Habda filius Sammuah, filii Ghalal, filii Ieduthun. Omnes Leuitæ in ciuitate sancta, ducenti & octogintaquatuor.*

Et *ianitores, Haccub Talmon & fratres eorum custodes in portis: centum & septuagintaduo. Et reliquum Israelis, sacerdotum & Leuitarum in omnibus ciuitatibus Iehudæ: vnusquisque in hæreditate sua. Et Nethinæi qui habitabant in Hophel: & Zicha & Ghispa de Nethinæis*. Legendum est. *super Nethinæos*. narrantur enim præpositi Nethinæis.

Et *episcopus*. Legendum esset. Et *præpositus Leuitarum in Ierusalaim*. quanuis quæstio de nominibus, paruipendenda sit. *Huzzi filius Bani, filii Chasab'iæ, filii Matthan'iæ, filii Michæ: de filiis Asaph cantores in ministerio domus Dei*. Iuxta Hebræum habetur. *cantores è regione operis domus Elohim*. Modus quo distributi erant cantores (videlicet è regione seinuicẽ spectantes, vt hodie in ecclesiis chorus contra chorum ordinatur) narratur, & nomine operis ipse cãtus significatur. *Præceptum enim regis*. Persarum deuoti summo Deo. *super eos erat*. vt cultus diuinus persolueretur integrè cum cantoribus consuetis. & *ordo in cãtoribus per dies singulos*. Iuxta Hebræum habetur. &

& *fidelitas super cantores res diei in die sua*. Ex parte regis erat præceptum, ex parte cantorum erat fidelitas vt quolibet die officium persoluerent quod illa die solitum erat exhiberi. Et *Pethach'ia*. Nomen est viri de tribu Iudæ. *filius Mesezab'el de filiis Zerach filii Iehudæ in manu regis iuxta omne verbum populi*. Iuxta Hebræum habetur. *ad manum regis, ad omnem rem populi*. Minister regius erat iste: & propterea ad manum, hoc est ad opera regis Persarum exhibenda, non ad ea dũtaxat quæ ordinata fuerant à rege Persarũ pro domo Dei, sed etiam ad omnem rem populi. Superior tamen eo erat Nehemias: nam ille minister, iste dux erat.

Et *in domibus per omnes regiones eorũ*. Iuxta Hebreũ habetur. Et *ad villas in agris suis: de filiis Iehudæ habitauerunt in Cir'iath, Arbah & in filiabus eius, & in Iecabzeel et villis eius. Et in Iesuah et in Molada et in Beth'pelet. Et in Chazar'sual et in Beersebah et in filiabus eius. Et in Zic'lag & in Mechona & in filiabus eius. Et in Hen'rimmon & in Zor'ha & in Iarmuth. Zanoach, Hadullam & villis earũ, Lachis & agris eius, Hazeca & filiabus eius: & mãserunt in Beersebah vsq̃ ad vallem Hinnom. Filii autẽ Bin'iamin in Mighabah, Michmas & Ha'ia & Beth'el & filiabus eius. Hanathoth, Nod, Hanan'ia. Chazor, Rama, Ghitthaim. Chadid, Zebohim, Neballat. Lod & Ono valle artificum. Et de Leuitis, diuisiones Iehudæ in Bin'iamin*. Narratis pertinẽtibus ad Ierusalẽ, narrãtur in hoc residuo capituli habitatores extra Ierusalẽ: primo filij Iudæ, deinde filij Ben'iamin: de sacerdotibus. n. & Leuitis & Nethinęis prenarratum erat.

CAPVT XII.

HI sunt autem sacerdotes & Leuitæ qui ascẽderunt cum Zerubabel filio Sealthiel & Iesuah: Sera'ia, Irme'ia, Hezra. Non est iste Hezdras scriba descriptus primi Hezdræ. 7. vt patet ex duobus. primum ex eo q̃ Zorobabel ascendit in Ierusalẽ tempore Cyri regis Persarum circa principium regni eius: Hezdras autem scriba ascendit post ædificatum templum, lõge post ascensum Zorobabel, vt in eodem capitulo scribitur collato præcedenti capitulo. secundo quia Hezdras scriba nominatur in hoc libro, cognominãdo eum scribam: vt in hoc eodẽ capitulo pluries apparet: iste autem nõ cognominatur scriba, sed absolutè nominatur Hezdras. ex hoc enim q̃ in hoc eodem cap. ille sæpe repetitur Hezdras scriba, iste autẽ qui venit cum Zorobabel absolutè nominatur Hezdras, intelligẽdũ relinquitur

& ad differentiã Hezdræ scribæ nominatur iste Hezdras absolutè. *Amar'ia, Malluch, Chattus. Sechan'ia, Rechum, Meremoth. Hiddo, Ghinnethoi, Abi'ia. Mi'iamin, Mahad'ia, Bilgha. Semah'ia & Io'iarib, Iedah'ia. Sallu, Hamoc, Chilci'ia, Iedah'ia: isti principes sacerdotum & fratres eorum in diebus Iesuah.*

Et Leuitæ: Iesuah, Binnui, Cadmiel, Sereb'ia, Iehuda, Matthan'ia super hymnos ipsi & fratres eorum. Et Bacbuc'ia & Hunni fratres eorum vnusquisque in officio suo. Iuxta Hebræum habetur. *è regione eorum in custodiis.* Ordo describitur inter istos Leuitas in custodiis quas exercebãt in domo Dei. *Et Iesuah genuit Io'iacim: Io'iacim autem genuit El'iasib, & El'iasib genuit Io'iadah. Io'iadah autem genuit Ionathan: & Ionathan genuit Iadduah. In diebus autem Io'iacim erant sacerdotes principes familiarũ: Sera'ia Mera'ia, Irme'iæ Chanan'ia. Hezræ Mesullam, Amar'iæ Iehochanan. Melichu Ionathan, Sebun'iæ Ioseph. Charim Hadna, Meta'ioth Chelcai. Hiddo Zechar'ia, Ginnethon Mesullam. Abi'iæ Zich'ri: Min'iamin, Mohad'iæ Piltai. Bilghe Sammuah, Semah'iæ Iehonathan. Io'iarib Matthenai, Iedah'iæ Huzzi. Sallai Callai, Hamoc Heber. Chilci'iæ Chasab'ia, Iedah'iæ Nethan'el. Leuitæ in diebus El'iasib Io'iadah & Iochanan & Iadduah, scripti principes familiarum: & sacerdotes in regno Darij Persæ. Filij Leui principes familiarũ scripti in libro verborum dierum: & vsque ad dies Iochanan filij El'iasib.* Liber paralipo. citatur: sed quæstio oritur quo pacto potest verificari quòd in libro paralipomenon scripti fuerint Leuitæ isti à diebus El'iasib nepotis Iesuah primi summi sacerdotis post reditum ex captiuitate vsque ad tempus Iochanan filii El'iasib: quoniam liber paralipomenon non se extendit vltra principium regni Cyri Persarum regis. Solutio est quòd ad literam citatur liber paralipomenon alter: hoc est qui vocabatur etiam verba dierum, in quo scripta erant verba dierum post captiuitatem: sed illo libro caremus, sicut & multis aliis libris prophetarũ. *Et principes Leuitarum Chasab'ia Sereb'ia & Iesuah filius Cadmiel & fratres eorum è regione eorum vt laudarent & confiterentur iuxta præceptum Dauid viri Dei.* Nomen est Elohim. *& obseruarent æquè per ordinem.* Iuxta hebræum habetur. *custodia è regione custodiæ.* Dispositio custodiarum describitur vt chorus contra chorum. *Matthan'ia & Bacbuc'ia, Hobad'ia, Mesullam, Talmon, Haccub: custodes ianitores custodiæ in liminibus portarum. Hi in diebus Io'iacim filij Iesuah filij Iozadac: & in diebus Nechem'iæ*

ducis

ducis, & Hezræ sacerdotis scribæ.

In dedicatione autem muri Ierusalaim requisierunt Leuitas de omnibus locis eorum vt adducerent eos in Ierusalaim: ad faciẽdum dedicationem & lætitiam in confessione & cantu, in cymbalis psalteriis & cytharis. Non significatur cõsecratio muri, sed solennitas celebrata perfectis muris tanquam in initio vtẽdi muris perfectis: quemadmodum dedicatio domus nouæ appellatur initium vtendi ea cum solẽnitate factum adhibitis ecclesiæ ministris ad benedicẽdum eam & ad laudandũ Deũ: dictio enim interpretata dedicatio, sonat principium vtendi re noua. Et quanuis similis solennitas non legatur adhibita nouis muris Ierusalem perfectis tẽpore regum Dauidis, Salomonis &c. Nehemias tamen adhibuit illam, eo quòd tanquam miraculosè resuscitata videbatur Ierusalem sub regibus ethnicis. *Congregatiq; sunt filij cantorum: & de campestribus circa Ierusalaim, & de villis Netophathi. Et de domo Ghilghal & de agris Ghebah & Haznaueth: quoniam villas ædificauerunt sibi cantores in circumitu Ierusalaim. Et mundati sunt sacerdotes & Leuitæ.* secundum ritum legis ad exercendum officia sua. *& mundauerũt populum & portas & murum.* populum quidẽ munditia legali, puta aqua expiationis: portas autem & murum tum purgando à sordibus tum prædicta expiationis aqua. ad hoc enim insinuãdum mundationi populi iungitur mundatio portarum & muri sub eadem oratione.

Ascendere autem feci principes Iehudæ super murum: & statui duos choros magnos, & ierunt ad dexteram super murum ad portam stercoris. Et iuit post eos Hosah'ia & dimidium principum Iehudæ. Et Hazar'ia, Hezra & Mesullam. Iehuda & Bin'iamin & Semah'ia & Irme'ia. Et de filiis sacerdotum cum tubis: Zechar'ia filius Ionathan filii Semah'iæ, filii Matthan'iæ, filij Micha'iæ filij Zacchur, filii Asaph. Et fratres eius Semeia & Hazarel. Iuxta Hebræum habetur. *Semah'ia & Hezra, Milalai, Ghilalai, Mahai, Nethan'el, Iehuda & Chanani cum instrumentis musicis Dauid viri Dei.* Quod ideo annotauerim vt hinc clarè videatur multos fuisse tunc ibi Hezdras: nam in hoc eodem cõtextu narratur iste Hezdras inter alios cum instrumentis musicis Dauid viri Elohim, & simul nominatur alter Hezdras inter eos dicendo. *& Hezra scriba ante eos.* Vt enim prædiximus, ad differentiam aliorum Hezdrarum semper cognominatur Hezdras scriba, ille Hezdras illustris. Nec sis adeo rudis vt intel-

ligas illamet instrumenta musica quæ fecerat Dauid affuisse tunc, sed similia iis quæ ordinauerat Dauid. *In porta fontis.* Iuxta Hebræum habetur. Et *super portam fontis & contra eos ascenderunt super gradus ciuitatis Dauid in ascensu ad murum: de super domum Dauid & vsque ad portam aquarũ ad orientem.* Aduerte prudens lector quòd nisi verbũ ascenderunt construatur cum nominatiuo & fratres eius, nulla habetur constructio literæ: nã sic etiam iacet in hebræo. Cõsequẽter autẽ dicendo & cõtra eos ascenderũt, pronomen eos demonstrat illos qui ascẽderant super murũ. Et est sensus ψ isti qui vocãtur fratres sacerdotũ seu Asaph, nõ ascẽderunt super eundem murũ primi chori, sed super portã fontis ascẽderũt super gradus mõtis Sion in ascẽsu ad murũ à super domũ Dauidis vsq; ad portam aquarum ad orientẽ. Ita quòd isti sapputãtur cum primo choro, contra eos tamen euntes per murum ciuitatis Dauid, quemadmodum enim mons Sion ciuitas Dauid murum habebat proprium, ita par fuit vt non deessent celebratores peculiariter muri illius: & isti (vt dictum est) annectuntur primo choro. *& chorus secundus.* similis primo laudando Deum. *ibat ex aduerso, & ego post eum.* chorum sacerdotum & Leuitarum. *& media pars populi.* post me. altera enim medietas sequebatur primum chorum. *super murum.* Locus super quem gradiebatur tam chorus sacerdotum & Leuitarum quàm dux cum media parte populi narratur murus. *& super turrim furnorum* Hebraicè habetur. *à super turrim furnorum & vsque ad murum latum.* Et *à super portam Eph'raim & super portam antiquam & super portam piscium & turrim Chanan'el & turrim Meah, & vsque ad portam ouium.* describitur siquidem extensio muri super quem gradiebantur per turres & portas. *steterúntque in porta custodiæ.* Et *steterunt duo chori in domo Dei.* Nomen est Elohim. Terminus communis ad quem peruenit vterque chorus, templum fuit. *& ego, & dimidia pars magistratuum mecum.* Supplet quod omiserat. dixerat enim quòd ipse sequebatur secundum chorum cum media parte populi: supplet modo quòd etiam secum erat media pars magistratuum: vt hinc intelligamus quòd altera medietas magistratuum erat cum primo choro. Et *sacerdotes* (El'iacim Mahase'ia Min'iamin Micha'ia El'iohenai Zechar'ia Chanan'ia) *cum tubis.* Et Mahase'ia & Semah'ia & Elhazar & Huzzi & Iehochanan & Malchi'ia & Helam & Hezer: *& audire fecerunt*

runt cantores, & Izrach'ia præpositus. Immolauerúntque *in die illa victimas magnas & lætati sunt, Deus enim lætificauerat eos lætitia magna.* Nomen est Elohim. *& etiam vxores eorum & liberi lætati sunt: & audita est lætitia Ierusalaim vsque in longinquum.*

Recensuerunt quoque *in die illa viros super gazophylacia thesauri ad libamina & ad primitias & ad decimas, vt introferrent per eos principes ciuitatis in decore gratiarum actiones sacerdotes & Leuitas.* Iuxta Hebræum habetur. Et *fuerunt ordinati in die illo viri super cellaria ad thesauros ad oblationes ad primitias & ad decimas, ad coaceruandum in eis per agros ciuitatum partes legis sacerdotibus & Leuitis.* Sic corrigenda est tota ista clausula, aliter scripta in vulgata æditione. Et est sensus planus quòd tunc constituti sunt viri ad congregandum omnia hæc quæ secundum legem sunt partes debitæ sacerdotibus & Leuitis pro eorum victu. *quia lætificatus est Iehuda in sacerdotibus & Leuitis astantibus.* Lætitia populi videntis sacerdotes & Leuitas cum tanto ordine, decore & deuotione diuinis vacare laudibus, redditur pto ratione prędicti ordinis. Et *custodierũt custodiam Dei sui.* Tria in specie bona officia sacerdotũ & Leuitarum commemorantur. primum erga Deum quòd custodierunt custodiam Dei sui, persoluendo debitis temporibus ac debito modo sacrificia cum laude diuina. secũdum erga populum subiungendo. *& custodiam expiationis.* orando & expiando populum iuxta morem legis. *& cantores & ianitores iuxta præceptum Dauid & Selomonis filij eius.* Tertium est circa ordinem Leuitarum quo ad præcipua officia cantorum & ianitorum secundum statutum Dauidis & Salomonis. *Quia in diebus Dauid & Asaph ab exordio erant constituti principes cantorum in carmine laudantium & confitentium Deo.* Iuxta Hebræum habetur. *principes cantorum & cantus laudis & confessionis ad Elohim.* Principes cantorum à tempore Dauidis & Asaph erant super hæc tria: videlicet cantum, laudem & confessionem. & cantus quidem pertinet ad ipsam musicam: laus autem & confessio ad hymnos qui cantabãtur vel pro simplici laude Dei, vel pro gratiarum actione ob beneficia recepta. *& totus Israel in diebus Zerubabel & in diebus Nechem'iæ dabat partes cantorum & ianitorum per dies singulos.* Iuxta Hebræum habetur. *rem diei in die suo.* Et est sensus quòd tempore debito tribuebant quod debebant:

triticum tempore messis, mustum tẽpore vindemiæ, & sic de aliis. *& sanctificabant Leuitas* hoc est tractabãt Leuitas vt sanctos, vt dicatos diuinis ministeriis, dando eis decimas vt possent diuinis vacare. Et simili sensu intellige quòd Leuitæ sanctificabãt sacerdotes filios Aharon: dabãt enim decimã decimæ Leuitę sacerdotibus. *& Leuitæ sanctificabant filios Aharon.*

CAPVT XIII.

IN die autem illo lectum est in libro Mosis in auribus populi. Non solum vacauerunt diuinis laudibus in dedicatione muri, sed etiam diuinę legis lectioni: & propterea dicitur quòd in illo die lectum est in libro Mosis. *& inuentum est scriptum in eo.* Deute. cap. 23. *quòd non ingrediatur Hammonita & Moabita in ecclesiam Dei vsque in æternum.* Nomen est Elohim: & vt declarauimus il idem, ecclesia seu congregatio Elohim significat in proposito collegium patrum gubernantium ciuitatem. *Eo quòd non occurrerint.* Hebraicè habetur. *Quia nõ præuenerunt filios Israel cũ pane & aqua.* quod & ibidem declaratum est. *& conduxerunt.* Iuxta hebræum habetur. *& conduxit contra eum Bilham ad maledicendum ei, & conuertit Deus noster maledictionem in benedictionem.* De rege enim Moab legitur Nu. 22. quòd conduxit Balaham: nullaque fit ibi mentio Hammonitarum circa illam conductionem. *Factum est autem cum audissent legem, separauerunt omnem alienigenã.* Iuxta hebræum habetur. *omnem mixturam ab Israel.* Et est sermo de mixtura prohibita in lege: hoc est de mixtura ad regendum & gubernãdum. separati siquidem sunt proselyti ex genere Hammonitarum & Moabitarum à conciliis ciuitatum. *Et super hoc erat.* Iuxta Heb. habetur. *Et ante hoc El'iasib sacerdos præpositus in cellario domus Elohæ nostri, propinquus Tobi'æ.* Narratur quòd ante huiusmodi separationem, El'iasib summus sacerdos (fuit enim nepos Iesuæ primi post reditum ex captiuitate pontificis) erat præfectus cellariis domus Dei: & erat propinquus propinquitate affinitatis Tobiæ Hammonitæ. ita quòd officium hoc habuerat El'iasib ante huiusmodi separationem. *Fecit ergo sibi gazophylacium.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fecit ei cellarium grande.* Non quòd ædificauerit Tobiæ cellarium magnum, sed quia dedit ei vsum cellarij magni quod erat cellarium rerum Leuitarum & sacerdotum: hunc enim sensum manifestant subiuncta. *& ibi erant ante eum reponentes munera & thus*

thus & vasa & decimam frumenti, vini & olei, partes Leuitarum & cantorum & ianitorum & primitias sacerdotales. Iuxta Hebræum habetur. *& ibi erant ante ponentes munus, thus & vasa & decimam frumenti mũsti & olei, iussionem Leuitarum & cantorum & ianitorũ, & eleuationem sacerdotum.* Manifestè describitur quòd El'iasib abstulit cellarium grande sacerdotibus & Leuitis, qui in eo recondebant thus & similam & vasa seu instrumẽta opportuna & decimas iussas in lege pro Leuitis & cantoribus &c. & eleuationem: hoc est res oblatas à populo quas eleuabant sacerdotes offerendo Deo. peccatum itaque El'iasib describitur.

In omnibus autem his. Iuxta Hebræum habetur. *Et in omni hoc non fui in Ierusalaim: quia in anno trigesimo secundo Artaxerxis regis Babel veni ad regem.* Pronomen hoc demonstrat peccatum El'iasib vtrunque videlicet & affinitatis cum Tobia, & ablationis cellarij à sacerdotibus & Leuitis ad vsum Tobiæ. Absentiam autem suã declarat Nehemias ad insinuãdum quòd ipso præsente non ausus fuisset El'iasib facere talia. *& in fine dierum postulaui à rege.* Aut regis senectutem aut propriam significat per finem dierum. *Et veni in Ierusalaim. & intellexi malum quod fecerat El'iasib Tobi'æ.* subaudi esse: hoc est & intellexi malum culpæ esse quod fecerat El'iasib Tobiæ. *faciendo ei cellarium in vestibulis domus Dei.* Nomen est Elohim. Et hæc est altera ratio mali: nam non solum sacerdotibus & Leuitis iniuriatus est El'iasib, sed etiam Deo: eo quòd in atriis domus Dei erant cellaria illa, & propterea non debebant ethnicis concedi. *Et malum mihi visum est valde: & proieci omnia vasa domus Tobi'æ foras.* Appellatione vasorum intellige hebraico more quæcunque tum vasa tum instrumenta operum. *de gazophylacio.* Iam pluries dictum est cellarium significari. *Præcepique & mundauerunt gazophylacium.* Iuxta Hebræum habetur. *& mũdauerunt cellaria.* Quod ideo annotauerim, vt percipiatur multa fuisse cellaria vsurpata ab El'iasib pro Tobia. *& retuli ibi vasa domus Dei, sacrificium.* pro. *illuc vasa domus Elohim, munus & thus.* quæ prius ibidem fuerant.

Et cognoui quòd partes Leuitarum non fuissent eis datæ. Aliud narratur malum perpetratum in absentia ipsius Nehemiæ. *& quòd fugissent vnusquisque in regionem suam.* Iuxta hebræum habetur. *ad agrum suum.* priuati enim publicis alimentis, ad

quærendum

quærendum sibiipsis victum propriis laboribus ac industriis seu artibus tãquam fugientes iuerunt. *de Leuitis & cantoribus & de iis qui ministrabant.* Legendum est. *Leuitæ & cantores facientes opus.* significantur enim Leuitæ facientes opera officiorum suorum in domo Dei. *Et obiurgaui magistratus & dixi, quare dereliquimus.* Iuxta Hebræum habetur. *quare derelicta est domus Elohim?* nec sunt interrogantis, sed increpantis verba. *& congregaui eos.* Leuitas. *& feci stare eos in stationibus suis. Et totus Iehuda apportabat decimam frumenti, vini & olei in horrea. Et constitui super horrea.* Communius est nomen apud hebræos: nam vtrobique thesauri nomẽ habetur. *Selem'iam sacerdotem & Zadoc scribam & Peda'iam de Leuitis, et super manũ eorum Chanan filium Zacchur filij Matthan'iæ: quoniam fideles cõprobati sunt, & ipsis creditæ sunt partes fratrũ eorum. Memẽto mei Deus meus super hoc: & ne deleas miserationes meas.* Iuxta Hebræum habetur. *gratias meas quas feci in domo Dei mei.* Beneficia impensa domui Dei (tum reuocãdo cellaria eius ad vsum sacerdotum & Leuitarum, tum congregando Leuitas fugatos à domo Dei, tum efficiendo quòd populus offerret decimas, tum ordinando thesaurarios fideles ad distribuendum ministris templi) appellat gratias suas, eo quòd gratuito animo hæc fecerit. *& in ceremoniis eius.* Iuxta Hebræum habetur. *& in custodiis eius.* Et appellat custodias ordinatam dispositionem ministrorum domus Dei ad exercẽdum officia sua tempore debito.

In diebus illis vidi in Iehuda. Non dicit Iudæos, tãquam Iudæi non per seipsos, sed per alienigenas hæc exercerent in sabbatis. Tertium malum quod inoleuerat absente ipso narratur: videlicet violatio sabbati multipliciter. *calcantes torcularia in sabbato & portantes aceruos.* Appellantur aceruí multitudo fascium coadunata: sed materia fascium tempore vindemiæ non explicatur. *& onerantes super asinos vinum & vuas & ficus & omne onus, et afferentes in Ierusalaim in die sabbati. & contestatus sum vt in die qua vẽdere liceret venderent.* Hinc apparet quòd huiusmodi violatio oriebatur à venditoribus, ita quòd res istas afferebant in Ierusalem venales. *Et Tyrij habitauerunt in ea.* Ierusalem. *afferentes pisces & omnia venalia: & vendebant in sabbato filiis Iehudæ & in Ierusalaim.* Ad explicãdũ illos qui erãt venditores, adiunctum est quòd erant Tyrij: vt per hoc intelligamus supradictos violatores sabbati non

non fuisse Iudæos, sed alienigenas, dicendo: quòd afferebãt omnia venalia, Iudæos autem peccasse emendo in sabbato. *Et obiurgaui optimates Iehudæ.* vtpote consentientes violationi sabbati. *& dixi eis, quæ est hæc res mala quam vos facitis & prophanatis diem sabbati? Nónne sic fecerunt patres nostri, & adduxit deus noster super nos omne malum hoc & super ciuitatem hanc? & & vos additis iracundiam super Israel, violando sabbatum. Factum est itaque cùm quieuissent portæ Ierusalem die sabbati.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit cũ obumbrarentur portæ Ierusalaim ante sabbatum.* Remedium ab ipso Nehemia adhibitum ne violaretur sabbatum describitur: videlicet quòd in die immediatè præcedente sabbatum cùm portæ Ierusalem obumbrarentur, hoc est essent fine sole: occasus enim solis significatur. *& dixi & clauserunt ianuas, & dixi vt non aperirent eas vsque post sabbatum: & de pueris meis constitui super portas, vt nullus inferret onus in die sabbati.* Quia sabbatum à vespera incipiebat, ideo à vespera vsque ad vesperam iussit clausas manere ianuas ciuitatis, vt sic non possent inferre in Ierusalem res venales. *Et manserunt negociatores.* Iuxta Hebræum habetur. *Et iacuerunt aromatarii & venditores omnis venalis extra Ierusalaim semel & iterum.* ad tentandũ si exirent ad eos emptores. *Et contestatus sum eis & dixi ad eos, quare manetis ex aduerso muri? si secundo hoc feceritis.* Legendum est. *si iteraueritis.* iam enim dictum est quòd secundo hoc fecerant. *manum mittam in vos: à tempore illo non venerunt in sabbato. Dixíque Leuitis vt mũdarentur & venirent ad custodiendas portas & sanctificandam diẽ sabbati.* In principio resistẽtiæ apposuit Nehemias aliquos de familia sua ad custodiam portarum: ordinauit tamen vt Leuitis incumberet cura custodiendi portas in die sabbati ne violaretur sabbatum inferendo onera & venalia: & quia hoc officium erat diuinum (vtpote ad obseruationem sabbati relatum) ideo Leuitas mundari iussit ad exercendum officium hoc. *etiam huius recordare mihi deus meus, & parce mihi secundum multitudinem misericordiarum tuarum.* Hebraicè habetur. *& miserere mei secundum multitudinem gratiæ tuæ.* Quanuis proponat coram Deo bona opera quæ ipse Nehemias fecit, non tamen confidere se in eis, sed in diuina gratia ac misericordia profitetur.

Etiam in diebus illis. Quartum malum multiplicatum in absentia ipsius Nehemiæ describit. *vidi Iehudæos ducẽtes vxores.*

Iuxta

Iuxta Hebręum habetur. *qui fecerunt habitare fœminas Asdodithidas, Hammonithidas, Moabithidas.* Non narratur præsens, sed præteritum crimen, non alienigenarum, sed Iudæorum qui duxerãt vxores alienigenas. *Et filii eorum pro dimidia parte loquebantur Asdodithicè: & nesciebant loqui Iehudaicè, sed secundum linguam populi & populi. Obiurgauique eos & maledixi eis, & cecidi ex ipsis viros.* non solum verbis sed factis castigauit eos. *& decaluaui eos.* Iuxta Hebræũ habetur. *& pilos euulsi eis.* Nõ solum percussit, sed etiam afflixit euulsione pilorum. *& adiuraui eos in Deo.* Nomen est Elohim. *vt non darent filias suas filiis eorum, & nõ acciperent de filiabus eorum filiis suis & sibi ipsis.* Puniuit facta & prouidit adiuratione ne iterum fierent. *Nónne propter istas peccauit Selomo rex Israel? & in gentibus multis nõ erat rex similis ei, & dilectus Deo suo erat, & posuit eum deus regem super totum Israel.* Nomen est Elohim. *Etiam ipsum peccare fecerunt mulieres alienigenæ. An & nos inobedientes faciemus omne malum magnum hoc vt præuaricemur in Deum nostrum, ducendo vxores alienigenas?* De *filiis autem Io'iadah filii El'iasib sacerdotis magni, gener erat Sanballat Choronitæ.* Inter eos qui duxerant alienigenas vxores commemoratur in specie vnus sacerdos magnæ authoritatis, eo quòd erat vnus ex filiis Io'iadæ filii El'iasib põtificis: & hic innominatus erat gener Sanballat Choronitæ. *quem fugaui à me.* Ecce punitio sacerdotis. *Recordare domine deus meus.* Iuxta Hebræum habetur. *Recordare eorum Elohe mi.* Quia non valebat punire sacerdotem nepotem pontificis quantum merebatur, ideo punitionẽ eorum commendat Deo supremo iudici. *cõtra eos qui polluunt sacerdotium, iúsque sacerdotale & Leuiticum.* Legẽdum est. *& pactum sacerdotii & Leuitarum.* Isti enim cum El'iasib polluerunt pactum sacerdotum & Leuitarum: vt in principio huius capituli tractatum est. *Igitur mundaui eos.* Iuxta Hebræum habetur. *Et mundaui eos ab omni alienigena.* Præcedentia & subsequentia testantur quòd pronomen eos demonstrat sacerdotes & Leuitas. Modus autem quo mundauit non est scriptus: an videlicet per diuortia, an per eiectionẽ à ministerio templi, quemadmodum dixit de nepote pontificis. *& constitui ordines.* Iuxta Hebræum habetur. *& statui custodias.* hoc est ordinatas dispositiones vicibus & temporibus alternis. *sacerdotibus & Leuitis vnicuique in opere suo. Et oblationi lignorum in temporibus constitutis & primitiis.* Statuisse se custodias dicit quo ad

ad tria. primum quo ad sacerdotum & Leuitarum officia: secundum quo ad oblationem lignorum pro iugi igne altaris, pro qua iactæ fuerant sortes vt scriptum est in cap. 10. tertiũ quo ad primitias quæ debebantur sacerdotibus. Et appellatione primitiarum intellige alia similia. *memento mei Elohe mi in bonum.* Terminat librum supplicando Deo iudici summo vt memor sit eius in distributione bonorum, faciendo ipsum participem summi boni, donando eum bono quod est verè bonum, quod est beatitudo æterna. Et sic finitur liber Nehemiæ.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XYSTI, IN LIBRVM Ester commentarii.

IN *diebus Assueri.* Iuxta Hebræum habetur. *Et fuit in diebus Achas'ueros: ipse Achas'ueros imperans ab India & vsq; ad Aethiopiam, centum & vigintiseptem prouinciis.* Iosephus in. 11. antiquitatum dicit regem hũc fuisse filiũ Xerxis, & proprio nomine vocatum Cyrum: ita quòd fuit alter Cyrus, sed à Græcis nuncupatus Artaxerxes, ab hebræis autẽ (vt hic apparet) nũcupatus Achasueros. Quare autem repetatur illius nomen, libenter discerem. *In diebus illis quando sedit rex Achas'ueros in solio regni sui.* Quia tempora Xerxis patris Assueri fuerant cõturbata (vt historiæ tradũt) ideo dicit quãdo sedit (hoc est quieuit) in solio pacificè. *Susa ciuitas regni eius exordium fuit.* Iuxta Hebræum habetur. *quòd in Susan palatio.* Solium regium in palatio Susan narratur. *In anno tertio regni sui fecit cõuiuiũ omnibus principibus & seruis suis: fortissimis Persarum, & Medorũ, inclytis & præfectis prouinciarũ.* Iuxta Hebræum habetur. *ducibus & principibus prouinciarum ante se.* Ita quòd legendum est fortibus Persarum & Medorum: & ibi fiat punctus, & subiungatur ducibus & principibus &c. *Vt ostenderet diuitias gloriæ* Legendum est. *honoris regni sui.* diuitias siquidem honoris regni sui ostentabat. *ac magnitudinem*

tudinem atque iactantiam potentiæ suæ. Iuxta Hebræũ habetur: *& delitias gloriæ magnitudinis suæ.* Diuitias ac delitias iactaturus, conuiuium fecit. *multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus.* qui consurgunt in menses sex: aliis primo mense, aliis secundo mense &c. venientibus.

Cumq; implerentur dies isti, fecit rex toti populo inuento in Susan à magno vsque ad paruum, conuiuium septem diebus: in vestibulo horti & nemoris quod regio cultu & manu constitum erat. Iuxta hebræũ habetur. *in atrio horti palatii regis.* Ita ꝙ nihil dicitur de nemore: sed locus conuiuii dicitur atrium horti palatii regis. *Et pendebant ex omni parte tentoria.* Interpres hoc addidit: quia hebraica litera mutila est. nã post illa verba palatii regis, immediatè subiungitur. *Album viride & aereum tentum in funibus byssi & purpuræ super circulos argenti & columnas marmoris.* Sic iacet in hebræo: & proculdubio significantur aulea taliũ colorũ: scilicet albi, viridis & aerei, pendẽtia funibus byssi & purpuræ &c. *lectiq; aurei & argentei super pauimentũ smaragdino & pario stratũ lapide dispositi erant, quod mira varietate pictura decorabat.* Iuxta Heb. habetur. *super pauimentum porphyretis & marmoris & parii & precioſi.* Quatuor lapidum genera in pauimento commemorantur, nec aliud de pauimento scribitur: quartum tamen genus incertum est, à mercatura nominatum. *Bibebant autem qui inuitati erãt aureis poculis, & aliis atque aliis vasis cibi inferebãtur.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et propinabant in vasis auri, & vasa ex vasis mutantes.* Narratur ꝙ non solum porrigebant potũ in poculis aureis, sed etiam ꝙ mutabant pocula. ita quòd non oportebat expectare alios bibentes vt poculũ haberetur. *vinumq; vt magnificentia regia dignum erat, multum & præcipuũ ponebatur. Nec erat.* Deficit vna clausula ante hæc duo vltima verba. *Et potus secundum consuetudinem.* Deinde sequitur. *nõ cogens: quia sic statuerat rex omni maiori domus suæ ad faciendum sicut voluntas viri & viri.* Narratur quòd potus fiebat secundum cõsuetudinẽ seu legem. vtrumq; enim hebraica significat dictio: quia ordinatè secundum vniuscuiusque morem potabant, quia rex sic statuerat, ne infimis aliquibus iniuria fieret. *Vasthi quoque regina fecit conuiuium fœminarum: in palatio vbi rex Achas'ueros manere consueuerat.*

ITaque die septimo cùm rex esset hilarior & post nimiam potationem incaluisset mero. Iuxta Heb. habetur. *In die septimo cũ bonum cor regis in vino.* nec aliud dicitur. Et significatur cor regis

lætificatum ex vino: ac per hoc excitatũ ad ostẽtandã pulchritudinẽ reginæ. *præcepit Mehumã, Bizthe Charbone, Bigthe et Abagthe, Zethar, & Charchas, septem eunuchis ministrantibus ante faciẽ regis Achas'ueros. Vt adducerẽt reginam Vasthi coram rege cũ corona regni: vt ostenderet populis & principibus pulchritudinem eius.* Quanuis non omnes simul credãtur venisse principes & fortes, perseuerauerunt tamẽ omnes vsque ad finem cõuiuii. *erat enim pulchra valde.* Iuxta Hebræũ habetur. *quia bona aspectu ipsa.* Ratio monstrandi pulchritudinem reginæ redditur, quia bona, hoc est delectabilis visu erat. diuiditur enim bonum in honestum, vtile & delectabile: & hoc in loco sumitur bonum pro bono delectabili.

Quæ renuit venire ad regis imperium quod per eunuchos mandauerat. Relatiuũ est quod & nõ coniunctio. nõ enim redditur ratio quare regina renuerit, sed narratur factum iuxta hebraicam veritatem. *& iratus est rex valde, & ira eius succẽsa est in eo. Interrogauitque sapientes qui ex more regio ei semper aderãt, & illorum faciebat consilio scientium leges ac iura maiorum.* Iuxta heb. habetur. *Et dixit rex sapientibus scientibus temporũ: quia sic verbum regis coram omnibus scientibus legem & iudicium.* Consuluit sapientes scientes temporum (hoc est pollentes notitia occasionum euenientium in temporibus) ad prouidendum quid facto opus sit, quia sic verbum regis solitum erat tractari ac discuti, videlicet coram scientibus legem ac iudicia. & est sermo de lege regni. *Et propinqui ei Charsena Sethar Admatha Tharsis Meres Marsena Memuchan: septem principes Persarum & Medorum videntes faciem regis, sedẽtes primi in regno. Iuxta legem quid faciendum est reginæ Vasthi, eo quòd non fecit dictum regis Achas'ueros in manu eunuchorum.*

Dixitque Memuchan coram rege & principibus: non solum regem læsit. Iuxta Hebræum habetur. *Nõ super regem solum ipsum iniquum fecit regina Vasthi.* Non enim læsio sed tortum seu iniquum significatur. *Sed contra omnes principes & contra populos qui sunt in omnibus prouinciis regis Achas'ueros. Egredietur. n. sermo reginæ ad omnes mulieres vt contemnant maritos suos.* Deficit. *In oculis suis.* quod est longe peius. *dum dicent, rex Achas'ueros iussit vt regina Vasthi veniret ad se & noluit. Atque hoc exemplo omnes principum coniuges.* Iuxta Heb. habetur. *Et diẽ istum dicent dominæ Persidis & Mediæ.* sed sentẽtia in idẽ redit. nã gesta in die isto dicẽt dominæ Persarum & Medorũ. *paruipendent imperia*

peria maritorum. Iuxta Hebræum habetur. *quæ audierunt verbum reginæ cunctis principibus regis.* Nec aliter explicatur quid dicent: sed quòd commemorabunt diem istum vt non pareat maritis. *vnde regis iusta est indignatio.* Iuxta Hebræum habetur. *& multa vilipensio & ira.* Effectus secuturus in coniugibus prædicitur duplex. alter ex parte vxorũ: videlicet quòd multum vilipendent maritos. alter ex parte maritorum: videlicet multa ira aduersus vxores. *Si regi placet egrediatur edictum à facie eius, & scribatur in legibus Persarum, & Medorũ, & non præteribit: quòd non veniat Vasthi coram rege Achasueros, & regnum eius det rex alteri meliori ea. Audiaturq; verbum regis in toto regno eius, quia amplum est: & omnes vxores præstabunt honorem maritis suis à magno vsque ad paruum.*

Et placuit verbum in oculis regis & principum: fecitq; rex iuxta verbum Memuchan. Et misit epistolas ad omnes prouincias regni sui, ad vnamquanque prouinciam iuxta scripturam eius & ad vniquenque populum iuxta linguam eius: esse omnes viros principes. Iuxta Hebræum habetur. *vt sit quilibet vir dominans in domo sua.* ad hoc enim tẽdebat vniuersum hoc consilium, vt viri dominarentur vxoribus. *& hoc per cunctos populos diuulgari.* Iuxta Heb. habetur. *& loquens secundum linguam populi sui.* de marito dicitur & quòd sit dominans in domo sua, & quòd sit loquens iuxta linguam populi sui: hoc est quòd sic dominetur vt tamen præcipiat iuxta morem populi sui. moderatio siquidem est dominii maritorum.

CAPVT II.

Is gestis postquã deferbuerat indignatio regis Achasueros, recordatus est Vasthi, quæ fecisset vel quæ passa esset. Iuxta Hebræum habetur. *& quod fecit, & quod diffinitum fuit super eam.* videlicet vt nõ ingrederetur vltra ad regem. *Dixeruntq; pueri regis ministri eius: quærantur regi puellæ virgines boni aspectus.* Nisi vidissent mœstũ regis animũ ob priuationem Vasthi reginæ, nequaquam hoc consilium dedissent in remedium diuertendi amorẽ regis à repulsa regina. *& præficiat rex præfectos in omnibus prouinciis regni sui, & cõgregent omnes puellas virgines boni aspectus ad Susan palatium ad domum mulierum ad manũ Hegæ eunuchi regis custodu mulierum: & accipiant mundum mulierem & cetera ad vsus necessaria.* Iuxta Heb. habetur. *& dando concinnationes earũ.* Vnico verbo cõprehenduntur cũcta quæ tam ad purgandum quã ad præparandum & ornandum mulieres

lieres spectant. *Et puella quæ placuerit in oculis regis, regnet pro Vasthi: placuitque sermo regi, & fecit sic.*

Vir Iehudæus erat in Susis ciuitate. Iuxta Hebræum habetur. *in Susan palatio: & nomen eius Mordochai.* Palatinus describitur Mardocheus. *filius Iair filij Simhi filij Cis.* Non est iste Cis pater olim Saulis regis, sed proauus Mardochei. *de stirpe Iemini.* Hebraicè habetur. *viri Bin'iamin.* Tribus Cis narratur. *Qui trãslatus fuerat de Ierusalaim cum iis qui trãslati fuerũt cum Iechon'ia, rege Iehudæ: quos trãstulit Nebu'chadnezar rex Babel.* Pronomen, qui refert Cis. ita quòd nõ est sensus q̃ Mardocheus fuerit captiuatus cum Iechonia, sed q̃ Cis proauus eius transmigrauerit cũ Iechonia in Babylonẽ ex Ierusalem; quæ erat in tribu Bẽiamin. propterea enim genealogiã Mardochei texuit vsq; ad Cis proauum & nõ adcẽdit vltra, quia ipse Cis fuit ductus in Babylonem. *Qui fuit.* Iuxta Hebræũ habetur. *Et fuit nutritius.* Ad Mardocheum redit, natum in Babylone seu Persia. *filiæ fratris sui.* Hoc nõ habetur in hebræo: sed statim sequitur. *Hadasse, ipsa Ester filia patrui eius.* Et pronomen eius demõstrat Mardocheũ. ita quòd Ester non fuit filia fratris Mardochei, sed fuit filia patrui Mardochei: ac per hoc fuit patruelis seu consobrina soror Mardochei. *& vtrũq; parentem amiserat: pulchra nimis & decora facie.* Iuxta Hebræũ habetur. *quia non ei pater & mater: & puella pulchra forma & bona aspectu.* laudatur. n. tum pulchritudo figurę, tũ quòd delectabilis erat conspectui aliorum. *mortuisque patre & matre eius, Mordochai accepit eam sibi in filiam.*

Cúmque percrebuisset verbũ regis & edictum eius, & multæ virgines adducerentur in Susan ad manũ Hegai: Ester quoque inter cæteras puellas ei tradita est. Iuxta hebræum habetur. *sublata est Ester in domũ regis.* nõ furtiuè nec vi, sed de consensu Mardochei data petentibus eã. ideo enim scribitur sublata, vt intelligatur nõ sponte oblata, sed petita propter eius pulchritudinem. *vt seruaretur in numero fœminarũ. Quæ placuit ei.* Pronomẽ ei, eunuchum demõstrat præpositũ puellis: vt contextus hebraicus testatur. nã sic legitur. *ad manũ Hegai custodis mulierũ. Et placuit puella in oculis eius, & eleuauit gratiã in cõspectu eius.* Ad instar eleuãtis obtulit se gratiosam Ester in cõspectu eunuchi, tanquã munus aliquod gratũ eidem obtulerit. *& præcepit eunucho.* Nõ habetur hoc in hebræo: sed immediatè subiungitur *& accelerauit cõcinnationes eius.* proculdubio eunu-

chus. *& partes eius vt daret ei.* Pertinẽtia ad victũ significãtur. *& septẽ puellas speciosissimas de domo regis.* Dictio hebraica non significat speciositatẽ, sed potius prõptitudinem: vt intelligamus septẽ puellas prõptas ad obsequia ipsius Ester. *& tamipsam quàm pedisequas ornaret atq; excoleret.* Iuxta Hebræũ habetur. *& mutauit eã et puellas eius in bonũ domus mulierũ* prouidit siquidẽ eunuchus de optima aula in domo mulierum ipsi Ester, vt etiã ex loco habitationis seruaretur bona dispositio corporis Ester. *Nõ indicauit Ester populũ suũ & cognationẽ suam: quia Mordochai præceperat ei vt nõ indicaret. Et quotidie Mordochai deãbulabat ante atriũ domus mulierũ: curã agens salutis Ester.* Iuxta Hebræum habetur. *ad sciendum pacẽ Ester & quid fiet in ea.* Pacis nomine hebræi omne bonum comprehendunt.

Cúmque venisset tẽpus singularum puellarum vt intrarent ad regem Achas'ueros, expletis omnibus quæ ad cultum muliebrem pertinent mensis duodecimus vertebatur: ita duntaxat vt sex mensibus oleo vngerentur myrtino. Iuxta Hebræum habetur. *in fine cum essent eis secundum legem mulierum duodecim menses, quia sic implebũtur dies concinnationum earum: sex mensibus in oleo myrrhæ.* ita quòd non myrtus, sed myrrha significatur. *& aliis sex quibusdã pigmentis & aromatibus vterentur.* Iuxta Hebr. habetur. *& sex mensibus in aromatibus & in cõcinnationibus mulierum.* nec aliquid certius scriptũ est. *Et in hoc puella veniebat ad regẽ: quicquid dicebat, dabatur ei ad veniẽdum cum ea de domo mulierum ad domum regis. Vespere intrabat, & mane reuertebatur ad domum mulierum secundam, ad manum Sahasgham eunuchi regis custodis cõcubinarum: nõ intrabat amplius ad regem, nisi voluisset eam rex & vocaretur per nomen.*

Euoluto autem tempore per ordinem. Non habẽtur in hebræo hæ vltimæ quinque dictiones: sed scribitur. *Et cum aduenisset tempus Esther filiæ Abichail patrui Mardochai quam ceperat sibi in filiam vt intraret ad regem.* Hic clarè dicitur quòd pater Ester fuit patruus Mardochei. *non quæsiuit muliebrẽ cultum, sed quæcunque voluit Egeus eunuchus custos virginum hæc ei ad ornatum dedit: erat enim formosa valde & incredibili pulchritudine, omniúmq; oculis gratiosa & amabilis videbatur.* Pro tota ista clausula in hebræo habetur. *non quæsiuit rem, nisi quod dixit Hegai eunuchus regis custos mulierum: & fuit Ester eleuans gratiam in oculis omnium videntium eam.* Vsqueadeo describitur gratiosa apud oculos omniũ, vt tanquã offerens munus eisdẽ haberetur

tur cùm coram eis apparebat. *Et sublata est Ester ad regẽ Achas'ueros ad domum regni eius, in mense decimo qui est mensis Tebeth: in anno septimo regni eius. Et amauit rex Ester plusquam omnes mulieres, habuitque gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres.* Iuxta Hebræum habetur. *& eleuauit misericordiam & gratiam in conspectu suo præ omnibus virginibus.* De rege sermonem esse tum contextus tũ misericordia testatur. dictum erat quòd rex amauit Ester præ omnibus mulieribus: & immediatè subditur & eleuauit misericordiam & gratiam. non solum gratuito regis animo, sed etiã ipsius misericordiæ attribuitur exaltatio Ester præ omnibus virginibus, eo quòd eleuabat eã ferè de miseria ad regnum gratiæ siquidem erat asciscere eã in reginam: misericordiæ autem quòd ex ignoto genere eã exaltaret. eleuauit itaque rex misericordiã & gratiã in cõspectu suo erga Ester præ omnibus virginibus. *& posuit coronã regni super caput eius, & regnare fecit eam pro Vasthi.* Aduerte hic prudens lector duo. alterũ quòd Ester hebræa fidelis & grata Deo (vt subiũcta testãtur) nupsit regi ethnico habẽti plures vxores cõcubinas secundũ morẽ illius tẽporis. nec vlla fit mentio alicuius dispensationis aut inspirationis diuinæ: quin potius testatur scriptura quòd in eodẽ versata est periculo quo aliæ virgines, vt videlicet nisi stuprata à rege assumeretur in reginã remaneret inter cõcubinas regis: hoc enim factũ testatur ꝙ pluralitas vxorũ, quãdo mos erat, peccatũ non erat. Alterum quòd quia Ester erat hebræa sub lege Mosis, rex verò Persarum ethnicus, ex hoc cõnubio habetur quòd cultus disparitas quãuis in lege Mosis esset prohibita inter cõiuges, nõ tamen irritabat cõnubium: alioquin Ester non fuisset vxor Assueri. Tolerabile igitur malum hoc erat sub lege cum aliis nationibus non habitantibus in terra promissionis. & hinc arguitur quòd cultus disparitas nõ irritat hodie matrimonia nisi ex constitutione ecclesiæ valdè rationabili. *Fecitque rex conuiuium magnũ omnibus principibus & seruis suis, conuiuium Esther: & dedit requiẽ vniuersis prouinciis.* Iuxta Hebræum habetur. *& relaxationem prouinciis fecit.* De qua autem relaxatione sit sermo, non est vsquequaque clarum: certum tamen est quòd relaxauit inquisitionem virginum pulchrarũ quæ per prouincias fiebat. *& dona largitus est iuxta magnificentiam principalem.* Iuxta Hebræum habetur. *sicut manus regis.* hoc est sicut decebat manum regiam.

Cumq; secundo quærerentur virgines & congregarentur. Iuxta Hebræum habetur. *Et cum essent adunatæ virgines secũdo, Mordochai sedebat ad portam regis.* Contextus insinuat congregationem hanc secundam fuisse factam regnante iam Ester: nam vnum atque idem tempus describitur perfectæ istius congregationis, & habitantis Mardochei in porta regis, & obedientiæ Ester ad Mardocheum, & coniurationis eunuchorum aduersus regem, & denunciationis per Ester reginam. sed quorsum fuerit facta hæc congregatio virginum secundo, nulla historia mihi nota tradidit, nec scio diuinare. *Nondum prodiderat Ester cognationem & populum suũ, iuxta præceptum* Mordochai: *& dictum* Mordochai Ester faciebat, *sicut cùm nutriebatur apud eum.* Testatur principiũ octaui cap. quòd verba ista rationem reddunt quare Mardocheus adhuc manebat in porta regis: quia videlicet regina non indicauerat regi quid sibi esset Mardocheus. nam in principio octaui cap. ratio redditur ingressus Mardochei ad regem, manifestatio cognationis inter Ester & Mardocheum.

In diebus illis Mordochai sedente in porta regis: irati sunt Bigthan & Thares, duo eunuchi regis qui ianitores erant & in primo palatij limine residebant. Iuxta Hebræum habetur. *duo eunuchi regis ex custodibus malluuij.* nec aliud scribitur de eorum officio. Erant igitur isti eunuchi in numero custodum malluij: hoc est vasorum ad vsum regis deputatorum. *voluerúntq; insurgere in regem & occidere eum.* Iuxta hebræum habetur. *& quæsierunt mittere manum in regem Achas'ueros.* Non igitur veneno, sed gladio quærebant interficere regem. *Quod Mordochai innotuit, & nunciauit reginæ Ester: dixitque Ester regi nomine Mordochai. Quæsitáque est res & inuenta, & suspensi sunt ambo super lignum.* Considera duo facta eunuchorum istorum: alterum q̃ irati sunt aduersus regẽ, alterum quòd quęsierũt mittere manum. & perpẽdes non fuisse difficile vt innotesceret Mardocheo machinatio corũ: & similiter non fuisse difficile vt inquisita machinatio hæc à rege inueniretur. ista enim exteriora facta (irasci videlicet & quærere mittere manum) facilè conuincuntur. *& iussit rex vt in libro memoriali scriberetur, vt pro vita sua aliquid repensaret ei, mandatúmque est historiis & annalibus traditum coram rege.* Pro toto hoc residuo huius capituli iuxta heb. habetur. *& scriptũ fuit in libro verborum dierũ corã rege.* Nec aliud in textu habetur, sed interpres ampliauit.

Et

Et hinc patet per librũ verborũ dierum significari annales.

CAPVT III.

Post hæc rex Achas'ueros exaltauit Haman filium Medathæ de stirpe Agag. Iuxta Heb. habetur. *Agagæũ.* seu Agagæi. Quod nomen an sit nationis an patriæ an gẽtis Agag regis Hamalecitarũ (vt cõmuniter videtur intelligi) non est omnino certũ: verũ cũ ignota sit tã natio q̃ patria Agagæa, & nota sit gẽs ex occiso rege Agag à Samuele. 1. reg. 15. hic sensus cõplectẽdus est. Nec obstat q̃ inferius ca. 15. dicit animo & gẽte Macedo: quoniam apocryphũ est. *& posuit solium eius super omnes principes quos habebat. Omnésq; serui regis qui in foribº palatii versabãtur, flectebãt genua & adorabant Haman, quia sic præceperat ei rex: & Mordochai nõ genuflectebat nec adorabat. Cui dixerũt serui regis qui ad fores palatii residebãt: cur trãsgrederis præceptum regis? Cúmq; dicerent ad eũ per singulos dies & ille non audiret eis, nunciauerunt Haman, scire cupiẽtes an perseueraret in sentẽtia, quia indicauerat eis se esse Iehudæũ.* Possunt hæc vltima verba referri vel ad rationẽ nõ genuflectẽdi (vt videlicet Mardocheus dixerit se nõ genuflectere quia erat Iudęus) vel ad constantiã: vt quia Iudæi pertinaces sunt in proposito, experirẽtur an Mardocheus Iudæus perseueraret in proposito non adorãdi Haman. At si quæris rationẽ quare Mardocheus noluit parere regis mandato vt genuflecteret adorando Hamã. nulla occurrit magis consentanea ratio q̃ odiũ inter Iudæos & Hamalecitas, præceptũ à Deo Deut. 25. vbi & additur, caue ne obliuiscaris. Signũ autẽ q̃ ex huiusmodi inimicitia procedebat hęc irreuerẽtia, habetur ex infrascriptis in cap. 5. quòd Mardocheus nõ solũ cõtinuit se à genuflexione, sed nec surrexit genuflectẽtibus aliis corã Hamã. hinc. n. patet q̃ nõ timebat diuinũ honorẽ trãsferre in hominem (assurgere. n. nõ erat diuinus honor) sed quòd renuebat quẽcũque honorẽ exhibere Haman: quod ex odio fieri cõsequẽs erat, pręsuppositio mãdato generali regis cũ tot monitionibus sociorum. *Viditq; Hamã quòd Mordochai nõ sibi genuflecteret nec se adoraret: & repletus est Haman furore. Et cõtẽpsit in oculis suis mittere manũ in* Mordochai *solũ, quia indicauerãt ei populũ* Mordochai: *quæsiuitq; Haman disperdere oẽs Iehudæos qui erãt in toto regno Achas'ueros, populum Mordochai.* Et in hoc redditur ratio quare Haman decreuerit sæuire in Iudæos, quia videlicet erãt populus Mardochei: nec

alia tangitur in litera ratio. *in mense primo.* inchoando annũ à primo vere: nã primũ mensem apud hebræos cõstituit luna primo plena à sole existente in ariete. *(ipse est mensis Nisan) in anno duodecimo regis Achas'ueros missa est sors in vrnã.* Iuxta heb. habetur. *iacta est pur (ipsa Ghoral) coram Haman.* Aiunt pur dictionẽ esse Persicã, Ghoral autẽ hebraicã: & vtrãq; significare sortem. In vtraq; ergo lingua hebraicus textus nominauit sortem. nec vllam facit mentionẽ vrnæ, sed iactus sortis: qui quomodo fieret, latet nos. *quo die & quo mẽse gens Iehudæorum deberet interfici, & exiuit mensis duodecimus qui vocatur Adar.*

Dixitq; Hamã regi Achas'ueros: est populus per omnes prouincias regni tui dispersus & à se mutuo separatus. Iuxta heb. habetur. *& separatus inter populos.* hoc est inter populos diuersos viuẽs viuit separatus ab aliis. Et in hoc verum dixit experientia teste vsq; in diem hodiernum. *nouis vtens legibus & cærimoniis.* Iuxta heb. habetur. *& leges eorũ mutantes ab omni populo.* Nihil dicitur de nouitate: sed q̃ leges Iudæorũ alienãt mores eorũ ab omni populo. Et in hoc etiã dixit verũ. *et insuper regis scita cõzemnens.* Iuxta Heb. Habetur. *& leges regũ non ipsi facientes.* An in hoc verũ dixerit nescii: de Mardocheo tamẽ hoc verificari certũ est, q̃ quãto nõ paruit regis mãdato de honoratiõe Hamã. *& optimè nosti quòd nõ expediat regno tuo vt insolescat per licentiã.* Pro hac clausula iuxta Heb. habetur. *& regi non congruit dimittere eos.* sic diuisos inter alios & inobedientes. *Si tibi placet, decerne vt pereat.* Iuxta Hebræũ habetur. *Si super regem bonum, scribetur ad perdendum eos.* Phrasis est hebraica, significãs quòd si bonum hoc videtur regi, scribantur literæ ad perdendum Iudæos. *& decem millia talentorum appendam arcariis gazæ tuæ.* Iuxta Hebræũ habetur. *& decem millia talentorũ argenti appendam manibus factorũ operis ad adducendum in thesauros regis.* Quasi emere volebat Iudæorum vitam. Factores autem operis gestores negociorum regis appellat.

Tuliq; rex annulũ suum de manu sua: & dedit eum Haman filio Medathæ de progenie Agag. Corrige vt supra. *Agagæi hostis Iehudæorum.* & intellige vt diximus. *Dixitq; rex ad Haman: argentũ quod polliceris tuum sit, & de populo fac quod tibi placet.* Vocatiq; *sunt scribæ regis in mẽse primo in tertiadecima die eius: & scriptum est iuxta omnia quæ præcepit Haman ad omnes satrapas regis & iudices prouinciarum diuersarúmq; gentiũ.* Parui refert q̃ hebraicè habetur. *& ad duces qui super singulas prouincias, & ad principes*

pes singulorum populorum, ad singulas prouincias iuxta scripturam earum & ad singulos populos iuxta linguam eorum, nomine regis Achas'ueros scriptum est & signatum anulo regis. materia enim nõ exigit tam exactam correctionem.

Et missæ sunt literæ per cursores ad omnes prouincias regis vt delerent, occiderent & perderẽt omnes Iehudæos à puero vsque ad senem paruulos & mulieres in die vno, in tertiodecimo mẽsis duodecimi qui vocatur Adar: & vt bona eorũ diriperẽt. Sũma autẽ literarũ erat, *vt omnes prouinciæ scirent & pararẽt se ad prædictã diẽ.* Iuxta Heb. habetur *ut poneretur lex in qualibet prouincia patens omnibus populis, vt essent parati ad diem istam.* Sententia est clara. mandatur enim proponi publicum edictum patens populis omnibus, ad hoc vt tali die ad necem Iudæorũ parati essent. *Egressiq; sunt cursores impulsi verbo regis, & lex posita est in Susan palatio: rexque & Haman sederunt ad bibendũ, & ciuitas Susan fuit turbata.* Dictio interpretata turbata, à quibusdam interpretatur perplexa. huiusmodi siquidem nouitas tam crudelis edicti, animos ciuium admiratione tali affecit vt circa causam perplexi rederentur nõ absq; animi interna cõmotione. CAP. IIII.

Mordochai autem cognouit totum quod factum fuerat et scidit vestimenta sua, & indutus est sacco spargens cinerem capiti. Iuxta Heb. habetur. *& indutus est sacco & cinere.* nihilq; dicitur de capite. *egressúsque est in medium ciuitatis, & clamauit clamore magno & amaro. Venitque vsque ad fores palatii: non enim erat licitum indutum sacco portam regis intrare. Et in cuiuslibet prouinciæ loco ad quẽ verbum regis & lex eius peruenerat, luctus ingens erat Iehudæis, & ieiunium & fletus & planctus: cinere & sacco multis pro strato vtentibus.*

Ingressæ sunt autem puellæ Ester & eunuchi eius & nunciauerunt ei: quod audiens consternata est. Iuxta Hebræum habetur. *& cõtristata est regina valde.* audito facto Mardochei. *misitq; vestem Mordochai vt ablato sacco indueret eam, & non recepit. Vocauitq; Ester Hathach eunuchum quem rex ministrum ei dederat: & præcepit ei vt iret ad Mordochai, ad sciendum cur hoc faceret. Egressúsque est Hathach ad Mordochai: ad plateam ciuitatis quæ erat ante portam regis. Et indicauit ei Mordochai totum quod acciderat sibi: & expositionem argenti quod dixit Haman se in thesauros regis illaturum pro nece Iehudæorum. Exemplar quoque edicti quod pendebat in Susan, dedit ei vt reginæ ostenderet: & moneret eam vt intraret ad regem & deprecaretur eum pro populo suo. Venitque*

Hathach: & nũciauit Ester verba Mordochai. Dixitq; Ester ad Hathach: & præcepit ei vt diceret ad Mordochai. Omnes serui regis et populus prouinciarum regis sciunt, quòd siue vir siue mulier nõ vocatus interius atrium regis intrauerit, absq; vlla cunctatione statim interficiatur. Iuxta Hebræum habetur. vna lex eius ad moriendum. hoc est communis est cuilibet vna lex mortis. *nisi ad quẽ extenderit rex virgam auream, & viuat: & ego non sum vocata ad veniendum ad regem his triginta diebus.* Nunciauerũntque Mordochai verba Ester.

Et dixit Mordochai vt responderent Ester: ne putes quòd animam tuam tantum liberes, quia in domo regis es præ cunctis Iudæis. Iuxta heb. habetur. *nõ tacebis in anima tua, quia euadet domus regis præ omnibus Iehudæis.* hoc est non tacebis omittendo preces apud regem pro Iudæis sciens vitam tuam saluam, quia domus regis exempta est ab huiusmodi necis edicto: vtpote prælata cunctis Iudæis. *Si enim nunc silueris, per aliam occasionem liberabuntur Iudæi.* Iuxta hebræum habetur. Quòd si tacendo tacueris *in tempore isto, latitudo & euasio stabit Iehudæis ex loco alio.* Magna fiducia Mardochei in Deo manifestatur. dicit autem latitudo & euasio tanquam Iudæi edicto illo angustati & mortis periculo exposiri, in amplũ spatium deducendi sint & euasuri prouidẽte Deo per aliud medium Iudæis. *& tu & domus patris tui peribitis.* Minæ sunt diuini iudicii imminentis si tacuerit. *& quis nouit vtrum idcirco ad regnum veneris vt in tali tẽpore pararis?* Sensus est vt in tali tempore succurreres populo tuo à Deo præparata ad hoc.

Dixitq; Ester vt responderetur Mordochai. *Vade & congrega omnes Iehudæos qui in Susan inueniũtur, & orate pro me.* Iuxta hebræũ habeẽ. *& ieiunate super me.* Ieiunium pro suffragio apud summum Deũ petit. *non comedatis neque bibatis tribus diebus & tribus noctibus.* Iuxta heb. habeẽ. *tribus diebus nocte & die.* Formam ieiunii præscribit non comedere nec bibere tribus diebus tam die quã nocte. Nec indiscreta fuit tanta inedia: quãdoquidẽ multi huiusmodi inediã sponte susceperũt, & in tali ac tanto periculo populi parum fuit triduana inedia affligi. *& ego cum ancillis meis sic ieiunabo.* Spondet regina se cum suis ancillis ieiunaturam sic, hoc est triduana inedia: vt ab exemplo eius, puocarentur Iudæi ad ieiunandum sic. *& tunc ingrediar ad regem, contra legem faciens inuocata, tradensq; me morti & periculo.* Iuxta Heb. habeẽ. *& in sic ingrediar ad regem quod non secundum*

secundum legẽ, & sicut perii perii. Magna fiducia reginæ in ieiunio mõstratur dicendo & in sic ingrediar ad regẽ: magnaq; charitas erga vitam populi, dicendo ingressum suũ ad regem non esse legitimũ quia nõ erat vocata. & offerre se morti deliberat dicẽdo & sicut perii perii: hoc est quomodocunq; cõtingat me perire ob talem ingressum, complector interitum. Iuitq; Mordochai: *& fecit omnia quæ præceperat ei Ester.*

CAPVT V.

Ie autem tertio. completo. tribus enim diebꝰ ieiunauerat. *induta est Ester regalibus vestimentis, & stetit in atrio domus regiæ interiori contra basilicam regis: & rex sedebat super solium suum in consistorio palatii cõtra ostium domus.* Dictio interpretata prius basilica & deinde consistorium, hebraicè sonat domum: & ad literam significat regium tabernaculum ex auleis aureis seu sericis cõstans: qualibus videmus vti magnos reges in locis publicis. Et propterea describitur rex sedens super solium suum in hac domo contra ostium domus. tabernaculum enim prædictum domus regis & regni appellatur, & in ea sedens rex contra ostium domus ex lapidibus ædificatæ.

Cunq; vidisset rex Ester reginã stãtem in atrio, placuit oculis eius: & extẽdit rex ad Ester virgã auream quæ erat in manu eius, accessitq; Ester & osculata est summitatem. Iuxta heb. habetur. *& tetigit caput virgæ.* Nec explicatur modus tangendi: verisimile tamen est ꝙ osculando tetigit labiis. Dixitq; *ad eam rex: quid tibi est Ester regina & quæ est petitio tua? etiã si dimidiã partẽ regni petieris, dabitur tibi.* At *illa respõdit: si regi placet, veniat rex & Haman hodie ad conuiuium quod paraui ei.* Dixitq; *rex, vocate citò Haman æd faciendũ verbum Ester: & venit rex & Haman ad cõuiuium quod parauerat Ester.* Dixitq; *rex ad Ester postquam vinum biberat abundanter.* Iuxta heb. habetur. *in conuiuio vini.* Et significãter nominatur vinũ, vt lætificata corda ex vino describãtur. *quæ est petitio tua, & dabitur tibi? & quæ est requisitio tua? etiam si dimidiã partẽ regni petieris, impetrabis. Cui respondit Ester: petitio & requisitio mea est. Si inueni gratiã in oculis regis: & si regi placet dare petitionem meam & facere requisitionem meam: veniat rex & Haman ad conuiuium quod paraui.* Iuxta Hebræum habetur *quod faciam eis.* Paraturam se dicit. *& cras aperiã regi voluntatem meam.*

Egressus est itaq; illo die Haman lætus & alacer. Iuxta Hebræũ habetur.

habetur. *& bonus corde.* hoc est non solũ lætus extra, sed etiã intus in corde delectatus. *cúmque vidisset* Haman Mordochai *in porta regis, & non solum nõ assurrexisse sibi, sed nec motum quidem de loco sessionis suæ, indignatus est valde.* Hinc clare apparet Mardocheum renuisse exhibere etiam minimum honorẽ Hamã: & apocryphum esse quod scribitur. in ca. 13. timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem. *Et dissimulata ira venit in domum suã: misitq; & venire fecit amicos suos, & Zeres vxorem suam. Et exposuit eis* Haman *magnitudinem diuitiarum.* Parui refert q̃ hebraicè habetur. *honorem diuitiarum suarũ & multitudinem filiorũ suorum: & omnia quibus magnificauerat eũ rex & quibus eleuauerat eũ super principes & seruos regis.* materia enim non exigit tam exactam correctionem: & propterea multa in subsequentibus pertrãsibo. *Dixitq; Hamã: insuper nõ fecit venire Esther regina cum rege ad conuiuiũ quod fecit nisi me, & etiam in crastinũ ego vocatus sum ab ea cum rege. Et cũ hæc omnia habeam, nihil me habere puto quandiu videro* Mordochai Iehudæum *sedentem in porta regis. Responderuntq; ei Zeres vxor eius & cæteri amici: iube parari excelsum lignum altitudinis quinquaginta cubitorum, & dic mane regi vt suspendatur super ipsum* Mordochai, *& sic ibis cum rege lætus ad conuiuiũ: placuitque ei consilium, & iussit excelsam parari crucẽ.* Iuxta Heb. habetur. *& fecit lignũ.* genus enim non species patibuli significatur.

CAPVT VI.

Noctem illam duxit rex insomnem. Iuxta Heb. habet. *in nocte illa euanuit somnus regis.* non enim voluntarius vigilauit, sed fugiente somno ab eo: disponẽte Deo per hæc media exaltationem Mardochei. *iussitq; sibi afferri historias & annales priorum temporũ.* Iuxta heb. habetur. *librum recordationum verborum dierum.* cuius mẽtio facta est in calce secundi capituli. *& fuerunt lecta coram eo. Et inuentum est scriptũ quòd indicasset* Mordochai *de Bigthana & Theres duobus eunuchis regis ex custodibus malluuii: qui quæsierunt mittere manum in regem Achas ueros.* reperitur enim res gesta scripta in ca. 2. *Dixitque rex, quid honoris ac præmii.* Heb. habetur. *quid factũ est honoris et magnitudinis* Mordochai *super hoc?* cẽset enim rex magnũ quid deberi Mardocheo. *& dixerunt pueri regis ministri eius, nõ est factum cum eo quicquam.*

Dixitq; rex, quis est in atrio? Haman *autem interius.* Legendum est. *exterius atrium domus regis intrauerat.* corrupta siquidem scriptorum

scriptorũ vitio videtur litera. *ad dicendum regi vt iuberet* Mordochai *suspendi in ligno quod parauerat ei. Dixerúntque pueri regis ad eum, ecce* Haman *stans in atrio: & dixit rex, ingrediatur. Ingressúsque est* Haman: *& dixit ei rex, quid debet fieri viro quẽ rex vult honorare? & dixit* Haman *in corde suo, cui volet rex facere honorem magis quàm mihi. Dixitq;* Haman *ad regem: vir quem rex honorare cupit, debet indui vestibus regiis et imponi super equũ qui de sella regis est.* Iuxta hebræum clarè habetur. *super quem equitat rex.* Ita quòd & vestem qua induitur rex & equum super quem equitat rex, proponit. *& accipere regium diadema super caput suum. Et primus de regiis principibus ac tyrannis teneat equũ eius.* Hebraicè hæc clausula legitur sic. *Et dabunt vestem & equum per manum viri ex principibus regis ducibus, & inducent virum cuius rex vult honorem: & faciẽt equitare ipsum super equum in platea ciuitatis, & vocabunt ante eum, sic fiet viro cuius rex vult honorem.* Officium principis proponitur induere & collocare super equum virum quem rex vult honorare. commune autem officium præcedentium manifestare voce intelligibili causam tanti honoris esse voluntatem regis. *Dixítque rex ad* Haman: *festina, & sumpta veste & equo fac ita vt locutus es Mordochai Iehudæo qui sedet ante fores palatii.* Quæstio oritur eo q̃ nihil dicitur de corona. Solutio est quòd cointelligitur etiã corona: vt testantur subiuncta regis verba. *caue ne quicquam de iis quæ locutus es prætermittas.* hinc enim apparet cũcta executioni mandata fuisse, quanuis singula non repetantur. *Tulítque* Haman *vestem & equum, & induit* Mordochai, *& equitare fecit eum in platea ciuitatis: & clamauerunt ante eum, sic fiet viro cuius rex vult honorem.*

Reuersúsque est Mordochai *ad portam regis: & Haman festinauit in domũ suam lugens & operto capite. Et narrauit* Haman *Zeres vxori suæ & omnibus amicis suis omnia quæ acciderant ei: dixerúntq; ei sapientes eius & Zeres vxor eius. si de semine Iehudæorum est* Mordochai *ante cuius conspectum cadere cœpisti, nõ prævalebis ei sed cadendo cades ante eum. Adhuc illis loquentibus cum eo, eunuchi regis venerunt: & festinauerunt ad faciendũ venire* Haman *ad conuiuium quod parauerat Esther.*

CAPVT VII.

Venit itaque rex & Haman ad bibendum cum Esther regina. Dixitq; rex ad Esther etiam in die secunda postquã vino incalucrat. Iuxta heb. habetur. *in cõuiuio vini.* Nihil turpe

turpe significatur in rege: sed cum esset æstiuum tempus (videlicet mensis tertius à sole in ariete) scriptum est quòd iuerunt ad bibendum cũ regina. magis enim bibitur quàm comeditur æstiuo tempore: & lætificata iam corda ex vino significat conuiuium vini. *quæ est petitio tua Ester regina & dabitur tibi, & quæ est requisitio tua etiam si dimidiam partem regni quæsieris impetrabis.* Ad quem illa respondit: *si inueni gratiam in oculis tuis ô rex & si tibi placet, detur mihi anima mea in petitione mea, & populus meus in requisitione mea. Traditi enim sumus.* Iuxta Hebręum habetur. *Quia fuimus vẽditi ego & populus meus in cõtritionem, occisionem, & interitum.* propter pecuniam enim quam obtulerat Haman regi, dixit quia fuimus venditi. *& vtinam in seruos & ancillas venderemur, esset tolerabile malum, & gemens tacerem.* Iuxta Hebræum pro his vltimis sex dictionibus habetur. *tacui.* hoc est tacuissem: hebręi siquidem nullum habent præteritum nisi indicatiui. *nũc autem hostis noster est cuius crudelitas redundat in regem.* Et hęc quoq; clausula sic habetur in hebræo. *quia non hostis curans in damno regis.* Sic iacet in Hebręo. Et non refertur ad taciturnitatẽ, sed ad vẽditionem: reddit enim rationem oblatæ pecuniæ quòd non ad repensandum damnum regis oblata est, sed in odium Iudæorum. Damnum autem regis appellat diminutionem prouentuum emersuram ex diminutis subditis regis interfectis Iudæis.

Respondit q; rex Achas'ueros, & dixit ad Ester reginam: quis est iste & cuius potentiæ vt hæc audeat facere? Iuxta Hebræum habetur. *& vbi iste est qui impleuit cor suum ad faciendum sic?* Sententia est clara. *Dixit q; Ester, vir hostis & inimicus noster est Haman iste malus: & territus est Haman à facie regis & reginæ. Rex autem iratus surrexit de loco conuiuij, & intrauit hortum arboribus consitum.* Iuxta Hebræum habetur. *de conuiuio vini ad hortum palatij.* hortus enim palatii significatur tam hic quàm cũ paulo post dicitur de horto nemoribus consito: vtrobique enim hortus palatij duntaxat scribitur. *Hamã quoque stetit vt rogaret Ester reginam pro anima sua, vidit enim quòd paratum esset sibi à rege malum.*

Qui cùm reuersus esset de horto arboribus consito, & intrasset conuiuij locum, reperit Haman corruisse super lectum in quo iacebat Ester: & ait, an etiam reginam vult comprimere me præsente in domo mea? verbum de ore regis exierat, & statim faciem Haman operuerunt. tanquam exosi regi & indigni conspectu regis. *Dixit q;*

xit que Charbona vnus de eunuchis qui stabant in ministerio regis: en lignum quod parauerat Haman pro Mordochai qui locutus est. Deficit bonum: legendum est. *qui locutus est bonum super regẽ.* reuelando conspirationem factam contra regem. *stat in domo Haman, altitudinis quinquaginta cubitorum: cui dixit.* Superfluit cui: legendum est, *& dixit rex, suspendite eum super ipsum. Suspensusque est Haman super lignum quod parauerat pro Mordochai: & ira regis quieuit.*

CAPVT VIII.

Die illo dedit rex Achas'uros Ester reginæ domum Haman hostis Iehudæorum: & Mordochai ingressus est ante faciem regis. Qui hactenus fuerat in porta palatij regis ascitus est ad ingrediendum coram rege: hoc est ad colloquium regium, ad conuersandum cum rege. *confessa est enim ei Ester quòd esset patruus eius.* Iuxta Hebræum habetur. *quia indicauit Ester quid ipse sibi.* Ratio translationis Mardochei ex porta ad conuersandum cum rege, redditur manifestata cognatio ab Ester inter ipsam & Mardocheum: erant enim patrueles, vt superius patet. *Tulit q; rex anulũ suum quem ab Haman amoueri iusserat, & tradidit illum Mordochai.* Summariũ contingẽtium in exaltatione Mardochei hic scribitur: summatur enim eius exaltatio in tribus. quorum primum est quòd tanquam affinis regis ascitus est ad conuersandum cum rege. secundum est quòd rex dedit Mardocheo anulum quem olim dederat Haman: dedit autem non absolutè, sed ad signãdum literas in fauorem Iudæorum. tertium verò est quòd fuit Mardocheo prouisum de magnifica domo in qua habitaret. *Hester autem constituit Mardocheum super domum suam.* Iuxta hebræum habetur. *& posuit Ester Mordochai super domum Haman.* Ecce tertium.

Nec his contenta. Iuxta hebræũ habetur. *Et addidit Ester & locuta est coram rege, & procidit ante pedes eius: & fleuit & deprecata est eum vt trãsire faceret malitiam Haman Agagitæ, & cogitationẽ eius quam cogitauit contra Iehudæos.* Prius narrata est gratia facta dicendo quòd dedit rex anulum Mardocheo: & nũc subiungitur modus quo impetrata est illa gratia, videlicet regina cum lacrymis genuflexa supplicante pro populo suo. *Extendit q; rex ad Ester virgam auream: & surrexit Ester, & stetit ante regem. Et ait: si regi placet & si inueni gratiam ante eum, & si recta est res ante regem, & placeo in oculis eius: scribatur ad retractandum*

standum literas cogitationis Haman filij Medathæ Agagitæ quas scripsit ad perdendum Iehudæos qui sunt in omnibus prouinciis regis. Quomodo enim potero videre malũ quod inueniet populũ meũ? & quomodo potero videre interitum progeniei meæ? Dixitq; rex Achas'ueros Esterreginæ & Mordochai Iehudæo: *ecce domum Haman dedi Esther & ipsum suspenderunt in ligno, eo quòd misit manum suam in Iehudæos. Scribite ergo Iudæis.* Iuxta Hebræum habetur. *Et vos scribite super Iehudæos sicut bonum in oculis vestris in nomine regis, & signate anulo regis.* clarè enim subditur literas fuisse scriptas ad principes &c. *quia literæ scriptæ nomine regis & signatæ anulo regis, non retractabantur.*

Vocatiq; *sunt scribæ regis in tempore illo in mense tertio (ipse est mensis Siuan) in vigesimaterti a eius: & scriptũ est iuxta omnia quæ præcepit* Mordochai *ad Iehudæos & ad satrapas & duces & principes prouinciarum quæ sunt ab India vsque ad Ethiopiam, centum & vigintiseptem prouinciarum, ad vnamquanque prouinciã iuxta scripturam eius & ad vnumquenque populum iuxta linguam eius, & ad Iehudæos iuxta scripturam & linguam eorum. Scriptæq; sunt epistolæ nomine regis* Achas'ueros, *& anulo ipsius signatæ: & missæ sunt per veredarios.* Iuxta Hebræum habetur. *in manu cursorum in equis equitantium velocissima animalia, mulos filios equarũ.* Mirum est q͞ in partibus illis adhuc nescirent vti fœminis equorum ad celeriter vehendum literas. crediderim id accidisse quia vnico tantum animali non mutato vehebatur cursor: & in longo itinere veloci motu durat plus mulorũ genus quàm equorum. *qui per omnes prouincias discurrentes, veteres literas nouis nunciis præuenirent.* Superflua est hæc clausula. *Quibus imperauit rex vt conuenirent Iudæos per singulas ciuitates & in vnum præciperent congregari, vt starent pro animabus suis, & omnes inimicos suos cum coniugibus ac liberis & vniuersis domibus interficerent atque delerent.* Iuxta Hebræum habetur. *Quibus dedit rex Iehudæis qui in singulis ciuitatibus vt congregarentur & starent pro animabus suis ad destruendum & ad occidendum & ad perdẽdum omnem fortitudinem populi & prouinciæ angustantium eos, paruulos & mulieres: & bona eorum in prædam.* Sic iacet in Hebræo. sentẽtia est clara. Vnum duntaxat restat ambiguum an paruuli & mulieres iungantur cum præda an cum clade: ex eo tamen quòd literæ quas miserat Hamã in perniciem Iudæorum comprehenderant sub clade paruulos & mulieres Iudæorũ, par est vt paruuli & mulieres hostium sub clade quoque

que concludantur. *Et constituta est per omnes prouincias regis Achas'ueros vna vltionis dies, tertiadecima mensis duodecimi: ipse est mensis Adar. Summáque epistolæ fuit vt in omnibus terris ac populis qui regis Assueri imperio subiacebant notum fieret.* Iuxta Hebræum habetur. *poni edictum in singulis prouinciis patens omnibus populis.* Deinde sequitur. *& paratos esse Iehudæos ad diem illum ad vlciscendum se de inimicis suis.* Sententia est clara. *Cursores equitantes velocissima animalia mulos, egressi sunt acceleranres & impulsi verbo regis: & edictum positum est in Susan palatio.*

Mordochai autem egressus est à facie regis in vestibus regiis, hyacinthinis videlicet & aerinis. Iuxta hebræum habetur. *in veste regia aerina & candida.* Interpres enim colorem hyacinthinũ sæpissimè interpretatus videtur colorem quem hebræi asserunt esse colorem aeris denominatum à colore quem præ se fert mare, qui sapphiro similis est. *coronam auream portans in capite, & amictus serico pallio atque purpureo.* Iuxta hebræum habetur. *& corona aurea magna, & amictus bysso & purpura.* Summæ vestes erant istæ. *omnisque ciuitas.* Iuxta hebræum habetur. *& Susan ciuitas exultauit & lætata est.* communis siquidem lætitia quanuis non omnium narratur. *Iehudæis autem fuit lux & lætitia, & gaudium & honor. Apud omnes populos vrbes atque prouincias quocunque regis præcepta veniebãt, mira exultatio, epulæ atque conuiuia & festus dies.* Iuxta hebræum habetur. *Et in vnaquaque prouincia & in vnaquaque ciuitate & loco ad quem verbum regis peruenit, lætitia & gaudium Iehudæis, conuiuium & dies bonus.* hoc est iucundus. *& multi de populis terræ fiebant Iehudæi, quia ceciderat pauor Iehudæorum super eos.* Isti qui timore conuertebantur ad Iudaismum, in numero hostium Iudæorum se supputandos credebant aut suspicabantur: & propterea præueniendo tempus vindictæ, professi sunt Iudæorum religionem.

CAPVT IX.

IN *duodecimo autem mense (ipse est mensis Adar) in tertiadecima die eius, qua peruenit verbum regis & edictum eius vt fieret: in die qua sperabant inimici Iehudæorum dominari eis, versa vice dominati sunt Iehudæi odientibus se, Congregatiq; sunt per singulas ciuitates & oppida & loca.* Iuxta Hebræum habetur. *Congregati sunt Iehudæi in ciuitatibus*

ciuitatibus suis in omnibus prouinciis regis Achas'ueros ad mittendum manum in quærentes malum eorum : nullúsque stetit ante eos, quia ceciderat pauor eorum super omnes populos. Et omnes principes prouinciarũ & satrapæ & duces & facientes opus regis, extollebant Iehudæos: quia ceciderat pauor Mordochai super eos. Quem principem palatii & plurimum posse cognouerant: fama quoq; nominis eius crescebat quotidie, & per cunctorum ora volitabat. Corrige hanc clausulam. *Quia magnus Mordochai in domo regis, & fama eius ambulans per omnes prouincias: quia vir Mordochai prosiciens & crescens.* Ecce quæ spargebantur de Mardocheo per omnes prouincias subiectas regi Assuero, propter quæ timebatur. *Percusseruntq; Iehudæi omnes inimicos suos plaga magna: & occiderunt eos, reddentes eis quod sibi parauerant facere.* Iuxta hebræum habetur. *plaga gladii & occisionis & perditionis: & fecerunt contra odientes eos iuxta volũtatem suam. Et in Susan occiderunt Iehudæi & perdiderunt quingentos viros. Et Parsandatham & Dalphon & Aspathã. Et Poratham & Adal'iam & Aridatham. Et Parmastham & Arisai & Aridai & Vai'zatham. Decẽ filios Hamã filij Medathæ hostis Iehudæorum occiderũt : in prædam autem non miserunt manum suam.*

In die illa perlatus est numerus occisorum in Susan, coram rege. Dixitq; rex Esther reginæ: in Susan occiderũt Iehudæi quingẽtos viros & decem filios Haman, in reliquis prouinciis regis quid fecerũt? quæ est igitur petitio tua & dabitur tibi, & quæ requisitio tua vltra & fiet? Et dixit Ester : si regi placet, detur etiam cras Iehudæis qui sunt in Susan potestas faciendi secundum edictum hodiernũ, & decem filios Haman suspẽdant in ligno. Et dixit rex vt fieret sic, & positum est edictum in Susan : & decem filios Haman suspenderunt. Congregatiq; sunt Iehudæi qui erant in Susan etiam die quartadecima mensis Adar: & interfecerunt in Susan trecentos viros, in prædam autem non miserunt manum suam. Et reliqui Iehudæi qui erant in prouinciis regis congregati sunt & steterunt pro animabus suis & quieuerunt ab inimicis suis : & occiderunt de hostibus suis septuagintaquinque millia, in prædam autem non miserunt manum suam.

Dies autem tertiusdecimus mensis Adar vnus apud omnes interfectionis fuit: & quartodecimo die cædere desierunt, quem constituerunt esse solemnem vt in eo omni deinceps tempore vacarent epulis, gaudio atque conuiuiis. Iuxta Hebræum habetur. *In die tertiodecimo mensis Adar: & quieuerunt quartodecimo die eius, & fecerunt*

